

MAILÁTH GYÖRGY
TUDOMÁNYOS
PÁLYÁZAT
2023

DÍJAZOTT DOLGOZATOK

**MAILÁTH GYÖRGY
TUDOMÁNYOS PÁLYÁZAT
2023**

DÍJAZOTT DOLGOZATOK
1055 BUDAPEST, SZALAY U. 16.
TELEFONSZÁM: +36 1 354 4100

**A KIADVÁNYT
AZ ORSZÁGOS BÍRÓSÁGI HIVATAL SZERKESZTI ÉS ADJA KI**

**A KIADÁSÉRT FELELŐS:
DR. SENYEI GYÖRGY
AZ ORSZÁGOS BÍRÓSÁGI HIVATAL ELNÖKE**

**SZERKESZTETTE:
KEMECSEI NÓRA**

**WWW.BIROSAG.HU
ISBN 978-615-81326-6-4**

TARTALOMJEGYZÉK

Polgári Jogi Szekció Bírósági Tagozat

<i>Dr. Gregorits Erik</i>	7
Feszített tempóban: a „közadatperek” eljárásjogi átalakulásának színe és visszája	
<i>Dr. Mazzag Judit</i>	37
A perlekedési téboly anyagi és eljárási kérdése	
<i>Dr. Csatári Orsolya</i>	64
Így reptesd a drónodat, avagy a pilóta nélküli légi járművek által okozott károkért való felelősség	

Polgári Jogi Szekció Joghallgatói Tagozat

<i>Melis Zsuzsanna</i>	86
A jogegységi panasz eljárás, mint az absztrakt jogegységesítés eszköze	
<i>Berki Vivien</i>	112
Anyá, apa, nekem is van véleményem!” – A gyermek véleménynyilvánításhoz való jogának biztosítása a hazai szülői felügyelet rendezése iránti perekben	
<i>Horváth Viktor</i>	144
Az idegen telken történő építkezés elméleti és gyakorlati vizsgálata	
<i>Dubraviczky Zsófia</i>	171
A szülői felügyelettel kapcsolatos perek változásai a jogsértő bizonyítási eszközök felhasználhatóságának tükrében	

Büntetőjogi Szekció Bírósági Tagozat

<i>Dr. Nógrádi Krisztián</i>	198
Viski László okozatossági módszertanának aktualitása a közlekedési bűncselekmények elbírálása körében	

Büntetőjogi Szekció Joghallgatói Tagozat

<i>Breznyán Gergő András</i>	218
A szervezett embercsempészség jelensége és szabályozása nemzetközi, illetve hazai viszonylatban	
<i>Kovács Klaudia Alexandra</i>	257
A bűncselekményegység és a bűnhalmazat megítélése, különös tekintettel a pénzmosásra és a költségvetési csalásra	
<i>Bedő Kata</i>	290
Tanúvallomás, mint a téves ítélet eredője	
<i>Horváth Fanni</i>	315
A pandémia nyújtotta mentőöv vagy hosszú távú megoldás? A távmeghallgatás gyakorlati jelentősége a bíróságok életében	

Munkajogi és Közigazgatási Jogi Szekció Bíróági Tagozat

<i>Dr. Vigh Edina</i>	352
A munkáltatói felmondáshoz kötött általános indokolási kötelezettség egyes jogalkalmazási kérdései	
<i>Dr. Drávecz Margit Gyöngyvér</i>	396
Tisztességtelen kereskedelmi joggyakorlatok jogalkalmazói szemmel	

Munkajogi és Közigazgatási Jogi Szekció Joghallgatói Tagozat

<i>Fazekas Tamás</i>	430
A tisztességes eljáráshoz való jog és a bírósághoz való hozzáférés az Emberi Jogok Európai Bíróságának és magyar közigazgatási bíráskodás gyakorlatában	

Bíróági Általános Igazgatási és Hivatástörténeti Szekció Bíróági Tagozat

<i>Dr. Csikné dr. Dombovári Ágnes</i>	463
Az igazságügyi alkalmazotti fluktuáció megakadályozása	
<i>Dr. Papp Renáta</i>	486
Mesterséges intelligencia az igazságszolgáltatásban	

Bíróági Általános Igazgatási és Hivatástörténeti Szekció Joghallgatói Tagozat

<i>Andor Júlia Anna</i>	522
A Kúria szerepe a jogegység biztosításában régen és ma	

**POLGÁRI JOGI SZEKCIÓ
BÍRÓSÁGI TAGOZAT**

1. BEVEZETÉS

1.1. Az információszabadság és a bíróság előtti igényérvényesítés jelentőségéről

A nyílt, áttetsző és ellenőrizhető közhatalmi tevékenység, mint ahogy általában az állami szervek és a végrehajtó hatalom nyilvánosság előtti működése a demokratizmus egyik alapköve, a jogállami államberendezkedés garanciája: a nyilvánosság próbája nélkül az állam a polgáraitól „elidegenedett gépezetté”, működése kiszámíthatatlanná, előre láthatatlanná, kifejezetten veszélyessé válna, hiszen az állam működésének átláthatatlansága fokozott veszélyt jelent az alkotmányos szabadságjogokra.¹ Az információszabadság ezért pontosan azt a méltányolható társadalmi igényt hivatott érvényre juttatni, amely szerint az állami szervek működésének mindenkor átláthatónak, ellenőrizhetőnek kell lennie a polgárai számára.²

Ennek megfelelően az Alkotmánybíróság az információszabadságot már működése kezdetén a közérdekű, valamint a közérdekből nyilvános adatok megismeréséhez és terjesztéséhez fűződő, a Magyar Köztársaság Alkotmányáról szóló 1949. évi XX. törvény 61. § (1) bekezdésében – majd pedig az Alaptörvény VI. cikk (2) bekezdésében – nevesített fundamentumként értelmezte,³ aminek generális részletszabályait – de egyébként a témánk szempontjából jelentős különös eljárásjogi rendelkezéseket is – elsőként a személyes adatok védelméről és a közérdekű adatok nyilvánosságáról szóló 1992. évi LXIII. törvény (a továbbiakban: Avtv.), majd 2012. január 1-től az információs önrendelkezési jogról és az információszabadságról szóló 2011. évi CXII. törvény (a továbbiakban: Infotv.)⁴ foglalta, illetve foglalja magában.

A közérdekű adatok kiadásával kapcsolatos perek bírósági gyakorlatának tárgykörére felállított bírósági joggyakorlat-elemző csoport már 2018-ban a peres ügyek dinamikusan növekvő tendenciáját konstata⁵ta, amely egyenes összefüggésben áll azzal is, hogy az információszabadság területén – egy speciális ágazat kivételével⁶ – a NAIH továbbra is „csupán” – közigazgatási hatósági eljárásnak nem minősülő⁷ – vizsgálati jogkörrel és ezáltal alapvetően ombudsmani típusú eszköztárral rendelkezik, amelyek kikényszerítésére nincs kötelező jogi eszköze⁸ és ezen ügyekben nincs szankcionálási, illetve bírságkiszabási lehetősége sem. A bírósághoz való fordulás lehetősége és az adatigénylés bírói úton történő kikényszeríthetősége hiányában ezért az alapjog kiüresedne,⁹ s ezáltal az Infotv.-ben szabályozott – közvetlenül az Alaptörvényből levezethető – adatkiadási kötelezettség

¹ 34/1994. (VI.24.) AB határozat, ABH 1994, 177, 192.; 8/2016. (IV. 16.) AB határozat [43]

² VÉGH Viktória (szerk.): Információszabadság és nyílt kormányzás. Budapest, Nemzeti Köszolgálati Egyetem, 2021. 6. p.

³ 32/1992. (V. 29.) AB határozat, ABH 1992, 182, 183–184.; 34/1994. (VI.24.) AB határozat, ABH 1994, 177, 185.; 21/2013. (VII. 19.) AB határozat [30]–[31]

⁴ Ezzel összefüggésben az intézményrendszer is megerősítésre került azáltal, hogy az Alaptörvény VI. cikk (2) bekezdése – a hetedik módosítás folytán pedig jelenleg már a VI. cikk (3) bekezdése – értelmében a személyes adatok védelméhez és a közérdekű adatok megismeréséhez való jog érvényesülését országgyűlési biztos (ombudsman) helyett immár az Infotv. V. Fejezetének sarkalatos rendelkezéseivel létrehozott, független hatóság ellenőrzi (a Nemzeti Adatvédelem és Információszabadság Hatóság, a továbbiakban: NAIH).

⁵ A közérdekű adatok kiadásával kapcsolatos perek bírósági gyakorlata tárgykörére felállított joggyakorlat-elemző csoport összefoglaló véleménye (a továbbiakban: Összefoglaló Vélemény), 2018. [11] bek.;

kuria-birosag.hu/sites/default/files/joggyak/osszefoglalo_velemeney_adatvedelem.pdf, (letöltés: 2023.06.20.)

⁶ Az Infotv. 62. § (1) bek. szerint ha valószínűsíthető, hogy a nemzeti minősített adat minősítése jogellenes, a Hatóság titokfelügyeleti hatósági eljárást indíthat. Ha pedig az ennek során hozott határozatot a minősítő a törvényi határidőn belül nem támadja meg keresettel bíróságon, a nemzeti minősített adat minősítése a határozat közlésétől számított hatvanegyedik napon a határozatban foglaltak szerint ipso iure megszűnik, illetve minősítési szintje vagy érvényességi ideje a határozatban foglaltak szerint megváltozik [Infotv. 63. § (2) bek.].

⁷ Infotv. 52. § (2) bek.

⁸ Felszólítás, ajánlás, jelentés (Infotv. 56. §, 57. §, 59. §). Ha azonban a NAIH a felszólításában foglaltakat ki szeretné kényszeríteni, úgy maga is kénytelen bírósághoz fordulni [Infotv. 64. § (1) bek.]. A bíróság ilyen értelemben privilegizált – úgy az Alaptörvény 25. cikk (1)-(2) bekezdéséből, mint a bíróságok szervezetéről és igazgatásáról szóló 2011. évi CLXI. törvény (a továbbiakban: Bszi.) 2. § (1) bekezdéséből levezethető – státusát jól mutatja az is, hogy ha az ügy már bíróság elé került, úgy a NAIH még vizsgálati eljárást sem folytathat [Infotv. 53. § (3) bek. a) pont].

⁹ 4/2021. (I.22.) AB határozat [41]

egyenesen *lex imperfecta* lenne.¹⁰ A hatékony bírói jogvédelem biztosítása egyúttal tehát az információszabadság immanens eleme is, mivel magában foglalja azt a követelményt, hogy az alapvető jog gyakorlására visszavezethető adatigény megalapozottságáról döntő – lényegében közvetlenül egy alapjog védelmében eljáró – bírói fórum adott esetben az adatigény teljesítését is ki tudja kényszeríteni: kötelező döntésével az adatkezelőt az adat kiadására tudja rábírní.¹¹

1.2. A perek típusai és helyük az eljárásjog rendszerében

Azt, hogy pontosan mely esetekben lehet egyáltalán bírósághoz fordulni és hogy ezen igény milyen típusú eljárásban bírálendő el, közvetlenül az Infotv. 31. §-a határozza meg: ennek (1) bekezdése értelmében bírósági eljárás indítására a közérdekű adat megismerésére vonatkozó igény elutasítása vagy a teljesítésre nyitva álló 15 napos¹² – az adatkezelő által legfeljebb további 15 nappal meghosszabbítható¹³ – határidő eredménytelen eltelte esetén; valamint az adatigénylet teljesítéséért az Infotv. 29. § (3) bek. alapján megállapított költségtérítés¹⁴ összegének felülvizsgálata érdekében van lehetőség. A bírósági eljárás jellegét ehhez képest a 31. § (3) bek. rögzíti azáltal, hogy kifejezetten a perindítás terminológiáját használja, kétséget sem hagyva afelől, hogy – fenntartva az Avtv.-nek már a kezdetek kezdetén lefektetett eljárásjogi megoldását¹⁵ – perről (azaz peres eljárásról) van szó.

Az Infotv. 31. §-a a közérdekből nyilvános adatok megismeréséről nem tesz említést, azonban a 28. § (1) bek. második fordulatában foglalt – a közérdekű adatok megismerésére vonatkozó törvényi rendelkezésekre utaló – kitétel folytán a bírósági igényérvényesítés lehetősége e körben is adott, méghozzá ugyanolyan feltételekkel, mint a közérdekű adatok tekintetében. Erre figyelemmel a továbbiakban a közérdekű adatkiadási perek alatt a közérdekből nyilvános adatok kiadására irányuló eljárás is értendő.

A jelen dolgozat tárgyát megtestesítő törvénymódosításig egyetlen jogszabály – az Avtv., majd pedig az Infotv., de még a polgári perrendtartásról szóló 1952. évi III. törvény (a továbbiakban: rPp.) és a 2016. évi CXXX. törvény (a továbbiakban: Pp.), illetve a jogforrási hierarchiában alacsonyabb szintű bírósági ügyviteli szabályozás¹⁶ – sem tért ki arra az alapkérdésre, hogy végső soron milyen – pontosabban mely ügyszakba tartozó – perben történhet meg az igény elbírálása. Az Összefoglaló Vélemény [9] bekezdésében is említett állandó joggyakorlat tükrében egyértelműen megállapítható azonban, hogy a kereset a polgári ügyszakra tartozik és ezáltal annak tárgyában nem közigazgatási bíróság dönt közigazgatási perben, hanem polgári bíróság jár el polgári peres eljárásban. Ezt a „szokásjogot” erősítette meg az Infotv. 31. § (1) bekezdésébe beiktatott utolsó mondat,¹⁷ amely immár kifejezetten deklarálja, hogy a perben – az Infotv. speciális eljárásjogi rendelkezései által nem szabályozott körben – a Pp. rendelkezéseit kell alkalmazni.

¹⁰ 7/2020. (V.13.) AB határozat [36]

¹¹ 7/2020. (V.13.) AB határozat [34]

¹² Infotv. 29. § (1) bek.

¹³ Infotv. 29. § (2) bek.

¹⁴ Ennek gyakorlati szerepe vélhetően csökkeni fog, mivel az Infotv. 29. § (5) bek. c) pontját az európai uniós költségvetési források felhasználásának ellenőrzésével összefüggő egyes törvények módosításáról szóló 2022. évi XXVIII. törvény 3. § b) pontja 2022. október 13. napjával hatályon kívül helyezte. Ettől kezdve tehát munkaerő-ráfordítási költség egyáltalán nem – még az adatigénylet teljesítéséhez szükséges munkaerőforrás aránytalan mértékű igénybevétele után sem – támasztható az adatigényletével szemben, aminek folytán költségtérítés már csak kizárólag az esetleges adathordozón való adatkiadás és annak kézbesítése után merülhet fel (az adatigénylesek és azok teljesítésének zöme azonban tipikusan e-mailben zajlik).

¹⁵ Avtv. 29. §

¹⁶ A bírósági ügyviteli szabályairól szóló 14/2002. (VIII.1.) IM rendelet (a továbbiakban: Bűsz), a bíróságok egységes iratkezelési szabályzatáról szóló 17/2014. (XII. 23.) OBH utasítás (a továbbiakban: Beisz.)

¹⁷ 2022. évi XL. törvény 7. § a) pont

1.3. A peres eljárási szabályok változásáról általában

Az Infotv.-ben kezdettől fogva meglévő speciális eljárási szabályokat a jogalkotó – amellet, hogy a pertípusnak az Infotv. III. Fejezetén belül egy önálló alcímet is létrehozott és annak külön elnevezést is adott¹⁸ – a 2022. november 8. napján elfogadott, 2022. évi XL. törvénnyel (a továbbiakban: Módtv.)¹⁹ változtatta meg – s ezen belül egészítette ki – számos új rendelkezéssel,²⁰ amelyek a törvény végső előterjesztői indokolása²¹ szerint a közérdekű adatkiadási perek gyorsítását és hatékonyságuk növelését szolgálják. Mivel a normaszöveg indokolásának további része kimerül a leglényegesebb rendelkezések – egyszerűsített megfogalmazással való – megisméltésében, arról semmit sem tudni, hogy mely konkrét gyakorlati – időszerűségi, valamint a perhatékonyságot esetlegesen akadályozó – tapasztalatok vagy akár jogdogmatikai szempontok miatt vált szükségessé ezen jogalkotói cél kijelölése és erre hivatkozással a peres eljárásrendbe történő – amint azt látni fogjuk – igen jelentős mértékű beavatkozás. Erre tekintettel valójában a törvénymódosítás címe („az Európai Bizottsággal való megegyezés érdekében az információs önrendelkezési jogról és az információszabadságról szóló 2011. évi CXII. törvény módosításáról”) az, amiben a sajtó-helyreigazítási perek szabályozásának²² mintájára²³ elfogadott, azonban ezek eljárásrendjét mégsem „egy az egyben” (azaz 100%-ig) adaptáló – konkrét szakmai érvek hiányában elsősorban politikai indíttatásúnak tekinthető²⁴ – módosítás motívuma rejlik.

A módosítás időbeli hatályát illetően lényeges, hogy az Infotv.-be beiktatott 75/F. § értelmében²⁵ az újdonsült perrend a 2022. december 31-én vagy azt követően benyújtott közérdekű adat megismerésére irányuló igényekre alkalmazandó. Erre tekintettel nem a peres eljárás megindításának – azaz a keresetlevél benyújtásának²⁶ – időpontja a döntő, hanem az, hogy a pert kötelezően megelőző²⁷ közérdekű adatigénylést mikor terjesztik (terjesztették) elő a közfeladatot ellátó szervnél: ha tehát a kereset tárgyát 2022. december 31. előtti közérdekű adatigénylés képezi, akkor még a 2023. évi keresetlevéllel indult perben is a „régí” – azaz a Módtv. előtti – perrend szerint kell majd eljárni.²⁸

¹⁸ A 2022. évi XL. törvény 1. §-a értelmében az Infotv. III. Fejezete a 31. §-át megelőzően a következő alcím címmel egészült ki: „21/A. A közérdekű adat megismerésére irányuló igénytel összefüggésben indítható per”.

¹⁹ A Módtv. másik újítása – az eljárásjogi szabályok megváltoztatása mellett – a Központi Információs Közadat-nyilvántartás létrehozása volt.

²⁰ A teljesen új eljárási rendelkezések alá az Infotv. 31/A-31/C. §-ai tartoznak, ezen túlmenően pedig módosításon esett át a 31. § (1), (4) és (6) bekezdése is.

²¹ Általános indoklás - Indokolások Tára 2022. évi 108. szám

magyarokozlony.hu/hivatalos-lapok/SdOqQRcgZ8cWJpgS0h636cfde735545/dokumentumok/912a981afd26471ed649976c1ddd24838fdb6375/letoltes (letöltve: 2023.07.19.)

²² Pp. XXXVIII. Fejezet, 134. Cím.

²³ Ez – amellet, hogy a szabályozási hasonlóság egyébként is szembetűnő – a Törvényalkotási Bizottság által a T/1616 számot viselő törvényjavaslathoz előterjesztett Összegző módosító javaslat 2. pontjához fűzött – a törvényjavaslat végső előterjesztői indokolásából kimaradt – indoklásrészletből derül ki <https://www.parlament.hu/irom42/01616/01616-0007.pdf>, (letöltve: 2023.07.21.).

²⁴ A törvényjavaslatot a Törvényalkotási Bizottság előrehozott eljárásban tárgyalta, aminek okaként az Európai Bizottság által indított – a 2092/2020 EU rendelet 6. cikk szerinti – „kondicionalitási” eljárással összefüggésben Magyarország részéről tett, az Infotv. 2022. november 1-jéig történő módosításával kapcsolatos vállalás került megjelölésre [parlament.hu/irom42/01616/01616-0004.pdf](https://www.parlament.hu/irom42/01616/01616-0004.pdf), (letöltve: 2023.07.21.).

²⁵ Módtv. 6. § (2) bek.

²⁶ A Pp. 169. § (1) bek. értelmében a peres eljárás alapvetően a keresetlevél benyújtásával indul meg.

²⁷ A közérdekű adatigénylés mindig is a peres eljárást kötelezően megelőző – az Avtv.-ben, majd az Infotv.-ben előírt, azonban hatóságának nem minősülő (BH2013.97.) – aktus volt, elmaradásának szankcionálása tekintetében viszont időközben alapvető változás történt. Amíg ugyanis az rPp. hatálya alá tartozó perekben az előzetes eljárás elmulasztása – tekintve, hogy az rPp. 130. § (1) bek. c) pontja csak a hatósági eljárásra vonatkozott és ezért a keresetlevél idézés kibocsátása nélküli elutasítása e körben nem volt alkalmazható – érdemi kérdés volt (a keresetet ítélettel kellett elutasítani), addig a Pp. rendszerében mindezt már kifejezetten keresetlevél-visszaautasítási ok azáltal, hogy a Pp. 176. § (1) bek. c) pontjában foglalt esetkör kiegészült „a törvényben a perindításhoz előírt egyéb előzetes eljárás” feltüntetésével is (Fővárosi Ítéltábla 8.Pf.20.351/2021/5.).

28 A régi eljárásrend alá tartozó per még akár 2024-ben is „bőven” indítható lesz akkor, ha az adatigénylő ezt megelőzően NAIH-vizsgálati eljárást kezdeményezett a 2022. december 31. előtt benyújtott adatigénylése kapcsán, hiszen már önmagában a vizsgálati eljárást megindító bejelentésre is – az igény elutasításának közlésétől, a határidő eredménytelen elteltétől, illetve a költségtérítés megfizetésére vonatkozó határidő lejártától számított – 1 éves határidő áll rendelkezésre [Infotv. 52. § (1a) bek.], a perindítás határideje pedig ez esetben a bejelentés érdemi vizsgálatának elutasításáról, a vizsgálat megszüntetéséről vagy az Infotv. 55. § (1) bek. b) pontja szerinti lezárásáról szóló értesítés, illetve az 58. § (3) bekezdése szerinti értesítés kézhezvételének napjával kezdődik majd csak meg [Infotv. 31. § (3) bek.].

Nyilvánvalóan az év eleje óta eltelt viszonylag rövid időnek köszönhető csupán, hogy mindezidáig egyetlen olyan bírósági határozat sem került még közzétételre, amelyben a jogkérdés erejével tört volna felszínre (vagy egyáltalán csak megjelent volna) a Módtv. szerinti eljárásrend bármely aspektusa, mint ahogy ezzel foglalkozó jogirodalmi munka sem látott még napvilágot, ez azonban korántsem jelenti azt, hogy az új eljárásrend teljesen „zökkenőmentesen” lenne alkalmazható. Jelen dolgozat ezért – az egyes rendelkezések tételes áttekintése és elemzése mellett – alapvetően azt vizsgálja, hogy a peres eljárást érintő újítások *de lege lata* milyen körülmények mellett lehetnek működőképesek és fordítva: hol és miben rejtőznek azon – a jogalkotó által figyelmen kívül hagyott – tényezők és körülmények, amelyek – adott esetben egyenesen kontraproduktívvá téve a szabályozást – kifejezetten hátráltathatják a per lefolytatását, illetve, hogy ezek miként kerülhetők el – de legalábbis kezelhetők – a hatályos jogszabályi környezetben vagy ennek hiányában *de lege ferenda*.

2. ELSŐFOKÚ ELJÁRÁS

2.1. A legfontosabb eljárási időtartamok lerövidítése

A Módtv. előtti perrendben az egyes eljárási cselekményekre – úgy a peres felek, mint a perbíróság számára – nyitva álló időtartamok teljes körűen – nemcsak az elsőfokú, hanem egyébként a külön fejezetben taglalt perorvoslati eljárásokat tekintve is – a Pp. általános szabályaihoz igazodtak.²⁹

Ennek megfelelően – az eljárás soronkívüliségétől³⁰ függetlenül, amelyet a törvény már eddig is előírt – az első és a folytatólagos tárgyalásokat egyaránt 4 hónapon belüli időpontra kellett kitűzni,³¹ az írásbeli ellenkérelem előterjesztésére 45 napja volt az alperesnek (amely kérelemre akár ugyanennyivel meg is volt hosszabbítható),³² a perfelvételi tárgyalás tekintetében érvényesülő tárgyalási időköz pedig – vagyis az, hogy a perfelvételi tárgyalásra szóló idézésnek mennyi idővel kell megelőznie a tárgyalási határnapját – legalább 15 (sürgős esetben lerövidíthető) napban került rögzítésre,³³ míg az ítéletet – a meghozatalának és kihirdetésének elhalasztására is kiterjedően – 30 napon belül kellett írásba foglalni.³⁴

Mindezek helyébe a következő 15 napos, illetve 3 munkanapnyi intervallumok léptek:

A) 15 napos időtartamok

- A tárgyalás határnapja:

*Ha a keresetlevél perfelvételre alkalmas, a bíróság legkésőbb a keresetlevél előterjesztésétől 15. tizenötödik napra tűzi ki a perfelvételi tárgyalást a felek arra való egyidejű idézése mellett.*³⁵

*Szintén 15 napon belüli határnapra kell kitűzni az esetleges további (folytatólagos) perfelvételi tárgyalás(oka)t,³⁶ továbbá – ha ezt az ügy körülményei nem zárják ki – a folytatólagos érdemi tárgyalást is.*³⁷

- Az érdemi határozat írásba foglalása:

*A bíróság az ítéletét annak meghozatalától és kihirdetésétől számított 15 napon belül foglalja írásba, mint ahogy az ítélet meghozatalát és kihirdetését is legfeljebb 15 napra halaszthatja el.*³⁸

B) 3 munkanapos időtartamok

- A tárgyalási időköz legalább 3 munkanap.³⁹

- Az alperes a keresetlevél kézbesítésétől számított 3 munkanapon belül, de legkésőbb a perfelvételi tárgyalás határnapját megelőző 3 nappal korábban írásbeli ellenkérelmet nyújthat be.⁴⁰

²⁹ Az Infotv. Módtv. előtti szövege egyetlen – továbbra is változatlan – időtartamot rögzített, amely a 30 napos keresetindítási határidő [31. § (3) bek.]: ez azonban eleve anyagi jogi – ezen belül is igazolási kérelemmel kimenthető – természetű [vö.: az 1/2017. Polgári jogegységi határozat (PJE) értelmében a Pp. alkalmazása körében is megfelelően irányadó 4/2003. PJE].

³⁰ Infotv. 31. § (6) bek.

³¹ Pp. 226. § (1) bek.

³² Pp. 179. § (1) és (5) bek.

³³ Pp. 189. § (2) bek.

³⁴ Pp. 350. § (3)-(4) bek.

³⁵ Infotv. 31/A. § (1) bek., ami azt is kimondja, hogy ha a keresetlevél csak a bíróság intézkedését követően válik tárgyalásra alkalmassá, akkor a tárgyalás kitűzésére előírt határidő kezdő időpontját ettől az időponttól kell számítani.

³⁶ Infotv. 31/A. § (5) bek.

³⁷ Infotv. 31/B. § (4) bek.

³⁸ Infotv. 31/C. § (3) bek.

³⁹ Infotv. 31/A. § (1) bek.

⁴⁰ Infotv. 31/A. § (3) bek.

2.2. A perfelvétel menetéről

Az Infotv. 31/A. § (1) bekezdéséből kitűnően – amely tehát a keresetlevél perfelvételre alkalmassága (azaz befogadhatósága) esetén „egyből” a perfelvételi tárgyalás kitűzését írja elő és az alperesi ellenkérelemre csak ezt követően kerülhet sor – a jogalkotó lényegében kizárta a Pp. által ismert és lehetővé tett perfelvételi utakat (és ezáltal a perfelvétel módjának megválasztásával kapcsolatos bírói mérlegelést is): a perfelvétel menete jelen pertípusban *sui generis* módon került meghatározásra, hiszen a Pp. 187. §-a szerinti perfelvételi utak kivétel nélkül hatályos alperesi védekezés – írásbeli ellenkérelem (de legalábbis a közérdekű adatkiadási perekben fogalmilag kizárt beszámítás⁴¹) – előterjesztését feltételezik.⁴² Ezen megoldás polgári eljárásjogunkban mindazonáltal egyáltalán nem ismeretlen: a rPp. szerinti eljárásrendben – s így a 2018. január 1. előtt indult közérdekű adatkiadási perekben – ugyanis az ellenkérelem előadásának színtere az első tárgyalás volt.⁴³ Lényegében ehhez tért tehát vissza a jogalkotó, amellyel összhangban – miként az a rPp. szerinti perekben sem volt kizárt (sőt, igen gyakran elő is fordult) – az írásbeli ellenkérelem akár a kitűzött tárgyalást megelőzően is előterjeszthető (de már csak szigorú időbeli korlátokkal).

Magától értetődő lenne, ugyanakkor az Infotv. 31/A. § (1) bek. *expressis verbis* kimondja azt, hogy a perfelvételi tárgyalás kitűzésének és a kereset közlésének kizárólag befogadható, tehát perfelvételre alkalmas – a keresetlevélre előírt tartalmi és alaki kellékeket maximálisan teljesítő⁴⁴ és emellett valamely visszautasítási okban⁴⁵ sem szenvedő – keresetlevél tekintetében van helye. A keresetlevél megvizsgálása körében a Módtv. konkrét – speciális – határidőt nem vezetett be, azonban a vizsgálatnak – úgy a 15 napra történő kitűzés követelményéből, mint az eljárás soronkívülségéből⁴⁶ következően – haladéktalanul meg kell történnie,⁴⁷ amely miatt a Pp. 110. § (1) bek. a) pontja szerinti általános – 30 napos – határidő sem lehet irányadó. Amennyiben pedig a keresetlevél valamely – tipikusan tartalmi – körülmény miatt közvetlenül nem alkalmas a perfelvételre (és visszautasítási ok sem áll fenn), úgy hiánypótlási felhívást kell kiadni,⁴⁸ aminek teljesítési határidejét illetően úgyszintén az általános szabályok érvényesülnek: bírói határidő lévén ennek konkrét tartamát mindenkor a bíróság határozza meg a Pp. 115. § (1) bek. szerint, amely már eleve rövid határidő tűzését írja elő. Megítélésem szerint ezért – a gyorsítás jogalkotói céljára is tekintettel – a közérdekű adatkiadási perekben minden további nélkül megszabható és rendszeresíthető az általános gyakorlatnak megfelelő 15 nap helyett 8 nap is, amely már eleve legitim volna, a konkrét pertípusban viszont még inkább célszerűnek látszik.

2.3. Az ellenkérelemről

Az alperesi ellenkérelem előadásának színtere az Infotv. 31/A. § (2) bekezdésében foglalt főszabály szerint a perfelvételi tárgyalás, ehhez képest az előzetes benyújtás opcionálisan áll rendelkezésre. Az alperes tehát választhat ugyan, azonban az írásbeli ellenkérelemre nyitva álló,

⁴¹ A beszámítással érvényesített ellenkövetelés kizárólag felperesi pénzköveteléssel lenne csak szembeállítható [Pp. 209. §; a Polgári Törvénykönyvről szóló 2013. évi V. törvény 6:49. § (1) bek.].

⁴² Vö.: Pp. 181. § (1) bek., 188. §, 189. § (1) bek. b) pont és (3) bek., 197. § (1) bek.

⁴³ rPp. 139. §

⁴⁴ Pp. 170-171. §, jogi képviselő nélküli felperesi eljárás esetén a Pp. 247. §-a szerinti – tartalmi „könnyítést” eredményező – eltérésekkel.

⁴⁵ Pp. 176. §, 618. § (1) bek.

⁴⁶ A soronkívülséget az Infotv. 31. § (6) bek. – a Módtv. 7. § c) pontja általi módosítása folytán – immár törvényi szinten konkretizálja, rögzítve, hogy a bíróság a per minden szakaszában – ideértve a felülvizsgálati eljárást is – soron kívül jár el. Álláspontom szerint ennek további deklarálása szükségtelen volt, hiszen a Büsz. 33/A. § (2) bek. – tartalmát tekintve ezzel megegyező – rendelkezése folytán – ami előírta és jelenleg is előírja, hogy a soron kívüli ügyintézés a bírósági eljárás egész tartamára irányadó – a soronkívülség már eddig is átfogóan érvényesült a Büsz. 1. § (2) bek.-re is figyelemmel, amely szerint ezen rendelet rendelkezéseit a bíróságoknak az általuk folytatott eljárások során – a hatáskörükbe tartozó ügyek sajátosságaihoz igazodóan – alkalmaznia kell külön jogszabály eltérő rendelkezése hiányában.

⁴⁷ A soronkívülség a rendes ügymenetből történő kivételt jelenti: a soron kívül intézendő ügyben – ha jogszabály eltérően nem rendelkezik – minden intézkedést haladéktalanul kell megtenni [Büsz. 33/A. § (1) bek.].

⁴⁸ Pp. 176. § (2) bek. e) pont, 248. § (1) bek.

többszörösen – a küldés és fogadás tekintetében is – behatárolt időintervallumra tekintettel az előzetes benyújtás lehetősége valójában igencsak szigorított, hiszen a 31/A. § (3) bek. a sajtó-helyreigazítási perek megoldásához képest – ahol kizárólag a beérkezésre szabott (szintén 3 napos) limitet a jogalkotó – többszörös feltételrendszert támaszt az alperessel szemben, mivel nemcsak a beérkezésre írja elő, hogy azt legkésőbb a perfelvételi tárgyalás hatánapját megelőző három nappal korábban realizálni kell, hanem konkrét – a keresetlevél kézbesítésétől számított három munkanapos – benyújtási határidőt is rögzít.

Már önmagában az írásbeli ellenkérelem szempontjából is különös jelentőséggel bír ezért az a körülmény, hogy a bíróság maximálisan kihasználja-e a perfelvételi tárgyalás napjának meghatározására vonatkozó – hasonlóan szűkös – mozgásterét, miként az sem mindegy, hogy a keresetlevél kiadása, majd pedig annak kézbesítése kapcsán mennyi idő telik el: ha pl. a bíróság csupán a 10. napra tűzi ki a perfelvételi tárgyalást és az alperes részére az idézéssel együtt kiadandó keresetlevél csak a 8. napon kerül kézbesítésre, akkor az alperes az előzetes benyújtás lehetőségétől már eleve esett, pontosabban – miután 3 napnál kevesebb idő lesz már csak hátra a perfelvételi tárgyalásig – hatályosan azt semmiképpen sem tudja benyújtani, hiszen a 31/A. § (3) bekezdése azt is világosan kimondja, hogy az ezen bekezdésben foglalt rendelkezések bármelyikének megsértésével teljesített alperesi perceseletek hatálytalanok.

A bíróságnak ezért – a tisztességes eljárás alapelvéből⁴⁹ is következően – a perfelvételi tárgyalás hatánapjának meghatározása során annak biztosítására is törekednie kell, hogy az írásbeli ellenkérelem előterjesztése valós – ne pusztán formális – lehetőség legyen az alperes számára. Ezen aspektus már eleve a perfelvételi tárgyalás lehető legtávolibb időpontra – azaz a 15. napra – való kitűzése mellett szól, amely a perhatékonyasággal és az időszerűséggel is szorosan összefügg: egy túlságosan rövid – az írásbeli ellenkérelem hatályosulását ténylegesen kizáró – hatánap kitűzésével az elsőfokú bíróság azt kockáztatja ugyanis, hogy az első tárgyaláson – akár az Infotv. 31/A. § (4) bek. alapján – hozott, az alperest marasztaló ügydöntő határozatát – erre irányuló és ezen alapuló alperesi fellebbezés esetén – nagy eséllyel hatályon kívül helyezhetik majd,⁵⁰ aminek következménye értelemszerűen a pertartam növekedése lesz az elsőfokú eljárás kényszerű megismétlésére és az azt követő esetleges újabb másodfokú eljárásra is tekintettel.

A 31/A. § (3) bek. azt is az alperes kötelezettségévé teszi, hogy ha a felperes elektronikus levélcíme előtte ismert, úgy a bírósághoz való benyújtással egyidejűleg – a felperes tájékoztatása céljából – ide is megküldje az írásbeli ellenkérelmet, aminek megtörténtét valószínűsítienie is kell. Ezen rendelkezés nyilvánvalóan azt célozza, hogy a felperes a lehető legkorábban megismerhesse az alperesi védekezést és ezáltal minél felkészültebben tudjon részt venni a perfelvételi tárgyaláson, ami a perhatékonyaságot is kétségekívül növeli. Minthogy a közérdekű adatigénylések tipikusan e-mailben érkeznek, az alperesek – függetlenül attól, hogy az a keresetlevélben feltüntetésre kerül-e vagy sem – általában már eleve ismerik a felperes elektronikus levélcímét, de az akár a keresetlevélből is kiderülhet,⁵¹ éppen ezért – már ha az

⁴⁹ A tisztességes eljárás alapelvét az 1993. évi XXXI. törvénnyel kihirdetett – Rómában, 1950. november 4-én kelt – Emberi Jogok Európai Egyezményének (EJEE) 6. cikke, valamint a Pp. preambuluma is rögzíti.

⁵⁰ A sajtó-helyreigazítási perekben kialakult másodfokú joggyakorlat – helyt adva az ezt sérelmező alperesi fellebbezéseknek – az első tárgyaláson hozott – a nemvitatás ezen eljárásban is felállított törvényi vélelmén alapuló [Pp. 497. § (4) bek.] – marasztaló ítélet hatályon kívül helyezésével és az elsőfokú bíróság új eljárásra és új határozat hozatalára szankcionálja azt, ha a tárgyalási nap olyan rövid időpontra kerül kitűzésre, aminek folytán a perfelvételi tárgyalásról egyébként távolmaradó, azonban előzetesen – az elsőfokú bíróság által a sajtó-helyreigazítási perek hasonló rendelkezése [Pp. 497. § (3) bek.] alapján hatálytalanak tekintett – írásbeli ellenkérelmet benyújtó alperes a beadványát eleve nem tudta legkésőbb 3 nappal korábban előterjeszteni.

⁵¹ Előfordulhat olyan eset is, amikor a felperes elektronikus levélcíme az előzetes adatigénylés során nem vált ismertté az alperes előtt (pl. mert nem e-mailben érkezett az adatigénylés és nem is e-mailben kellett arra válaszolni), a keresetlevél pedig már jogi képviselővel kerül benyújtásra, amely beadvány a felperes e-mail címét – már ha van neki egyáltalán – legitim módon nélkülözi [hiszen az a Pp. 170. § (1) bek. b) pontjára és a 7. § (1) bek. 2-3. pontjaira figyelemmel nem kötelező kelleke a bevezető résznek], a felperesi jogi képviselő e-mail címét viszont kötelezően [Pp. 170. § (1) bek. c) pont] tartalmazza. Megítélésem szerint – az Alaptörvény 28. cikkében foglalt jogértelmezési alapelvre is figyelemmel – az Infotv. 31/A. § (3) bek. szerinti megküldési kötelezettség ez esetben a felperesi jogi képviselő e-mail címére éppúgy ki kell terjedjen (és ezért megkövetelendő), mindazonáltal – lévén a törvényszöveg kifejezetten csak közvetlenül a felperest említi – célszerű erre

alperes az előzetes írásbeli ellenkérelemmel élni kíván – a felperes részére való közvetlen megküldés a perekben jórészt nem mellőzhető. Figyelemmel arra, hogy az elektronikus levél megérkezése az alperesnek eleve nincs ráhatása és azt felperesi vitatás esetén egyébként is csak az időszerűség ellen ható nehézkes – informatikai jellegű – bizonyítás folyamánként lehetne tényszerűen megállapítani, a jogalkotó csupán valószínűsítési kötelezettséget telepített az alperesre, amely kizárólag a megküldés mozzanatára koncentrálódik. Álláspontom szerint ezért – pontosan a valószínűsítés jellegéből következően⁵² – az írásbeli ellenkérelem felperesi e-mail címre való elküldését igazoló e-mail kivonat alperesi csatolása vagy bemutatása lehet az, ami az Infotv. 31/A. § (3) bek. szerinti kötelezettség teljesítése körében szükséges és egyben elégséges, ez viszont szigorúan számon kérendő, hiszen az írásbeli ellenkérelem hatályosságának egyik konjunktív feltételéről van szó. Fontos kiemelni azonban, hogy – különösen az elektronikus levelezésben rejlő informatikai bizonytalanságok okán – az alperesi valószínűsítés abszolválása sem mentesítheti a bíróságot azon – a Pp. 110. § (2) bekezdéséből⁵³ fakadó – kötelezettsége alól, hogy a beérkezett írásbeli ellenkérelmet – már ha az hatályosnak minősül – haladéktalanul kiadja „hivatalosan” is a felperesnek.

Amennyiben az alperes írásbeli védekezést nem (eleve nem vagy legalábbis nem hatályos módon) terjesztett elő és ezt követően a perfelvételi tárgyalást is elmulasztotta (következésképpen az ellenkérelem szóbeli előadása sem történhet meg), az Infotv. 31/A. § (4) bek. értelmében a keresetet nem vitatottnak kell tekinteni és a bíróság – kivéve, ha az eljárás megszüntetésének van helye – a perfelvétel lezárását követően ítéletével marasztalja az alperest. Ezzel összefüggésben az Infotv. 31/C. § (1) bek. e) pontja kifejezetten kizárja a bírósági meghagyás kibocsátását (amely a korábbi – általános – perrendben még alkalmazandó volt a Pp. 181. § szerint): mindez nemcsak logikus (hiszen a bírósági meghagyás a Pp. rendszerében az írásbeli ellenkérelem elmulasztásához kötődik és alapvetően tárgyaláson kívül kerül kibocsátásra,⁵⁴ amellyel a per nem jogerősen befejezést is nyer perfelvételi tárgyalás kitűzése nélkül), hanem az időszerűséget is szolgálja azáltal, hogy bírósági meghagyás hiányában értelemszerűen nincs mivel szemben ellentmondással⁵⁵ élni (a felek – különösen az alperes – rendes és egyben fellebbviteli perorvoslatként egyedül a másodfokú eljárást megindító fellebbezéssel⁵⁶ élhetnek majd az ítélettel szemben), ezáltal pedig elkerülhető, hogy az elsőfokú eljárás még tovább tartson.

A nemvitatás vélelmén – teljes alperesi hallgatás esetén (azaz amikor az alperes még hatálytalan írásbeli ellenkérelmet sem terjeszt elő) egyenesen annak tényén – alapuló helyt-adási kötelezettség mindazonáltal felveti azt a kérdést, hogy az Infotv. 31/A. § (4) bek. alkalmazásával a bíróságnak mindig és minden esetben szabad-e marasztaló ítéletet hoznia, hiszen a keresetnek való „automatikus” helyt adás akár jogszabálysértő is lehet azáltal, ha pl.

külön is figyelmeztetni az alperest a kereset közlése során.

⁵² A bizonyítástól alacsonyabb szintű valószínűsítés a polgári eljárásjogban pusztán annyit jelent, hogy egy adott tény inkább hihető, mint nem [SZABÓ Imre (szerk.): A Polgári Perrendtartásról szóló 1952. évi III. törvény magyarázata. Budapest, Magyar Hivatalos Közlönykiadó, 2006, 711. p.].

⁵³ „A bíróság köteles lehetővé tenni, hogy a felek minden, az eljárás során előterjesztett kérelmet, a bírósághoz benyújtott okiratot, bizonyítékot megismerhessenek, és azokra nyilatkozhassanak.”

⁵⁴ A polgári perek általános rendjében az alperesi viszontkeresettel szembeni felperesi ellenkérelem elmulasztása esetén a viszontkeresetben marasztaló bírósági meghagyás kibocsátására akár még a perfelvételi tárgyaláson is lehetőség van [a Civilisztikai Kollégiumvezetők Országos Tanácskozásának (a továbbiakban: CKOT) 2018. november 19-21-ei 32. állásfoglalása], de ez témánk szempontjából közömbös, mivel a közérdekű adatkiadási perben a viszontkereset lehetősége immár kifejezetten is kizárt.

⁵⁵ A bírósági meghagyással szembeni ellentmondás olyan – a Pp. 181. § (1) bekezdésére figyelemmel egyébként valamennyi peres fél (tehát elméletileg nemcsak az alperes) által igénybe vehető – perorvoslati eszköz, amely nem fellebbviteli jellegű azáltal, hogy – amennyiben nem kell visszautasítani valamely okból (pl. mert az alperes az ellentmondással egyidejűleg nem terjeszti elő a korábban elmulasztott írásbeli ellenkérelmet) – a bírósági meghagyás hatályvesztését eredményezi és az elsőfokú eljárást a perfelvétel szabályai szerint kell folytatni [Pp. 181. § (3) bek.].

⁵⁶ A fellebbezés a Pp. 365. § (1) bek. értelmében a másodfokú eljárást megindító beadványnak minősül annak ellenére is, hogy azt első ízben az elsőfokú bíróságnak kell a Pp. 366. § (1)-(2) bek. szerint megvizsgálnia (vö.: az 1/2012. Közigazgatási-munkaügyi-polgári jogegységi határozat indokolásának IV. pontja).

közérdekből nem nyilvános személyes adat⁵⁷ vagy egyenesen minősített⁵⁸ adat kiadására kell(ene) kötelezni az alperest. Az ez utóbbihoz kapcsolódó példa szemlélteti talán leginkább a helyzet fonákságát: amennyiben az alperes hatályos védekezést nem terjeszt elő, azonban a felperesi nyilatkozat folytán rendelkezésre álló peradatokból (így pl. a keresetlevélben tett felperesi tényállításból és/vagy a keresetlevélhez csatolt alperesi elutasítás tartalmából) vagy akár hivatalból (hivatalos- vagy köztudomás⁵⁹ útján) mégis megállapítható a bíróság részéről, hogy a Mavtv. rendelkezései szerinti megismerési jogosultság birtokában nem lévő (ilyet saját maga sem állító, csupán a minősítés jogellenességére hivatkozó) felperes olyan adat kiadását kéri, amelyet a peres eljárást megelőző adatigénylési eljárásban az alperes a minősített jellegre hivatkozással tagadott meg, úgy marasztaló ítélet az Infotv. 27. § (1) bekezdésének kógens rendelkezésére figyelemmel⁶⁰ nem lenne hozható, hiszen – miként arra az Alkotmánybíróság is rámutatott a 4/2015. (II. 13.) határozata indokolásában – a minősített adatra vonatkozó megtagadás jogszerűségét érintően a bíróság a közérdekű adatkiadási perben csupán formális eljárást folytathat, aminek során tartalmi vizsgálatnak és ezáltal a minősítés megváltoztatásának vagy jogellenessége kimondásának sincs helye (az ugyanis csak titokfelületei hatósági eljárásban vizsgálható és korrigálható). Emiatt a bíróságnak az Infotv. 31. § (6a) bek.⁶¹ értelmében kötelező a NAIH titokfelületei hatósági eljárását kezdeményeznie és egyidejűleg a peres eljárást felfüggesztenie, ez pedig az azonnali marasztaló ítélet hozatalát értelemszerűen kizárja. Ha ez nem így történik, akkor a per tárgyát képező minősített adat kiadására való közvetlen – az Infotv. 31/A. § (4) bek. szerinti – kötelezés egyértelműen sértene az 27. § (1) bekezdését, de egyébként a Mavtv. 10. § (2) bekezdését⁶² is.

Magával a jelenséggel a CKOT is foglalkozott már a 2017. november 20-21-ei ülésén: amíg a 12. sorszámú állásfoglalás – a jogszabálysértő kötelezést tartalmazó bírósági meghagyást illetően – elsődlegesen azt hangsúlyozta, hogy az Alaptörvény 25. cikk (1) bekezdésére és 28. cikkére, valamint a Bszi. 1. §-ra, 2. § (2) bekezdésre figyelemmel a bíróságok alkotmányos szerepével ellentétes lenne olyan – ítélet hatályú – határozat meghozatala, amely a jogszabályok megsértését valósítaná meg, addig az 56. számú állásfoglalás – kifejezetten a sajtóhelyreigazítási pereknek az Infotv. 31/A. § (4) bekezdésével azonos előírása kapcsán – azt emelte ki, hogy ha a bíróságnak kételye merül fel a kereset alapjául szolgáló tények tekintetében és a felperes e tényállítását a Pp. 237. §-a szerinti anyagi pervezetés ellenére fenntartja, úgy annak ellenére is lehetséges a kereset elutasítása, hogy azt a Pp. 497. § (4) bekezdése alapján az alperes által nem vitatottnak kell tekinteni. Mindezen megállapítások álláspontom szerint az Infotv. 31/A. § (4) bekezdésével összefüggésben is nyomatékosan megfontolandók, különösen a jogszabálysértő döntés hozatalának közvetlenül az Alaptörvény 25. cikk (1) bekezdéséből és 28. cikkéből is levezethető – s ezért a közérdekű adatkiadási perekben is éppúgy érvényesülendő – kizártsággal összefüggésben.

⁵⁷ Személyes adat – az Infotv. 3. § 5. pontjában foglalt értelmező rendelkezés folytán – sohasem lehet közérdekű adat, legfeljebb – az Infotv. 3. § 6. pontja szerinti definícióra figyelemmel – közérdekből nyilvános, de csak akkor, ha annak nyilvánosságra hozatalát, megismerhetőségét vagy hozzáférhetővé tételét törvény közérdekből elrendeli.

⁵⁸ A minősített adat védelméről szóló 2009. évi CLV. törvény (a továbbiakban: Mavtv.) 3. § 1. pont.

⁵⁹ Pp. 266. § (2) bek.

⁶⁰ Az Infotv. 27. § (1) bek. értelmében a közérdekű vagy közérdekből nyilvános adat nem ismerhető meg, ha az a minősített adat védelméről szóló törvény szerinti minősített adat.

⁶¹ Ezen rendelkezést pontosan a 4/2015. (II. 13.) AB határozat nyomán – az abban megállapított mulasztásos alaptörvény-ellenesség felszámolása végett – iktatta be a jogalkotó [2015. évi CXXIX. törvény 6. §].

⁶² A Mavtv. 10. § (2) bek. szerint a minősített adathoz – törvényben meghatározott kivételekkel – a személyi biztonsági tanúsítvánnyal és titoktartási nyilatkozattal rendelkező felhasználó kizárólag a számára kiadott felhasználói engedélyben meghatározott rendelkezési jogosultságokkal férhet csak hozzá.

2.4. A tárgyalásokra való idézés, mint kritikus pont

A tárgyalási határnapok rendkívül szoros behatárolásával összefüggésben – különös tekintettel az első perfelvételi tárgyalásra – alapvető gyakorlati problémaként merül fel a tárgyalások megtarthatatlansága, aminek oka tipikusan az idézések szabályszerűtlenségében – konkrétan azok át nem vételében – jelentkezik, ez pedig nem utolsósorban – az adminisztratív (kiadási, postázási) tévedéseket leszámítva – a felek passzivitására vezethető vissza, s elsősorban a marasztaló ítélettől vagy akár csak annak lehetőségétől tartó – az eljárás mielőbbi befejezésében emiatt nem feltétlenül érdekelt – alperesekre lehet jellemző, de a gyakorlatban a felperesi oldalon is számos esetben előfordult már eme jelenség.⁶³

A bíróságnak ugyanis valamennyi tárgyaláson⁶⁴ – s így az Infotv. 21/A. alcímében meghatározott eltérő rendelkezés hiányában „természetesen” a közérdekű adatkiadási perekben is – először az idézések szabályszerűségét kell vizsgálnia, ha pedig ennek alapján az állapítható meg, hogy a tárgyalást elmulasztó fél idézése nem volt szabályszerű, úgy a tárgyalást el kell halasztani és az újabb határnapot nyomban ki kell tűzni a felek arra való egyidejű megidézése mellett. Mivel a bírói gyakorlat a garanciális jellegű tárgyalási időköz megtartását a szabályszerűség körébe sorolja,⁶⁵ az idézés kézbesítettségétől függetlenül is a tárgyalás kötelező elhalasztásának van helye akkor, ha a tárgyalási időköz a tárgyalást elmulasztó, vagy akár a tárgyaláson ugyan megjelent, de a tárgyalási időköz hiányát kifejezetten sérelmező fél⁶⁶ tekintetében nem telt még el.⁶⁷

A tárgyalások megtarthatatlanságának alapvető oka abban gyökeredzik, hogy a kézbesítési fikció általános – a Módtv. által bevezetett szoros határidőkkel „önhibájukon kívül” teljesen inkoherens – szabályozását az Infotv. 21/A. alcímében foglalt eltérő rendelkezés híján a közérdekű adatkiadási perekben is éppúgy alkalmazni kell.

Papír alapú kapcsolattartás – s ezáltal az idézés postai úton⁶⁸ történő kézbesítése – esetén ezt a kérdést a Pp. 137. § (2) bek. rendezi oly módon, hogy ha a kézbesítés azért volt sikertelen, mert a címzett az iratot nem vette át – postai szolgáltató útján történő kézbesítés esetén az a bírósághoz „nem kereste” jelzéssel érkezett vissza – az iratot a kézbesítés második megkísérlésének napját követő ötödik munkanapon kézbesítettnek kell tekinteni. Minthogy a második kézbesítési kísérletre eleve 5 munkanap elteltevel kerül sor,⁶⁹ a kézbesítési fikció a bírósági postára adás – valamint a postai feldolgozás – ideje és az ezt követő első postai kézbesítési kísérlet megkezdéséig eltelt idő (ami a leoptimálisabb esetben is minimum egy, de

⁶³ Ugyan kissé talán meglepőnek hathat az ügye előrevitelében objektíve érdekeltnek látszó felperes passzivitása, azonban ennek – saját szempontjából – logikus gyakorlati oka lehet az, ha pl. az egyszerre előterjesztett közérdekű adatigénylései nyomán egyazon időszakban számos pert indít, amely ügyekben az új szabályozás alapján egyaránt 15 napon belülre – adott esetben ugyanazon napra – prognosztizálható a tárgyalás kitűzése és ezért – figyelemmel az igazolási kérelem későbbiekben részletesebben is elemzendő kizártságára is – ily módon kívánja elejét venni az esetleges tárgyalásütközéseknek (különösen ha meghatalmazottal nem tud vagy csak egyszerűen nem kíván eljárni).

⁶⁴ A Pp. 227. § (1) bek. szerint a bíróság az első tárgyalást megnyitja, arra tehát egyszer – az első kitűzött határnapon – kerül sor, ehhez képest minden további – folytatódólagos – tárgyalást már csak megkezdene a Pp. 227. § (2) bek. alapján. Habár az idézések szabályszerűségének vizsgálatát a Pp. 227. § (2) bek. írja elő a tárgyalás megkezdését követő eljárási cselekményként, a jogszabályhely „valamennyi tárgyaláson” kitételéből is következően az idézéseket – értelemszerűen – az első tárgyaláson is ugyanúgy vizsgálni kell. WOPERA Zsuzsa (szerk.): Nagykommmentár a polgári perrendtartásról szóló 2016. évi CXXX. törvényhez. Budapest, Wolters Kluwer, 2022. - a 227. §-hoz fűzött magyarázat

⁶⁵ BDT2005.1120., BDT2012.2694.; Kúria Pfv.I.21.072/2012/7.

⁶⁶ Az 1/2017. PJE értelmében a Pp. alkalmazása körében is megfelelően irányadó PK 169. számú állásfoglalás; Kúria Pfv.I.20.039/2018/7.

⁶⁷ A lehetséges akadályok tárházát az pedig csak tovább bővíti, hogy a Pp. hatálya alá tartozó perekben az egyébként valamennyi perfelvételi tárgyalás tekintetében – tehát még a folytatódólagos perfelvételi tárgyalás esetén is – érvényesülő tárgyalási időköz nemcsak az alperes, hanem a felperes oldalán is vizsgálendő: a Pp. 189. § (2) bekezdése ugyanis – szemben a rPp. 125. § (2) bekezdésével, amely kizárólag a keresetlevél alperesi kézbesítése kapcsán állította fel az időköz követelményét – kifejezetten az idézésnek a „felek” részére történő kézbesítését említi. Amíg tehát a rPp. rendszerében a tárgyalási időköz azt szolgálta, hogy az alperesnek megfelelő ideje álljon rendelkezésre a védekezése kialakítására és – az első tárgyaláson történő – előadására, addig a Pp. ezen jogintézményt már a perfelvételi tárgyalása való felkészülés átfogó – valamennyi felet megillető és ezért adott esetben a felperes tekintetében is éppúgy halasztási okot jelentő – garanciájaként határozza meg.

⁶⁸ Pp. 135. § (1) bek.

⁶⁹ A postai szolgáltatások nyújtásának és a hivatalos iratokkal kapcsolatos postai szolgáltatás részletes szabályairól, valamint a postai szolgáltatók általános szerződési feltételeiről és a postai szolgáltatásból kizárt vagy feltételeken szállítható küldeményekről szóló 335/2012. (XII. 4.) Korm. rendelet 31. § (1) bek.

inkább kettő munkanap), plusz 2x5 munkanap elteltével állhat csak be, ez pedig „alsó hangon” is legalább 11-12 munkanap elteltét jelenti.

Elektronikus kapcsolattartásnál a kézbesítési fikció esetkörét az elektronikus ügyintézés ágazati jogszabályai⁷⁰ rögzítik akként, hogy a hivatalos elérhetőségre kézbesített küldemény – úgy a gazdálkodó szervezetek,⁷¹ mint a természetes személy⁷² felek tekintetében – a második értesítés-igazolásban feltüntetett időpontot követő ötödik munkanapon kézbesítettnek minősül, ha a hivatalos elérhetőséget biztosító szolgáltató azt igazolja vissza, hogy a küldeményt a címzett kétszeri értesítése ellenére nem vette át.⁷³ Miután a címzettnek az első átvételi értesítő alapján 5 munkanapja van a letöltésre, a második átvételi értesítőt pedig a rendszer az ezen 5 munkanap elteltét követő első munkanapon küldi ki,⁷⁴ összesen 11 munkanap szükséges a kézbesítési fikció beálltához onnantól fogva, hogy az idézés megjelent – s ezáltal elérhetővé vált – a címzett tárhelyén. A kézbesítési fikcióig eltelt idő tehát – annak ellenére is, hogy az elektronikus kapcsolattartás során nincs a papír alapú kézbesítéshez hasonló postai átfutási idő (az elektronikus rendszerben történő kiadmányozásnál a küldemény általában pár perc elteltével megjelenik a címzett tárhelyén, amivel egyidejűleg az átvételi értesítő is megérkezik) – alig rövidebb a papír alapú küldeményekénél.

Mindez azt eredményezi, hogy ha a megidézett fél nem veszi át/nem tölti le az idézést, úgy a fikció legkorábban a tárgyalás határnapján állhat be, de – máskülönben arra eleve már csak azt követően kerül sor – még ez is csupán akkor fordulhat elő, ha:

- a) a bíróság a keresetlevelet/a keresetlevél esetleges hiánypótlását azonnal megvizsgálta;
- b) ezen vizsgálatot – s ennek eredményeként a keresetlevél perfelvételre alkalmasságának konstatálását – követően a bíróság azonnal kitűzte a tárgyalás határnapját, méghozzá a maximális 15. napra;
- c) és emellett az idézés kiadása is haladéktalanul megtörténik.

Álláspontom szerint az idézés szabályszerűtlenségét – a tisztességes eljárás, s ezzel összefüggésben a tisztességes tárgyalás⁷⁵ alapelveire is tekintettel – már önmagában az a körülmény is megalapozná, ha az – függetlenül attól, hogy tényleges átvétel avagy „csupán” fikció formájában valósul meg – közvetlenül a tárgyalás napján kerül kézbesítésre, de a tárgyalási időköz – hiszen ilyenkor kezdőnapja a tárgyalás határnapjával egyező – egyébként sem lesz megtartott.

Látható tehát, hogy még a bíróság legnagyobb – a soronkívüliségre figyelemmel egyébként abszolúte elvárható – igyekezete ellenére sem teremthető meg az az „ideális” helyzet, hogy a küldemény át nem vétele olyan időben „torkolljék” kézbesítési fikcióba, amikor az még az idézés szabályszerűségét eredményezhetné.

A kézbesítési fikció általános szabályozásának a jelen perrendben való – eltérő rendelkezés hiányában történő kényszerű – „továbbélése” és a Módtv. által bevezetett szigorú tárgyalási időtartamok közötti ellentét olyan komoly joghézagot jelent, hogy annak kihasználásával – ha

⁷⁰ Az elektronikus ügyintézés és a bizalmi szolgáltatások általános szabályairól szóló 2015. évi CCXXII. törvény (a továbbiakban: E-ügyintézési tv.), az elektronikus ügyintézés részletszabályairól szóló 451/2016. (XII. 19.) Korm. rendelet (a továbbiakban: E-ügyintézési vhr.)

⁷¹ E-ügyintézési tv. 14. §

⁷² E-ügyintézési tv. 15. § (2) bek., 101. § (2) bek.

⁷³ E-ügyintézési tv. 14. § (4) bek. c) pont

⁷⁴ E-ügyintézési vhr. 76. §

⁷⁵ Az Alaptörvény XXVIII. cikk (1) bekezdése értelmében mindenkinek joga van ahhoz, hogy valamely perben a jogait és kötelezettségeit törvény által felállított, független és pártatlan bíróság tisztességes és nyilvános tárgyaláson, ésszerű határidőn belül bírálja el. Ezen rendelkezés értelmezése kapcsán az Alkotmánybíróság újfent megerősítette a 6/1998. (III. 11.) AB határozatban már kifejtetteket [7/2013. (III. 1.) AB határozat IV. pont]: „A tisztességes eljárás (fair trial) követelménye az eljárásjogi garanciák érvényesülését is felöleli, és egy olyan minőséget jelent, amelyet az eljárás egészének és körülményeinek figyelembevételével lehet csupán megítélni. Ebből következően egyes részletszabályok hiánya miatt éppúgy, mint valamennyi részletszabály megalkotásának dacára lehet egy eljárás méltánytalan, igazságtalan vagy nem tisztességes.”

az idézések átvételét módszeresen elmulasztó, vagyis azokat rendre kézbesítési fikcióra „futtató” és a peres eljárás alól önmagát ilyen értelemben kivonó fél idézéseinek permanens szabályszerűtlensége folytán az egyébként csupán 15 napra tűzendő tárgyalásokat egyáltalán nem lehet megtartani – a per *ad absurdum* akár a végtelenségig elhúzható anélkül, hogy abban bármilyen érdemi előrehaladást – nemhogy az elsőfokú eljárást befejező, különösen érdemi határozatot – lehetne elérni.

2.4.1. Lehetséges megoldási javaslatok

2.4.1.1. A tárgyalás megtartása kézbesítési bizonyítvány hiányában is

Amennyiben a tárgyalás határnapjáig eleve nem érkezik vissza a kézbesítési bizonyítvány – azaz, amikor látszólag függő helyzet áll fenn azáltal, hogy papír alapú kiadás esetén a „nem kereste” jelzést rögzítő és ezáltal a kézbesítési fikció ténybeli alapját tanúsító postai tértivevény „csúszik” (ami a postai átfutási időre is figyelemmel már a tárgyalás napján egyébként beálló kézbesítési fikció tekintetében is tipikus szokott lenni), elektronikus kapcsolattartásnál pedig a megíúsulási igazolás nem jelenik meg a rendszerben – a bíróságnak a Pp. 228. § (1) bek. alapján – egyéb törvényes akadály hiányában – ugyan lehetősége van a tárgyalás megtartására (sőt, a jelenlévő fél ez iránti kérelmére köteles is azt megtartani és akár határozatot is hozni azon),⁷⁶ ha viszont az ezt követően visszaérkező tértivevény adatai alapján az állapítható meg, hogy nem volt szabályszerű a távolmaradó fél idézése, a tárgyalást a szükséges keretben meg kell ismételni, az új tárgyalás eredményéhez képest pedig a tárgyalás alapján hozott határozat hatályban tartása vagy teljes, illetve részbeni hatályon kívül helyezése kérdésében is határozni kell.

Mivel ilyenkor igen jó eséllyel a kézbesítési fikció beálltával kapcsolatos azon időpontok lesznek olvashatók a kézbesítési bizonyítványon, amelyek az imént kifejtettek szerint nem fogják – egész egyszerűen nem tudják – legitimálni a távolmaradt fél idézését, ez szükségszerűen a tárgyalás megismétlését vonja majd maga után (vagyis lényegében ugyanott tart majd az ügy, mintha „egyből” elhalasztásra került volna a tárgyalás). Ezen realitást is felmérve – különösen, hogy a korábbi tárgyalás menetének és az azon elhangzottaknak, sőt, akár az ott meghozott esetleges ítélet tartalmának a távolmaradó fél általi „időelőtti” megismerése az újabb határnapon való tárgyalásvezetés szempontjából sem szerencsés – már maga a bíróság részéről sem tűnhet célszerűnek ezen diszkrecionális jogkörrel élni, mint ahogy hasonló pertaktikai megfontolásokból – főleg, ha nem eljárásjogban járatlan személyről van szó – a személyesen vagy képviselője útján jelenlévő fél sem lesz érdekelt a tárgyalás megtartásában.

2.4.1.2. Idézés rövid úton

A kapcsolattartási módtól függően főszabály szerint postai vagy elektronikus úton kiküldendő idézések át nem vételével szemben elméletben felmerülhet, ám a gyakorlatban nem igazán lehet hatékony eszköz a rövid úton⁷⁷ történő idézés kivételes alternatívája, amelyet a Pp. 133. § (3) bek. egyébként sürgős esetben egyébként megenged.

A „sürgős eset” fennállta álláspontom szerint – legalábbis a második/harmadik sikertelen idézéstől kezdve – ugyan még akár indokolható is lenne azzal, hogy a kézbesítési fikció jelen

⁷⁶ Az ítélet meghozatalát és kihirdetését azonban akár el is halaszthatja a bíróság, ugyanakkor a már ismertetettek szerint erre is csak 15 nap áll rendelkezésre.

⁷⁷ A „rövid út” kategóriája alatt értendő kommunikációs csatornákat – ezzel is a rugalmasságra törekedve – a Pp. – szemben a rPp. 96. § (3) bekezdésével, amely tételesen felsorolta azokat – nem részletezi, azonban e körben alapvetően továbbra is a telefon és az e-mail, végső soron a bírósági kézbesítő jöhet szóba [vö.: Beisz. 9/A. § (6) bek.].

pertípusban való „hasznavehetetlensége” okán a szabályszerű idézés – különösen egy „amúgy” soron kívüli eljárásban – más módon nem biztosítható, azonban – még ha ismert is a fél e-mail címe vagy telefonszáma, aminek feltüntetése egyébként nem kötelező eleme a keresetlevél bevezető részének⁷⁸ – a rövid úton való idézés hatályosulása, illetve annak igazolhatósága igencsak kétséges, hiszen a nem együttműködő címzett ennek kapcsán is minden további nélkül megteheti azt, hogy: ne vegye fel a telefonhívást (vagy akár bontsa a vonalat még az idézés teljeskörű – a mulasztás jogkövetkezményeire kiterjedő figyelmeztetést⁷⁹ is tartalmazó – elhangzása előtt); letagadja azt, hogy az e-mail címet valóban ő használja vagy vitássá tegye már magát azt is, hogy a kiküldött e-mail megérkezett a saját szolgáltatója e-mail szerverére (ami további hosszas és bonyolult informatikai vizsgálattal lenne csak cáfolható);⁸⁰ a bírósági kézbesítőnek ne nyisson ajtót.⁸¹

2.4.1.3. Több tárgyalási nap egyidejű kitűzése

A Pp. újításai közé tartozik a tárgyalás több egymást követő tárgyalási napra való kitűzése, ez a lehetőség azonban 2022. augusztus 31. napjáig kizárólag a perfelvétel lezárását követő érdemi tárgyalások⁸² tekintetében – és ezáltal a bizonyítási cselekmények tervezhetősége érdekében – volt adott.⁸³ 2022. szeptember 1. napjától viszont – a Pp. 226. § (1) bekezdésében foglalt, a perfelvételi és érdemi tárgyalási szakban alkalmazandó közös rendelkezés 2022. évi XXIV. törvény 176. §-ával történt módosításával – a több tárgyalási nap egyidejű kitűzése már a perfelvételi tárgyalást illetően is megengedett. Az ezen törvénymódosításhoz fűzött indokolás szerint „a javaslat megteremti annak lehetőségét, hogy amennyiben az a perhatékonyságot előmozdítja, a bíróság kitűzhesse a perfelvételi tárgyalásokat több, akár egymást követő tárgyalási napra is, amelyre eddig csak az érdemi tárgyalások esetében nyílt lehetőség”. Figyelemmel a perhatékonyság ezen eljárási cselekmény körében is deklarált céljára, okszerűen adná magát, hogy a bíróság – megelégtelve a folytonos halasztásokat – a több tárgyalási nap egyidejű kitűzésének eszközét is „csatasorba állítsa”, hiszen – már amennyiben a több egymást követő napra történő kitűzéshez az azokra való egyidejű megidézés is párosul – ez esetben a további perfelvételi tárgyalási hatánapra szóló idézés szabályszerűsége még kézbesítési fikció mellett – a tárgyalási időközre egyaránt kiterjedően – is „abszolválható” akkor, ha a további tárgyalási hatánapot legalább egy héttel későbbre tűzik a korábbi – az arra szóló idézés szabályszerűtlensége miatt meg nem tartott – tárgyalási hatánaphoz képest. Egyáltalán nem

⁷⁸ A Pp. 170. § (1) bek. b) és c) pontja értelmében a keresetlevél bevezető részében az alperest illetően – a lakóhelyen vagy székhelyen kívül – nem kötelező elem más elérhetőség közlése, ehhez képest kizárólag a felperes esetleges jogi képviselője tekintetében kell feltüntetni az e-mail címet. Ha tehát a felperes jogi képviselővel jár el, akkor esetében az e-mail cím már eleve adott kell legyen és ekkor viszont – már amennyiben a jogi képviselővel eljáró felperes oldalán merül fel a főszabály szerint a meghatalmazott részére kézbesítendő [Pp. 136. § (1) bek.] idézések át nem vétele – ezen e-mail cím felhasználható.

⁷⁹ Pp. 133. § (2) bek.

⁸⁰ Az e-mailben való idézés esetén mindazonáltal az is kérdéses, hogy elegendő-e a kézbesítéshez a tárhelyszolgáltató szerverére való megérkezés, avagy a hatályosuláshoz egyúttal az elektronikus levél megnyitása is szükséges, amelyet szintén negligálhat a címzett, de megnyitás esetén akár letilthatja az olvasási visszaigazolás küldését is.

⁸¹ Ezzel összefüggésben – függetlenül attól, hogy a kézbesítési fikció Pp. 137. § (2) bek. második mondata szerinti esetköre (az átvétel elmaradása) tekintetében a már kifejtett „alaprobléma” (a fikció ez esethez kapcsolódó beálltának túl kései időpontja) miatt egyébként sem tartana előbbre az ügy – érdekes jogalkalmazási dilemma, hogy a Pp. 137. § (2) bek. hatálya a Pp. 133. § (3) bek. szerinti módon történő idézés-kézbesítés kísérletére egyáltalán kiterjed-e. A Pp. 137. §-ához fűzött indokolás szerint ugyanis „a törvény a kézbesítési fikciót - az elektronikus kommunikáció perjogba való bevezetésére tekintettel - nem csak a postai kézbesítésre nézve kívánja szabályozni, hanem valamennyi törvényes kézbesítési mód - így az elektronikus kézbesítés - esetére is”. Ha az indokolásban nem szerepelne a „valamennyi” jelző, akkor teljesen egyértelmű volna, hogy a másik törvényes kézbesítési módként tekintetben kizárólag a jogalkotó által mindegyik mondatrészbe beemelt – az E-ügyintézési tv. szerinti – elektronikus kapcsolattartás jön szóba, a „valamennyi” szócska folytán viszont akár az egyéb legitim kézbesítési módokra is kiterjedhet a jogintézmény. Ez utóbbinál pedig az átvétel kifejezett megtagadása – annak a bírósági kézbesítő általi megfelelő dokumentálása mellett – megvalósítja a Pp. 137. § (2) bek. első mondata szerinti fikciót, ami ekkor azonnal – a kézbesítés megkísérlésének napjával – beáll és ez esetben az idézés ezen speciális formája – amennyiben a kézbesítési kísérletre annyival előbb kerül sor a tárgyalás hatánapjához képest, hogy még a tárgyalási időköz is el tudjon telni – valóban működhet. Azonban hangsúlyozni kell, hogy mindez eleve a Pp. 137. § (2) bek. hatályának a perbíróság mikénti jogértelmezésétől függ és emellett a bírósági kézbesítő alkalmazása a gyakorlatban nem megszokott (s ezért valójában csak elméleti lehetőségként lehet vele számolni).

⁸² A Pp. 214. § (1) bek. szerint az érdemi tárgyalási szakban a bíróság a jogvitának a perfelvétel során meghatározott keretei között bizonyítást folytat le és eldönti a pert.

⁸³ A Pp. 223. § (1) bek. 2022. augusztus 31-ig hatályos szövege.

biztos azonban, hogy ezen általános eszköz a közérdekű adatkiadási perekben is alkalmazható. Mindez annak megítélésétől függ, hogy az Infotv. 21/A. alcímében foglalt rendelkezések, illetve azok rendszere – a 31. § (1) bek. utolsó mondatára is tekintettel – mennyiben tekinthetők eltérőnek a Pp. ezen megoldásához képest: oly mértékben-e, hogy azok effektíve kizárják a több tárgyalási nap – különösen a több perfelvételi tárgyalási nap – egyidejű kitűzését vagy sem.

A perfelvétel több tárgyalási napra való kitűzése ellen két – a Módtv. által bevezetett eljárásrend szelleméből fakadó – érv hozható fel (ami egyébként az érdemi tárgyalás tekintetében is éppúgy fennáll, de itt és most alapvetően az „origót” megtestesítő perfelvételi tárgyalás megtarthatóságára kell fókuszálni): elsődlegesen az, hogy az új rendelkezések – azáltal, hogy a tárgyalás halasztását eleve igen szűk körben engedik csak meg – egyetlen perfelvételi tárgyalásra „modellezik” az eljárást, amely szisztémát a jó előre kitűzött további perfelvételi tárgyalás eleve megbontja már önmagában azáltal, hogy ekkor még azt sem tudni bizonyosan, hogy a perfelvétel lezárhatatlan lesz majd a korábbi tárgyalási napon. Mindemellett a későbbi perfelvételi tárgyalás határnapja szükségszerűen 15 napon túlra lesz tűzendő (ha ugyanis eleve 15 napon belülre tűzné a bíróság mindegyiket, akkor az nem szolgálhatna hatékony „ellenszerül” az idézés kézbesítési fikciójának legkorábban 15. napon való beálltával szemben), amellyel – legalábbis a következő határnap tekintetében és a kitűzés aktusának időpontjához viszonyítottnak – formálisan a 15 napra történő tűzés követelménye is sérül. Ezzel szemben ugyanakkor – az Alaptörvény 28. cikkében foglalt, a józan észnek és a közjónak megfelelő jogértelmezés követelményére is figyelemmel – nyomatékosan felhozható, hogy az előállt speciális helyzetben az „egyetlen perfelvételi tárgyalás” modellje – legalábbis a kitűzött tárgyalási napok „darabszáma” szempontjából – úgysem tud érvényesülni és a perfelvételi tárgyalás elhalasztásának kivételessége egyébként is csak a megtartásra került – nem pedig az idézések szabályszerűtlensége folytán eleve meg sem tartott – tárgyalás relációjában értelmezhető. Ezért a Pp. 226. § (1) bek. szerinti lehetőség alkalmazása összességében sokkal inkább szolgálja a perhatékonyságot és a gyorsaságot azáltal, hogy az előre történő kitűzés és az arra való egyidejű megidézés esetén a perfelvételi tárgyalás akár már a soron következő – későbbre kitűzött – határnapon megtartható és a perfelvétel egyben le is zárható, ami – már ha az időpontok helyett a megtartás sokkal fontosabb tényezőjére helyezzük a hangsúlyt – valójában eleget is tesz az egyetlen perfelvételi tárgyalás főszabályának.

Hozzá kell azonban tenni: még ha a mindenkori perbíróság arra a jogértelmezésre is jutna, hogy a több tárgyalási napra történő egyidejű kitűzés lehetőségével a Módtv. szerinti perrendben is élni lehet, azzal két tárgyalási napot talán még így is „illene” várni, hiszen első ízben – az „egy perfelvételi tárgyalás” modellje folytán – értelemszerűen egyetlen határnap kitűzése merülhet fel abból is következően, hogy a keresetlevél befogadásának időpillanatában az idézendő felek mikénti reakciója – esetleges passzivitása – teljességgel képlékeny és az idézések át nem vételének tendenciózus jellegére empirikus úton a legkorábban a második perfelvételi tárgyalás kényszerű halasztásától kezdve lehet megalapozottnak tűnő következtetésre jutni. (További mérlegelési kérdés, hogy ha az idézés át nem vétele folytán az első tárgyalási nap elhalasztandó, akkor a soron következő alkalmat illetően – elkerülendő az esetleges harmadik tárgyalási nap kitűzésével és az arra történő külön idézéssel járó idővesztést – lehet-e „egyből” több határnapot kitűzni. Az viszont biztosan állítható, hogy a pusztán egy alkalomhoz köthető kézbesítési fikció már csak fogalmilag sem alapozhat meg tendenciát, ahhoz tehát minimum két egymást követő ilyen eset szükségeltetik nézetem szerint).

2.4.1.4. Pénzbírság

A Pp. 4. § (1) bek. szerinti alapelv értelmében a felek kötelesek előmozdítani az eljárás koncentrált lefolytatását és befejezését, amivel az idézések – folyamatos halasztást eredményező – át nem vétele teljesen egyértelműen szöges ellentétben áll és ezért akár már a második ilyen „alkalomtól” kezdve kimondható, hogy alapvetően sérti az eljárástámogatási kötelezettséget. Önmagában ez azonban még nem sújtható pénzbírsággal, mivel a Pp. 4. § (4) bek. kifejezetten és kizárólag a szintén a 4. §-ban foglalt másik alapvető kötelezettség – az igazmondás – megsértését, vagyis a perbeli hazugságot rendeli szankcionálni.

Pénzbírság kiszabására ugyanakkor a Pp. 5. § (1) bekezdésében foglalt jóhiszeműség megsértése is alapot ad, amely immár – szemben a rPp. taxatív felsorolásával – kimondottan generálklauzulaként került rögzítésre és miután abba a tudatos és tudattalan perelhúzó magatartások egyaránt beletartoznak,⁸⁴ ezen jogszabályhely alapján álláspontom szerint már valóban kiszabható – akár alkalmanként is⁸⁵ – pénzbírság az idézések terén notóriusan passzív féllel szemben. Arra azonban semmilyen garancia nincs – és ezáltal korántsem biztos –, hogy ez majd „jobb belátásra” bírja őt és ennek révén a tárgyalás a jövőben megtarthatóvá válik.

2.4.1.5. Az *ultima ratio*

A kifejtettekből következően a 15 napra tűzendő tárgyalások kényszerű – az arra szóló idézések notórius át nem vétele miatti – halasztásaira a jelenleg hatályos eljárásjogi környezetben teljesen biztos javulással kecsegtető – s egyúttal további jogértelmezési, illetve jogalkalmazási bizonytalansággal sem érintett – „gyógyír” valójában nincs. Ilyen körülmények között pedig – különösen, ha a fentiekben elemzett eljárásjogi praktikákhoz a perbírság nem kíván nyúlni vagy azok bármely okból „csődöt mondanának” – *ultima ratio*-ként mérlegre kell tenni a 15 napon túlrá történő tárgyalástűzés lehetőségét is. A dolog „szépséghibája” az, hogy ez egyértelműen eljárási szabálysértést – a tárgyalás jellegétől függően az Infotv. 31/A. § (1) vagy (5) bekezdését, illetve a 31/B. § (4) bekezdésének megszegését – valósítana meg, azonban – „szükség törvényt bont” alapon („*necessitas legem non habet*”) – kétségkívül legitim célt (a Módtv. által elsődlegesen elvárt gyorsítást és hatékonyságot) szolgálva: ily módon pedig eme cselekedet álláspontom szerint legfeljebb elhanyagolható – az ügy érdemére ki nem ható, tehát nem lényeges⁸⁶ – eljárási szabálysértésként értékelhető.

Mindazonáltal a kívánatos természetesen az lenne, ha a bíróságnak nem kellene – kényszerűségből – ilyen eszközhez folyamodnia, viszont ez további jogalkotásért kiált: *de lege ferenda* a postai és az elektronikus kapcsolattartás kézbesítési fikciójának beálltához szükséges időtartamot – akár csak az idézésekre specifikáltan – a küldemény át nem vétele esetére jelentősen rövidíteni kell, méghozzá oly módon, hogy az teljesen „hézagmentesen” illeszkedjen az Infotv. 31/A. § (1) és (5) bekezdésében, továbbá a 31/B. § (4) bekezdésében meghatározott időtartamokhoz, de akár a többszöri kézbesítési kísérlet (elektronikus kapcsolattartásnál a többszöri átvételi értesítő kiküldése) követelményének elhagyása is átgondolandó. Másik lehetőségként a tárgyalási határnap kitűzésének korrekciója jöhet szóba (kodifikációs szempontból ez tűnik egyébként az egyszerűbb megoldásnak a többszintű kézbesítési szabályrendszer további differenciálásához képest): a 15 napos időkeretet minimálisan fel kellene emelni pl. egy hónapra,⁸⁷ amely – a kellően korai kitűzés és idézéskiadás mellett – szinte biztosan garantálni tudja azt, hogy a tárgyalásokra szóló idézések kézbesítési fikció esetén is

⁸⁴ A Pp. 5. §-ához fűzött indoklás szerint „a jóhiszemű eljárással ellentétes magatartások, cselekmények megállapíthatósága független a jogalany szubjektív tudatától, annak megítélése körében a magatartás szubjektív oldalának nincs relevanciája.”

⁸⁵ BH1995.287., BH1996.538.

⁸⁶ Vö.: Pp. 381. §

⁸⁷ A megoldás korántsem lenne példa nélküli, hiszen az egyébként szintén soron kívüli (Pp. 533. §) végrehajtás megszüntetése és korlátozása iránti perekben a tárgyalásokat ugyancsak egy hónapra kell kitűzni (Pp. 536. §).

mindig szabályszerűek és ezáltal a tárgyalások megtarthatóak legyenek, az ezzel járó egyszeri növekedés (plusz 15-16 nap) pedig a pertartam szempontjából elhanyagolható a folytonos halasztásokkal hosszútávon együtt járó horribilis idővesztéshez képest.

2.5. Az eljárás hátráltatására alkalmas cselekmények kiiktatása

A bírósági meghagyás kibocsátásának tilalmán túl az Infotv. 31/C. § (1) bek. számos olyan további eljárási cselekmény alkalmazhatóságát is kiiktatja, amelyek általában – természetüknél fogva – rövidebb vagy akár hosszabb időre is megakaszthatják a peres eljárás menetét.⁸⁸

2.5.1. Igazolás

Az Infotv. 31/C. § (1) bek. a) pontja értelmében a perben igazolásnak – a 31. § (3) bekezdésben meghatározott esetet (azaz a keresetindítási határidő elmulasztásának kimentését) kivéve – nincs helye. Ez azt jelenti, hogy a perbeli cselekmények körében⁸⁹ igazolás kérelemmel egyáltalán nem – az elsőfokú eljárásban és a perorvoslati szakaszban sem – lehet élni: az igazolás tehát úgy az eljárásjogi jellegű (törvényi, illetve bírói) határidők, mint a tárgyalási határnapok elmulasztását tekintve abszolúte kizárt.

Ennek ellenére az eljárásjogi határidő/tárgyalás elmulasztása miatti igazolás kérelem benyújtásának eshetőségével – lévén, hogy a törvényi tilalom a felek kezét effektíve nem tudja „megkötni” – továbbra is számolni kell. Elsőre talán rögtön „rávágánk”, hogy a Pp. által ismert és kezelt szituációról van szó (törvényben kizárt igazolási kérelem esete), amelyet a Pp. 153. § (2) bek. a) pontja az igazolási kérelem bíróság általi visszautasításával „honorál”, a helyzet azonban mégsem ilyen egyszerű. A „bökkenőt” az „e” mutató névmása okozza: a Pp. 153. § (2) bek. a) pontjának szövege ugyanis kifejezetten arra vonatkozik, amikor az igazolást „a törvény” – azaz maga a Pp., nem pedig más törvény – zárja ki. Formálisan tehát a közérdekű adatkiadási perben előterjesztett – már a perbeli mulasztással kapcsolatos és ezért az Infotv. által kizárt – igazolási kérelmet az ezt előíró (s ezáltal felhatalmazó) konkrét eljárásjogi rendelkezés hiányában nem lehet visszautasítással szankcionálni, hiszen az Infotv. az igazolási kérelem kérdéskörével egyebekben nem – így annak mikénti elbírálásával sem – foglalkozik, a Pp. pedig egyedül a saját maga által kizárt igazolási kérelmekre rendeli a visszautasítás szankcióját. Kétféle megoldás kínálkozik e körben:

Ad 1. Miután az Infotv. 31/C. § (1) bek. a) pontjából teljesen egyértelmű, hogy a jogalkotó az igazolási kérelmet ki akarta zárni (és ténylegesen ki is zárta), az Alaptörvény 28. cikk szerinti jogértelmezéssel – függetlenül attól, hogy a konkrét polgári pertípust a Pp.-n kívüli törvény szabályozza – akár ezen esetkört is a Pp. 153. § (2) bek. a) pontjának hatálya alá lehet vonni, aminek következtében az igazolási kérelmet a Pp. ezen rendelkezése szerint lehet (és kell) visszautasítani.

Ad 2. Az első lehetőség választása hiányában a visszautasítás *terminus technicus* – minthogy konkrét jogszabályhelyet nem tudunk mellé felhívni – mellőzendő és helyette kifejezetten elutasításról szóló rendelkezést szükséges hozni az igazolási kérelmet elbíráló határozatban. Az elutasítás szintén a Pp. által ismert⁹⁰ – és az Infotv. eltérő rendelkezése hiányában alkalmazható – kategória, amivel annyi „gond” akad, hogy a visszautasítás-elutasítás distinkció a Pp. rendszerében az érdemi elbírálás mellőzésével hozott visszautasító döntést különbözteti meg az érdemben elbírált – érdemben alaptalannak tartott és emiatt elutasított – igazolási kérelmekről.

⁸⁸ Ezek nemcsak az elsőfokú, hanem a teljes eljárás – azaz perorvoslati fórumok tekintetében is – kizártak, azonban eme szabályokat szerkezetileg – figyelemmel arra is, hogy a perorvoslati eljárás eleve eshetőleges – jelen alponthan taglalja a dolgot.

⁸⁹ A keresetlevélnek a bírósághoz történő benyújtása nem perbeli cselekmény (4/2003. PJE indoklás VI. pont).

⁹⁰ Pp. 154. § (1) bek.

Jelen esetben azonban érdemi elbírálásról még akkor sem lehet szó, ha a rendelkező részbe – „jobb híján” – az elutasítás kifejezése kerül: az igazolási kérelem törvényi kizártsága folytán érdemben ugyanis nincs – és nem is lehet – mit elbírálni, az elutasító határozat indokolása ezért leginkább annak deklarálására szorítkozhat, hogy a bíróság semmiféle méltányosságot nem gyakorolhatott, mivel az egyértelmű törvényi rendelkezés folytán olyan igazolási kérelemnek nem lehet helyt adni, aminek már a pusztán létjogosultságát is kizárta a jogalkotó (az teljes mértékben *contra legem* lenne).

2.5.2. Vizontkereset

Az Infotv. 31/C. § (1) bek. b) pontja immár kategorikusan kizárja a vizontkeresetet, ennek azonban a gyakorlatra valójában semmilyen hatása nincs, s ezáltal az eljárás időszerűségéhez sem tud mit jótékonyan hozzátenni: a közérdekű adatigénylés speciális jogintézményénél fogva ugyanis – amellet, hogy a potenciális alperesek mozgástere egyébként is számottevően csökkent e körben⁹¹ – ellenkövetelésként egyedül a költségtérítési igény merül fel, aminek érvényesítéséhez azonban nem szükséges – eddig sem kellett – vizontkeresettel élni, mivel arra az ellenkérelemben is lehetőség volt és van továbbra is⁹² (egyebekben pedig egyáltalán nem jellemző, hogy a közérdekű adatkiadási perekben az alperesek más típusú igényeket is megkísérelnének érvényesíteni a felperessel szemben⁹³).

2.5.3. Felfüggesztés

Az Infotv. 31/C. § (1) bek. d) pontja a peres eljárás felfüggesztését két esetre redukálja: az egyik a titokfelügyeleti hatósági eljárás kötelező – a keresetnek való automatikus helyt adás kötelezettségével a már kifejtettek szerint „kibékíthetetlen ellentétben” álló – bírói kezdeményezéséhez, míg a másik az Európai Unió Bírósága és az Alkotmánybíróság eljárásainak kezdeményezéséhez kapcsolódik.

Mivel ezen eljárások „közbeiktatása” esetén a felfüggesztés – az Infotv. 31. § (6a) bek., illetve a Pp. 126. § (1) bek. a) és b) pontjának előírásai folytán – a bíróság részéről egyenesen kötelező, ezen okok meghagyása valójában szükségszerű volt, bár a T/1616 számú törvényjavaslat eredeti szövege csupán a titokfelügyeleti hatósági eljáráshoz kapcsolódó felfüggesztést engedte volna meg.⁹⁴ A jogalkotó azonban még időben észlelte – és belátta – azt, hogy a Pp. 126. § (1) bek. a) és b) pontja szerinti felfüggesztés kizárása komoly alkotmányos, illetve uniós jogi aggályokat vetett volna fel.⁹⁵

Ezt meghaladóan minden egyéb felfüggesztési ok⁹⁶ „tilalmazottá” vált, mivel azonban azok gyakorlati előfordulása nemigen képzelhető el a közérdekű adatkiadási perekben [ha viszont mégis, akkor arra a Pp. 126. § (1) bek. a) pontja szerinti felfüggesztés szintén adott],⁹⁷

⁹¹ Ezzel kapcsolatban lásd a 14. lábjegyzetet.

⁹² BH2023.64.

⁹³ A vizontkereset intézményére – vélhetően a gyakorlati előbukkanása hiányában – az Összefoglaló Vélemény egyáltalán nem is tért ki.

⁹⁴ Lásd a 2022. október 18. napján benyújtott törvényjavaslat 2. §-át parlament.hu/irom42/01616/01616.pdf, (letöltve: 2023.07.21.).

⁹⁵ Lásd a 2022. november 3. napján benyújtott összegző módosító javaslatot és az ahhoz fűzött indokolás 5. pontját parlament.hu/irom42/01616/01616-0007.pdf, (letöltve: 2023.07.21.). Az indokolás szerint a törvényjavaslat eredeti szövege alapján „az Európai Unió Bíróságához, valamint az Alkotmánybírósághoz való fordulás lehetősége nem volna egyértelműen biztosított”, amely pontatlan megfogalmazás, hiszen a törvényjavaslat eredetileg sem az ezen fórumokhoz való fordulást zárta ki [ilyen már csak azért sem lett volna helyénvaló, mert azokat közvetlenül az Európai Unió működéséről szóló szerződés 267. cikke, illetve az Alaptörvény 24. cikk (2) bek. b) pontja biztosítja], hanem „csupán” a peres eljárás erre tekintettel történő felfüggesztését tiltotta volna meg, aminek folytán a bíróság nem várhatta volna be az általa kezdeményezett uniós bírósági vagy alkotmánybírósági eljárást. Ez persze szintén aggályos, hiszen ennek következtében előfordulhatott volna pl., hogy a bíróság olyan jogszabályi rendelkezésre alapítottan hozzon döntést, aminek alaptörvény-ellenessége utóbb – az Alkotmánybíróság autentikus határozata folytán – jogi tényné is válik.

⁹⁶ Pp. 123-125. §

⁹⁷ Önmagában amiatt eleve nem – a Pp. 123. § (2) bekezdésére figyelemmel sem – lehetne felfüggeszteni az eljárást, hogy ugyanazon kérdésben

mellőzésük voltaképpen közömbösnek tekinthető az eljárás gyorsítása és hatékonysága szempontjából.

2.5.4. Szünetelés, keresetkiterjesztés, beavatkozás

Az általános szabályok szerint az eljárás „blokkolására”⁹⁸ egyazon okból legfeljebb négy hónapig képes⁹⁹ – azonban az eljárás folyamán akár többször is bekövetkező – szünetelés intézményét illetően a felek megegyezésén alapuló esetkör¹⁰⁰ kizárásra került [Infotv. 31/C. § (1) bek. c) pont], míg az érdemi tárgyalás elmulasztásával kapcsolatos szünetelési ok¹⁰¹ helyébe – a folytatólagos érdemi tárgyalásokat érintően¹⁰² – az Infotv. 31/B. § (5) bek. értelmében az eljárás hivatalbóli megszüntetésének kötelezettsége lépett (amely előírás az eljárás mielőbbi befejezését kétségkívül elősegíti), az összes többi esetben pedig¹⁰³ a jogalkotó a szünetelés tartamát egy hónapra rövidítette. Ez utóbbi szintén az időszerűséget szolgálja, hiszen ezáltal – különösen, hogy a folytatás iránti kérelem elmulasztásával kapcsolatban eleve nincs helye igazolásnak – legkésőbb egy hónap múlva kiderül, hogy folytatódik-e az eljárás avagy a törvény erejénél fogva megszűnik, amelyet a bíróság nem fellebbezhető végzésben deklarál.¹⁰⁴

Az Infotv. 31/C. § (1) bek. f) pontja a – keresetváltoztatással¹⁰⁵ nem azonos, pusztán csak személyváltozás kiváltására alkalmas – keresetkiterjesztést¹⁰⁶ is kizárja, aminek folytán – a perbeli jogutódlás kivételével – más (újabb) felperes perbelépése, illetve további alperes perbevonása – függetlenül attól, hogy ennek gyakorlati relevanciája eddig se nagyon volt – már eleve fel sem merülhet a perben.

Az Infotv. 31/C. § (1) bek. g) pontja a beavatkozást a 31. § (4) bekezdésben foglalt kivétellel tiltja meg, aminek kapcsán kiemelendő, hogy a kivételként hivatkozott jogszabályhely is módosult azáltal, hogy oda – kiegészítve a NAIH felperes pernyertessége érdekében történő beavatkozási lehetőségét – bekerült az üzleti titok vagy törvényben meghatározott más titok jogosultja – alperesi pernyertességet célzó – beavatkozásának biztosítása.¹⁰⁷ e két szereplőre szűkítette tehát a jogalkotó a beavatkozás lehetőségét (s ezáltal annak bíróság által engedélyezését¹⁰⁸), minden más személy ekkénti fellépése kizárt. Éppen ezért – függetlenül attól, hogy a személyes adatai védelmében megnyilvánuló jogi érdeke az általános szabályok szerint egyébként akceptálható lenne – az alperes „kötelékébe” tartozó természetes személy többé pl. már bizonyosan nem teheti meg azt, hogy alperesi oldalon beavatkozzon azon perbe, aminek eldöntendő kérdése az, hogy valamely egyéb – a nevén, feladat- és munkakörén, vezetői megbízásán kívüli – személyes adata összefügg-e az alperesi közfeladat ellátásával és ezáltal az Infotv. 26. § (2) bek. szerinti közérdekből nyilvános adatnak minősül-e.

– részben vagy egészben más felek között – folyamatban van már közérdekű adatkiadási per, mivel ez az eljárás tárgyától különböző előkérdésnek nem tekinthető (vö.: BH1984.419.). Az ugyanakkor elméletileg előfordulhat, hogy a perben azonos tényalap mellett olyan – a perbíróság megítélése szerint is az Európai Unió Bírósága értelmezésére szoruló – uniós jogi dilemma kerül terítékre, aminek tárgyában korábban egy másik polgári perben már kérdést intéztek a luxemburgi testülethez: erre az esetre – a párhuzamos előzetes döntéshozatali eljárások elkerülése érdekében – elsősorban a Pp. 123. § (2) bek. szerinti felfüggesztés lenne javallott [az 1/2017. PJE értelmében a Pp. alkalmazása körében is megfelelően irányadó 3/2005. (XI. 14.) PK-KK vélemény], miután azonban a Pp. 123. § (2) bek. a közérdekű adatkiadási perben a továbbiakban már nem alkalmazható, a bíróságnak közvetlenül kell – egy újabb – előzetes döntéshozatali eljárást kezdeményeznie és erre tekintettel függesztheti majd fel a saját eljárását.

⁹⁸ Pp. 122. § (2) bek.

⁹⁹ Pp. 121. § (3) bek.

¹⁰⁰ Pp. 121. § (1) bek. a) pont

¹⁰¹ Pp. 121. § (1) bek. b) pont

¹⁰² Az első érdemi tárgyalás kapcsán a szünetelés azért nem merülhet fel, mert a perfelvétel lezárását követően az érdemi tárgyalást nyomban meg kell tartani, erre az esetre pedig a Pp. 223. § (2) bek. a szünetelést kifejezetten kizárja.

¹⁰³ Pp. 121. § (1) bek. c)-f) pont

¹⁰⁴ Pp. 121. § (6) bek.; 365. § (2) bek. b) pont, 358. § (2) bek.

¹⁰⁵ Pp. 7. § (1) bek. 12. pont

¹⁰⁶ Pp. 7. § (1) bek. 10. pont

¹⁰⁷ Az egyértelmű jogi érdekeltsége folytán ez már a Módtv. előtt is gyakorolható volt az általános szabályok (Pp. 41. §) szerint, a jogalkotó döntése értelmében pedig immár a beavatkozási tilalom alóli kivételként áll továbbra is a titokjogosult rendelkezésére.

¹⁰⁸ Pp. 43. § (1) bek.

2.6. A halasztás és a bizonyítás korlátozása

2.6.1. Perfelvételi tárgyalás

A nemcsak kitűzött, hanem – az idézések szabályszerűségének köszönhetően – meg is tartott perfelvételi tárgyalás elhalasztását az Infotv. 31/A. § (5) bek. még az általános eljárási szabályoknál is szigorúbb feltételekhez köti: a perfelvétel folytatása – magyarán annak további határnapra történő elhalasztása – ugyanis csak akkor rendelhető el, ha a perfelvétel lezárásának elháríthatatlan eljárásjogi vagy a bíróság, illetve a fél körülményeiben, működésében rejlő objektív akadály van.

Az, hogy mégis mi tekintendő elháríthatatlan eljárásjogi, vagy a bíróság, illetve a fél körülményeiben, működésében rejlő objektív akadálnak (és ezért melyek azok a rendkívül kivételes esetek, amikor halasztásra kerülhet majd sor), az elsőfokú bíróságok (vagyis – az alperes mikénti működése szerint differenciált hatáskörtől függően¹⁰⁹ – a járásbíróságok és a törvényszékek) e körben kialakított – az érdemi döntéssel szembeni fellebbezés kereteihez igazodóan a másodfokú bíróság által kontrollált – joggyakorlatából fog majd – hosszú évek során – kiderülni. Az viszont – figyelemmel arra, hogy a 31/A. § (5) bek. az ahhoz fűzött jogalkotói indokolásból is kitűnően egyértelműen e két kategóriára szűkítette le a halasztási okokat – már most is kijelenthető, hogy ezen eltérő rendelkezés folytán a Pp. 192. §-ában foglalt halasztási okok egyike sem akceptálható többé. Közömbös tehát, hogy a felperes a keresetet milyen „mélységben” változtatja meg,¹¹⁰ de ugyanígy lényegtelen az is, ha a fél a perfelvételi nyilatkozatát a tárgyaláson önhibáján kívüli okból nem tudja teljeskörűen megtenni,¹¹¹ aminek folytán a perfelvétel azonnali lezárása – már ha a tárgyalás megtartható – az ügyek döntő többségében szinte „garantálttá” vált.

A perfelvétel első tárgyaláson való lezárásának „kikényszerítését” célzó korlátozás elsősorban a mindenkor felperest hozhatja nehéz helyzetbe. A következetes felsőbírósági gyakorlat szerint ugyanis az alperes – akár teljesen új alapokra helyezve a megtagadás irányát – teljes mértékben eltérhet az előzetes eljárásban adott válaszában foglaltaktól,¹¹² ha pedig a hallgatást választotta [ami az Infotv. 31. § (1) bekezdésének a határidő „eredménytelen elteltére” vonatkozó fordulatára tekintettel legitim eshetőség], annak sincs semmilyen akadály, hogy csak a perben hozzon fel bármiféle megtagadási okot. Emiatt minden további nélkül előfordulhat, hogy az írásbeli ellenkérelemmel perttaktikai okból nem élő alperes csak a perfelvételi tárgyaláson hozakodjon elő az anyagi jogi kifogásnak minősülő¹¹³ konkrét megtagadási okkal, vagy esetleg az előzetes írásbeli ellenkérelmében foglaltakat – újabb anyagi jogi kifogással kibővítve azt vagy a korábbi „lecsérélve” – szóban megváltoztassa,¹¹⁴ amelyekre a felperesnek azonnal és teljes körűen reagálnia kell – az esetleges bizonyításra is kiterjedő – perfelvételi nyilatkozattal, és ez akár „fegyveregyenlőtlenségi” kérdéseket is felvethet. De ugyanígy „résen kell lennie” az alperesnek is, hiszen ha a bíróság Pp. 237. § (2) bekezdés szerinti anyagi pervezetésére nem tud

¹⁰⁹ Infotv. 31. § (5) bek., lásd még: Legfelsőbb Bíróság Pf.IV.22.044/2004/9., Győri Ítéltábla Pf.I.20.181/2019/5., Összefoglaló vélemény [46] bek.

¹¹⁰ Bár a keresetváltoztatás lehetősége a Pp. 7. § (1) bek. 12. pontjára figyelemmel kétirányú lehet (az egyrészt a jogállítás, másrészt a petitum megváltoztatásával vagy kiegészítésével realizálható), annak lehetősége a közérdekű adatkiadási perben a jogintézmény specialitása folytán korlátozott (és már a Módtv. előtt is az volt): ha a felperes mást kér kiadni – vagy mást is – ahhoz képest, mint ami az előzetes adatigénylet tárgya volt, úgy a keresetlevél a Pp. 176. § (1) bek. c) pontjára és (3) bekezdésére is figyelemmel visszautasítandó a 27. lábjegyzetben már kifejtettek szerint. Ha a keresetlevélben foglalt kereseti kérelem még lefedte ugyan az előzetes adatigénylest és azt csak a perfelvétel folyamán módosítja a felperes (terjeszkedik azon túl), úgy a keresetváltoztatást tartalmazó nyilatkozata lesz visszautasítandó a Pp. 176. § (1) bek. c) pontja szerinti visszautasítási okkal való érintettség miatt [Pp. 185. § (3) bek.]. Éppen ezért a keresetváltoztatás a gyakorlatban alapvetően a jogállítás megváltoztatására szorítkozhat (pl.: a felperes a kiadni kért – a keresetlevélben még kizárólag az Infotv. 3. § 5. pontja szerinti közérdekű adatként hivatkozott – információról a későbbiekben már azt állítja, hogy az közérdekből nyilvános adatnak minősül).

¹¹¹ Ezt erősíti meg a sajtó-helyreigazítási perek azonos rendelkezéséhez [Pp. 497. § (5) bek.] fűzött magyarázat is [WOPERA Zsuzsa (szerk.): *Nagykommentár a polgári perrendtartásról szóló 2016. évi CXXX. törvényhez*. Budapest, Wolters Kluwer, 2022. - a 227. §-hoz fűzött magyarázat].

¹¹² EBH2008.1872, BH2009.81, BH2023.64., Kúria Pf.IV.20.268/2017/5., Pf.IV.20.877/2018/4.

¹¹³ Pp. 7. § (1) bek. 1. pont

¹¹⁴ Pp. 7. § (1) bek. 4. pont

rögtön bizonyítási indítványt tenni (hanem határidőt kér arra), úgy ez okból sem lehet már helye a perfelvételi tárgyalás elhalasztásnak.¹¹⁵

2.6.2. Érdemi tárgyalás

A perfelvételi tárgyalás elhalasztásának a lehető legszűkebb körre történt korlátozása az első tárgyaláson való ítélethozatalnak (vagy legalábbis a tárgyalás berekesztésének és a kifejezetten ítélethozatalra, illetve annak kihirdetésére való elhalasztásnak) az osztott perszerkezetben csak az egyik szükséges – de önmagában még nem elégséges – előfeltétele, amely miatt a – perfelvétel során rögzült keretek közti – bizonyítás és egyben a per eldöntésének színteréül szolgáló érdemi tárgyalást illetően is komoly szigorítás történt: a perfelvétel lezárását követően az érdemi tárgyalásra való áttérést – annak azonnali megtartását – az Infotv. 31/B. § (1) bek. immár kötelezően előírja és emellett a bizonyítás felvételét is korlátozza a tárgyaláson már rendelkezésre álló vagy a legkésőbb a perfelvétel lezárásáig felajánlott bizonyítékokra.¹¹⁶

Az érdemi tárgyalást a 31/B. § (2) bek. szerint csak akkor lehet elhalasztani – legfeljebb 15 napra, de kivételesen (ha az ügy körülményei ezt kizárnák) akár ettől is távolabbra [31/B. § (4) bek.] –, ha ezt valamely fél kéri és – a már feltárt bizonyítékokkal vagy egyéb módon – valószínűsíti, hogy az általa felajánlott bizonyítás alkalmas és eredményes lehet¹¹⁷ a keresetben, illetve a védekezésben előadottak igazolására vagy cáfolatára, vagy pedig az elrendelt bizonyítás lefolytatásának a fél körülményein kívül eső akadálya van és a bizonyítást indítványozó fél a bizonyítás lefolytatását a tárgyaláson továbbra is kéri. Ezen feltételek hiányában az érdemi tárgyalás – bizonyítás avagy további bizonyítás érdekében történő – elhalasztására nem kerülhet sor, mivel a 31/B. § (3) bek. külön is kimondja azt, hogy a (2) bekezdésben foglalt feltételek fenn nem állása esetén a bizonyítás elrendelését, illetve lefolytatását mellőzni kell.

A 31/B. § (1) bek. első mondatából az érdemi tárgyalás mindig és minden körülmények között való megtartása következne (ami egyértelmű eltérés a Pp. 136. § második fordulata szerinti kivételtől¹¹⁸), ugyanakkor a második mondattal és a (2) bek. a) pontjával való együttes értelmezés alapján mégis előfordulhat olyan eset, amikor az érdemi tárgyaláson – bár formálisan ekkor is át kell arra térni a perfelvétel lezárása után – bizonyítás foganatosítása mégsem történik: ha pl. az ügyben kizárólag a bíróság által is relevánsnak tartott tanúbizonyítás merült fel és a perfelvétel főszabály szerinti lezárásának kötelezettségére tekintettel közvetlenül az első tárgyalási napra megidézett¹¹⁹ tanú nem jelenik meg, a jelenlévő fél ugyanakkor fenntartja a tanúmeghallgatás iránti indítványát, úgy az érdemi tárgyalást „egyből” el is kell halasztani (adott esetben – ha a tanú időigényesebb felkutatása szükséges – akár 15 napon túlra). Arra az esetre viszont, ha a soron következő – tehát folytatólagos – érdemi tárgyaláson már nemcsak a tanú, hanem az annak meghallgatását indítványozó fél sem jelenne meg, a 31/B. § (2) bek. b) pontja hatékony halasztási korlátot állít fel, mivel kifejezetten rögzíti, hogy a távollevő félnek a tanúbizonyítás lefolytatását továbbra is „kérő” nyilatkozata beszerzése érdekében a tárgyalás elhalasztásának nincs helye. A tanúbizonyítás további megkísérlése

¹¹⁵ Ezen eshetőség a régi perrendben kivételesen – a Pp. 189. § (6) bek. és a 192. § (2) bek. szerinti korlátok mellett is – akceptálható volt a Pp. 192. § (1) bek. c) pontja szerinti halasztási ok körében (a CKOT 2019. április 15-i 19. állásfoglalása).

¹¹⁶ Mivel ezen rendelkezés a Pp. 220. §-a szerinti utólagos bizonyítást is kifejezetten kizárja, az érdemi tárgyaláson rendelkezésre álló bizonyítékok is értelemszerűen csak azokra korlátozódhatnak, amelyeket a perfelvételi szakban már csatoltak vagy csatolni felajánlottak, illetve amelyek a perfelvétel lezárásáig indítványozott bizonyításból nyerhetők ki [vö.: Pp. 183. § (1) bek.].

¹¹⁷ Ezáltal tartalmilag „újjaéledni” látszik a bizonyításra való alkalmasságra irányuló – korábban a Pp. 275. §-ban foglalt és abból a 2020. évi CXIX. törvény 42. §-ával 2021. január 1. napjával kiiktatott – indokolási kötelezettség.

¹¹⁸ E szerint a perfelvétel lezárását követően akkor nem kell nyomban áttérni és megtartani az érdemi tárgyalást, ha azt az ügy körülményei kizárják.

¹¹⁹ Vö.: A CKOT 2018. november 19-21-ei 12. állásfoglalása

ilyenkor tehát szintén mellőzendő, és a tárgyalás berekesztését követően a rendelkezésre álló adatok alapján kell majd érdemi döntést hozni.

Mivel azonban a közérdekű adatkiadási perekben – miként arra már az Összefoglaló Vélemény 1.9. pontja is rámutatott – általában jogkérdésekben kell döntenie és ezért kevés a tételes bizonyítási cselekmény (a tanúbizonyítás is csak főként az adatok létezését vitató esetben fordul elő¹²⁰), az Infotv. 31/B. §-ával érintett helyzetek voltaképpen marginálisnak is mondhatók.

¹²⁰ A perbeli bizonyításban az Infotv. 31. § (2) bekezdése folytán általában az alperesek érdekeltek, mivel a jogszabályban rögzített megtagadási okok fennálltát, illetve az adatigénylés teljesítéséért megállapított költségtérítés összegének megalapozottságát nekik kell bizonyítaniuk (de ezt is csak akkor, ha arra a perbeli védekezés kifejezetten hivatkozik és azokat egyébként a felperes kifejezetten vitássá teszi). Ehhez képest a kiadni kért adat nemlétére avagy kezelésének hiányára való alperesi hivatkozás lényegében az egyetlen eset, amikor a bizonyítási érdek – és egyúttal a bizonyítás terhe – is megfordul, mivel az egyöntetű felsőbírói gyakorlat szerint a perben nemleges tény bizonyításának nincs helye (BDT2008.1849.; Kúria Pfv.IV.20.130/2015/4., Pfv.IV.20.421/2021/7.). Ezen felperesi bizonyítás előkérdése és egyben előfeltétele is az Infotv. 31. § (2) bekezdése alkalmazhatóságának: az alperes oldalán szükségessé váló bizonyítás fogatosítását meg kell, hogy előzze az alperes adatkezelői minőségére irányuló eredményes felperesi bizonyítás. Olyan adatok vonatkozásában ugyanis, amelyekkel az alperes nem rendelkezik, az információszabadság korlátozását lehetővé tevő okok fennállásának vizsgálata eleve szükségtelen (BDT2020.4226.).

3. PERORVOSLATI ELJÁRÁSOK

3.1. A másodfokú eljárás

Kifejezetten a másodfokú bíróságot illetően az Infotv. 31/C. § (4) bek. akként rendelkezik, hogy az a fellebbezést legkésőbb az iratok beérkezésétől számított 15 napon belül köteles elbírálni. Kimondja továbbá, hogy a fellebbező fél ellenfele a fellebbezés kézbesítésétől számított 3 napon belül kérheti tárgyalás tartását, továbbá 5 napon belül köteles előterjeszteni írásban a fellebbezési ellenkérelmet és az esetleges csatlakozó fellebbezést.

A 31/C. § (4) bek. első mondata – minthogy nem szűkül le kizárólag az ítélettel szembeni perorvoslati kérelemre – nyelvtanilag kiterjed valamennyi, tehát az elsőfokú végzésekkel (pl.: az eljárást megszüntető határozattal) szembeni fellebbezésekre is. Mivel „közelebbi” a Módtv. indokolásából e tekintetben sem derül ki,¹²¹ legfeljebb kontextuális érvek – jelesül az, hogy a megelőző (3) bekezdésben is kifejezetten az ítéletről van szó és emellett a (4) bek. következő mondatában is az ítélet elleni fellebbezési eljárás egyes mozzanatai kerülnek elő – hozhatók fel amellet, miszerint ezen szabály kizárólag az ítélet elleni fellebbezésre lehet alkalmazandó.

Evidensnek tűnik, hogy az elbírálási határidő kezdeteként meghatározott körülmény – vagyis „az iratok beérkezése” – alatt a fellebbezés elsőfokú bíróság általi felterjesztése értendő, hiszen ennek során az elsőfokú eljárás teljes – vagy kivételesen csak a szükséges résziratokból álló – iratanyagát is továbbítani kell¹²² a másodfokú bírósághoz. A 15 napon belüli elbírálás – azaz a másodfokú eljárást befejező határozat meghozatalának – követelménye ehhez viszonyítottan ugyanakkor – „ráadásul” épp a legtipikusabb esetekben – túlon túl szorossá válhat.

A 15 napon belüli döntés még problémamentesen teljesíthető akkor, ha nyomban vissza kell utasítani az elsőfokú bíróság által tévesen „átengedett” fellebbezést,¹²³ illetve, ha végzést támadó fellebbezés kerül hiánytalanul benyújtásra (hiszen azt mindig tárgyaláson kívül kell elbírálni¹²⁴ és e beadvány kapcsán legfeljebb a másik fél általi észrevételre kiadás merülhetett fel, aminek már az iratok felterjesztése előtt meg kell történnie).¹²⁵

Amennyiben a másodfokú bíróságnak – az elsőfokú bíróság részéről elmulasztott¹²⁶ – hiánypótlásra kell felhívnia a fellebbezőt, úgy a 15 napon belüli határozathozatal – figyelemmel a hiánypótlásra biztosítandó határidőre és arra, hogy a felhívás kézbesítettséig akár két hét is eltelhet – már legfeljebb csak akkor tartható (és ez is alapvetően a végzésekkel szembeni perorvoslatra igaz), ha az elbírálási határidőt – a hiánypótlási felhívás szükségszerű közbeékelődése folytán – a fellebbezés érdemi elbírálására alkalmassá válásától (a hiánypótlás teljesítésétől) vagy éppen az eredménytelenül eltelt hiánypótlási határidő lejártát követő naptól számítjuk.¹²⁷

A 15 napon belüli elbírálás (már ha továbbra is a felterjesztést vesszük „beérkezésnek”) különösen az ítélettel szembeni fellebbezéseknél válhat a gyakorlatban is tarthatatlanná, amelyeknél – a tárgyalás tartására okot adó konkrét körülmények, mint törvényi kivételek¹²⁸

¹²¹ A 2. §-hoz fűzött indokolás k) pontja annyit mond csupán, hogy „a másodfokú bíróság a fellebbezést az iratok beérkezésétől számított 15 napon belül köteles elbírálni, míg a Kúria tekintetében e határidő 60 napban kerül meghatározásra”, ami egyébként még pontatlan is, mivel 60 nap a normaszövegben egyedül a felülvizsgálati kérelem elbírálásához társul (ha pedig a másodfokon eljáró ítélőtábla hoz fellebbezhető végzést – pl.: fellebbezés visszautasítása – akkor annak kapcsán a Kúria is másodfokú bírósággént jár el és ezért e körben – már ha a végzések elleni fellebbezésre is kiterjed e szabály – szintén a 15 napos előírás az irányadó).

¹²² Pp. 366. § (3)-(4) bek.

¹²³ Pp. 366. § (1) bek., 367. § (1) bek.

¹²⁴ Pp. 391. § (1) bek.

¹²⁵ Pp. 392. § (2) és (4) bek.

¹²⁶ Vö.: Pp. 366. § (2) bek.

¹²⁷ Az elsőfokú eljárást – s ezen belül a perfelvételi tárgyalás kitűzését – illetően hasonló elgondoláson alapul a 31/A. § (1) bek. is a keresetlevél perfelvételre való alkalmassá válása formájában. Amíg viszont ott ez kifejezetten ki is van mondva, addig a másodfokú bíróságra nézve semmi ilyen nincs a törvényben.

¹²⁸ Pp. 376. § (1) bek. a)-c) pont

hiányában – a tárgyaláson kívüli elbírálás az általános főszabály¹²⁹ és ezen a Módtv. sem változtatott.

Amennyiben a fellebbező nem kért tárgyalást, a másodfokú bíróságnak a fellebbezést értelemszerűen idézés nélkül kell kézbesítenie az ellenfél részére, aki arra ugyan az általános 15 napnál¹³⁰ jóval rövidebb idő alatt – 5 napon belül – teheti meg a kizárólag írásban előadható fellebbezési ellenkérelmét, illetve terjesztheti elő az esetleges csatlakozó fellebbezését, ha viszont az erre vonatkozó felhívás átvételére viszonylag hosszabb idő múlva kerül csak sor (az pl. kézbesítési fikcióra „fut”), akkor az ezen beadványok előterjesztési határidejének megkezdését és ezáltal a másodfokú eljárás befejezését még úgy is késleltetni fogja, hogy a fellebbezési ellenkérelem határidejének meghosszabbítására nincs – a 31/C. § (4) bek. kifejezett tilalma hiányában sincs – lehetőség az új perrendben.¹³¹ Ha pedig ezen határidőn belül érkezik is majd részéről fellebbezési ellenkérelem és/vagy csatlakozó fellebbezés (tárgyalás tartását azonban ő maga sem kérte), úgy a másodfokú határozathozatal még távolabbra kerül, mivel a másik (vagyis a fellebbező) félnek – az Infotv. eltérő rendelkezése hiányában – *ipso iure* joga nyílik arra reflektálni¹³² egy újabb beadvány – fellebbezési ellenkérelem esetén az írásbeli észrevétel, csatlakozó fellebbezés vonatkozásában pedig a saját fellebbezési ellenkérelme – 15 napon belüli előterjesztésével.¹³³

Az ítélet elleni fellebbezés tárgyaláson való elbírálása esetén – amely közérdekű adatkiadási perben tipikusan valamely fél kérelmére történhet – az nem kétséges, hogy a tárgyalást a 31/C. § (4) bek. első mondatára tekintettel 15 napon belülre ki is kell tűzni, amely az általános szabály szerinti 4 hónaphoz képest rendkívül szűk – ám az elsőfokú tárgyalások kitűzésének hasonlóan drasztikus lerövidítésével „szinkronban” lévő – időtartam.

Ha a fellebbező fél eleve kérte a tárgyalást (amit az általános szabályok szerint kizárólag a fellebbezésben tehet),¹³⁴ álláspontom szerint azt – hacsak nem áll fenn az ezen kérelem figyelmen kívül hagyását lehetővé tevő valamely kivétel¹³⁵ – „egyből” – azaz a felterjesztés követően haladéktalanul megvizsgálandó és ennek során hiánytalannak talált fellebbezés beérkezésétől számított 15 napon belülre – ki is kell tűzni. Ez következik azon – csak az időtartam tekintetében eltérő – általános szabályból is, miszerint a másodfokú tárgyalást „*úgy kell kitűzni, hogy a tárgyalás az iratoknak vagy az ellenfél tárgyalás tartását kérő nyilatkozatának a másodfokú bírósághoz történő beérkezését követő négy hónapon belül megtartható legyen*”.¹³⁶ Ezen általános perjogi szabály is amellet szól egyébként, hogy „az iratok beérkezése” alatt valóban a felterjesztés értendő, hiszen a második „viszonyítási pont” (az ellenfél tárgyalás tartása iránti kérelme) akkor bír csak relevanciával, ha a fellebbező maga nem kérte a tárgyalás tartását (máskülönben a 4 hónapos időtartam a fellebbező ezen

¹²⁹ Pp. 376. § (1) bek.

¹³⁰ Pp. 372. § (2) bek.

¹³¹ A fellebbezési ellenkérelemre nyitva álló határidő úgy az általános szabályok, mint az új perrend szerint törvényi határidő, amelyet ennél fogva csak törvényben meghatározott esetben lehet meghosszabbítani a Pp. 147. § (2) bek. értelmében. A Pp. 372. § (2) bekezdése – a Pp. 147. § (2) bek. szerinti esetként – lehetővé teszi ugyan, hogy az elnök indokolt kérelemre a fellebbezési ellenkérelem benyújtására előírt határidőt kivételesen, legfeljebb 15 nappal meghosszabbítsa (a csatlakozó fellebbezés esetében ilyen lehetőség eleve nincs), ezen általános szabály azonban álláspontom szerint egyáltalán nem fér össze azzal, hogy az Infotv. 31/C. § (4) bek. értelmében a fellebbező fél ellenfele 5 napon belül „köteles” előterjeszteni a fellebbezési ellenkérelmet. A „köteles” kifejezés annyiban nem szerencsés, hogy a közérdekű adatkiadási perben is érvényesítő rendelkezési alapelv folytán [Pp. 2. § (1) bek.] a fellebbező fél ellenfele – ha nem akar azzal élni – természetesen mellőzheti a fellebbezési ellenkérelmet (is), azt viszont – a Pp.-től eltérő rendelkezésként – köllőképpen érzékelteti, hogy ha mégis a fellebbezési ellenkérelem mellett dönt, úgy az arra vonatkozó határidő további meghosszabbítása fel sem merülhet. Még egyszerűbb ennek megítélése akkor, ha a Pp. 147. § (2) bekezdését úgy értelmezzük, hogy a törvényi határidő meghosszabbítására kizárólag az adott határidőt előíró törvény által meghatározott esetben van lehetőség, hiszen ekkor a meghosszabbíthatósághoz – lévén eleve az Infotv.-ben előírt eltérő határidőről van szó – az kellene (ilyen viszont nincs), hogy maga a 31/C. § (4) bek. engedje meg külön a meghosszabbítás lehetőségét.

¹³² Pp. 376. § (4) bek.

¹³³ A fellebbezés másik félnek való mikori kézbesítésében, valamint az arra való mikénti reakcióban rejlik ezen – az időtényezőt növelő – bizonytalansági faktor kétirányú perorvoslat esetén – vagyis amikor az ítélettel szemben mindkét fél hatályos fellebbezéssel élt – egyenesen „megduplázódik”.

¹³⁴ Pp. 376. § (1) bek. a) pont

¹³⁵ Pp. 376. § (3) bek.

¹³⁶ Pp. 377. § (2) bek.

nyilatkozatának másodfokú bírósághoz való – a fellebbezés felterjesztésével történt – beérkezéséhez igazodik).

A fellebbezésben való – ez iránti – kérelem, valamint az egyéb törvényes okok fennállta hiányában a tárgyalás kitűzése csak a másik fél erre irányuló kérelme alapján válhat szükségessé, amely nyilatkozat beérkezésének időintervalluma az arra nyitva álló viszonylag rövid – 3 napos – határidő ellenére¹³⁷ – különösen az iratok beérkezésétől számított 15 napos elbírálási határidőhöz viszonyítva – igen széles spektrumon mozog: az megtörténhet már az iratok beérkezésétől számított 2. napon (pl. ha a másodfokú bíróság már a beérkezés napján vagy legkésőbb másnap kiadja a fellebbezést elektronikusan az ellenfélnek, aki azt azonnal letölti és rögtön reagál is arra), de akár jóval később is (pl. nem azonnal töltik le a fellebbezést vagy az kézbesítési fikció útján minősül kézbesítettnek és ezt követően maximálisan kihasználják a nyilatkozattételi határidőt, ami 4 naptól kezdve akár 15-16 napot is felölelhet). Erre tekintettel a fellebbezés felterjesztése utáni 10., de akár a 15. napon is „bőven” érkezhet még tárgyalás tartása iránti kérelem a fellebbező ellenfelétől, amely – a másodfokú bíróságon teljes mértékben kívül álló körülményként – a fellebbezés felterjesztésétől számított 15 napra való tárgyalástűzést értelemszerűen kizárja. Mivel a másodfokú bíróság csak az ellenfél kérelmének bejelentésével kerül abba a helyzetbe, hogy tárgyalást kell tartania, az ugyan továbbra is 15 napra tűzendő, de meglátásom szerint ilyenkor ezen utólagos kérelem benyújtásához – mint a tárgyaláson való elbírálás szükségletét generáló körülményhez – lehet (és kell is) a tárgyalás időpontját viszonyítani az Alaptörvény 28. cikkére is figyelemmel.

A másodfokú tárgyalás kapcsán sem szabad elfeledkezni a tárgyalási időköz intézményéről, amelyet a Pp. 377. § (2) bek. második mondata a következőképp szabályoz: „*a tárgyalást úgy kell kitűzni, hogy a fellebbezésnek az ellenfél részére történő kézbesítése a tárgyalás napját legalább tizenöt nappal megelőzze*”. Ezen – a másodfokú eljárás általános rendjével (s így a fellebbezési ellenkérelem ottani 15 napos határidejével) egyébként összhangban lévő – rendelkezés – különösen, hogy az elsőfokú perfelvételi tárgyalás általános szabályozásával ellentétben még a lerövidítést sem teszi lehetővé – a másodfokú tárgyalás speciális időpontjával alapvető ellentétben áll: ha ugyanis már a fellebbezésben kérték a tárgyalás tartását (és azt a felterjesztéstől számított 15 napon belülre kéne kitűzni), úgy a 15 napos időköz nem tud teljesülni,¹³⁸ azonban annak álláspontom szerint – az időtartam szintjén – nem is kell. A tárgyalási időköz a másodfokú eljárásban ugyanis azt szolgálja, hogy a fellebbezési ellenkérelem előterjesztésére nyitva álló határidő ne sérüljön (*quasi* ne rövidüljön le) egy attól – annak lejártától – korábbi időpontra való tárgyalástűzéssel, a jelen esetben viszont a fellebbezési ellenkérelemre az általánostól rövidebb – 5 napos – határidő biztosított, ami az időköz 15 napban való fenntartását indokolatlanná teszi. Odáig azonban semmiképp sem szabad eljutni, hogy az Infotv. 31/C. § (4) bekezdésére – pusztán a kivitelezhetetlenségben rejlő összeférhetlensége miatt – a Pp. 377. § (4) bekezdésétől teljes mértékben eltérő szabályként tekintsünk és ezáltal a tárgyalási időköz érvényesülését – a fellebbező fél ellenfelének rovására – abszolúte mellőzzük, az ugyanis a tisztességes eljárással lenne alapvetően ellentétes (és logikus magyarázat sem lenne rá).

Éppen ezért a másodfokú tárgyalási időköznek a közérdekű adatkiadási perben is funkcionálnia kell, amihez további speciális – a fellebbezési ellenkérelem általánostól szintén eltérő

¹³⁷ A fellebbező fél ellenfelét megillető nyilatkozatokra vonatkozó határidők tekintetében a tárgyalás tartása iránti kérelem határidejének még szűkebb keretben való meghatározása – s ilyen értelemben „leválasztása” a fellebbezési ellenkérelemtől/csatlakozó fellebbezéstől, amire további 2 napja marad az ellenfélnek – nyilvánvalóan azt célozza, hogy mielőbb kiderüljön: kell-e majd mégis másodfokú tárgyalást tartani. Ez szintén eltérést jelent az általános szabályozástól, hiszen aszerint ezen beadványokat és a tárgyalás tartása iránti kérelmet egyazon határidőn belül lehet benyújtani [vö.: Pp. 372. § (2) bek. - 376. § (2) bek.].

¹³⁸ Amennyiben a tárgyalás kitűzése a fellebbező fél ellenfelének ez iránti kérelme ad okot, akkor akár még a 15 napos időköz is tartható lenne, mivel az imént kifejtettek szerint a kérelmet (és ezáltal a kitűzést) ez esetben megelőzi a fellebbezés ellenfél részére történő kézbesítésének aktusa.

határidejéhez igazodó – időtartam meghatározása lenne szükséges:¹³⁹ ez lehetne *de lege ferenda* a fellebbezés kézbesítésétől számított 5 nap (mindazonáltal még akár ez is kollízióba kerülhet a 15 napra tűzött tárgyalással akkor, ha pl. az arra szóló idézést és a fellebbezést a fellebbező ellenfele csak legalább 9-10 nap elteltével veszi át, ami a gyakorlatban egyáltalán nem számít kivételes esetnek, de ez a körülmény már újfent a tárgyalás 15 napon belülre való „kényszerű” tűzése, mintsem a másodfokú tárgyalási időköz intézménye „ellen” szól).

A 15 napon belülre történő kitűzés kapcsán – történjen az bárhonnan számítottan (akár a fellebbezés beérkezésétől, akár az ellenfél tárgyalás tartása iránti kérelmétől) – az egyik legkomolyabb problémát másodfokon is az idézések át nem vétele miatti szabályszerűtlenségben rejlő – az elsőfokú eljárásnál már részletesen taglalt – tárgyalási akadály jelenti, hiszen az ebben esetlegesen érdekelt fél – ha akarja – ezzel minden további nélkül késleltetni – sőt, akár megghiúsítani – tudja a másodfokú eljárás befejezését (és ezáltal – már ha nem kell hatályon kívül helyező döntést hozni – akár a jogerős ítélet meghozatalát is).¹⁴⁰ Ennek mikénti kezelését illetően alapvetően ugyanazok a megoldási javaslatok jönnek szóba, mint amelyek az elsőfokú eljárást illetően már ismertetésre kerültek, továbbá felmerülhet még, hogy a másodfokú bíróság – amennyiben a tárgyaláson való elbírálást saját maga választotta – az idézések folyamatos át nem vétele miatt revideálja a tárgyalással kapcsolatos álláspontját és végül mégiscsak tárgyaláson kívül bírálja el a fellebbezést, amely módozatra – lévén a tárgyalás Pp. 376. § (1) bek. b),¹⁴¹ de akár c)¹⁴² pontja szerinti kitűzése is olyan pervezető cselekménynek minősíthető, amihez a bíróság nincs kötve¹⁴³ – legitim módon „válthat vissza” álláspontom szerint. Ha viszont valamely fél kérelme miatt kell tárgyalást tartani, annak mellőzésére önmagában az idézés(ek) kellő időben való hatályosulásának elmaradása miatt nincs lehetőség, hiszen ez a körülmény kívül esik a kérelem kötőerejét „lerontó” – a Pp. 376. § (3) bekezdésben taxatív meghatározott – okok körén.

A másodfokú bíróság eljárást befejező – vagyis a fellebbezést elbíráló – határozatának¹⁴⁴ írásba foglalása terén a 31/B. § (3) és (4) bek. összevetése alapján érdekes – ám nem feltétlenül logikus – különbségekkel szembesülhetünk: miután a 31/B. § (3) bek. értelmében a bíróságnak az ítéletet a meghozatalától és kihirdetésétől számított 15 napon belül kell írásba foglalni, ezen határidő a tárgyalás alapján hozott és az annak berekesztését követően nyomban kihirdetett ítéletre feltétlenül, de egyébként megítélésem szerint a tárgyaláson kívül hozott – s ezáltal külön ki nem hirdetett – érdemi határozatra is alkalmazandó.¹⁴⁵ Az ítélet meghozatalának és kihirdetésének elhalasztása viszont a 15 napon belüli elbírálás követelményével egyáltalán nem fér össze, hiszen ez esetben maga az elbírálás (vagyis a határozathozatal) „tolódna” tovább.

Minthogy a másodfokú eljárást befejező végzések írásba foglalása tekintetében speciális rendelkezés nincs, azokra továbbra is az általános szabályok szerinti 30 napja maradt a másodfokú bíróságnak:¹⁴⁶ ezen eljárásjogi helyzet – akkor is, ha csupán maximum 15 napnyi többletet teremt – különösen az elsőfokú eljárást befejező határozatokat hatályon kívül helyező és az elsőfokú bíróságot új eljárásra és új határozat hozatalára utasító végzések írásba foglalása kapcsán tűnik inkoherensnek, hiszen pontosan ezen esetekben számolhatunk már eleve

¹³⁹ Az Infotv. 31/A. § (1) bekezdésének tárgyalási időközrel kapcsolatos rendelkezése nemcsak szerkezetileg, hanem tartalmilag is kizárólag a perfelvételi tárgyalásra és ezáltal az elsőfokú eljárásra vonatkozik, hiszen a másodfokú eljárásban perfelvételi tárgyalás nincs (vö.: Pp. 364. §).

¹⁴⁰ A Pp. 378. § (5) bek. szerint a fellebbezési tárgyalás megtartását és a fellebbezés elintézését csak az arra szabályszerűen megidézetteknek elmaradása nem gátolja, a szabályszerűtlen idézés viszont – a Pp. 364. §-a folytán alkalmazandó 227. § (2) bek. alapján – igen.

¹⁴¹ E szerint a fellebbezés tárgyaláson bírálják el, ha azt a bíróság indokoltnak tartja.

¹⁴² E szerint a fellebbezést tárgyaláson bírálják el, ha azon foganatósítható bizonyítást kell lefolytatni.

¹⁴³ Vö.: Pp. 357. § (2) bek., 276. § (3) bek.

¹⁴⁴ Ez ítélet elleni fellebbezésnél ítélet, de akár hatályon kívül helyező végzés is lehet (Pp. 379-383. §), végzés elleni fellebbezésnél értelemszerűen csak végzés.

¹⁴⁵ Az Infotv. 31/B. § (3) bek. ugyanis nem kifejezetten az elsőfokú bíróságot, hanem a bíróságot említi általánosságban. (Felvethető azonban, hogy ezen törvényhely csak az elsőfokú bíróságra vonatkozik, hiszen az ítélet kihirdetését alapvetésként kezeli, ami kizárólag az elsőfokú eljárásban szükséges minden esetben.)

¹⁴⁶ A Pp. 364. § folytán alkalmazandó 351. § (3) bek.

pertartam-növekedéssel azáltal, hogy a hatályon kívül helyezés folytán az eljárás szükségszerűen folytatódni fog.

A felvázoltakra figyelemmel a másodfokú elbírálás határidejének további – a másodfokú eljárásban érvényesülő általános eljárásjogi szabályokkal való – harmonizálása nélkülözhetetlennek tűnik. Ennek érdekében az elbírálási határidőt – elsősorban az esetleges másodfokú tárgyalásra való idézések szabályszerűségének biztosítása érdekében – *de lege ferenda* 30 napra lenne célszerű felemelni és emellett azt – „az iratok beérkezése” helyett – kifejezetten a fellebbezés elbírálásra alkalmassá válásától volna indokolt számítani (értve ezalatt az elbírálást kötelezően megelőző eljárás cselekmények lefolytatását, illetve az azokra nyitva álló határidő bevárását is, amit elegendő lenne akár az Alaptörvény 28. cikke szerint autentikusnak tekintendő jogalkotói indokolás szintjén részletezni). Ezen túlmenően – a koherens szabályozás érdekében – megfontolandónak tartom a másodfokú határozatok írásba foglalási határidejeinek egységesítését is.

3.1. A felülvizsgálati eljárás

Kimondottan a felülvizsgálatot, mint rendkívüli perorvoslatot illetően egyetlen különös rendelkezés került beiktatásra az Infotv.-be: ez a 31/C. § (5) bekezdése, amely szerint a Kúria a felülvizsgálati kérelmet legkésőbb az iratok beérkezésétől számított 60 napon belül köteles elbírálni.

A felülvizsgálat során – törvényben, illetve a Pp. XXIX. Fejezetében foglalt eltérésekkel – a fellebbezésre vonatkozó szabályok szerint kell eljárni,¹⁴⁷ és ezért alapvetően itt is ugyanazokra az eljárási „mérőkövekre” (a felülvizsgálati kérelem visszautasítására,¹⁴⁸ illetve ennek hiányában tárgyaláson kívüli vagy tárgyaláson történő elbírálására¹⁴⁹), valamint az érdemi elbírálás elé szükségszerűen közbeékelődő – elsősorban a rendkívüli perorvoslattal élő fél ellenfele részéről megtehető – mozzanatokra kerülhet sor, mint amelyeket a másodfokú eljárás kapcsán már részletesen elemeztem.

Mivel az Infotv. eltérő rendelkezése hiányában alkalmazandó Pp. 419. § (1) bek. azt mondja ki, hogy a csatlakozó felülvizsgálati kérelem és a felülvizsgálati ellenkérelem előterjesztésére „a csatlakozó fellebbezésre és ellenkérelemre vonatkozó rendelkezéseket kell alkalmazni”, álláspontom szerint – figyelemmel arra, hogy e helyütt nem kizárólag a Pp.-re szűkítetten, hanem magára a szabályozási tárgykörre történik visszautalás – az Infotv. 31/C. § (4) bek. második mondatát kell alkalmazni a felülvizsgálati kérelmet előterjesztő fél ellenfele számára biztosított határidőkre is.¹⁵⁰ Ennek fényében pedig – hiszen így ezen perorvoslati eljárásban is csak 3 nap marad a tárgyalás tartása iránti kérelemre, illetve 5 nap a felülvizsgálati ellenkérelem (és az esetleges csatlakozó felülvizsgálati kérelem) benyújtására – a 60 napon belüli elbírálási határidő – akár a felülvizsgálati kérelem 15-16 napig eltartó kézbesítése mellett, továbbá tárgyalás esetén a 15 napos időközzel¹⁵¹ együtt is – szorosan ugyan, de sokkalta realizálhatóbbá válik a másodfokú bíróság imént elemzett „viszontagságaihoz” képest.

¹⁴⁷ Pp. 405. § (1) bek.

¹⁴⁸ Pp. 413. § (4) bek., 415. §

¹⁴⁹ A felülvizsgálati eljárásban a tárgyalásra okot adó körülmények köre – a bizonyítás kizártsága folytán (Pp. 422. §) – a Pp. 376. § (1) bek. a) és b) pontjában foglaltakra szűkül.

¹⁵⁰ Ez következne egyébként a Pp. 405. § (1) bek.-ből is, ami szintén nem azt mondja ki, hogy a felülvizsgálat során egyebekben (vagyis a felülvizsgálati eljárás eltérő rendelkezéseivel nem érintett körben) kizárólag e törvény – azaz a Pp. – fellebbezésre vonatkozó szabályai szerint kell eljárni, hanem magát „a fellebbezésre vonatkozó” mindenkor szabályanyagot rendeli érvényesülni.

¹⁵¹ A Pp. 420. § – holott az a Pp. 405. §-a folytán alkalmazandó 377. § (2) bek. szerint külön rendelkezés hiányában is ugyanennyi lenne – külön is rögzíti, hogy a tárgyalási időköz a felülvizsgálat során (is) 15 nap, azonban a másodfokú eljárás kapcsán már kifejtettek szerint ezen időtartam szintén indokolatlan a felülvizsgálati ellenkérelem 5 napos határidejére tekintettel.

4. ÖSSZEGLÉS

A gyorsaság és a perhatékonyság növelésének szándéka ugyan mindig – a polgári peres eljárás elhúzódásával kapcsolatos vagyoni elégtétel jogintézményének 2022. január 1-jei bevezetése¹⁵² óta különösen is – üdvözlendő, azonban a közérdekű adatkiadási perek – a bizonyítás kapcsán már ismertett sajátosságaiknál fogva – sohasem tartoztak az időben „elnehezülő” (negatív időszerűségi mutatókkal bíró) eljárások közé,¹⁵³ amellyel egyetemben – a Módtv.-ig teljesen azonos és már a vélemény 2018. évi megjelenésekor is hosszú évek óta érdemben változatlan eljárásjogi környezet mellett – maga a joggyakorlat-elemző csoport sem tartotta szükségesnek azt, hogy bármiféle jogalkotást¹⁵⁴ kezdeményezzen.¹⁵⁵

Éppen ezért – minthogy a soronkívüliség követelménye eddig is adott volt – az eljárásrend megújításának szükségessége – különösen a Módtv. érdemi indokolásának hiányában – már önmagában megkérdőjelezhető, ha pedig ehhez hozzávesszük a szabályozásban potenciálisan megbújó – jelen dolgozatban részletesen taglalt – „deformitásokat” is, talán nem túlzás kijelenteni, hogy az új rezsimet az ambivalencia érzése hatja át.

A módosítás „leggyengébb láncszeme” – úgy az első-, mint az esetleges másodfokú eljárást illetően – egyértelműen a maximum 15 napra való tárgyalástűzés: a Módtv. kizárólag a tárgyalások minél előbbi időpontját priorizáló – a kézbesítési fikció eshetőségét, illetve annak a gyorsított eljárással való harmonizálандóságát ugyanakkor „nagyvonalúan” figyelmen kívül hagyó – fókuszja az eljárást nemhogy gyorsító, hanem végső soron akár „örök időkig” meghosszabbító „ördögi kör” lehetőségét hozta létre, ami egy „kellőképpen” passzív fél mellett – nemcsak a perbírósgot hátráltatva, hanem az időszerű elbírálásban éppúgy érdekelt másik (ha úgy tetszik: „véetlen”) fél rovására – bizony élesedni is fog. Alig tíz hónappal a Módtv. hatálybalépését követően még kiszámíthatatlan (csak hosszabb távon megítélhető), hogy ezen jelenség – mely a gyakorlatban egyébként már elkezdte felütni a fejét – tömeges lesz-e avagy csupán elszigetelt, eme – rendszerszintű – „kiskaput” ugyanakkor feltétlenül kívánatos lenne a dolgozatban javasoltak szerint bezárni a további kontraproduktivitás elkerülése érdekében.

Ezen „holtpontra” felülemelkedve az viszont kijelenthető, hogy a Pp. általános rendelkezéseinél is jóval koncentráltabb pervitelt elváró szabályozás – különös tekintettel a tárgyaláshalasztás és a bizonyítás szigorú korlátaira – az egy tárgyaláson való – s annak igencsak behatárolt határnapjára tekintettel az eddigieknél is beláthatóbb időn belüli – döntéshozatal – már amennyiben a tárgyalás megtartható – szinte „papírfomává” avanszálja. Az pedig már ettől független kérdés, hogy a bírói gyakorlat – az „érem másik oldalaként” – mihez kezd majd a nemvitatás vélelméből következő felperesi pernyertesség „automatizmusának” követelményével akkor, ha az arra alapítandó ítélet már előre láthatóan is egyértelmű anyagi jogszabálysértést valósítana meg. Mindemellett azzal is számolhatunk, hogy a szabályozásnak, illetve annak mikénti alkalmazásának előbb vagy utóbb – pl. a feszített tempóval (úgy már magát a tárgyalási határnapokat és az eljárás határidőket, mint az egyes eljárás cselekmények tartalmát tekintve) lépést tartani nem tudó, s részben vagy egészben ennek köszönhetően pervesztes fél indítványára – az Alkotmánybíróság próbáját is ki kell majd állnia.

¹⁵² A polgári peres eljárás elhúzódásával kapcsolatos vagyoni elégtétel érvényesítéséről szóló 2021. évi XCIV. törvény

¹⁵³ Az adott ügytárgyban az előző naptári évben legalább 6 db ítélettel befejezett ügy statisztikai szabályok szerint számított átlagos befejezési időtartamát tájékoztató jelleggel mutató pertartam-kalkulátor adatai szerint az elsőfokú bíróságok az előző naptári évben (tehát még a 2022. évi régi perrendben) átlagosan 60 és 342 nap közötti időtartamon – azaz egy éven – belül hoztak ítéletet (e-ugyintezes.birosag.hu/kalkulator megtekintve: 2023.09.17.) A két szélsőérték a közérdekű adatkiadási perben illetékes bíróságokra történő egyedi lekérdezésekből kapott adatok összevetése alapján került meghatározásra.)

¹⁵⁴ A Bszi. 30. § (2) bek. szerint az összefoglaló vélemény alapján a Kúria kollégiumvezetője jogalkotás kezdeményezése érdekében a Kúria elnökén keresztül az OBH elnökéhez fordulhat.

¹⁵⁵ Összefoglaló Vélemény [149] bek. (összegző megállapítások)

Összességében rögzíthető, hogy a szabályozás nemcsak a túl szorosra zárt tárgyalási határnapokat illetően, hanem – miként az pl. a másodfokú eljárás kapcsán felmerült – a dolgozatban elemzett számos más aspektusból is „finomhangolásra” szorul. A korrekcióval azonban – hacsak az idézések szabályszerűtlensége nem kezd kritikus szintre nőni – a még mindig csak sarjadó joggyakorlat mikénti megszilárdulását is célszerű lenne bevárni, amely a járásbírói szint – s ezzel együtt a törvényszéki másodfokú jogalkalmazás – tekintetében akár hosszabb időszakig is tarthat: miután ugyanis a mintaként szolgáló sajtó-helyreigazítási perrendben – hatáskör hiányában – ezen fórumok egyáltalán nem jártak el, az alsóbb fokú bírói gyakorlat kikristályosodása iránt – úgy vélem – illő türelemmel szabad csak viseltetnünk.

5. IRODALOMJEGYZÉK

- VÉGH Viktória (szerk.): Információszabadság és nyílt kormányzás. Budapest, Nemzeti Közszerzői Egyetem, 2022.
tudasportal.unike.hu/xmlui/bitstream/handle/20.500.12944/17686/Informacioszabadsag%20es%20nyilt%20kormanyzas%202022.pdf?sequence=1&isAllowed=y, letöltve: 2023.06.20.
- SZABÓ Imre (szerk.): A Polgári Perrendtartásról szóló 1952. évi III. törvény magyarázata. Budapest, Magyar Hivatalos Közlönykiadó, 2006.
- WOPERA Zsuzsa (szerk.): Nagykomentár a polgári perrendtartásról szóló 2016. évi CXXX. törvényhez. Budapest, Wolters Kluwer, 2022.
- A Kúria Joggyakorlat-Elemző Csoportjának összefoglaló véleménye a közérdekű adatok kiadásával kapcsolatos perek bírósági gyakorlatáról 2018.
kuria-birosag.hu/sites/default/files/joggyak/osszefoglalo_velemen_y_adatvedelem.pdf, letöltve: 2023.06.20.
- Az Európai Bizottsággal való megegyezés érdekében az információs önrendelkezési jogról és az információszabadságról szóló 2011. évi CXII. törvény módosításáról szóló 2022. évi XL. törvény végső előterjesztői indokolása.
magyarkozlony.hu/hivatalos-lapok/SdOqQReg8qZ8cWJpgS0h636cfde735545/dokumentumok/912a981afd26471ed649976c1ddd24838fdb6375/letoltes, letöltve: 2023.07.19.
- A polgári perrendtartásról szóló 2016. évi CXXX. törvény indokolása
uj.jogtar.hu/#doc/db/4/id/A1600130.TVI/, megtekintve: 2023.07.19.
- A Magyarország 2023. évi központi költségvetésének megalapozásáról szóló 2022. évi XXIV. törvény indokolása njt.hu/jogszabaly/2022-24-K0-00.0, megtekintve: 2023.07.30.

Alkotmánybírósági, illetve bírósági joggyakorlat

Az Alkotmánybíróság határozatai:

- 32/1992. (V. 29.) AB határozat
- 34/1994. (VI.24.) AB határozat
- 6/1998. (III.11.) AB határozat
- 7/2013. (III. 1.) AB határozat
- 21/2013. (VII. 19.) AB határozat
- 4/2015. (II. 13.) AB határozat
- 8/2016. (IV. 16.) AB határozat
- 7/2020. (V. 13.) AB határozat
- 4/2021. (I.22.) AB határozat

Bírósági döntvények:

- 4/2003. Polgári jogegységi határozat
- 1/2017. Polgári jogegységi határozat
- 1/2012. Közigazgatási-munkaügyi-polgári jogegységi határozat
- EBH2008.1872.
- BH1984.419.
- BH1992.468.
- BH1995.287.
- BH1996.538.
- BH2009.81.
- BH2013.97.
- BH2023.64.

- BDT2005.1120.
- BDT2008.1849.
- BDT2012.2694.
- BDT2020.4226.

A Kúria további határozatai:

- Pfv.IV.22.044/2004/9.
- Pfv.IV.21.072/2012/7.
- Pfv.IV.20.130/2015/4.
- Pfv.IV.20.268/2017/5.
- Pfv.IV.20.877/2018/4.
- Pfv.I.20.039/2018/7.
- Pfv.IV.20.421/2021/7.

Ítéltáblai határozatok:

- Fővárosi Ítéltábla 8.Pf.20.351/2021/5.
- Győri Ítéltábla Pf.I.20.181/2019/5.

Kollégiumi állásfoglalások:

- 3/2005. (XI. 14.) PK-KK vélemény
- PK 169. állásfoglalás

A Civilisztikai Kollégiumvezetők Országos Tanácskozásának állásfoglalásai

kuria-birosag.hu/hu/ckot-allasfoglalasok, megtekintve: 2023.09.16.:

- 2017. november 20-21. 12. áf.
- 2017. november 20-21. 56. áf.
- 2018. november 19-21. 12. áf.
- 2018. november 19-21. 32. áf.
- 2019. április 15. 19. áf.

A T/1616 számú törvényjavaslattal kapcsolatos parlamenti irományok

- A törvényjavaslat eredeti szövege

parlament.hu/irom42/01616/01616.pdf, letöltve: 2023.07.21.

- Indítvány a törvényjavaslat előrehozott eljárásban való tárgyalására

parlament.hu/irom42/01616/01616-0004.pdf, letöltve: 2023.07.21.

- Az összegző módosító javaslat és annak indokolása

parlament.hu/irom42/01616/01616-0007.pdf, letöltve: 2023.07.21.

1. BEVEZETŐ GONDOLATOK

„A jog a hobbim”. Az előbbi kijelentés egy perlekedési téboly miatt kezdeményezett gondokság alá helyezési perben hangzott el az alperes részéről. Az elsőfokú bíróság a keresetet elutasította, az alperes ennek ellenére fellebbezéssel élt az elsőfokú ítélet ellen, amelyben többek között az indokolás megváltoztatását kérte arra a hivatkozással, hogy az elsőfokú ítélet valótlan ténymegállapítást tartalmaz, a jog ugyanis nem a hobbija, hanem „életfelfogása, ars poeticája”, a jogot azért gyakorolja, hogy az őt ért jogtalanságokat tisztázza.¹⁵⁶

A fenti eset esszenciálisan ragadja meg a perlekedési téboly sajátosságait: a vélt vagy valós jogsérelemből eredő állandó és megkérdőjelezhetetlen igazságkeresést, a mindenki irányában fennálló, folyamatos bizalmatlanságot és a szörszálhasogató kötekedést. A bíróságok és hatóságok előtt jól ismertek a rendszeresen visszatérő, általában megalapozatlan eljárást kezdeményező, a beadványokat az észszerűség határait meghaladó mennyiségben és terjedelemben előterjesztő olyan ügyfelek, akik az ügyintézés normál menetét akadályozva és az ügygel járó munkaterhet aránytalanul megnövelve jelentősen megnehezítik az eljárásokat. Ilyenkor gyakran elhangzik, hogy az ügyfél nyilvánvalóan perlekedési tébolyban szenved, de vajon minden esetben megalapozott-e ez a minősítés, vagy csak a saját igazságához az átlagot meghaladó mértékben ragaszkodó, intenzív érdekérvényesítő készséggel megáldott, hétköznapi bizalmatlansággal küzdő személlyel van dolgunk?

Dolgozatomban elsősorban a gondoksági perek szempontjából kívánom vizsgálni a perlekedési téboly anyagi és eljárási jogi kérdéseit, röviden érintve a kverulánsok által indított típuspereket és az azokkal kapcsolatos eljárási jogi problémákat is. A gondoksági perek – a régi Ptk.¹⁵⁷ szabályai és az alapján folyt bírói gyakorlat „emlékei” miatt – egyszerűnek tűnnek¹⁵⁸, ebből eredően a mai napig előfordulnak sablonszerű eljárások és az alperes kivételével az eljárás valamennyi résztvevőjét – bíróságot, gyámhatóságot, ügygondokot – illetően tetten érhető az eljárási formalizmus. Ezen pertípus ugyanakkor súlyánál és jelentőségénél fogva nem tartozik az egyszerű megítélésű ügyek körébe, mivel a gondokság intézménye az érintettek alapvető jogait súlyosan korlátozza.¹⁵⁹ A cselekvőképesség megvonása vagy korlátozása ugyanis minden esetben súlyosan érinti a gondnokolt önrendelkezési jogát, magánélethez való jogát, ezeken keresztül emberi méltóságát¹⁶⁰, perlekedési tébolyban szenvedő gondnokolt esetén pedig a hatósági, bírósági eljárások indítása és a petíciós jog gyakorlása Alaptörvényben biztosított alapjogának korlátozása merül fel hangsúlyozottan.¹⁶¹

Pályaművemben – a Kúria jelenleg folytatott gyakorlatával egyezően – amellet kívánok érvelni, hogy a gondokság alá helyezés célja kizárólag az érintett személy jogvédelme lehet és a döntésnél semmiképp nem vehető szempontként figyelembe a bíróságok és hatóságok perlekedési tébolyban szenvedőktől való tehermentesítése.

¹⁵⁶ Zalaegerszegi Járásbíróság 8.P.20.639/2018/218.; Zalaegerszegi Törvényszék 2.Pf.20.758/2022/11.

¹⁵⁷ A Polgári Törvénykönyvről szóló 1959. évi IV. törvény

¹⁵⁸ Bartalné Mentés Judit törvényszéki tanácselnök „A gondoksági perek anyagi és eljárási jogi kérdései az új Ptk. és új Pp. tükrében” című előterjesztése a Zalaegerszegi Törvényszék Polgári, Gazdasági és Munkaügyi Kollégiumának 2021. november 29-én tartott kollégiumi ülésére

¹⁵⁹ A gondoksági perek vizsgálata tárgykörében felállított joggyakorlat-elemző csoport összefoglaló véleményének megállapításai [11]

¹⁶⁰ BOROS Ilona – SZEGI Péter György: Gondoksági perekben tapasztalt visszasságok, a jogalkalmazás egységességének hiánya. *Acta Humana*, 2019/3., 9. p.

¹⁶¹ Magyarország Alaptörvénye (a továbbiakban: Alaptörvény) II. cikk, VI. cikk (1) bekezdés, XXIV. cikk (1) bekezdés, XXV. cikk, XXVIII.

cikk (1) és (7) bekezdések

2. A PERLEKEDÉSI TÉBOLY MEGHATÁROZÁSA

Dolgozatom kezdetén mindenképpen szükségesnek tartom tisztázni, hogy pontosan mit értünk perlekedési téboly alatt.

Szűkebb értelemben – a pszichiátria meghatározása szerint – a perlekedési (kverulátoros) téboly a paranoid pszichotikus zavar (*paranoia*) egyik ún. expanszív típusa. A paranoid állapotok fő jellemzője a téveszmeképződés, ilyenkor a személyiség egésze viszonylag ép marad, kizárólag a téveszmék (doxazmák) által érintett személyiségrész károsodik. A paranoiás betegnél még a gondolkodás zavara is csak a téveszme körére korlátozódik, az élet egyéb területein jól tud funkcionálni, teljesíteni, alkalmazkodni.¹⁶² A téveszmék többé-kevésbé rendszerezettek, a téveszme-építkezés egyes lépései logikusan következnek egymásból, a paranoid szkizofréniától eltérően a paranoiás téveszmében nincs semmi bizarr és elvileg lehetetlen. A doxazmák abszolút megingathatatlanok, a perlekedési tébolyban szenvedő semmilyen érv, bizonyíték hatására sem hajlandó kóros meggyőződéséből engedni, éppen ellenkezőleg: ezek hatására a téveszme terebélyesedik, tovább épül egy összefüggő logikai rendszert alkotva.¹⁶³ A téveszmék általában a valóságban gyökereznek, kiindulásuk valós élmény, ún. kulcsélmény és azok általában lappangva terjednek, nem valamely más betegség tünete. A paranoiás betegnél általános a betegségbelátás hiánya és érintetlen intellektusuk, jó szociális érzékük alapján hamar megtanulnak disszimulálni.¹⁶⁴ Emiatt az egészségügy jóval később kerül kapcsolatba egy paranoiással, mint a bíróságok, hatóságok; pszichiátriai betegként általában csak utóbbi szervek jelzésére kezdik kezelni őt.

A perlekedési tébolyban szenvedő beteg fő ismérve, hogy vélt vagy valós sérelme miatt számtalan eljárást kezdeményez, amelyek sikertelensége újabb eljárásokat generál és mindezek során széleskörű, elmélyült jogi ismeretekre tesz szert, amelyet beadványaival és nyilatkozataival igazolni is kíván. Jellegzetes, hogy mindig csak barát – ellenség kategóriában képes gondolkodni, feltűnő a gondolkodás monotóniája és beszűkülése a túlértékelt eszmékre, a grafománia és a mindezek által meghatározott viselkedés.¹⁶⁵

A perlekedési téboly régóta ismert, annak jellemzőit rendkívül szemléletesen mutatta be már egy 19. századi tankönyv is: „A makacsság, szívósság, kíméletlenség szóban és tettben, tényekre nézve az emlékezési hűségnek hiánya, a logikátlan eszmeugrások, a kóros perpatvarkodás, jogcsavarás és szörszálhasogatás, a kényszer és a sietség, mely ily szerencsétlenek egész magaviseletében megnyilvánul; a meggondoltságnak csökkenése, az a körülmény, hogy eljárásuknak határozott ártalmatlanságát be nem látják, (...) a kórosan fokozott önérzet, az írási düh jellegzetes szó-ferdítésekkel, az erélyes helyek aláhúzása (sic!) és vastag betűkkel való írása, végre nagy terjedelmű üldözési tévengések sőt érzékcsalódások a kórismét a további lefolyásban biztosan megállapíthatják.”¹⁶⁶

A perlekedési téboly kifejezést ugyanakkor tágabb értelemben – a jog területén – más, olyan pszichiátriai kórképekre is használjuk, amelyek sajátossága lehet a notórius perlekedés. A *paranoid személyiségzavar* rendkívül hasonló tünetekkel jár, mint a paranoia, a kettő közötti lényeges különbség, hogy az előbbi esetében hiányoznak a téveszmék. A paranoid személyiségzavarban szenvedő személyt állandó bizalmatlanság, gyanakvás jellemzi, gyakran másokat hibáztat olyan eseményekért is, amelyekért saját maga felelős. „Krónikus igazságkeresőként” is feltűnhet, aki a végtelenségig képes harcolni vélt vagy valós igazáért.¹⁶⁷ A *paranoid szkizofrén* betegnél bizarr téveszmék jelennek meg a valóságtól elszakadt, logikátlan

¹⁶² GRÁDNÉ FEKETE Mária – GRÁD András: Pszichológia és pszichopatológia jogászoknak. Budapest, HVG-ORAC, 2020. 272. p.

¹⁶³ BÁNKI M. Csaba: A beteg elme. Budapest, Medicina Könyvkiadó, 1981. 144. p.

¹⁶⁴ TRINGER László: A pszichiátria tankönyve. Budapest, Semmelweis Kiadó, 1999. 345. p.

¹⁶⁵ HUSZÁR Ilona – KUNCZ Elemér: Igazságügyi pszichiátria. Budapest, Medicina Könyvkiadó, 1998. 140. p.

¹⁶⁶ KRAFFT-EBING Rikárd: A törvényszéki elmekór tanakönyve. Budapest, Hornyánszky Viktor Könyvnyomdája, 1891. pp. 156-157.

¹⁶⁷ TRINGER: i.m. 356. p.

gondolkodás tartalmi zavara miatt, ebben az esetben – eltérően a paranoiától – nemcsak a téveszme a klinikai tünet, hanem további ún. pozitív, negatív tünetekkel és pszichomotoros zavarokkal is találkozunk.¹⁶⁸ A mentális hanyatlás, az ún. *demencia* is járhat olyan személyiségváltozással, amikor az alapszemélyiség jellemvonásai markánsabbá, karakteresebbé válnak és például a korábbi óvatosság, gyanakvás paranoid vonatkoztatássá terebélyesedik.¹⁶⁹ Irodalmi vonatkozása van az ún. Kohlhaas-szindrómának, amely Heinrich von Kleist német drámaíró Kohlhaas Mihály című regényének főszereplőjéről lett elnevezve. A *Kohlhaas-szindróma*, más néven kóros érvényszerzésbe tébolyulás olyan pszichiátriai tünetegyüttes, amikor a beteg megszállottan ragaszkodik saját igazához, amely vélt vagy valós okok miatt alakulhat ki.

A fent ismertetett, szűkebb és tágabb értelemben vett perlekedési téboly mentális zavarnak minősül, amelynek mint a gondokság alá helyezés első feltételének a gondoksági perek szempontjából van kiemelt jelentősége.¹⁷⁰ A gyanakvó viszonyulás, hétköznapi bizalmatlanság és az ebből eredő nagyobb számú per-, illetve eljárásindítás ugyanakkor nem feltétlenül jár mentális zavarral, hanem a normál lélektani folyamat része is lehet.¹⁷¹ Köznapi értelemben az utóbbi személyeket is szokták perlekedési tébolyban szenvedőnek minősíteni, a dolgozat további részében azonban kizárólag a mentális zavarnak minősülő, szűkebb és tágabb értelemben vett perlekedési tébollyal foglalkozom.

A pályamű ezen pontján érdemes egy kis kitérőt tenni és megemlíteni, hogy a notórius perlekedők gyakran indítanak személyiségi jogaik megsértése miatt pert, ha velük szemben a „perlekedési tébolyban szenved” kifejezést használják. Az egyik ilyen ügyben a bíróság megállapította, hogy „az alperes megsértette a felperes jó hírnévhez való jogát azzal, hogy azt állította, hogy a felperes már-már perlekedési tébolyban szenved”. A bíróság a felperes által kifogásolt kifejezést az elmeállapotra utaló, bizonyítható tényállításnak tekintette, amelynek valóságtartalmát az alperes nem igazolta.¹⁷² Ettől eltérő álláspontra helyezkedett a bíróság, amikor a perlekedési téboly kifejezést véleménynek tekintette és azt az adott tényállásra tekintettel nem találta olyan mértékben sértőnek és túlzónak, amely a felperes személyiségvédelmi igényét megalapozná.¹⁷³

¹⁶⁸ GRÁDNÉ - GRÁD: i.m. 258. p.

¹⁶⁹ GRÁDNÉ - GRÁD: i.m. 357. p.

¹⁷⁰ Ld. IV/1.

¹⁷¹ GRÁDNÉ - GRÁD: i.m. 271. p.

¹⁷² Győri Ítéltábla Pf.V.20.018/2013/5.; megjegyzendő, hogy fellebbezés hiányában a másodfokú bíróság nem vizsgálta a jogalapot, kizárólag a nem vagyoni kártérítés összege volt vitatott.

¹⁷³ Szegedi Ítéltábla Pf.II.20.186/2011/2.

3. A GONDNOKSÁG ALÁ HELYEZÉSRŐL ÁLTALÁBAN

A Ptk.¹⁷⁴ 2014. március 15-i hatálybalépésével a gondnoksági perekben hangsúlyosabbá vált az alapjogvédelmi szempontok érvényesítése, az egyéniesítés, a fokozatosság és a szükségesség-arányosság elvének alkalmazása. A Magyarország által 2007-ben ratifikált, a fogyatékossgal élő személyek jogairól szóló ENSZ egyezmény (CRPD)¹⁷⁵ rendelkezéseivel részben összhangban¹⁷⁶ a jogalkotó a cselekvőképesség korlátozásának olyan új rendszerét vezette be, amely a garanciális szabályok beépítésével a differenciálás lehetőségét és az érintett életkörülményeihez igazodó döntés meghozatalát biztosítja.¹⁷⁷ A korábbi szabályozáshoz képest jelentős elvi változás, hogy a cselekvőképesség súlyosabb fokú korlátozására csak akkor kerülhet sor, ha az enyhébb fokozattal a fél jogainak megóvása nem biztosítható.

A gondokság alá helyezés fenti szabályváltozását indokolta az is, hogy hazánkban a rendszerváltozás óta folyamatosan emelkedett a gondokság alá helyezések száma. A Ptk. hatálybalépését követően még öt évre volt szükség, hogy az emelkedő tendencia megforduljon. 2019 óta ugyan csökken a gondnokoltak létszáma, a Központi Statisztikai Hivatal adatai szerint azonban még 2022-ben is 56.790 személy állt cselekvőképességet érintő gondnokság alatt.¹⁷⁸

Jelen dolgozatban a perlekedési tébollyal összefüggésben a cselekvőképességet részlegesen korlátozó gondokság alá helyezés anyagi jogi feltételeit vizsgálom, mivel ezen esetekben a cselekvőképesség teljes korlátozása jellemzően nem szükséges, tipikusan csak a perlekedéssel érintett ügycsoportban¹⁷⁹ korlátozza a bíróság a kveruláns cselekvőképességét. A cselekvőképességet részlegesen korlátozó gondnokság alá helyezés négy konjunktív feltétele a következő¹⁸⁰: 1.) az érintett személy mentális zavara; 2.) ennek következtében az ügyei viteléhez szükséges belátási képességének tartós vagy időszakonként visszatérő, nagymértékű csökkenése; 3.) mindezek miatt egyéni körülményei, valamint családi és társadalmi kapcsolatai figyelembevételével meghatározott ügycsoportokban a gondnokság alá helyezés indokoltsága; 4.) az érintett személy jogvédelme cselekvőképességet nem érintő más módon nem biztosítható. A törvényi feltételrendszer egyben sorrendiséget is jelent, a követelmények egymásra épülnek és bármelyik feltétel hiányában a gondokság alá helyezésnek nincs helye, illetve a már elrendelt gondnokság alá helyezést meg kell szüntetni.¹⁸¹ Perlekedési téboly esetén a gondnokság alá helyezés egyes feltételeit speciálisan kell vizsgálni, a továbbiakban ezen feltételek sajátos szabályait ismertetem a bírói gyakorlat alapján.

A cselekvőképességet részlegesen korlátozó gondnokság alatt álló személyek esetében az egyes ügycsoportokra nézve külön statisztikai adatok nem érhetőek el, így a perlekedési téboly miatt gondokság alá helyezettek számára nézve sem lehet egzakt megállapításokat tenni, viszont az általánosan csökkenő tendencia és a bírói gyakorlat – jogvédelmi célokat előtérbe helyező – változása miatt¹⁸² arra lehet következtetni, hogy csökkent a notórius pereskedő gondnokoltak száma is.

¹⁷⁴ A Polgári Törvénykönyvről szóló 2013. évi V. törvény

¹⁷⁵ Kihirdette a Fogyatékossgal élő személyek jogairól szóló egyezmény és az ahhoz kapcsolódó Fakultatív Jegyzőkönyv kihirdetéséről szóló 2007. évi XCII. törvény

¹⁷⁶ A CRPD elutasítja a cselekvőképességet teljesen korlátozó gondnokságot, azonban a régi Ptk. szerinti cselekvőképességet kizáró gondnokságot más elnevezéssel a Ptk. mégis fenntartotta és azt az alapvető jogok biztosának indítványa ellenére az Alkotmánybíróság sem találta alaptörvény-ellenesnek, illetve nemzetközi jogba ütközőnek [11/2014. (IV. 14.) AB határozat].

¹⁷⁷ A fenti szempontok érvényre juttatását szolgálja két új jogintézmény is: a támogatott döntéshozatal és az előzetes jognyilatkozat.

¹⁷⁸ ksh.hu/stadat_files/szo/hu/szo0013.html - letöltve 2023. augusztus 29-én. Ettől eltérő adatokat szolgáltatott az Országos Bírósági Hivatal az Igazságügyi Minisztériumnak a gondnokoltak nyilvántartása alapján, eszerint már 2014-2018 között 12 %-kal csökkent az összes gondnokolt száma (62.606 főről 55.113 főre) - birosag.hu/hirek/kategoria/ugyfeleknek/csokken-gondnoksag-ala-helyezettek-szama - letöltve 2023. augusztus 29-én. Az ellentmondó statisztikai adatokra mutatott rá a következő tanulmány is: HOFFMAN István- GÜLYA Fruzsina-TÓKEY Balázs: A nagykorúak cselekvőképességének korlátozása – hazai jogi keretek és az azzal kapcsolatos főbb adatok. *Közjogi Szemle*, 2020/1., 32. p.

¹⁷⁹ Vö. IV/4.

¹⁸⁰ Ptk. 2:19. § (2) és (4) bekezdések

¹⁸¹ Kúria Pfv.II.20.625/2020/12.

¹⁸² Ld. IV/7.

4. ANYAGI JOGI FELTÉTELEK

4.1. Mentális zavar

A régi Ptk.¹⁸³ az érintett személy belátási képességet csökkentő pszichés állapotát, szellemi fogyatkozását vagy szenvedélybetegségét írta elő a cselekvőképesség korlátozásának egyik feltételeként. A Ptk. az előbbi fogalmak helyett a mentális zavar kifejezést használja, amelyet a jogszabály indokolása azzal magyaráz, hogy az orvostudomány legújabb eredményeit figyelembe véve ez a fogalom írja le teljeskörűen a pszichés elváltozásokat. Nem vitatva a pszichiátria fejlődése által indokolt fogalom-változtatás szükségességét, rá kívánok arra is mutatni, hogy a mentális zavar kifejezés használata a joggyakorlatban több problémát is felvet.

A mentális zavar fogalmát sem a Ptk., sem más jogszabály nem határozza meg, miközben a gondnokság alá helyezés elsőként vizsgálandó feltétele az érintett személy mentális zavara, amennyiben mentális zavar nem áll fenn, úgy a további feltételek vizsgálatára nincs szükség, keresetet elutasító ítéletet kell hozni. A fogalom-meghatározás szükségtelensége mellett lehet azzal érvelni, hogy a mentális zavar megítélése szakkérdés, azonban egyrészt ez az új összefoglaló kategória meglehetősen megfoghatatlan¹⁸⁴, másrészt álláspontom szerint a jogállamiság elvéből levezetett és a jogállamiság részének tekintett jogbiztonságot¹⁸⁵ is sérti az értelmező rendelkezés elmaradása. A jogszabályszerkesztési szabályokból következően¹⁸⁶ is indokolt lenne értelmező rendelkezés használata, mivel a Ptk. egyértelmű, jogbizonytalanságot nem eredményező alkalmazásához a mentális zavar fogalmának bővebb kifejtése, magyarázata szükséges.

Különösen problémás az értelmező rendelkezés hiánya amiatt, hogy az igazságügyi pszichiáter szakértők számára sincs egyértelmű iránymutatás és egységes módszertani követelmény a szakvélemény elkészítéséhez. A szakértői munka alapját az Országos Igazságügyi Orvostani Intézet által 2005. május 31-én kiadott, az igazságügyi pszichiátriai vizsgálatokról és véleményezésről szóló 14. számú módszertani levél jelentette, ez azonban 2011 óta nem alkalmazható. Korszerű, az orvostudomány mai állásának megfelelő módszertani útmutató hiányában a gyakorlatban az igazságügyi pszichiáter szakértők vizsgálatuk során továbbra is a 14. számú módszertani levelet alkalmazzák¹⁸⁷, amely a mentális zavar fogalmát egyáltalán nem használja, helyette az elmebeli állapot, a szellemi fogyatkozás és a kóros szenvedély kifejezésekkel operál.¹⁸⁸

A mentális zavar fogalmának meghatározását amiatt is érdemes megfontolni, mert az egészségpolitika abba az irányba halad, hogy azt nem feltétlenül a mentális betegségek, hanem a mentális egészség hiánya felől közelíti meg¹⁸⁹, illetve az orvostudomány által használt pszichiátriai klasszifikációs, ún. nozológiai rendszerek is folyamatosan fejlődnek és az általuk használt kategóriák bővülnek.¹⁹⁰

¹⁸³ Régi Ptk. 14. § (4) bekezdés

¹⁸⁴ MOLNÁR Hella: A nagykorú személyek cselekvőképességet részlegesen korlátozó gondnokság alá helyezése a BH2016. 239. határozat tükrében. *Polgári Jog*, 2017/2., Jogesetelemzés

¹⁸⁵ Alaptörvény B) cikk (1) bekezdése, 9/1992. (I. 30.) AB határozat, ABH 1992, 59, 65.

¹⁸⁶ A jogszabályszerkesztésről szóló 61/2009. (XII. 14.) IRM rendelet 67. § (1) bekezdése

¹⁸⁷ BOROS Ilona: Érték. Érzem. Gondolkozom. Hogy elmondhassam valakinek, ahhoz idő kell, és figyelem. Másféle kommunikáció. *Fogyatékoság és társadalom*, 2019/2., 127. p.

¹⁸⁸ A Magyar Igazságügyi Szakértői Kamara előtt folyamatban van „Az igazságügyi pszichiátria egyes szakértői vizsgálatairól” szóló módszertani levél elkészítése.

¹⁸⁹ Az Egészségügyi Világszervezet (WHO) Alkotmánya szerint „az egészség a teljes fizikális, mentális és szociális jóllét állapota, nem pedig pusztán a betegségek és bántalmak hiánya”; a WHO szerint a mentális egészség „a jóllét olyan foka, amelyen az egyén megvalósítja képességeit, meg tud küzdeni az élet mindennapos nehézségeivel, eredménnyel és gyümölcsözően képes dolgozni, valamint hozzá tud járulni saját közösségéhez - who.int/news-room/fact-sheets/detail/mental-health-strengthening-our-response - letöltve 2023. augusztus 30-án; ld. még az Európai Bizottság 2023. június 7-én elfogadott közleményét a mentális egészség átfogó megközelítéséről - health.ec.europa.eu/publications/comprehensive-approach-mental-health_en - letöltve 2023. augusztus 30-án

¹⁹⁰ A WHO égisze alatt a Betegségek Nemzetközi Osztályozása (BNO) (a BNO 10 kódönyvben az „F” fejezetbe tartoznak a mentális és viselkedészavarok); illetve az Amerikai Pszichiátriai Szövetség DSM-5 (Diagnostic-Statistical Manual of Mental Disorders) rendszere.

A jogalkalmazó tehát a mentális zavar vizsgálatakor teljes mértékben az igazságügyi pszichiáter szakértőre van utalva, irányjelzőként szolgálhat számára ugyanakkor a BNO-kódok szakvéleményben történő alkalmazása¹⁹¹, másrészt a mentális zavar és a nem mentális zavar elhatárolására megfontolásra érdemesnek tartom a következő definíció használatát: „a mentális zavar olyan szindróma, amelyben az egyén a) kogníciójának, b) érzelmi szabályozásának, c) viselkedésének klinikailag jelentős zavara jellemző; a nem mentális zavar pedig a) stresszorra vagy veszteségre adott kulturálisan elfogadott reakció, b) a társadalmi konvencióktól eltérő (politikai, vallási) viselkedés, c) az egyén és társadalom között feszülő konfliktusok”.¹⁹²

Notórius perlekedő esetén is rendkívül fontos a mentális zavar és a mentális zavar szintjét el nem érő perlekedés elhatárolása, és ez olyan különleges orvosi szakértelmet igénylő kérdés, amelynek megítéléséhez minden ügyben kötelező igazságügyi pszichiáter kirendelése, magánszakértői bizonyításnak nincs helye.¹⁹³ A Bírósági Határozatok Gyűjteményében (BHGY) közzétett határozatokat vizsgálva megállapítható, hogy perlekedési téboly esetén mentális zavarként tipikusan paranoia¹⁹⁴ és paranoid személyiségzavar¹⁹⁵ kerül megállapításra, illetve előfordul, hogy a paranoid személyiségzavar talaján alakul ki a szűkebb értelemben vett perlekedési téboly.¹⁹⁶ Gyakran az igazságügyi pszichiáter szakértőknek is problémát okozhat e két mentális zavar közötti különbségtétel és a megfelelő diagnózis megtalálása¹⁹⁷, illetve egy kivételes esetben a szakértő nem különböztette meg egymástól a paranoid személyiségzavart és a perzekutoros (perlekedési) paranoiát.¹⁹⁸

Kiemelést érdemel a Bírósági Határozatokban is közzétett azon kúriai döntés¹⁹⁹, amelyben a Kúria aggálytalannak fogadta el a szakvélemény azon megállapítását, miszerint az alperes paranoid személyiségzavarban szenved, ugyanakkor rámutatott, hogy a szakvélemény arra vonatkozóan nem foglalt állást, hogy az alperes személyiségzavara olyan fokú-e, amely a perlekedési téboly szintjét eléri. A Kúria a rendelkezésre álló bizonyítékokat értékelve arra a következtetésre jutott, hogy az alperes perlekedési hajlamú, személyiségzavara azonban nem éri el a perlekedési téboly szintjét, ezért a keresetet elutasította. Megítélésem szerint a perbeli esetben nem volt szerencsés a Kúria szóhasználata, mivel úgy tűnik, mintha szakkérdésben foglalt volna állást, azaz azt állapította volna meg, hogy a paranoid személyiségzavar nem éri el a paranoia, tehát a szűkebb értelemben vett perlekedési téboly szintjét. Valójában azonban a Kúria a perlekedési téboly kifejezést nem a mentális zavar típusának meghatározására használta, hanem arra utalt, hogy az alperes ugyan szenved mentális zavarban – paranoid személyiségzavarban –, az azonban nem eredményezi az ügyei viteléhez szükséges belátási képességének csökkenését.

4.2. Csökkent Belátási Képesség

Az ügyek viteléhez szükséges belátási képesség körében mindenekelőtt azt a kérdést szükséges megvizsgálni, hogy annak megítélése szakértői vagy bírói kompetencia. Meghaladottá vált az a korábban folytatott bírói gyakorlat²⁰⁰, miszerint a mentális zavar mellett

¹⁹¹ Már a 14. számú módszertani levél is előírta, hogy a kóriszmét a BNO szerint célszerű megadni. Az egészségügyről szóló 1997. évi CLIV. törvény (a továbbiakban: Eütv.) 188. § d) pontja is BNO kód alapján határozza meg a pszichiátriai beteg fogalmát.

¹⁹² FELLEGINÉ TAKÁCS Anna: Diagnosztikai rendszerek a pszichiátriában és a pszichopatológiában. Semmelweis Egyetem, Általános Orvostudományi Kar, Klinikai Pszichológia Tanszék, semmelweis.hu/klinikai-pszichologia/files/2021/10/Diagnosztikai-rendszerek-2021.pdf - letöltve 2023. augusztus 30-án

¹⁹³ A polgári perrendtartásról szóló 2016. évi CXXX. törvény (a továbbiakban: Pp.) 434. § (5) bekezdés és 444. § (1) bekezdés

¹⁹⁴ Pl. Kúria Pfv.II.21.965/2014/31.

¹⁹⁵ Pl. Kúria Pfv.II.20.812/2022/8.

¹⁹⁶ Pl. Legfelsőbb Bíróság Pfv.II.20.854/2010/6., Kúria Pfv.II.21.907/2014/9. Pfv.II.20.625/2020/12.

¹⁹⁷ Pl. Legfelsőbb Bíróság Pfv.II.21.402/2001/32. (megjelent: BH2003. 61), Kúria Pfv.II.21.667/2016/10., Pfv.II.21.293/2019/9.

¹⁹⁸ Kúria Pfv.II.22.266/2017/11.

¹⁹⁹ Pfv.II.21.762/2015/14.

²⁰⁰ Emlékeztető A Civilisztikai Kollégiumvezetők 2014. május 21-23. napjain tartott Országos Tanácskozásáról XII/4. pont, Kúriai Döntések 2014/9., Fórum

a belátási képesség korlátozottsága vagy hiánya is szakkérdés²⁰¹, ugyanis a szakértő kompetenciája kizárólag a mentális zavar fennálltának megállapítására terjed ki, a belátási képesség terjedelmére vonatkozó jogi következmény levonása viszont a bíróság feladata. A Kúria több döntésében is hangsúlyozta, hogy a mentális betegség ténye önmagában nem alapozza meg a belátási képesség korlátozott voltát, mivel csökkent belátási képesség esetén is csak az egyedi körülmények értékelésével – kizárólag az érintett jogainak megóvása érdekében – lehet a cselekvőképesség korlátozásáról dönteni.²⁰² A fél belátási képességének megléte tehát nem szakkérdés, hanem a bíróságnak valamennyi bizonyíték együttes értékeléséből levont jogi következtetése. E feltétel tekintetében a szakvélemény a bizonyítékok egyike, amelyet a többi bizonyítékkal és a peradatokkal összevetve kell mérlegelni.²⁰³ Ebből következően nem szükséges változtatni azon az állandó bírói gyakorlaton, amely a szakértőt megnyilatkoztatja a mentális zavarnak az érintett belátási képességére történő kihatásáról is. Ezzel kapcsolatban azonban problémát jelenthet, hogy a mentális zavarhoz hasonlóan a Ptk. a belátási képesség fogalmát sem definiálja, miközben a gondnoksági perek neuralgikus pontja éppen a belátási képesség vizsgálata. Jogszabályi definíció, illetve hatályos szakmai módszertani útmutató hiányában nem derül ki, hogy mit kellene a szakértőnek vizsgálnia, így azt az igazságügyi pszichiáter szakértők eltérő, saját maguk által alkotott mércéhez viszonyíthatják.²⁰⁴ A belátási képesség fogalmának meghatározását illetően iránymutatásként szolgálhat Kőrös András definíciója, miszerint belátási képességgel az rendelkezik, aki képes a saját érdekeit felismerni, ennek megfelelő akaratot kialakítani és kinyilvánítani azzal, hogy ez utóbbiba beleértendő a nyilatkozat jogkövetkezményeinek és viselésének átlátása is.²⁰⁵

Perlekedési téboly esetén a gondnokság alá helyezés egyes feltételeit – így a belátási képesség terjedelmét is – speciálisan kell vizsgálni. A belátási képesség körében fel kell tárnai a fél által kezdeményezett eljárások számát, tárgyát, eredményét, az ellenérdekű fél személyét, a beadványai tartalmát (értékelhető, értelmezhető beadványok-e), hangnemét (sértő, trágár nyelvezetet használ-e), az egyes szervek előtti személyes fellépését, viselkedését (a hivatalos szervek előtti viselkedés szabályait betartja-e), valamint azt, hogy az ügyeit képes-e átlátni, nyomon követni. Ezekből a körülményekből lehet következtetést levonni arra, hogy mentális zavara milyen mértékben nyilvánul meg az általa kezdeményezett ügyekben, az ügyeket a betegségéből adódóan és kóros mértékben indítja-e. A bírói gyakorlat szerint ehhez az egyes ügyek iratainak vizsgálata elengedhetetlen.²⁰⁶ Figyelembe kell venni, hogy a mentális zavara folytán notóriusan pereskedő személynek is lehetnek indokolt, szükséges hivatalos ügyei. Az egyes eljárások eredményét illetően nemcsak a pervesztesség-pernyertesség arányát kell értékelni, hanem azt is vizsgálni szükséges, hogy a sikertelen ügyvitel az alperes részére járt-e és milyen összegű perköltség, bünyügyi költség megfizetésével.

A fentiek alapján elsőként joggal merül fel az a kérdés, hogy a kóros mértékű perlekedés számszerűsíthető-e, mondhatjuk-e, hogy bizonyos szám feletti per, illetve eljárás indítása a belátási képesség csökkent voltát eredményezi. A kérdésre nemleges választ kell adni, a következetes bírói gyakorlat szerint önmagában a bírósághoz, hatósághoz fordulások száma nem lehet mérvadó, bár extrém magas számok esetében nyilvánvalóan lehet már arra következtetni, hogy az érintett személy belátási képessége csökkent.

²⁰¹ Vö. az igazságügyi szakértők működéséről szóló 31/2008. (XII. 31.) IRM rendelet 18. § (2) bekezdése, az Eütv. 201. § (10) bekezdés és a gyakorlatban még mindig alkalmazott 14. számú módszertani levél is szakértői kompetenciaként kezeli a mentális zavar miatti belátási képesség csökkent vagy hiányos voltának megállapítását.

²⁰² Kúria Pfv.20.198/2019/7. (megjelent: EBH2019. P.2.), Pfv.II.21.317/2019/4.

²⁰³ Kúria Pfv.II.21.762/2015/4. (megjelent: BH2016. 239), Pfv.II.22.266/2017/11., Pfv.II.20.625/2020/12.

²⁰⁴ FIALA-BUTORA János: Gondnoksági reform a gyakorlatban – a 2013-ban elfogadott Polgári Törvénykönyv hatása a gondnoksági rendszer működésére. *Családi Jog*, 2019/4., 13. p.

²⁰⁵ KÖRÖS András: „Jót s jól” – helyes célok, alkalmatlan megoldások a cselekvőképesség tervezett szabályozásában. *Magyar Jog*, 2009/2., 104. p.

²⁰⁶ Kúria Pfv.II.21.907/2014/9., Pfv.II.21.667/2016/10., Pfv.II.20.625/2020/12., Pfv.II.20.812/2022/8.

A Kúria szerint nyolc év alatt indított 191 darab peres eljárás azt támasztja alá, hogy az „[a]lperes nem tudja észszerű kontroll alatt tartani ezen eljárások kezdeményezésével kapcsolatos fokozott belső késztetését”.²⁰⁷ Ez az ügy abból a szempontból is figyelemre méltó, hogy a szakértők – a korábbi gyakorlatnak megfelelően – a mentális zavar mellett a belátási képesség terjedelmét illetően is állást foglaltak és megállapították, hogy az alperes betegsége nem jár olyan jellegű és mértékű pszichés tünetekkel, amely miatt az ügyei viteléhez szükséges belátási képességgel ne rendelkezne, ennek ellenére a Kúria indokoltnak látta az alperes gondnokság alá helyezését. Mindenképpen extrém magas számnak minősül a 642 személyt érintő összesen 613 büntetőfeljelentés, mindemellett az alperes által elektronikus úton, többek között országgyűlési képviselőknek, rendőrségi, ügyészségi és bírósági szerveknek, ügyvédeknek, igazságügyi szakértőknek megküldött beadványait alig több mint három év alatt 1031. számig iktatták a Központi Nyomozó Főügyészség előtt folyamatban volt ügyben.²⁰⁸ A bizonyítékok egyenként és összességében történő értékelésének eredményeként a Kúria öt éven belül kezdeményezett mintegy 40 büntető és polgári eljárás esetén is indokoltnak találta az alperes cselekvőképességének részleges korlátozását, mivel az eljárásokat túlnyomó részben a saját családtagjaival, illetve az azon ügyekben eljáró hatóságokkal szemben indította, valamennyi esetben pervesztes lett és egymillió forint perköltség fizetési kötelezettsége keletkezett.²⁰⁹ Relevanciával bír az is, hogy mely időszakot kell vizsgálni az alperes által indított eljárások számának meghatározása során: amennyiben a bíróság a gondnokság alá helyezés iránti keresetet jogerősen elutasította, mert az alperesnek az átlagot meghaladó számú peres ügye nem volt, akkor az egy év elteltével újra kezdeményezett gondnokság alá helyezési perben csak a jogerősen lezárult peres eljárást követően indított eljárások száma vehető figyelembe és a Kúria az egy év alatt indított egy polgári és az alperes által tett feljelentés alapján indult 9 szabálysértési, illetve büntetőeljárást nem találta jelentős számúnak.²¹⁰

A notórius perlekedők által indított eljárások tárgyát illetően általánosságban elmondható, hogy egy ún. kulcsélmény – jellemzően pervesztesség – indítja el az eljárások sorozatát, amelyben végül nemcsak az alapeljárással érintett ellenérdekű fél, hanem utóbb a kiveruláns számára kedvezőtlen határozatot hozó bíróságok és bírók, illetve hatóságok és ügyintézők is alperesek lesznek. Ezek a következményperek tipikusan személyiségi jog megsértése miatt és sérelemdíj megfizetése iránt indított perek, illetve közhatalom gyakorlásával kapcsolatos és bűncselekménnyel okozott kár megtérítése iránt indított kártérítési perek. Az eljárások tárgyát vizsgálva az is megállapítható, hogy vagy egy bizonyos tárgyú ügy foglalkoztatja a perlekedőt, aki annak valamennyi spektrumát (közigazgatási, büntető és polgári eljárások) végig járja²¹¹, vagy bizonyos típusú eljárásokra „specializálódik” és például különböző tárgyú ügyekben büntetőfeljelentéseket tesz²¹², illetve polgári pereket²¹³ indít. Témakörök szerint is kategorizálhatók az eljárások tárgyai: az egyik alperes esetében például kizárólag az Országos Ügyvédi Kamarát, a Legfőbb Ügyészt és a Vám- és Pénzügyőrség Nyomozó Szerveit érintő, általa jogellenesnek tartott helyzetekkel összefüggő témakörökben volt megállapítható a belátási képesség hiánya²¹⁴, míg egy másik alperes kizárólag az orvosi kezelése és egy ingatlana miatt, valamint bíróságokkal szemben kezdeményezett peres eljárásokat.²¹⁵

²⁰⁷ Kúria Pfv.II.21.890/2012/9.

²⁰⁸ Kúria Pfv.II.21.239/2019/9.

²⁰⁹ Kúria Pfv.II.21.667/2016/10.

²¹⁰ Kúria Pfv.II.21.907/2014/9.

²¹¹ Legfelsőbb Bíróság Pfv.II.20.257/2007. (megjelent: BH2008. 11)

²¹² Ld. 53. lj.

²¹³ Ld. 52. lj.

²¹⁴ Ld. 43. lj.

²¹⁵ Kúria Pfv.II.21. 762/2015/4. (megjelent: BH2016. 239)

Az ügyek tárgyával kapcsolatban külön ki kell térni a panaszbeadványokra, mivel a Kúria gyakorlata értelmében a beadványokat differenciálni kell aszerint is, hogy azok panasznak vagy eljárást kezdeményező iratnak minősülnek-e. A petíciós jog ugyanis a politikai jogok közé tartozó olyan generális szabadságjog²¹⁶, amely csak külön törvényben és abban meghatározott feltétel esetén korlátozható.²¹⁷ A petíciós jog gyakorlását szabályozó, a panaszokról és a közérdekű bejelentésekről szóló 2013. évi CLXV. törvény ugyanakkor a panaszjog gyakorlását korlátozó rendelkezést nem tartalmaz²¹⁸, ebből következően a panaszbeadványok száma a cselekvőképeség korlátozását – a petíciós jog alapjogi jellege miatt – nem alapozhatja meg. Az alapjoggal való élés – ha az számtalan beadványban testesül is meg – közvetlenül és kizárólag a panaszbeadványokra visszavezetve nem eredményezheti a panaszos ellen a cselekvőképeséget korlátozó gondnokság alá helyezést.²¹⁹

Az ellenérdekű felek személye is változatos lehet a notórius perlekedők esetében, de a leggyakoribb alperesekre nézve tehetők általános megállapítások: családtag, szomszéd, társasház, egészségügyi intézmény, munkáltató, illetve bíróság, bíró, hatóság, ügyintéző ellen rendszeresen kezdeményeznek eljárást a kverulánsok.

A beadványok tartalmát illetően a bírói gyakorlat azt vizsgálja, hogy az mennyire követhető, érthető megfogalmazású-e, a nyilatkozatok, kérelmek egyértelműek-e és az abban tett tényállításoknak van-e valóságalapja vagy azok teljességgel megalapozatlanok. Figyelembe kell venni azt is, hogy a pereskedő milyen gyakorisággal és mekkora terjedelmű beadványokat terjeszt elő és tudatosan nem tanúsít-e perelhúzó magatartást; nem ritka ugyanis, hogy a kveruláns 100-150 oldalt meghaladó beadványokkal fordul a hatóságokhoz.²²⁰ Perlekedési téboly esetén gyakori, hogy az érintett megalapozatlan eljárási kifogásokat, az ügyben eljáró valamennyi bíróval több alkalommal is alaptalan kizárási indítványokat nyújt be, amelyek az eljárások elhúzódásához szintén hozzájárulnak.²²¹ A beadványok hangnemére jellemző lehet az „írási düh”²²²: a becsület csorbítására alkalmas, sértő, durva, vulgáris, fenyegető, tiszteletlen, obszécén nyelvezet.²²³ A notórius perlekedő személyes fellépése körében pedig az vizsgálendő, hogy az eljárási szabályokat betartja-e, a tárgyalás rendjét és méltóságát megőrzi-e, viselkedése nem-e félelemkeltő vagy támadó, szükséges-e a rendfenntartás érdekében intézkedések alkalmazása.

Külön szempontként vizsgálendő, hogy a notórius perlekedő átlátja-e a saját ügyeit, tudata átfogja-e, hogy mely eljárások indítása szükséges és indokolt jogai érvényesítéséhez; milyen eljárásai, mely hatóságok előtt és milyen szakaszban vannak folyamatban, illetve azoknak mi lett az eredménye, tisztában van-e pervesztessége-pernyertessége arányával. A Kúria egy ügyben a perlekedő javára értékelte, hogy az alperes az általa indított eljárásokat pontosan követte, saját pervesztességének-pernyertességének arányával tisztában volt és meg tudta határozni, hogy összességében 2/3 arányban lett pervesztés.²²⁴ A pernyertesség-pervesztesség körében azt is indokolt feltárni, hogy mennyi ügyben került sor érdemi döntés hozatalára és hány alkalommal utasította vissza a bíróság a keresetlevelet vagy szüntette meg hivatalból az eljárást. A Kúria az alperes belátási képességének csökkent voltára következtetett, amikor 192 polgári perből 152 ügyben utasította el a bíróság a keresetlevelet idézés kibocsátása nélkül,

²¹⁶ Európai Unió Alapjogi Chartája 44. cikk, Alaptörvény XXV. cikk

²¹⁷ Alaptörvény I. cikk (3) bekezdés

²¹⁸ A 2/A. § értelmében legfeljebb az ugyanazon személy által ugyanazon sérelmet tartalmazó és már egyszer elbírált panasz esetén lehet a vizsgálatot mellőzni.

²¹⁹ Kúria Pfv.II.20.625/2020/12., ld. 40. lj.

²²⁰ Ld. 43. lj.

²²¹ Ld. 60. lj.

²²² KRAFT-EBING: im. 157. p.

²²³ Ld. 53. lj.

²²⁴ Ld. 60. lj.

illetve szüntette meg a pert.²²⁵

A belátási képesség körében kell értékelni, hogy a sikertelen perlekedés mekkora összegű perköltséget, illetve bünyügyi költséget eredményez. Jelentős mértékűnek találta a Kúria az egymillió forintot meghaladó perköltséget²²⁶ és hasonlóan értékelte, a kétszázezer forintot elérő mérsékelt illetéket, valamint az elővezetések több tízezer forintot elérő költségét.²²⁷ Ahogy a gondnokság alá helyezés során általában, úgy a perköltség belátási képességgel kapcsolatos mérlegelése során sem lehet preventív szempontokat figyelembe venni: az, hogy az alperes egy konkrét ügyben a személyes költségmentesség kedvezményében nem részesült, a jövőre nézve egységesen nem értelmezhető úgy, hogy minden általa indított eljárásban el fogják majd utasítani a bíróságok a költségkedvezmény engedélyezése iránti kérelmét.²²⁸

4.3. Egyéni körülmények, családi és társadalmi kapcsolatok

Ahogy korábban is utaltam rá, a Ptk. hatálybalépésével kiemelt jelentőségűvé vált az egyéniesítés, az érintett személy egyéni élethelyzetének, körülményeinek, családi és társadalmi kapcsolatainak – szomszédok, barátok, segítők – feltárása. Ez elsősorban a notórius perlekedő részletes személyes meghallgatását igényli, mentális állapotának megfelelő tájékoztatással. Emellett széleskörű bizonyítást szükséges lefolytatni, indokolt lehet a környezetében álló családtagok, szomszédok, kezelőorvos, segítők tanúkénti meghallgatása, orvosi előzményi iratok és környezettanulmány beszerzése.²²⁹ Ezek elmaradása a Kúria gyakorlata értelmében hatályon kívül helyezést eredményez.²³⁰

Az egyéniesítés perlekedési téboly esetén különösen fontos lehet, mivel ezen mentális zavar sajátossága, hogy a belátási képesség csökkent volta kizárólag a téveszme tárgyára korlátozódik és ezt meghaladóan az érintett képes önálló életvitelre, a mindennapokban jellemzően nem szorul segítségre, támogatásra. A kiveruláns egyéni körülményei, családi, társadalmi kapcsolatai körében egyfelől azt szükséges vizsgálni, hogy az ügyek indítása, vitele a napi életvitelére hátrányosan hat-e: beszűkíti-e a mindennapi életét, elhanyagol-e más szükséges tevékenységeket, veszélyezteti-e bármilyen szempontból az egzisztenciáját. Másfelől fel kell tární azt is, hogy családja, környezete miként viszonyul a magatartásához, az ügyek indításában támogatják, vagy visszatartják, védő környezetet jelentenek-e számára. Nemcsak a belátási képesség, hanem a gondnokság alá helyezés ezen feltétele körében is értékelni kell, hogy a notórius perlekedőnek egyes eljárásokkal milyen költségei merültek fel, azokat miként képes viselni.²³¹

Amennyiben az érintettnek nincsenek személyes kapcsolatai, családtagjaival a viszonya megromlott és egyéb más társadalmi kapcsolatai is felszíneseek, úgy a gondnokság alá helyezés harmadik feltételének fennállása megállapítható.²³² Hiába kiegyensúlyozott ugyanakkor a családtagokkal a kapcsolat, ha a hozzátartozók nem tudnak a perlekedőnek megfelelő támogatást nyújtani az eljárások kezdeményezése és vitele körében.²³³ Az alperes által tett előzetes jognyilatkozat alkalmazását is érintette az az ügy, amelyben a harmadik feltételt másképp ítélték meg az alsóbb fokon eljáró bíróságok, mint a Kúria: a másodfokú bíróság helybenhagyta az elsőfokú bíróság azon döntését, amely az előzetes jognyilatkozat alkalmazásának elrendelését mellőzte, mivel az alperes által gondoknak javasolt családtagok

²²⁵ Ld. 52. lj.

²²⁶ Ld. 54. lj.

²²⁷ Ld. 68. lj.

²²⁸ Ld. 60. lj.

²²⁹ Joggyakorlat-elemző csoport összefoglaló vélemény [1]

²³⁰ Ld. 39. lj., Kúria Pf.II.20.625/2020/12.

²³¹ Zalaegerszegi Törvényszék 2.Pf.20.553/2021/7.

²³² Ld. 40., 54. lj.

²³³ Ld. 53. lj.

tanúkenti meghallgatásából kitűnően nem volt valószínűsíthető, hogy az alperes valódi érdekét mérlegelve, azt kontrollálva rendelkezzenek a folyamatban levő ügyek folytatásáról, illetve újabb eljárások kezdeményezéséről. Ehhez képest a Kúria annak a körülménynek tulajdonított jelentőséget, hogy az alperest a családja a már felmerült perköltség fizetési kötelezettség teljesítésében is segítette és nagy valószínűséggel segíteni is fogja, így az alperes jövőbeni lakhatása nem kerülhet veszélybe.²³⁴

Az egyéni körülményekkel kapcsolatban lényeges kiemelni, hogy az eljárási költségek összegét mindig az érintett jövedelmi és vagyoni viszonyaival összhangban kell vizsgálni és adott esetben a levelezési költség is jelentősnek minősíthető, ha a levonással terhelt 75.000.-Ft összegű nyugdíjból a perlekedő mindennapi életvitele csak szűkösen, nagy odafigyelést igénylően alapszinten biztosítható és a be-, illetve feljelentések anyagi vonzata a mindennapi megélhetést veszélyezteti.²³⁵

4.4. Ügycsoportok

Az egyéniesítés és differenciálás szempontjából az ügycsoportok pontos meghatározása is kiemelt jelentőséggel bír. A cselekvőképesség régi Ptk.-beli általános korlátozása lehetőségének megszüntetésével a Ptk. a célirányos segítségnyújtásra helyezi a hangsúlyt, a bíróságnak az ügycsoportokról személyre szabottan, a gondokság alá helyezendő személy életkörülményeit vizsgálva kell döntenie.²³⁶ Az ügycsoportokat egyediesítve és konkrétan kell meghatározni, így például a „hivatalos ügyek” intézése nem megfelelő, mert az adott élethelyzethez igazodóan szűkíteni szükséges a kört annak megjelölésével, hogy a korlátozás pontosan mely hivataloknál (például közműszolgáltatónál, kormányhivatalban) való eljárásra, illetve mely (például hatósági igazolványokkal kapcsolatos) ügyek intézésére vonatkozik.²³⁷

Perlekedési téboly esetén tipikusnak a „peres eljárások indítása és vitele”²³⁸, illetve „a peres és nemperes eljárások kezdeményezése és vitele”²³⁹ ügycsoport mondható, de gyakori a még tágabb „bírósági, közigazgatási és más hatósági eljárások kezdeményezése és vitele” ügycsoport²⁴⁰, illetve előfordult a gyakorlatban például „a polgári, közigazgatási peres és nemperes ügyek indítása, az ilyen ügyek bíróságok, nyomozó hatóságok, ügyészség és közigazgatási szervek előtti vitele, a képviseleti joggal érintett ügyek” ügycsoport is.²⁴¹ Sok esetben valóban ezek az általánosan meghatározott ügycsoportok szolgálhatják a kveruláns jogvédelmét és az ügycsoport esetleges szűkítése a gondokolt részéről akár visszaélésszerű joggyakorlásra adhat lehetőséget. A szükségesség és arányosság elvét szem előtt tartva, valamint a kúriai joggyakorlat-elemzésben foglaltakra is figyelemmel ugyanakkor mindenképpen követendőnek tartom azt az irányt, hogy amennyiben a perlekedéssel érintett témakörök, illetve hatóságok egyértelműen körülhatárolhatók, úgy ezek konkretizálásra kerüljenek az ítélet rendelkező részében.²⁴² A perbeli tényállással és a gondnokolt élethelyzetével összhangban lévő ügycsoport-meghatározás ellenpéldájaként hozható fel az az ügy, amikor az alperes jóval a gondokság alá helyezését megelőzően egyetlen polgári pert

²³⁴ Ld. 60. lj.

²³⁵ Ld. 40. lj.

²³⁶ LENKOVICS Barnabás – SZÉKELY László: A cselekvőképesség. A nagykorú cselekvőképességének korlátozása. In VÉKÁS Lajos – GÁRDOS Péter (szerk.): Kommentár a Polgári Törvénykönyvhöz. 1. köt., Budapest, Wolters Kluwer, 2014, 89. p.

²³⁷ Joggyakorlat-elemző csoport összefoglaló vélemény [65]

²³⁸ Legfelsőbb Bíróság Pfv.II.20.825/2009/5.

²³⁹ Ld. 52. lj.

²⁴⁰ Kúria Pfv.II.20.854/2010/6.

²⁴¹ Ld. 39. lj.

²⁴² Például beadványok benyújtása a nyomozóhatóságok, az ügyészség, a bíróságok, továbbá a különböző állami, önkormányzati és uniós szervek előtt és az országgyűlési képviselőkhez a Magyar Ügyvédi Kamara törvénysértő megalakulása és működése, a Legfőbb Ügyész megválasztásának jogszabálysértő körülményei, továbbá a Vám- és Pénzügyőrség Nyomozóhatóságának jogellenes működése témakörökben (Ld. 43. lj.)

indított, ugyanakkor számos állampolgári bejelentéssel és panasszal élt egy adott gazdasági társasággal szemben, továbbá több alkalommal feljelentette a társasházi közös képviselőt, ehhez képest az alperes cselekvőképessége a peres eljárások vitele ügycsoportban lett korlátozva²⁴³, ami a kiveruláns jogvédelmére alapvetően nem alkalmas, viszont jogvitára adhat okot, amikor az általa preferált témakörökben újabb beadványt kíván előterjeszteni.

4.5. A korlátozás ultima ratio jellege és a jogvédelmi szempontok

A fokozatosság elvével összhangban a gondokság alá helyezés negyedik, konjunktív feltétele, hogy a cselekvőképesség részleges korlátozása is csak akkor lehetséges, ha az érintett jogvédelme cselekvőképességet nem érintő más módon nem biztosítható. A cselekvőképességet nem érintő, az érintett személy önrendelkezését és jogvédelmét szolgáló új jogintézményként a Ptk. a támogatott döntéshozatalt intézményesítette²⁴⁴, annak alkalmazása perlekedési téboly esetén ugyanakkor megítélésem szerint a legritkább esetben jöhet szóba. A támogatott döntéshozatal egyik lényegi ismérve ugyanis annak önkéntes jellege, tehát az érintett személy szabadon dönthet arról, hogy a segítséget igénybe kívánja-e venni vagy azt visszautasítja, így megmarad számára „a tévedés méltósága”.²⁴⁵ A notórius perlekedők egyik legfőbb jellemvonása viszont a mindenkivel szemben fennálló, kóros mértéket öltő bizalmatlanság és állandó gyanakvás, illetve ezzel párhuzamosan az észszerűen nem kontrollálható, eljárások kezdeményezésével kapcsolatos fokozott belső késztetés, amelyek következménye, hogy a segítőszándékú jó tanács elfogadására nem igazán lehet az érintett részéről számítani.

Perlekedési téboly esetén ugyanakkor fokozott hangsúlyt kapnak a jogvédelmi szempontok és itt jön képbe a kóros mértéket meghaladó perlekedés egyik legfőbb kérdése: cui prodest?, azaz kinek az érdekét kell, hogy szolgálja a gondnokság alá helyezés. A Kúria utóbbi években kialakult joggyakorlata világos és határozott választ ad erre a kérdésre: a gondokság alá helyezés az egyén jogvédelmének eszköze, nem a bíróságok, hatóságok érdekeinek védelmére szolgál, így a döntés meghozatalánál nem lehet szempont az állami szervek tehermentesítése, és a jogintézmény semmiképp nem használható arra, hogy a nehezített és hosszadalmas ügyintézéssel járó, aránytalan munkaterhet eredményező, kényelmetlen ügyektől a hatóságokat, bíróságokat megszabadítsa.²⁴⁶ A bíróságok és hatóságok tűrőképessége hivatalból magasszintű, így megalapozottan nem indítható gondokság alá helyezési eljárás önmagában amiatt, mert az alperes – mentális zavarával összefüggésben – az átlagot meghaladó számú eljárást indít vagy más módon, intenzív érdekérvényesítési kísérleteivel többletfeladatot ad a hatóságok számára.²⁴⁷ A gondokság alá helyezés nem szolgálhat prevenciók célokat sem, így esetleges jövőbeli, bizonytalan eseményre, körülményre hivatkozva sincs helye a cselekvőképesség korlátozásának.²⁴⁸

4.6. A választójogból kizárás kérdése

Korábban a cselekvőképesség korlátozásának automatikus következménye volt a választójogból kizárás, amely azonban ellentétben állt a nemzetközi jogi szabályokkal.²⁴⁹ Ezen

²⁴³ Ld. 56. lj.

²⁴⁴ A jogintézmény részletes szabályait a támogatott döntéshozatalról szóló 2013. évi CLV. törvény tartalmazza.

²⁴⁵ STÁNICZ Péter: Egyéni autonómia a paradigmaváltások viharában – Támogatott döntéshozatal és a tévedés méltósága. *Fogyatékoság és társadalom*, 2019/2., 76. p.

²⁴⁶ Kúria Pfv.22.266/2019/11.; Pfv.II.20.625/2020/12.

²⁴⁷ Ld. 3. lj.

²⁴⁸ Kúria Pfv.II.21.317/2019/4. (megjelent: BH2020. 364), ld. 60.lj.

²⁴⁹ CRPD 29. cikk, Az Európa Tanács Miniszterek Tanácsa CM/Rec (2011) 14. számú, 2011. november 16-án közzétett ajánlásának 3. pontja, Joggal a Demokráciáért Európai Bizottság (Velencei Bizottság) 584/2010. nyilatkozata

változtatott még a Ptk. hatálybalépését megelőzően a jogalkotó, így az automatikus kizárás helyett esetenként kell vizsgálni, hogy az alperest a választójog megilleti-e. A cselekvőképességet érintő gondnokság alá helyezést kimondó ítéletben ugyanis a bíróságnak minden esetben – erre irányuló kereseti kérelem hiányában is – rendelkeznie kell a választójogból kizárás tárgyában.²⁵⁰ A cselekvőképesség részleges korlátozásának és a választójogból történő kizárásnak a feltételei nem egyeznek meg: a választójog gyakorlásából azt lehet kizárni, akinek az ehhez szükséges belátási képessége csökkent.²⁵¹ Ebből következően a cselekvőképesség korlátozottságával nem jár szükségszerűen együtt a választójog gyakorlásához szükséges belátási képesség korlátozottsága. A választójog gyakorlásához szükséges belátási képesség korlátozottságát önállóan is vizsgálni kell.²⁵²

A választójogból kizárás kérdésében vezérelni kell tekinteni, hogy az érintettet a belátási képességtől függetlenül megilleti a választás, a közéletben való részvétel joga, amelyre tekintettel cselekvőképességet részlegesen korlátozó gondnokság alá helyezés esetén az érintett általában nem zárható ki a választójogból.²⁵³ Perlekedési téboly miatti gondnokság alá helyezés esetén ennek a vezérelni megítélésem szerint még hangsúlyosabban érvényesülnie kell, mivel a perlekedő téveszmeképződéssel nem érintett személyiségrésze jellemzően nem károsodik és képes a választási helyzet átlátására, azzal kapcsolatban önálló vélemény kialakítására és véleményének megfelelő cselekvésre.²⁵⁴ A bírói gyakorlat vizsgálata alapján rögzíthető, hogy általában a bíróság a kóros mértékben perlekedő személyt gondnokság alá helyezése esetén sem zárja ki a választójogból²⁵⁵, erre csak akkor kerül sor, ha a téveszmék a választási jog gyakorlását is érintik.²⁵⁶

4.7. A perlekedési tébollyal összefüggő változások a bírói gyakorlatban

Az elmúlt tizenöt évben – részben a Ptk. hatására – jelentős változások történtek a perlekedési tébollyal kapcsolatos bírói gyakorlatban.

Álláspontom szerint a legfőbb és mindenképpen pozitív irányúnak tekintendő változás az, miszerint meghaladottá vált az a gyakorlat, hogy a notóriusan perlekedő személy gondnokság alá helyezésénél szempont lehet a bíróságok, hatóságok érdekeinek védelme. Az ezredfordulót követő évtizedben a Legfelsőbb Bíróság határozataiban a kveruláns gondnokság alá helyezése melletti fontos érvként jelent meg, hogy az alperes perindítási jogát nemcsak önmaga, hanem „[a]z eljáró hatóságok érdekében is korlátozni szükséges”²⁵⁷, a Kúria jelenleg folytatott gyakorlata alapján ez viszont már nem vehető szempontként figyelembe.²⁵⁸ Az alsóbb fokú bíróságok gyakorlatába viszont még nem teljes mértékben ment át a joggyakorlat változása: egy, a gondoksági perek empirikus vizsgálatáról 2021-ben megjelent tanulmány szerint a BHGY-ben közzétett ítéletek vizsgálata megerősítette a kutatók azon hipotézisét, miszerint a gondokság alá helyezés intézményének deklarált célja, az érintett jogainak védelme a gyakorlatban nemhogy nem kizárólagos, de nem is fő szempont. A vizsgálat szerint a közzétett ügyekben viszonylag gyakran jelent meg a hatóságok érdekeinek védelme a kverulánsok eljárásindítási lehetőségének korlátozása által.²⁵⁹

²⁵⁰ A választási eljárásról szóló 2013. évi XXXVI. törvény (a továbbiakban: Ve.) 13/A. § (1) bekezdése; Pp. 445. § c)

²⁵¹ Ve. 13/A. § (2) bekezdés a) pont

²⁵² Kúria Pfv.II.20.940/2017/13. (megjelent: BH2018. 167)

²⁵³ Ld. 3. lj.

²⁵⁴ Joggyakorlat-elemző csoport összefoglaló vélemény [65]

²⁵⁵ Ld. 53., 54., 60. lj.

²⁵⁶ Ld. 43. lj.

²⁵⁷ Legfelsőbb Bíróság Pfv.II.20.257/2007/8., Pfv.II.20.825/2009/5.

²⁵⁸ Vö. IV/5.

²⁵⁹ HOFFMAN István- KISS Valéria- MALÉTH Anett- TÖKEY Balázs: A gondoksági perek empirikus vizsgálata. *Állam- és Jogtudomány*, 2021/2., 160. p.

A korábbi bírói gyakorlat nem követelte meg a notórius perlekedő által indított eljárások, perek ügyiratok alapján történő tételes vizsgálatát, hanem az ítélet tényállásban megelégedett csupán annak megállapításával, hogy az alperes „[k]ülönböző hatóságoknál és bíróságoknál újabb és újabb eljárásokat indít”.²⁶⁰

Változás figyelhető meg a bírói gyakorlatban a körben is, hogy korábban preventív szempontok is érvényesülhettek a gondokság alá helyezésről való döntésnél, erre példa a Kúria azon ítélete, amely azt a körülményt is értékelte, hogy „[a] tömeges, megalapozatlannak bizonyult keresetindítás számos, az alperest sújtó következménnyel járhat, így a perindítások anyagi vonzata sem lebecsülendő”.²⁶¹ A határozat az alperest a jövőben esetlegesen terhelő perköltséggel kapcsolatban figyelembe vette azt az éppen aktuális jogszabályváltozást, hogy a keresetlevél idézés kibocsátása nélküli elutasítása és a permegszüntetés addig illetékmentes volt, azt követően pedig mérsékelt összegű kereseti illeték terhelte az alaptalanul perlekedő felet.

Az utóbbi évek lényeges változása az alapjognak minősülő és a gondokság alá helyezéssel főszabályként nem korlátozható petíciós jog gyakorlása, illetve a bírósági és hatósági eljárások közötti különbségtétel²⁶², a közelmúltig ugyanis a bírói gyakorlat a panaszjog kóros mértéket meghaladó gyakorlását is az alperes terhére értékelte arra hivatkozással, hogy „[a] bíróságnak az alapjog érvényesítése keretében az alperes jognyilatkozat-tételre való alkalmasságát, az ügyei viteléhez szükséges belátási képességét kellett vizsgálnia”.²⁶³

További fontos változásnak tartom a notórius perlekedőnek az ellen folyó gondoksági perben tanúsított perbeli védekezése megítélését. Míg a korábbi bírói gyakorlat²⁶⁴ a kveruláns terhére értékelte a gondoksági perben tanúsított magatartását – a beadványok számát és tartalmát, több alkalommal előterjesztett alaptalan kizárási indítványokat, illetve a felperessel szemben előterjesztett viszontkereseteket –, addig a legújabb kúriai gyakorlat értelmében az érintett személy perbeli védekezése nem értékelhető terhére, az ezzel ellentétes minősítés ugyanis sérti a fegyveregyenlőség eljárásjogi alapelvét.²⁶⁵

²⁶⁰ Legfelsőbb Bíróság Pfv.II.21.042/2001/32. (megjelent: BH2003. 61)

²⁶¹ Ld. 52. lj.

²⁶² Vö. IV/2.

²⁶³ Ld. 43. lj.

²⁶⁴ Ld. 56. lj., Legfelsőbb Bíróság Pfv.II.20.825/2009/5.

²⁶⁵ Kúria Pfv.II.20.625/2020/12.

5. A PERLEKEDÉSI TÉBOLY ELJÁRÁSJOGI KÉRDÉSEI

Dolgozatom második felében azokat az eljárásjogi kérdéseket kívánom megvizsgálni, amelyek egyrészt a notórius perlekedő ellen indított gondoksági perekben, másrészt az általuk indított bármilyen polgári perben merülnek fel. A kérdések egy részében természetesen lehet átfedés, ezért a gondoksági pereknél csak a kifejezetten ott érvényesülő speciális eljárásjogi kérdésekre térek ki. Az eljárásjogi kérdések a kverulánsok legjellemzőbb tulajdonságaiból adódnak, úgymint állandó bizalmatlanság, gyanakvás, az általuk vélt igazságért végletekig való küzdés, grafomania és szörszálhasogató kötekedés.

5.1. Gondnoksági perek

5.1.1. Az ügygondnok

A notórius perlekedő ellen indított gondoksági perekben a keresetlevél tanulmányozása után a bíró elsőként az ügygondnokrendelés problémájával szembesül. A keresetlevél kézbesítésével egyidejűleg minden gondoksági perben kötelező az egyébként teljes perbeli cselekvőképességgel rendelkező alperes részére ügygondnokot kirendelni²⁶⁶, akinek perbeli részvétele az alperes alapjogvédelmének egyik legfőbb garanciája. Az ügygondnok szerepe kettős: egyrészt segítenie kell az általa képviselt felet a szándékának megfelelő nyilatkozatok megtételében és eljárási cselekmények végzésében, másrészt szakmai felelősséggel tartozik azért, hogy az önállóan megtett nyilatkozatai befolyásmentesek legyenek és megfeleljenek az ügyfél valós érdekeinek.²⁶⁷ Az alperes teljes perbeli cselekvőképességéből következik, hogy az ügygondnok nem az általa képviselt alperes helyett, hanem mellette jár el. Az ügygondnokrendelés azért lehet problematikus, mert számítani lehet arra, hogy a paranoid személyiségjegyekkel rendelkező alperesnek az ügygondnok személye nem fog megfelelni, vele szemben is gyanakvó és bizalmatlan lesz, sőt a kverulánsok gyakran azt feltételezik, hogy az ügygondnok „összejátsszik” a bíróval és a gyámhatósággal.

A fentiek alapján az ügygondnokrendeléssel kapcsolatban három kérdést szükséges tisztázni. Gyakori, hogy alapjogvédelmi funkciója ellenére az ügygondnok szerepe formálisnak mondható, az ügygondnok jellemzően nem keresi fel személyesen az érintettet, nem kérdezi meg az álláspontját és ténylegesen nem képviseli jogait, érdekeit.²⁶⁸ Emiatt elsőként azt szükséges rögzíteni, hogy nemcsak a perlekedési téboly miatt indult, hanem valamennyi gondoksági perben rendkívül fontos, hogy a bíróság olyan ügyvédi irodát vagy ügyvédet rendeljen ki, aki valóban hatékonyan képes képviselni az alperes érdekeit. Második kérdés, hogy amennyiben az alperes nem fogadja el a részére kirendelt ügygondnok személyét, úgy alappal kérheti-e az ügygondnok felmentését és másik ügygondnok kirendelését. A Pp. ezzel kapcsolatban külön eljárásjogi rendelkezést nem tartalmaz, az ügygondnok felmentését csak arra az esetre szabályozza, ha a kirendelés oka megszűnt²⁶⁹, ez azonban gondnoksági perben nem következhet be, az ügygondnoki képviseletnek az egész per folyamán fenn kell állnia. Megítélésem szerint ezért a feltett kérdésre főszabályként nemleges választ kell adni, önmagában az, hogy az alperes nem ért egyet az ügygondnok személyével, nem szolgálhat a felmentés alapjául, ahhoz mindenképpen valamilyen többlettényállási elem – például az ügygondnok valóban nem képviseli az alperes érdekeit (az alperes érdekeivel ellentétes nyilatkozatot tesz, tárgyalást mulaszt, jogorvoslati jogát nem gyakorolja) – szükséges. Harmadjára az a kérdés merül fel, hogy amennyiben az alperes saját jogi képviselőt hatalmaz meg, akkor az ügygondnokot fel lehet-e menteni. A bírói gyakorlat szerint nincs akadálya annak, hogy az alperes az ügygondnok

²⁶⁶ Pp. 438. § (1)-(2) bekezdések

²⁶⁷ Joggyakorlat-elemző csoport összefoglaló vélemény [28]

²⁶⁸ BOROS-SZEGI: im. 20. p.

²⁶⁹ Pp. 77. § (6) bekezdés

mellett jogi képviselőt hatalmazzon meg, az ügygondnok felmentésére azonban emiatt nem kerülhet sor.²⁷⁰ Létezik ugyanakkor olyan álláspont is, miszerint szükségtelen duplikálni az alperes jogi képviseletét ellátó személyét.²⁷¹

5.1.2. Az eljárás akadályozása

A notórius perlekedők részéről gyakran tapasztalható a közreműködés hiánya az ellenük indult gondoksági perekben – nem jelennek meg a tárgyaláson, illetve nem mennek el a szakértői vizsgálatra –, azt feltételezve, hogy távolmaradásuk a kereset elutasításához vezet. Az alperes személyes meghallgatásának alapvető jelentősége van, a bíróság ugyanis leginkább a személyes meggyőződés alapján tud állást foglalni az alperes belátási képességének terjedelméről és arról, hogy a cselekvőképesség korlátozása mely ügycsoportokat érintően lehet indokolt. A személyes meghallgatást nem helyettesítheti a szakértői vizsgálat, illetve a megkeresett bíróság útján történő meghallgatás, az kizárólag akkor mellőzhető, ha az alperes ismeretlen helyen tartózkodik vagy az elháríthatatlan akadályba ütközik.²⁷² Az alperes személyes meghallgatásának indokolatlan mellőzése a Pp. garanciális szabályainak olyan súlyos megsértését jelenti, amely az ítélet hatályon kívül helyezését vonja maga után.²⁷³ A kveruláns eljárást tudatosan akadályozó magatartása nem vezethet a gondoksági eljárás eredménytelenségéhez, ezért a Pp. az alperes személyes meghallgatásának biztosítása érdekében több eljárásjogi lehetőséget is szabályoz. Ha az alperes szabályszerű idézés ellenére nem jelent meg a tárgyaláson, a bíróság elrendelheti az elővezetését, egyéb kényszerítő eszköz alkalmazásának – például pénzbírság kiszabásának – azonban nincs helye.²⁷⁴ A Pp. 2021. január 1-jei módosítása²⁷⁵ után az elővezetés elrendelésének már nem feltétele, hogy az alperes az érdemi tárgyalást mulassza el, így már a perfelvételi tárgyalás elmulasztása esetén is van lehetőség az elővezetés elrendelésére. Ugyanezen jogszabálmódosítás tette a gondok, illetve az ideiglenes gondok kötelezettségévé, hogy gondoskodjon az alperes tárgyaláson történő megjelenéséről és amennyiben az alperes a gondok, illetve az ideiglenes gondnok közreműködése ellenére sem jelenik meg a tárgyaláson, ezt közölnie kell a bírósággal, amely elrendelheti az alperes elővezetését.²⁷⁶

A szakértői vizsgálat negligálása esetén követendő eljárást a tárgyalás elmulasztásához hasonlóan szabályozza a Pp.²⁷⁷, a korábbiakhoz képest ugyanakkor lényeges változás, hogy nincs már lehetőség arra, hogy a bíróság elrendelje az alperes megfelelő fekvőbeteg-gyógyintézetben való – legfeljebb harminc nap időtartamú – elhelyezését, amennyiben a szakértői vizsgálatnál kapcsolatban a hosszabb ideig tartó megfigyelésére van szükség. A 2021. január 1-jétől hatályos módosítás a CRPD szabályainak érvényesülését biztosítja, mivel a fogyatékkal élő személyek jogaival foglalkozó ENSZ bizottság az érintett beleegyezése nélküli szabadságelvonást többször is kifogásolta a jelentéseiben.

A Pp. jelenlegi szabályozásának áttekintése alapján visszautalnék a gondolatmenet kiinduló pontjára és konklúzióként azt tartom érdemesnek levonni, hogy egy, az eljárási szabályokat jól ismerő és a rendőrségi elővezetést tudatosan megakadályozó notórius perlekedő sikeresen meggátolhatja a gondokság alá helyezését, mivel személyes jelenléte hiányában keresetnek helyt adó ítélet a legritkább esetben születhet.

²⁷⁰ A civilisztikai kollégiumvezetők országos tanácskozásának 2018. június 20-21-én megtartott ülésén elfogadott állásfoglalások, 55. pont, *Kúriai Döntések: bírósági határozatok*, 2018/9., Fórum

²⁷¹ BOROS-SZEGI: im. 21. p.

²⁷² Pp. 432. § (6) bekezdés

²⁷³ Ld. 39. lj., Legfelsőbb Bíróság Pfv.II.21.802/1997. (megjelent: BH1998. 596)

²⁷⁴ Pp. 443. § (2) bekezdés

²⁷⁵ 2020. évi CXIX. törvény 52. és 54. §-ok

²⁷⁶ Pp. 443. § (2) bekezdés, 449. § (5) bekezdés

²⁷⁷ Pp. 444. § (2) bekezdés

5.1.3. Hivatalbóli bizonyítás

Gondoksági perekben a bíróság hivatalból is foganatosíthat bizonyítást²⁷⁸ és erre perlekedési tébolyban szenvedő alperes ellen indult eljárás esetén jellemzően szükség is van. Ezen eljárások speciális jellegéből adódóan a bíróságnak ugyanis erre irányuló bizonyítási indítvány nélkül is, hivatalból tisztáznia kell az alperes által indított bírósági és hatósági eljárások számát, az ügyek tárgyát, az ellenérdekű felek személyét és az eljárások eredményét, amelyhez az ügyiratok beszerzése elengedhetetlen. Ezen tények megállapítása már az igazságügyi pszichiáter szakértő kirendelését megelőzően szükséges, mivel az ilyen típusú perekben még inkább indokolt azt az egyébként is jogszabálysértő gyakorlatot kerülni, miszerint a szakértőt kirendelő végzés nem tartalmaz tényállást, csak a szakértő által megválaszolandó kérdéseket.²⁷⁹ Notórius perlekedők elleni gondoksági perekben tehát mindenképpen kívánatos azon bírói gyakorlat megváltoztatása, amely a szakértő kirendelésére egyediesítés nélküli, sablonkérdéseket tartalmazó mintákat alkalmaz. A formalizmus meghaladása ugyanakkor szakértői oldalon is szükséges lenne, a szakvéleménynek személyre szabottnak, sematizmustól mentesnek kell lennie. A kirendelő végzésben feltett kérdésekre konkrét és kellően indokolt válaszokat kell tartalmaznia, ki kell derülnie, hogy miből következtetett a szakértő a véleményben tett megállapításaira.²⁸⁰

Ahogy korábban utaltam rá, a kverulánsokra jellemző az együttműködési készség hiánya és a bizonyítási eljárás során gyakran megnehezítik a szakértői vizsgálatot. Emiatt joggal merül fel az a kérdés, ha a lefolytatott bizonyítási eljárás adatai alapján a bíróság arra következtet, hogy a gondokság alá helyezés jogkérdésként elbírálandó feltételei nem állnak fenn, akkor is vizsgálendő-e, hogy az alperes szenved-e mentális zavarban. A Pp. erre vonatkozó rendelkezésének szigorú nyelvtani értelmezése alapján igazságügyi szakértő kirendelése még ilyen esetben is szükséges²⁸¹ és annyiban a Ptk. 2:19. § (2) és (4) bekezdéseiben meghatározott feltételek valóban sorrendiséget jelentek, hogy mentális zavar hiányában a gondokság alá helyezés további feltételeinek vizsgálata szükségtelen, mivel azonban konjunktív feltételekről van szó, álláspontom szerint az alperes közreműködése hiányában a szakértői vizsgálatra való elővezetés mellőzhető, ha egyébként is keresetet elutasító ítélet születne. Emiatt nem feltétlenül tartom követendőnek azt a bírói gyakorlatot, amelynek értelmében a szakvélemény beszerzése akkor sem mellőzhető, ha az egyéb bizonyítékok alapján az állapítható meg, hogy az érintett peres fél jogainak megóvása az egyéni körülményeire, családi és társadalmi kapcsolataira tekintettel gondnokság alá helyezés nélkül is biztosítva van.²⁸²

A bíróság rendszerint a hivatalból lefolytatott bizonyítás eredményeként jut arra, hogy a keresetlevélben megjelölt perek, illetve hatósági eljárások indítása és vitele ügycsoport nem kellően egyediesített, miközben perlekedési téboly esetén az ügycsoportok személyre szabott, precíz meghatározásának kiemelt jelentősége van.²⁸³ Emiatt kérdésként merül fel, hogy sérti-e a kereseti kérelemhez kötöttség elvét²⁸⁴, ha az ügycsoportok ítéletben szereplő megjelölése eltér a keresetlevélben szereplő megnevezéstől. A bírói gyakorlat értelmében az ítéletben szereplő ügycsoportok az egyéniesítés érdekében pontosíthatók a kereseti kérelemhez képest, ez ugyanis nem minősül a kereseten való túlterjeszkedésnek.²⁸⁵

²⁷⁸ Pp. 434. § (3) bekezdés

²⁷⁹ Ld. az igazságügyi szakértőkről szóló 2016. évi XXIX. törvény 45. § (2) bekezdés a) pont

²⁸⁰ Joggyakorlat-elemző csoport összefoglaló vélemény [56]

²⁸¹ A Pp. 444. § (1) bekezdése szerint a bíróság az alperes elmeállapotának vizsgálatára és a választójogból való kizárás megítélése tárgyában igazságügyi pszichiátriai szakértőt rendel ki.

²⁸² Emlékeztető A Civilisztikai Kollégiumvezetők 2014. május 21-23. napjain tartott Országos Tanácskozásáról XII/3. pont, *Küriai Döntések: bírósági határozatok*, 2014/9., Fórum

²⁸³ Vö. IV/4.

²⁸⁴ Pp. 342. § (1) bekezdés

²⁸⁵ Joggyakorlat-elemző csoport összefoglaló vélemény [65]

5.2. Polgári perek

5.2.1. Perindítási jogosultság

Amennyiben a notórius perlekedőt a bíróság már jogerősen gondnokság alá helyezte, az első és legalapvetőbb annak vizsgálata, hogy az érintett az adott perre nézve rendelkezik-e perindítási jogosultsággal vagy cselekvőképessége a per tárgyára, illetve a perbeli eljárás cselekményekre kiterjedő hatállyal is korlátozásra került²⁸⁶, így jognyilatkozatának érvényességéhez gondoka hozzájárulása szükséges.²⁸⁷ Tekintettel arra, hogy rendszeresen visszatérő ügyfelekről van szó, a bíróságok általában név szerint ismerik a kverulánsokat és arról is tudnak, hogy gondokság alatt állnak-e. Ha a felperes nem ismert perlekedő, de a keresetlevél formája és tartalma alapján arra lehet következtetni, hogy cselekvőképessége a perindítást illetően korlátozva lehet, indokolt ezt a Gondnokoltak Nyilvántartásában²⁸⁸ ellenőrizni. A bíróság ezen eljárása az adatvédelmi szabályokat nem sérti, mivel a fél cselekvőképességét az eljárás bármely szakaszában hivatalból vizsgálni köteles, ha ez iránt kétsége merül fel.²⁸⁹ Amennyiben a felperes cselekvőképessége a perindításra nézve is korlátozva van, úgy keresetlevelét vissza kell utasítani, ha hiánypótlási felhívás ellenére a gondnok nem járul hozzá a perindításhoz.²⁹⁰ A gondnoknak mint törvényes képviselőnek a gondnokolt érdekeit kell képviselnie²⁹¹, így perlekedési tébolyban szenvedő felperes esetén a hozzájárulást a gondnok jellemzően nem adja meg, és végső soron így tölti be a gondokság jogintézménye a rendeltetését: a gondnokolt jogvédelme a perindítás meggátolásával valósul meg. A gondnok és a gondnokolt közötti vita esetén a gyámhatóság dönt a perindítás kérdésében.²⁹²

A peres eljárások indítása és vitele ügycsoport gyakorlatilag a gondnokolt perbeli cselekvőképességét szünteti meg²⁹³, vannak azonban olyan pertípusok, amelyekben a gondnokolt akkor is teljes perbeli cselekvőképességgel rendelkezik, ha egyébként cselekvőképessége a per tárgyára, illetve a perbeli eljárás cselekményekre kiterjedő hatállyal korlátozva van. A gondnokolt bármikor szabadon indíthat pert a gondnokság alá helyezés módosítása, megszüntetése és felülvizsgálata, illetve az előzetes jognyilatkozat felülvizsgálata iránt.²⁹⁴ A személyi állapotot érintő perekben is teljes perbeli cselekvőképességgel rendelkezik az a korlátozottan cselekvőképes fél, akinek a személyi állapotát a per érinti²⁹⁵, e körben azonban különbséget kell tenni az eljárásjogi és az anyagi jogi jognyilatkozatok megtétele között. A perbeli cselekvőképesség akkor is megilleti a korlátozottan cselekvőképes felet, ha éppen a családjogi jognyilatkozatok megtétele tekintetében áll részlegesen korlátozó gondnokság hatálya alatt, ez a felhatalmazás azonban csak a perbeli jognyilatkozatok megtételében nem korlátozza az érintett felet, családjogi anyagi jogi jognyilatkozatot – például apai elismerő nyilatkozatot – a per során továbbra sem tehet.²⁹⁶ Ezzel összefüggésben kérdésként merül fel, hogy amennyiben a notórius perlekedő cselekvőképessége kizárólag a perek indítása és vitele ügycsoportban van korlátozva, úgy személyi állapotot érintő pert korlátozás nélkül indíthat-e. Megítélésem szerint ennek nincs akadálya, amely különösen abban az esetben lehet problémás, ha a perindítási késztetés bizonyos hozzátartozó irányában áll fenn (például volt házastárssal szemben szülői felügyelettel kapcsolatos és kapcsolattartási perek

²⁸⁶ Pp. 34. § (1) bekezdés b) pont

²⁸⁷ Ptk. 2:20. § (1) bekezdés

²⁸⁸ Ld. a gondnokoltak és az előzetes jognyilatkozatok nyilvántartásáról szóló 2013. évi CLXXV. törvény, valamint a gondnokoltak és az előzetes jognyilatkozatok nyilvántartása részletes szabályainak megállapításáról szóló 16/2014. (III. 13.) KIM rendelet

²⁸⁹ Pp. 35. § (1) bekezdés

²⁹⁰ Pp. 176. § (2) bekezdés g) pont

²⁹¹ Ptk. 2:34. § (1) bekezdés

²⁹² Ptk. 2:20. § (2) bekezdés

²⁹³ Pp. 34. §

²⁹⁴ Pp. 438. § (1) bekezdés, Pp. 451. § (1) bekezdés

²⁹⁵ Pp. 431. § (2) bekezdés

²⁹⁶ KÖRÖS András: Személyi állapotot érintő perek közös szabályai. In VARGA István (szerk.): A polgári perrendtartás és a kapcsolódó jogszabályok kommentárja II/III. Budapest, HVG-ORAC, 2018. 1720. p.

indítására). Az előbbi pertípusokon kívül a személyiségi jogok érvényesítése iránti perekben is önállóan léphet fel a személyiségi jogai védelmében a cselekvőképességében részlegesen korlátozott személy.²⁹⁷ Itt is kérdés ugyanakkor, hogy e per indításából kizárt-e az, akinek cselekvőképességét a bíróság a peres eljárások indítása ügycsoport tekintetében korlátozta részlegesen. A Ptk. rendelkezéséből nem olvasható ki a perindítás tilalma, ami azonban komoly gyakorlati problémákat eredményezhet azon permánias felperesek esetében, akiket éppen azért korlátoztak részlegesen cselekvőképességükben, mert előszeretettel indítottak személyiségvédelmi pereket különböző hatóságok, bíróságok ellen.²⁹⁸

Érdekes kérdést vet fel, hogy mi a követendő eljárás abban az esetben, ha a notórius perlekedő gondnokolt éppen a gondnoka ellen kíván pert indítani. Előfordult, hogy a gondnokolt felperes keresetében 1.000.000.-Ft nem vagyoni kár megtérítésére kérte kötelezni a gondnok alperest, arra hivatkozással, hogy hivatásos gondnoki tisztségét nem látja el megfelelően, jogellenes magatartást tanúsít, amikor az előterjesztett kereseteit, személyes nyilatkozatait nem hagyja jóvá, érdekvérvényesítésében ezáltal meggátolja, s ezzel számára súlyos egészségkárosodást okoz.²⁹⁹ Ilyen esetben a gondok érdekellentét folytán nem járhat el a gondnokolt képviselőjében, helyette a gyámhatóság eseti gondnokot rendel ki, aki köteles a cselekvőképességében részlegesen korlátozott kveruláns véleményét megismerni és azt figyelembe venni.³⁰⁰ Az előbb ismertetett esetben is így járulhatott hozzá az eseti gondok a gondnokolt gondnokkal szembeni perindításához. Különlegessége miatt kiemelés érdemel az az ügy, amikor a notórius perlekedőt jogerősen cselekvőképességet részlegesen korlátozó gondnokság alá helyezték a „peres eljárások, az ügyészégi és a közigazgatási hatósági eljárások indítása és vitele” ügycsoport vonatkozásában és hivatásos gondnoka kérelmére részére eseti gondnokot rendeltek ki, mivel a perbeli képviselője olyan különleges szakértelmet igényelt, ami a hivatásos gondnoktól nem volt elvárható. Időközben a gondnokolt felülvizsgálati kérelme folytán a Kúria a gondnokság alá helyezést kimondó jogerős ítéletet az elsőfokú ítéletre kiterjedő hatállyal hatályon kívül helyezte és a keresetet elutasította.³⁰¹ Erre figyelemmel a gyámhatóság az eseti gondnokot a kirendelés alól felmentette és a kveruláns ezt kifogásolva indított közigazgatási pert. A Kúria végül azt a döntést hozta, hogy ha a bíróság a gondnokság alá helyezést megszüntette, akkor a gyámhatóságnak a gondnokság alá helyezéssel összefüggésben nemcsak a kirendelt hivatásos gondnokot, hanem értelemszerűen a hivatásos gondnok kérelme alapján kirendelt eseti gondnokot is a Ptk.-ban foglalt, a gondnokra irányadó jogcímen a tisztségéből fel kell mentenie.³⁰²

Kevésbé jellemző, de a teljesség kedvéért említést érdemel az az eset, amikor alperesi oldalon van notórius perlekedő, ilyenkor is vizsgálni szükséges a fentiek szerint, hogy rendelkezik-e perbeli cselekvőképességgel.

A továbbiakban azon eljárási kérdésekkel foglalkozom, amelyek akkor merülnek fel, amikor a notórius perlekedő a perben félként korlátozás nélkül részt vehet, mivel cselekvőképessége nincs korlátozva vagy gondnokság alá helyezése ellenére a fent kifejtettek szerint teljes perbeli cselekvőképességgel rendelkezik.

²⁹⁷ Ptk. 2:54. § (2) bekezdés

²⁹⁸ KORMOS Erzsébet - NAGY Adrienn - NAGY Andrea - WOPERA Zsuzsa: Kommentár a polgári perrendtartásról szóló 1952. évi III. törvényhez. 49. § (uj.jogtar.hu/#doc/db/1/id/95200000.PP/ts/20160101/) - letöltve 2023. szeptember 29-én)

²⁹⁹ Debreceni Ítéltábla Pf.20.257/2016/4.

³⁰⁰ Ptk. 6:20. § (1) bekezdés, a gyámhatóságokról, valamint a gyermekvédelmi és gyámügyi eljárásról szóló 149/1997. (IX. 10.) Korm. rendelet 136. §

³⁰¹ Ld. 60. lj.

³⁰² Kúria Kfv.I.37.891/2021/3. (megjelent: BH2022. 21)

5.2.2. A perbeli cselekvőképesség hivatalbóli vizsgálata

A felek perbeli cselekvőképességét a bíróságnak az egész eljárás során hivatalból vizsgálnia kell, ha annak fennállásával kapcsolatban kétsége merül fel.³⁰³ Perlekedési tébolyban szenvedő felperes esetén – ahogy erre korábban is utaltam – indokolt lehet ellenőrizni a Gondnokoltak Nyilvántartását, illetve amennyiben arra nézve adat merül fel, hogy a felperes ellen cselekvőképességet érintő gondnokság alá helyezés iránt per van folyamatban, tisztázni szükséges, hogy ez az eljárás milyen stádiumban van, született-e abban érdemi határozat vagy sem. Ha a perbeli cselekvőképesség fennállása tekintetében a bíróságnak megalapozott kételye merül fel, ennek vizsgálata megelőzi a bizonyítási eljárás lefolytatását. A bíróság ezen eljárása – amennyiben az mindenben a Pp.-ben meghatározott eljárási szabályoknak megfelelően zajlik – nem tekinthető tisztességtelennek.³⁰⁴ A következetes bírói gyakorlat értelmében ugyanakkor nem alapozza meg a peres eljárás felfüggesztését önmagában az, hogy a fél ellen cselekvőképességet érintő gondnokság alá helyezési eljárás indul.³⁰⁵ Ha olyan adatok merülnek fel, hogy a fél ügyeinek viteléhez szükséges belátási képessége teljesen hiányzik, akkor a bíróságnak kirendelt ügygondnok részvétele mellett kell az eljárást folytatnia.³⁰⁶

A bíróságnak a notórius perlekedő felperes esetén arra is lehetősége van, hogy az adott perben hivatalból rendeljen ki igazságügyi pszichiáter szakértőt a perbeli cselekvőképesség megítélése érdekében, amennyiben a szakértői vizsgálat elrendelése indokoltan és nem visszaélésszerűen történt, úgy a bíróság intézkedése személyiségi jogsérelmet nem valósíthat meg, és bírósági jogkörben okozott kárért való kártérítési felelősséget sem alapozhat meg.³⁰⁷

5.2.3. A kizárási kérelmek elintézése

A notórius perlekedőt mentális zavarából eredően az állandó bizalmatlanság, gyanakvás jellemzi és paranoid beállítódása gyakran irányul a peres eljárás résztvevői ellen, amely az ügyben eljáró bíróval vagy az egész bírósággal szembeni kizárási kérelmek sorozatos előterjesztéséhez vezethet. A kveruláns kizárási okként jellemzően a bíró, illetve bíróság elfogultságát jelöli meg³⁰⁸ és a kérelem elintézése a soronkívüli eljárás³⁰⁹ ellenére is az eljárás elhúzódtását eredményezheti. A megalapozatlan, illetve visszatérő kizárási kérelmek előterjesztését a jogalkotó pénzbírság kötelező kiszabásával kívánja megakadályozni³¹⁰, továbbá a per ésszerű időn belüli befejezését célozza az a rendelkezés is, miszerint az elfogultságra alapított kizárási kérelem benyújtása nem gátja az érintett bíró további eljárásának és az érdemi határozat meghozatalának.³¹¹

A notórius perlekedők változatos érvekkel próbálják meg az ügyben eljáró bíró vagy bíróság elfogultságát alátámasztani, azonban a kizárást megalapozó elfogultságot csak olyan körülmények alapozzák meg, amelyekből objektíve következik, hogy az eljárás pártatlan lefolytatása nem biztosított.³¹² Önmagában a fél korábbi peresztessége, peres ügyeiben érveinek – az álláspontja szerinti – nem megfelelő értékelése nem vezethet az eljáró bíróság kizáráshoz, ahogy az az általánosságban mozgó, de konkrétumokkal alá nem támasztott hivatkozás sem, hogy a fél ügyeiben törvénysértéseket tapasztal.³¹³ Perlekedési tébolyban

³⁰³ Pp. 35. § (1) bekezdés

³⁰⁴ Kúria Pfv.IV.20.305/2017/9.

³⁰⁵ Legfelsőbb Bíróság P.törv.IV.20.411/1991. (megjelent: BH1992. 107), Legfelsőbb Bíróság Pf.II.26.953/2001. (megjelent: BH2003. 73), Győr-Moson-Sopron Megyei Bíróság Pf.20.267/1995/11. (megjelent: BDT2000. 84)

³⁰⁶ Pp. 76. § a) pont

³⁰⁷ Szegedi Ítéltábla Pf.II.20.973/2013/5. (megjelent: BDT2016. 3460)

³⁰⁸ Pp. 12. § f) pont – az ügy tárgyilagossága megítélése egyéb okból nem várható el

³⁰⁹ Pp. 18. § (4) bekezdés

³¹⁰ Pp. 18. § (2) bekezdés

³¹¹ Pp. 18. § (1) bekezdés

³¹² Kúria Pkk.I.24.515/2021/2.

³¹³ Debreceni Ítéltábla Pkk.I.20.328/2021/2. (megjelent BDT2021. 4431)

szenvedők gyakran érvelnek a következőkkel is: megingott a bizalmuk a bíróság, illetve az ügy bírója irányában; a bíró ellen akár a folyamatban lévő ügyekben, akár más ügyekben már előterjesztettek elfogultsági kifogást; a fél és az eljáró bíróság között más eljárás van folyamatban³¹⁴; a bíró szakmailag alkalmatlan, az ügyből nem készült fel; a bíró korlátozza őket az ügy szóbeli ismertetésében; ezek azonban önmagukban szintén nem tekinthetők kizárási oknak.³¹⁵

A kizárást más szempontból érinti az olyan, nem egyedi eset, amikor a kveruláns az ország valamennyi törvényszéke, ítélőtáblája és a Kúria ellen is pert indít, amelyek így peres félként az ügyben egyáltalán nem járhatnának el³¹⁶, sőt ez az abszolút kizárási ok kiterjed azon jogi személyiséggel nem rendelkező járásbíróságokra is, amelyek bírái felett a perben érintett bíróság elnöke gyakorolja a munkáltatói jogkört.³¹⁷ Erre a problémára ad megoldást az a bírói gyakorlat, amely a bírósághoz fordulás jogából és a jogorvoslathoz való jogból mint alkotmányos alapjogokból³¹⁸ vezeti le azt az alapelvet, hogy a bíróságok kizárására vonatkozó szabályok alkalmazása nem eredményezheti egy teljes ítélkezési szint kizárását.³¹⁹

A jogban járatos kverulánsok gyakran minden alapot nélkülözően azért vonják perbe az ügyükben eljáró bíróságot, hogy a már peres félnek minősülő bírósággal szemben kizárási kérelmet terjeszthessenek elő. Ezt a visszaélésszerű joggyakorlást kívánta megakadályozni a jogalkotó azzal a rendelkezéssel, miszerint önmagában nem jelent kizárási okot a bírósággal szemben, ha a felperes az eljáró bíróságot perbe vonja, de a keresetkiterjesztés iránti kérelem visszautasításának van helye.³²⁰ A notórius perlekedők gyakran indítanak pert az ügyükben korábban eljáró bíró ellen akár személyiségi jogaik megsértése miatt, akár bírósági jogkörben okozott kár megtérítése iránt, holott, ha bírósági jogkörben eljáró személy sért személyiségi jogot, a szankciókat a bírósággal szemben kell érvényesíteni³²¹, illetve a bírósági jogkörben okozott kár megtérítése iránti pert a bírósággal szemben kell megindítani.³²² Ugyan a bíró ilyen okból történő perlése önmagában keresetlevél visszautasítási ok³²³, de arra az esetre, ha a felperes a bírósággal szemben kizárási kérelmet terjesztene elő, az ilyen perekben az sem alapozza meg a bíróság kizárását, hogy a bírósági jogkörben eljáró személy azon a bíróságon járt el, ahol a pert megindították.³²⁴

5.2.4. Az eljárás elhúzódása ellen ható intézkedések

Általános tapasztalat, hogy amennyiben valamelyik fél perlekedési tébolyban szenved, úgy az adott per eleve nehezített és egy azonos tárgyú másik üggyhöz képest jóval munka-, illetve időigényesebb. Ez arra vezethető vissza, hogy a kverulánsok grafomániájukból adódóan rendszeresen nagy terjedelmű, nehezen értelmezhető és összefüggéstelen beadványokat terjesztenek elő, illetve a tárgyalásokon sem átlagos ügyfélként járnak el: hosszasan beszélnek, gyakran kötekednek, valamint a tárgyaláshoz nem méltó viselkedést tanúsíthatnak. A Pp. egyik legfőbb célkitűzése a perkoncentráció, amely alapelv érvényesülése érdekében mind a felek eljárástámogatási kötelezettségét, mind a bíróság közrehatási tevékenységét alapelvi szinten

³¹⁴ Pp. 14. § (3) bekezdés a) pont

³¹⁵ VIRÁG Csaba: Bíróságok, kizárási. In VARGA István (szerk.): A polgári perrendtartás és a kapcsolódó jogszabályok kommentárja I/III. Budapest, HVG-ORAC, 2018. pp. 74-75.

³¹⁶ Pp. 14. § (1) bekezdés a) pont

³¹⁷ Pp. 14. § (2) bekezdés

³¹⁸ Alaptörvény XXVIII. cikk (1) és (7) bekezdések

³¹⁹ Kúria Pkk.V.24.959/2012. (megjelent: BH2013. 69)

³²⁰ Pp. 14. § (3) bekezdés b) pont

³²¹ Ptk. 2:51. § (3) bekezdés

³²² Ptk. 6:549. § (1) bekezdés

³²³ Pp. 176. § (1) bekezdés h) pont

³²⁴ Pp. 14. § (3) bekezdés c) pont

fogalmazza meg a jogalkotó.³²⁵ Perlekedési tébolyban szenvedő fél esetén ezen alapelvek érvényre juttatása lényegesen nehezebb, ugyanakkor nem lehetetlen feladat: az eljárási törvény ennek érdekében több eszközt is biztosít a bíró számára, a továbbiakban ezeket veszem számba.

A per origója a keresetlevél, amelyre nézve a Pp. olyan szigorú formai és tartalmi követelményeket fogalmaz meg³²⁶, amiket a jogi képviselő nélkül eljáró kverulánsok ritkán tudnak teljesíteni. Amennyiben a keresetlevél olyan hiányban szenved, hogy az hiánypótlási felhívás kiadását mellőzve visszautasítható³²⁷, az eljárás gyorsan befejeződhet. Hiánypótlási felhívás kiadása esetén³²⁸ viszont érdemes a bírónak időt és energiát fordítani egy precíz, ugyanakkor könnyen értelmezhető és minden hiányra kiterjedő hiánypótló végzés megszerkesztésére, amelynek nem, illetve hiányos teljesítése esetén a keresetlevél visszautasítható, a hiánypótló végzésre pedig jól reflektáló keresetlevél esetén könnyebben lehet az ügyben továbblépni.

A notórius perlekedő költségkedvezmény engedélyezése iránti kérelméről is megfontolt döntést szükséges hozni és kizárólag a jogszabályban³²⁹ meghatározott feltételek fennállása esetén indokolt részére bármilyen költségkedvezményt engedélyezni. Érdemes szem előtt tartani azt a jogszabályi rendelkezést³³⁰ is, hogy a feltételek fennállásától függetlenül sem lehet költségkedvezményt engedélyezni, ha a fél pereskedése rosszhiszeműnek vagy már előre teljesen eredménytelennek látszik. Perlekedési téboly esetén a keresetlevél ez utóbbi kitételnek gyakran megfelel és ha a felperes költségkedvezmény hiányában a kereseti illetéket nem fizeti meg, úgy a keresetlevél visszautasításának van helye.³³¹

A perkoncentrációt szolgálja a Pp. azon rendelkezése, hogy a fél perfelvételi szakban főszabályként csak a bíróság felhívására nyújthat be perfelvételi iratot, az ennek megsértésével előterjesztett irat hatálytalan.³³² Ez a szabály azt ugyan nem akadályozza meg, hogy a notórius perlekedő beadványok tömkelegét zúdítsa a bíróságra és attól sem menti meg a bírót, hogy azokat végig olvassa, mivel tartalmazhatnak megengedett perfelvételi vagy perfelvételinek nem minősülő egyéb nyilatkozatot is, amennyiben azonban a beadvány az előbbi feltételeknek nem felel meg, úgy azt a továbbiakban figyelmen kívül lehet és kell hagyni. Érdemi szakban is korlátozott a fél beadvány előterjesztési lehetősége, mivel perfelvételi nyilatkozatot csak kivételesen tehet³³³, azonban a bírótól fokozott odafigyelést igényel, hogy a kveruláns beadványa nem tartalmaz-e olyan megengedett perfelvételi nyilatkozatot, amely megtételének feltételei fennállnak.³³⁴ A notórius perlekedők kötekedésre hajlamos személyiségükből adódóan szívesen terjesztenek elő – jellemzően alaptalan – kifogásokat az eljárás szabálytalansága miatt³³⁵, amelyekkel a per folyamán a bíróságnak csak megalapozottságuk esetén kell foglalkozni és az elutasítás okát csak az ítéletben kell megindokolni.

A perlekedési tébolyban szenvedők gyakran sértik meg eljárástámogatási és igazmondási kötelezettségüket, illetve a jóhiszemű eljárás követelményét, amelyet a Pp. generálisan pénzbírsággal szankcionál.³³⁶ Pénzbírság kiszabását írja elő a törvény további speciális esetekben is: például, ha a fél nyilvánvalóan vagy ismételten alaptalan kizárási kérelmet terjeszt

³²⁵ Pp. 3., 4. és 6. §-ok

³²⁶ Pp. 170-171. §-ok

³²⁷ Pp. 176. § (1) bekezdés

³²⁸ Pp. 176. § (2) bekezdés

³²⁹ A költségmentesség és a költségfeljegyzési jog polgári és közigazgatási bírósági eljárásban történő alkalmazásáról szóló 2017. évi CXXVIII. törvény (a továbbiakban: Kmtv.)

³³⁰ Kmtv. 11. § a) pont

³³¹ Pp. 176. § (2) bekezdés g) pont

³³² Pp. 203. § (1) bekezdés

³³³ Pp. 214. § (2) bekezdés

³³⁴ Ld. új tényállítás [Pp. 214. § (3) bekezdés], kereset- és ellenkérelem-változtatás engedélyezése iránti kérelem (Pp. 217. §), utólagos bizonyítás (Pp. 220. §), feltételhez nem kötött perfelvételi nyilatkozat (Pp. 221. §)

³³⁵ Pp. 156. §

³³⁶ Pp. 4. § (4) bekezdés, 5. § (2) bekezdés

elő³³⁷, késedelmesen kezdeményezi a személyváltozást³³⁸, alaptalanul kér hirdetményi kézbesítést³³⁹, a perfelvételi nyilatkozatot késedelmesen teszi meg³⁴⁰, ismételten hiányos vagy alaptalan kereset-, illetve-ellenkérelem-változtatás engedélyezése iránti kérelmet terjeszt elő³⁴¹, a beadvány tartalma a bíróság méltóságát sérti.³⁴² Nehéz megítélni ugyanakkor, hogy a kverulánst a vele szemben kiszabott pénzbírság mennyiben tartja vissza a további indokolatlan eljárási cselekményektől, illetve megítélésem szerint akár aggályos is lehet, ha a bíróság egy mentális zavarban szenvedő személyt sújt pénzbírsággal.

Végül ki kell térni a notórius perlekedő tárgyaláson tanúsított viselkedésére; amennyiben a tárgyalás rendjét vagy méltóságát megzavaró magatartást tanúsít, a bíróságnak az alaki pervezetés keretében több eszköz is a rendelkezésére áll: az érintettet rendre utasíthatja, pénzbírsággal sújthatja, a tárgyalásról kiutasíthatja, illetve kivezettetheti.³⁴³

³³⁷ Pp. 18. § (2) bekezdés

³³⁸ Pp. 55. §

³³⁹ Pp. 144. § (3) bekezdés

³⁴⁰ Pp. 183. § (5) bekezdés

³⁴¹ Pp. 218. § (3) bekezdés, Pp. 219. § (2) bekezdés

³⁴² Pp. 234. § (2) bekezdés, 236. § (1) bekezdés

³⁴³ Pp. 236. §

6. ZÁRSZÓ

Dolgozatomban elsősorban a gondoksági perek szempontjából tekintetem át a perlekedési téboly anyagi és eljárásjogi kérdéseit. Kifejezetten erre a témára koncentrálni a szakmai diskurzus nem folyt még a magyar jogtudományban, pedig a bírói gyakorlat – az alapjogvédelmi szempontok fokozott érvényre juttatásával – az utóbbi évtizedben jelentősen változott, így a pályaműben szereplő megállapítások természetesen tűrik és igénylik is a vitát.

A notórius perlekedővel szemben indult gondnoksági perek megítélésem szerint különösen alkalmasak lehetnek annak cáfolatára, miszerint a gondoksági perek egyszerű megítélésűek lennének, részben mivel súlyosan alapjogkorlátozó jogintézményről van szó, részben pedig azért, mert a gondokság alá helyezés mind a négy konjuktív feltételére nézve – szakértői bizonyítást is magában foglaló – részletes bizonyítási eljárást kell lefolytatni, szükség esetén akár hivatalból is. Perlekedési téboly esetén már önmagában annak a szakkérdésnek a megítélése sem egyszerű, hogy az érintett perlekedésének mértéke eléri-e a mentális zavar szintjét vagy csupán a normál lélektani folyamat részét képező fokozott érdekérvényesítésről van szó. Amennyiben a mentális zavar fennállása megállapítható, kifejezetten érdekes szakkérdés lehet annak eldöntése, hogy pontosan milyen körképpel van dolgunk. Dolgozatomban részletesen ismertettem, hogy az ügyek viteléhez szükséges belátási képesség vizsgálata során a bíróságnak milyen sok szempontra kell figyelemmel lennie, valamint hangsúlyoztam az egyeniesítés és a differenciálás fontosságát. Kiemelt jelentőséggel bír továbbá a gondnokság alá helyezés ultima ratio jellege, amellyel összefüggésben kizárólag az érintett jogvédelmi szempontjai érvényesülhetnek.

Pályaművem kiinduló pontja az a megállapítás volt, hogy a gondnokság alá helyezés célja kizárólag az érintett személy jogvédelme lehet és semmiképp nem vehető szempontként figyelembe a bíróságok és hatóságok perlekedési tébolyban szenvedőktől való tehermentesítése. Megítélésem szerint a jövőben nem tartható az az – egyébként legutóbb 2020 évben kiadott – műben szereplő „jó tanács”, hogy „[a]mennyiben már a keresetlevél (...) vagy az első tárgyalás alapján nyilvánvaló, hogy a felperes (...) üldöztetési zavarban szenved, célszerű lehet a lakhelye szerint illetékes gyámhatóság megkeresése a gondokság alá helyezési eljárás kezdeményezése érdekében”.³⁴⁴ Reményeim szerint sikerült bemutatnom, hogy egyetlen keresetlevél tartalma vagy egyetlen tárgyaláson tanúsított viselkedés alapján senkivel szemben sem lehet indokolt gondokság alá helyezési eljárás kezdeményezése, főleg abból a célból nem, hogy a bíróság egy nehezebben kezelhető ügyféltől szabaduljon. A dolgozatban éppen ezért is igyekeztem a notórius perlekedőkkel kapcsolatban felmerülő eljárásjogi problémákat feltárni és azokra megoldást kínálni.

Pályaművem egy olyan gondolattal zárom, amelyet érdemes lehet szem előtt tartani, ha notórius perlekedővel van dolgunk: „*A tényekkel nincs mit perlekedni, de mint egy okos ember mondta, a téveszmékkel még kevésbé lehet.*”³⁴⁵

³⁴⁴ GRÁDNÉ - GRÁD: im. 283. p.

³⁴⁵ Lucy Maud Montgomery

7. IRODALOMJEGYZÉK

Könyvek, folyóiratok:

- BÁNKI M. Csaba: A beteg elme. Budapest, Medicina Könyvkiadó, 1981.
- BOROS Ilona: Érték. Érzem. Gondolkozom. Hogy elmondhassam valakinek, ahhoz idő kell, és figyelem. Másféle kommunikáció. Fogyatékoság és társadalom, 2019/2., pp. 120-131.
- BOROS Ilona – SZEGI Péter György: Gondnoksági perekben tapasztalt visszasságok, a jogalkalmazás egységességének hiánya. *Acta Humana*, 2019/3., pp. 7-24.
- KRAFFT-EBING Rikárd: A törvénytörési elmekórtan tankönyve. Budapest, Hornyánszky Viktor Könyvnyomdája, 1891.
- GRÁDNÉ Fekete Mária – GRÁD András: Pszichológia és pszichopatológia jogászoknak. Budapest, HVG-ORAC, 2020.
- FIALA-BUTORA János: Gondnoksági reform a gyakorlatban – a 2013-ban elfogadott Polgári Törvénykönyv hatása a gondnoksági rendszer működésére. *Családi Jog*, 2019/4., pp. 8-14.
- HOFFMAN István – GULYA Fruzsina – TÖKEY Balázs: A nagykorúak cselekvőképességének korlátozása – hazai jogi keretek és az azzal kapcsolatos főbb adatok. *Közjogi Szemle*, 2020/1., pp. 22-33.
- HOFFMAN István – KISS Valéria – MALÉTH Anett – TÖKEY Balázs: A gondnoksági perek empirikus vizsgálata. *Állam- és Jogtudomány*, 2021/2., pp. 144-166.
- HUSZÁR Ilona – KUNCZ Elemér: Igazságügyi pszichiátria. Budapest, Medicina Könyvkiadó, 1998.
- KÖRÖS András: „Jót s jól” – helyes célok, alkalmatlan megoldások a cselekvőképesség tervezett szabályozásában. *Magyar Jog*, 2009/2., pp. 104-112.
- LENKOVICS Barnabás – SZÉKELY László: A cselekvőképesség. A nagykorú cselekvőképességének korlátozása. In VÉKÁS Lajos – GÁRDOS Péter (szerk.): *Kommentár a Polgári Törvénykönyvhöz*. 1. köt., Budapest, Wolters Kluwer, 2014.
- MOLNÁR Hella: A nagykorú személyek cselekvőképességet részlegesen korlátozó gondnokság alá helyezése a BH2016. 239. határozat tükrében. *Polgári Jog*, 2017/2., Jogesetelemzés
- STÁNICZ Péter: Egyéni autonómia a paradigmaváltások viharában – Támogatott döntéshozatal és a tévedés méltósága. *Fogyatékoság és társadalom*, 2019/2., pp. 76-85.
- TRINGER László: A pszichiátria tankönyve. Budapest, Semmelweis Kiadó, 1999.
- VARGA István (szerk.): A polgári perrendtartás és a kapcsolódó jogszabályok kommentárja. Budapest, HVG-ORAC, 2018.

Internetes hivatkozások:

- ksh.hu/stadat_files/szo/hu/szo0013.html - letöltve 2023. augusztus 29-én.
- birosag.hu/hirek/kategoria/ugyfeleknek/csokken-gondnoksag-ala-helyezetttek-szama - letöltve 2023. augusztus 29-én
- who.int/news-room/fact-sheets/detail/mental-health-strengthening-our-response - letöltve 2023. augusztus 30-án
- health.ec.europa.eu/publications/comprehensive-approach-mental-health_en - letöltve 2023. augusztus 30-án
- semmelweis.hu/klinikai-pszichologia/files/2021/10/Diagnosztikai-rendszerek-2021.pdf - letöltve 2023. augusztus 30-án
- uj.jogtar.hu/#doc/db/1/id/95200000.PP/ts/20160101/ - letöltve 2023. szeptember 29-én

Bíróági döntések:

- 9/1992. (I. 30.) AB határozat
- 11/2014. (IV. 14.) AB határozat

- Legfelsőbb Bíróság P.törv.IV.20.411/1991. (megjelent: BH1992. 107)
- Legfelsőbb Bíróság Pfv.II.21.802/1997. (megjelent: BH1998. 596)
- Legfelsőbb Bíróság Pfv.II.21.402/2001/32. (megjelent: BH2003. 61)
- Legfelsőbb Bíróság Pf.II.26.953/2001. (megjelent: BH2003. 73)
- Legfelsőbb Bíróság Pfv.II.20.257/2007. (megjelent: BH2008. 11)
- Legfelsőbb Bíróság Pfv.II.20.825/2009/5.
- Legfelsőbb Bíróság Pfv.II.20.854/2010/6.
- Kúria Pfv.II.21.890/2012/9.
- Kúria Pkk.V.24.959/2012. (megjelent: BH2013. 69)
- Kúria Pfv.II.21.907/2014/9.
- Kúria Pfv.II.21.965/2014/31.
- Kúria Pfv.II.21.762/2015/14. (megjelent: BH2016. 239)
- Kúria Pfv.II.21.667/2016/10.
- Kúria Pfv.IV.20.305/2017/9.
- Kúria Pfv.II.20.940/2017/13. (megjelent: BH2018. 167)
- Kúria Pfv.II.22.266/2017/11.
- Kúria Pfv.II.20.198/2019/7. (megjelent: EBH2019. P.2.)
- Kúria Pfv.II.21.293/2019/9.
- Kúria Pfv.II.21.317/2019/4. (megjelent: BH2020. 364)
- Kúria Pfv.II.20.625/2020/12.
- Kúria Pkk.I.24.515/2021/2.
- Kúria Kfv.I.37.891/2021/3. (megjelent: BH2022. 21)
- Kúria Pfv.II.20.812/2022/8.
- Debreceni Ítéltábla Pf.20.257/2016/4.
- Debreceni Ítéltábla Pkk.I.20.328/2021/2. (megjelent BDT2021. 4431)
- Győri Ítéltábla Pf.V.20.018/2013/5.
- Szegedi Ítéltábla Pf.II.20.186/2011/2.
- Győr-Moson-Sopron Megyei Bíróság Pf.20.267/1995/11. (megjelent: BDT2000. 84)
- Zalaegerszegi Törvényszék 2.Pf.20.553/2021/7.
- Zalaegerszegi Törvényszék 2.Pf.20.758/2022/11.
- Zalaegerszegi Járásbíróság 8.P.20.639/2018/218.

Hivatkozott jogszabályok, nemzetközi jogi dokumentumok:

- Magyarország Alaptörvénye
- A Polgári Törvénykönyvről szóló 1959. évi IV. törvény
- Az egészségügyről szóló 1997. évi CLIV. törvény
- A Fogyatékossgal élő személyek jogairól szóló egyezmény és az ahhoz kapcsolódó Fakultatív Jegyzőkönyv kihirdetéséről szóló 2007. évi XCII. törvény
- A Polgári Törvénykönyvről szóló 2013. évi V. törvény
- A választási eljárásról szóló 2013. évi XXXVI. törvény
- A panaszokról és a közérdekű bejelentésekről szóló 2013. évi CLXV. törvény
- A gondnokoltak és az előzetes jognyilatkozatok nyilvántartásáról szóló 2013. évi CLXXV. törvény
- Az igazságügyi szakértőkről szóló 2016. évi XXIX. törvény
- A polgári perrendtartásról szóló 2016. évi CXXX. törvény
- A jogszabályszerkesztésről szóló 61/2009. (XII. 14.) IRM rendelet
- Az igazságügyi szakértők működéséről szóló 31/2008. (XII. 31.) IRM rendelet
- A gondnokoltak és az előzetes jognyilatkozatok nyilvántartása részletes szabályainak megállapításáról szóló 16/2014. (III. 13.) KIM rendelet
- A fogyatékossgal élő személyek jogairól szóló ENSZ egyezmény (CRPD)
- Az Egészségügyi Világszervezet (WHO) Alkotmánya

- Az Európai Unió Alapjogi Chartája
- Az Európa Tanács Miniszterek Tanácsa CM/Rec (2011) 14. számú, 2011. november 16-án közzétett ajánlása
- Joggal a Demokráciáért Európai Bizottság (Velencei Bizottság) 584/2010. nyilatkozata

Egyéb források:

- A gondnoksági perek vizsgálata tárgykörében felállított joggyakorlat-elemző csoport összefoglaló véleményének megállapításai
- Emlékeztető A Civilisztikai Kollégiumvezetők 2014. május 21-23. napjain tartott Országos Tanácskozásáról. *Kúriai Döntések: bírósági határozatok*, 2014/9., Fórum
- A civilisztikai kollégiumvezetők országos tanácskozásának 2018. június 20-21-én megtartott
- Bartalné Mentés Judit törvényszéki tanácselnök „A gondnoksági perek anyagi és eljárásjogi kérdései az új Ptk. és új Pp. tükrében” című előterjesztése a Zalaegerszegi Törvényszék Polgári, Gazdasági és Munkaügyi Kollégiumának 2021. november 29-én tartott kollégiumi ülésére

DR. CSATÁRI ORSOLYA

Így reptesd a drónodat, avagy a pilóta nélküli légi járművek által okozott károkért való felelősség

1. BEVEZETÉS

Mi a közös egy a Szabadság hídon áthajtó autósban és Enrique Iglesias spanyol énekesben? Mindkettőjüknek egy pilóta nélküli légi jármű vagy hétköznapi nevén drón okozott kárt. Panoráma felvételek készítése közben Budapesten lezuhant egy drón, és betörte egy a Szabadság hídon közlekedő személygépkocsi szélvédőjét. Enrique Iglesias pedig kénytelen volt félbehagyni egy koncertjét, hogy kórházban láthassák el a sebét, miután egy rajongója által a színpadra röptetett drón megsebesítette.

A pilóta nélküli légi járművek mára a mindennapjaink részévé váltak; számuk, típusaik és felhasználási lehetőségeik évről évre drasztikusan növekednek. A fent említett két eset viszont rávilágít arra is, hogy használatuk számos veszéllyel és kockázattal járhat, amelyre minden jogterületnek, így a magánjognak is a lehető leggyorsabban megoldást kell találnia. A jogalkotónak és jogalkalmazóknak azonban szembesülniük kell azzal, hogy a pilóta nélküli légi járművekkel mint új technikai eszközökkel kapcsolatban felmerült jogviták természetüket tekintve nem azonosak más magánjogi jogvitával, ami pedig rengeteg vitás esetet és szabályozási kérdést fog szülni.

Dolgozatom célja annak meghatározása, hogy a pilóta nélküli légi járművek mint új technológia alkalmazása során keletkezett károk miként előzhetőek meg vagy csökkenthetőek. Képes-e önmagában a műszaki fejlesztés megoldani a fellépő problémákat, amennyiben pedig nem, úgy mi a jogi szabályozás célja és szerepe? Továbbá vizsgálatom tárgyává tettem azt is, hogy az új technológiák veszélyeinek és kockázatainak kiküszöbölése érdekében leghatékonyabb és legtöbbször alkalmazott két jogi eszköz: a kártérítés és felelősségbiztosítás miként illeszkedik a hatályos jogi szabályozási rendszerbe, illetve hogy a drónok kapcsolatosan felmerült jogviták estén eljáró bíró milyen kérdésekkel találkozhat az eljárása során. Bár a drónok reptetése és használata nem csak a polgári jogi felelősségtan területét, hanem a birtokvédelmet és a személyiségi jogok területét is nagyban érinti – tartalmi korlátok miatt – jelen tanulmány ezeket nem vizsgálja.

Tanulmányom központi vizsgálódási témája a pilóta nélküli légi járművek kárfelelősségének megítélése. A kiindulópontot a pilóta nélküli légi járművek által okozott balesetek megelőzésének lehetséges módjainak részletes vizsgálata képezi. Ebből következően áttekintem a hatályos uniós és magyar jogi szabályozás által érintett területeket, különös figyelemmel kárfelelősséghez és a felelősségbiztosításhoz kapcsolódó rendelkezésekre. A dolgozat második részében térek rá a pilóta nélküli légi járművekkel kapcsolatos kárfelelősségi kérdésekre és arra, hogy ezek miként érintik a drónok által okozott károkért való felelősség megállapítását és elbírálását. Mindezek után pedig a kötelező felelősségbiztosítás szerepét és szabályozását veszem górcső alá, annak érdekében, hogy kiderítsem, a kártérítéssel együtt miként segíthetnek a drónok által okozott károk megelőzésében, csökkentésében.

A dolgozatnak ebben a részében nemcsak a hatályos jogi szabályozás, hanem a tanulmány keretein is kívülre kell tekintenünk. A megjelenő új technológiák kapcsán a jog egyszerre óvó-védő és újításokat serkentő szerepének, a vagyoni sérelmek kompenzációját biztosító jogi eszközök alkalmazásának, és a megfelelő kárfelelősségi alakzat megtalálásának kérdése mind-mind olyan e fejezetekben felvetett probléma, amelyet jelen írás – szerkezeti és tartalmi korlátok miatt – nem vizsgálhat teljeskörűen, azokat csupán további tudományos diskurzusra érdemes kérdésekként veti fel.

2. A PILÓTA NÉLKÜLI LÉGI JÁRMŰVEKRŐL ÁLTALÁNOSÁGBAN

2.1. A pilóta nélküli légi jármű fogalma

Ahhoz, hogy a később kifejtésre kerülő szabályozási háttér és kártérítési felelősségi kérdések megértése egyszerű és könnyű legyen, elengedhetetlen az alapfogalmak meghatározása. Először azt kell tisztáznunk, hogy pontosan mit is jelent a pilóta nélküli légi jármű, továbbá az ehhez szorosan kapcsolódó pilóta nélküli légijármű-rendszer fogalma. A fogalom a hatályos magyar jogszabályokban nem került pontosan definiálásra; a törvény csupán visszautal a 2019/945 EU rendeletre³⁴⁶. A rendelet szerint bármely olyan légi járművet, amely a fedélzetén tartózkodó pilóta nélkül üzemel, vagy amelyet ilyen üzemmódra terveztek, és amely önálló vagy távirányítással történő üzemelésre képes pilóta nélküli légijárműnek nevezünk.³⁴⁷ Ehhez képest a légijármű-rendszer fogalma alatt a pilóta nélküli légi járművet és az azt távolról vezérlő berendezést értjük.³⁴⁸

A pilóta nélküli légi jármű kifejezés az angol „Unmanned Aerial Vehicle”³⁴⁹ (UAV), a légijármű-rendszer pedig az „Unmanned Aircraft System”³⁵⁰ (UAS) kifejezésekből ered. A pilóta nélküli légi járművek köznyelvben használatos összefoglaló megnevezése a drón, amely a szintén angol „Drone”³⁵¹ (jelentése: méh vagy zümmögő) szóból ered és használatos minden olyan légi járműre, ahol nem tartózkodik a fedélzetén olyan személy, aki az eszközt irányítja. Az európai polgári légiközlekedéssel foglalkozó szervezetek hivatalos dokumentumokban nem ezeket a kifejezéseket és rövidítéseket használják, hanem a Remotely Piloted Vehicle/Aircraft (RPV/RPA) és a Remotely Piloted Aircraft System (RPAS) kifejezéseket. Különbséget az elnevezések között az adja, hogy utóbb említetteket elsősorban az európai civil alkalmazásokkal foglalkozó szervezetek használják, jelezve ezzel a különbséget a katonai felhasználástól.³⁵² Végezetül a pilóta nélküli légijárművek fogalmainak meghatározásakor még két a drónok reptetésére vonatkozó fontos kifejezést kell megemlítenünk. A VLOS³⁵³, olyan reptetés, melynek folyamán a kezelő és az eszköz között folyamatos vizuális kapcsolat áll fenn. A BVLOS³⁵⁴ az előzőhöz képest pedig egy olyan reptetés, melynek folyamán a kezelő és az eszköz között nem áll fenn folyamatos vizuális összeköttetés, hanem valamilyen eszköz segítségével követi nyomon a pilóta nélküli légijárművet.³⁵⁵

A pilóta nélküli légi járművek közé tartozik a kézi vezérlésű játékhelikoptertől kezdve a milliós értékű harcászati drónokig minden eszköz, amely pilóta nélkül repül. A nem katonai, azaz polgári használatban álló repülő drónok főszabályként nem különböznek a távirányítású repülő-vagy helikopter modellektől. Általában tartalmaznak egy kisebb fedélzeti számítógépet és egy kamerát; működtethetők wifin vagy rádiókapcsolaton keresztül, de akár okos telefonról, tabletről vagy kifejezetten erre a célra készített irányító készülékről is.³⁵⁶

³⁴⁶ A Bizottság (EU) 2019/945 felhatalmazáson alapuló rendelete (2019. március 12.) a pilóta nélküli légijármű-rendszerekről és a pilóta nélküli légijármű-rendszerek harmadik országbeli üzemeltetéséről

³⁴⁷ 2019/945 EU rendelet 3. cikk 1. pontja

³⁴⁸ A Bizottság (EU) pilóta nélküli légi járművekkel végzett műveletekre vonatkozó szabályokról és eljárásokról szóló 2019/947 számú végrehajtási rendelete (2019. május 24.) 2. cikk 1. pontja

³⁴⁹ Fordítása: pilóta nélküli légi jármű.

³⁵⁰ A pilóta nélküli légi jármű és annak működését biztosító rendszeremlék összefoglaló angol neve.

³⁵¹ Nagy valószínűséggel a második világháború alatt a légvédelem számára gyakorló célpontként kifejlesztett DH-85 Quenn Bee névre keresztelt légi torpedók elnevezéséből ered a név.

³⁵² MAKKAY Imre: Uav, Drone, Rpv, Rpa, Uas, Rpas, Ucav, Ucas - és ami mögöttük van. In PALIK Mátyás (szerk.): Pilóta nélküli repülés profiknak és amatőröknek. Budapest, Nemzeti Közszerológiai Egyetem, 2013., 11. p.

³⁵³ Visual Line of Sight angol szó rövidítése.

³⁵⁴ Beyond Visual Line of Sight angol szó rövidítése.

³⁵⁵ SONNEWEND Gyula: A drónok repülésének jogi szabályozása hazai és nemzetközi viszonylatokban. Szolnok, Nemzeti Közszerológiai Egyetem, Hadtudományi és Honvédtisztképző Kar, Katonai Repülő Intézet, Repülés Irányító és Repülőhajózó Tanszék, 2018., 7. p.

³⁵⁶ RIPSZÁM Dóra: A pilóta nélküli légijárművel megvalósított jogsértő magatartások, különös tekintettel a tiltott adatszerezés új alapesetére. *Rendvédelem*, 2022/2., 49.p.

Fontos azonban különbséget tenni a pilóta nélküli légi járművek között felhasználás céljuk szerint. E szerint három csoportot különböztethetünk meg: az állami, a kereskedelmi és a magáncélú felhasználást.³⁵⁷ Az állami³⁵⁸ és a magáncélú felhasználás esetei viszonylag jól elkülöníthető csoportot alkotnak, azonban érdemes lehet tisztázni, hogy mi tartozik a kereskedelmi felhasználás körébe. A pilóta nélküli légi járművek kereskedelmi célú felhasználásának lényege abban áll, hogy általában a drón tulajdonosa valamilyen szolgáltatást nyújt egy másik személy részére vagyoni vagy nem vagyoni ellenszolgáltatásért cserébe.³⁵⁹ Ebben a körben a legjellemzőbb szolgáltatási területek: szórakoztatóiparhoz és rendezvényszervezéshez kapcsolódó felhasználás; mezőgazdasági és ipari szolgáltatások; csomagszállítás, fuvarozás; illetve a K+F szektorban történő felhasználás.³⁶⁰ A pilóta nélküli légi járművek fogalmának tisztázása után azt a kérdést kell feltennünk, hogy miért is fontos és érdemes napjainkban a pilóta nélküli légi járművekkel foglalkozni, mi mindenre lehet őket használni és használatuk, milyen társadalmi haszonnal jár.

2.2. A pilóta nélküli légi járművek felhasználásának területei és előnyei

A pilóta nélküli légi járművek először hadi célokra lettek kifejlesztve, de az elmúlt években a honvédelmen túl már számos állami, kereskedelmi vagy magáncélú feladatot ellátnak.

Az államot a közfeladatok ellátásában igen hatékonyan képesek támogatni a pilóta nélküli légi járművek. Többek között a rendőrségi szervek számos szakfeladatának végrehajtása során lehet használatuk célravezető.³⁶¹ A bűnmegelőzés során, veszélyeztetett területek feletti járőrözés végrehajtásával csökkenthető az elkövetések kockázata, míg bekövetkezett cselekmények esetén a felderítés során lehet hasznos segítség. Balesetek, bűncselekmények helyszínelése, vagy más nyomozati cselekmények, bizonyítási eljárások, vagy titkos adatgyűjtés során is számos érv szól az ilyen rendszerek alkalmazása mellett. További felhasználási területet jelenthetnek a határőrizeti és felügyeleti feladatok, az illegális bevándorlás és embercsempészet elleni harc.³⁶² A pilóta nélküli légi járművek kiválóan alkalmazhatók az energiaszektorban, így például a naperőműparkok üzembiztos működésének biztosításához, vagy akár a hulladékgazdálkodás területén is, a szennyező források beazonosítására vagy a szennyezés mértékének meghatározására.³⁶³

A jelen kor eseményei fényében azonban a katonai környezetben való jelentőségükre is muszáj kitérni. Először az 1950-es években kezdtek megjelenni a pilóta nélküli felderítő repülőgépek olyan missziókban, amelyeket túl veszélyesnek tartottak ahhoz, hogy megkockáztassák a személyzet elvesztését³⁶⁴, Szerepük napjainkban azonban egyre jelentősebb a légi, földi, illetve a tengeri műveletekben is. A jövő katonai távirányítású pilóta nélküli légi járművei érzékeny felderítő elektronikával és erős precíziós fegyverekkel vannak felszerelve, nehezen észlelhetők, halálosak és a feladataik súlyosságához mérten, olcsón építhetők. Olyan típusú fegyverrendszert jelentenek, amelyet a katonai vezetők mindig is kívántak. Lehetővé teszik egy katonai erő számára, hogy hatalmat gyakoroljon, miközben minimalizálja saját

³⁵⁷ STEFÁN Ibolya: A drónokkal kapcsolatos szabályok vizsgálata. *Miskolci Jogtudó*, 2017/1., 71. p.

³⁵⁸ A honvédelemért felelős miniszter rendeletében meghatározott nyilvántartásba vett légijárművek felhasználása jellemzően honvédelmi, vámhatósági, rendvédelmi feladatok ellátására történik.

³⁵⁹ STEFÁN Ibolya: uo. pp. 73-74.

³⁶⁰ PUSZTAHELYI Réka - STEFÁN Ibolya: Szigorú felelősség a drónok használata során felmerülő vagyoni és nem vagyoni sérelemért. *Publicationes Universitatis Miskolcensis Sectio Juridica et Politica*, Tomus XXXVII/1, 2019., 451 p.

³⁶¹ PETRÉTEI Dávid: A drónok krimináltechnikai és rendészeti felhasználása. *Magyar Bűnüldöző*, 2015/1-3., pp. 70-81.

³⁶² NÉMETH András: UAV-k alkalmazása a közfeladatok ellátása során II. *Hadmérnök*, 2018/3., 69. p.

³⁶³ SZALKAI István - ERCSEY Tamás Zsolt - SZÉP Károly: A pilóta nélküli légi járművek jövőbeli alkalmazási lehetőségeinek vizsgálata. *Repüléstudományi Közlemények*, 2020/32., 48. p.

³⁶⁴ Jelentős számban használták a vietnámi háborúban.

kockázatát, és pontos, halálos csapást hajt végre, anélkül, hogy saját katonáit veszélybe sodorná.³⁶⁵

A pilóta nélküli járművek megjelenése lehetővé tette, hogy az ember számára kihívást jelentő feladatok szinte a mindennapi rutin részévé egyszerűsödjének. A pilóta nélküli légi járművel alkalmasak különböző munkafolyamatok elvégzésére a termelékenység, hatékonyság, vagy akár a biztonság növelése érdekében.³⁶⁶ Használhatók mezőgazdasági területek megfigyelésére, permetezésre, növényi kultúrákat veszélyeztető betegségek gyors észlelésére, de széleskörű megfigyelésre és ingatlanőrzésre is kiválóan alkalmasak lehetnek. Közeledik az az idő is, amikor csomagjaink kézbesítése pilóta nélküli légi jármű segítségével történhet. Egyre több drón áll rendelkezésre ilyen célok megvalósítása érdekében és gyártók kitartóan dolgoznak azon, hogy a drónok az áruszállításban olyan természetesek legyenek, mint most a postai gépjárművek.³⁶⁷ Sőt a Domino's nevű étteremlánc már 2016-ban egy drón segítségével pizzát szállított ki egy új-zélandi házaspárnak.³⁶⁸ Fontos megemlíteni az egészségügyben történő alkalmazást is, legyen az gyógyszerek, kötszerek, életmentő berendezések kiszállítása, vagy akár érintésmentes testhőmérséklet mérése³⁶⁹. Különböző fesztiválok, koncertek vagy akár esküvők alkalmával remek felvételforgató szerkezetek lehetnek, továbbá a sportesemények közvetítésénél, az események nyomon követésénél is nagy segítséget nyújtanak. A legtöbb fiatal azonban rekreációs funkciójuk miatt ismeri a drónokat, hiszen játékként egyszerűen reptethetőek és velük madártávlatból felfedezhető a világ.

³⁶⁵ CSÓRÉ Attila - MAJOR Gábor. A pilóta nélküli légi járművek (UAV) evolúciója. *Repüléstudományi Közlemények*, 2021/1., 184. p.

³⁶⁶ GAJDÁCS Lajos - MAJOR Gábor: Az UAV alkalmazásának kockázatai a biztonságtechnika területén. *Repüléstudományi Közlemények*, 2018/2., 102. p.

³⁶⁷ Amazon, Amazon Prime: aboutamazon.com/news/transportation/amazon-prime-air-prepares-for-drone-deliveries (utolsó letöltés és megtekintés ideje: 2023.09.29.)

³⁶⁸ cnbc.com/2016/11/16/dominos-has-delivered-the-worlds-first-ever-pizza-by-drone-to-a-new-zealand-couple.html (utolsó letöltés és megtekintés ideje: 2023.09. 17.)

³⁶⁹ KISS Béla - MAJOR Gábor: Légből kapott segítség a COVID-19 ellen. In SZILVÁSSY László - BÉKÉSI Bertold (szerk.): *Repüléstudományi tanulmányok: Repüléstudományi Szemelvények 2020*. Budapest, Ludovika Egyetemi Kiadó, 2021. pp. 279-306.

3. A PILÓTA NÉLKÜLI LÉGI JÁRMŰVEK ÁLTAL OKOZOTT BALESETEK ÉS MEGELŐZÉSÜK ESZKÖZEI

A pilóta nélküli légi járművek sokrétű felhasználási lehetőségeinek és számtalan előnyének ismertetése mellett nem szabad elfeledkezni az ezen szerkezetek használatához fűződő hátrányokról és potenciális sem. A drónok, mint minden jármű baleseteket idézhetnek elő, és ennek következtében kárt okozhatnak. Ennek megfelelően célszerű meghatározni, hogy milyen lehetséges jogi és jogon kívüli eszközök állnak rendelkezésre a pilóta nélküli légi járművek által okozott balesetek megelőzése, csökkentése érdekében. Továbbá tisztázni kell azt is, hogy milyen szerepet szánunk a jognak a technikai fejlődés nyomában megjelenő károk visszaszorításában.

3.1. *A pilóta nélküli légi járművek által okozott balesetek és csoportosításuk*

A pilóta nélküli légi járművek jellemzően kisebb méretűek és tömegűek, a sebességük és repülési magasságuk is messze elmarad a repülőgépektől. Ennek ellenére lezuhanásuk, ütközésük során olyan nagy energia szabadulhat fel, amely emberi élet kioltására is alkalmas, és jelentős vagyoni kárt okozhat.³⁷⁰ A pilóta nélküli légi járművek által okozott baleset lehet vagyoni kárt okozó vagy a személyiségi jogot sértő esemény, azonban azok az esetek is ide tartozhatnak, amelyek nem eredményeznek közvetlenül hátrányos következményt. A pilóta nélküli légi járművek által okozott baleseteket fajtájuk szerint két nagyobb csoportra lehet bontani: a baleset helyszíne, valamint a balesetet okozó hiba szerint.³⁷¹

A baleset bekövetkezésének helyszíne szerint megkülönböztethetjük azt az esetet, amikor a pilóta nélküli légi jármű más repülő tárggyal a levegőben ütközik, valamint amikor a drón lezuhanása, vagy az eredetileg tervezett leszállása során más tárggyal vagy személlyel a földön ütközik. A balesetet okozó hiba oka szerint lehetséges, hogy a baleset olyan magatartásra vezethető vissza, amely a drón hibájával áll okozati összefüggésben, vagy a hiba oka lehet a drón működtetése, irányítása során jelentkező emberi mulasztás. A drón hibája eredhet valamelyik alkatrészéből, alrendszeréből, amelyek eredetileg hibásak voltak vagy időközben elromlottak. De eredményezhet hibát a nem megfelelő összeszerelés is. A nem megfelelő irányítás pedig visszavezethető a képzettség vagy felkészültség hiányára, de lehet egy adott helyzet téves megítélésén alapuló rossz döntés is. Napjainkban a technika fejlettsége már olyan szintre jutott, hogy az emberi tényező jelentheti a legnagyobb veszélyforrást. Sok szakember abban látja a biztonság növelésének útját, hogy a pilóta nélküli légi járművek egyre több feladatot vegyenek át az irányítójuktól.

A különböző műszaki fejlesztés és a jog hatnak egymásra. Általánosan elmondható, hogy a jognak jelentősebb prevenciós szerepet kell vállalnia azokon a területeken, ahol a technikai fejlesztéstől nem remélhető a veszélyek kiküszöbölése. Másfelől azonban, ahol a műszaki fejlesztés képes a veszélyek csökkentésére a jognak ezt a technikai fejlesztő munkát kell támogatnia a balesetek elkerülése érdekében.³⁷² A következőkben azt tekintjük át, hogy a drónbalesetek megelőzésében mekkora szerepe lehet a műszaki fejlesztésnek, illetve hogy ehhez képest mi lehet a jogi szabályozás célja és szerepe egy új technológia megjelenésekor.

³⁷⁰ MISKOLCZI BODNÁR Péter: A drónbalesetek megelőzése, különös tekintettel a műszaki fejlesztés és a légiközlekedési jog prevenciós lehetőségeire. In GELLÉN Klára (szerk): Jog, innováció, versenyképesség. Budapest, Wolters Kluwer, 2017., 59. p.

³⁷¹ MISKOLCZI BODNÁR Péter: uo. 59. p.

³⁷² MISKOLCZI BODNÁR Péter: uo. 61. p.

3.2. A balesetek megelőzésének egyik eszköze: a műszaki fejlesztés

A műszaki fejlesztésnek kettős szerepe van: egyrészt lehetővé teszi újfajta tevékenységek folytatását, azonban ezzel együtt növeli is a káresemények bekövetkezésének kockázatát. A pilóta nélküli légi járművekkel kapcsolatban a technikai fejlődés - akárcsak a vasúti vagy az autókkal való közúti közlekedés esetén – képes bizony mértékig az előre látható károkat és kockázatokat megelőzni vagy legalábbis nagy mértékben csökkenteni őket. A pilóta nélküli légi járművek tömeges gyártása és használata nem rég kezdődött, azonban műszakilag már így is rengeteget fejlődtek ezek a szerkezetek. A legújabb típusok már rendelkeznek olyan új technológiákkal, amelyek a gyakorlatban tapasztalt hiányosságok kiküszöbölésére alkalmasak. A drónok lezuhanásának kiküszöbölésére biztonságosabb motorokat, hosszabb élettartamú akkumulátorokat, tartalék energiaforrásokat építenek be a légi járművekbe. A beépített automatika pedig csökkentheti az irányító által vagy a megszakadt kapcsolat által okozott balesetek kockázatát. De a fellépő műszaki problémák vagy a kapcsolat megszakadása estére a legtöbb most gyártott drón már automatikus visszatérő rendszerrel és a biztonságos földet érést segítő ernyőkkel van felszerelve.³⁷³ A pilóta nélküli légi jármű zuhanása estére pedig a beépített önmegsemmisítő rendszerek segítenek csökkenteni a károkozás valószínűségét. A műszaki fejlesztésnek tehát komoly szerep jut a pilóta nélküli légi járművek biztonságosabbá tételében.

A pilóta nélküli légi járművek gyártói között kielezett verseny folyik az új eszközök biztonságának és a balesetek elkerülésének garantálásáért. A potenciálisan fellépő károk kiküszöbölése terén azonban el kell különítenünk a technológiai fejlődés hatásmechanizmusai szempontjából két egymástól eltérő területet.³⁷⁴ Egyfelől, a műszaki fejlesztés lehetőséget teremthet olyan új károkozásra, amit a további műszaki fejlesztés sem tud kiküszöbölni vagy csökkenteni.³⁷⁵ Ebben a különleges esetben nem az új technológia az igazi veszélyforrás, hanem annak kettős felhasználási lehetősége. Tehát a műszaki fejlesztő munka terméke használható lesz jogszerűen és jogellenesen is. Jogellenes felhasználás esetében viszont a technológia továbbfejlesztése nem fogja tudni megoldani az eredeti problémát. Másfelől, a műszaki fejlesztés nagy segítséget nyújthat minél biztonságosabb alkalmazásban, a nem várt esetek megelőzésében vagy a már bekövetkezett károk mérséklésében.

Láthatjuk tehát, hogy a pilóta nélküli légi járművek által okozott károk elkerülése, csökkentése érdekében alkalmazott megoldások maguk is új veszélyforrásokká válhatnak. Ennek következtében pedig a műszaki fejlesztés révén elhárított veszélyek helyébe lépő újfajta kockázatok ismét új fejlesztéseket igényelnek.³⁷⁶ Ez az ördögi kör önmagában a műszaki fejlesztés által nem megszakítható, csak általa nem remélhető kockázatok, balesetek és károk elkerülése vagy csökkenése. Ebből következően indokolt a jog lehetséges szerepének vizsgálata a lehetséges károk megelőzésének, csökkentésének céljából. Felvetődik azonban a kérdés, hogy milyen lehetséges jogi eszközök állnak rendelkezésre.

3.3. A megelőzés másik eszköze: a jogi szabályozás

Akárcsak a műszaki fejlesztése, a jogi szabályozás legfőbb célja is az, hogy az új technológiák társadalmi előnyei meghaladják az általuk okozott hátrányokat. Ezért hát arra kell törekedni, hogy a károk a lehető legkisebbek legyenek, miközben a fellépő károk károsultjait olyan helyzetbe kell hozni, mintha nem is került volna sor a kár bekövetkezésére. A pilóta nélküli légi járművek sajátos természetéből és használatuk egyre széleskörűbbé válásából

³⁷³ MISKOLCZI BODNÁR Péter: A drónbalesetek megelőzése, különös tekintettel a műszaki fejlesztés és a légiközlekedési jog prevenciósi lehetőségeire. In GELLÉN Klára (szerk.): Jog, innováció, versenyképesség. Budapest, Wolters Kluwer, 2017., 61. p.

³⁷⁴ MISKOLCZI BODNÁR Péter: Felelősség az új technológiák alkalmazása során keletkezett károkért. In TÓTH András (szerk.): Technológiai jog. Wolters Kluwer, Budapest, 2016., 199. p.

³⁷⁵ MISKOLCZI BODNÁR Péter: uo. 199. p.

³⁷⁶ MISKOLCZI BODNÁR Péter: uo. 199. p.

adódóan olyan jogszabályi keretre van szükség, amely egyaránt teret enged a technika jótékony fejlődésének és a jogsértések megakadályozására irányuló törekvéseknek.

Egy új technológia jogrendbe illesztése Miskolczi Bodnár Péter szerint két lehetséges módon történhet: vagy a hagyományos jogi kereteket alkalmazzuk az új eszközökre, ideértve a már meglévő jogszabályok kisebb mértékű módosítását is, vagy teljesen új, egyediesített jogszabályokat alkotunk.³⁷⁷

Új jogi megoldások bevezetése akkor célszerű, ha az új technika olyan újfajta kockázatokat eredményez, amelyek a meglévő jogi eszközökkel nem kezelhetők vagy amelyek új jogi megoldások révén eredményesebben háríthatók el.³⁷⁸ A pilóta nélküli légi járművekkel kapcsolatos magánjogi igények specialitása azonban elsősorban nem abban ragadható meg, hogy ezen eszközök teljesen új magánjogi tényállásokat hoznak létre, hanem abban, hogy a már meglévő jogszabályi keretek között teljesen új módon keletkeztethetnek magánjogi jogvitákat.³⁷⁹ Így elsősorban arra a kérdésre kell keresnünk a választ, hogy az utóbbi években kialakult uniós és magyar jogi szabályozás alkalmas-e a károkozó magatartások kezelésére, valamint szükséges-e a meglévő jogi eszköztárunk kiegészítése?

A pilóta nélküli légi járművekkel kapcsolatosan az utóbbi években meghozott európai uniós és magyar jogszabályok érintik az alábbi állami szabályozási szinteket: 1. eszközök regisztrálása, tulajdonos/használó nyilvántartásba vétele, 2. műszaki alkalmasságra vonatkozó előírások, követelmények meghatározása, üzembentartás engedélyhez kötése, 3. speciális képzettség és a drónok ismeretének megkövetelése, 4. a drónhasználat szabályainak részletes kidolgozása, hatósági előírások és tilalmak megsértésének közigazgatási jogi szankcionálás, 5. a drónhasználat eseti és előzetes engedélyeztetésére vonatkozó kötelezettség előírása, 6. az okozott vagyoni és nem vagyoni hátrány kompenzációja 7. felelősségbiztosítás megkötésének előírása, 8. állam által meghatározott büntetőjogi következmények.³⁸⁰ Ezek a szabályozási körök az állam intézkedési lehetőségeinek különböző területeit ölelik fel az új technológiára és az emberi tényezőre fókuszálva. A következőkben a hatályos európai uniós és magyar jogi szabályozási háttérrel mutatom be, érintve a fent ismertetett a szabályozási köröket. Azonban jelen tanulmány a szabályozási körök közül főként a polgári jogi védelmi eszközökre³⁸¹, azokon belül is a kárfelelősség szabályozására fókuszál.

³⁷⁷ MISKOLCZI BODNÁR Péter: Felelősség az új technológiák alkalmazása során keletkezett károkért. In TÓTH András (szerk.): Technológiai jog. Wolters Kluwer, Budapest, 2016., 201. p.

³⁷⁸ MISKOLCZI BODNÁR Péter: uo. 203. p.

³⁷⁹ ZSURZSA Zsolt: A drónrepüléssel összefüggő magánjogi igények. *Debreceni Jogi Műhely*, 2019/1-2., 3. p.

³⁸⁰ PUSZTAHELYI Réka - STEFÁN Ibolya: Szigorú felelősség a drónok használata során felmerülő vagyoni és nem vagyoni sérelemért. *Publicationes Universitatis Miskolcensis Sectio Juridica et Politica*, Tomus XXXVII/1, 2019., 453. p.

³⁸¹ Ezek például: a személyiségvédelem és adatvédelem, a birtokvédelem és a tulajdonvédelem, illetve a bekövetkezett hátrányok kompenzálására szolgáló kártérítés és sérelemdíj.

4. A PILÓTA NÉLKÜLI LÉGI JÁRMŰVEKKEL KAPCSOLATOS JOGI SZABÁLYOZÁS

A pilóta nélküli légi járművek robbanásszerű fejlődését nem követte egyből a jogszabályi környezet fejlődése. Hosszú jogalkotási folyamat eredményeképp született meg először az uniós majd ezt követve és kiegészítve a magyar jogi szabályozás. Fontos azonban kiemelni, hogy drónok üzembentartására, tervezésére, gyártására vagy éppen forgalomba hozatalára eltérő jogszabályok születtek, így ezek közül – a témához illeszkedve - csak a pilóta nélküli légi járművek üzembentartóira, illetőleg üzembentartására vonatkozó a kárfelelősség körében releváns szabályokkal foglalkozik jelen tanulmány részletesebben.

4.1. Az európai uniós jogszabályi keretek

Az uniós jogalkotási eljárás eredményeképpen két olyan végrehajtási rendelet született, amelyek keretrendszerként adnak a pilóta nélküli légi járművekre vonatkozó szabályozás kidolgozásához, és minden forgalomba kerülő típusra tartalmaznak rendelkezéseket. A végrehajtási rendeletek a megalkotására a polgári légi közlekedés területén alkalmazandó közös szabályokról szóló 2018/1139 EU rendelet³⁸² (a továbbiakban: Alaprendelet) állapított meg hatáskört. A 2019/945 számú rendelet elsősorban a drónok gyártóinak, importőrjeinek és forgalmazóinak kötelezettségeit, valamint a drónokra vonatkozó adminisztratív és műszaki előírásokat tartalmazza. A 2019/947 számú végrehajtási rendelet pedig a drónok üzembentartóira³⁸³ és távpilótáira³⁸⁴ vonatkozó kötelezettségeket szabályozza. Ezen uniós rendeletek 2021. január 1-jével kerültek bevezetésre. Végrehajtási rendeleti jellegüknél fogva és az Európai Unió működéséről szóló szerződés (a továbbiakban: EUMSZ) 288. cikke értelmében, teljes egészében kötelezőek és közvetlenül alkalmazandók valamennyi tagállamban.³⁸⁵ Az uniós jogszabályi környezet teljes megértéséhez az Alaprendelet és az üzembentartással és üzembentartókról szóló végrehajtási rendelet részletes kifejtése szükséges, hiszen ezek a rendeletek képezik a magyar szabályozás alapját is.

4.1.1. A 2018/1139 számú rendelet (Alaprendelet)

Az Alaprendelet rögzíti a pilóta nélküli légi járművek használatának uniós szabályozási alapjait. Jelentőségét az adja, hogy külön részt (VII. szakasz) szentel a pilóta nélküli légi járműveknek, kiterjesztve az uniós szabályozást a 150 kilogrammnál kisebb legnagyobb felszállótömegű drónokra is. Az Alaprendelet egyértelműsíti, hogy a drónok olyan légi járművek, amelyek népszerűségüknél és jelentőségüknél, valamint kialakításuknál fogva egyedi szabályozást igényelnek. Ennek megfelelően az Alaprendelet két nagyobb szabályozási területet határozott meg: a termékbiztonságot garantáló szabályokat, valamint az üzemeltetéssel kapcsolatos szabályokat. E felhatalmazás eredményeként került megfogalmazásra a pilóta nélküli légi járművekkel foglalkozó két végrehajtási rendelet. Az Alaprendelet maga ad lehetőséget a tagállamok számára, hogy „a közbiztonság, vagy a magánélet és a személyes

³⁸² Az Európai Parlament és a Tanács (EU) 2018/1139 rendelete (2018. július 4.) a polgári légi közlekedés területén alkalmazandó közös szabályokról és az Európai Unió Repülésbiztonsági Ügynökségének létrehozásáról és a 2111/2005/EK, az 1008/2008/EK, a 996/2010/EU, a 376/2014/EU európai parlamenti és tanácsi rendelet és a 2014/30/EU és a 2014/53/EU európai parlamenti és tanácsi irányelv módosításáról, valamint az 552/2004/EK és a 216/2008/EK európai parlamenti és tanácsi rendelet és a 3922/91/EGK tanácsi rendelet hatályon kívül helyezéséről

³⁸³ Üzembentartó: „olyan jogi vagy természetes személy, aki vagy amely egy vagy több UAS-t üzembentart vagy üzembentartani szándékozik” 2019/947 rendelet, 2. cikk 2. pontja

³⁸⁴ Távpilóta: a drón irányítását ténylegesen végző személy

³⁸⁵ Az Európai Unióról szóló szerződés és az Európai Unió működéséről szóló szerződés (2016/C 202/01)

adatok védelme érdekében bizonyos feltételekhez” kössék a pilóta nélküli légi járművek üzemben tartását.³⁸⁶

4.1.2. A 2019/947 számú végrehajtási rendelet

A 2019/947 számú végrehajtási rendelet alapvetően a pilóta nélküli légi járművek üzemben tartásával és üzemeltetői foglalkozik. A jogszabály részletesen meghatározza, hogy kik és milyen feltételek mentén használhatják a pilóta nélküli légi járműveket. A szabályozás az összes részes tagállamban keretet biztosít a képzéssel, vizsgáztatással, nyilvántartásba vétellel és a légtérhasználattal kapcsolatosan. Célja, hogy biztosítsa a határokon átvéelő azonos használati kereteket, egyfajta uniós minimumot, miközben a rendeletben szabályozott területeken a részletszabályok kialakítása a tagállamok feladata maradt.³⁸⁷ A szabályozás kiindulópontja, hogy a pilóta nélküli légi járművek az egységes európai égbolt légterében³⁸⁸ ugyanúgy műveleteket végezhetnek, mint a pilótával rendelkező járművek. A pilóta nélküli légi járműveket pedig nem pusztán a maximális felszálló tömegük szerint csoportosítja, hanem kockázati alapon is különbséget tesz közöttük. A végrehajtási rendelet három műveleti kategóriát határoz meg: nyílt, speciális és engedélyköteles.³⁸⁹ A kategóriákba az alapján kerülnek besorolásra az egyes tevékenységek (műveletek), hogy milyen kockázatot jelentenek a földön tartózkodó személyekre, illetve a többi légtérhasználóra. Amennyiben egy művelet a nyílt kategória konjunktív feltételeinek³⁹⁰ nem felel meg, úgy a művelet speciális kategóriájának fog minősülni. A két kategória között az a legnagyobb különbség, hogy a nyílt művelet a végrehajtási rendelet szabályozása alapján nem esik előzetes engedélyezési kötelezettség alá, míg a speciális művelet főszabály szerint csak az illetékes tagállami hatóság által kiállított műveleti engedély birtokában kezdhető meg.³⁹¹ Az engedélyköteles műveletek feltételeit szintén meghatározza a rendelet³⁹², továbbá akkor is engedélyköteles kategóriába fog tartozni egy adott művelet, amennyiben az illetékes hatóság az egyedi kockázatértékelés alapján úgy ítéli meg, hogy a művelet kockázata nem csökkenthető megfelelően az engedélyezés nélkül.

Az eltérő kategóriák esetén eltérőek a távpilóta személyi feltételére vonatkozó előírások is. Nyílt és speciális kategóriába tartozó műveleteket végrehajtók esetén az alsó korhatár főszabály szerint 16 év, amelyet a tagállamok legfeljebb 4, illetve 2 évvel lejjebb vihetnek, ez esetben azonban a 16 éven aluli távpilóta kizárólag az adott tagállam területén tarthat üzemben pilóta nélküli légi járművet.³⁹³

Ezeket kívül a végrehajtási rendelet melléklete külön szabályokat tartalmaz az üzemeltető és a távpilóta felelősségi körére vonatkozóan. Az üzemeltető felelőssége például a művelet és a felmerülő kockázat típusához igazodó operatív eljárások kidolgozása, a távpilóták kijelölése vagy a kockázatokra vonatkozó tájékoztatás nyújtása. Távpilóta esetében kiemelhető, hogy nem végezheti feladatát, ha pszichoaktív anyagok vagy alkohol befolyása alatt áll, vagy ha sérülés, fáradtság, gyógyszeres kezelés, betegség vagy egyéb okok miatt alkalmatlan feladatai ellátására.³⁹⁴

³⁸⁶ 2018/1139 EU rendelet, 56. cikk (8) bekezdés

³⁸⁷ SÁNDOR Zsolt - PUSZTAI Máté: A hazai pilóta nélküli légi járművekkel kapcsolatos szabályozás összehasonlítása a többi uniós tagállam gyakorlatával. *Repüléstudományi Közlemények*, 2021/1., 85. p.

³⁸⁸ A 2018/1139 EU rendelet 3. cikk 33. pontja szerint az „egységes európai égbolt légtere”: az azon terület feletti légtér, amelyre a Szerződések alkalmazandók, valamint minden más olyan légtér, amelyre a tagállamok az 551/2004/EK rendeletet annak 1. cikke (3) bekezdésének megfelelően alkalmazzák.

³⁸⁹ 2019/947 számú rendelet 3. cikk

³⁹⁰ 2019/947 számú rendelet 4. cikk

³⁹¹ 2019/947 számú rendelet 3. cikk a)-b) pont és 5. cikk (1) bekezdés

³⁹² 2019/947 számú rendelet 6. cikk

³⁹³ 2019/947 számú rendelet 9. cikk (1)-(4) bekezdés

³⁹⁴ 2019/947 számú rendelet A. rész UAS.OPEN.050 1., 3. és 7. pontja, valamint UAS.OPEN.060 2. a) pontja

A végrehajtási rendeletek elfogadásával a pilóta nélküli légi járművekre vonatkozó jogi szabályozás olyan mérföldkőhöz érkezett, amely orientálni tudta a későbbi tagállami szabályozást. Az Alaprendelet és a 2019/947 számú végrehajtási rendelet olyan kiindulópontot jelent a pilóta nélküli légi járművek működtetésének szabályozásához, amely alapján különbség tehető a felhasználás célja, módja és alanyi köre szerint.

4.2. A hatályos magyar jogi szabályozás

Az, hogy mire milyen drónhasználati szabályok vonatkoznak Magyarországon, nagyban függ attól, hogy hol, milyen célból és milyen pilóta nélküli légi járművet reptet. A magyar hatályos jogszabályi környezet alapvető kereteit a légi közlekedésről szóló módosított 1995. évi XCVII. törvény (a továbbiakban: Ltv.), valamint a magyar légtér igénybevételéről szóló 4/1998. (I. 16.) Korm. rendelet adják; önálló "dróntörvényről" a közbeszédben sokszor elhangzottakkal ellentétben nem beszélhetünk. A pilóta nélküli állami légijárművek repüléséről szóló 38/2021. (II. 2.) Korm. rendelet pedig az állami feladatot (honvédelmi, vámhatósági, rendvédelmi stb.) ellátó szervek drónjaira állapít meg kötelező érvényű szabályokat. Az Európai Unió szabályozása szerint a tagállamok az uniós szabályoknál szigorúbb szabályokat is hozhatnak, de azzal ellentéteseket nem, illetve azokat a rendelkezéseket, amelyek már szerepelnek az uniós szabályozási rendszerben a tagállami jogszabályokban már nem szükséges megismételni.³⁹⁵ Ebből következően a magyar törvényeket és rendeleteket mindig az uniós szabályokkal együttesen kell értelmezni. Így azon rendelkezések tárgyalása, amelyek alkalmazása változtatás nélkül valósult meg a magyar szabályozási környezetben nem szükséges; elég pusztán azon elemek bemutatása, amelyek esetén a szigorúbb előírásokkal találkozhatunk. Ilyenre példa a nyilvántartásba vételi eljárások, valamint a képzés és vizsgáztatás.

A drónok nyilvántartásba vétele egy olyan fontos változás, amely valamennyi drónhasználót érint. A nyilvántartásba vétel vagy regisztráció kapcsán két rendszert kell elkülönítenünk: egyfelől a pilóta nélküli légijármű-rendszerek nyilvántartásba vételét, azaz az eszközregisztrációt, másfelől azok üzemeltetőinek nyilvántartásba vételét.³⁹⁶ Magyarország az eszközregisztráció terén sokkal szigorúbb szabályokat vezetett be, mint a legtöbb uniós állam. Minden legalább 250 gramm maximális felszállási tömegű légijármű-rendszert nyilvántartásba kell venni, valamint minden olyan pilóta nélküli légijármű-rendszert nyilvántartásba kell venni, amely nem játék kategóriájú. Játéknak nevezzük azt a pilóta nélküli légi járművet, amely megfelel a játékokra vonatkozó előírásoknak, 120 gramm alatti tömegű és adatrögzítővel nincs felszerelve, továbbá a távpilótától legfeljebb csak 100 méterre képes eltávolodni. Ha ezen feltételek közül akár csak az egyik nem teljesül, kötelező lesz a regisztráció. Az eszközregisztráció érvényessége azonban elméletileg határozatlan ideig érvényes. Az üzemeltetők regisztrációját illetően inkább a díjakban és a nyilvántartásba vétel érvényességi ideje tekintetében vannak kisebb eltérések más tagállamokhoz képest.

A légtérhasználathoz kapcsolódóan fontos kiemelni, hogy már akkor légtérhasználatról beszélhetünk, ha a drón akár csak 1 méterre is felemelkedik a földtől. Lakott terület felett továbbra is csak eseti légtér-kijelölés alapján szabad repülni, viszont lakott területen kívül az általános szabályok szerint nem kötelező eseti légtér igénylése a pilóta nélküli légi jármű reptetéséhez. Az eseti légtér kijelölésére irányuló kérelmet a katonai légügyi hatósághoz kell benyújtani elektronikus úton. Továbbra is léteznek olyan területek (no drone zone), ahol tiltott a drónozás eseti légtér engedély megléte esetén is.³⁹⁷

³⁹⁵ HIDASI Rita: A drónokkal kapcsolatos magánjogi problémák, különös tekintettel a pilóta nélküli légi járművek kárfelelősségének megítélésére. *Iustum, Aequum, Salutare*, 2022/4., 138. p.

³⁹⁶ SÁNDOR Zsolt - PUSZTAI Máté: uo. 85. p.

³⁹⁷ Például kiemelten fontos létesítmények közvetlen közelében. (repterek, katonai bázisok)

Eltérések mutatkoznak az uniós alapszabályokhoz képest a pilóta nélküli légi járművek pilótáinak képzésére és vizsgáztatására vonatkozóan is. Az új szabályok kimondják, hogy a képzést és a vizsgáztatást is az arra jogosult szervezetek végezhetik, az uniós végrehajtási rendeletben meghatározottak szerint. A kijelölt szervezet a pilóták természetes azonosító és vizsgára vonatkozó adatai mellett a pilóták különleges adatait (kóros szenvedély, alkalmasság) is kezelheti.³⁹⁸ Magyarországon, mint a legtöbb tagállamban a képzés ingyenes, azonban a vizsgák díja egységesen 4.600 forint. Két feltétel teljesülése esetén lehet eltekinteni a drónpilóta-képesítés megszerzésétől: egyrészt amennyiben a használt drón az úgynevezett C0 osztályba³⁹⁹ tartozik, és a használó ismeri a drón gyártójának utasításait, másrészt, amennyiben a drón saját építésű, és a tömege nem haladja meg a 250 grammot.⁴⁰⁰

A pilóta nélküli légi járművekre vonatkozó szabályok betartását szigorított szankcionálással igyekszik a magyar drónszabályozás elérni. Szabálysértésnek minősül a drónok jogosulatlan használata, valamint a jogosulatlan használat során más otthonáról készített jogosulatlan hang- vagy képfelvétel készítése.⁴⁰¹ Elkövetése esetén helyszíni bírság szabható ki, amely elérheti akár a 150.000 forintot is. Amennyiben a jogosulatlan használat súlyosabb jogsértést valósít meg, az már tiltott adatszerzésnek⁴⁰², ezzel együtt bűncselekménynek minősül. Az üzemeltetésére vonatkozó szabályokat megsértőkkel szemben pedig akár 100 millió forintig terjedő légiközlekedési bírság szabható ki.

Kiemelendő még itt a későbbiekben részletesebben is ismertetésre kerülő felelősségbiztosítási kötelezettség. Az Ltv. 69. § (1) bekezdése alapján pilóta nélküli légi jármű üzemben tartása felelősségbiztosítási fedezet fennállása esetén végezhető. A felelősségbiztosításra és a felelősségbiztosítási fedezeti összegekre vonatkozó magyar szabályozás azonban igen bonyolult.

Összefoglalóan megállapítható, hogy a magyar jogi szabályozás sok helyen az uniós rendelkezéseknél szigorúbb feltételekhez köti a drónok használatát, ideértve a magáncélú felhasználás körét is. A szabályozás azonban csak közvetve érinti a gyakorlatban felmerülő kártérítési felelősségi kérdéseket. A pilóta nélküli légi járművek számtalan módon keletkeztethetnek olyan tényállásokat, ahol a szerkezet irányítója, vagy az irányításban közreműködő személy magatartása, valamint drónrepülés következményeinek megítélése a polgári jog szabályai alapján történik. Ebből következőleg szükséges annak áttekintése, hogy a magyar polgári jog által szabályozott különböző kártérítési felelősségi alakzatok miként és milyen mértékben képesek védelmet nyújtani, képesek-e biztosítani a bekövetkező károk kompenzálását.

³⁹⁸ A távoli pilóták képzését és vizsgáztatását végző szervezetek kijelöléséről, a távoli pilóták képzésének és vizsgáztatásának részletes szabályairól, valamint a vizsgán való részvétel díjáról szóló 6/2021. (II. 5.) ITM rendelet

³⁹⁹ 2019/945 rendelet 1. melléklet 1. része határozza meg azokat a követelményeket, amelyeknek az ebbe az osztályba tartozó pilóta nélküli légi járműveknek meg kell felelniük.

⁴⁰⁰ HÍDASI Rita: uo. 139. o.

⁴⁰¹ Szabstv. 166. § (1a) bekezdése a magánlaksértés új szabálysértési alakzatáról.

⁴⁰² Btk. 422/A. §

5. A PILÓTA NÉLKÜLI LÉGI JÁRMŰVEKKEL KAPCSOLATOS KÁRTÉRÍTÉSI FELELŐSSÉG

A technikai újítások bevezetése szükségszerűen együtt jár az egyik leghatékonyabb jogi eszköz alkalmazásával: a kártérítéssel. A kártérítési jog bár individualizált, lényegi célja mégis a társadalmilag káros események megelőzésében és reparálásában realizálódik. A kártérítés reparációs és prevenciós hatással is bír. A kártérítés révén kompenzálásra kerülnek a károsultak kárai, továbbá a jövőben nagyobb eséllyel riadnak vissza a károkozók a jogsértő magatartások tanúsításától. A műszaki fejlődésre és biztonság növekedésére is jótékony hatással bír, hiszen a potenciális károkozók így a jog által fenyegetett helyzetbe kerülnek, előtérbe kerül a biztonság és a kockázatkerülés. A kártérítés így tehát nem csak a károsultak érdekeit oltalmazza, hanem áttételesen a káresemények számának csökkenéséhez is hozzájárul. A különböző kárfelelősségi fajták azonban eltérő módon vegyítik a reparációs és prevenciós funkciókat. Kiemelten kell tehát azt is vizsgálni, hogy a különböző helyzetekben, melyik felelősségi alakzat alkalmazható a legnagyobb társadalmi haszonnal. Azonban a károsultak védelme mellett azt is magában foglalja a társadalmi haszon, hogy lehetőség szerint kerüljük az olyan megoldást, amely megakadályozná vagy gátolná az új technológiák bevezetését és fejlődését.⁴⁰³

5.1. Általánosságban a kárfelelősségről

A pilóta nélküli légi járművek használata során okozott károkért való felelősség kontraktuális, illetve deliktuális alapon is fennállhat. Továbbá a deliktuális kártérítés körében a fokozott veszéllyel járó tevékenységért való felelősség alkalmazhatósága is központi kérdés. Azonban ahhoz, hogy tudjuk melyik kárfelelősségi alakzatot célszerű alkalmazni a pilóta nélküli légi járművek által okozott károk esetén, először a lehetséges károsultak és károkozók körét kell meghatároznunk.

A pilóta nélküli légi járművek használatból fakadó kár vonatkozásában károsult lehet maga a tulajdonos, a használó vagy harmadik, kívülálló személy. Amennyiben a károsult a tulajdonos vagy a használó, úgy a termékfelelősségi szabályok alapján⁴⁰⁴ követelhetnek kártérítést, ha bizonyítani tudják, hogy a kárt az eszköz hibája okozta. A termékfelelősségi szabályokkal nem konkurálhat szigorú felelősségi szabály (tehát a veszélyes üzemi felelősség sem), legfeljebb a felróhatósági alapú felelősség lehet kártérítési jogi alap.⁴⁰⁵

A lehetséges károkozók személye szintén többféle lehet. Károkozó lehet a pilóta nélküli légi jármű esetében az eszközt szándékosan jogellenesen használó személy, de az is, aki a műszakilag kifogástalan eszközt nem kellő képzettséggel és hozzáértéssel használja. De lehetséges, hogy a kárt a légi járműben lévő ok okozza, amely esetben a technológia fejlesztője, gyártója tekinthető károkozónak.

Láthatjuk tehát, hogy attól függően, hogy milyen károkozó milyen károsultnak okoz kárt többféle kárfelelősségi alakzat alkalmazása is fennállhat. A pilóta nélküli légi járművek alkalmazása során okozott károkért való felelősség kontraktuális és deliktuális alapon is fennállhat. Kontraktuális felelősség esetén a károkozó és a károsult között valamilyen szerződéses jogviszony van, amely megszegése fogja a kárt előidézni és a kárigény alapját képezni. Deliktuális felelősség esetén maga a kár okozása hozza létre a jogviszonyt a felek között. A felelősség ezen két fajtáját kapcsolja össze a non-cumul elve. Ha a károsult a

⁴⁰³ MISKOLCZI BODNÁR Péter: Felelősség az új technológiák alkalmazása során keletkezett károkért. In TÓTH András (szerk.): Technológiai jog. Wolters Kluwer, Budapest, 2016., 202. p.

⁴⁰⁴ Termékfelelősségi szabályok az Európai Unió területén egységesítettek a hibás termékért való felelősségre vonatkozó tagállami törvényi, rendeleti és közigazgatási rendelkezések közelítéséről szóló 85/374/EGK irányelv alapján.

⁴⁰⁵ PUSZTAHELYI Réka - STEFÁN Ibolya: Szigorú felelősség a drónok használata során felmerülő vagyoni és nem vagyoni sérelemért. *Publicationes Universitatis Miskolcensis Sectio Juridica et Politica*, Tomus 2019/1., 460. p.

kártérítési igényét mindkét felelősségi tényállás alapján érvényesíthetné, akkor a non-cumul elve a párhuzamos igényérvényesítési lehetőséget kizárja és csak kontraktuális alapon teszi azt lehetővé.⁴⁰⁶

A drónbalestek túlnyomó többségében a károk elszenvedői kívülálló, harmadik személyek, akik nem állnak szerződéses viszonyban a pilóta nélküli légi járművek üzemeltetőivel. Bár kialakult hazai joggyakorlata még nincs a pilóta nélküli légi járművek által okozott károk elbírálásának, van olyan konkrét bírói döntés⁴⁰⁷, amely alapján analógia útján alkalmazhatónak tűnik a fokozott veszéllyel járó tevékenységből eredő károkért való felelősség (veszélyes üzemi felelősség) ezekre az esetekre is. A döntés tényállása szerint egy nemzetközi modellrepülő versenyen az alperes által irányított repülőmodell irányíthatatlanná vált és a motor magas fordulatszáma mellett a nézők közé zuhant, amellyel egy házaspár halálát okozta. Az eljárás folyamán bizonyítást nyert, hogy a baleset oka a repülőmodellhez tartozó vevőberendezés frekvencia-interferencia zavara volt. Ez egy olyan gyakori jelenség, amely szükségszerűen hozzátartozik a repülőmodell használatához, és amelynek fellelésére számítania kellett volna az irányítónak. Ebből következőleg a perbeli balesetet előidéző interferenciát a fokozott veszéllyel járó tevékenység körén belül jelentkező okként kell értékelni. Megállapítható tehát, hogy a rádióhullámokkal irányított repülő használatát a magyar bírósági gyakorlat a veszélyes üzemi tevékenység körébe sorolta, annak fokozott veszéllyel járó jellege miatt.

A rádióhullámmal irányított modellrepülő esetéből kiindulva célszerű annak a vizsgálata, hogy a pilóta nélküli légi járművek használata veszélyes üzem-e, illetve, hogy miként értelmezhető a „fokozott veszély” az esetükben.

5.2. Veszélyes üzemi felelősség alkalmazhatósága

A veszélyes üzemi felelősség a fokozott veszéllyel járó tevékenységért való felelősség körében kerül szabályozásra a hatályos polgári törvénykönyvünkben.⁴⁰⁸ E szerint, aki fokozott veszéllyel járó tevékenységet folytat, köteles az ebből eredő kárt megtéríteni. Mentessül a felelősség alól, ha bizonyítja, hogy a kárt olyan elháríthatatlan ok idézte elő, amely a fokozott veszéllyel járó tevékenység körén kívül esik.⁴⁰⁹ Ezen szigorú kimentési lehetőség miatt nevezik a fokozott veszéllyel járó tevékenységért való felelősséget tárgyi (objektív) felelősségnek is, szemben a vétkességi (szubjektív) felelősséggel.⁴¹⁰ Új technológiák esetén sok szempontból előnyös lehet a veszélyes üzemi felelősség alkalmazása. A károkozó kimentési lehetőségei szűkebbek, mint az általános deliktuális felelősségi forma esetében. Ez előnyös a károsultak számára, hiszen az igényérvényesítést meglehetősen gyorsítja; a károkozó pedig inkább érez késztetést arra, hogy megpróbálja kerülni a károkozást és csökkentse a kockázatokat.⁴¹¹

Azonban az, hogy mi számít fokozott veszéllyel járó tevékenységnek nem kerül meghatározásra a törvényben. Ennek hatására a bírói gyakorlat kimunkált néhány olyan eset csoportot, amely veszélyes üzemnek minősül. Fontos azonban itt megemlíteni, hogy nem maga a szerkezet, hanem annak alkalmazása fogja megalapozni az objektív, szigorú felelősségi forma alkalmazását.⁴¹² Vannak azonban olyan szempontok (pl: a tevékenység folyamata és tárgya), amelyeket minden esetben figyelembe kell vennie az eljáró bírónak, annak meghatározásakor,

⁴⁰⁶ Ptk. 6:145. §

⁴⁰⁷ BDT 2010.2236

⁴⁰⁸ A Polgári Törvénykönyvről szóló 2013. évi V. törvény

⁴⁰⁹ Ptk. 6:535. § (1) bekezdés

⁴¹⁰ Ptk. 6:519. §

⁴¹¹ MISKOLCZI BODNÁR Péter: Felelősség az új technológiák alkalmazása során keletkezett károkért. In TÓTH András (szerk.): Technológiai jog. Wolters Kluwer, Budapest, 2016., 209. p.

⁴¹² Ide tartoznak: a gépi erővel működő berendezések, elsősorban járművek, az elektromos berendezések, a mérgező anyagok gyártása és felhasználása, valamint a robbanóanyagok, fegyverek gyártása.

hogy az adott tevékenység fokozott veszéllyel járónak minősül-e.⁴¹³ A fokozott veszéllyel járó tevékenység lényege abban áll, hogy a folytatójának csekélyebb mértékű vétkessége vagy az üzemeltetés ideje alatt fellépő viszonylag csekély mértékű rendellenesség vagy hiba is veszélyhelyzetet teremthet, amely esetén fennáll a jelentős mértékű károkozás lehetősége.⁴¹⁴ Ezt tetézik a gépi folyamatok, vagy a természet erői, amik megsokszorozzák az erőhatásokat. Mindezek mellett idetartoznak azok az esetek is, amikor egyszerre nagyobb számú személy életét testi épségét, egészségét vagy vagyonát fenyegető kár veszélye áll fenn.⁴¹⁵

Logikusan feltételezhető, hogy a rádióhullámokkal irányított modellrepülő működtetésének esetéből és a fenti definícióból kiindulva a bírósági gyakorlat arra a következtetésre fog jutni, hogy a pilóta nélküli légi járművek által okozott károkra a veszélyes üzemi felelősség szabályait kell alkalmazni. Azonban ezek az eszközök – ahogy az a korábbi fejezetekben ismertetésre került – igen sokfélék lehetnek. A drónok különbözhetnek méretükben, tömegükben, felhasználásukban. A komolyabb felhasználású katonai vagy hatósági pilóta nélküli légi járművektől kezdve a civil szféra játék drónjáiig igen széles a skála. Nem véletlen, hogy az uniós drónszabályozás egy meghatározó szereplője, az Európai Repülésbiztonsági Ügynökség⁴¹⁶ a drónok különböző fajtáira nézve eltérő szabályok megállapítására tett javaslatot véleményében. A vélemény fő javaslata az volt, hogy minél nagyobb tömegű az eszköz, annál szigorúbb szabályok vonatkozzanak rá.⁴¹⁷ Amennyiben a kisebb tömegű, hobbi felhasználású pilóta nélküli légi járművek működtetése is automatikusan a fokozott veszéllyel járó tevékenységnek minősülne és ez általa a veszélyes üzemi felelősség szabályait kellene rá alkalmazni; a drón használója számára szinte lehetetlen lenne a mentesülés, mivel a pilóta nélküli légi járművel megvalósított károkozás jellemzően a használó által előre nem látható, de a tevékenységi körén belül eső ok miatt következik be. Ez azért lehet visszas, mert az ilyen típusú drónok esetén a legtöbb esetben az eszköz veszélyessége az üzemeltető számára nem egyértelmű, a hatályos szabályok is sokkal enyhébb alkalmazási feltételeket állapítanak meg rájuk nézve.⁴¹⁸

Ebből következően sokan⁴¹⁹ azzal érvelnek, hogy előnyösebb lenne az általános felelősségi alakzat alapján megítélni a kisebb, magáncélra felhasznált pilóta nélküli légi járművek tevékenységét. A deliktuális felelősségi klauzulából eredő felróhatósági vizsgálat nagyobb teret nyújtana a kimentési lehetőségének és biztosítaná, hogy a drón gyártójának termékért való felelőssége⁴²⁰ is érvényesíthetővé váljon. Ugyanakkor, ha a drón használója vétkesen járt el (pl: a használati útmutatótól eltérően működtette az eszközt) a felelőssége ugyanúgy megállapítható lesz. Ebből következőleg méltánytalan lenne típusra, tömegre, felhasználásra tekintet nélkül minden pilóta nélküli légi jármű működtetőjére ugyanazon felelősségi alakzat alkalmazása. Ezt támasztja alá, hogy a kialakult gyakorlat szerint az eljáró bírónak is mindig egyedileg kell eldöntenie, hogy az adott ügyben felmerülő tevékenység fokozott veszéllyel jár-e.⁴²¹ Ez az egyedi vizsgálat és egy olyan objektív zsinórmérték, mint a tömeg vagy felhasználási alapon történő besorolás megfelelő alapul szolgálhat a bíróság számára annak meghatározásához, hogy a pilóta nélküli légi jármű működtetése fokozott veszéllyel járó tevékenység-e.⁴²² Ezen differenciálás nélkül, a veszélyes üzemi felelősség kollektív alkalmazása végső soron a drónhasználat és az új technológiák terjedésének akadályává is válhat.

⁴¹³ BH 2013.91.

⁴¹⁴ HAVASI Péter: Felelősség fokozott veszéllyel járó tevékenységért. In PETRIK Ferenc (szerk.): Polgári jog – Kommentár a gyakorlat számára IV. kötet, Budapest, HVG-ORAC, 2016., pp. 981–982.

⁴¹⁵ BDT 2012.2661

⁴¹⁶ Hivatalos nevén: European Aviation Safety Agency, röviden: EASA

⁴¹⁷ Az Európai Repülésbiztonsági Ügynökség (EASA) szakmai véleménye: „European Aviation Safety Agency: Introduction of a regulatory framework for the operation of unmanned aircraft systems in the 'open' and 'specific' categories” 2018., 36. p.

⁴¹⁸ ZSURZSA Zsolt: A drónrepüléssel összefüggő magánjogi igények. *Debreceni Jogi Műhely*, 2019/1-2., 96. p

⁴¹⁹ Lásd ZSURZSA Zsolt és HIDASI Rita hivatkozott tanulmányait.

⁴²⁰ C-52/00. számú ügy, az Európai Községek Bizottsága v. Francia Köztársaság, 22. pontja

⁴²¹ BH 2002. 306.

⁴²² ZSURZSA Zsolt: uo. 96. p.

5.3. Üzemeltetői minőség vizsgálata

Bár egyes esetekben a felróhatósági alapú felelősség alkalmazása látszik indokoltnak, az esetek túlnyomó többségében megállapítható, hogy a drónhasználat fokozott veszéllyel járó tevékenységnek minősül, és ezért a veszélyes üzemi felelősség szabályait kell rájuk alkalmaznunk. Ebből kifolyólag igen fontos kérdéssé válik az üzemeltető személyének megállapítása.

A veszélyes üzemi felelősség esetén a jog a többféle potenciális károkozó közül kiválaszt egyet és ezzel leegyszerűsíti az oksági kapcsolat feltárását.⁴²³ A fokozott veszéllyel járó tevékenység folytatójának az fog minősülni, akinek az érdekében a veszélyes üzem működik.⁴²⁴ A gyakorlat alapján azonban üzemeltetőnek kell tekinteni azokat a személyeket is, akik az alábbi tevékenységeket folytatják: képes és köteles a fokozott veszéllyel járó tevékenységből eredő kockázat csökkentésére vagy elhárítására; irányítja, ellenőrzi, fenntartja és üzemelteti a veszélyes üzem; rendelkezési joga van a veszélyforrás felett vagy élvezi a működés bármilyen előnyeit.⁴²⁵ Ezt a meghatározást egészíti még ki a PK 40. számú állásfoglalás, amely szerint „a folytatás ismétlődő, rendszeres és tartós tevékenységet jelent, s hogy ez mikor áll fenn, azt csak az eset körülményei alapján lehet eldönteni.” Az üzemeltető fogalmát az uniós Alaprendelet is szabályozza, amely szerint az üzemeltető „olyan jogi vagy természetes személy, amely vagy aki egy vagy több légi járművet üzemben tart vagy üzemben szándékozik tartani.”⁴²⁶ Az uniós szabályozás alapján az üzemeltetői státusz megszerzésének feltétele az EUMSZ hatálya alá tartozó területen való lakóhely vagy székhely, a tanúsítvány megszerzése vagy nyilatkozat arról, hogy rendelkezik a megfelelő képességekkel és eszközökkel.⁴²⁷

A veszélyes üzemi felelősség szabályai tehát az üzemeltető mint károkozó megjelölésével, olyan személyt választanak ki, aki vagy ténylegesen a kár okozója lesz, vagy a károsultnál sokkal inkább képes a kárt ténylegesen okozó személy kilétét kideríteni és vele szemben fellépni. Azonban a felhasználási céljuk szerint megkülönböztetett pilóta nélküli légi járművek különböző csoportjaiban problémás lehet az üzemeltető személyének megállapítása.

A magáncélú felhasználás esetén a meghatározás a legtöbb esetben nem okoz nehézséget, mivel általában a tulajdonos használja a drónt, így az üzemeltető is ő lesz. Csupán az eszköz közös használata vet fel kérdéseket. Amennyiben egy család több nagykorú tagja is használja különböző célokra a drónt, úgy több üzemeltetőről beszélhetünk⁴²⁸, ezért egyetemlegesen fognak felelni a harmadik személynek okozott károkért és egymással szemben megtérítési igényük lehet. Ebben az esetben a hatóságilag regisztrált üzemeltető és a polgári jogilag üzemeltetőnek tekintett személy egymástól eltérhet.

A kereskedelmi célú felhasználás körében az üzemeltető meghatározása bonyolultabb feladat, mivel ezekben az esetekben az a személy, akinek az érdekében a pilóta nélküli légi jármű működik és az, aki ténylegesen irányítja, sokszor eltérő lehet. Ezt felismerve tesz különbséget az Alaprendelet a távoli pilóta és az üzemeltető között. E különbségtétel hozzájárul ahhoz, hogy a ráhatásnak nagyobb szerepe legyen a felelősség megállapításakor, mint az érdekkörnek. Ha a veszélyes üzemi tevékenységhez fűződő érdekük és a ráhatásuk közel azonos mértékű, akkor célszerű, hogy az okozott kárért közös üzemeltetőként, egyetemlegesen feleljenek. Abban az esetben viszont, ha az üzemeltető és a távoli pilóta

⁴²³ MISKOLCZI BODNÁR Péter: uo. 207. p.

⁴²⁴ Ptk. 6:536 § (1) bekezdés

⁴²⁵ FUGLINSZKY Ádám: Kártérítési jog. Budapest, HVG-ORAC 2015., pp. 381-382.

⁴²⁶ A 2018/1139 rendelet 3. cikk 13. pont

⁴²⁷ A 2018/1139-es számú rendelet, 30. cikk (1) bekezdése

⁴²⁸ Figyelemmel a PK 40. számú állásfoglalásra

közötti tartós viszony biztosítja az üzem működése felett az üzemeltető ellenőrzését, ráhatását, akkor a pilóta a veszélyes üzemi felelősség szabályai szerint nem felel, nem minősül üzemeltetőnek; azonban az általános felelősségi szabály szerint szintén az okozott kár megtérítésére kötelezhető.⁴²⁹

Látható tehát, hogy a kártérítés hatékony segítséget jelent a pilóta nélküli légi járművek használata során keletkezett károk megtérítésében és megelőzésében. Azonban önmagában a kártérítés nem elegendő ahhoz, hogy a reparációs és preventív célok mellett teret lehessen engedni az új technológiák fejlődésének és kibontakozásának. A kitűzött célok eléréséhez szükséges a felelősségbiztosítás intézményének igénybevétele is.

⁴²⁹ PUSZTAHELYI Réka - STEFÁN Ibolya: Szigorú felelősség a drónok használata során felmerülő vagyoni és nem vagyoni sérelemért. *Publicationes Universitatis Miskolcensis Sectio Juridica et Politica*, Tomus 2019/1., 467. p.

6. A PILÓTA NÉLKÜLI LÉGI JÁRMŰVEKHEZ KAPCSOLÓDÓ FELELŐSSÉGBIZTOSÍTÁS

A felelősségbiztosítás egy, a károkozó felelősségét meg nem szüntető, a károkozó és a károsult közötti kárkötelmet lebonyolító, törvényi alapú szerződéses megállapodás, egyfajta kártelepítési mód. A biztosítási esemény bekövetkezése esetén olyan kár megtérítése alól mentesíti a biztosítottat, amelyért jogszabály szerint a biztosított felelős.⁴³⁰ A pilóta nélküli légi járművek súlyos károkat tudnak előidézni, így a kártérítés eszköze mellett további intézkedésekkel is garantálni kell a károk megtérítését és azt, hogy a sokszor kiszámíthatatlan összegű kártérítés kifizetésre kerüljön. Ezt biztosítja a kötelező felelősségbiztosítás intézménye, amely meglete esetén a biztosító megtéríti a károkozó helyett a károkat, ha a károkozó a hatályos szabályok betartásával használta a pilóta nélküli légi járművét. Fontos, hogy a felelősségbiztosítás csak akkor biztosít fedezetet, ha a pilóta nélküli légi járművek alkalmazása a szabályoknak megfelelően történik, amennyiben nem, akkor a biztosító nem köteles megtéríteni a bekövetkezett kárt, és az üzemeltető köteles viselni a felelősséget.

A károkozók és a károsultak szempontjából is igen nagy szerepe van a felelősségbiztosításnak. Leglényegesebb hatása, hogy leveszi a károsult válláról annak kockázatát, hogy a kárért felelős személy fizetéseképtelen.⁴³¹ Amennyiben egyértelműen megállapítható a károkozó személye és rendelkezik felelősségbiztosítással, úgy a károsult részére kifizetésre kerül a kártérítés, még akkor is, ha magától a károkozótól nem jutott volna hozzá.⁴³² A felelősségbiztosítás tehát egyrészt kiküszöböli a károsultnak a károkozó anyagi helyzetétől való függését és meggyorsítja a kártérítéshez való hozzájutását, másrészt a károkozót is megvédi attól, hogy a magas összegű kártérítés kifizetése miatt anyagilag ellehetetlenüljön.⁴³³ Mindemellett a felelősségbiztosítás befolyásolja az üzemeltetők magatartását is, hiszen kedvezőbb feltételek mellett köthetnek felelősségbiztosítás azok az üzemeltetők, akik hosszabb ideje végzik balesetmentesen a tevékenységüket. Mindez pedig a károk megelőzésére ösztönözheti a pilóta nélküli légi járművek üzemeltetőit.

A hatályos magyar jogszabályok alapján a legtöbb pilóta nélküli légi járműre kötelező felelősségbiztosítást kötni. A felelősségbiztosítás jogi szabályozása igen bonyolult, ami abból adódik, hogy a pilóta nélküli légijárművek légiközlekedési tevékenységének szerződésen kívüli kárainak felelősségbiztosítási összeghatárait a légiközlekedési kötelező felelősségbiztosításról szóló 39/2001. (III. 5.) Korm. rendelet módosításáról szóló rendelet és a légifuvarozókra és légi járművek üzemben tartóira vonatkozó biztosítási követelményekről szóló 2004. április 21-i 785/2004/EK európai parlamenti és tanácsi rendelet, valamint a módosításáról szóló, 2020. április 27-i (EU) 2020/1118 bizottsági felhatalmazáson alapuló rendelet együttesen tartalmazza. Ez a két uniós és magyar jogszabály határozza meg a fedezeti összeghatárokat, az pedig, hogy éppen melyiket alkalmazzuk, attól függ, hogy mi a pilóta nélküli légi jármű használatának célja (magáncélú vagy kereskedelmi), illetve, hogy mennyi a drón maximális felszálló tömege. A 39/2001 (III.5.) Korm. rendelet a 20 kilogrammnál kisebb felszállótömegű, hobbi célú pilóta nélküli légi járművekre irányadó. A kormányrendelet értelmében szabadidős felhasználás esetén az üzemeltetőnek a 250 gramm⁴³⁴ vagy annál nagyobb felszálló tömegű drón működtetése érdekében kötelező felelősségbiztosítást kötnie. Erdemes azonban kis drónok esetén is figyelembe venni, hogy minden 120 grammnál nagyobb maximális felszálló tömegű pilóta nélküli légi járművet, illetve ennél kisebb, de nem játéknak minősülő és/vagy

⁴³⁰ ZAVODNYIK József: A felelősségbiztosítási szerződéskötési kötelezettségek szabályozása. *Polgári Jog*, 2021/3-4., 4. p.

⁴³¹ LÁBÁDY Tamás: Felelősség a szerződésen kívül okozott károkért és a biztosítási szerződés az új Ptk.-ban. *Polgári Jogi Kodifikáció*, 2001/4-5., pp. 42-53.

⁴³² MISKOLCZI BODNÁR Péter: A felelősségbiztosítás szerepe a drónkárok visszaszorításában és a károsultak helyzetének könnyítésében. *Biztosítás és Kockázat*, 2017/1., 23. p.

⁴³³ ZAVODNYIK József: *uo.* 4. p.

⁴³⁴ Amennyiben a pilóta nélküli légi jármű 250 grammnál kisebb, abban az esetben kell rá biztosítást kötni, ha az nem minősül játéknak és/vagy adatrögzítővel felszerelt.

adatrögzítővel felszerelt drónt regisztrálni kell, így javasolt a 250 gramm alatti, de regisztrációra kötelezett drónra is felelősségbiztosítást kötni. Ha a pilóta nélküli légi járművet kereskedelmi tevékenységre használják, vagy a legnagyobb felszálló tömege több mint 20 kilogramm, úgy már az uniós rendelet lesz irányadó. Ebből következően a 250 grammnál kisebb felszálló tömegű, de kereskedelmi célokra használt drónokra is kötelező felelősségbiztosítás kötése. A drónokra vonatkozó biztosítási összeghatárok tehát különbözőek lehetnek felszálló tömeg, felhasználási cél alapján.

Kiemelendő azonban, hogy a jogszabályok kizárólag a harmadik személyeknek okozott károk tekintetében írják elő a kötelező felelősségbiztosítás megkötését. Tehát az eszközben magában bekövetkezett kárért, vagy a távpilótának vagy az üzemeltetőnek saját magának okozott sérülés vagy kár esetén nem biztosít kártérítési lehetőséget, ennek érdekében további biztosítások megkötése szükséges.⁴³⁵

A maximális felszálló tömegtől és felhasználási céltól függő összegű, de kötelező felelősségbiztosítás segítséget nyújt a károk megtérítésében és megelőzésében, miközben egyaránt védi a kárért felelős személyek és a károsult vagyoni érdekeit is. Kijelenthető tehát, hogy a felelősségbiztosítás a kártérítés jogi intézményével együtt olyan hagyományos jogi eszközök, amelyek képesek lehetnek a pilóta nélküli légi járművek mint új technológiák által okozott károk sikeres kiküszöbölésére.

⁴³⁵ Drónozás Európában, 5. rész: nyilvántartás, biztosítás, bírság. iho.hu/hirek/dranozas-europaban-5-resz-nyilvantartas-biztositas-birsag, (utolsó letöltés és megtekintés ideje: 2023. 09. 28.)

7. ÖSSZEGZÉS

A repülés iránti vágy ősidők óta foglalkoztatja az embert, elég csak Daidalosz és Ikarosz mitológiai történetére gondolnunk. Azonban Ikarosz tragikus szárnyalása óta azt is tudjuk, hogy az égbolt meghódítása sosem veszélytelen feladat. Napjainkban már nem a léghajók és repülőgépek jelentik a legújabb technikai eszközöket, amelyek lehetővé teszik számunkra az égbolt uralmát, hanem a pilóta nélküli légi járművek. Ebből következően a jognak az általuk okozott veszélyekre és kockázatokra kell a legnagyobb figyelmet fordítania.

A pilóta nélküli légi járművek sajátos természetükből és felhasználásuk egyre szélesebb köréből adódóan, valamilyen módon minden bizonnyal meg fogják változtatni a mindennapi életünket. A jogalkotónak és a jogalkalmazóknak tehát gyorsan és megfelelően kell reagálniuk a drónok alkalmazásából eredő problémákra és igyekezniük kell egy olyan minden igényt kielégítő rendszer létrehozására, amely védi és kompenzálja a károsultakat, de nem gátja a technikai fejlődésnek sem.

A pilóta nélküli légi járművek által okozott balesetek ellen pusztán a műszaki fejlesztés nem nyújt hathatós védelmet, szükséges a jog közbelépése. A hatályos uniós és hazai jogszabályok a drónokhoz kapcsolódó legtöbb szabályozási területre vonatkozóan tartalmazznak olyan rendelkezéseket, amelyek elősegítik a biztonságos és kockázatmentes működtetést. A kártérítési felelősségi szabályok alkalmazására csak akkor van szükség, ha ezek a szabályok már nem elegendőek a kockázatokkal szembeni védekezéshez. Ebből következőleg a tanulmány kulcsfontosságú pontja a pilóta nélküli légi járművekhez kapcsolódó felelősségtani kérdések megválaszolása. A pilóta nélküli légi járművek által okozott károk megtérítése iránt indult eljárásokban az eljáró bíró előtt áll a feladat, hogy az adott ügyben megállapítsa, hogy fokozott veszéllyel járó tevékenységnek minősül-e a drón működtetése; továbbá, hogy ki tekinthető a perbeli pilóta nélküli légi jármű tekintetében az üzemeltetőnek. Jelen tanulmány ezeknek a kérdéseknek az eldöntéséhez is igyekszik mankót nyújtani. A kötelező felelősségbiztosítás intézménye a kártérítéssel együtt sikeresen segítheti elő a károsultak védelmét és az okozott károk megtérülését. A maximális felszállótömeg és a felhasználási cél szerinti különbségtétel pedig biztosítja, hogy ezek a jogi eszközök ne váljanak a technikai innováció gátjaivá.

Napjainkban a jog feladata, hogy a pilóta nélküli légi járműveket olyan módon integrálja a mindennapi életünkbe, hogy az minden fél számára a lehető legelőnyösebb legyen. Természetesen nem lehet egyszerre a dróntulajdonosok, felhasználók, a gyártók és a kívülálló harmadik személyek igényeit is maradéktalanul kielégíteni, azonban elmondható, hogy az utóbbi években megszületett európai uniós és magyar jogszabályok olyan keretek meghatározására törekedtek, amelyek alkalmasak a dróntechnológia további fejlődését biztosítani, de mellette a kívülálló személyek érdekeit is védeni. Az azonban, hogy a jogalkalmazás ezeket a szabályozási kereteket miként fogja értelmezni még a jövő egyik nagy kérdése.

8. IRODALOMJEGYZÉK

Könyvek, cikkek:

- CSÓRÉ Attila - MAJOR Gábor: A pilóta nélküli légi járművek (UAV) evolúciója. *Repüléstudományi Közlemények*, 2021/1.
- FUGLINSZKY Ádám: Kártérítési jog. Budapest, HVG-ORAC, 2015.
- GAJDÁCS Lajos - MAJOR Gábor: Az UAV alkalmazásának kockázatai a biztonságtechnika területén. *Repüléstudományi Közlemények*, 2018/2.
- HAVASI Péter: Felelősség fokozott veszéllyel járó tevékenységért. In PETRIK Ferenc (szerk.): Polgári jog: kommentár a gyakorlat számára IV. kötet, Budapest, HVG-ORAC, 2016.
- HIDASI Rita: A drónokkal kapcsolatos magánjogi problémák, különös tekintettel a pilóta nélküli légi járművek kárfelelősségének megítélésére. *Iustum, Aequum, Salutare*, 2022/4.
- KISS Béla - MAJOR Gábor: Légből kapott segítség a COVID-19 ellen. In SZILVÁSSY László - BÉKÉSI Bertold (szerk.): Repüléstudományi tanulmányok: Repüléstudományi Szemelvények 2020. Budapest, Ludovika Egyetemi Kiadó, 2021, pp. 279-306.
- LÁBADY Tamás: Felelősség a szerződésen kívül okozott károkért és a biztosítási szerződés az új Ptk.-ban. *Polgári jogi Kodifikáció*, 2001/4-5.
- MAKKAY Imre: Uav, Drone, Rpv, Rpa, Uas, Rpas, Ucas - és ami mögöttük van. In PALIK Mátyás (szerk.): Pilóta nélküli repülés profiknak és amatőröknek. Budapest, Nemzeti Közszerzői Jogi Kiadó, 2013.
- MISKOLCZI BODNÁR Péter: A drónbalesetek megelőzése, különös tekintettel a műszaki fejlesztés és a légiközlekedési jog prevenciók lehetőségeire. In GELLÉN Klára (szerk.): Jog, innováció Versenyképesség. Budapest, Wolters Kluwer, 2017.
- MISKOLCZI BODNÁR Péter: A felelősségbiztosítás szerepe a drónkárok visszaszorításában és a károsultak helyzetének könnyítésében. *Biztosítás és Kockázat*, 2017/1.
- MISKOLCZI BODNÁR Péter: Felelősség az új technológiák alkalmazása során keletkezett károkért. In TÓTH András (szerk.): Technológiai jog. Budapest, Wolters Kluwer, 2016.
- NÉMETH András: UAV-k alkalmazása a közfeladatok ellátása során II. *Hadmérnök*, 2018/3.
- PETRÉTEI Dávid: A drónok krimináltechnikai és rendészeti felhasználása. *Magyar Bűnüldöző*, 2015/1-3.
- PUSZTAHELYI Réka - STEFÁN Ibolya: Szigorú felelősség a drónok használata során felmerülő vagyoni és nem vagyoni sérelemért. *Publicationes Universitatis Miskolcensis: Sectio Juridica et Politica*, Tomus XXXVII/1, 2019.
- RIPSZÁM Dóra: A pilóta nélküli légi járművel megvalósított jogsértő magatartások, különös tekintettel a tiltott adatszerzés új alapesetére. *Rendvédelem*, 2022/2.
- SÁNDOR Zsolt - PUSZTAI Máté: A hazai pilóta nélküli légi járművekkel kapcsolatos szabályozás összehasonlítása a többi uniós tagállam gyakorlatával. *Repüléstudományi Közlemények*, 2021/1.
- SONNEWEND Gyula: A drónok repülésének jogi szabályozása hazai és nemzetközi viszonylatokban. Szolnok, Nemzeti Közszerzői Jogi Kiadó: Repülés Irányító és Repülőhajózó Tanszék, 2018.
- STEFÁN Ibolya: A drónokkal kapcsolatos szabályok vizsgálata. *Miskolci Jogtudó*, 2017/1.
- SZALKAI István - ERCSEY Tamás Zsolt - SZÉP Károly: A pilóta nélküli légi járművek jövőbeli alkalmazási lehetőségeinek vizsgálata. *Repüléstudományi Közlemények*, 2020/32.
- ZAVODNYIK József: A felelősségbiztosítási szerződéskötési kötelezettségek szabályozása. *Polgári Jog*, 2021/3-4.
- ZSURZSA Zsolt: A drónrepüléssel összefüggő magánjogi igények. *Debreceni Jogi Műhely*, 2019/1-2.

Bíróági döntések:

- BDT 2010.2236
- BDT 2012.2661
- BH 2002. 306.
- BH 2013.91.
- C-52/00. SZ., AZ EURÓPAI Községek Bizottsága v. Francia Köztársaság ügy, 22. pont

Jogszabályok és egyéb források:

- A Bizottság (EU) pilóta nélküli légi járművekkel végzett műveletekre vonatkozó szabályokról és eljárásokról szóló 2019/947 számú végrehajtási rendelete
- A Bizottság (EU) pilóta nélküli légi jármű-rendszerekről és a pilóta nélküli légi jármű-rendszerek harmadik üzembentartóiról szóló 2019/945 felhatalmazáson alapuló rendelete
- A Büntető Törvénykönyvről szóló 2012 évi C. törvény
- A hibás termékért való felelősségre vonatkozó tagállami törvényi, rendeleti és közigazgatási rendelkezések közelítéséről szóló 85/374/EGK irányelv
- A Kúria PK 40. számú állásfoglalása
- A légi közlekedésről szóló 1995. évi XCVII. törvény
- A légifuvarozókra és légi járművek üzemben tartóira vonatkozó biztosítási követelményekről szóló 2004. április 21-i 785/2004/EK európai parlamenti és tanácsi rendelet
- A légiközlekedési kötelező felelősségbiztosításról szóló 39/2001. (III. 5.) Korm. rendelet
- A magyar légtér igénybevételeiről szóló 4/1998. (I. 16.) Korm. rendelet
- A pilóta nélküli állami légi járművek repüléséről szóló 38/2021. (II. 2.) Korm. rendelet
- A Polgári Törvénykönyvről szóló 2013. évi V. törvény
- A szabálysértésekről, a szabálysértési eljárásról és a szabálysértési nyilvántartási rendszerről szóló 2012. évi II. törvény
- A távoli pilóták képzését és vizsgáztatását végző szervezetek kijelöléséről, a távoli pilóták képzésének és vizsgáztatásának részletes szabályairól, valamint a vizsgán való részvétel díjáról szóló 6/2021. (II. 5.) ITM rendelet
- Az Európai Parlament és a Tanács (EU) 2018/1139 rendelete (2018. július 4.) a polgári légi közlekedés területén alkalmazandó közös szabályokról és az Európai Unió Repülésbiztonsági Ügynökségének létrehozásáról és a 2111/2005/EK, az 1008/2008/EK, a 996/2010/EU, a 376/2014/EU európai parlamenti és tanácsi rendelet és a 2014/30/EU és a 2014/53/EU európai parlamenti és tanácsi irányelv módosításáról, valamint az 552/2004/EK és a 216/2008/EK európai parlamenti és tanácsi rendelet és a 3922/91/EGK tanácsi rendelet hatályon kívül helyezéséről
- Az Európai Repülésbiztonsági Ügynökség (EASA) szakmai véleménye: European Aviation Safety Agency: Introduction of a regulatory framework for the operation of unmanned aircraft systems in the 'open' and 'specific' categories
- Az Európai Unióról szóló szerződés és az Európai Unió működéséről szóló szerződés

**POLGÁRI JOGI SZEKCIÓ
JOGHALLGATÓI TAGOZAT**

1. BEVEZETÉS

A jogegységi panasz eljárás a jogegységesítő eszközök közé tartozó jogintézmény, része a 2020-ban bevezetett korlátozott precedensrendszernek. A panasz eljárásról szóló szabályok 2020. április 1. napján léptek hatályba, az azóta eltelt idő rövid ahhoz, hogy a bírói gyakorlatba történt tényleges „beépülését” megvizsgáljuk, és talán ahhoz is, hogy választ tudjunk adni arra a jogesetek elemzésével, hogy a konkrét döntésekben hogyan érhető tetten a jogegységesítő hatása. A jogegységi panasz eljárásban hozott érdemi döntéseket a jogalkalmazók feltételezhetően ismerik, de a nagyszámú nem érdemi határozatban foglaltakat talán kevésbé. A korlátozott precedensrendszerrel és ezen belül a jogegységi eljárással kapcsolatban a jogirodalomban ellentétes álláspontok jelentek meg annak bevezetése előtt, ez és az új jogintézmény alaposabb megismerésének lehetősége ösztönzött arra, hogy a pályamunkám témájául a jogegységi panasz eljárás vizsgálatát válasszam.

A szekcióra való tekintettel pályamunkám kizárólag a polgári jogegységi határozatokra tér ki, a büntető ügyszakban született határozatokat ezen okokból nem vizsgáltam.

A jogegységi panasz eljárást a Kúria elnöke a Kúria 2021. évi tevékenységéről a jogegység biztosítása és az önkormányzati normakontroll körében tett országgyűlési beszámolójában úgy jellemezte, hogy egy olyan kivételes eljárás, amely „a peres felek indítványára, rájuk kiható módon járul hozzá a jogegység biztosításához, és nem elvi szinten, általában, hanem a konkrét, egyedi ügyekben vizsgálja a jogegység kérdését.”⁴³⁶

A jogegységi panasz eljárás bevezetése előtt Osztovits András kúriai bíró a Magyar Jogban közzétett tanulmányában akként fogalmazott, hogy a jogegységi panasz eljárás bevezetése több mint aggályos. Utalt arra, hogy jogrendszerünkben három bírósági szint hozhat döntést egy jogvitában, egy újabb perorvoslat bevezetése a „jogi luxus” kategóriájába tartozik.⁴³⁷

Kritikát fogalmazott Wellmann György a jogegység biztosításának új rendszerével kapcsolatban szintén 2020-ban megjelent tanulmányában. Álláspontja szerint az új szabályozás „tartalmilag elhibázott”, sőt megfogalmazta azzal kapcsolatos félelmét is, hogy a jogegység helyett jogbizonytalansághoz vezethet, mert a jogegységi panasz eljárás bevezetésével a jogerős döntést követően igénybe vehető új rendkívüli jogorvoslati eljárást vezet be, ezzel viszonylagossá teszi a jogerő intézményét. Hivatkozott arra, hogy a jogegység a Kúria bíróságokra kötelező döntéseinek keresztül fog megvalósulni a módosítás eredményeként, ezzel „illuzórikussá” teszi a bírói függetlenséget.⁴³⁸

Az új szabályozás, vagyis a jogegységi panasz eljárás bevezetése ezzel szemben Varga Zs. András szerint „... nem tett mást, mint 2011. után újra megerősítette a Kúria összes ítéletének megkerülhetetlen precedenshatását, és ennek érvényesítéséhez a felekre mint az ítéletek kockázatát viselőkre bízott két eljárási eszközt, egyrészt a jogegységre koncentráló felülvizsgálati eljárást, másrészt a jogegységi panasz intézményét. ... a kettő közül a felülvizsgálati eljárások és a jogegység kapcsolatát erősítők a fontosabbak, ha ezek érvényesítik a stare decisis hatást, eredményes jogegységi panasz-eljárásra ritkán kerülhet sor.”⁴³⁹

⁴³⁶ A Kúria elnökének országgyűlési beszámolója a Kúria 2021. évi tevékenységéről a jogegység biztosítása és az önkormányzati normakontroll körében, parlament.hu/irom42/00314/00314.pdf - letöltés: 2023.09.09.

⁴³⁷ OSZTOVITS ANDRÁS: Törvénymódosítás a bírósági joggyakorlat egységesítése érdekében – jó irányba tett rossz lépés? *Magyar Jog*, 2020/2., 80. p.

⁴³⁸ WELLMANN GYÖRGY: Kritikai észrevételek a jogegység biztosításának új rendszerével kapcsolatban. *Magyar Jog*, 2020/11., 648. p.

⁴³⁹ VARGA ZS. ANDRÁS: Tíz gondolat a jogegységről és a precedenshatásról. *Magyar Jog*, 2020/2. 84. p.

Veress Emőd tanulmányában akként fogalmazott, hogy ebben az összefüggésben nem fogadható el Osztovits András azon előzetes kifogása, hogy a precedensrendszernek Magyarországon nincs gyakorlata az angol jogrendszerrel szemben és nem osztotta a Wellmann György által előadottakat sem.⁴⁴⁰

A jogi képviselők fenntartásai is megjelentek több tanulmányban. Ezek az aggályok elsősorban abban körvonalazódtak, hogy az új eljárás egy újabb olyan perorvoslati eszköz lesz, amellyel „a már jogerősen lezárt ügyek újravitathatók.”⁴⁴¹

Pályamunkámban az eddig közzétett jogegységi panasz eljárásban hozott határozatok áttekintése alapján, a hatályos jogi szabályos ismertetése mellett megkísérlem annak a kérdésnek a megválaszolását, hogy az intézménnyel szemben megfogalmazott elvárások és aggályok beigazolódtak-e a bevezetésétől eltelt közel három és fél évben, alkalmas-e a jogegységi panasz eljárás a jogegység biztosítására vagy csak tovább nehezítette a jogkereső állampolgár eligazodását a jogi útvesztőkben, illetve betölti-e az absztrakt jogérvényesítés funkcióját.

⁴⁴⁰VERESS Emőd: Megjegyzések a „korlátozott precedensrendszerről”: adalékok egy aktuális vita háttéréhez. In KRUSZLICZ Péter – SÜLYÖK Márton – SZALAI Anikó (szerk.): Liber amicorum László Trócsányi: tanulmánykötet Trócsányi László 65. születésnapja alkalmából. Szeged, Szegedi Tudományegyetem Állam- és Jogtudományi Kar Nemzetközi és Regionális Tanulmányok Intézete, 2021. 271., 275. p.

⁴⁴¹ BÉKÉSI SÁNDOR - HALMOS TAMÁS: A korlátozott precedensrendszer intézményének rövid áttekintése az ügyvéd szemszögéből. *Polgári Jog*, 2022/9-10. 5. p.

2. A JOGEGYSÉG MEGVALÓSÍTÁSÁNAK KÖVETELMÉNYE ÉS ESZKÖZEI A KORLÁTOZOTT PRECEDENSRENDSZER BEVEZETÉSE ELŐTT

A jogegységi panasz eljárás a későbbiekben ismertetett korlátozott precedensrendszerhez kapcsolódik és az egyes törvényeknek az egyfokú járási hivatali eljárások megteremtésével összefüggő módosításáról szóló 2019. évi CXXVII. törvény (továbbiakban: Ejh. tv.) vezette be a bíróság szervezetéről és igazgatásáról szóló 2011. évi CLXI. törvény (továbbiakban: Bszi.) módosításával.

Dzsula Marianna kúriai bíró tanulmányában ismertette a korlátozott precedensrendszert megelőző szabályozást arra utalva, hogy a T/8016. számú törvényjavaslat általános indokolása is beszél a korlátozott precedensrendszer történelmi hagyományairól a magyar jogban.⁴⁴²

A „történelmi hagyományokból” csak néhányat emelnék ki. A korlátozott precedensrendszer szabályozása a magyar jogban az 1868. évi LIV. törvénycikket módosító 1881. évi LIX. törvénycikk 4. §-ához nyúlik vissza, amely úgy rendelkezett, hogy „Az igazságszolgáltatás egyöntetőségének megóvása végett, a vitás elvi kérdések, a magy. kir. Curia polgári tanácsainak teljes ülésében döntenek el... A teljes ülés elvi megállapodásai, az ügyek eldöntésénél irányadók.”⁴⁴³

A Kúriai döntések kötelező erejét az alsóbíróságokra a táblák szervezéséről szóló 1890. évi XXV. tc. mondta ki: „A kir. curia teljes ülési megállapodását a kir. ítélőtáblák mindaddig követni tartoznak, míg azt a kir. curia újabb teljes ülési megállapodással meg nem változtatja.”⁴⁴⁴ Az új perrendtartást hatályba léptető 1912. évi LIV. tc. 70. §-a úgy rendelkezett, hogy „Az igazságszolgáltatás egyöntetőségének a megóvása végett a vitás elvi kérdést a kir. Kúriának erre a célra alakított tanácsa (jogegységi tanács) dönti el. 1. ha a kir. Kúria valamelyik tanácsa elvi kérdésben el kíván térni a kir. Kúriának ugyanazt az elvi kérdést eldöntő oly határozatától, a mely a hivatalos gyűjteménybe (78. §) fel van véve; 2. ha a kir. Kúria ellentétes elvi alapon nyugvó határozatokat hozott, vagy ha a kir. ítélőtáblák, a kir. törvényszékek vagy a kir. járásbíróságok elvi kérdésben ellentétes gyakorlatot folytatnak, és a kir. Kúria elnöke vagy az igazságügyminister a vitás elvi kérdés egyöntetű eldöntésének biztosítását jövőre szükségesnek tartja.”⁴⁴⁵

A korábbi szabályozást félretéve az 1949-es alkotmány létrehozta új irányítási eszközként az Irányelvet. Az Alkotmány 38. §-a értelmében a Magyar Népköztársaság Legfelsőbb Bírósága elvi irányítást gyakorol az összes bíróságok bírói működése és ítélkezése tekintetében. A Legfelsőbb Bíróság irányelveket állapíthat meg és elvi döntéseket hozhat, amelyek a bíróságok számára kötelezők. Az Alkotmány 1997. október 1-től hatályos 47. § (2) bekezdése szerint a Legfelsőbb Bíróság biztosította a bíróságok jogalkalmazásának egységét, jogegységi határozatai a bíróságokra kötelezőek voltak.⁴⁴⁶

A 2011-től hatályos Alaptörvényben rögzítettek szerint a jogegység biztosítása a Kúria feladata. Az Alaptörvény 25. cikk (3) bekezdése kimondta: a Kúria biztosítja a bíróságok jogalkalmazásának egységét, a bíróságokra kötelező jogegységi határozatot hoz.⁴⁴⁷ Az Alkotmánybíróság döntéseiben több alkalommal értelmezte a Kúria jogegységesítő szerepét, a határozataiban kifejtette, hogy a törvény előtti egyenlőség követelményét szolgálja az egységes

⁴⁴² DZSULA MARIANNA: A korlátozott precedensrendszer és a polgári perrendtartás szabályainak kapcsolódása. In BODZÁSI Balázs (szerk.) Jogászegyleti értekezések 2022. Budapest, Magyar Jogász Egylet, 2022. 289.p.

⁴⁴³ 1881. évi LIX. törvénycikk a polgári törvénykezési rendtartásról szóló 1868. LIV. törvénycikk módosítása tárgyában

⁴⁴⁴ 1890. évi XXV. törvénycikk a kir. ítélőtáblák és kir. főügyészségek szervezéséről 13.§

⁴⁴⁵ 1912. évi LIV. törvénycikk a polgári perrendtartásról szóló 1911. évi I. törvénycikk életbeléptetéséről 70.§

⁴⁴⁶ A Magyar Népköztársaság Alkotmánya 1949. évi XX. törvény

⁴⁴⁷ Alaptörvény

és kiszámítható bírósági gyakorlat, ezért az Alaptörvénynek az a rendelkezése, hogy a jogegységi határozatok kötik a bíróságokat nem sérti a bírói függetlenséget.⁴⁴⁸

A 2011-től hatályos Bszi. szerint a jogegység biztosításának eszközei voltak a jogegységi határozatok, a Kúria joggyakorlat-elemző tevékenysége a jogerősen befejezett ügyekben, az elvi bírósági határozatok (EBH), az elvi bírósági döntések és a kollégiumi vélemények.

Pokol Béla a „jogrétég-elméletének” keretei között foglalkozott a bírói joggal. Ennek során megállapította, hogy az irányelvek, elvi döntések és a kollégiumi állásfoglalások „(a)z 1997 októberétől bevezetett új jogegységi határozati forma óta (...) már nem kötelezők a bírák számára, de (...) változatlanul kötelezőnek tekintik a bírák ezeket, és ha ezt nem teszik, akkor a Legfelsőbb Bíróság bírái (az) ilyen ítéletet jogszabálysértés címén megsemmisítik.”⁴⁴⁹

2005-ben szintén Pokol Béla írta, hogy a bírói gyakorlatra és a precedensre hivatkozás az 1977-es polgári ítéletekben hiányzott, ám 1988-ban már minden tizedik polgári ítéletben volt bírói gyakorlatra hivatkozás és minden huszadikban precedensre hivatkozás, az 1998-99-es ítéletekben pedig már minden ötödikben volt bírói gyakorlatra hivatkozás és minden tizedikben precedensre hivatkozás.⁴⁵⁰

2012-ben Orosz Árpád előadásában kiemelte, hogy a Legfelsőbb Bíróság 1990 előtt polgári ügyben hozott döntéseiben más korábbi eseti döntésre hivatkozás szinte nem fordult elő, 2000-ben már a döntések egyötöde tartalmaz ilyen hivatkozást, és az arány emelkedik. Kiemelte azt is, hogy a jogtudományban a „felső bíróságok esetjoga mint joggyakorlattá szilárdult jogforrás jelenik meg”.⁴⁵¹

Zódi Zsolt 2014-ben megjelent tanulmányában 61.512 ítélet vizsgálatát végezte el, ennek során megállapította, hogy azok 1/3-ad része (közel 20.000 határozat) tartalmaz valamilyen hivatkozást bírósági szintenként és ügyszakonként eltérő számban. A legnépszerűbb a Bírósági Határozatokra történő utalás, hiszen az összes közzétett határozat 20%-ában található BH-ra és EBH-ra való hivatkozás. Megállapította azt is kutatása során, hogy a kollégiumi véleményeket többnyire a törvényszékek idézték.⁴⁵²

⁴⁴⁸ 13/2013. (VI.17.) AB határozat

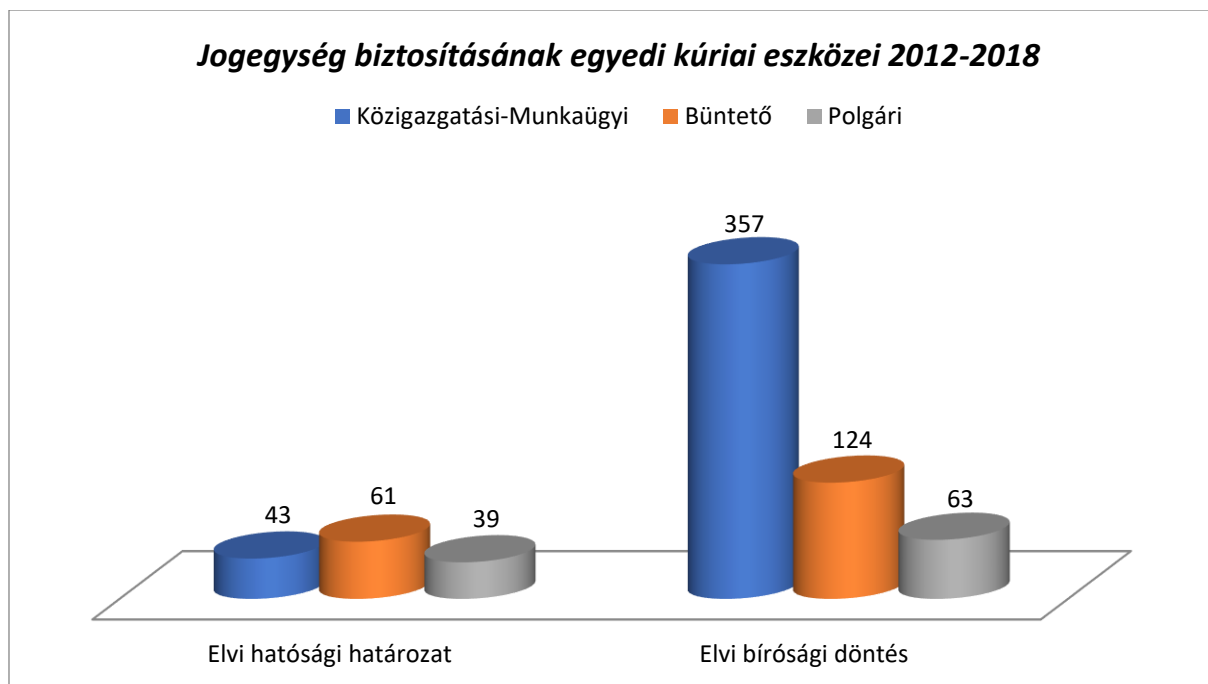
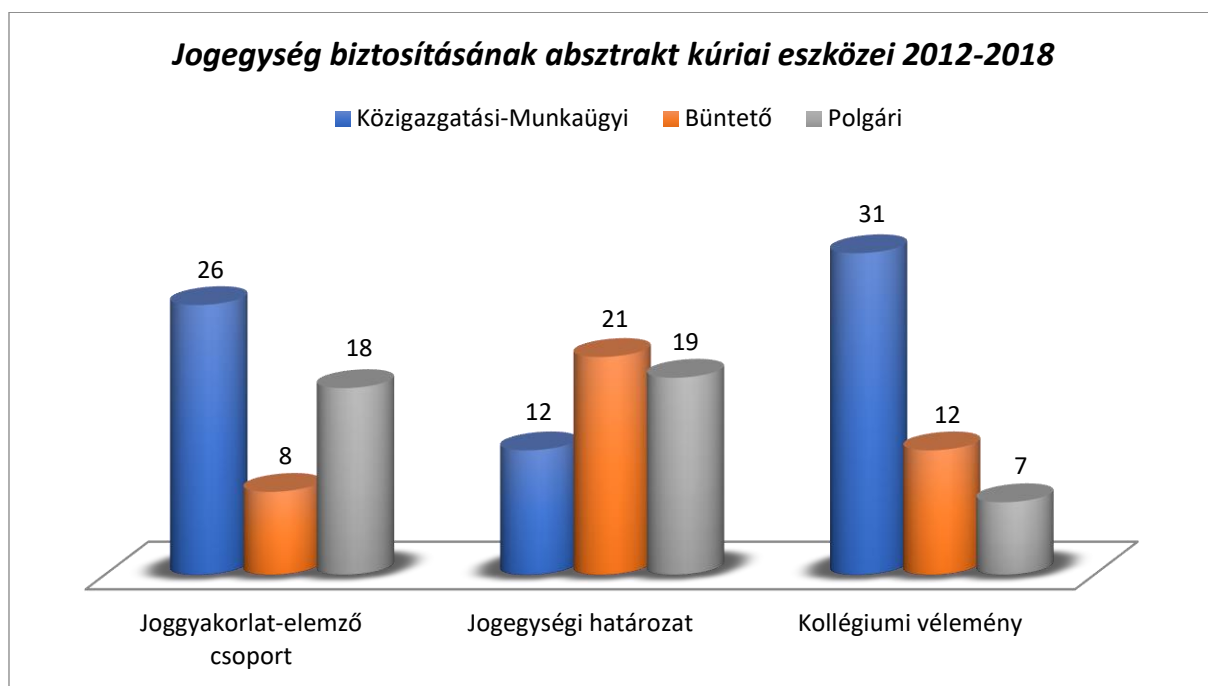
⁴⁴⁹ POKOL BÉLA: Bevezető megfontolások a jogforrások jogelméleti elemzéséhez. *Jogelméleti Szemle*, 2000/1. jesz.ajk.elte.hu/pokol1.html, letöltés: 2023.09.12.

⁴⁵⁰ POKOL BÉLA: *Jogelmélet. Társadalomtudományi trilógia II.*, Budapest, Századvég, 2005. 187.p.

⁴⁵¹ OROSZ ÁRPÁD: Az egyedi ügyekhez igazodás magyar gyakorlata a polgári ügyszakban. *Jogesetek Magyarázata*, 2012/3. 79. p.

⁴⁵² ZÓDI ZSOLT: A korábbi esetekre történő hivatkozások mintázatai a magyar bíróságok ítéleteiben. *MTA Law Working Papers*. 2014/01., pp. 29-31., jog.tk.hu/uploads/files/mtalwp/2014_01_Zodi_Zsolt.pdf letöltés: 2023.08.23.

Osztovits András a 2012-2018 közötti időszakra vonatkozóan készített – alábbi – ábrákkal szemléltette, hogy a Kúria kollégiumai milyen számban és gyakorisággal használták a joggyakorlat egységét biztosító eszközöket.⁴⁵³

⁴⁵³ OSZTOVITS 2020, 73. p.

3. A KORLÁTOZOTT PRECEDENSRENDSZER BEVEZETÉSE

A fentiekben vázolt jogszabályi előzményeket követően került bevezetésre a korlátozott precedensrendszer 2020-ban.

A Ejh. tv. indokolása rögzíti, hogy a Kúria jogszabály módosítás előtti jogegységesítő eljárásai eszközei csak részben feleltek meg az európai követelményeknek. Az európai követelményeknek való megfelelést szolgálta az, hogy a jogalkotó megszüntette a leirat jellegű eszközöket (a bírói testület, bírósági vezetők, bírák tanácskozása nevében kiadott jogértelmezési célú állásfoglalások) és a „a jogegységesítést a felülvizsgálati eljárásokra, illetve egy új jogorvoslati eszközre, a jogegységi panaszra bízta. A hatályos szabályok szerinti jogegységi eljárás megmarad, de annak eredménye a felekre csak akkor hat ki, ha azt a Kúria eljáró tanácsa a saját eljárását felfüggesztve indítványozza. A javaslat megoldása szükségessé teszi a Velencei Bizottság és a szakirodalom által egyaránt javasolt precedens-erő biztosítását a Kúria döntéseihez. ... A korlátozott precedens-rendszer, amely eredetileg az angolszász jogban jelent meg, de egyre jobban áthatja a kontinentális jogrendszereket is, a jogegység biztosításának alkotmányos, gyors és hatékony eszköze. A külföldi és hazai szakirodalom irányadó álláspontja szerint a precedensbíráskodás stabilitást, kiszámíthatóságot és a jog egységét biztosítja, és ezáltal az önkényes (az egyedi esetről egyedi esetre történő) döntéshozatal lehetőségét csökkenti, mivel igazolási kötelezettséget ró a bíróságra. Az igazolási kötelezettség miatt a bíróságnak számot kell vetnie a korábbi gyakorlatában kialakított szabályokkal, és meg kell indokolnia, ha nem, vagy eltérő módon alkalmazza azokat (horizontális hatás). A korábbi határozatok kötőerejéről való döntés során számos, sok esetben egymással versengő megfontolások között kell dönteni, és figyelembe kell venni azokat az eltérő jogi és tényleges (de facto) körülményeket, amelyek az egyes esetek kontextusával változnak. A korábbi döntésektől tehát indokolt esetben, racionális érveléssel - különleges igazolással, megfelelő mérlegeléssel - el lehet térni, és így a régebbi jogtételek megújíthatók: a nyílt felülbírálat esetén a bíróság kifejezésre juttatja, hogy a korábbi döntésében megfogalmazott szabályt a döntés meghozatalától nem alkalmazza; a hallgatóságos felülbírálat esetében pedig a korábbi szabályt direkt konfrontáció nélkül rontja le.”⁴⁵⁴

Az új szabályozás nem tartotta fenn az elvi bírósági határozatok és elvi bírósági döntések kötelező alkalmazását. A Kúria valamennyi közzétett határozata azonos súlyú, az alsóbb fokú bíróságok nem tehetnek közzé kollégiumi véleményt, ajánlást vagy más jogértelmezési célú állásfoglalást.⁴⁵⁵

A jogszabály módosítás folyamánként nincs lehetőség a bírák tanácskozása nevében jogértelmezési célú állásfoglalások közzétételére, ugyanis a Bszi. 27/A. §-a erre nem ad felhatalmazást.⁴⁵⁶

A Bszi. 25. §-a értelmében a Kúria a jogegység biztosítása érdekében jogegységi határozatokat hoz, elbírálja a jogegységi panaszokat, joggyakorlat-elemzést folytat jogerős vagy véglegessé vált határozattal befejezett ügyekben, valamint közzéteszi a Bszi.-ben meghatározott, a Kúria által hozott határozatokat.

Varga Zs. András a korlátozott precedensrendszer lényegét összefoglalóan akként fogalmazta meg, hogy míg 1998 és 2020 között kötelező jogegységi határozatokkal biztosított a Kúria a jogegységet, addig 2020-tól mindezt jogegységi határozatok és precedensek formájában teszi. Az alsóbb fokú bíróságokra nézve kötelezőek a Kúria Bírósági Határozatok Gyűjteményében (BHGY) közzétett határozatai, az alsóbb fokú bíróságok határozatai csak a felekre

⁴⁵⁴ A 2019. CXXVII. törvény végső előterjesztői indokolása

⁴⁵⁵ BORONKAY Miklós: A „korlátozott precedensrendszer” ügyvédi szemmel. *Polgári Jog*, 2022/11-12.

⁴⁵⁶ Bszi. 27/A. §

kötelezőek.⁴⁵⁷ Az alsóbb fokú bíróság azonban jogkérdésben eltérhet a Kúria közzétett határozatától részletes indokolási kötelezettség mellett. A polgári perrendtartásról szóló 2016. évi CXXX. törvény (továbbiakban: Pp.) 346. § (5) bekezdése ugyanis kimondja, hogy az ítélet jogi indokolása tartalmazza azokat az okokat, amelyek miatt a bíróság jogkérdésben eltért a Kúriának a Bírósági Határozatok Gyűjteményében közzétett határozatától (a továbbiakban: a Kúria közzétett határozata), vagy az arra irányuló indítványt elutasította.

Az eljárási szabályok alapján a Kúria közzétett határozatától jogkérdésben való eltérésre hivatkozással felülvizsgálati kérelmet terjeszthet elő a jogosult. Ez természetesen a felek perbeli akaratától függ. A Kúria a felülvizsgálati eljárásban meghozott határozatában megvizsgálja a jogerős ítélet jogszabálysértő, illetve a kúriai határozattól eltérő voltát a felülvizsgálati és csatlakozó felülvizsgálati kérelem korlátai között.⁴⁵⁸

A felülvizsgálati eljárásban több feltétel vizsgálatát követően, ha a határozat jogkérdésben sem tért el a Kúria hivatkozott, közzétett határozatától, a Kúria a megtámadott határozatot hatályában fenntartja. Ha a vizsgált határozat jogkérdésben eltér a Kúria hivatkozott, közzétett határozatától a Kúria a határozatot egészben vagy részben hatályon kívül helyezi, és a jogszabályoknak megfelelő új határozatot hoz, egyébként az ügyben eljárt első- vagy másodfokú bíróságot új eljárásra és új határozat hozatalára utasítja.⁴⁵⁹

Kiemelendő továbbá, mint a jogegység biztosításának intézménye – a korlátozott precedensrendszer fontos eleme - az előzetes döntéshozatali indítvány előterjesztésének lehetősége, amelynek jelenleg hatályos szabályai 2022. január 1. napjától kerültek bevezetésre. A Bszi. 32.§ (1) bekezdése szerint az előzetes döntéshozatali indítványra jogegységi eljárásnak van helye, ha az egységes ítélkezési gyakorlat biztosítása érdekében jogegységi határozat meghozatala, korábban meghozott jogegységi határozat megváltoztatása vagy hatályon kívül helyezése szükséges, vagy a Kúria valamely ítélkező tanácsa jogkérdésben el kíván térni a Kúria Bírósági Határozatok Gyűjteményében közzétett határozatától. Ez esetben a Kúria tanácsa az előzetes döntéshozatali indítvány előterjesztése mellett a jogegységi határozat meghozataláig az eljárást felfüggeszti, és javaslatot kell tennie a jogkérdés mikénti eldöntésére.⁴⁶⁰ A jogegységi eljárást a Kúria elnöke, elnökhelyettese vagy kollégiumvezetője, a Kúria tanácsa vagy a legfőbb ügyész indítványozhatja. Az előzetes döntéshozatali indítványban az indítványozónak meg kell jelölnie, hogy milyen kérdésekben és mely okokból kéri a jogegységi eljárásban a jogegységi határozat meghozatalát. Az indítványhoz mellékelni kell az indítvánnyal érintett bírósági határozatok kiadmányát.⁴⁶¹

A korlátozott precedensrendszer része továbbá a jogegységi panasz eljárás. A jogintézmény bevezetésével a jogalkotó meg kívánt felelni a Velencei Bizottság elvárásának, miszerint „a jogegységet a peres felek indítványára, rájuk kihatóan, jogorvoslati eszközökkel kell biztosítani, amelyben a döntés következményeit viselő felek is kifejtethetik álláspontjukat.”⁴⁶² Kis Roxána tanulmányában összefoglalta, hogy sem a klasszikus jogorvoslati eszközöknek, sem az alkotmányjogi panaszoknak nem elsődleges funkciója a jogegységesítés. A felek indítványára indult eljárások, de a felülvizsgálatnál a jogszabálysértés, az alkotmányjogi panasznál az alaptörvény-ellenesség vizsgálendő. A jogegységi panasz eljárásban azonban jelen vannak a jogegységesítő és a jogorvoslati eszközök is.⁴⁶³

⁴⁵⁷ VARGA Zs. András: A jogegység biztosításának európai modelljei. In: BENISNÉ GYÖRFFY Ilona (szerk.): Tizenötödik Magyar Jogászgyűlés: Balatonfüred, 2021. szeptember 23-25. Budapest, Magyar Jogász Egylet, 2021.

⁴⁵⁸ Pp. 409. §, 423. §

⁴⁵⁹ Pp. 424. §

⁴⁶⁰ Bszi. 32. §

⁴⁶¹ Bszi. 33. §

⁴⁶² A Kúria elnökének országgyűlési beszámolója a Kúria 2021. évi tevékenységéről a jogegység biztosítása és az önkormányzati normakontroll körében

⁴⁶³ KISS Roxána: A jogegységi panasz eljárás mint ultima ratio. *Polgári Jog*, 2022/7-8., uj.jogtar.hu/#doc/db/193/id/A2200403.POI/, letöltés:

4. A JOGEGYSÉGI PANASZ A JOGEGYSÉGESÍTÉS ESZKÖZE VAGY PERORVOSLAT?

Magyarország Alaptörvényének XXVII. cikk (7) bekezdése kimondja, hogy mindenkinek joga van ahhoz, hogy jogorvoslattal éljen az olyan bírósági, hatósági és más közigazgatási döntés ellen, amely a jogát vagy jogos érdekét sérti.

A perorvoslat fogalmát gyakran használják szinonimként a jogorvoslat kategóriájával, a két fogalmat azonban dogmatikai alapon meg kell különböztetni egymástól. A jogorvoslat a jogorvoslathoz való alapjogból eredeztethető.⁴⁶⁴ A magyar jogi fogalomhasználat a döntésekkel szembeni eljárási típusú jogvédelmi eszközöket tekinti jogorvoslatnak. A jogorvoslat - eljárásjogi értelemben - valamely sérelmes vagy sérelmesnek vélt határozat megtámadása az (ügy)fél vagy az erre jogosult más személy részéről, azzal a céllal, hogy az arra feljogosított hatóság a határozatot bírálja felül és a jogsérelmet orvosolja.⁴⁶⁵ A Pp. csak a polgári perben használatos sajátos jogorvoslati formákat tekinti perorvoslatnak megkülönböztetve annak rendes és rendkívüli formáját. Azok a perorvoslatok a rendes perorvoslatok, amelyekkel a jogerőre még nem emelkedett határozatokat lehet megtámadni, míg a jogerős határozatok megtámadására szolgálnak a rendkívüli perorvoslatok. Rendes perorvoslat a fellebbezés, rendkívüli perorvoslat a perújítás és a felülvizsgálat.⁴⁶⁶

A jogegységi panasznak a jogorvoslat-perorvoslat rendszerében elfoglalt helyét maga a Kúria kötelező jogértelmezése jelöli ki. A panasz tanács több döntésében kifejtette, hogy a jogegységi panasz eljárás nem az alapeljárás, a per folytatása, hanem önálló, sui generis eljárás, amelyben a Kúriának a bíróságokra kötelező jogértelmezéséről is döntenie kell. E szerint „...a jogegységi panasz jogintézménye nem a panaszosnak a per tárgyává tett jog-, és érdeksérelmének kiküszöbölésére szolgál. Erre a bírósági eljárási törvények által szabályozott rendes és rendkívüli jogorvoslatok többirányú lehetőséget biztosítanak. A jogegységi panasz eljárás, mint ahogy a nevében is tükröződik, a közzétett határozattól eltérés feloldását, a jogegység biztosítását célozza, nem pedig újabb jogorvoslati fórumot nyit a panaszosnak, a megelőző eljárások során szükségszerűen már érvényesített jog-, és érdeksérelmének orvoslására. a jogegységi panasz eljárás egy a Bszi.-n alapuló, rendkívüli, jogerő utáni, jogegységet célzó, sui generis eljárás. A jogrendszer belső koherenciájának megteremtését szolgáló önálló eszköz. Jogorvoslati eljárás ugyan, de nem a per folytatása. Nem jelentheti a felülvizsgálati eljárás megismétlését, továbbá az abban szereplő indokolás felülmérlegelését. Nem működhet kvázi „szuper-felülvizsgálatként”⁴⁶⁷

A jogegységi panaszt Patyi András döntésfelülvizsgálati, sajátos jogorvoslati eszköznek tekinti. A jogintézményt „Janus-arcú intézmény”-ként jellemzi, mert a panasz eljárás eredményezheti, hogy a Kúria megállapítja a jogkérdésben való eltérést, és hatályon kívül helyezi a támadott határozatot, de jogkérdésben való eltérés megállapítása azonban azt is eredményezheti, hogy a döntés hatályban marad, mert a Kúria azt állapítja meg, hogy az eltérés indokolt volt.⁴⁶⁸

A jogintézmény rendszertani besorolásának nehézségét alátámasztja azon körülmény is, hogy annak szabályait nem a szakjogi eljárásjogi kódexek, hanem a bíróságok szervezetéről és igazgatásáról szóló sarkalatos törvény határozza meg.

2023. 08.18.

⁴⁶⁴ GOMBOS Katalin: A polgári perorvoslati rendszer és átalakulása. *Jogtudományi Közöny*, 2018/2., 57. p.

⁴⁶⁵ BACSÓ Ferenc: A perorvoslatok általános jellemzése. In BACSÓ Ferenc - MÓRA Mihály: *Polgári eljárásjog*. Budapest, Tankönyvkiadó, 1959. 334. p.

⁴⁶⁶ GOMBOS, 2018., 57. p.

⁴⁶⁷ Kúria Jpe.I.60.011/2021/3.

⁴⁶⁸ PATYI András: A jogegységi panasz-eljárások gyakorlatának néhány alapkérdése. In KOLTAY András - GELLÉR Balázs (szerk.): *Jó kormányzás és büntetőjog - Ünnepi tanulmányok Kis Norbert egyetemi tanár 50. születésnapjára*. Budapest, Ludovika Egyetemi Kiadó, 2022. 518. p.

5. A JOGEGYSÉGI PANASZ ELBÍRÁLÁSÁNAK ELJÁRÁSI SZABÁLYAI

A Bszi. 41/A. §-ának - 2020.03.31. és 2020.12.31. napja között hatályos – rendelkezései alapján a jogegységi panaszt a jogegységi panasz tanács bírálja el. A jogegységi panasz tanácsot a Kúria elnöke vagy elnökhelyettese vezeti. A jogegységi panasz tanács az elnökből és további 8 tagból áll, a tagokat az elnök a Kúria kollégiumaiból jelöli ki úgy, hogy minden kollégiumból legalább 1-1 tagot ki kell jelölni.

Az egyes igazságügyi tárgyú törvények módosításáról szóló 2020. évi CLXV. törvény 2021. január 1-től a Bszi. 41/A. §-át módosította és meghatározta azt, hogy a jogegységi panasz tanács *legalább* 8 tagból áll, tehát a száma bővíthető. A módosító törvény indokolása szerint a jogalkotó célja az volt, hogy a bonyolultabb, összetettebb ügyekben több tagú tanács járhasson el. A módosítás továbbá kiegészítette a korábbi rendelkezést azzal, hogy a jogegységi panasz tanács a jogegységi panasz érdemében határozattal, a jogegységi panasz eljárás során felmerült minden más kérdésben végzéssel határoz. A tanács határozatának meghozatalát is szabályozta a jogalkotó oly módon, hogy a jogegységi panasz tanács a határozatát zárt tanácskozás után szavazással, tartózkodó szavazat nélkül, egyszerű szótöbbséggel hozza meg. A jogegységi panasz tanács tagja a többségi határozattól eltérő álláspontját a határozat indokolásához csatolhatja.

A jogegységi panasz tanács tagja eltérő álláspontjának közzétételére vonatkozóan a módosító törvény indokolása szerint a „jogegységi panaszok elbírálása során a konkrét beadvány eldöntésén túl, a megfelelő jogértelmezés megállapítása érdekében a Kúria sajátos, az alkotmánybírósági döntéshozatalhoz nagyban hasonló értelmezési, elvi tevékenységet is végez. Ennek eredményeként jelentősége lehet annak, hogy az egyes eltérő bírói értelmezéseket, álláspontokat a jogkereső közönség is megismerje, hiszen azok is hozzájárulhatnak a jogalkalmazás és a jogi gondolkodás fejlődéséhez.”⁴⁶⁹

Az egyes igazságügyi tárgyú törvényeknek a magyar helyreállítási és ellenállóképességi tervhez kapcsolódó módosításáról szóló 2023. évi X. törvény 20. §-a ismételten módosította a Bszi. 41/A §-át 2023. június hó 1.napjától kezdődő hatállyal azzal, hogy a jogegységi panasz tanács tagjai az elnök és további 40 bíró: az elnökhelyettesek, a főtitkár, a kollégiumvezetők, a kollégiumvezető-helyettesek és a tanácselnökök. A Kúria kollégiumai az ügyelosztási rendben dönthetnek úgy, hogy a jogegységi panasz tanács két, az elnökön kívül 20-20 bíró tagból álló résztanácsban jár el. Ebben az esetben a jogegységi panasz tanács azonos ítélező tanácsba tartozó tagjait a vezetéknevük ítélező tanácson belüli ABC rendjében kell az I.-es és a II.-es résztanácsba beosztani, hogy azokban minden ítélező tanács egyenlő arányban legyen képviselve. Az ügyeket automatikusan felváltva kell kiosztani, a páratlan számú ügyek az I., a páros számú ügyek a II. résztanácsba kerülnek.⁴⁷⁰

A Kúrián a fentieknek megfelelően a 2023. július hó 16. napjától hatályos ügyelosztási rendje értelmében I. és II. jogegységi panasz tanács került felállításra, mindkettő tanácselnöke a Kúria elnöke és elnökhelyettese. A jogegységi panasz ügyek elosztásának módja automatikus. Az ügyek tanácsokhoz való kiosztását az iktatás szerinti ügyszámvégződés határozza meg úgy, hogy a páratlan számra végződő ügyeket az I. tanács, a páros számra és a 0-ra végződő ügyeket a II. tanács bírálja el. Az ügyelosztás módját 2022. január 1. napjától a folyamatban lévő ügyekben is alkalmazni kell oly módon, hogy az átosztásnál a folyamatban lévő ügy előadó bírójának személye az irányadó.⁴⁷¹

⁴⁶⁹ 2020. évi CLXV. törvény végső előterjesztői indokolása

⁴⁷⁰ Bszi. 41/A. §

⁴⁷¹ A Kúria 2023. január 1. napjától hatályos ügyelosztási rendje, [kuria-kozadatok.birosag.hu/sites/default/files/field_attachment/a_kuria_2023_január_1_napjától_hatalyos_ugyelosztasi_rendje.pdf](https://kozadatok.birosag.hu/sites/default/files/field_attachment/a_kuria_2023_január_1_napjától_hatalyos_ugyelosztasi_rendje.pdf) - letöltés ideje: 2023. 09.03.

A hatályos rendelkezések szerint jogegységi panasznak van helye a Kúriának az eljárási törvény alapján további felülvizsgálati kérelemmel nem támadható határozata ellen, ha a felülvizsgálati kérelemben a Kúria 2012. január 1. után hozott és a Bíróági Határozatok Gyűjteményében közzétett határozatától jogkérdésben való eltérésre már hivatkoztak, és a Kúria az eltéréssel okozott jogsértést határozatában nem orvosolta. Akkor is lehetőség van jogegységi panasz előterjesztésére, ha a Kúria ítélező tanácsa jogkérdésben – jogegységi eljárás kezdeményezése nélkül – úgy tér el a Kúria közzétett határozatától, hogy az adott eltérésre az alsóbbfokú bíróságok határozatában nem került sor.⁴⁷²

A későbbiekben ismertetett konkrét döntések szempontjából fontos kiemelni, hogy az érdemi elbírálást követően a panasz tanács döntései hogyan alakulnak: ha a jogegységi panasz tanács megállapítja a Kúria közzétett határozatától jogkérdésben való eltérést, dönt a bíróságokra kötelező értelmezésről és határozatában a panasszal támadott határozatot hatályában fenntartja, ha az eltérés indokolt volt; megállapítja az eltéréssel okozott jogsértést, de a panasszal támadott határozatot hatályában fenntartja, ha a panaszt olyan ügyben nyújtották be, amelyben törvény a bíróság eljárására legfeljebb ötnapos határidőt állapít meg, vagy más törvény így rendelkezik. További lehetőség, hogy a panasszal támadott határozatot egészben vagy részben hatályon kívül helyezi, és a Kúriát új eljárásra és új határozat hozatalára utasítja, ha az eltérés nem volt indokolt.⁴⁷³ Az érdemi vizsgálat akkor is eredményezheti a jogegységi panasz elutasítását, ha a jogegységi panasz tanács megállapítja, hogy a Kúria közzétett határozatától jogkérdésben nem történt eltérés.

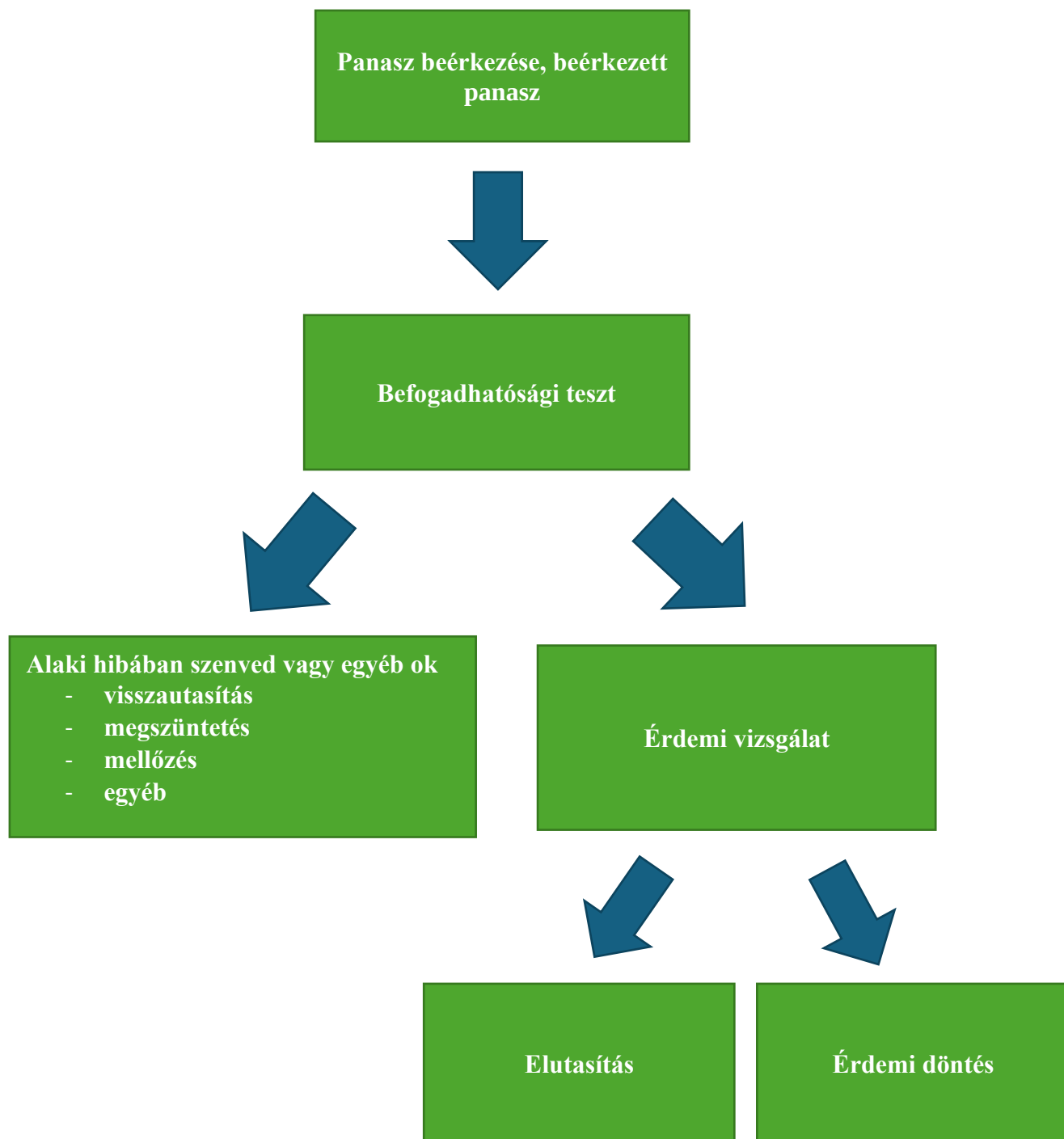
A jogegységi panaszt a határozat közlésétől számított 30 napon belül a Kúriánál terjesztheti elő az, aki az eljárási törvények alapján felülvizsgálati kérelem előterjesztésére jogosult. A jogegységi panasz iránti eljárásban végrehajtás felfüggesztése vagy azonnali jogvédelem iránti kérelemnek van helye, az annak alapjául szolgáló eljárás szabályai szerint. A jogegységi panasz eljárás lefolytatása során a Bszi.-ben foglalt eltérésekkel megfelelően alkalmazni kell a polgári perrendtartásról szóló törvénynek a beadványokra, az idézés tartalmára és módjára, a kézbesítésre, a kézbesítési kifogásra, a határidő számítására, az ítélezési szünetre, a jegyzőkönyv képet és hangot egyidejűleg rögzítő folyamatos felvétel útján történő készítésére vonatkozó szabályok kivételével az eljárás anyagának rögzítésére, a költségkedvezményekre, a meg nem fizetett illeték és az állam által előlegezett költség viselésére, az Európai Unió Bírósága, az Alkotmánybíróság és a Kúria eljárásának kezdeményezésére, a perbeli jogutódlásra vonatkozó szabályait. A jogegységi panaszban meg kell jelölni: azt a határozatot, amellyel szemben a fél a panaszt előterjeszti, azt a közzétett kúriai határozatot, amelytől jogkérdésben való eltérést állít a fél. A jogegységi panasz eljárásban a polgári perrendtartásról szóló törvény szerinti jogi képviselet kötelező. A jogegységi panasz tanács a jogegységi panasz befogadhatósága körében a Kúriához érkezésétől számított 30 napon belül megvizsgálja, hogy az megfelel-e a törvényi feltételeknek.⁴⁷⁴

⁴⁷² Bszi. 41/B. §

⁴⁷³ Bszi. 41/D. §

⁴⁷⁴ Bszi. 41/C. §

A jogegységi panaszeljárási menetét az alábbi ábrában foglalhatjuk össze:

6. LAW IN ACTION – A JOGEGYSÉGI PANASZELJÁRÁS GYAKORLATA AZ ELMÚLT HÁROM ÉVBEN

6.1. A jogegységi panasz eljárásban hozott visszautasító végzések áttekintése

A Bszi. fentiekben ismertetett szabályai szerint első lépés a befogadás tárgyában történő döntéshozatal. A panasz visszautasítása esetében nem történik érdemi vizsgálat, mert a panasz valamely jogszabályi feltételnek vagy több feltételnek nem felel meg. Egy feltétel hiánya egyébként elegendő visszautasítási ok. A visszautasítási okok szerint rendszereztem a vizsgált határozatokat az alábbiak szerint:

6.1.1. A jogegységi panaszt nem az arra jogosult nyújtotta be

A Kúria honlapján közzétett végzések között olyan, ahol elsődlegesen a Bszi. 41/C. (6) bekezdés a) pontjára hivatkozott a panasz tanács csupán egy található. Az indokolása szerint a panasszal támadott végzés pervezető végzés, amellyel szemben a jogegységi panasz előterjesztését a Bszi. 41/B. § (1) bekezdése kizárja.

Miután a panaszos felülvizsgálati kérelmet a támadott határozatban nem terjeszthetett elő, mert nem volt helye, így nem hivatkozhatott a Kúria közzétett határozatától jogkérdésben eltérésre.⁴⁷⁵

6.1.2. A képviselet szabályainak sérelme

A 2021-ben érkezett panaszok közül a Jpe.I.60.017/2021/4. számú, a Jpe.I.60.026/2021/5. számú, valamint a Jpe.I.60.038/2021/4. számú végzések visszautasításának indoka a kötelező jogi képviselet hiánya.

A Jpe.I.60.017/2021/4. számú végzés indokolása szerint a panaszos felperes a jogegységi panaszához külön meghatalmazást nem mellékel, hanem azt állította, hogy a jogi képviselője részére korábban adott ügyvédi meghatalmazás kiterjed a jogegységi panasz eljárásra is. Ezzel kapcsolatban a Kúria akként foglalt állást, hogy „... A jogegységi panasz eljárás azonban olyan rendkívüli, a jogerő utáni, a jogegységet célzó sui generis eljárás, amely a jogrendszer belső koherenciájának megteremtését szolgálja, jogorvoslati eljárás ugyan, de nem a per folytatása (Jpe.I.60.005/2021/5., Jpe.I.60.011/2021/3.). Az alapeljárás során adott meghatalmazás hatálya ezért önmagában, automatikusan nem terjed ki a jogegységi panasz eljárásra, a panasz előterjesztőjének tehát kifejezetten a jogegységi panasz eljárásra vonatkozó meghatalmazással kell igazolnia jogi képviselője képviseleti jogát.” A végzés tényként rögzítette, hogy az alapügyben kelt meghatalmazás csak a felperesnek az elsőfokú eljárásban történő képviseletére vonatkozott. A Kúria nem fogadta el, hogy az ezen a meghatalmazáson (amely egy kézzel kitöltött formanyomtatvány) eltérő kézírással, eltérő tollal rávezetett kiegészítés: „Kúria Pfv.I.20.521/2020/9. sz. jogegységi panasz benyújtása” megfelelő ugyanis a meghatalmazás keltekor a jogegységi panasz eljárás még nem is létezett, az eredeti meghatalmazásra a jogegységi panasz eljárásra vonatkozóan tett bejegyzés tehát nyilvánvalóan utólagosan keletkezett.⁴⁷⁶

⁴⁷⁵ Kúria Jpe. I.60.039/2023/3.

⁴⁷⁶ Kúria Jpe. I.60.017/2021/4.

A Jpe.60.026/2021/5. számú ügyben a panaszos alperes a jogegységi panaszt jogi képviselő útján nyújtotta be, a beadványban hivatkozott arra, hogy a jogi képviselő általános meghatalmazását a Fővárosi Törvényszék nyilvántartásba vette. A Fővárosi Törvényszék által nyilvántartásba vett meghatalmazás azonban a panasztanács szerint a jogegységi panasz eljárásra nem vonatkozott, az 2018. szeptember 10-én kelt, tehát ebből adódóan sem terjedhetett ki az akkor még nem szabályozott jogintézményre.⁴⁷⁷

Egy másik ügyben a felperes a jogegységi panaszához csatolta az alapügyben benyújtott, a szakszervezet részére 2020. február 5-én adott meghatalmazást, amelyet a szakszervezet 2020. február 10-én elfogadott. A felperes a jogegységi panasz benyújtására szolgáló űrlapon jogi képviselője korábbi bejelentését jelölte meg. Az alapügyben adott meghatalmazás „kiterjed esetlegesen szolgálati panasz, panasz vagy kérelem benyújtására, a peres eljárás képviseletére, a peres eljárás során megítélt, egyezségben megállapított pénzösszeg, valamint peren kívüli egyezségbeli pénz vagy dolog, eljárási költség átvételére is”. Az alapügyben csatolt meghatalmazás adásának és elfogadásának időpontjában még nem létezett jogegységi panasz eljárás, következésképp – a Kúria döntése szerint - arra a jogintézmény bevezetését megelőzően adott meghatalmazás nem terjedhetett ki.⁴⁷⁸

A Jpe.I.60.038/2021. számú és a Jpe.II.60.006/2022. számú ügyekben az alperes képviseletében eljárni kívánó kamarai jogtanácsos a jogegységi panasz beadványhoz külön meghatalmazást csatolt munkáltatójától. A Kúria megvizsgálta a meghatalmazást és megállapította, hogy az jogi képviselőként történő eljárásra nem jogosította fel a jogegységi panasz eljárásban a kamarai jogtanácsost, ugyanis a meghatalmazás „mind az első- és másodfokú, mind az esetleges felülvizsgálati eljárásban” való közreműködésre szólt, azonban nem nevesítette a jogegységi panasz eljárást. A jogegységi panasz eljárás során az alperes újabb meghatalmazást csatolt. E meghatalmazás már tartalmazta, hogy az kiterjed a jogegységi panasz előterjesztésére is, azonban ez a Kúria álláspontja szerint nem határidőben került előterjesztésre, hanem azt követően. Miután a jogegységi panasz eljárásban a meghatalmazás hiánya, hiányossága miatt hiánypótlásnak nincs helye, így a panaszos csak a panasz benyújtására nyitva álló határidőben tudja korrigálni a meghatalmazással kapcsolatos hibát, hiányosságot. Hasonló elvet fogalmazott meg a Kúria az illetékfizetési kötelezettség körében a Jpe.I.60.010/2021/2. számú döntésében.⁴⁷⁹

A Jpe.I.60.001/2022. számú ügyben szintén olyan meghatalmazást csatolt a panaszos, amely nem tartalmazta azt, hogy a jogi képviselő meghatalmazásának hatálya kiterjed a panaszeljárásra is.⁴⁸⁰

A Pp. 68. § (1) bekezdésének második mondata szerint a meghatalmazásból egyértelműen ki kell tűnnie, hogy annak hatálya mely ügyre vagy ügykörre terjed ki. A Jpe.II.60.010/2022. számú ügyben a meghatalmazásból nem volt megállapítható, hogy az mely ügyben jogosítja fel jogegységi panasz benyújtására az eljáró ügyvédet, mivel abban sem a felek neve és az alapügy tárgya, sem az ügyszám vagy a támadott határozat száma nem szerepelt. A Kúria kimondta, hogy a csatolt meghatalmazás – tartalmát tekintve – az ügyek egyedileg meg nem határozott körére szóló, a Pp. 71. § (1) bekezdése szerinti általános meghatalmazásnak minősülhetne. Az általános meghatalmazás azonban kizárólag akkor pótolja az adott eljárásra szóló külön meghatalmazást, ha azt nyilvántartásba vétel végett a bíróságnál bejelentették [Pp. 71. § (2) bekezdés].⁴⁸¹

⁴⁷⁷ Kúria Jpe.I.60.026/2021/5.

⁴⁷⁸ Kúria Jpe.I.60.034/2021/3.

⁴⁷⁹ Kúria Jpe.I.60.038/2021/4., Kúria Jpe.II.60.006/2022/4.

⁴⁸⁰ Kúria Jpe.I.60.001/2022/3.

⁴⁸¹ Kúria Jpe.II.60.010/2022/4.

A panasz előterjesztése során a panaszos a Jpe.I.60.015/2022. és Jpe.II.60.016/2022. számú ügyekben jogi képviselő közreműködése nélkül járt el, ezért a panaszok visszautasításokra kerültek.⁴⁸²

A panasz visszautasítását vonta maga után az is, amikor a jogegységi panasz előterjesztője – aki egyébként kamarai jogtanácsos - jogi képviselő nélkül nyújtotta be a jogegységi panaszát, amelyhez mellékletként csatolt egy hatósági bizonyítványt kamarai jogtanácsosi tagsági jogviszonyáról. A Pp. 75. § (2) bekezdés a) pontja szerint, ha a jogi képviselő kötelező – törvény eltérő rendelkezése hiányában – a jogi szakvizsgával rendelkező személy saját ügyében, jogi képviselő nélkül is eljárhat, őt úgy kell tekinteni, mintha jogi képviselővel járna el. A jogegységi panaszt elektronikus úton kell előterjeszteni, azonban a jogegységi panasz előterjesztője a jogegységi panaszt papír alapon nyújtotta be. A panasz tanács álláspontja szerint a jogegységi panasz papír alapon történő előterjesztésével a jogegységi panasz előterjesztője magánszemélyként, jogi képviselő közreműködése nélkül nyújtotta be jogegységi panaszát.⁴⁸³

A Jpe.I.60.033/2023. számú ügyben a jogegységi panaszhoz csatolt meghatalmazást a meghatalmazó és a meghatalmazott személy aláírta. A meghatalmazás tartalmazza a meghatalmazott ügyvéd nevét és egyéb azonosító adatait is, azonban azon sem a meghatalmazó neve, sem bármilyen más, azonosításra alkalmas adata nem szerepel, ezért azt a Kúria panasz tanácsa nem tartotta megfelelőnek.⁴⁸⁴

6.1.3. Az illeték megfizetésének elmaradása vagy hiányos megfizetése

A jogegységi panasz tanács a jogegységi panaszt akkor is visszautasítja, hogy az eljárási illetéket nem vagy hiányosan fizették meg, ugyanis a jogegységi panasz eljárás az illetékekről szóló 1990. évi XCIII. törvény (Itv.) 50. § (1) bekezdése alapján illetékköteles. A 2021-ben érkezett ügyekből 13 esetben, a 2022-ben érkezett ügyekből szintén 13 ügyben, a 2023-ban érkezett ügyekből 9 ügyben a panasz visszautasításának elsődleges indoka az illeték nem vagy hiányos megfizetése volt.

A Jpe.I.60.006/2021/2. végzés szerint a panaszos az illeték lerovását illetékfeljegyzési jogára hivatkozással mellőzte, azonban az Itv. 62. § (1) bekezdés h) pontja szerint a felet – ideértve a beavatkozót és az érdekeltet is – illetékfeljegyzési jog illeti meg, a jogegységi panasz eljárás kivételével a közigazgatási eljárásban, a közszolgálati jogviszonnyal kapcsolatos pert és a szerződő fél által indított közigazgatási szerződéssel kapcsolatos pert kivéve. A Jpe. I.60.007/2021. számú ügyben a panaszos helytelenül határozta meg a panasz eljárásban a pertárgy értékét, és erre tekintettel az illetéket is 3.500.000 forint helyett 70.000 forint összegben fizette meg, a panasza ezért visszautasításra került.

Felmerült továbbá, hogy a jogegységi panasz ugyan a benyújtási határidő utolsó napjának estéjén előterjesztésre került, de az eljárási illeték csak másnap, a határidőn túl került jóváírásra. A Kúria kifejtette, hogy ha jogszabályból más nem következik, továbbá a Kúriának nincs hivatalos tudomása róla és a panasz vagy mellékletei sem teszik ellenőrizhetővé, hogy az illeték átutalása mikor történt meg, akkor az illeték megfizetése időpontjának a jóváírás napját kell tekinteni. Összességében tehát a jogegységi panasz határidőn belül benyújtottnak csakis akkor tekinthető, ha nemcsak a panasz előterjesztése, hanem az eljárási illeték lerovása is a törvényi határidőn belül megtörtént.⁴⁸⁵ A döntéssel kapcsolatos aggályok kerültek megfogalmazásra ügyvédi szemszögből arra hivatkozással, hogy azon elvárása a Kúriának, miszerint az eljárási illeték lerovására a jogegységi panasz előterjesztésére rendelkezésre álló 30 napos törvényes

⁴⁸² Kúria Jpe.I.60.015/2022/3., Kúria Jpe.II.60.016/2022/3.

⁴⁸³ Kúria Jpe.I.60.033/2022/3.

⁴⁸⁴ Kúria Jpe.I.60.033/2023/3.

⁴⁸⁵ Kúria Jpe.I.60.010/2021/2., Kúria Jpe.I.60.047/2022/5.

határidőn belül kerüljön sor nem tekinthető méltányos gyakorlatnak különösen a Pp. szerinti gyakorlathoz képest. A kérdést felvető jogi képviselő tanulmányában megfontolandónak tartaná a Pp. 614. § (1) bekezdése alkalmazását a jogegységi panasz benyújtásának esetére.⁴⁸⁶

A felperes teljes személyes illetékmentességre hivatkozott, azonban nem jelölte meg egyértelműen és beazonosíthatóan, hogy az Itv. 5. § (1) bekezdés a)-t) pontjai közül mely mentességi okra alapítja ezen állítását, így a Kúria hivatkozását figyelembe venni nem tudta (Jpe.I.60.022/2021/4.).⁴⁸⁷ Az előterjesztő illetéket nem rótt le, a jogegységi panaszban személyes költségmentesség engedélyezését kérte. Kérelméhez azonban nem mellékelte a költségmentesség és a költségfeljegyzési jog engedélyezésének alapjául szolgáló körülmények igazolásáról szóló 26/2017. (XII. 27.) IM rendelet (Kmr.) 10. § (3) bekezdésében meghatározott iratokat (a fizetési számlát vezető pénzforgalmi szolgáltató igazolását három hónapra visszamenőleg a fizetési számla egyenlegéről, valamint három hónapra visszamenőleg a fizetésiszámla-kivonatot). A hiányos költségmentesség engedélyezése iránti kérelmet ezért a Kúria, figyelemmel arra, hogy a jogegységi panasz eljárásban hiánypótlásnak nincs helye, elutasította.⁴⁸⁸

Az előterjesztő illetéket nem rótt le a jogegységi panaszban, arra hivatkozott, hogy a Bszi. 41/C. § (2) bekezdés h) pontja és a Pp. költségkedvezmények időbeli hatályára vonatkozó szabályának együttes olvasatából az következik, hogy jogegységi panasz eljárásban újból nem szükséges a költségkedvezmény iránti kérelmet előterjeszteni, ezért kérte az alapügyben számára engedélyezett költségkedvezményt fenntartani és mellőzte az illeték megfizetését. A Jogegységi Panasz Tanács ezen végzésében is kimondta, hogy a jogegységi panasz eljárás nem az alapügy folytatása, az alapeljárásban biztosított személyes költségkedvezmények nem terjednek ki a jogegységi panasz eljárásra.⁴⁸⁹

A jogegységi panaszt előterjesztő felperes jogegységi panaszában úgy nyilatkozott, hogy az Itv. 57. § (1) bekezdés o) pont értelmében a per tárgyi illetékmentes. A panasz tanács álláspontja szerint az Itv. 57. § (1) bekezdés o) pontja alapján a tárgyi illetékmentesség nem a jogegységi panasz eljárásra, hanem a polgári és közigazgatási ügyekben a személyes adatok védelmével, illetve a közérdekű adatok nyilvánosságával összefüggésben indított perre vonatkozik. A jogalkotó az Itv.-ben külön nevesítette azokat az eseteket, amelyekben kifejezetten a jogegységi panasz eljárásra kiterjedően az illeték megfizetése alól mentességet kívánt biztosítani. Ilyen rendelkezés az Itv. 57. § (1) bekezdés a) pontja.⁴⁹⁰

6.1.4. Elkészttség

A Jpe.I.60.008/2021/3. számú végzésben tényként megállapításra került, hogy a Kúria ítéletét a panaszos felperes 2021. február 4. napján vette át. 2021. március 5-én jogegységi panasz előterjesztéséhez szolgáló űrlap mellékleteként jogegységi panaszt nem terjesztett elő. A jogegységi panaszt egyéb beadvány űrlapon 2021. március 9. napján nyújtotta be az eljárási illeték megfizetésének igazolása nélkül. A panaszát 2021. március 25-én kiegészítette. Az ismertetett adatok alapján a jogegységi panasz előterjesztésére nyitva álló határidő utolsó napja: 2021. március 8. napja volt. A jogegységi panasz eljárás kezdő irata az a beadvány, amely tartalmazza a jogegységi panaszt. A 2021. március 5-én benyújtott iratok a jogegységi panasz beadványát nem tartalmazták, így azok a panaszbenyújtás határidejének számításában nem voltak figyelembe vehetők. A panasz elkészttségéről döntött mindezek alapján a panasz tanács.

⁴⁸⁶ DETVAY Lúcia: A jogegységi panasz eljárás szabályozásának eddigi tanulsága. *Polgári Jog*, 2022/5-6.

⁴⁸⁷ Kúria Jpe.I.60.022/2021/4.

⁴⁸⁸ Kúria Jpe.I.60.028/2021/4.

⁴⁸⁹ Kúria Jpe.II.60.042/2022/3.

⁴⁹⁰ Kúria Jpe.II.60.050/2022/3.

A Jpe.I.60.033/2023. számú ügyben a jogegységi panasszal támadott határozatot a Kúria 2022. február 2. napján hozta meg, azt az elsőfokú bíróság 2022. február 17. napján elektronikus úton kézbesítette a panaszos korábbi jogi képviselője részére, aki a támadott határozatot 2022. február 18-án töltötte le. A panaszos hivatkozása szerint a támadott határozatot 2023. május 26-án vette kézhez „valós jogi képviselője” útján. Erre csak azután kerülhetett sor, hogy a Kúria a Kfv.II.37.424/2021/12. számú végzésével intézkedett a „kézbesítésre jogosult” jogi képviselő személyének kijavításáról, majd az újabb jogi képviselő intézkedett a kijavított határozatnak az első fokon eljáró bíróságtól való beszerzése érdekében. Így álláspontja szerint a jogegységi panaszt határidőben terjesztette elő. A Kúria a panaszos által is hivatkozott, Kfv.II.37.424/2021/12. számon hozott kijavító végzésében a támadott határozat fejrészét akként javította ki, hogy a felperes képviselője a Dr. Baka Ügyvédi Iroda mellett helyesen Dr. Kadlót Erzsébet ügyvéd. A végzés indokolásában a Kúria rámutatott arra, hogy a felperest képviselő ügyvédi iroda képviseletében dr. Baka István a 2022. március 22-én érkezett beadványában jelentette be, hogy képviseleti joga megszűnt, a Kúria vonatkozásában a képviselet megszűnése szempontjából ez a dátum mérvadó.

6.1.5. A Kúria közzétett határozatától jogkérdésben való eltérésre kifejezetten nem hivatkozó panaszok

Az egyik ügyben a felperesek a jogegységi panaszt a Kúria Gfv.VI.30.015/2021/5. számú ítélete ellen terjesztették elő. A panaszukban arra hivatkoztak, hogy a Kúria az árfolyamkockázatra vonatkozó tájékoztatás megfelelőségének a megítélése körében eltért a 2/2014. PJE és a 6/2013. PJE határozatoktól és figyelmen kívül hagyta az Európai Unió Bíróságának a C-51/17. számú és a C-415/11. számú ítéletét. A panasz tanács ebben az ügyben a jogi képviselet meg nem felelősége, az illeték meg nem fizetése mellett hiányosságnak tekintette, hogy a fél csupán arra hivatkozott, hogy az egyik határozat eltért a másiktól, emellett azonban az is szükséges lett volna, hogy az előterjesztő megjelölje, miben látja az eltérést. A Kúria álláspontja szerint „az eltérés megjelölésének konkrétan kell lennie, pontos jogértelmezésre vonatkozó álláspontnak kell ütköznie a másik (eltérő) jogértelmezést tartalmazó állásponttal. Be kell mutatni azt a lényegi háttértényállást, azaz a szükséges ügyazonosságot, ami az összehasonlítás alapfeltétele. Ki kell munkálnia, hogy a támadott határozat konkrétan melyik jogszabályi rendelkezésre vonatkozó mely jogértelmezést, hol nem tartotta be, hol tért el a támadott végzés jogkérdésben a Kúria közzétett jogértelmezésétől. Fel kell tární tehát az ügyek összehasonlítható tényállását, az ügyben felmerült jogkérdést, az alkalmazandó jogot; egy konkrét jogszabály konkrét határozatban való értelmezését kell összevetni egy hasonló helyzetben történt más értelmezéssel.”⁴⁹¹ Korábban a panasz tanács ezen indokolást alkalmazta a Jpe.I.60.011/2021/3. számú és a Jpe.I.60.014/2021/5. számú ügyekben is.

A Bszi. 41/C. § (6) bekezdés e) pontja is szerepelt visszautasítási okként azon panaszt illetően, amelyben a panaszos arra hivatkozott, hogy a Kúria eljáró tanácsa a Kfv.I.35.225/2020/8. számú ítéletében eltért a Kúria közzétett joggyakorlatától. Ennek alátámasztására összesen 16 kúriai ítéletet sorakoztatott fel, ugyanakkor ezen ítéletek nem mindegyikét jelölte meg a felülvizsgálati kérelemben.⁴⁹² A Kúria több döntésében hasonlóan foglalt állást, és azon határozatok tekintetében, amelyek a panasz beadványban megjelölésre kerültek, de a panaszos felülvizsgálati kérelme azokat nem tartalmazta a jogegységi panaszt visszautasította (Jpe.I.60.014/2021/5., Jpe.II.60.048/2022/3.).

⁴⁹¹ Kúria Jpe.I.60.001/2022/3.

⁴⁹² Kúria Jpe.I.60.011/2021/3.

6.1.6. Nem a 2012. január 1. után hozott és a Bíróági Határozatok Gyűjteményében közzétett kúriai határozattól való eltérésre való hivatkozás

A Jpe.II.60.048/2022/3. számú ügyben a panaszos által hivatkozott határozat azon feltételnek ugyan megfelelt, hogy azt a Kúria 2012. január 1. napja után hozta meg, a másoknak azonban nem, mert a határozat nem került a BHGY-ban közzétételre. A Jpe.II.60.002/2022/3. számú végzéssel elbírált panasz esetében is hiányossággként merült fel, hogy a panaszos által hivatkozott PK vélemény, továbbá a megjelölt eseti döntések a BHGY-ban nem jelentek meg, illetve olyan jogegységi határozatot (4/2014.PJE) jelölt meg a panaszos, amely nem létezik. A BHGY-ban való közzététel hiánya volt a visszautasítás oka a Jpe.I.60.035/2021/6. szám alatt elbírált panasznak is. Ebben az ügyben a BH.2020.373. számon megjelent döntés (Mfv.X.10.337/2019/8. számú hatályon kívül helyező végzés) a BHGY-ban nem lett közzétéve, mert azt a meghozatalakor hatályos szabályok szerint nem kellett közzétenni.

6.1.7. A 2020. július 1-jét megelőzően hozott kúriai határozattal szemben benyújtott panaszok

Az egyik ügyben a panaszt a felperes a Kúria Gfv.III.30.542/2022/11. számú ítéletével szemben terjesztette elő. Kérte az ítélet hatályon kívül helyezését és a Kúria új eljárásra és új határozat hozatalára utasítását. Álláspontja szerint a Kúria támadott határozata eltér a Kúria Gfv.VII.30.789/2016/5., Pfv.VI.21.324/2012/5., Pfv.I.20.100/2021/9., Pfv.IX.20.152/2019/8., Gfv.VII.30.253/2020/7., Gfv.VI.30.081/2021/8., Pfv.VI.20.862/2022/11., Pfv.V.20.465/2020/7. számú határozataitól. A panasz tanács elsődlegesen azért nem tudta befogadni a panaszt, mert az abban – mind a petitumban, mind a panasz többi részében – a Jpe.II. 60.042/2023/4. számú végzésben rögzítettek szerint - összesen 178-szor megjelölt Gfv.III.30.542/2022/11. számú határozat nem létezik, ilyen számon a Kúria határozatot nem hozott.

A korábbi évekből az ún. g) pontos hivatkozás jelenik meg a Jpe.I.60.001/2020/2., a Jpe.I.60.002/2020/2., a Jpe.I.60.003/2020/3., és a Jpe.I.60.004/2020/2. számú végzésekben.

6.1.8. A panasz visszautasítása a kötelező tartalmi elemek hiánya miatt

Ezen feltétel szerint a panasz nem tartalmazza a (3) bekezdésben foglaltakat, és a megfelelő kiegészítés az (1) bekezdésben meghatározott határidőn belül nem történt meg. A (3) bekezdés értelmében ugyanis a jogegységi panaszban az általános követelményeken túl meg kell jelölni azt a határozatot, amellyel szemben a fél a panaszt előterjeszti és azt a közzétett kúriai határozatot, amelytől jogkérdésben való eltérést állít a fél. Hivatkozott ezen feltétel hiányára a panasz tanács többek között a Jpe.II.60.002/2022/3. számú, a Jpe.II.60.044/2023/3. számú, a Jpe.II.61.132/2023/3. számú, a Jpe.I.60.027/2023/3. számú, a Jpe.I.60.013/2023/3. számú, a Jpe.II.60.016/2023/4. számú, a Jpe.I.60.019/2023/4. számú és a Jpe.II.60.020/2023/3. számú végzéseiben.

A fentiekben hivatkozott és idézett visszautasító végzések esetében a Kúria panaszt elbíráló tanácsa nem tartotta érdemi vizsgálatra alkalmasnak a benyújtott panaszt, az valamilyen feltétel hiánya miatt nem volt „befogadható”. Felvetődik a kérdés, hogy ezek a határozatok alkalmasak-e arra, hogy rajtuk keresztül a Kúria a jogegységesítő kötelezettségének eleget tegyen. Áttekintve a Kúria honlapján jelenleg közzétett végzéseket erre azt a választ adhatjuk, hogy igen. Az idézett indokolások számos a meghatalmazás, az illetéktizetés, az elkészttség és egyéb eljárásjogi kérdéseket érintően tettek megállapításokat, amelyek alkalmazandók az alsóbb fokú

bíróságok eljárásában, hiszen egy-egy kapcsolódó értelmezési kérdés megoldására iránymutatásul szolgálnak.

6.2. A jogegységi panasz eljárásban hozott elutasító végzések áttekintése

Sokkal jelentősebbek azonban a jogegység megteremtése szempontjából a már befogadott, tehát alakilag megfelelő, de a panaszokat érdemben elutasító végzések. Ezek indokolása annak ellenére, hogy a Kúria nem látott lehetőséget arra, hogy az adott panasz eljárásban jogegységi határozat hatályú jogegységi panasz határozatot hozzon iránymutató megállapításokat tartalmaznak. 2023. szeptember 15-ig a közzétett 102 végzésből 24 db az elutasító végzések száma, vagyis az összes végzés közel egynegyede.

Tekintettel arra, hogy a megszüntető végzésekben – azok elenyésző száma mellett – a téma érdemi vizsgálata szempontjából lényegi megállapításokat nem lehet levonni, ezért azok külön vizsgálatától jelen pályamunkában eltekintettem.

A Bszi 41/D. § (3) bekezdése szerint, ha a jogegységi panasz tanács megállapítja, hogy a Kúria közzétett határozatától jogkérdésben nem történt eltérés, a jogegységi panaszt elutasítja. A határozat indokolásának elegendő csak erre a körülményre utalnia, az alkalmazott jogszabályok feltüntetése mellett, azzal, hogy az indokolásból ki kell derülnie, hogy az adott jogkérdés vonatkozásában a korábban közzétett és a megtámadott határozat között miért nem volt eltérés.⁴⁹³

A jogegységi panasz tanács határozataiban kifejtette, hogy az Alaptörvény 25. cikk (3) bekezdése szerinti jogegység követelményének a Kúria az ítélezése során akkor tesz eleget, ha közzétett kúriai döntésekben elfogadott jogértelmezést, elvi megállapítást („ratio decidendi”-t) az azonos ügyekben követi. (Jpe.60.002/2021/7., Jpe.I.60.005/2021.5., Jpe.I.60.003/2021/11., Jpe.II.60.036/2021/13., Jpe.I.60.003/2022/9., Jpe.II. 60.030/2022/8., Jpe.I.60.005/2023/6.)

A jogegység fogalmát az egyes eljárási törvények nem definiálják. A Kúria határozatainak indokolásában megjelenő megfogalmazás szerint a jogegység követelménye sohasem absztrakt, hanem mindig konkrét ügyekhez, jogértelmezéshez köthető, az csak meghatározott és megjelölt bírói döntések tekintetében merülhet fel. A jogegység elsősorban anyagi jogi kérdés, mivel azt kell biztosítani, hogy a bíróságok azonos ügyeket ugyanolyan tartalommal döntsenek el. A jogegység követelménye feltételezi annak vizsgálatát, hogy mikor áll fenn az ügyek (bírói döntések) közötti azonosság. Az ügyazonosság több tényező által befolyásolt, összetett jogfogalom, amelyet mindig esetről esetre kell vizsgálni. Ha a döntések jogkérdésben való hasonlóságát vizsgálja a Kúria, szigorúan kell venni az összehasonlított bírói döntésekben az alkalmazott anyagi jogszabály egyezőségét (hatály, normatartalom) és a jogértelmezés szempontjából releváns tények azonosságát.⁴⁹⁴

A Kúria kifejtette azt is, hogy nincs ügyazonosság eltérő anyagi jogi háttérű, azonos anyagi jogi háttér mellett eltérő kérelmet tartalmazó, vagy azonos anyagi jogi háttér mellett az összehasonlítást lehetetlenné tevő vagy releváns körülményekben jelentősen különböző tényállású ügyek és annak alapján indult jogviták között.⁴⁹⁵

Az ügyazonosság tekintetében az is figyelembe vehető, hogy polgári és közigazgatási perben is alkalmazandóak a Pp. szabályai, emiatt a perrendi szabályok kapcsán felmerülhet szakágakon átnyúló értelmezés egységességének igénye, emiatt kivételes esetben – alaposan áttekintve a

⁴⁹³ Bszi. 41/D.§

⁴⁹⁴ Kúria Jpe.60.002/2021/7., Kúria Jpe.I.60.005/2021.5.

⁴⁹⁵ Kúria Jpe.60.002/2021/7.

sajátos perrendi szabályok kihatását – összevethető polgári és közigazgatási szakági döntés. Lényeges elvi tétel továbbá, hogy a Kúria a jogegységi panasz eljárásban az ítélkező tanács által megállapított tényállást nem bírálhatja felül, mivel ez az eljárás nem jelent egy újabb teljes körű jogorvoslatot, a vizsgálat csak a közzétett és az ítélkező tanács által meghozott döntések jogkérdésben való eltérésére szorítkozik.⁴⁹⁶

A panasz tanács a Jpe.II.60.008/2022/8. számú határozatának [27] bekezdésében azt is kifejtette elvi élel, hogy „a kúriai határozat jellemzően akkor minősül precedensnek, ez által követendőnek, ha az mind ténybelileg, mind jogilag lényeges pontokon hasonlít a konkrét ügghöz. Két egymással maradéktalanul megegyező tényállású ügy bizonyosan nem létezik. Ezért a jogegységi panasz intézményének kiüresedéséhez vezetne, ha az ügyazonosság kizárólag csak a teljesen egyforma tényállások esetében lenne megállapítható.” Az ügyazonosság tehát lényegében hasonló tényállásokat jelent, azok azonossága azonban a releváns jogkérdés megítélésében nem tér el egymástól.

A jogegységi panasz érdemi vizsgálatánál először is azt kell megállapítani, hogy a hivatkozott kúriai határozatok valóban összevethetők-e a jogegységi panasszal támadott kúriai határozattal. A tanács a jogegységi panasz eljárásban jogkérdésekre vonatkozó eltérést vizsgál a támadott és a referenciaként megjelölt határozatok között (Jpe.II.60.025/2021/14., Jpe.II.60.018/2022/6.; Jpe.II.60.022/2022/6.). A tanács a határozat szám szerinti megjelölésén túl azt is megköveteli a panasz benyújtójától, hogy az eltérést konkrétan megjelölje, megindokolja, bemutassa a panaszolt határozat és az összehasonlításul hivatkozott határozatok közötti ellentétet (Jpe.I.60.011/2021/3.). A tanács Jpe.I.60.007/2022/6. számú határozatában kifejtette, hogy a panaszostól elvárható, a jogintézmény sajátos jellege és a kötelező jogi képviselt okán, hogy a támadott döntés és a közzétett kúriai döntés(ek) közötti ügyazonosságot bemutassa, annak fennállását részletesen indokolja, a jogkérdésben való eltérést pontosan megjelölje, és panaszában állítson fel párhuzamot a jogkérdés szempontjából releváns tények, alkalmazandó jogszabályok, az eljárás kereteit meghatározó kérelmi elemek hasonlóságára utalva, továbbá mutassa be, hogy a közzétett döntésekben milyen elvi megállapítás került rögzítésre, ugyanezen jogkérdésben milyen álláspontot fogadott el az ítélkező tanács és indokolja meg, miben látja a közzétett és támadott kúriai döntés közötti eltérést (Jpe.I.60.029/2021/9., Jpe.II.60.019/2021/18., Jpe.I.60.005/2023/6.).

A panasz tanács azt is vizsgálat tárgyává tette egyik döntésében, hogy a bizonyítás során feltárt tények bírói értékelése a jogkérdés fogalomkörébe tartozik-e. E körben hivatkozott arra, hogy a jogirodalom szerint jogkérdés (questio iuris) valamely tény jogi megítélése, míg a ténykérdés (questio facti) a megítélés tárgyát képező tényre, tényállásra vonatkozik, tehát a tények értékelése a jogkérdés fogalomkörébe tartozik, így nem zárható ki a jogegységi panasz benyújtása. A panasz beadvány érdemi vizsgálata azonban annak elutasításához vezetett, mert a Kúria megállapítása szerint a panaszosok panaszbeadványukban csupán megismételték azokat a tényeket, körülményeket és bizonyítékokat, amelyeket – álláspontjuk szerint – a Kúria a Pfv.I.20.468/2020/6. számú határozat meghozatalakor, a bizonyítékok mérlegelése során figyelmen kívül hagyott, illetve okszerűtlenül értékelt, és amelyek egyébként rájuk kedvezőbb határozatot eredményeztek volna. Utaltak arra, hogy a Kúria „mint felülvizsgálati bíróság a felülbírálati jogkörén túlterjeszkedett”, illetve nem állt fenn a bizonyítékok „felülmérlegelésének jogi lehetősége” és a „rendelkezésre álló bizonyítékokból nem csupán egyfajta ítéleti következtetés vonható le”, azonban nem adták elő, így nem is indokolták meg, hogy az adott esetben konkrétan miben áll a közzétett határozatoktól való eltérés. A Kúria kimondta, hogy a felülvizsgálati eljárásban nem kizárt, csupán korlátozott a bizonyítékok „felülmérlegelésének” lehetősége, azonban ha a Kúria él a korlátozott lehetőséggel és a

⁴⁹⁶ Kúria Jpe.60.002/2021/7.[23], [24] bekezdés

bizonyítékok eltérő értékelésének a sérelmezett határozatban kellő indokát adja, a panaszosok részéről nem elég a nézetük szerint figyelmen kívül hagyott bizonyítékok és tények felsorolása: meg kell jelölniük a jogegységet megbontó téves jogértelmezést, ki kell munkálniuk, hogy miben áll az eltérés és az ezzel megvalósított jogsértés, ki kell fejteniük a jogszabálysértésre és az eltérő jogalkalmazásra vonatkozó jogi álláspontjukat.⁴⁹⁷

A Jpe.I.60.005/2023/6. határozat indokolásának az [52] bekezdésében a Kúria rögzítette azt is, hogy a jogegységi panasz eljárásban nem az alsóbb fokú bíróságok döntéseinek a Kúria döntéseitől való eltérése képezi a vizsgálat tárgyát. A panasz eljárásban ezért súlytalan az összes olyan panaszosi érv, amely azt fejt ki, hogy az elsőfokú vagy másodfokú bíróság döntése miért nem jogszerű. Az alsóbb fokú bíróságok ítéletei jogszerűségének bevonása a jogegységi panasz eljárásba azt eredményezné, hogy ezúton meg lehetne kerülni a felülvizsgálati eljárást, amely nyilvánvalóan a jogegységi panasz céljától funkció-idegen. (Jpe.I.60.019/2022/9.) A határozat [58] bekezdése kitér arra továbbá, hogy a tanács feladata nem annak megítélése, hogy a panasszal támadott kúriai ítélet a felülvizsgálat keretei között jogszerű döntést tartalmaz-e, nem a támadott ítélet (újbóli) felülvizsgálata történik, hanem annak áttekintése, hogy a panaszos által hivatkozott, korábban közzétett határozatokkal a panasszal támadott határozat – ügyszabálysértés okán – összehasonlítható-e, és igenlő esetben áll-e fenn jogkérdésben eltérés.

Lényeges megállapítást tett a panasz tanács a Jpe.II.60.030/2022/8. számú határozatában, amely a döntés elvi tartalmaként a határozat [64] és [66] bekezdéseiben jelenik meg. E szerint a „Jogegységi panasz eljárásban az eljáró tanács bírójának kizárásával kapcsolatosan előterjesztett panaszosi kifogások érdemben nem vizsgálhatók, mert lényegüket tekintve szuper felülvizsgálatot célzó állítások, amelyek nem egyeztethetők össze a jogegységi panasz intézményének céljával.” [...] „Az ügyszabálysértés nem igazolható a közzétett eseti döntések indokolásában megjelenő általános, iránymutató jogértelmezési elvek, gyakorlat bemutatásával, mert e kérdés az egyedi ügyekre vonatkozó tételes megállapítások tükrében ítélt meg. Ha a felperesek érvelése a döntés elvi tartalmára és nem a döntés lényegi magvára épül, holott az egyedi tényállási elemeknek kiemelt jelentősége van az adójogi jogkövetkezmények szempontjából, akkor a jogegység megbomlását kellően nem igazolják.”

A Jpe.II.60.006/2023/12. számú határozatban a panasz tanács abban a kérdésben foglalt állást, hogy a hatályon kívül helyező végzés támadható-e jogegységi panasszal. E körben a Kúria egybevetette a Bszi. 41/B. § (1) és (2) bekezdését, amely előírja, hogy jogegységi panasznak milyen határozatok esetében van helye. A hatályon kívül helyező végzés nem minősül pervezető végzésnek, ezért azok visszautasítására önmagában a hatályon kívül helyező jellegük folytán nincs lehetőség.

6.3. A jogegységi határozat hatályú jogegységi panasz határozatok

A Kúria 2020. április 1. és 2023. szeptember 15. között 6 db a civilisztikai ügyszakot érintő jogegységi határozat hatályú jogegységi panasz határozatot hozott. Az alábbiakban ezekből a polgári és gazdasági szakágat érintő határozatokat ismertetem.

Az elsőként közzétételre került 2021. november 22-én kelt Jpe.I.60.015/2021/15. számú határozatban a felperes támadta meg a Kúria Gfv.VII.30.315/2020/5. számú határozatát. Az ügy tárgya kölcsöntartozás megfizetése volt, konkrétan ún. devizakölcsön. A Kúria megállapította, hogy a Gfv.VII.30.315/2020/5. számú ítélet jogkérdésben eltér a Pfv.I.20.185/2018/7. számú, a Bírósági Határozatok Gyűjteményében közzétett határozattól. Az eltérés indokolt volt, ezért a Kúria a Gfv.VII.30.315/2020/5. számú ítéletet hatályában fenntartotta. A határozat elvi tartalma szerint a 2/2014. PJE határozat 1. pontja azzal a kötelező

⁴⁹⁷ Kúria Jpe.I.60.018/2021/10.

értelmezéssel alkalmazható, amely szerint akkor megfelelő tartalmú az árfolyamkockázatról nyújtott tájékoztatás, ha az általánosan tájékozott, észszerűen figyelmes és körültekintő, átlagos fogyasztó a tájékoztatás alapján a szerződéshez kapcsolódó árfolyamkockázat tényén és mibenlétén kívül azt is felismerheti és értékelni tudja, hogy a nemzeti fizetőeszköz (a forint) árfolyama a kölcsön nyilvántartásba vétele szerinti deviza árfolyamához képest számára akár jelentős mértékben is kedvezőtlenül változhat, és ezáltal a fogyasztó fennálló tartozásának, a szerződés szerinti ütemezésben esedékessé váló fizetési kötelezettségének mértéke jelentősen megemelkedhet.

A Jpe.II.60.027/2021/8. számú határozat meghozatalára egy olyan ügyben került sor, ahol a per tárgya bírósági jogkörben okozott kár megtérítése volt. A jogegységi panaszt az alperes nyújtotta be. A Kúria megállapította, hogy a Pfv.III.21.211/2020/6. számú, jogegységi panasszal támadott végzés jogkérdésben eltér a Kfv.IV.37.425/2012/8. számú – a Bírósági Határozatok Gyűjteményében közzétett – határozattól. Az eltérés nem volt indokolt. A Kúria a bíróságokra nézve kötelező jogértelmezésként megállapította, hogy az Európai Unió Bírósága előzetes döntéshozatali eljárásban hozott határozatára hivatkozással perújításnak nincs helye. Az indokolatlan eltérésre figyelemmel a jogegységi panasszal támadott végzést hatályon kívül helyezte, és a Kúria felülvizsgálati tanácsát új eljárásra és új határozat hozatalára utasította. A döntés elvi tartalma: az EUB előzetes döntéshozatali eljárásban hozott határozatára hivatkozással perújításnak nincs helye.

A Jpe.I.60.009/2022/10. számú határozatban a Kúria megállapította, hogy a Pfv.I.21.240/2021/4. számú, jogegységi panasszal támadott ítélet jogkérdésben eltér a Pfv.III.21.464/2013/12., Pfv.V.21.402/2019/8., valamint a Kfv.IV.38.015/2018/5. számú – a Bírósági Határozatok Gyűjteményében közzétett – határozattól. Az eltérés nem volt indokolt. A Kúria a bíróságokra nézve kötelező jogértelmezésként megállapította, hogy a felek eltérő megállapodásának hiányában a biztosító helytállási kötelezettség alóli mentesüléséhez a szándékosságnak vagy a súlyos gondatlanságnak nem a mögöttes – foglalkozási, közlekedési – szabályszegés, hanem a biztosítási esemény, azaz a kár bekövetkezése vonatkozásában kell fennállnia ahhoz, hogy alkalmas legyen a mentesülés mint jogkövetkezmény kiváltására. Megállapította továbbá, hogy a szakértői kompetencia vizsgálatához a felülvizsgálati kérelmet benyújtó feleknek elegendő a hatályos perrendi szabály megjelölése és ennek alátámasztása, az ágazati vagy alacsonyabb szintű részletszabályok hivatkozásának elmulasztása önmagában nem akadályozza a felülvizsgálati kérelem érdemi elbírálását. Az indokolatlan eltérésre figyelemmel a jogegységi panasszal támadott ítéletet hatályon kívül helyezte, és a Kúria felülvizsgálati tanácsát új eljárásra és új határozat hozatalára utasította. A határozat indokolásában a panasz tanács részletesen vizsgálta az ügyazonosság kérdését. E körben megállapította, hogy a súlyos gondatlanság körében a Pfv.III.21.464/2013/12. számú közbenső ítélet, és a Pfv.V.21.402/2019/8. számú ítélet esetén az ügyazonosságot illetően a Kúria annak tulajdonított jelentőséget, hogy az ügyek tárgya vagyont biztosítási szerződés szabályainak értelmezése, a szabályszegés tudatos volt, a károkozók tudatos szabályszegése és a káresemény mint biztosítási esemény közötti okozati összefüggés vizsgálata a per tárgyát képezte. A felperesek a perekben a biztosító helytállási kötelezettségének a megállapítását kérték, az alperes biztosító pedig arra hivatkozott, hogy súlyos gondatlanság miatt mentesül a felelősség alól. Mindkét esetben a súlyos gondatlanságon alapuló – korábban hatályos és jelenlegi – Ptk. szabályra hivatkoztak. Mindebből következően nem volt akadálya a jogértelmezési kérdés helyes megállapításának.

A Jpe.II.60.040/2022/7. számú határozatot a szerződés érvénytelenségének megállapítása iránti ügyben hozta meg a Kúria, a jogegységi panaszt benyújtó fél: az alperes. A Kúria megállapította, hogy a Gfv.30.480/2021/5. számú közbenső ítélete jogkérdésben eltér a Gfv.30.340/2019/7. számú, a Bírósági Határozatok Gyűjteményében közzétett ítélettől. Az

eltérés indokolt volt, ezért a Kúria a Gfv.30.480/2021/5. számú közbenső ítéletét hatályában fenntartotta. A Kúria Gfv.30.340/2019/7. számú ítélete és az ezzel azonos tartalmú határozatai a továbbiakban kötelező erejüként nem hivatkozhatók. A döntés elvi része szerint nem alapos a jogegységi panasz, ha a panasszal támadott határozat a Kúria korábbi, közzétett határozataitól jogkérdésben nem tért el, vagy eltért ugyan, de a korábbi közzétett határozat a Kúria által időközben meghozott jogegységi hatályú jogegységi panasz határozata folytán már nem hivatkozható, illetve, ha az eltérés indokolt volt.

A Jpe.I.60.041/2022/12. számú - legutóbb közzétett – határozat tárgya a szerződés érvénytelenségének a megállapítása, a jogegységi panaszt benyújtó fél: az alperes, a jogegységi panasszal támadott határozat száma: Gfv.30.050/2022/5. számú közbenső ítélet. A Kúria megállapította, hogy a Gfv.30.050/2022/5. számú közbenső ítélete jogkérdésben eltér a Gfv.30.340/2019/7. számú, a Bíróági Határozatok Gyűjteményében közzétett határozattól. Az eltérés indokolt volt, ezért a Kúria a Gfv.30.050/2022/5. számú közbenső ítéletét hatályában fenntartotta. A döntés elvi tartalma akként került meghatározásra, hogy nem alapos a jogegységi panasz, ha a panasszal támadott határozat a Kúria korábbi, közzétett határozataitól jogkérdésben nem tért el, vagy eltért ugyan, de a korábbi közzétett határozat a Kúria által időközben meghozott jogegységi hatályú jogegységi panasz határozata folytán már nem hivatkozható, illetve az eltérés indokolt volt.

A fentiekben ismertetett határozatokban az ügyszabadsággal kapcsolatos megállapítások alkalmazhatók a Pp. 346. § (5) bekezdésénél, valamint a felülvizsgálati kérelem engedélyezése körében is annak eldöntéséhez, hogy eltér-e a meghozott határozat a Kúria közzétett határozatától.⁴⁹⁸

A jogegységi határozat hatályú jogegységi panasz határozatok jogegységi hatállyal bírnak, precedenshatásuk azt jelenti, hogy azoktól nem lehetséges az eltérés sem alsóbb fokú bíróságok, sem a Kúria számára. A jogirodalom utal az „eltérés” egy kivételes módjára, a határozat Alkotmánybíróság előtti sikeres megtámadására.⁴⁹⁹

⁴⁹⁸ DZSULA 2022, pp. 288-329.

⁴⁹⁹ FICSOR Krisztina - PATYI András: A jogegységi panasz eljárás, mint a jogegység biztosításának eszköze a Kúria gyakorlatában. Kúriai Döntések: bírósági határozatok, 2022/8., pp. 1311-1320. szakkikadatbazis.hu/doc/9943870, letöltés: 2023.08.23.

7. ÖSSZEGZÉS

Az általam végzett vizsgálat eredményét az alábbi diagram ábrázolja:

Mint azt a fenti diagram is szemlélteti, az általam vizsgált 98 esetből mindösszesen 6%-ban született érdemi döntés (összesen 6 db), amely mutatja a jogintézmény új és annál nehezebb megérthetőségét.

A pályamunkám első soraiban felvetett kérdést illetően, azaz hogy alkalmas-e a jogegységi panasz eljárás intézménye a jogegység biztosítására vagy csak tovább nehezíti az állampolgár eligazodását a jog útvesztőiben, az eddig meghozott döntések alapos elemzése után a következő véleményem alakult ki.

Megítélésem szerint a jogegységi panasz eljárás jelenlegi szabályozása okoz némi zavart, félreértéseket szül a jogkereső állampolgárok körében.

Nyilvánvaló, hogy nem véletlenül kötelező a jogi képviselet ebben az eljárásban, ugyanakkor az elemzésből is kitűnően az is következtethető, hogy maguk a jogi végzettséggel, jelentős gyakorlattal rendelkező ügyvédek sem mindig értik meg pontosan a szabályokat – vagy nem akarják megérteni? – és egy újabb, valóban végső lehetőségként értelmezik az elbukott per esetleges folytatására annak ellenére is, hogy a jogegységi panasz tanács több határozatában is elvi éllel mondja ki ennek ellenkezőjét.

A viszonylag kis számú érdemi döntést értékelve azonban úgy vélem, hogy ennek az eljárásnak igen is van helye a magyar jog rendszerében és az a jogegység biztosításának kiemelkedően fontos eszköze még akkor is, ha láthatóan csak lassan jut el céljának helyes megértése az érintettekhez.

Különösen fontosnak tartom azt a már említett tényt, hogy valamennyi – beleértve, sőt kiemelve a visszautasító és elutasító határozatokat – panasz tanácsai döntés értékes forrás az első- és másodfokú bíróságok számára számos eljárásjogi kérdésben, az eljárásjogi intézmények egységes alkalmazási gyakorlatának kialakításában, éppen ezért kívánatos a bírág számára e határozatok tanulmányozása, megállapításaik következetes alkalmazása a mindennapi ítélkező munkájukban. Ezek a „mellékes”, nem érdemi döntést tartalmazó panasz tanácsai határozatok ugyanolyan, a jogegység biztosítását előmozdító eredményei a Kúria tevékenységének, mint az érdemi jogegységi döntések.

A jogegységi panasz tanács érdemi határozatai pedig alkalmasak az absztrakt jogegységesítésre és orvosolják az eltérés megállapítása esetén a panaszos jogsérelmét.

8. FELHASZNÁLT IRODALOM

- BACSÓ Ferenc: A perorvoslatok általános jellemzése. In BACSÓ Ferenc - MÓRA Mihály: Polgári eljárásjog. Budapest, Tankönyvkiadó, 1959.
- BÉKÉSI Sándor - HALMOS Tamás: A korlátozott precedensrendszer intézményének rövid áttekintése az ügyvéd szemszögéből. *Polgári Jog*, 2022/9-10.
- BORONKAY Miklós: A „korlátozott precedensrendszer” ügyvédi szemmel. *Polgári Jog*, 2022/11-12.
- DETVAY Lúcia: A jogegységi panaszeljárás szabályozásának eddigi tanulsága. *Polgári Jog*, 2022/5-6.
- DZSULA Marianna: A korlátozott precedensrendszer és a polgári perrendtartás szabályainak kapcsolódása. In BODZÁSI Balázs (szerk.) Jogászegyleti értekezések 2022. Budapest, Magyar Jogász Egylet, 2022.
- FICSOR Krisztina - PATYI András: A jogegységi panasz eljárás, mint a jogegység biztosításának eszköze a Kúria gyakorlatában. *Kúriai Döntések: bírósági határozatok*, 2022/8., pp. 1311-1320.
- GOMBOS Katalin: A polgári perorvoslati rendszer és átalakulása. *Jogtudományi Közöny*, 2018/2.
- KISS Roxána: A jogegységi panasz eljárás mint ultima ratio. *Polgári Jog*, 2022/7-8.
- OROSZ Árpád: Az egyedi ügyekhez igazodás magyar gyakorlata a polgári ügyszakban. *Jogesetek Magyarázata*, 2012/3.
- OSZTOVITS András: Törvénymódosítás a bírósági joggyakorlat egységesítése érdekében – jó irányba tett rossz lépés? *Magyar Jog*, 2020/2.
- PATYI András: A jogegységi panasz-eljárások gyakorlatának néhány alapkérdése. In KOLTAY András - GELLÉR Balázs (szerk.): Jó kormányzás és büntetőjog: ünnepi tanulmányok Kis Norbert egyetemi tanár 50. születésnapjára. Budapest, Ludovika Egyetemi Kiadó, 2022.
- POKOL Béla: Jogelmélet:társadalomtudományi trilógia II. Budapest, Századvég, 2005.
- POKOL Béla: Bevezető megfontolások a jogforrások jogelméleti elemzéséhez. *Jogelméleti Szemle*, 2000/1.
- VARGA Zs. András: Tíz gondolat a jogegységről és a precedenshatásról. *Magyar Jog*, 2020/2.
- VARGA Zs. András: A jogegység biztosításának európai modelljei. In BENISNÉ GYÖRFFY Ilona (szerk.): Tizenötödik Magyar Jogászggyűlés: Balatonfüred, 2021. szeptember 23-25. Budapest, Magyar Jogász Egylet, 2021.
- VERESS Emőd: Megjegyzések a „korlátozott precedensrendszeréről”: adalékok egy aktuális vita háttéréhez. In KRUSZLICZ Péter – SULYOK Márton – SZALAI Anikó (szerk.): Liber amicorum László Trócsányi: tanulmánykötet Trócsányi László 65. születésnapja alkalmából. Szeged, Szegedi Tudományegyetem Állam- és Jogtudományi Kar Nemzetközi és Regionális Tanulmányok Intézet, 2021.
- WELLMANN György: Kritikai észrevételek a jogegység biztosításának új rendszerével kapcsolatban *Magyar Jog*, 2020/11.
- ZÓDI Zsolt: A korábbi esetekre történő hivatkozások mintázatai a magyar bíróságok ítéleteiben. *MTA Law Working Papers*, 2014/01.
- A Kúria elnökének országgyűlési beszámolója a Kúria 2021. évi tevékenységéről a jogegység biztosítása és az önkormányzati normakontroll körében 10.p.

Hivatkozott jogszabályok és Kúriai döntések

- Alaptörvény
- A Magyar Népköztársaság Alkotmánya 1949. évi XX. törvény

- A bíróságok szervezetéről és igazgatásáról szóló 2011. évi CLXI. törvény (Bszi.)
- A polgári perrendtartásról szóló 2016. évi CXXX. törvény (Pp.)
- 1881. évi LIX. törvénycikk a polgári törvénykezési rendtartásról szóló 1868:LIV. törvénycikk módosítása tárgyában
- 1890. évi XXV. törvénycikk a kir. ítélőtáblák és kir. főügyészségek szervezéséről 13.§
- 1912. évi LIV. törvénycikk a polgári perrendtartásról szóló 1911. évi I. törvénycikk életbeléptetéséről 70.§
- A 2019. CXXVII. törvény végső előterjesztői indokolása
- 2020. évi CLXV. törvény végső előterjesztői indokolása
- 13/2013. (VI.17.) AB határozat
- Kúria Jpe.I.60.011/2021/3.
- Kúria Jpe.I.60.039/2023/3.
- Kúria Jpe.I.60.017/2021/4.
- Kúria Jpe.I.60.026/2021/5.
- Kúria Jpe.I.60.034/2021/3.
- Kúria Jpe.I.60.038/2021/4.
- Kúria Jpe.II.60.006/2022/4.
- Kúria Jpe.I.60.001/2022/3.
- Kúria Jpe.II.60.010/2022/4.
- Kúria Jpe.I.60.015/2022/3.
- Kúria Jpe.II.60.016/2022/3.
- Kúria Jpe.I.60.033/2022/3.
- Kúria Jpe.I.60.033/2023/3.
- Kúria Jpe.I.60.010/2021/2.
- Kúria Jpe.I.60.047/2022/5.
- Kúria Jpe.I.60.022/2021/4.
- Kúria Jpe.I.60.028/2021/4.
- Kúria Jpe.II.60.042/2022/3.
- Kúria Jpe.II.60.050/2022/3.
- Kúria Jpe.I.60.008/2021/3.
- Kúria Jpe.I.60.033/2023/3.
- Kúria Jpe.I.60.011/2021/3.
- Kúria Jpe.60.002/2021/7.
- Kúria Jpe.I.60.005/2021/5.
- Kúria Jpe.I.60.018/2021/10.
- Kúria Jpe.I. 60.015/2023/3.

- Kúria Jpe.I.60.007/2021
- Kúria Jpe.II.60.010/2022/4.
- Kúria Jpe.I.60.009/2022/10.
- Kúria Jpe.I.60.005/2023/6.
- Kúria Jpe.I.60.029/2021/9.
- Kúria Jpe.II.60.019/2021/18.
- Kúria Jpe.I.60.005/2023/6.
- Kúria Jpe.II.60.016/2023/4.
- Kúria Jpe.I.60.019/2023/4.
- Kúria Jpe.II.60.020/2023/3.
- Kúria Jpe.I.60.002/2021/7.
- Kúria Jpe.I.60.005/2021.5.
- Kúria Jpe.I.60023/2021/11.
- Kúria Jpe.II.60.036/2021/13.
- Kúria Jpe.I.60.003/2022/9.
- Kúria Jpe.II. 60.030/2022/8.
- Kúria Jpe.I.60.014/2021/5.
- Kúria Jpe.II.60.048/2022/3.

BERKI VIVIEN

Anya, apa, nekem is van véleményem!” – A gyermek véleménynyilvánításhoz való jogának biztosítása a hazai szülői felügyelet rendezése iránti perekben

1. BEVEZETÉS

Egy ideális családi helyzetben a gyermek születésétől kezdve szülei segítségével cseperedik felnőtté, élvezve mind az anyukája, mind az apukája figyelmét. Ebben az elképzelt helyzetben a család boldog, ha apróbb viták, gondok fel is merülnek, azokat helyén tudják kezelni és meg tudják oldani. A gyermeknek még csak eszébe sem jutna olyan gondolat, hogy mi lenne, ha a szülei elválnának és nem láthatná minden nap egyszerre őket, vagy hogy netalántán arról kelljen döntenie, kinél is szeretne lakni.

A 2022-es népszámlálás eredményeként kimutatható, hogy a 30 év alattiak körében a házasságkötések száma és a gyermekesek aránya növekedésnek indult.⁵⁰⁰ Sajnos azonban még a növekedés ellenére is elmondható, hogy a válások aránya is gyarapodott – a KSH adatai szerint 2022-ben a válások száma megközelítette a tizennyolcezet.⁵⁰¹ Ebből a statisztikai adatból azonban nem lehet leszűrni, hogy ezekből hány olyan házasságot bontottak fel, amelyben a közös gyermek kérdését is rendeznie kellett a bíróságnak.

A házasság felbontásának két módja van: a közös megegyezéssel történő bontás és a tényállásos bontás. Előbbi esetében a bíróság a körülmények vizsgálata nélkül, a házastársak végleges elhatározásán alapuló, befolyásmentes megegyezése alapján bontja fel a házasságot,⁵⁰² utóbbi esetében a házastársak között az életközösség megszűnt, ennek visszaállítására nincs lehetőség, kilátás, ekkor pedig az eset összes körülményét vizsgálva lehet a házasságot felbontani.⁵⁰³

A válások rendezése során a bíróságoknak a kereseti kérelem hiányában is ki kell térniük a szülői felügyelet gyakorlásának, valamint a kiskorú gyermek tartásának rendezésére a polgári perrendtartásról szóló 2016. évi CXXX. törvény (továbbiakban: Pp.) 459. § (1) bekezdése alapján. Az eddig bevett gyakorlatot megváltoztatta a Polgári Törvénykönyvről szóló 2013. évi V. törvénynek (továbbiakban: Ptk.) 2022-ben kiadott módosítása. A Ptk. 4:171. § (4) bekezdése értelmében a bíróságoknak értesíteniük kell az ítéldőképesége birtokában lévő gyermeket a nyilatkozattétel lehetőségéről a következők szerint: „*A bíróságnak a házasságot érvénytelenítő vagy felbontó ítéletében – szükség esetén erre irányuló kereseti kérelem hiányában is – határoznia kell a szülői felügyelet gyakorlásának rendezése, a gyermek harmadik személynél történő elhelyezése, a kapcsolattartás, valamint a közös kiskorú gyermek tartása felől.*” Ez első olvasatra talán nem is tűnik annyira problematikusnak, hiszen egy házasság felbontásánál a gyermek is szereplő, az ő megszokott környezete is sérül, valamint az ő jövője is bizonytalanná válik. Ebből kifolyólag a véleményének kikérése sokat számíthat az ítélet meghozatalakor, továbbá a Ptk. Negyedik Könyvének (Családjogi Könyv) 4:2. §-a tartalmazza a gyermek érdekének védelme alapelvet. A gyermek érdekének védelme elnevezésű alapelv fontos részét képezi a családjogi alapelveknek, azonban az önálló gyermekjogi fogalommal nem azonos – a gyermek legfőbb érdeke alapelv és eljárási módszer is, ugyanis az alapelv egyik legfőbb feladata, hogy a felnőttekkel szembeni érdekvédelem biztosítva legyen, így egyensúlyba hozza a gyermekek érdekeit.⁵⁰⁴ Mégsem ennyire tiszta a helyzet, mivel az új szabályok bevezetése nem bizonyul a gyakorlatban könnyen alkalmazhatónak. A legalapvetőbb problémák az

⁵⁰⁰ Népszámlálás 2022: ismertette a végleges adatokat a KSH. Központi Statisztikai Hivatal. nepszamlalas2022.ksh.hu/hirek/ismertette-a-vegleges-adatokat-a-ksh (megtekintés és letöltés: 2023. 09. 27.)

⁵⁰¹ Házasságkötések, válások. Központi Statisztikai Hivatal. ksh.hu/stadat_files/nep/hu/nep0015.html (megtekintés és letöltés: 2023. 08. 30.)

⁵⁰² HERGER Csabáné – KATONÁNÉ PEHR Erika: Magyar Családjog. Budapest, Novissima Kiadó, 2021. 63. p.

⁵⁰³ HERGER – KATONÁNÉ PEHR: i.m. pp. 60-61.

⁵⁰⁴ HERKE-FÁBOS Barbara Katalin: A megelőző pártfogás a jogágak metszéspontjában. Budapest, Novissima Kiadó, 2022. 139. p.

értesítés tartalmának, formai követelményének központilag meghatározott hiányából fakadnak. A jogalkalmazói gyakorlatban felmerülő nehézségek és a gyermek érdekének középpontba állításával a fogalmaztam meg a kutatási kérdéseimet. Hogyan célszerű megfogalmazni egy ilyen levelet tartalmilag és nyelvezetét tekintve? Van-e (eljárásjogi) garancia arra, hogy a szülő tájékoztatja a gyermekét a bíróság értesítéséről? Amennyiben a gyermek megjelenik a tárgyaláson, a véleményét mennyire fogják figyelembe venni?

A kutatási kérdések felállítását követően megfogalmazott tézisem/hipotézisem szerint a gyermekek számára egyedileg meghatározott, az adott eljáráshoz illeszkedő módon megfogalmazott értesítést lenne szükséges kiküldeni, a szülőknek pedig meg kell tenni mindent, hogy gyermekük megjelenjen a tárgyaláson, hogy aztán az általa elmondottak figyelembevételével hozza meg a bíró a döntést. A tézisem alátámasztása/hipotézisem bizonyítása érdekében az empirikus kutatás tapasztalatainak elméleti kutatásra történő építkezése során először megvizsgálom, hogy a gyermekek véleménynyilvánításhoz való joga hogyan jelenik meg a hazai és a nemzetközi dokumentumokban (II.), ezután foglalkozom a szülői felügyelet rendezésére irányuló perekkel (III.). Megvizsgálom, hogy mik a gyermek véleménynyilvánításának garanciái (IV.), majd pedig részletezem, hogy ennek milyen formái vannak (V.), végül pedig összegzem dolgozatomat (VI.).

2. A GYERMEK VÉLEMÉNYNYILVÁNÍTÁSÁHOZ VALÓ JOGÁNAK SZABÁLYOZÁSA

A gyermekek véleménynyilvánításához való joga a világon egy komoly kérdés, amit mi sem mutat jobban, minthogy számos külföldi, illetve hazai joganyag is foglalkozik vele. Ebből kifolyólag először a hazai joganyagot tárom fel, majd ismertetem a fontosabb nemzetközi dokumentumokat is.

2.1. Hazai szabályozás

Napjaink normatív környezetének bemutatása során érdemes (jog)történeti kitekintést tennünk. Terjedelmi okokból csak a 20. század második felének jogalkotási folyamatát elemezzük. A magyar jogtörténeti fejlődést összegezve azonban elmondható, hogy az ókori római jogból átvett atyai hatalom a családfő gyermeke irányában támasztott jogainak korlátozásával és kötelezettségeinek kiszélesedésével átalakult a magyar jogban a szülői hatalom intézményévé. A szülők közötti egyenjogúsítási törekvések eredményeként a szülői hatalom intézményét a szülői felügyelet váltotta fel. A közelmúlt nemzetközi dokumentumaiban pedig már nem a felügyelet (custody), hanem a szülői felelősség (parental responsibility) kifejezés szerepel. A korlátlan atyai hatalomból fakadó kizárólagos szülői jogosítványok napjainkra átalakultak és 2022. január 1. napjától a különélő szülők megállapodásának hiányában – kérelemre vagy a gyermek érdekében hivatalból – a bíróság dönt arról, hogy a szülői felügyeletet melyik szülő gyakorolja. A törvénymódosítás a szülői felügyelet közös gyakorlásában való döntést a bíróság mérlegelési körébe utalja akkor is, ha azt egyoldalúan csak az egyik szülő kérelmezi. A bíróság döntésének korlátja a gyermek érdeke.⁵⁰⁵

2.1.1. A Polgári Törvénykönyv

A Magyar Köztársaság Polgári Törvénykönyvéről szóló 1959. évi IV. törvény (továbbiakban: régi Ptk.) nagyon sokáig hatályban volt, ebből kifolyólag pedig sok változáson esett át. Talán az egyik legszembetűnőbb a törvénnyel kapcsolatban, hogy a jelenleg hatályos Ptk-val ellentétben a családjog nem képezte részét a dokumentumnak, amely azzal magyarázható, hogy a törvényhozók egy külön törvénykönyvben, a házasságról, a családról és a gyámságról szóló 1952. évi IV. törvényben (továbbiakban: Csjt.) szabályozták ezt a jogterületet.

Ebből kifolyólag megállapítható, hogy az akkori jogi szemlélet szerint a családjog elkülönült területnek számított, így a régi Ptk.-ban is csak speciális szabályokat találhatunk meg a Bevezető rendelkezések között. Ugyan a törvény nem tér ki a szülői felügyelet kérdésére, mégis már foglalkozik a gyermek véleményének figyelembevételével a kiskorú gyermek cselekvőképességével összefüggésben a 12/D. §-ban a következők szerint: *„a törvényes képviselőnek a kiskorú személyét és vagyonát érintő jognyilatkozata megtétele során a korlátozott cselekvőképességű, illetve az ítélőképessége birtokában lévő cselekvőképtelen kiskorú véleményét figyelembe kell vennie”*. A jogalkotó tehát már felismerte azt, hogy a gyermeket is be kell vonni az olyan eljárásokba, az őt érintő ügyekbe és biztosította, hogy a cselekvőképtelen vagy korlátozottan cselekvőképes kiskorú is részt tudjon venni ezekben.⁵⁰⁶ Fontos megjegyezni, hogy a törvény a kiskorú véleményének figyelembevételét a személyét és vagyonát érintő ügyekre specializálja, a szülők közötti bontóperre a dokumentum nem tartalmaz leírást a véleménynyilvánítással kapcsolatban. A gyermek érdekének és a véleménynyilvánítási lehetőség összefüggésével kapcsolatban ugyanis csak annyit rögzít a jogszabály a 13. § (1)

⁵⁰⁵ HERKE-FÁBOS: i.m. pp. 130-131.

⁵⁰⁶ PETRIK Ferenc: Az ember, mint jogalany. In WELLMANN György (szerk.) Polgári jog I/VI. Bevezető és záró rendelkezések. Az ember, mint jogalany. Öröklési jog. Budapest, HVG -ORAC, 2021. Elérés útja: Jogkódex

bekezdésben, hogy amennyiben a kiskorú tartásáról le kíván mondani a szülő, abban az esetben szükséges a gyámhatóságnak a jóváhagyása, aki meg fogja vizsgálni, hogy ez nem ellentétes-e a gyermeknek az érdekével.⁵⁰⁷ Látható tehát, hogy ebben az esetben nem azt hangsúlyozza a törvényhozó, hogy a gyermek maga fejezi ki véleményét, amelyet majd az eljárásban és a jognyilatkozat eldöntésében figyelembe vesznek, hanem maga a hatósági szerv végez egy olyan vizsgálatot, amelyből megállapítja, hogy a kiskorú érdeke nem sérül-e.

Az ezredforduló tájékán megindult az új Ptk. megalkotásának folyamata, amely különböző koncepciókat foglalt magába a szülői felügyelettel kapcsolatban. A Magyar Közlönyben 2002. január 31-én kihirdetett koncepció már szem előtt tartotta a szülő-gyermek kapcsolatának alapvető elveit, amelyek közül az egyik kimondja, hogy az őt érintő kérdésekben az ítélőképessége birtokában lévő kiskorú véleményét ki kell kérni, valamint figyelembe is kell venni.⁵⁰⁸ Láthatjuk, hogy míg a régi Ptk. a vélemény figyelembevételét csak a kiskorú személyét és vagyonát érintő ügyekben vette figyelembe, addig ez az új szemlélet már a családjogi kérdésekben is figyelmet szentel a kiskorú meglátására. Ez a koncepció a közös szülői felügyelet elvének intézményét hangsúlyozta, kiemelve, hogy össze kell egyeztetni a gyermeknek a véleményét a szülőknek az együttműködési hajlandóságával, ezáltal biztosítva azt, hogy a kiskorú érdeke és védelme kerül előtérbe. A koncepció mindezekon kívül újításként vetette fel, hogy a különélő szülők a szülői felügyeleti jogukat együttesen gyakorolhassák, valamint, hogy a gyermek szülők közötti váltott elhelyezése ne valósulhasson meg.⁵⁰⁹

A 2002-es koncepció újszerű gondolataival szemben a Kodifikációs Szerkesztőbizottság 2005-ben megvitatott normaszöveg-tervezete (továbbiakban: Javaslat) más irányban képzelte el a joganyag megalkotását. Az egyik lényeges pont, amelyet a Javaslat tartalmaz, az a váltott elhelyezés, ugyanis kimondja, hogy a szülők a felügyeleti jogot közösen gyakorolhatják, ebben az esetben pedig az általuk legjobbnak vélt életvitel szerint fognak gondoskodni gyermekükről.⁵¹⁰ A Javaslat továbbviszi a különélő szülők megállapodását a felügyelet kérdéséről azáltal, hogy kimondja, hogy a szülők a felügyelettel kapcsolatos jogokat és kötelezettségeket megoszthatják, valamint megállapodhatnak abban is, hogy magát a szülői felügyeletet csak az egyikük gyakorolja.⁵¹¹ Természetesen ez nem azt jelentette volna, hogy amennyiben ebben megállapodtak a szülők, akkor csak az egyikőjük dönthetett volna a kiskorúval kapcsolatos kérdésekben, ugyanis a lényeges témákban (pl. a neveltetés) továbbra is meg kellett volna egyezniük mindkettőjüknek, azonban ezen kívül a felügyeleti jogok és az ahhoz kapcsolódó kötelezettségek csak az egyiküket illették volna meg. Mindezekon felül a bíró a szülői felügyelet rendezésével kapcsolatos perekben a megosztott felügyeletet jóváhagyhatná, illetve maga is dönthetne ebben a kérdésben, viszont minden esetben figyelembe kellene vennie a gyermek érdekeit.⁵¹² Az előző koncepcióhoz képest látható, hogy nagyobb hangsúlyt kapott volna a szülőknek az érdeke, magának a kiskorúnak a véleménye pedig valamelyest háttérbe szorult, hiszen a tervezet is kimondja, hogy a felügyelettel kapcsolatban a szülők megegyezhetnek. A váltott felügyelet intézményét helyezte előtérbe, azonban ebben a helyzetben nagyobb teret kellett volna engedniük a jogalkotóknak a gyermek véleményének, hiszen nem biztos, hogy a szülők minden esetben érzékelik gyermekükön, hogy a váltott gondoskodás nem megfelelő, hiába „kényelmesebb” a felnőtteknek, ebben a helyzetben mindenképpen a kiskorú igényeit és egészséges fejlődéséhez szükséges tényeket kellene prioritásként kezelni.

⁵⁰⁷ PETRIK: i.m.

⁵⁰⁸ Magyar Közlöny, 2002/15/II. sz. 66. p.

⁵⁰⁹ SZEIBERT Orsolya: Új mérföldkő a hazai családjogi szabályozásban: a bíróság által elrendelhető közös szülői felügyelet és váltott gondoskodás. *Családi Jog*, 2022/1., 10. p.

⁵¹⁰ KÖRÖS András: "Fontolva haladás" - az új Ptk. Családjogi Könyve 7. Rész: A szülői felügyelet III. fejezet. *Családi Jog*, 2006/4., pp. 1-9.

⁵¹¹ Javaslat 3:168. § (1) bekezdés: „A különélő szülők a szülői felügyelettel kapcsolatos jogokat és kötelezettségeket egymás között megoszthatják és megállapodhatnak abban is, hogy a szülői felügyeletet teljes körűen csak az egyikük gyakorolja.”

⁵¹² KÖRÖS: u.o.

A két lényegesebb koncepció közötti „ellentét” szemben sem a 2008-as koncepció, sem a 2012-es kormány által benyújtott törvényjavaslat nem tartalmazott érdemi változást.⁵¹³ A kodifikációs folyamat lezárásaként végül 2013-ban elfogadásra került az új Ptk., amely a következő évben, 2014. március 15-én lépett hatályba. A Negyedik könyv alapelvei között, a 4:2. § (1) bekezdésben rögzítette a jogalkotó a gyermek érdekének védelme családjogi alapelvet, amely szerint „a családi jogviszonyokban a gyermek érdeke és jogai fokozott védelemben részesülnek”. A szülői felügyelettel kapcsolatban a törvény a 4:147. § (1) bekezdésben rögzíti, hogy a szülők kötelesek azt egymással együttműködve gyakorolni annak érdekében, hogy a gyermek fejlődését biztosítani tudják, amely összhangban áll az alapelvekben lefektetett állásponttal. Mindezekon felül a 4:148. §-ban pedig tartalmazza azt az igen fontos megállapítást, hogy a szülőknek a gyermekük véleményét ki kell kérniük az őt érintő döntésekben, a kiskorú által elmondottakat pedig korára és érettségére tekintettel kell figyelembe venni. A törvény a 4:164. § (1) bekezdésében rögzíti az eddigiekhez hasonlóan, hogy annak ellenére, hogy a szülők nem élnek már együtt, a szülői felügyeleti jogukat továbbra is közösen gyakorolják, ezt a helyzetet pedig addig tarthatják fent, ameddig a bíróság vagy a gyámhatóság nem dönt, vagy a szülők ettől eltérően állapodnak meg.⁵¹⁴ A 2005-ös tervezet normaszövegét (ld. 12. lábjegyzet) szinte teljes egészében átvette, az egyetlen apró módosítás csupán, hogy a „teljes körű” szó szerkezetet az új Ptk. már nem tartalmazta.

A gyermek véleményének figyelembevételével kapcsolatban nemcsak a szülői felügyelet rendezésének szabályozása során tartalmaz rendelkezéseket a Ptk. A Második könyv 2:14. § (3) bekezdése a kiskorú gyermek cselekvőképességével összefüggésben továbbra is tartalmazza azt a korábban már ismertetett fordulatot, amely szerint „a törvényes képviselőnek a kiskorú személyét és vagyonát érintő jognyilatkozata megtétele során az ítélőképessége birtokában lévő cselekvőképtelen kiskorú véleményét – korának és érettségének megfelelően – figyelembe kell vennie”, a különélő szülő kapcsolattartásának gyakorlása tekintetében pedig szintúgy korának és egyéb körülményeinek figyelembevételével kell meghallgatnia a kiskorút a bíróságnak vagy a gyámhatóságnak.⁵¹⁵

Az egyes igazságügyi tárgyú, valamint kapcsolódó törvények módosításáról szóló 2021. évi CXXII. törvény (a továbbiakban: Módtv.) 2022. január 1. napjától módosította a Ptk. szövegét. A változás alapján a közös szülői felügyelet a bíróság akkor is elrendelheti, ha azt csak az egyik szülő kéri, valamint a törvény nevesíti a váltott gondoskodás intézményét.⁵¹⁶ A Módtv. kiegészíti a Ptk. 4:164. § (1) bekezdését azzal, hogy „a közös szülői felügyelet úgy is gyakorolható, hogy a szülők felváltva, azonos időtartamban jogosultak és kötelesek a gyermek nevelésére és gondozására”, amely intézményesíti, megnevezi a váltott gondoskodást. Ennek lényege abban áll, hogy a különélő szülők mindegyike ugyanannyi időt tölthet el gyermekével, tehát egymás között felváltva, azonos időbeosztással nevelik. Amennyiben a bíróság előtt a váltott gondoskodás elrendelésére kerülne sor, mindenképpen dönteni kell a következő kérdésekről: mennyi időt tölthetnek el a gyermekkel, mikor és hol adják át egymásnak.⁵¹⁷ Megjegyzendő azonban, hogy minden esetben figyelemmel kell lenni a gyermek életkorára, szem előtt kell tartani azt a lényeges kérdést, hogy fejlődését milyen megoldás biztosíthatja a legzökkenőmentesebb módon. Teljesen más igényei vannak egy 6-7 éves gyermeknek, mint egy 15-16 évesnek, az egészséges fejlődésük garantálása érdekében pedig egy megváltozott környezetre elképzelhető, hogy nem megfelelően reagálna. Amennyiben azonban a bíró úgy

⁵¹³ SIMON Károly László: A közös szülői felügyelet bírósági elrendelésének mérlegelési szempontjai a hazai szabályozás tükrében. *Családi Jog*, 2022/4., 2. p.

⁵¹⁴ SZEIBERT: i.m. 12. p.

⁵¹⁵ Ptk. 4:181. § (1) és (2) bekezdés

⁵¹⁶ WOPERA Zsuzsa: A közös szülői felügyelet gyakorlásának új perspektívái 2022. január 1-jétől. Magyar Jogász Egylet.

jogaszegylet.hu/jogelet/a-kozos-szuloi-felugyelet-gyakorlasnak-uj-perspektivai-2022-január-1-jetol/ (megtekintés és letöltés: 2023. 09. 13.)

⁵¹⁷ Változások a közös szülői felügyelet gyakorlásában 2022. január 1-jétől. Jogászvilág. jogaszvilag.hu/szakma/valtozasok-a-kozos-szuloi-felugyelet-gyakorlasaban-2022-január-1-jetol/ (megtekintés és letöltés: 2023. 09. 13.)

állapítja meg, hogy a váltott gondoskodás nem megfelelő és nem elégíti ki a gyermek igényeit, abban az esetben meg kell vizsgálnia, hogy melyik szülőnél helyezze el a gyermeket, illetve a másik fél milyen időközönként és mennyi időre tarthatja vele a kapcsolatot.

A gyermek véleménynyilvánításának figyelembevétele körében kell megemlítenünk egy másik jelentős változást. A szülői felelősséget érintő nemzetközi igazságügyi együttműködésről szóló 2021. évi LXII. törvény 2022. augusztus 1. napjával módosította a Ptk. szövegét, amely megvalósította a gyermek véleménynyilvánításához való jogát. A Ptk. 4:171. § (4) bekezdése korábban kimondta, hogy a szülői felügyelet gyakorlásának kérdésében a bírónak mindkét szülőt meg kell hallgatnia az eljárás során, emellett a gyermeket csak indokolt esetben vagy saját kérésre lehetett meghallgatni. Ha pedig tizennegyedik életévét betöltötte, fejlődését pedig nem veszélyezteti a választás, akkor az ő bevonásával kell dönten. A törvényszöveg módosítása alapján a bírónak a szülők meghallgatása mellett biztosítani kell az ítélőképessége birtokában lévő kiskorúnak, hogy az ügygel kapcsolatban nyilatkozatot tehessen.⁵¹⁸ Ebben az esetben tehát a bírónak értesítenie kell a gyermeket arról, hogy a szülei milyen ügyben vannak jelen a bíróságon és neki miért fontos, hogy megjelenjen és elmondja a véleményét, ennek az értesítési kötelezettségének pedig a gyermek részére kiküldött levéllel tehet eleget. Amennyiben pedig lehetővé teszik számára a meghallgatást, a bíróságnak kötelessége meghoznia minden megfelelő intézkedést annak érdekében, hogy a gyermek meghallgatását a lehető legjobban végre tudják hajtani, a gyermek pedig érezze, hogy igenis számít a véleménye, tényleges lehetősége van arra, hogy elmondja érzéseit és gondolatait. Hogyha a bíróság mellőzi a gyermek véleményének kikérését, akkor ennek okát meg kell indokolniuk, továbbá hogyha olyan ítéletet hoznak, amelyben nem szerepel ez a vélemény vagy a bíró nem próbálta meg beszerezni, akkor ezek az ítéletek nem hajthatók végre az EU-ban, amely kiemelt jelentőségű lenne például a külföldi elemet tartalmazó ügyekben.⁵¹⁹

2.1.2. Gyermekvédelmi törvény

A Ptk. mellett a hazai jogforrások közül kiemelkedő szerepe van még a gyermekek védelméről és a gyámügyi igazgatásról szóló 1997. évi XXXI. törvénynek (továbbiakban: Gyvt.) a gyermek véleménynyilvánításának figyelembevétele körében.

A Gyvt. a 8. § (1) bekezdésében a Ptk-hoz hasonlóan megfogalmazza, hogy „*a gyermeknek joga van a szabad véleménynyilvánításhoz, és ahhoz, hogy tájékoztatást kapjon jogairól, jogai érvényesítésének lehetőségeiről, továbbá ahhoz, hogy a személyét és vagyonát érintő minden kérdésben közvetlenül vagy más módon meghallgassák, és véleményét korára, egészségi állapotára és fejlettségi szintjére tekintettel figyelembe vegyék*”. A gyermek véleménynyilvánítására meghallgatása útján nyílik lehetőség. A meghallgatás során tekintettel kell lenni a gyermek életkorára és fejlettségére. A jelenleg hatályban lévő értesítési kötelezettség tehát a Ptk-ban rögzítetteken túl a Gyvt. szabályainak is megfelel. A bíró a véleménynyilvánítás biztosítása érdekében eldöntheti, hogy a gyermeket saját maga vagy szakértő által hallgatja ki. Azt azonban hangsúlyozni kell, hogy a gyermek véleménynyilvánítása egy lehetőség, arra nem kötelezhető.

Fontos különbségként lehet kiemelni, hogy amíg a Ptk. az ítélőképessége birtokában lévő gyermek meghallgatásáról rendelkezik, addig a Gyvt. ezt a fordulatot nem említi. Ezáltal mintegy előrevetíti, hogy minden gyermeknek egyenlően megadja a jogot a véleményének

⁵¹⁸ Ptk. 4:171. § (4) bekezdés: „A bíróságnak az eljárása során – elháríthatatlan akadály esetét kivéve – mindkét szülőt meg kell hallgatnia és értesítenie kell az ítélőképessége birtokában lévő gyermeket a nyilatkozattétel lehetőségéről.”

⁵¹⁹ BARNÓCZKI Brigitta – LIPTAI Livia: Kedves Pistike! Én vagyok a bíró bácsi, és az a feladatom, hogy döntsek a szüleid válásáról. <https://telex.hu/belfold/2022/10/18/valas-birosag-eljaras-level-gyerek-tajekoztatasa-ugyved-pszichologus> (megtekintés és letöltés: 2023. 09. 13.)

kifejtésére. Kiemelendő azonban, hogy a gyermek véleménynyilvánítása az őt érintő eljárásokban nem abszolút gyermeki jog.⁵²⁰ Magyarországon nincsen meghatározva pontosan, hogy mitől, milyen kortól számítjuk az ítélőképességet, ezt minden esetben a bírónak az adott ügy keretein belül kell mérlegelnie, hiszen elképzelhető, hogy egy 6 éves gyermek is már ítélőképessége birtokában van, míg akár egy 12 évesről az ügyel kapcsolatban nem lehet ezt megállapítani.⁵²¹ Célszerű ebből kifolyólag a bírónak már a meghallgatás előtt tájékozódni a gyermek személyiségéről, tulajdonságairól, magatartásáról, hogy könnyebben meg tudja határozni, hogy ítélőképessége birtokában van-e vagy sem.⁵²²

2.2. Nemzetközi és európai uniós jogforrások

A hazai jogforrások mellett a nemzetközi jogalkotás terén is megtalálhatók olyan kiemelkedő jelentőséggel bíró dokumentumok, egyezmények, amelyek nagy mértékben befolyásolták mind a világ, mind Magyarország hozzáállását a gyermekekhez, illetve a véleménynyilvánításukhoz. Ebből kifolyólag szeretnék elemezni két jelentős dokumentumot, az ENSZ Közgyűlése által 1989. november 20-án elfogadott, Magyarországon az 1991. évi LXIV. törvénnyel kihirdetett Gyermek jogairól szóló New Yorki Egyezményt (továbbiakban: Gyermekjogi Egyezmény) és az Európai Unió Tanácsának a házassági és szülői felelősségi ügyekben a joghatóságról, a határozatok elismeréséről és végrehajtásáról, valamint a gyermekek jogellenes külföldre viteléről szóló 2019/1111. számú rendeletét (továbbiakban: Brüsszel IIb.).

2.2.1. A Gyermekjogi Egyezmény

A Gyermekjogi Egyezmény rendelkezéseket tartalmaz a gyermekek számára, amelyeket minden államnak biztosítani kell. A Gyermekjogi Egyezmény a gyermekek jogait három csoportba sorolta („3P modellje”): az első kategória a védelem, amely a gyermek biztonságának elősegítését fejt ki, többek között a bántalmazásokkal szemben. A második az ellátás és gondozás: tehát az alapvető létszükségleteknek a megadása, hogy a gyermek egészséges fejlődését biztosítani lehessen. A harmadik kategória pedig a részvétel, vagyis annak elősegítése, hogy a gyermek megkapja az őt érintő információkat, illetve biztosítva legyen számára a lelkiismeret-, gondolat-, vallás-, illetve a véleménynyilvánítás szabadsága.⁵²³

A gyermek véleménynyilvánításával kapcsolatos rendelkezéseket a 12. cikk tartalmazza, amely kimondja, hogy *„az Egyezményben részes államok az ítélőképessége birtokában lévő gyermek számára biztosítják azt a jogot, hogy minden őt érdeklő kérdésben szabadon kinyilváníthassa véleményét, a gyermek véleményét, figyelemmel korára és érettségi fokára, kellően tekintetbe kell venni”,*⁵²⁴ valamint, hogy *„ebből a célból lehetőséget kell adni a gyermeknek arra, hogy bármely olyan bírói vagy közigazgatási eljárásban, amelyben érdekelt, közvetlenül vagy képviselője, illetőleg arra alkalmas szerv útján, a hazai jogszabályokban foglalt eljárási szabályoknak megfelelően meghallgassák”.*⁵²⁵ A 13. cikk továbbviszi és úgy rendelkezik, hogy a véleménynyilvánítás szabadsága *„magában foglalja mindenfajta tájékoztatás és eszme határookra tekintet nélküli kérésének, megismerésének és terjesztésének*

⁵²⁰ ÁDÁMKÓ Viktória: Az ítélőképessége birtokában levő gyermek véleményének meghallgatása - különös tekintettel a gyermekelhelyezésre. *Családi Jog*, 2015/3., 10. p.

⁵²¹ SZEMÁN László János: Szülői felügyeleti ügyekben a gyerek meghallgatása lehetőség. *Magyar Nemzet*.

magyarnemzet.hu/belfold/2022/10/szuloi-felugyeleti-ugyekben-a-gyerek-meghallgatasa-lehetoseg (megtekintés és letöltés: 2023. 09. 14.)

⁵²² ÁDÁMKÓ: i.m. 11. p.

⁵²³ A Gyermekjogi Egyezményről. UNICEF Magyarország. unicef.hu/gyermekjogok/gyermekjogi-egyezmenyrol (megtekintés és letöltés: 2023. 09. 14.)

⁵²⁴ 1991. évi LXIV. törvény I. Rész 12. cikk 1. bekezdés

⁵²⁵ 1991. évi LXIV. törvény I. Rész 12. cikk 2. bekezdés

szabadságát, nyilvánuljon meg az szóban, írásban, nyomtatásban, művészi vagy bármilyen más, a gyermek választásának megfelelő formában”.⁵²⁶

A 12. cikk 1. bekezdése az államok számára rendelkezést tartalmaz arról, hogy a gyermeket minden őt érintő kérdésben nyilatkoztassák, tehát megteremtsék saját jogrendszerükben erre a lehetőséget. Arról azonban, hogy ez a lehetőség hány éves kortól valósítható meg, a Gyermekjogi Egyezmény nem rendelkezik, hiszen nem köti életkori vagy fejlettségi szinthez a véleménynyilvánítást. A magyarázat erre talán az lehet, hogy minden embernek, így a legfiatalabbaknak is van önálló véleménye, a különbség csupán az előadásban, kifejezőmódban mutatkozik meg. Ugyanakkor az egyezmény nem vonhatja el senkitől sem a lehetőséget azzal, hogy korlátok közé szorítja a véleménynyilvánítás kifejezésének módját, ebből pedig az következik, hogy a gyakorlatra bízva a dokumentumban foglaltak végrehajtását. A Gyermekjogi Bizottság a 12. cikkel kapcsolatban kifejtette, hogy nem csupán figyelembe kell venniük az államoknak a gyermekek véleménynyilvánítását, hanem biztosítaniuk kell, hogy a gyermekek tisztában vannak-e jogukkal, ugyanis lényeges befolyással lehetnek az eljárások alakulására.⁵²⁷ A „*kellően tekintetbe kell venni*” kifejezés nyomatékosítja az államok számára a gyermek meghallgatását, az általa elmondottak komolyan vételét, felhasználását az eljárásban. Láthatjuk, hogy ez hazánkban a bírói mérlegelés körébe tartozó kérdés, a bíró döntheti el, hogy egyfelől nyilatkoztatja-e a gyermeket, másfelől, hogy milyen módon – figyelembevéve természetesen az életkort, a fejlettségi szintet és egyéb befolyásoló tényezőt.

A 12. cikk 2. bekezdése az általános rendelkezésen túllépve, specifikusan a bírósági és közigazgatási eljárásban való részvételt biztosítja a gyermek számára. Az 1. bekezdéssel azonos módon a véleménynyilvánításra képes kiskorú meghallgatását, bevonásának lehetőségét vázolja fel a Gyermekjogi Egyezmény szövege, ami azonban nem jelent a gyermek számára köteleességet a véleménynyilvánításra. Csakúgy, mint az előző bekezdésben tárgyaltak szerint a vélemény figyelembevételét is megemlíti a rendelkezés, méghozzá az „*ebből a célból*” kifejezéssel.⁵²⁸ Fontosnak tartom kiemelni, hogy a Gyermekjogi Egyezmény tartalmazza azt a kitétele, hogy olyan ügyekben kell a véleménynyilvánításra lehetőséget adni, amelyekben a gyermek érdekelt, így ebbe a körbe tartozik a szülői felügyelet rendezésével kapcsolatos eljárás is, ahol a gyermek véleménye igen jelentős befolyást gyakorolhat az ügyre. A dokumentum az államokra hárítja azt a feladatot, hogy amikor a gyermek bevonása megtörténik az eljárásba, akkor milyen módon kerül erre sor – önállóan, képviselő vagy esetleg arra alkalmas szerv útján. A magyar jogban ennek a megvalósulása bírói mérlegelésen alapszik: a bíró a Ptk. 4:171. § (4) bekezdése és a Pp 473. §-a alapján eldöntheti, hogy saját maga hallgatja meg a gyermeket vagy szakértőt vesz igénybe.

A 13. cikk biztosítja a gyermek számára a tájékoztatáshoz való jogot, amely az eljárásban történő részvételnek az előfeltétele, ugyanis, ha nem is tud arról, hogy milyen ügy van folyamatban, véleményt sem tud alkotni, esetlegesen azt kifejezni⁵²⁹

A Gyermekjogi Bizottság fontosnak tartja, hogy a gyermekek jogai a lehető legszélesebb körben biztosítva legyenek, a 2006 szeptemberében tartott Vitanapon a következőt fogalmazta meg ezzel kapcsolatban: „*A Bizottság azt javasolja, hogy a részes államok továbbra is szorgalmazzák a szülők képzésének biztosítását, és ismertessék a szülők minél szélesebb körében az Egyezmény által biztosított jogok, különösen a véleménynyilvánítás jogának tartalmát, ezek ugyanis az egész család szempontjából jótékony hatással bírnak.*”⁵³⁰

⁵²⁶ 1991. évi LXIV. törvény I. Rész 13. cikk 1. bekezdés

⁵²⁷ Kézikönyv a gyermekjogi egyezmény alkalmazásáról. Család Gyermek Ifjúság Egyesület, Budapest 2007. 108. o.

⁵²⁸ Kézikönyv a gyermekjogi egyezmény alkalmazásáról. 111. o.

⁵²⁹ Kézikönyv a gyermekjogi egyezmény alkalmazásáról. 114. o.

⁵³⁰ Kézikönyv a gyermekjogi egyezmény alkalmazásáról. 119. o.

2.2.2. Brüsszel IIb. rendelet

A Brüsszel IIb. 2022. augusztus 1-től váltotta fel a 2201/2003/EK rendeletet,⁵³¹ erre pedig annak érdekében volt szükség, hogy a gyermekek érdekei még jobban érvényesülni tudjanak a házassági és szülői felelősséggel összefüggő ügyekben.⁵³²

Az egyik lényeges változás, hogy azokban a 2022. augusztus 1. után indult házasság felbontása iránti ügyekben, amelyekben külföldi elem található, a Brüsszel IIb. rendelet alapján kell eljárni. Ez fogja meghatározni a bíróság joghatóságát és az alkalmazandó jogot a házasság felbontása és a szülői felelősség rendezése során.

A rendelet 3. cikke szól a házasság felbontásával, a különválással és a házasság érvénytelenítésével kapcsolatos ügyek joghatóságáról. A dokumentum nem tartalmaz egy általános joghatósági szabályt, csupán egy felsorolást ad meg, azonban a felsorolt elemek között nincsen hierarchia.⁵³³ Ezekben az ügyekben annak a tagállamnak a bírósági rendelkeznek joghatósággal:

- a) amelynek területén:
 - a. a házastársak szokásos tartózkodási hellyel rendelkeznek, vagy
 - b. a házastársak legutóbb szokásos tartózkodási hellyel rendelkeztek, amennyiben egyikük még mindig ott tartózkodik, vagy
 - c. az alperes szokásos tartózkodási hellyel rendelkezik, vagy
 - d. közös kérelem esetén a házastársak egyike szokásos tartózkodási hellyel rendelkezik, vagy
 - e. a kérelmező szokásos tartózkodási hellyel rendelkezik, ha a kérelem benyújtását közvetlenül megelőzően legalább egy évig ott tartózkodott, vagy
 - f. a kérelmező szokásos tartózkodási hellyel rendelkezik, amennyiben a kérelem benyújtását közvetlenül megelőzően legalább hat hónapig ott tartózkodott és az adott tagállam állampolgára;
- b) amelynek mindkét házastárs állampolgára.⁵³⁴

A viszontkereset megvizsgálásával az a bíróság rendelkezik joghatósággal, amelynél az előbb felsorolt eljárás valamelyike folyamatban van, mindezt természetesen akkor, ha az eljárás a rendelet hatálya alá tartozik, míg a különválás kérdéskörében akkor rendelkezik joghatósággal a bíróság, ha az adott tagállamnak a joga így rendelkezik. Amennyiben ezek alapján sem lehet megállapítani a joghatóságot, akkor minden tagállamnak a saját joga fogja azt meghatározni.⁵³⁵

A gyermek véleménynyilvánításához való jogával a rendelet a 21. cikkben foglalkozik, amely megegyezik lényegében a Gyermekjogi Egyezmény 12. cikkében foglaltakkal, ugyanis kimondja, hogy „a tagállamok bíróságainak az e fejezet 2. szakasza szerinti joghatóságuk gyakorlásakor a nemzeti joggal és eljárásokkal összhangban biztosítaniuk kell, hogy az ítélőképessége birtokában lévő gyermek valódi és tényleges lehetőséget kapjon arra, hogy az eljárás alatt akár közvetlenül, akár képviselőn vagy megfelelő szerven keresztül szabadon kifejezhesse véleményét”,⁵³⁶ ha pedig a lehetőséget megadták a gyermek számára, akkor az

⁵³¹ Brüsszel IIb. rendelet – Házassági ügyek és a szülői felelősségre vonatkozó eljárások (átdolgozás). European e-Justice. justice.europa.eu/37842/HU/brussels_iib_regulation_matrimonial_matters_and_matters_of_parental_responsibility_recast (megtekintés és letöltés: 2023. 09. 14.)

⁵³² TANCSIK Annamária: Családjog az idő sodrában. *Családi Jog*, 2022/2., 43. p.

⁵³³ PROJCS Nárcisz: A Tanács (Eu) 2019/1111 Rendelete a házassági és szülői felelősségi ügyekben a joghatóságról, a határozatok elismeréséről és végrehajtásáról, valamint a gyermekek jogellenes külföldre viteléről – Joghatóság. In MÉSZÁROS Pál – PROJCS Nárcisz(szerk.): Európai Polgári Eljárásjog Jegyzet. Pécs, Pécsi Tudományegyetem Állam- és Jogtudományi Kara, 2022. 35. p.

⁵³⁴ Brüsszel IIb. rendelet II. Fejezet 1. Szakasz 3. cikk

⁵³⁵ PROJCS: i.m. 36. p.

⁵³⁶ Brüsszel IIb. rendelet II. Fejezet 3. Szakasz 21. cikk (1) bekezdés

által elmondottakat figyelembe kell venni az eljárás során.⁵³⁷ Láthatjuk tehát, hogy mindkét jogforrás tudatosan és nyomatékosan biztosítja, hogy az ítélőképessége birtokában lévő gyermeknek valóban meglegyen az esélye arra, hogy az őt érintő eljárásban a véleményét elmondhassa. A Brüsszel IIb. rendelet újdonságként hozza be azt a szabályt, amely szerint a határozat végrehajtását a bíróság megtagadhatja, ha nem biztosítottak a gyermek számára tényleges lehetőséget a véleményének kifejtésére.⁵³⁸ A tényleges lehetőség megadását ezek mellett az egyezmény Preambulumának 39. bekezdése is tartalmazza, amely kimondja, hogy *„az eljárás tárgyát képező és az ítélőképessége birtokában lévő gyermek számára – a Bíróság ítélkezési gyakorlatával összhangban – valódi és tényleges lehetőséget kell teremteni a véleménye kifejezésére, és a gyermek mindenek felett álló érdekének vizsgálatakor e véleményt kellően figyelembe kell venni”*. Mint már korábban említettem, a bíró kezében van a lehetőség, hogy eldöntse, hogy milyen módon kívánja meghallgatni a gyermeket, azonban a Brüsszel IIb. Preambulumának 57. bekezdése erre vonatkozóan is tartalmaz egy rendelkezést, amelynek értelmében *„egy határozat elismerését nem lehet kizárólag azzal az indokkal megtagadni, hogy az eredetileg eljáró bíróság más módszert használt a gyermek meghallgatásánál, mint amelyet az elismerés helye szerinti tagállam bírósága alkalmazna”*.

A gyermek véleménynyilvánításának kérdése és az ehhez való hozzáállás gyökeres változásokon ment át az évek során, a kezdeti ügyekből – tehát személyét és vagyonát érintő kérdésekből – áttértünk oda, hogy már minden olyan eljárásban, ahol ő is érdekelt, meg kell adni a lehetőséget arra, hogy véleményét elmondhassa. Annak érdekében, hogy ez a lehetőség Magyarországon is adott legyen, szükség volt olyan nemzetközi dokumentumok elfogadására, mint az említett Gyermekjogi Egyezmény, illetve a Brüsszel IIb. rendelet. Ahhoz azonban, hogy jobban lássuk, miért és hogyan kell kikérni a gyermek véleményét, elengedhetetlen, hogy elemezzük a szülői felügyelet rendezése iránti pereket.

⁵³⁷ Brüsszel IIb. rendelet II. Fejezet 3. Szakasz 21. cikk (2) bekezdés: „Amennyiben a bíróság a nemzeti joggal és eljárásokkal összhangban lehetőséget biztosít a gyermeknek az e cikk szerinti véleménynyilvánításra, a gyermek korára és érettségi fokára figyelemmel kellően tekintetbe kell vennie a gyermek véleményét.”

⁵³⁸ TANCSEK: i.m. 44. p.

3. A SZÜLŐI FELÜGYELET RENDEZÉSÉRE IRÁNYULÓ PEREK

Amennyiben a házasság felbontására kerülne sor, elengedhetetlen, hogy a szülők rendezzék a gyermekükkel szemben fennálló szülői felügyelet kérdését.

3.1. Általános anyagi- és eljárásjogi szabályok

Amennyiben az általános joganyagot szeretnénk megismerni, két jogforrást kell elővennünk: a Ptk-t és a Pp-t, hiszen ezek tartalmazzák a szülői felügyelettel és annak gyakorlásával kapcsolatos eljárások főbb szabályait.

A Ptk. Családjogi Könyve a szülői felügyelet gyakorlása során alkalmazandó alapelveket fogalmazza meg, amelyek: a szülők együttműködési kötelezettsége és egyenjogúsága; a gyermek bevonása az őt érintő döntésekbe és a szülői felügyelet korlátozásának kivételessége.⁵³⁹ Az első esetben arról beszélhetünk, hogy egy házasságban nem lehet különbség a két fél között, mindkettőjüknek ugyanannyi joguk van beleszólni a családot érintő kérdésekbe, mint a másik félnek. Az együttműködés egyfajta köteletséget is magával vonz, hiszen az esetlegesen felmerülő problémákat csak aktív részvétellel lehet megoldani, a másik véleményének figyelembevételével. A második alapelv a gyermeket helyezi előtérbe, a véleményének kikérése fontos szempont az olyan ügyekben, amelyekben ő is érdekelt akár közvetlenül, akár közvetve. Minden gyermeknek van véleménye, amelyet meg kell hallgatni és figyelembe kell venni a megfelelő megoldás eléréséhez. A harmadik elvnel pedig a család sérthetlensége jelenik meg, tehát, hogy az állam önkényesen nem avatkozhat be a működésébe egészen addig, amíg nyomós érdeke ezt lehetővé teszi – ez az érdek pedig a gyermek biztonsága.⁵⁴⁰

A Ptk. 4:164. § (2) bekezdése kimondja, hogy a szülői felügyelet magába foglalja a kiskorú gyermek nevének meghatározását, gondozását, nevelését, a tartózkodási helyének meghatározását, vagyonának kezelését, törvényes képviselőténak jogát és köteletségét, valamint a gyámnevezést és a gyámságból való kizárás jogát. Fontos megjegyezni, hogy a törvény nem tesz különbséget a felügyeleti jogok és kötelezettségek között abban a kérdésben, hogy a szülők házasok voltak vagy csupán élettársi kapcsolatban éltek egymással, ezzel pedig a gyermeknek a jogait és érdekét próbálja védeni a törvényhozó.⁵⁴¹ Ebből kifolyólag amennyiben arra kerül a sor, hogy a szülők a házasság felbontása mellett döntenek úgy, hogy kiskorú gyermekük van, mindenképpen rendezniük kell a felügyelet kérdését. A Ptk. szabályai szerint a házastársak a felügyeleti jogokat közösen gyakorolják, a házasság felbontása esetében pedig, ha nem közös szülői felügyeletben egyeznek meg vagy nem állapodnak meg abban, hogy melyikük gyakorolja önállóan, akkor a bíróság fogja kijelölni közülük azt a személyt, aki a továbbiakban gyakorolni fogja ezeket a jogokat és kötelezéseket.⁵⁴² A Ptk. lehetőséget biztosít arra az esetre is, hogyha a körülmények megváltoznának a két fél között és többé nem lenne lehetőség a közös szülői felügyelet gyakorlására. A Ptk. 4:170. § (1) bekezdése kimondja, hogy abban az esetben, hogyha „*azok a körülmények, amelyeken a szülők megállapodása vagy a bíróság döntése alapult, utóbb lényegesen módosultak*”, a Ptk. 4:170. § (2) bekezdése alapján a bíróságtól kérni lehet a szülői felügyelet gyakorlásának megváltoztatását, amelyet bármelyik szülő kérelmére megszüntethet. A bíró ilyenkor csupán azt vizsgálja, hogy valóban olyan mértékben megromlott-e a két fél közötti viszony, kommunikáció, hogy a korábbi helyzet már

⁵³⁹ MÉSZÁROS - BARCSA Ildikó Judit: A családjog közigazgatási vetületei: különös tekintettel a szülői felügyelet rendezése és gyakorlása során felmerülő elméleti és gyakorlati kérdésekre. *Opuscula Iuvenum Excellentissima*, 2020/1. 5. p.

⁵⁴⁰ MÉSZÁROS-BARCSA: i.m. 7. p.

⁵⁴¹ BARZÓ Tímea: A szülői felügyelet családvédelmi aspektusai. In MÉLYPATAKI Gábor(szerk.): A szociális jog aktuális kérdései Magyarországon és az Európai Unióban. Miskolc, Miskolci Egyetem Állam – és Jogtudományi Kar Agrár- és Munkajogi Intézeti Tanszék, 2017. pp. 6-7.

⁵⁴² GRÁD András: A váltott gyermekelhelyezés jogi és pszichológiai aspektusai. *Családi Jog*, 2019/4. pp. 1-2.

nem tartható fent, azt nem, hogy ennek a helyzetnek az előidézése melyik félnek róható fel. A gyakorlatban látható, hogy sok esetben a bíró azt a felet fogja feljogosítani a szülői felügyeleti jogok gyakorlásával, akinél a gyermek addig lakott. Abban az esetben, ha a másik fél kérelmezné a jogokkal való felruházást, akkor az szülői felügyeleti jog újrendezésének minősülne. Ilyen helyzetben a bíróság akkor változtatja meg a korábbi döntést, hogyha olyan tényleges változások következtek be, amelyekben a gyermek érdekeit csak a megváltoztatással tudnák biztosítani.⁵⁴³

A Ptk. 4:165. § (1) bekezdése rendelkezik továbbá arról az esetről is, hogyha a különélő szülők úgy döntenek, hogy a szülői felügyeleti jogokat és kötelességeket egymás között megosztják vagy arról állapodnak meg, hogy ezeket csak az egyikőjük fogja gyakorolni. Ilyenkor a gyermek az egyik szülői háztartásában nevelkedik már huzamosabb ideje, ezt pedig a másik szülő részéről hallgatólagos megállapodásként, ráutaló magatartásként kell értékelni, a Ptk. Családjogi Könyve úgy tekinti, mintha a felek peren kívüli egyezséget kötöttek volna.⁵⁴⁴

A Pp. 474. §-a kimondja, hogy „*a szülői felügyelet gyakorlásának rendezése iránt indított peren a szülői felügyelet gyakorlásának rendezése, a felügyelet, továbbá egyes felügyeleti jogok gyakorlásának megváltoztatása, a különélő szülő feljogosítása egyes felügyeleti jogok gyakorlása és a közös szülői felügyelet megszüntetése iránt indított pert kell érteni*”. A szülői felügyelet gyakorlásának rendezése ebből kifolyólag négy esetre osztható:

1. A kérelem irányulhat *a szülői felügyeleti jog megváltoztatására*: ilyenkor a különélő szülők közül csak az egyikőjük gyakorolja a felügyeleti jogokat, ezért a másik fél a perrel ezen szeretne változtatni, hogy a jövőben ő gyakorolhassa ezeket kizárólagosan
2. *Egyes szülői felügyeleti jogok megváltoztatására* irányul a per: ebben a helyzetben a szülők megosztva gyakorolják a felügyeleti jogokat és ezen szeretnének változtatni
3. *Egyes szülői felügyeleti jogok gyakorlásának feljogosítása* miatt indul a per: a gyermekkel együtt élő szülő gyakorolja a felügyeleti jogokat és a másik fél indítja a pert, hogy a felügyeleti jogokból ő is gyakorolhasson
4. *A közös szülői felügyelet megszüntetésére* irányul a kérelem: a szülők külön élnek, közösen gyakorolják a felügyeleti jogokat, viszont nincs egyetértés közöttük.

Ahogy az a Pp. 477. § (3) bekezdése leszögezi, amennyiben a felek előzetesen már megegyeztek a szülői felügyelet rendezéséről és erről egyezséget is kötöttek, akkor a bíróság jóváhagyhatja azt végzéssel, viszont elutasíthatja, amennyiben az egyezségből kitűnik, hogy nem a gyermek érdekei kerültek elsődlegesen előtérbe, netalántán a gyermeknek egy egyáltalán nem kedvező, fejlődését nem támogató megállapodásra került sor. Nem ritka egy olyan szituáció, ahol a felek nem békés keretek között tudnak elválni, emiatt pedig hajlamosak saját érdekeiket előtérbe helyezni, egyúttal pedig megtenni mindent, hogy a másik fél ne nyerjen. Ez a helyzet olyan következményeket szül, amelyekben a gyermek egyfajta „külső”, elszenvető fele a szülők között dúló harcnak, egyfajta tárgyként van kezelve, amelyet a szülők egyike meg szeretne magának szerezni. Éppen ezért is van fontos szerepe a Pp-ben lefektetett tényállásnak, hiszen attól még, hogy látszólag a felek képesek voltak egy egyezséget kötni, az nem minden esetben vezet olyan kimenetelhez, amely hosszútávon egészséges lehet, legfőképpen a gyermek számára.

⁵⁴³ GRÁD: i.m. 2. o.

⁵⁴⁴ ANCSÁK Szilvia: A szülői felügyelet gyakorlása és a kapcsolattartás szabályozása a 2013. évi V. törvény tükrében. Jogi Fórum, 2015. 13. p.

3.2. A szülői felügyelet közös gyakorlása

A Ptk. 4:164. §-a rendelkezik a szülői felügyelet közös gyakorlásáról, ahol a törvény kimondja, hogy „a szülői felügyeletet a szülők – megállapodásuk vagy a gyámhatóság vagy a bíróság eltérő rendelkezése hiányában – közösen gyakorolják akkor is, ha már nem élnek együtt. A közös szülői felügyelet úgy is gyakorolható, hogy a szülők felváltva, azonos időtartamban jogosultak és kötelesek a gyermek nevelésére és gondozására”.

Az első és legfontosabb a rendelkezés ismerete mellett, hogy elkülönítsük, mit is értünk pontosan a szülői felügyelet közös gyakorlása és a váltott gondoskodás alatt, hiszen a jogszabály ezen bekezdés módosításával a magyar jogban is bevezette a váltott gondoskodás intézményét. A közös szülői felügyelet alapja a szülői státuszból ered, ezért mindaddig, amíg nem állapodnak meg a felek abban, hogy csak egyikük gyakorolja azt vagy a bíróság döntést nem hoz ezzel kapcsolatban, addig mindkét szülőt meg fogja illetni ez a jog.⁵⁴⁵ A szülői felügyelet esetében beszélhetünk egy szűk és egy tágabb értelmezésről: az előbbinél a szülői felügyelettel járó jogok egyenlőségéről van szó, ahol a szülők együttesen gyakorolják a felügyeletből származó jogokat, együtt döntenek a gyermek életét érintő lényeges kérdésekben, viszont a gyermek nem biztos, hogy felváltva is él mindkét szülőnél. Ezzel szemben az utóbbi, tehát a tág értelmezés már magában foglalja a szűk értelmezés elemeit, ezen továbblépve pedig kiegészíti még a gyermek két szülő közötti, fizikai értelemben vett, egyenlő időtartamra történő megosztott gondozását is.⁵⁴⁶ Gyakorlati szempontból ezt úgy tudnánk levezetni, hogy míg a szűk értelmezésnél a gyermek az anyjával lakik állandó jelleggel, az apával a kapcsolatot tartja és az apa az anyával közösen hoz meg döntéseket a gyermeket érintő kérdésekben (pl. melyik iskolába irassák be), addig a tág értelmezés esetében már nemcsak, hogy közösen hoznak meg döntéseket, hanem a gyermeket felváltva is gondozzák – a hetet beosztva bizonyos napokon az anyánál lakik a gyermek, másik napokon pedig az apánál. A zavart e két fogalom között az adhatja, hogy a törvény nem tartalmaz pontos definíciót a közös szülői felügyeletről. A szülői felügyelet bíróság által történő rendezése az, amely talán tisztábbá teszi az elkülönítést: a közös szülői felügyeletnél a bíró dönt a kapcsolattartásról és a gyermek tartásának szabályozásáról, a váltott gondoskodás esetében az előbbiről nem, utóbbiról pedig csak szükség esetén.⁵⁴⁷

A közös szülő felügyelet létrejöhet a szülők közötti megállapodással, amikor is a felek úgy érzik teljeskörűen biztosítva a gyermek érdekének védelmét, hogyha azt együttesen gyakorolják. Kiemelendő, hogy minden esetben fontos mérlegelés alá venniük a szülőknek gyermekük érdekét, végiggondolni, hogy milyen megoldással tudják biztosítani egészséges fejlődését. Mivel általában a házasság felbontása esetében kerül elő főként a szülői felügyelet rendezésének kérdése, ezért feltételezhető az a helyzet, hogy a szülők már nem egy háztartáson belül élnek, ezért a törvényhozó – szintúgy a gyermek érdekét szem előtt tartva – a Ptk. 4:164. § (2) bekezdésével megalkotta azt a rendelkezést, hogy „a különélő szülőknek a közös szülői felügyelet gyakorlása során biztosítaniuk kell gyermekük kiegyensúlyozott életvitelét”. Mint már dolgozatomban korábban említettem, a gyermek életkorából adódóan más igényei, szükségletei vannak, amelyet nem biztos, hogy minden esetben a közös szülői felügyelet tud megoldani. A közös szülői felügyelet a két féltől egy teljeskörű együttműködést követel meg, ahol mindkét fél az egyenjogúságot élvezzi a döntéshozatalkor.

A Ptk. 4:21. § (4) bekezdésének rendelkezése szerint amennyiben a szülők a közös felügyeletben állapodnak meg a házasság felbontása során, abban az esetben a bíróságnak nem kell döntenie a kapcsolattartás kérdéséről. A Ptk. rendelkezésein belül azonban ellentmondás történik: a 4:167/A. § (1) bekezdése szerint ugyanis a bíróság szabályozza a gyermekkel való

⁵⁴⁵ MAKAI Katalin – NYÍRŐNÉ KISS Ildikó: Családjog. In Wellmann György (szerk.): Polgári jog III/VI. – Családjog. Budapest, HVG-ORAC, 2021.

⁵⁴⁶ SIMON: i.m. 3. p.

⁵⁴⁷ u.o.

kapcsolattartást és kijelöli a gyermek lakóhelyét. Tehát a szülői felügyelet közös gyakorlásáról szóló megállapodásban nem kell megegyezni a kapcsolattartás kérdésében, míg a szülői felügyelet közös gyakorlásának bíróság által történő elrendelése során (a váltott gondoskodást kivéve) rendelkezni kell a kapcsolattartás kérdéséről. Az előbb említett szabályozás tartalmaz egy kitételt, még hozzá, hogy a szülőknek meg kell határozniuk a gyermek lakóhelyét. Hogyha a gyermek alapvetően is az egyik szülőnél lakott, akkor ennek a rendezése nem okoz kifejezetten problémát, viszont ellenkező esetben feszültséget generálhat a szülők között, aminek a feloldására került bevezetésre a váltott gondoskodás intézménye. A váltott gondoskodás intézményének egyik kulcseleme, hogy a gyermek azonos időtartamot tölt mindkét szülőnél, ezt a megállapodásban meghatározzák és rögzítik, de dönthet erről a bíróság is.

A Módtv. általi módosítással lehetőség nyílt arra is, hogy a bíróság az egyik szülő kérelmére döntsön a szülői felügyelet közös gyakorlásáról.⁵⁴⁸ A törvény értelmében erre akkor van lehetőség, hogyha ennek elrendelése a kiskorú gyermek érdekében áll és mindenképpen szükséges, hogy az egyik szülő kifejezetten kérje a közös gyakorlást, enélkül ugyanis nem lenne lehetősége a bíróságnak elrendelni azt. A gyakorlatban ez azt eredményezi, hogy a gyermeknek ne kelljen egyik szülőjétől sem elválnia a házasság felbontása vagy az életközösség megszakadása miatt.⁵⁴⁹ A bíróság az új szabály, vagyis a Ptk. 4:167/A. § (1) bekezdés beiktatásával nemcsak a közös szülői felügyeletet tette lehetővé, hanem a váltott gondoskodás megvalósulását is azáltal, hogy „a bíróság a kiskorú gyermek érdekében figyelemmel elrendelheti, hogy a szülők a gyermekről felváltva, azonos időtartamban gondoskodjanak”. A szülők így tehát nemcsak jogi értelemben válhatnak egyenjogúvá, hanem annyiban is, hogy ugyanannyi időt tölthetnek el a gyermekükkel.⁵⁵⁰

3.3. Kizárólagosan gyakorolt szülői felügyelet

A Ptk. 4:167. § alapján a különélő szülők megállapodásának hiányában a bíróság dönt arról, hogy a szülői felügyeletet melyik szülő gyakorolja. Amennyiben a bíróság a szülői felügyelet kizárólagos gyakorlásáról döntött, a különélő szülő a Ptk. 4:175. § (1) bekezdése alapján csak a gyermek sorsát érintő lényeges kérdésekben gyakorolják közösen jogaikat a gondozó szülővel. A gyermek sorsát érintő lényeges kérdéseket a Ptk. 4:175. § (2) bekezdése sorolja fel, ezek közé tartozik például a gyermek nevével kapcsolatos döntések, iskoláztatása, lakóhelyének meghatározása.

A szülői felügyeleti jog gyakorlását a bíróság is rendezheti, amennyiben nem született megállapodás a közös szülői felügyelettel kapcsolatban a felek között. A törvényhozó a Ptk. 4:167. § (1) bekezdésben rögzíti, hogy a bíróság az egyik szülő kérelmére is dönthet a szülői felügyelet közös gyakorlása mellett, ha az a kiskorú érdekében, mindemellett azt is kimondja, hogy megállapodás hiányában döntenie kell a bíróságnak, hogy melyik szülő fogja gyakorolni a szülői felügyeleti jogokat. A gyakorlatban azonban ez nem minden esetben jelent abszolút választási helyzetet – előfordulhat olyan eset, amikor a szülői felügyeleti jogokat kizárólag az egyik fél szerzi meg, de a különéléssel a szülői felügyeleti jog nem fog szünetelni, tehát a különélő szülők közös döntési joga a gyermeket érintő fontos kérdésekben ugyanúgy megmarad.⁵⁵¹

⁵⁴⁸ Ptk. 4:167. § (1) bekezdés: „A bíróság az egyik szülő kérelmére is dönthet a szülői felügyelet közös gyakorlásáról, ha az a kiskorú gyermek érdekében áll.”

⁵⁴⁹ MAKAI – NYÍRŐNÉ KISS: i.m.

⁵⁵⁰ SZEIBERT: i.m. 14. p.

⁵⁵¹ SZEIBERT: i.m. 13. p.

Amennyiben a szülői felügyelet bírói rendezésére kerül a sor, akkor a bírónak egy teljeskörű bizonyítási eljárást kell lefolytatnia szakértők bevonásával annak érdekében, hogy meg tudja ítélni, melyik szülő tudja biztosítani a gyermek fejlődését a legmegfelelőbb módon. Tehát a bírónak ebben a helyzetben a gyermek érdekét kell teljes körűen figyelembe vennie és szem előtt tartania, ennek érdekében van szükség a különböző vizsgálatok lefolytatására.⁵⁵² A bíró ezen döntésének meghozatalában segítséget nyújtott a Legfelsőbb Bíróság 24. számú Irányelvvel módosított 17. számú Irányelve. Az irányelv lefekteti azt az alapvető rendelkezést, hogy a gyermek elhelyezésének legfontosabb szempontja a gyermek érdeke, ezért a bírónak „*a gyermek életét érintő minden körülmény feltárásával és együttes mérlegelésével kell határoznia*”.⁵⁵³ A döntés meghozatala érdekében ebből kifolyólag részletesen vizsgálni kell a szülők körülményeit, a gyermekkel való kapcsolatukat, a közöttük fellelhető kötődést. Nemcsak a szülők játszanak fontos szerepet a körülmények feltárásában, hanem az ítélőképessége birtokában lévő gyermek is, akinek biztosítani kell a véleménynyilvánítást az őt érintő kérdésekben. A döntés meghozatalakor nem szabad önmagában kiemelkedő szerepet tulajdonítani a gyermek nemének és életkorának, elkerülve ezáltal az olyan esetlegesen elhamarkodott döntéseket, mint például a lánygyermek anyánál történő elhelyezését a nemek azonossága miatt. Jelentősége lehet még a döntésben a házasság felbontásához vezető tényeknek, annak vizsgálatának, hogy valamelyik fél kötődött érzelmileg esetleg kevésbé a családhoz, kinek a viselkedése generálta azokat a helyzeteket, amelyek végül a bíróság elé vitték őket.⁵⁵⁴

Amennyiben a szülők közös megegyezéssel bontják fel házasságukat, meg kell állapodniuk a kapcsolattartás módjáról, rendszerességéről is, erről a felek szabadon dönthetnek.⁵⁵⁵ A Kúria a BH 2020.1.11. közzétett döntésében kimondta, hogy a szülői felügyelet kizárólagos gyakorlása esetén, megállapodás hiányában a kapcsolattartás ítélettel nem szabályozható olyan módon, hogy az a különélő szülőt a gondozó szülővel azonos időtartamban illesse meg. Ennek oka, hogy amennyiben ilyenre sor kerülne, azzal a közös szülői felügyelet, továbbmenve a váltott gondoskodást valósítaná meg, erre pedig egyik fél sem nyújtott be kérelmet.

⁵⁵² MAKAI – NYÍRŐNÉ KISS: i.m.

⁵⁵³ Legfelsőbb Bíróság 24. számú Irányelve a 17. számú Irányelv módosításáról – III. A bíróság döntése a gyermek elhelyezéséről.

⁵⁵⁴ u.o.

⁵⁵⁵ MÉSZÁROS-BARCSA: i.m. 9.p.

4. A GYERMEK VÉLEMÉNYNYILVÁNÍTÁSÁNAK GARANCIÁI

4.1. A Lundy modell

A Lundy modell megalkotásának közvetlen előzménye a Gyermekjogi Egyezményben foglaltak gyakorlati vizsgálata Nagy-Britanniában és Észak-Írországon. A vizsgálat fő célja az volt, hogy megfigyeljék a gyermekek jogainak érvényesülését olyan területeken, ahol felmerülhet a gyermekek és esetlegesen jogaik veszélyeztetése is – ilyen volt például az egészségügyi, oktatás, bűnügyi szervek munkája. A több éves kutatás eredményeként végül a szakemberek megállapították, hogy a gyermekek jogai mind gyakorlati szinten, mind az állami átültetés szintjén figyelmen kívül maradtak.⁵⁵⁶

A Lundy modell megalkotása Laura Lundy nevéhez fűződik, a modell a gyermekjogok érvényesülésének két elemét tartalmazza: a véleménynyilvánításhoz való jogot, illetve a gyermek véleményének figyelembevételét. A gyermek véleménynyilvánításához való jogát a Gyermekjogi Egyezmény 12. cikke tartalmazza. Ahhoz azonban, hogy az egyezményben, valamint a 12. cikkben foglaltakat teljes egészében lássuk és az abban foglaltakat megvalósítsuk, elengedhetetlen a 3. és 5. cikk szabályainak elemzése.

Az Európai Bizottság 12. általános magyarázata szerint a Gyermekjogi Egyezmény 12. cikke nem csupán azt fejezi ki, hogy a gyermeknek joga van a szabad véleménynyilvánításhoz („minden őt érdeklő kérdésben szabadon kinyilváníthassa véleményét”⁵⁵⁷), hanem hogy az általa elmondottakat ténylegesen, kellően figyelembe is kell venni („a gyermek véleményét, figyelemmel korára és érettségi fokára, kellően tekintetbe kell venni”⁵⁵⁸). Ebben a viszonylatban a gyermek az eljárás során megnyílik a meghallgatáskor, elmondja saját véleményét, érzéseit, elképzeléseit, ezeket pedig a döntéshozatalkor a bíró figyelembe veszi. Itt kapcsolódik be a Gyermekjogi Egyezmény 3. cikkének 1. bekezdése, amely kimondja, hogy „[...] a bíróságok, a közigazgatási hatóságok és a törvényhozó szervek minden, a gyermeket érintő döntésükben a gyermek mindenképp felett álló érdekét veszik figyelembe elsősorban”. A gyermek legfőbb érdekének biztosításához az egyik mód, hogyha véleményének kikérése után a megfogalmazottakat a döntéskor mérlegelik, amennyiben pedig a körülmények engedik, akkor ennek megfelelően születik meg az ítélet.⁵⁵⁹ Az 5. cikk a gyermekeken és a hivatalos személyeken túl a szülőket, a családot is bevonja ebbe a folyamatba, ugyanis az ő szerepvállalásuk elengedhetetlen ahhoz, hogy a folyamat teljes egészében meg tudjon valósulni. A Gyermekjogi Egyezmény ebben a cikkében kimondja, hogy az államoknak tiszteletben kell tartaniuk a szülőknek és a családnak a felelősségét, jogát és kötelességét, hogy a gyermeknek a jogainak gyakorlásához iránymutatást és tanácsot adjanak. Előrevetítve a következő fejezetben előkerülő magyar gyakorlatot, elmondható, hogy a bírónak korlátozott lehetőségei vannak, ő csupán kiküldi az értesítést a gyermek számára, valamint megkéri a feleket, hogy a gyermeküket tájékoztassák és lehetőleg intézkedjenek a megjelenéséről. Itt tehát a szülők kezében van a gyermek jogainak érvényesítéséhez a kulcs, ugyanis az ő felelősségük lesz, hogy az értesítésben meghatározottak szerint elvigyék a gyermeküket a meghallgatásra, valamint elmagyarázzák a kiskorú életkorának és fejlettségének megfelelően, hogy pontosan miért van erre szükség és mi lesz majd a feladata. Mindezekon felül a szülőknek felelősségük van a gyermekük fejlődéséért is, tőlük és a hozzáállásuktól függ, hogy a gyermek mennyire lesz képes megérteni és gyakorolni jogait, véleményt alkotni, álláspontot megfogalmazni.⁵⁶⁰

Ezzel a gondolatmenettel pedig el is érkezünk a Lundy modell négy fő eleméhez: hely és hang, meghallgatás és hatás. A modell bemutatja, hogy a fő elemét a 12. cikk képezi, tehát a

⁵⁵⁶ GYENGÉNÉ NAGY: i.m. 26. p.

⁵⁵⁷ 1991. évi LXIV. törvény I. Rész 12. cikk 1. bekezdés

⁵⁵⁸ u.o.

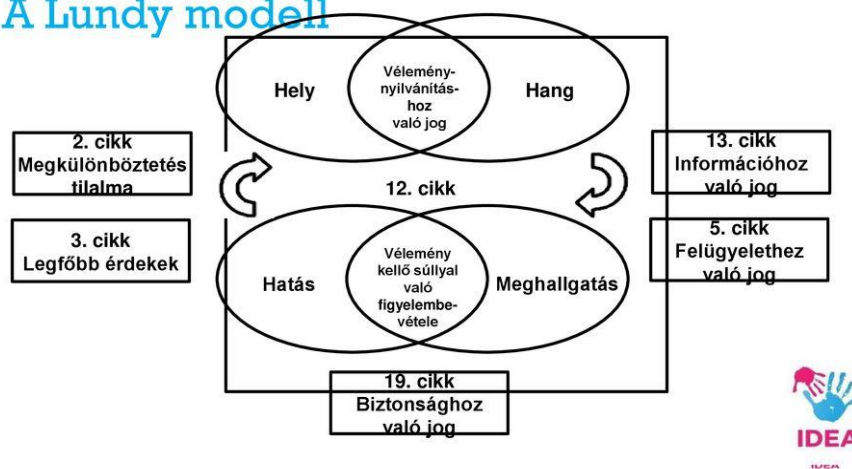
⁵⁵⁹ GYENGÉNÉ NAGY Márta: A gyermek mint érintett részvétele a közvetítői eljárásban. Családi Jog, 2018/4. 4. p.

⁵⁶⁰ u.o.

gyermek meghallgatásának és véleményének figyelembevételének joga, amelyhez szorosan fűződik és egyben elősegíti a megvalósítást a 2. cikk (a megkülönböztetés tilalma), a 3. cikk (legfőbb érdekek), az 5. cikk (a felügyelethez való jog), a 13. cikk (az információhoz való jog), valamint a 19. cikk (biztonsághoz való jog).

1. *Hely* – a gyermeknek lehetősége van véleményének kifejezésére a biztonságot nyújtó közegben
2. *Hang* – a gyermek számára megkönnyítik, hogy hangot adhasson véleményének
3. *Meghallgatás* – a gyermek véleményét meghallgatják
4. *Hatás* – a gyermek véleményét kellő súllyal figyelembe veszik

A Lundy modell

1. számú ábra⁵⁶¹
A Lundy modell

A hely esetében arról van szó, hogy a 12. cikk rendelkezései szerint a gyermeknek lehetőséget kell biztosítani véleményének kifejezésére, a 2. bekezdés pedig konkrétan nevesíti, hogy a bírói vagy közigazgatási eljárásban részt vevő gyermeket megfelelő módon hallgassák meg. Erre a gyakorlatban a bíróság épületén belül, a célra kialakított gyermekmeghallgató szobában kerül sor. Az Országos Bírószági Hivatal elrendelte, hogy 2014. december 31. napjáig a hét főnél nagyobb bírósági épületekben kerüljön kialakításra gyermekmeghallgató szoba, ennek eredményeként pedig valamennyi törvényszéken már megtalálhatóak ezek a helyiségek.⁵⁶² A gyermekmeghallgató szobáknak a lényege, hogy a bíróság épületén belül egy barátságosabb, a tárgyalóterem berendezésétől eltérőbb környezetet alakítanak ki a tizennegyedik életévüket be nem töltött kiskorúak számára, ahol úgy érezhetik, hogy biztonságban vannak és könnyebben el tudják mondani a véleményüket.⁵⁶³ Mivel az egyik fő célja a helyiségnek a gyermekek védelme, ezért ennek eléréséhez nyújt segítséget a gyermek igényeinek megfelelő környezet, amely a lelki és fizikai biztonság megteremtését szolgálja.⁵⁶⁴ A szakembereknek a meghallgatáskor meg kell bizonyosodniuk arról, hogy valóban

⁵⁶¹ VISONTAI-SZABÓ Katalin – HEGEDŰS Andrea – GYENGÉNÉ NAGY Márta: Gyermekbarát igazságszolgáltatás. Rights, Equality and Citizenship (REC) Programme of the European Union. slideplayer.hu/slide/15239226/ (megtekintés és letöltés: 2023. 09. 30.)

⁵⁶² Gyermekmeghallgató- – Valamennyi törvényszéken kialakították a helyiséget. Jogi Fórum.

jogiforum.hu/hir/2017/04/27/gyermekmeghallgato-valamennyi-torvenyszeken-kialakitottak-a-helyiseget/ (megtekintés és letöltés: 2023. 09. 30.)

⁵⁶³ A gyermekmeghallgató szobákról. Magyarország Bíróságai. birosag.hu/birosagokrol/gyermekkozpontu-igazsagszolgalatas/gyermekmeghallgato-szobakrol (megtekintés és letöltés: 2023. 09. 30.)

⁵⁶⁴ IMRE Máté: Gyermekbarát igazságszolgáltatás. Arsboni. arsboni.hu/gyermekbarat-igazsagszolgalatas/ (megtekintés és letöltés: 2023. 09. 30.)

megteremtették-e a biztonságos teret, megtették-e a szükséges lépéseket a gyermek eljárásban való részvételéhez. Az Európa Tanács Miniszteri Bizottságának iránymutatásának (továbbiakban: Iránymutatás) 9. pontja bír jelentőséggel a hely kapcsán: „*Ha a bírósági vagy bíróságon kívüli eljárásban vagy egyéb beavatkozás során egy gyermeket meghallgatnak vagy vallomást tesz, szükség esetén erre lehetőleg zárt ülésen kell sort keríteni. Szabály szerint csak a közvetlenül érintettek lehetnek jelen, feltéve, hogy nem akadályozzák a gyermeket vallomása megtételében.*” Így tehát amennyiben a szülők nem akadályozzák, nem befolyásolják a gyermeket a véleményének kialakításában, ők is jelen lehetnek, azonban a gyermek meghallgatásakor – az életkorának és fejlettségének figyelembevételének megfelelően – az általánosabb gyakorlat, hogy csak a bíró, illetve a szakember van a teremben.

A hang esetében a befolyásmentes véleménynyilvánítás az egyik kulcselem, a gyermek tehát saját maga alakítja ki véleményét az adott ügygel, kérdéssel kapcsolatban és ezt osztja meg a meghallgatáskor. A meghallgatás módja a 12. cikk szerint történhet közvetlenül, képviselő, illetve arra alkalmas szerv útján. Az Iránymutatás 44. pontja kimondja, hogy „*a gyermekkel meg kell beszélni, hogy a meghallgatásnak milyen módját szeretné választani*”, tehát lehetőséget kell adni a gyermeknek, hogy a számára legmegfelelőbb módon tudja elmondani gondolatait. Abban, hogy pontosan hogyan, milyen módon történhet a meghallgatás, a Gyermekjogi Egyezmény 13. cikke ad megvilágosítást: „*szóban, írásban, nyomtatásban, művészi vagy bármilyen más, a gyermek választásának megfelelő formában*”. Az elsődleges forma minden esetben a szóbeli közlés lenne, azonban nem lehet kényszeríteni egy gyermeket arra, hogy mindenképpen ebben a formában mondja el véleményét, mert akkor a meghallgatás nem vezetne eredményre. A mód megválasztásánál jelentősége van a gyermek életkorának, személyiségének, hogy mennyire nyitott, illetve a lelkiállapotának.⁵⁶⁵ Laura Lundy álláspontja szerint elsősorban a szakembereket kell kiképezni arra, hogy a gyermekkel megfelelően tudjanak kommunikálni, könnyebben ki tudják alakítani a kapcsolatot és megértsék a kiskorút.⁵⁶⁶ Az Iránymutatás a 15. pontja is említést tesz a szakemberek képzésére: „*A gyermekekkel közvetlen kapcsolatban álló szakembereket a gyermekek korának és fejlettségi szintjének megfelelő kommunikációra, valamint a különösen sérülékeny gyermekekkel való kommunikációra is ki kell képezni.*” Fontos a hang dimenziójának megvalósításakor, hogy megfigyeljék a szakemberek, hogy a gyermek megkapta-e azokat az információkat, amelyek szükségesek a véleményének elmondásához, valamint, hogy tisztában van-e a gyermek azzal, hogy az eljárásban részvétel csak egy lehetőség és nem kötelezettség.

A meghallgatásnál egy lényeges szempont, hogy amennyiben lehetőség van rá, az esetleges többszöri meghallgatásokat ugyanaz a személy végezze el, ugyanis a gyermek számára könnyítést jelent, hogyha egy olyan embernek kell megnyílnia, akit már ismer, látott és akivel már az eljárás alatt beszélt, mint olyannak, akit újonnan, a többedik alkalommal lát először. A meghallgatáskor az eljárás tekintetében lényeges jövőkép felvázolása a cél, mindezt konkrét döntési helyzet kialakítása nélkül. Egy olyan szakképzett felnőttet igényel ez a pont, aki kellőképpen oda tud figyelni és meg tudja érteni a gyermek szavát, érti és segíti őt.⁵⁶⁷ A meghallgatást végző személynek jelentősége van az eljárásban is, hiszen olyan felnőttnek szükséges a gyermeket meghallgatnia, akinek döntéshozatali jogköre van, biztosítva, hogy az elhangzottak beépüljenek az eljárásba.

A meghallgatáshoz szorosan kapcsolódik a hatás eleme, ugyanis a gyermek által elmondottaknak jelentősége van: a gyermek elmondja véleményét, a felnőtt meghallgatja, majd a 12. cikkben foglaltak szerint életkorát és érettségi fokát figyelembe véve, kellő tekintetbe kell venni az elhangzottakat. Az Iránymutatás 48. pontja alapján el kell magyarázni a gyermek

⁵⁶⁵ GYENGÉNÉ NAGY Márta: A gyermek meghallgatása az őt érintő eljárásokban. Tananyag az IDEA Tréningek résztvevői számára 35. p.

⁵⁶⁶ VISONTAI-SZABÓ: i.m. 2. p.

⁵⁶⁷ GYENGÉNÉ NAGY: i. m. 35. p.

számára érthetően, hogy „a meghallgatásra és véleménye figyelembevételére vonatkozó joga nem feltétlenül befolyásolja a végső döntést”. Itt azonban lényeges, hogy a körülmények, ítélőképesség és az elhangzottak vizsgálata szükséges ahhoz, hogy a bíró eldöntse, figyelembe veszi-e a gyermek véleményét vagy sem, nem pedig az elhangzottak azonnali háttérbe szorítása történik. A gyermekek véleményét ugyanis gyakran megkérdezik, azonban vagy nem tulajdonítanak neki nagy jelentőséget, vagy nem kap visszajelzést a kiskorú, hogy az általa elmondottaknak milyen hatásai lettek. Éppen ezért van szükség Lundy szerint olyan garanciák kialakítására, amelyekkel a meghallgatás feltételei nyitottá és egyértelművé válnak, és amelyeknek köszönhetően a felnőtt már nehezebben tudja ignorálni a gyermek véleményét annak meghallgatása után.⁵⁶⁸ Az Iránymutatás 49. pontja ugyanis kimondja, hogy amennyiben a gyermek véleményét nem vették figyelembe, úgy a kiskorú számára érthető nyelven kell megindokolni, hogy miért nem. A hatás kérdéskörében fontos megvizsgálni, hogy olyan személyek vették-e figyelembe a véleményt, akiknek joguk van dönteni, változtatni.

4.2. Lundy modell a gyakorlatban: egy angol bíró levele a meghallgatott gyermekhez

A Lundy modell alkalmazására az egyik legjobb példa a 2017. július 13-án született ítélet, amelynél a kereseti kérelem a szülői felügyeleti jog megváltoztatására és kapcsolattartás újraszabályozására irányult. Az ügy érdekessége, hogy az angol bíró, Peter Jackson a döntés meghozatalához kikérte az érintett szülők tizennégy éves gyerekének, Samnek a véleményét is.

Sam az édesanyjával és mostohaapjával élt, édesapjával pedig rendszeresen találkozott. A szülők között a felügyeleti jog iránti vita egy rendezetlen területnek számított, amely miatt számtalan perre került sor már, hogy rendezni tudják a vitás helyzetet.⁵⁶⁹ A jelen per kiváltképpén háttérben az édesapa tervei álltak: Samet el szeretne vinni egy megnevezett Skandináv országba, ebbe pedig a kisfiú beleegyezett, mindezt azonban az édesanyja és annak párja, valamint a gyermekvédelmi szakember ellenezte, ami miatt pert indított az édesapa.⁵⁷⁰

Az eljárásban részt vett az édesapa, az édesanya és a mostohaapa személyesen, Sam képviselőjét pedig egy ügyvéd látta el. Mivel Sam el szeretett volna menni az édesapjával, ezért személyesen írt egy levelet a bíróságnak, a keresetet azonban végül az édesapja adta be, miután a gyermek képviselőjét ellátó ügyvéd bevonása megtörtént.⁵⁷¹

A gyermek meghallgatásának idejét a bíró úgy időzítette, hogy Sam el tudjon menni az osztálykirándulásra. Sam nyilatkozattételét egyedül édesapja támogatta, mind édesanyja és párja, mind a gyermekvédelmi szakember ellenezte, végül a bíró úgy döntött, közvetlenül hallgatja ki a gyermeket. A szülők is bent lehettek a beszélgetés ideje alatt, azonban nem idézhettek a fiúhoz közvetlenül kérdést, ehelyett mindegyikük 5-5 kérdést nyújthatott be a bírósághoz, amelyet a bíró tett fel Samnek a vallomástétele után. Így Sam meghallgatása kevesebb, mint fél órát vett igénybe, amely megfelelt a gyermek érettségének, Sam pedig elégedett volt azzal, hogy a véleményét elmondhatta. A bíró a gyermek vallomástétele után meghallgatta még a szülőket és a szakembert is.⁵⁷²

A bíró a meghallgatás végén úgy döntött, hogy egy levél formájában készíti el a döntését, amelyet eljuttatott Samhez az ügyvédjén keresztül, a jelenlévőknek pedig felolvasta azt. Az ítélet műfaját tekintve egy gyermeknek szóló levél.⁵⁷³ A bíró az ítélet felolvasása után kikérte a

⁵⁶⁸ GYENGÉNÉ NAGY: i.m. 36. p.

⁵⁶⁹ GYENGÉNÉ NAGY: i.m. 37. p.

⁵⁷⁰ A (Letter to a Young Person), Re (Rev 1) [2017] EWFC 48 (26 July 2017). [bailii.org/ew/cases/EWFC/HCI/2017/48.html](https://www.bailii.org/ew/cases/EWFC/HCI/2017/48.html) (megtekintés és letöltés: 2023. 10. 02.) Továbbiakban: Letter to a Young Person

⁵⁷¹ GYENGÉNÉ NAGY: i.m. 37. p.

⁵⁷² Letter to a Young Person

⁵⁷³ GYENGÉNÉ NAGY: i.m. 37. p.

felek véleményét azzal kapcsolatban, hogy közzéteheti-e anonimizált módon a levelet, amelyet egyedül az édesapa ellenzett, viszont indokolás hiányában megtörtént a közzététel.

A levél szerkezetét három részre lehet osztani: bevezető, érdemi és záró rész. A bevezetőben a bíró üdvözli Samet és néhány kedves mondatot idéz hozzá („*Megtiszteltetés volt találkozni veled hétfőn, és remélem jól telt a tábor a héten*”; „*Ez az ügy rólad és a jövődről szól*”). Tájékoztatja a fiút a bírói szerepéről, valamint közli vele az eljárás célját. Elmondja, hogy ismeri már a szülei között fennálló korábbi eljárásokat, illetve, hogy a meghallgatásához az 1989. évi gyermekjogi törvényt kell alkalmaznia. Ahhoz, hogy a gyermek is megértse, mit takar ez pontosan, a bíró felhossa a Google keresés lehetőségét, és már itt előtűnik egy személyesebb, informálisabb nyelvezet, amelyet a bíró annak érdekében használ, hogy a fiú minél jobban megértse a levélben írtakat és magát a döntést. Elmagyarázza, hogy mit jelent a bírói pártatlanság, hogy az általa letett bírói esküvel a jog méltányos alkalmazására fog törekedni. Kéri Samet, hogy bízson benne, mivel ő is, valamint a gyermekvédelmi szakember is a legjobbat szeretné neki és hiába bizalmatlan a szakemberrel szemben az édesapja, a bíró szerint az elfogultságnak jele sem volt a vélemény kialakításánál. Tájékoztatja arról is a fiút, hogy előfordulhat, hogy más döntést fog meghozni, mint amit a gyermek szeretne.

Az érdemi rész négy fő kérdéssel kezdődik, amelyeket a meghallgatás után a döntés meghozatalakor végig kellett gondolnia a bírónak Sammel kapcsolatban:

1. Neked is Skandináviába kellene költöznöd?
2. Szükséges megszerezned a skandináv állampolgárságot?
3. Amennyiben a szüleid Angliában élnek, több időt kellene az édesapáddal töltened?
4. Ha édesapád elköltözik és te itt maradsz, milyen gyakran látnád őt?

A kérdések felsorolása után részletesen kifejti a gyermek álláspontját ezekkel kapcsolatban, hiszen a döntéshozatalkor a legfontosabb szempontnak Sam érdeke számított. Először elmondja, hogy a fiú álláspontja szerint nagyon régóta szeretne Skandináviában élni édesapjával, amennyiben pedig ez nem valósulna meg, akkor a korábban felállított szülők közötti heti váltást szeretné folytatni, ugyanis édesapja sokat tud segíteni a tanulmányaiban, nélküle pedig szomorú lenne. A második részben a gyermek érzéseiről van szó – mindkét szülőjét nagyon szereti, a közöttük fennálló helyzet, a megegyezés sikertelensége stresszel jár mindannyiuk számára, amely megfigyelhető volt a meghallgatáskor is Samen. A harmadik részben a bíró kifejezi, hogy mennyire lenyűgözte Sam vallomása, sokat segített neki abban, hogy megértse a helyzetet, amiben van. Ezután a fiú szüleit elemzi a bíró – édesanyja és párja elégedettek az életükkel, édesapján azonban ezt nem vette észre. Egy jó, ám zaklatott és boldogtalan embert lát az édesapa személyében, aki nagyon közel áll fiához, jelentős befolyással bír rá. Az ötödik részben folytatja az édesapa leírását az általa megfigyelték alapján – a bíró látta rajta az énközpontú viselkedést, sértegette a tanúkat és arra a megállapításra jutott ezzel kapcsolatban, hogy szerinte Sam az eljárással az ő igényeinek akart megfelelni. Ebből kifolyólag nem gondolja úgy, hogy Sam valóban Skandináviában képzelne el a jövőjét, ezt inkább az apa iránti hűség kifejezéseként értékelte. Ezután a bíró kifejezi a véleményét azzal kapcsolatban, hogy az édesapa nem tartja szem előtt, hogy mi a fiúnak a legjobb, valamint nem gondolja, hogy az apa által elmondottak alapján valós elképzelése lenne arról, hogy Skandináviába költözik-e. A hetedik részben a bíró összegzi azokat a tényeket, körülményeket, amelyek a döntése meghozatalához vezettek: Angliában jár iskolába, ott vannak a barátai, édesapja pedig nem tudott megfelelő válaszokkal szolgálni a skandináviai jövővel kapcsolatban, emiatt szerinte az utazás negatívan befolyásolná Sam életét. A nyolcadik részben a bíró kijelenti, hogy ő Angliában képzei el Sam tanulmányainak befejezését, azonban később, ha már a tizennyolcadik életévét betöltötte, szabadon dönthet arról, hol szeretne élni. Ezt a

gondolatmenetet folytatja a kilencedik részben is, ahol már tényleges választ ad arról, hogy Sam nem fog Skandináviában élni, valamint nem gondolja, hogy az ottani állampolgárság megszerzése az érdekében áll. A tizedik részben a váltott gondoskodás lehetőségéről tájékoztatja Samet, amely szerint a fiú fejlődését ez abszolút nem támogatná. Az utolsó részben közli a fiúval a meghozott döntést:

- A) Elutasítja az édesapa arra irányuló kérését, hogy Skandináviába költözzenek és megszerezzék az ottani állampolgárságot;
- B) Az év augusztus második felében egy hetet az apjával tölthet annak otthonában;
- C) Utasítja az édesapát, hogy az édesanyával lépjen kapcsolatba szeptember elsejéig és tisztázza, hogy valóban költözik-e és mikor;
- D) Ha költözik, akkor a kapcsolattartás megmarad a jelenlegi formájában, a költözés után pedig a szülők fognak dönteni;
- E) Amennyiben mégsem költözik, akkor a kapcsolattartás megváltozik, több időt fog majd az édesapjánál tölteni.

Látható tehát, hogy a döntése indoklását a gyermek számára érthető módon magyarázta el, elsődlegesen a szüleinek a személyiségszerkezetén keresztül közelítette meg, valamint egy jövőképet is felvázolt számára. Elmondta, hogy a szülei azok, akik elsődlegesen dönthetnek a sorsáról, neki majd csak a tizennyolcadik életévének betöltése után lesz jelentősebb szava. Ezt követően tér át arra is, hogy miért nem lát lehetőséget a Sam által felvázolt váltott gondoskodásra tizenhat éves korának betöltéséig, kitérve arra is, hogy amint ezt az életkort betölti, a bíróság felülvizsgálja a kapcsolattartás módját. A bíró törekedett arra, hogy a döntést befolyásoló információkat a gyermeknek kíméletesen, fokozatosan felépítve adja elő, megkönnyítve számára a döntés megértését és elfogadását.

A levél záró részében sikeres jövőt kíván a fiúnak, reméli, hogy meg tudja érteni a döntését, illetve tájékoztatja Samet, hogy válaszolhat a levélre, valamint, hogy forduljon bizalommal a kijelölt ügyvédhez, aki eljuttatja a válaszát. A levelet egy személyes élménnyel zárja: a fiú édesapja és a bíró mindketten szeretik a Vinny az lügyű filmet – az apa az igazságszolgáltatás kudarcának példaként tekint rá, a bíró pedig az igazság győzelmeként.⁵⁷⁴

A bíró a levél megírásához kötetlen, hétköznapi nyelvezetet használ, hogy megkönnyítse a megértést, igazítva mindezt a gyermek életkori fejlettségéhez. Többször használ dicsérő szavakat, elismeréseket, mindig próbálja kifejezni azt, hogy Samet szeretik a szülei, biztosan jól akarnak neki, ahogyan ő is. Minden döntés, amit meghozott, csak a fiú érdekét szolgálja, az ő érzéseit és jövőjét tartja szem előtt. A közlés dinamikáját tekintve lazább, egyszerűbb tények ismertetésétől fokozatosan jut el a nehezebb tartalom felé, ahol már a meghozott döntést is ismerteti.⁵⁷⁵ Mindez azt szolgálja, hogy Sam megértse az ok-okozati összefüggéseket, egészen lássa a kialakult helyzetet és felismerje az ítélet meghozatalához vezető folyamatot, azt, hogy nem biztos, hogy amit ő jónak lát, az valóban az ő érdekét szolgálja.

A levél kiemelkedő jelentőséggel bír a gyermekbarát igazságszolgáltatások megvalósulásában, nemcsak azért, mert ez volt az első, amely tartalmilag és formailag is megfelelt a követelményeknek, hanem mert mintaként szolgál a fennálló szabályok, normák értelmezéséhez. A levél iránymutatást ad a bíróságok számára, hogy hogyan kell a gyermekkel úgy közölni az őt érintő döntést, hogy az könnyen érthető és emészthető legyen számukra, valamint megmutatja azt is, milyen jelentősége van a gyermek szavának, illetve, hogy hogyan kell úgy bevonni a gyermekeket az eljárásba, hogy ne sérüljön. A levélben is előtűnik, hogy az

⁵⁷⁴ Letter to a Young Person

⁵⁷⁵ GYENGÉNÉ NAGY: i.m. 40. p.

ítélet meghozatalakor a gyermek érdekét tartották szem előtt mindvégig, ezért is volt jelentősége Sam véleményének meghallgatásának is, ahol befolyásmentesen elő tudta adni vallomását.

A Lundy modell megalkotása mérföldkőnek számított a gyermekbarát igazságszolgáltatás megreformálásában, amely nemcsak elméleti szinten tudott kiteljesedni, hanem a gyakorlatban is megjelent az angliai ügyel. Ezeknek a folyamatoknak köszönhetően az államok bíróságai, így Magyarország is kaphattak egy támpontot arról, hogy hogyan is kell kivitelezni a folyamatokat a gyermek érdekeinek a szem előtt tartásával. Az előzmények elemzése után nem maradt más dolgunk hátra, mint megnézni, hogyan valósul meg hazánkban a gyermek véleményének kikérése.

5. A GYERMEK VÉLEMÉNYNYILVÁNÍTÁSÁNAK FORMÁI

Amikor a gyermek meghallgatásáról beszélünk, elengedhetetlen kulcsfogalom az ítélőképesség, illetve annak vizsgálata. A Ptk. szülői felügyelettel kapcsolatos határozatai között a törvényhozó az ítélőképessége birtokában lévő gyermek véleménynyilvánítását fogalmazza meg, a 4:171. § (4) bekezdése kimondja, hogy az ítélőképessége birtokában lévő gyermeket kell értesíteni. Mindebből az következik, hogy az értesítés és véleménynyilvánítás tekintetében a cselekvőképesség nem kötődik szorosan ezen eljáráshoz.

A keresetlevél beérkezésekor a bírónak az egyetlen információja a gyermekről az életkora, ezenkívül nem tartalmaz más adatot az ítélőképességére vonatkozóan, emiatt fontos szerepe van a bírónak abban, hogy eldöntse, ítélőképessége birtokában van-e a kiskorú vagy sem. Sem a Ptk-ban, sem a Pp-ben nincsen pontosan meghatározva, hogy hány éves kortól tekinthető valaki ítélőképesnek, ugyanis ezt mindig a körülményeknek megfelelően kell értékelni és meghatározni. A kérdés eldöntésében kiindulópont a gyámhatóságokról, valamint a gyermekvédelmi és gyámügyi eljárásról szóló 149/1997. (IX. 10.) Kormányrendelet (továbbiakban: Gyer.) 2. § a) pontja, amelynek értelmében az ítélőképessége birtokában lévő gyermek az a kiskorú, aki életkorának és értelmi, érzelmi fejlettségének megfelelően képes – meghallgatása során – az őt érintő tények és döntések lényegi tartalmát megérteni, várható következményeit belátni.

Nemcsak a Gyer. foglalkozott az ítélőképesség behatárolásával, hanem a Kúria is – a BH.2019.298 számú döntésében kimondja, hogy az olyan gyermeket kell az ítélőképessége birtokában lévő gyermeknek nevezni, aki elérte az érettségének azt a fokát, amikor véleménye figyelembe vehető. A Kúria egy másik döntésében az olvasható, hogy akkor tekinthető a gyermek ítélőképesnek, hogyha képes koránál és helyzeténél fogva önállóan és befolyásmentesen kialakítani a véleményét, amelynek megítélése a szülők közötti vita esetén a bíróság mérlegelési jogkörébe tartozik.⁵⁷⁶ Látható, hogy a Kúriának ezen meghatározásában megjelenik a Gyer. 2. § a) pontjában rögzített életkor, értelmi és érzelmi fejlettség – amely ebben a szöveggörnyezetben a „helyzeténél fogva” kifejezés.

Az ítélőképesség kérdését vizsgálva felmerülhet, hogy szakkérdésnek minősül-e az állásfoglalás róla. A Kúria az EBH.2011.2318. számú döntésben határozottan arra az álláspontra helyezkedett, hogy a gyermek ítélőképességéről a bíróság megnyugtatóan állást tud foglalni, erre vonatkozóan szakértő kirendelésére nincs szükség. A Pfv.20.666/2020. számú döntésben ezt megerősítve pedig azt fejtette ki a Kúria, hogy az ítélőképesség akkor áll fenn, ha a gyermek képes az adott kérdésben önállóan és befolyásmentesen véleményt nyilvánítani. Az ítélőképesség megítélése nem szakkérdés, hanem a gyermek szakértő általi közvetett, vagy a bíróság közvetlen meghallgatásával, illetve ezek együttes alkalmazásával, mérlegeléssel állapítható meg.

A szülői felügyelettel kapcsolatos bírósági eljárásokban a gyermek általában hároméves korától hallgatható meg, erre ekkor még főként pszichológus szakértő bevonásával kerül sor.⁵⁷⁷ A bírói gyakorlat a tizenkettő-tizennégy éves kornál tekinti úgy, hogy a gyermektől érdemleges vélemény várható.⁵⁷⁸ A pszichológus szakértő bevonása a tíz év alattiak meghallgatásánál kulcsfontosságú lehet, hiszen sok esetben egy gyermek könnyebben megnyílik egy szakembernek, mint például a bírónak. A hivatali közeg és véleményének elmondásával járó nyomás plusz terhet jelenthet egy gyermek számára, aki már enélkül is egy nehéz helyzetben

⁵⁷⁶ Kúria Pfv.II.20.833/2022. számú határozata; Kúria Pfv.II.21.898/2018. számú határozata

⁵⁷⁷ FEHÉRNÉ GAÁL Tünde: Gondolatok a kiskorú gyermek véleménynyilvánításának és meghallgatásának elkerülhetetlenségéről a szülői felelősséget érintő perekben - a Budapest Könyéki Törvényszék és a területéhez tartozó járásbíróságok gyakorlata alapján. *Családi Jog*, 2016/2. 9. p.

⁵⁷⁸ GYENGÉNÉ NAGY: i.m. 12. p.

találhatja magát.⁵⁷⁹ Ugyanakkor egy szakember és az általa teremtett légkör olyan megnyugtatóan tud hatni rá, amelynek köszönhetően nem érzi magát egy kényszerhelyzetben, szabadabban megnyílhat. Mindezekon túl egy szakember jobban fel tudja mérni a gyermek gondolkodását, esetlegesen az általa elmondottak mögöttes tartalmára is rávilágíthat, valamint képes az általa alkalmazott módszerekkel feltárhatni a gyermek vágyait.

A gyermek véleménynyilvánítására az eljárás bármely szakaszában lehetőség van – akár a perfelvételi, akár az érdemi tárgyalási szakban –, a keresetlevelet követően életkorától függően jeleznie kell, ha élni kíván ezzel a lehetőséggel. A gyermek érdekét különböző eljárásjogi garanciák védik:

- a) a tájékoztatás, tehát hogy értesítik az eljárásról és a véleménynyilvánítás lehetőségéről;
- b) a gyermekek meghallgatására vonatkozó Pp. szabályok (Pp. 473. §);
- c) a bíróság általi meghallgatás; valamint
- d) a bíróság elrendelheti, hogy csak ő maga hallgassa ki, rajta kívül senki ne tartózkodjon bent, így biztosítva a gyermekkel a négy szemközti, bizalmas légkört.

A kiskorú gyermek az eljárásban egyéb érdekeltként vesz részt. A Pp. 473. §-a rendelkezik a kiskorú gyermek meghallgatásáról, viszont életkori határt húz a (2) bekezdésben, amikor is kimondja, hogy a tizennegyedik életévét be nem töltött kiskorút a törvényes képviselője útján kell megidézni, a megjelenéséről pedig neki kell gondoskodni, míg a tizennegyedik életévét betöltött kiskorút közvetlenül idézi a bíróság, de a törvényes képviselőt is értesíti. Mivel egyre kiemelkedőbb kérdéssé válik a gyermek érdekének figyelembe vétele, előtérbe helyezése, illetőleg a gyermek személyének védelme, ezért a Pp. 473. § (3) bekezdése lefekteti, hogy amennyiben sor kerül a gyermek meghallgatására, akkor számára megfelelő légkört kell teremteni, ahol a korának és érettségének megfelelően el kell magyarázni a helyzetet.

A Módtv. által kiegészítésre került a Ptk. 4:170. § (4) bekezdése, amely a gyermek meghallgatásának kérdését rendezi, méghozzá az értesítési kötelezettség bevezetésével. A korábbi gyakorlatot a módosítás nem változtatta meg, hanem tényleges lehetőséget adott ezáltal a gyermekeknek, hogy a bíróságon megjelenjenek és véleményt formálhassanak az ügygel kapcsolatban.⁵⁸⁰ Ez a változás nem érintette azt az esetet, amikor a gyermek önként kéri a meghallgatását – ez az eddigi gyakorlatban is és a módosítást követően is fennáll, ebben az esetben a bírónak kötelező meghallgatnia a kiskorút. Az értesítési kötelezettség egy lehetőséget jelent a gyermek számára, hogy értesüljön a folyamatban lévő ügyről és véleményét elmondhassa.

A témám kutatása során lehetőségem nyílt az új szabályokról és a gyakorlatról beszélni jogalkalmazókkal, amelynek köszönhetően a következő megállapításokra jutottam. A bíró a keresetlevél beérkezését követően kiküldi az értesítést a gyermeknek az életkorától függően, ugyanis eltérő hangvételű értesítést kell írni egy hatéves gyereknek, mint például egy tizenhárom évesnek. Arról, hogy ennek a levélnek hogyan kell kinéznie, mit kell tartalmaznia, a bírónak egy országos szintű iránymutatás áll rendelkezésükre, amely egy javaslat, tehát ez azt jelenti, hogy ettől eltérhetnek, tekintettel a bírói függetlenség elvére. Általánosságban kijelenthető, hogy a levél nyelvezete igazodik a gyermek életkorához, figyelembe véve a fejlettségének lehetséges fokát, tehát a benne foglaltak hétköznapi nyelven vannak megírva a könnyebb megértés végett. Az értesítés tartalmazza a folyamatban lévő ügyet a szülők között,

⁵⁷⁹ FEHÉRNÉ GAÁL: i.m. 9. p.

⁵⁸⁰ A gyermek véleményének megismerése és értesítésének aktuális kérdései a családjogi perekben. Jogászvilág. jogaszvilag.hu/szakma/a-gyermek-velemenyenek-megismerese-es-ertesitesenek-aktualis-kerdesei-a-csaladjogi-perekben/ (megtekintés és letöltés: 2023. 09. 27.)

hogy milyen okból lett ez kiküldve a gyermek számára, hogy milyen lehetőségei vannak véleményének kifejezésére, illetve, hogy amennyiben élni kíván ezzel a jogával, mikor és hol tudja azt megtenni. Arról, hogy esetleg van-e eltérés országos szinten a jogalkalmazói gyakorlatban az értesítés során, nincsen országos információ, a bírák egymás aktájába nem tekinthetnek bele – érvényesítve az imént is említett bírói függetlenséget. Ezzel együtt arról sem tudunk mondani egy országos statisztikát, hogy változott-e a bíróság által meghallgatott gyermekek száma a rendelkezés bevezetését követően, viszont kutatómunkám során az egyéni ügyekkel kapcsolatban azt tudtam meg, hogy a jogszabályi változás után az értesítés kiküldésével nagyobb számban jelentek meg szülők gyermekeikkel meghallgatásra. Ez a tendencia, hirtelen kiugrás azonban mostanra már lecsengett és a meghallgatottak száma nagyjából azonos a módosítást megelőző aránnyal.

Elmondható, hogy az új szabályozást, lehetőséget egyre több szülő már ismeri. Valószínűsíthető, hogy jogi képviselők tisztában vannak vele és általuk értesülnek róla, ha viszont ez mégsem történne meg, akkor a kiküldött levél által már biztosan tudomást fognak szerezni. Mivel a szülők között az értesítés idején a per még folyamatban van, tehát addig még nem kerül rendezésre a szülői felügyelet kérdése, így a jogokat és kötelezettségeket közösen gyakorolják még, ezért a bírónak mindkét szülőt tájékoztatnia kell a gyermek meghallgatásának lehetőségéről. Ekkor a bíró fel szokta hívni a felek figyelmét arra, hogy segítsék gyermeküket a levél és a folyamatban lévő ügy megismerésében, azonban ennél többet a bíró nem tehet akkor sem, ha a szülők a megküldött értesítésről nem tájékoztatják gyermeküket. A bíróság abban az esetben is kiküldi az ítélőképessége birtokában lévő gyermeknek az értesítést, hogyha a szülők megállapodása alapján közös megegyezéssel történő bontásra kerülne sor, ebben az esetben ugyanis nincsen különbség a közös megegyezéses és a bontó per között. A gyermek meghallgatására ilyenkor akkor kerül sor, hogyha a kiskorúnak igénye van rá. Abban az esetben is sor kerül a gyermek bíró vagy szakértő általi személyes meghallgatására, hogyha a felek a szülői felügyelet kizárólagos gyakorlásában állapodtak meg. Amennyiben az előbb említett esetek egyike sem valósul meg és a felek között vita van, akkor pedig mindenképpen meghallgatja a bíró a gyermeket.

A bírósági eljárás során a gyermek bármilyen formában elmondhatja a véleményét. Főszabályként szóban a bíró vagy szakértő előtt, azonban semmi sem zárja ki a lehetőségét eltérő véleménynyilvánítási lehetőségnek – ilyen lehet például az írás vagy a rajz. Előbbi esetében azonban felvethet kérdést az ellenérdekű fél oldalán, hogyha a gyermek az írásban tett nyilatkozatát a másik szülő társaságában teszi. A rajzról elmondható, hogy általában arra kéri a gyermeket, hogy egy családot rajzoljon le, hogyan tervezi például a karácsonyt, kikkel van a karácsonyfa alatt, ugyanis ezekből az apró részletekből is le lehet szűrni, hogy a gyermek hogyan viszonyul a szüleihez és a helyzethez. Fontos azonban kiemelni, hogy az, hogy a gyermek valamilyen úton kifejezze a véleményét, minden esetben csak egy lehetőség számára, nem pedig kötelezettség, éppen ezért a meghallgatás során nem szabad éreztetni vele, hogy mindenképpen választ várnak tőle. El kell kerülni, hogy azt érezze, neki kell döntenie a szülei között, ehhez pedig szükséges, hogy a bíró ne kérdezzen rá nyíltan, melyik szülővel képzelel el a jövőjét, ne hozza kérdéseivel választási helyzetbe.

Amikor az értesítési kötelezettség bevezetésre került, a bírának egy pszichológus szakértő által tartott képzésen kellett részt venniük, hogy megtanulják, hogyan szabad kikérdezni egy gyermeket. A legtöbben ilyen képzéseken továbbra is részt vesznek, hiszen a gyermekkel való bánásmód egy érzékeny területnek számít, emiatt szükséges, hogy megfelelő tudással álljanak elé a jogalkalmazók. Általánosságban elmondható, hogy a gyermek meghallgatásakor a bíró sosem a bírói mivoltából indul ki, amelyet jól mutat az egyes bírónál megjelenő gyakorlat, hogy a pulpitusról lejöve, talár nélkül beszélgetnek el a gyermekkel. Ezalatt a beszélgetés alatt olyan témakörök kerülnek elő, mint például a gyermek vágyai, tervei, de a már említett konkrét

döntéshozatali helyzet semmiképpen sem. A bírónak a kiskorú által adott válaszokból képesnek kell lennie levonnia a következtetést az ügygel kapcsolatban, tehát főként abban a kérdésben, hogy melyik fél gyakorolja a szülői felügyeleti jogokat és kötelezettségeket. A bírónak ezenkívül képesnek kell lennie elmagyarázni a gyermek számára érthető módon minden körülményt, amelynek okán a gyermeket meghallgatja, illetve a gyermeket megillető jogokat.

A meghallgatáskor a bírónak figyelembe kell vennie a gyermek életkorát és érzelmi, értelmi érettségét, ennek megfelelően kell lefolytatnia a beszélgetést. A meghallgatás során biztosítani kell egy olyan teret, környezetet a kiskorúnak, ahol biztonságban érzi magát és képes megnyílni a bíró vagy a szakértő előtt.⁵⁸¹ Ez a helyiség általában a bíróság épületén belül található, amely a gyermek számára negatívan hathat, ezért Májer Orsolya javaslatával érték egyet, hogy a gyermekmeghallgató szobák finomítására lenne szükség, belefoglalva annak a lehetőségét is, hogy ezeknek a kialakítására a bíróság épületén kívül legyen lehetőség.⁵⁸²

Arról, hogy a gyermekek a meghallgatás során mennyire szoktak megnyílni, nincsen általános adat, ez gyermekenként eltérő. Ebben jelentős szerepet játszik egyrészt a gyermeknek a személyisége, hogy mennyire nyitott, beszédes, másrészt pedig a környezet, helyzet, amiben él. Amennyiben a gyermek környezetében olyan a válási helyzet, hogy a szülők folyamatosan a kiskorú előtt veszekednek, akkor az ő hangulatuk áttevődik a gyermekre is, aki szintűgy feszültté válik, aminek a következtében a meghallgatásakor nehezebben, hosszabb idő után fog megnyílni. Abban az esetben viszont, hogyha ennek a helyzetnek az ellentéte valósul meg, tehát egy nyugodtabb, veszekedésmentesebb környezetből érkezik a gyerek, ahol a szülők a közöttük fennálló helyzetet maguk között tudják megbeszélni, akkor a gyermek is nyugodtabb lesz, gyorsabban, netalántán azonnal képes lesz megnyílni a bíró vagy szakértő előtt.

A gyermek meghallgatását követően a bírónak a feladata, hogy értékelje az elmondottakat és azokat kellő súllyal figyelembe is vegye az ítélet meghozatalakor. A gyermek válaszaiból például az is kiderülhet, hogy a szülők általi megállapodás nem tükrözi a kiskorú érdekét, nem biztosítja az egészséges fejlődését, tehát nem a gyermek került a megegyezés meghozatalakor előtérbe, hanem a szülők akarata.⁵⁸³ A gyakorlatban az is előfordul, hogy egy tizennegyedik életévét betöltött gyerek érdekei ellentétesek a szülők döntésével, amely igen gyakran a szülői befolyásra vezethető vissza.⁵⁸⁴

Az egyik lényeges probléma, amely tehát előfordulhat a véleménynyilvánításkor, az a szülői befolyás – ennek megállapítása azonban szakkérdés. Elmondható, hogy a szülői befolyás elő szokott fordulni, tehát nem elhanyagolható jelenségről beszélünk. Arról viszont, hogy milyen a mértéke, tehát, hogy befolyásról vagy elidegenítésről van szó a gyermek esetében, igen gyakran pszichiáter szakértő bevonásával lehet csak megállapítani. Árulkodó jelek lehetnek egy gyermeknél a monotonitás, az előre betanult szöveg hatását keltő beszédstílus, esetleg a gyermek reakciói a véleményének kifejtése közben, azonban ezek a jelek az esetek nagy részében csak szakember által figyelhetőek meg. A szülői befolyás leggyakoribb megjelenési formái közé tartozik még az anyagi előnnyel kecsegtetés, a szülő által biztosított szabadabb életvitel lehetősége. Fontos azonban, hogyha minden peradat azt támasztja alá, hogy a gyermek érdeke és fejlődése biztosítva van a befolyásoló szülőnél, akkor a bíróság a választott szülőnél fogja elhelyezni a gyermeket.⁵⁸⁵

⁵⁸¹ VISONTAI-SZABÓ Katalin: Hogy mondjam el, hogy te is megérted? *Családi Jog*, 2018/1. 2. p.

⁵⁸² MÁJER Orsolya: A kiskorú gyermek mint érdekelt a polgári perekben. Magyar Bírói Egyesület, 2017. 40. p.

mabie.hu/attachments/article/162/A%20kiskor%C3%BA%20gyermek%20mint%20%C3%A9rdekelt%20a%20polg%C3%A1ri%20perekben.pdf (megtekintés és letöltés: 2023. 09. 27.)

⁵⁸³ GYENGÉNÉ NAGY: i.m. pp. 16-17.

⁵⁸⁴ FEHÉRNÉ GAÁL: i.m. 11. p.

⁵⁸⁵ u.o.

Az új szabályozás bevezetésével megfigyelhető, hogy az eddigi gyakorlat nem változott meg drasztikusan, az értesítési kötelezettségnek eleget tevő levél kiküldése került be egy olyan plusz lépésként, amely által a gyermek véleménynyilvánítási lehetősége még jobban megvalósulhat. A gyakorlatban azonban látható, hogy a bíró az értesítés kiküldésén és a felek tájékoztatásán kívül ténylegesen nem tehet semmit annak érdekében, hogy a szülők megismertessék a gyermekkel az iratot és elhozzák meghallgatásra. Ettől független a gyermek meghallgatását végző bírónak továbbra is megfelelő felkészültséggel és tudással kell hozzáállnia a gyermekhez, aki az általa választott módon lehetőséget kap, hogy elmondja véleményét. A gyermek számára a meghallgatáskor biztosítani kell egy olyan környezetet, ahol bátran elmondhatja gondolatait, az általa elmondottakat pedig a bírónak megfelelő mértékben figyelembe kell venni az ítélet meghozatalakor, ugyanis a gyermek érdekének kell előtérbe kerülnie, amikor a szülői felügyeletről döntenek.

6. ÖSSZEGZÉS

A gyermekbarát igazságszolgáltatás az utóbbi időben egyre nagyobb figyelmet kap, mi sem bizonyítja ezt jobban, mint olyan nemzetközi, valamint hazai szabályozások elfogadása, amelyek a gyermekek érdekét, jogaiknak érvényesülését és védelmét helyezik előtérbe. A törvényhozók helyesen ismerték fel, hogy a gyermekek kiemelt védelmet élveznek és foglalkozni kell az ügyükkel, hiszen az egészséges fejlődésük érdekében szükségük van a jog védelmére is.

A Ptk. 2022-es módosításával lehetőséget biztosított arra, hogy a gyermekeknek ténylegesen lehetőségük legyen részt venni a szülői felügyelet miatt indított eljárásokban. Ez nem csak részvételt jelent, hanem befolyást is az ügy kimenetelére – a bírónak figyelembe kell vennie a gyermek véleményét. Ahhoz pedig, hogy a hazai szabályozás eljusson a ma fennálló szintjére, szükség volt olyan nemzetközi dokumentumokra is, mint a Gyermekvédelmi Egyezmény, valamint a Brüsszel IIb. rendelet.

A dolgozat elején tett megállapításomat, amely szerint a gyermekek számára egyedileg meghatározott, az adott eljáráshoz illeszkedő módon megfogalmazott értesítést lenne szükséges kiküldeni, a szülőknek pedig meg kell tenni mindent, hogy gyermekük megjelenjen a tárgyaláson, hogy aztán az általa elmondottak figyelembevételével hozza meg a bíró a döntést, a gyermek véleménynyilvánításának elemzése után fenntartom. Mivel a bíróság az ítélőképessége birtokában lévő gyermeket hallgatja meg, a keresetlevél megérkezésekor pedig csupán az életkorát ismeri meg, ezért ennek az életkornak és a lehetséges érzelmi, értelmi fejlettségi szintnek megfelelően kell felvázolni a gyermeknek, hogy miért van szükség az ő részvételére. A szülők kulcsfontosságú szerepet töltenek be abban, hogy a gyermekek megfelelően tudják gyakorolni jogaikat, hiszen az ő felelősségük, hogy értesítsék gyermeküket, elmagyarázzák neki, hogy miért került az eljárásra sor, valamint, hogy miért fontos az, hogy elmondja a véleményét. Amennyiben a gyermek az értesítésnek megfelelően megjelenik a tárgyaláson, a meghallgatásra számára biztonságos környezetben kell, hogy sor kerüljön, hogy a bírónak vagy a szakembernek meg tudjon nyílni. Az elmondottakat a bírónak a döntés meghozatalakor figyelembe kell vennie, amennyiben azonban mellőzi a meghallgatást, vagy eltérő döntést hoz, mint amit a gyermek szeretne, mindenképpen indokolnia kell az ítéletében.

A szabályozás és a gyermekek jogainak védelme véleményem szerint jó irányba halad, azonban még mindig szükség van javításokra, főként a jogalkalmazás területén. Az értesítési kötelezettség bevezetésével ugyan nagyobb lehetőséget adtak a törvényhozók a gyermeknek, hogy megjelenjen a tárgyaláson, mégis továbbra is a szülők azok, akik döntenek arról, hogy szeretnék-e, hogy gyermekük véleményt mondjon vagy sem. Ebből kifolyólag szükséges lenne egy tájékoztatás, akár az iskolában, akár egy tanfolyam keretein belül, ahol mélyebb betekintést kaphatnának a szülők arról, hogy miért is fontos szereplője ezeknek az eljárásoknak a gyermek és miért szükséges megadni nekik ezt a lehetőséget. Nemcsak a szülők oldaláról lenne célszerű az oktatás, hanem a gyermekekéről is – az iskolákban (például az osztályfőnöki órák keretein belül) biztosítani kéne, hogy a gyermekek tájékozódni tudjanak jogaikról, ezt akár szakemberek által tartott előadások keretein belül. Így megismerhetik és megérthetik, hogy mit tehetnek egy ilyen helyzetben, hogy valóban elmondhatják véleményüket, amelyet a bíróság meghallgat és figyelembe is vesz.

A bírók számára a képzéseken való részvétel fontosságát kell hangsúlyoznom, hiszen a gyermek meghallgatása egy érzékeny, ámbár fontos terület. Hozzájuk nem lehet úgy állni, mint a felnőttekhez, nem lehet azt mondani, hogy a rutinnal és a tapasztalattal a hátuk mögött gyorsan meghallgatják a kiskorút. Sokkal figyelmesebbnek, türelmesebbnek kell lenni, hétköznapi módon kell feltenni számukra a kérdéseket és el kell kerülni a döntéshelyzetet. A kiskorúnak

nem arról kell döntenie, hogy melyik szülőjét válassza, kit szeretne jobban, a döntést minden esetben a bíró fogja meghozni, a gyerekeknek csak a véleményét, elképzelését kell kikérni.

Hiszem azt, hogy a gyermekek érdekeinek védelmének területén egy olyan fejlődés és változás vette kezdetét, amely tovább fog a jó irányba haladni és amelynek köszönhetően elérhetünk egy olyan szintre, ahol a gyermekek jelenléte az őket érintő eljárásokban szinte teljesen meg lesz valósítva és szavuknak kiemelt jelentősége lesz a döntések meghozatalakor.

IRODALOMJEGYZÉK

Jogsabályok

- A gyermekek védelméről és a gyámsági igazgatásról szóló 1997. évi XXXI. törvény
- A házasságról, a családról és a gyámságról szóló 1952. évi IV. törvény
- A Kodifikációs Szerkesztőbizottság 2005-ben megvitatott normaszöveg-tervezete
- A Magyar Köztársaság Polgári Törvénykönyvéről szóló 1959. évi IV. törvény
- A polgári perrendtartásról szóló 2016. évi CXXX. törvény
- A Polgári Törvénykönyvről szóló 2013. évi törvény
- A szülői felelősséget érintő nemzetközi igazságügyi együttműködésről szóló 2021. évi LXII. törvény
- Az egyes igazságügyi tárgyú, valamint kapcsolódó törvények módosításáról szóló 2021. évi CXXII. törvény
- Legfelsőbb Bíróság 24. számú Irányelvvel módosított 17. számú Irányelve

Nemzetközi dokumentumok

- A Gyermekek jogairól szóló, New Yorkban, 1989. november 20-án kelt Egyezmény kihirdetéséről szóló 1991. évi LXIV. törvény
- A Tanács (EU) 2019/1111 rendelete (2019. június 25.) a házassági és szülői felelősségi ügyekben a joghatóságról, a határozatok elismeréséről és végrehajtásáról, valamint a gyermekek jogellenes külföldre viteléről

Könyvek, monográfiák

- HERGER Csabáné – KATONÁNÉ PEHR Erika: Magyar Családjog. Budapest, Novissima Kiadó, 2021.
- HERKE-FÁBOS Barbara Katalin: A megelőző pártfogás a jogágak metszéspontjában. Budapest, Novissima Kiadó, 2022.
- MÉSZÁROS Pál – PROJICS Nárcisz: Európai Polgári Eljárásjog Jegyzet. Pécs, Pécsi Tudományegyetem Állam- és Jogtudományi Kara, 2022.
- WELLMANN György: Polgári jog I/VI.: Bevezető és záró rendelkezések, az ember, mint jogalany, öröklési jog. Budapest, HVG-ORAC, 2021.
- WELLMANN György: Polgári jog III/VI.: Családjog. Budapest, HVG-ORAC, 2021.

Tanulmányok

- ÁDÁMKÓ Viktória: Az ítélőképessége birtokában levő gyermek véleményének meghallgatása - különös tekintettel a gyermekelhelyezésre. *Családi Jog*, 2015/3.
- ANCSÁK Szilvia: A szülői felügyelet gyakorlása és a kapcsolattartás szabályozása a 2013. évi V. törvény tükrében. *Jogi Fórum* 2015.
- FEHÉRNÉ GAÁL Tünde: Gondolatok a kiskorú gyermek véleménynyilvánításának és meghallgatásának elkerülhetetlenségéről a szülői felelősséget érintő perekben - a Budapest Környéki Törvényszék és a területéhez tartozó járásbíróságok gyakorlata alapján. *Családi Jog*, 2016/2.
- GRÁD András: A váltott gyermekelhelyezés jogi és pszichológiai aspektusai. *Családi Jog*, 2019/4.
- GYENGÉNÉ NAGY Márta: A gyermek meghallgatása az őt érintő eljárásokban. Tananyag az IDEA Tréningek résztvevői számára 2018.

- GYENGÉNÉ NAGY Márta: A gyermek mint érintett részvétele a közvetítői eljárásban. *Családi Jog*, 2018/4.
- KÖRÖS András: "Fontolva haladás" - az új Ptk. Családjogi Könyve 7. Rész: A szülői felügyelet III. fejezet. *Családi Jog*, 2006/4.
- MÉSZÁROS-BARCSA Ildikó Judit: A családjog közigazgatási vetületei: különös tekintettel a szülői felügyelet rendezése és gyakorlása során felmerülő elméleti és gyakorlati kérdésekre. *Opuscula Iuvenum Excellentissima*, 2020/1.
- SIMON Károly László: A közös szülői felügyelet bírósági elrendelésének mérlegelési szempontjai a hazai szabályozás tükrében. *Családi Jog*, 2022/4.
- SZEIBERT Orsolya: Új mérföldkő a hazai családjogi szabályozásban: a bíróság által elrendelhető közös szülői felügyelet és váltott gondoskodás. *Családi Jog*, 2022/1.
- TANCSEK Annamária: "Családjog az idő sodrában". *Családi Jog*, 2022/2.
- VISONTAI-SZABÓ Katalin: Hogy mondjam el, hogy te is megérted? *Családi Jog*, 2018/1.

Tanulmánykötetben megjelent művek

- BARZÓ Tímea: A szülői felügyelet családvédelmi aspektusai. In Mélypataki Gábor (szerk.): A szociális jog aktuális kérdései Magyarországon és az Európai Unióban. Miskolc, Miskolci Egyetem Állam – és Jogtudományi Kar Agrár- és Munkajogi Intézeti Tanszék, 2017.

Internetes források

- A (Letter to a Young Person), Re (Rev 1) [2017] EWFC 48 (26 July 2017). [www.bailii.org/ew/cases/EWFC/HCJ/2017/48.html] (megtekintés és letöltés: 2023. 10. 02.)
- A gyermek véleményének megismerése és értesítésének aktuális kérdései a családjogi perekben. Jogászvilág. [jogaszvilag.hu/szakma/a-gyermek-velemenyenek-megismerese-es-ertesitesenek-aktualis-kerdesei-a-csaladjogi-perekben/] (megtekintés és letöltés: 2023. 09. 27.)
- A Gyermekjogi Egyezményről. UNICEF Magyarország. [unicef.hu/gyermekjogok/gyermekjogi-egyezmennyrol] (megtekintés és letöltés: 2023. 09. 14.)
- A gyermekmeghallgató szobákról. Magyarország Bíróságai. [birosag.hu/birosagokrol/gyermekkozpontu-igazsagszolgalatas/gyermekmeghallgato-szobakrol] (megtekintés és letöltés: 2023. 09. 30.)
- BARNÓCZKI Brigitta – LIPTAI Livia: Kedves Pistike! Én vagyok a bíró bácsi, és az a feladatom, hogy döntsek a szüleid válásáról. Telex. [telex.hu/belfold/2022/10/18/valas-birosag-eljaras-level-gyerek-tajekoztatas-ugyved-pszichologus] (megtekintés és letöltés: 2023. 09. 13.)
- Brüsszel IIb. rendelet – Házassági ügyek és a szülői felelősségre vonatkozó eljárások (átdolgozás). European e-Justice. [e-justice.europa.eu/37842/HU/brussels_iib_regulation_matrimonial_matters_and_matters_of_parental_responsibility_recast] (megtekintés és letöltés: 2023. 09. 14.)
- Gyermekmeghallgató- – Valamennyi törvényszéken kialakították a helyiséget. Jogi Fórum. [jogiforum.hu/hir/2017/04/27/gyermekmeghallgato-valamennyi-torvenyszeken-kialakitottak-a-helyiseget/] (megtekintés és letöltés: 2023. 09. 30.)
- Házasságkötések, válások. Központi Statisztikai Hivatal. [ksh.hu/stadat_files/nep/hu/nep0015.html] (megtekintés és letöltés: 2023. 08. 30.)
- IMRE Máté: Gyermekbarát igazságszolgáltatás. Arsoni. [arsboni.hu/gyermekbarat-igazsagszolgalatas/] (megtekintés és letöltés: 2023. 09. 30.)
- MÁJER Orsolya: A kiskorú gyermek mint érdekelt a polgári perekben. Magyar Bírói Egyesület, 2017. 40. p. [mabie.hu/attachments/article/162/A%20kiskor%C3%BA%20gyermek%20mint%20%C3

[%A9rdekelt%20a%20polg%C3%A1ri%20perekben.pdf](#)] (megtekintés és letöltés: 2023. 09. 27.)

- Népszámlálás 2022: ismertette a végleges adatokat a KSH. Központi Statisztikai Hivatal. [[nepszamlalas2022.ksh.hu/hirek/ismertette-a-vegleges-adatokat-a-ksh](#)] (megtekintés és letöltés: 2023. 09. 27.)
- SZEMÁN László János: Szülői felügyeleti ügyekben a gyerek meghallgatása lehetőség. Magyar Nemzet. [[magyarnemzet.hu/belfold/2022/10/szuloi-felugyeleti-ugyekben-a-gyerek-meghallgatasa-lehetoseg](#)] (megtekintés és letöltés: 2023. 09. 14.)
- Változások a közös szülői felügyelet gyakorlásában 2022. január 1-jétől. Jogászvilág. [[jogaszvilag.hu/szakma/valtozasok-a-kozos-szuloi-felugyelet-gyakorlasaban-2022-januar-1-jetol/](#)] (megtekintés és letöltés: 2023. 09. 13.)
- VISONTAI-SZABÓ Katalin – HEGEDŰS Andrea – GYENGÉNÉ NAGY Márta: Gyermebarát igazságszolgáltatás. Rights, Equality and Citizenship (REC) Programme of the European Union. [[slideplayer.hu/slide/15239226/](#)] (megtekintés és letöltés: 2023. 09. 30.)
- WOPERA Zsuzsa: A közös szülői felügyelet gyakorlásnak új perspektívái 2022. január 1-jétől. Magyar Jogász Egylet. [[jogaszegylet.hu/jogelet/a-kozos-szuloi-felugyelet-gyakorlasnak-uj-perspektivai-2022-januar-1-jetol/](#)] (megtekintés és letöltés: 2023. 09. 13.)

Egyéb

- BH.2019.298.
- EBH.2011.2318. számú döntés
- Kézikönyv a gyermekjogi egyezmény alkalmazásáról. Család Gyermekek Ifjúság Egyesület, Budapest 2007.
- Kúria Pfv.II.20.833/2022. számú határozata
- Kúria Pfv.II.21.898/2018. számú határozata
- Magyar Közlöny 2002/15/II. sz.
- Pfv.20.666/2020. számú döntés

1. BEVEZETÉS

Polgári jogunk számos esetben az ókori római társadalmak idején lefektetett elvi jelentőségű tételekből merítkezik. Erre kiváló példa az aedificium solo cedit ősi elve, amely alapjaiban határozza meg a föld és a rajta emelt épület, illetve az egyéb alkotórészként funkcionáló dolgok jogi sorsát. E jogelv a magyar törvényalkotás gyakorlatában még a legkülönbözőbb ideológiák által meghatározott történelmi időszakokban is főszabályként érvényesült. Viszont már a II. világháború előtt is látható volt, hogy az önmagában való érvényesülése tarthatatlan.⁵⁸⁶ A problémát jól érzékelteti Nizsalovszky Endre megállapítása, miszerint nem az az előfeltétel, hogy az ingatlan és a beépített alkotórész ugyanazon személy tulajdonában álljon, hanem elsődleges az alkotórészi kapcsolat megállapítása, amelynek egyenes következménye, hogy az nem lehet más tulajdon vagy dologi jog tárgya.⁵⁸⁷ Így az elv érvényesülése a földtulajdonos tulajdonszerzését vonja maga után. Ennek ellenére számos társadalmi igény jelenik meg az idegen telken emelt épületre való ráhatás lehetőségével kapcsolatban, amelyek szöges ellentétben állnak a tárgyalt elvvel. Így az idő során különböző megoldások szükségeltettek a jogintézmény felülvizsgálata és áttörése érdekében, viszont meghatározó jellegét máig nem sikerült meghaladni. Kutatásom kiterjed egyrészt a főszabály és a kivételi rendszer jogtörténeti szempontú vizsgálatára, amely rálátást nyújt az elv jogrendszerben elfoglalt kiemelt szerepére, illetve a kivételt biztosító jogintézmények kialakulására. Ezt követően kerül sor az elvet meghatározó rendszertani előkérdések vizsgálatára, különösen az ingatlani, valamint az alkotórészi minőség problémáira. Jelentős szerepet kap a régi és az új Ptk. összehasonlítása a szabályozáson és a joggyakorlaton keresztül a szignifikáns változásokra tekintettel, amelyek számos problémára rávilágítanak, amellet, hogy a peres eljárások alapját képező tényállásokra mindkét kódex a mai napig meghatározó szerepet tölt be a jogalkalmazás során. Végül a hat évtized után visszavezetésre kerülő építményi jog, és ennek indokai, illetve lehetséges hatásai kerülnek górcső alá, ugyanis a magyar jogrendszerben annak a sosem látott helyzetnek lehetünk szemtanúi, hogy az építményi jog párhuzamosan létezik az elváló tulajdonjogot biztosító egyéb kivételekkel. A kutatás célja, hogy a számos változás által felmerülő kérdések, illetve az egyes eltérő szakirodalmi és gyakorlati értelmezések kiküszöbölhetők legyenek. Végző soron pedig ebben a kialakított egységes képben vizsgálható legyen, hogy az építményi jog miként illeszkedhet bele ebbe a rendszerbe.

⁵⁸⁶ MENYHÁRD ATTILA: Dologi Jog. Budapest, ELTE Eötvös Kiadó. 2010. 68. p., NIZSALOVSKY ENDRE: Korlátolt dologi jogok. In SZLADITS Károly (szerk.): Magyar Magánjog. Dologi jog. V. kötet. Budapest, Grill Károly Könyvkiadó Vállalata, 1942. 371. p., MENYHÁRD Attila: Ötödik könyv. In VÉKÁS Lajos - GÁRDOS Péter (szerk.): Nagykomentár a Polgári Törvénykönyvhöz. 1. kötet. Budapest, Wolters Kluwer, 2020. 1025. p.

⁵⁸⁷ NIZSALOVSKY 1942, pp. 374-375.

2. JOGTÖRTÉNETI ÁTTEKINTÉS

2.1. A Magánjogi törvényjavaslat rendszere

Szükséges áttekinteni a jogintézmények fejlődéstörténetét, ugyanis a XX. században Magyarország aktuális társadalmi berendezkedése mindig is hatással volt az egységes tulajdoni szemlélet érvényesülésére. Már az 1928. évi Magánjogi törvényjavaslat (továbbiakban: Javaslat/Mtj.) érvényesíti a tárgyalt elvet. A dologi jogot érintő rendelkezések a Javaslat Második részében kerültek elhelyezésre, amelynek általános szabályai két lényeges kérdést rendeznek. Egyrészt tételesen meghatározzák az ingatlan fogalmát,⁵⁸⁸ másrészt kijelentik, hogy az alkotórész nem lehet más tulajdonjog és dologi jog tárgya.⁵⁸⁹ Így a Javaslat lefekteti az aedificium solo cedit elvének alapjait. Az ingatlanokra vonatkozó különös szabályok pedig az egységes tulajdoni elvét cizellálják. A Javaslat szerint a telek alkotórészének kell tekinteni az épületet és az egyéb szilárdan összekapcsolt dolgokat, valamint a különböző növényeket és terményeket a földdel való összefüggés fennálltaig.⁵⁹⁰ Az épületbe beépített vagy rendeltetésszerű használat végett szilárdan beillesztett tárgyakat az épület alkotórészének tekinti.⁵⁹¹ Másrészt meghatározza azokat a csoportokat, amelyek nem minősülnek alkotórésznek. Így sem az épületnek, sem a földnek nem alkotórésze az azzal muló célra összeillesztett dolog, illetve az olyan eszközök, amelyeket valaki a telket terhelő jogának gyakorlásában kapcsolt össze a telekkel.⁵⁹² A Javaslat kazuisztikus szabályozására tekintettel külön kiemeli, hogy nem alkotórész különösen a kunyhó, a sátor vagy a barakk, amit az állandó kapcsolat szándéka nélkül létesítettek.⁵⁹³ A magyar Királyi Kúria kapcsolódó döntésében kifejtette, hogy az ideiglenesen elhelyezett bódék nem alkotórészek, ugyanis könnyen elmozdíthatók, ezáltal egy esetleges végrehajtás során ingóknak tekinthetők.⁵⁹⁴ A Javaslat és a gyakorlat már itt is azt az irányt követi, hogy meghatározza, rendeltetésére tekintettel a hétköznapi gyakorlat szerint mi nem alkotórész, ugyanakkor vizsgálati szempontként kiemeli a kapcsolat időbeli tartósságát, ezáltal megteremtve a szélesebb körű mérlegelés elvi lehetőségét. A tartozéki kérdések kapcsán annyit szükséges kiemelni, hogy a Javaslat annak kezeli az ingatlan gazdasági kihasználhatóságához kapcsolódó ingó dolgokat, mint például a gépeket, szerelvényeket, egyéb eszközöket.⁵⁹⁵ Ezt Kolozsváry Bálint állásfoglalása is alátámasztja, miszerint a magyar joggyakorlat szerint a "fundus instructus" nem alkotórésze az ingatlandnak.⁵⁹⁶ Látható, hogy már az Mtj. rendkívül álaposan szabályozta az aedificium solo cedit elvét és a kapcsolódó kérdéseket. Az itt lefektetett elvi tételek egy része pedig annyira jelentős, hogy olykor a jelenkor jogvitáira képesek megfelelő válaszokat adni.

Az Mtj. a felvázoltak merev alkalmazásának enyhítésére rendelkezett az építményi jogról. Kolozsváry Bálint megállapítása szerint nem tekinthető az elv áttörésének a tulajdonjog hiánya miatt, hanem egy idegen dologbeli jog.⁵⁹⁷ Szladits Károly is szolgálomszerűsége mellett foglalt állást.⁵⁹⁸ Az építményi jognál fogva a jogosult a telken, vagy a felszíne alatt építményt létesíthet, vagy tarthat fenn.⁵⁹⁹ A földtulajdonos így a telkén emelt felülepítmény tulajdonjogát megszerezte, viszont egy megterhelhető, örökölhető és fogalomképes jogosultság terhelte az építő javára. Így a jogosult helyzete tartalmilag a tulajdonosi pozícióval egyenértékű, formai

⁵⁸⁸ 1928. évi magánjogi törvényjavaslat.: 434. § Ingatlanok a telkek, a föld felületének egyes határozott részei alkotórészeikkel együtt; minden más dolog ingó.

⁵⁸⁹ Mtj. 437. §

⁵⁹⁰ Mtj. 501. §

⁵⁹¹ Mtj. 501. §

⁵⁹² Az Mtj. 502. § szerint ilyen eszköz a víz-, gáz-, villanyvezeték.

⁵⁹³ Mtj. 503

⁵⁹⁴ A m. kir. Kúria jogegységi tanácsának 92. számú polgári döntvénye.

⁵⁹⁵ Mtj. 503. §

⁵⁹⁶ KOLOZSVÁRY Bálint: A dologi jog általános tanai. In SZLADITS Károly (szerk): Magyar Magánjog. Dologi jog. V. kötet. Budapest, Grill Károly Könyvkiadó Vállalata, 1942. 14. p.

⁵⁹⁷ A m. kir. Kúria jogegységi tanácsának 92. számú polgári döntvénye.

⁵⁹⁸ A m. kir. Kúria jogegységi tanácsának 92. számú polgári döntvénye.

⁵⁹⁹ Mtj. 691. §

szempontból a haszonélvező jogállásához hasonlítható.⁶⁰⁰ Az előbbit igazolja az is, hogy a Javaslat az átruházására és terhelésére a telek átruházására,⁶⁰¹ szerzésére pedig ingatlan tulajdonjogának szerzésére vonatkozó szabályokat kiterjesztette.⁶⁰² A jogintézmény magja tehát, hogy az alkotórészi kapcsolat és a tulajdonjog hiánya ellenére a jogosult tulajdonos módjára használhassa az épületet, azon teljes jogi hatalom illesse meg.⁶⁰³ Ennek alapja volt a felek megállapodása, illetve a telekkönyvbe külön ingatlanként történő bejegyzés.⁶⁰⁴ A jogosultság megszűnésével pedig a tulajdonjog maradt a földtulajdonosnál az épület értékének megváltása mellett.⁶⁰⁵ Érdeemes emellett kitérni a Javaslat megoldására, miszerint az építményi jog alapján létesített épület az igénybevett telek vonatkozásában kizárta az alkotórészi kapcsolatot, ugyanis az épületet a jog alkotórészének tekintette.⁶⁰⁶ Nizsalovszky Endre szerint e felfogás az osztrák és német jogszabályokból származik, amely a magyar jogi hagyományokra tekintettel kifejezetten visszas, az előbb felvázolt idegen dologi jogként való értelmezés célszerűbb.⁶⁰⁷ A jogintézmény szabályozásának alapjai így kifejezetten hasonlítanak a mai felfogáshoz. Az építményi joggal kapcsolatban pedig látható, hogy e megoldás csupán az elv megkerülése, amelyet a szocialista jogirodalom éles kritikával illetett.

2.2. A szocialista jogalkotás eredményei

A szocialista hatalomátvétel, és a hozzá kapcsolódó társadalmi folyamatok gyökeres változásokat indukáltak a polgári jogon belül. Az 1959. évi IV. törvény (továbbiakban: régi Ptk.) tervezete kifejezetten negatív hangnemben nyilatkozott az aedificium solo cedit elvéről, illetve a korrigálására szolgáló építményi jogról. A szocialista polgári jogban a tárgyalt jogelv szöges ellentétben állt a tulajdonjogra vonatkozó elvi alapvetésekkel, ezért számos alkalommal áttörték azokat. A helyes megoldásnak az elvő tulajdonjog elvi elismerését tekintették, telekkönyvi betétben történő nyilvántartással.⁶⁰⁸ A szövetkezeti rendszer és az állami, illetve szövetkezeti tulajdon privilegizált jellege, védelmének szükségessége felülemelkedett az eddig berögzült tételek érvényesülésén. A kodifikációs tervezet szerint a fejlődés azon szakasza következett be, amikor elterjedté vált, hogy a föld és az épület tulajdonosa eltérő személy lehessen.⁶⁰⁹ Egy 1956-os tanulmány is arról árulkodik, hogy a társadalmi viszonyok változására tekintettel az elv alkalmazása perspektivikussá kell váljon.⁶¹⁰ A probléma arra vezethető vissza, hogy a jogalkotás által kialakított gazdálkodási gyakorlat igazságtalan helyzeteket eredményezett volna az elv erőteljes érvényesülése esetében. Lényegében a földhasználati jog és a föld tulajdonjoga megoszlott az állam, a termelőszövetkezet, valamint annak tagjai között különböző jogviszonyok alapján,⁶¹¹ amelyek kérdéssé tették a tulajdoni helyzetek alakulását a földhasználó által létesített építményeken. A felvázolt esetek az ember általános jogérzékére tekintettel is elfogadhatatlan eredményre vezettek volna. E problémák megoldásának alapgondolata a következő: Az állami tulajdonban álló földek, illetve a termelőszövetkezet tagjai által beszolgáltatott földek a használatba adó tulajdonában maradtak, azonban a termelőszövetkezet és a magánszemélyek által emelt létesítmények (magtároló, istálló) a termelőszövetkezetet és a magánszemélyt kellett illessék.⁶¹² Az építményi jogot pedig a

⁶⁰⁰ NIZSALOVSKY 1942, 373. p.

⁶⁰¹ Mtj. 695. §

⁶⁰² Mtj. 697. §

⁶⁰³ NIZSALOVSKY 1942, 373. p.

⁶⁰⁴ Mtj. 696. §

⁶⁰⁵ Mtj. 706. §

⁶⁰⁶ NIZSALOVSKY 1942, 374.-375. pp., Mtj. 695. §

⁶⁰⁷ NIZSALOVSKY 1942, 373. p.

⁶⁰⁸ Az 1959-es Polgári Törvénykönyv előkészítő anyagai I. kötet, pp. 258-259.

⁶⁰⁹ Az 1959-es Polgári Törvénykönyv előkészítő anyagai I. kötet, pp. 258-259.

⁶¹⁰ NAGY LÁSZLÓ: Az aedificium solo cedit elvének alkalmazásához. *Jogtudományi Közlöny*, 1956/3. 162. p.

⁶¹¹ NAGY 1956, 160. p.

⁶¹² NAGY 1956, pp. 161-162.

szocialista jogalkotás egy következetlen, tengődő, burzsoá jogintézménynek tekintette, amely tartalmilag túllépi a főszabályt, de „jogi-formai” szempontból nem.⁶¹³ Ez pedig egybevág a jogintézmény quasi tulajdonosi pozíciót biztosító idegen dologbeli jog jellegével. A régi Ptk. e felmerülő problémáknak megfelelően 97. §-ban meghatározott kivételeket a mai szabályozáshoz képest szélesebb körben határozta meg. Az elváló tulajdonjog létrejöttére nemcsak a felek által az építkezés befejezése előtti megállapodásra tekintettel kerülhetett sor. A törvény szerint a magánszemély által ingyenes használatában lévő, állami vagy szervezetkezeti tulajdonban lévő föld esetén létesített, illetve a termelőszövetkezet által állami tulajdonban, tagsági viszony alapján vagy egyéb jogcímen használatában lévő földön emelt épület esetén az elváló tulajdonjog ex lege bekövetkezett.⁶¹⁴ Emellett az építményi jog kivezetésre került, valamint a törvény rögzítette a ráépítés szabályait. Az egységes tulajdon elve tekintetében az a következtetés vonható le, hogy a jogrendszerbe rögzültsége annyira rendkívüli, hogy egy teljesen más szemléletű tulajdoni rendszerben, ha szűkebb keretek között, de mindig is az ingatlanviszonyok alapelveként érvényesült. Az előbb említett perspektivikussága pedig nem az elv főszabály alóli kivétellel válásában, hanem a törvény által biztosított kivételek sokszínűségében értelmezendő. Nagyobb módosítást hozott az 1997. évi IV. törvény (továbbiakban: Novella), amely bővítette az elv alóli kivételek körét, mégpedig a megállapodás lehetőségének időbeli kiterjesztésével az építkezést követő időre.⁶¹⁵ Emellett bevezette a ráépítés tényállásán belül a más épülethez történő építkezéssel (hozzáépítés) kapcsolatos szabályokat,⁶¹⁶ és az állami tulajdont védő rendelkezést kapcsolt a ráépítés tényállásához.⁶¹⁷ Megjegyzendő, hogy e korszak jogvitái olykor a mai joggyakorlatra is jelentős hatást fejtenek ki. A tulajdoni viszonyok elévülésének kizártsága és a hatályossági kérdések a mai napig megkövetelhetik a szocialista jogalkotás szabályainak az alkalmazását. A Kúria mondta ki adott tényállás kapcsán, hogy nem lehet eltekinteni a kor sajátosságaitól.⁶¹⁸ Így a kétezres években is akad olyan per, ahol termelőszövetkezet tulajdonszerzését állapította meg a bíróság egy általa az 60-as években épített, az állam által használatba adott földön emelt épületen, anélkül hogy közöttük bármilyen megállapodás létrejött volna.⁶¹⁹ Másik esetben a felperes a földkiadás során nem szerezte meg a termelőszövetkezet által a földterületen emelt kút tulajdonjogát, ugyanis a szerződés nem rendelkezett róla, ellenben az elváló tulajdonjog a hatályossági kérdésekre tekintettel fennállt.⁶²⁰ E joggyakorlat alapja pedig a 29/1992-es AB határozat, miszerint a „Ptk. és a módosító törvény nem tartalmaz a múltban kialakult alkotmányos helyzetekre orvosló rendelkezéseket, amely nem bírálható el a hatályos jog normakontrolljaként, sem mulasztásban megnyilvánuló alkotmányellenességként.”⁶²¹ Így az Alkotmánybíróság megnyitotta e joggyakorlat érvényesülésének a lehetőségét, a korábbi jogviszonyok alkotmányossági jellegű felülvizsgálhatatlanságának kimondásával.

Érdemes végül említést tenni a régi Ptk. hatálya alatt bekövetkezett legbehatóbb változásról, amely által a szabályozás elérte mai formájának elvi alapjait. A régi Ptk. 1991. évi XIV. törvénnyel eszközölt módosításáról és a ráépítési szabályozás tekintetében azt kiegészítő 29/1992. (V.19) AB határozatról, amelyek a magánjogi szabályozásban megszüntették a tulajdoni formák közötti megkülönböztetést.⁶²² A tulajdonjog intézményét a törvény a piacgazdaságban betöltött szerepére tekintettel egységesen kezeli és egyenrangú védelemben

⁶¹³ Az 1959-es Polgári Törvénykönyv előkészítő anyagai I. kötet. pp. 258.-259.

⁶¹⁴ 1959. évi IV. Törvény (Közlönyállapot) 97. § (2), EBH 2012. P.4.

⁶¹⁵ 1977. évi IV. törvény - a Magyar Népköztársaság Polgári Törvénykönyvéről szóló 1959. évi IV. törvény módosításáról és egységes szövegéről 97. § (2) a)

⁶¹⁶ Kúria Pfv. 20.274/2022/9

⁶¹⁷ Régi Ptk 138.§ (2)

⁶¹⁸ EBH2012. P.4.

⁶¹⁹ EBH2012. P.4.

⁶²⁰ BDT2002. 672.

⁶²¹ 29/1992. (V.19.) AB határozat

⁶²² Fővárosi Ítéletábla Pf. 20.635/2012/5.

részesíti.⁶²³ A régi Ptk. 138. § (2) bekezdését pedig az AB határozat megsemmisítette, amely az állami tulajdon privilegizált állapotát még fenntartotta, amely különbségtétel az akkori Alkotmány 9. § tekintettel alkotmányellenes rendelkezés volt.⁶²⁴

A jogtörténeti vizsgálat arra világított rá, hogy az aedificium solo cedit elve megkerülhetetlen sarokköve a jogrendszernek, amely alól a kivételek köre a társadalmi változásoknak megfelelően bővíthető, de főszabály jellege alapvetés. A gyakran változó jogszabályi környezet célja minden esetben az idegen telken emelt épületre történő ráhatást szolgálta. E korszak gyakorlatát és társadalmi berendezkedésének sajátosságait olykor ma is figyelembe kell venni a felmerülő jogviták elbírálása során, és mindig rendkívüli figyelemmel kell lenni az akkor hatályos rendelkezésekre. A törvény biztosította kivételekkel kapcsolatban pedig az látható, hogy idáig az elváló tulajdonjog elvi elismerése sosem élt párhuzamosan együtt az építményi joggal, ugyanis összességében egyazon célt szolgálnak, mégis eltérő koncepció alapján.⁶²⁵

⁶²³ 1991. évi XIV. törvény indokolása - a Polgári Törvénykönyv módosításáról. 3. p.

⁶²⁴ 29/1992. (V.19.) AB határozat

⁶²⁵ MENYHÁRD, 2020. 1025. p

3. AZ AEDIFICIUM SOLO CEDIT ELVÉNEK RENDSZERTANI ELŐKÉRDÉSEI

3.1. *Elhelyezés a dologi jog rendszerében*

A jogtörténeti áttekintés során láthatóvá vált, hogy a dologi jog absztrakt rendszere mind a központosított szocialista, illetve a demokratikus piacgazdaságon alapuló polarizált tulajdoni struktúra tekintetében is megállja a helyét.⁶²⁶ Különböző módosítások a társadalomban bekövetkező változások függvényében lehetnek szükségesek.⁶²⁷ Az aedificium solo cedit elvének szabályozása a dologi jog rendszerében történik. E jogterület alapvetően kógens jellegű, amelynek célja, hogy a kötelmi joggal egységben meghatározza a javak elosztásának keretrendszerét.⁶²⁸ Ennek egyik eszköze a dologi jog rendszerén belül, az azt meghatározó, kifejezetten szigorú alapelvek, mint a zártkörűség és a tartalmi kötöttség elve. A dologi jogok numerus claususaként aposztrofált elvek⁶²⁹ főszabály szerint kizárják, hogy a felek magánautonómiája a dologi jogok zárt jellegű szabályozását felülírja. Ezért a szabályozás megfeleltetése kifejezetten fontos, ugyanis a jogviszonyok alanyai nem, vagy csak törvény által biztosított körben képesek a rájuk vonatkozó normáktól eltérni. Ezen elvek szigorúsága és hatásuk a joggyakorlat vizsgálatánál erőteljesen megjelenik. E rendszeren belül az elv a tulajdonjog tárgyai körében helyezhető el, amely szabályozás célja a dologi minőség kérdéseinek a tisztázása. A Ptk. kommentár is kiemeli, hogy a dolog fogalmával és egyes kérdéseivel kapcsolatos törvényi meghatározások, mint az alkotórész, a tárgyi valóság jogi szempontú leképeződései.⁶³⁰ Tehát a jogalkotó határozza meg a dologi minőséget, és az ehhez kapcsolódó fogalmak alapjait. Az aedificium solo cedit elvének vizsgálata során kettő szempontot kell figyelembe venni, amelyek kéz a kézben járnak. Egyrészt az ingatlan minőséget, másrészt a dologkapcsolati kérdéseket.

3.2. *Az ingatlan minőség vizsgálata*

Az ingatlan minőséggel kapcsolatban a következő megállapítások tehetők. Az ingatlan fogalma elsősorban jogi kategorizálást takar.⁶³¹ Az Ingatlan-nyilvántartásról szóló 1997. évi CXLI. törvény (továbbiakban: Inyvtv.) ingatlanként a földrészeletről és az azzal együtt nyilvántartandó objektumokról (önálló ingatlan) határoz. Emellett rendelkezik az egyéb önállóan nyilvántartandó ingatlanokról.⁶³² Ez az ingatlan fogalmának ingatlan-nyilvántartási szempontból való meghatározása,⁶³³ amely a fogalom szűkítésének mondható, ezért szükséges az ingatlan fogalmát tisztán magánjogi szempontból is megvizsgálni. Az előbbiekre tekintettel Ptk. nem határozza meg az ingatlan fogalmát, ezért a magyar jogi hagyományok segítségül szolgálhatnak. Kolozsváry Bálint okfejtése követhető, miszerint korábban a jog az ingók fogalmát határozta meg, minden mást ingatlannak tekintve. Ezzel szemben a helyes megoldás az ingatlan fogalmának meghatározása, és az e körön kívül eső dolgok ingónak minősítése.⁶³⁴ Ezt követte az Mtj. is, amely szerint a dolgok ingók vagy ingatlanok, azonban tételesen csak az ingatlan fogalmát határozza meg.⁶³⁵ Szinte feleslegesen fűzi hozzá a Javaslat, hogy „*minden más ingó*.”⁶³⁶ Ingatlannak pedig lényegében a földterület és a vele alkotórészi kapcsolatban

⁶²⁶ MENYHÁRD 2010, 32. p.

⁶²⁷ MENYHÁRD 2010, 32. p.

⁶²⁸ MENYHÁRD 2010, pp. 13-14.

⁶²⁹ MENYHÁRD 2010, 112. p.

⁶³⁰ MENYHÁRD 2020, 1018. p

⁶³¹ MENYHÁRD 2010, 51. p

⁶³² 1997. évi CXLI. törvény az ingatlan-nyilvántartásról 11. – 12. §

⁶³³ MENYHÁRD 2020, 1353. p.

⁶³⁴ KOLOZSVÁRY 1942, 13. p.

⁶³⁵ Mtj. 434. §

⁶³⁶ Mtj. 434. §

lévő dolgok minősülnek.⁶³⁷ Marton Géza is e megközelítést tekintette irányadónak.⁶³⁸ Utóbbi fogalmi vizsgálat, álláspontom szerint, inkább az alkotórészi kapcsolat kérdése felől közelít, a dolgokon fennálló egységes tulajdonra és az együttes átruházhatóságra fókuszál, amely rendkívüli jelentőségű a jogviták eldöntése során.

3.3. Az alkotórészi kapcsolat problémái:

Az előbb felvázoltak rámutattak arra, hogy az elv marginális dologkapcsolati kérdés is, amely ugyancsak jogi kategorizálás.⁶³⁹ A Ptk. és a német Bürgerliches Gesetzbuch (továbbiakban: BGB) hasonló alapokra helyezkedik az alkotórészi minőség megítélése során. Az alkotórészi kapcsolat fogalmának⁶⁴⁰ esszenciája a fődologgal való tartós egyesítettség, másodlagosan az elválasztással történő pusztulás, érték és a használhatóság csökkenése.⁶⁴¹ A német BGB 93. §-ának tartalma egybevág ezzel, azonban sérülést és a dolog lényegének változását említve.⁶⁴² A fogalom-értelmezés kapcsán a jogirodalomban két elmélet különíthető el. A tartós egyesítettség tekinthető az alkotórészi minőség indíciumának,⁶⁴³ azonban meghatározása szigorú distinkciót nem feltételez. Menyhárd Attila szerint a pontos meghatározás szinte lehetetlen, illetve egy sor kritériumrendszer vizsgálata szükséges, amelynek lényeges elemei a tartós egyesítettség, funkcionális összetartozás, véglegesség szándéka, ideiglenes joggyakorlás keretében történő egyesítés.⁶⁴⁴ A BGB kommentárja is kiemeli, hogy figyelemmel kell lenni a természeti nézőpont mellett, a dolog lényegére, illetve a gazdasági-technikai szempontokra.⁶⁴⁵ Így a tartós egyesítettség hiányában is tekinthető egy dolog alkotórésznek, viszont megléte sem jelenti feltétlen az alkotórészi kapcsolat megállapíthatóságát.⁶⁴⁶ Már a régi Ptk. kodifikációs tervezetében is utaltak arra, hogy egzakt fogalmak alkalmazása szinte szükségtelen. A különbségtételt a társadalmi közfelfogás szerint a bírói gyakorlatnak kellene kialakítani.⁶⁴⁷ A másik, időben későbbi elmélet szerint az alkotórészi kapcsolat megítélésének nem biztosítható ennyire tág tér. A Ptk. kommentárja kijelenti, hogy a tartós egyesítettség nem azonos szintű a funkcionális összetartozással.⁶⁴⁸ A Kúria egyik ítéletében ezt alá is támasztja, s kimondja, hogy a funkcionalitás kérdésének nem szabad túlzott jelentőséget tulajdonítani. Ezáltal hibás gyakorlat, amikor a bíróság fizikai kapcsolódás nélküli eszközöket, amelyek a cementgyártás folyamatának elengedhetetlen részét képezik, alkotórésznek tekintett.⁶⁴⁹ A funkcionális kapcsolat a tartós egyesítettség relációjában vizsgálendő, ha az elválasztás nem jár feltétlen az alkotórész sérelmével.⁶⁵⁰ A Kúria e perben az egyesítettség hiányára és a funkcionális összetartozásra tekintettel dologösszességként kezelte az eszközöket.⁶⁵¹ A megszorítóbb értelmezés lényegét összességében úgy lehet meghatározni, hogy a fizikai egyesítettség követelmény, függetlenül attól, hogy a sérülés nélküli elválasztás lehetséges-e. Azonban ezt követően akár funkcionális szempont lehet a kapcsolat ideiglenességének kérdése,⁶⁵² ami így elsődlegesen nem, viszont utólagosan döntő lehet, és kizárhatja az alkotórészi kapcsolat

⁶³⁷ KOLOZSVÁRY 1942, 13. p.

⁶³⁸ FÖNYINÉ KAZARECZKI Andrea-TOLNAI Ildikó: Ingatlanjog I. Budapest, Wolters Kluwer, 2019. 50. p.

⁶³⁹ MENYHÁRD 2020, 1018. p.

⁶⁴⁰ Ptk. 5:16. § A tulajdonjog kiterjed mindarra, ami a dologgal olyképpen van tartósan egyesítve, hogy az elválasztással a dolog vagy elválasztott része elpusztulna, illetve az elválasztással értéke vagy használhatósága számottevően csökkenne.

⁶⁴¹ MENYHÁRD 2020, 1018. p.

⁶⁴² Johanna SCHMIDT-RÄNTSCH: Sachen und Tiere. In Walter ERMAN: Bürgerliches Gesetzbuch. Handkommentar. Band I. 15. neu bearbeitete Auflage. Ottoschmidt – De Gruyter. Köln, 2017. 228. p.

⁶⁴³ J. SCHMIDT 2017, 228. p., RG 158, 362

⁶⁴⁴ MENYHÁRD 2010, 67. p.

⁶⁴⁵ J. SCHMIDT 2017, 228. p.,

⁶⁴⁶ MENYHÁRD 2020 1020. p., MENYHÁRD 2010, pp. 65-66.

⁶⁴⁷ Az 1959-es Polgári Törvénykönyv előkészítő anyagai I. kötet. 259. p.

⁶⁴⁸ MENYHÁRD 2020, 1019. p.

⁶⁴⁹ Kúria Pfv. 20.485/2021/4.

⁶⁵⁰ Kúria Pfv. 20.485/2021/4.

⁶⁵¹ Kúria Pfv. 20.485/2021/4.

⁶⁵² MENYHÁRD 2020, 1019. p.

megállapítását. Álláspontom szerint az utóbbi értelmezés követendő. A túlzottan széleskörű mérlegelés lehetősége a bírói szubjektumon keresztül parttalanná teheti joggyakorlatot az alkotórészi, a tartozéki és a dologösszességi minőség megállapítása során. Bizonyos követendő princípiumok hiányában a dogmatikai határok elmosódhatnak. Egyebekben nem is feltétlen egyértelmű, mi érthető a sokat emlegetett funkcionalitás alatt. Olykor az elválasztás sérülés nélküliségét jelenti,⁶⁵³ míg egyes esetekben egymásra utaltságot.⁶⁵⁴ Valahol pedig az időtényező figyelembe vételét.⁶⁵⁵ Ha egzakt fogalom nem is keresendő, végső soron tartalma alapján a tartós egyesítettség felülírására alkalmas tényezőként aposztrofálható. Az előbbi problémákat a német BGB is érzékeli, ahol megfigyelhető egy köztes állapot. Megkülönböztet valódi (wesentliche Bestandteile) és nem valódi alkatrészeket (Scheinbestandteile). Valódi alkotórész, amelynél a fizikai elválasztás a dolog elpusztulásával, használhatóságának csökkenésével jár. A nem valódi alkotórész pedig a dologtól sérülés nélkül elválasztható.⁶⁵⁶ Nem valódi alkotórész az autó motorja, ugyanis kivétel után bármikor beépíthető egy másik járműbe, annak ellenére, hogy a használhatósága lényegében csökken.⁶⁵⁷ A földterület vonatkozásában ilyen alkotórésznek minősül a szélerőmű, amely egy idő után megfelelően elbontható.⁶⁵⁸ Látható, hogy az alkotórészi kapcsolat megítélése rendkívül jelentős kérdés a perek során. Számos szempont jelenik meg a szakirodalomban, amelyek kapcsán megjelenő finomhangolást a bíróságoknak kell elvégezni.

⁶⁵³ MENYHÁRD 2020, 1019. p.

⁶⁵⁴ MENYHÁRD 2020, 1019. p.

⁶⁵⁵ MENYHÁRD 2020, 1019. p., BH2011. 278.

⁶⁵⁶ Dorothea ASSMANN – SZÜCS Tünde: A német BGB dologi jogi része. 8. p.

⁶⁵⁷ Dorothea ASSMANN – SZÜCS Tünde, 8. p.

⁶⁵⁸ Thomas DIEHN - Christia A. HEINZEL: Eigentum 2 - Erwerb und Verlust des Eigentums. In J. VON STAUDINGERS: Kommentar zum Bürgerlichen Gesetzbuch mit Einführungsgesetz und Nebengesetzen. Buch 3. Sachenrecht. Ottoschmidt - De Gruyter. Berlin, 2020. 542. p., BGH 7. 4. 2017 – V ZR 52/16, NJW 2017, 2099

4. FŐSZABÁLY ÉS A FELEK MEGÁLLAPODÁSA

A rendszertani vizsgálat rámutatott arra, hogy az ingatlan minőség és az alkotórészi kapcsolat együttozolásáról van szó. Lényegében a dolgok a földterülettel való egyesüléskor *“ingatlaná válnak.”*⁶⁵⁹ Az új Ptk. 5:18. §-a alapveti szinten rögzíti változatlanul,⁶⁶⁰ hogy az épület tulajdonjoga a földtulajdonost illeti meg. A Kúria szerint ez értelmezhető egy törvényi vélelemként.⁶⁶¹ Álláspontom szerint az alkotórészi kapcsolat épületekre (aedicium) konkretizált tényállását rögzíti a Ptk.. Mellesleg egyéb építményekre is vonatkozik, ugyanis a Ptk. az épületekre vonatkozó szabályait az építményekre is megfelelően alkalmazni kell.⁶⁶² A BGB kissé eltérő alapon közelít. Nem speciális tényállásként határozza meg az alkotórészi minőséghez képest, hanem két tényállásként, amely között nagy átfedés fedezhető fel.⁶⁶³ A német kódex 96. §-ának hatálya ugyanis minden alkotórészre kiterjed.⁶⁶⁴ A Ptk.-ban rögzített főszabály feltételezi az alkotórészi kapcsolatot, amelynél e fogalom építményekre konkretizált megítélése szükséges. Ennek során a Kúria konkrét döntése szerint szerepe van a műszaki jellemzőknek, a kapcsolat ideiglenes vagy tartós voltának, illetve az építmény fizikai jellemzőinek. Emellett egyedi tényezők is szerepet játszanak, mint a kapcsolat időtartama, illetve az építmény funkciója.⁶⁶⁵ A BGB kommentárja szerint is az alkotórészi kapcsolat fennálltát egyedileg kell megítélni.⁶⁶⁶ A tartósság vizsgálata során jelentős, hogy az elválasztásra csak jelentős építészeti munkák, illetve költségek árán kerülhet sor, viszont kerülni kell a sematikusságot.⁶⁶⁷ Az építmények vonatkozásában mindkét jogrendszer kifejezetten hangsúlyosnak tekinti az időtényezőt, azonban a későbbi elemzés során látható lesz, hogy más szempontból. Az alkotórészi kapcsolat megfelelő értelmezése szerint az épületet a jog *“nem látja”*,⁶⁶⁸ azonban az épület értéke, illetve használata szempontjából annál jelentősebb kérdés. A Kúria találóan szemlélteti, hogy a kivételek hiányában, az ingatlanrészek szerinti jogközösség áll fenn a felek között.⁶⁶⁹ Önálló ingatlanként, külön helyrajzi számon történő nyilvántartás hiányában tehát a földterület és az épület tulajdonjogának elválása alapvetően kizárt.⁶⁷⁰ E szabály a Miskolci Járásbíróság ítélete szerint értelmezendő a telekrész vonatkozásában is.⁶⁷¹ Így levezethető, hogy az ingatlan egyes részei önmagukban nem lehetnek fogalomképesek.⁶⁷² Az átruházás nem történhet meg, jogi okból lehetetlenek, ezáltal semmisek.⁶⁷³ Ezt a régi Ptk. 113. §-a, ha feleslegesen is, de deklarálta, hogy az épületet és a földet csak együtt lehet átruházni. Átruházás alatt nem csak adásvételt, hanem adott esetben gazdasági társaság részére történő apportálást is kell érteni.⁶⁷⁴ Természetesen e megállapítás kiterjesztve értendő valamennyi átruházási jogcímre, mint a csere vagy az ajándékozás. Ezen alapvetések számos esetben problémát jelentenek a peres feleknek, ugyanis úgy vélik, hogy a szerződéses akaratuk kinyilatkoztatásával, vagy egyéb szerv általi jogi aktus által jogosultak az adott vagyontárgyra. Ez azonban nem helytálló, ugyanis a dologi jog kogens jellegét megállapodások és egyéb jogi aktusok erre vonatkozó rendelkezés hiányában nem képesek felülírni. Ezt az elvi kiindulópontot bírói gyakorlat számos perben érvényre juttatta. A

⁶⁵⁹ MENYHÁRD 2020, 1021. p.

⁶⁶⁰ Pesti Központi Kerületi Bíróság P. 87.897/2007/26.

⁶⁶¹ Kúria Pfv. 20.961/2016/3.

⁶⁶² Ptk. 8:1. § (6)

⁶⁶³ J. SCHMIDT 2017, 230. p

⁶⁶⁴ BGB 96. §

⁶⁶⁵ BH2021. 38.

⁶⁶⁶ Frank EBBING: Verbindung, Vermischung Verarbeitung. In Walter ERMAN: Bürgerliches Gesetzbuch. Handkommentar. Band II. 15., neu bearbeitete Auflage. Otto Schmidt – De Gruyter. Köln, 2017. 3985. p.

⁶⁶⁷ EBBING 2017, 3985. p.

⁶⁶⁸ MENYHÁRD 2020, 1018. p.

⁶⁶⁹ BH2021. 310.

⁶⁷⁰ BDT2004. 1054., Kúria Pfv. 22.173/2016/4.

⁶⁷¹ Miskolci Járásbíróság P. 20.532/2017/72.

⁶⁷² BDT.2004. 1054.

⁶⁷³ BDT.2004. 1054., Kúria Pfv. 21.817/2016/9., Kúria Pfv. 22.173/2016/4.,

⁶⁷⁴ BDT.2004. 1054.

Legfelsőbb Bíróság eseti döntése alapján például a kárpótlási árverés anyagai hiába nem tüntették fel a földterületen lévő kutat, ettől függetlenül is az alkotórészi mivoltára tekintettel a tulajdonjog átszállt.⁶⁷⁵ Továbbá az egységes bírói gyakorlat szerint az építmény tulajdonjogát elbirtokolni sem lehet,⁶⁷⁶ kivéve akkor, ha az ingatlan-nyilvántartásban önállóan bejegyzett ingatlan.⁶⁷⁷ Ennek alapja, hogy az elbirtoklás szabályai alapján dolog egészére kiterjedő tulajdonjogot lehet szerezni.⁶⁷⁸ Ebből fakadóan, ha a telek és a földterület tulajdonjoga nincs megfelelően elválasztva, még kizárólagos használat esetén sem lehet sikeres az elbirtoklás, ugyanis az elbirtoklás az alkotórész vonatkozásában következne be.⁶⁷⁹ Ez alól kivétel, ha a telek megosztható, a feltételek fennállása esetén elbirtoklással megszerezhető annak része.⁶⁸⁰

Az új Ptk. eddig négy kivételt biztosított. A felek megállapodását, nóvumként a tulajdonos rendelkezését,⁶⁸¹ illetve a ráépítés és a hozzáépítés tényállását. Emellett 2023. június 23. napjától az eddigiekkel párhuzamosan az építményi jog áll rendelkezésre.⁶⁸² Ez nem jelenti azt, hogy a kódexen kívül egyéb törvények nem állapíthatnak meg kivételt. Ezt a régi Ptk. külön deklarálta is.⁶⁸³ A Fővárosi Ítéltábla egyik ítéletében egy kút jogi minősítésével kapcsolatban állapította meg, hogy nem a földterület alkotórésze. A perbeli kút tényleges funkciójára tekintettel egy "szénhidrogénre meddő kút" volt.⁶⁸⁴ A használaton kívüli bányászati mélyfúrások és kutak tulajdonjogát bányászatról szóló 1993. évi XLVIII. törvény (Bányatörvény) alapján az állam megszerezte.⁶⁸⁵ Továbbá ilyen rendelkezést tartalmaz a természet védelméről szóló 1996. évi LIII. Törvény 68. § (2), amely szerint kizárólagos állami tulajdonban állnak a védett állat- és növényfajok egyedei, továbbá a védett természeti képződmények.⁶⁸⁶ Első kivételként a Ptk. a felek megállapodását említi, amelyet a Ptk. 5:18.§ (1) bekezdése rögzít, viszont a megállapodások sokkal szélesebb körben értelmezhetők. A ráépítéssel kapcsolatos megállapodások a törvényben rögzítettél egy jóval nagyobb fogalmi kört képeznek, és két csoportra oszthatók. Egyrészt a felek írásba foglalási kötelezettséggel járó, az építető számára végeredményben tulajdonjogot keletkeztető megállapodása,⁶⁸⁷ valamint egyéb megállapodások jelennek meg. E megállapodások során a tulajdoni viszonyokat a felek szabadon rendezhetik, akár közös tulajdon keletkezésében is megállapodhatnak.⁶⁸⁸ Ehhez kapcsolódik az 1/2014. számú Polgári jogegységi határozat által hatályon kívül helyezett 7. számú polgári kollégiumi állásfoglalás első pontjának rendelkezése, amellyel a felek végső soron a ráépítés jogkövetkezményeinek kizárásáról rendelkezhetnek. Álláspontom szerint ezen első pont az új Ptk. vonatkozásában továbbra is irányadó. Az első típusú megállapodásnak megfelelően, a felek eredeti szerződmód keretében hoznak létre egy új ingatlant, az alkotórészi kapcsolat kizárásával.⁶⁸⁹ E megállapodás kapcsán kiemeli a Kúria, hogy a ráépítési megállapodás nem önálló tulajdonszerzési jogcím. A ráépítési szabályainak szubszidiárius jellege alapján van lehetősége a feleknek, hogy a jogkövetkezményeket rendezzék, azonban ez a tulajdonszerzés jogcímét nem változtatja meg.⁶⁹⁰ Kiemelendő, hogy ez nem egy tulajdonátruházó szerződés, hanem az önállóan létrejövő tulajdonra tekintettel, a

⁶⁷⁵ BH2008. 330.

⁶⁷⁶ BH2013. 120., Fővárosi Törvényszék P. 23.493/2011/24.

⁶⁷⁷ BDT2023. 4610.

⁶⁷⁸ Fővárosi Ítéltábla Pf. 20.915/2015/6.

⁶⁷⁹ Fővárosi Ítéltábla Pf. 20.915/2015/6.

⁶⁸⁰ Fővárosi Ítéltábla Pf. 20.915/2015/6.

⁶⁸¹ MENYHÁRD 2020, 1025. p.

⁶⁸² 2023. évi XXXIX. törvény a gazdaság versenyképességének növelése érdekében történő törvénymódosításokról 165. § (1)

⁶⁸³ rPtk. 97. §

⁶⁸⁴ Fővárosi Ítéltábla Pf. 20.859/2016/3.

⁶⁸⁵ Fővárosi Ítéltábla Pf. 20.859/2016/3.

⁶⁸⁶ MENYHÁRD 2010, 66. p.

⁶⁸⁷ Ptk. 5:18. § (2)

⁶⁸⁸ BH2003. 192.

⁶⁸⁹ MENYHÁRD 2020, 1025-1026. pp.

⁶⁹⁰ Kúria Pfv. 22.235/2016/6., Kúria Pfv. 21.279/2015/11.

tulajdonszerzés sajátos formája,⁶⁹¹ amelyet erősít, hogy a Kúria szerint illetékfizetési szempontból sem minősül szerzésnek, ugyanis a felek egy olyan ingatlant hoznak létre, ami eddig nem létezett.⁶⁹² A bírósági ítéletekben fellelhető, a jogintézmény tartalmát összefoglaló megállapítás szerint, a földtulajdonos – ellenérték fejében – lemond az építtető javára az épület tulajdonjogáról.⁶⁹³ Ettől függetlenül az ingyenesség kiköthető.⁶⁹⁴ A ráépítési megállapodás összességében egy atipikus szerződés,⁶⁹⁵ ahol az adásvételi szerződéshez hasonló konstrukcióval találkozunk, miszerint a megállapodás nem keletkeztet tulajdoni igényt, hanem az Inyvtv 12. § (a) szerinti önálló ingatlanként történő bejegyzés kikényszerítését biztosító kötelmi jogcímet.⁶⁹⁶ A szerződésből egyértelműen ki kell tűnnie, hogy az építtetőt illeti meg az épület tulajdonjoga.⁶⁹⁷ A megállapodás csak az építő/építtető és a földtulajdonos között jöhet létre.⁶⁹⁸ Ebből kifolyólag a Legfelsőbb Bíróság a ráépítés jogkövetkezményeit látta alkalmazhatónak, amikor a haszonélvezővel kötött szerződés alapján építkeztek az ügy felperesei.⁶⁹⁹ Az viszont, hogy ki minősülhet építőnek a későbbiekben kerül kibontásra. Megállapodásuk szerződés mivoltára tekintettel, amennyiben az alaki követelményeknek nem felel meg vagy egyéb okból érvénytelen, a főszabály érvényesülését vonja maga után.⁷⁰⁰ Döntő jelentőségű, hogy mely építményekre terjed ki a felek megállapodása, amely akár körülírással is meghatározható. A Fővárosi Ítéltábla eseti döntésében kimondta, hogy a felek úgy rendelkeztek, hogy az „*épület alkotórészei és tartozékai (kapcsolódó épületek) az építtető tulajdonát képezik.*”⁷⁰¹ Ezáltal valamennyi építmény tételes felsorolás nélkül a felperest illette meg. E tulajdont keletkeztető megállapodások értelmezésének szigorúságával találhatók eltérő értelmezések, de a többségi álláspont kifejezetten szigorú, és a szerződés megkötését követeli. A Fővárosi Törvényszék a PKKB. ítéletét megváltoztatva mondta ki, hogy a jegyzőkönyvbe mondott tulajdonjogot elismerő nyilatkozat nem minősül a Ptk. szerinti megállapodásnak.⁷⁰² Nem keletkeztet igény a perrel érintett kút vonatkozásában az önkormányzat vagyónátadó bizottságának határozata alapján sem.⁷⁰³ A szigorú értelmezést erősítik a Legfelsőbb Bíróság döntésében megfogalmazottak. Az állami tulajdonon építkező felperes az építési engedélyre hivatkozott, mint igényt keletkeztető megállapodásra. Ezt a Legfelsőbb Bíróság azon az alapon utasította el, hogy az állam tulajdonával való gazdálkodása esetén polgári jogi viszony alanyává válik, amely elkülönül a hatóság és az ügyfél között létrejövő engedély kiadására irányuló jogviszonytól. Másrészt az engedély tartalma is más, ugyanis az csak arra irányul, hogy az építkezés a jogszabályok alapján megengedett. Ezáltal az építési engedély sem pótolhatja a felek megállapodását.⁷⁰⁴ Ezt a Kúria másik döntése is megerősítette, s kimondta, hogy az önkormányzati közterülethasználati engedély sem minősül a felek tulajdonjogot eredményező megállapodásának.⁷⁰⁵ Ezen utóbbi két eset részben kapcsolódik a felek megállapodásának értelmezéséhez, részben viszont inkább az állam közjogi és magánjogi viszonyokban betöltött szerepének elhatárolásához. A gyakorlat szigorúsága tehát megköveteli, hogy a felek között létrejöjjön egy írásbeli szerződés, amely szerződés semmilyen egyéb jogi aktussal nem megkerülhető. Egyebekben a jogkövetkezmények rendezése során egyéb szerződéstípusok is felmerülhetnek, eltérő céllal. Ezek a megállapodások a földtulajdonos

⁶⁹¹ MENYHÁRD 2020, 1026. p.

⁶⁹² KGD2016. 161.

⁶⁹³ Fővárosi Törvényszék P. 21.046/2012/58., Budapest Környéki Törvényszék P. 20.430/2020/48., Pesti Központi Kerületi Bíróság P. 87.897/2007/26.,

⁶⁹⁴ MENYHÁRD 2020, 1026. p.

⁶⁹⁵ BH2012. 169.

⁶⁹⁶ Kúria Pfv. 20.046/2013/6.

⁶⁹⁷ Kúria Pfv. 21.512/2012/5.

⁶⁹⁸ Kúria Pfv. 20.316/2014/10.

⁶⁹⁹ BH1996. 420.

⁷⁰⁰ Hajdú-Bihar Megyei Bíróság P. 21.838/2004/115.

⁷⁰¹ Fővárosi Ítéltábla Pf. 20.636/2014/2.

⁷⁰² Fővárosi Bíróság Pf. 636.970/2009/6., Pesti Központi Kerületi Bíróság P. 87.897/2007/26.

⁷⁰³ Debreceni Ítéltábla Pf. 20.119/2021/8.

⁷⁰⁴ BH1997. 36.

⁷⁰⁵ Kúria Kfv. 37.702/2018/8.

tulajdonszerzését vonják maguk után, így nem minősülnek az 5:18.§ (1) szerinti kivételt jelentő megállapodásnak, mégis képesek lehetnek bizonyos ráépítési részletszabályokat felülírni. Céljuk így az elszámolási kérdések rendezésére szűkül. A Kúria ilyen megállapodásnak tekintette elszámolási kötelezettség kikötését, amely elegendő volt a ráépítés jogkövetkezményeinek a kizárásához.⁷⁰⁶ Általános jellegükre tekintettel akár ráutaló magatartással is létrejöhetnek.⁷⁰⁷ A Debreceni Ítélőtábla egyik döntése szerint, a házastársak akarata, ráutaló magatartással, arra irányult, hogy az építmény a földtulajdonos házastársat illesse meg, ugyanis nem intézkedtek a tulajdoni viszonyok rendezése iránt.⁷⁰⁸ A régi Ptk. hatálya alatti ügyben erősítette meg a Kúria, hogy eltérő megállapodás a felek üzlethelyiség kapcsán tulajdonjog fenntartásával kötött adásvételi szerződése.⁷⁰⁹ Gyakran megjelenik, hogy a felek a földterületre bérleti szerződést kötnek, majd a bérlő a tevékenységéhez fűződő építményt hoz létre, amely jogvitát indukál a szerződés megszűnésekor. A joggyakorlat egységes abban, hogy a bérleti szerződés egy olyan felek jogviszonyát rendező megállapodás, amely miatt a ráépítés szabályai nem alkalmazhatók.⁷¹⁰ A Kúria másik ítéletében is kifejtette, hogy a bérleti szerződés korlátozott tartamára tekintettel kizárt a tulajdonszerzés.⁷¹¹ Emellett a bérleti szerződés nem is tulajdonszerzési jogcím.⁷¹² Előbbi megállapításhoz kapcsolódó kérdés, hogy mennyire játszik szerepet az építő akarata átmenetiség kérdésében. Ezzel kapcsolatban figyelemreméltó a BGH azon állásfoglalása, miszerint az építő akarata önmagában nem elegendő, hacsak a külső jogviszonnyal összeegyeztethető.⁷¹³ A bérleti szerződés átmenetiségére tekintettel így az érdek elmúlására lehet következtetni.⁷¹⁴ A Legfelsőbb Bíróság szerint a fél a bérleti szerződés megkötésével lemond a tulajdoni igényről.⁷¹⁵ Ezért nem állhatja meg a helyét az építő tulajdoni igénye a bérleti jogviszony vonatkozásában. A magyar joggyakorlatra ez annyiban irányadó, hogy a felek jogviszonyát is külső tényezők alapján kell felmérni, ami jelen ügyek kapcsán a bérleti szerződés. Viszont a bérlő tulajdonszerzésének kizártságából kétféle értelmezési irány is megjelenhet, amelynek alapja az alkotórészi kapcsolat értelmezése. A Győri Ítélőtábla döntésében egy alperesi érvélés szerint az építmény hiába „téglafalú, pillérváz, vasbeton lemez szerkezetű”, a bérleti szerződés ideiglenes, véges volta miatt nem minősülhet ingatlannak.⁷¹⁶ Így az épület szükségszerűen bérlő tulajdonába tartozó ingóként kategorizálható. E felfogás a német BGB vonatkozásában is megjelenik, *expressis verbis* deklarálja, hogy az átmenetiség kizárja az alkotórészi kapcsolatot.⁷¹⁷ A német jogirodalom szerint egy hosszú futamidő, illetve a masszív szerkezet sem képes az átmenetiség körülményét felülírni.⁷¹⁸ E lényegében német jogi megalapozottságú értelmezés a feldolgozott gyakorlatban mindössze egyszer jelenik meg érvként, azonban az alkotórészi kapcsolat funkcionális értelmezéséből levezethető, illetve a Ptk. kommentárban is megjelenik, hogy egy kötelmi viszony keretében ideiglenes egyesítés nem feltétlen alapozza meg az alkotórészi kapcsolatot.⁷¹⁹ Álláspontom szerint viszont számos kritikával illelhető. Egyrészt túlzott figyelmet szentelhet az időbeliség kérdésének, másrészt az értelmezés következtében létrejövő épület ingó jellege ellenére szinte minden tekintetben megegyezik egy ingatlannal. Átruházhatóság szempontjából ingónak minősülő, ellenben minden attribútumában ingatlannak megfelelő dolgok válnak a forgalom tárgyává, amely az ingatlanforgalom közhitelességét

⁷⁰⁶ Kúria Pfv. 21.279/2015/11.

⁷⁰⁷ Kúria Pfv. 21.817/2016/9.

⁷⁰⁸ Debreceni Ítélőtábla Pf. 20.424/2010/4.

⁷⁰⁹ Kúria Pfv. 20.431/2014/6.

⁷¹⁰ Kúria Pfv. 20.786/2017/9., Kúria Pfv. 21.202/2020/4., Kúria Pfv. 20.031/2016/4.

⁷¹¹ Kúria Pfv. 22.173/2016/4.

⁷¹² Fővárosi Ítélőtábla Pf. 20.635/2012/5.

⁷¹³ STAUDINGER/CHRISTIAN 2020, 542. p., EBBING 2017, 3985. p., BGH NWJ 2016, 822

⁷¹⁴ EBBING 2017, 3985. p.

⁷¹⁵ BH1997. 36.

⁷¹⁶ Győri Ítélőtábla Pf. 20.275/2013/4.

⁷¹⁷ EBBING 2017, 3984. p.

⁷¹⁸ EBBING 2017, 3985. p.

⁷¹⁹ MENYHÁRD 2020, 1020-1021. pp.

veszélyeztethetné. Probléma emellett, hogy a bérleti szerződés megszűnésével megszűnik a föld használatát biztosító jogalap, így felmerülhet az építő bontási kötelezettsége.⁷²⁰ Így alkalmazhatónak szűk körben, kifejezetten rövid bérleti viszony keretében tartom. Másik értelmezési lehetőség pedig, hogy a telektulajdonos szerzi meg az építmény tulajdonjogát, értékének megtérítése mellett.⁷²¹ Az érték megtérítésével kapcsolatban azonban olyan ítélet is fellelhető, amely szerint gazdagodási igény sincs, ugyanis a ráépítő beruházásai a folytatott tevékenységre tekintettel megtérültek.⁷²² A mérlegelést így széleskörűen kell elvégezni a vagyonegységtörvény kapcsán. Ez az elgondolás figyelmen kívül hagyja az időtényezőt és a végleges egyesítettségre helyezi a hangsúlyt, ami véleményem szerint helyesebb megoldásra vezet. Egyébként is a hosszabb tartamú bérleti szerződések és perek során említett beruházások jellege a mindenféleképpen az alkotórészi kapcsolat megállapítása felé billenti a mérleget az ideiglenességgel szemben.

További jelentős probléma az ingatlan forgalomképtelensége, amely mind a felek megállapodásán, illetve a ráépítésen alapuló tulajdonszerzésre negatív hatást fejt ki. Kiemelendő, hogy a köztulajdonban álló tulajdonszerzés a 29/1992. (V.19.) AB határozat alapján nem eleve kizárt, azonban különböző jogszabályok és jogi aktusok forgalomképtelen jelleget kölcsönözhetnek. Kizárólagos állami vagyonba, illetve önkormányzati törzsvagyonba tartozó földterületen az épület, illetve a telek tulajdonjoga nem válhat el.⁷²³ A Kúria kimondta, hogy e körülmény az osztott tulajdon megítélésnek az előkérdése.⁷²⁴ A Legfelsőbb Bíróság a „Soproni mélygarázsügy” néven elhíresült per kapcsán deklarálta, hogy az önkormányzati törzsvagyonba tartozó közterület alatt épített mélygarázs a terület alkotórészét képezi. Ha a megállapodás keretében az épület tulajdonjoga elválna, ezáltal nem a tulajdonos vagyonát gyarapítaná, ugyanis kikerülne az önkormányzat tulajdonából, amely a forgalomképtelenségre tekintettel tilalmazott.⁷²⁵ A másodfokú bíróság ellentétes döntése találóan világít rá az ügy kapcsán felmerülő egyik problémára. Álláspontja szerint a felek döntése nem tartalmazott semmi olyan kikötést, amely a felperesi oldal tekintetében nem megengedett jogi változásokat eredményezne. A felek megállapodása az építkezés folytán létrejött dolog feletti tulajdonjog tekintetében történt, amely eddig nem képezte korábban az önkormányzat vagyonát.⁷²⁶ Az előbbi álláspont a tarthatóbb. A kommentár is kiemeli, hogy a be nem fejezett épület a földtulajdonost illeti meg.⁷²⁷ Tehát nem szabad figyelmen kívül hagyni, hogy a szerzés a ráépítés befejezéséhez, vagy adott esetben a bejegyzéshez kapcsolódik, addig az időpontig a tulajdon a készülő építményen szükségszerűen a földtulajdonost kell, hogy megillessen.⁷²⁸ Másrészt az utóbbi értelmezés amiatt sem állhatja meg a helyét, mert ténylegesen nem válik a földterület alkotórészévé, azonban ilyenkor szükségszerűen kapcsolódik földhasználati jog, ezáltal a terület részlete vonatkozásában mindenképp korlátozódik a birtoklás és a használat joga.⁷²⁹ Menyhárd Attila álláspontja szerint e problémák arra világítanak rá, hogy a köztulajdonba tartozó tárgyak forgalomképtelenségének határával kapcsolatos értelmezések nem egységesek a magyar joggyakorlatban.⁷³⁰ Az eddig tárgyalattól eltér a következő ítélet megállapítása. A bíróság szerint nem volt annak jelentősége, hogy a pavilon ingó vagy ingatlan, ugyanis nem alapozza az ingatlannal való kapcsolódást a huzamosabb időtartam. Ha az építményt véglegesnek kellene tekinteni az az önkormányzat tulajdonhoz való jogát sértené.⁷³¹

⁷²⁰ MENYHÁRD 2020, 1020-1021. pp.

⁷²¹ BH1997. 36., Kúria Pfv. 20.276/2022/8., Fővárosi Ítéltábla Pf. 20.635/2012/5.

⁷²² Kúria Pfv. 20.786/2017/9.

⁷²³ Győri Ítéltábla Pf. 20.092/2022/7.

⁷²⁴ BH2021. 38.

⁷²⁵ MENYHÁRD Attila: A Legfelsőbb Bíróság ítélete a soproni mélygarázs ügyében. *Jogesetek Magyarázata*, 2010/4. 7. p.

⁷²⁶ MENYHÁRD 2010, 8. p.

⁷²⁷ MENYHÁRD 2020, 1105. p.

⁷²⁸ MENYHÁRD 2020, 1105. p.

⁷²⁹ MENYHÁRD 2010, 7. p.

⁷³⁰ MENYHÁRD 2010, pp. 14-15.

⁷³¹ Kúria Kfv. 37.702/2018/8.

Véleményem szerint ezt az aedificium solo cedit elve nem támasztja alá. Az a körülmény, hogy az ingatlan forgalomképtelen, a ráépítő tulajdonszerzését zárja ki, de az alkotórészi kapcsolat létrejötte, ezáltal a földterület tulajdonosa tulajdonszerzésének kizártsága nem vezethető le. E per kapcsán megjelenik az alkotórészi kapcsolat vizsgálatának és a forgalomképtelenség miatti tulajdonszerzés kizártságának az összemosása. Így a joggyakorlat mindenképpen egységesítésre szorul a forgalomképtelenségi kérdésekkel kapcsolatban, viszont egységes abban, hogy elváló tulajdonjog nem jöhet létre.

A joggyakorlatból a következő megállapítások vonhatók le. A bírói gyakorlat kifejezetten széles körben biztosítja a felek közötti megállapodás lehetőségét a jogkövetkezmények rendezése céljából. Szinte bármely megállapodás, olykor szinte a felek közötti állapot kizárja a ráépítés szabályainak alkalmazását. A gyakorlatban a ráépítés szubszidiaritását erősítő ítélkezés alól elvétve jelenik meg kísérlet. Szigorú értelmezés a törvény által megkövetelt definitív jellegű szabályoknál érvényesül. A felek megállapodása tekintetében egy olyan gyakorlat tárul elénk, amely a szabályozás sarokpontjaiban kifejezetten megszorító, míg minden más helyzetben a gazdasági élet szükségleteinek megfelelően megengedő. A forgalomképtelenségi problémák viszont rendezést kívánnak, ugyanis kedvező beruházások gátját szabják.

5. RÁÉPÍTÉS ÉS HOZZÁÉPÍTÉS

5.1. Ráépítés:

Egyéb jelentős kivétel a ráépítés, amelynek szabályait a Ptk. a tulajdonszerzési módok között helyezte el. Egy eredeti szerzőmód, amely a dologegyesülés különös esete.⁷³² Célját a Kúria találóan foglalta össze, miszerint a ráépítés lényege, hogy a jelentős anyagi ráfordítást végző anyagi érdekeltsége kifejeződjön.⁷³³ A német BGB is hasonló alapon ragadja meg a ráépítés jellegű építkezés tartalmát, miszerint célja a tulajdoni viszonyok rendezése, valamint a felek közötti érdekkonfliktus feloldása,⁷³⁴ anélkül, hogy a kialakított gazdasági értéket szétrombolná.⁷³⁵ Ennek alapja pedig ugyancsak az alkotórészi kapcsolat, vagyis, hogy a dologegyesüléssel egy olyan végleges állapot jön létre, amely csak károsodással állítható vissza.⁷³⁶ Hasonló helyzet áll elő a túlépítés esetén, amely azonban elhatárolandó, ugyanis az egy szomszédjogi tényállás, tehát az építkezés a saját telken kezdődik és a telekszomszéd földterületére nyúlik át, míg a ráépítés eleve idegen telken kezdődik.⁷³⁷ A ráépítés vizsgálatánál előjáróban két lényeges szempontot kell figyelembe venni. Egyrészt a ráépítés befejezésének az időpontját, másrészt az anyagi jogi feltételek fennálltát. A befejezés időpontja számos kérdésre választ ad, amelyek közül a legfontosabb a hatályossági kérdések tisztázása. A német jogirodalomban is a ráépítés időpontja irányadó függetlenül annak időbeli kiterjedésétől.⁷³⁸ Ez az az időpont, amikor az ingatlan műszaki és jogi szempontból elkészül.⁷³⁹ A bírói gyakorlat tehát a használatbavételi engedély megadásához kötötte a szabályok alkalmazását, ugyanis az építkezés nemcsak fizikai, hanem jogi szempontból is befejezetté válik.⁷⁴⁰ Üdvözlendő értelmezés, ugyanis az elváló tulajdonjoghoz kapcsolódó szabályok alkalmazásának feltétele a fennmaradásra való alkalmasság és az ehhez kapcsolódó használatbavételi engedély.⁷⁴¹ Így joggyakorlat mind a magán- és a közjogi szempontokat kiegyensúlyozottan figyelembe veszi. Egy felülepítmény fizikai jellegű létrehozása a tulajdonszerzés szempontjából nem garanciális jellegű. Egy lehetőséget biztosít az Étv. 48. § (5). A törvény szerint, az építéstől számított 10 éven belül az építési engedélyt megadottnak kell tekinteni, mert a lebontásra a hatóságnak nincs jogi lehetősége.⁷⁴² Erre azonban csak akkor kerülhet sor, ha a befejezés időpontjától 10 éven belül nem indul hatósági eljárás.⁷⁴³ Ezzel kapcsolatban emelte ki a Kúria, ha időközben a per során eltelik a 10 év, azt hivatalból nem kell észlelnie.⁷⁴⁴ A ráépítés befejezésének időpontja egyéb kérdésben is meghatározó, mint a földterület forgalomképessége, ugyanis a ráépítés vonatkozásában is él az a szabály, hogy az ingatlan forgalomképtelensége esetén tulajdonjogot nem lehet szerezni.⁷⁴⁵ A Kúria adott tényállás kapcsán mondta ki, hogy a ráépítés befejezésekor a földterület forgalomképtelen volt, ezért a tulajdonszerzés a ráépítéssel kizárt, ugyanis, ha az ingatlan később forgalomképesse válik, visszamenő hatállyal akkor sem módosíthatja a fennálló jogviszonyokat.⁷⁴⁶ E tényező mérlegelése a peres eljárások során rendkívüli jelentőségű.

⁷³² MENYHÁRD 2010, 215. p.

⁷³³ Kúria Pfv. 21.035/2018/15.

⁷³⁴ EBBING 2017, 3983. p.

⁷³⁵ EBBING 2017, 3984. p.

⁷³⁶ EBBING 2017, 3984. p.

⁷³⁷ PETRIK - POZSONYI 2021, 150. p.

⁷³⁸ EBBING 2017, 3985. p.

⁷³⁹ MENYHÁRD 2020, 1105. p.

⁷⁴⁰ Kúria Pfv. 21.817/2016/9., Kúria Pfv. 20.665/2015/3., Kúria Pfv. 21.467/2011/4., Fővárosi Ítéltábla Pf. 20.182/2022/8.

⁷⁴¹ MENYHÁRD 2020, 1105. p.

⁷⁴² Kúria Pfv. 20.665/2015/3.

⁷⁴³ Fővárosi Ítéltábla Pf. 20.035/2023/4.

⁷⁴⁴ Kúria Pfv. 20.665/2015/3.

⁷⁴⁵ EBH2008. 1681.

⁷⁴⁶ Kúria Pfv. 20.696/2020/15.

A szubszidiárius jellegére tekintettel, alkalmazására csak akkor kerülhet sor, ha felek között nincs a tulajdonjog rendezésére irányuló megállapodás. Emellett szükséges, hogy fennálljanak a ráépítés anyagi jogi feltételei.⁷⁴⁷ A Legfelsőbb Bíróság következetesen mondta ki, hogy a ráépítés csak akkor valósul meg, ha valaki saját anyaggal épít más tulajdonában álló vagy közös tulajdonú ingatlanon.⁷⁴⁸ Első lényeges feltételként a címzetti kört kell figyelembe venni, azonban fontos ügyelni a perjogi sajátosságokra, illetve a dologi jogi szabályok szigorú értelmezésére. A Kúria egyik ítéletében a keresetösségi joggal kapcsolatban hívja fel a figyelmet arra, hogy a ráépítés miatti tulajdonszerzés megállapítása tekintetében a földtulajdonos nem jogosult pert indítani, mert hiányzik az anyagi jogi kapcsolat.⁷⁴⁹ Másik esetben a perbeli tényállás szerint a ráépítő az I. rendű felperes gazdasági társaság volt. Az üzlettársi megállapodás, amely tekinthető lett volna a ráépítési megállapodásnak, nem a tényleges ráépítő, hanem az azt létrehozó II. rendű felperes között jött létre. Így egy olyan helyzet állt elő, ami a dologi jog imperatív szabályaira tekintettel nem megengedett.⁷⁵⁰ A Fővárosi Ítéltábla szerint ilyen jellegű igény érvényesítésére azért sincs lehetőség, mert lényegében mások a saját nevükben érvényesítenék a felperes javára a tulajdonjog bejegyzését, amely a perbizomány intézményének feleltethető meg, ezt pedig a magyar perjog nem ismeri. A joggyakorlat különösen szigorú a rendelkezések személyi hatálya kapcsán. Ezért fontos meghatározni azt is, hogy ki minősülhet "ráépítőnek". Ez mind lehet az építő és az építtető.⁷⁵¹ Vélelem kapcsolódik hozzá a bírói gyakorlat alapján, miszerint ilyen személy lehet, aki a szükséges engedélyeket beszerzi, a használatbavételi engedély építőként tünteti fel, illetve az építkezéssel kapcsolatban széleskörű döntési jogosultsággal bír.⁷⁵² A társadalmi viszonyokban természetes, hogy nem a konkrét építkezni kívánó személy végzi a munkákat, hanem a kivitelező. Erre a joggyakorlat is tekintettel van. Ezért nem az a fontos, hogy ki végzi a konkrét munkát, hanem, hogy kinek a javára történik az építkezés,⁷⁵³ másképpen kinek az "érdekkörében" történik.⁷⁵⁴ Definitív jellegű rendelkezés, hogy az építő saját anyagával építkezzen,⁷⁵⁵ pontosabban, hogy az építkező és a felhasznált anyag tulajdonosa ugyanaz a személy legyen.⁷⁵⁶ Emellett az igényérvényesítő állja az építkezés költségeit és terheit.⁷⁵⁷ Ezt cizellálja a 2654/2012 BDT., amely szerint az építő/építtető a költségviselésére tekintettel szerezhethet tulajdont, önmagában más általi építkezés költségeinek finanszírozása tulajdoni igényt nem keletkeztet.⁷⁵⁸ Ha a felek közös költségviselésben állapodtak meg az ráépítés címén nem eredményez tulajdonjogot,⁷⁵⁹ akkor sem, ha a bekerülési összeg meghaladja a megállapodásban rögzített összeget.⁷⁶⁰ Az is kizárja a szabályok alkalmazásának a lehetőségét, ha a földtulajdonossal a beruházást közösen végzik.⁷⁶¹ Fontos az is, hogy az építkezés idegen földön következzen be. Így eseti döntés mondja ki, hogy a felperes jogelődje, mint állami vállalat akkor sem szerezhethet tulajdont az általa beépített állami tulajdonú területen, ha utóbb privatizáció által részvénytársasággá vált, ugyanis a ráépítés törvényi feltételei nem állnak fenn.⁷⁶² Viszont a feltételekre tekintettel akkor is alkalmazható, a közös tulajdonban álló területen építkezik valaki a saját anyagával.⁷⁶³ Ebben az esetben annyiban sajátos helyzettel

⁷⁴⁷ Kúria Pfv. 22.235/2016/6., Kúria Pfv. 20.224/2015/2.

⁷⁴⁸ EBH2005. 1303., Kúria Pfv. 21.922/2011/4.

⁷⁴⁹ Kúria Pfv. 20.365/2022/5.

⁷⁵⁰ Kúria Pfv. 20.316/2014/10.

⁷⁵¹ BDT2012. 2654.

⁷⁵² BDT2012. 2654.

⁷⁵³ MENYHÁRD 2010, 220. p.

⁷⁵⁴ MENYHÁRD 2010, 220. p.

⁷⁵⁵ MENYHÁRD 2010, 220. p.

⁷⁵⁶ Legfelsőbb Bíróság pfv. 20.425/2010/5.

⁷⁵⁷ BH2006. 109., Kúria Pfv. 20.431/2014/6.

⁷⁵⁸ BDT2012. 2654.

⁷⁵⁹ EBH2013. P.5.

⁷⁶⁰ BH2006. 109/EBH2005. 1303.

⁷⁶¹ Balassagyarmati Járásbíróság P. 20.546/2015/9.

⁷⁶² BDT2001. 353.

⁷⁶³ BH2006. 109.

találkozunk, hogy a ráépítő egyidőben épít a saját, illetve a tulajdonostárs ingatlanára, amely valamennyi tulajdonostárs hányadát érintheti.⁷⁶⁴

Ha törvényi feltételek fennállnak, továbbiakban vizsgálandó a ráépítő tudattartama a jogkövetkezmények alkalmazásának érdekében. A Ptk. jogkövetkezményi szempontból differenciálja a jó- és rosszhiszemű építkezőre vonatkozó rendelkezéseket. A jóhiszeműség megállapítható annak ellenére, ha az építő tudja, hogy idegen földre épít, ugyanis ellenkező esetben a jogintézmény kiüresedne.⁷⁶⁵ Ez a törvényszövegből is egyértelműen levezethető, ugyanis a jóhiszeműség kérdését az építésre való jogosultsághoz kapcsolja, a rosszhiszeműség vizsgálata során pedig a tulajdonjog sérelme tudattartalom alapja. Jóhiszeműség megállapítására ad alapot, ha az építésre jogosultságot biztosító szerződésnek utóbb az érvénytelenségét megállapítják.⁷⁶⁶ Jóhiszeműség esetén törvény két alternatív esetet határoz meg. Az első szerint a földterület tulajdonosa szerzi meg az épületet.⁷⁶⁷ A helyes értelmezés szerint a dolog felett fennálló tulajdonjog kiterjed rá, amellyel a tulajdonjog tárgyi terjedelme változik.⁷⁶⁸ A tulajdonjog kiterjedésének gondolata az elvi alapja a német BGB szabályozásának is.⁷⁶⁹ Ilyen esetekben a törvény a gazdagodás megtérítését írja elő. Egyebekben lehetősége van követelni, hogy a földterületet, vagy annak megosztható részét az építő váltsa meg.⁷⁷⁰ Másik eset, ha az épület értéke jelentősen meghaladja a föld, vagy az elfoglalt terület értékét, ebben az esetben az épület tulajdonosa szerzi meg a föld tulajdonjogát. Ez már lényegében egy ex lege tulajdonszerzés, amely következtében az építő ingatlan-nyilvántartáson kívüli tulajdonszerző lesz.⁷⁷¹ Egyenes következménye, hogy az ingatlan-nyilvántartás csak deklaratív hatályúként funkcionál.⁷⁷² Dologi igény jellegével kapcsolatban viszont kiemelendő, hogy nem engedményezhető.⁷⁷³ Azonban itt figyelemmel kell lenni a tulajdoni igények elévülésének kizártságára és a jogintézmény ingatlanjoggal való szoros kapcsolatára. A törvény által biztosított keretek miatt akár több tíz évre visszamenőleg keletkező igények is érvényesíthetők. Ennek szolgálhat viszonylag szűk körben a korrekciójára az ingatlan-nyilvántartás alapelveinek anyagi jogi állapotot felülíró szerepe. A Kúria egyik megjelent határozatában a következőket fektette le. Az ingatlan-nyilvántartáson kívüli szerző nem érvényesíthet igényt a jóhiszeműen ellenérték fejében szerzőkkel szemben.⁷⁷⁴ A per tényállása alapján hiába ment végbe ajándékozási szerződések láncolata, ingyenes jellegére tekintettel nem hivatkozhatnak a ráépítéssel tulajdoni igényt szerzővel szemben.⁷⁷⁵ Egyébként, ha a jóhiszeműség és ellenérték fejében történő szerzés feltétele fennáll, a tulajdonjog elenyészik, így ezt követően csak kötelmi igényként érvényesíthető.⁷⁷⁶ Ebben az esetben már nem korlátok nélkül, hanem az átruházásától számított általános öt éves elévülési időn belül érvényesíthető.⁷⁷⁷ A ráépítés tényállásnál továbbá figyelemmel kell lenni a különböző fizetési kötelezettségeket megállapító terminológiára. A ráépítő nemcsak az épület, hanem a földterület tulajdonjogát is megszerzi. Mivel a földterület megszerzésének jogcíme a ráépítés, a fizetendő ellenérték egy törvény által meghatározott fizetési kötelezettség, amely véletlenül sem tekinthető adásvételnek.⁷⁷⁸ Ha a földtulajdonos kéri, hogy a ráépítő csak az épület tulajdonjogát

⁷⁶⁴ GELLÉRT György (szerk.): Nagykomentár a Polgári Törvénykönyvről szóló 1959. évi IV. törvényhez. 410. p.

⁷⁶⁵ FÖNYINÉ – TOLNAI 2021, 223. p.

⁷⁶⁶ MENYHÁRD 2021, 110. 3.p

⁷⁶⁷ Ptk. 5:70 (1)

⁷⁶⁸ GÁRDOS István - TOMORI Erika: A Kúria elvi határozata a jövőbeni követeléseken alapított zálogjog felszámolási eljárásban való érvényesüléséről. *Polgári Jog*, 2017/4. 14. p.

⁷⁶⁹ BGB 946.

⁷⁷⁰ Ptk. 5:70 (1)

⁷⁷¹ Kúria pfv. 21.067/2017/5., Kúria pfv. 22.416/2017/7.

⁷⁷² FÖNYINÉ – TOLNAI 2021, 221. p.

⁷⁷³ Kúria Pfv. 20.665/2015/3.

⁷⁷⁴ FÖNYINÉ – TOLNAI 2021, 221. p.

⁷⁷⁵ BH2023. 160.

⁷⁷⁶ FÖNYINÉ – TOLNAI 2021, 222. p.

⁷⁷⁷ FÖNYINÉ – TOLNAI 2021, 222. p.

⁷⁷⁸ KGD2007. 225.

szerezze meg, akkor a ráépítő már nem a földterületért fizet kártalanítást, hanem a felülépítmény tulajdonosaként a földhasználatért kell ellenértéket fizessen. A 2218/2010. elvi bírósági határozat alapján bírói ítélettel keletkező földhasználati jogról van szó. A földhasználati jog egy vagyoni értékkel bíró dologi jogi jogosultság, amelynek ellenértékét meg kell fizetni.⁷⁷⁹ A földhasználati díj eltérő megállapodás hiányában a jogszerzéskor fizetendő egyszeri összeg, nem rendszeres díj.⁷⁸⁰

A rosszhiszemű ráépítés szabályai alkalmazhatóságának két „rosszhiszemű ráépítés” alatt szabályozott alternatív feltétele van. Egyrészt a rosszhiszeműség fennállta, másrészt a földtulajdonos időbeli tiltakozása, amikor az eredeti állapot helyreállítása nem okozott volna aránytalan hátrányt.⁷⁸¹ A rosszhiszeműséget így számos körülmény megalapozhatja, mint az, hogy tisztában van azzal, hogy nem szerzett olyan jogot, ami az építkezésre feljogosítja, illetve a körülményekből arra következtethet, hogy a jogkövetkezményeket utóbb megállapodással nem rendezhetik.⁷⁸² A Fővárosi Ítéltábla osztotta az elsőfokú bíróság álláspontját, miszerint a felperes rosszhiszemű, ugyanis tudott arról, hogy más a tulajdonos és az adásvételi szerződéssel kapcsolatban per van folyamatban.⁷⁸³ Ebben az esetben a törvény utaló norma keretében a túlépítés szigorú jogkövetkezményeit alkalmazza.⁷⁸⁴

5.2. Hozzáépítés

Vizsgálandó az is, hogy a telken álló épület vonatkozásában milyen egyéb alkotórészi kapcsolatot jelentő építési munkák értékelhetők. Az új Ptk. által eszközölt változásokra tekintettel rendkívüli figyelmet kell fordítani a hatályossági kérdésekre. A régi Ptk. a ráépítés tényállása alatt szabályozta a hozzáépítést,⁷⁸⁵ az új Ptk.-val szemben, amely már külön diszpozíción keresztül rendezi.⁷⁸⁶ Álláspontom szerint ez rendszertanilag egy helyesebb eredményre vezet, ugyanis a jogkövetkezmények eltérő dogmatikai alapon nyugszanak. A ráépítés során egy új tulajdonjog keletkezhet, míg a hozzáépítésnél az ingatlanon fennálló eredeti tulajdonból ismer el a jogalkotó tulajdonszerzést. Emellett a jogalkotó kiküszöbölte azt a dogmatikai szempontból következtelen rendelkezést, miszerint e tényállást kell alkalmazni arra a helyzetre, amikor olyan telken történő építkezést kell értékelni, amelyen már épület állt.⁷⁸⁷ Erre az esetre már a ráépítés szabályait kell megfelelően alkalmazni.⁷⁸⁸ Azonban mindkettő tényállásban közös, hogy az építő gazdasági érdekének elismeréséről van szó. A szoros kapcsolatot emellett szemlélteti a törvény által alkalmazott utaló szabályozás.⁷⁸⁹ Egyebekben kifejezik egyes jogalkalmazási kérdések is. A vizsgálat alapja ugyancsak a hozzáépítés befejezésének időpontja.⁷⁹⁰ Emellett itt is szükséges a tartós fennmaradásra való alkalmasság, illetve az engedély beszerzése.⁷⁹¹ Figyelemmel kell lenni a felek megállapodására, ugyanis a költségek megtérítésére van lehetőség, ha az átalakítás jellege érinti a szerkezetet, viszont a felek között bérleti szerződés áll fenn, mivel ez végső soron kizárja a jogkövetkezmények alkalmazhatóságát.⁷⁹² A korábbi kódex szabályozási kérdéseire is kapcsolódott a 7. számú polgári kollégiumi állásfoglalás, amely számos gyakorlati kérdést

⁷⁷⁹ EBH2010. 2218.

⁷⁸⁰ EBH2012. P.4.

⁷⁸¹ Ptk. 5:71. § (2)

⁷⁸² BH2013. 336

⁷⁸³ Fővárosi Ítéltábla Pf. 20.606/2014/3.

⁷⁸⁴ Ptk. 5:71. § (2)

⁷⁸⁵ PETRIK Ferenc - POZSONYI Norbert: A tulajdonjog megszerzése. In: WELLMANN György (szerk.): A Ptk. magyarázata IV/VI. Budapest, HVG ORAC, 2021. 148. p., rPtk. 137. § (3)

⁷⁸⁶ Ptk. 5:68. §

⁷⁸⁷ rPtk. 137. § (3)

⁷⁸⁸ MENYHÁRD 2021, 1105. p.

⁷⁸⁹ Ptk. 5:68. § (3)

⁷⁹⁰ BENKE József: A jogalap nélküli gazdagodás szabályainak alkalmazása a polgári jogban II. *Polgári Jog*, 2017/9. 8. p

⁷⁹¹ BDT2012. 2768.

⁷⁹² BDT2008. 1810.

rendezett. Elsődleges, ha az új Ptk. hatálybalépése előtt fejeződött be az építkezés, és ez bővítés, hozzáépítés, átépítés, beépített ingatlanon új épület létrehozása, eltérő megállapodás hiányában közös tulajdon keletkezett.⁷⁹³ E módosítások lényegében meglévő épület szerkezetét érintő munkák.⁷⁹⁴ Az ennél kisebb volumenű átalakítások, mint a padlólap, nyílászárók cseréje, hőszigetelés esetleg egyéb értéknövelő jellegű felújítási és korszerűsítési munkák vonatkozásában a gazdagodás megtérítésére van lehetőség, de tulajdonjogot nem keletkeztet.⁷⁹⁵ A Kúria álláspontja szerint, ha érinti az átalakítás a szerkezetet, azonban az csekély mértékű, mint az adott ügy kapcsán két ajtó elhelyezése, nem ad alapot a közös tulajdon keletkezésére.⁷⁹⁶ Tehát nemcsak az építkezés jellegét, hanem annak volumenét is kiegyensúlyozottan figyelembe kell venni.⁷⁹⁷ A Legfelsőbb Bíróság eseti döntésben állapította meg, hogy szerkezetváltozást nem jelentett a padlás beépítése, ugyanis azelőtt is lakás céljára szolgált, annak ellenére, hogy egy külön bejárattal ellátott lakrész jött létre.⁷⁹⁸ Döntő szempont a funkcióváltozás is, amelyhez figyelembe kell venni az építkezés jellegét, célját és eredményét.⁷⁹⁹ E tényezők értékelése során az építés műszaki tartalmát szükséges vizsgálni,⁸⁰⁰ amelyhez szakértő bevonása szükséges.⁸⁰¹ E distinkció dönti el azt, hogy a ráépítés (hozzaépítés) vagy a jogalap nélküli gazdagodás szabályait kell e alkalmaznunk.⁸⁰² Kiemelendő továbbá, hogy a tulajdon változását eredményező módosítások közös tulajdonú ingatlan esetén érinthetik a tulajdoni hányadot,⁸⁰³ viszont egyéb jellegű dolgot terhelő jogosultságok nem változnak. A Legfelsőbb bíróság mondta ki, hogy a szerződéses haszonélvezet módosítására nincs lehetőség, mert egyszeri szolgáltatásra irányul a szerződés, így a haszonélvező nem kérheti akkor sem, ha a dolog lényegesen növekszik.⁸⁰⁴ A hozzáépítés következtében ugyanis az ingatlant terhelő jogok a hozzáépítő által szerzett tulajdoni hányadot nem terhelik.⁸⁰⁵ E megállapítások a hozzáépítés és a közös tulajdon szabályainak együttes értelmezésével igazolhatók. Az 5:77. § kimondja, hogy „ha közös tulajdon több dologból jön létre, a harmadik személyeknek a közös tulajdon keletkezése előtt a dolgokat terhelő jogai a külön dolgok helyébe lépő hányadokat terhelik.” A Kúria kiemeli, hogy a „több dolog” alatt érthető az ingatlan és a hozzáépített rész. A ingatlanon fennálló tulajdonjog értékében nem változik, ugyanis az értéknövekedéssel arányosan tulajdonszerzés következik be.⁸⁰⁶ Megjegyzésként azonban hozzáteszi a Kúria, hogy ilyen esetekben a jogalkotó nem vette figyelembe, hogy amiatt, hogy az 1/1 tulajdoni hányad helyett közös tulajdon fog fennállni, ezáltal a hozzáépítés előtti eredeti érték csökkenhet.⁸⁰⁷ Ettől azonban elhatárolandó az a helyzet, amikor eleve közös tulajdonról van szó, és a tulajdonostárs hozzáépítése során történik a módosulás a hányadok vonatkozásában. Természetesen csökkenni fog a tulajdonostársak hányada, azonban a hozzáépítés következtében emelkedik az épület összértéke. Ebből kifolyólag a tulajdoni hányad csökkenésének ellenére az értéke növekszik, így a tulajdonostársak érdeke nem sérül.⁸⁰⁸

⁷⁹³ PK 7. számú állásfoglalás, rPtk. 137. § (3)

⁷⁹⁴ PK 7. számú állásfoglalás

⁷⁹⁵ BH2013. 120., EBH2013. P.5.

⁷⁹⁶ Kúria Pfv. 20.864/2021/22.

⁷⁹⁷ Kúria Pfv. 20.864/2021/22.

⁷⁹⁸ BDT2012. 2768.

⁷⁹⁹ FÖNYINÉ-TOLNAI 2021, 223.p

⁸⁰⁰ FÖNYINÉ-TOLNAI 2021, 223.p., Legfelsőbb Bíróság Pfv. 22.079/2010/4.

⁸⁰¹ BDT2012. 2768., Kúria Pfv. 20.864/2021/22., Kúria Pfv. 20.207/2020/5.,

⁸⁰² BDT2012. 2768.

⁸⁰³ PK 7. számú állásfoglalás

⁸⁰⁴ BH1996. 24., BH1987. 162.

⁸⁰⁵ BH2019. 105.

⁸⁰⁶ BH2019. 105.

⁸⁰⁷ BH2019. 105.

⁸⁰⁸ Kúria Pfv. 21.035/2015.

Az új Ptk. ezzel szemben letisztultabb megoldásokat követ. A közös tulajdont keletkeztető jelleget elsősorban más feltétel fennálltához köti. A distinkció alapja a beruházás ingatlan értékét jelentősen növelő jellege.⁸⁰⁹ Röviden megjegyzendő egy fogalmi distinkció, amelyre Benke József hívja fel a figyelmet.⁸¹⁰ A törvény által alkalmazott jelentős értéknövekedés alatt értendő az építő munkája eredményeként a földtulajdonosnál bekövetkező gazdagodás. Nem tehető egyenlőségjel a hozzáépítés szintjét el nem érő építési munkákkal kapcsolatos jogalap nélküli gazdagodási igénnyel, amely a munka ellenértékét, vagyis az építő vagyonsökkenésében maximalizált összeget jelent.⁸¹¹ A továbbiakban tehát, szabályozás változására tekintettel, a szerkezetet érintő jelleg vizsgálata irreleváns szempont.⁸¹² Azonban az építkezés jellege, illetve az építmény értékére gyakorolt hatása továbbra is szakértő bevonását igényli.⁸¹³ A kommentár kissé eltérő álláspontot fogalmaz meg, miszerint a Ptk. nem veszi figyelembe az építkezés jellegét,⁸¹⁴ viszont később ennek ellentmondóan kifejti, hogy a bírói mérlegelésnek szerepe jelentős, a tulajdoni hányad megszerzésének megállapítása jogkérdés. Figyelembe kell venni az eset összes körülményeit, az építési munka mekkora terjedelemben érintette az ingatlan szerkezetét, illetve a beruházás nagyságrendje továbbra is meghatározó szempont.⁸¹⁵ A régi Ptk. hatálya alatti bírói gyakorlat érvényesítésének szükségessége egyéb szakirodalmi állásfoglalásban is megjelenik.⁸¹⁶ Ez az értelmezés a Ptk. szövegezéséből nem vezethető le, azonban álláspontom szerint követendő. Nem visszas, ha bírói gyakorlat bizonyos esetekben másodlagos jelleggel figyelembe veszi az építkezés jellegét, ugyanis kizárólag az érték szerinti értékelés túlzottan mechanikus jogalkalmazást eredményezhet. Ez pedig a tárgyi valóság dolgaiban bekövetkező változások sokszínűsége miatt nem indokolt.

A régi és új Ptk. vonatkozásban azonban irányadó tulajdoni hányadok megállapítása során a hozzáépítés befejező időpontja releváns.⁸¹⁷ Ez azzal igazolható, hogy egy később bekövetkező erőteljes értékváltozás ne legyen képes befolyásolni a tulajdonszerzést.⁸¹⁸ Ehhez kapcsolódó probléma, hogy a tulajdoni viszonyok korlátlan ideig fennálló peresíthetősége hátrányos hatással lehet értékszámítása. Lehetséges, hogy a bíróság a per során nem rendelkezik a számításhoz szükséges adatokkal.⁸¹⁹ Ezen esetben a bíróságok az ítélelhozatal kori értékviszonyokat is figyelembe vehetik.⁸²⁰

A ráépítés és hozzáépítéssel kapcsolatosan a bírói gyakorlat meglehetősen egységes. Rendkívül szigorúan értelmezik a konjunktív feltételek fennálltát, és a szubszidiaritás érvényesülését. Ennek ellensúlyozására a bírói gyakorlat igyekszik a legkörülmekintőbben figyelembe venni a hétköznapi élet viszonyait, és ennek megfelelően alkalmazni a rendelkezéseket. A hétköznapi élet sokszínűségének megfelelő értékelést előnyben kell részesíteni a szabályok sematikus alkalmazásával szemben. A felmerülő jogviszonyok a beruházások jellegére, valamint értékük megállapítására tekintettel különleges szakértelmet igényelnek, ezért szakértő bevonása szükséges. A szabályozásról végső soron elmondható, hogy rendkívüli körülmekintéssel, szinte hézagmentesen képes a vagyontelodásokat kiküszöbölni.

⁸⁰⁹ BDT2021. 4352.

⁸¹⁰ BENKE 2017, 3. p.

⁸¹¹ BENKE 2017, 8. p.

⁸¹² BDT2021. 4352.

⁸¹³ BDT2021. 4352.

⁸¹⁴ MENYHÁRD 2020, 1101. p.

⁸¹⁵ MENYHÁRD 2020, 1101. p.

⁸¹⁶ PETRIK - POZSONYI 2021, 149. p.

⁸¹⁷ Kúria Pfv. 20.659/2020/9., Kúria Pfv. 21.202/2020/4., Ptk. 5:68. § (1), rPtk. 137.§ (4)

⁸¹⁸ PETRIK - POZSONYI 2021, 151. p.

⁸¹⁹ Kúria Pfv. 21.414/2021/5.

⁸²⁰ Kúria Pfv. 21.414/2021/5., PK 7. számú állásfoglalás

6. AZ ÉPÍTMÉNYI JOG ELEMZÉSE ÉS SZABÁLYOZÁSA

Látható, hogy az eddigi rendszer kifejezetten erős lábakon áll. Az rendszer alapja egy merev elv, amelyhez kapcsolódik egy kiforrott kivételi rendszer. A kapcsolódó jogintézmények kapcsán a bírói gyakorlat egységes, amely kiegyensúlyozottan érvényesíti a dologi jog definitív jellegű szabályait a hétköznapi élet sajátosságaival párhuzamosan. Az építményi pedig jogról a jogtörténeti áttekintés során már szó esett. Kérdés, hogy napjainkban, különösen e dogmatikai rendszer vonatkozásában, miként alkalmazható. A visszavezetés indokait a módosító jogszabály magyarázata vázolja. Kiemeli, hogy az építményi jog rekodifikálása nem érinti az eddig fennálló lehetőségeket, csupán azok spektrumát szélesíti.⁸²¹ Végző célja a beruházások hitelbiztosítéki kérdéseinek a rendezése.⁸²² A jelenlegi állapot szerint a jövőben létesülő építményekre a vállalkozások jelzálogot nem tudnak létesíteni, ezáltal akadályát képezi a különösen népszerű napelemparkok létesítésére irányuló beruházásoknak. Másrészt felmerülnek olyan problémás esetek, amikor az ingatlanon az épület és a föld tulajdonjogának elválására vonatkozó szabályok nem alkalmazhatók.⁸²³ A jogintézmény elemzése és az indokok igazolása során érdemes hagyatkozni a 2. világháború előtti szakirodalom megállapításaira. A törvény a jogtörténeti és jogirodalmi hagyományokra tekintettel az idegen dologbeli jogok között helyezte el. Természete továbbra is haszonélvező és a tulajdonos jogállásához hasonlítható. Lényegében a haszonélvezetnél fajsúlyosabb, a tulajdonos jogait leginkább korlátozó idegen dologbeli jognak tekinthető.⁸²⁴ Mivel a legerősebb ráhatást biztosító idegen dologbeli jog, amely eltérést igényel a kárveszély viselésének általános szabályától. Egyrészt a törvény biztosítja a diszpozitivitást. Azonban a főszabály szerint a később létesített építmény vonatkozásában a kárveszély az építményi jog jogosultját terheli, fennálló építményen pedig a telektulajdonost.⁸²⁵ Összeségében úgy látom, hogy az építményi jog visszavezetése alkalmas a fennálló problémák feloldására. A törvény úgy rendelkezik, hogy az építményi jog terjedelme az épület és alkotórészei.⁸²⁶ Ez az elmondottak alapján hazai szempontból helyesebb, mint az MTJ., és a német Erbbaurechtsgesetz szóhasználata,⁸²⁷ amelyek szerint a jog alkotórészeként tekintendő. Azonban az indokolásban megjelenik az építmény jog alkotórészeként való értelmezés.⁸²⁸ Álláspontom szerint ez már nem a másik felvázolt dogmatikai irány visszatérése, hanem a jog terjedelmének kissé hatásvadász megfogalmazása. Az építményi jog visszavezetése ténylegesen számos előnnyel kecsegtet. Nizsalovszky Endre e jogintézmény előnyét egyrészt abban látta, hogy nem szükséges a telek tulajdonjogával rendelkezni, ezért a telekárak olykor indokolatlan változásait képes ellensúlyozni.⁸²⁹ Már az Mtj. idején is a fedezettel nem rendelkezők építkezéséhez szolgálhatott biztosítékként.⁸³⁰ Ez most sincs másképp. A napelemparkok építésével kapcsolatban nyújt kiegészítő megoldást. Egyrészt problémás, ha nem rendelkezik az ingatlantulajdonnal és bérleti jogviszony keretében végzi az építkezést, ugyanis ilyenkor nincs mit elzálogosítani. Ha rendelkezik az ingatlantulajdonnal, akkor pedig probléma, hogy a telek ára nincs arányban a felvenni kívánt kölcsönrel.⁸³¹ Az építményi jog így megfelelő konstrukció, ugyanis idegen dologi joggal is megterhelhető, mint a haszonélvezet vagy a jelzálog.⁸³² További probléma az is, hogy az elkészült napelemek a földhivatalok nem jegyzik be önálló ingatlanként, amely miatt ugyancsak nem létesíthető

⁸²¹ 2023. évi XXXIX. törvény végső előterjesztői indokolása 6. p.

⁸²² 2023. évi XXXIX. törvény végső előterjesztői indokolása 4. p.

⁸²³ 2023. évi XXXIX. törvény végső előterjesztői indokolása 4. p.

⁸²⁴ 2023. évi XXXIX. törvény végső előterjesztői indokolása 7. p.

⁸²⁵ 2023. évi XXXIX. törvény végső előterjesztői indokolása 41. p.

⁸²⁶ Ptk. 5: 159/A. § (2)

⁸²⁷ Erbbaurechtsgesetz 12. §

⁸²⁸ 2023. évi XXXIX. törvény végső előterjesztői indokolása 33. p.

⁸²⁹ NIZSALOVSKY 1942, 372. p.

⁸³⁰ NIZSALOVSKY 1942, 372. p.

⁸³¹ KRÜPL László: Kinek lesz fontos az építményi jog bevezetése? 2023. május 22. portfolio.hu/ingatlan/20230522/kinek-lesz-fontos-az-epitmenyijog-bevezetese-igy-latja-a-szakma-a-kormany-legujabb-donteset-616590

⁸³² NIZSALOVSKY 1942, 380. p.

zálogjog. E vonatkozásában is képes az építményi jog megoldást nyújtani.⁸³³ Ezen alkotórészként funkcionáló eszközökre kiterjedő jogosultság lesz a jelzálog alapja. A bérleti szerződéshez kapcsolódó probléma, hogy nem nyújt kellő védelmet, ugyanis egy hosszabb jogviszony esetén, ki van téve az építő a bérlő felmondási jogosultságának, illetve kiszolgáltatott helyzetbe kerül a szerződés esetleges újratárgyalása esetén.⁸³⁴ Ebből kifolyólag kedvezőbb a mindenkivel szemben érvényesíthető, bejegyzett és dologi jogi szempontból körülbástyázott jogi pozíció.⁸³⁵ Egyebekben a soproni mélygarázsügy kapcsán tapasztalt akadályokat is feloldja, ugyanis kizárólagos állami és önkormányzati vagyonon is létesíthető.⁸³⁶ Felmerül a kérdés, hogy nem tiltott-e ilyen forgalomképtelen ingatlanokat építményi joggal terheli. A válasz nem, ugyanis az Nemzeti vagyonról szóló törvény Ptk.-val párhuzamos módosítása lehetőséget biztosít erre. E megállapítások pedig igazolják a módosító jogszabály indokolását. Előnye így abban mutatkozik meg, hogy egy sokkal lazább, széles körben alkalmazható jogi konstrukció. E megállapítást támasztja alá az is, hogy az építményi jog alapján épület létesítése nem kötelezettség, hanem jogosultság.⁸³⁷ Ezáltal még nem létező építmények vonatkozásában is létesíthető.⁸³⁸ Mellesleg a korai értelmezés szerint, ha az építmény elpusztul, akkor a jog nem szűnik meg, és akár a telek más részén is újraépíthető.⁸³⁹ Legnagyobb időbeli terjedelme az Mtj. idején alkalmazott 100 év helyett csak 50 év lehet, viszont megújításának nincs akadálya. Az indoklás ezen időtartamot a jogösszehasonlításra, illetve a bizalmi vagyonkezelés vonatkozásában biztosított hosszabb határozott idő alapján határozta meg.⁸⁴⁰ Széleskörű alkalmazási lehetőségei segítenek a szigorú tulajdoni szabályozás gazdasági érdekeket gátló hézagait betölteni. Az aedificium solo cedit elvéhez kapcsolódó jogintézményi rendszer tisztaságát nem veszélyezteti, azonban rendkívül konzekvens dogmatikai mérlegelés szükséges a jogintézmény alkalmazása során, valamint szükséges a hazai jogtörténeti hagyományok felelevenítése.

⁸³³ KRÜPL 2023,

⁸³⁴ KRÜPL 2023,

⁸³⁵ KRÜPL 2023,

⁸³⁶ KRÜPL 2023,

⁸³⁷ NIZSALOVSKY 1942, 378. p.

⁸³⁸ NIZSALOVSKY 1942, 378. p.

⁸³⁹ NIZSALOVSKY 1942, 378. p.

⁸⁴⁰ 2023. évi XXXIX. törvény végső előterjesztői indokolása 34. p.

7. ÖSSZEGZÉS

Megállapítható, hogy a magyar jogalkalmazásban ilyen széles lehetőségek sosem álltak rendelkezésre az épület és föld tulajdoni és használati kérdéseinek rendezésére. Egyrésztől látható, hogy az aedificium solo cedit elve különböző politikai ideológiák támadásait átvészelve őrzi meghatározó jellegét. A jogalkotó kivételi rendszer biztosításával képes csak a társadalmi igényeknek teret engedni. Napjainkban is erősen zárt rendszer képét jelenítette meg a szabályozás és a gyakorlat. A bíróságok konzekvensen alkalmazzák a dologi jog kógens szabályait, valamint ügyelnek az ingatlanjog követelményeire. Ennek ellensúlyozása érdekében pedig kifejezetten széles kereteket biztosítanak a felek akaratának az érvényesülésére és a hétköznapi élet sajátosságainak, amelynek egyik megnyilvánulása a felek megállapodásának legszélesebb értelmezése. A rendszer teljességét pedig a ráépítés szövevényes szabályozása adja, amely mindennemű vagyoneltolódást és érdekkonfliktust értékel. E rendszerbe ékelődött be az építményi jog. Célja nem veszélyeztetni az eddig fennálló intézményi rendszer tisztaságát, hanem a lehetőségek körét cizellálja. Az építményi jog azokban az esetekben fog érvényesülni, ahol az elváló tulajdonjog alkalmazása véget ér. A minél szélesebb lehetőségeket az üzleti élet változatosságai vég nélkül igénylik, így a hozzáfűződő reményeket képes lesz beváltani.

8. IRODALOMJEGYZÉK:

Hazai:

- 1991. évi XIV. törvény indokolása - a Polgári Törvénykönyv módosításáról (utolsó megtekintés: 09.26.)
- 2023. évi XXXIX. törvény végső előterjesztői indokolása a gazdaság versenyképességének növelése érdekében történő törvénymódosításokról (utolsó megtekintés és letöltés: 09.30)
- számú polgári kollégiumi állásfoglalás (utolsó megtekintés: 09.21.)
- A m. bír. Kúria jogegységi tanácsának 92. számú polgári döntvénye. (utolsó megtekintés és letöltés: 08.26.)
- Az 1959-es Polgári Törvénykönyv előkészítő anyagai I. kötet. (utolsó megtekintés és letöltés: 09.11.)
- BENKE József: A jogalap nélküli gazdagodás szabályainak alkalmazása a polgári jogban II. *Polgári jog*, 2017/9. (utolsó megtekintés és letöltés: 09.23.)
- KRÜPL László: Kinek lesz fontos az építmenyi jog bevezetése? portfolio.hu/ingatlan/20230522/kinek-lesz-fontos-az-epitmenyjog-bevezetese-igy-latja-a-szakma-a-kormany-legujabb-donteset-616590(utolsó megtekintés: 2023. 09. 30.)
- FÖNYINÉ KAZARECZKI Andrea-TOLNAI Ildikó: Ingatlanjog I. Budapest, Wolters Kluwer, 2019.
- GÁRDOS István - TOMORI Erika: A Kúria elvi határozata a jövőbeni követeléseken alapított zálogjog felszámolási eljárásban való érvényesüléséről. *Polgári jog*, 2017/4. (utolsó megtekintés és letöltés: 09. 06.)
- GÁRDOS Péter - VÉKÁS Lajos: Nagykomentár a Polgári törvénykönyvhöz. Budapest, Wolters Kluwer, 2020.
- GELLÉRT György (szerk.): Nagykomentár a Polgári Törvénykönyvről szóló 1959. évi IV. törvényhez. (utolsó megtekintés és letöltés: 09.30.)
- NAGY László: Az aedificium solo cedit elvének alkalmazásához. *Jogtudományi Közlöny*, 1956/3. (utolsó megtekintés és letöltés: 09. 14.)
- SZLADITS Károly: Magyar Magánjog. Dologi jog. V. kötet. Budapest, Grill Károly Könyvkiadó Vállalata, 1942.
- WELLMANN György (szerk.): A Ptk. magyarázata IV/VI. Budapest, HVG ORAC, 2021.

Német:

- Walter ERMAN: Bürgerliches Gesetzbuch. Handkommentar. Band I. – De Gruyter, Köln, 2017.
- Walter Erman: Bürgerliches Gesetzbuch. Handkommentar. Band II. – De Gruyter, Köln, 2017.
- Thomas DIEHN - Christian A. HEINZEL: Eigentum 2 - Erwerb und Verlust des Eigentums. In J. von STAUNDINGERS: Kommentar zum Bürgerlichen Gesetzbuch mit Einführungsgesetz und Nebengesetzen. Buch 3. Sachenrecht. - De Gruyter, Berlin, 2020.

Felhasznált jogszabályok:

- 1959. évi IV. törvény a Polgári Törvénykönyvről (utolsó megtekintés: 09. 20.)
- 1977. évi IV. törvény - a Magyar Népköztársaság Polgári Törvénykönyvéről szóló 1959. évi IV. törvény módosításáról és egységes szövegéről (utolsó megtekintés: 08. 15.)
- 1991. évi XIV. törvény a Polgári Törvénykönyv módosításáról (utolsó megtekintés: 08. 20.)

- 2013. évi V. törvény a Polgári Törvénykönyvről (utolsó megtekintés: 10. 05.)
- 1993. évi XLVIII. törvény a bányászatról (utolsó megtekintés: 09. 01.)
- 1996. évi LIII. törvény a természet védelméről (utolsó letöltés: 09. 03.)
- 1997. évi CXLI. törvény az ingatlan-nyilvántartásról (utolsó letöltés: 09. 19.)
- 1997. évi LXXVIII. törvény az épített környezet alakításáról és védelméről (utolsó letöltés: 08. 30.)
- 2023. évi XXXIX. törvény a gazdaság versenyképességének növelése érdekében történő törvénymódosításokról (utolsó letöltés: 09. 28.)

Német jogszabályok:

- Bürgerliches Gesetzbuch (utolsó megtekintés: 09. 23.)
- Errbaurechtgesetz (utolsó megtekintés: 09. 25.)

Feldolgozott joggyakorlat:

- EBH2005. 1303./ BH2006. 109. (utolsó letöltés: 07. 25.)
- EBH2008. 1681. (utolsó letöltés: 08. 14.)
- EBH2010. 2218. (utolsó letöltés: 07. 27.)
- EBH2012. P.4. (utolsó letöltés: 09. 15.)
- EBH2013. P.5. (utolsó letöltés: 09. 20.)
- BDT2023. 4610. (utolsó letöltés: 08. 24.)
- BH1987. 162. (utolsó letöltés: 08. 28.)
- BH1996. 24. (utolsó letöltés: 09. 23.)
- BH1996. 420. (utolsó letöltés: 09. 09.)
- BH1997. 36. (utolsó letöltés: 08. 22.)
- BH2003. 192. (utolsó letöltés: 09. 18.)
- BH2008. 330. (utolsó letöltés: 09. 26.)
- BH2012. 169. (utolsó letöltés: 08. 10.)
- BH2013. 120. (utolsó letöltés: 09. 20.)
- BH2013. 336. (utolsó letöltés: 07. 26.)
- BH2019. 105. (utolsó letöltés: 08. 28.)
- BH2019. 125. (utolsó letöltés: 08. 09.)
- BH2021. 310. (utolsó letöltés: 09. 28.)
- BH2021. 38. (utolsó letöltés: 08. 11.)
- BH2023. 160. (utolsó letöltés: 08. 22.)
- BDT2021. 4352. (utolsó letöltés: 08. 16.)
- BDT2001. 353. (utolsó letöltés: 08. 10.)

- BDT2002. 672. (utolsó letöltés: 08. 17.)
- BDT2004. 1054. (utolsó letöltés: 07. 29.)
- BDT2008. 1810. (utolsó letöltés: 07. 30.)
- BDT2012. 2654. (utolsó letöltés: 09. 01.)
- BDT2012. 2768. (utolsó letöltés: 08. 20.)
- BDT2021. 4352. (utolsó letöltés: 08. 27.)
- KGD2007. 225. (utolsó letöltés: 08. 16.)
- KGD2016. 161. (utolsó letöltés: 08. 01.)
- Kúria Kfv. 37.702/2018/8. (utolsó letöltés: 08. 20.)
- Kúria Pfv. 20.031/2016/4. (utolsó letöltés: 08. 23.)
- Kúria Pfv. 20.046/2013/6. (utolsó letöltés: 08. 11.)
- Kúria Pfv. 20.207/2020/5. (utolsó letöltés: 07. 30.)
- Kúria Pfv. 20.224/2015/2. (utolsó letöltés: 09. 03.)
- Kúria Pfv. 20.274/2022/9. (utolsó letöltés: 08. 13.)
- Kúria Pfv. 20.276/2022/8. (utolsó letöltés: 09. 26.)
- Kúria Pfv. 20.316/2014/10. (utolsó letöltés: 09. 12.)
- Kúria Pfv. 20.365/2022/5. (utolsó letöltés: 09. 20.)
- Kúria Pfv. 20.395./2018/9. (utolsó letöltés: 08. 25.)
- Kúria Pfv. 20.431/2014/6. (utolsó letöltés: 08. 11.)
- Kúria Pfv. 20.485/2021/4. (utolsó letöltés: 09. 24.)
- Kúria Pfv. 20.659/2020/9. (utolsó letöltés: 09. 17.)
- Kúria Pfv. 20.665/2015/3. (utolsó letöltés: 08. 23.)
- Kúria Pfv. 20.696/2020/15. (utolsó letöltés: 08. 25.)
- Kúria Pfv. 20.786/2017/9. (utolsó letöltés: 09. 11.)
- Kúria Pfv. 20.864/2021/22. (utolsó letöltés: 08. 15.)
- Kúria Pfv. 20.961/2016/3. (utolsó letöltés: 08. 30.)
- Kúria Pfv. 21.035/2015. (utolsó letöltés: 09. 16.)
- Kúria pfv. 21.067/2017/5. (utolsó letöltés: 09. 10.)
- Kúria Pfv. 21.202/2020/4. (utolsó letöltés: 09. 02.)
- Kúria Pfv. 21.279/2015/11. (utolsó letöltés: 09. 23.)
- Kúria Pfv. 21.414/2021/5. (utolsó letöltés: 09. 27.)
- Kúria Pfv. 21.467/2011/4. (utolsó letöltés: 08. 03.)
- Kúria Pfv. 21.512/2012/5. (utolsó letöltés: 07. 30.)
- Kúria Pfv. 21.817/2016/9. (utolsó letöltés: 07. 28.)
- Kúria Pfv. 21.859/2017/10. (utolsó letöltés: 09. 06.)

- Kúria Pfv. 21.922/2011/4. (utolsó letöltés: 09. 14.)
- Kúria Pfv. 22.173/2016/4. (utolsó letöltés: 08. 16.)
- Kúria Pfv. 22.235/2016/6. (utolsó letöltés: 08. 11.)
- Kúria pfv. 22.416/2017/7. (utolsó letöltés: 09. 01.)
- Legfelsőbb Bíróság pfv. 20.425/2010/5. (utolsó letöltés: 09. 04.)
- Legfelsőbb Bíróság Pfv. 22.079/2010/4. (utolsó letöltés: 07. 28.)
- Debreceni Ítéltábla Pf. 20.119/2021/8. (utolsó letöltés: 07. 30.)
- Debreceni Ítéltábla Pf. 20.424/2010/4. (utolsó letöltés: 08. 03.)
- Fővárosi Ítéltábla Pf. 20.035/2023/4. (utolsó letöltés: 09. 14.)
- Fővárosi Ítéltábla Pf. 20.182/2022/8. (utolsó letöltés: 08. 13.)
- Fővárosi Ítéltábla Pf. 20.606/2014/3. (utolsó letöltés: 08. 08.)
- Fővárosi Ítéltábla Pf. 20.635/2012/5. (utolsó letöltés: 09. 18.)
- Fővárosi Ítéltábla Pf. 20.636/2014/2. (utolsó letöltés: 09. 21.)
- Fővárosi Ítéltábla Pf. 20.859/2016/3 (utolsó letöltés: 09. 26.)
- Fővárosi Ítéltábla Pf. 20.915/2015/6. (utolsó letöltés: 08. 12.)
- Győri Ítéltábla Pf. 20.092/2022/7. (utolsó letöltés: 09. 11.)
- Győri Ítéltábla Pf. 20.275/2013/4. (utolsó letöltés: 09. 06.)
- Budapest Környéki Törvényszék P. 20.430/2020/48. (utolsó letöltés: 09. 11.)
- Fővárosi Törvényszék P. 21.046/2012/58. (utolsó letöltés: 08. 07.)
- Fővárosi Törvényszék P. 23.493/2011/24. (utolsó letöltés: 08. 15.)
- Hajdú-Bihar Megyei Bíróság P. 21.838/2004/115. (utolsó letöltés: 08. 01.)
- Fővárosi Bíróság Pf. 636.970/2009/6. (utolsó letöltés: 09. 08.)
- Balassagyarmati Járásbíróság p. 20.546/2015/9. (utolsó letöltés: 09. 11.)
- Miskolci Járásbíróság P. 20.532/2017/72. (utolsó letöltés: 08. 16.)
- Pesti Központi Kerületi Bíróság P. 87.897/2007/26. (utolsó letöltés: 08. 22.)

Német jogesetek:

- BGH 7. 4. 2017 – V ZR 52/16, NJW 2017, 2099
- BGH NWJ 2016, 822
- RG 158
- RG 362

DUBRAVICZKY ZSÓFIA

A szülői felügyelettel kapcsolatos perek változásai a jogsértő bizonyítási eszközök felhasználhatóságának tükrében

Absztrakt

A dolgozatom keretei között a szülői felügyelettel kapcsolatos pereket érintő közelmúltbeli változásokat vizsgálom, különös tekintettel a jogsértő bizonyítási eszközök perbeli felhasználhatóságának problémájára. A téma aktualitását adja, hogy mind a releváns eljárásjogi és anyagi jogi szabályok nemrégiben módosultak, ezzel jelentős változásokat hoznak a szülői felügyelet gyakorlásának rendezése iránti perek gyakorlatában, és a bizonyítás újabb irányait is szükségessé tették.⁸⁴¹ A tanulmányomban a módosítások összegzését követően a téma tárgyalásához szükséges elméleti alapok lefektetésére törekszem. Ezt követően vizsgálom az Európai Unió hatását a magyar szabályozásra, mely keretei között a szülői felügyelettel kapcsolatos pereket érintő változások elemzésére keríték sort. A módosítások elemzésének vizsgálatánál kitérek a jogsértő bizonyítékokkal kapcsolatban felmerült kérdéskörökre, a jelenleg hatályos szabályok mentén, majd a pályamunkám negyedik gondolati egységében az eljárásjogi kódex jogsértő bizonyítási eszközökkel kapcsolatos szabályaival foglalkozom.

⁸⁴¹ WOPERA Zsuzsa: Szülői felügyeletet érintő perek – új utakon. In BODZÁSI Balázs (szerk.): Jogászegyleti Értekezések. Budapest, Magyar Jogász Egylet, 2022. 385. p. cdn-60b7abf2c1ac185aa47cf636.close.com/wpcontent/uploads/sites/50/2022/08/jogasz-egylet-2022.pdf [(utolsó letöltés: 2023. 09. 15.) a továbbiakban: WOPERA, 2022]

1. BEVEZETÉS

A családjog folyamatosan fejlődő és változó jogterületek közé tartozik, mivel ki van téve, egyrészt emberi jogi és gyermekjogi hatásoknak, másrészt a gyors társadalmi fejlődésnek is.⁸⁴² Erre tekintettel, mind a szülői felügyeletre vonatkozó szabályok, a szülői felelősség gyakorlása, a gyermek családdal kapcsolatos jogai, valamint a gyermekjogok és a szülői feladatok egymásra gyakorolt hatása is folyamatosan változnak.⁸⁴³

Egyebek mellett a 2013. évi V. törvény a Polgári Törvénykönyvről (a továbbiakban: Ptk.) szülői felügyelettel kapcsolatos perinek szabályozása tekintetében hozott változást a Tanács (EU) 2019/1111 rendeletének a házassági és szülői felelősségi ügyekben a joghatóságról, a határozatok elismeréséről és végrehajtásáról, valamint a gyermekek jogellenes külföldre viteléről (a továbbiakban: Brüsszel IIb rendelet), mely hatálybalépésével, 2022. augusztus 1-jétől hatályon kívül helyezte a 2201/2003/EK rendeletet.⁸⁴⁴ A rendelet célja lényegében abban áll, hogy hatékonyabb szabályokat biztosítson a határon átnyúló szülői felelősséggel⁸⁴⁵ kapcsolatosan, az eljárásban részt vevő gyermekek és szüleik számára.⁸⁴⁶ Ezen felül a rendelet célja az is, az eljárásokat gyorsítsa, arra tekintettel, hogy sokszor gyorsan kell cselekednie az eljáró hatóságoknak a gyermek mindenek felett álló érdekében.⁸⁴⁷ A dolgozatomban a rendelettel, az érintett Ptk. rendelkezések tekintetében foglalkozom.

A 2021. évi CXXII. törvény egyes igazságügyi tárgyú, valamint kapcsolódó törvények módosításáról (a továbbiakban: Módtv.) akként módosította a szülői felügyelet gyakorlásának szabályait, hogy a Ptk. 4:164.§ kiegészült a szülői felügyelet gyakorlásának egy további módjával⁸⁴⁸: *A közös szülői felügyelet úgy is gyakorolható, hogy a szülők felváltva, azonos időtartamban jogosultak és kötelesek a gyermek nevelésére és gondozására.*

Ezzel a módosítással lényegében egy, a gyakorlat által már korábban is ismert és alkalmazott jogintézményt nevesít a Ptk., mely nagyban épít a szülők közötti együttműködési hajlandóságra. Ezt célszerű váltott gondoskodásnak (és nem elhelyezésnek)⁸⁴⁹ nevezni, jóllehet ez a Ptk.-ban expressis verbis nem jelenik meg.

Ezen felül lényeges módosítása a Módtv.-nek, hogy a Ptk. 4:167.§-át a további mondattal egészítette ki, hogy: *A bíróság az egyik szülő kérelmére is dönthet a szülői felügyelet közös gyakorlásáról, ha az a kiskorú gyermek érdekében áll.*

Ezen módosítás a közös szülői felügyelet bíróság általi elrendelésének azon esetét szabályozza, amely csupán az egyik szülő kérelmére, -azaz a szülők közötti megállapodás hiányában- is biztosít ilyen jellegű döntési alternatívát a bíróság számára. Ez a korábbi gyakorlathoz képest radikális változást jelent, tekintettel arra, hogy a módosítás előtt csupán a szülők közös kérelmére volt lehetősége a bíróságnak arra, hogy a közös szülői felügyelet elrendeléséről határozzon, még abban az esetben is, amennyiben mind a két szülőt egyaránt alkalmasnak vélte a gyermek nevelésére.⁸⁵⁰

⁸⁴² SZEIBERT Orsolya: A váltott gondoskodás előnyei és akadályai, továbbá a gyermek vallásszabadsága és származás megismeréséhez fűződő joga nemzetközi összehasonlításban. *Családi Jog*, 2022/2. 32. p.

⁸⁴³ Lásd uo. 32. p.

⁸⁴⁴ GYENGÉNYÉ NAGY Márta: A megújulás küszöbén. A joggyakorlat hatása az átdolgozott Brüsszel IIa rendeletre. *Családi Jog*, 2021/4. 1. p.

⁸⁴⁵ A Brüsszel IIb rendelet (a korábban hatályos Brüsszel IIa rendelettel egyetemben) terminológiájában a szülői felelősség kifejezést használja. A rendelet 2. cikk (1) 7. akként rendelkezik, hogy: „szülői felelősség”: egy gyermek személyével, vagy vagyonával kapcsolatos valamennyi olyan jog és köteletség, amelyet valamely természetes vagy jogi személy határozat, jogszabály vagy jogi erővel bíró megállapodás alapján gyakorol, illetve teljesít, ideértve a felügyeleti jogot és a kapcsolattartási jogot is.

⁸⁴⁶ GYENGÉNYÉ NAGY: i.m. 1. p.

⁸⁴⁷ Lásd uo. 1. p.

⁸⁴⁸ SZEIBERT Orsolya: Új mérföldkő a hazai családjogi szabályozásban: a bíróság által elrendelhető közös szülői felügyelet és váltott gondoskodás. *Családi Jog*, 2022/1. 13. p.

⁸⁴⁹ Ezzel igazodva a jelenleg hatályos Ptk. fogalomhasználatához, tekintettel arra, hogy a gyermek elhelyezése ma már csak abban az értelemben használatos, amikor a gyermeket a szülőkön kívül álló harmadik személynél helyezi el a bíróság.

⁸⁵⁰ WOPERA, 2022 387. p.

Egy további lényeges módosítása a Módtv.-nek abban ragadható meg, hogy lényegében egy új, pontosabban a 4:167/A§.-al egészítette ki a Ptk.-t, mely *a közös szülői felügyelet bírósági rendezését szabályozza*. Ezen paragrafus egyrészt meghatározza azt, hogy milyen kérdésekben kell a bíróságnak döntenie a közös szülői felügyelet elrendelése esetén,⁸⁵¹ másrészt rendelkezik arról is, hogy a bíróság a közös szülői felügyelet elrendelése esetén *a kiskorú gyermek érdekében figyelemmel elrendelheti, hogy a szülők a gyermekről felváltva, azonos időtartamban gondoskodjanak*. A paragrafus rögzíti továbbá azon a kérdések körét is, melyekben a bíróságnak döntenie kell a közös szülői felügyelet elrendelése esetében.

A közös szülői felügyeletet érintő módosítások mellett ehelyütt említendő, hogy az uniós jog hatására a Ptk. 4:171.§ (4) bekezdése 2022. augusztus 1-jén hatályba lépett, és ennek következtében ezen időpontot követően a bíróságnak törvényi kötelezettsége, hogy az eljárás során értesítse az ítélőképessége birtokában lévő gyermeket a nyilatkozattétel lehetőségéről. Ezen rendelkezés számos kérdést vet fel. A jogsértő bizonyítási eszközök befogadásának mérlegelése szempontjából is jelentőséggel bírhat, így tanulmányomban az ezen tárgykört érintő megválaszolandó kérdésekre később részletesen kitérek.

Ezen anyagi jogszabályváltozások súlya és jelentősége a téma kapcsán vitathatatlan, ennek megfelelően dolgozatomban ezek elemzésére részletesen sort kerítetek. A jogsértő bizonyítási eszközök témájának kapcsán az eljárásjogi szabályok változásának jelentőségét sem lehet alábecsülni, így szükséges a bevezető gondolatok körében erre is kitérni.

Amennyiben a bizonyításhoz való jog visszaélésszerű gyakorlásáról beszélünk,⁸⁵² akkor érdemes azzal kezdeni, hogy a 2016. évi CXXX. törvény a polgári perrendtartásról (a továbbiakban: Pp.), mely 2018 január 1.-jén lépett hatályba, jelentős változást hozott a korábbi 1952. évi III. törvény a polgári perrendtartásról-hoz (a továbbiakban: rPp.) képest. A változás lényege abban áll, hogy a Pp.-ben szabályozásra kerültek a jogsértő bizonyítási eszközök. A normatív szabályozás szükségességét az tette indokolttá, hogy a téma kapcsán kialakult bírói gyakorlat bizonytalan volt, valamint a technikai környezet folyamatosan változott.⁸⁵³ A technikai fejlődés nyomán ugyanis elterjedtek az olyan eszközök, melyek kifejezetten alkalmasak arra, hogy információt gyűjtsenek az érintettekről,⁸⁵⁴ valamint egyre szélesebb társadalmi kör számára igénybe vehető, egyszerűbben és könnyebben felhasználható eszközöket kínálnak ahhoz, hogy a felek a bizonyítási érdeküket akár jogsértés útján is kielégítsék.⁸⁵⁵ A téma tárgyalásának aktualitását adja ezen felül, hogy a személyiségi jogok védelme - a jogállam differetia specifikájaként - a közelmúltban egyre inkább felértékelődött.⁸⁵⁶ Tekintettel arra, hogy a jogsértő bizonyítási eszköz perbeli felhasználása alapjogi kollíziót eredményez azzal, hogy az egyik fél bizonyításhoz való joga összeütközésbe kerül a másik fél emberi méltósághoz való jogával.⁸⁵⁷ Ebben az esetben a bíróságoknak az összeütköző alapjogok konkrét helyzetének vizsgálatát, összemérését és értékelését is el kell végezniük.⁸⁵⁸

Tágabb perspektívából szemlélve a kérdést, a jogsértő bizonyítási eszközök vizsgálata a családjogi perekben kiemelkedő jelentőségű, tekintettel arra, hogy ezen eljárásokban a részt

⁸⁵¹ SZEIBERT Orsolya: Új mérföldkő a hazai családjogi szabályozásban: a bíróság által elrendelhető közös szülői felügyelet és váltott gondoskodás. *Családi Jog*, 2022/1. 10. p.

⁸⁵² SÜLYÖK Márton: Bizonyíték vagy ígéret? Magánszféra-védelem, „leplezett eszközök” és bizonyítékkizárás a polgári eljárásban. *Acta Humana*, 2018/1., 84.p., folyoirat.ludovika.hu/index.php/actahumana/article/view/895/263 [utolsó letöltés: 2023. 09.18.] a továbbiakban: SÜLYÖK, 2018]

⁸⁵³ KÖNYVES Gréta: A cél szentesíti az eszközt? A jogsértő bizonyítási eszközök felhasználásának dilemmái a polgári perben. *Magyar Jog*, 2021/9. 504. p. (a továbbiakban: KÖNYVES, 2021)

⁸⁵⁴ SZENDRŐI Anna: A jogsértő bizonyítási eszközök felhasználhatósága a családjogi perben. *Miskolci Jogi Szemle*, 2019/2., 154. p. mjsz.uni-miskolc.hu/files/7909/12_szendr%C5%91anna_t%C3%B6r%C3%B6kdel.pdf [utolsó letöltés: 2023. 09. 21.] a továbbiakban: SZENDRŐI, 2019]

⁸⁵⁵ DÖME Attila: A bizonyítás általános szabályai. In: A Varga István (szerk.): A polgári perrendtartás és a kapcsolódó jogszabályok kommentárja. II/III. Budapest, HVG-ORAC, 2018. 1136. p (a továbbiakban: DÖME, 2018)

⁸⁵⁶ SZENDRŐI, 2019 154. p.

⁸⁵⁷ KÖNYVES, 2021 504. p.

⁸⁵⁸ Lásd uo. 504. p.

vevő felek személyes és bizalmi jellegű kapcsolatban vannak, vagy hosszabb időn keresztül abban voltak egymással, így ezen pertípusban az előfordulásuk tipikusnak nevezhető. A felhasználás kérdését pedig tovább színezi az a tény, hogy alapvetően nehezen bizonyítható kérdéseket – emberi kapcsolatok, érzelmek, kötődések, csalódások, bosszúállás – kell a jog eszközeivel felderíteni, értékelni majd szabályozni a perekben.⁸⁵⁹ A szülői felügyelettel kapcsolatos perekre koncentrált vizsgálatot – melyre a dolgozatomban végső soron törekszem – az általam fentebb részletezett olyan jelentőségű módosítások indokolják, melyek olyan gyökeres változást jelentenek a korábbi szabályokhoz képest, melyek a bizonyítás egészen új útjait tehetik szükségessé, mondhatni új bírói szerepfelfogást igényelnek.⁸⁶⁰ A képet pedig tovább árnyalja, hogy a folyamatosan változó jogszabálykörnyezetben a gyermek jogai fokozatosan előtérbe kerülnek. Ennek megfelelően a jogsértő bizonyítási eszközök kapcsán arra keresem a választ, hogy a szülői felügyelettel kapcsolatos perek tekintetében miként változott meg a jogszabálykörnyezet, valamint a megváltozott jogszabálykörnyezetben hogyan funkcionál a Pp. 269.§-a, képes-e megfelelő mérlegelési szempontokat biztosítani a bíróságok számára. Ezen mérlegelési szempontok elegendő támpontot adnak-e, a fentebb már említett összeütköző alapjogok mentén az egyik vagy a másik alapjog korlátozásához,⁸⁶¹ ezzel elkerülve a széttartó joggyakorlatot, alaptörvényellenes határozatokat, továbbá a személyiségi jogokat képesek-e megfelelően védelmezni.

⁸⁵⁹ VISONTAI-SZABÓ Katalin: A bizonyítás szempontjai és nehézségei a szülői felügyelet rendezésére irányuló perekben. *Családi Jog*, 2015/1. pp. 30–31.

⁸⁶⁰ WOPERA, 2022 385. p.

⁸⁶¹ KÖNYVES, 2021 504. p.

2. ELMÉLETI ALAPOK

A tanulmányom jelen fejezetében a téma tárgyalásához szükséges elméleti alapok lefektetésére törekszem. Elsőként a jogsértő bizonyítási eszközök fogalmával, majd a szülői felügyeleti jog fogalmával végül pedig a gyermek jogaival kapcsolatos elméleti alapokra koncentrálok. A három téma mentén kellő alappal tudok foglalkozni a jogsértő bizonyítási eszközök befogadhatóságával a szülői felügyelettel kapcsolatos perekben, mind a témát érintő változásokat illetően, mind a jogértelmezési kérdések kapcsán.

2.1. Jogsértő bizonyítási eszköz – a perben való felhasználhatóság perspektívái

Az új információs, kommunikációs és multimédiás eszközök megjelenése és általános elterjedése miatt a gyakorlatban egyre többször merül fel kérdésként, hogy felhasználhatók-e a jogellenes vagy jogellenesen megszerzett bizonyítékok, melyek a leggyakrabban titkos kép- és hangfelvételek formájában jelentkeznek.⁸⁶² A technológia fejlődése nyomán és ezáltal az egyre könnyebbé váló magánszférasértések a magánszférasértő bizonyítási eszközök kizárásának kérdéseit tovább bonyolítják,⁸⁶³ valamint a széttartó bírói gyakorlat elkerülése érdekében, a nagyszámban jelentkező esetekre tekintettel szükséges a normatív, törvényi szabályozás.⁸⁶⁴

A jogsértő bizonyítási eszközök perbeli felhasználhatóságáról – a Pp.-ben való szabályozás hatályba lépése előtt - a szakirodalomban három elmélet alakult ki.⁸⁶⁵ A skála egyik felén Farkas József álláspontja helyezkedik el, melynek értelmében a bíróság az igazság kiderítése érdekében, a szabad bizonyítás rendszerének megfelelően, szabadon felhasználhat minden olyan bizonyítékot, amely a tényállás megállapítására alkalmas, kivéve abban az esetben, amennyiben a törvény valamely bizonyíték felhasználhatóságát kifejezetten megtiltja.⁸⁶⁶ A szabad bizonyítás elvéből az elmélet levezette, hogy a bizonyítási eszköz a polgári perben abban az esetben is felhasználható, amennyiben az bűncselekmény vagy személyiségi jogsértés eredményeként keletkezett, vagy szerezte azt meg a bizonyítási érdekekkel rendelkező fél.⁸⁶⁷ Az elmélet a polgári per célját a valódi tényállás felderítésében, az igazság kiderítésében látta, melyet nem korlátozhat sem a személyiségi jogok védelme, sem pedig a jóhiszeműség elve.⁸⁶⁸ Ezzel az elmélettel szemben a skála másik felén helyezkedik el Székely László álláspontja, aki anyagi jogi perspektívából szemlélte a kérdést, a személyiségi jogok védelmének fontosságából kiindulva amellet érvel, hogy a polgári perben semmi szín alatt nem használhatóak fel a jogsértő módon szerzett bizonyítékok. Nem tartja megfelelőnek a jóhiszemű pervitel eljárásjogi alapelveire visszavezetni a jogsértő bizonyítási eszközök felhasználhatóságának kérdését, hanem egy fajsúlyosabb alapelvre, nevezetesen a legalitás alapelveire vezeti azt vissza.⁸⁶⁹ Ez az alapelv, nem ágazati szinten – az eljárásjogi kódexben – jelenik meg, hanem a jogrendszer egészét átható alapelvnek tekintendő. Az elv lényege pedig abban áll, hogy a bírósági eljárás során mind az anyagi jogi mind pedig az eljárásjogi szabályok betartandók az eljárás során. Ennek megfelelően a bírósági eljárásban nem legitimálhatók az olyan anyagi jogi jogsértések sem, melyek adott esetben személyiségi jogsértést valósítanak meg, például egy titokban - az érintett tudta, beleegyezése nélkül – elkészített hangfelvétel bizonyítási eszközként való perbeli felhasználása nyomán.⁸⁷⁰ A harmadik elv pedig a skála két végpontja között helyezkedik el,

⁸⁶² T/11900. számú törvényjavaslat a polgári perrendtartásról 367. p.

⁸⁶³ SÜLYÖK, 2018 85. p.

⁸⁶⁴ KÖNYVES, 2021 504. p.

⁸⁶⁵ Pp. 269.§- hoz kapcsolódó indokolás uj.jogtar.hu/#doc/db/1/id/A1600130.TV/ts/20230901/lr/269(utolsó letöltés: 2023. 09. 25.)

⁸⁶⁶ SZENDRŐI, 2019 157. p.

⁸⁶⁷ KÖNYVES, 2021 505. p.

⁸⁶⁸ Lásd uo. 505. p.

⁸⁶⁹ SZÉKELY László: Legitimálható-e a legitiálhatatlan? A titkos hangfelvételek perbeli felhasználhatóságáról. *Jogtudományi Közöny*, 1866/11. 603. p. (a továbbiakban: SZÉKELY, 1866)

⁸⁷⁰ Lásd uo. pp. 601- 609.

melyet Kengyel Miklós dolgozott ki a viszonyossági elv koncepciója mentén.⁸⁷¹ Ennek értelmében, a konkrét jogvitában a bíróságnak mérlegeléssel kell döntenie abban a kérdésben, hogy a bizonyíték megszerzésében megnyilvánuló jogellenesség összemérhető-e az ellenérdekű fél esetleges jogsértő magatartásával.⁸⁷² Arra az álláspontra helyezkedik, hogy ezen mérlegelést pontos, egzakt módon körülírt szabályokkal nem lehet körül írni, azonban a mérlegelés köréből kizárható egyrészt a bűncselekmények elkövetése, másrészt a személyiségi jogok megsértése is – az ilyen módon megszerzett bizonyítékok semmilyen körülmények között nem használhatók fel.⁸⁷³ A joggyakorlat végül az arany középutat, tehát a viszonyossági elvet kezdte el követni.⁸⁷⁴

Ezen a ponton érdemes röviden kitérni a joggyakorlat alakulására. Kezdetben ugyanis a gyakorlat abból indult ki, hogy a bíróság vagy más hatóság előtt folyó eljárásban az igazság érvényesülésének biztosítása közérdek, és a bizonyítás ezen célt szolgálja, melynek értelmében nem lehet például a hangfelvétel felhasználását visszaélésnek tekinteni, amennyiben ez a hangfelvétel felhasználójával szemben elkövetett jogsértéssel kapcsolatos bizonyítás érdekében történik.⁸⁷⁵ Tehát az igazság kiderítésének biztosítása fajsúlyosabb célként fogalmazódott meg, mint a személyiségi jogok védelme. Később a liberális eszmék elterjedésével és az emberi jogok előtérbe kerülésével olyan értékek és követelmények jelentek meg a jogrendben, melyek alkalmasnak bizonyultak az oly sokáig eszményített (anyagi) igazság elvének megkérdőjelezésére, melynek következtében a törvényhozó feladta azon célt, hogy a polgári jogviták elbírálását az igazság alapján biztosítsa.⁸⁷⁶

2.2. A Pp. rendeltetése a jogvitamegoldás kapcsán, a bizonyítás alapvető szabályai

A Pp. tulajdonképpen a Magyarország Alaptörvényében deklarált bírósághoz fordulás jogának tényleges jogági megvalósítását konstruálja meg. A Pp. feladata végső soron az, hogy a tisztességes eljárási renddel, ésszerű határidőn belül az eljárási garanciák szabályrendszerének alkalmazásával a véglegesség igényével döntés szülessen az adott jogvitában.⁸⁷⁷ Ebben az aspektusban merül fel a kérdés, hogy mi ténylegesen a bírák feladata: a jogszolgáltatás vagy az igazságszolgáltatás? Az igazságszolgáltatás keretei között tekinthető-e a polgári per céljának az, hogy valós, minden elemében feltárt tények által döntés szülessen? Kijelenthető, hogy a bírósághoz fordulás joga nem az anyagi igazság megtalálására ad jogot, hanem az annak elérésére alkalmas eljárás állam általi biztosítására.⁸⁷⁸ Az alapvető feszültségi viszonyt, amit tehát az igazságos döntés és a jogbiztonság igényének ellentéte generál, a jogalkotó a jogbiztonság javára oldja fel.⁸⁷⁹ Ennek feltételei közül ezen a ponton a bizonyítási érdek szabályát emelem ki, mely értelemszerűen a bizonyítási érdeken keresztül nyer értelmet. Mind a bizonyítási érdek, mind pedig a bizonyítási teher a Pp. 265. § (1) bekezdésének keretei között realizálódik, mely alapján *törvény eltérő rendelkezése hiányában a perben jelentős tényeket annak a félnek kell bizonyítania, akinek érdekében áll, hogy azokat a bíróság valósnak fogadja el (a továbbiakban: bizonyítási érdek), továbbá a bizonyítás elmaradásának vagy sikertelenségének a következményeit is ez a fél viseli.*

⁸⁷¹ KÖNYVES, 2021 505. p.

⁸⁷² SZENDRŐI, 2019 157. p.

⁸⁷³ Lásd uo. 157. p.

⁸⁷⁴ KÖNYVES, 2021 505. p.

⁸⁷⁵ BH 1985.2.57

⁸⁷⁶ SZENDRŐI, 2019 157. p.

⁸⁷⁷ VARGA István ELTE ÁJK Polgári Perjog előadás, 2021.

⁸⁷⁸ Lásd uo.

⁸⁷⁹ Lásd uo.

A bizonyítási érdek szabályának megfelelően a törvény meghatározza azt, hogy a peres felek között a bizonyítással kapcsolatos feladatok hogyan oszlanak meg.⁸⁸⁰ Ennek megfelelően az állító fél (tehát a bizonyító fél) érdeke, hogy az állított tényt a bíróság valóban fogadja el, és a bizonyító fél indítványozza a bizonyítást. A bizonyítási teher szabályának értelmében pedig ennek a félnek a terhére esik a bizonyítás elmaradása határozathozatalkor.⁸⁸¹ Abban az esetben tehát, ha valamely tény nem bizonyított, az még nem jelent permegszüntetési okot, bizonyítatlanság esetén is döntenie kell a bíróságnak, a véglegesség igényének megfelelően. A fentebb kifejtettek alapján világos, hogy a ma hatályos perjogi rendszerben az igazság teljeskörű felderítése nem tud maradéktalanul érvényesülni. A jogsértő bizonyítási eszközök tekintetében ez akként nyilvánul meg, hogy a törvény bizonyos körben abszolút kizárja ezen bizonyítási eszközök felhasználását, míg más esetben feltételhez köti azt.

A bizonyítás körében a szabad bizonyítás szabályaira érdemes kitérni. A Pp. – hasonlóan az 1952.-es Pp. szabályaihoz – két helyen rögzíti⁸⁸² a szabad bizonyítás szabályait,⁸⁸³ egyrészt a tényállás szabad megállapításának elvénél,⁸⁸⁴ másrészt a bizonyítás eredményének mérlegelése körében,⁸⁸⁵ azaz ezen szabályok a törvényben csupán együtt értelmezhetők és értelmezendők. Tekintettel arra, hogy az 1952-es Pp. nem tartalmazott explicit rendelkezéseket a jogsértő bizonyítási eszközök perben való felhasználhatóságáról a bíróságok a szabad bizonyítás szabályaira hivatkozva fogadtak be jogsértő bizonyítási eszközöket.⁸⁸⁶ Ennek megfelelően hiába sértett adott esetben egy bizonyítási eszköz személyiségi jogot, az igazság kiderítése, mint közérdek határozta meg a bizonyítási eljárás célját, és ezen utóbbi célt előtérbe helyezve született többségében a döntés a személyiségi jogsértő bizonyítási eszközök felhasználhatóságáról.⁸⁸⁷ Ennek megfelelően „más nyilatkozatát tartalmazó hangfelvétel akkor is felhasználható a polgári perben bizonyítékként, ha személyhez fűződő jogok megsértésével keletkezett, vagy jutott nyilvánosságra”.⁸⁸⁸ Ezzel ellentétben, tekintettel arra, hogy a Pp. rögzíti a jogsértő bizonyítási eszközre vonatkozó szabályokat, fontos azt hangsúlyozni, hogy a tényállás szabad megállapításának elve alapján a jogsértő bizonyítékokra vonatkozó szabályokat megszorítóan kell értelmezni.⁸⁸⁹ Ennek tükrében, amennyiben a bizonyítási eszköz, illetve annak felhasználása megfosztható a jogsértő jellegétől, akkor elsősorban erre, és nem a bizonyítási eszköz kizárására kell törekedni.⁸⁹⁰

2.3. A szülői felügyeleti jog fogalma, tartalma

Ezen pont tárgyalásakor a Ptk.4:146.§ (1) bekezdéséből érdemes kiindulni, mely rögzíti, hogy a kiskorú gyermek szülői felügyelet vagy gyámság alatt áll. Ugyanezen paragrafus második bekezdése a szülői felügyeleti jog tartalmi elemeit részletezi, így többek közt a gyermek nevének meghatározása, gondozása, nevelése. A szülői felügyelet körében tehát azt fontos kiemelni, hogy nincsen elhagyatott gyermek,⁸⁹¹ a magánjogi kódex alapján a kiskorú gyermek

⁸⁸⁰ WOPERA Zsuzsa (szerk.): Nagykommentár a polgári perrendtartásról szóló 2016. évi CXXX. törvényhez. Budapest, Wolters Kluwer, 2023. (a továbbiakban: Pp. Nagykommentár) uj.jogtar.hu/#doc/db/1/id/A1600130.TV/ts/20220901/lr/473 (utolsó letöltés: 2023.10.04.)

⁸⁸¹ Lásd uo.

⁸⁸² Pp. Nagykommentár (utolsó letöltés: 2023. 10. 04.)

⁸⁸³ SZENDRŐI, 2019 158. p.

⁸⁸⁴ 263. § (1) A bíróság a perben – törvény eltérő rendelkezése hiányában – alakszerű bizonyítási szabályokhoz, a bizonyítás meghatározott módjához vagy meghatározott bizonyítási eszközök alkalmazásához nincs kötve, szabadon felhasználhatja a felek előadásait, valamint minden bizonyítékot, amely a tényállás megállapítására alkalmas.

⁸⁸⁵ 279. § (1) A bíróság a perben jelentős tényeket a felek tényállításainak és perben tanúsított magatartásának, valamint a per tárgyalása során megismert bizonyítékoknak és egyéb peradatoknak az egybevetése, egyenként és összességében történő értékelése alapján a meggyőződése szerint állapítja meg.

⁸⁸⁶ KÖNYVES, 2021 505. p.

⁸⁸⁷ Lásd uo. 505. p.

⁸⁸⁸ BH 2001.3.110

⁸⁸⁹ WOPERA Zsuzsa: Kommentár a polgári perrendtartáshoz. Budapest, Wolters Kluwer, 2019. 735. p.

⁸⁹⁰ Lásd uo. 735. p.

⁸⁹¹ SZEIBERT Orsolya: *Családi jog*, Budapest, ELTE Eötvös Kiadó, 2020. 207. p.

mindaddig, amíg a nagykorúságát be nem tölti, szülői felügyelet, vagy gyámság alatt áll (ez utóbbi helyzet előfordulhat például abban az esetben, amennyiben mind a két szülő szülői felügyeleti joga szünetel).

A Ptk.-ban nem találunk arra vonatkozóan definíciót, hogy ki tekinthető gyermeknek,⁸⁹² a Ptk. 2:10-§ mindössze azt határozza meg, hogy ki tekinthető kiskorúnak. Ennek megfelelően kiskorú egyrészt az, aki a tizennyolcadik életévét még nem töltötte be, másrészt az is, aki házasságkötéssel még nem vált nagykorúvá. Tekintettel arra, hogy a gyermek életkoránál fogva rászorul a nevelésre, gondozásra,⁸⁹³ (továbbá a szülői felügyelet körében a Ptk. 4:146.§ (2) bekezdésében meghatározott valamennyi elem a szülők által történő teljesítésre) ennek megfelelően leszögezhető, hogy a szülői felügyelet nem csupán egy jogosultság, hanem kötelezettség is egyben. Mind a szülő-gyermek kapcsolat kérdései, mind pedig a gyermek jogainak kérdése az ENSZ Gyermekjogi Egyezményben megfogalmazott követelményekre tekintettel világszerte előtérbe kerültek, egyrészt a jogalkotás, valamint a jogalkalmazás területein belül egyaránt.

A szülői felügyeletet az a szülő gyakorolja, aki a szülői státuszt betölti. A szülő és a gyermek közötti státuszt leszármazási kapcsolat(mely apa esetében apasági vélelmen alapul,⁸⁹⁴ míg az anya esetében az tekinthető a gyermek anyjának aki megszülte⁸⁹⁵)vagy örökbefogadás keletkezteti,⁸⁹⁶ azaz a családi jogállás keletkezéseire vonatkozó rendelkezések megfelelően alkalmazandók.⁸⁹⁷

A szülői felügyelet gyakorlásának elveit a Ptk. rögzíti, mindezzel keretek közé szorítja a jog gyakorlását.⁸⁹⁸ Ennek megfelelően, a szülői felügyeletet a szülők a gyermek megfelelő testi, szellemi és erkölcsi fejlődése érdekében egymással együttműködve kötelesek gyakorolni, melynek során a jogaik és kötelezettségeik egyenlők (Ptk. 4:147.§). Mint ahogyan azt a dolgozatomban bevezető részében felvázoltam, a közös szülői felügyelet gyakorlásának szabályai a különélő szülők esetében lényegesen megváltoztak. A közös szülői felügyelet szabályainak részletesebb ismertetésével a dolgozatomban későbbi fejezetemben részletesen foglalkozom, ehelyütt csupán azt emelem ki, hogy a közös szülői felügyelet nem főszabály,⁸⁹⁹ a Ptk. 4:164.§ (1) bekezdése alapján *a szülői felügyeletet a szülők - megállapodásuk vagy a gyámhatóság vagy a bíróság eltérő rendelkezése hiányában - közösen gyakorolják akkor is, ha már nem élnek együtt*. Ez tulajdonképpen annyit jelent, hogy a közös szülői felügyeleten a különélés ténye nem változtat,⁹⁰⁰ és ezen helyzet mindaddig fennáll, ameddig a szülők meg nem állapodnak,⁹⁰¹ vagy a gyámhatóság vagy pedig a bíróság másképpen nem dönt.

Végül azt is fontos látni, hogy a szülői felügyeleti jog nem tekinthető abszolút jognak, hanem adott esetben korlátozható vagy meg is vonható a szülőtől a kiskorú gyermek érdekeire figyelemmel.

⁸⁹² BOROS Zsuzsa: A szülői felügyelettel kapcsolatos perek. In WOPERA Zsuzsa (szerk.): Kommentár a polgári perrendtartáshoz. Budapest, Wolters Kluwer, 2019. 1138. p.

⁸⁹³ SZABÓ Imre: A szülői felügyelet megszüntetése. In NÉMETH JÁNOS, KISS Daisy (szerk.): A polgári perrendtartás magyarázata 2. Budapest, Wolters Kluwer, 2010. 1155. p.

⁸⁹⁴ Ptk. 4:98.§

⁸⁹⁵ Ptk. 4:115.§

⁸⁹⁶ WOPERA Zsuzsa: A szülői felügyelet megszüntetése. In WOPERA Zsuzsa (szerk.): Kommentár a polgári perrendtartáshoz. Budapest, Wolters Kluwer, 2016. 877. p.

⁸⁹⁷ SZEIBERT, 2020 207. p.

⁸⁹⁸ WOPERA Zsuzsa: A szülői felügyelet megszüntetése. In WOPERA Zsuzsa (szerk.): Kommentár a polgári perrendtartáshoz. Budapest, Wolters Kluwer, 2016. 877. p.

⁸⁹⁹ SZEIBERT, 2022 10. p.

⁹⁰⁰ Lásd uo. 10. p.

⁹⁰¹ BH2017.339. értelmében a szülők peren kívül szóban, írásban vagy akár ráutaló magatartással is megállapodhatnak abban, hogy a szülői felügyeletet csak az egyikük gyakorolja.

2.4 A gyermek jogainak aspektusai napjainkban

Az elméleti alapotó körében érdemes kitérni a gyermek jogaira, ennek keretei között pedig arra, hogy mely jogforrások gyakorolnak és gyakoroltak tekintélyes hatást hazánk szabályozási koncepciójára. A tanulmányom későbbi fejezetében a hazai szabályozás részletesebb elemzésére is kitérek az ezen alponban említett jogosultságok és kötelezettségek mentén. Globális jogforrási szinten a Gyermek jogairól szóló, New Yorkban, 1989. november 20-án kelt Egyezmény (a továbbiakban: Egyezmény) – mely hazánkban 1991 óta hatályos,⁹⁰² tartalmaz a gyermekek jogaival kapcsolatosan rendelkezéseket.

Az Egyezmény Magyarországon való kihirdetése egyfajta szemléletváltásnak tekinthető a gyermek hatósági, bírósági eljárásokban való részvételét illetően.⁹⁰³ Ennek megfelelően, ma már nem beszélhetünk arról, hogy a gyermek egy passzív elszenvedője lenne az eljárásoknak, hanem éppen ellenkezőleg egy aktív jogalanynak tekintendő.⁹⁰⁴ Ezt támasztja alá az Egyezmény 12. cikke, mely *értelmében az egyezményben részes államok az ítélőképessége birtokában lévő gyermek számára biztosítják, hogy minden őt érintő kérdésben szabadon kinyilváníthassa véleményét, a gyermek véleményét figyelemmel korára és érettségi fokára, kellően tekintetbe kell venni.* Ebből az következik, hogy a gyermeknek meg kell adni azt a lehetőséget, hogy azokban a bírósági vagy közigazgatási eljárásokban, melyekben érdekelt, a hazai jogszabályoknak megfelelő eljárásokban meghallgassák.⁹⁰⁵ Ezen a ponton fontos azt hangsúlyozni, hogy a gyermek meghallgatásának követelménye nem csupán az eljáró hatóságokat terheli, hanem a szülőket is. Ennek az előfeltétele értelemszerűen az, hogy a gyermeket megfelelően informálják az őt érintő kérdésekről, a célja pedig nem más, mint az, hogy a gyermek a család életének aktív részese legyen, érezze azt, hogy az ő személye is jelentős.⁹⁰⁶ A gyermek véleménynyilvánítási joga gyakorlásának feltétele az, hogy meghallgassák, valamint, hogy a véleményét korára és érettségi fokára tekintettel figyelembe is vegyék az eljárás során.⁹⁰⁷

Kijelenthető, hogy miután hazánk az Egyezményhez csatlakozott jelentős változások történtek mind a hazai jogszabályok tekintetében, mind a társadalmi felfogás szintjén. E körben megemlítendő, hogy több civil szervezet és alapítvány is dolgozik azon, hogy a gyermek jogairól a gyermek és a szülők egyaránt kellő tájékoztatást kapjanak és az előbbiek élhessenek is a jogaikkal.⁹⁰⁸

Megjegyzem, a gyermek alapvető jogai lényegében megegyeznek azokkal az alapjogokkal, amelyek minden embert, az emberi mivoltánál fogva megilletnek, a különbség csupán abban rejlik, hogy a gyermekekre az életkorukból adódó kiszolgáltatott helyzetük végett speciális szabályok irányadók.⁹⁰⁹

A gyermekbarát igazságszolgáltatás körében a gyermekbarát eljárás minimumkövetelményei az alábbiakban ragadhatók meg: a gyermek megfelelő tájékoztatása az eljárásról, a részvétel joga azokban az eljárásokban, amelyek a gyermeket érintik, a gyermek meghallgatásának követelménye, a gyermek szabad véleménynyilvánításhoz való joga, a gyermek véleményének

⁹⁰² kihirdette: 1991. évi LXIV. törvény a Gyermek jogairól szóló, New Yorkban, 1989. november 20-án kelt Egyezmény kihirdetéséről

⁹⁰³ VISONTAI-SZABÓ Katalin: A gyermek meghallgatása a bírósági eljárásban. In Lege duce, comite familia: ünnepi tanulmányok Tóthné Fábán Eszter tiszteletére, jogász pályafutásának 60. évfordulójára. Szeged, Pólay E. Alapítvány, Iurisperitus K. 2017. acta.bibl.u-szeged.hu/69152/1/polay_068_515-526.pdf, 515. p. [(utolsó letöltés: 2023. 09. 22.) a továbbiakban: VISONTAI-SZABÓ, 2017]

⁹⁰⁴ DARNÓT Sára: A gyermek meghallgatása a családügyi perekben- interjúk alapján, különös tekintettel a jogalkalmazási eltérésekre. *Családi Jog*, 2017/4. 20. p.

⁹⁰⁵ KATONÁÉ PEHR Erika: Alapvető jogok és kötelezettségek. In MATTHEIM Gréta (szerk.): *Kommentár a gyermekvédelmi törvényhez* Budapest, Wolters Kluwer, 2017. 83. p. (a továbbiakban: KATONÁÉ PEHR, 2017)

⁹⁰⁶ SZEIBERT, 2020 209.p.

⁹⁰⁷ KATONÁÉ PEHR, 2017 83. p.

⁹⁰⁸ VISONTAI-SZABÓ, 2017 515. p.

⁹⁰⁹ Lásd uo. 515. p.

és akaratának a figyelembe vétele, képviselő és segítségnyújtás a jogok érvényesítésében valamint a gyermek életkorához igazodó eljárási rend kialakítása.⁹¹⁰

A dolgozatomban célját meghaladná a gyermek jogainak aprólékos és teljeskörű bemutatása, ennek fényében a későbbiekben a bizonyítási szabályokra gyakorolt hatásokra helyezem a hangsúlyt. Egzaktabb megfogalmazással élve arra, hogy a gyermek jogainak előtérbe helyezése, valamint a részvétele az eljárásban miként befolyásolja a jogsértő bizonyítási eszközök befogadhatóságát. Ezen kérdések jelentősége abban áll, hogy a befogadhatóság mérlegelésének szempontjait a gyermek érdekei tovább színezik, különös tekintettel a gyermek legjobb érdekének figyelembevételére.

⁹¹⁰ GYURKÓ Szilvia: Kihívások az igazságszolgáltatási rendszerben-gyermekbarát eljárás a gyermekek szemével. *Családi Jog*, 2011/3. pp. 1-2.

3. AZ EURÓPAI UNIÓ HATÁSA A SZÜLŐI FELÜGYELETI PEREKRE

Abból fakadóan, hogy hazánk az Európai Unió tagja, mint sok más jogterületre, a szülői felügyelettel kapcsolatos perekre is nagy hatást gyakorolt az Unió jog. Ennek a fejezetnek a keretei között azokat a területeket emelem ki, melyek tekintetében a szabályozás ezen hatás következtében megváltozott és az ezzel kapcsolatban felmerült problémák elemzésével foglalkozom.

3.1. Az ítélőképessége birtokában lévő gyermek meghallgatása, véleménynyilvánítása

Mint ahogyan az a pályamunkám gyermek jogait érintő elméleti alapozó részében ismertetésre került, globális szinten az Egyezmény szabályainak köszönhetően a gyermek jogai egyre szélesebb körben nyernek elismerést.

Dolgozatom jelen alcíme alatt a Brüsszel IIb rendelet 21. cikkével, valamint a Ptk. 4:171.§ (4) bekezdésével foglalkozom részletesebben, tekintettel arra, hogy mind az uniós, mind a hazai szabályozás tekintetében ezek a rendelkezések szabályozzák a gyermek értesítését, meghallgatását és véleménynyilvánításának figyelembe vételét.

Megállapítható, hogy ezen tárgykörben hazánk viszonyulása a szabályozáshoz jelentős változáson ment keresztül és az ehhez kapcsolódó 1143/B/1998 Alkotmánybírósági határozat jelentős változáson ment keresztül.⁹¹¹ A határozat értelmében a gyermek meghallgatása súlyos érzelmi megterhelést jelent a számára, ennek következtében azon törvényi rendelkezés, mely nem teszi minden esetben kötelezővé nem minősül alkotmányellenesnek.⁹¹²

Ez a hazai gyakorlat egyrészt az Egyezmény 12. cikke, másrészt (első körben a Brüsszel IIa rendelet 11. cikke, majd) a Brüsszel IIb rendelet 21. cikkének következtében meghaladottá vált,⁹¹³ valamint alakult is tekintettel arra, hogy a jogszabályoknak ezekkel összhangban kell állnia.

A Brüsszel IIb rendelet a gyermek véleménynyilvánításhoz való jogát igyekszik megerősíteni⁹¹⁴ azáltal, hogy a 21. cikk keretei között akként rendelkezett az uniós jogalkotó, hogy *a tagállamok bíróságainak biztosítaniuk kell, hogy az ítélőképessége birtokában lévő gyermek valódi és tényleges lehetőséget kapjon arra, hogy az eljárás során arra, hogy akár közvetlenül, akár képviselőn vagy megfelelő szerven keresztül szabadon kifejezhesse a véleményét.* Amennyiben a bíróság lehetőséget biztosít a gyermek véleménynyilvánítására, akkor azt *a korára valamint érettségi fokára figyelemmel tekintetbe kell vennie.* Ebből az következik, hogy az uniós tagállamoknak biztosítaniuk kell azt, hogy *valódi és tényleges*⁹¹⁵ módon véleményt nyilváníthassanak. Ezen absztraktabb szabály konkretizálása⁹¹⁶ a rendelet 39. cikk (2) bekezdésének keretei között valósul meg. Ez a cikk szabályozza a szülői felelősségi ügyekben hozott határozatok elismerésének megtagadási okait. Ennek az egyik esete pedig az, hogy ha a határozat meghozatalára úgy kerül sor, hogy az ítélőképessége birtokában lévő gyermek számára nem biztosították a véleménynyilvánítás lehetőségét az eljárás során. Az Unió rendelet közvetlen hatályából fakadóan, amennyiben egy tagállam ennek nem tesz eleget, akkor abban az esetben a tagállamok nem fogják végrehajtani a határozatot.⁹¹⁷

⁹¹¹ VISONTAI-SZABÓ, 2017 516. p.

⁹¹² Lásd uo. 516. p.

⁹¹³ Lásd uo. 516. p.

⁹¹⁴ WOPERA, 2022 394. p.

⁹¹⁵ Lásd uo. 395. p.

⁹¹⁶ Lásd uo. 395. p.

⁹¹⁷ Így például abban az esetben, ha valamelyik szülő külföldre távozik a gyerekekkel, a másik szülő pedig a szülői felügyeleti jogát szeretné érvényesíteni, akkor a másik tagállamban azt fogják vizsgálni, hogy az ítélőképessége birtokában lévő gyermek számára az eljárás során biztosították-e a véleménynyilvánítás alternatíváját.

Álláspontom szerint a jelenleg hatályos szabályok megfelelő alkalmazása a gyermek részvételét elősegítik a bírósági eljárásban. A szabályozás célja pedig egyértelműen abban áll, hogy az alapul fekvő tényállást minél szélesebb körben fel tudja deríteni az eljáró fórum, ezzel is közelebb kerülve a gyermek legjobb érdekét szolgáló döntés meghozatalához. Tekintettel arra, hogy a szabályozás eredményeképp a gyermek az eljárásban nagyobb mértékben működik közre, mint a korábban hatályos szabályok idején, a jogsértő bizonyítékok befogadásának azon mérlegelési szempontjának, melynek értelmében a jogsértő bizonyíték tényállás felderítésére gyakorolt hatását is mérlegelnie kell az eljáró fórumnak, a megváltozott szabályozás tovább színesíti. Az ítélőképessége birtokában lévő gyermek értesítése nyomán ugyanis a kiskorú szándékának megfelelően részt vehet a bírósági eljárásban, mint érdekelt⁹¹⁸ segíthet a tényállás felderítésében.

3.1.1. A hazai szabályozási koncepció, és az azzal kapcsolatos kérdések

Annak elkerülése végett, hogy Magyarországon a szülői felügyelet tárgyában hozott határozat elismerése és végrehajtása uniós szinten akadályba ütközzön, szükségessé tette a Ptk. ezen tárgykört érintő módosítását. Tulajdonképpen egy nemzetközi kötelezettség által generált jogszabálmódosítás történt a Brüsszel IIb rendelet mentén, valamennyi uniós tagállamban.⁹¹⁹

A módosítás következtében⁹²⁰ a Ptk. 4:171§ (4) bekezdése 2022. augusztus 1-jén lépett hatályba. A módosítás a szülői felügyelettel kapcsolatos perek hazai gyakorlatára szignifikáns hatást gyakorol,⁹²¹ és a korábbi gyakorlatot olyan irányba tereli, ami megfelel egyrészt a nemzetközi, másrészt az uniós szabályok elvárásainak is. A Ptk. 4:171.§ (4) bekezdés alapján: *„A bíróságnak az eljárása során – elháríthatatlan akadály esetét kivéve – mindkét szülőt meg kell hallgatnia és értesítenie kell az ítélőképessége birtokában lévő gyermeket a nyilatkozattétel lehetőségéről. Ha a gyermek a meghallgatását maga kéri, vagy ha azt a bíróság kérelem hiányában is indokoltnak tartja, a bíróság a gyermeket közvetlenül vagy szakértő útján meghallgatja. Ha a gyermek a tizennegyedik életévét betöltötte, szülői felügyeletére és elhelyezésére vonatkozó döntés egyetértésével hozható, kivéve, ha a gyermek választása a fejlődését veszélyezteti.”*

A módosítás több kérdést is felvet. Az első ilyen kérdés az ítélőképesség fogalmával kapcsolatos. A pályamunkámban, az általam hivatkozott, jelen témában, valamennyi jogforrásban megjelenik a fogalom, azonban a jogtudományban egzakt definíciót nem találunk rá. A hazai családjogi szabályozás ugyanis nem határozza meg azt, hogy a gyermek pontosan hány éves korától tekinthető ítélőképésnek.⁹²² A 149/1997. (IX. 10.) Korm. rendelet a gyámhatóságról, valamint a gyermekvédelmi és gyámügyi eljárásról (a továbbiakban: Gyer.) csupán konkrét jogszabály alkalmazásával kapcsolatosan értelmezi az ítélőképesség fogalmát,⁹²³ mely akként rendelkezik, hogy 2.§ a) az ítélőképessége birtokában lévő gyermek: *az a kiskorú, aki életkorának és értelmi, érzelmi fejlettségének megfelelően képes - meghallgatása során - az őt érintő tények és döntések lényegi tartalmát megérteni, várható következményeit belátni.* A Legfelsőbb Bíróság gyermekelhelyezésről szóló 17. számú

⁹¹⁸ Később ezen kérdéskörre a dolgozatomban még kitérek, ehelyütt azonban kiemelem, hogy véleményem szerint a gyermek meghallgatása nem sorolható a tanúbizonyítás körébe, így a gyermek által elmondottak nem tekinthetők bizonyítéknak. A tanú ugyanis egy bizonyítási eszköz és az általa elmondottak tekinthetők bizonyítéknak, azonban a szülői felügyelettel kapcsolatos perekben a gyermek minőségileg más szerepet tölt be, ezért az érdekeltként való részvételt tartom a helyes terminológiának. VÖLCSEY Balázs: A szülői felügyeleti jog megszüntetésének perjogi kérdései és a családjogi felróhatóság. *Családi Jog*, 2017/2 34. p.

⁹¹⁹ jogiforum.hu/hir/2022/10/20/a-gyermekek-is-joga-van-a-birosag-elott-nyilatkozni-a-ptk-augusztus-1-el-hatalyba-lepett-modositasa-a-gyakorlatban/?fbclid=IwAR0v0HPhesa-ext2dd9JSsw4F_0Ytg4CmKA0JL_LGLCL1ASvP5dDubexzAI (utolsó letöltés: 2023. 09. 26.)

⁹²⁰ A módosítást a 2021. évi LXII. törvény vezette be WOPERA, 2022 394. p.

⁹²¹ WOPERA, 2022 394. p.

⁹²² ÁDÁMKÓ Viktória: Az ítélőképessége birtokában levő gyermek véleményének a meghallgatása-különös tekintettel a gyermekelhelyezésre. *Családi Jog*, 2015/3. 11. p.

⁹²³ SZEIBERT, 2020 209. p.

Irányelvében (A továbbiakban: 17. számú Irányelv)⁹²⁴ hasonló következtetésre jutott: „A gyermek akkor tekinthető ítélőképessége birtokában lévőnek, ha koránál és helyzeténél fogva képes önállóan és befolyásmentesen kialakítani a véleményét.”

Mind a jogszabályok, mind a bírói gyakorlat tekintetében egy szubjektív kategóriának tekinthető az ítélőképesség.⁹²⁵ Álláspontom szerint az ítélőképesség fogalma jogkérdés,⁹²⁶ melynek tekintetében egyfelől a Gyer., másfelől a 17. számú Irányelv imént hivatkozott rendelkezése szolgálhat kiindulópontként annak értelmezéséhez bírósági és hatósági eljárásokon túl is.⁹²⁷

Tekintettel arra, hogy a nemzetközi jogforrások szintjén is jelentkezik az ítélőképesség fogalma, ezzel a jogalkotó tulajdonképpen a kiskorú véleményének mércéjét hozta létre, amely nem egy standardként funkcionál, hanem esetről-esetre egyéni vizsgálatot igényel.⁹²⁸ Ezek alapján arra a következtetésre juthatunk, hogy nem lehet vélelmezni egy adott kor felett a gyermek ítélőképességét, hiszen az ítélőképesség fogalmának a célja egy olyan mérce bevezetése, ami az egyéni esetekre tekintettel lehet. Ennek megfelelően az ítélőképesség fogalma nem köthető életkorhoz sem a nemzetközi, sem pedig a hazai gyakorlat értelmében.⁹²⁹ A Ptk. a 14. életévét betöltött gyermek tekintetében kiemeli, hogy a szülői felügyeletére vonatkozó döntés csak az egyetértésével hozható, ebből az következik, hogy a véleményét értelemszerűen figyelembe kell venni.

További kérdés az ítélőképessége birtokában lévő gyermek értesítésével kapcsolatban merül fel. Anyagi jogi aggályokat vet fel, hogy az ítélőképesség megállapítása csupán a gyermekkel való fizikai találkozás után állapítható meg kétséget kizáróan, így véleményem szerint a lehető legszélesebb körben gondoskodni kell az érintett gyermek értesítéséről, arra vonatkozóan, hogy kérheti a meghallgatását.⁹³⁰ Eljárásjogi aggályokat is felvet ezen kérdéskör abban a tekintetben, hogy a Pp. csupán annyit rögzít, hogy a bíróság a tizennegyedik életévét be nem töltött kiskorút a törvényes képviselője útján idézi meg (...). Míg a tizennegyedik életévét betöltött kiskorúidőzéséről akkor is külön értesíti a bíróság a törvényes képviselőt, ha őt is idézte a tárgyalásra. Ezen a rendelkezésen felül az ítélőképessége birtokában lévő gyermek értesítésével összefüggésben nem tartalmaz a törvény rendelkezést, jóllehet a Ptk. imént elemzett szakasza értelmében törvényi kötelezettsége van a bírónak az értesítés kiküldése nyilatkozattétel lehetőségéről. Speciális szabályozás nélkül pedig a jelenleg hatályos szabályok alapján a perbeli cselekvőképesség szabályai szolgálnak kiindulópontként abban a tekintetben, hogy kinek kézbesítse a bíróság az értesítést. Ebből az következik, hogy a gyermek törvényes képviselőinek – azaz a szüleinek – kell ezt kézbesítenie a bíróságnak. Véleményem szerint a széttartó joggyakorlat elkerülése érdekében célszerű lenne az eljárásjogi kódexben, a különleges eljárásokon belül, a szülői felügyelettel kapcsolatos perek keretei között szabályozni ezen kérdéskört a széttartó joggyakorlat elkerülése végett.

⁹²⁴ Annak ellenére, hogy a 17. számú Irányelvet az 1/2014. PJE határozat hatályon kívül helyezte, az abban foglaltak továbbra is meghatározóak a gyakorlat tekintetében. SZEIBERT, 2022 232. p.

⁹²⁵ Pp. Nagykommentár (utolsó letöltés: 2023. 10. 04.)

⁹²⁶ Ezt az álláspontot támasztja alá a Kúria 2318/2011. számú polgári elvi határozata is, mely akként foglal állást, hogy nem szakkérdés a gyermek ítélőképességének a megállapítása, ugyanis ebben a kérdésben a bíróság szakértő kirendelése nélkül is határozhat. VISONTAI-SZABÓ Katalin: A bizonyítás szempontjai és nehézségei a szülői felügyelet rendezésére irányuló perekben. *Családi Jog*, 2015/1. pp. 31-32.

⁹²⁷ SZEIBERT, 2020 209. p.

⁹²⁸ ADÁMKÓ, 2015/3. 15.p.

⁹²⁹ WOPERA, 2022 396. p.

⁹³⁰ Lásd uo. 395. p.

3.1.2. A gyermek meghallgatásának kérdésköre

Azt követően, hogy áttekintettem a gyermek meghallgatásának és véleménynyilvánításának szabályozási valamint elvi kereteit, jelen alcím alatt röviden a gyermek meghallgatáshoz való jogára térek ki gyermekjogi oldalról közelítve. Egyrészt az Egyezményből, másrészt a Ptk.-ból is az következik, hogy a gyermek számára a bírósági eljárásban való részvételét lehetővé kell tenni, hiszen amennyiben a bíróság szükségesnek tartja vagy a gyermek maga kéri, lehetőséget kell biztosítani arra, hogy meghallgassák.⁹³¹ Ezt a gyermek lényegében követelheti is a bíróságtól,⁹³² tekintettel arra, hogy amennyiben a gyermek a meghallgatását maga kéri a bíróság közvetlenül vagy szakértő útján meghallgatja.⁹³³ Ebben az aspektusban a bíróság oldalán kötelezettségként értékelhető a gyermek meghallgatásának követelménye. A gyermek meghallgatásának értelme abban rejlik, hogy a gyermek kívánságai, érzelmei, érdekei, féltelmei megfogalmazódjanak és azokat a bíróság adott esetben figyelembe vehesse.⁹³⁴ Ehhez nincs arra szükség, hogy a gyermek az ügynek valamennyi aspektusát megértse, annyi elegendő, hogy a neki feltett kérdés lényegét megértse.⁹³⁵

Ezen a ponton megjegyzem, hogy amennyiben a Ptk. 4:171.§ (4) alapján küld a bíróság a gyermek részére értesítést a nyilatkozattétel lehetőségéről, úgy abban az esetben, amennyiben a gyermek meghallgatására sor kerül a perben nem félként és nem is tanúként, hanem *érdekeltként* vesz részt. Az rPp. rendszertani értelmezésére figyelemmel, a kiskorú gyermek mint érdekelt meghallgatása körében, más perbeli személyként vett részt az eljárásban.⁹³⁶ A Pp. a más perbeli személyek vonatkozásában csupán a pertársat valamint a beavatkozót nevesíti, míg a kiskorú gyermek meghallgatása nyomán az érdekelt pozíciója mindössze a különleges eljárások körében kerül szabályozásra. Az érdekelt álláspontom szerint egy sui generis perbeli pozíciónak tekinthető, így voltaképpen az rPp. szabályozási konstrukciójával értek egyet.

3. 2. A közös szülői felügyelet megállapodás hiányában

Európa számos másik országa mellett, az uniós jogfejlődéshez igazodva, 2022. január 1-től hazánkban is bevezetésre került azon lehetőség a bíróság számára, hogy az egyik peres fél kérelmére is elrendelhesse a közös szülői felügyeletet.⁹³⁷ A közös szülői felügyelet elrendelése abban az esetben, amennyiben a szülők már nem élnek együtt, korántsem tekinthető új gondolatnak,⁹³⁸ abban a tekintetben, hogy a bíróságnak eddig is volt lehetősége arra, hogy amennyiben mind a két szülő kéri és ebben egymás között meg is állapodtak, közös szülői felügyeletet rendeljenek el. A pályamunkám bevezető részében már kifejtésre került, hogy a Ptk. 4:167.§ (1) bekezdése egy további mondattal egészült ki. A módosítás súlyát és jelentőségét nem lehet alábecsülni, mondhatni koncepcionális változásként értékelhető, abban a tekintetben, hogy a jelenleg hatályos szabályok már nem követelik meg a szülők közötti megállapodást a közös szülői felügyelet tekintetében. A bíróságnak megnyílt a lehetősége arra, hogy az *egyik szülő kérelmére rendelje el*, amennyiben az a *gyermek érdekében* áll. A közös szülői felügyelet nagyobb terjedelmű megjelenése, annak a folyamatnak az eredménye, hogy a szülőknek valóban, jogilag is támogatott módon közös felelősségük és közös feladatuk legyen a szülői felügyelet gyakorlása, abban az esetben is, amennyiben már nem élnek együtt.⁹³⁹ Ez

⁹³¹ SZEIBERT Orsolya: A gyermeki jogok és érdekek érvényesülése a német családjogban - a gyermek meghallgatása és a váltott gondoskodás, *Családi Jog*, 2017/2. 56. p.

⁹³² Lásd uo. 56. p.

⁹³³ Ptk. 4:171.§ (4)

⁹³⁴ SZEIBERT, 2017 57. p.

⁹³⁵ Lásd uo. 57. p.

⁹³⁶ VÖLCSEY, 2017 34. p.

⁹³⁷ GRÁD András: Veled vagy nélküled: a különélő szülők közötti együttműködés néhány jogi és pszichológiai kérdése közös szülői felügyelet esetén. *Családi Jog*, 2022/2. 22. p.

⁹³⁸ SZEIBERT, 2022 13. p.

⁹³⁹ SZEIBERT Orsolya: ELTE ÁJK, Családi jog előadás, 2021.

tulajdonképpen a szülők egyenjogúságának érdekében tett újabb lépésként értékelhető.⁹⁴⁰ A folyamat tehát világos mind uniós, mind hazai szinten, azonban a módosítás előtti magyar jogi gondolkodásban az volt a jellemző és irányadó, hogy a közös szülői felügyelet gyakorlása a szülőktől nagyfokú együttműködési hajlandóságot követel meg, mely nélkül végső soron elképzelhetetlen annak az elrendelése. Álláspontom szerint jelenleg ezt a megfontolást tette félre a Ptk.⁹⁴¹ Azt azonban fontos hangsúlyozni, hogy a bíróság által elrendelhető közös szülői felügyeletnek ezen formája csupán abban az esetben rendelhető el, amennyiben az a kiskorú gyermek érdekében áll,⁹⁴² és csupán egy döntési alternatíva⁹⁴³ a bíróság kezében. Ahhoz, hogy valóban a gyermek érdekét szolgálhassa ezen új jogintézmény, ahhoz nagyban hozzájárulhat a gyermek szélesebb körű értesítése is az eljárás során.

Tanulmányomban a Pp.-ben szabályozott jogsértő bizonyítási eszközök elemzése során részletesen kitérek a szabályozási javaslataimra, helyütt azonban azt kiemelem, hogy ezen – a korábbi szabályozáshoz képest – gyökeresen megváltozott jogszabálykörnyezetben kiemelten fontos lenne a pontosan rögzített befogadhatósági szabályokat lefektetni. Mindezt annak érdekében lenne célszerűbb ekként szabályozni, hogy az eljárásban részt vevő felekben ne alakuljon ki motiváció jogsértő bizonyítási eszközök elkészítésére, megszerzésére vagy felhasználására. A túl tágra megfogalmazott mérlegelési szempontok ugyanis alkalmasak lehetnek ilyen motivációk kialakítására.

3.2.1. A váltott gondoskodás

Az utóbbi időben a gyakorlatban a különélő szülők által gyakorolt szülői felügyelet egyik megoldásként előtérbe került a váltott gondoskodás, mely tartalmilag azt jelenti, hogy a gyermekről a különélő szülők felváltva, azonos időtartamban gondoskodnak a saját otthonukban.⁹⁴⁴ Ahogyan arra már a tanulmányom bevezető részében is kitértem, a váltott gondoskodás jogintézménye a 2022. január 1-től hatályos szabályok között tartalmi szinten jelenik meg, a törvény azonban *expressis verbis* nem nevesíti. Ezzel a megoldással a törvény lényegében egy, a gyakorlatban már régebb óta tetten érhető jelenség szabályozására kerít sort, ezzel egyértelműsítve annak kereteit.⁹⁴⁵ Az új jogintézményt célszerűbb váltott gondoskodásnak hívni, nem pedig váltott elhelyezésnek, mert a jelenleg hatályos Ptk. a gyermekelhelyezést sem alkalmazza már abban az esetben, amikor a szülők már nem élnek együtt és rendezniük kell a gyermekük tekintetében a szülői felügyelet kérdését.⁹⁴⁶ A váltott gondoskodás, mint elnevezés gyermekjogi szempontból is lehet célravezetőbb, ugyanis jobban érzékelteti azt, hogy a gyermek nem csupán egy passzív tárgya az eljárásnak, hanem egy aktív jogalany, akinek adott esetben lehetőséget kell biztosítani arra is, hogy az eljárásban részt vegyen.⁹⁴⁷

A Ptk. a 4:164.§ (1) bekezdésének keretei között a váltott gondoskodást világosan a közös szülői felügyelet szabályai között helyezi el.⁹⁴⁸ A közös szülői felügyelet mindössze a szülők jogi értelemben vett egyenlőségét jelenti, a váltott gondoskodás viszont egy lépéssel ezen továbbmegy, és fizikai értelemben is lehetővé teszi, hogy a szülők egyenlően, jóllehet nem egyidejűleg, hanem felváltva és azonos időtartamban gondozzák és neveljék a gyermeket.⁹⁴⁹

⁹⁴⁰ SZEIBERT, 2022 13. p.

⁹⁴¹ SZEIBERT Orsolya: ELTE ÁJK, Családi jog előadás, 2021.

⁹⁴² SZEIBERT, 2022 13. p.

⁹⁴³ Ptk. 4:167.§ Indokolás uj.jogtar.hu/#doc/db/1/id/A1300005.TV/ts/20230901/lr/4%253A167 [(utolsó letöltés: 2023. 10. 04.) a továbbiakban: Ptk. Kommentár]

⁹⁴⁴ SZEIBERT Orsolya: A váltott gondoskodás szabályozása, elterjedtsége és a gyermekekre gyakorolt hatása. *Családi Jog*, 2017/1. 38. p.

⁹⁴⁵ SZEIBERT Orsolya: ELTE ÁJK, Családi jog előadás, 2021.

⁹⁴⁶ SZEIBERT, 2017 38. p.

⁹⁴⁷ Ennek fényében én a pályamunkámban a váltott elhelyezést használom a jogintézmény megnevezésére.

⁹⁴⁸ SZEIBERT, 2022 13. p.

⁹⁴⁹ Lásd uo. 13. p.

Erre a közös szülői felügyelet egyik szülő kérelmére való elrendeléséhez hasonlóan, a kiskorú gyermek érdekében⁹⁵⁰ tekintettel van lehetőség, a keretei pedig szintén akként kerülnek meghatározásra a törvény által, hogy felváltva, azonos időtartamban gyakorolhatják a szülők.

Fentebb részletesen elemeztem az egyik szülő kérelmére elrendelhető közös szülői felügyelet szabályozását, ehelyütt csupán azt emelem ki, hogy a Ptk. 4:167.§/A nyomán a bíróság az egyik szülő kérelmére nem pusztán közös szülői felügyeletet rendelhet el, hanem a váltott gondoskodást is.⁹⁵¹ Ebből az következik, hogy elképzelhető a közös szülői felügyelet elrendelése váltott gondoskodással és váltott gondoskodás nélkül is.⁹⁵²

A váltott gondoskodás tekintetében felhozhatók mellette és ellene szóló érvek is. Mellette szól, hogy miután a gyermek mind a két szülőjével kapcsolatban marad ez szolgálja leginkább a gyermek érdekét.⁹⁵³ Ellene szól azonban az, hogy a szülők közötti nagyfokú együttműködési hajlandóságra épülő jogintézmény adott esetben tovább mélyítheti a szülők közötti konfliktust és számos problémát generálhat a szülők együttműködésének hiánya.⁹⁵⁴ Véleményem szerint ahhoz, hogy ezen új jogintézmény ténylegesen a gyermek érdekét szolgálhassa, ahhoz egy alkalmas megoldási alternatíva lehet a gyermek minél szélesebb körű meghallgatása, amit pedig a ma hatályos gyermeket érintő értesítési szabályok megfelelően szolgálhatnak.

⁹⁵⁰ Ptk. Kommentár, Ptk. 4:167.§/A, (utolsó letöltés: 2023. 10. 04.)

⁹⁵¹ SZEIBERT, 2022 14. p.

⁹⁵² Lásd uo. 13. p.

⁹⁵³ SZEIBERT, 2017 58. p.

⁹⁵⁴ SZEIBERT, 2022 33. p.

4. A JOGSÉRTŐ BIZONYÍTÁSI ESZKÖZÖK SZABÁLYOZÁSA A PP.-BEN

Jelen fejezet keretei között a jogsértő bizonyítási eszközök jelenleg hatályos szabályozásával foglalkozok tekintettel arra, hogy a Pp. 269.§ keretei között normatív módon szabályozza azokat.⁹⁵⁵ E körben kitérek a jogsértő bizonyítási eszközök fogalmára, majd a jogsértő bizonyítási eszközök felhasználásának mérlegelésével kapcsolatos kérdések elemzésére, végül pedig a személyiségi jogot sértő bizonyítási eszközök felhasználásával kapcsolatos kérdések vizsgálatára is sort kerítek.

4.1. A jogsértő bizonyítási eszközök fogalma

A Pp. 269.§ (1) bekezdése rögzíti a jogsértő bizonyítási eszközök fogalmát, melynek értelmében jogsértő és a perben nem használható fel az a bizonyítási eszköz, illetve annak elkülöníthető része, amelyet az élethez és testi épséghez fűződő jog megsértésével vagy erre irányuló fenyegetéssel szereztek meg, illetve állítottak elő, amely egyéb jogsértő módon keletkezett, amelyet jogsértő módon szereztek meg, vagy amelynek a bíróság elé terjesztése személyiségi jogot sértene. Az Új Pp. Konzultációs Testület 17. számú állásfoglalása egyértelműsíti, hogy az *egyéb jogsértő módon keletkezett* bizonyítási eszközök csupán anyagi jogi jogszabálysértést jelentenek, tekintettel arra, hogy az eljárásjogi szabálysértéseknek egyéb szankciója van. Ez utóbbi esetben ugyanis a bizonyítási eszköz nem használható fel. Az eljárásjogi szabályozás ennek fényében eltér a generális és így anyagi jogi szabályozástól.

A törvény általános jelleggel rögzíti azt a főszabályt, hogy a jogsértő bizonyítási eszköz a perben nem használható fel.⁹⁵⁶ Ezen generális főszabály rögzítésének indoka abban rejlik, hogy egy jogállamban nem alkothatók olyan szabályok, melyek a peres feleket arra ösztönzik, hogy jogsértő módon szerezzék be a per eldöntése szempontjából releváns bizonyítékokat.⁹⁵⁷ Amennyiben ugyanis létezik jogszerű módja is a bizonyításnak, még ha az nehezebb, bonyolultabb vagy kockázatosabb, mint a jogellenes út, a félnek azt kell választania.⁹⁵⁸ Azzal, hogy a Pp. a 269. § (1) keretei között a jogsértő bizonyítási eszközök fogalmi körülhatárolása mellett általános jelleggel deklarálja a felhasználási tilalmukat, tulajdonképpen egyfajta preventív hatást kíván kifejteni.⁹⁵⁹ A cél voltaképpen az, hogy a felek, a későbbi polgári peres eljárásra készülve, nem készítsenek vagy szerezzenek meg jogellenesnek minősülő bizonyítási eszközöket, illetve amennyiben egy bizonyítási eszközt a perben nem használhatnak fel, úgy tartózkodjanak annak felhasználásától.⁹⁶⁰ Álláspontom szerint ezen céltételezés a szülői felügyelettel kapcsolatos perekben különösen üdvözlendő, tekintettel egyrészt a felek közötti bizalmi viszonyra, valamint arra, hogy a konfliktusokat tovább mélyítheti, ha a jogsértő bizonyítási eszközök beszerzése motiválja valamelyik felet az eljárás során. A családjogi jogviszonyok alapvető sajátossága a bizalmi viszony, mely keretei között rendkívül egyszerűen fordulhatnak elő olyan élethelyzetek, melyek alkalmasak a jogsértő bizonyítási eszközök előállítására (a személyiségi jogsértések körében például a hang- és képfelvételek készítése). A konfliktusok mélyítése kapcsán, pedig azt emelem ki ezen a ponton, hogy nem csupán a szülők közötti konfliktust mélyítheti tovább a jogsértő bizonyítási eszközök készítésének motivációja, hanem a gyermek és szülő közötti kapcsolatot is, amennyiben a szülők valamelyike próbálja rávenni a gyermeket például jogellenes kép- vagy hangfelvétel készítésére.

⁹⁵⁵ NAGY Adrienn: A jogsértő bizonyítási eszközök felhasználhatóságának problémája a polgári perekben. *Miskolci Jogi Szemle*, 2021/3. mjsz.uni-miskolc.hu/files/6592/20_nagyadrienn_t%C3%B6rdelt.pdf (utolsó letöltés: 2023. 10. 04.)

⁹⁵⁶ WOPERA, 2019 735. p.

⁹⁵⁷ DÖME, 2018 1154. p.

⁹⁵⁸ WOPERA, 2019 735. p.

⁹⁵⁹ DÖME, 2018 1136. p.

⁹⁶⁰ Lásd uo. 1136. p.

4.2. A jogsértő bizonyítási eszközök befogadhatóságának mérlegelési szempontjai

A Pp. a 269.§ (4) keretei között rögzíti, hogy az a bizonyítási eszköz, melyet az élethez és testi épséghez fűződő jog megsértésével vagy erre irányuló fenyegetéssel szereztek meg, illetve állítottak elő, az abszolút felhasználási tilalom alá esik. A fentebb részletezett egyéb, a jogsértő bizonyítékok fogalma alá tartozó bizonyítási eszközt a bíróság kivételesen figyelembe veheti a törvényben rögzített mérlegelési szempontok mentén. A mérlegelési szempontokat nevezetesen a jogsérelem sajátossága és mértéke, a jogsérelemmel érintett jogi érdek, a jogsértő bizonyíték tényállás felderítésére gyakorolt hatása, a rendelkezésre álló egyéb bizonyítékok súlya, és az eset összes körülményeinek egybevetése adja meg. Ezen szempontok mentén dönthet tehát a bíróság mérlegelési jogkörében az egyes bizonyítási eszközök felhasználása mellett vagy ellen. Ezen szempontrendszer tükrözi a kialakult bírósági joggyakorlatot azzal az eltéréssel, hogy amennyiben a bíróság mérlegeléssel nem találja felhasználhatónak a jogsértő bizonyítási eszközt, és a bizonyító fél a tényt más módon alátámasztani nem tudja, a bíróság alkalmazhatja a bizonyítási szükséghelyzet szabályait.⁹⁶¹ A szempontrendszer tükrében – a mérlegelési jogkörnek köszönhetően – a bírósági joggyakorlat alakítja ki azoknak a konkrét eseteknek a körét, melyek tekintetében a jogsértő bizonyítási eszköz nem használható fel.⁹⁶² A bíróság mérlegelési jogkörét azonban a Pp. ímént hivatkozott szabályain kívül további korlátok közé szorítja még az Európai Unió más tagállamaiban kialakított nemzetközi gyakorlata, abban a tekintetben, hogy alapvető jogok sérelmét a jogsértő bizonyítási eszköz nem eredményezheti, valamint az Alkotmánybíróság is határt szab ezen eszközök felhasználhatóságának.⁹⁶³

A bíróságnak a mérlegelés során jelentőséget kell tulajdonítani a bizonyítási eszköz keletkezése körülményeinek, így például figyelemmel kell lenni arra, hogy a bizonyítási eszköz eleve jogellenesen keletkezett-e, a jogaiban sérelmet szenvedett személy tudott-e a felvétel elkészítéséről vagy számíthatott-e arra, illetve beleegyezett-e abba, a bizonyíték bizalmas felhasználásra készült-e (például egy csalási felvétel esetében) vagy kifejezetten bizonyítás céljából.⁹⁶⁴ Mérlegelni lehet a bizonyítási eszközt jogellenesen készítő, illetve megszerző személy e magatartásának és a jogaiban sérelmet szenvedett személy magatartásának egymáshoz viszonyított felróhatóságát is, jelentősége van annak, milyen okból, illetve céllal, milyen helyzetben került sor a jogellenes magatartásra.⁹⁶⁵

Az eddig kifejtettek alapján egyértelmű, hogy a mérlegelési szempontok értékeléséhez a bírósági esetjog vizsgálata szükséges. A dolgozatomban már részletesebben kitértem a jogsértő bizonyítási eszközök perben való felhasználhatóságára, ennek kapcsán pedig arra, hogy milyen elméletek alakultak ki a jogsértő bizonyítási eszközök befogadhatóságával kapcsolatban, és ennek mentén hogyan alakult a gyakorlat. Ezen a ponton az esetjogból néhány BH vizsgálatával tekintem át a mérlegelési szempontok alakulását valamint érvényesülését.

A BH1985.2.57. a perbeli igazság kiderítését olyan közérdeknek tekintette, mely a háttérbe szorítja a személyiségi jogok védelmét. Ennek fényében a hangfelvétel felhasználását nem tekintette visszaélésnek, amennyiben ez a hangfelvétel felhasználójával szemben elkövetett jogsértéssel kapcsolatos bizonyítás érdekében történik. A hangsúly tehát a perbeli igazság kiderítésén volt. Később a viszonyossági elv előtérbe helyezése nyomán a személyiségi jogok védelme hangsúlyosabbá válik,⁹⁶⁶ mely megjelenik többek között a BH1993. 365. valamint a BH 2000. 485. számú döntésekben is. A BDT2014. 3076. értelmében a hangfelvétel készítése vagy felhasználása akkor nem minősül visszaélésnek, ha arra közvetlenül fenyegető vagy már bekövetkezett jogsértés bizonyítása érdekében közérdekből vagy jogos magánérdekből kerül

⁹⁶¹ WOPERA, 2019 736. p.

⁹⁶² Lásd uo. 736. p.

⁹⁶³ Lásd uo. 736. p.

⁹⁶⁴ NAGY, 2021

⁹⁶⁵ DÖME, 2018 1144. p.

⁹⁶⁶ Pp. Nagykomentár (utolsó letöltés: 2023. 10. 04.)

sor, feltéve, hogy a hangfelvétel készítése vagy felhasználása a bizonyítani kívánt jogsértéshez képest nem okoz aránytalan sérelmet. A személyhez fűződő jogok védelme kapcsán a BDT hivatkozik az Alaptörvény II. cikkének rendelkezésére, mely értelmében a hangfelvételhez fűződő jog – az emberi méltóság részét képező személyiségi jogként – alkotmányos védelemben részesül. Az Alkotmánybíróság gyakorlatából ismert, és az Alaptörvény I. cikk (3) bekezdésében deklarált szükségességi – arányossági teszt értelmében, alapjogi kollízió esetén az egyik alapvető jog védelme és érvényesülése akkor teheti jogszerűvé egy másik alapvető jog megsértését, illetve korlátozását, ha ez feltétlenül szükséges, azaz az adott alapjog érvényesülése és védelme más módon nem érhető el, továbbá, ha a korlátozás illetve az okozott sérelem arányban áll annak a hasznával, az elérni kívánt cél fontosságával. Ezen álláspontot erősíti⁹⁶⁷ a BH 2015.38. számú döntés is, mely értelmében a szabad bizonyítás elvéből következően nincs akadálya annak, hogy a fél a gyermekelhelyezési perben jogsértően keletkezett hangfelvételt használjon fel a másik fél gyermeknevelésre való alkalmatlanságának bizonyítására, amennyiben a perben enélkül megnyugtató döntés nem hozható, mivel a valós tényállás csak ezzel a bizonyítási eszközzel rekonstruálható. A hangfelvétel bizonyító erejének megítélésénél figyelemmel kell lenni az elkészítés körülményeire és annak esetleges manipulálhatóságára is.

Ezen a ponton kijelenthető, hogy a törvényben rögzített mérlegelési szempontok eredményeképp, a jogosulatlan módon előállított bizonyítékok perbeli felhasználását illetően nincs egységesnek mondható álláspont a joggyakorlatban.⁹⁶⁸ Ennek a pozitívuma, hogy az egyedi eset összes körülményeire nagyobb mértékben tekintettel lehet az eljáró fórum.

Egyetértek a jogirodalomban kialakult azon állásponttal, melynek értelmében, ha nem maga a törvény ad a felek számára előre pontosan felmérhető és világos keretet arra nézve, amelyek között a jogsértés perjogilag tolerálható, hanem a félnek mindig megvan a reménye arra, hogy a bíróság adott esetben befogadja azt, a felek máris ösztönözve vannak, próba szerencse alapon.⁹⁶⁹ Tekintettel az eljárás többfokúságára, ez adott esetben többféle mérlegelési kimenetet is lehetővé tesz.⁹⁷⁰ Ezen felül pedig az eljáró bíró erősebb kényszert érez arra, hogy az általa megismert tények alapján hozza meg a döntését, nem pedig azok egy részének kirekesztésével eltérő, tehát az igazságnak nem megfelelő döntést hozzon.⁹⁷¹ Az imént kifejtettek végett a jelenleg hatályos szabályozás tehát nem képes megfelelni a generális szabály rögzítésének céljának, nevezetesen annak, hogy egy jogállamban nem alkothatók olyan szabályok, melyek a peres feleket arra ösztönzik, hogy jogsértő módon szerezzék be a per eldöntése szempontjából releváns bizonyítékokat.⁹⁷²

4.2.1. A mérlegelés szempontjai a szülői felügyelettel kapcsolatos perekben

A fentebb részletezett problémát a családjogi – ezen belül pedig a szülői felügyelettel kapcsolatos – perekben tovább színezi az, hogy a szabályozás nem képes gátat vetni az eljárásban részt vevő felek közötti konfliktusnak, sőt tovább mélyítheti azokat azáltal, hogy motiválttá teszi őket minél kreatívabb alternatívák foganatosítására az igazuk bizonyítása érdekében. Álláspontom szerint ezen perekben különösen fontos lenne az, hogy az eljárásjogi szabályok is a felek közötti együttműködést segítsék elő, melynek egyik megfelelő eszköze lehetne a jogsértő bizonyítási eszközök terén a befogadhatóság eseteinek egzakt megfogalmazása. A gyermek legjobb érdekét is ez szolgálja, egyrészt azért mert a szülők

⁹⁶⁷ Lásd uo. (utolsó letöltés: 2023. 10. 04.)

⁹⁶⁸ SZENDRŐI, 173. p.

⁹⁶⁹ DÖME, 2018 1154. p.

⁹⁷⁰ Lásd uo. 1154. p.

⁹⁷¹ Lásd uo. 1154. p.

⁹⁷² Lásd uo. 1154. p.

közötti kevesebb konfliktus az érdekében áll, másrészt pedig azért, mert így potenciálisan szűkülne azon esetkör, amikor valamelyik fél a gyermeket igyekszik felhasználni a jogsértő bizonyítási eszköz elkészítésére vagy megszerzésére (például amikor egy szülő a hangfelvétel elkészítését kéri a gyermektől).

A szülői felügyelet rendezésére irányuló perekben tulajdonképpen számos pszichológiai szempont jelenik meg, ezen perek érzelmileg sokszor túlfűtöttek, és ilyen téren a jogi szabályozás sokszor elégtelennek bizonyul.⁹⁷³ Abban az esetben, ha a szülők nem tudnak megállapodni a gyermek elhelyezésének kérdésében a bíróságnak széleskörű bizonyítási eljárást kell lefolytatnia, ezzel is biztosítva a megalapozottabb tényállást⁹⁷⁴ és a gyermek legjobb érdekének megfelelő döntéshozatalt. A 17. számú Irányelv egyes rendelkezéseivel a pályamunkámban már foglalkoztam, ehelyütt azokat a rendelkezéseket emelem ki, melyek ellen hathat – véleményem szerint - a jelenleg hatályos szabályozása a jogsértő bizonyítási eszközöknek.

Az irányelv a gyermek elhelyezésének elsődleges szempontjává a gyermek érdekét teszi. Ennek megfelelően a bíróságnak a gyermek életét érintő minden körülmény feltárásával és együttes mérlegelésével kell határoznia. A szabályozás azonban hiába felvilágosult, ha a szülők inkább a saját érdekeiket tartják szem előtt, abban az esetben is, amennyiben mindezt a gyermek érdekeire hivatkozással teszik.⁹⁷⁵ Ezen perekben gyakran az érzelmi sértettség és az anyagi érdekek motiválnak, valamikor ezek egyvelege, sőt sokszor a sértett fél bosszúvágya is meghatározó szerephez jut.⁹⁷⁶ Az Irányelv rögzíti azt is, hogy a bíróságnak a tárgyalás vezetése során gondot kell fordítania arra, hogy a felek közötti ellentétek ne mélyüljenek tovább. Tanulmányomban fentebb már kifejtésre került az, hogy milyen nagy mértékben képes a felek közötti konfliktust tovább mélyíteni a jogsértő bizonyítási eszközök befogadhatóságának tág mérlegelést megengedő szabályozása. Éppen az ellen hat ugyanis, hogy a szülők tiszta fejjel, békességre törekedve rendezzék a vitás kérdéseket az eljárás során.

Ilyen körülmények között álláspontom szerint célravezetőbb lenne a bizonyítás körében az, ha a Pp. a XXXV. fejezet – a szülői felügyelettel kapcsolatos és kapcsolattartási perek szabályai – között egzakt befogadási eseteit rögzítené a jogsértő bizonyítási eszközöknek. A külön szabályozást indokolja, hogy a Pp. 269.§ egy jó kiindulópont a szabályozáshoz, azzal, hogy a bíróság kezébe adott egy eszközt a súlyos jogsértést megvalósító bizonyítékoknak a döntés alapjaként figyelembe vehető bizonyítási adatok közül való kirekesztéséhez,⁹⁷⁷ azonban tekintettel arra, hogy ez a feleket nem riasztja el a jogsértéstől továbbra sem,⁹⁷⁸ indokoltnak tartom a pontosan lefektetett befogadási esetkörök rögzítését. A különleges eljárások szabályain és a személyi állapotot érintő perek közös eljárási szabályain belül is, a szülői felügyelettel kapcsolatos és kapcsolattartási perek szabályai között szükséges – álláspontom szerint - a kérdéskört szabályozni, tekintettel arra, hogy ezen perekben a gyermek érintett, így az ő legjobb érdekére mind az eljárás során, mind a döntéshozatal esetében tekintettel kell lenni. Ezen felül az eljárásban részt vevő felek közötti bizalmi viszony is olyan körülmény ezen perekben, melyre tekintettel kell lenni a szabályozás kialakításakor. Ez fontos egyrészt abból a szempontból, mivel ezen élethelyzetekben könnyebben készíthetők el vagy szerezhetők meg a jogsértő bizonyítási eszközök, ami miatt a perben való felhasználásuk tipikusnak mondható, azaz főként a családjogi perek azok, ahol a jogsértő bizonyítási eszközök előfordulnak, másrészt a cizelláltabb szabályozást az is szükségessé teszi, hogy a szülők közötti konfliktus további elmélyítése amennyire lehetséges elkerülhető legyen az eljárás során. Egy olyan folyamatosan

⁹⁷³ VISONTAI-SZABÓ, 2015/1. 24. p.

⁹⁷⁴ Lásd uo. 24. p.

⁹⁷⁵ Lásd uo. 24. p.

⁹⁷⁶ Lásd uo. 24. p.

⁹⁷⁷ DÖME, 2018 1155. p.

⁹⁷⁸ Lásd uo. 1155. p.

változó jogszabálykörnyezetben, ahol a gyermek jogai fokozatosan előtérbe helyeződnek, és a gyermek eljárásban betöltött szerepe is fokozódik – ezzel is egy további alternatívát adva az eljáró fórum kezébe arra, hogy a tényállást teljes körűen felderíthesse – indokoltnak tartom a szabályozás ilyen irányú módosítását.

4.3. A személyiségi jogot sértő bizonyítási eszközök

A jelenleg hatályos perjogi szabályok értelmében, a Pp. a 269.§ (1) bekezdésének d) pontjában rögzíti a jogsértő bizonyítási eszközök között azokat, amelyek bíróság elé terjesztése személyiségi jogsértést valósítana meg. A jogsértő bizonyítási eszközök között ez tekinthető a legrelatívabbnak, tekintettel arra, hogy a személyiségi jogok köre meglehetősen tág, amire figyelemmel célszerű lenne differenciálni köztük a perben való felhasználás megengedhetőségéről való döntés esetében.⁹⁷⁹ Jelenleg ugyanis a Pp. 269.§ (4) bekezdése között rögzített mérlegelési szempontok figyelembe vételét követően dönthet a bíróság a perben való felhasználás kérdésében. A differenciálás szükségességére maga a Ptk. is utal a személyiségi jogok általános védelme körében.⁹⁸⁰ E körben a 2:42.§ (1) bekezdésének keretei között rögzíti, hogy *mindenkinek joga van ahhoz, hogy törvény és mások jogainak korlátai között személyiségét, így különösen a magán- és családi élet, az otthon, a másokkal való – bármilyen módon, illetve eszközzel történő – kapcsolattartás és a jóhírnév tiszteletben tartásához való jogát szabadon érvényesíthesse, és hogy abban őt senki ne gátolja*. Ezen felül a törvény a (2)bekezdés keretei között akként rendelkezik, hogy *az emberi méltóságot és az abból fakadó személyiségi jogokat mindenki köteles tiszteletben tartani*. Ezen két elemből fogalmazza meg lényegében a Ptk. a személyiségi jogi generálklauzuláját, mely alapján bármely személyiségi jog – ennek megfelelően – a nem nevesítettek is védelmet élveznek.⁹⁸¹ A személyiség fogalmára a Ptk.-ban pontos fogalmat nem találunk, lényege abban ragadható meg, hogy a test, szellem elválaszthatatlan egysége, kifejezésre juttatja az egyén gondolkodását, viselkedését.⁹⁸² A generálklauzula megfogalmazásának célja pedig éppen abban rejlik, hogy a személyiségi jogba való beavatkozás megvalósuljon abban az esetben is, amennyiben az adott magatartást nem tudjuk valami fajta személyiségi jogba konvertálni.⁹⁸³ A generálklauzulának köszönhetően tehát nem csupán a Ptk.-ban nevesített személyiségi jogok élveznek védelmet, hanem általános személyiségi jogról beszélhetünk.

A védelem széles köre tehát adott, azonban egyetértek azon állásponttal, hogy a jogsértő bizonyítási eszközök felhasználásáról való mérlegelés során is normatív szinten kellene különbséget tenni az egyes személyiségi jogok sajátossága és a sérelemmel érintett jogi érdek között.⁹⁸⁴ A törvényi szabályozásban tehát egyértelműsíteni kellene, hogy bizonyos személyiségi jogok jellegüknél fogva fokozottabb védelmet igényelnek, így sérelmükkel megszerzett bizonyítási eszközök ne, vagy csupán különösen indokolt esetben lehessenek felhasználhatók ez eljárásban.⁹⁸⁵ Álláspontom szerint ez a megoldás alkalmas lenne a személyiségi jogok differenciált – és ennek megfelelően, ahol szükségesebb, ott nagyobb fokú – védelmére. Mindez a személyiségi jogsértő bizonyítási eszközök befogadhatóságának tekintetében kiszámíthatóbb gyakorlatot eredményezne, és a kiemeltebb védelmet élvező személyiségi jogok körében az eljárásban részt vevő feleket is elriasztaná a jogsértő bizonyítási

⁹⁷⁹ KÖNYVES, 2021 508. p.

⁹⁸⁰ Lásd uo. 508. p.

⁹⁸¹ VÉKÁS Lajos - GÁRDOS Péter: Nagykomentár a Polgári Törvénykönyvhöz. Budapest, Wolters Kluwer, 2020. 143. p.

⁹⁸² MENYHÁRD Attila: ELTE ÁJK, Személyiségi jogokról szóló előadás, 2020.

⁹⁸³ lásd uo.; Az általános személyiségi jog védelme jut kifejezésre a 8/1990. (IV. 23.) AB határozatban is: Az emberi méltósághoz való jog, mint az általános személyiségi jog egyik megfogalmazása szubsidiárius jog, amelyet mind az Alkotmánybíróság, mind a rendes bíróságok minden esetben felhívhatnak az egyén autonómiájának védelmére, ha az adott tényállásra a konkrét nevesített alapjogok egyike sem alkalmazható., VÉKÁS - GÁRDOS, 2020 144. p.

⁹⁸⁴ KÖNYVES, 2021 508. p.

⁹⁸⁵ Lásd uo. 508. p.

eszközök beszerzésétől vagy megszerzésétől. Ezen kérdéskört indokoltabbnak tartok a Pp. 269.§ keretei között szabályozni - a fentebb kifejtett különleges eljárások szabályai közötti szabályozási javaslattal ellentétben – tekintettel arra, hogy nincs olyan specialitása a kérdésnek, mely indokoltá tenné a különleges eljárások közötti szabályozást. Éppen ellenkezőleg, valamennyi perben fontosnak tartom a cizelláltabb szabályozását a személyiségi jogsértő bizonyítási eszközök befogadhatóságának.

5. ZÁRSZÓ

Tanulmányomban arra törekedtem, hogy a közelmúltban a szülői felügyelettel kapcsolatos pereket érintő módosítások mentén, a jogsértő bizonyítási eszközök perbeli felhasználásával foglalkozzak. Abból a feltevésből kiindulva, hogy a téma kapcsán az anyagi és az eljárásjogi szabályok elválaszthatatlan egységet alkotnak,⁹⁸⁶ vizsgáltam mind anyagi jogi, mind pedig eljárásjogi szabályokat is. A jogszabályváltozások kapcsán törekedtem, az azokkal kapcsolatosan felmerülő kérdésekre megfelelő választ adni, ennek keretei között vagy jogértelmezéssel, vagy amennyiben egy kérdést ezúton nem tartottam megválaszolhatónak, úgy új irányú szabályozási javaslattal éltem. Mindezek során arra törekedtem, hogy azok a megváltozott jogszabálykörnyezetben a gyermek érdekét szolgálják, hézagmentesen szolgálják a jogbiztonságot, valamint elkerülhetővé tegyék a széttartó joggyakorlatot.

A pályamunkámban ennek megfelelően feldolgozásra került a téma kapcsán rendelkezésemre álló szakirodalom, a jogszabályszevegek és azok elemzése, valamint a jogszabályszevegekhez kapcsolódó kommentárok vagy adott esetben az indokolás. Ezek felhasználásával az elméleti megalapozó részt követően először a szülői felügyelettel kapcsolatban felmerült változásokra koncentrálni elemeztem az azzal kapcsolatosan felmerült kérdéseket. A közelmúltban a szülői felügyeletet érintő jogszabálmódosítások olyan gyökeres változást hoztak a korábban lefektetett szabályokhoz képest, melyek indokoltá tették a vizsgálatot. A megváltozott szabályok elemzésekor számba vettem a jogsértő bizonyítási eszközök szabályozásával kapcsolatosan felmerült kérdésköröket is. Az ítéldőképesége birtokában lévő gyermek értesítése, a közös szülői felügyelet szabályainak megváltozása, valamint a váltott gondoskodás törvényi szintre emelése olyan változást hoznak a szülői felügyelettel kapcsolatos perek gyakorlatában, melyek jelentőségét nem lehet alul becsülni a téma kapcsán. Az ítéldőképesége birtokában lévő gyermek értesítése lehetővé teszi a kiskorú nagyobb fokú bevonását az eljárásba, a tényállás felderítésére így hatással lehet. A közös szülői felügyelet valamint a váltott gondoskodás szabályainak megváltozása a bizonyítás új irányait tehetik szükségessé annak érdekében, hogy a kiskorú gyermek érdekében álló döntés születhessen az eljárás végén. Álláspontom szerint a kiskorú gyermek értesítése a nyilatkozattétel lehetőségéről lehetővé teheti a gyermek eljárásban való részvételét, ami végső soron egy plusz garancia lehet annak érdekében, hogy az érintett gyermek legjobb érdekének megfelelő döntés szülessen.

Ezt követően vizsgáltam a jogsértő bizonyítási eszközökkel kapcsolatban felmerült kérdéseket. Vizsgáltam egyrészt a jogsértő bizonyítási eszközök befogadhatóságának szabályait – ezen belül a szülői felügyelettel kapcsolatos perek elemzésére külön is sort kerítettem – másrészt a személyiségi jogsértő bizonyítékok elemzésével foglalkoztam. A mérlegelés szempontjai kapcsán kifejtettem, hogy véleményem szerint a jelenleg hatályos szabályok a mérlegelési jogkör deklarálásával arra ösztönzik a feleket, hogy jogsértő bizonyítási eszközök igénybevételel támasszák alá tényállásaikat. A szülői felügyelettel kapcsolatos perek kapcsán pedig, tekintettel a gyermek eljárásban betöltött szerepére, a megváltozott jogszabálykörnyezetre, és arra, hogy ebben a jogszabálykörnyezetben a gyermek jogai is fokozatosan előtérbe kerülnek, indokoltan tartom a Pp.-ben a szülői felügyelettel kapcsolatos és kapcsolattartási pereinek szabályai között egy differenciáltabb szabályozás kialakítását a jogsértő bizonyítási eszközök befogadhatósága terén. Végül a személyiségi jogsértő bizonyítási eszközök körében, arra tekintettel, hogy a személyiségi jogsértések rendkívül heterogén és terjedelmes kört fednek le célszerűnek tartom a megkülönböztetett szabályozást az egyes személyiségi jogok vonatkozásában.

⁹⁸⁶ POLYÁK Emese: A kiskorú gyermek sorsát érintő perek, elsősorban a szülői felügyelet szabályozása egy vidéki járásbírósg gyakorlata tükrében. jogiforum.hu/wp-content/uploads/2022/03/polyak-emese_kiskoru-gyermek-sorsat-erinto-perek_cimlappal.pdf(utolsó letöltés: 2023. 10. 04.)

6. BIBLIOGRÁFIA

Online források:

- SULYOK Márton: Bizonyíték vagy ígéret? Magánszféra-védelem, „leplezett eszközök” és bizonyítékkizárás a polgári eljárásban. *Acta Humana*, 2018/1.
folyoirat.ludovika.hu/index.php/actahumana/article/view/895/263
- SZENDRŐI Anna: A jogsértő bizonyítási eszközök felhasználhatósága a családjogi perben. *Miskolci Jogi Szemle*, 2019/2.
mjsz.uni-miskolc.hu/files/7909/12_szendr%C5%91anna_t%C3%B6rdelt.pdf
- 2016. évi CXXX. törvény a polgári perrendtartásról. (269.§- hoz kapcsolódó indokolás)
uj.jogtar.hu/#doc/db/1/id/A1600130.TV/ts/20230901/lr/chain3703
- WOPERA Zsuzsa (szerk.): Nagykomentár a polgári perrendtartásról szóló 2016. évi CXXX. törvényhez. <https://uj.jogtar.hu/#doc/db/427/id/A19Y2172.KK/>
- VISONTAI-SZABÓ Katalin: A gyermek meghallgatása a bírósági eljárásban. In GÖRÖG Márta - HEGEDŰS Andrea (szerk.): *Lege duce, comite familia: ünnepi tanulmányok Tóthné Fábíán Eszter tiszteletére, jogászi pályafutásának 60. évfordulójára*. Szeged, Iurisperitus K., 2017. pp. 515-526. acta.bibl.u-szeged.hu/69152/1/polay_068_515-526.pdf
- A gyermeknek is joga van az őt érintő kérdésekben a bíróság előtt nyilatkozni! – A Ptk. augusztus 1-el hatályba lépett módosítása a gyakorlatban. *Jogi Fórum*. jogiforum.hu/hir/2022/10/20/a-gyermekek-is-joga-van-a-birosag-elott-nyilatkozni-a-ptk-augusztus-1-el-hatalyba-lepett-modositasa-a-gyakorlatban/?fbclid=IwAR0v0HPhesa-ext2dd9JSsw4F_0Ytg4CmKA0JL_LGLCL1ASvP5dDubexzAI
- NAGY Adrienn: A jogsértő bizonyítási eszközök felhasználhatóságának problémája a polgári perekben. *Miskolci Jogi Szemle*, 2019/2/2. Klnsz.
mjsz.uni-miskolc.hu/files/6592/20_nagyadrienn_t%C3%B6rdelt.pdf
- POLYÁK Emese: A kiskorú gyermek sorsát érintő perek, elsősorban a szülői felügyelet szabályozása egy vidéki járásbírószak gyakorlati tükrében. *Jogi fórum: publikáció*. 2022.
https://www.jogiforum.hu/wp-content/uploads/2022/03/polyak-emese_kiskoru-gyermek-sorsat-erinto-perek_cimlappal.pdf

Folyóiratok:

- SZEIBERT Orsolya: A váltott gondoskodás előnyei és akadályai, továbbá a gyermek vallásszabadsága és származás megismeréséhez fűződő joga nemzetközi összehasonlításban. *Családi Jog*, 2022/2.
- GYENGÉNÉ NAGY Márta: A megújulás küszöbén. A joggyakorlat hatása az átdolgozott Brüsszel IIa rendeletre. *Családi Jog*, 2021/4.
- SZEIBERT Orsolya: Új mérföldkő a hazai családjogi szabályozásban: a bíróság által elrendelhető közös szülői felügyelet és váltott gondoskodás. *Családi Jog*, 2022/1.
- SZEIBERT Orsolya: A gyermeki jogok és érdekek érvényesülése a német családjogban- a gyermek meghallgatása és a váltott gondoskodás. *Családi Jog*, 2017/2.
- SZEIBERT Orsolya: A váltott gondoskodás szabályozása, elterjedtsége és a gyermekre gyakorolt hatása. *Családi Jog*, 2017/1.
- KÖNYVES Gréta: A cél szentesíti az eszközt? - A jogsértő bizonyítási eszközök felhasználásának dilemmái a polgári perben. *Magyar Jog*, 2021/9.
- VISONTAI-SZABÓ Katalin: A bizonyítás szempontjai és nehézségei a szülői felügyelet rendezésére irányuló perekben. *Családi Jog*, 2015/1.
- SZÉKELY László: Legitimálható-e a legitiálhatatlan?: a titkos hangfelvételek perbeli felhasználhatóságáról. *Jogtudományi Közöny*, 1989/2. szám

- DARNÓT Sára: A gyermek meghallgatása a családjogi perekben- interjúk alapján, különös tekintettel a jogalkalmazási eltérésekre. *Családi Jog*, 2017/4.
- GRÁD András: Veled vagy nélküled (A különélő szülők közötti együttműködés néhány jogi és pszichológiai kérdése közös szülői felügyelet esetén). *Családi Jog*, 2022/2.
- GYURKÓ Szilvia: Kihívások az igazságszolgáltatási rendszerben-gyermekebarát eljárás a gyermekek szemével. *Családi Jog*, 2011/3.
- ÁDÁMKÓ Viktória: Az ítélőképessége birtokában levő gyermek véleményének a meghallgatása-különös tekintettel a gyermekelhelyezésre. *Családi Jog*, 2015/3.
- VÖLCSEY Balázs: A szülői felügyeleti jog megszüntetésének perjogi kérdései és a családjogi felróhatóság. *Családi Jog*, 2017/2.

Könyvek:

- KATONÁNÉ PEHR Erika: Alapvető jogok és kötelezettségek. In MATTHEIM Gréta (szerk.): Kommentár a gyermekvédelmi törvényhez. Budapest, Wolters Kluwer, 2017.
- DÖME Attila: A bizonyítás általános szabályai. In VARGA István (szerk.): A polgári perrendtartás és a kapcsolódó jogszabályok kommentárja II/III. Budapest, HVG-ORAC, 2018.
- WOPERA Zsuzsa: Kommentár a polgári perrendtartáshoz. Budapest, Wolters Kluwer, 2019.
- WOPERA Zsuzsa: Szülői felügyeletet érintő perek – új utakon. In BODZÁSI Balázs (szerk.): Jogászegyleti Értekezések 2022. Budapest, Magyar Jogász Egylet, 2022. pp. 384-396.
- SZEIBERT Orsolya: Családi jog. Budapest, ELTE Eötvös Kiadó, 2020.
- BOROS Zsuzsa: A szülői felügyelettel kapcsolatos perek. In WOPERA Zsuzsa (szerk.): Kommentár a polgári perrendtartáshoz. Budapest, Wolters Kluwer, 2019.
- SZABÓ Imre: A szülői felügyelet megszüntetése. In NÉMETH János - KISS Daisy(szerk.): A polgári perrendtartás magyarázata 2. Budapest, Wolters Kluwer, 2010.
- WOPERA Zsuzsa: A szülői felügyelet megszüntetése. In Wopera Zsuzsa (szerk.): Kommentár a polgári perrendtartáshoz. Budapest, Wolters Kluwer, 2016.
- Vékás Lajos - Gárdos Péter: Nagykomentár a Polgári Törvénykönyvhöz. Budapest, Wolters Kluwer, 2020.

Jogszabályok:

- Tanács (EU) 2019/1111 rendeletének a házassági és szülői felelősségi ügyekben a joghatóságról, a határozatok elismeréséről és végrehajtásáról, valamint a gyermekek jogellenes külföldre viteléről
- 2021. évi CXXII. törvény egyes igazságügyi tárgyú, valamint kapcsolódó törvények módosításáról
- 2013. évi V. törvény a Polgári Törvénykönyvről
- 2016. évi CXXX. törvény a polgári perrendtartásról
- a Gyermekek jogairól szóló, New Yorkban, 1989. november 20-án kelt Egyezmény
- 1991. évi LXIV. törvény a Gyermekek jogairól szóló, New Yorkban, 1989. november 20-án kelt Egyezmény kihirdetéséről

Eseti döntések:

- BH 1985.2.57
- BH1993. 365.
- BH 2000. 485.
- BDT2014. 3076.
- BH 2015.38.

- BH 2001.3.110
- BH2017.339.

Egyéb:

- T/11900. számú törvényjavaslat a polgári perrendtartásról
- VARGA István: ELTE ÁJK Polgári Perjog előadás, 2021.
- SZEIBERT Orsolya: ELTE ÁJK, Családi jog előadás, 2021.
- MENYHÁRD Attila: ELTE ÁJK, Személyiségi jogokról szóló előadás, 2020.
- 17. számú Irányelv
- 1/2014. PJE határozat
- Kúria 2318/2011. számú polgári elvi határozata
- Magyarország Alaptörvénye

**BÜNTETŐJOGI SZEKCIÓ
BÍRÓSÁGI TAGOZAT**

DR. NÓGRÁDI KRISZTIÁN

Viski László okozatossági módszertanának aktualitása a közlekedési bűncselekmények elbírálása körében

1. BEVEZETÉS

A Dr. Földvári József és Dr. Weiner A. Imre által lektorált, Dr. Viski László doktori értekezése nyomán készült 1974-ben Közlekedési Büntetőjog címmel kiadott mű⁹⁸⁷ méltán nevezhető előremutató, a magyar közlekedési büntetőjogi gondolkodás úttörő alkotásának. Megállapításai messzemenően túlmutatnak a kor szellemiségén és meglepetésként szolgál, hogy öt évtizeddel ezelőtt már olyan distinkciót alkalmaztak az okozatosság területén, melynek alapját képező események, gyakorlatban előforduló példái nem feltétlenül megírásnak időpontjában, hanem tömeges jelleggel sokkal később, akár évtizedeket követően jelentek meg. Ennélfogva elmondható, hogy Viski László mintha előre válaszokat készített volna a jogalkalmazók számára később megjelenő problémákra, mintha már akkor kitalálhatóak lettek volna milyen dilemmával szembesülhet egy 2023-ban aktívan a közlekedési bűncselekmények területén tevékenykedő jogalkalmazó. A módszertan ismertetésében a kor egy másik magyar büntetőjogászának értelmezését is segítségül hívjuk, Békés Imre gondolataival egészítjük ki.

Jelen tanulmány keretei között a legszűkebb formában Viski László közlekedési bűncselekmények megítéléséhez kidolgozott okozatosság elméletét vizsgáljuk, annak is jogalkalmazói szempontú gyakorlati alkalmazhatóságának vizsgálatával a hatályos jogszabályi rendelkezések között. Nem célja a tanulmánynak az okozatossági elméletek messzemenő taglalása, hiszen az egy önálló doktori dolgozat anyagát foglalná magába, mely bőven túlmutat jelen tanulmány keretein. Ennélfogva figyelemmel kell lennünk arra is, hogy az okozatossági teóriákról általánosságban gazdag hazai és nemzetközi jogirodalom áll rendelkezésre, melyek a maguk teljességében nem kerülnek ismertetésre. Górcső alá véve Viski László négy lépcsős folyamatú objektív beszámítás elméletét vizsgálatunkat legszűkebb keretek között a közlekedési bűncselekmények területére tesszük, azon belül is azok jogalkalmazói szempontból bírósági ítéleteken keresztül kerülnek értékelésre.

Ezek után feltehető a kérdés, hogy vajon öt évtizeddel a mű megjelenését követően aktuálisnak tekinthető-e Viski László okozatosság elmélete és a gyakorló jogászok, büntetőügyekben eljáró ügyészek és bírák számára eszközül szolgálhat-e? Erre a kérdésre keressük a választ a továbbiakban.

⁹⁸⁷ VISKI László: Közlekedési Büntetőjog. Budapest, Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, 1974.

2. VISKI LÁSZLÓ OBJEKTÍV BESZÁMÍTÁS ELMÉLETÉNEK MEGALAPOZÁSA A RELEVÁNS OKOZATOSSÁGI ELMÉLETEK ALAPVETÉSEINEK MEGHATÁROZÁSÁVAL A KÖZLEKEDÉSI BŰNCSELEKMÉNYEK SZEMSZÖGÉBŐL

2.1. *Conditio sine qua non* vagy *condiciones sine quibus non*

John Stuart Mill *A System Of Logic, Ratiocinative And Inductive* című művében⁹⁸⁸ átfogó képet adott az okozatosság alapvető tulajdonságairól, melyet ahogyan ő nevezte a „logika művészetén” keresztül tetten érhetünk minden világukban lezajló folyamaton, akár a természettudományok akár a társadalomtudományok területén végezzük vizsgálatunkat. Azt állítja létezhetne a valóságnak egy olyan állapota, melyben az emberiség ugyanazon logikai metódus mentén juthatna azonos következtetésre, azonban ez elbukik mert a logikai gondolkodást és kifejezést alapvetően meghatározza vagy legalábbis befolyásolja az intelligencia, a tudás, az oktatás, a retorika, a kulturális különbségek, de az egyén szubjektív érzése vagy hangulatvilága is.⁹⁸⁹

Előzőek figyelembevételével egyértelmű lehet, hogy a közlekedésben részt vevő személyek számára az adott helyzet felismerése és a logikus gondolkodás használata az objektíve felismerhető következmények számbavétele során meglehetősen nehézkes feladat, kiváltképpen, ha az a másodperc töredéke alatt kell, hogy megtörténjen. Ennek a következtetésnek pedig a tömegesen előforduló akár távoli, illetve közvetlen veszélyeztető helyzetekben helyesnek is kell lennie, különben exponenciálisan növekvő kockázatot (Szerk: melyet Viski László rizikónak nevez) hordoz magában, ami könnyen a sérelmes eredmény bekövetkezéséhez vezet. Hozzáteve, hogy a közlekedésben való részvételnek nem szükségképpen eleme az okfolyamatok részletes megértése, a mindennapokban lezajlott közlekedési folyamatok hibás működésének következtében létrejött büntetőjogilag értékelhető eredmény analízisének már jogalkalmazói feladat. „A veszély = lehetőség a sérelem bekövetkezésére.”⁹⁹⁰ Ebben az esetben pedig könnyen a vádlottak padján találhatja magát a közlekedésben résztvevő, hiszen a közlekedési bűncselekményeket vizsgálva arra a következtetésre juthatunk, hogy az eredményt minden esetben megelőzi egy valamiféle tipizált vagy tipizálatlan veszélyhelyzet.⁹⁹¹ Az, hogy a veszélyhelyzet felismerésében korlátozott volt-e az elkövető és a korlátozottsága által a cselekmény elkövetése felróható-e a számára már túlmutat a okozatossági kérdésen, hiszen amennyiben a felróhatósága vagy cselekményének jogellenessége vetődik fel, akkor *ex ante* kijelenthető, hogy okozatossági értelemben a kapcsolat fennáll a sérelmes eredmény és a magatartás között.

A *conditio sine qua non* okozatossági elméletet a magyar fordításban is a többes számú alakzat alkalmazásával a feltételek egyenértékűségének nevezzük. Lényege szerint az a feltétel, mely nélkül az eredmény nem következett volna be.⁹⁹² Békés Imre a *conditio sine qua non* használhatósága mellett érvel „A gondatlanság a büntetőjogban” című művében a diszpozíciószerű kauzalitás és a diszpozíciószerű cselekmény értékelhetősége körében. Kifejti, hogy a keretdiszpozíciók esetében diszpozíciószerű az a magatartás, amely az eredményt okozta s ezen felül a törvényi tényállásban jellemzett egyéb feltételeknek is megfelel. Módszertanilag azonban az okozatról kell visszakövetkeztetést végezni az okra, mert a befejezett materiális bűncselekmények körében a jogalkalmazó előbb az eredményt észleli, és az eredmény definiálása után lesz abban a helyzetben, hogy az okra vagy okokra való visszakövetkeztetést

⁹⁸⁸ MILL John Stuart: *A System Of Logic, Ratiocinative And Inductive*. New York Harper and Brothers, 1882.

⁹⁸⁹ MILL i.m. pp. 11-12.

⁹⁹⁰ VISKI László – IMRE Iván – TERNAI Zoltán: *Közúti közlekedési balesetek elbírálása*. Budapest, Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, 1963. 56. p., 347. p.

⁹⁹¹ VISKI i.m. 346.p.

⁹⁹² BELOVICS Ervin – GELLÉR Balázs – NAGY Ferenc – TÓTH Mihály: *Büntetőjog 1. A 2012. évi C. törvény alapján*. Budapest, HVG-ORAC, 2012. 186. p.

megtegye.⁹⁹³ Annak deklarálása szükséges, hogy egyes okozatossági módszerek használata effektivitását tekintve különbözőséget mutat a jogalkotó által meghatározott diszpozíció szerint, tehát más metódust kell alkalmazni egy nyitott törvényi tényállás és egy keretdiszpozíciós tényállás között, melyre Békés Imre is felhívta a figyelmet.⁹⁹⁴ Békés Imre hivatkozott műve jó alapot ad a Viski-féle módszertan megértéséhez nem önmagában azért, mert azonos időpontban hasonló jogi gondolkodás mentén készült, hanem Békés gondatlansági cselekményekre vonatkozó vonalvezetése a gondatlan eredménybűncselekmények struktúrájának elemzésében egyes gondatlan eredménnyel járó közlekedési bűncselekményekre is kiválóan alkalmazható.

A *conditio sine qua non* használhatósága azonban nem elégséges. A közlekedési helyzetben kialakult sérelmes eredmény (adott esetben súlyos sérüléssel járó baleset) bekövetkezésének okai meglehetősen sokrétűek lehetnek. Ezek kibogozása és megfelelő következtetések levonása elengedhetetlenek a felelősségi alakzatok meghatározásához, hiszen már a jogalkotó is ugyanazon magatartáshoz a magatartásból következő eredménytől függően különböző jogkövetkezményeket rendel. Gondolhatunk itt egy egyszerű gyorsajtásra, mely önmagában egy kisebb jelentőségű szabálysértés. Ha gyorsajtással valaki másnak vagy másoknak életét, testi épségét vagy egészségét gondatlanságból közvetlen veszélynek teszi ki vagy könnyű testi sértést okoz, tehát akár balesetet okoz, azt már kiemelt közlekedési szabálysértésként kell megítélni.⁹⁹⁵ Továbbá, ha a beleset legalább súlyos testi sértést okoz már bűncselekmény miatt felel az elkövető.⁹⁹⁶ Mindezek alapján az nem elégséges, hogy elmondhatjuk, hogy a van legalább látszólagosan érvényesülő összefüggés a cselekmény és az eredmény között, annak további szűkítése szükséges. Erre jó példaként tekinthetünk a BH2007. 74. számú bírósági határozatra, ahol a bíróság a *conditio sine qua non* használatával megállapította, hogy „kétségtelen, hogy a védett úton elsőbbségi helyzetben közlekedő II. r. terhelt a sebességkorlátozás tilalmát megszegve az adott útvonalra megengedett sebességet lényegesen meghaladó sebességgel közlekedett,” és ez vezethetett a baleset bekövetkezéséhez, de ennek ellenére nem állapította meg a büntetőjogi felelősséget. Döntésének indokolásában olyan kifejezéseket használ, mint a „jogellenesség hiánya”, az „elvárhatóság hiánya” a büntetőjogilag „releváns ok” meghatározásánál, ami az adekvát kauzalitáshoz és a relevancia elméletéhez vezet.

2.2. Adekvát kauzalitás

Az adekvát kauzalitás Johannes Adolf von Kries nevéhez fűződik. A „véletlen” és „adekvát” okozás különbségtételével azt képviselte, hogy a büntetőjogi felelősség megállapításához vizsgálni kell, hogy az elkövető cselekménye növelte, vagy nem növelte az eredmény valószínűségének bekövetkezését.⁹⁹⁷ Erre az a legmegfelelőbb eljárási metódus, ha ezt az egy előzményt, mely az eredmény bekövetkezéséhez a cselekvő szemszögéből közvetlenül vezetett kiiktatjuk (vagy megváltoztatjuk), és az ekkor valószínű lefolyást összevetjük a tényleges lefolyással. Ha a különbség nem lényeges, akkor arra következtethetünk, hogy az előzménynek volt ugyan szerepe (hiszen a folyamat a cselekmény tanúsítása nélkül másképp játszódott volna le), de nem növelte az eredmény bekövetkezésének valószínűségét. Ha nem növelte, akkor „véletlen okozásról”, ha pedig növelte, akkor „adekvát okozásról” beszélhetünk. Tehát míg első esetben nincs adekvát okozati összefüggés, a második esetben van.

Kries egy közlekedési bűncselekménybe is torkollható példával szemléltette a kétféle okozás közti különbséget, eszerint egy részeg kocsis eltéved a viharban, a kocsi belecsap a villám,

⁹⁹³ BÉKÉS Imre: A gondatlanság a büntetőjogban. Budapest, Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, 1974. pp. 278-288.

⁹⁹⁴ Lásd uo.

⁹⁹⁵ 2012. évi II. törvény 219. § (1) bekezdés

⁹⁹⁶ 2012. évi C. törvény 235. §

⁹⁹⁷ ERDÉLYI Ágnes: Az „adekvát okozás” problémája a történetírásban és a szociológiában. *Szociológiai Szemle*, 2011/2. pp. 18-31.

és az utas meghal. Valószínűsíthető, hogy a vizsgált előzmény (a kocsis alkoholos befolyásoltsága) nélkül másképp játszódnak volna le a folyamat. De ez az előzmény nem növelte a bekövetkezett eredménynek (az utas halálának) a valószínűségét (legfeljebb „véletlen okozásról” beszélhetünk). A kocsis ebben az esetben – noha részegen hajtott – nem felelős az utas haláláért, mert először is a részegség csak az eltévedés valószínűségét („objektív lehetőségét”) növelte, a villámcsapás és az utas halálát nem, és másodszor az eltévedés sem növelte annak valószínűségét („objektív lehetőségét”), hogy a kocsi belecsap a villám, és az utas meghal. De ha a részeg kocsi az árokba hajt, a kocsi fölborul, és az utas a balesetben hal meg, akkor felelős a haláláért, mert részegsége növelte a baleset „objektív lehetőségét”: ekkor a vizsgált előzmény „adekvát oka” a bekövetkezett eredménynek, az utóbbi pedig „adekvát következménye” a vizsgált előzménynek. Hatályos büntetőjogi gondolkodás szerint az utolsó esetben az elkövető akár halált okozó ittas állapotban elkövetett járművezetés büntetével felelhet a tettért, melynek bizonyítottága esetén büntetési tétele kettőtől nyolc évig terjed.⁹⁹⁸

Három fő irányt különböztethetünk meg aszerint, hogy adekvát okokat az együttható feltételek mely körére kell kiterjeszteni.⁹⁹⁹ Első körben azok a feltételek jöhetnek figyelembe, amelyeket az elkövető ismert vagy ismerhetett volna. Másodszorban azok a feltételek bírnak relevanciával, amelyeket az átlagember ismer és ezenfelül amiről az elkövető tudott. Harmadszorban pedig bizonyos kivételektől eltekintve mindazon feltételek értékelhetők, amelyeket a büntetőeljárás feltárt. Kiemelendő, hogy a hatályos bírói gyakorlat széleskörben az okozatosság körében értékeli a feltárt relevanciával bíró okokat, azonban azok egy részét *concausa* (másnéven: közreható ok) minőségében értékeli. Ennek a bűnösség megállapítására való kihatása szempontjából irreleváns, hiszen ahogyan az EBH2005. 1291. bírósági határozat kimondta, „a közúti baleset gondatlan okozása vétségénél a közúti közlekedés szabályainak a megszegése és az eredmény közötti okozati összefüggés akkor is megállapítható, ha a terheltnek az okfolyamatot elindító és az eredményhez vezető a közúti közlekedés szabályairól szóló 1/1975. (II.5.) KPM-BM együttes rendelet (a továbbiakban: KRESZ) szabályszegéséhez az elkövetőtől független további közreható ok is társul”. Már ezt a döntést megelőzően is kifejezésre juttatta a bírósági gyakorlat, hogy az okfolyamatot elindító tényező (emberi magatartás) büntetőjogi felelősséget megalapozó jelentőségén nem változtat az együttes okként (*concausa*) vagy feltételként közreható körülmény vagy körülmények hatása. Erre való érvelést találhatunk a BH1982. 179. vagy a BH1993. 7. számú határozatokban. A BH1993. 7. bírósági döntés értelmében „az okozati összefüggést nem szakítja meg és legfeljebb közreható okként értékelhető, ha az ittasan járművet vezető terhelt többszörös közlekedési szabályszegése folytán bekövetkezett balesetnél, a másik járműben utazó sértett halála bekövetkezésében annak is szerepe volt, hogy a sértett biztonsági öve nem volt bekapcsolva”.

A fentiek alapján tehát kiválasztásra kerülhetnek, hogy a kauzális összefüggés során a feltárt okok közül mely okokat tarthatjuk adekvátnak és melyeket nem, melynek hatása olykor nem a bűnösség kérdésében hozhat változást, hanem mint közreható ok a büntetés kiszabási körülmények között nyer értékelést, ezáltal csökkentve a kiszabott büntetés mértékét. Látható, hogy gyakorlati jelentősége van az okozati összefüggések vizsgálatának, de nem önmagában csak azért, hogy a bűnösség kérdésében tudjon dönteni a bíróság, hanem kihatással bír a megfelelő büncselekmény megállapítására és a büntetés kiszabására is. Azonban további vizsgálódás szükséges a tekintetben, hogy az adekvát okok közül mely okokat tartjuk végül relevánsnak a terhelti cselekmény értékelésekor.

⁹⁹⁸ 2012. évi C. törvény 236. § (2) c.) pont

⁹⁹⁹ BELOVICS – GELLÉR – NAGY – TÓTH i.m. 187. p.

2.3. Relevancia elmélet

A büntetőjogilag releváns okok értékelése egy megkülönböztetést jelent annak megállapítása között, hogy a kauzális összefüggés az okfolyamatot elindító tényező és az eredmény relációjában létrejött-e és aközött, hogy az büntetőjogilag értékelhető-e. Az elmélet szerint az okozatosság tényét a *conditio sine qua non* szerint, a relevanciát pedig valamely okkiválasztási módszer szerint kell eldönteni, legtöbb esetben az adekvát kauzalitás elmélete alapján.

Kiemelendő a közlekedési bűncselekmények esetében, hogy nem releváns az okozati folyamatnak új irányt adó csatlakozó ok és az olyan okozatban álló szabályszegés, melyet, ha nem sért meg a járművezető, a baleset akkor is bekövetkezik. Például, ha az elkövető sebességtúllépése esetén a sértett elütése a megengedett sebességhez tartozó féktávolságon belül történik. Ennek magyarázata a vonatkozó bírósági döntéssel későbbi fejezetben történik, azonban leszögezhetjük, hogy a relevanciaelmélet alkalmazásával sikeresen magyarázható a példában az elkövető büntetőjogi felelősségének hiánya. Nyilvánvalóan az elkövető cselekménye okozati összefüggésben volt a baleset bekövetkezésével, de az adott helyzetben az adott útszakaszra előírt sebességhatárok betartása esetén is bekövetkezett volna-e a baleset? Ha válasz nem, akkor az elkövető bűnössége állapítható meg, ha a válasz igen, akkor viszont a bűnösség hiánya. Ez a gondolatment folytatódik Viski László objektív beszámítás elméletében, melyben az előbbi tényállítás kifejtésére is sor kerül.

3. VISKI LÁSZLÓ OBJEKTÍV BESZÁMÍTÁS ELMÉLETE¹⁰⁰⁰

Véleményem szerint Békés Imre korábbiakban vázolt álláspontjához fűződően itt is relevanciával bírónak megemlíthető, - hozzátéve, hogy a mulasztás mint elkövetői magatartás okozatossága objektív beszámításkénti definiálásának vonatkozásában is releváns - „a jog hatalma és formája között az összefüggés nem funkcionális, mert azonos jogpolitikai célok különböző jogi eszközök igénybevételével is teljesíthetők, ennek megfelelően különböző dogmatikai elképzelésekben is megragadhatók.”¹⁰⁰¹ Ennélfogva látható, hogy nem sérti a jogelveket és a jogdogmatikai megközelítést ugyanarra a jogi problémára ugyanolyan jogpolitikai cél eléréséhez eltérő jogtechnikai eszköz igénybevétele. Ennek szellemiségében vázolhatjuk fel az alábbiakban röviden Viski László elméletét, melyet megalapozásokkal tűzdelve hivatkozott könyvében száz oldalon keresztül olvashatunk.

„Az okozati összefüggés vizsgálatakor mind a tudomány, mind a gyakorlat számára a feltételegyenlőségi (feltétel-egyenértékűségi) elmélet szerinti okozatosság jelenti a kiindulópontot. Aszerint az eredmény csak akkor számítható be egy magatartásnak, ha a magatartás az adott eredmény feltételének bizonyul. Ez az elmélet azonban önmagában nem elégítette ki a gyakorlat igényeit, annak ellenére sem, hogy kizárólag az okozati összefüggés létének a megállapításhoz kívánt segítséget nyújtani, amely mellett a szubjektív oldalon a bűnösség elemeit értelemszerűen vizsgálni kell. Az eredményért való felelősség megállapítása körében, az alanyi oldalon - a szándékosság és a gondatlanság mellett - különösen a norma adekvát magatartás elvárhatóságának és elvárhatóság esetén a felróhatóságnak a vizsgálata bizonyult hatékony eszköznek a jogalkalmazó számára a felelősség szűkítése terén. A joggyakorlat azonban további olyan normatív kapcsolat beépítését is igényelte, amely a feltételegyenlőségi elmélet alapján parttalanul széles okozatosságot ésszerűen, már a tárgyi oldalon korlátozza. Így született meg az objektív (eredmény) beszámítás elmélete, amelyet az ítélezési gyakorlattal szemben megfogalmazott igazságosság igény mozgató.”¹⁰⁰²

Viski László objektív beszámítási elmélete egy négy lépcsős folyamat.¹⁰⁰³ A korábbiakban írt okozatossági elméletek ismerete ennek megértéséhez nélkülözhetetlen, de a korábbi megállapítások megismétlése újból indokolatlan lenne. Az objektív beszámítás tana már Viski László idejében sem volt ismeretlen a magyar büntetőjog dogmatikai rendszerében, azonban alkalmazása és létjogosultsága, a kauzalitási elméletek körében történő elismerése vitatott volt¹⁰⁰⁴, ennélfogva szűk körben tipikusan a közlekedési büntetőjog terén kerül alkalmazásra.¹⁰⁰⁵

Viski László által felvázolt négy lépcsős folyamatot az alábbi módon lehetne összegezni. Első lépcsőfok annak megállapítása, hogy alapvető okozatossági relációba hozható-e az elkövető cselekménye a sérelmes eredménnyel. Ennek vizsgálata a *conditio sine qua non* módszerével történik. Amennyiben a válasz nem, akkor nincs összefüggés, tehát az elkövető nem felelős az eredményért. Ha a válasz igen, akkor elérkezünk a második lépcsőfokhoz. Eszerint adekvancia vizsgálatot kell tartani. Az adekvancia vizsgálat módszerét alkalmazva azt kell vizsgálni, hogy a már megállapított összefüggésben az általános élettapasztalat szerint a cselekmény tipikus következménye-e az eredmény. Ha a válasz nem, akkor bár oksági kapcsolat létrejött, de az elkövető bűnössége nem állapítható meg. Ha a válasz igen, akkor elérkezünk a harmadik lépcsőfokhoz. Ekkor a rizikó-összefüggés vizsgálata következik. Ennek során azt vizsgáljuk, hogy az eredmény illeszkedik-e a norma védelmi körébe. Ha a válasz nem, akkor hiába találtunk

¹⁰⁰⁰ VISKI i.m. megállapításai teljesen egészében a 323-422. oldalig megtalálható.

¹⁰⁰¹ BÉKÉS i.m. 13. p.

¹⁰⁰² Kúria Bfv.1158/2016/6. (48)-(49) bekezdések

¹⁰⁰³ SZABÓ György: Előadások a Pázmány Péter Katolikus Egyetemen Közlekedési és közlekedésigazgatási szakjogász képzésen 2023. október 10.

¹⁰⁰⁴ LOSONCZY István: A mulasztási bűncselekmény okozatossága. Pécs, Dunántúl Pécsi Egyetemi Könyvkiadó és Nyomda Rt. 1937. 227. p.

¹⁰⁰⁵ NAGY Ferenc: Anyagi büntetőjog: általános rész I. Szeged, Iurisperitus Bt., 2014. 174. p.

adekvát oksági kapcsolatot, mert a jogalkotó által alkotott norma védelmi köre nem terjed ki a bekövetkezett eredményre, tehát az adott normatív szabályozást tekintve a bűnösség nem megállapítható. Leegyszerűsítve akár más bűncselekmény, szabálysértés vagy közigazgatási szabályszegés attól még megvalósulhatott, de az adott vizsgálat körébe vont bűncselekmény nem. Amennyiben a válasz harmadjára is igen, akkor a negyedik és egyben utolsó lépcsőfok az objektív elkerülhetetlenség. Ebben az esetben megállapítható a szabályszegés, mely adekvát oksági kapcsolatot hozott létre az eredménnyel, melyre a norma védelmi köre is kiterjed, mégsem állapítható meg a büntetőjogi felelősség, ha az eredmény szabálykövető magatartás esetén is bekövetkezik. Ekkor az objektív gondossági kötelezettség nem éri el a defenzív járművezető szintjét, hiszen a jogalkotó által elvárt, jogszabályokba öntött jogszerű cselekvés is ugyanolyan körülmények között a sérelmes eredmény előidézésére alkalmas volt, tehát minden esetben azonos eredménnyel zárul.

3.1. A norma védelmi köre

Viski László szerint: „hiányzik a szabályszegésnek, illetőleg a cselekmények a relevanciája, ha a kauzálisan előidézett eredmény nem a megsértett szabály hatókörének és értelmének más szóval védelmi céljának a körében volt a magatartás következménye vagy bár ebben a körben következett be, de nem tekinthető adekvátnak”.¹⁰⁰⁶

Minden büntetőjogi különös részi tényállás valamely jogi relevanciával bír, azzal kifejezhető védendő érték prevencióját látja el, ezáltal védett jogi tárgya van. A közlekedési bűncselekmények védett jogi tárgya kettős, mert ide tartozik egyrészt az élet és a testi épség védelme, másrészt a közlekedés biztonságához fűződő érdek.

A jogi normának három eleme van, a hipotézis, a diszpozíció és a szankció. A büntetőjogban a hipotézis és a diszpozíció részben összeolvad, ezért a büntetőjogi norma önálló elemének a diszpozíciót és a szankciót tekintik.¹⁰⁰⁷ A hipotézis a norma alkalmazásának feltételét jelenti, tehát hogy mely esetben kell alkalmazni. A diszpozíció írja elő, hogy a hipotézisben megjelölt alkalmazhatósági esetben a norma címzettjének milyen magatartást kell tanúsítania, vagy milyen magatartás megtételétől kell tartózkodnia. Az előzőek teljesülése esetén következik a szankció, mely az adott pőnalizált magatartáshoz valamilyen jogkövetkezményt fűz. A büntetőjogban ezeket a szankciókat a 2012. évi C. törvény különös részi tényállásaiban megjelenő és a jogalkotó által jogpolitikai céljának tükröződéseként megjelenő egyes büntetési tételek határozzák meg. A büntetési tételeket relatíve határozottnak nevezzük, mert nem konkrét büntetési tételt, hanem tételkeretet szabályoz, mely tételkeretben határozza meg a bíróság a büntetés pontos mértékét, néhány kivételtől eltekintve, gondolhatunk itt a büntetési tétel egyszeres és a kétszeres leszállításának lehetőségére. Ettől eltérő szabályozásként felhozhatóak a közigazgatási szabályok, melyek nagy része nem tartalmaz szankciót, mert egy szerv szabályozott működést szolgálja és nem egy bizonyos cselekvés elvégzésére vagy attól való tartózkodásra ösztönzést célozza. Ilyen szabályozás lehet egy engedélyeztetési eljárás mely során a feltételek teljesítése esetén engedély kiadására, nem teljesülése esetén pedig annak megtagadására kerül sor.

A diszpozíciót akkor nevezzük keretdiszpozíciónak büntetőjogi értelemben, ha a bűncselekmény elkövetéséhez szükséges magatartásokat nem a Btk. szabályozza, hanem más jogszabályi rendelkezés tölti ki tartalommal, melyre a Btk. Különös Részi tényállása utalást

¹⁰⁰⁶ VISKI i.m.370. p.

¹⁰⁰⁷ NAGY Ferenc: A magyar büntetőjog általános része. Budapest, HVG-ORAC, 2010. pp. 66-67.

GELLÉR Balázs: Jogszabálytan. In: BELOVICS Ervin – GELLÉR Balázs – NAGY Ferenc – TÓTH Mihály: Büntetőjog 1. A 2012. évi C. törvény alapján. Budapest, HVG-ORAC, 2012. pp. 132-133.

tartalmaz.¹⁰⁰⁸ A közlekedési bűncselekmények körén belül a közúti baleset okozása bűncselekmény esetén ez a felhívott keretdispozíciós szabálygyűjtemény lehet a KRESZ, melyben található szabály megszegése válik tényállási elemmé.

A norma védelmi köre a fentiekben túlmenően lehet térben és időben is korlátozott. Térben való korlátozottságra egyszerű példaként említhető a lakott terület kezdete vagy lakott terület vége jelző tábla, időben való korlátozottságra pedig ahol a várakozást ellenőrző óra van, kiegészítő tábla jelezheti azt az időszakot, amelyben a várakozást ellenőrző óra (parkométer) vagy jegykiadó automata működtetése kötelező, vagy a kiegészítő tábla jelezheti azt is, hogy várakozni csak meghatározott időtartamig és bizonyos kiegészítő szabályok megtartásával szabad.

A térben korlátozott település kezdetét jelző tábla határától kezdve általános szabály szerint a településen belül megengedett sebességhatár 50 km/h. Több olyan hely van, ahol a megengedett sebesség változik (lakott terület kezdete, vége), lakott területen belül, ahol az általánosan megengedett sebességet helyi közúti jelzéssel nagyobb értékben (pl. 70 km/h) engedélyezhetik és itt a tábla hatálya a következő útkereszteződésig tart, majd onnan ismét folytatódhat. Hogyan értelmezhető a baleset elkerülhetősége, ha a lakott terület tábla helyétől azt megelőzően vagy utána következően 10 méterre történik egy baleset és a megengedett sebességről elkerülhető lett volna a baleset. Hogy értelmezhető ilyen esetben a megengedett sebesség, amennyiben a jármű sebessége a tábla előtt nem lépte volna túl az 50 km/h sebességet, nem érhetett volna a tábla utáni balesettel érintett helyre? A kérdés a norma védelmi körének fogalmi bevonásával válaszolható meg. Mivel a norma védelmi köre a települést jelző tábla vonalától kezdődik és hatálya a település végét jelző tábla vonaláig tart, ellenkező rendelkezés hiányában a közúti közlekedésben részt vevő köteles a tábla vonalától kezdve az ott érvényben lévő 50 km/h sebességgel vagy annál alacsonyabb sebességgel közlekedni. Objektíve értelmezve a településen kívüli sebességhatárt valóban a tábla vonaláig 90 km/h sebességgel megengedett a közlekedés. Azonban fel kell hívni a figyelmet arra, hogy a közúti közlekedésben részt vevőnek a lassulást kellő időben meg kell kezdeni ahhoz, hogy a tábla vonaláig a megengedett sebességhatáron belül közlekedjen. Ezért az elkövető nem a településre vonatkozó sebességhatárt jelölő KRESZ-ben található objektív szabályt szegi meg akkor, amikor a tábla vonalát megelőző pillanatokban a település területére vonatkozó sebességhatárt nem tartja be, hanem más rendelkezésébe ütköző szabálysértést, tehát relatív sebességtúllépést követ el. Tehát a norma védelmi körébe vonható cselekményt követ el, mely miatt az objektív beszámítási elmélet szerint is megállapítható az okozati összefüggés, amennyiben ez az ismérv az eredményre érdemi kihatással bír. Ennek megállapításához azonban a távolság és a sebesség pontos vizsgálata szükséges. A fentiekben kifejtettekkel nem áll ellentétben, azonban finomítja az, hogy minden egyes ügyben egyedileg kell meghatározni a norma védelmi körének és az elvárt cselekvések a viszonyát, mely kapcsán utalni szükséges a már hatályos anyagi jogszabályokhoz fűződő joggyakorlatként említhető BH2016. 164. bírósági döntésre.

3.1.1. BH2016. 164.

A Kúria BH2016. 164. számú döntése szerint „A gyalogos-átkelőhelyen kerékpáron áthaladónak nincs elsőbbsége. Elütése esetén ezért az általános balesetelhárítási kötelezettség mikénti teljesítésétől függően alakul a gázoló büntetőjogi felelőssége.”¹⁰⁰⁹

A rövidített tényállás lényege szerint a terhelt 2012. január 2. napján 4 óra 20 perc körüli időpontban vezetett egy személygépkocsit. Az út ezen szakaszán kétirányú forgalmat

¹⁰⁰⁸ ENYEDI László [et al.]: Közlekedési büntetőjog. Budapest, HVG ORAC, 2001. pp. 92-93.

¹⁰⁰⁹ BH2016. 164. rendelkező rész

lebonyolító, aszfaltburkolatú úttest van, melyen a forgalmi sávokat útburkolati jel választja el egymástól. Mindkét oldalán útpadka, majd szalagkorlát található, melynek végén táblával is jelzett gyalogos-átkelőhely került kijelölésre. A terhelt a járművét éjszakai látási viszonyok között, működő közvilágítás mellett vezette. A terhelt az úton lévő gyalogos-átkelőhely térségét az adott helyen megengedett 50 km/h sebességhez közeli 50-60 km/h sebességgel közelítette meg. Ezzel egy időben a gyalogos-átkelőhelyen - kerékpárját hajtva - a terhelt menetirányát tekintve balról jobbra, a járdaszigeten lehaladva, kb. 15-20 km/h haladási sebességgel megkezdte áthaladását a sértett. A terhelt az általa vezetett személygépkocsival az általa közelített gyalogos-átkelőhelytől 39-52 méterre volt, mely távolságról az előtte a gyalogos-átkelőhelyen áthaladását megkezdő, kerékpárján ülve haladó és láthatósági mellényt viselő sértett objektíve észlelhető helyzetben volt. A terhelt azonban - az adott közlekedési tényezők mellett - nem a megfelelő körütekintéssel és fokozott figyelemmel közelítette meg a kijelölt gyalogos-átkelőhelyet, és ezáltal későn észlelte az előtte az úttesten balról jobbra kerékpárján ülve áthaladó a sértettet, így fékezése ellenére a balesetet elkerülni nem tudta. A sértett az ütközés következtében a kerékpárja stabilitását elvesztette, és az aszfaltburkolatú úttestre esett. A baleset következtében, azzal közvetlen okozati összefüggésben a sértett életét veszítette.¹⁰¹⁰

Az elsőfokú bíróság jogi indokolásában megállapította, hogy a sértett elvitathatatlanul megszegte a KRESZ 54. §-ának (4) bekezdésének előírását, mert a kerékpárról nem szállt le, azt nem tolva - a gyalogosok közlekedésére vonatkozó szabályok szerint - haladt, hanem rajta ülve kerékpározott, így ő már ténylegesen nem volt elsőbbségi helyzetben. Mivel nem volt elsőbbségi helyzetben, meg kellett volna győződnie arról, hogy nem közlekedik-e az úton olyan gépjármű, amely az áthaladását veszélyeztetné. Szabályszegő magatartása azonban nem eredményezhette volna a halálos eredménnyel járó baleset bekövetkezését. A védett főútvonalon elsőbbséget élvező gépjármű vezetője ugyanis - elsőbbségét tekintetbe véve is - köteles lassító, intenzív lassító fékezéssel elhárítani a más szabályszegéséből adódó veszélyhelyzetet, ebből adódóan az ütközést. Így a sértett szabályszegő magatartása közvetlen oka volt a baleset létrejöttének, ezért az ő közrehatása megállapítható, azonban nem zárja ki a terhelt büntethetőségét.

A másodfokú bíróság kisebb változtatások mellett, de megerősítette az elsőfokú bíróság álláspontját. A Kúria ennek ellenére azt állapította meg, hogy a terhelt büntetőjogi felelősségének a megállapítására halálos közúti baleset gondatlan okozásának vétségében a büntető anyagi jog szabályainak a megsértésével került sor, cselekménye sem ezt, sem más bűncselekményt nem valósított meg. A Kúria döntésének indokolásában tetten érhető a norma védelmi körének a meghatározottsága, tehát minden egyes esetben vizsgálat tárgyává kell tenni, hogy a jogalkotó az adott jogszabály megalkotásával hogyan és milyen módon kívánta szabályozni az egyes védendő értéket, melynek értelmezése elsősorban teleológiai módszerrel végezhető. Ebben az ügyben a Kúria álláspontja szerint tévesen rögzítette az elsőfokú bíróság, hogy a sértetti közrehatás nem zárja ki a terhelt büntetőjogi felelősségét. Jelen helyzetben ugyanis a sértett nem közrehatott a baleset bekövetkezésében, hanem annak okozója volt. A norma védelmi köre ugyanis a kijelölt gyalogos-átkelőhelyen az átkelő gyalogosok védelmét szolgálja és kerékpárját hajtó sértett nem minősült gyalogosnak, az áthaladását tekintve pedig nem kellő körütekintéssel járt el. A Kúria fontosnak tartotta megjegyezni, hogy a jármű vezetőjének akkor kell csökkentenie a sebességet a kijelölt gyalogos-átkelőhely előtt, ha arra valamely konkrét körülmény indokot szolgáltat. Jelen esetben azonban nem volt indok a sebesség mérséklésére.

¹⁰¹⁰ BH2016. 164. (jogerősen megállapított tényállás szerkesztő által rövidített változata)

3.2. Objektív elkerülhetetlenség

A Rudolphi definíció szerint „valamely emberi magatartással okozott jogellenes eredmény akkor objektíve beszámítható, ha ez a magatartás az eredmény bekövetkezésének jogilag helytelenített veszélyét teremtette meg és ez a veszély ténylegesen a konkrét eredményt okozó történésben realizálódott”.¹⁰¹¹

Az objektív elkerülhetetlenség az eredménnyel valós adekvát okozati összefüggésben lévő cselekvő személy büntetőjogi felelősségét negálja. Ahogyan a nevéből is látható csak teljes objektivitás esetén alkalmazható, tehát a szubjektív alanyi oldali ismérveket teljesen ki kell zárni a vizsgálódáskor. Ez az objektív elkerülhetetlenség azt jelenti, hogy bárkinek bármikor, amikor abban az adott szituációban ugyanolyan körülmények között azonos cselekményével azonos eredményre jut, egységesen a büntetőjogi felelősségének felróhatósági alapú akadályát képezi. Békés Imre szerint objektív értelemben gondosságellenes az a viselkedés, amelynek következménye objektíve előre látható.¹⁰¹² Könyvében a szerző párhuzamba állítja az előreláthatóságot és az elkerülhetőséget, mint kötelességi klauzulát, azonban azok egybeesése csak tipikus, de nem kényszerű.¹⁰¹³ Békésnél ellentétben Viskivel az objektív gondossági kötelezettség megsértését kifejező magatartásban látja realizálódni azt az eredményt, amelyet a tettes nem tudott elkerülni, és annak vizsgálatára a tettes szubjektumából indul ki, míg Viski az objektivitást a fentebb említett „szubjektumoktól lecsupaszított” objektív tárgyasulást vizsgálja. Viski szóhasználatában a beszámítási és beszámíthatósági fogalmakkal beintegrált félreértés elkerülése érdekében konkrétan „tényállásszerűségről” és „tényállásszerű cselekményről” értekezik, melyet véleménye szerint differenciálni szükséges a tettesi „cselekménytől”, mert ez a relevanciavizsgálat irányát érthetőbben fejezi ki.¹⁰¹⁴ Azonban a két módszertani megközelítés közötti ellentét csupán látszólagos. Békés az okozatossági vizsgálat eredményeképpen ugyanarra a következtetésre jut – csak egy némely elemében eltérő modell alkalmazásával –, hogyha az eredményt a szubjektum szemszögébe helyezkedett gondos modell sem tudta volna elkerülni, csakis abban az esetben az objektív elkerülhetetlenség okából hiányzik a magatartás jogellenessége, vagyis a magatartás jogszemponturna elítélhetősége.¹⁰¹⁵

A szabályszegés az okozatosság normatív szempontú hiánya miatt nem róható fel az elkövetőnek, ha a baleset a szabályszegés nélkül megengedett, illetve elvárt sebesség esetén is bekövetkezett volna.¹⁰¹⁶ Ilyen és ehhez hasonló konkrét bűncselekmény szempontjából vizsgált jogellenességet nélkülöző eseteket nem találjuk meg egzakt módon taxatív felsorolásban sem jogszabályban sem kommentárookban, azonban Kúriai döntésekben már megjelentek ilyen esetek, melyre az alábbi példák kerülnek ismertetésre a BH2018. 136. számú és a Kúria Bfv.1238/2021/7. számú bírósági döntéseken keresztül. Megemlíteni szükséges azonban a példákból kiindulva az elméleti okfejtéshez való hozzáfűzésésképpen, hogy a jogellenesség kizárólag a büntetőjogilag releváns eredmény tekintetében merül fel, önmagában egy szabálysértő vagy szabályszegő cselekmény az adott szabálysértési normatív tilalom vonatkozásában szankcionálható, tehát a jogszabályban tényállásszerű magatartást.

¹⁰¹¹ BURGSTALLER Manfred: Okozati összefüggés és objektív beszámítás. *Magyar Jog*, 1998/5. pp. 316-320.

¹⁰¹² BÉKÉS i.m. pp. 276-277. o.

¹⁰¹³ Lásd uo.

¹⁰¹⁴ VISKI i.m. pp. 364-365.

¹⁰¹⁵ KENESE Attila: Az elsőbbségi jog megsértésével okozott balesetek büntetőjogi következményei, 2014. szeptember Jogi fórum: jogiforum.hu/files/publikaciok/kenese_attila_elsobbsegi_jog_megsertese%5Bjogi_forum%5D.pdf (ellenőrizve: 2023. 01. 03.)

¹⁰¹⁶ ENYEDI [et al.] i.m. 103.p.

3.2.1. BH2018. 136.

A Kúria BH2018. 136. számú döntése szerint „Nem tartozik büntetőjogi felelősséggel a bekövetkezett balesetért a védett úton sebességtúllépéssel közlekedő, elsőbbséggel rendelkező jármű vezetője, ha a baleset az elsőbbségi joga megsértése miatt következett be, és a balesetet csupán a megengedett sebességet el nem érő sebességgel közlekedve háríthatta volna el.”¹⁰¹⁷

A rövidített tényállás lényege szerint a terhelt 2014. november 7-én 12.35 órakor tehergépkocsival városi belterületen közlekedett a mellékút irányába, utasként V. I.-nét szállította. A II. rendű terhelt a mellékúton közlekedett személygépkocsival, utasként a jobb első ülésen Zs. Á.-t, a bal hátsó ülésen Zs. I.-nét, míg a jobb hátsó ülésen T. A. sértettet szállította. Az I. rendű terhelt a kivezető út és a mellékút kereszteződése előtt elhelyezett „ÁLLJ! Elsőbbségadás kötelező!” jelzőtábla utasítására a kereszteződés vonalától kb. 8,7 méterre a gépkocsival ugyan megállt, ezt követően azonban elindult, és figyelmetlenül kikanyarodott jobbra, melynek során nem biztosított elsőbbséget a neki balról, a 60 km/órás megengedett sebesség helyett 77-83 km/óra sebességgel érkező, a II. rendű terhelt által vezetett személygépkocsinak, ezért a II. rendű terhelt vészfékezése és balra kormányzása ellenére járműve jobb elejével nekiütközött az I. rendű terhelt tehergépkocsija bal hátsó részének.¹⁰¹⁸

Ebben az ügyben az első és másodfokú bíróság kimondta a sebességtúllépéssel közlekedő, elsőbbséggel rendelkező jármű vezetőjének (II. rendű terhelt) büntetőjogi felelősségét közúti baleset okozása vétségében (Btk. 235. § (1) bekezdés) és büntetést is szabott ki vele szemben. Az első és másodfokú bíróság megállapította, hogy II. rendű terhelt magatartásával megszegte a KRESZ 3. § (1) bekezdés b) pontjában és a 14. § (1) bekezdés d) pontjában foglaltakat, és ezért nem tudott eleget tenni a KRESZ 3. § (1) bekezdés c) pontjában meghatározott általános baleset-elhárítási kötelezettségének. A Kúria megyei főügyészségi indítvány alapján járt el, és megállapította, hogy az elsőbbségre jogosult sem közúti baleset okozása sem más bűncselekményt nem követett el.

A Kúria megvilágította, hogy önmagában a sebességtúllépés (vagy jelentős sebességtúllépés) sem vezet a büntetőjogi felelősség megállapításához - megerősítve a 6/1998. Büntető Jogegységi Határozatban kifejtetteket -, minthogy a sebességtúllépés és a bekövetkezett eredmény között nincsen közvetlen okozati összefüggés, ellentétben azzal, amit az első- és másodfokú bíróság kimondott. Az ügyben az adott útszakaszon irányadó maximális sebesség betartása mellett is bekövetkezett volna a baleset és nem volt elvárható az elsőbbségre jogosulttól, hogy a megengedett legnagyobb sebességnél alacsonyabb sebességgel közlekedjen. Ez nem jelenti azt, hogy II. rendű terhelt ne követett volna el a KRESZ-be ütköző szabálysértéseket, de az elkövetett szabálysértések balesettel való összefüggését minden esetben külön kell vizsgálni. Láthatjuk, hogy a Kúria a büntetőjogi felelősségre vonás körében olyan helyzetekben, amikor létrejön a az adekvát kauzalitás, ami a norma védett körébe tartozik, és kétséget kizáróan okozati összefüggésbe hozható a cselekmény – eredmény viszony, objektív elvárhatóságra – másfelől megközelítve objektív elkerülhetetlenségre – hivatkozik akkor, amikor a büntetőjogi felelősség hiányát állapítja meg.

Következetes a bírói gyakorlat abban, hogy a balesetelhárítási kötelezettség a lassító fékezés időszerű alkalmazásáig terjed ki. Senki sem kötelezhető vészfékezésre tekintettel arra, hogy a vészfékezés önmagában veszélyhelyzet kialakulását eredményezheti. Megfelelő időben és módon végrehajtott lassító fékezés alkalmazása esetén baleset-megelőzési kötelezettség nem megfelelő módon történő teljesítésére nem alapítható büntetőjogi felelősség.¹⁰¹⁹

¹⁰¹⁷ BH2018. 136. rendelkező rész

¹⁰¹⁸ BH 2018. 136. (jogerősen megállapított tényállás szerkesztő által rövidített változata)

¹⁰¹⁹ Lásd többek között: BH2007. 74., BH2011. 241., BH2004. 173.

3.2.2. Kúria Bfv.1238/2021/7.

Az előző jogesettel azonosan ebben az ügyben sem került sor az elkövető büntetőjogi felelősségre vonásáira, még akkor sem, ha az elsőbbségre jogosult extrém sebességtúllépéssel közeledett. Az elsőbbségre jogosult sértetti pozícióban maradt, és az elsőbbségadásra kötelezett büntetőjogi felelősségét állapították meg. A bíróság a törvényszék jogerős határozatával a terheltet bűnösnek mondta ki közúti baleset okozása vétségében (Btk. 235. § (1) bekezdés, (2) bekezdés b.) pont). A Kúria az ítéletet hatályában fenntartotta.

A rövidített tényállás lényege szerint a terhelt 2017. december 4. napján 10 óra 30 perc körüli időben lakott területen kívül főúton közlekedett város 2 felől város 1 irányába az általa vezetett Toyota gyártmányú Hilux típusú tehergépkocsival, borult időben, nappali jó látási viszonyok között, száraz, hibátlan aszfaltburkolatú, útburkolati jellel ellátott, kétirányú osztatlan úton, a menetirány szerinti jobb oldali forgalmi sávban. A terhelt haladási irányából 60 km/h sebességkorlátozó jelzőtábla volt kihelyezve. Ugyanezen időpontban a főúton közlekedett város 1 irányából város 2 irányába sértett 1 az általa vezetett személygépkocsival, mintegy 80-84 km/h sebességgel. A terhelt a főúton haladása során balra, a szállító útra szándékozott kanyarodni az útépitési munkaterület felé, ennek során azonban tévesen mérte fel a vele szemben közlekedő, és egyenesen város 1 felől város 2 irányába tovább haladni szándékozó sértett 1 által vezetett személygépkocsi távolságát, és a kanyarodást a sértett személygépkocsi előtt 22-24 méter távolságban – a megengedett legnagyobb sebességhez képest féktávolságon belül – 17-19 km/h sebességgel megkezdte, aminek következtében a járművek összeütköztek. A sértett által vezetett Opel Astra típusú személygépkocsi ütközési sebessége 80-84 km/h, tényleges haladási sebességhez tartozó féktávolsága lassító fékezés esetén 114,5-117,3 méter, míg vészfékezéssel 67,5-68,4 méter. A sértett Opel Astra típusú személygépkocsi adott útszakaszon megengedett 40 km/h haladási sebességhez tartozó lassító fékezésének távolsága 35,1-38,1 méter, míg vészfékezés esetén a vészfékezés távolsága 22,4-23,9 méter. A terhelti Toyota típusú tehergépkocsi észlelhető bekanyarodásának pillanatában, amelyhez az út felezővonalát legalább 50 centiméterrel át kellett lépnie, a sértett gépjármű 20-22 méterre járt a későbbi ütközési ponttól, ami még a megengedett sebesség, a 40 km/h haladási sebességhez tartozó vészfékezés határára esik. Az ütközés pillanatában a Toyota tehergépkocsi az út tengelyéhez viszonyítottn 32 fokos ütközési szögben állt, az ütközés pillanatában a terhelti tehergépkocsi jobb eleje ütközött össze a sértett által vezetett Opel Astra típusú személygépkocsi bal elejével.¹⁰²⁰

Minden esetben meghatározó, hogy milyen tényállást állapít meg a bíróság és a tényállás apró részleteiben milyen tényállási elemek nyerne teljes bizonyosságot a bizonyítási eljárás során. Fontos eleme a jogeset tényállásának, hogy a baleset bekövetkezésére nappali időszakban, jó látási viszonyok között, egyenes vonalvezetésű és belátásban nem korlátozott útszakaszon került sor. Korábban nem került hangsúlyozásra a dolgozatban, de az időjárás, a napszak és az útkanyarulat szöge kritikus jelentőséggel bírhat. Mindezen ismérvek tudatában lehet az elsőbbségadásra kötelezett balesetet megelőző helyzetét meghatározni, és igazságügyi szakértői vélemény beszerzésével a baleset rekonstrukcióját elvégezni. Jelen ügyben ugyanis az elsőbbségadásra kötelezettnek minden lehetősége adott volt észlelni az elsőbbségre jogosultat, még annak extrém vagy jelentős mértékű sebességtúllépése ellenére is.

Az okozatosság vizsgálata tehát nem önmagában a büntetőjogelméleti vagy jogtudományi összefüggések összevetésén alapul, hanem akár egyes tényállási részelemek kapnak olyan jelentőséget, amely eldönthetővé teszi a bűnösség megállapításának kérdését. Jelen ügyben a helyszín alapos vizsgálata és az adott időjárási és látási viszonyok – felmérve az elsőbbségadásra kötelezett elkövetéskori valós lehetőségeit – vezettek oda, hogy a Kúria

¹⁰²⁰ Kúria Bfv.1238/2021/7. (jogerősen megállapított tényállás szerkesztő által rövidített változata)

osztotta a jogerős ítélet azon megállapításait is, mely szerint a terhelt volt az, aki a balra bekanyarodás megkezdése előtt elmulasztotta a megfelelő körültekintést annak veszélytelenségéről, és nem biztosított elsőbbséget az arra jogosult sértetti gépjárműnek.

A Kúria ismételten megerősítve hangsúlyozta, hogy a sértetti gépjármű vezetője, a terhelt balra kanyarodási szándékának tényleges észlelhetőségére tekintettel a balesetet a megengedett legnagyobb sebességgel haladása esetén sem kerülhette volna el, így a sértett sebességtúllépésben megnyilvánuló szabályszegő magatartása a baleset bekövetkezésével az objektív elkerülhetetlenség okán nem áll okozati összefüggésben, ezáltal büntetőjogi felelőssége nem állapítható meg.

4. VISKI LÁSZLÓ MÓDSZERTANÁNAK AKTUALITÁSA A XXI. SZÁZADI JOGALKALMAZÁSBAN

Látható a korábbi fejezetekben hivatkozott bírósági példákon keresztül is, melyek közül a szerző a már a hatályos Büntető Törvénykönyv alapján a közelmúltban meghozott ítéletekből is válogatott össze, hogy az elmúlt évszázad során továbbfejlesztett okozatossági elméletek többsége kétséget kizáróan alkalmazhatóak a hatályos törvények alapján eljáró jogalkalmazók számára is. Amennyiben vizsgálódásunkat a közlekedési büntetőjog területére tesszük, maga a Kúria mondta ki az irányadónak tekintendő Bfv.1158/2016/6. számú döntésének indokolásában, hogy szükségszerű a módszertan használata. Indokolásában a fentebb idézett bekezdés szerint kifejtette, büntetőjogi értelemben bár használható volt közlekedési büntetőügyekre is az okozatosság alapvető elméleti rendszere, azonban ez nem volt elégséges, hiszen olyan összefüggések vizsgálatát is bele kellett integrálni, melyek használta nélkül nem volt más lehetősége a bíróságnak, mint akár adekvát okozatosság útján a bűnösség megállapítása, de a bűnösség alacsony foka miatt valamely enyhébb büntetés kiszabása. Tehát mégiscsak az látszódik, hogy az okozatossági elméletek fejlődésének eredményeképpen is pontosabb és logikailag, valamint bűnösségi értelemben is használhatóbb módszertanok születtek. Ismételten utalva Békés Imre szavaira, ezek használata semmilyen módon nem befolyásolja a jogpolitikai kérdéseket¹⁰²¹, hanem egy más fajta jogi eszköz igénybevételét jelenti. Ennek használata a jogalkotó által meghatározott jogszabályi környezetet, de még jogértelmezési kérdések módosítását sem jelenti, hanem az eredmény és a tényállásszerű cselekmény közötti valós okozatossági kapcsolat tényleges megállapíthatóságát segíti elő, mely alapján a büntető igazságszolgáltatás¹⁰²² a jogalkotó és a társadalom által elvárt funkcióját¹⁰²³ egy magasabb minőségi szinten tudja ellátni a közlekedési büntetőügyekben is. Viski László doktori dolgozatából készült műve¹⁰²⁴ is ezt a jogfejlődést segítette elő.

A közlekedési büntetőügyek esetében látható egyfajta eltérő módszertani gondolkodásmód, mely szükséges az ilyen típusú ügyek helyes megítéléséhez. Viski eszmefuttatásának végén egy olyan kérdéssel foglalkozik, a felróhatóság kérdésével, mely a mai hatályos büntetőbíráskodási felfogásban megválaszolt és stabilnak mondható a jelenlegi ítélkezési gyakorlatban. Ennek ellenére jelen dolgozatban is megemlítesre kerül, mert ebből is látható, hogy vannak gondolkodási irányok és kezdeményezések, melyek már évtizedekkel ezelőtt is fejlődést okoztak, de ma is elgondolkodtató jellegűek.

4.1. A felróhatóság szerepe a közlekedési büntetőügyekben, az elvárhatóság, mint a felróhatóságot kizáró ok Viski módszertanában

Viski László szerint a közlekedési jog és a közlekedési büntetőügyek a jogirodalom által elfogadott módon nem csak a jogszabályokban vannak jelen, azt a bírósági ítéletek folyamatosan értelmezik és ezáltal formálják, melyek a mindennapi közlekedés részlet kérdéseit is befolyásolják.¹⁰²⁵ Ennek megismerhetősége Viski idejében korlátozott volt, a XXI. században azonban ez már sokat fejlődött, a bírósági döntések is az internet segítségével mindenki számára könnyen megismerhetővé váltak. A normatív értelemben hatalmat gyakorló Állam által a megismerhetőség okán feszebbé is vált a jog tudásának és ahhoz kapcsolódó bírósági döntések ismeretének elvártsága. Viski kétségesse teszi, hogy egy átlag magyar állampolgár részéről elvárható-e a teljes joganyag ismerete mellett az ahhoz kapcsolódó bírósági döntések tudása is. Ezt gyakorlati oldalról megragadva azt a példát hozza elénk,

¹⁰²¹ BÉKÉS i.m. 13. p.

¹⁰²² Magyarország Alaptörvénye 25. cikk (1) bekezdés

¹⁰²³ Magyarország Alaptörvénye 25. cikk (2) bekezdés

¹⁰²⁴ VISKI i.m.

¹⁰²⁵ VISKI i.m. pp. 417-418.

hogya közlekedünk a hétköznapiakban, akkor a közlekedési ügyekben való törvénykező hatalom által hozott döntések tudatában egymás után következő állandó jogsértéseket láthatunk a mindennapos közlekedésünk során, mely nem csak abból fakad, hogy szándékosan szembe helyezkednének a közlekedők a szabályokkal, hanem inkább a szabály nem tudása az oka. Ebből megállapítható, hogy a közúti közlekedés milliószámban történő napi megjelenésében a jogsértések száma rendkívül magas. Ebből kiindulva Viski mindkét oldalt bemutatja, mely szerint elvárható vagy nem elvárható a magas szintű jogi tudás a közlekedésben résztvevőktől különböző szerzők munkája alapján. A feltett kérdés végsősoron az, hogy jogban való tévedésnek számít-e az, ha a közlekedésben résztvevő nincs annak ismeretében, hogy az adott szabályrendszerben a másodperc töredéke alatt eldöntse, hogy a hatályos bírósági gyakorlat szerint miképpen kellett volna cselekednie.

Leszögezhetjük, hogy a tényállásbeli tévedés minden esete ténybeli tévedéssel azonos elbírálás alá kerül, ezért a szabály nem tudása, a szabályban való tévedés kizárja a szándékosságot, fogalmaz Viski.¹⁰²⁶ Ez a megállapítás a szándékos szabályszegés és a szándékos eredménylétrehozás szempontjából rendkívül fontos. Azonban gondatlanság esetében sem jelent ez automatikus kizárást a büntetőjogi felelősség alól, ugyanis létezik a korábban „ne veszélyeztess!” parancsa, melyet a hatályos KRESZ 3. § (1) bekezdés c.) pontjában fogalmaz meg alapelveként, miszerint aki a közúti közlekedésben részt vesz, köteles úgy közlekedni, hogy a személy- és vagyonbiztonságot ne veszélyeztesse, másokat közlekedésükben indokolatlanul ne akadályozzon, és ne zavarjon. Tehát ha nem is ismeri az elkövető a közlekedési szabályok és ítéletek teljes repertoárját, akkor is az „elvárható gondosság” és a „ne veszélyeztess” mindenki által ismert – vagy legalábbis az általában elvárhatóság keretében megismerhető - klauzulája alapján az elvárhatóság alapvetően felróhatóságot eredményez, annak kizárása a közlekedési alapelvek tudatában alaptalanná válik. Kiváltképpen, hogy a jogalkotó mindenkire nézve kötelezően ismert szabályok mellett bizonyos járművekkel való részvételt jogosítványhoz, vagyis a közlekedésben való részvételt elméleti és gyakorlati többlettudáshoz köti. Ennek a gondolatnak a továbbvitelével pedig belátható, hogyha az elkövető szabályszegő magatartása a tudatos rizikóvállalásban merül ki, akkor annak cselekmény-tényállásszerűsége a veszélyhelyzet beálltával vizsgálhatóvá válik és megfelelő absztrahálás után amennyiben okozatosság állapítható meg, bűnössége maradéktalanul kimondható. Még abban az esetben is, hogyha nem egy konkrét keretdiszpozíciós részletszabály megsértéséről beszélünk, hanem a büntetőjogi felelősség az általános szabályok szerint, a KRESZ 3. § (1) bekezdés c.) pontja alapján kerül megállapításra.

Mivel a közlekedési bűncselekmények többsége tevéssel és mulasztással is elkövethető¹⁰²⁷, ezért az elvárható gondosság egy közlekedési helyzetben meglehetősen komplex képet mutathat. Tehát a „ne veszélyeztess!” parancs nem önmagában azt jelenti, hogy valamely magatartástól való tartózkodására ösztönözne ezzel a szabályozással a jogalkotó, hanem ez egy kialakult veszélyhelyzetben a baleset elhárítására vonatkozó aktív cselekvést kíván meg a közlekedőtől, mely ugyancsak az elvárható gondosságot figyelembe véve az okozatossági vizsgálat tárgya lehet. Erre jó példaként említhető a BH2016. 107. számú bírósági döntés, mely kimondta, hogy „aki a megengedett sebesség túllépésével közlekedve önmagát hozza olyan helyzetbe, hogy a baleset-elhárítási kötelezettségnek nem tud eleget tenni, e bekövetkezett balesetért felelős”.¹⁰²⁸ Történt egy közúti közlekedési baleset, melyet megelőző veszélyhelyzetet mint eredményt nem a terhelt cselekménye vagy mulasztása okozta, tehát a veszélyhelyzet bekövetkezéséért nem felelős. Ugyanakkor az irányadó sebességhatárokat túllépve közlekedett. Igazságügyi szakértő megállapította, hogy a sebességhatár betartása

¹⁰²⁶ VISKI i.m. 419. p.

¹⁰²⁷ BÉKÉS i.m. pp. 276-277.

¹⁰²⁸ BH2016. 107. rendelkező rész

esetén a baleset elkerülhető lett volna, de mivel saját elhárító magatartását korlátozta a sebességárát túllépésével, ami miatt az elvárható gondosság körében a baleset elhárítási kötelezettségét nem tudta teljesíteni, ez okozatossági kapcsolatot hozott létre a sérelmes eredmény és a cselekmény között. Tehát minden esetben szükséges tisztázni a baleset előtti szükségképpen veszélyhelyzet előidézésén túl az esetleges csatlakozó okozatosságokat, mert egy látszólagosan objektív elkerülhetetlenségben lévő másik közlekedő alapos vizsgálat esetén terhelté válhat a büntetőeljárásban. Ebben az esetben objektív elkerülhetetlenség helyett felróható magatartás, okozati összefüggés és bűnösség kimondására került sor.

Ugyanakkor mielőtt a kontinentális Európa és a magyar büntetőjog elvárható gondossági elméletét szigorúnak vélnénk, az angolszász jogrendszer „reasonable man” követelménye jóval magasabb szinten húzza meg a mércét. Az angolszász rendszer – ezen belül jelenleg kifejezetten az Egyesült Királyság jogrendszerét értjük – nem elvárható gondossági minimumokat határoz meg, hanem egy józan ésszel rendelkező átlagpolgártól az adott körülmények között elvárható szükségképpen gondosságot vár el, mely mérce egyfajta értékszemléletet is tükröz az angolszász társadalmakban az egyénnek a „common good” vagyis a közjóért való magasabb felelősségében.¹⁰²⁹

¹⁰²⁹ John Randolph LUCAS: The Philosophy of the Reasonable Man. *The Philosophical Quarterly*, 1963/51. pp. 97-106.

5. ÖSSZEFOGLALÁS

A dolgozat bemutatta Viski László okozatossági módszertanát, melyet a közlekedési bűncselekmények kontextusába helyezett. Röviden áttekintésre kerültek azok az okozatossági alapok, melyek a módszertan megértéséhez feltétlenül szükségesek a teljesség igénye nélkül. A dolgozat célja kettős, egyrészt bemutatta a jogfejlődés egy olyan aspektusát, ami nem a jogalkotó általi jogszabálmódosításban vagy jogértelmezés változtatásban merül ki, hanem konkrét módszertani útmutató, mely aktív jogalkalmazói munkát igényel, így az egyes büntetőügyekben eljáró bírák és ügyészek számára is jogi eszközként szolgálhat. Másfelől a dolgozat bemutatta azt, hogy a széleskörben ismert büntetőjogi alapelveken túl – mint például a *nullum crimen sine lege*, stb. – is léteznek olyan elvek vagy módszerek melyek aktuálisak tudnak maradni és használhatóak évtizedek múltán is. Ezt az elvégzett bizonyítást pedig a dolgozat pont egy olyan területen próbálta sikerre vinni, mely terület rendkívül kitett a változásoknak és a technológia fejlődése miatti folyamatos megújulásnak. Gondolhatunk itt a dolgozat elkészítése napjáig még nem hatályos törvénymódosításról, melyet az elektromos rollerek tömeges elterjedése vindikál és hasonló jogalkotói beavatkozást igénylő indikátorra, mint a valódi önvezető autókra, mely elterjedése esetén a jogalkotói beavatkozás ismételten szükségessé válik. Ilyen és ehhez hasonló jogterületeken borítékolt a változás, ezért nehéz maradandó és hosszútávon alkalmazható megoldásokat létrehozni. Olybá tűnik a dolgozat levezetése alapján, hogy ez Viski Lászlónak és kifejezetten ehhez a Viski féle gondolatmenethez hozzátevő Békés Imrének sikerült. Ezáltal nem lett a dolgozat témája jogtörténeti értekezés, hanem aktuális büntetőjogi dogmatika részét képező jogi eszköz, hiszen a mai jogalkalmazó számára is hasznosulhat.

Végül pedig azzal, hogy a Kúria hasznosítja a dolgozatban leírt módszertant és a döntések indokolásában olykor részlegesen kifejti az ezzel kapcsolatos elméleti taglalást, maga a törvénykező hatalmi ág emeli be a mindennapi ítélkező munkába az okozatosság eszerinti vizsgálatát, mely például szolgálhat minden közlekedési büntetőügyben eljáró bíró számára akár a büntetőeljárás a Kúria előtt, akár járási elsőfokú bíróság előtt van folyamatban.

6. HIVATKOZOTT IRODALOM

- VISKI László: Közlekedési büntetőjog. Budapest, Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, 1974.
- BELOVICS Ervin – GELLÉR Balázs – NAGY Ferenc – TÓTH Mihály: Büntetőjog II.: különös rész. Budapest, HVG-ORAC, 2018.
- ENYEDI László [et al.]: Közlekedési büntetőjog. Budapest, HVG ORAC, 2001.
- NAGY Ferenc: A magyar büntetőjog általános része. Budapest, HVG-ORAC, 2010.
- GELLÉR Balázs: Jogszabálytan. In Belovics Ervin – Gellér Balázs – Nagy Ferenc – Tóth Mihály: Büntetőjog I. Általános rész: a 2012. évi C. törvény alapján. Budapest, HVG-ORAC, 2012.
- MILL John Stuart: A System of Logic: Ratiocinative and Inductive. New York, Harper and Brothers, 1882.
- VISKI László – IMRE Iván – TERNAI Zoltán: Közúti közlekedési balesetek elbírálása. Budapest, Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, 1963.
- BÉKÉS Imre: A gondatlanság a büntetőjogban. Budapest, Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, 1974.
- ERDÉLYI Ágnes: Az „adekvát okozás” problémája a történetírásban és a szociológiában. *Szociológiai Szemle*, 2011/2. pp. 18-31.
- SZABÓ György: Előadások a Pázmány Péter Katolikus Egyetemen Közlekedési és közlekedésigazgatási szakjogász képzésen 2023. október 10.
- LOSONCZY István: A mulasztási bűncselekmény okozatossága. Pécs, Dunántúl Pécsi Egyetemi Könyvkiadó és Nyomda Rt. 1937.
- NAGY Ferenc: Anyagi büntetőjog: általános rész I. Szeged, Iurisperitus Bt., 2014.
- BURGSTALLER Manfred: Okozati összefüggés és objektív beszámítás. *Magyar Jog*, 1998/5.
- KENESE Attila: Az elsőbbségi jog megsértésével okozott balesetek büntetőjogi következményei. 2014. szeptember, Jogi fórum.
jogiforum.hu/files/publikaciok/kenese_attila_elsobbsegi_jog_megsertese%5Bjogi_forum%5D.pdf (ellenőrizve: 2023. 01. 03.)
- John Randolph LUCAS: The Philosophy of the Reasonable Man. The Philosophical, 1963/13., pp. 97-106.
- Magyarország Alaptörvénye
- A Büntető Törvénykönyvről szóló 2012. évi C. törvény
- KARSAI Krisztina (szerk.): Nagykomentár a Büntető Törvénykönyvről szóló 2012. évi C. törvényhez. Budapest, Wolters Kluwer, 2013.
- 1/1975. (II.5.) KPM-BM együttes rendelet (KRESZ)
- 6/1998 Büntető Jogegységi Határozat
- Kúria Bfv.1158/2016/6.
- Kúria Bfv.1238/2021/7.
- BH2016. 164.
- BH2016. 107.
- BH2018. 136.
- BH2007. 74.
- BH2011. 241.
- BH2004. 173.

Egyéb felhasznált irodalom

- BÁTKEI Pál – FÜLÖP Ágnes – MELEGH Gábor: Rizikónövelés – új szempont és módszer a közlekedési bűncselekményekért való felelősség elemzésénél. *Belügyi Szemle*, 2004/1.
- FÜLÖP Ágnes: A közlekedési büntetőjogról. *Ügyészek Lapja*. 2004/5.

- FÜLÖP Ágnes – FÜLÖP Natasa– MAJOR Róbert: A KRESZ értelmezése a joggyakorlatban. Budapest, HVG-ORAC, 2014.
- KÓNYA István (szerk.): Magyar büntetőjog I-III.: kommentár a gyakorlat számára. Budapest, HVG-ORAC, 2022.
- ANGYAL Pál: A magyar büntetőjog kézikönyve: 12. kötet. Budapest, Pap Attila Nyomda Rt, 1935.
- ANGYAL Pál – ISAÁK Gyula: Büntető törvénykönyv II. Budapest, Grill Károly Könyvkiadó Vállalata, 1941.
- BÁNFI Ferenc: A közúti közlekedési balesetek krimonológiai kérdései. *Rendészeti Szemle*, 1993/5.
- VÖLGYESI Miklós: A bírósági büntető közlekedési ügyszak aktuális problémái. *Bírósági Határozatok*, 1994/4.

**BÜNTETŐJOGI SZEKCIÓ
JOGHALLGATÓI TAGOZAT**

BREZNYÁN GERGŐ ANDRÁS

A szervezett embercsempészség jelensége és szabályozása nemzetközi, illetve hazai viszonylatban

1. BEVEZETÉS

Számos olyan bűncselekmény van a magyar büntetőjog rendszerében, mely jellegzetességeiből adódóan komoly anyagi, eljárásjogi vagy adott esetben végrehajtási kérdéseket vethet fel a gyakorlatban. Az embercsempészség ugyanakkor azon deliktumok közé tartozik, mely aktualitása mellett mindhárom területen nagy kihívások elé állítja a jogalkalmazó, bűnüldöző szerveket. Szinte bármelyik oldalról is nézzük az embercsempészséget, olyan problémakörökkel találkozhatunk, amelyek nem csak a szakirodalmat osztják meg, de a bírói gyakorlatban is komoly vitákat váltottak ki.

A bűncselekmény anyagi jogi oldalán elsődlegesen a folytatóság és a cselekmény stádiumtani kérdései tekinthetők ilyen vitatott elemeknek. Az eljárásjogban a bűncselekmény nyomozási nehézségei, a külföldi ítéletek miatt fennálló res iudicata, valamint a bizonyítás szükségyszerűen nemzetközi jellege emelendő ki. A büntetések végrehajtása terén a börtönök túlszűfolttsága és az embercsempészek reintegrációs őrizetét bevezető áprilisi kormányrendelet érdemel említést,¹⁰³⁰ melynek eredményeként 2023. augusztus 4-éig 1385 külföldi állampolgárságú, embercsempészetért jogerősen elítélt, kiutasított fogvatartottat bocsátottak reintegrációs őrizetre.¹⁰³¹

Dolgozatomban egy hasonlóan aktuális, de sok tekintetben még érdekesebb szemszögből vizsgáltam meg e bűncselekményt, mely nem más, mint a szervezett bűnözés. Azért esett a választásom erre a témakörre, mert kevés olyan büntett van, ahol a szervezett bűnözői csoportok egyre globalizálódó és transznacionálisabbá váló jellege ennyire világosan megjelenik. Mindezt úgy, hogy az egész jelenség mögött olyan államokon túlmutató szocioökonómiai és geopolitikai jelenségek húzódnak meg, mint a migráció, mely jóformán lehetetlenné teszi, hogy az egyes országok együttműködés nélkül és csupán a büntetőjog eszközeivel oldják meg ezt a kihívást.

A szervezett bűnözés elleni jogintézmények létrehozásakor számos akadály elé állítja e jelenség a jogalkotót és a jogalkalmazó szerveket. Az egyik alapvető probléma, hogy a szervezett bűnözés egy kriminológiai fogalom, mely sokszor csak nagy kihívások árán implementálható a jogrendszerekbe, mindezt úgy, hogy a szervezett bűnözői csoportok nagyfokú változatossága és alkalmazkodóképessége miatt e jogintézmények gyakorta már akkor elavultak, amikor elfogadják őket. Tovább nehezíti ezt a kérdéskört, hogy a popkultúrában kialakított narratíva is egy elérhetetlen, misztikus jelenséggé mutatja be a szervezett bűnözői csoportokat, holott ez nem is állhatna távolabb a valóságtól. A szervezett bűnözés is hús-vér emberekből áll, mint bármely más minket körülvevő társadalmi probléma.

Dolgozatomban ennek megfelelően előbb áttekintem az embercsempészség mögött meghúzódó társadalmi folyamatokat, majd megvizsgálom a nemzetközi és hazai szabályozásának fejlődését, különös tekintettel a jelenleg hatályos törvényi tényállásra és annak legfontosabb kérdéseire. Ezután bemutatom a szervezett embercsempészség elleni együttműködés nemzetközi alapjait, a két jelenség közötti kapcsolatot, valamint az embercsempész hálózatok legfontosabb jellemzőit. Végül megvizsgálom a szervezett embercsempészséssel kapcsolatos hazai jogi keretrendszert, kiemelve a bírói gyakorlat nem elhanyagolható szerepét.

¹⁰³⁰ 148/2023. (IV. 27.) KORM. REND.

¹⁰³¹ VASKOR 2023

Reményeim szerint a dolgozat végére minden olvasó egy átfogó képet kaphat arról, hogy miért jelent ennyire sajátos kihívást a szervezett bűnözés és az embercsempészség kapcsolata, továbbá hogy ezáltal egy lépéssel közelebb kerülhetünk a probléma megoldásához.

2. AZ EMBERCEMPÉSZÉS ÉS JOGI KERETRENDSZERE

2.1. Az illegális migráció és az embercsempészás kapcsolata, köztudatba kerülése

Ha az embercsempészás jelenségét akarjuk megérteni, akkor elengedhetetlen röviden szólni a mögötte meghúzódó társadalmi folyamatokról, kiváltképpen a migrációról és annak irreguláris megvalósulási formáiról. A migráció és szűkebb körben az illegális migráció jelenti a 21. században a fejlett európai és észak-amerikai államok számára az egyik legégetőbb kihívást. Már a számadatok alapján képet kaphatunk arról, hogy mekkora jelenségről is van szó: 2020-ban összesen 281 millió nemzetközi migránst tartottak számon, mely akkor a világ lakosságának, mintegy 3,6%-át tette ki.¹⁰³²

A szakirodalomban push, pull faktoroknak szokás azokat az okokat nevezni, melyek hazájuk elhagyására készítetik az embereket.¹⁰³³ A push, azaz taszító okok elsősorban egy adott hely kedvezőtlen körülményeit jelentik, mely megnyilvánulhat háborúkban, politikai konfliktusokban, természeti katasztrófákban vagy egyszerűen csak nagyon rossz gazdasági körülményekben. Ezzel szemben a pull, azaz vonzó tényezők egy ország vonzóbb adottságait jelölik, például demokráciát vagy stabil gazdaságot.¹⁰³⁴ A globalizáció hatására kialakult egy harmadik kategória, melyet network vagy másnéven hálózati faktoroknak nevezünk. Ide tartozik a szabad információáramlás, globális kommunikáció és a gyorsabb, olcsóbb közlekedés is, melyek mind fokozzák a már említett taszító-vonzó tényezőket.¹⁰³⁵

A migráció már önmagában kihívások elé állítja az államokat, ugyanakkor annak irreguláris formája és az arra épülő bűnözés még égetőbb problémát jelent. A Nemzetközi Migrációs Szervezet (International Organization for Migration – IOM) szerint az irreguláris migráció személyek azon mozgását jelenti, mely nem a kiindulási-, tranzit- és célországokba való be- és kilépésre vonatkozó törvények, szabályok és nemzetközi megállapodások szerint történik.¹⁰³⁶ Az ENSZ Kábítószer-ellenőrzési és Bűnmegelőzési Hivatalának (United Nations Office on Drugs and Crime – UNODC) jelentése alapján, már 2010-ben is mintegy 50 millió illegális migránst tartottak számon a világon.¹⁰³⁷

Az irreguláris migráció nem csak azért kiemelt jelentőségű probléma, mert a nagyszámú illegális határátlépő között bűnözők vagy akár terroristák is meghúzódhatnak, hanem azért is, mert a különböző utazási módszerek magukra a migránsokra is veszélyesek lehetnek, akik között valódi menekültek is akadnak. 2014 és 2020 között mintegy 21 200 személy veszett oda a Földközi-tenger átkelése során, ugyanakkor a valóságban ezen adatok vélhetően magasabbak.¹⁰³⁸

A halálozások száma jól jelzi, hogy manapság az európai és azon belül a nyugat-európai államok jelentik a legnépszerűbb célországokat a migránsok számára, így az illegális migráció jelensége mint tranzitországot hazánkat is nagymértékben érinti. Az Európai Határ- és Partvédelmi Ügynökség (European Border and Coast Guard Agency – Frontex) jelentése szerint 2022-ben mintegy 330 000 illegális határátlépést észleltek az Európai Unió külső határain, mely 2016 óta a legmagasabb és körülbelül 64%-os növekedést jelent 2021-hez képest. Az európai migrációs útvonalak közül a hazánkat is érintő nyugat-balkáni útvonalon tapasztalták a legnagyobb növekedést 145 600 illegális határátlépéssel.¹⁰³⁹ A szakirodalomban

¹⁰³² MCAULIFFE-LEE-ABEL 2021 21. p.

¹⁰³³ ANTONOPOULOS 2008a 310. p.

¹⁰³⁴ SZUHAI 2018 23. p.

¹⁰³⁵ Uo. 14. p.

¹⁰³⁶ Glossary on Migration 2019 116. p.

¹⁰³⁷ Tocta Report 2010 55. p.

¹⁰³⁸ MCAULIFFE-LEE-ABEL 2021 31. p.

¹⁰³⁹ Frontex 2023

is rámutattak arra, hogy a statisztikák alapján a jövőben sem fog csökkenni az Európára és hazánkra nehezedő migrációs teher.¹⁰⁴⁰

Ahogy már fentebb említésre került, az illegális migráció felkeltette a bűnelkövetők figyelmét is, és a migránsok egyre növekvő száma kiemelten jövedelmező üzletággá tette az irreguláris migrációra épülő bűncselekményeket, melyek közül az embercsempészség és az emberkereskedelem érdemel említést. Habár a dolgozat az előbbivel foglalkozik mélyrehatóbban, érdemes kiemelni a két bűncselekmény közötti főbb különbségeket. Az embercsempészség elsődlegesen az illegális migrációhoz és a határátlépési szabályok megszegéséhez kötődik, míg az emberkereskedelem nem mindig tartalmaz szükségszerűen határátlépést vagy nemzetközi elemet. Ez a két jelenség ugyanakkor gyakorta összefonódik és sokszor nehéz a kettő világos elhatárolása.¹⁰⁴¹ Az embercsempészet többnyire a csempésztett személyek beleegyezésén alapul és nem jelentkezik szükségszerűen e személyek kizsákmányolása, mely az emberkereskedelem lényegi elemét képezi.¹⁰⁴²

A különböző jelentések és statisztikák alapján képet kaphatunk arról, hogy mekkora üzletággá nőtte ki magát az embercsempészség az elmúlt két évtizedben és az olyan globális kihívások, mint a COVID-19 járvány is csak rövidtávon tudták megakasztani a növekedését. A Frontex jelentése szerint 2021-ben körülbelül 14 000 elkövetőt kaptak el az EU külső határain, amely a 2019-es adatokhoz képest mintegy 24%-os növekedést jelent.¹⁰⁴³ Egyes becslések szerint az embercsempészek bevétele 2016-ban világszinten elérhette akár a 7 milliárd dollárt is,¹⁰⁴⁴ a 2019-es európai adatok mintegy 200 millió euróra teszik a földközi-tengeri útvonalakon realizált profitot.¹⁰⁴⁵ Fontos kiemelni, hogy a statisztikák nem mutatják meg a teljes képet amiatt, hogy a jelenség eltérő jogi szabályozással rendelkezik a különböző országokban, valamint azért, mert elsődlegesen a letartóztatások és sikeres eljárások számára hagyatkozhatnak a bűnüldöző szervek.¹⁰⁴⁶

Az embercsempészség azért nőhetett ki magát ilyen mértékű üzletággá, mert a bűnözőkön és a bűnüldöző szerveken túlmutató globális folyamatok fűtik; az egész jelenség mögött a migránsok magas és a célországok viszonylag kis száma közötti asszimetria húzódik meg.¹⁰⁴⁷ Ugyanazok a vonzó-taszító okok, amelyek a migráció mozgatórugóinak számítanak, egyben folyamatos ügyfeleket biztosítanak az embercsempészeknek. Tekintettel az illegális migráció folyamatosan változó jellegére mind a csempésztútvonalak, mind a csempészek modus operandija nagyfokú változatosságot mutat.

Tipikusan három fajtáját különböztetjük meg az útvonalaknak: földi, vízi és légi útvonalak. Ezek közül a tengeri csempésztútvonalak mutatták a legdinamikusabb növekedést az elmúlt 20 évben amiatt, hogy egy utazásra lebontva itt tudják a legtöbb migránst csempészni és nem igényelnek annyira szofisztikált szervezést sem. A tengeri útvonalak mellett szól továbbá, hogy egyes országok olyan rendkívül hosszú partszakasszal rendelkeznek, mely jóformán lehetetlenné teszi a hatékony ellenőrzést.¹⁰⁴⁸

Jól látszik, hogy az embercsempészség nem pusztán a büntetőjog és kriminológia síkján létezik, hanem nagyon összetett gazdasági és szociális probléma tünete, amelyet nem lehet tisztán a büntetőjog és a határrendészet eszközeivel megoldani.¹⁰⁴⁹ Ez természetesen nem azt jelenti,

¹⁰⁴⁰ TÓTH 2022 1. p.

¹⁰⁴¹ KLEEMANS–SMIT 2014 pp. 381-382.

¹⁰⁴² FEHÉR 2008 pp. 151-152.

¹⁰⁴³ Frontex 2022 9. p.

¹⁰⁴⁴ Glosom Report 2018 5. p.

¹⁰⁴⁵ Europol 2019

¹⁰⁴⁶ ANTONOPOULOS 2008B 388. p.

¹⁰⁴⁷ LIDDICK 2008 305. p.

¹⁰⁴⁸ ANTONOPOULOS 2008A 310. p.

¹⁰⁴⁹ TRIANDAFYLIDOU 2023 431. p.

hogy ne kellene fellépünk a jog erejével az illegális migrációra épülő parazitikus bűnözői tevékenységekkel szemben, ugyanakkor fontos kiemelni, hogy hatékony megoldást csak az illegális migráció mértékének csökkentése és további legális migrációs csatornák megnyitása fog jelenteni. Addig is az embercsempészség elleni küzdelemben kiemelt szerepet fog betölteni a nemzetközi és nemzeti jogalkotás, valamint a bűnüldöző szervek hatékony együttműködése és specializálódása.

2.2. A nemzetközi és EU-s jogi keretrendszer

Az embercsempészség határokon átnyúló jellege miatt az ellene folyó küzdelemben kiemelkedő szerepe van a nemzetközi jogi dokumentumoknak és a bűnügyi szervek együttműködésének. A nemzetközi jogi rezsim létrehozása és magának a bűncselekménynek a köztudatba kerülése egészen a 20. század végéig váratott magára. Általánosságban elmondható, hogy az 1980-as évek végéig a nemzeti szabályozásokban sem jelent meg olyan erőteljesen az embercsempészség problémája, mint napjainkban. Ez alól természetesen vannak kivételek, az Amerikai Egyesült Államokban például már az 1960-as években lefektették a ma ismert szabályozás alapjait.¹⁰⁵⁰

Az európai jogalkotás csupán a 20. század utolsó két évtizedében figyelt fel az illegális migrációban és az embercsempészségben rejlő veszélyekre. Németország egyesülése és a Szovjetunió felbomlása nagymértékben szerepet játszott e folyamatok erősödésében. Egyre több embercsempészséssel kapcsolatos incidens keltette fel a nemzetközi közvélemény figyelmét, melyek közül a Golden Venture-ügy az egyik legismertebb. A Golden Venture egy kínai hajó neve volt, mely 286 kínai migránssal a fedélzetén futott zátonyra New York partjai mellett. A migránsok fejenként 30 000 dollárt fizettek az utazásért, melyben 10-en elhunytak.¹⁰⁵¹

Megnőtt az igény arra, hogy nemzetközi jogi szinten is alapot adjanak az egyre szervezettebben működő embercsempész csoportokkal szembeni fellépésre. Az első szabályozást a Nemzetközi Tengerészeti Szervezet (International Maritime Organization – IMO) keretében fogadták el, ugyanakkor e szabályok elsősorban közlekedésbiztonsági szemszögből közelítették meg a problémát.¹⁰⁵² Az első komolyabb lépcsőfokot az ENSZ Közgyűlés „Prevention of the Smuggling of Aliens” névvel 1993 decemberében elfogadott határozata jelentette.

A határozat előrevetítette a későbbi szabályozás alapjait, kiemelve a nemzetközi bűnözői csoportok embercsempészségben betöltött szerepét és annak bonyolult szocioökonómiai hátterét. Kifejezésre juttatták, hogy egy bilaterális és multilaterális egyezményekből álló nemzetközi rezsimre van szükség annak érdekében, hogy hatékonyabban fel lehessen lépni e bűnözői cselekményekkel szemben. A határozatban felhívták az államokat arra, hogy nemzeti szinten is tegyenek lépéseket mind a jogalkotás, mind a bűnüldözés terén. A szabályozás ezen a ponton még nem határolta el egymástól világosan az emberkereskedelmet és az embercsempészséget.¹⁰⁵³

Az első valóban a nemzetközi szervezett bűnözéssel foglalkozó multilaterális egyezményt az ENSZ keretében, Palermóban fogadták el 2000. december 14-én. A nemzetközi szervezett bűnözés elleni Egyezményt vagy más néven Palermói Egyezményt Magyarország is ratifikálta és a 2006. évi CI. törvénnyel ki is hirdette. Ez volt az első alkalom arra, hogy a nemzetközi jog eszközével lépjenek fel az államok a transznacionális szervezett bűnözői csoportokkal szemben.¹⁰⁵⁴ Az Egyezménynek három kiegészítő jegyzőkönyve van, melyek a migránsok

¹⁰⁵⁰ GALLAGHER–DAVID 2014 25. p.

¹⁰⁵¹ Uo. 27. p.

¹⁰⁵² Uo. 28. p.

¹⁰⁵³ Embercsempészség elleni határozat pp. 1-4.

¹⁰⁵⁴ GALLAGHER–DAVID 2014 36. p.

csempészsével, emberkereskedelemmel, különösen a nők és gyermekek kereskedelmével és a fegyvercsempészséssel foglalkoznak.

A migránsok szárazföldön, légi úton és tengeren történő csempészete elleni fellépésről szóló Jegyzőkönyvet hazánk a 2006. évi CIII. törvénnyel kihirdette és mára mintegy 151 részese van. Az Egyezmény és jegyzőkönyvei elsősorban egy szabályozási minimumot hoztak létre, azáltal hogy lefektették az alapvető fogalmakat és célokat. Emellett kriminalizációs kötelezettségek létrehozásával kívánták megszüntetni a bűnözői csoportok számára menedékül szolgáló jogi rendszereket.¹⁰⁵⁵

A jegyzőkönyv először alkotott nemzetközileg is elfogadott definíciót, melynek értelmében az embercsempészség nem más, mint:

„valamely személynek - közvetett vagy közvetlen módon pénzügyi ellenszolgáltatás vagy egyéb vagyoni haszonszerzés végett - valamely olyan Részes Államba való illegális belépéséhez nyújtott segítség, amely államnak a személy nem állampolgára, vagy ott állandó tartózkodási jogosultsággal nem rendelkezik.”¹⁰⁵⁶

A fogalomalkotás azért volt kiemelkedő jelentőségű, mert addig számos kifejezést használtak az embercsempészsésre, melyek elemei gyakorta keveredtek az emberkereskedelem attribútumaival.¹⁰⁵⁷ A jegyzőkönyvben elfogadott definíció világosan leszögezi, hogy az embercsempészség egy államba való illegális belépéshez nyújtott segítség, ellentétben az emberkereskedelemmel, mely szükségszerűen tartalmaz kizsákmányolási elemet.

A szabályozási technika középpontjában a kriminalizációs kötelezettségek vállalása áll, mely elsősorban az embercsempészsésre vonatkozik, ugyanakkor ehhez tartoznak bizonyos mellékkötelezettségek, mint például az okirat-hamisítás kriminalizálása. A jegyzőkönyv második fele igyekszik fokozni a nemzetközi együttműködés lehetőségét a migránsok tengeren történő csempészsével szemben, valamint a határ- és okmányellenőrzések terén. Általánosságban elmondható, hogy a dokumentum magában hordoz egy erőteljes emberjogi szemléletet is, tekintettel arra, hogy céljaként tűzi ki a csempészt migránsok jogainak védelmét¹⁰⁵⁸ és leszögezi, hogy nem lehet e személyeket büntetőeljárás alá vonni azon tény miatt, mert az embercsempészség elkövetésének tárgyai voltak.¹⁰⁵⁹

Az európai regionális dokumentumok közül a Schengeni Megállapodást és a Schengeni Végrehajtási Egyezményt kell elsőként megemlíteni. Míg az előbbi célja az aláíró államok közötti belső határokon gyakorolt ellenőrzés fokozatos megszüntetése, addig az utóbbi nem csak, hogy kiegészíti a Megállapodást, de biztosítókkal is ellátta. Ilyen biztosítóknak tekinthető, hogy a Végrehajtási Egyezmény kriminalizációs kötelezettségeket hoz létre:

„A Szerződő Felek kötelezettséget vállalnak arra, hogy megfelelő szankciókat vezetnek be azok ellen a személyek ellen, akik anyagi haszonszerzés céljából segítik vagy megkísérlik elősegíteni egy külföldi beutazását a Szerződő Felek egyikének területére, illetve tartózkodását annak területén, megsértve ezzel az illető Szerződő Félnek a külföldiek beutazására és tartózkodására vonatkozó jogszabályait.”¹⁰⁶⁰

Az Európai Unió jogi dokumentumai közül a Tanács 2002/90 EK irányelve emelendő ki, mely a jogellenes be- és átutazáshoz, valamint a jogellenes tartózkodáshoz történő segítségnyújtás meghatározásával elsőként alkotott közös definíciót e jelenségekre.¹⁰⁶¹ Az irányelv szintén

¹⁰⁵⁵ Uo. pp. 40-44.

¹⁰⁵⁶ Palermói Protokoll 3. cikk a) pont

¹⁰⁵⁷ GALLAGHER-DAVID 2014 44.p.

¹⁰⁵⁸ Palermói Protokoll 2. cikk

¹⁰⁵⁹ Uo. 5. cikk

¹⁰⁶⁰ Schengeni Végrehajtási Egyezmény 27. cikk (1) bek.

¹⁰⁶¹ GALLAGHER – DAVID 2014 89. p.

kriminalizációs kötelezettséget ró a Szerződő Felekre, ugyanakkor a jogellenes be- és átutazáshoz való segítségnyújtással kapcsolatban szigorúbb definíciót tartalmaz a Jegyzőkönyvhöz és a Schengeni Végrehajtási Egyezményhez képest, hiszen nem követeli meg a haszonszerzési célzatot.¹⁰⁶²

Az irányelv kiegészítéseként elfogadásra került a Tanács 2002/946/IB Kerethatározata, mely közelebbi szabályokat állapít meg a büntetéskiszabásra, a jogi személyek felelősségére és kiszabható szankciókra, joghatóságra, valamint „kiadatási vagy vádemelési” kötelezettséget ró a részes államokra. Az uniós jogi dokumentumok közül említést igényel még a Tanács 2004/81/EK irányelve, melynek célja, hogy úgy gátolja meg a migránsok csempészetét és az emberkereskedelmet, hogy lehetőséget biztosít e bűncselekmények áldozatainak a hatóságokkal való együttműködésre. A hatékony együttműködésükért cserébe a harmadik országok állampolgárai számára legalább hat hónapra szóló ideiglenes tartózkodási engedélyt állítanak ki a hatóságok.¹⁰⁶³

A multilaterális egyezmények mögött meghúzódik egy bilaterális egyezményekből és megállapodásokból álló hálózat, melyet tipikusan a legnépszerűbb migrációs útvonalakon elhelyezkedő államok alkotnak. Ilyen megállapodások jöttek létre többek között az Egyesült Államok és a Karibi-térség egyes államai, valamint a Földközi-tenger partvidékén elhelyezkedő bizonyos országok között. Ezen egyezmények többnyire az embercsempészség meghatározott aspektusát szabályozzák, mint például a joghatóságot vagy a közös műveletek lehetőségét, mely tipikusan az embercsempészséssel gyanúsított hajók elfogását jelenti.¹⁰⁶⁴

Összességében az embercsempészség nemzetközi és uniós jogi keretrendszere elsődlegesen közös definíciók alkotásával és kriminalizációs kötelezettségek létrehozásával kívánt egy szabályozási minimumot létrehozni. Valamennyi felsorolt jogi dokumentumról elmondható, hogy nagy hangsúlyt helyez az államok közötti bűnügyi együttműködés fokozására, valamint az embercsempészt és az emberkereskedelmet elhatárolja egymástól. Alapvető elvként került megfogalmazásra, hogy a csempésztett személyeket e bűncselekmények áldozatainak tekintik és pusztán azért, mert a csempészség tárgyai voltak, nem lehet őket felelősségre vonni a büntetőjog eszközeivel.

2.3. Az embercsempészség hazai jogi szabályozásának története

Korábban már említésre került, hogy mint tranzitországot, Magyarországot is nagymértékben érinti az illegális migráció és az embercsempészség. Hazánk a nyugat-balkáni útvonalon helyezkedik el, mely az elmúlt két évtizedben az egyik legnépszerűbb szárazföldi migrációs útvonallá vált Európában. Itt a korábbi Jugoszlávia területén áthaladva Horvátországon, Magyarországon vagy Románián keresztül lehet bejutni az Európai Unió területére. Az illegális migráció 2015-ben tetőzött ezen az útvonalon, ekkor több mint 764 000 illegális határátlépés került felderítésre.¹⁰⁶⁵ Annak ellenére, hogy a 2015-ös adatokhoz képest lényegesen csökkent az illegális határátlépések száma, valamint a COVID-19 járvány is visszaesést eredményezett, a legfrissebb jelentések és a szakirodalom szerint növekedés várható az elkövetkezendő években.¹⁰⁶⁶

A 2015-ös migrációs válságot megelőzően is akadtak az 1980-as évektől kezdődően olyan időszakok, amikor megnőtt a hazánkat érintő illegális bevándorlás és az azzal együtt járó embercsempészség. Ezek közül ki kell emelni a Ceausescu diktatúrája által előidézett

¹⁰⁶² 2002/90/EK irányelv 1. cikk 1. (a) pont

¹⁰⁶³ GALLAGHER – DAVID 2014 93. p.

¹⁰⁶⁴ Uo. 95. p.

¹⁰⁶⁵ GLOSOM REPORT 2018 159. p.

¹⁰⁶⁶ TÓTH 2022 pp. 10-11.

menekülthullámot, a Német Demokratikus Köztársaságból érkezőket, majd a Délszláv háború elől menekülők tömegét, akik nagyrészt illegális módon a zöldhatáron keresztül érkeztek hazánkba.¹⁰⁶⁷ Az embercsempészség jogi szabályozása ugyanakkor egészen az 1961. évi Btk.-ig nyúlik vissza.

Az irreguláris határátlépés szankcionálása egyidős a szervezett középkelet-ázsiai államok kialakulásával, ugyanakkor az a gondolat, hogy ehhez büntetőjogi szankció párosuljon a második világháborút követő migrációs hullámnak köszönhetően, csak a 20. század közepére alakult ki.¹⁰⁶⁸ Az 1961-es Btk. a közbiztonság és közrend elleni bűncselekmények körében egyszerre szabályozta az embercsempészséget,¹⁰⁶⁹ a tiltott határátlépést¹⁰⁷⁰ és e cselekmények feljelentésének elmulasztását.¹⁰⁷¹ Az embercsempészséget a törvény szerint az követi el, aki tiltott határátlépéshez üzletszerűen segítséget nyújt, erre ajánlkozik vagy összebeszél és súlyosabb bűncselekmény nem valósul meg.

A két bűncselekmény büntetési tétele jelzi, hogy a jogalkotó magasabb társadalomra veszélyességet társított a segítségnyújtáshoz, mint az alapcselekményhez, tekintettel arra, hogy az embercsempészséget két évtől nyolc évig terjedő, addig a tiltott határátlépést hat hónaptól öt évig terjedő szabadságvesztéssel szankcionálta. Ez a szabályozási technika a mai napig megfigyelhető a magyar büntetőjogban. A törvény már ekkor is lehetőséget biztosított az embercsempészség elkövetőjével szembeni vagyonekbezközre és kitiltásra amiatt, hogy az embercsempészség elkövetésében különösen nagy szerepe van a határszakaszok ismeretének és általánosságban a helyismeretnek.¹⁰⁷²

A tényállás 1979. június 30-ig változatlanul hatályban maradt, azon elsőként csak az 1978. évi Btk. eszközölt változtatásokat. A törvény az államigazgatás, igazságszolgáltatás és a közélet tisztasága elleni bűncselekmények között helyezte el az embercsempészséget, melyet az követ el, aki a tiltott határátlépéshez vagyoni haszonszerzés végett vagy az ilyen cselekményeket elősegítő szervezet tagjaként vagy megbízásából segítséget nyújt, erre ajánlkozik vagy vállalkozik.¹⁰⁷³ A jogalkotó minősített esetté alakította az üzletszerű elkövetést és fenntartotta a vagyonekbezközre, kitiltás lehetőségét. Az embercsempészség büntetési tétele továbbra is kettőtől nyolc évig terjedő szabadságvesztés maradt, emellett az 1978-as Btk. is büntetni rendelte az embercsempészség feljelentésének elmulasztását.¹⁰⁷⁴

Ugyan a törvény megszüntette a bűncselekmény szubszidiárius jellegét, elkövetési magatartása továbbra is sui generis büntetni rendelt részesi és előkészületi magatartás maradt. Bekerült a tényállásba az embercsempész szervezet tagjaként vagy megbízásából való fordulat, mely esetében nem szükséges annak a vizsgálata, hogy az elkövető vagyoni haszonszerzés céljából követte-e el a bűncselekményt, tekintettel arra, hogy a szervezetben való közreműködése magasabb társadalomra veszélyességet feltételez. Látható, hogy a jogalkotó vélekedése szerint az embercsempészséget már ekkor is jellemzően szervezett keretek között valósították meg, ezért fokozni kívánta az ilyen jellegű elkövetések elleni fellépés lehetőségét.¹⁰⁷⁵ Az alapesetből kikerült az üzletszerűség és minősítő körülményként került szabályozásra.

A 2012. évi Btk. hatálybalépéséig összesen 5 alkalommal módosították az embercsempészség tényállását. Az első változtatást az 1989. évi XXVIII. törvény eszközölte, melynek keretében megszűnt az üzletszerűség mint minősítő körülmény, létrehozta a jogalkotó az

¹⁰⁶⁷ PÓCZIK–BOLYKY–SÁRIK 2019 38. p.

¹⁰⁶⁸ MAYER 2014 147. p.

¹⁰⁶⁹ 1961. évi Btk. 204. §

¹⁰⁷⁰ Uo. 203. §

¹⁰⁷¹ Uo. 206. §

¹⁰⁷² KLEEMANS–SMIT 2014 284. p.

¹⁰⁷³ 1978. ÉVI BTK. 218. §

¹⁰⁷⁴ Uo. 219. § (1) a) pont

¹⁰⁷⁵ MAYER 2014 149. p.

embercsempészs vétségi alakzatát, melyhez nem volt szükséges sem a vagyoni haszonszerzési célzat, sem a szervezet keretében történő elkövetés. Kikerült a tényállásból az ajánlkozás vagy vállalkozás fordulat, mellyel az elkövetési magatartás tisztán segítségnyújtássá vált. Emellett öt évig terjedő szabadságvesztésre csökkent a bűncselekmény büntetési tétele és dekriminalizálásra került a feljelentés elmulasztása is.

A változtatás mögött a rendszerváltás során tapasztalható politikai enyhülés húzódott meg, melynek keretében a jogalkotó szabálysértéssé változtatta a tiltott határátlépést, de fegyveres alakzata továbbra is bűncselekmény maradt. Ez a változtatás lényegesen erősített az embercsempészs keretdiszpozíció jellegén.¹⁰⁷⁶

Az 1993. évi XVII. törvénnyel kikerült a vagyoneklkobzás a tényállásból, mert a jogalkotó innentől kezdve általános jelleggel a haszonszerzési célból elkövetett cselekményeknél, végrehajtható szabadságvesztés esetén rendelte alkalmazni. Következésképp az 1997. évi LXXIII. törvény módosította a bűncselekményt. Kikerült a bűnszervezet keretében történő elkövetés az alaptényállásból és minősített esetként került szabályozásra, valamint a cselekmény előkészületét is büntetendővé nyilvánította a törvény. További változtatást jelentett, hogy a vétségi alakzatnak is részévé vált a vagyoni haszonszerzési célzat. Az 1998. évi LXXXVII. törvény a tényállási elemeket érintetlenül hagyva megemelte az egyes esetekben kiszabható büntetési tételeket arra hivatkozva, hogy e bűncselekmény esetén indokolt a súlyosabb fenyegetettség előírása. Az alapesetben kiszabható büntetés ismét két évtől nyolc évig terjedő szabadságvesztés lett.

A 2001. évi CXXII. törvény jelentős szerkezeti változtatásokat eszközölt a tényálláson, mely alapján az követte el az embercsempészs bűncselekményét, *aki államhatárnak más által engedély nélkül, meg nem engedett módon történő átlépéséhez segítséget nyújt*. A törvény emellett megszüntette a tiltott határátlépés bűncselekményi alakzatát, így az embercsempészs alapcselekményévé a tiltott határátlépés szabálysértése vált. Az indokolás kifejtette, hogy az embercsempészt bármely államhatáron el lehet követni, nem szükséges, hogy az a Magyar Köztársaság határa legyen, valamint mellőzte a vagyoni haszonszerzési célzatot is. E módosításokat részben gyakorlati bűnüldözési tapasztalatok, részben a Schengeni Végrehajtási Egyezmény 27. Cikk 1. pontjának való megfelelés indokolta.

A módosító novella csökkentette az alaptényállás büntetési tételét három évig terjedő szabadságvesztésre, ugyanakkor minősített esetek beiktatásával elősegítette a differenciált büntetéskiszabás lehetőségét. Minősített esetté vált a vagyoni haszonszerzés, az államhatár átlépéséhez több személynek való segítségnyújtás, csempészett személy sanyargatása, valamint a fegyveres és üzletszerű elkövetés is. A bűnszervezeti elkövetés megszűnt minősítő körülményné lenni, mivel ezután általános részi tételkeret emelő rendelkezésként került szabályozásra.

A 2012. évi Btk. a közigazgatás rendje elleni bűncselekmények között helyezte el az embercsempészt. Ez alapján az követi el, *aki államhatárnak más által a jogszabályi rendelkezések megszegésével történő átlépéséhez segítséget nyújt*.¹⁰⁷⁷ Az új Btk. lényegében nem változtatott az alaptényálláson, viszont a „jogszabályi rendelkezések megszegésével” történő határátlépés alapcselekménnyé alakításával még inkább kihangsúlyozta annak keretdiszpozíció jellegét.¹⁰⁷⁸ A minősítő körülmények kiegészültek a felfegyverkezve és bűnszövetségben való elkövetéssel.

A bűncselekmény fejlődésének áttekintése után elmondhatjuk, hogy a tényállás dogmatikai alapjait már az 1961. évi Btk lefektette, melyet főként az elkövetési gyakorlat alakulása miatt

¹⁰⁷⁶ Uo. pp. 149-150.

¹⁰⁷⁷ 2012. évi Btk. 353. §

¹⁰⁷⁸ MAYER 2014 151. p.

kellett kiigazítani.¹⁰⁷⁹ E korrekciók többnyire a célzathoz, a motívumhoz, a tényállás szubszidiárius jellegéhez, a büntetési tételkeretekhez valamint a minősítő körülményekhez kapcsolódtak. Általánosságban elmondható, hogy az embercsempészség alaptényállása az elmúlt 60 év alatt nagymértékben leegyszerűsödött és előtérbe került a háttérjogszabályok fontossága. A tényállásról leválasztott elemek egy része vagy a büntető törvénykönyvek eltérő részeiben kerültek szabályozásra vagy mint minősítő körülmény a differenciáltabb büntetéskiszabást igyekeztek elősegíteni. Kiemelendő, hogy a 2001-es módosító novellával a bűncselekmény védett jogi tárgya valamennyi államhatárra kibővült. Két aspektus a kezdetektől fogva változatlanul jellemezte a tényállást és mind a mai napig a hatályos szabályozás részét képezi: az elkövetési magatartás sui generis büntetni rendelt részesi magatartás (kezdetben előkészületi magatartás is), valamint e tevékenység mindig egy alapcselekményhez kapcsolódik.¹⁰⁸⁰

2.4. A jelenleg hatályos tényállás és főbb elemei

A 2015-ös migrációs válság hatására úgy döntött a jogalkotó, hogy további módosításokkal kíván szigorítani az embercsempészség szabályozását. Ezért a 2015. évi CXL. törvény felemelte az embercsempészség alapeseti tételkeretét egy évtől öt évig terjedő szabadságvesztésre, valamint további minősítő körülményekkel egészítette ki. Ezek akkor valósulnak meg, ha az embercsempészséget az államhatár rendjének védelmét biztosító létesítmény, illetve eszköz megsemmisítésével vagy megrongálásával követik el. E cselekményeket egyébként önmagában is kriminalizálta a módosító és külön tényállásként is szabályozásra kerültek a Btk.-ban.¹⁰⁸¹

A jogalkotó emellett új minősített eseteket hozott létre, azáltal, hogy a Btk. 353. § (3) bekezdésének bizonyos eseteinek egymás mellett való megvalósulása esetén öt évtől tizenöt évig terjedő szabadságvesztést irányoz elő. Felismerve az embercsempészség és a szervezett bűnözés összefonódását, a módosítás lehetővé teszi, hogy a cselekmény szervezője vagy irányítója tíz évtől húsz évig terjedő szabadságvesztéssel is büntethető legyen.

Az indokolás alapján azért volt fontos a tényállás ilyen krudélis szigorítása, mert a migráció és annak törvénytelen formái komoly gazdasági megterhelést jelentenek az ország számára, valamint az okmányok hiánya vagy azok hamissága miatt gyakran lehetetlen a migránsok személyazonosságának megállapítása. Az indokolás kihangsúlyozza, hogy komplett bűnszervezetek jöttek létre ilyen cselekmények anyagi haszonszerzés céljából történő elkövetésére, mely tovább növeli a bűncselekmény társadalomra veszélyességét.

A 2015. évi CXL. törvény módosította a vagyoneklovás szabályait is, mely alapján el kell rendelni a vagyoneklovást arra a vagyorra, amelyet az elkövető az embercsempészség elkövetésének ideje alatt szerzett. Emellett ellenkező bizonyításig vagyoneklovás alá eső vagyonnak kell tekinteni az elkövetés ideje alatt szerzett valamennyi vagyont, ha az embercsempészséget üzletszerűen vagy bűnszövetségben követik el. Az indokolás röviden, az embercsempészség tárgyi súlyával alapozza meg a bizonyítási teher megfordításának szükségességét.

A 2016. évi CIII. törvény a nyomozóhatóságok munkájának megkönnyítése érdekében ezt annyiban megváltoztatta, hogy ellenkező bizonyításig vagyoneklovás alá eső vagyonnak kell tekinteni és a vagyoneklovást el kell rendelni arra a vagyorra, amelyet embercsempészség elkövetője a büntetőeljárás megindítását megelőző öt évben szerzett, ha a vagyon, illetve az elkövető életvitele az igazolható jövedelmi és személyi körülményeihez képest különösen aránytalan.¹⁰⁸² Az indokolás kifejezett célja, hogy a vagyoneklovás szabályainak

¹⁰⁷⁹ Uo. 148. p.

¹⁰⁸⁰ Uo. 148. p.

¹⁰⁸¹ 2012. évi Btk. 352/A. §, 352/B. §, 352/C. §

¹⁰⁸² Uo. 74/A. § (2) bek. j) pont

módosításával a szervezett és határokon átnyúló bűnözés elleni küzdelem jegyében megfossza a bűnszervezeteket a vagyoni alapjuktól.

Röviden megemlíteném, hogy a 2020. évi XLIII. törvény kiegészítette a kötelező kiutasítás körét az embercsempészettel, tekintettel arra, hogy e cselekmény külföldi elkövetőjének magyarországi tartózkodása sem kívánatos. A módosítás értelmében a határozott kiutasítás tartalma a kiszabott szabadságvesztés duplája, de legalább két év.¹⁰⁸³

Összességében azt láthatjuk, hogy a jogalkotó a 2015-ös migrációs válságot követően még nagyobb hangsúlyt fektet a büntetőjogra, mint a krízis kezelésének eszközére. Ugyanakkor a szakirodalomban is felhívták arra a figyelmet, hogy az irreguláris migráció eszközrendszerének elsődleges pillére az idegenrendészeti jog és a büntetőjogra, mint a jogrendszer zárókövére csupán végső eszközként (*ultima ratio*) hagyatkozhatunk, abban az esetben, ha minden más lehetőség alkalmatlannak bizonyul.¹⁰⁸⁴ A fenti módosításokból ugyanakkor az a jogalkotói szándék is kiolvasható, hogy a szabályok szigorításával még hatékonyabb fellépést tegyen lehetővé az embercsempészéssel egyre inkább összefonódó transznacionális bűnszervezetekkel szemben.

A továbbiakban röviden összegezném a hatályos bűncselekmény egy-egy olyan tényállási elemét, értelmezési kérdését mellyel kapcsolatban mind a szakirodalom, mind a bírói joggyakorlat jelentős megállapításokat tett. Véleményem szerint ezek áttekintése fontos, ahhoz hogy a későbbiekben könnyebben megérthető legyen az embercsempész bűnszervezetek modus operandija. Azért sem áll szándékomban teljes tényálláselemzést végezni, mert azt a szakirodalomban már több alkalommal kiválóan megtették.¹⁰⁸⁵

Mindenek előtt kiemelném, hogy a bűncselekmény védett jogi tárgya a határrendészet zavartalan működése, a határforgalom rendje és az illegális migráció megakadályozásához fűződő társadalmi érdek.¹⁰⁸⁶ A határrendészet zavartalan működése Magyarország szempontjából kettős természetű, hiszen saját és egyben a Schengeni-övezet, Európai Unió külső határforgalmát is védenie kell.¹⁰⁸⁷ A nemzetközi dokumentumok alapján egyfajta alternatív jogi tárgyként a migráns személyek jogainak védelméhez fűződő társadalmi érdek is kiolvasható.¹⁰⁸⁸

A tárgyi oldalról az elkövetési magatartás kérdésköre emelendő ki, mely *sui generis* bűnsegédi magatartás, tekintettel arra, hogy az nem más, mint a passzív alany jogszabályi rendelkezések megszegésével történő határátlépéséhez nyújtott segítség.¹⁰⁸⁹ A segítségnyújtás minden olyan magatartást jelöl, amely bűnsegély megállapítására alkalmas, akár fizikai, akár pszichikai jellegű.¹⁰⁹⁰ A bírói gyakorlat ezt azzal egészítette ki, hogy az embercsempészség nem csak az államhatár közelében követhető el, hanem bárhol az országban, azon kívül is feltéve, hogy az országhatár jogellenes átlépést segíti elő.¹⁰⁹¹ Ebből következően kimeríti a tényállást az is, ha a magyar határt átlépő személyeknek csupán a magyar területen történő tovább szállításában működnek közre az elkövetők¹⁰⁹² vagy, ha ugyanezen személyek szándékának és úticéljának ismeretében azok elszállításában, ellátásában vesz részt valaki.¹⁰⁹³

¹⁰⁸³ Uo. 60. § (2a) bek.

¹⁰⁸⁴ AMBERG 2016 411. p.

¹⁰⁸⁵ Lásd: GÁL 2019, ZSIRAI 2019, SINKU 2021, MÉSZÁR 2022

¹⁰⁸⁶ SINKU 2021 663. p.

¹⁰⁸⁷ ZSIRAI 2019 37. p.

¹⁰⁸⁸ Palermói Protokoll 2. cikk

¹⁰⁸⁹ GÁL 2019 798. p.

¹⁰⁹⁰ MÉSZÁR 2022 801. p.

¹⁰⁹¹ BH 2019.217. I., BH 2011.157. II.

¹⁰⁹² BH 2005.311.

¹⁰⁹³ EBH 2006.1385.

A segítségnyújtás a jogszabályi rendelkezések megszegésével történő határátlépéshez fűződik. E fordulat miatt szokás kerettényállásként is hivatkozni az embercsempészás bűncselekményére, ugyanakkor ez jelző vitatott a jogirodalomban, tekintettel arra, hogy az államhatár jogellenes átlépését töltik ki tartalommal a háttérjogszabályok és nem az elkövetési magatartást.¹⁰⁹⁴ Ilyen jogszabályoknak tekinthető többek között a 2007. évi Hatv., a 1998. évi Utv., a 2007. évi Szmtv., a 2007. évi Harmtv., valamint nemzetközi síkon a Schengeni Végrehajtási Egyezmény és a Schengeni határ-ellenőrzési Kódex. Az államhatár e jogszabályok megsértésével történő átlépése megvalósítja a tiltott határátlépés szabálysértését.¹⁰⁹⁵

A segítségnyújtás tipikusan fizikai formában valósul meg, leggyakrabban a migráns személyek határon való átkísérésével, átszállításával, másik embercsempésznek való átadásával, határrendszert megtevesztésével vagy az átlépést megkönnyítő eszközök (pl.: GPS, gépjárművek stb.) biztosításával.¹⁰⁹⁶ A pszichikai segítségnyújtás tipikus formái a migránsok tanácsokkal, útbaigazítással, helyismerettel vagy tapasztalatokkal történő ellátása.¹⁰⁹⁷ Mindezekből kiolvasható, hogy miért nem tartalmaz a tényállás speciális elkövetési helyet: ameddig a segítségnyújtás az államhatár átlépésére irányul, addig lényegtelen, hogy az államhatárhoz viszonyítva hol követik el a cselekményt. Kiemelendő, hogy a schengeni belső határokon harmadik országbeli állampolgárok segítségével továbbra is megvalósítható az embercsempészás annak ellenére, hogy nincs határellenőrzés.¹⁰⁹⁸

Érdemes röviden szólni az embercsempészás egyes stádiumainak elhatárolásáról is. A bírói gyakorlat alapján, a bűncselekmény a segítség nyújtásával befejezetté válik, így annak már nincs jelentősége, hogy a segített személy a határt ténylegesen átlépi, vagy azt megkísérli-e.¹⁰⁹⁹ Ebből következik, hogy ha megvalósul a segítségnyújtás, akkor már fogalmilag kizárt a kísérlettel való önkéntes elállás.¹¹⁰⁰

A joggyakorlat alapján előkészületet valósít meg, ha az elkövető vállalkozik a segítségnyújtásra, de nem kerül ténylegesen kapcsolatba a határt átlépni kívánó személyekkel.¹¹⁰¹ A kapcsolat felvételt jellemzően külső akadályok hiúsíthatják meg, például fokozott rendőri jelenlét a térségben, határátlépők elfogása vagy a rossz útviszonyok miatt elakadás.

A bűncselekmény kísérlete ugyan fogalmilag nem kizárt, de a gyakorlatban nem jut nagy jelentőséghez, tekintettel arra, hogy bármilyen releváns segítségnyújtás befejezett stádiumba juttatja a bűncselekményt.¹¹⁰² Mindezekből arra következtethetünk, hogy akkor valósul meg a kísérlet, ha megtörtént a kapcsolatfelvétel, de nem történik meg a releváns segítségnyújtás.

A jelenlegi bírói gyakorlat is a kísérlet stádiumának eljelentéktelenedése felé mutat azáltal, hogy több esetben is befejezett bűncselekményt állapítottak meg pusztán az alapján, hogy sikeres volt az elkövetők és az illegális határátlépők közötti kapcsolatfelvétel.¹¹⁰³ Természetesen nem tekinthető egységesnek e kérdésben a bíróságok gyakorlata, ugyanakkor levonhatjuk azt a következtetést, hogy az embercsempészás stádiumai közül a gyakorlatban elsődlegesen az előkészületnek és a befejezettségnek jut nagyobb szerep. A kísérletnek többnyire a többlettényállási elemet tartalmazó minősített eseteknél nő meg jelentősége.¹¹⁰⁴

¹⁰⁹⁴ ZSIRAI 2019 38. p.

¹⁰⁹⁵ 2012. évi Szabs. tv. 204. §

¹⁰⁹⁶ ZSIRAI 2019 39. p.

¹⁰⁹⁷ SINKU 2021 663. p.

¹⁰⁹⁸ EBH 2013.B.14.

¹⁰⁹⁹ BH 2019.217 II., EBH 2003.928.

¹¹⁰⁰ BH 2007.10.328.

¹¹⁰¹ BH 2000.333.

¹¹⁰² GÁL 2019 800. p.

¹¹⁰³ TATAY 2023 68. p.

¹¹⁰⁴ Uo. 70. p.

3. A SZERVEZETT EMBERCSEMPÉSZÉS

3.1. Általánosságban a szervezett bűnözésről és annak nemzetközi jogi keretrendszeréről

A szervezett bűnözés nem egy újkeletű 21. századi jelenség. A nagyobb méretű városi közösségek létrejöttével folyamatosan nőtt az igény az olyan, legális úton sokszor nem igénybe vehető szolgáltatásokra és termékekre, mint az alkohol, szerencsejáték vagy a prostitúció. Nem véletlen, hogy a növekvő kereslet kielégítésére egyre magasabb szinten szervezett bűnözői csoportosulások jöttek létre.¹¹⁰⁵ Látható tehát, hogy a szervezett bűnözés nem egy emberek felett álló, misztikus és elérhetetlen jelenség, hanem egy komplex társadalmi probléma, melyet számos tényező befolyásol a földrajzi elhelyezkedéstől, a kriminális tradíciókon át egészen a globalizációig.¹¹⁰⁶

A szervezett bűnözés magas fokú társadalomra veszélyessége az elkövetők együttműködésében és konspirációjában rejlik. A szervezett keretek között történő bűnelkövetés lehetővé teszi a hatékonyabb feladatmegosztást, a bűncselekmények hatékonyabb elkövetését, illetve a lebukás veszélyének csökkentését. Nem véletlen, hogy egyes becslések szerint a nemzetközi szervezett bűnözés bevétele 2009-ben elérhette a 870 milliárd dollárt, mely az akkori globális GDP mintegy 1,5%-át tette ki.¹¹⁰⁷ Az Európai Unióban is mintegy 139 milliárd euróra becsülték a szervezett bűnözés 2019-ben realizált jövedelmét, mely az Unió GDP-jének 1%-val ért fel.¹¹⁰⁸

A popkultúra hatására a szervezett bűnözésről többnyire meghatározott etnikai csoportokhoz tartozó bűnözői szubkultúrák jutnak az emberek eszébe, mint az olasz-amerikai maffia vagy a japán yakuza. Emiatt sokan a szervezett bűnözésről automatikusan a merev hierarchiára, a némasági fogadalomra és a szigorú belső fegyelemre gondolnak. Ez a kép a 21. századra mindenképpen meghaladottá vált. Ugyan napjainkban is léteznek maffia típusú klasszikus bűnszervezetek, de egyre gyakrabban találkozunk lazábban szervezett bűnözői hálózatokkal.¹¹⁰⁹ E csoportok sokszor rugalmasabban képesek alkalmazkodni a globalizáció nyújtotta lehetőségekhez és hatékonyabban le tudják követni a keresleti oldalon történő ingadozásokat.

A szervezett bűnözés magasfokú változatossága miatt nagy kihívás elé állította a fogalomalkotásra törekvő kriminológusokat és jogászokat.¹¹¹⁰ Ahány szerző, annyi megközelítéssel találkozunk: egyesek az elkövetők, mások az elkövetett bűncselekmények oldaláról közelítették meg a problémát,¹¹¹¹ vannak akik a formális definícióalkotás szükségességét hangsúlyozták, mások inkább a legfontosabb vonásokat tartalmazó felsorolásos meghatározást helyezték előtérbe.¹¹¹² További akadályt jelent, hogy a kriminológiai fogalmak a joggal szemben támasztott követelmények miatt (pl.: jogbiztonság, normavilágosság, gyakorlati alkalmazhatóság) gyakorta nehezen illeszthetők be a jog világába.

Annak ellenére, hogy számos megközelítéssel találkozhatunk, egy dolgot biztosan leszögezhetünk: a szervezett bűnözés egy folyamatosan változó és a társadalomra nagymértékben veszélyes jelenség, mely ellen szükségszerűen fel kell lépni a jog eszközeivel. Hasonló felismerésre jutott a nemzetközi közösség is a 20. század utolsó évtizedeiben. Az egyre globalizálódó szervezett bűnözés meghaladta a nemzetállami szabályozás korlátait és sürgetőbbé tette a nemzetközi jogi keretrendszer kialakítását.

¹¹⁰⁵ NEWBURN 2017 435. p.

¹¹⁰⁶ TÓTH-KÖHALMI 2019 612. p.

¹¹⁰⁷ Research Report 2011 7. p.

¹¹⁰⁸ A szervezett bűnözés elleni küzdelemre irányuló uniós stratégia (2021-2025) 1. p.

¹¹⁰⁹ NEWBURN 2017 433. p.

¹¹¹⁰ HOBBS 1997 822. p.

¹¹¹¹ PAOLI-VANDER BEKEN 2014 14. p.

¹¹¹² TÓTH 2009 pp. 13-14.

A nemzetközi jogi dokumentumok közül elsőként a fentebb már említett Palermói Egyezmény érdemel említést, melyet hazánkban a 2006. évi CI. törvény hirdetett ki. Az Egyezmény elsődleges célkitűzése a nemzetközi szervezett bűnözés hatékonyabb megelőzésének és leküzdésének elősegítése.¹¹¹³ A dokumentum alapján a szervezett bűnözői csoport nem más, mint egy

„bizonyos ideig fennálló, három vagy több főből álló strukturált csoport, amely összehangoltan működik egy vagy több, a jelen Egyezményben meghatározott súlyos bűncselekmény elkövetése céljából, közvetlen vagy közvetett módon pénzügyi vagy más anyagi haszon megszerzésére törekedve”.

A súlyos bűncselekmények alatt legalább négyévi szabadságvesztéssel vagy súlyosabb büntetéssel fenyegetett cselekményeket kell érteni. A strukturált csoport nem egyetlen bűncselekmény azonnali végrehajtására és nem alkalmoszerűen létrehozott csoportnak tekinthető, amelyben nem szükséges, hogy tagjai pontosan meghatározott szerepekkel rendelkezzenek, illetve hogy állandó tagsága és fejlett hierarchiája legyen.¹¹¹⁴

Az Egyezmény a fogalomalkotás mellett felsorolja azokat a cselekményeket, melyeket a részes államoknak bűncselekménnyé kell nyilvánítania. Ilyen cselekménynek minősül a szervezett bűnözői csoportban való részvétel, a bűncselekményből származó jövedelmek tisztára mosása, a korrupció, valamint az igazságszolgáltatás akadályozása.¹¹¹⁵ A szervezett bűnözői csoportban való részvételnél kiemелendő, hogy az Egyezmény alapján a részes államok választhatnak, hogy a kontinentális megközelítés alapján a csoport működésében való aktív részvételt kriminalizálják vagy az angolszász megközelítés szerinti megállapodást.¹¹¹⁶

Külön kriminalizációs kötelezettség vonatkozik a szervezett bűnözői csoport részvételével megvalósuló súlyos bűncselekmény elkövetésének szervezésére, irányítására, elősegítésére, támogatására, lehetővé tételére és tanácsokkal segítésére.¹¹¹⁷ A Palermói Egyezmény nagy hangsúlyt fektet a nemzetközi együttműködés fokozására, mely többek között az elkobzás, kölcsönös jogsegélyek, közös nyomozások és a bűnüldözési együttműködés terén hangsúlyos.¹¹¹⁸

Az európai uniós jogi környezetben már a Palermói Egyezményt megelőzően is voltak próbálkozások a szervezett bűnözést érintő tagállami szabályozások harmonizációjára. Az első jelentős előrelépést ezen a téren az Együttes fellépés 1998-as elfogadása jelentette, melynek célja a bünszervezetben való részvétel kriminalizációja volt. Az Együttes fellépés alapján a bünszervezet

„olyan strukturált szervezetet jelent, amelyet adott időszakra kettőnél több személy összehangoltan hoz létre olyan bűncselekmények elkövetése céljából, amelyeket a törvény legalább négy évig tartó szabadságvesztéssel vagy szabadságelvonással járó intézkedéssel, illetve ennél súlyosabb büntetéssel sújt, akár a bűncselekmény elkövetése maga a fő cél, akár ez az anyagi haszonszerzés és – adott esetben – az állami hatóságok törvényellenes befolyásolásának eszköze.”¹¹¹⁹

Az Együttes fellépés is választási lehetőséget biztosít a bünszervezetben részvétel kapcsán. A 2. cikk alapján a tagállamok választhatnak, hogy a kontinentális megközelítésű aktív részvételt vagy az angolszász jellegű „conspiracy” tényállást kriminalizálják. Az aktív részvétel egyrészt kapcsolódhat a bünszervezet bűnözői tevékenységéhez, másrészt pedig az egyéb

¹¹¹³ Palermói Egyezmény 1. cikk

¹¹¹⁴ Uo. 2. cikk a)-c) pont

¹¹¹⁵ Uo. 5., 6., 8., 23. cikk

¹¹¹⁶ NAGYCENKI 2023 64. p.

¹¹¹⁷ Palermói Egyezmény 5. cikk (1) bek. b) pont

¹¹¹⁸ Uo. 13., 18., 19., 27. cikk

¹¹¹⁹ Együttes fellépés 1. cikk

ténykedéseikhez is.¹¹²⁰ A dokumentum fennmaradó részében további szabályokat találunk a jogi személyek felelősségére, valamint a joghatóságra, mely alapján széleskörű fellépési lehetősége van a tagállamoknak.¹¹²¹ Mind a fogalomalkotás, mind a kriminalizációs kötelezettségek terén erőteljes párhuzam vonható az eddig áttekintett dokumentumok között.

Az Együttes fellépést a Tanács 2008-ban elfogadott szervezett bűnözés elleni küzdelemről szóló Kerethatározata váltotta fel. A Kerethatározat nagymértékben épít a fentebb ismertetett jogforrásokra, mind a fogalomalkotás, mind a bűnszervezetben részvétel kriminalizációja terén, melyet expressis verbis ki is mond.¹¹²² A dokumentum alapján a bűnszervezet

„olyan, kettőnél több személyből álló, hosszabb időre létrejött szervezett csoport, amely összehangoltan működik, és amelynek célja az, hogy legalább négy évig terjedő szabadságvesztéssel vagy szabadságelvonással járó intézkedéssel vagy annál szigorúbb szankcióval büntetendő bűncselekményeket kövessen el közvetlen vagy közvetett pénzügyi vagy egyéb anyagi haszonszerzés érdekében.”¹¹²³

A szervezett csoport jellemzője, hogy nem véletlenszerűen hozták létre valamely bűncselekmény közvetlen elkövetésére, valamint nem kell szükségszerűen állandó tagsággal, formálisan meghatározott szerepekkel és kidolgozott szervezeti felépítéssel rendelkeznie.¹¹²⁴ A Kerethatározat is megtartotta a bűnszervezetben részvétel kettős kriminalizációs modelljét az Együttes fellépéshez hasonlóan, azzal a különbséggel, hogy az aktív részvétel terén megszüntette a különbséget a szervezet bűnözői és egyéb tevékenységei között.¹¹²⁵

További különbség a két jogforrás között, hogy a határozat jóval konkrétabb instrukciókat ad a kiszabható szankciókra. Az aktív részvétel büntetési tételének felső határa legalább kettőtől öt évig terjedő szabadságvesztést irányoz elő, míg a passzív részvétel felső határa megegyezik a megállapodás tárgyát képező bűncselekmény büntetési tételének a felső határával, de minimum kettőtől öt évig terjedő szabadságvesztésnek kell lennie.¹¹²⁶ A tagállamoknak meg kell tenniük a szükséges intézkedéseket, hogy a bűnszervezetben történő elkövetés önmagában is minősítő körülményként kerüljön értékelésre.¹¹²⁷

A Kerethatározat egyedi abban a tekintetben, hogy a 2. cikkben említett bűncselekmények vonatkozásában biztosítja az officialitás elvét és lehetőséget ad arra, hogy e bűncselekmények vonatkozásában a nyomozás vagy a büntetőeljárás akár a sértett bejelentésének vagy feljelentésének a hiányában is megindulhasson.¹¹²⁸

Összességében azt láthatjuk, hogy a nemzetközi dokumentumok közös definícióalkotással, kriminalizációs kötelezettségek létrehozásával és az államok közötti együttműködés fokozásával kívántak hatékonyabb alapon adni a szervezett bűnözéssel szembeni fellépésre.

3.2. A szervezett bűnözés és az embercsempészség kapcsolata

Az embercsempészség és a szervezett bűnözés kapcsolata már a 20. század utolsó évtizedei óta kutatások tárgyát képezi. Az embercsempészséssel kapcsolatos nemzetközi és nemzeti jogalkotásnak is központi eleme volt a szervezett bűnözői csoportok embercsempészségben betöltött szerepének hangsúlyozása. A hazai törvénymódosításoknál is láthattuk, hogy a

¹¹²⁰ NAGYCENKI 2023 61. p.

¹¹²¹ Együttes fellépés 3., 4. cikk

¹¹²² Kerethatározat (6)

¹¹²³ Uo. 1. cikk 1. pont

¹¹²⁴ Uo. 1. cikk 2. pont.

¹¹²⁵ NAGYCENKI 2023. 68. p.

¹¹²⁶ Kerethatározat 3. cikk (1) bek. a), b) pontok

¹¹²⁷ Uo. 3. cikk (2) bek.

¹¹²⁸ Uo. 8. cikk.

tényállás és a jogkövetkezmények szigorításánál előszeretettel hivatkozik a jogalkotó a két jelenség összefonódására. A statisztikát és a szakirodalmat áttekintve azonban egymással ellentétes narratívákat olvashatunk ki a szervezett bűnözés embercsempészsében betöltött szerepéről és minőségéről.

Az egyik oldalon kialakult az a felfogás, mely maffia-kartell szerű vállalkozásokként mutatja be az embercsempész hálózatokat. Gyakorta kiemelik, hogy az embercsempészek kiépített útvonalainak köszönhetően olyan bűncselekményeket is elkövetnek, mint a fegyver-, drogcsempészs vagy az emberkereskedelem.¹¹²⁹ A határrendészeti szabályok szigorításában is nagy szerepet játszott az a narratíva, mely közvetlen kapcsolatot vont a terrorszervezetek és az embercsempészs között.¹¹³⁰

Az első állítás valóban valósnak tűnhet azon az alapon, hogy mekkora bevételt termelnek az embercsempészek globális és regionális szinten egyaránt. Ha az embercsempészs valóban az a több milliárd dolláros üzletág, mint ahogy a statisztikában is megjelenik, akkor joggal következtethetünk arra, hogy a hagyományos klasszikus hierarchiával rendelkező bűnszervezetek is nagymértékben kiveszik részüket e bűncselekmények elkövetéséből.

Számos kutatás ennek az ellenkezőjére jutott, rámutatva hogy a nagyobb és magasabb szinten szervezett bűnözői csoportok tipikusan nem törtek be az embercsempészs piacára, ha van is kapcsolat a kettő között, akkor az főleg az adott területen működő csempészek megadóztatásában jelenik meg.¹¹³¹ Az embercsempészs mögött meghúzódó migrációs folyamatok és a határrendészet folyamatos szigorodása is arra készteti ezen elkövetőket, hogy a hagyományos hierarchikus felépítés helyett inkább rugalmasabb egymás mellett működő hálózatok keretében hajtsák végre tevékenységeiket.¹¹³² Az embercsempész szervezetek ereje pont, hogy egyszerűségükben rejlik, ha túlságosan nagyok és komplexek lennének, akkor nem tudnának alkalmazkodni a bűncselekmény gyorsan változó és magasszintű koordinációt igénylő jellegéhez.¹¹³³

Hasonló megállapításokat találhatunk abban a jelentésben, mely a nyugat-balkáni régió bűnszervezeteinek a jellemzőit vizsgálta meg. A kutatás által vizsgált bűncselekmények közül az embercsempészs tette ki az összes bűnszervezettel kapcsolatos elítélés 36%-át, valamint az embercsempészsével kapcsolatos ügyek 17%-a volt szervezett bűnözői csoportokhoz köthető.¹¹³⁴ Ugyanakkor a jelentés alapján az embercsempész szervezetek nagyfokú változatosságot mutatnak felépítésüket tekintve, melyek relatíve kis létszámmal, csoportonként mintegy 5-6 elkövetővel működnek. Bizonyos esetekben valóban megjelent az egyszerű vagy átruházott hierarchia, az utóbbi jellemzője, hogy egy menedzserszerű közvetítő ékelődik a vezető és az alsóbb szinteken lévők közé. Azonban gyakoribbak voltak azok a csoportok, melyek ad hoc módon mindig meghatározott utazásokra jöttek létre és nem kötődtek egy állandó szervezethez.¹¹³⁵

Annak ellenére, hogy az embercsempész szervezetek jellemzően csak kis létszámmal működnek, lazán kötődnek egymáshoz és csupán az egyszerű hierarchia jegyeit hordozzák magukban, az egymás közötti, valamint a belső koordináció és feladatmegosztás nagyon szofisztikált. Gyakran előfordul, hogy egymás mellett horizontálisan elhelyezkedő csoportok

¹¹²⁹ ADAMOLI-DI NICOLA-SAVONA-ZOFFI 1998 pp. 16-18.

¹¹³⁰ ACHILLI-YATES 2019 pp. 1-2.

¹¹³¹ ACHILLI 2018 7. p.

¹¹³² Glosom Report 2018 52. p.

¹¹³³ BAIRD 2017 203. p.

¹¹³⁴ Organized Crime in the Western Balkans 2020 pp. 6-9.

¹¹³⁵ Uo. 35. p.

osztják fel az útvonalakat és adják át egymásnak a csempészt személyeket egyik szakasról a másikra.¹¹³⁶

Az ENSZ Kábítószer-ellenőrzési és Bűnmegelőzési Hivatalának 2002-es jelentése öt modellbe osztotta a bűnszervezeteket a fizikai felépítésük és működésük alapján. Ennek megfelelően klasszikus, területi, szövetségi hierarchiáról, ún. magcsoportról és bűnözői hálózatokról beszélhetünk.¹¹³⁷ Az embercsempész szervezetek elsődlegesen az utóbbi két kategóriába oszthatók be.

A magcsoportok tipikusan kisebb méretűek, de szorosan szervezettek, többnyire egy-két fajta bűncselekménnyel foglalkoznak. A kis méret miatt a belső fegyelem a klasszikus hierarchikus bűnszervezeteknél enyhébb erősszakkal is fenntartható. E szervezeteknél egy központi mag tölti be az irányító szerepet és elsődlegesen horizontális struktúra jellemzi őket, sem mint a hierarchia.¹¹³⁸ A bűnözői hálózatokban csekély számú kulcsszereplő folytatja és ellenőrzi a bűnözői tevékenységet. Ezeket a szervezeteket is a kis létszám jellemzi, azonban nagy szerepe van az egyes résztvevők személyes tudásának és tapasztalatának. A laza szerkezet miatt gyakorta nem is rendelkeznek önálló identitással vagy külön névvel, elsődlegesen a szociális kapcsolatok dominálnak e csoportoknál.¹¹³⁹

Kiemelendő ugyanakkor, hogy számos eltérő tipizálási módszer létezik a bűnszervezetek csoportosítására, melyek elsődlegesen a bűnözői tevékenységre vagy a szociális, kulturális körülményekre fókuszálnak.¹¹⁴⁰ Egyes kutatások további kategóriákat alakítottak ki a bűnözői hálózatokon belül, létrehozva olyan modelleket, melyekben már megjelenik egy bizonyos szintű hierarchia (irányított hálózat) vagy egy közvetítő, bróker beékelődése (tranzakciós hálózat).¹¹⁴¹ Ebből is jól látszik, hogy az embercsempész szervezeteket sem lehet vegytisztán egy modellbe besorolni, tekintettel arra, hogy gyakorta keverednek az eltérő kategóriák jellemzői egymással.

Véleményem szerint nem helyes az az álláspont, mely maffia-kartell-szerű szervezetekként tekint az embercsempész csoportokra, mivel ezt relatíve kis méretük és főként hálózatos jellegük sem támasztja alá. Ugyanakkor ez nem azt jelenti, hogy ne vennének részt nagy számban professzionális és rugalmas bűnözői csoportok a bűncselekmények lebonyolításában. Ezt már önmagában az embercsempészség határokon átnyúló és komoly koordinációt igénylő jellege is magában hordozza. Egészen egyszerűen azt láthatjuk, hogy az ilyen kisebb méretű és maximum egyszerű hierarchiával rendelkező szervezetek jobban alkalmasak az ilyen típusú transznacionális és dinamikus bűncselekmények hatékonyabb elkövetésére.

Önmagában az az állítás sem igaz, hogy az embercsempészek útvonalait felhasználva más bűncselekmények elkövetésében is rendszeresen részt vesznek. A kutatási adatok alapján arra következtethetünk, hogy e szervezetek tipikusan nem működtetnek eltérő bűnözői vállalkozásokat egymás mellett.¹¹⁴² Egy 2021-es jelentés is kiemeli, hogy az embercsempész csoportok 50%-a kizárólag csak migránsok csempészetével foglalkozik, más bűncselekményeket csak eseti jelleggel követnek el.¹¹⁴³ Más kutatások is hasonló megállapításokra jutottak ebben a témakörben.¹¹⁴⁴

Kiemelendő ugyanakkor, hogy az embercsempészek gyakorta elkövetnek olyan bűncselekményeket, melyek eszköz-cél viszonyban állnak az embercsempészéssel. Ezek közül

¹¹³⁶ Uo. 9. p.

¹¹³⁷ Pilot Survey 2002 pp. 33-44.

¹¹³⁸ Uo. pp. 39-40.

¹¹³⁹ Uo. pp. 41-42.

¹¹⁴⁰ LE 2012 pp. 121-122.

¹¹⁴¹ Uo. 127. p.

¹¹⁴² ACHILLI 2016 100. p.

¹¹⁴³ Socta Report 2021 68. p.

¹¹⁴⁴ Lásd: Glosom Report 2018. 43. p.

elsődlegesen az úti okmányok tekintetében elkövetett hamisítás és a különféle beutazási engedélyekkel való visszaélés a jellemző. A 2010-es évek migrációs hulláma előtt e cselekmények jelentősége még nagyobb volt, tekintettel arra, hogy az illegális migrációban elsődlegesen a beutazási engedélyekkel való visszaélés dominált, sem mint a rejtett határátlépés.¹¹⁴⁵

A harmadik állítást megvizsgálva láthatjuk, hogy az embercsempészség és a terrorizmus kapcsolata sem annyira vegytiszta, mint ahogy azt egyesek bemutatják. Habár fennáll a veszélye annak, hogy terroristák embercsempész útvonalakat felhasználva jussanak el Nyugat-Európába, nem mutatható ki jelentős mértékű közvetlen kapcsolat a két jelenség között. Még egy olyan nagy területi kiterjedésű és számos terrorcselekményt elkövető csoport, mint az Iszlám Állam sem tekintett elsődleges jövedelemforrásként az embercsempészségre.¹¹⁴⁶

3.3. A szervezett embercsempészség működése és főbb vonásai

Röviden szó esett korábban arról, hogy az embercsempész szervezetek nagyfokú változatosságot mutatnak felépítésüket tekintve, mely működésükre is legalább ennyire igaz. A szakirodalom és a kriminálstatisztika áttekintése után, ugyanakkor levonhatunk bizonyos következtetéseket e bűnszervezetek főbb vonásaival kapcsolatban. A modus operandi megértése legalább annyira fontos, mint a bírói gyakorlat és a jogi szabályozás vizsgálata. Az embercsempész szervezetek felépítésük, méretük és működésük alapján egy skálán helyezhetjük el, melynek egyik végén az ún. egyszeri szolgáltatók, másik végén pedig a többfajta szolgáltatást nyújtó bűnszervezetek állnak.¹¹⁴⁷

Az előbbi kategóriába tartoznak az olyan kisebb, határmenti gyökerekkel rendelkező csoportok, melyek helyismeretüket kihasználva, csak egy bizonyos szakaszon segítik a migránsok továbbjutását. E csempészek többnyire eltérő etnikumúak, mint ügyfeleik így gyakran közvetítők segítségét veszik igénybe. Méretükből adódóan csak limitált számú személyt tudnak egyszerre átjuttatni a határon. Többnyire ilyen szervezetek szállították Görögország és Törökország között menekültek tömegeit 2011 és 2015 között. Az utóbbi kategóriát nagyobb szervezetek alkotják, melyek közvetlen kapcsolatokkal rendelkeznek a kiindulási országokban. E csoportok hosszú utazások megszervezésére és többféle típusú szolgáltatás nyújtására is képesek, ugyanakkor legtöbbször ezek is szerződéses alapon „alvállalkozókat” vesznek igénybe bizonyos útszakaszon és nem maguk végzik elejétől végéig a szállítást.¹¹⁴⁸

Ha megvizsgáljuk az embercsempészség elkövetőit, akkor egymástól nagyon jól elhatárolható szerepköröket fedezhetünk fel. A csempészek jelentős része maga is migráns volt korábban, így megvannak a közvetlen etnikai, rokoni kapcsolataik azokban a közösségekben, melyek a jövőbeli ügyfelek utánpótlását jelentik.¹¹⁴⁹ Ennek hiányában megnő a menekülttáborokban és a kiindulási országokban működő „brókerek” azaz a toborzók szerepe, akik egyszerre több embercsempész és migráns között segítenek kialakítani az árakat és az utazás részleteit, mintegy áthidalva a kulturális különbségeket. E személyek helyzete az egyik legrugalmasabb és legbiztonságosabb, tekintettel arra, hogy nem vesznek részt a tényleges lebonyolításban és többnyire nem is tartoznak egy bizonyos szervezethez.¹¹⁵⁰

A csempész csoportokon belül központi szerepet töltenek be az utazások szervezői, akik koordinálják a többiek munkáját, mintegy menedzser további elkövetőket szerveznek be,

¹¹⁴⁵ PASTORE-MONZINI-SCIORTINO 2006 96. p.

¹¹⁴⁶ ACHILLI-YATES 2019 pp. 13-14.

¹¹⁴⁷ ACHILLI 2016 100. p.

¹¹⁴⁸ Uo. 100. p.

¹¹⁴⁹ KLEEMANS-SMIT 2014 384. p.

¹¹⁵⁰ BAIRD 2017 pp. 134-135.

megtervezik az útvonalakat, átadási helyeket és időpontokat, intézik az eszközök beszerzését. A legmagasabb szinten működő embercsempész bűnszervezetekben ezen elkövetők már nagyon messze állnak a tényleges végrehajtóktól és többnyire a kiindulási vagy a célországban tartózkodnak. Részből emiatt nehéz ellenük eredményes büntetőeljárásokat lefolytatni.¹¹⁵¹

A szervezet egyik legalapvetőbb szereplője maga a csempész, azaz a „passeur” aki a migránsok tényleges szállítását végzi. Természetesen ezen a ponton is tovább oszthatók a feladatkörök. A hatékonyabb elkövetés érdekében eltérő személyek fogják végezni a migránsok határon történő átkísérését (ún. sétáltatók), gépjárművekkel történő tovább szállítását, elszállásolását, az útvonalak biztosítását, felderítését (ún. előfutók), valamint a megbízók informálását.¹¹⁵² Ez az a pontja az elkövetésnek, ahol kiemelten fontossá válik a magas szintű helyismerettel rendelkező csoportok és személyek szerepe.

Természetesen ezek az elkövetők lesznek a szervezet legsebezhetőbb szereplői, hiszen minden egyes alkalommal fennáll a lebukás veszélye, ezért a tényleges lebonyolításban nagyon felértékelődik a konspiráció szerepe. A belső konspiráció sok esetben magától értetődik, hiszen az alkalmi munkára szerveződő elkövetők gyakran egymást sem ismerik, azonban a külső konspirációra nagyon változatos eszközöket használnak fel. Az egymással folytatott kommunikációt kódolt nyelven vagy a hatóságok számára nehezen hozzáférhető mobil kommunikációs platformokon végzik.¹¹⁵³ A kommunikáció mellett, a felderítésben, toborzásban és a fizetési csatornák leplezésében is elterjedt a modern digitális technológiák és fizetőeszközök széleskörű alkalmazása.¹¹⁵⁴

Kiemelendő, hogy a csempészútvonalak nagy hatással vannak arra, hogy milyen összetételben és módszerekkel dolgoznak az embercsempész szervezetek. Az általam bemutatott szereplők jellemzően a szárazföldi útvonalakon jelennek meg, melyeken jellegéből adódóan inkább a hálózatszerű, kisebb szervezetek dominálnak.¹¹⁵⁵ A tengeri csempészútvonalakon, ezzel szemben jóval nagyobb tőkebefektetést igényel a hajók és kapitányok beszerzése, ugyanakkor a hajókon elhelyezhető migránsok száma miatt a profit is lényegesen magasabb lehet, mely nagyobb szervezeteket eredményezhet. A végrehajtás módjában is jelentős különbségek adódhatnak, hiszen ameddig a szárazföldi határok átlépésekor fontos, hogy rejtve maradjanak a migránsok, addig a Földközi-tenger közepén sokszor kifejezett célja a csempészeknek, hogy a partiőrség vagy civil szervezetek a jelzésükre reagálva felvegyék a tengeren hanykolódó utasaikat.¹¹⁵⁶

Az embercsempészség mögött meghúzódó pénzügyi tranzakciók legalább annyira összetettek, mint maguk a hálózatok. Általánosságban elmondható, hogy minél nagyobb a megtenni kívánt távolság annál szofisztikáltabb a fizetség átadásának a módja. A csempészek gyakorta alkalmazzák az ún. hawala rendszert, melynek lényege, hogy az utazás kezdetekor a migránsok egy általuk megbízott barátának, rokonnak vagy közvetítőnek adják oda a szükséges pénzt. Ők csak abban az esetben adják át ezt csempészeknek, amennyiben megbizonyosodnak arról, hogy sikeresen végrehajtották a feladatukat. Ezt akár több részletben is megtehetik, ha hosszabb az út.¹¹⁵⁷ Maga az utazás költsége egyébként nagyon változatos lehet, a távolságtól és az igénybe vett szolgáltatásoktól függően a pár száz dollártól a több tízezerig is terjedhet.¹¹⁵⁸

A hawala rendszer mellett gyakorta helyezik el a pénzt egyszerű kóddal védett értékmegőrzőkben. Azután, hogy sikeresen megérkeztek a célországba vagy megtették az adott

¹¹⁵¹ PÓCZIK 2021 1857. p.

¹¹⁵² Uo. 1865. p.

¹¹⁵³ Uo. 1865. p.

¹¹⁵⁴ Socta Report 2021 68. p.

¹¹⁵⁵ PASTORE-MONZINI-SCIORTINO 2006 108. p.

¹¹⁵⁶ ACHILLI 2018 2. p.

¹¹⁵⁷ Glosom Report 2018 45. p.

¹¹⁵⁸ Lásd: Glosom Report 47. p., Frontex 2020

útvonalat a csempész hozzájuthat a kódhoz és így megkapja a fizetséget.¹¹⁵⁹ Természetesen az egyszerű, rövidtávú utazásoknál ennél jóval egyszerűbb fizetési módszerek is megjelennek, mint például az előre fizetés vagy a részletekben történő teljesítés, ugyanakkor ezek kiszolgáltatottabbá tehetik a migránsokat szállítóikkal szemben.

A migránsok és csempészek kapcsolata szintén egy nagyon érdekes aspektusa az embercsempészségnek, tekintettel arra, hogy mind a nemzetközi dokumentumok, mind a média könyörtelen bűnözőkként mutatja be az embercsempészeket, akiket egyáltalán nem érdekel az áldozatok élete. Ez természetesen az esetek egy részében így is van, elég csak a számtalan elsüllyedt földközi tengeri csempészhajóra gondolni. A hazai közvéleményt is megrengette a „parndorfi halálkamion” néven elhíresült eset, mely során 71 migráns fulladt meg egy hűtőkamion rakterében a csempészek nemtörődömsége miatt. A sofőrök még a sorozatos kiáltások és kopogások hatására sem voltak hajlandók kinyitni a kamion ajtajait, melyet a főnökeik is kifejezetten megtiltottak.¹¹⁶⁰

A kutatások ugyanakkor egy ettől összetettebb képet ábrázolnak a két csoport kapcsolatáról. Fentebb is volt róla szó, hogy az embercsempészek egy része valaha maga is migráns volt így lényegesen nagy az etnikai átfedés az elkövetők és a csempésztett személyek között. Az embercsempészeknek is az áll elsődlegesen az érdekükben, hogy sikeresen leszállítsák utasaikat a célországokba, hiszen így azok rokonai és baráti kapcsolatain keresztül további ügyfeleket tudnak bevonítani.¹¹⁶¹

Sok esetben maguk a migránsok is csak egyszerű szolgáltatóként és nem bűnözőként tekintenek a csempészekre, akik meghatározott fizetségért cserébe el tudják juttatni őket az általuk kívánt helyre.¹¹⁶² Nem véletlen, hogy a lebukás alkalmával egyes migránsok inkább csempészeikkel érznek érdekazonosságot, semmint a hatóságokkal. Természetesen ez nem menti fel azokat az elkövetőket, akik pusztán az anyagi profit reményében tucattal zsúfolnak felnőtteket és gyermekeket egyaránt rozoga csónakokba vagy kamionok csomagtereibe. Továbbá azt sem jelenti, hogy az embercsempészek ne lennének ugyanúgy bűnözők, csak mert nem teszik ki utasaikat embertelen körülményeknek. Ugyanakkor az a lebutított megközelítés, mely minden elkövetőben a könyörtelen bűnözőt és minden migránsban az ártatlan áldozatot látja nem csak, hogy nem igaz, de nem is segíti a probléma hosszútávú megoldását.

¹¹⁵⁹ Glosom Report 45. p.

¹¹⁶⁰ HERTELENDI 2022 pp. 1874-1875.

¹¹⁶¹ ACHILLI 2015 6. p.

¹¹⁶² KLEEMANS-SMIT 2014 385. p.

4. A SZERVEZETT EMBERCEMPÉSZÉS SZABÁLYOZÁSA ÉS BÍRÓI GYAKORLATA MAGYARORSZÁGON

4.1. A szervezett bűnözés hazai jogi keretrendszere

A korábbiakban röviden szó esett arról a problematikáról, hogy a szervezett bűnözés definíciói elsődlegesen kriminológiai és nem anyagi jogi fogalmak. Mivel eltérő szemlélettel és fogalomrendszerrel dolgoznak a két tudományterület művelői, így e meghatározások jog általi átvétele több akadályba is ütközik, melyek közül a jogállamiság garanciái a legjelentősebbek.¹¹⁶³ A kriminológiai definíciók sok esetben használnak többértelmű kifejezéseket, amelyek összeegyeztethetetlenek a normavilágosság elvével, továbbá sok olyan fogalmi elemet használnak, melyek bizonyítása nagyban megnehezíti a bűnüldöző szervek munkáját.

Az Association Internationale de Droit Pénal (AIDP) XVI. budapesti Nemzetközi Kongresszusán is kiemelésre került, hogy:

„Új jogintézmények kialakításánál, vagy már létezők átformálásánál tiszteletben kell tartani az emberi jogokat és a büntetőjog alapelveit, mint pl. azt az elvet, hogy a büntetni rendelés előfeltétele a társadalomra veszélyes magatartás, a nulla poena sine culpa elvét, a bűn és büntetés arányosságának elvét, az in dubio pro reo elvét. A büntetőjog nem lehet a társadalmat fenyegető lehetséges veszélyek proaktív megtorlásának eszköze.”¹¹⁶⁴

Mindezeket szem előtt tartva két nagyon fontos követelmény olvasható ki a szervezett bűnözés elleni küzdelem anyagi jogi intézményeivel kapcsolatban. Egyrészt hogy feleljenek meg az alapvető jogállami követelményeknek, másrészt hogy kialakításuk során törekedjenek a gyakorlati alkalmazhatóságra. A szervezett bűnözés folyamatosan változó jellege és sokszínűsége miatt ez a feladat különösen nagy kihívás elé állítja mind a jogalkotó, mind a jogalkalmazó szerveket.

A hazai büntetőjogban a bűnszövetség és a bűnszervezet jogintézményei tekinthetők a szervezett bűnözés elleni küzdelem legfontosabb anyagi jogi eszközeinek. Véleményem szerint sem helyes az a megközelítés, amely alapján csak a bűnszervezeti elkövetés minősül szervezett bűnözésnek. A tág értelemben vett szervezett bűnözésbe beletartoznak azok a bűnszövetségek, amelyek legalább három személyből állnak és hosszabb időre szervezettek, de még nem érik el a bűnszervezeti minősítést.¹¹⁶⁵ Ennek hiányában számos olyan, nyilvánvalóan szervezett bűnözői csoport esne ki a körből, akik ugyan nem rendelkeznek a bűnszervezet valamennyi fogalmi elemével, de társadalomra veszélyességük legalább annyira magas fokú.

Az első társas bűnelkövetési alakzatunk a bűnszövetség, mely akkor létesül, *ha két vagy több személy bűncselekményeket szervezeten követ el, vagy ebben megállapodik, és legalább egy bűncselekmény elkövetését megkísérlik, de nem jön létre bűnszervezet.*¹¹⁶⁶ A bűnszövetséget szervezett elkövetésre vonatkozó fogalmi elemei emelik ki a társas és csoportos elkövetés köréből. Jellemzője bizonyos fokú szervezettség és megállapodás, azonban ez nem éri el a bűnszervezet szintjét.¹¹⁶⁷

A bűnszövetségben a jogalkotó a bűncselekmények szervezett elkövetését értékeli, vagyis azt az esetet, amikor a tagok megállapodása több bűncselekmény megvalósítását célozza anélkül, hogy minden egyes bűncselekmény végrehajtásának a részleteit is megszerveznék. A magasabb fokú társadalomra veszélyesség elsődlegesen nem abban nyilvánul meg, hogy nem egy, hanem

¹¹⁶³ BÓCZ 2004 89. p.

¹¹⁶⁴ HOLLÁN 2000 116. p.

¹¹⁶⁵ NAGYECNKI 2023 50. p.

¹¹⁶⁶ 2012. évi Btk. 459. § (1) bek. 2. pont

¹¹⁶⁷ GELLÉR-AMBRUS 2019 404. p.

több cselekmény elkövetését valósították meg vagy kísérelték meg, hanem hogy magát a bűnözést szervezik meg az elkövetők.¹¹⁶⁸

A több bűncselekmény elkövetése magában foglalhat egymással anyagi bűnhalmazatban álló cselekményeket, de a bírói gyakorlat alapján megállapítható a folytatólagosság és törvényi egység eseteiben is.¹¹⁶⁹ Ez indokolt lehet számos részecselekményt magában foglaló esetekben, ugyanakkor nem olvasható ki aggálytalanul a nyelvtani értelmezésből, mely egynél több bűncselekményt követel meg.¹¹⁷⁰ Az elkövetők ugyanolyan vagy eltérő bűncselekményeket is elkövethetnek vagy ebben megállapodhatnak, a lényeg hogy legalább egyet eljuttassanak a kísérlet szakaszába.

Habár két külön fordulat tartalmazza a megállapodást és az elkövetést, ez nem jelenti azt, hogy a szervezett elkövetés tartalmilag ne foglalná magában az előzetes megállapodást. A megállapodás megelőzi az elkövetést és egy olyan elhatározást jelent, mely a viszonylag magasabb fokú szervezettséget, valamint a végrehajtás jelentősebb körülményeiben, módozataiban megnyilvánuló tervszerűséget is felölélheti. Nem kizáró ok, ha a megvalósítás tényleges módja eltér a megállapodástól vagy nem minden egyes részletre terjed ki a szervezés.¹¹⁷¹

A bűnszövetségben tanúsított magatartásnak tettesi, társtettesi, felbujtói vagy bűnsegédi tevékenységnek kell lennie, tettese ugyanakkor csak az lehet, aki a bűnszövetség létezését is ismerve, egészen vagy részben megvalósítja a konkrét bűncselekményi tényállást.¹¹⁷² Olyan személy is részt vehet a tevékenység megvalósításában, akinek büntethetősége kizárt, ez nem zárja ki a bűnszövetség alkalmazását.¹¹⁷³

A „de nem jön létre” fordulat célja, hogy a bűnszervezet és a bűnszövetség párhuzamosan ne legyen megállapítható. A kétszeres büntetőjogi értékelés elkerülése érdekében a Btk. külön ki is mondja, hogy a bűnszervezetben történő elkövetés esetén a bűnszövetség esetére megállapított jogkövetkezmények nem alkalmazhatók.¹¹⁷⁴

A bűnszövetség az embercsempészés tényállásában minősítő körülményként szerepel, melyre a jogalkotó öt évtől tíz évig terjedő szabadságvesztést irányoz elő. Egyébként, ha nem lenne minősítő körülmény, akkor is súlyosító körülményként kellene figyelembe venni a büntetéskiszabás során.¹¹⁷⁵ Öt évtől tizenöt évig terjedő szabadságvesztéssel fenyegetett, ha bűnszövetségben és a csempészett személy sanyargatásával vagy fegyveresen követik el a bűncselekményt. Még ennél is súlyosabb tíz évtől húsz évig terjedő szabadságvesztést irányoz elő a jogalkotó a (3) és (4) bekezdésekben található cselekmények szervezőjével vagy irányítójával szemben.

Az embercsempészés szabályozásából arra következtethetünk, hogy a jogalkotó különösen veszélyesnek tartja e bűncselekmény szervezett keretek között történő elkövetését, így annak bűnszervezetet el sem érő formáinál is szigorú büntetések kiszabását teszi lehetővé.

A második és a szervezett bűnözés elleni küzdelem szempontjából jelentősebb társas elkövetési alakzat a bűnszervezet, mely *legalább három személyből álló, hosszabb időre, hierarchikusan szervezett, konspiratíván működő csoport, amelynek célja ötévi vagy ezt meghaladó szabadságvesztéssel büntetendő szándékos bűncselekmények elkövetése.*¹¹⁷⁶ A bűnszervezeti

¹¹⁶⁸ IV. BED.

¹¹⁶⁹ BH 2015.215.

¹¹⁷⁰ GELLÉR-AMBRUS 2019 405. p.

¹¹⁷¹ BH 2018.69.

¹¹⁷² BELOVICS 2022 373. p.

¹¹⁷³ BH 1991.265.

¹¹⁷⁴ 2012. évi Btk. 91. § (3) bek.

¹¹⁷⁵ 56. BKv.

¹¹⁷⁶ 2012. évi Btk. 459. § 1. pont

elkövetést a Btk. nagyon szigorú jogkövetkezményekkel szankcionálja. Megállapítása esetén a büntetési tétel felső határa a kétszeresére emelkedik, de nem haladhatja meg a huszonöt évet, továbbá kitiltásnak is helye van.¹¹⁷⁷

A törvény egy sor másik szankciót állapít meg, melyek közül a teljesség igénye nélkül csak néhányat emelnék ki. Már a kétévi vagy azt meghaladó szabadságvesztést is fegyház fokozatban kell végrehajtani,¹¹⁷⁸ kizárt a feltételes szabadságra bocsátás¹¹⁷⁹ és a szabadságvesztés végrehajtása sem függeszthető fel.¹¹⁸⁰ Ellenkező bizonyításig vagyonek Kobzás alá eső vagyonnak kell tekinteni, és vagyonek Kobzást kell elrendelni arra a vagyonra, amelyet az elkövető a bűnszervezetben való részvétel ideje alatt szerzett.¹¹⁸¹ Ez csak néhány a számos szigorító konzekvencia közül, ugyanakkor jól demonstrálja, hogy a bűnszervezeti elkövetéshez társított jogkövetkezmények még a büntetőjog mércéjével is nagyon krudélisak.¹¹⁸²

Az első bűnszervezet fogalmat az 1997. évi LXXXIII. törvény iktatta be a magyar jogrendbe, ugyanakkor az elmúlt 25 évben számos módosításon ment át a szabályozás. Ezek közül a korábban már említett 2001. évi CXXI. törvény emelendő ki, mely a nemzetközi kötelezettségekre reagálva eloldotta a bűnszervezetet a bűnszövetségtől, valamint a szabályozási struktúrát átalakítva nem minősítő körülményeket, hanem egy büntetéskiszabási, tételemelő rendelkezést kapcsolt hozzá az általános részben. Ahogy az előző bekezdésekben láthattuk ez a technika maradandónak bizonyult. A módosított definíció 2002. április 1-től egészen 2019. július 9-ig volt hatályban, hosszabb ideig, mint előtte bármelyik verzió, így nagyon széles bírói gyakorlata alakult ki.

Ezt a fogalmat módosította a 2019. évi LXVI. törvény azáltal, hogy a korábbi összehangoltságot felváltotta a konspiratív működés, a szervezettség mellé pedig bekerült a hierarchikusan szó. Az indokolás a módosítás fő okaként a törvényrontó bírói gyakorlatot jelölte meg és plusz fogalmi elemek beiktatásával kívánt nagyobb elhatárolhatóságot teremteni a bűnszövetség és bűnszervezet között. A jogalkotó úgy vélte, hogy a korábbi gyakorlat contra legem volt és ott is bűnszervezetet állapított meg, ahol bűnszövetségnek lett volna helye.

Dolgozatomban a tartalmi korlátok miatt nem áll szándékomban mélyebben kifejteni, hogy valóban contra legem volt-e a korábbi gyakorlat és mennyiben volt indokolt a módosítás, tekintettel arra, hogy a szakirodalomban erről már több tanulmány is született.¹¹⁸³ Ami e dolgozat szempontjából jelentős az nem más, mint hogy a Kúria szerint a jogszabályi változás nem jelenti feltétlen a bűnszervezet fogalmának jogalkalmazói újra gondolását, így az új fogalmi elemek és az indokolás ellenére továbbra is alkalmazandónak tartotta a korábban kialakult bírói gyakorlatot.¹¹⁸⁴ Ez azért is fontos, mert a bűnszervezet definícióját kitöltő bírósági határozatok túlnyomó többsége embercsempészéssel kapcsolatos.¹¹⁸⁵

A bűnszervezeti elkövetés, csak szándékos ötévi vagy ezt meghaladó szabadságvesztéssel büntetendő bűncselekmények körében jöhet szóba, így az embercsempészség terén is minden további nélkül megállapítható a fogalmi elemek megvalósulása esetén. Ezek közül elsődlegesen a hierarchia és a konspiráció igényel bővebb kifejtést.

A hierarchia jelentése alá-fölé rendeltségi viszony, rangsor mely az indokolás alapján azt jelenti, hogy egyes döntési szintek különíthetők el egymástól, ezáltal vertikális jellege van a

¹¹⁷⁷ Uo. 91. § (1)-(2) bek.

¹¹⁷⁸ Uo. 37. § (3) bek. b) pont bb) alpont

¹¹⁷⁹ Uo. 38. § (4) bek. c) pont

¹¹⁸⁰ Uo. 86. § (1) bek. b) pont

¹¹⁸¹ Uo. 74/A (1) bek. a) pont

¹¹⁸² Lásd: GELLÉR-AMBRUS-VASKUTI 2019 282. p.

¹¹⁸³ Lásd: GELLÉR-AMBRUS 2017, GELLÉR-BÁRÁNYOS 2019, GÁL 2020, NAGYCENKI 2021

¹¹⁸⁴ Kúria Bhar.571/2019/41. [155]

¹¹⁸⁵ MAYER 2014 146. p.

szervezetnek. Ezzel kapcsolatban kifejtette a Kúria, hogy a hierarchikus szervezettség nem jelenti valamennyi bünszervezetben résztvevő személy hierarchiában való elhelyezkedését. Amennyiben akár egy résztvevő szervező, koordináló, irányító szerepet tölt be a feladatok megoszlása során, úgy e körülmény alá-fölrendeltséget jelentő személykapcsolatnak tekinthető.¹¹⁸⁶ Ebből az olvasható ki, hogy a bírói gyakorlat nem követeli meg a szigorú értelemben vett hierarchiát, hanem a korábbi definíció szervezettségével azonosította azt.

A konspiráció alatt olyan magatartások összességét értjük, melyek révén az elkövető tevékenységét a hatóságok elől rejtve kívánja tartani. A konspiráció irányát tekintve lehet belső és külső is. Az előbbi azt a célt szolgálja, hogy az elkövetők ne lássák át kellőképpen a szervezetet, ne legyen tudomásuk, hogy egy nagy egész részeként követik el cselekményeiket. A külső konspiráció a kívül világ és a hatóságok előli rejtve maradást szolgálja.¹¹⁸⁷

A leggyakrabban alkalmazott konspiratív eszközök közé sorolhatjuk például az eldobható telefonok alkalmazását, telefonszámok váltogatását,¹¹⁸⁸ ún. virágnyelv, kódnyelv használatát,¹¹⁸⁹ de ide tartozik az is, ha az elkövetők csak közvetítő útján vagy személyesen bonyolítják le a legfontosabb beszélgetéseket.¹¹⁹⁰ A belső konspiráció, azaz hogy mindig csak azok ismerik egymást, akik közösen láncolatosan végeznek el valamilyen feladatot egyenesen a bünszervezetek esszenciájának tekinthető.¹¹⁹¹

A Kúria szerint a csoport konspiratív működése a korábbi fogalom összehangolt működésének feleltethető meg, amennyiben az a kívül világ elől rejtve valósul meg és az egyes cselekményekhez rendelt személyek összehangolt tevékenységét feltételezi.¹¹⁹² A korábbi gyakorlat szerint az összehangoltság nem más, mint a szervezetben cselekvő személyek egymást erősítő hatása, mely nem követeli meg a cselekvők közvetlen kapcsolatát.¹¹⁹³

E fogalmi elemek olyan külső, tárgyi jellegű ismérvek, amelyek a kívülállók számára is felismerhetők, ezért a bünszervezeti elkövetés jogkövetkezményei csak akkor alkalmazhatók, ha az elkövető tudata átfogja ezeket a tárgyi ismérveket.¹¹⁹⁴ Nem mellőzhetők a jogkövetkezmények, ha a terhelt tudata átfogta a bünszervezet létét és azt, hogy a bünszervezet keretei között cselekszik.¹¹⁹⁵ Amennyiben megvan ez a tudati oldal, úgy a bünszervezeti elkövetés megállapítható azzal szemben is, aki – eseti jelleggel – akár egyetlen cselekményt tettesként vagy részesként valósít meg.¹¹⁹⁶

A bünszervezet bírói gyakorlatával kapcsolatban elsődlegesen az állapítható meg, hogy a törvénymódosítás ellenére a Kúria nem szigorított korábbi gyakorlatán. A korábbi értelmezésnek megfelelően továbbra sem követeli meg a szigorú hierarchiát és konspirációt, elég egy személy koordináló szerepe és a cselekvők egymásra irányuló, összehangolt magatartása. A hosszabb idő sem egy objektívan meghatározható fogalmi elem, tekintettel arra, hogy az eset körülményei nagyban befolyásolják a bíróságokat a megítélésében.

A jogalkotó az eddig felsorolt társas elkövetési alakzatok mellett, egy külön tényállás keretében is kriminalizálta a bünszervezet létrehozásával kapcsolatos cselekményeket. A bünszervezetben résztvett az követi el, *aki büncselekmény bünszervezetben történő elkövetésére felhív, ajánlkozik, vállalkozik, a közös elkövetésben megállapodik, vagy az elkövetés elősegítése*

¹¹⁸⁶ Kúria Bhar.571/2019/41. [155]

¹¹⁸⁷ NAGYCENKI 2021 40. p.

¹¹⁸⁸ Vas Megyei Bíróság 8.B.80/2010/13.

¹¹⁸⁹ Nyíregyházi Törvényszék 7.B.77/2014/57.

¹¹⁹⁰ Győri Törvényszék B.387/2012/183.

¹¹⁹¹ Debreceni Ítéletábra Bf.I.420/2016/47.

¹¹⁹² Kúria Bhar.571/2019/41. [156]

¹¹⁹³ 4/2005. BJE

¹¹⁹⁴ Uo. II.

¹¹⁹⁵ BH 2008.6.139.

¹¹⁹⁶ 4/2005. BJE I.

*céljából az ehhez szükséges vagy ezt könnyítő feltételeket biztosítja, illetve a bűnszervezet tevékenységét egyéb módon támogatja.*¹¹⁹⁷

Az elkövetési magatartások előkészületi jellegűek és egyrészt vagy egy még létre sem jött szervezet létrehozására vagy egy már meglévő tevékenységéhez való csatlakozásra irányul. Kiemelendő, hogy alanya csak a szervezeten kívülálló személy lehet, hiszen a csoport tagja a bűnszervezetben elkövetett szándékos bűncselekmény felbujtója lesz. Fontos továbbá az is, hogy amennyiben az elkövető a részvételen túl olyan deliktumot is megvalósít, amelyre a bűnszervezeti elkövetésre vonatkozó rendelkezéseket kell alkalmazni, akkor a részvétel e cselekménnyel nem állapítható meg bűnhalmazatban.¹¹⁹⁸

A bűnszervezetben részvétel egy „last shelter” (utolsó menedék) megoldásként értelmezendő, annak érdekében, hogy a bűnszervezetet támogató személyeket akkor is el lehessen ítélni, ha cselekményük nem merít ki semmilyen más törvényi tényállást.¹¹⁹⁹

Összegezve az elmondottakat az látható, hogy a hazai anyagi jogi szabályozás egy többszintű, differenciált eszközrendszert ad a bűnüldöző szervek kezébe a hazai szervezett bűnözői csoportokkal szemben. A felsorolt jogintézmények közül a bűnszervezeti elkövetésnek lesz a legkiemelkedőbb jelentősége tekintettel arra, hogy megállapítása esetén nagyon szigorú jogkövetkezményeket irányoz elő a Btk. Ugyanakkor az embercsempészség legutóbbi módosítása óta már a szervezettség enyhébb fokú megnyilvánulásai esetén is magas büntetési tétellel fenyegeti a törvény az elkövetőket.

4.2. A szervezett embercsempészség hazai tapasztalatai

Az ezredforduló óta több kutatás és tanulmány is született a hazai szakirodalomban az embercsempészség szervezettségéről és az ezzel kapcsolatban kialakult bírói gyakorlatról. A téma iránt mutatott érdeklődés az illegális migráció és embercsempészség 2015-ös intenzív köztudatba kerülése óta sem csökkent.

Egyes szerzők egyenesen „szükségszerű bűnszervezetként” hivatkoznak e bűntettre, tekintettel arra, hogy egy nagyobb volumenű embercsempészséghez elengedhetetlenül fontos a szervezett, koordinált elkövetés és a feladatok pontos megosztása.¹²⁰⁰ Az embercsempészséget transznacionális dimenziója és jellege alapján is többnyire szervezett bűnözői csoportok követik el, ugyanakkor ez de jure csak akkor állapítható meg, ha a bűnszövetség vagy a bűnszervezet fentebb említett fogalmi elemei megvalósulnak.¹²⁰¹

Jungbert Béla nyomán legalább háromféle szervezettségi szintet határozhatunk meg. Az alkalmi csempészek főleg a kritikus és nehezen őrizhető határok mentén jelennek meg. E személyek főleg gyalog vagy gépjárműveken kísérelnek meg limitált számú egyént átjuttatni a határon, jelentősen kisebb összegekért. Emiatt többnyire van egyéb jövedelemforrásuk és a végrehajtás megszervezése főként ad hoc jellegű. A kisméretű, jól szervezett csempészkörök tipikusan egy meghatározott térségben működnek és általában egy ország állampolgárait fuvarozzák. A szervezettség legmagasabb szintjén a nemzetközi embercsempész-hálózatok állnak, melyek tevékenysége láncolatosan összefonódik. E csoportok egyszerre több országban is jelen vannak, ahol logisztikai bázisok kialakításával segítik a sikeres elkövetést. Az ilyen

¹¹⁹⁷ 2012. évi Btk. 321. § (1) bek.

¹¹⁹⁸ BELOVICS 2021 pp. 567-570.

¹¹⁹⁹ NAGYCENKI 2023 697. p.

¹²⁰⁰ MAYER 2014 146. p.

¹²⁰¹ SCHMIDT 2017 79. p.

szervezetek ellen a legnehezebb küzdeni, hiszen modern kommunikációs csatornákat használnak és gyakran változtatják útvonalait, központjaikat.¹²⁰²

Kriminológiai oldalról megközelítve nagyon nagy változatosságot mutatnak az embercsempész csoportok és többféle modellbe sorolhatjuk őket, ugyanakkor jogi oldalról ezek többnyire bűnszervezetet fognak megvalósítani. Annak ellenére, hogy minősített eset a bűnszövetség az embercsempészség jellegére, elkövetési szerepek differenciáltságára, elkövetők számára tekintettel, ha bűnözői csoport valósít meg ilyen büntetést, akkor az a magyar anyagi jogi szabályozásnak és bírói gyakorlatnak megfelelően jellemzően eléri a bűnszervezet szervezettségi fokát. Emiatt kevésbé jellemző a bűnszövetségben való elkövetés.¹²⁰³

Habár valóban elmondható, hogy jelentékeny kapcsolat figyelhető meg a hazai szervezett bűnözés és embercsempészség között, önmagában ez nem nyújthat automatikusan alapot a bűnszervezeti elkövetés megállapítására.¹²⁰⁴ A bűnszervezet krudélis jogkövetkezményei miatt kiemelt jelentőségű a fogalmi elemek alapos áttekintése, illetve hogy valóban csak akkor állapítsák meg, amikor azok teljesülnek. Túlságosan gyakori, mechanikus megállapítása hosszútávon annak elrettentő, stigmatizáló hatását is gyengítheti.¹²⁰⁵

A hazai bírói gyakorlat is főként abba az irányba mozdult el, hogy csak a több országot átfogó, az utazás minden részletét megtervező és jelentős anyagi haszon reményében eljáró bűnszervezet képes az összehangolt embercsempészség lebonyolítására.¹²⁰⁶ Kiemelendő, hogy a bűnszervezeti elkövetés megállapításához egyetlen alkalommal való közreműködés is elegendő lehet, ha az elkövető tisztában van azzal, hogy az illegális határátlépők eredményes segítése csak csoportok szervezett együttműködése révén történhet meg.¹²⁰⁷

Látható tehát, hogy az elkövető egyetlen marginálisan támogató tevékenysége is megalapozhatja a bűnszervezet megállapítását, ugyanakkor ehhez az kell, hogy tudata átfogja annak létét. Az előfutói tevékenységet végző elkövető terhére is megállapítható a bűnszervezeti elkövetés, ha magatartása - általa tudottan - megfelelő úti okmányokkal nem rendelkező afrikai állampolgárok külföldre szállítását végző csoport tevékenységéhez kapcsolódik.¹²⁰⁸

A bűnszervezetben elkövetés akkor válik felismerhetővé, amikor a bűncselekményre irányultság is megjelenik, valamint a tárgyi külső körülmények vizsgálatával vonható következtetés arra, hogy a terhelt tisztában volt a bűnszervezet létevel.¹²⁰⁹ Erre alapot ad, ha az elkövetési magatartások egymást kiegészítő jellegűek és azok kapcsolódása kölcsönös a célzott és végrehajtott bűncselekményhez, valamint ha az adott tényállásszerű elkövetési magatartás keretei közé illeszkedő cselekmény más személy előző cselekményéhez társul, avagy a célzott bűncselekmény megvalósulásához további láncolatos tevékenységet feltételez.¹²¹⁰ A bűnszervezeti elkövetés még inkább megállapítható, ha a terhelt nem csupán a bűnszervezet külső tárgyi ismérveivel volt tisztában, hanem annak belső viszonyait, más tagjait ismerve, aktív közreműködőként vett részt a tevékenységében.¹²¹¹

Amennyiben legalább a külső ismérvekre kiterjed az elkövető tudata, akkor egy már működő szervezet keretében lebonyolított egyetlen cselekményben való részvétele is megalapozhatja a bűnszervezeti elkövetés megállapítását. A hosszabb időnek, mint fogalmi elemnek tehát nem

¹²⁰² JUNGERT 1996 pp. 197-198.

¹²⁰³ SCHMIDT 2017 80. p.

¹²⁰⁴ WINDT 2008 265. p.

¹²⁰⁵ BÁRÁNYOS 2012 288. p.

¹²⁰⁶ BH 2003.6.

¹²⁰⁷ EBH 2006.1385.

¹²⁰⁸ BH 2009.96. I.

¹²⁰⁹ BH 2019.67. [44]-[45]

¹²¹⁰ BH 2018.106. [35]

¹²¹¹ BH 2008.6.319. II.

az elkövető, hanem a szervezet oldalán kell fennállnia.¹²¹² Ugyanakkor a bűncselekmény rövid idő alatti többszöri elkövetése¹²¹³ vagy akár a társtettesként egyetlen alkalommal megvalósított cselekmény is megalapozhatja a bünszervezeti elkövetést.¹²¹⁴

Az újabb gyakorlatban már a két és fél hónapos működési időt is hosszabb időnek értékelték, az alapján, hogy meghatározhatatlan időre jött létre a szervezet és nem találtak ténybeli alapot arra, hogy működése időben limitált vagy alkalmi jellegű lett volna.¹²¹⁵ A hosszabb idő kapcsán nem csak a tényleges működés időtartamát kell figyelembe venni, hanem hogy mennyi időre szerveződhetett a csoport. Erre adhat alapot, ha a szervezet vezetője az alsóbb szinteken lévők lebukása esetén is tovább működteti a csoportot vagy, ha előkészületeket tesznek a hosszútávú működés érdekében (pl.: rendszámot szereznek a gépjárművekre).¹²¹⁶

A bünszervezet 2019-ben módosult fogalmi elemei közül a hierarchia többnyire abban jelenik meg az embercsempésznél, hogy van egy olyan elkövető vagy elkövetői kör, aki szervezi az utazásokat, instrukciókkal látja el a végrehajtókat és külföldi embercsempész szervezetekkel tartja a kapcsolatot. Ez bizonyos esetekben átlépi az egyszerű koordináló szerepet és valódi utasítási szintekben ölt testet.¹²¹⁷ A konspiráció sokszor közvetlenül a bűncselekmény jellegéből következik, tekintettel arra, hogy az embercsempészek tipikusan számos olyan eszközt vetnek be, ami a hatóságok előtti rejtve maradásukat segíti. Ide sorolhatjuk a bérelt vagy hamis szerződéssel vásárolt autók használatát, rendszámok cserélgetését, előfutók, felderítők alkalmazását, internet protokoll alapú titkosított applikációkon való kommunikációt, az éjjeli órákban, elhagyatott területek való elkövetést, valamint a kódnyelv használatát.¹²¹⁸

Összességében megfigyelhető, hogy az embercsempészség terén a bírói gyakorlat is tipikusan a bünszervezeti elkövetést helyezi előtérbe a bünszövetséggel szemben. Az embercsempésznél a bünszervezet fogalmi elemei közül a hierarchia és a konspiráció tipikusan kevesebb magyarázatot igényel, mint a hosszabb időre szervezettség és az elkövető bünszervezetet átfogó tudata. Ugyanakkor azt is látni kell, hogy az utóbbi kettő értelmezése körül kialakult gyakorlat nem helyezi magasra a mércét, így akár egy sétáltató vagy előfutó egyetlen támogató tevékenysége vagy néhány hónapos idő is megalapozhatja a bünszervezeti elkövetés megállapítását. Ehhez természetesen szükséges, hogy a többi fogalmi elem is maradéktalanul teljesüljön.

¹²¹² EBH 2005.1288.

¹²¹³ BH 2018.37.

¹²¹⁴ BH 2011.299.

¹²¹⁵ Kúria Bfv.574/2022/11. [76]

¹²¹⁶ Kúria Bfv.606/2022/13. [53]-[55]

¹²¹⁷ Lásd: Kúria Bfv.579/2021/17. [140], Kúria Bfv.1418/2021/9. [92], Kúria Bfv.745/2021/30. [3]

¹²¹⁸ Lásd: Kúria Bfv.574/2022/11. [81], Kúria Bfv.1418/2021/9. [95], Kúria Bfv.579/2021/17. [143]

4.3. A kriminálstatistika vizsgálata

A törvényi tényállás, bírói gyakorlat és a szakirodalom áttekintése után az volt a prekonceptióm, hogy az embercsempészt többnyire bűnszervezetben követik el. Az előbbi állítás alátámasztása érdekében adatigénylést adtam le a Legfőbb Ügyészség Informatikai Főosztályára arra vonatkozóan, hogy a regisztrált embercsempészés bűncselekmények terén mekkora a bűnszövetségben és bűnszervezetben való elkövetés aránya. Ezzel kapcsolatban az volt a hipotézisem, hogy mindkettő magas lesz, viszont a bűnszervezeti elkövetés a bűnszövetség többszörösét fogja kitenni az eddig elmondottak miatt. Az LFIIGA//436-2/2023. számú tájékoztatásban a következő adatokat kaptam:

2010. év	2011. év	2012. év	2013. év	2014. év	2015. év	2016. év	2017. év	2018. év	2019. év	2020. év	2021. év
152	155	188	246	363	662	351	179	215	90	257	635

1. táblázat A regisztrált embercsempészés bűncselekmények száma

2010. év	2011. év	2012. év	2013. év	2014. év	2015. év	2016. év	2017. év	2018. év	2019. év	2020. év	2021. év
200	254	209	335	535	824	491	340	197	123	332	763
-	4	-	-	4	8	4	8	10	9	10	37
53	83	30	34	113	69	66	114	38	35	29	91

2. táblázat A vádemeléssel érintett embercsempészt elkövetők száma (1. sor összes elkövető, 2. sor bűnszövetségben elkövetett, 3. sor bűnszervezetben elkövetett)

A táblázatokból kiolvasható, hogy a vizsgált időszakban a vádemeléssel érintett elkövetők közül, csupán 2,23%-a köthető bűnszövetséghez, ezzel szemben az elkövetők mintegy 20,01%-a bűnszervezetekhez kapcsolódott. Természetesen ezen adatok nem a jogerős ítélettel érintett terheltekre vonatkoznak, ugyanakkor nagyságrendileg pontos képet kaphatunk ezekből is a hazai szervezett bűnözés mértékére. A bűnszövetség aránya 2019-ben volt a legmagasabb, amikor az embercsempészt elkövetőinek mintegy 7,32%-a, azaz 9 fő volt bűnszövetséghez köthető. Ezzel szemben a bűnszervezeti elkövetésnél a 2017-es évben volt az elkövetők aránya a legmagasabb, mely az összes adat 33,53%-át tette ki, azaz 114 főt.

A hipotézisem részben beigazolódtott tekintettel arra, hogy valóban majdnem tízszer nagyobb a bűnszervezetekhez köthető elkövetők száma a bűnszövetséghez képest. Ezzel szemben azt a prekonceptiómat, hogy az embercsempészt főleg bűnszervezetben követik el a kriminálstatistika első ránézésre nem, hogy nem igazolta, de a vártnál lényegesen kisebb számot mutatott.

A kapott adatokra lehetséges magyarázatul szolgálhat a bűnszervezet fogalom 2019-es szigorodása, tekintettel arra, hogy 2019-ban még 28,46%, azt követően viszont 8,73% és 11,93% volt a bűnszervezethez köthető elkövetők aránya. Véleményem szerint valószínűtlen, hogy önmagában ez eredményezné a csökkenést, hiszen az eddig áttekintett Kúriai határozatok alapján a törvény módosítás nem jelentett érzékelhető szigorodást a bűnszervezet gyakorlati értelmezése terén, valamint 2019 előtt sem volt ritka a bűnszervezethez köthető elkövetők átlag alatti aránya.

A szakirodalom újbóli áttekintése után egy másik, de jóval realisabb magyarázatot találtam a problémára. E szerint valóban bűnszervezetekhez köthető az embercsempészt elkövetőinek

nagy része, ugyanakkor ez a statisztikában sokszor azért nem jelenik meg, mivel a bűnszervezetben elkövetés bizonyítása az ilyen büntető ügyekben nem minden esetben vezet eredményre.¹²¹⁹ Számos tényező van, ami az embercsempészséssel kapcsolatos ügyek nyomozását és a bűnszervezeti elkövetés bizonyítását nehezíti.

Alapvető problémaként jelenik meg, hogy a bűnözői csoportok irányítói többnyire közvetlenül nem vesznek részt az elkövetésben és még csak közvetlen utasítást sem adnak a bűncselekmények végrehajtására, emiatt legtöbbször csak a legalsóbb szinteken lévőket sikerül elkapni. Ugyanígy problémát jelent, hogy az elkövetők sokszor nem ismerik mélyebben a szervezetet vagy az anyagi függőségük, félelmük miatt nem hajlandók tanúskodni. Az embercsempészség miatt induló eljárások jelentős része mögött, csak egyedi esetek, egyszeri történeti tényállások állnak, melyekből megint nehéz a bűnszervezet fogalmi elemeit bizonyítani.¹²²⁰ Számos ítéletben találunk utalást ismeretlenül maradt külföldi elkövető társakra vagy megrendelőkre, akiknek személyazonosságát nem sikerült az eljárás során kideríteni.¹²²¹

Az embercsempészség és az erre specializálódott bűnszervezetek transznacionális jellege további akadályokat gördet a bűnüldöző szervek útjába. A bizonyítékok begyűjtése és az eljárás lefolytatása többnyire nemzetközi együttműködést igényel.¹²²² A bizonyítékok jogsegély útján történő beszerzése sokszor rendkívül időigényes és az eltérő eljárási garanciák miatt felhasználhatóságuk is kérdéses.¹²²³ Az embercsempészséssel kapcsolatos nyomozások során felértékelődik a közös nyomozócsoportok (Joint Investigation Team – JIT) szerepe valamint az ügyészségek közötti közvetlen kommunikáció és együttműködés fokozása. Ilyen együttműködés figyelhető meg többek között a magyar és szerb ügyészségek között, mely alapján összekötőkkel, kétoldalú konzultációkkal és koordináló testületek létrehozásával növelik az információcserék és a jogsegélyek teljesítésének hatékonyságát.¹²²⁴

Sokszor maguk a csempésztett személyek nehezítik meg a bizonyítást azáltal, hogy érvényes úti okmányok hiányában gyakran lehetetlen az azonosításuk. Amellett, hogy gyakorta betanított vallomásokat tesznek,¹²²⁵ sokszor egyfajta érdekezéssé válnak maguk és csempészeik között. Ha tesznek is vallomást, akkor is szinte lehetetlen a migráns tanúk idézhetősége az eljárás későbbi szakaszaiban.¹²²⁶ A külföldi elkövetők és tanúk miatt további problémát jelent az eljárások magas ráfordítási költsége és a tolmácsolással kapcsolatos nehézségek. Még ha vannak is lehallgatott telefonbeszélgetések a ritka dialektusok és nyelvek szakszerű lefordítása további kihívást jelent.¹²²⁷

A bűnszervezetek elleni küzdelemben kiemelt szerepe van a vagyonvisszaszerzésnek és annak, hogy elvonjuk e szervezeteket vagyoni alapjuktól. Nem véletlen, hogy a magyar büntetőjog is nagyon szigorú vagyonelkobzási szabályokat tartalmaz a bűnszervezeti elkövetésre. Amennyiben nem történik meg a sikeres vagyonvisszaszerzés és csak az alsóbb szinteken lévőket sikerül elkapni, addig a bűnszervezetek mindig képesek lesznek önmaguk újra szervezésére. Az embercsempészség terén a vagyonvisszaszerzés teljes nemzetközi kudarca figyelhető meg, tekintettel arra, hogy a migráció kiindulási országaival gyakorta mind a nemzetközi együttműködés, mind annak jogi alapja teljes mértékben hiányzik.¹²²⁸

¹²¹⁹ ZSIRAI 2018 60. p.

¹²²⁰ BALOG 2016 97. p.

¹²²¹ LÁSD: Kúria Bfv.1418/2021/9. [3], Kúria Bfv.579/2021/17. [146], Kúria Bfv.745/2021/30. [3], Kúria Bfv.761/2021/10. [79]

¹²²² KOPASZ 2017 66. p.

¹²²³ SCHMIDT 2017 80. p.

¹²²⁴ A Legfőbb Ügyészség sajtóközleménye 2023.

¹²²⁵ NAGYECENKI 2018 8. p.

¹²²⁶ SCHMIDT 2017. 80. p.

¹²²⁷ Uo. 80. p.

¹²²⁸ Uo. 87. p.

Az eddig felsorolt bizonyítási nehézségeken és nyomozási sajátosságokon túl számos egyéb kihívást állítanak az embercsempész bűnszervezetek a jogalkalmazó szervek elé.¹²²⁹ Az eddig felsorolt ismérvek alapján azonban elmondható, hogy többnyire valóban szervezett bűnözői csoportok állnak az elkövetett bűncselekmények mögött, azonban ezt a gyakorlatban sokszor nem sikerül eredményesen bizonyítani. Ezt látszik igazolni az is, hogy azokban az években, amikor kiugróan magas volt a regisztrált embercsempészség bűncselekmények száma és ezzel együtt a hatóságokra nehezedő munkateher, a bűnszervezetekhez köthető elkövetők aránya nem, hogy nem nőtt ennek megfelelően, de sokszor csökkenő tendenciát mutatott.

A szervezett bűnözés embercsempészségben betöltött szerepét hangsúlyozza továbbá az is, hogy az embercsempészség bűnszervezetben elkövetők összes bűnszervezeti elkövetőhöz viszonyított aránya mintegy 26,68%-ra tehető. Ennél egyedül csak a költségvetést károsító bűncselekmények elkövetőinél magasabb ez az arány, ahol mintegy 37,55%-uk köthető bűnszervezetekhez.¹²³⁰ Ebből arra következtethetünk, hogy annak ellenére, hogy a szakirodalom és a bírói gyakorlat felől megközelítve alacsonynak tűnhet a fentebb részletezett arány, más bűncselekményekkel összehasonlítva így is kifejezetten magasnak mondható.

Összegezve az eddig elmondottakat, csupán félig bizonyult igaznak a hipotézisem. A cselekményt bűnszervezetben elkövetők aránya valóban jóval meghaladja a bűnszövetséghez köthető elkövetők arányát, ugyanakkor az összes elkövetőhöz viszonyított mértéke lényegesen a várakozásaim alatt maradt. Ez főként a bizonyítási nehézségeknek és a bűncselekmény határokon átnyúló, valamint nagyfokú konspirációt igénylő jellegének köszönhető, mely a bűnszervezet fogalmi elemeinek bizonyítását és az eljárások lefolytatását is nagyban megnehezíti. Azonban más bűncselekményekkel összehasonlítva még így is kifejezetten magasnak tekinthető ez az arány. Mindebből arra következtetek, hogy valóban jelentősnek mondható a professzionális bűnszervezetek részvétele az embercsempészségben, ugyanakkor a fentebb elmondott problémakörök miatt ez nem jelenik meg jelentősebben a statisztikában.

¹²²⁹ Lásd: BOROSS 2017 pp. 72-77.

¹²³⁰ NAGYCENKI 2023 154. p.

5. KONKLÚZIÓ

Számos olyan aspektusa van a szervezett bűnözésnek és az embercsempészsnek, melyet részben a tartalmi korlátok miatt nem állt módomban e dolgozat keretei között bemutatni. Anyagi, eljárásjogi és végrehajtási szemszögből is akadtak olyan kérdések, amelyek kifejtése egy önálló tanulmányban lenne indokolt. Ugyanakkor reményeim szerint, így is sikerült egy átfogó és jól érthető képet vázolni a szervezett embercsempészséről, mely közelebb vihet minket a probléma megértéséhez és végső soron annak megoldásához.

A téma kutatása és a dolgozat megírása során döbbsentem igazán rá, hogy miért jelent ekkora kihívást az embercsempészs a jogalkotó, jogalkalmazó és bűnüldöző szervek számára. Habár a büntetőjog lehetőséget biztosít a szervezett bűnözői csoportokkal szembeni kemény fellépésre, a kidolgozott törvényi tényállás és a bírói gyakorlat ellenére csupán egy bizonyos pontig képes kezelni a problémát. Mivel olyan hatalmas folyamatok táplálják a migrációt és ezáltal az embercsempészt, melyek nem hogy a büntetőjogon, de az egyes államokon is túlmutatnak, ezért a probléma hosszútávú megoldásában elengedhetetlen szerepet fog játszani az államok közötti nemzetközi együttműködés fokozása, valamint a keresleti oldal, vagyis az illegális migráció mértékének csökkentése.

Addig is a büntetőjog marad az embercsempészs és szervezett bűnözés elleni küzdelem elsődlegesen eszköze. Véleményem szerint a hazai szabályozás megteremti ennek az anyagi jogi lehetőségeit. Az embercsempészs tényállása annak ellenére, hogy szigorú büntetési tételekkel fenyegetett, a számtalan minősítő körülmény miatt lehetőséget biztosít bírói oldalon is a különféle elkövetési módok értékelésére és a differenciált büntetéskiszabásra. Habár a szervezett bűnözéssel kapcsolatos hazai jogintézmények közül a bünszövetség kicsit háttérbe szorul a bűnszervezettel szemben, látható hogy megvannak azok a jogi eszközök a bűnüldöző szervek és bíróságok kezében, melyek keretei közé a szervezett bűnözés valamennyi megnyilvánulási formája beilleszthető.

A szervezett embercsempészs elleni küzdelemben legalább ennyire fontos annak a tudatosítása, hogy ezek nem elérhetetlen, emberek felett álló szindikátusok, hanem hétköznapi emberekből álló csoportok, melyek ugyan nagyfokú változatosságot és szervezettséget mutatnak, de nem érinthetetlenek. Ezért különösen fontos annak a megértése, hogy mi motiválja ezen elkövetőket, milyen földrajzi és egyéb tényezők befolyásolják szervezeteik felépítését és működését, valamint hogy miért veszik igénybe migránsok tízezrei szolgáltatásaikat annak ellenére, hogy tisztában kellene lenniük a rájuk leselkedő veszélyekkel.

Úgy vélem, hogy a leegyszerűsítő megközelítésekkel ellentétben, az embercsempészs valamennyi aspektusára kiterjedő komplex szemlélet szükséges ahhoz, hogy kellőképpen felmérhessük annak mozgatórugóit és megnyilvánulási formáit. Ez a jogászok és bűnüldöző szervek számára különösen igaz és a jövőben még fontosabb lesz. Lehet akármennyire kidolgozott az anyagi jog és a bírói gyakorlat, nem fognak elegendőnek bizonyulni, ha előbb nem tárjuk fel a probléma gyökerét és nem ismerjük meg a mögötte meghúzódó okokat.

6. IRODALOMJEGYZÉK, RÖVIDÍTÉSEK TÁRA

Törvények, jogszabályok	
1961. évi Btk.	1961. évi V. törvény a Magyar Népköztársaság Büntető Törvénykönyvéről
1978. évi Btk.	1978. évi IV. törvény a Büntető Törvénykönyvről
1989. évi XXVIII. tv.	1989. évi XXVIII. törvény a külföldre utazásról és az útlevelekről
1993. évi XVII. tv.	1993. évi XVII. törvény a büntető jogszabályok módosításáról
1997. évi LXXIII. tv.	1997. évi LXXIII. törvény a Büntető Törvénykönyvről szóló 1978. évi IV. törvény módosításáról
1998. évi Utv.	1998. évi XII. törvény a külföldre utazásról
1998. évi LXXXVII. tv.	1998. évi LXXXVII. törvény a büntető jogszabályok módosításáról
2001. évi CXXI. tv.	2001. évi CXXI. törvény a Büntető Törvénykönyvről szóló 1978. évi IV. törvény módosításáról
2007. évi	2007. évi I. törvény a szabad mozgás és tartózkodás jogával rendelkező személyek beutazásáról és tartózkodásáról
2007. évi Harmtv.	2007. évi II. törvény a harmadik országbeli állampolgárok beutazásáról és tartózkodásáról
2007. évi Hatv.	2007. évi LXXXIX. törvény az államhatárról
2012. évi Szabs. tv.	2012. évi II. törvény a szabálysértésekről, a szabálysértési eljárásról és a szabálysértési nyilvántartási rendszerről
2012. évi Btk.	2012. évi C. törvény a Büntető törvénykönyvről
2015. évi CXL. tv.	2015. évi CXL. törvény - egyes törvényeknek a tömeges bevándorlás kezelésével összefüggő módosításáról
2016. évi CIII. tv.	2016. évi CIII. törvény az európai uniós és a nemzetközi bűnügyi együttműködést szabályozó törvények, valamint egyes büntetőjogi tárgyú törvények jogharmonizációs célú módosításáról
2020. évi XLIII. tv.	2020. évi XLIII. törvény a büntetőeljárásról szóló törvény és más kapcsolódó törvények módosításáról
148/2023. (IV. 27.) Korm. rend.	148/2023. (IV. 27.) Kormányrendelet az embercsempészség bűncselekmény miatt elítéltek reintegrációs őrizetéről

Nemzetközi egyezmények, szervek határozatai, uniós dokumentumok	

A szervezett bűnözés elleni küzdelemre irányuló uniós stratégia (2021-2025)	A Bizottság KÖZLEMÉNYE az Európai Parlamentnek, a Tanácsnak, az Európai Gazdasági és Szociális Bizottságnak és a Régiók Bizottságának a szervezett bűnözés elleni küzdelemre irányuló uniós stratégiáról (2021–2025)
2002/90/EK Irányelv	A Tanács 2002/90/EK IRÁNYELVE (2002. november 28.) a jogellenes be- és átutazáshoz, valamint a jogellenes tartózkodáshoz történő segítségnyújtás meghatározásáról
2004/841/IB Kerethatározat	A Tanács 2002/946/IB KERETHATÁROZATA (2002. november 28.) a jogellenes be- és átutazáshoz, valamint a jogellenes tartózkodáshoz történő segítségnyújtás elleni küzdelem büntetőjogi keretének megerősítéséről
2004/81/EK irányelv	A Tanács 2004/81/EK irányelve (2004. április 29.) a harmadik országok emberkereskedelem áldozatává vált vagy az illegális bevándorlás megkönnyítésére irányuló cselekményektől érintett, a hatáskörrel rendelkező hatóságokkal együttműködő állampolgárai részére kiállított tartózkodási engedélyről
Kerethatározat	A Tanács 2008/841/IB kerethatározata (2008. október 24.) a szervezett bűnözés elleni küzdelemről
Schengeni határ-ellenőrzési Kódex	Az Európai Parlament és a Tanács 2016/399 RENDELETE (2016. március 9.) a személyek határátlépésére irányadó szabályok uniós kódexéről
Palermói Egyezmény	Egyesült Nemzetek keretében, Palermóban, 2000. december 14-én létrejött, a nemzetközi szervezett bűnözés elleni Egyezmény
Palermói Protokoll	Egyesült Nemzetek keretében, Palermóban, 2000. december 14-én létrejött, a nemzetközi szervezett bűnözés elleni Egyezménynek a migránsok szárazföldön, légi úton és tengeren történő csempészete elleni fellépésről szóló Jegyzőkönyve
Schengeni Végrehajtási Egyezmény	Egyezmény a Benelux Gazdasági Unió államai, a Németországi Szövetségi Köztársaság és a Francia Köztársaság kormányai között a közös határaikon történő ellenőrzések fokozatos megszüntetéséről szóló, 1985. június 14-i Schengeni Megállapodás végrehajtásáról
Együttes Fellépés	Együttes Fellépés (1998. december 21.). amelyet a Tanács az Európai Unióról szóló Szerződés K.3. cikke alapján fogadott el az Európai Unió tagállamaiban a bűnszervezetben való részvétel bűncselekménnyé nyilvánításáról
Embercsempés és elleni Határozat	Prevention of the Smuggling of Aliens, A/RES/48/102, 1993. december 20, ENSZ Közgyűlés

Fejezetek tankönyvekből, szerkesztett kötetekből	

Adamoli-Di Nicola-Savona-Zoffi 1998	ADAMOLI Sabrina – DI NICOLA Andrea – SAVONA Ernesto U. – ZOFFI Paola: Organised crime around the world. Helsinki, European Institute for Crime Prevention and Control, 1998.
Antonopoulos 2008B	ANTONOPOULOS Georgius A.: Human Smuggling and Trafficking: The limitations of Official Statistics. In Frank G. SHANTY (szerk.): Organized Crime. From Trafficking To Terrorism – Volume One. Santa Barbara, ABC-CLIO, 2008. pp. 387-391.
Antonopoulos 2008A	ANTONOPOULOS Georgius A.: Maritime Smuggling of Migrants. In Frank G. SHANTY (szerk.): Organized Crime. From Trafficking To Terrorism – Volume One. Santa Barbara, ABC-CLIO, 2008. pp. 309-312.
Belovics 2021	BELOVICS Ervin: A közbiztonság elleni bűncselekmények – Btk. XXX. Fejezet. In BELOVICS Ervin (szerk.): Büntetőjog II. Különös rész. Budapest, HVG-ORAC, 2021., pp. 554-586.
Bócz 2004	BÓCZ Endre: A szervezett bűnözésről és a bűnszervezet fogalmáról. In GELLÉR Balázs: Györgyi Kálmán ünnepi kötet. Budapest, KJK-Kerszöv, 2004.
Fehér 2008	FEHÉR Lenke: Nemzetközi migráció, embercsempészet, emberkereskedelem. In PÓCZIK Szilveszter – DUNAVÖLGYI Szilveszter (szerk.): Nemzetközi migráció – Nemzetközi kockázatok. Budapest, HVG-ORAC, 2008. pp. 147-176.
Gál 2019	GÁL Andor: A közigazgatás rendje elleni bűncselekmények. In KARSAI Krisztina: Nagykommentár a Büntető Törvénykönyvhöz. Budapest, Wolters Kluwer, 2019. pp. 798-840.
Gallagher–David 2014	GALLAGHER Anne T. – DAVID Fiona: The International Law of Migrant Smuggling. New York, Cambridge University Press, 2014.
Gellér-Ambrus-Vaskuti 2019	GELLÉR Balázs – AMBRUS István – VASKUTI András: A magyar büntetőjog általános tanai II. Budapest, ELTE Eötvös Kiadó, 2019.
Gellér-Ambrus 2019	GELLÉR Balázs – AMBRUS István: A magyar büntetőjog általános tanai I. Budapest, ELTE Eötvös Kiadó, 2019.
Gellér-Ambrus 2017	GELLÉR Balázs – AMBRUS István: Fennmaradó kérdőjelek a büntetőjogi bűnszervezet-fogalom alkotmányossága körül. In BARABÁS A. Tünde - VOKÓ György: A bonis bona discere – Ünnepi kötet Belovics Ervin 60. születésnapja alkalmából. Budapest, Országos Kriminológiai Intézet, Pázmány Press, 2017. pp. 61-78.
Hobbs 1997	HOBBS Dick: Criminal Collaboration: Youth Gangs, Subcultures, Professional Criminals, and Organized Crime. In REINER Maguire Morgen: The Oxford Handbook of Criminology. New York, Oxford University Press Inc., 1997. pp. 801-841.
Jungbert 1996	JUNGBERT Béla: Az embercsempészet mint az illegális migráció egy fajtája. In SIK Endre – TÓTH Judit (szerk.): Táborlakók, diaszpórák, politikák. Budapest, MTA Politikai Tud. Intézete, 1996. pp. 195-208.

- Kleemans–Smit 2014 KLEEMANS Edward R. – SMIT Monika: Human Smuggling, Human Trafficking, and Exploitation in the Sex Industry. In Letizia PAOLI (szerk.): *The Oxford Handbook of Organized Crime*. New York, Oxford University Press, 2014. pp. 381-401.
- Liddick 2008 LIDDICK Don: Human Smuggling and Trafficking of Migrants and Illegal Aliens: A Global Overview. In Frank G. SHANTY (szerk.): *Organized Crime. From Trafficking To Terrorism – Volume One*. Santa Barbara, ABC-CLIO, 2008. pp. 305-309.
- McAuliffe-lee-abel 2021 MCAULIFFE Marie – LEE Taehoon – ABEL Guy: Migration and migrants: A global overview. In MCAULIFFE Marie – TRIANDAFYLIDOU Anna (szerk.): *World Migration Report 2022*. Genf, International Organization for Migration, 2021. pp. 21-58.
- Mészár 2022 MÉSZÁR Róza: XXXIV. fejezet. In KÓNYA István (szerk.): *Magyar Büntetőjog I-IV*. Budapest, HVG-ORAC, 2022. pp. 1318-1353.
- Sinku 2021 SINKU Pál: A közigazgatás elleni bűncselekmények – Btk. XXXIV. Fejezet. In BELOVICS Ervin (szerk.): *Büntetőjog II. Különös rész*. Budapest, HVG-ORAC, 2021. pp. 652-682.
- Tóth-Kóhalmi 2019 TÓTH Mihály – KÓHALMI László: A szervezett bűnözés. In BORBÍRÓ Andrea – GÖNCZÖL Katalin – KEREZSI Klára – LÉVAY Miklós (szerk.): *Kriminológia*. Budapest, Wolters Kluwer, 2019. pp. 603–625.
- Triandafyllidou 2023 TRIANDAFYLIDOU Anna: Migrant Smuggling. In Anna TRIANDAFYLIDOU (szerk.): *Routledge Handbook of Immigration and Refugee Studies*. New York, Routledge, 2023. pp. 426-433.
- Windt 2008 WINDT Szandra: Embercsempészek és csempészett személyek Magyarországon. In PÓCZIK Szilveszter – DUNAVÖLGYI Szilveszter (szerk.): *Nemzetközi migráció – Nemzetközi kockázatok*. Budapest, HVG-ORAC, 2008. pp. 256-266.

Tanulmányok, folyóiratcikkek

- Achilli-Yates 2019 ACHILLI Luigi – YATES Caitlyn: Untangling the knot: human smuggling, terrorism and transnational crime. *United Nations Office on Drugs and Crime: Forum on Crime and Society*. 2019/1-2., pp. 1-24.
- Achilli 2016 ACHILLI Luigi: Irregular Migration to the EU and Human Smuggling in the Mediterranean The Nexus between Organized Crime and Irregular Migration. In *IEMed Mediterranean yearbook 2016*. Barcelona, European Institute of the Mediterranean, 2016, pp. 98-103.
- Achilli 2018 ACHILLI Luigi: The Human Smuggling Industry: Nuances and Complexities. The University of Texas at El Paso: BTI Institute DHS Symposium Series, 2018/14., pp. 1-18.
- Achilli 2015 ACHILLI Luigi: The smuggler: hero or felon? *Migration Policy Centre: Policy Brief*, 2015/10., pp. 1-12.
- Balog 2016 BALOG Gábor: Az embercsempészés elleni bűnüldöző munka nemzetközi vetületei, tapasztalatai. *Belügyi Szemle*, 2010/12., pp. 90-106.
- Bárányos 2012 BÁRÁNYOS Bernadett: Bűnszervezet: hatékonyság vagy alkotmányosság? *Jogi Tanulmányok*, 2012., pp. 277-290.

- Boross 2017 BOROSS Zoltán: Az embercsempészség aktuális kihívásai. *Ügyészek Lapja*, 2017/5., pp. 67-77.
- Gál 2020 GÁL Andor: Megjegyzések a bűnszervezet új törvényi fogalmának értelmezéséről. *Magyar Jog*, 2020/12., pp. 669- 676.
- Gellér-
Bárányos 2019 GELLÉR Balázs – BÁRÁNYOS Bernadett: Meddig tágítható a bűnszervezet-fogalom? Büntetőjogi és alkotmányos aggályok a bűnszervezet-fogalom bírósági értelmezésével kapcsolatban. *Magyar Jog*, 2019/7-8., pp. 468-476.
- Hertelendi
2022 HERTELENDI Lajos: Egy kamion – 71 halott. Kegyetlen, profitorientált embercsempészek, akik nem válogatnak a módszerekben. *Belügyi Szemle*, 2022/9., pp. 1873 – 1885.
- Hollán 2000 HOLLÁN Miklós: A XVI. Nemzetközi Büntetőjogi Kongresszus határozatai. *Magyar Jog*, 2000/2., pp. 115-123.
- Le 2012 LE Vy: Organised Crime Typologies: Structure, Activities and Conditions. *International Journal of Criminology and Sociology*, 2012/1., pp. 121-131.
- Kopasz 2017 KOPASZ Zsolt: Ügyészeti tapasztalatok az államhatár rendjét érintő bűncselekményekkel összefüggő büntetőeljárásokról. *Ügyészek Lapja*, 2017/5., pp. 57-66.
- Mayer 2014 MAYER Erika Noémi: Az embercsempészség elkövetési és ítélezési gyakorlata Magyarországon. *Jogi tanulmányok*, 2014., pp. 145-154.
- Nagycenki
2018 NAGYCENKI Tamás: Bűnszervezetben történő embercsempészség bizonyítása a bírósági határozatok tükrében. *Ügyészeti Szemle*, 2018/01., pp. 6-58.
- Nagycenki
2021 NAGYCENKI Tamás: Bűnszervezet újratöltve – Néhány gondolat a hierarchikus szervezettség és konspiratív működés követelményéről. *Magyar Jog*, 2021/1., pp. 35-45.
- Pastore-
Monzini-
Sciortino 2006 PASTORE Ferruccio - MONZINI Paola - SCIORTINO Giuseppe: Schengen's Soft Underbelly? Irregular Migration and Human Smuggling across Land and Sea Borders to Italy. *International Migration*, 2006/4., pp. 95-119.
- Póczik–
Bolyky–Sárik
2019 PÓCZIK Szilveszter - BOLYKY Orsolya - SÁRIK Eszter: Migrációs válság, embercsempészség, büntetéskiszabás. *Ügyészek Lapja*, 2019/6., pp. 35-57.
- Póczik 2021 PÓCZIK Szilveszter: Embercsempészség, nemzetközi bűnügyi együttműködés, ítélethozatal. *Belügyi Szemle*, 2021/10., pp. 1851-1868.
- Schmidt 2017 SCHMIDT Gábor: „Tradíciók versus hatékonyság” Nemzetközi együttműködés a szervezett embercsempészség miatt indult bűnügyekben. *Ügyészek Lapja*, 2017/5., pp. 79-89.
- Zsirai 2018 ZSIRAI Veronika: A magányos elkövetés értékelése az embercsempészség elleni küzdelemben - különös tekintettel a Komáromi Járási Ügyészség gyakorlatára. *Eljárásjogi Szemle*, 2018/1., pp. 60-64.
- Zsirai 2019 ZSIRAI Veronika: Az illegális be- és átvándorlás segítése – az embercsempészség bűncselekménye. *Ügyészek Lapja*, 2019/1., pp. 35–45.
- Szuha 2018 SZUHAI Ilona: Nemzetközi migráció a 21. században. Budapest, Dialóg Campus Kiadó, 2018.

Tatay 2023	TATAY Eszter: Az embercsempészség kísérlete és előkészülete elhatárolásának és bizonyításának nehézségei. <i>Ügyészségi Szemle</i> , 2023/2., pp. 65-70.
Tóth 2022	TÓTH Klaudia: Koronavírus előtti időket idéz az illegális határátlépések száma az Európai Unió külső határainál. <i>Horizont</i> , 2022/2., pp. 1-16.

Monográfiák

Baird 2017	BAIRD Theodore: Human Smuggling in the Eastern Mediterranean. New York, Routledge, 2017.
Belovics 2022	BELOVICS Ervin: Büntetőjog I. Általános rész. Budapest, ORAC, 2022.
Newburn 2017	NEWBURN Tim: Criminology. New York, Routledge, 2017.
Tóth 2009	TÓTH Mihály: Bünszövetség, bűnszervezet. Budapest, Complex Kiadó, 2009.

Bíróági határozatok

4/2005. BJE	4/2005. Büntető jogegységi határozat bűncselekmény bűnszervezetben való elkövetésének megállapíthatóságáról
56. BKv.	56. BK vélemény a büntetéskiszabás során értékelhető tényezőkről
IV. BED.	IV. számú Büntető Elvi Döntés a bünszövetségről
BH 2000.333.	Nógrád Megyei Bíróság Bf. 148/1999. sz.
BH 2003.6.	Legf. Bír. Bfv. IV. 313/2001. sz.
BH 2005.311.	Legf. Bír. Bfv. III. 880/2004. sz.
BH 2007.10.328.	Legf. Bír. Bfv. II. 1003/2005. sz.
BH 2008.6.319.	Legf. Bír. Bfv.8/2008/7. sz.
BH 2009.96.	Legf. Bír. Bfv. II. 860/2006. sz.
BH 2011.157.	Legf. Bír. Bfv. 456/2010/7. sz.
BH 2011.299.	Legf. Bír. Bfv. 389/2010/7. sz.
BH 2015.215.	Kúria Bfv. II. 1.729/2014. sz.
BH 2018.106.	Kúria Bfv. 759/2017/5. sz.
BH 2018.37.	Kúria Bfv. II. 1.123/2017. sz.
BH 2018.69.	Kúria Bfv. III. 895/2017. sz.
BH 2019.217.	Kúria Bfv.1323/2018/20. sz.
BH 2019.67.	Kúria Bfv. 1749/2017/13. sz.
EBH 2003.928.	Legf. Bír. Bfv. III. 2328/2003. sz.
EBH 2005.1288.	Legf. Bír. Bfv. III. 851/2005. sz.
EBH 2006.1385.	Legf. Bír. Bfv. I. 1272/2005. sz.
EBH 2013.B.14.	Kúria Bfv.573/2012/5. sz.
	Debreceni Ítéltábla Bf.I.420/2016/47. sz.

Győri Törvényszék B.387/2012/183. sz.
Kúria Bhar.571/2019/41. sz.
Kúria Bfv.579/2021/17. sz.
Kúria Bfv.745/2021/30. sz.
Kúria Bfv.761/2021/10. sz.
Kúria Bfv.1418/2021/9. sz.
Kúria Bfv.574/2022/11. sz.
Kúria Bfv.606/2022/13. sz.
Nyíregyházi Törvényszék 7.B77/2014/57. sz.
Vas Megyei Bíróság 8.B.80/2010/13. sz.

Egyéb források

- A Legfőbb Ügyészség sajtóközleménye 2023. A határon átnyúló bűncselekmények elleni küzdelemről tárgyalt a szerb és a magyar legfőbb ügyész - a Legfőbb Ügyészség sajtóközleménye 2023. 07. 28. (ugyeszseg.hu/a-hataron-atnyulo-buncselekmenyek-elleni-kuzdelemrol-targyalt-a-szerb-es-a-magyar-legfobb-ugyesz-a-legfobb-ugyeszseg-sajtokozlemenye/) (Hozzáférés: 2023. 10. 04.)
- Frontex 2020 After the money: Prices for people smuggling on Central and Western Mediterranean routes. (frontex.europa.eu/media-centre/news/news-release/after-the-money-prices-for-people-smuggling-on-central-and-western-mediterranean-routes-EHDfJg) (Hozzáférés: 2023. 08. 17.)
- Research Report 2011 Estimating Illicit Financial Flows Resulting from Drug Trafficking and Other Transnational Organized Crimes: Research Report, United Nations Office on Drugs and Crime, Vienna, 2011. (unodc.org/documents/data-and-analysis/Studies/Illicit_financial_flows_2011_web.pdf) (Hozzáférés: 2022. 11. 01.)
- Frontex 2023 EU's external borders in 2022: Number of irregular border crossings highest since 2016. (frontex.europa.eu/media-centre/news/news-release/eu-s-external-borders-in-2022-number-of-irregular-border-crossings-highest-since-2016-YsAZ29) (Hozzáférés: 2023. 09. 06.)
- Socta Report 2021 European Union serious and organised crime threat assessment, A corrupting influence: the infiltration and undermining of Europe's economy and society by organised crime. Publications Office of the European Union, Luxembourg, 2021 (europol.europa.eu/cms/sites/default/files/documents/socta2021_1.pdf) (Hozzáférés: 2023. 08. 23.)
- Europol 2019 EUROPOL: EMSC The profit of smugglers – infographic. 2019 (europol.europa.eu/publications-events/publications/emsc-profits-of-smugglers-infographic#downloads) (Hozzáférés: 2023. 08. 17.)
- Frontex 2022 Frontex – Risk analysis for 2022/23. (europa.eu/assets/Publications/Risk_Analysis/Risk_Analysis/ARA_2022_Public_Web.pdf) (Hozzáférés: 2023. 08. 16.)

- Glosom Report 2018 Global Study on Smuggling of Migrants. United Nations Office on Drugs and Crime, 2018
(unodc.org/documents/data-and-analysis/glosom/GLOSOM_2018_web_small.pdf) (Hozzáfézés: 2023. 08. 17.)
- Glossary on Migration 2019 Glossary on Migration. International Organization for Migration – IOM, Genf, 2019 (publications.iom.int/system/files/pdf/iml_34_glossary.pdf) (Hozzáfézés: 2023. 09. 18.)
- Organized Crime in the Western Balkans 2020 Measuring Organized Crime in the Western Balkans. United Nations Office on Drugs and Crime, 2020 (unodc.org/documents/data-and-analysis/OC/Measuring-OC-in-WB.pdf) (Hozzáfézés: 2023. 08. 17.)
- Pilot Survey 2002 Results of a pilot survey of forty selected organized criminal groups in sixteen countries. United Nations Office on Drugs and Crime, 2002 (unodc.org/pdf/crime/publications/Pilot_survey.pdf) (Hozzáfézés: 2023. 08. 22.)
- Tocta Report 2010 The Globalization of Crime – A Transnational Organized Crime Threat Assessment. United Nations Office on Drugs and Crime, 2010 (unodc.org/documents/data-and-analysis/tocta/TOCTA_Report_2010_low_res.pdf) (Hozzáfézés: 2023. 08. 16.)
- Vaskor 2023 VASKOR Máté: Továbbra is százával szabadulnak a külföldi embercsempészek, eddig csak hat elítéltet kísérték vissza a börtönbe. 24.hu, 2023. 08. 21. (24.hu/belfold/2023/08/21/kulfoldi-embercsempeszek-szabadon-engedese-elfogasa-adatok/) (Hozzáfézés: 2023. 09. 05.)

KOVÁCS KLAUDIA ALEXANDRA

A bűncselekményegység és a bűnhalmazat megítélése, különös tekintettel a pénzmosásra és a költségvetési csalásra

*„Mint a földrengés által hatalmasan megrázott és
fölhányt tér szakadásai közt, úgy érzi magát a jogász,
valahányszor a halmazat dult területére lép.”¹²³¹*

(Csemegi Károly)

1. BEVEZETŐ GONDOLATOK

A pályamű mottójául választott Csemegi-idézet hűen tükrözi a témaválasztás indokát és azt a tényt, amely az egység-többség témakörének modern korunkban is aktualitást kölcsönöz, nevezetesen, hogy bár a büntetőjognak hosszú idők óta vizsgált területéről lévén szó, az egységes elvi alap hiányából fakadó, nagy fokú heterogenitást mutató álláspontok mentén kialakuló viták a büntető jogalkotás és jogalkalmazás színterein, valamint a jogelmélet képviselői körében máig nem jutottak nyugvópontra. Annak ellenére, hogy a gyakorlatban egyre kisebb jelentőséget tulajdonítanak e témakörnek, annak elvi szempontú és a törvényből fakadó relevanciája nem vitatható, már csak azért sem, mert a gyakorlat sokszor ingadozó és következtelen. Közvetlen és közvetett jelentősége is lehet a halmazati minősítésnek az ügyben eljárás alá vont személy aspektusából. Ezt meghaladóan legalább két általános érvényű, a bűnügyi statisztikában kimutatható következmény fakad abból, ha a bíróság halmazati értékelésre törekszik: egyrészt statisztikailag növekedhet a bűncselekmények száma, ezzel azt a látszatot keltve, hogy az elkövetett bűncselekmények száma a bűnüldöző hatóságok tétlensége okán gyarapszik, másrészt nagyjából háromszor többre emelkedik az ismertté vált bűncselekmények száma az ismertté vált bűnelkövetőkéhez képest, bár való igaz, hogy ennek egyik oka lehet az is, hogy a hatóságok csak bizonyos százalékban képesek felderíteni a bűncselekmények elkövetőit.¹²³² A pályamunka dogmatikai alapokon nyugszik, egyszersmind gyakorlatorientált, ugyanis igyekeztem egy-egy, a joggyakorlatban nehézségeket okozó probléma esszenciális elemeit megragadni és azokra bírósági döntések általános érvényű, elméleti megállapításaival reflektálni.

¹²³¹ CSEMEGI Károly: A correctionalisatio. *Magyar Igazságügy*, 1880/14/6. szám 494. p.

library.hungaricana.hu/hu/view/DTT_FOLY_MagyarIgazsagugy_1880/?pg=1012&layout=s (2023.08.10.)

¹²³² BALOGH Ágnes - TÓTH Mihály (szerk.): *Magyar büntetőjog: általános rész*. Budapest, Osiris Kiadó, 2015. 225.p.

2. AZ EGYSÉG-HALMAZAT ELHATÁROLÁSÁRA VONATKOZÓ FŐBB NÉZETEK

A formális logika szabályai szerint a címben szereplő fogalmi párosból elegendő a bűnhalmazat törvényi definiálása, ugyanis az egységet a jogalkotó axiomatikus fogalomként kezeli: ha a bűncselekmény törvényi fogalmának összetevői maradéktalanul megvalósulnak, egy bűncselekmény, azaz egység megállapítása indokolt. Ehhez logikusan hozzátartozik, hogy az elkövető egy vagy több cselekménye ne valósítson meg több bűncselekményt, mert ellenkező esetben bűnhalmazat megvalósulásáról beszélhetünk. Előbbiek konzekvenciája, hogy a bűncselekményi egység általános fogalmát nem deklarálja büntetőkódexünk, az egységnek a jogtudomány által kimunkált kategóriáit azonban azonosíthatjuk abban.¹²³³

A büntetőjog fejlődésének útján különféle elméletek láttak napvilágot arra vonatkozóan, hogy mi alapján lehetséges a bűncselekményegység és a bűnhalmazat elhatárolása. Földvári József szerint a lentebb bemutatott felfogások közös hibája, hogy a bűncselekmény egyenrangú ismérvei közül az álláspontok hívei kiemelték egyet, és annak, a többi ismérv fölé helyezve, döntő jelentőséget tulajdonítottak a bűncselekmények számának megállapításánál.¹²³⁴

2.1. Az eredményt alapul vevő felfogás

A kompozíciós büntetési rendszer maradványaként élt tovább az eredmény egységét vagy többségét alapul vevő felfogás, amely a germán népjogokra volt jellemző, amelyek e korban az eredmény fogalmát időről-időre változtatták, illetve megkülönböztettek konkrét és absztrakt eredményt. Angyal Pál is kétféle eredményről, nevezetesen tevékenységi és jogi eredményről beszél, mely utóbbi minden bűncselekmény sajátossága. A német jogirodalomban Franz von Liszt nyomán egységesen eredménynek tekintették a külvilági változást. Földvári szerint Liszt nézete büntetőjogi szempontból azért hibás, mert számos olyan bűncselekményt ismer a jogrendszer, amelynek nincs érzékileg érzékelhető hatása. Ami az eredmény bekövetkezését illeti, kétségtelen, hogy minden bűncselekmény-elkövetés a törvényhozó által védeni kívánt érdeket sért vagy veszélyeztet, továbbá minden jogtárgysértés és jogtárgyveszélyeztetés a magatartás társadalomra veszélyes következménye, azonban eredménynek kizárólag a jogtárgy hátrányos megváltozásának bekövetkezését tekinthetjük. Márpedig ilyesfajta eredményről nem beszélhetünk az ún. veszélyeztetési és magatartási bűncselekmények esetében. Summa summarum az eredmény nem alkalmas arra, hogy segítségével határvonalat húzzunk az egység és a halmazat között, ezt felismerve a későbbiekben a német jogterületen is felváltotta az eredmény-elvet a jogsértést meghatározónak valló nézet.

2.2. A célzat szerepét hangsúlyozó felfogás

Voltak, akik a célzat közvetlen és közvetett szerepének elismerése révén jutottak el az egység és a többség elhatárolásához. A cselekmények számából kiindulva a bűncselekmények számát a célzat alapján állapítják meg azok, akik közvetve tulajdonítanak jelentőséget a célzatnak, így több tevékenységet is egy cselekménybe foglalnak, ha azokkal a cselekvő egyetlen célt kívánt elérni. Ezek a nézetek a jogtudományban csak közvetve érvényesültek, jogszabályi elismerésben egyáltalán nem részesültek.

¹²³³ AMBRUS István: A bűncselekményi egység egyes eljárásjogi vonatkozásai: doktori értekezés. Szeged, 2012. http://acta.bibl.u-szeged.hu/29246/1/juridpol_074_013-023.pdf (2023.08.25)

¹²³⁴ FÖLDVÁRI József: Magyar büntetőjog: általános rész. Budapest, Osiris Kiadó, 2006. pp. 214-215.

2.3. A kauzalitás döntő jelentőségét valló felfogás

A kauzalitási elv két neves képviselője Maximilian Buri és Friedrich Wachenfeld, akik szerint minden egyes bűncselekmény önálló ok-okozati összefüggést igényel, s amennyiben az elkövető egy magatartásával több jogsértő eredményt hoz létre, az okozati összefüggés egysége miatt egy bűncselekmény miatt kell felelősségre vonni. Földvári szerint helytelenek ezek az alaptételek, ez lehetett az oka annak, hogy e felfogás képviselői nem szereztek jelentékeny követőtábor.

2.4. A cselekményt alapul vevő felfogás

A római jogban a büntetés alapját a normaszegésben látták, s mivel az független volt a cselekmények számától, ez utóbbinak nem tulajdonítottak elhatároló szerepet. A római birodalom széthullása után az újonnan létrejött államok büntetőjogai valamilyen hátrányos állapot előidézését tartották a büntetés alapjának, azonban amikor az eredményre alapozva nyilvánvalóan helytelen következtetésre jutottak volna, a cselekményt vették alapul az eset elbírálásánál. A XIX. században nagy fejlődésen ment keresztül a büntetőjog tudomány, kiemelt hangsúlyt fektettek a bűncselekmény fogalmának kidolgozására, így nem sokat vártott magára a cselekményből kiinduló felfogás törvényi megerősítése, ez pedig egyenes út volt a annak térnyeréséhez a halmaztat tanában. Többek között Liszt, M.E. Mayer és Wilhelm Höpfner is a cselekmény-egység elvének követői voltak, vagyis a cselekmények számától tették függővé a bűncselekmények számát, ugyanakkor ez alól számos kivételt tettek, amely esetekben a törvény rendelkezését tartották irányadónak. A probléma egyebek mellett az volt ezzel a nézettel, hogy a törvény erejét csak abban az irányban ismerték el, hogy az több cselekményt egyetlen deliktumban foglalhat össze, az egy cselekményt több bűncselekményként értékelő hatást indokolatlanul megtagadták tőle.

2.5. A törvényi tényállások számának jelentőséget tulajdonító felfogás

A feudalizmus jogbizonytalanságával és önkényével szemben olyan büntetőjogi intézményeket hoztak létre, amelyek objektív jellegüknél fogva alkalmasak voltak a jogegyenlőség és az egységes ítélkezési gyakorlat megteremtésére. Ilyen volt a törvényi tényállás is, amely immáron meghatározta a büntetni rendeltség feltételeit, ezzel kialakult, majd a jogi pozitivizmus elterjedésével egyre népszerűbbé vált az a nézet, ami a megvalósult törvényi tényállások számához igazította a bűncselekmények számát. E nézet kiemelkedő képviselője, Richard Honig szerint aki több törvényi rendelkezéssel szegül szembe oly módon, hogy több jogtárgyat sért vagy veszélyeztet, több büntettet követ el, függetlenül attól, hogy a sértés vagy a veszélyeztetés eszköze, a cselekmény, mindegyik megtámadott jogtárgy vonatkozásában egy és ugyanaz-e. Degré Alajos akként fogalmaz, hogy „annak megismerési forrása, hogy mikor egy a bűncselekmény, mikor több, elvileg a jog; ez a bűncselekmény-egység és többség tanának alapvető tétele”. Földvári könyvében bírálja Degré és társai felfogását, amikor azt írja, hogy a törvényi tényállás önmagában nem értékelhető döntő kritériumként, ugyanis ez az üres formalizmus büvkörébe vezetne. Angyal, Finkey Ferenc és Irk Albert egyaránt a tényállás-egység-többség elvét vallották. Földvári álláspontja szerint e szemlélet a formális logikai szabályaira tekintettel megfelelően szolgálhatta volna a judikatúra egyöntetűségét, ugyanakkor hamar kiütközött a probléma, miszerint ezen elv alkalmazása a laikusok számára érthetetlen döntéseket eredményezett. E felismerés fényében a törvényi tényállás egymagában történő figyelembevételével szemben Földvári két érvet hozott fel, egyrészt, hogy az egyes törvényi tényállások részben fedik egymást, így sok esetben a bűncselekményt megvalósító magatartáson túlmenően a magatartás egyes sajátosságai is azonosak lehetnek több törvényi

tényállásban, másrészt mivel véleménye szerint a halmazat megállapíthatósága szempontjából a bűncselekmény definíciójának van döntő szerepe – márpedig azt a törvényhozó nem egyetlen ismérv felhasználásával alkotta meg – helytelen értékeléshez vezetne, ha a halmazat megállapításánál mégis csak egyetlen fogalmi ismérvet emelnénk ki.¹²³⁵

2.6. A bűncselekmény törvényi definíciójára alapozó felfogás

Földvári szerint a jogalkotó szándékosan helyezte a halmazatra vonatkozó szabályokat a bűncselekmény definícióját követően, ti. a bűncselekmény törvényi fogalmának segítségével szilárd és elméleti szempontból megindokolt határmezsgye húzható a bűncselekmény-egység és a halmazat között. Földvár alaptétele szerint a törvény meghatározza azokat az ismérveket, amelyeknek meg kell lenniök ahhoz, hogy bűncselekmény valósuljon meg. Két vagy több bűncselekmény viszont akkor állapítható meg, ha ezek az ismérvek kétszer vagy többször valósulnak meg. Ezek az ismérvek a tényállásszerűség, társadalomra veszélyesség és bűnösség – ezek tehát a bűncselekmény megvalósulásának a feltételei, a bűncselekmény fogalmának az ismérvei. Ahányszor ezek az ismérvek megvalósulnak, annyi a bűncselekmény.¹²³⁶ A pécsi és a szegedi büntetőjogi iskola a halmazat megállapíthatóságának vizsgálatakor Földvári álláspontjára támaszkodik, így a bűncselekmény fogalmát tekinti kiindulópontnak.¹²³⁷

¹²³⁵ FÖLDVÁRI József: Az egység és a halmazat határesetei a büntetőjogban. Budapest, Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, 1962. pp. 122-142.

¹²³⁶ FÖLDVÁRI, 2006. pp. 214-215.

¹²³⁷ BALOGH-TÓTH, 2015. 227. p.

3. TÖRTÉNETISÉG, ALAPVETÉSEK ÉS FOGALMI MEGHATÁROZÁSOK

3.1. A bűncselekményegységről

A bűncselekményegység értelme világos, egyetlen bűncselekmény megvalósulását jelenti. Egyetlen bűncselekmény valósul meg akkor, amikor a Btk. bűncselekmény-fogalmában értékelt ismérvek csak egyszer jönnek létre, de közülük egy sem hiányzik.

3.1.1. A természetes egység

A bűncselekményegység leggyakoribb megvalósulási formája a természetes egység, amelynek legfőbb jellemzője, hogy a dolog természetéből következik az egységi minősítés, tehát adott jelenség a természetes szemlélet, a közfelfogás szerint is egy bűncselekmény megvalósulását tükrözi.¹²³⁸ A közfelfogás alapul vétele azt a kíváncsalmat állítja a jogalkotó elé, hogy olyan magatartásokat szabályozzon egy bűncselekmény törvényi tényállásában, amelyek a laikusok tudatában is egyértelműen egyetlen bűncselekményként jelennek meg.¹²³⁹ Természetes egység létesül, amikor az elkövető egy vagy több cselekménye egy törvényi tényállást egyszer meríti ki és az eset nem vonható a törvényi egység körébe.¹²⁴⁰

3.1.1.1. Egyszerű bűncselekmény

A természetes egység megnyilvánulhat egyszerű bűncselekmény formájában: amikor az elkövető egyetlen magatartásával egyetlen törvényi tényállást valósít meg és az egyszerű szemlélő számára is nyilvánvaló, hogy egyetlen deliktum valósult meg. Ezen túlmenően az egyszerű bűncselekmény kategóriájába tartozik az az eset is, amikor valaki aktusok sorozatával valósít meg egy törvényi tényállást (például az elkövető tíz késszúrással öli meg a sértettet). Némileg eltér az előzőektől, de még mindig egyszerű bűncselekményről van szó, ha az egyes aktusok között más típusú magatartásokat is tanúsít az elkövető, mégis az egységes elhatározásból fakadó részaktusok összhatásukban csak egyetlen törvényi tényállás egyszeri megvalósulását eredményezik, azaz a részselekmények önmagukban nem, kizárólag összességükben valósítják meg a bűncselekményt (pl. az elkövető több alkalommal tesz önmagában nem halálos dózisú mérget a sértett ételébe).

3.1.1.2. Állapot-bűncselekmény

A tartós és állapot-bűncselekmények természetes egységet alkotnak feltéve, hogy az elkövetés nem terjed túl a diszpozíció keretén. Míg egyes büntetőjogi iskolák (pl. szegedi) megkülönböztetik e két kategóriát, mások (pl. pécsi) úgy vélik, felesleges differenciálni, elegendő az állapot-bűncselekményi kategória fenntartása. E deliktumok esetében a jogalkotó a jogellenes állapot fenntartását nyilvánította büntetendőnek, tehát ezen állapot fenntartása a bevezettség stádiumáig egyetlen deliktumként értékelendő. Angyal 1920-as tankönyvében a maihoz hasonlóképp határozta meg a tartós és állapotbűncselekmények definícióját, előbbiről azt mondta, hogy az elkövetés tartós, utóbbinál az állapot, mindazonáltal a jogellenes állapot fogalmát tágra fogta fel, így olyan bűncselekményeket is ide sorolt, amelyeket ma nem sorolnánk (pl. kettős házasság).¹²⁴¹ A tartós (folytonos) és a folytatólagos bűncselekmény elhatárolásával foglalkozott Finkey, aki szerint a folytonos bűncselekmény tényállása az

¹²³⁸ FÖLDVÁRI, 2006. pp. 215-216.

¹²³⁹ AMBRUS István: Egység és halmaz: régi dogmatikai kérdés, új megközelítésben. Szeged, Szegedi Tudományegyetem Állam-és Jogtudományi Kar Büntetőjogi és Büntető eljárásjogi Tanszék, 2014. 27.p.

¹²⁴⁰ BALOGH-TÓTH, 2015. 228.p.

¹²⁴¹ AMBRUS, 2014. pp. 58-60.

elkövetési magatartás megkezdésétől a jogellenes helyzet megszűnéséig megszakítatlanul megvalósul, míg a folytatólagos bűncselekmény lényege éppen az, hogy az elkövető több, időben megszakított cselekménye meríti ki mindannyiszor az adott bűncselekmény törvényi tényállást.¹²⁴²

3.1.1.3. Cselekményismétlődés

Természetes egységként értékelendők azok a cselekmények, amelyek esetében a törvényhozó ismétlődést kíván meg ahhoz, hogy a törvényi tényállás megvalósuljon. Ennek dogmatikai alapja az, hogy a cselekménysorozat egyes rész-cselekményei önmagukban nem volnának tényállásszerűek, mert a diszpozíció az ismételt elkövetést kívánja meg. Ennek fényében kizárólag a természetes egységkénti minősítés helyeselhető, ugyanis ha a jogalkotó az önmagukban nem büntetendő rész-cselekményekből bűncselekményt kreál és ezen felül még halmazatot is megállapítana, az egyértelműen a kétszeres értékelés tilalmába ütközne. A folytatólagosság szóba sem kerülhet, ugyanis annak megállapításához önmagukban is bűncselekménynek minősülő cselekmények megvalósulása szükségeltetik. Földvári álláspontja eltért a ma uralkodó felfogástól, szerinte azon deliktumok, amelyek tényállásában a rendszeres elkövetést tette elkövetési magatartássá a jogalkotó, törvényi egységnek tekintendők. E felfogás Ambrus István véleménye szerint azoknál a bűncselekményeknél helytálló, amelyek alapesete egyetlen magatartással is megvalósítható, s a rendszeres elkövetés minősített esetként szabályozott.¹²⁴³

3.1.1.4. Egyéb megjelenési formák

A büntetőjogi elmélet és gyakorlat a természetes egység körébe von néhány, tisztán a fenti kategóriák egyikébe sem sorolható esetkört, így a természetes egység különleges esetének minősül a tiszta mulasztással elkövetett bűncselekmény, ha az törvényi kötelezettség ismételt elmulasztásával jár. Ezen túlmenően természetes egységet alkotnak a veszélyeztetési bűncselekmények, amennyiben a veszélyhelyzet hosszabb időn keresztül fennáll. Végül ide tartozik az az eset is, amikor egy törvényi tényállás több elkövetési magatartása ugyanarra az elkövetési tárgyra vonatkozik, ezáltal természetes egység keletkezik (1/2000. BJE).¹²⁴⁴

3.1.2. A törvényi egység

Az idők folyamán kialakultak mesterséges egységi konstrukciók, ezek közös ismérve, hogy a dolog természetét tekintve halmazati értékelés tűnne indokoltnak, mégis valamilyen oknál fogva egységként kerülnek elbírálásra. A törvényi egység a jog produktuma, a jogalkotó belátása szerint hozhat létre törvényi egységet, azaz főszabály szerint, ellenben a természetes egységnél írottakkal, itt nem jut szerephez a közfelfogás. Kiemelendő, hogy törvényi egység nem csak ugyanazon, hanem különböző tényállások kereteibe illő egy vagy több cselekményből is létrejöhet. Törvényi egység létesítésére mind a Btk. Általános Részében (pl. folytatólagos bűncselekmény), mind annak Különös Részében (pl. összetett és összefoglalt bűncselekmény) számos példát találunk.¹²⁴⁵ A törvényi egységbe foglalás alapja egyaránt lehet a cselekmények közötti immanens összefüggés, az együttes előfordulás gyakorisága, továbbá meghatározott büntetéskiszabási szempontok is, amikor nem elégséges a halmazati értékelés révén kiszabható

¹²⁴² FINKEY Ferencz: Az egység és többség tana a büntető jogban: egy büntetendő cselekmény és bűnhalmazat. Steinfeld Jenő, Sárospatak, 1895. pp. 50-51.

¹²⁴³ AMBRUS, 2014. pp. 55-56.

¹²⁴⁴ BALOGH-TÓTH, 2015. pp. 229-230.

¹²⁴⁵ AMBRUS, 2014. pp. 83-84.

büntetés.¹²⁴⁶ Ambrus a törvényi egység esetköreit illetően a szegedi iskola álláspontját osztja, így ide tartozónak véli a folytatólagos bűncselekményt, az összetett és az összefoglalt bűncselekményt, a törvényi egység különleges esetét, illetve szemben a pécsi iskola álláspontjával, az alapeseti üzletszerűséget is, mindemellett egyéni meglátása alapján e körbe sorolja az uralkodó felfogással ellentétben a szubszidiaritást, tekintettel arra, hogy azt minden esetben a törvény kifejezett rendelkezése létesíti az ún. szubszidiaritási klauzula segítségével és e klauzula alkalmazásának minden esetben ki kellene zárnia a halmazati minősítést.¹²⁴⁷

3.1.2.1. Összetett bűncselekmény

A törvényi egység megnyilvánulhat összetett bűncselekmény (*delictum compositum*) formájában, melynek jellemzői: 1) mindig a törvényhozó alkotja meg és helyezi el a büntetőkódex Különös Részében önálló tényállásként, avagy konkrét bűncselekmény minősített eseteként 2) tényállása két vagy több deliktumból tevődik össze, melyek egymással szoros összefüggésben (eszköz-cél vagy ok-okozati viszony) állnak, de kivételes esetben önmagukban szabálysértésként minősülő cselekmények is képezhetnek összetett bűncselekményt (lásd az ún. kettős alakzatú deliktumok) 3) létesítésének indoka a rész-cselekmények rendszerinti együttes előfordulása 4) bűnhalmazat megállapítását kizáró kategória, így kizárólag azok a több elkövetési magatartással megvalósuló bűncselekmények minősülhetnek összetett bűncselekményként, amelyek hiányában halmazat megállapítása lenne indokolt. A 42. BK vélemény előírja, hogy csak abban az esetben van helye összetett bűncselekmény megállapításának, ha bizonyítható, hogy az elkövetőnek valóban az volt a célja, hogy az eszköz-cselekmény elkövetése révén a cél-cselekmény kivitelezhetővé váljék¹²⁴⁸, ti. az eszköz-cselekmény a büntetőjog elméletében a cél-cselekményhez szorosan kapcsolódó, annak érdekében megvalósított, bűncselekmény képét mutató magatartás.¹²⁴⁹ Példaként említhető e típusra a dolog elleni erőszakkal elkövetett lopás a 42. BK vélemény alapján. Az összetett bűncselekmény konstrukciója felbomolhat azokban az esetekben, amikor az elkövető annak megállapításával előnyösebb helyzetbe kerülne, mint bűnhalmazati minősítéssel, hiszen ahogy Földvári is írja: aligha lenne logikus, ha egy bűnelkövető azáltal kerülne kedvezőbb helyzetbe, hogy egy elkövetett bűncselekmény után egy másik bűncselekményt is megvalósít. A 34. BK vélemény érvényesíti azt a régi jogelvet, mely szerint felbomlik az egységi konstrukció, ha az eszköz-cselekmény súlyosabb büntetést von maga után, mint az összetett bűncselekmény, ilyen esetekben a halmazati értékelés képes biztosítani a társadalom érdekeinek megfelelő védelmet.

3.1.2.2. Összefoglalt bűncselekmény

Összefoglalt bűncselekményt (*delictum complexum*) önmagukban bűncselekménynek minősülő, akár azonos, akár különböző tényállásba illeszkedő cselekményekből alkothat meg a törvényhozó, függetlenül bármiféle kapcsolattól az alkotórészek között. A törvényi egység e kategóriájának életre hívását elsősorban gyakorlati, célszerűségi szempontok indokolják, pontosabban az, hogy a jogalkotó súlyosabb büntetés kilátásba helyezését tartja szükségesnek, mint amilyen büntetést a halmazati értékelés lehetővé tenné. Főszabály szerint összefoglalt bűncselekmény csak valamely deliktum alapesetéhez kapcsolódó minősített alakzat formájában jelenhet meg.¹²⁵⁰ Szignifikáns példaként említhető a több emberen elkövetett emberölés: ha az elkövető 2012-ben megöl egy embert, majd 2015-ben teljesen más megfontolásból megöl egy

¹²⁴⁶ BALOGH-TÓTH, 2015. 230.p.

¹²⁴⁷ AMBRUS, 2014. 85.p.

¹²⁴⁸ AMBRUS, 2014. pp. 153-155.

¹²⁴⁹ TÓTH Mihály: A látszólagos anyagi halmazat egyes kérdései – gyakorlatias nézőpontból. In MOLNÁR Gábor Miklós - KOLTAY András (szerk.): Bonus Iudex – Ünnepi kötet Varga Zoltán 70. születésnapja alkalmából. Budapest, Pázmány Press, 2018. pp. 407-426.

¹²⁵⁰ AMBRUS, 2014. pp. 160-166.

másikat, noha a két deliktum között az elkövető személyén túl nem mutatható ki összefüggés, mégis egyrendbeli minősített emberölésért vonandó felelősségre. Ennek indoka az, hogy amennyiben a halmazati szabályokra tekintettel két alapeseti emberölés miatt vonnák felelősségre az elkövetőt, a büntetés maximális mértéke 25 év szabadságvesztés lenne, míg az emberölés minősített eseteire életfogytig tartó szabadságvesztés is kiszabható.¹²⁵¹ Megjegyzendő, hogy a 2021. évi CXXXIV. törvény hatálybalépésével módosult a halmazatra vonatkozó törvényi szabályozás, ezzel együtt differenciáltabbá vált e példa megítélése. A 2022 márciusától hatályos módosítás lényege abban áll, hogy ettől az időponttól kezdődően a természetes vagy törvényi egységbe tartozó részcsелеkmények esetén a vádemeléssel lezárul a büntetőeljárás egységképző hatása, ennek konzekvenciájaként a példában említett összefoglalt bűncselekményi tényállásból kivált az az eset, amikor az elkövető az emberölést azt követően követi el újra, hogy vele szemben egy korábban elkövetett emberölés miatt már vádat emeltek. A miniszteri indokolás ezzel kapcsolatban kiemeli, hogy „az egység felbomlásával az emberölés alapesetei állnának halmazatban, és életfogytig tartó szabadságvesztés nem lenne kiszabható. Az emberi élet büntetőjogi védelmével kapcsolatos jogpolitikai célkitűzések ugyanakkor változatlanok, ezért a Javaslat egy újabb minősítő körülmény bevezetésével biztosítja, hogy az elkövető ellen emberölés büntette miatt folyamatban levő büntetőeljárás alatt, a vádemelést követően elkövetett újabb emberölés esetén életfogytig tartó szabadságvesztés is kiszabható legyen”.¹²⁵²

3.1.2.3. Folytatólagos bűncselekmény

A törvényi egység fajai között megkülönböztetett figyelmet kell fordítanunk a folytatólagos bűncselekményre (*delictum continuatum*), melynek jelentősége többek között abban áll, hogy lehetőséget teremt a bíróságnak arra, hogy a vádlott több, lényegileg összefüggő és hasonló cselekményeinek összhatását, s indítóokait egységesen értékelje. E típust a korai időkben bírói egység névvel illették, ugyanis az ilyesfajta minősítésnek nem volt törvényi alapja. A bírói egység, ahogyan az elnevezése is szemlélteti, szokásjogi alapú jogalkalmazói egységalkotást jelentett, méghozzá olyankor, amikor a jogértelmezés rámutatott, bizonyos feltételek fennforgása esetén a több bűncselekmény között olyan korreláció áll fenn, hogy helyesen csak egyikük megállapításának lehet helye. Mindazonáltal ekkor sem arról volt szó, hogy a bíróság alkotta meg az egységet, hanem csupán deklarálta azt. Az 1878. évi V. törvény (továbbiakban Csemegi-kódex) nem rendelkezett a folytatólagosságról, azonban anyaggyűjteménye (ma miniszteri indokolás) azt a megállapítást tartalmazta, hogy: „a folytatott büntett a bűnhalmazat esetei közé épen nem tartozik”. Ezt követően az 1950. évi II. törvény (továbbiakban Bt.) egyáltalán nem és az 1961. évi Btk. is csak egyetlen különös részi tényállás minősített eseteként nevesítette a folytatólagosságot. A jogalkotó a gyakorlatban kialakult ismérveket egyesítette és törvényesítette amikor az 1978. évi IV. törvényben (továbbiakban régi, korábbi Btk.) megalkotta a folytatólagos deliktum napjainkig érdemben változatlan definícióját, mely akkor így szólt: „nem bűnhalmazat, hanem folytatólagos bűncselekmény az, ha az elkövető ugyanolyan bűncselekményt, egységes elhatározással, azonos sértett sérelmére, rövid időközökben többször követ el”.¹²⁵³

A folytatólagosság a bűnhalmazat esetköreiből vált ki a büntetőjog fejlődésének meghatározott szakaszában és kezdetben csak néhány olyan bűncselekmény körében került megállapításra, ahol az egyes aktusok között szoros időbeli és pszichikai összefüggés állt fenn. A korai időkben több bűncselekményt láttak megvalósulni folytatólagosság esetén, majd a XVIII. század végén

¹²⁵¹ BALOGH-TÓTH, 2015. 231.p.

¹²⁵² SZOMORA Zsolt: 2022. március 1-től megváltozik a több ember sérelmére elkövetett emberölés szabályozása.

jogaszegylet.hu/jogelet/2022-marcius-1-tol-megvaltozik-a-tobb-ember-serelmere-elkovetett-emberoles-szabalyozasa/ (2023.09.06.)

¹²⁵³ AMBRUS, 2014. pp. 86-93.

megszületett a folytatólagos bűncselekményt egységként kezelő nézet. A XIX. század végére Adolf Merkel munkássága nyomán uralkodóvá vált az egységkénti értékelés, ennek hatására a jogtudósok többsége úgy definiálta a folytatólagosságot, hogy az több cselekményből összetevődő bűncselekmény-egység. A magyar bírói gyakorlat a kezdetektől fogva a folytatólagosság egységeteremtő hatása mellett száll síkra. Földvári e problémáról akként gondolkodott, hogy az egyes tevékenységek közé beékelődő hosszabb időköz, továbbá az ez idő alatt végzett másirányú cselekmények már önmagukban kizárják az egymástól elkülönült és önállósult aktusok egy cselekményként történő kezelését. Földvári úgy tekint erre a bűncselekménytípusra, mint ami alkalmas arra, hogy a bíróság a legmesszebbmenően figyelembe vehesse és értékelhesse az egyes cselekmények között fennálló belső kapcsolatokat, azokat a tulajdonságokat, melyeket a halmazat megállapításánál nem lehetne jelentőségüknek megfelelően figyelembe venni, továbbá, hogy az tökéletesebben tükrözi vissza az életjelenségeket, mint a halmazati minősítés, hiszen a folytatólagosság vizsgálatakor formális, tartalmi, érdemi és minőségi körülmények egyaránt figyelembevételre kerülnek. Honig gyakorlati aspektusból vizsgálta a folytatólagosságot és arra a következtetésre jutott, hogy a folytatólagos bűncselekmény fogalmának elejtése megoldhatatlan nehézségeket idézne elő az elévülés és a magánindítvány határidejének kiszámításánál. Földvári helyesen mutat rá arra, hogy az egység ezen faja lényegében a természetes egység és a homogén anyagi halmazat között helyezkedik el, és az elkövetések közötti időköz nagyságától függően közeledik egyik vagy másik alakzathoz, ugyanis ha rövidül az egyes elkövetések közötti időtartam, gyengül az egyes aktusok önállósága és nő a cselekmények közötti belső összefüggés, ennek megfelelően meghatározott ponton a folytatólagos bűncselekmény természetes egységgé válik. Ezzel szemben az egyes elkövetések közötti idő növekedésével lineárisan nő a cselekmények önállósága és gyengül a közöttük kimutatható belső összefüggés, így meghatározott idő elteltével a halmazati minősítés válik optimális megoldássá. Míg a folytatólagos bűncselekmény és a természetes egység elhatárolása viszonylag könnyű feladat, addig a homogén halmazattól való elválasztása gondot okozhat. Az írók két fő csoportra oszlanak e probléma kapcsán: az egyik szubjektív jellegű ismérveket tekint döntőnek (pl. Karl Binding, Angyal), a másik objektív szempontokat tart szem előtt (pl. Finkey, Liszt). Földváriék meglátása szerint a magyar bíróságok objektív és szubjektív szempontokat is vizsgálnak e körben, bár általában az objektív ismérvekre nagyobb hangsúlyt helyeznek. Földvári azzal magyarázza a szubjektív tényezők meghatározó jelentőséggel történő felruházásának látszólagos voltát, hogy a bíróságok az elhatárolás egységét akkor állapítják meg, ha az elkövető azonos jogi tárgyat sértett vagy veszélyeztetett vagy ha az elkövetések helye és ideje között valamiféle kapcsolat állt fenn stb., azaz végső soron objektív tényekből következtetnek a szubjektív ismérvek meglétére.¹²⁵⁴

A folytatólagosság törvényi kritériumait a törvényhozó a tudomány által kidolgozott és a bírói gyakorlatban régóta érvényesülő elvekkel teljes összhangban deklarálta. Az első feltétel ugyanazon bűncselekmény többszöri elkövetése, azaz szükséges, de nem elégséges ugyanannak a jogtárgynak a veszélyeztetése vagy sérelme, másrésztől nem kívánalom az azonos törvényi tényállás megvalósítása, ugyanis a folytatólagos egység létrejötte szempontjából közömbös, hogy az egyes rész-cselekmények ugyanazon bűncselekményi tényállás mely esetét valósítják meg¹²⁵⁵. Jóllehet a 40. BK véleményben írtakra figyelemmel kell lennünk: „ha a folytatólagos egység keretébe tartozó valamely rész-cselekményt jogilag súlyosabban kell értékelni, ez általában az egész bűncselekmény minősítésére kihat. Ennek az az indoka, hogy a bűncselekményi egységnek szükségszerűen magán kell viselnie alkotóelemeinek ismérveit”. A folytatólagos deliktum második *sine qua non*-ja a sértett azonossága. A Be. sértett-

¹²⁵⁴ FÖLDVÁRI, 1962. pp. 247-272.

¹²⁵⁵ Földvári, 2006. pp. 217-218.

meghatározása alapján akkor tekinthető azonosnak a sértett, ha minden egyes részcselekmény ugyanannak a személynek a jogát vagy jogos érdekét sérti, illetőleg veszélyezteti. Máig nem merült feledésbe az a nézet, hogy a személy elleni bűncselekmények viszonylatában a több sértett sérelmére történő elkövetés kizárja a cselekménysor folytatólagosként történő minősítését.¹²⁵⁶ A harmadik kitétel az egységes akaratelhatározás, amely Ambrus szerint a legkardinálisabb a folytatólagosság megállapíthatósága szempontjából, ezzel együtt a büntetőeljárás egyik legnehezebben bizonyítható kérdése is, annak okán, hogy ilyenkor az elkövető tudattartalmát, s nem a külvilágban megnyilvánuló tényeket szükséges a bíróságnak vizsgálat tárgyává tennie. A magyar bírói gyakorlat értelmében az egységes elhatározásnak nem kell minden részcselekményre előre kitervelt, megfontolt módon kiterjednie, elegendő, ha az elkövető az első részcselekmény megvalósítása előtt azt határozza el, hogy annyiszor elköveti az adott bűncselekményt, ahányszor csak teheti. A 2012. évi C. törvény (továbbiakban Btk.) egyik kommentárjában Polt Péter akként foglal állást, hogy az elhatározás egysége az azonos vagy hasonló alkalmak felhasználására, a többszöri elkövetésre irányuló akaratot jelzi. Ez nem jelenti azt, hogy az elkövetőnek már az első részcselekmény megvalósítása során pontos elképzelése kell legyen arról, hogy a jövőben hány részcselekményt fog megvalósítani, de a többszöri elkövetés – akár eshetőleges – szándékosság formájában meg kell fogalmazódjon a tudatában. Már Földvári is megfogalmazta, hogy ha az elkövető szándéka eredendően csak egy bűncselekmény elkövetésére irányult, majd a sikeres elkövetésen felbátorodva a bűncselekményt egy következő alkalommal ismét realizálja, az egységes elhatározás hiányában nem kerülhet sor folytatólagosság megállapítására, mert ekkor egy, a korábbtól független, az elkövetés következtében kialakult új elhatározásról van szó, így végeredményben nem részcselekmények láncolata, hanem két önálló deliktum valósul meg. A Pécsi Ítéltábla egy ítéletében akként fogalmazott, hogy „a bírói gyakorlat az egységes akarat-elhatározást kiterjesztő módon értelmezi. Nem szükséges, hogy az elkövető már az első cselekmény megvalósításakor elhatározza annak folytatását, elegendő, ha a különböző részcselekmények elkövetése azonos okra, motívumra vezethető vissza” (Bf.II.87/2010/6.).¹²⁵⁷ Hasonlóan a pécsi általános részi tankönyv szerzői: „a folytatólagosság megállapítható, ha az elkövetőt ugyanaz az elképzelés, indíték, vágy vagy cél készteti a további cselekmények elkövetésére, mint ami az első cselekményére ösztönözte”.¹²⁵⁸ Az egységes elhatározás hiányára enged következtetni a részcselekmények eltérő motívuma, azok pillanatnyi indulatból fakadó volta vagy erősen szituatív kötöttsége (BH 1995.257.). Ezen kritérium hiánya az oka annak, hogy nem foglalhatók egységbe a gondatlan bűncselekmények sem egymással, sem szándékos elkövetéssel (BH 2004.174.) A folytatólagosság megállapíthatóságának negyedik feltétele, hogy az elkövetések rövid időközzel kövessék egymást. A Kúria BH 2013.1. számon közzétett eseti döntésében foglaltak szerint e feltétel akként is értékelhető, mint amelyik az elhatározás egységét bizonyítja (és fordítva, az elhatározás vitathatatlan egysége megalapozhatja a rövid időköz fennállását), mert ha két elkövetés között hosszabb idő telik el, feltételezhető, hogy az elkövető nem egyszerre szánta el magát azok elkövetésére, ezzel szemben az egymást rövid időközzel követő elkövetések esetében nagyobb a valószínűsége az egységes akaratelhatározásnak. Mindazonáltal helyeselhető Kocsis Mihály meglátása, mely szerint a rövid időköznek utaló, de nem alapító jelentősége lehet abból az aspektusból, hogy fennáll-e az egységes elhatározás. Nem lehet egyértelmű választ adni arra a kérdésre, hogy pontosan milyen hosszúságú időtartam az, ami már, illetőleg még elegendő a folytatólagosság megállapításához, ez bűncselekményenként differens lehet. Belovics Ervin úgy gondolja, nem lehet ugyanazon büntetőjogi fogalomnak eltérő jelentéstartalmat tulajdonítani a deliktumok különbözősége alapján, a joggyakorlat szükség szerint mégis különbséget tett például a korábbi adócsalás

¹²⁵⁶ AMBRUS, 2014. pp. 95-131.

¹²⁵⁷ AMBRUS, 2014. pp. 121-123.

¹²⁵⁸ BALOGH-TÓTH, 2015. pp. 232-233.

tekintetében, amikor a több adó-megállapítási időszakon keresztül megvalósuló elkövetést értékelt folytatólagosan elkövettként. Az 1961. évi Btk. kommentárja úgy fogalmazott, hogy nemcsak napok és hetek, de esetleg egy-két hónap is eltelhet az egyes részcsелеkmények között a folytatólagosság megállapítása szempontjából. Az 1978. évi Btk. indokolása előbbi annyival egészítette ki, hogy kizárja a folytatólagosságot az a hosszabb időmúlás, amelynek folytán a cselekmények olyan élesen elkülönülnek egymástól, hogy már az egységes akarat-elhatározás sem ismerhető fel. A jelenlegi bírói gyakorlat sem egységes e kérdéskört illetően, a tendencia a rövid időköz fogalmának tágítása irányába mutat. Élen járt a rövid időköz kategóriájának tágításában a Szegedi Ítéltábla egy 2010-es ítéletével, melyben gazdasági bűncselekmények vonatkozásában a két részcsелеkmény között eltelt hét és kilenc hónapos időközöket is rövidként értékelte. Polt szerint a rövid időköz kivételesen egy évet jelenthet, ezzel szemben a Kúria több döntésében is mellőzte a folytatólagosság megállapítását arra hivatkozva, hogy az egy éves időtartam a közfelfogás szerint sem tekinthető rövidnek (pl. BH 2019.130.).¹²⁵⁹

A folytatólagos bűncselekményt górcső alá véve aggályok merülhetnek fel az elévülés jogintézményét tekintve, nevezetesen annak a kérdésnek a formájában, hogy az egyes részcsелеkmények önállóan évülnek-e el, avagy egységesen a legutolsó részcsелеkmény elévülését kell alapul vennünk. E kérdésben a Csemegi-kódex hatálya alatt uralkodó álláspontot követte Finkey, így egyetértett azzal, hogy az elévülés egységesen, az utolsó részcsелеkmény realizálásától számítandó. Az 1961. évi Btk. hatálya alatt ezzel szemben az a nézet vált elfogadottá a Legfelsőbb Bíróságon is, amely a folytatólagos bűncselekmény egyes részcsелеkményeinek külön-külön bekövetkező elévülését vallotta. A 31. BK vélemény egységes elvi alapot teremtett azzal, hogy deklarálta: „a folytatólagosan elkövetett bűncselekmény egyes részcsелеkményei büntethetőségének önálló elévülése kizárt”.¹²⁶⁰ Földvári szerint nem helyeselhető ez a megoldás mert a tényállás megvalósulásával kezdődő elévülést nem akadályozhatja az, hogy később a bíróság a kérdéses cselekményt más cselekményekkel egységesen bírál el, ugyanis az elévülés független ilyen büntetéskiszabási szemponttól. Továbbra is az elévülés témakörén belül maradva felmerülhet egy sarkalatos eljárásjogi vetületű kérdés is: mi történjék, ha egy folytatólagosan elkövetett bűncselekményt megállapító ítélet jogerőre emelkedését követően derül fény egy olyan bűncselekmény elkövetésére, amely egyébként a folytatólagosság egységébe tartozna. Földváriék idejében a bírói gyakorlat megosztott volt, az egyik módszer szerint új eljárást indítottak az újonnan napvilágra jutott cselekmény miatt, kizárólag arra a cselekményre vonatkozó vád alapján, majd az e körben meghozott új ítéletben kiszabott büntetést a korábbi ítéletben megállapított büntetéssel összebűntetésbe foglalták, feltéve, hogy ennek törvényi kritériumai fennálltak. A másik járható utat, azaz a perújítás kezdeményezését tette követendővé a Legfelsőbb Bíróság arra hivatkozva, hogy „a folytatólagosság, mint jogi egység[...]fogalmából következik, hogy amennyiben a bíróság már elbírálta a tettesnek a folytatólagosság[...]egységébe tartozó cselekményeit és ezt követően fedezik fel az egységbe tartozó és még a korábbi ítélethezatalt megelőzőleg elkövetett további bűncselekményét, a többszöri eljárásnak” ki van zárva a lehetősége, az az opció „azonban fennáll, hogy ilyen esetben perújítást tegyenek folyamatba azon az alapon, hogy a tettest súlyosabb büntetben kell bűnösnek kimondani”. Földvári ezt a megoldást véli alkalmazandónak, hangsúlyozva azonban azt, hogy perújításra csak abban az esetben kerülhet sor, ha az újonnan felmerült cselekményekre tekintettel lényegesen súlyosabb büntetés helyezhető kilátásba.¹²⁶¹

Megjegyzendő, hogy a bírói gyakorlat a folytatólagos bűnelkövetést az 56. BK véleménnyel egybehangzóan a büntetés kiszabása körében súlyosító körülményként értékeli, méghozzá a

¹²⁵⁹ AMBRUS, 2014. pp. 140-143.

¹²⁶⁰ AMBRUS, 2014. pp. 147-149.

¹²⁶¹ FÖLDVÁRI, 1962. pp. 282-284.

részcselekmények számához igazodó nyomatékkkal. Bár e gyakorlat alól kivétel képezhető, ahogyan tette azt a Pécsi Ítéltábla is, amikor üzletszerűen elkövetett adócsalás (ma költségvetési csalás) kapcsán azért nem értékelte külön súlyosító körülményként a folytatólágosságot, mert annak ténybeli alapja az üzletszerűség keretében már értékelést nyert. (Bf.II.309/2012/13.) Előfordulhat, hogy azért mellőzendő a folytatólágosság súlyosító körülménykénti értékelése mert az a kétszeres értékelés tilalmába ütközne, például olyankor, amikor önmagukban vétségeket megvalósító részcselekményeket a folytatólágos egységbe foglalás révén egy rendbeli büntetné minősítenek fel. Abban az esetben tehát, ha az elkövető valamely deliktum befejezett alapesetét és minősített esetének kísérletét is megvalósította, s emiatt terhére a bíróság a folytatólágosan elkövetett büncselekmény minősített esetének kísérletét állapította meg, a kísérletre irányadó kétszeres leszállás intézményének alkalmazása mellőzendő, mivel a cél éppen a magasabb büntetési tételkeret alkalmazhatósága volt.

Végül, de nem utolsó sorban fontos kiemelni e témakör kapcsán, hogy ha az elkövető kizárólag részesi magatartásokat tanúsít, s az egyes részesi cselekmények különböző tettesek alapcselekményeihez kapcsolódnak, a részesség járulékoságának elvére tekintettel nem állapítható meg folytatólágos büncselekmény az elkövető terhére, hanem cselekményeit a tettesi alapcselekmények számához igazodóan bűnhalmazatként kell értékelni. Ezt az elvet a 3/2011. BJE határozat kötelezően alkalmazandóvá tette a bíróságok számára.¹²⁶²

3.1.2.4. Érték-egybefoglalás

A vagyon elleni büncselekmények vizsgálata körében említést kell tenni az érték-egybefoglalásról, ami szintén törvényi egységet eredményez és hol feltűnt, hol háttérbe szorult vagy teljesen eltűnt a magyar büntetőjogi szabályozás látószögéből. Míg a folytatólágosság az esetek döntő részében az elkövető javára szolgáló jogintézmény, addig az érték-egybefoglalás az elkövető terhére megalkotott törvényi egységi kategória, ugyanis önmagukban szabálysértésnek minősülő cselekmények büncselekménybe történő egybefoglalására, ezzel együtt súlyosabb büntetés kiszabására teremt lehetőséget. Hatályos jogunk ismeri és 2010 óta mind a 2012. évi II. törvényben (továbbiakban Szabálysértési törvény, Szabs. tv.), mind a Btk.-ban tartalmaz rendelkezéseket a jogintézményre nézve. Az új Btk. hatálybalépése és annak 2015. júliusi módosítása közötti időintervallumban az érték-egybefoglalás szabályozása alkotmányossági deficitben szenvedett, ti. míg a büncselekményi értékhatárokat a Btk. rendelkezései határozták meg, addig a jelzett jogintézményről kizárólag a Szabs. tv. rendelkezett, azaz egész egyszerűen nem létezett olyan törvény, amely *expressis verbis* kimondta volna az érték-egybefoglalt szabálysértési cselekmények büntetőjogi büntetendőségét. A Kúria 87. számú BK véleményében – kifejezetten a Szabálysértési törvényt alapul véve – mégis fenntartotta e cselekmények büntetőjogi büntetendőségét. Ezt a jogforrási szempontból igencsak aggályos helyzetet a 2015. évi LXXVI. törvény szüntette meg. Témánk szempontjából e típus kapcsán még hangsúlyozandó, hogy nincs helye érték-egybefoglalásnak, ha az üzletszerű elkövetés megállapítható, illetve ha az önmagukban szabálysértést megvalósító cselekmények a folytatólágosság egységébe tartoznak.¹²⁶³

3.1.2.5. Különleges eset

A szegedi és a pécsi büntetőjogi iskola meglátása szerint indokolt a törvényi egység különleges esetének meghatározása, ismerveinek megállapítása. Az e körbe tartozó büncselekmények – például a gyermekpornográfia egyes esetei a 2/2018. BJE határozat alapján – mindegyikének

¹²⁶² AMBRUS, 2014. pp. 145-147.

¹²⁶³ BALOGH-TÓTH, 2015. 234.p.

sajátossága, hogy a jogalkotó kifejezett rendelkezése nyomán a sértettek számától függetlenül törvényi egység létesül és a sértettek számát a bíróság kizárólag a büntetéskiszabás körében értékelheti. Ambrus a törvényi egység különleges eseteként tartja számon a költségvetési csalást is.¹²⁶⁴

3.1.2.6. Üzletszerűség

A régi hazai jogirodalom az üzletszerűséget az ún. kollektív bűncselekmény egyik típusaként határozta meg, ez utóbbi fogalom az olyan bűncselekményeket foglalta magában, amelyek jellemzője a sorozatosság és az, hogy „ugyanazon szokásnak és életirányzatnak kifolyásaiként” jöttek létre. Az üzletszerűség törvénybe iktatására elsőként a Csemegi-kódexben került sor, amely kizárólag az orgazdasággal kapcsolatban rendelkezett az üzletszerű elkövetésről, de nem definiálta azt. Az 1961. évi Btk. alkotta meg az üzletszerűség legaldefinícióját, eszerint „üzletszerűen követi el a büntettet, aki hasonló büntettek elkövetése révén rendszeres haszonszerzésre törekszik”. A bűncselekmények bichotom rendszerű osztályozására történő áttérést követően a fogalom annyiban módosult, hogy a „büntett” kifejezést a „bűncselekmény” váltotta fel. A XX. század elején a jogirodalom részletekbe menőig foglalkozott az üzletszerűség feltételrendszerével, majd az államszocialista jogalkotás időszakában e témakör háttérbe szorult, ezt példázza az 1961.évi Btk. indokolásában fellelhető téves prognózis, mely szerint az üzletszerűség kiveszőben lévő kategória, mely a bírói gyakorlatban egyre ritkábban fordul elő. Az korábbi Btk. hiányosságaként említhető, hogy az üzletszerűség egységet létesítő hatását kategorikusan nem mondta ki, csupán e törvény miniszteri indokolása utalt rá, ez jogalkalmazói félreértések és kifogásolható gyakorlat kialakulásához vezetett. E Btk. hatálya alatt egyszer módosították az üzletszerűség fogalmát, amikor a „hasonló bűncselekmények” feltételt kiegészítették az „ugyanolyan” kitétellel. Az 1945 utáni joggyakorlat sajátja volt, hogy az alapeseti – Irk szóhasználatában sajátképi – üzletszerűséget többnyire egységként, a minősített esetben előfordulót – Irk megfogalmazásában nem sajátképi – halmazatként értékelték. Napjainkban a 37. BK vélemény tükrözi azt a nézetet, hogy az üzletszerűen elkövetett – ugyanolyan vagy hasonló – cselekmények egy eljárásban történő elbírálása esetén bűnhalmazatot kell megállapítani, ha az üzletszerűség a bűncselekmény minősítő körülménye, vagy ha a szabálysértési értékre elkövetett cselekmény az üzletszerűség folytán bűncselekmény.¹²⁶⁵

Az üzletszerűség definícióját a hatályos Btk. értelmező rendelkezése [459. § (1) bekezdés 28. pont] tartalmazza, ennek megfelelően az üzletszerűség megállapításának objektív feltétele az ugyanolyan vagy hasonló bűncselekmények elkövetése, míg szubjektív ismérve a rendszeres haszonszerzésre törekvés. Azok a bűncselekmények minősülnek ugyanolyannak, amelyek azonos törvényi tényállás keretei közé illeszkednek. Abban a tekintetben, hogy mely bűncselekmények hasonló jellegűek, a 39. BK vélemény nyújt segítséget a bírói gyakorlat számára. A rendszeres haszonszerzésre törekvés megállapíthatóságánál azt szükséges vizsgálni, hogy az elkövető bűncselekmények elkövetésére rendezkedett-e be, illetőleg azt a célt tűzte-e ki maga elé, hogy huzamosabb időn át bűnözésből fogja magát fenntartani. A kommentárirodalom és a tankönyvszerzők többsége a törvényi egység körében helyezik el az üzletszerűséget, azzal a megkötéssel azonban, hogy tiszta törvényi egységet kizárólag az alapeseti üzletszerűség keletkeztethet. Korai műveiben Földvári kategorikusan kizárta az üzletszerűséget a törvényi egység köréből, míg az 1961. évi Btk. hatálya alatt kiadott tankönyvében már elismerte az üzletszerűség törvényi egységet létesítő hatását. A pécsi büntetőjogi iskola recens szerzői nem sorolják az üzletszerűséget a törvényi egység kategóriái

¹²⁶⁴ AMBRUS, 2014. pp. 169-171.

¹²⁶⁵ AMBRUS, 2014. pp. 179-181.

közé, ilyen esetekben a bűnhalmazati minősítést tartják helyesnek. Ambrus úgy véli, ez helytelen megközelítés, merthogy a halmazati minősítés a kétszeres értékelés tilalmába ütközik, ti. e cselekmények kifejezetten az üzletszerűsége tekintettel minősülnek deliktumnak. Ambrus meglátása szerint míg a sajátképi üzletszerűség arra tekintettel, hogy a törvényi tényállás a részecselekmények számától függetlenül csak egyszer valósul meg, törvényi egységként értékelendő, addig a nem sajátképi üzletszerűség a halmazati szabályok szerint minősítendő, hiszen az üzletszerűségnek ilyenkor ugyanaz a szerepe, mint bármely más minősített esetben, jelesen súlyosabb büntetés kiszabásának lehetővé tétele. Ambrus álláspontja szerint az üzletszerűség tényállástani szempontból Janus-arcú jogintézmény, egyrészt az objektív tényállási elemek körében mint az elkövetés módja jut szerephez, másrészt szubjektív oldalon mint az elkövető célzata nyer dogmatikai jelentőséget.¹²⁶⁶

3.2. A bűnhalmazatról

A bűncselekménytöbbség nem tekinthető büntetőjogi terminus technicusnak, csupán arra a ténylegességre utal, hogy az elkövető több bűncselekményt realizált. A bűnhalmazat (*concursum criminum*) fogalma viszont már kifejezésre juttatja, hogy a több bűncselekményt megvalósító személy felelősségre vonása során speciális, a bűncselekménytöbbség értékelésére megalkotott rendelkezések alkalmazására kerül sor. A bűncselekmény-halmazat megvalósulásának feltételrendszere három konjunktív tényezőből tevődik össze, a lényegi feltétel a több bűncselekmény megvalósítása, a formai követelmény az egy eljárásban történő felelősségre vonás, a tartalmi kitétel összetevőit pedig a Btk. határozza meg, eszerint „bűnhalmazat az, ha az elkövető egy vagy több cselekménye több bűncselekményt valósít meg, és azokat egy eljárásban bírálják el”.¹²⁶⁷

A halmazat jogintézménye viszonylag későn alakult ki a büntetőjog rendszerében. A római jog nem alkotott külön szabályokat a halmazat megítélésére, a gyakorlat a *quot delicta, tot poenae* szabály alapján működött, azaz minden egyes deliktumra külön szabták ki a büntetést a kumuláció elve alapján. A későbbi időkben a kánonjog sem dolgozott ki halmazati szabályokat, s a germán népjogok is az önálló elbírálás elvét alkalmazták.¹²⁶⁸ Az életviszonyok fejlődése és átalakulása azonban magával hozta a jogi szabályozás differenciálásának szükségét, ekkor a jogalkotónak az vált feladatává, hogy „az esetek ezernyi változatának és ugyanakkor a köztük meglévő összefüggéseknek megfelelően változatos, az életjelenségek alakulását, bonyolultságát visszatükröző fogalmakat alkosson és a jogi szabályozásban részesítsen”. A bűnhalmazatra vonatkozó első szabályozások Európában a XVIII. század végén alakultak ki, ez számos okra vezethető vissza. Földvári ehelyütt két fő mozgatórugóra hivatkozik: egyfelől a büntetőjogászok által felismert természeti sajátosságokra, vagyis arra, hogy több bűncselekmény viszonylatában olyan kapcsolatok állhatnak fenn, amelyek elengedhetlenné teszik, hogy azokat egymásra tekintettel értékeljék, másfelől olyan gyakorlati és célszerűségi szempontokat is említ, mint például az egyes büntetések összeférhetetlensége. Kezdetben csupán akkor alkalmazták a halmazati szabályokat, amikor fizikailag lehetetlennek bizonyult a büntetések együttes végrehajtása, majd később a méltányossági szempontú halmazati esetek térhódítása vált jellemzővé. A halmazat alkalmazási körének tágítását, ezzel egyidejűleg a kumuláció elve érvényesülésének visszaszorulását elősegítette az elsőként Sebastian Jenull által megfogalmazott tétel terjedése, mely szerint az egyfolytában kiállott szabadságvesztés-büntetés nagyobb hátrányt jelent az elítéltnak, mintha ugyanolyan hosszú időtartamú büntetést részleteiben kellene letöltenie. E felfogással szemben Hans-Heinrich Jescheck úgy foglalt állást, hogy „az a mélyen meggyökeresedett felfogás, hogy több szabadságvesztés-büntetésnek

¹²⁶⁶ AMBRUS, 2014. pp. 175-178.

¹²⁶⁷ FÖLDVÁRI, 2006. 220.p.

¹²⁶⁸ BALOGH-TÓTH, 2015. pp. 225-226.

közvetlenül egymásután történő kiállása az elítélre nézve súlyosabb lenne, mintha az egyes büntetések között bizonyos időköz lenne, nem vonatkoztatható a szabadságvesztés-büntetésre, mivel ez a felfogás figyelmen kívül hagyja [...] a megszokás tényezőjét”. Földvári véleménye szerint e kérdés vizsgálatakor a büntetések céljaiból kell kiindulni, szerinte e célok anélkül is elérhetők, hogy az egyes bűncselekményekre megállapított büntetések kumulációjának szigorú elvét alkalmazzunk. Idővel a kumuláció szigorú, sokszor méltánytalan és végrehajthatatlan elvét új elv, az abszorpció váltotta fel, ami azt jelentette, hogy a megvalósított bűncselekmények büntetései közül kizárólag a legsúlyosabbat alkalmazták. Az abszorpció elve szerinti elbírálás azonban számos hibában szenvedett (például indokolatlanul enyhe büntetés kiszabására teremtett lehetőséget), emiatt sosem vált általános halmazati büntetési elvvé. A kumulálás és az abszorbeálás hibáit kiküszöbölendő alkották meg az aszperáció elvét, amely a bűncselekmény-halmazat büntetésénél a büntetés súlyosítása körében a felső határ átlépését tette lehetővé.¹²⁶⁹

3.2.1. Az alaki és az anyagi halmazat

Az alaki halmazat kialakulása a glosszátorok és a posztglosszátorok működésének időszakára vezethető vissza. Ők különítették el az alaki és az anyagi halmazatot a büntetés szempontjából is: az alaki halmazat esetében a kumuláció elvének alkalmazásáról egyre többször tértek át az abszorpció alkalmazására, Farinacius már a *poena maior absorbet minorem* tételt alkalmazta a halmazati büntetés jellemzésére. Az alaki halmazat önállóságát és az anyagi halmazattól eltérő elbírálását hirdető felfogás akkor vált uralkodóvá, amikor a bűncselekménytan alapfogalmaként a cselekményt kezdték el vizsgálni. Az alaki halmazatot a legkorábbi időkben bűncselekmény-halmazatnak tekintették, majd a glosszátorok idejében végbement fejlődés eredményeképp jutottak el a felismerésig, hogy itt valójában bűncselekményegységről van szó, s ez vált uralkodó állásponttá egészen a XX. század elejéig, amikor is kezdtek olyan nézetek elterjedni, amelyek az alaki halmazatot az anyagi halmazattól nem különböző bűnhalmazatnak tartották. Az alaki halmazat hovatartozását illetően Angyal úgy vélekedett, hogy anyagilag egység, formailag többség, tehát olyan büntetőjogi alakzat, mely középhelyet foglal el az egység és többség között. Finkey szerint az alaki halmazat valóságos bűnhalmazat, mert jogilag itt is több cselekvés van, éppúgy, mint az anyagi halmazatnál, azt a nézőpontot pedig elfogadhatatlannak tartja, amely az alaki halmazatot közbenső alakzatként kezeli, ugyanis szerinte a büntetőjogban az anyagi, a valóságos igazságot keressük, ezt pedig nem érhetjük el, ha nem tudunk valamire határozott választ adni. Hazánkban Pauler Tivadar volt az első, aki különbséget tett anyagi és alaki halmazat között, s e két kategórián belül homogéneus és heterogéneus alakzatokat különített el.¹²⁷⁰ A Csemegi-kódex az alaki és anyagi halmazat eltérő elvi alapon történő kezelésével, illetőleg az alaki bűnhalmazat többségi értékelését valló nézettel történő szakítás révén nehezítette a jogalkalmazók dolgát, s váltott ki megannyi vitát a jogirodalomban. A Btá. a halmazat indokolatlan tagításával, az 1961. évi Btk. pedig a halmazat túlzott szűkítése révén alakította a joggyakorlatot. Az 1978. évi Btk. alapjaiban a Btá. időszakában meghonosodott jogtárgyszemlélethez nyúlt vissza, s bár mellőzte az 1950-es évekbeli túlzásokat, így akár megfelelő is lehetett volna az elmélet számára, e törvény alapulvételével sem alakult ki következetes jogalkotói álláspont.¹²⁷¹

A halmazat létrejötte szempontjából nincs jelentősége a magatartások számának, az megvalósulhat egy, de akár több magatartással is, azaz a magatartások száma nem határozza meg a bűncselekmények számát, azonban arra alkalmas, hogy általa csoportosítható legyen a bűnhalmazat. A magatartások számát alapul vevő felosztás szerint alaki (korábban eszmei) halmazat jön létre, ha az elkövető egyetlen cselekményként jelentkező magatartása több

¹²⁶⁹ FÖLDVÁRI, 1962. pp. 116-121.

¹²⁷⁰ FÖLDVÁRI, 1962. pp. 162-172.

¹²⁷¹ AMBRUS, 2014. pp. 20-21.

bűncselekményt valósít meg és anyagi halmazat valósul meg, ha az elkövető különböző magatartásokkal valósít meg több bűncselekményt.¹²⁷² Földvári úgy gondolta, hogy az anyagi és az alaki halmazat elválasztásának alapjául csak a magatartás szolgálhat. Míg Heller Erik szerint csak a teljesen azonos magatartást szabályozó tényállások alkothatnak egymással alaki halmazatot, addig Földvári és a korabeli pécsi iskola képviselői megelégedtek a részleges azonossággal, feltéve, hogy az egymást nem fedő aktusok, magatartásrészek nem felelnek meg önmagukban is egy másik törvényi tényállásnak, ugyanis ha megfelelnek, akkor anyagi halmazatot kell megállapítani.¹²⁷³

3.2.2. A homogén és a heterogén halmazat

Az alaki halmazat eseteinek egyik csoportja a homogén alaki halmazat, amikor az elkövető egyazon magatartásával ugyanazt a bűncselekményt többször valósítja meg, a másik csoport a heterogén alaki halmazat, amikor az elkövető egyazon magatartásával különböző bűncselekményeket realizál. A homogén alaki halmazati minősítés általában a sértettek számán alapul, bizonyos esetekben azonban egységet teremt a Btk. és nem jön létre bűnhalmazat. Ha az elkövető annak tudatában, hogy nemi betegséggel küzd, erőszakosan közösül egyenes ágbeli rokonával, s nyolc napon túl gyógyuló nemi betegséggel fertőzi meg, akkor egyetlen magatartásával három bűncselekmény heterogén alaki halmazatát valósítja meg: szexuális erőszak, vérfertőzés és súlyos testi sértés. Az anyagi halmazat egyik alfaja a homogén anyagi halmazat, amikor az elkövető több magatartásával ugyanazt a bűncselekményt követi el többször, a másik altípus pedig a heterogén anyagi halmazat, amely akkor létesül, ha az elkövető különböző magatartásaival különféle bűncselekményeket valósít meg. A homogén anyagi halmazat áll legközelebb a folytatólagos bűncselekményhez, így amennyiben a folytatólagosság valamely feltétel hiánya miatt nem kerülhet megállapításra, a cselekménysorozat homogén anyagi halmazatnak minősül. A bűnhalmazat leggyakrabban előforduló típusa a heterogén anyagi halmazat.¹²⁷⁴

3.2.3. A valódi és a látszólagos halmazat

A Csemegi-kódex időszakát a tényállások gyakori változása, hatályon kívül helyezése, újak megalkotása jellemezték, végül ezek odáig fajultak, hogy egyes magatartások több törvényi tényállás ismérveinek is megfeleltek, s ez volt az a fő probléma, amely miatt a vizsgálódás középpontjába a valódi és a látszólagos halmazat elhatárolása került. A Btá. a megalkotása idején uralkodó felfogással adekvátan emelte ki a jogtárgy jelentőségét a valódi és a látszólagos halmazat elhatárolása terén, azonban az életviszonyok változása révén szükség volt túllépni e meghaladott állásponton. Bár az 1961. évi V. törvény adós maradt a tartalmi jellegű meghatározással, indokolása mégis nyújtott némi eligazítást a bíróságok számára azáltal, hogy számos tényállás kapcsán állást foglalt egység-halmazati kérdésekben, mégpedig úgy, hogy a legtöbb esetben továbbra is a jogi tárgynak juttatott döntő szerepet, ezen túlmenően azonban leszögezte: „közömbös, hogy a büntettek tényállását a terheltnek a kívülvilágban egyetlen cselekményként jelentkező magatartása (alaki halmazat), vagy több elkülöníthető magatartása (anyagi halmazat) valósította-e meg”. Az indokolás helyes kiindulópontként deklarálta, hogy „bűnhalmazat akkor forog fenn, ha az elkövetőnek vád tárgyává tett magatartása legalább két büntett törvényi tényállását valósította meg és ezek a büntettek egy eljárás keretében nyernek elbírálást”, ugyanakkor ezt követően némileg pontatlan megfogalmazásban megállapította, hogy „nincs azonban mindig bűnhalmazatról szó, ha az elkövető valamely magatartása több

¹²⁷² FÖLDVÁRI, 2006. pp. 220-221.

¹²⁷³ FÖLDVÁRI, 1962. 181.p.

¹²⁷⁴ BALOGH-TÓTH, 2015. pp. 236-238.

büntett törvényi tényállását látszik megvalósítani. Valóságos – alaki vagy anyagi – halmazat csak akkor jön létre, ha a cselekményre alkalmazható törvényhelyek nem zárják ki egymást”. A pontatlanság abból ered, hogy a látszólagos halmazat esetében valójában nem csak úgy „látszik”, mintha több törvényi tényállás valósult volna meg, hanem ténylegesen ez történik, azaz nem a törvényi tényállások megvalósulása látszólagos, hanem a több bűncselekmény fennforgása, mivel a bűncselekmény tartalmi ismérvei csak egyszer, egy vonatkozásban valósultak meg.¹²⁷⁵

A látszólagos halmazat alapvető jellemzője, hogy a bűncselekmény három fogalmi eleme közül csak a tényállásszerűség valósul meg többször, a társadalomra veszélyesség és a bűnösség nem. Földvári egy három lépésből álló „tesztet” dolgozott ki segítségül annak eldöntéséhez, hogy valódi vagy látszólagos halmazattal állunk szemben. Elsőként azt kell rögzítenünk, hogy az elkövető magatartása(i) milyen törvényi tényállásokat merít(enek) ki hiánytalanul, ezt követi a társadalomra veszélyesség vizsgálata a Btk. 4.§ (2) bekezdésének alapulvételével; Földvári ennél a lépésnél megjegyzi, hogy akkor beszélünk a társadalomra veszélyesség többirányúságáról, ha az elkövető cselekménye több tárgyat sért vagy veszélyeztet. Végül, ha a több törvényi tényállásnak megfelelő cselekmény több tárgyat is sért, harmadikként azt kell megvizsgálnunk, hogy az elkövető bűnössége mindegyik tényállásszerű és társadalomra veszélyes cselekmény vonatkozásában megállapítható-e, ugyanis ha igen, akkor halmazati büntetés kiszabására van szükség a halmazat valódiságának okán. Megjegyzendő azonban, hogy a bűncselekményi ismérvek többszörös fennállása esetén sem kerül sor minden esetben halmazati minősítésre: például ilyen kivételes esetkörök, amikor az egyes tényállások realizálása között szükségszerű kapcsolat áll fenn vagy ha a második tényállás meg nem valósítása révén önmagát leplezné le az elkövető.¹²⁷⁶ A fentebb kifejtettekből kitűnik, hogy a látszólagos halmazat valójában bűncselekményegység, tehát látszólagos alaki halmazat esetén azt szükséges kiválasztani, hogy melyik tényállás szolgáljon a cselekmény értékelésének alapjául, látszólagos anyagi halmazat esetén arról kell döntenie, hogy mely bűncselekmény miatt kerüljön sor az elkövető felelősségre vonására.

Látszólagos alaki halmazat létesül, ha az elkövető egyetlen magatartására látszólag több bűncselekmény törvényi tényállása is ráillik. Ennek kiküszöböléséhez négy magyarázó elv valamelyikének segítségével találhatjuk meg az alkalmazandó törvényi tényállást.¹²⁷⁷ A specialitás elve a *lex specialis derogat legi generali* tétel gyakorlatban érvényesülő formája, ez alapján amennyiben az elkövető magatartása egy általános törvényi tényálláson kívül megfelel egy ehhez a tényálláshoz képest speciális tényállásnak is, az utóbbi szerint kell minősíteni. Gyakran a specialitás példaként említik a csalás és a költségvetési csalás közötti viszonyt, azonban a költségvetési csalás tényállása nem fedi teljes mértékben a csalás tényállását, hiszen a költségvetési csalás törvényi tényállásába nem iktatott célzatot a jogalkotó. E körben a specialitás vitathatóságára a Legfelsőbb Bíróság is rámutatott, amikor az 1/2006. BJE határozat alapján a csalás és a korábbi adócsalás valóságos halmazatát megállapíthatónak vélte. A konszumpció esetében az a helyzet áll elő, hogy az elkövető cselekménye látszólag az ún. átfogó és az ún. kevésbé átfogó tényállás keretei közé is beilleszthető, ám a *lex consumens derogat legi consumptae* elve alapján a szélesebb körű és minden esetben súlyosabb büntetési tételkerettel rendelkező tényállás konzumálja a kevésbé átfogó deliktumot, azzal a kitételrel azonban, hogy az adott törvényi tényállások egymással in abstracto szükségképpen, de legalább gyakran találkoznak. A szubszidiaritás a *lex primaria derogat legi subsidiariae* római jogi elv érvényesülését jelenti, ezzel együtt a konszumpció fordítottja, tehát a szubszidiárius viszony ismérve, hogy a záradékkal ellátott törvényi tényállás csak akkor kerülhet megállapításra, ha

¹²⁷⁵ FÖLDVÁRI, 1962. pp. 143-150.

¹²⁷⁶ FÖLDVÁRI, 2006. pp. 222-224.

¹²⁷⁷ BALOGH-TÓTH, 2015. pp. 238-240.

„más” vagy „súlyosabb” bűncselekmény nem valósul meg.¹²⁷⁸ A pécsi büntetőjogi iskola képviselői Finkey és Angyal álláspontját követve a látszólagos alaki halmazat negyedik magyarázó elveként tartják számon az alternativitást, míg sokan a szubszidiaritás szorosabb értelmű aleseteként tárgyalják, ugyanis törvényi tényállásbeli formulája – ha más bűncselekmény nem valósul meg – felfogható a tágabb értelmű szubszidiaritást jelző „ha súlyosabb bűncselekmény nem valósul meg” kitétel párjaként.¹²⁷⁹ Földvári szerint az alternativitás jellemző a látszólagos halmazat minden előfordulási módjára, mert mindig csak egyik vagy másik törvényi tényállás kerül alkalmazásra, kettő együttesen sohasem, erre figyelemmel szerinte az alternativitás nem függetleníthető a többi elvtől.¹²⁸⁰

A látszólagos anyagi halmazat jellemzője, hogy az elkövető több cselekménye több diszpozíció keretébe illeszkedik úgy, hogy az egyik megvalósulása kizárja a többi megállapításának lehetőségét. Földvári a látszólagos anyagi halmazat két esetkörét különíti el, a büntetlen elő- és utócselekményt. A pécsi büntetőjogi iskola jelenlegi képviselői és Ambrus e kettő mellett az összeolvadás esetkörét is ide sorolják. Ambrus önállóan eszköz-, utó- és mellékcselekményről ír e témakör kapcsán, de valójában az uralkodó szóhasználatban jellemző büntetlenségre gondol, sajátos elnevezését azzal indokolja, hogy az 56. BK véleményben írtak szerint „a bűnhalmazat mellőzése esetén az önálló megállapításra nem került cselekmény elkövetése súlyosító körülmény”, tehát semmiképp sem marad büntetlenül.¹²⁸¹ Az elő- és utócselekmények között nem csupán időbeli, hanem büntetőjogi szempontból lényeges belső összefüggés is fennáll, s ez utóbbi irányadó annak eldöntésénél, hogy mikor, melyik cselekmény maradhat büntetőjogi értékelés nélkül. Földvári az elő- és utócselekmény büntethetőségét tekintve három lehetséges esetre hívta fel a figyelmet: az első, hogy mindegyik cselekmény büntetendő, a második, hogy csak az egyik cselekmény büntethető, a harmadik, hogy egyik cselekmény sem azon tényállás alapján büntethető, amelyet önmagukban megvalósítottak, hanem együttesen egy harmadik tényállás keretein belül. Legyen szó akár büntetlen elő-, akár büntetlen utócselekményről, mindkét esetben fellelhető egy közös sajátosság, nevezetesen az, hogy mivel a büntetlenül hagyott cselekmény tényállásszerű, a büntetlenség alapjául kizárólag a társadalomra veszélyesség hiánya vagy annak értékelést nem igénylő foka szolgálhat.¹²⁸² Az uralkodó felfogás szerint két esetben marad büntetlenül az előcselekmény, egyrészt ha az előcselekmény kisebb mértékben sérti ugyanazon életviszonyt, mint az utócselekmény, másrészt akkor, amikor szükségszerű összefüggés mutatható ki két cselekmény viszonylatában. Az első eset áll fenn a bűncselekmény stádiumai vonatkozásában, vagyis ha az elkövető előbb megkísérli, majd egy másik cselekménnyel befejezi ugyanazt a deliktumot, egyrendbeli befejezett bűncselekmény miatt vonható felelősségre. A kísérlet és az előkészület törvénybeli fogalmából is következik, hogy azok csak akkor szolgálhatnak a büntetőjogi felelősségre vonás alapjául, ha az elkövető cselekményét nem juttatta tovább e stádiumoknál. Témánk szempontjából kiemelő, hogy a kísérlet büntetlen előcselekménynek tekintendő, kivéve azt az esetet, amit Schultheisz úgy ír le, hogy „a későbbi stádium új akaratelhatározás folyamánya”. Ha az elkövető olyan bűncselekmény tekintetében valósítja meg az előkészületen felül a befejezett alakzatot is, amely vonatkozásában a törvényhozó delictum sui generis-ként szabályozta az előkészületet, akkor mivel a két cselekmény társadalomra veszélyességének iránya egybeesik, a súlyosabb érdeksérelem magába olvasztja az enyhébbet.¹²⁸³ A büntetlen előcselekmények másik csoportjáról megállapítható, hogy sosem a cselekmények között fennálló cél-eszköz viszony eredményez egységi értékelést, hanem a szükségszerű összefüggés megléte. A halmazati minősítés mellőzésének indoka e tekintetben az a vélelem, mely szerint a

¹²⁷⁸ AMBRUS, 2014. pp. 243-246.

¹²⁷⁹ BALOGH-TÓTH, 2015. pp. 238-239.

¹²⁸⁰ FÖLDVÁRI, 1962. 189.p.

¹²⁸¹ AMBRUS, 2014. 239.p.

¹²⁸² FÖLDVÁRI, 1962. pp. 205-207.

¹²⁸³ FÖLDVÁRI, 1962. pp. 230-232.

szükségszerű összefüggést és az eszközselekmény büntetésérdeklősségét figyelembe vette a jogalkotó a célselekmény törvényi tényállásának meghatározása és a szankciók megállapítása során, ebből fakadóan a halmazati értékelés ütközne a *ne bis in idem* elvébe. Földvári szerint ez a feltételezés csak akkor fogadható el, ha két törvényi tényállás általában nem valósul meg egymás nélkül, azaz csak *in concreto* szükségszerű kapcsolatnak nem lehet egységteremtő hatást tulajdonítani, kivéve, ha azt maga a jogalkotó fűzi hozzá az összefüggéshez¹²⁸⁴. Ezzel ellentétesen foglalt állást Tóth Mihály, aki szerint ami *in abstracto* bizonytalan, igazságtalan és méltánytalan lehet, az *in concreto* mindig orvosolható és orvosolandó is. Tóth álláspontja szerint annak rögzítése, hogy a szükségképpen összefüggés a súlyosabb bűncselekmény büntetési tételének megállapításakor már értékelésre került vitatható premissza, amihez elvi szintű konklúziót nem szabadna fűzni, ugyanis nem lelhető fel olyan kommentár vagy indoklás, amely kifejezetten igazolná a jogalkotó efféle szándékára vonatkozó kiinduló hipotézist.¹²⁸⁵ A büntetlen utóselekmény a legelterjedtebb álláspont szerint szintén két esetre különíthető el, az egyik, amikor az utóselekmény nem növeli, csak fenntartja azt a sérelmet, amit az előselekmény előidézett, a másik, ha emberiességi szempontokra tekintettel döntünk az utóselekmény büntetlensége mellett. Az első eset szolgál alapjául annak a gyakorlati álláspontnak, mely szerint ha valaki egy bűncselekmény megvalósításában különböző elkövetői magatartásokkal vesz is részt, csak az egyik címén vonható felelősségre. A felelősségre vonás ebben az esetben nyilvánvalóan a legsúlyosabb elkövetői minőség alapulvételével történik. A büntetlen utóselekmény másik esete azon alapul, hogy az emberi természettel, továbbá a büntető anyagi és a büntető eljárásjog számos alapelvével ellentétes követelmény lenne azt várni egy bűnelkövetőtől, hogy saját maga leplezze le bűncselekményét, ennek fényében amennyiben az elkövető csak oly módon kerülhetné el adott bűncselekmény realizálását, hogy azzal leleplezné saját korábbi bűnelkövetését, az utóbbi deliktumot büntetlenül kell hagyni. Ambrus speciális megjelenési formaként tekint az önfeljelentés veszélyét magában hordozó utóselekményre, mivel ebben az esetben az utóselekmény társadalomra veszélyessége elméletileg nem került értékelésre az előselekmény büntetési tételkeretében, mégis az utóselekmény megállapításának mellőzése azzal indokolható, hogy e vonatkozásban a bűncselekmény egyik fogalmi elemének, még hozzá a bűnösségnek egy kitétele, az elvárhatóság hiányzik. Ambrus és Nagy Ferenc szerint Földvári nézetével ellentétben tehát nem arról van szó, hogy egyszerűen „emberiességi szempontok” miatt marad el a valódi halmazat megállapítása, hanem kifejezetten a bűncselekmény fogalmának hiányossága okán. A legfőbb bírói fórum korábban 2/2002. BJE határozatában akként foglalt állást, hogy „nem valósítja meg a vámorgazdaság mellett az adócsalást, aki a vámorgazdaság útján birtokába került csempésztett vámárura vonatkozó adóbevallási kötelezettségének nem tesz eleget”, az utóselekmény büntetlenségét pedig a bűnösség fogalmi elemét képező elvárhatóság hiányából vezette le. Ambrus e döntés absztrahálása révén jutott arra a következtetésre, hogy „semelyik haszonszerzéssel járó bűncselekmény elkövetője nem büntethető azért, mert a bűncselekményből származó jövedelme után nem tett eleget a költségvetésbe történő befizetési kötelezettségének [...] mivel a jogszerű magatartás tanúsítása [...] tőle nem várható el”.¹²⁸⁶ Előbbiekre tekintettel nem lenne helyes az előnyt elfogadó és ezzel vesztegetést megvalósító hivatalos személy felelősségének megállapítása egyúttal adócsalás (ma költségvetési csalás) büntetében is, ha a vesztegetéssel szerzett jövedelme után nem teljesíti adófizetési, adóbevallási kötelezettségét. A büntetlen utóselekmény elve nem érvényesülhet maradéktalanul, ti. az alól legalább egy kivétel szerepel a Btk.-ban¹²⁸⁷, még hozzá a pénzmosás

¹²⁸⁴ FÖLDVÁRI, 2006. pp. 224-225.

¹²⁸⁵ TÓTH, 2018. 410.p.

¹²⁸⁶ AMBRUS, 2014. pp. 280-282.

¹²⁸⁷ BALOGH-TÓTH, 2015. 242.p.

bűncselekményével kapcsolatosan, ennek részletes bemutatására a pályamunka pénzmosásról szóló részében kerül sor.

Az összeolvadás azt az esetkört öleli fel, amikor az egyes részselekmények egymással a többkevesebb viszonyában állnak, azaz arról van szó, hogy az elkövető több tényállásszerű magatartásával megvalósított, általában azonos, de legalábbis hasonló jogi tárgyat sértő, különböző törvényi tényállások egyesülnek úgy, hogy az egyik tényállás beleolvad a másikba. Példaként szolgálhat a szexuális erőszakba beolvadó szexuális kényszerítés. Na de mi a különbség az összeolvadás és a természetes egység azon esete között, amely a részselekmények egységbe olvadásával jön létre? Erre a kérdésre válaszul adható, hogy az összeolvadás differentia specificája az, hogy az egyes részselekmények nem ugyanazon alaptényállást merítik ki.¹²⁸⁸ Az összeolvadás hasonlóságot mutat a konzumpcióval is, a különbség, hogy itt több magatartással megvalósított több tényállás olvad össze.¹²⁸⁹

¹²⁸⁸ AMBRUS, 2014. 259.p.

¹²⁸⁹ BALOGH-TÓTH, 2015. 243.p.

4. GONDOLAT-FRAGMENTUMOK EGYES PROBLÉMÁS TERÜLETEKRŐL A GYAKORLAT TÜKRÉBEN

4.1. A pénzmosásról

A rendszerváltozással összefüggő gazdasági és társadalmi átalakulás, valamint az állami tulajdon privatizációja szükségszerűen együtt járt bizonyos gazdasági bűncselekmények megjelenésével. Hazánk 1993-94-re pénzmosásra alkalmas területként híresült el, ezért a törvényhozó 1994-ben megalkotta az első pénzmosás megelőzéséről és megakadályozásáról szóló törvényt, valamint sor került az 1978. évi Btk.-ban a pénzmosás bűncselekményének meghatározására is.¹²⁹⁰ A pénzmosás hazai szabályozásának módosítására több ízben is sor került elsősorban az uniós jogharmonizációs kötelezettségnek való megfelelés miatt. A 2001. évi CXXI. törvény fundamentális változást hozott a tényállásra vonatkozó hazai büntetőjogi szabályozásban: a módosító törvény hatálybalépésével a saját bűncselekménnyel szerzett pénz tisztára mosása (továbbiakban: saját pénzmosás) is büntetendővé vált a más által elkövetett alapbűncselekményhez kapcsolódó pénzmosás mellett. A 2021. január 1-jén hatályba lépett – 2020. évi XLIII. törvény által bevezetett – új szabályozás megalkotásával a jogalkotó nagy mértékben megreformálta a pénzmosás tényállását, azt a célt kitűzve maga elé, hogy javítsa a vagyoni érdekeket szolgáló járulékos bűncselekményekkel szembeni büntetőjogi eszközök hatékonyságát. Ugyanakkor egyszerűbbé vált az eligazodás a különféle pénzmosási modalitások között, valamint az új szabályozás jobban illeszkedik az uniós jogközelítési irányelvekhez e téren. A 2020. december 31-ig hatályban volt szabályozással ellentétben az új tényállás az összevont szabályozást alkalmazza: a korábban egyértelműen elkülönült más által elkövetett büntetendő cselekményből származó dologra elkövetett pénzmosás és a saját büntetendő cselekményből származó dologra elkövetett pénzmosás együttes szabályozását akképp végzi el, hogy a Btk. 399. § (1) és (2) bekezdéseiből elhagyja a büntetendő cselekmény másnak tulajdonítását.¹²⁹¹ A beható módosítás az alábbiakat tartalmazta: a) az elkövetési tárgy köre kiszélesedett (dolog helyett vagyon) b) az előkészület generálisan büntetendővé vált c) az orgazdaság tényállásával fennállt kollízió irreleváns lett, mivel az orgazdaság megszűnt önálló deliktumként létezni, azt a pénzmosás magában foglalja – természetesen nem arról van szó, hogy a törvénymódosítás az orgazdaság mint büntetendő cselekmény megszüntetésére vezetett volna, mindössze az addig széttagolt szabályozást az átláthatóság és normavilágosság követelménye érdekében egységesítette a jogalkotó (BH 2022.174.) – d) a korábbi bűnpártoló jellegű pénzmosás specifikussá vált, így a bűnpártolástól való elhatárolása immár egyértelmű e) az ügyvédi minőségben történő elkövetés nem jelent önálló minősítő körülményt f) a gondatlan pénzmosás elkövetési magatartásainak köre kiszélesedett g) az alapeseti pénzmosás alakzatainak büntetési tételeit illetően az alsó határ a speciális minimumról a generális minimumra változott h) bevezetésre került egy új, öttől tíz évig terjedő szabadságvesztéssel fenyegetett minősített eset i) beiktatták a pénzmosás szabálysértési alakzatát¹²⁹² – A Szabs. tv. 177.§ (1) bekezdése alapján látható, hogy a pénzmosás nem valamennyi alakzatának, hanem csak az orgazda jellegű statikus pénzmosásnak van szabálysértési alakzata –. A hatályos büntetőjogi definíció szerint a pénzmosás tényállása öt alapesetet nevesít.

¹²⁹⁰ NAGY Henriett: A pénzmosás magyarországi jogi szabályozásának vázlata. *Magyar Rendészet*, 2020/1. real.mtak.hu/123503/1/714-Cikk%20szöveg-9523-1-10-20200602.pdf (2023.10.01.)

¹²⁹¹ MEZEI Kitti: A pénzmosás egyes esetei a bírói gyakorlat tükrében, különös tekintettel a saját és a gondatlan pénzmosásra. *Kúriai Döntések: bírósági határozatok*, 2023/3.

¹²⁹² KARSAI Krisztina(szerk.): *Nagykommentár a Büntető Törvénykönyvhöz*. Budapest, Wolters Kluwer, 2022. 971.p.

Ezeket főbb jellemzőik alapján a következő elnevezésekkel jelölhetjük meg:

1. materiális statikus pénzmosás,
2. célzatos dinamikus pénzmosás,
3. bűnpártoló jellegű dinamikus pénzmosás,
4. orgazda jellegű statikus pénzmosás.
5. gondatlan pénzmosás.

Az egyes alakzatok részletekbe menő elemzését nem végzem el, ugyanis az túlmutatna a pályamű terjedelmi keretein. Gál István véleménye szerint az alábbi distinkció tehető: statikus jellegű pénzmosás esetén az elkövetési magatartások túlnyomó többsége nem tartalmaz vagyontranszformációt, tehát a bűnös eredetű vagyon az elkövetés során jellemzően nem vált alakot. Ellenben a dinamikus pénzmosás esetén az elkövetési magatartások nagyobb része közvetlenül vagy közvetve vagyontranszformációt is eredményez, bár ez nem büntetőjogi értelemben vett eredménye a bűncselekménynek, hanem csak kriminológiai aspektusú megkülönböztető ismertetőjegye. 2021. január 1-től a saját cselekményből származó vagyonra elkövetett pénzmosás nem önálló alakzat, a Btk. 399.§ (1) bekezdése szerinti pénzmosás követhető el ilyen vagyonra. Leplező vagy elfedő célzatú (2) bekezdéses pénzmosásánál az alapcselekmény elkövetőjének részvétele a pénzmosásban az (1) bekezdésben meghatározott alakzathoz járuló bűnrészséggként értékelendő, azonban a (3) és (4) bekezdéses pénzmosásánál a bűnrészesi közreműködés elvárhatóságot kizáró okot testesít meg, ekként büntetlenséget eredményez. Vitatott kérdés volt eddig a szakirodalomban, hogy az ügyvédi honorárium, amelyet a védőügyvéd a bűnelkövetőtől adott esetben a bűncselekmény elkövetésével összefüggésben szerzett pénzből kap, lehet-e pénzmosás tárgya. Ha az ügyvéd tudja, hogy bűncselekményből származó pénzt vesz át, pénzmosást valósíthat meg a hatályos magyar szabályozás értelmében. Ugyanígy pénzmosás miatt vonandó felelősségre az, aki ügyvédi letétként elfogad olyan pénzt, amelyről tudja, hogy bűncselekmény elkövetéséből származik. A gondatlan pénzmosás Gál szerint külön alapeset, tekintettel arra, hogy önálló tényállása és minősített esetei vannak, az első négy szándékos bűnösségű alakzat közül egyiknek sem a gondatlan alakzata.¹²⁹³ A gondatlan pénzmosás esetében a gondatlanság a dolog vagy vagyon bűnös eredetének felismeréséhez kötődik, s tipikusan hanyagságként jelentkezik, viszont a konkrét elkövetési magatartásokat szándékosan valósítja meg az elkövető és ezzel más személy büntetendő cselekményéhez kapcsolódik. A pénzmosás ezen alakzata akkor büntetendő, ha az elkövetési tárgy más által elkövetett bűncselekményből származik, de minden esetben vizsgálendő, hogy a terhelt ténybeli alapon és reálisan hihetett-e abban, hogy az elkövetési tárgy legális forrásból származik. Ez különösen az Európa-szerte elterjedt ún. money mule jelenséghez, azaz a pénzfutárok közreműködésével elkövetett pénzmosáshoz kapcsolódik.¹²⁹⁴ Fontos, hogy a pénzmosás gondatlan alakzatával kapcsolatos büntethetőséget megszüntető ok kizárólag a pénzmosásra vonatkozik, az alapbűncselekményre nem.¹²⁹⁵

A pénzmosást nem nevesíti a Be. a gazdálkodással összefüggő kiemelt bűncselekmények sorában, ez részben indokolható, ugyanis a pénzmosás nem tartozik sem a gazdasági, sem pedig a gazdálkodással összefüggő bűncselekmények közé (BH 2014.7.), ti. az a bűnüldözés és az igazságszolgáltatás érdekeit veszélyezteti vagy sérti, továbbá kapcsolódhat a terrorizmushoz is, ám elsősorban a fegyver-, kábítószer- és emberkereskedelemből származó jövedelmek tisztára mosására szolgál. Molnár Gábor szerint indokolt lenne legalább részben bevonni a gazdálkodással összefüggő kiemelt bűncselekmények sorába a pénzmosást, amennyiben az

¹²⁹³ GÁL István László: A pénzmosás új magyar szabályozása 2021-től. *Büntetőjogi Szemle*, 2021/1. ujbtk.hu/prof-dr-gal-istvan-laszlo-a-penzmosas-uj-magyar-szabalyozasa-2021-tol/ (2023.09.24.)

¹²⁹⁴ MEZEI, 2023.

¹²⁹⁵ KARSAI, 2022. 979.p.

olyan deliktumokhoz kapcsolódik, amelyeket a Be. 10.§ (1) 3. pontja nevesít.¹²⁹⁶ A pénzmosás arra irányuló bűncselekmény, hogy a bűnös úton szerzett pénz eredetét leplezze, egyúttal lehetetlenné tegye az illegálisan szerzett pénz eredetének azonosítását, s azt legális forrásból származónak tüntesse fel. Kriminológiai aspektusból a pénz legalizálásának folyamata három mozzanatból áll: elhelyezés, bújtatás (rétegzés), integrálás, melyek keretében az elkövető olyan speciális pénzügyi manővereket visz véghez (pl. átutalás, átváltás, befektetés), amelyek révén a pénz eredeti, bűnös származása követhetlenné, majd végül felismerhetlenné válik. (BH 2019.125.). A pénzmosás alapvető jellegét tekintve nem *sui generis*, hanem járulékos, bűnkapcsolati alakzat, így szükségképpen egy más által, vagy az elkövető által korábban elkövetett büntetendő cselekményhez járul. Ez egyben azt is jelenti, hogy a pénzmosás az alapbűncselekménnyel semmilyen körülmények között nem állhat alaki halmazatban, kizárólag anyagi halmazatban: emiatt viszont térben és időben elkülönülten kell megvalósulnia az alapbűncselekménynek és a pénzmosásnak, ti. egy elkövetési magatartás vagy magatartássorozat egyidejűleg nem merítheti ki az alapbűncselekmény és a pénzmosás tényállását is (Kúria Bfv.I. 830/2017/16.). A látszólagos alaki halmazat soha nem lesz feloldható pénzmosás megállapítása révén.¹²⁹⁷ Például ha az elkövető a tévedésből birtokába került pénzt általa fiktív jogcímmel ellátott átutalás révén eltulajdonítja, ezzel a jogtalan elsajátítás törvényi tényállását meríti ki, s nem a pénzmosásét, hiszen nincs a cselekményt követő olyan magatartás, amely alapján megállapítást nyerhetne, hogy az elkövető a bűncselekményből származó pénz eredetének leplezése céljából azt elhelyezte, bújtatta, rétegezte vagy integrálta volna, ti. a pénz átutalása maga a jogtalan elsajátítás ez esetben (BH 2019.125). A büntetendő cselekmény kifejezés használata a törvényben alkalmassá teszi a pénzmosás tényállását arra, hogy az olyan esetekben is megállapítható legyen, amikor az alapcselekmény elkövetője személyében rejlő büntethetőségi akadály miatt nem büntethető, avagy büntethetősége időközben megszűnt.¹²⁹⁸ A büntetendő alapcselekmény vonatkozásában nem szükséges, hogy arról jogerős bírósági döntés szülessen a pénzmosás miatt folytatott eljárást megelőzően, de az alapcselekményt valamilyen mértékig bizonyítani kell. Nem elegendő a feltételezés, a feljelentéseken alapuló gondolatmenetek, hanem igazolni kell, hogy a pénz valóban büntetendő cselekményből származik.¹²⁹⁹ A kétszeres értékelés tilalma tekinthető az egység-többség tan egyik elvi alapjának, amelynek értelmében az egy vagy több bűncselekmény megállapítása során egy körülmény sem értékelhető kétszeresen, másfelől figyelembe kell venni a kétszeres értékelés tilalmának másik oldalát jelentő, valamennyi körülmény értékelésének követelményét is. Itt érdemes megjegyezni, hogy pénzmosás esetén a kétszeres értékelés tilalmába ütközhet a vagyonelkobzás elrendelése, ha ez már az alapbűncselekménynél megtörtént. A saját pénzmosás esetén csak azok a magatartások nyerhetnek önálló büntetőjogi értékelést, amelyek nem szükségszerű velejárói az alapbűncselekmény elkövetésének. Ennek fényében a vagyonnal összefüggésben igénybe vett pénzügyi szolgáltatások – a kétszeres értékelés tilalmára is tekintettel – csak akkor valósítják meg a büntettet, ha azok az eredetleplezési cél miatt túlmutatnak a bűncselekménnyel szerzett előny pusztá realizálásán. Az alapbűncselekményekből származó anyagi javak bankszámlára helyezése, átváltása, bankszámlák közötti átutalása vagy felvétele az esetek döntő hányadában csak a haszon realizálását vagy a bűncselekmények felderítésének elkerülését célozzák, nem a pénz eredetének leplezését, ezért ezek mindaddig büntetlen utócselekményként, s nem pénzmosásként értékelendők, amíg kétséget kizáró bizonyítottságot nem nyer az eredetleplezési célzat. Amennyiben az elkövető olyan pénzösszeghez jut hozzá, amiről tudja, hogy adott cég bűncselekményből származó pénze (hiszen fiktív szerződések alapján került hozzá), és azt utalja tovább valós jogcím nélkül, a bűnös tudattartam azon az alapon állapítható meg, hogy

¹²⁹⁶ TÓTH, 2018. 293.p.

¹²⁹⁷ GÁL, 2021.

¹²⁹⁸ KARSAI, 2022. 972.p.

¹²⁹⁹ GÁL, 2021.

tisztában volt azzal, hogy a rendelkezési joga alatt álló céghez olyan pénzösszeg érkezett, amely őt nem illeti meg, mert büntetendő cselekményből származik, s nem volt arra valós jogcíme, hogy megkapja, arra pedig végképp nem, hogy továbbutalja. Ezt a bizonyos eltitkolást, elleplezést tekinthetjük olyannak, ami a továbbutalás révén kimeríti a pénzmosás tényállását. Tóth meglátása szerint sajnálatos módon az a gyakorlat vált általánossá, amely önmagában az alapbűncselekményből származó anyagi javak bankszámlára helyezése, átváltása, átutalása, illetőleg a pénz felvétele és szétosztása alapján pénzmosás gyanúját veti fel, ugyanis szerinte ezek a magatartások „nem lépik túl az alapbűncselekményből származó haszon realizálásának, felhasználásának és biztosításának kereteit, így nem önálló bűncselekmények, legfeljebb [...] büntetlen utócselekmények”.¹³⁰⁰ Előbbiekből fakadóan a pénzmosás elkövetése fogalmilag kizárt mindaddig, amíg az alapcselekmény – vagy az alapcselekményt alkotó, önálló büntetőjogi értékelésre is alkalmas részcselekmény – elkövetése be nem fejeződik. Az alapbűncselekmény bevezetése után léphet csak a pénzmosás először kísérleti szakba, majd ezután állhat be a befejezettség stádiuma. A leplezés érdekében kifejtett magatartások jogi minősítéskor ezért körültekintően kell eljárni abban a tekintetben, hogy azok az alapbűncselekmény tényállásának keretei között értékelendők, avagy önállóan pénzmosást valósítanak meg.¹³⁰¹

A materiális statikus és a célzatos dinamikus pénzmosás elkövetője lehet akár tettesként, akár felbujtóként vagy bűnsegédként az alapbűncselekmény elkövetője is, a további három alakzatért viszont semmilyen formában nem büntethető. Ebből *argumentum a contrario* az következik, hogy az alapcselekmény tettese felelősséggel tartozik a saját büntetendő cselekményével kapcsolatos pénzmosásért is. A Btk. 399. § (9) bekezdésében meghatározott speciális büntethetőséget kizáró ok dogmatikailag lényegében bűncselekményegységet létesít ott, ahol valóságos anyagi halmazat megállapításának lenne helye a pénzmosás tekintetében. Vagyis visszaáll az a bűnkapcsolati deliktumoknál irányadó főszabály, hogy az alapcselekmény részese az ehhez kapcsolódó pénzmosásért nem büntethető, így utóbbi büntetlen utócselekményt képez.¹³⁰² Gál álláspontja szerint e szabályozás mégis beleütközik a humanizmus alapelvébe, hiszen a látszólagos anyagi halmazat egyik eseteként tartjuk számon, amikor emberieségi szempontból büntetlenül hagyjuk azt az utócselekményt, amelyet az elkövető azért követ el, hogy ne lepleződjön le a korábbi bűncselekményével. Egyes szerzők szerint a pénzmosást is illetően büntetlen utócselekményként kellene kezelni, ha saját bűncselekményből származó pénz mosásáról van szó.¹³⁰³ Itt utalnék vissza a korábban, a büntetlen utócselekmény elemzése kapcsán írtakhoz, jelesül hogy ezen elv érvényesülése alól legalább egy kivétel tehető. Ha egy személy bűncselekmény elkövetése révén nagy mennyiségű készpénzbevételhez jut, a pénzmosásra vonatkozó jogszabályok által előírt, a pénzintézetekre és más szolgáltatókra vonatkozó azonosítási és bejelentési kötelezettségek miatt könnyen gyanússá válhat, s a bejelentés nyomán büntetőeljárás indulhat ellene, így amennyiben el kívánja kerülni az alapbűncselekmény miatti lelepleződést, pénzmosást kell elkövetnie. A fenti példában szemléltetett logika szerint a pénzmosásnak ekkor büntetlen utócselekménynek kellene minősülnie, azonban több nemzetközi és EU-s kötelezettségünknek megfelelően a magyar Btk. akkor is büntetni rendeli a pénzmosást, ha azt az alapbűncselekmény elkövetője realizálja, következésképp ezekben az esetekben a két bűncselekmény halmazata valódivá válik.¹³⁰⁴ Tóth meglátása szerint a pénzmosást ebben az esetben nem megállapítandó utócselekményként szükséges kezelni, s elegendő a büntetéskiszabás során értékelni az elkövető bűncselekmény elkövetése révén szerzett javakkal kapcsolatos célját. Ambrus szerint

¹³⁰⁰ TÓTH, 2018. pp. 420-422.

¹³⁰¹ MEZEI, 2023.

¹³⁰² AMBRUS István: Büntetőjog 2021 – a pénzmosás újrhangolt tényállása és a hálapénz kriminalizálása. *Büntetőjogi Szemle*, 2020/2. ujbtk.hu/dr-ambrus-istvan-buntetojog-2021-a-penzmosas-ujrahangolt-tenyallasa-es-a-halapenz-kriminalizalasa/ (2023.10.01.)

¹³⁰³ GÁL, 2021.

¹³⁰⁴ BALOGH-TÓTH, 2015. pp. 238-243.

nem elfogadható az a nézet, amely szerint az említett esetben a pénzmosás nem veszítheti el önállóságát tekintettel arra, hogy büntetlen utócsелеkményről csak akkor beszélhetünk, ha az alapcsелеkménnyel okozott jogtárgysérelmet nem fokozza, ugyanis például a költségvetési csalás további jogtárgysérelmet okoz az alapbűncselekményen felül, önállóságának elvesztésére az elvárhatóság hiányára figyelemmel mégsem hozható fel kifogás.¹³⁰⁵ A Kúria BH 2014.7. szám alatt közzétett döntésében rámutat, hogy „a pénzmosás nem a csalás büntetlen utócsелеkménye, minthogy a törvény a pénzmosást kifejezetten kiemelte a lehetséges utócsелеkmények köréből”. Tóth szerint azonban az ügynek nem ez volt a lényegi eleme, hanem az, hogy „a vádlottak a pénz eredetének leplezése és tényleges útjának elfedése érdekében a háttérben gazdasági ügyletek látszatát keltve, további banki műveleteket végeztek”, ez pedig felvethette volna a pénzmosás lehetőségét.¹³⁰⁶ Mezei Kitti akként fogalmaz, hogy e döntést nem lehet kiterjesztően értelmezni, már csak abból kifolyólag sem, hogy jelentősége nem abban áll, hogy a pénzmosást önálló bűncselekményként kell értékelni a jogalkotói akarat tükrében, s emiatt nem minősülhet büntetlen utócsелеkménynek. A bíróság sokkal inkább arra hívta fel a figyelmet, hogy az adott esetben a pénzösszegek továbbutalására már nem a csalással okozott kár realizálása érdekében került sor, hanem az így megszerzett pénz eredetének leplezése érdekében, ami alapján az alapbűncselekményként értékelendő csaláson túlmenően járulékosan a pénzmosás is megvalósult.¹³⁰⁷

4.2. A költségvetési csalásról

A Csemegi-kódex az adócsalás tényállását még nem ismerte, az először az 1920. évi XXXII. törvény (Acs.) 1.§-ában került definiálásra. Az 1961. évi V. törvény 248.§-ában, az 1978. évi IV. törvény pedig 310.§-ában szabályozta az adócsalás törvényi tényállását.¹³⁰⁸ A költségvetési csalás tényállását a régi Btk.-ba annak módosításáról rendelkező 2011. évi LXIII. törvény vezette be 2012. január 1-jei hatállyal, már az új Btk. megalkotásának kapujában, ugyanis ekkor került sor az állami bevételek és kiadások büntetőjogi védelme szabályozásának reformjára. A jogalkotó ennek során a költségvetést sértő bűncselekményeket (adócsalás, munkáltatással összefüggésben elkövetett adócsalás, visszaélés jövedékkel, jövedéki gazdaság, csempészet, jogosulatlan gazdasági előny megszerzése, Európai Közösségek pénzügyi érdekeinek megsértése, áfára elkövetett csalás) újrakodifikálta és költségvetési csalás néven rendelte büntetni, ezt a megoldást vette át hatályos büntető törvénykönyvünk is. A költségvetési csalás valamennyi, korábban más törvényi tényállásban szabályozott költségvetést, vagy annak valamely alrendszerét, illetőleg a társadalombiztosítás pénzügyi alapjait károsító megtévesztő magatartást büntetni rendeli. E törvényi tényállás megalkotásának jogalkotói indoka nem az egyes tényállások dekriminalizálása, hanem a költségvetést károsító bűncselekmények következetes üldözésének biztosítása volt. (BH 2013.323.). Költségvetési csalás a Btk. 462. § (3) bekezdése alapján csak ötszázezer forintot meghaladó vagyoni hátrány okozása esetén kerülhet megállapításra. Ezen értékhatár alatt a Szabs. tv. 209. § (1) bekezdése alapján vámszabálysértés valósul meg, amely a Szabs. tv. 209. § (2) bekezdése értelmében gondatlan elkövetés esetén is megállapítható az elkövető terhére. A bűncselekmény jogi tárgya az államháztartás fiskális bevételeinek biztosításához és a költségvetés prudens működéséhez fűződő társadalmi érdek. A költségvetési csalás törvényi tényállása három alapesetet foglal magában: a Btk. 396. § (1) szerinti „valódi költségvetési csalást”, a (6) szerinti „jövedéki költségvetési csalást”, s a (7) szerinti „adminisztratív költségvetési csalást”, ezen túlmenően (8) bekezdésében tartalmaz még egy korlátlan enyhítést lehetővé tévő rendelkezést. Ezek részletes

¹³⁰⁵ AMBRUS, 2014. pp. 282-284.

¹³⁰⁶ TÓTH, 2018. pp. 420-422.

¹³⁰⁷ MEZEI, 2023.

¹³⁰⁸ MOLNÁR Gábor Miklós: Az adócsalás a költségvetési csalásban. Budapest, HVG-ORAC, 2011. pp. 29-30.

bemutatására a pályamunka terjedelmi kötöttsége okán nem vállalkozom, kizárólag azokra a neuralgikus pontokra térek ki bővebben, amelyek az egység-többség tanához kötődnek.

A korábbi szabályozás nem tudta kezelni a költségvetési be- és kifizetések heterogén rendszerét sértő bűncselekményeket, ti. a pénzeszközök több költségvetésből is származhatnak, így például a nemzeti és európai uniós közös kezelésű támogatások esetén nehézségbe ütköztek a bíróságok a sérelmet szenvedett költségvetés megállapítása terén. 2012. január 1. napját megelőzően az uniós és magyar költségvetésből származó támogatások megszerzése érdekében kifejtett csalárd magatartások csalás, jogosulatlan gazdasági előny megszerzése és az Európai Közösségek pénzügyi érdekeinek megsértése halmazataként minősült azzal azonban, hogy az azonos költségvetés sérelmére elkövetett, 5 évi szabadságvesztésnél súlyosabban fenyegetett csalás magába olvasztotta a két másik, enyhébben büntetendő deliktumot (BH 2020.93.). A 2011. évi Btk. módosítás megteremtette a költségvetés bevételi és kiadási oldalának egységes büntetőjogi védelmét. Az új koncepció a költségvetés védelmének minden eddiginél nagyobb jelentőséget kívánt tulajdonítani, mert a korábbi „részletező” szabályozási rendszer nem tudott megfelelően reagálni a költségvetést károsító bűncselekmények valamennyi formájára. A jogalkotó végül azáltal oldotta meg a problémát, hogy a költségvetési csalás tényállásának megszövegezésekor az „egy vagy több költségvetésnek” fordulatot alkalmazta, ezzel törvényi egységet teremtve a máskülönben halmazatot képező bűncselekmények között. A 2011. évi LXIII. törvény miniszteri indokolásának egység-többség megítélésére vonatkozó megállapításai a következők voltak: „Az eddigi szabályozások nem voltak alkalmasak arra, hogy megszüntessék a kényszer- vagy automatikus halmazatokat, amelyekről azonban a gyakorlat – teljes joggal – idegenkedik. A törvényi egység megteremtésével e probléma kiküszöbölődik.” Ellenben ezt követően úgy folytatódik az indokolás, hogy „a bűncselekmény rendbelisége és a folytatóság megítélése tekintetében az új tényállás az adócsalás esetében kialakult gyakorlatra kiható változást nem eszközöl”. Az ambivalencia nyilvánvaló: ha a bűncselekményi tényállás törvényi egység, azaz egy bűncselekmény, akkor több rendbeli elkövetést szükségszerűen nem lehet megállapítani.¹³⁰⁹ Márpedig így nyilvánvalóan nem tarthatók az adócsalás rendbelisége kapcsán a korábbiakban kialakult elvek, amelyeket már saját korukban is bírálat ért. Molnár helytállóan akként fogalmazott, hogy az a gyakorlat, amely az adónemek számához igazítja az adócsalás rendbeliségét ellentétben áll a büntetőjogi gondolkodás alapjaival. Ott ugyanis, ahol a bűncselekménynek van sértettje, a büntetőjog a sértettek számából kiindulva állapítja meg a rendbeliséget. Az adócsalásnak van sértettje, az vagy az állam vagy az önkormányzat.¹³¹⁰

Kérdésként merül fel, hogy a költségvetési csalás a hagyományos dogmatikai kategorizálás alapján mely törvényi egységi típusba sorolható. A hazai jogirodalom képviselői e vonatkozásban számos álláspontot fogalmaztak meg. Molnár és Miskolczi Barna nézete szerint a költségvetési csalás összefoglalt bűncselekmény és az egységesen meghatározott eredmény foglalja egységbe az egyes elkövetési cselekményeket.¹³¹¹ Barkaszi Attila szintén azon megközelítés mentén fogalmazta meg álláspontját, miszerint a törvényhozó – a jogszabály megalkotása során is határozottan kifejezésre juttatott, és a miniszteri indokolásban is egyértelműen kifejtett célja szerint – a korábban pénzügyi bűncselekményként, jelenleg költségvetést károsító bűncselekményként szabályozott büntetendő magatartást összefoglalt bűncselekményként alkotta meg. Kondorosi András és Nagy Ferenc ezzel ellentétben vitatják a költségvetési csalás összetett bűncselekményi jellegét. Azzal érvelnek, hogy az összefoglalt bűncselekmény létrehozatalának törvényhozói indoka, hogy a jogalkotó adott esetben

¹³⁰⁹ LENGYEL Tibor: Törvényi egység a költségvetési csalásban és annak érvényesülési lehetőségei a gyakorlatban. *Magyar Rendészet*, 2021/2, 33.p.

¹³¹⁰ MOLNÁR, 2011. 160.p.

¹³¹¹ MOLNÁR Gábor Miklós: A költségvetést károsító bűncselekmények. In Belovics Ervin – Molnár Gábor Miklós – Sinku Pál: Büntetőjog II.: különös rész. A 2012. C. törvény alapján. Budapest, HVG-ORAC, 2013. 693. p.

a halmazati büntetést nem tartja elégségesnek, ezért az egymással akár összefüggésben sem lévő részcsелеkményeket egységbe foglalja éppen annak érdekében, hogy a halmazati büntetésnél súlyosabb szankciót tudjon kilátásba helyezni. A költségvetési csalásra ez a megállapítás véleményük szerint nem alkalmazható, ennek konzekvenciájaként nézetükben a költségvetési csalás a törvényi egység olyan különleges esete, amelyben a jogalkotó kifejezett rendelkezése folytán közömbös a sértettek száma, annak a rendbeliségre kihatása nincsen. Jacsó Judit is amellett foglal állást, hogy a költségvetési csalás – az okozott eredményre tekintettel – a törvényi egység egy sajátos esete.¹³¹² A Kúria olvasatában a BH 2022.258. alapján a költségvetési csalás egysége egy sajátos különös részi törvényi egység, nem azonos a Btk. általános részében szabályozott folytatólágosság törvényi egységével, ezért a költségvetési csalás törvényi egységének megvalósulása szempontjából nincs jelentősége az egyes részcsелеkmények között eltelt hosszabb időnek.

Az 1978. évi Btk. szerinti adócsalás esetében a bűnhalmazatban álló deliktumok rendbelisége az adóbevallási időszakok és adónemek differenciáltságához igazodott, mindazonáltal a rövid időközönként, ugyanarra az adónemre többször elkövetett adócsalási cselekmények folytatólágos egységbe olvadtak, ez különös jelentőséggel bírt az áfa adónemhez kapcsolódó negyedéves és havi bevallások tekintetében. Az adóbevételt csökkentő részcsелеkmények a csalással halmazatot képeztek, feltéve, hogy ez utóbbi törvényi kritériumai fennálltak. Minekután a költségvetési csalás törvényi egységként nyert szabályozást, vonatkozásában a cselekmények elbírálása során nincs már jelentősége annak, hogy melyik cselekmény melyik költségvetést (egyet vagy többet), annak melyik oldalán, mikor és hányszor sértette, az egyes részcsелеkmények tekintetében a folytatólágosság megállapítása kizárható (EBH 2019.6.), továbbá a költségvetés bevételi oldalán elkövetett bűncselekmény vonatkozásában megszűnt az adónemenkénti halmazat megállapíthatósága is. Konklúzióként megállapítható, hogy az új tényállás kiküszöböli az alaki halmazat jelentette bonyolultabb problémákat, jelesül az áfára elkövetett csalás és az adócsalás együttes megállapításának kérdéskörét, illetőleg azoknak az eseteknek a megítélésével kapcsolatos polémiákat, ahol az elkövető egy vagy több cselekménye folytán több költségvetés sérül.¹³¹³

A 6/2009. BJE határozat nyújt eligazítást arra az esetre, ha valamely törvényi egységet alkotó több részcsелеkményből álló bűncselekmény jogerős elbírálását követően vetődik fel annak szükségessége, hogy az egyébként e törvényi egységbe tartozó, de a jogerős ítélettel még el nem bírált részcsелеkmények miatt az elkövetővel szemben a büntetőjogi felelősség megállapításra kerüljön (EBH 2015.17.). Eszerint amennyiben a bíróság a vád tárgyává tett és a bűncselekmény egységébe tartozó cselekményt jogerősen elbírálta, határozata e bűncselekmény tekintetében res iudicatát eredményez, így nincs helye újabb vádemelésnek olyan részcsелеkmény miatt, amely a már elbírált bűncselekményi egységbe tartozik, de nem képezte a jogerős határozatban megállapított tényállás részét, ez utóbbi esetben a Be. 637.§ (1) bekezdés ab) pontja alapján perújításnak lehet helye (BH 2019.130.). Hasonlóképp alaki halmazat esetén nincs helye vádemelésnek olyan részcsелеkmények tekintetében, melyek ugyan nem képezték a jogerős határozat alapjául szolgáló tényállás részét, azonban a már elbírált bűncselekményekkel alaki halmazatba tartoznak (EBH 2017.16.). A res iudicata nem felülvizsgálati, hanem perújítási ok, márpedig ha nem a cselekmény ismételt elbírálása jogsértő, hanem az, hogy a cselekmény elbírálása a res iudicata téves értelmezése folytán elmaradt, nem perújításnak, hanem felülvizsgálatnak van helye, méghozzá eljárási jogsértés alapján (EBH 2019.6.). Összegezve, ha utóbb derül ki, hogy a terhelt a korábbi ítélet meghozatala előtt további olyan cselekményeket is megvalósított, amelyek a már elbírált

¹³¹² LENGYEL, 2021. 34.p.

¹³¹³ MISKOLCZI Barna: A költségvetési csalás mint az európai unió pénzügyi érdekeit sértő bűncselekmény. Budapest, Nemzeti Közszoalgalati Egyetem Közszoalgalati Továbbképzési Intézet, 2020. nke.hu/xmlui/bitstream/handle/123456789/16264/A%20koltsegvetsesi%20csalas.pdf?sequence=1 (2023.09.28.)

bűncselekményegységbe tartoznak, a többszöri eljárás tilalma folytán újabb büntetőeljárás lefolytatása kizárt. A helyes gyakorlat ezekben az esetekben csak az lehet, hogy a részselekmények a tettazonosság folytán ítélt dolognak minősülnek. Ez a bűncselekményegység valamennyi esetére vonatkoztatható. Tehát ilyen esetekben csak perújítási eljárás indulhat, amelyben az eljárás tárgya már nem a vád, hanem a jogerős bírósági ítélet.¹³¹⁴

Az adócsalás 2011. december 31-ig hatályban volt tényállása tekintetében az 1978. évi Btk. az üzletszerűséget mint minősítő körülményt a törvény nem ismerte. Ennek ellenére a joggyakorlat egyértelműen afelé hajlott, hogy a rendszeres haszonszerzésre törekedve elkövetett adócsalásnak ilyesfajta jellegét súlyosító körülményként indokolt figyelembe venni a büntetéskiszabás során (példa a Pécsi Ítéltábla Bf.II.309/2012/13. számú ítélete). A 37. BK vélemény szerint az üzletszerűen elkövetett bűncselekmény alapján főszabályként attól függően állapítható meg bűnhalmazat vagy bűncselekményegység, hogy az üzletszerűség elhelyezésére minősítő körülményként vagy az alaptényállás elemeként került-e sor. A költségvetési csalás e szabály alól kivételt képez tekintettel arra, hogy e deliktum több költségvetés sérelmére elkövetve sem minősül többrendbeliként. Ennek fényében a törvényi egységként szabályozott költségvetési csalásból annak üzletszerű elkövetése sem hozhat létre több bűncselekményt. Ezzel kapcsolatosan felmerül egy kriminológiai aspektusú kérdés: el lehet-e követni a költségvetési csalást olyan formában, hogy az elkövető ezáltal nem törekszik rendszeres haszonszerzésre? Véleményem szerint nincs kizárva ennek lehetősége, mégis a költségvetési csalás az esetek túlnyomó részében üzletszerűen elkövetettként valósul meg, ti. annak elkövetői tipikusan rendszeres gazdasági tevékenységből származó jövedelmük kapcsán nem tesznek eleget adófizetési kötelezettségüknek. Erre tekintettel a fiktív bizonylatok adóhatóságához történő benyújtása, hamis adóbevallások készítése, stb. szintén rendszeresen valósul meg. Az elkövetőt jellemzően az adóelkerülés motiválja, így a haszonszerzési célzat az esetek többségében megállja a helyét. Tehát ebben az értelemben aggályos a jelenlegi joghelyzet: a jogalkotó a költségvetési csalás általában megvalósuló esetét minősített esetként, a kivételes eseteket alapesetként szabályozza, ezáltal felülírja az alap- és minősített esetek egymáshoz való rendes viszonyrendszerét.¹³¹⁵ Célravezetőbb megoldás lenne, ha a jogalkotó az üzletszerűséget mint a költségvetési csalás minősített esetét megszüntetné úgy, hogy az üzletszerűséget az alapesetnek sem tenné tényállási elemévé, hanem a régi szabályozást tükrözve a jogalkalmazókra bízna, hogy a bűnelkövetés üzletszerű jellegét a büntetéskiszabás körében megfelelő súllyal, súlyosító körülményként vehessék figyelembe. Előbbiekből azonban nem vonható következtetés arra, hogy a költségvetési csalás több, önállóan elévülő bűncselekményből állna, ti. egyrendbeli folytatólagos bűncselekmény is lehet üzletszerű, ha az elkövetés kimeríti annak törvényi feltételeit, ugyanakkor részselekményeinek önálló elévülése kizárt. Az azonos megítélés alapja e körben az, hogy mindkét esetben törvényi egységről van szó (BH 2020.93.). A törvényi egység folytán egyrendbeli deliktumnak minősülő költségvetési csalás esetén lehetőség van üzletszerűség megállapítására feltéve, hogy az egyes cselekmények különböző időben valósulnak meg és törvényi egységbe foglalás hiányában valódi anyagi halmazatot képeznének.¹³¹⁶

Az előzőekben már említett 2022. március elsején hatályba lépett Btk. módosítás nem csak az emberölés törvényi tényállását bolygatta meg, hanem a halmazatra vonatkozó hosszú idők óta változatlan általános szabályokat is kiegészítette azzal, hogy immár rögzíti az egységbe foglalás eljárásjogi határidejét (lásd Btk. 6.§ (3) bekezdés). A kiegészítés elsődleges indokaként egyfajta támpont megalkotása jelölhető meg, méghozzá azon kérdés eldöntéséhez kapcsolódóan, hogy

¹³¹⁴ ELEK Balázs: A jogerő a büntetőeljárásban. Debrecen, Debreceni Egyetem Állam- és Jogtudományi Kar Büntető Eljárásjogi Tanszéke, 2012. pp. 154-156.

¹³¹⁵ NAGY Ferenc: A magyar büntetőjog általános része. Budapest, HVG-ORAC, 2010. 101.p.

¹³¹⁶ KARSAI, 2022. pp. 958-961.

a több részcselekményt egységbe foglaló bűncselekmények tekintetében mi legyen az a végső időpont, amelytől fogva az egységképző hatás megszűnik, s a további cselekmények külön bűnhalmazati értékelést vagy újabb elítélést tehetnek lehetővé. E kérdés arra tekintettel bír kiemelt fontossággal, hogy a természetes vagy törvényi egységbe tartozó részcselekményeket egy eljárásban kell elbírálni, hiszen a 6/2009. BJE határozatban foglaltak alapján a jogerőhatás rájuk egyébként is kiterjed. A költségvetési csalás megítélése tekintetében korábban nagyfokú divergencia jellemezte a joggyakorlatot: abban javarészt egyetértés volt, hogy a különböző költségvetési bevételtípusokra elkövetett bűncselekmény törvényi egységnek minősül és a költségvetésnek okozott vagyoni hátrány megállapítása során ezek összege összeadandó, azonban az egységet lezáró időpontot tekintve egymásnak feszültek a különféle álláspontok. A törvényi egységet a Btk. 6.§ (3) bekezdése hatályba lépéséig – 2022. március 1. – a jogerős ügydöntő határozat meghozatala, azt követően pedig a cselekményegységbe tartozó egyes részcselekmények miatt első alkalommal történő vádemelés zárja le, ennek fényében valamennyi, az addig eltelt időszakban megvalósult tényállásszerű cselekmény a törvényi egység körébe tartozik, függetlenül attól, hogy az egyes részcselekmények önmagukban elérik-e a bűncselekmény alsó értékhatárát képező vagyoni hátrány mértékét (BH 2018.162.). A vádemelést követően megvalósított részcselekmények már bűnhalmazati értékelést tesznek szükségessé. Ezzel ellentétben Miskolczi szerint csak az önmagukban is bűncselekménynek minősülő magatartások lehetnek a költségvetési csalás részcselekményei. A módosítás a vádkiterjesztés, illetőleg az ügyek egyesítésének lehetőségét nem korlátozza, ellenben a vádkiterjesztés anyagi jogi következményein változtat: 2022. március 1-jétől a vádkiterjesztésbe tartozó részcselekmények az eredeti vádban foglaltakkal a korábbi természetes, avagy törvényi egység helyett halmazatban fognak állni. A Btk. 462. § (3) bekezdésére figyelemmel az ötszázezer forintot meg nem haladó vagyoni hátrányt okozó részcselekmények a minősítés szempontjából nem vehetők figyelembe. Ez esetben vámba elkövetett költségvetési csalásra a vámszabálysértés szabályait kell alkalmazni, ha pedig a költségvetési csalás a többi elkövetési tárgy vonatkozásában valósult meg, a vonatkozó jogszabályokban meghatározottak szerinti szankcionálásra van mód. (adók esetében például késedelmi pótlék, adóbírság, mulasztási bírság).¹³¹⁷ A cselekményegységet lezáró tény bekövetkezte előtt elkövetett valamennyi részcselekmény a költségvetési csalás törvényi egységébe tartozik, azok jogerős elbírálása ítélt dolgot eredményez a törvényi egységbe tartozó, de el nem bírált részcselekmény vonatkozásában. Az ilyen részcselekmények miatt önálló vádemelés esetén az eljárás megszüntetésének, s a törvényi feltételek fennállása mellett a jogerős ügydöntő határozattal szemben perújítási eljárás lefolytatásának van helye. Kétségtelen, hogy *res iudicatát* csak az ugyanazon bűncselekmény miatti jogerős elítélés alapoz meg. A korábbi Btk. szerinti adócsalás és a költségvetési csalás sem fogalmilag, sem tartalmilag nem tekinthetők azonos bűncselekménynek, így egységbe nem foglalhatók (BH 2022.258.) Hangsúlyozandó, hogy a Btk. 6.§ (3) bekezdésének alkalmazhatóságát a 2022. március 1-jét megelőzően elkövetett cselekményekre minden esetben in concreto kell vizsgálni, ugyanis in abstracto nem eldönthető, hogy az egyes bűncselekményeknél a korábbi egységi vagy az új szabályozásbeli halmazati értékelés a kedvezőbb.¹³¹⁸

¹³¹⁷ MISKOLCZI, 2020.

¹³¹⁸ KARSAI, 2022. pp. 54-55.

5. ZÁRÓ GONDOLATOK

Dolgozatomban törekedtem annak bemutatására, hogy milyen elméleti és gyakorlati jelentőségű tényezők játszanak szerepet abban, hogy az egység-többség régóta kutatott, vitatott kérdésekkel átszőtt területe alapul szolgálhasson egy pályamű elkészítéséhez a XXI. században is.

Zárásként röviden felvetném a pénzmosás és a költségvetési csalás halmazatban történő megállapíthatóságának kérdéskörét. E két deliktum halmazata akkor jöhet létre aggálytalanul, ha a történeti tényállásból mindkét bűncselekmény tényállási elemei egyértelműen megállapíthatók. Ugyanakkor nincs lehetőség e két bűncselekmény halmazatban történő értékelésére akkor, ha a pénzmosás elkövetési magatartása csupán a költségvetési csalás elkövetéséből származó dolog megszerzését szolgálja. Fiktív számlák útján az adófizetési kötelezettség csökkentése érdekében elkövetett költségvetési csalás esetében ugyancsak nem jön létre halmazat a pénzmosással, feltéve, hogy a számlák felhasználásának a célja nem az eredetleplezés, hanem azon látszat megteremtése, hogy a számlák valós gazdasági eseményeken alapulnak.¹³¹⁹

¹³¹⁹ MISKOLCZI, 2020.

6. BIBLIOGRÁFIA

Felhasznált szakirodalom

- AMBRUS István: A bűncselekményi egység egyes eljárásjogi vonatkozásai: doktori értekezés. Szeged, 2012. acta.bibl.u-szeged.hu/29246/1/juridpol_074_013-023.pdf (2023.08.25)
- AMBRUS István: Büntetőjog 2021 – a pénzmosás újrahangolt tényállása és a hálapénz kriminalizálása. *Büntetőjogi Szemle*, 2020/2. hujbtk.hu/dr-ambrus-istvan-buntetojog-2021-a-penzmosas-ujrahangolt-tenyallasa-es-a-halapenz-kriminalizalasa/ (2023.10.01.)
- AMBRUS István: Egység és halmazat: régi dogmatikai kérdés, új megközelítésben. Szeged, Szegedi Tudományegyetem Állam-és Jogtudományi Kar Büntetőjogi és Büntető eljárásjogi Tanszék, 2014.
- BALOGH Ágnes - TÓTH Mihály (szerk.): Magyar büntetőjog: általános rész. Budapest, Osiris Kiadó, 2015.
- CSEMEGI Károly: A correctionalisatio. *Magyar Igazságügy*, 1880/14/6., 494. p. library.hungaricana.hu/hu/view/DTT_FOLY_MagyarIgazsagugy_1880/?pg=1012&layout=s (2023.08.10.)
- ELEK Balázs: A jogerő a büntetőeljárásban. Debrecen, Debreceni Egyetem Állam- és Jogtudományi Kar Büntető Eljárásjogi Tanszéke, 2012.
- FINKEY Ferencz: Az egység és többség tana a büntető jogban: egy büntetendő cselekmény és bűnhalmazat. Steinfeld Jenő, Sárospatak, 1895.
- FÖLDVÁRI József: Az egység és a halmazat határesetei a büntetőjogban. Budapest, Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, 1962.
- FÖLDVÁRI József: Magyar büntetőjog: általános rész. Budapest, Osiris Kiadó, 2006.
- KARSAI Krisztina (szerk.): Nagykomentár a Büntető Törvénykönyvhöz. Budapest, Wolters Kluwer, 2022.
- LENGYEL Tibor: Törvényi egység a költségvetési csalásban és annak érvényesülési lehetőségei a gyakorlatban. *Magyar Rendészet*, 2021/2.
- MEZEI Kitti: A pénzmosás egyes esetei a bírói gyakorlat tükrében, különös tekintettel a saját és a gondatlan pénzmosásra. *Kúriai Döntések: bírósági határozatok*, 2023/3.
- MISKOLCZI Barna: A költségvetési csalás mint az európai unió pénzügyi érdekeit sértő bűncselekmény. Budapest, Nemzeti Közszolgálati Egyetem Közigazgatási Továbbképzési Intézet, 2020. nkorepo.uninke.hu/xmlui/bitstream/handle/123456789/16264/A%20koltsegvetesi%20csala.s.pdf?sequence=1 (2023.09.28.)
- MOLNÁR Gábor Miklós: Az adócsalás a költségvetési csalásban. Budapest, HVG-ORAC, 2011.
- MOLNÁR Gábor Miklós: A költségvetést károsító bűncselekmények. In BELOVICS Ervin – MOLNÁR Gábor Miklós – SINKU Pál: Büntetőjog II.: különös rész. A 2012. C. törvény alapján. Budapest, HVG-ORAC, 2013.
- NAGY Ferenc: A magyar büntetőjog általános része. Budapest, HVG-ORAC, 2010.
- NAGY Henriett: A pénzmosás magyarországi jogi szabályozásának vázlata. *Magyar Rendészet*, 2020/1. real.mtak.hu/123503/1/714-Cikk%20szöveg-9523-1-10-20200602.pdf (2023.10.01.)
- GÁL István László: A pénzmosás új magyar szabályozása 2021-től. *Büntetőjogi Szemle*, 2021/1. ujbtk.hu/prof-dr-gal-istvan-laszlo-a-penzmosas-uj-magyar-szabalyozasa-2021-tol/ (2023.09.24.)
- SZOMORA Zsolt: 2022. március 1-től megváltozik a több ember sérelmére elkövetett emberölés szabályozása. <https://jogaszegylet.hu/jogelet/2022-marcius-1-tol-megvaltozik-a-tobb-ember-serelmere-elkovetett-emberoles-szabalyozasa/> (2023.09.06.)

- TÓTH Mihály: A látszólagos anyagi halmazat egyes kérdései – gyakorlatias nézőpontból. In MOLNÁR Gábor Miklós - KOLTAY András (szerk.): Bonus Iudex – Ünnepi kötet Varga Zoltán 70. születésnapja alkalmából. Budapest, Pázmány Press, 2018.

Felhasznált jogi források

- 1878. évi V. törvénycikk a magyar büntető törvénykönyv a büntettekről és vétségekről (Csemegi-kódex)
- 1920. évi XXXII. törvénycikk az államkincstár megkárosítására irányuló büntettekről és vétségekről (adócsalásról)
- 1950. évi II. törvény a büntetőtörvénykönyv általános részéről (Bt.)
- 1961. évi V. törvény a Magyar Népköztársaság Büntető Törvénykönyvéről
- 1978. évi IV. törvény a Büntető Törvénykönyvről (rég, korábbi Btk.)
- 2001. évi CXXI. törvény a Büntető Törvénykönyvről szóló 1978. évi IV. törvény módosításáról
- 2011. évi LXIII. törvény a Büntető Törvénykönyvről szóló 1978. évi IV. törvény és egyes törvények pénzügyi büncselekményekkel összefüggő módosításáról
- 2012. évi II. törvény a szabálysértésekről, a szabálysértési eljárásról és a szabálysértési nyilvántartási rendszerről (Szabs. tv.)
- 2012. évi C. törvény a Büntető Törvénykönyvről (Btk.)
- 2015. évi LXXVI. törvény egyes büntetőjogi tárgyú törvények módosításáról
- 2017. évi XC. törvény a büntetőeljárásról (Be.)
- 2020. évi XLIII. törvény a büntetőeljárásról szóló törvény és más kapcsolódó törvények módosításáról
- 2021. évi CXXXIV. törvény egyes büntetőjogi tárgyú és ehhez kapcsolódóan egyéb törvények módosításáról

Felhasznált bírósági döntések

- BH 1995.257.
- BH 2004.174.
- BH 2013.1.
- BH 2013.323.
- BH 2014.7.
- BH 2018.162.
- BH 2019.125.
- BH 2019.130.
- BH 2020.93.
- BH 2022.174.
- BH 2022.258.
- EBH 2015.17.
- EBH 2017.16.
- EBH 2019.6.
- 1/2000. BJE határozat
- 2/2002. BJE határozat
- 1/2006. BJE határozat
- 6/2009. BJE határozat
- 3/2011. BJE határozat
- 2/2018. BJE határozat
- 31. BK vélemény
- 34. BK vélemény

- 37. BK vélemény
- 39. BK vélemény
- 40. BK vélemény
- 42. BK vélemény
- 56. BK vélemény
- 87. BK vélemény
- Kúria Bfv.I. 830/2017/16. számú döntése
- Pécsi Ítéltábla Bf.II.87/2010/6. számú döntése
- Pécsi Ítéltábla Bf.II.309/2012/13. számú döntése

BEDŐ KATA

Tanúvallomás, mint a téves ítélet eredője

„Ha őszintén beismerjük emberi gyarlóságainkat, ha nem restelljük bevallani, hogy tévedés alól a legműveltebb ember, s így a bíróság sincs kivéve, a büntetőeljárás terén is nem az abszolút, feltétlen, hanem csak az emberi igazság megvalósítása lehet a feladatunk. De ezt az emberi igazságot aztán kötelességünk az emberileg lehető legalaposabban elérni s annak elérését vagy legalább megközelítését a lehető legjobban biztosítani.”

1. BEVEZETÉS

A technika rohamos fejlődése ellenére is mind a mai napig a büntetőeljárásban a tanúvallomás a legfontosabb bizonyítási eszköz. Ugyanis a tanúvallomás útján származik a legtöbb közvetlen ismeretünk ahhoz, hogy a valóságnak objektíve megfelelő módon lehessen a történeteket rekonstruálni. Az egyik legsúlyosabb problémát a büntető igazságszolgáltatásban a szemtanúk általi téves azonosítás folytán keletkező bizonyítékok jelentik. Mégis nélkülözhetetlen a bizonyításban a tanú, aki nélkül az igazságszolgáltatás aligha létezne. A tanúvallomás kihallgatás útján keletkezik. Fontos kiemelni, hogy emberi életeket befolyásoló jogi következményeket vonhat maga után, így ennél fogva hatványozottan fontos az, hogy pontosnak, félreérthetetlennek és befolyástól mentesnek kell lennie.

Hogy a tanúvallomás bizonyítási eszközként felhasználható legyen, nagyrészt a kihallgatási módszerek függvénye. Kijelenthető, hogy számos jogász, nyelvész és pszichológus érvelt és érvel a mai napig amellyel, hogy a kihallgatási módszerek vizsgálatát úgynevezett interdiszciplináris módon kell megközelíteni. A minél hatékonyabb kihallgatási stratégiák feltárásában kiemelten fontos szerep tudható a nyelvtudomány, a pszichológia, a jogtudomány, illetve a kriminalisztika eredményeinek, ezek tehát mellőzhetetlenek és megkerülhetetlenek. A vádlott bűnösnek való azonosítása minden büntetőeljárás során fajsúlyos kérdés, és nagyon gyakran az egyetlen eldöntendő kérdés is. Részletes dokumentumok bizonyítják a téves azonosításból eredő téves elítélések gyakoriságát, és régóta ismert és köztudott tény, hogy a téves azonosítás milyen veszélyt jelent magára a büntető igazságszolgáltatás eszményére. Felix Frankfurter bírósági elnök szavait idézve: „Az idegenek azonosítása közmondásosan megbízhatatlan.”

A bűnüldöző hatóságok által a bizonyítékok beszerzése során alkalmazott helytelen szuggesztív eljárások nagyon sok téves azonosításért felelősek, természetesen a hibák nagy többsége az emberi emlékezet s érzékelés eredendő megbízhatatlanságának, valamint az emberi fogékonyságnak a folyománya.

A tanúk, szemtanúk vallomása megbízhatatlan lehet mind a bűncselekmény helyszínén uralkodó körülmények, mind a memória „szennyeződése”, mind pedig a tárgyalás során történő félremagyarázás következtében. A vallomás hihetetlen erejű bizonyíték a büntetőeljárásban. Nagyon sokan bíznak abban, hogy az általuk elmondottak pontos visszaemlékezést és világos képet adnak arról, hogy mi történt valójában. A tanúk nagyon meggyőző vallomást képesek tenni, azonban ahelyett, hogy tapasztalataikat hibátlanul rögzítenék, emlékeik számos hibára és torzításra hajlamosak. Ők is, akárcsak mi, tévedhetnek, hiszen senki sem tökéletes, tévedhetnek bizonyos részletekre való emlékezésben, sőt akár egész eseményre, esemény sorozatokra is emlékezhetnek, amelyek valójában meg sem történtek.

Egy ártatlan ember elítélése minden esetben nagyon nyomasztó probléma, amely egyáltalán a büntető igazságszolgáltatás több lábon álló rendszerét tekintve felmerülhet. Sajnálatos módon évtizedek óta létező problémáról van szó. Azonban fontos leszögezni azt a tényt, hogy a büntető igazságszolgáltatás hibáihoz számos más tényező is hozzájárulhat s képes jelentősen

befolyásolni azt. A büntetőeljárás működésével kapcsolatos hibák iránti kutatást nagy mértékben indokolja, hogy az egyén és az állam viszonyában érzékelhető, megfigyelhető az állam erőteljes beavatkozása, illetve az egyén felett gyakorolt kontroll fontos területe a büntető hatalom. A téves bírói ítéletek óriási negatív hatással járnak és alapjaiban rengetik meg a büntető igazságszolgáltatásba vetett bizalmat, és képesek befolyásolni az igazságos ítéletbe vetett hitet. A hibázás elvi lehetősége az emberi tevékenység velejárója, minden ember hibázik és ez alól senki sem kivétel.

A dolgozat a büntetőjogi főkérdésben téves ítélet témáját, azon belül is az ezt befolyásoló egyik kulcsfontosságú tényezőt, a tanú és a tanúvallomás által keletkezett hibákat dolgozza fel. A tanulmányban fontosnak tartom kiemelni azokat a pszichológiai tényezőket, amelyek képesek eltorzítani egy vallomást és közülük melyek azok, amelyeken keresztül egy téves ítélet születik. Ez egy kardinális kérdés, mivel maga az emberi emlékezet nem teljesen megbízható. A memória számos csapdát rejt, és könnyen állíthatunk s mondhatunk olyan dolgokat, amelyek meg sem történtek, csupán képzeletünk szüleményei.

Elemzésem kiindulópontja a bizonyítással megcélzott anyagi vagy alaki igazság, ezen túl, pedig a bizonyítás folyamatként való értelmezése és a tanú (elsősorban a szemtanú) elhelyezése ebben a folyamatban. Ezután következik a vallomást torzító körülmények és a kihallgatási vakvágányok bemutatása, elvonatkoztatva azoktól az esetektől, amikor a tanúk szánt szándékkal tesznek hamis vallomást. A témában publikált kutatási eredmények számos hasznos tanulság levonására alkalmasak.

2. ANYAGI, ALAKI IGAZSÁG ÉS BIZONYÍTÁS A BÜNTETŐELJÁRÁSBAN

Az anyagi igazságosság a jogállam célja, s feladata. A bírói döntéseknek a tények valósághű megállapításán kell nyugodniuk. A büntetőeljárás sikerének kulcsa, ha minél rövidebb időn belül megtörténik a tények valósághű rekonstruálása. Ily módon a társadalom tagjai előtt az ítéletek a véglegesség igényével képesek fellépni. Ennek érdekében az eljárási törvénynek mindazon garanciális szabályokat tartalmaznia kell, amelyek a tisztességes eljárás elemeit képezik és így képes garantálni, hogy semmilyen kétség ne maradjék a döntés tisztessége felől. A büntetőeljárás kodifikációja során számtalanszor felmerült kérdésként az anyagi igazság megállapítására való törekvés, továbbá ennek törvényben való kötelező előírása is. Azonban kijelenthető, hogy elsődlegesen a büntető igazságszolgáltatás egyetlen feladata valamely történeti tényállás megállapítása, és a történeti tényállás jog szerinti megítélése.

Elek Balázs szerint a hatályos büntetőeljárásról szóló törvény egy úgynevezett „középutas” megoldás. Méghozzá azért, mert előírja a valós tényállás megállapítására való törekvést, de egyben azt a tényt is elismeri, hogy ez minden kétséget kizáróan nem lehetséges. Kötelező a megalapozott tényállás megállapítása, azonban ez nem jelenti azt minden eset tekintetében, hogy valós tényeket tartalmaz a tényállás.

Hazánkban a jogalkalmazásban él az anyagi igazság megállapítása iránti igény, valamint az arra való törekvés, hogy a megállapított anyagi igazság a valósággal azonos legyen, amikor a bíróság ítéletet hoz.

Király Tibor szavait idézve: „a bírósági ítélet igaz, ha azt mondja, hogy a vádlott elkövette azt, amit valóban elkövetett és hogy nem követette el, amit valóban nem követett el” .

Az anyagi igazságot abban az esetben képes tükrözni a tényekre vonatkozó ismeret, ha az hű a valósághoz. Egy bűnügyben az igazság megállapítását jelenti különösen, ha a büntetőeljárás tárgyául szolgáló ügy ténybeli körülményei a valósággal egybehangzóan kerülnek megállapításra. A tényállás tisztázásának lényege, hogy a múltban történt események rekonstruálásra kerültek és ennek során a múltbeli események, az úgynevezett anyagi igazság pontosabb feltárására törekszik a bíróság. Finkey Ferenc szerint az anyagi igazság elve a büntetőeljárásban azt az igényt támasztja az eljáró hatóság és bíróság felé, hogy intézkedéseit, s határozatát csakis valós tényekre alapítsa. A bíróra pedig nem kisebb feladatot ruház, mint azt, hogy a történetileg bizonyos tényállást hivatalból állapítsa meg, továbbá ítéletét is erre alapozza. Jogszerű kérdésként merül fel, hogy ez az eszményi cél, az ideális büntetőeljárás képe vajon elérhető-e? Ugyanis a büntetőeljárás feladata a szó szoros értelmében véve az, hogy igazságot szolgáltatson. A kérdés összetettsége jól rámutat arra, hogy a büntetőeljárás során egy múltban történt cselekményt az eljáró hatóságoknak és bíróságnak meghatározott jogi keretek között kell megismernie. Az emberi megismerés egy összetett és bonyolult folyamat és ehhez egy büntetőügy esetén még további specifikumok társulnak. Erre kiváló példa egy a múltban már titokban véghezvitt cselekmény felderítése, amely esetben a jogi konzekvenciáktól tartva az elkövető minden eszközt bevetve igyekszik gátat szabni a cselekmény megismerésének, ezáltal az elkövető törekszik a nyomokat, lehetséges bizonyítékokat elrejtteni, vagy adott esetben megsemmisíteni. Finkey Ferenc az igazság elérését tekinti a büntetőeljárás céljának, így fogalmazva: „*a büntetőeljárás célja az anyagi igazság kiderítése és ahhoz képest a valódi bűnös megbüntetése, az ártatlannak azonban a vád alól való tisztázása*”.

Határozott álláspontja, hogy a büntetőeljárás nem elégedhet meg csak az alaki igazsággal, hiszen fő célja az anyagi igazság elérése. Számos biztosíték ismert nézete szerint, amely a büntetőeljárásban az anyagi igazság elérését szolgálja. Ilyen eljárási biztosítékok:

- a) a nyomozás, a vizsgálat, a vádképviselő: a vád alá helyezés és az ítélethozatal feladatainak szétválasztása és külön hatóságokra való elosztása
- b) a bírói függetlenség
- c) az ügynevezett laikus elem igénybevétele a bűnösség kérdésének eldöntésénél
- d) a védelem szabadsága
- e) az, hogy a beismerés maga nem elegendő az elítéléshez
- f) a bizonyításnak a bíróság előtt való felvétele és a bíróságnak az a joga, hogy a bizonyítás kiegészítése végett a felek által előterjesztettek túl hivatalból új bizonyítékok felvételét rendelhesse el és a bizonyítékokat szabadon mérlegelje
- g) a szóbeliség közvetlensége, kontradiktórius tárgyalás
- h) a perorvoslatok

Arra is kiválóan rávilágít, hogy óriási nehézségeket állít a bíróság útjába a megismerés sokrétűsége. Csakúgy, mint a laikus embereknek, úgy a bírácoknak is a már meglévő tudásuk és tapasztalataik alapján van egy elképzelésük a körülöttük történő eseményekről. Ez a való életben elkerülhetetlen, ugyanis kategóriák és sztereotípiák alapján boldogulunk a mindennapokban. Tehát a korábban szerzett tapasztalatainkat, már megszerzett ismereteinket kamatoztatjuk, hogy aztán következtetéseket vonjunk le, végül pedig döntést hozunk. Természetesen kijelenthető, hogy ezek állandó és merev alkalmazása a büntetőeljárásban nem jelenti azt, hogy ezen háttértudás alkalmazása nélkül ne szülessen megfelelő döntés. Tehát a háttértudás és a meglévő ismeretek szükségesek, mindenképpen ütőkártyák, mivel ezek segítségével egy már meglévő problémát hatékonyabban tudunk feldolgozni. Az új büntetőeljárásról szóló törvény ezt a látásmódot teszi magáévá. Ugyanis a törvény preambuluma rögzíti „az igazság megállapítása igényének szem előtt tartását”. Ezzel gyakorlatilag egy kész megoldást mutatott a hatályos Be. 75. §-val kapcsolatban felmerült problémakörre. Tulajdonképpen jogot engedett a bíróságnak a hivatalból való bizonyítás felvételére az anyagi igazság elérése érdekében.

A büntető igazságszolgáltatással az igazság kiderítése és megállapítása, amely egyben a büntetőeljárás célja, s feladata, alaptényként kerül kapcsolatba. Így teljes bizonyosságot nyerhet számunkra, hogy egy jogerős ítélet egyértelmű bizonyítékul szolgál, hogy történt-e bűncselekmény, és ha igen, azt ki követte el. Egy jogerős ítéletnek valós tényeken kell alapulnia. Továbbá a jogerős ítélethez igazságos büntetésnek kell társulnia, amelyet igazságos törvények alapján kell a bíróságnak kiszabnia.

Erdei Árpád művében rámutat arra, miszerint „a büntetőeljárástól valamely múltbéli eseményről szóló igazság megállapítását várjuk, függetlenül attól, hogy milyen rendszerű maga az eljárás és milyen a megcélzott igazság természete”.

Azonban arra a kérdésre, hogy a büntetőeljárásban az igazság megállapítható-e, kétféle tudományosan alátámasztott álláspont létezik. Vannak, akik úgy ítélik meg, hogy az igazság elérhető, és ez az eljáró hatóságok kötelezettségeként jelenik meg, és az igazság el nem érése, az eljáró hatóságok mulasztása, hibája következménye. Ezzel szemben vannak, akik tagadják, hogy a bűnügyekben az igazság elérhető az emberi megismerés tökéletlenségei, fogyatékosságai miatt. Ugyanis a bűnügyekben nem az anyagi igazság érhető el, hanem kizárólag az alaki igazság.

Tremmel Flórián a „Magyar büntetőeljárás” című művében jóval határozottabban ragadta meg a lényegét: „sok szempontból a jogerős bírósági döntés, bár lehetnek némi hiányosságai, hibái, az igazság erejével bír, mondhatni erősebbnek mutatkozik a valóságnál is”. Megfogalmazása szerint az igazság kiderítése lehet a büntetőeljárás legfőbb célja.

Megemlítendő az úgynevezett „*res iudicata pro veritate habetur*” jogi tétel, amely azt fejezi ki, hogy a jogerős ítéletet igaznak kell elfogadni, vagyis a társadalom joggal feltételezheti, hogy az igazságosság követelményének a jogerős ítélet megfelel. Napjainkban is élő probléma a justizmord és a tudományos szakirodalom rendszerint megdöbben, hogy ilyen esetek még mindig léteznek. A justizmord tehát egy létező jelenség, amelyből következtethetünk arra, hogy a bíróságok időnként nem hajlandóak a megfelelő következtetéseket levonni, hogy valami módon ez a probléma megoldható legyen. Ehhez pedig az szükséges, hogy a gyökerét felismerjük, és utána az orvoslás útjára léphessünk, hogy a későbbiekben ez elkerülhető legyen.

Erdei Árpád művében az igazság fogalmának mibenlétét vizsgálta. Arra mutatott rá, hogy a büntetőeljárásban az anyagi igazságot kell megállapítani, ezt jogászok sorai tanulták, sőt mind a mai napig tanulják. Azonban kijelenthető, hogy az eljárási törvényünk ezen lazít, és sok esetben enged az ez iránt támasztott elvárásból. Sőt a büntetőeljárásban elérendő igazság mibenléte is igen eltérő akár elméleti, akár gyakorlati szemmel tekintjük azt.

Király Tibor a bírói megismerés természetes, valamint anyagi jogi és eljárási, vagy más néven objektív korlátairól írt. Érdemes említést tenni elméletéről. Ugyanis a „*Büntetőítélet a jog határán, Tanulmány a perbeli valószínűségről*” című művében az anyagi igazság elvét vezeti le. Király Tibor abszolút igazságról ír, tényigazságról. Úgy fogalmaz: „*A büntetőeljárásban egyedi tényekről mondanak ítéletet, arról, hogy a vádlott bizonyos helyen és időben lopott, erőszakoskodott, őlt vagy mást követett el. Az ilyenféle egyedi kijelentésekben kifejezett igazságok az abszolút igazságok csoportjába tartoznak, amelyeket szokás tényigazságnak is nevezni. Követelmény velük szemben, hogy teljesen, pontosan fejezzék ki aényt, amelyre vonatkoznak.*”

„*Más fogalma az igazságnak nem is lehet, mert a jogi igazság igazságot és hamisságot egyaránt takarhat, így veszélyes álláspont az, amely az állami vagy más tekintéllyel fedezett tévedést vagy hamisságot igazságnak, akár jogi igazságnak tünteti fel.*”

Mindebből Elek Balázs azt szűrte le, hogy kijelenthető az, hogy az anyagi igazság elve összefüggésbe hozható a büntetőjogi legalitással, a hivatalbóliság elvével, illetve a bizonyítékok szabad mérlegelésének elvével.

Kadlót Erzsébet „A vád igazsága” című tanulmányában írtak szerint a materiális igazság eszméje, s az anyagi igazság perbeli megállapításának követelménye az ítélkezés alappillérei. A probléma eredője azonban abban lelhető, hogy görcsösen ragaszkodunk a materiális igazsághoz. Ez egyrészt azért komoly gond, mert teljesíthetetlen feladatot támaszt a jogalkalmazásban, és egyben gátat szab a jogfejlődésnek, és a különböző egyszerűsítést patronáló jogintézményeket akadályozza a hatékonyságban, illetve az időszersőség teljesítésében.

Neves perjogászok, köztük Finkey Ferenc, Angyal Pál vagy Balogh Jenő is azt az álláspontot erősítette, miszerint csak az alaki igazság érhető el a bűnügyekben és nem az anyagi igazság.

E szerzőket olvasva számomra egyértelművé vált, hogy a múlt századi és a legmodernebb szakirodalom is elfogadja az anyagi és perbeli igazság kettősségét. A gyakorlati kérdés inkább az, hol a kettő közötti határ, meddig terjedhet a perbeli igazság tartománya. Ez leginkább a jogi részletszabályoktól és a konkrét ügyektől függ. Az elemzés kiindulópontja azonban mindenképpen a materiális igazság.

Mint ahogy azt már említettem, az anyagi igazság, a valósághű tényállás a büntetőeljárás célja. Ennek megállapítása bizonyításon alapul, a bizonyítás bizonyítási eszközökön, és a bizonyítási eszközök közül egyértelműen a legbizonytalanabb a tanúvallomás. Azonban láthatjuk, hogy mégis ez az egyik leggyakoribb bizonyítási eszköz a terhelti vallomáson túl. Ebből fakadóan a téves megállapításoknak is egyik leggyakoribb forrásául a tanúvallomás szolgál.

A büntetőeljárás egyik központi eleme a bizonyítás. Ahhoz, hogy a törvényi rendelkezéseket helyesen alkalmazzassuk, illetve a dogmatikai kérdésekre pontosan rávilágíthassunk feltétlenül szükséges a jogintézmény elméleti hátterének a megismerése. Vuchetich egy XIX. századi jogtudós, rámutat arra, hogy a büntetőeljárás három fő részből áll. Ezek pedig a büntetőügy megismerése, a döntés, illetve a végrehajtás. A megismerési szakasz jelenti a fogalom-meghatározásban a bűncselekmény vizsgálatát, a bűncselekmény bizonyítását a perben. Vuchetich konkrétan bűncselekményt említ, de egyértelmű lehet számunkra, hogy itt nem csak a bűncselekményről van szó, hanem az elkövető személyének felderítéséről, megismeréséről, hiszen ezek is céljai a bizonyításnak.

A büntetőeljárásnak a bizonyítás lényegi és szerves része. Tehát a múltban történt eseménynek az olyan fokú megismeréséről beszélünk, amely magát a bírót képessé teszi arra, hogy a tényállást megállapítsa és ezáltal képes eldönteni a vádlott bűnösségét vagy ártatlanságát. Ennek kifejtése előtt azonban szükségesnek látom a bizonyítás lényegének általános átfogó bemutatását.

A jogrendszer jellegzetes vonásaitól függenek igazán a bizonyítás fogalmi kritériumai. Megemlítendő számos definiálási kísérlet, amelyek országunk neves jogtudósainak tollából származnak. Kiemelem Angyal Pál meghatározását, amely szerint *„a bizonyítás az a logikai művelet, amelynek útján különböző eszközökön keresztül a bizonyító okok bizonyító erejükkel meggyőződést ébresztenek.”*

Finkey Ferenc szerint *„a bizonyítás a büntetőper elintézésénél fontossággal bíró tények valóságának vagy valótlanságának megállapítására irányuló logikai művelet. A bizonyítás a legáltalánosabb meghatározás szerint részben a felek, részben a bíróság által végzett szellemi munka.”*

Vámbéry Rusztem definíciója értelmében *„a bizonyítás azt a logikai műveletet jelenti, amelynek célja, hogy a bíróságban valamely tény vagy állítás bizonyosságának meggyőződését keltse.”*

Tremmel Flórián úgy fogalmazott, hogy *„a bizonyítás elsődlegesen annak feltárására irányul, hogy a múltban bekövetkezett esemény a Btk. valamely törvényi tényállásába ütközik-e, illetve mely személy, vagy személyek hozhatók összefüggésbe a bűncselekményelkövetésével.”*

Említést kell még tenni Király Tiborról, aki szerint *„a bizonyítás komplex jelenség, amely magában hordozza a bíróság, az ügyészség és a nyomozó hatóság, valamint az az eljárás többi résztvevőjének megismerő tevékenységét, a logikai bizonyítást és ezeknek logikailag szabályozott (processzuális) rendjét.”*

Meggyőződésem, hogy a bizonyítás nem egyszerűen egy megismerési folyamat. A bizonyítás rendjét, menetét törvény szabályozza, és az eljáró hatóságok feladata, sőt kötelezettsége, hogy ezek a normák betartásra kerüljenek. Az egyes jogrendszerekben egyértelműen vannak eltérések, de ezek a leginkább abban mutatkoznak meg, hogy az egyes bizonyítási cselekmények súlypontja a nyomozati, a vád vagy akár a bírósági szakaszhoz köthető, ahogy erre Bérces Viktor is utal. Azért fontos e fogalmi kísérletek felidézése, mert maga a büntetőeljárás törvény nem ad meghatározást, hanem a bizonyítás tárgyával írja körül a jogintézményt.

A Be. 163. § (1) bekezdése értelmében; „*A bizonyítás azokra a tényekre terjed ki, amelyek a büntető és a büntetőeljárás jogszabályok alkalmazásában jelentősek. A bizonyítás a büntetőeljárás járulékos kérdéseinek elbírálásában jelentős tényekre is kiterjedhet.*”

Ennek tükrében a bizonyítás tárgyát (bizonyítandó tények köre) azok a tények képezik, amelyek egy konkrét büntetőügy tekintetében anyagi vagy akár eljárási szempontból jelentősek, így tehát ennek következtében indokolt annak bizonyítása. Az, hogy egy adott büntetőügyben melyik tények azok, amelyek jelentősek, akár anyagi, akár eljárási jogi szempontból, mindig az adott konkrét ügy összes körülményét gondosan mérlegelve dönthető el. Anyagi jogilag azok a tények bizonyítandóak, amelyek a bűnösség megállapítását vagy kiszabását jelentős mértékben befolyásolják. Másképpen megfogalmazva: azokat a tényeket kell átfogóan vizsgálni, amelyek alapján elbírálnak, hogy sor került-e olyan cselekmény elkövetésére, amely kimeríti valamely bűncselekmény törvényi tényállásának elemeit, fennállnak-e a büntetőjogi felelősségre vonás egyes feltételei, illetve vizsgálni kell, hogy nem áll-e fenn valamely büntethetőségi akadály. Egy adott cselekmény jogi minősítése során fontos a tényállás objektív oldala, ezalatt értem az elkövetési magatartást, elkövetési tárgyat, eredményt stb., ezek minden körülmények között bizonyítás alá esnek, csakúgy, mint az elkövető személyi körülményei, de bizonyítást kell lefolytatni abban az esetben is, ha büntethetőséget megszüntető vagy kizáró okok merülnek fel egy adott ügy kapcsán. A büntetőeljárás szempontjából jelentős ténynek tekinthetők azok a tények is, amelyek jelentős mértékben befolyásolják a büntetőügyben az eljáró hatóság hatáskörét, illetékességét, továbbá amelyek a eljárási határidő megtartására vagy elmulasztására, az igazolási kérelem alaposságára, adott esetben az alaptalanságára utalnak, de ide tartoznak még a kényszerintézkedések alkalmazásának feltételei vagy megszűnése, megszüntetése kapcsán felmerülő releváns tények, valamint a perújítási ok fennállását érintő kérdések. Fontos tehát, hogy ezekre bizonyítást kell lefolytatni. Kiemelendő, hogy a bizonyítás a büntetőeljárás egyes járulékos kérdéseinek elbírálására is kiterjedhet. Az tény, hogy nem minden büntetőügyben kapnak szerepet, de ha ezekről a járulékos kérdésekről dönteni kell a büntetőeljárásban, akkor nem csak a tág értelemben vett büntetőjog, hanem más jogágak rendelkezéseit is kell alkalmazni.

Megemlítené a Be. 163.§ (4) bekezdése, amely a nem bizonyítandó tények körét határozza meg. A köztudomású tényeket, a társadalmi gyakorlat, illetve a tudomány által igazolt tételeket bizonyítani nem szükséges. Ugyanis ezek szokásokon, általános emberi tapasztalaton alapulnak. A hivatalos, illetve a köztudomású tények mellett a jogszabály kiveszi a bizonyítandó tények köréből azokat a tényeket, amelyek valóságát a vádló, a védő, illetve a terhelt együttesen elfogadják. Ez a büntetőeljárás törvény azon rendelkezéseinek és jogintézményeinek alapját jelenti, amelyek a bizonyítási eljárás tervezhetőségét s lerövidítését biztosítja. Elgondolkodtató, hogy a korlátozott felülbírálat mennyiben segítheti elő az anyagi igazság érvényesülését.

A Be. 583. § (3) bekezdése azokat az eseteket nevesíti, amikor fellebbezésnek van helye kizárólag

- a) *az előzetes mentesítésre vonatkozó rendelkezést is ideértve a büntetés kiszabására vagy intézkedés alkalmazására vonatkozó rendelkezés,*
- b) *az ítéletnek az egyszerűsített felülvizsgálati eljárás tárgyát képező rendelkezése, a szülői felügyeleti jog megszüntetése iránti indítványt, illetve a polgári jogi igényt érdemben elbíráló rendelkezése, vagy*
- c) *a felmentő ítélet indokolásának 566.§ (4) bekezdése, valamint a megszüntető határozat indokolásának 567.§ (5) bekezdése szerinti tartalma ellen is.*

A törvény tehát a korlátozott fellebbezést is lehetővé teszi. Korlátozott fellebbezés alatt pedig azt értjük, hogy „a fellebbezés a büntetőjogi főkérdés érintetlenül hagyása mellett csak a törvényi előírás szerint megjelölt rendelkezéseket vagy azok valamelyikét, illetőleg kizárólag az indokolást sérelmezi” .

Valamint a téma kapcsán szintén elemezni kívánom a Be. 591.§ (2) bekezdését, amelyben arról van szó, hogy a másodfokú bíróság mikor nem vizsgálja az elsőfokú bíróság ítéletének megalapozottságát: „A másodfokú bíróság nem vizsgálja az elsőfokú bíróság ítéletének megalapozottságát és határozatát az elsőfokú bíróság által megállapított tényállásra alapítva,

- a) ha a fellebbezést kizárólag az 583.§ (3) bekezdése alapján jelentették be,
- b) az 590.§ (5) bekezdése esetén az ítéletnek a fellebbezéssel nem érintett bűncselekményre vonatkozó rendelkezése, illetve része tekintetében.”

Egyetértek Háger Tamás és Szabó Krisztián véleményével, amelynek kiindulópontja, hogy egyértelmű lehet számunkra, hogy a bírói ítélet megalapozottsága a törvény alapvető elvárása. Azonban függetlenül a jogorvoslattól, a másodfokú vagy a harmadfokú bírósági eljárásban a megalapozatlanság vizsgálatára csak joghatályos fellebbezés esetén kerülhet sor. Azonban a büntetőeljárás fellebbviteli rendszerében a támadott ítélet tényállásának teljes kötöttsége állhat be a fellebbezés és a revízió által. Ezekben az esetekben pedig könnyen előfordulhat akár tényhibás határozat jogerőre emelkedése is. Kijelenthető, hogy bár mind az eljárás gyorsítását, mind pedig annak hatékonyságát segítő szabályok üdvözlendők, azonban könnyen megeshet az is, hogy a terhelt elítélése a valóságtól merőben eltérő tényeken nyugszik. Nyilvánvaló lehet számunkra, hogy erre sor kerülhet ténybeli revízió esetén is, de valamivel kisebb ennek veszélye s valószínűsége. Ha a törvény a ténybeli revízióra lehetőséget ad, tehát, ha azt nem zárja ki, akkor egyértelmű, hogy a megalapozatlansági hibát is valamilyen úton-módon, de orvosolni kell, amely eredhet akár eljárási szabálysértésből, de akár bizonyítási hiányosságból is.

Azokban az esetekben, amikor nincs tárgyalásról lemondó beismerés és nincs korlátozott fellebbezés, a vizsgálandó bizonyítékok igen nagy része tanúk vallomásából származik.

Ez nem meglepő, hiszen alig ha van olyan büntető ügy, amelyben tanúvallomással ne találkozoznánk és amelyben tanúvallomás tételére ne kerülne sor. Ennél fogva a bizonyítás során a tanúvallomás egy fontos bizonyítékforrásnak tekinthető. A büntetőeljárásban a tanú, mint tulajdonképpen személyi bizonyíték jelenik meg. Személyi jellegű bizonyítékok pedig azok, amelyek kihallgatás útján, vallomás formájában jelennek meg. A hatályos szabályozás alapján ide soroljuk a tanúvallomást, a terhelti vallomást, illetve a szakvéleményt is.

Vannak bizonyos esetek, amikor a büntetőeljárásban a tanú kihallgatása helyett a tanúvallomásról készült jegyzőkönyv kerül felhasználásra. A hatóság így teszi az eljárás anyagává magát a tanúvallomást. Ezzel kapcsolatban megemlíteném Vámbéry Rusztem „A bűnvádi perrendtartás tankönyve” című műve alapján az, hogy a tanúságtétel lényege a szóbeli nyilatkozat. Tehát a tanúnak az írásban adott vallomása az tulajdonképpen, mint okirati bizonyíték jöhet számításba.

Vámbéry felfogásától eltér a hatályos Be. A formai követelményeknek megfelelő írásos nyilatkozat írásbeli tanúvallomás, nem okirati bizonyíték.

A magyar büntetőeljárás elvben a közvetlenség elvére épül, így véleményem szerint érdekes kérdésként merül fel, hogy mikor s milyen formában használhatóak fel a tanúvallomást rögzítő okiratok az eljárás során. Ennek bonyolultsága egyértelműen a bizonyítási eljárás során tesz nagy jelentőségre szert.

A bizonyítás a büntetőeljárás meghatározó és egyben legfontosabb intézménye és ez pedig a büntetőeljárás két szakaszát is átfogja, a nyomozási és a bírósági szakaszt egyaránt. A bizonyítás egy megismerési folyamat, a büntetőeljárás pedig két fontosabb szakaszra osztható, a nyomozási, illetve a bírósági szakaszra, akként, hogy mindkettő óriási jelentőséggel bír, és mindkettőben zajlik bizonyítás. Hiszen amíg az alapos gyanút alátámasztó bizonyítékok a nyomozás során kerülnek összegyűjtésre, továbbá ebben a szakaszban kerülnek a tanúk felkutatására és itt szerzik meg s rögzítik vallomásukat, addig a bírósági szakaszban kerül sor a bizonyítékok részletes megvizsgálására és értékelésére. A bírósági eljárás fő szabály szerint nyilvános és szóbeli. A közvetlenség elvének érvényre juttatásával történik a bizonyítékok megvizsgálása. A közvetlenség elvéből vezethető le az a jogszabályi kötelezettség, mely szerint, akinek a bizonyítandó tényről tudomása lehet, azt a bírósági tárgyaláson tanúként kell kihallgatni. Ebből adódik az a következtetés, amely alapján a legfontosabb bizonyítási eszköz a tanúvallomás és a legfontosabb személyi bizonyítékforrás maga a tanú. Így tehát Liziczay Sándor gondolatait követve a büntetőeljárás szinte elképzelhetetlen tanú és ennél fogva tanúvallomás nélkül.

Jeremy Bentham magáról a tanúról a következőképpen vélekedett: *„az igazság mintegy magától kérezkedik a tanú szájára”*. Az említett vélemény ellentétéként került megfogalmazásra William Stern által az, mely szerint - *„a hibátlan emlékezet nem szabály, hanem kivétel”*. Azonban Rudolf Bruns a tanúbizonyítást *„a legmegbízhatatlanabb bizonyítási eszközként”* tartotta számon. Kétségtelen azonban, hogy a tanúbizonyítás az egyik fontos, ha nem legfontosabb és az egyik leggyakrabban alkalmazott bizonyítási mód.

Kengyel Miklós dolgozta fel a polgári perre vonatkoztatva a tanúbizonyítás témáját. Bár dolgozatomban a büntetőeljárásról szól, e tömör meghatározás mégis idekíváncozik, mert jól általánosítható. A tanú fogalmát a szerző akként határozta meg, hogy a tanú *„az a peres felektől különböző személy, aki az általa észlelt múltbéli tényekről tesz vallomást a bíróság előtt”*.

Amilyen egyszerűnek tűnhet a tanú szerepe, olyan bonyolult és összetett a valóságban. Sok esetben nem is gondolnánk, hogy tőle függ egy-egy ügy végkimenetele. Túlzás nélkül kijelenthető, hogy rajta állhat vagy adott esetben bukhat a meghozott ítélet, szavai olyan súllyal bírnak, amely képes megváltoztatni az igazságszolgáltatás döntéshozatalát, annak végkimenetelét. A tanúvallomás mint bizonyítási eszköz az esetek többségében elengedhetetlen, sőt nagyon ritka, hogy tanú nélkül zajlik le egy büntető eljárás.

Az tény, hogy sohasem volt és valószínűleg nem is lesz az egyik legbiztosabb s legmegbízhatóbb bizonyítási eszköz, de ettől függetlenül az igazságszolgáltatásban ma még nélkülözhetetlen. Napjainkban, mikor a technika olyan mértékben fejlődik, a mikronyomok és a DNS-azonosítási lehetőségek egyre szélesebb körben alkalmazottak, szinte mondhatjuk azt, hogy tanúvallomás nélkül is megállapíthatóak kellő bizonyossággal többek között a cselekmények elkövetési eszközei, az elkövetés módja, de az elkövető személye is, a természettudományok mégsem szorítják ki a humán tényezőket.

Akkor, amikor a tárgyi bizonyítási eszközök begyűjtését, s értékelését még a kriminalisztikai és a természettudományi ismeretek sem tették lehetővé, a tanúvallomásnak még inkább óriási fontossága volt. Ennek köszönhetően a tanúvallomással szemben komoly követelményeket támasztottak a bíróságok és ezek a feltételek mind a mai napig meghatározzák annak bírói értékelhetőségét. A tanúvallomás rendkívül emberi, minden esetben szubjektív. A tanúvallomás a tanú személyén keresztül szűrt előadás, ennél fogva hiteltérdemlősége igencsak bizonytalan és megkérdőjelezhető. A hatóságok egyértelműen szabályozták, hogy ki lehet tanú, s ki nem. Erre példa gyanánt felvetném, hogy a zsidó büntetőjogban legalább két tanú kellett ahhoz, hogy a tények megfelelően bizonyításra kerüljenek. Ugyanis, ha a tanú úgy tett vallomást, hogy tudta, az esetnek nincsen másik tanúja, rágalmozóként megbüntették. A középkorban általános elv

volt, hogy egy tanú nem számított tanúnak, ez is a bizonytalanságot jelezte. A jelenlegi szabad bizonyítás nem állít fel ilyen mennyiségi követelményeket, ezért az intézkedés alapját a „minőség” vagyis a vallomás tartalma képezi.

3. KÁROSAN HATÓ KÖRÜLMÉNYEK

E közben mindenekelőtt érdemes utalni a külföldi tapasztalatokra. A téves bírói ítéletek hátterében álló lehetséges hibák kivizsgálása, s a hibák azonosítása, a civil és politikai együttes erőfeszítéseknek köszönhető az angolszász területeken. Az elmúlt évtizedekben számos ügy nyilvánosságot kapott, amely arra mutat rá, hogy a jogállami igazságszolgáltatás abszolút nem mentes a hibáktól. A büntetőigazságszolgáltatási rendszer ereje a pontosságtól függ: attól, hogy képes-e elítélni a bűnösöket, s tisztázni az ártatlanokat. A téves elítélések okainak azonosítása és megértése kulcsfontosságú a rendszer integritásának fenntartásához.

Egy elítélés több sebből is vérezhet, rengeteg okból kifolyólag. Vagy azért, mert az elítélt személy ténylegesen ártatlan a vádakkal szemben. Vagy olyan eljárási hibák következtek be, amelyek megsértették az elítélt személy jogait. Az esetleges ténybeli ártatlanságon alapuló téves elítélés sok esetben az ítéletet követő DNS-vizsgálat segítségével lát napvilágot. Tehát az ítélet utáni DNS-vizsgálat jelentős mértékben hozzájárul a téves ítéletek egyre gyakoribb felfedezéséhez. Sőt az elmúlt évtizedekben a „DNS előtti” korszakból származó ügyekben megőrzött biológiai bizonyítékokat is meg lehetett vizsgálni. Az Egyesült Államokban átfogó sikereket értek el, s a DNS alapú felmentések óriási felháborodásokat okoztak. Számos ügy kiemelendő, köztük az Ír Köztársasági Hadsereg (IRA) által elkövetett bombamerényletek, de ezen felül Kanadában is a figyelem központjába került Donald Marshall Jr., és Guy Paul Morin esete egyaránt. A felsorolt példákban megfigyelhető volt vizsgálobizottság felállítása, és törvényalkotási lépések megtételére is sor került. Azért is fontos ezt hangsúlyozni, mert ha az igazságszolgáltatás valóban hibázott, készen állt arra, hogy a fennálló helyzeten változtasson, s nyilvánosan bocsánatot kérjen, valamint az ügy kivizsgálására és nem utolsó sorban kártalanításra is sor került. Ezáltal pedig lehetőség adódott arra is, hogy ha történt hibás döntéshozatal, a hibás döntés meghozatalához vezető hibákat elemezzék.

A téves ítéletet eredményező okokat különböző szempontok alapján tudjuk megkülönböztetni. Megemlítendő a Finlayson általi csoportosítási szempont, amely magát az igazságszolgáltatást hajlamossá teszi a hibás lépések megtételére. Ezeket nevezhetjük közvetett okoknak.

Hack Péter a közvetett okokat a következők szerint csoportosította: egyrészt a közvélemény nyomása, a vádlott népszerűtlen vagy kisebbségi csoport tagja, a kontradiktórius per játszmányává válása (amikor az igazság kiderítése helyett a másik fél legyőzése a cél), illetve a hatóság jó szándékú korrumpálódása, vagyis a cél szentesíti az eszközt.

Míg a másik a közvetett körülmények csoportja, ide sorolandó: a szemtanú általi téves felismerés, a rendőrség által elkövetett hibák és törvénysértések, az ügyészi eljárásban elkövetett hibák, azon szakértői vélemények, amelyek kétes, megbízhatatlan és/vagy nem szilárd, tudományos alapokon nyugszanak, a bűnözők által tett tanúvallomások felhasználása az eljárásban, a védői munka, mely hiányos, hibás, de ide tartozik a hamis beismerő vallomás, illetve maguk a félrevezető közvetett bizonyítékok is.

A bűncselekményekkel való téves vádaskodás igen súlyos és egyben negatív következményekkel járhat a tévesen megvádolt személyre nézve. Azonban a téves vádak pszichológiai hatásait rendkívül kevés kutatás vizsgálja. A téves vádak pszichológiai következményei jelentősen befolyásolják a vádlottak életét. Rendkívül nagy mennyiségű szakirodalom foglalkozik a bűnözőkre hatást gyakorolt konkrét pszichológiai faktorokkal, de viszonylag kevés azokkal, amik a téves ítéletekhez vezetnek. Megemlítendő, hogy a téves vádak gyakoriságát tekintve közel sem egységesek a vélemények. Nemrégiben készült tanulmány becslése szerint mindössze 6%-a téves a szabadságvesztéssel járó büntetőítéleteknek. A közelmúltban megugrott a felmentő ítéletek meghozatalának száma az Egyesült Államokban. Ez egyrészt a technológiai fejlődéssel, másrészt a politikai fejleményekkel is összefüggésbe hozható. Sok szakirodalom megkérdőjelezi a szemtanúk

azonosításának pontosságát, értve ez alatt a gyermekek, serdülők, illetve a kiszolgáltatott felnőttek befolyásolhatóságát, amely nagy mértékben képes hozzájárulni a hamis vádhoz és hamis vallomásokhoz, illetve a kényszerített kihallgatások alkalmazása is megemlíthető, ugyanis a kényszer hatásának köszönhetően ez ugyancsak hamis vallomáshoz vezethet.

Érdekes az angol Oxford szótár megfogalmazása, amelyben a téves igazságszolgáltatás úgy került meghatározásra, mint a „bíróság vagy az igazságszolgáltatási rendszer kudarca az igazságszolgáltatás céljainak elérésében, különösen akkor, ha ez egy ártatlan személy elítélését eredményezik”. Fontos tisztázni azt a tényt, hogy egy adott ügy megoldása kapcsán a szemtanúk kulcsfontosságú szerepet töltenek be, valamint hozzájárulnak annak megértéséhez, hogy mi történt a bűncselekmény elkövetésének helyszínén. Maguk a szemtanúk hatással lehetnek a bíróságra, és nagyon sok esetben a bíróságra hárul annak eldöntése, hogy a tanú szavahihető-e.

Mindazonáltal felmerülhet az a kérdés, mi történik akkor, ha a tanú által tett vallomás valótlan, ugyanis a bíróságon a hazugságot hamis tanúzásnak nevezik. Az emlékezés egy aktív folyamat, ezért előfordulhatnak és elő is fordulnak olyan hibák, amelyek egyértelműen téves azonosításhoz vezetnek. Lényeges, hogy egy szemtanú emlékét ugyanúgy kell kezelni, mint a bűncselekmény elkövetésének helyszínét, ugyanis ezzel a szükségszerűtlen módosulást kerüljük el, megőrizve az eredeti állapotot.

Kijelenthető, hogy döntő többségében a téves azonosítás tekinthető a legfőbb tényezőnek a téves ítéletek meghozatalakor. A szemtanúk általi téves azonosítás nagy mértékben hozzájárult az Egyesült Államokban hozott téves ítéletek 75%-hoz, amelyeket DNS bizonyítékok alapján hatályon kívül helyeztek.

Elizabeth Loftus 2005-ben megállapította, hogy a félretájékoztatás a múltra vonatkozó emlékezet károsodására utal. Ez pedig a félrevezető információknak való kitettséget követően keletkezik. Loftus egy 1974-es autóbalesetről szóló tanulmánya igazán jó példa erre. A vizsgálat lényege abban rejlett, hogy a résztvevő személyek egy autóbalesetről szóló filmet láttak. Ezt követően arra kérték őket, hogy próbálják meghatározni, hogy megközelítőleg milyen gyorsan közlekedtek az autók. Különböző szavakkal operáltak, például azok a résztvevők, akiket úgy kérdeztek meg: „milyen gyorsan mentek az autók, amikor egymásba csapódtak?”, nagyobbban közelítették meg az autók sebességét, mint azok a résztvevők, akikről azt kérdezték: „milyen gyorsan mentek az autók, amikor egymásba ütköztek?”. Továbbá megfigyelték azt is, hogy azon résztvevők, akiknek az első kérdésre kellett válaszolniuk, hajlamosabbak voltak azt mondani, hogy törött üveget láttak, ugyanis az a szó szerepelt a kérdésben, hogy „csapódás”, szemben azokkal, akiknek a második kérdést tették fel, ahol az „ütközés” kifejezést használták.

A kutatás második részében Loftus más kérdést tett fel a résztvevőknek. Ez arra irányult, hogy „látták-e a törött fényszórót?”. Többen is úgy válaszoltak, miszerint igen, látták a törött fényszórót, szemben a másik esettel, ahol azt kérdezték, „látott törött fényszórót?”. Ez a fajta forrás megjelölés a félretájékoztatás egyik fő magyarázata. Láthatjuk tehát, hogy csak a szavakkal játszottak a kutatás során és ez is éppen elég volt ahhoz, hogy megzavarják a résztvevőket, akik nem láttak semmilyen törött fényszórót, de azért, hogy a szavakat olyan környezetbe csomagolták, amely azt sugallta, hogy igenis volt törött fényszóró, a résztvevők valóban azt hitték, hogy láttak egy törött fényszórót. Tehát óriási hatása van ilyen fajsúlyos helyzetekben annak, hogy az adott kérdést milyen módon, milyen szövegkörnyezetben tesszük fel. A pszichológia kimutatta, hogy egy tanú elméje mennyire befolyásolható és azt, hogy a félretájékoztatás és a vezető kérdések révén milyen egyszerűen bekövetkezhetnek igazságszolgáltatási tévedések, mivel maguk a tanúk is azt hiszik ezáltal, hogy olyan dolgokat láttak, amit valójában nem.

Loftus egy másik kísérlete nagyon jó képet adott arról, hogy a megtévesztő vagy zavaros információk igenis félrevezethetik a tanút a kihallgatás során. Ezen kísérletben a résztvevőknek egy stop táblánál álló autó képét mutatták meg. Ezt követően néhány résztvevővel azt az információt tudatták, hogy a tábla egy elsőbbségadási tábla volt. Amikor a résztvevőket arról kérdezték, hogy stop táblát vagy elsőbbségadási táblát láttak a képen, sokan a második opciót választották, ami természetesen rossz válasz volt. Kimutatták azt is, hogy a sémákat a mindennapi kontextusban használják, mivel a sémák nagy mértékben befolyásolják a mindennap látott dolgokat. Ekként érintik a felidézést és ez számos következménnyel járhat, főleg szemtanúk vallomása esetén, ugyanis, amikor az emberek megpróbálják felidézni, hogy mit láttak, a felidezésüket igenis befolyásolják a korábban tapasztaltak.

Megemlítendő George Barry ügye, amely a közelmúltban komoly nyilvánosságot kapott. Elöljáróban annyit érdemes tudni erről, hogy George Barry állítólag megölte Jill Dando televíziós műsorvezetőt, s 2001. július 21-én ítélték el a nő meggyilkolásáért. Azonban 7 év börtönbüntetés után 2008. augusztus 1-jén felmentették. 2007-ben kezdődött a fellebbezési eljárás, amelyben lényeges pont volt a szemtanúk vallomásainak vizsgálata. Az egyik tanú állítása szerint George Barry *ott volt* 4 órával a bűncselekmény elkövetése előtt a helyszínen. Ezzel szemben más tanúk úgy vélték, hogy *láthatták* őt 4 órával a bűncselekmény elkövetése előtt a helyszínen, az utcán, de ezek a tanúk mégsem tudták azonosítani, „kiválasztani” egy felismerésre bemutatáson George Barry-t. Az egyik fő bizonyítéknak a löpormaradvány számított, amelyet egy évvel a bűncselekmény elkövetését követően találtak George Barry kabátzsebében.

Kutatások kimondták, hogy azon bűncselekmények esetében, ahol fegyverek is szerepet játszanak, azok negatívan befolyásolják a szemtanúk beszámolóját. Elizabeth Loftus és társai ezt a jelenséget fegyverhatásnak nevezték. A „fegyverhatás” akkor jelentkezik, amikor a bűncselekmény helyszínén fegyver van jelen. A fegyver ugyanis hátrányosan képes befolyásolni a tanúk emlékezetét. Ezáltal hatást gyakorol arra, hogy a tanú képes legyen részletesen leírni a bűncselekmény bizonyos részeit, hiszen a fegyverre koncentrált, ezáltal kizárva más lényeges információkat. Ennek oka egyszerű, a tanú, amikor jelen volt a helyszínen, a fegyverre összpontosított és nem a többi lényeges részletre. Olyan hatást gyakorol a fegyver jelenléte a tanú emlékeire, hogy homályba borulnak a bűncselekmény felderítése szempontjából lényeges egyéb információk. Ennek több eredője is lehet, ilyen többek között a tanú által érzett nagyfokú stressz, amely sajnálatosan csökkenti a figyelmi képességeket. Deffenbacher is megállapította azt, hogy a szemtanúknál a megnövekedett stressz-szint negatív hatást gyakorol, sőt csökkenti az emlékezet pontosságát.

Egy másik esetet is kiemelek, amelyben egy embert szintén tévesen ítélték el. Johnny Briscoe-t 45 évnyi börtönbüntetésre ítélték, melyből 23 évet töltött le, mígnem az Innocence Project igazságot nem szolgáltatott az ügyében. Johnny Briscoe-t tévesen ítélték el nemi erőszak, szodómia, betörés, rablás, lopás és fegyveres bűncselekmény vádjával. Az áldozat több, mint egy órát töltött az elkövetővel, aki azt állította, hogy Johnny Briscoe-nak hívják, miközben megerőszakolta és meglopta őt. Az áldozat az igazi Johnny Briscoe-ra mutatott rá, mind fényképen, mind pedig a felismerésre bemutatáson. Azonban nem azonosította azt a férfit, aki magát Briscoe-nak adta ki s bántalmazta őt. A helyzet értelemszerűen igazságtalan volt több okból is, de talán az egyik legfontosabb az, hogy Briscoe volt az egyetlen férfi a sorban, aki narancssárga kezeslábast (bv. formaruhát) viselt. Felmerülhet bennünk a kérdés, hogy ez miért olyan lényeges dolog? Elizabeth Loftus szerint a narancssárga kezeslábas (bv. formaruha), amelyet Johnny Briscoe a sorban állva viselt, romboló aktualizáláshoz vezetett. Ugyanis szerinte a félrevezető információk teljes mértékben megváltoztathatják a tényleges esemény emlékezetét. Jelen esetben, a narancssárga kezeslábas (bv. formaruha) Briscoe-t bűnösnek

mutatta annak ellenére, hogy akkor még nem ítélték el. Ennek a behatásnak köszönhetően az áldozat a narancssárga kezeslábas (bv. formaruha) láttán a bűnös s nem az ártatlan férfit látta.

Persze van számtalan más olyan mód, amelyekkel a tanúk félrevezethetők. Ilyen többek között a memóriakonformitás. Ez akkor fordul elő, ha a tanúk más szemtanúkkal beszélgetnek arról, hogy mi történt a bűncselekmény helyszínén. Az egyes tanúk által látott információk eltérhetnek egymástól, az emlékezeti hibák vagy esetleg egy másik tanú által észrevett különböző dolgok miatt, ezáltal pedig a tanú a saját visszaemlékezéseit konformizálhatja az alapján, amiről másokat hallott beszélni.

A valóságban nagyon sok tényező képes még befolyásolni a téves ítéletek meghozatalát. A szemtanúk vallomása azonban kulcsfontosságú a bűnözők elítélésében, és az említett esetek csak kettőt jelentenek a sok közül. Az aggasztó tény pedig nemcsak az, hogy ezek valóban meg is történtek, hanem, hogy azt jelzik, sok más embert is igazságtalanul ítélték és ítélnék el mind a mai napig bűncselekmény elkövetéséért.

4. A TANÚ MINT KULCSTÉNYEZŐ

Vajon miért olyan gyakori, hogy a tanú téved? Részben talán azért, mert az emberi agy nem képes túl sok részlet megőrzésére, és az erősen befolyásolható. Rengeteg tanulmány tárgyalja és foglalkozik azzal a kérdéssel, hogy mi minden hat az emlékek rögzítésére és azok előhívására. Ilyenek például a tanú érzelmi állapota abban az adott pillanatban, amikor a cselekmény történik, az esemény rekonstruáláshoz kapcsolódó társadalmi elvárások, illetve a tények nem torzító hatású kiszínezése. Nagyon sokan azt gondolják, hogy az emberi memória úgy működik, mint egy videokamera, de valójában inkább egy diavetítőhöz hasonlatos. Gyakran előadódik, hogy tartalmaz utólag hozzáadott részleteket, amelyek közül nem egy s nem kettő csak a képzelet szüleménye. Sajnos a megtörtént eseményeket öntudatlanul átszerkesztjük és tulajdonképpen nem is tudjuk mi az, amit elfelejtettünk. Az emberi elme hajlamos arra, hogy a valóság és a képzelet közötti bizonytalan határvonalat összemossa. A problémát az okozza, amikor azt hiszi, hogy a valóságnak megfelelően nyilatkozik, holott nem ez történik. Amikor szánt szándékkal mond valótlan, az a hagyományos bizonyítási módszerekkel könnyebben kiszűrhető, ahhoz képest, amikor maga is azt hiszi, hogy igazat mond.

A tanú emlékezetét számos verbális hatás érheti addig, amíg a bírósági kihallgatásig eljutnak. Ezek a verbális tényezők hatást gyakorolnak az emlékezetükre, emlékeikre és ezzel együtt pedig a vallomásukra is. Kijelenthető azonban, hogy nagy részük csak nagy nehézségek árán vizsgálható, vagy pedig egyáltalán nem. A dolog két oldalról is megközelíthető, egyrészt analizálhatjuk arról az oldalról, ami a bűncselekmény, illetve az ahhoz kapcsolódó történések észlelésekor megragadható, ez az úgynevezett hamis emlékeket okozó verbális hatások oldala, és a másik pedig egyértelműen a még bírósági meghallgatást megelőző rendőrségi kihallgatás folyamán megfigyelhető hatások oldala. Fontos górcső alá venni mind a rendőrségi, mind pedig a bírósági kihallgatásokat, mégpedig azért, mert eltérő lehet a kérdésfeltevési stratégia mindkét szakaszban és ezek csakugyan lehetnek befolyásolási hatások. A rendőrségi kihallgatás általában időben jóval előbb megtörténik, ugyanis ez sokkal közelebb van a bűncselekmény időpontjához, ennél fogva a tanú emlékezete még friss és kisebb annak valószínűsége, hogy valamely befolyásoló hatás érte volna őt. Ezzel szemben a bírósági kihallgatás jelentősége annak tudható be, hogy a bíróság ítéletet az alapján hozhat, ami ott szóban a bíróság és a nyilvánosság előtt közvetlenül elhangzott, itt tehát érezhetjük, hogy különös jelentősége van a tanú emléke megbízhatóságának. Érdekes ezen rész kérdést arról az oldalról is megközelíteni, hogy a memória hogyan működik, illetve maguk a hamis emlékek hogyan, milyen módon keletkeznek. Amikor a világban zajló eseményeket észleljük és kódoljuk, úgy konstruálódik a világ az észlelő személy számára, ahogy az képes a történéseket, eseményeket felfogni, megérteni. Ez alatt azt kell érteni, hogy az események észlelésekor nem egyszerűen egy úgynevezett másolási vagy tárolási folyamat megy végbe, hanem konkrétan a megtörtént események feldolgozására és emlékké való alakítására kerül sor végső soron. Itt kell említést tenni a sémákról. Vagyis az események előhívásakor nem a történések ismétlésére kerül sor, hanem azok tulajdonképpen újra alkotására, vagyis rekonstrukciójára, ami az egyén tudásán, ismeretein, tapasztalatain alapszik, ez az úgynevezett séma. Az emberi visszaemlékezés a múltban megtörtént eseményeken nyugszik. Ezt pedig alakítja és szerepet játszik benne az általános tudás, az általunk levont következtetések, elvárások, illetve feltevések is. Ez egyebek mellett érvényes a verbális információk megjegyzésére s azok felidézésére. Ugyanis a nyelvi információk előhívásakor a felidéző személy nem tud minden információt, az eredetivel megegyező nyelvi elemet pontosan visszaidézni, hanem csak azok parafrázisait. Azt tudni kell, hogy az emlékezés folyamatában keletkezhetnek hibák, ezeket nevezzük hamis emlékeknek. A hamis emlékek adódhatnak az eseményt követő új információkból, az adott személy aktuális látásmódjából, de akár feltevéseiből is. Egy erős és igazán rugalmas emberi memória termékei

a hamis emlékek. Ugyanakkor ahhoz, hogy a múltban megtörtént eseményeket újra tudjuk gondolni, szükséges a rugalmas memória. Hamis emlékek keletkezhetnek a memória rekonstruktív, asszociatív, továbbá rugalmas voltának köszönhetően. Ere kiváló példa az irányított kérdések témaköre, amiről a szemtanúról szóló részben korábban írtam, de ezzel kapcsolatban példaként említhető az is, amikor valamilyen félrevezető információ birtokába kerülünk.

Mindemellett említést kell tenni arról az esetkörről is, amikor félrevezető információk hatására keletkeznek hamis emlékek. Példának okán Elizabeth Loftus neves amerikai kognitív pszichológus és munkatársai által végzett kísérleteket kell kiemelni, amelyeket a tanulmány előző részében idéztem. A továbbiakban beszélni kell a spontán keletkező hamis emlékekről. A pszichológiában számos kutatás foglalkozik a felidézés során keletkező, az ember saját maga által alkotott, úgy nevezett spontán hamis emlékek vizsgálatával. Megemlítendő a DRM, vagyis Deese-Roediger-McDermott paradigma. Ennek sajátossága, hogy képes megjósolni a spontán hamis emlékek keletkezését.

A kísérlet során a résztvevő személyek szemantikailag összefüggő szavak listáját kapják. Lásd például nővér, kórház stb. Ezt követően a kísérletben résztvevő személyeket arra kéri, hogy próbálják meg felidézni, felismerni a szavakat. A feladat felismerési memóriaváltozatában a kísérletben résztvevő személyeket arról kérdezik, hogy emlékeznek-e a korábban bemutatott szavakra, valamint a kapcsolódó, de egyébként soha be nem mutatott szavakra, amelyek igen csalogatóak (példa orvos). Megfigyelhető volt, hogy a kísérletben résztvevők a kritikus szavakat nagy valószínűséggel és nagy megbízhatósággal ismerték fel. Ezt a hamis emlékezeti hatást egyebek között rövid és hosszú késleltetés esetén is viszonylag stabilan ki tudták mutatni a kódolás és a memóriateszt között, és a hamis emlékezet tanulmányozására szolgáló feladat erőssége az egyszerűségben és a rövid időtartamban lelhető fel. Egyes kutatók úgy vélik, hogy a DRM illúziók az agy szemantikus emlékezeti hálózatainak aktiválásán alapulnak, valamint azzal érvelnek, hogy az ilyen hamis emlékezeti hibák hasznosak lehetnek bizonyos forgatókönyvekben. Például emlékeznek az erdőre a fák miatt, vagy emlékeznek arra, hogy az adott szólista az „orvosokról” szólt, annak ellenére, hogy egyébként konkrét orvos szó nem szerepelt a listán.

Tehát összefoglalva a kísérlet alanyainak egy olyan szavakból álló listát adtak, amely lista egymással szemantikai kapcsolatban lévő szavakat tartalmazott. Későbbiekben a felismerési teszten az alanyok pedig emlékeztek olyan szavakra, amelyek a listán nem szerepeltek, de szemantikai kapcsolatban álltak a listán szereplő többi szóval. Ez egyébként a kognitív pszichológiai sémaelméleteket tekintve azt jelenti, hogy az adott sémához tartozó elemeknek köszönhetően maga a séma is elkezd aktivizálódni az elmében. Nyilvánvalóan a sémának más elemei is aktiválódhatnak, amelyek az előhívás során megjelenhetnek.

Kiemelem az úgynevezett vázlatos emléknym elméletet, vagyis más néven „Fuzzy-trace theory”, amely úgy magyarázza az eredményeket, hogy a megtapasztaltak milyen módon tárolódnak az emlékezetben. Ennek két módja van, az egyik, hogy szó szerint tárolódik (verbatim memory), a másik mód pedig, amikor az események lényegi vonásai, illetve az ahhoz kapcsolódó jelentések tárolódnak (gist memory). Brainerd és munkatársai szerint hamis, emlékek akkor keletkeznek, amikor a felidéző személy a vázlatos jelentéseket hívja elő.

A tanúk, szemtanúk rendőrségi kihallgatása, amelyre rövidesen a bűncselekményt követően kerül sor, alapulhat még pontos és szó szerinti emlékeken. Ezzel szemben az akár évek múlva zajló bírósági tárgyalások kihallgatásai már inkább lényegi emlékeken alapulnak. Éppen ezért előadódhat az az eshetőség, amikor maga a tanú jól, akár pontosan emlékszik az esemény lényegére (példa: a rablás körülményeire), de a pontos részletkérdések felidézésében hibázik, pontatlan (példa: az elkövető haja színe). A hamisinformáció-hatás, illetve a DRM paradigma

tekintetében kiemelendő, hogy amíg a hamisinformáció-hatás esetében a szó szerinti emlékezet támogatja a téves emlékek elfogadását, addig a DRM paradigma tulajdonképpen a hamis emlékek elutasítását szorgalmazza. A DRM paradigma esetében a hangsúly a jelentésbeli, illetve tartalmi emlékezeten van. Ezzel szemben a hamisinformáció-hatás egy az egyben a szó szerinti emlékezeten alapszik. Elmondható, hogy a kriminalisztika által formált rendőrségi kihallgatási módszereknek jogi és egyben etikai követelményeknek is eleget kell tenni. Továbbá a pszichológiai és nyelvészeti kutatási eredményeket sem árt figyelembe venni, ugyanis ezek nagy mértékben hozzájárulnak a kihallgatás objektív, pontos levezetéséhez s értékeléséhez.

A szemtanúk tévedése - ahogy már utaltam rá - a téves ítéletek egyik fő okának tekinthető.

Megvizsgálandó kérdés, hogy mik a szemtanúk általi tévedések fő okai, az esküdtek, a bírák, az ügyvédek, jogászok és különböző országok szakértői mit tudnak a szemtanúk vallomásáról és általában az emlékezetről, valamint, kérdés hogy rendelkeznek-e a szükséges ismeretekkel s készségekkel a szemtanúk vallomásának pontos értékeléséhez.

A kutatók nagyon hosszú idő óta tanulmányozzák a szemtanúk vallomásait. Annál is inkább foglalkoznak ezzel a kardinális kérdéssel, mivel az emberi emlékezet gyengeségei kulcsfontosságú szerepet játszanak a téves ítéletek meghozatalában, hiszen maga az emlékezet egy rekonstruáló folyamat. Ennek megfelelően akár a rendőrség, az ügyészség, a média, de más szemtanúk által az eseményt követően adott információk nemcsak a szemtanú emlékezetét változtathatják meg a bűncselekményről, hanem nagy mértékben képesek befolyásolni is azt. Sajnálatos módon kijelenthető, hogy a szemtanúk nagy általánosságban nincsenek annak tudatában, hogy magára a bűncselekményre vagy akár magára az elkövetőre vonatkozó emléküket az eseményt követő információk megváltoztatták. Kijelenthető, hogy rendkívül nehéz, akár lehetetlen a szemtanú „eredeti” emlékezetének visszaállítása a bűncselekményre vagy az elkövetőre nézve.

Ugyancsak egy képlékeny dolog a szemtanúk bizalma. Számos tényező, gondolok ez alatt a szemtanú ismételt kikérdezésére vagy annak közlésére, hogy egy másik szemtanú is azonosította ugyanazt a gyanúsítottat, nagy mértékben képes befolyásolni, hatást gyakorolni és növelni a szemtanú magabiztosságát, amely nem vezet jóra. A szemtanú magabiztossága általában egy fontos tényezőnek minősül, amely a tényfeltáró bíróságot téves ítéletek meghozatalához vezetheti.

Gross és Shaffer rendkívül részletes elemzést végeztek, és a National Registry of Exonerations-ban szereplő 873 esetről azt állapították meg, hogy 667 esetben szemtanú általi téves azonosítás következtében születtek téves ítéletek.

Smith és Cutler szintén tévesen meghozott ítéleteket analizált. Kutatások során arra a következtetésre jutottak 1198 ítéletet elemezve, hogy az elítélések közel 50%-a téves azonosítással járt kézen fogva. Az Amerikai Pszichológiai Társaság becslése szerint ráadásul minden harmadik szemtanúból egy egészen biztosan tévesen azonosít.

Az Innocence Project szerint a téves szemtanú azonosítások nagy mértékben hozzájárultak az USA-ban meghozott több mint 375 téves ítélet hozzávetőlegesen 69%-hoz, amelyeket DNS-vizsgálatnak köszönhetően hatályon kívül helyeztek. A szemtanúk által szolgáltatott bizonyítékok több szempontból is megbízhatatlanok lehetnek, például stressz, érzelmek, különféle külső behatások, fényviszonyok, távolság, valamint memória visszaemlékezés miatt. A közvélemény jellemzően nagyon keveset tud arról, hogy ilyen bizonyítéokra támaszkodni rengeteg veszélyt rejt magában.

A szemtanúk vallomásának megbízhatatlanságát képes növelni a fajközi hatás is. Az úgynevezett „cross-race” effektust vizsgáló tanulmányok kimutatták azt, hogy egy személy

sokkal nagyobb valószínűséggel képes visszaemlékezni és helyesen azonosítani a vele egy rasszhoz tartozó személy arcát, mint egy másik rasszhoz tartozó személy arcát.

A társadalomtudományi kutatások nagy mértékben bizonyítják, hogy az emberi emlékezet rendkívül tökéletlen. Ugyanis amikor az emberek olyan stresszes eseményt kénytelenek átélni, mint adott esetben az, hogy egy bűncselekmény elkövetésénél szemtanúként vannak jelen, sokkal kevésbé képesek a pontos azonosításra. Ahogy már említettem, a „cross-race” effektus kapcsán, a szemtanúk különösen pontatlanok abban az esetben, amikor egy másik rasszhoz tartozó személyt kell azonosítaniuk. Ráadásul a felismerésre bemutatás és a fényképek szuggesztívek, amelyek sokszor arra készítik a tanút, hogy rossz személyt válasszon. Ez legtöbbször akkor fordul elő, ha a gyanúsított az egyetlen olyan személy a képek között, aki nagyon hasonlít az elkövető személyleírására. A rendőrök kapcsolatteremtése a tanúval szintén

nagyon nagy mértékben képesek befolyásolni az eljárást. Ugyanis a rendőr megjegyzései az ügyel kapcsolatban, a testbeszéde, netalán pozitív visszajelzései az ügy kapcsán, nagyon árulkodóan hatnak a tanúra. Ezzel azt a hatást érik el, hogy a tanút egy bizonyos gyanúsított felé terelgetik, így növelve a tanúk magabiztosságát az azonosításkor. Ez rendkívül meggyőző bizonyíték tud lenni, annak ellenére, hogy egy sor tanulmány bizonyítja megbízhatatlanságát.

A szemtanúk vallomása a kognitív pszichológia és az emberi emlékezet egy nagyon fontos kutatási területe. A vizsgálatok nagy része azt mutatja, hogy a szemtanúk vallomását számos pszichológiai tényező befolyásolja, ahogy azt már a „Pszichológiai faktorok” résztémánál kifejtettem. Ilyen tényezők főként a rekonstruktív memória (Reconstructive Memory), a stressz és szorongás, a vezető kérdések (Leading Questions) és a fegyver-fókusz (Weapon Focus).

4.1. Rekonstruktív memória

A rekonstruktív memória kapcsán elsőként kell kiemelni Bartlett rekonstruáló emlékezet elméletét. Ugyanis Bartlett azt állította, hogy a visszaemlékezés a tanult vagy kulturális normáktól és értékektől, valamint a világ értelmezésének módjától függő személyes értelmezés tárgya.

Nagyon sokan úgy gondolják, hogy az emlékezet teljesen ugyanúgy funkcionál, mint egy videókazetta. Megnyomunk egy gombot és csak egyszerűen visszajátsszuk az eseményeket, és mindent úgy látunk majd, ahogy az megtörtént. Kiábrándító, de az igazság az, hogy ez a folyamat nagyon bonyolult, és nem olyan egyszerű, ahogy azt gondolnánk. Sokan azt feltételezik, hogy az információ ugyanabban a formában kerül elő, ahogyan azt kódolták, magyarul ahogy azt láttuk, azt úgy képesek is vagyunk visszaidézni. Sajnálatos módon a memória nem így működik. Ugyanis az emberi memória egy sajátos ismertetőjegye, hogy úgy tárolja az információt, ahogyan az elénk kerül. Az emberek konzekvenciaként jobbra a lényegre vagy a mögöttes jelentést vonják le az információkból. Tehát az emberi memória úgy tárolja az információkat, ahogyan annak a legtöbb értelme van számunkra. Az információk pedig úgy nyernek értelmet, hogy azokat megpróbáljuk sémákba illeszteni. Ez pedig az információk rendszerezésének egy módja. Maguk a sémák a tudás mentális „egységei”. Vagyis ezek a sémák nagyon gyakran akár egymással találkozó embereknek, akár különböző tárgyakkal vagy éppen különböző helyzeteknek felelnek meg. Ezáltal lehetővé teszik számunkra azt, hogy értelmet adjunk annak, amivel találkozunk, hogy ekként előreláthatólag megmondhassuk, mit kell és hogyan egy adott helyzetben tennünk. Ezeket a sémákat részben maguk a társadalmi értékek, ezáltal pedig így az előítéletek is meghatározhatják. A sémák éppen ezért képesek arra, hogy az ismeretlen vagy éppen tudattalanul „elfogadhatatlan” információkat eltorzítsák. Ezáltal illeszkednek meglévő tudásunkhoz vagy sémáinkhoz. Bartlett elméletét különböző történetek segítségével tesztelte és támasztotta alá, annak

érdekében, hogy szemléltethesse azt, hogy az emlékezet egy aktív folyamat, amely egyéni értelmezés vagy konstrukció tárgya. Tanulmányában rámutatott arra a tényre, hogy az emlékezet nem csupán a megtörtént események tényszerű rögzítése, hanem „erőfeszítést” teszünk annak jelentése iránt. Ez alatt azt kell érteni, hogy megpróbáljuk összeilleszteni azt, amire emlékszünk és azt, amit valójában tudunk és megértettünk. Ennek eredményeként elég gyakorta megváltoztatjuk emlékeinket, ezt pedig azért tesszük, hogy azok minél érthetőbbek legyenek számunkra.

Bartlett tanulmányában a résztvevők hallottak egy történetet, egy észak-amerikai népmesét, a „szellemek háborúját”. A hallott történetet a jelenlévőknek el kellett mesélniük egymásnak. Amikor a résztvevőket arra kérték, hogy meséljék el a történetet részleteibe menően, teljesen egyértelművé vált, hogy mindenki a saját maga módján próbálja felidézni a hallottakat, a saját verzióját próbálja elmesélni. A történet egyre csak rövidült minden elbeszélést követően, és észlelhető volt, hogy azok a részek, amiket racionalizáltak a résztvevők, megmaradtak, vagy pedig egy az egyben kihagyták őket. Megfigyelhető volt, hogy bizonyos részleteket megváltoztattak, amely azt a célt szolgálta, hogy könnyebben megértsék. Például azokat a részeket, amelyek a szellemekről szóltak, a résztvevők ösztönösen kihagyták, mivel számukra megfoghatatlan, nehéz volt megmagyarázni a jelenséget. Tény, hogy a szellemekről az emberek nagyon kevés tudomással bírnak, éppen ezért nagy nehézséget okoz a jelenségre racionális magyarázattal szolgálni. A kutatásból egyértelműen kiderült, hogy az emlékezet nem pontos, és a birtokunkban lévő tudás és meglévő sémák csak még jobban torzítják azt. Minden ember rekonstruálja az emlékeit, ezt annak érdekében teszi, hogy azok megfeleljenek a világról alkotott elképzeléseinknek. Úgy gondolom, hogy ez nagyon jól jelzi azt a tényt, hogy az emlékeink nem megbízható, fényképszerű feljegyzések az eseményekről. Ezek egyéni emlékek, amely emlékeket a sztereotípiák, elvárások stb. szerint alakítunk.

4.2. Stressz és szorongás

A valós életben előforduló erőszakos bűncselekményekkel sajnálatos módon nagyon szoros összefüggésbe lehet hozni a szorongást és stresszt. Az ábra, az úgynevezett Yerkes-Dodson görbe, amely a teljesítmény és a stressz-szint közötti empirikus kapcsolatot mutatja. Deffenbacher 21 tanulmányt tekintett át és arra a megállapításra jutott, hogy a stressz-szint és a teljesítmény közötti kapcsolat a Yerkes-Dodson görbe fordított U alakú függvényét követi. Ez azt jelenti, hogy egy optimális pontig a mérsékelt összetett feladatok esetében a teljesítmény a stresszel együtt növekszik, ezt követően pedig csökkeni kezd.

Egy tanulmányban Clifford és Scott megállapították, hogy azok, akik erőszakos támadásról készült filmet láttak, az egyébként magáról az eseményről szóló 40 információból sokkal kevesebbre emlékeztek, mint azok, akik ennek kevésbé stresszes változatát látták.

Egy „valódi” bűncselekmény szemtanúja nagyobb stresszhelyzetben van, mint az, aki egy kísérlet részese. Ebből kifolyólag az emlékezet pontosságát a való életben a stressz még inkább képes gátlón befolyásolni. Ennek egy másik értekezés próbálta az ellenkezőjét bebizonyítani. Yuille és Cutshall cáfoló tanulmánya ugyanis arra akart rámutatni, hogy a fegyverekkel kapcsolatos stresszes eseményeket a szemtanúk sokkal jobban és pontosabban képesek visszaidézni. Erre példaként hoztak fel egy kanadai fegyverbolt előtti lövöldözést, melynek során egy tolvaj fegyvert, illetve pénzt lopott, majd hat lövést kapott és meghalt.

A rendőrség az eset kapcsán a szemtanúkat kihallgatta. Ezt követően a szemtanúk közül 5 hónap elteltével 13-at újból kihallgattak. A tanulmány rávilágított arra, hogy a visszaemlékezés ennyi idő távlatából is pontos. A csavar a dologban az volt, hogy ráadásként a kutatócsoport két félrevezető kérdést is feltett, amely végül nem gyakorolt komolyabb hatást a visszaemlékezés

pontosságára. A vizsgálat továbbá rámutatott arra is, hogy azok a szemtanúk, akik a bűncselekmény elkövetésekor a legnagyobb stressznek voltak kitéve, tehát testközelből érezhették magukon az eseményeket, jól emlékeztek, tehát ez úgymond egy segítő tényező volt az emlékezetük felidőzésében.

4.3. Vezető kérdések

A vezető kérdések olyan kérdések, amelyek az adott választ sugallják, vagy éppen tartalmazzák azon információkat, amelyek megerősítését várja a vizsgáló. A vezető kérdés a válaszadót arra készíti, hogy a kérdés megfogalmazása alapján meghatározott módon válaszoljon. Ezek a kérdések többnyire olyan információt tartalmaznak, amelyet a vizsgáló meg szeretne erősíteni, ahelyett, hogy megpróbálna igaz s elfogulatlan választ kapni. Nyilvánvalóan az elfogultságok a legváratlanabb módon is felbukkanhatnak, de ha ezek vezető kérdések formájában öltenek alakot, akkor a cél felhígul, ugyanis a válaszok a vezető kérdések alapján lesznek elfogultak. A rosszul felépített kérdések nem kíváncsi válaszokhoz vezetnek. Maga az a következtetés, hogy a vezető kérdések befolyásolhatják az emlékezetet, fontos következményekkel jár a tanúk kihallgatására nézve. A kihallgatónak kerülniük kell a vezető kérdések alkalmazását, és ügyelniük kell arra, hogy a kérdéseket úgy fogalmazzák meg, hogy semmiképpen ne sugalljanak választ a kihallgatott személy számára. Néhány pszichológus kritizálta Loftus és Palmer következtetéseit. Ugyanis azzal érvelnek, hogy nem tudhatjuk, hogy a résztvevők emlékeit a vezető kérdések visszafordíthatatlanul megváltoztatják-e vagy sem. A helyes módszer az, ha a kihallgatás nyitott kérdésekkel kezdődik és az esetleges eldöntendő kérdések csak ez után következnek és kizárólag a pontosítást szolgálják.

4.4. Fegyver fókusz

Ahogy azt már a pszichológiai faktoroknál említettem, a „fegyver-fókusz (Weapon Focus)” egy fontos tényező. Ugyanis a jelenség lényege az, hogy a szemtanú a bűncselekmény elkövetésekor konkrétan a fegyverre koncentrál, kizárva ezáltal más fontos részleteket. Egy olyan bűncselekmény esetében, ahol fegyver is jelen volt, nem szokatlan az, ha a tanú a fegyverről részletesen képes beszámolni, azonban azon tényezők, hogy azt az adott fegyvert ki használta, netalántán, hogy nézett ki az elkövető, elhomályosulnak, eltorzulnak. Elizabeth Loftus és társai egyik kutatásuk során a jelenlévőknek egy éttermi vendégről készült diasorozatot mutattak. Két változat volt. Az egyik változatban a vendég a kezében fegyvert tartott. A másik változatban a különbség az volt, hogy ugyanazon vendég a kezében egy csekkfüzetet tartott. A kutatás rámutatott arra, hogy azok a résztvevők, akik a fegyvert tartó személyt látták, hajlamosabbak voltak a fegyverre fókuszálni, ennek következtében kisebb valószínűséggel tudták azonosítani a személyt. Szemben azokkal, akik a másik diasorozatot látták ugyanazon személlyel, csak csekkfüzettel a kezében.

5. KÖVETKEZTETÉS

„Ha látsz valamit, mondj valamit.” Ez egy örök érvényű és erőteljes üzenet, amely bennünket becsületes polgárokat arra ösztökél, hogy segítsük a bűnüldöző hatóságok munkáját, egyben a bűncselekmények megelőzését és felderítését. Gyakran a tanúk, szemtanúk beszámolóit alkotják a büntetőeljárásban a bizonyítás gerincét. Nagyon kevés dologban bízunk meg annyira, mint abban, ami a saját szemünk előtt jelenik meg. De a fontos kérdés az, hogy vajon honnan tudjuk, hogy igazunk van-e, és azt, hogy amit látunk az pontos-e? Bárki, aki tárgyalóteremben végzi munkáját, tisztában van azzal az egyszerű ténnyel, hogy a tanúk, szemtanúk vallomása egy rendkívül erős fegyver, ami visszafelé is elszülhet. Legyünk tudatában annak, hogy az ember bizonyos esetekben hamisan emlékezhet információkra. Az emlékezetet számos dolog – szuggesztió, téves információ, idő stb.- beszennyezheti. Ezek a tévedések végzetesek lehetnek, mind az elítéltet, mind pedig a rendszert tekintve. Fel kellene adnunk a tanúk, szemtanúk vallomását? Ez ugyan könnyelműen hangozhat, de tudatában vagyunk annak, hogy nem dobhatjuk csakúgy ki a gyermeket a fürdővízzel együtt. A helytelen eljárások következtében bármilyen bizonyíték - DNS, vér vagy ujjlenyomat – könnyen beszennyeződhet. Nyilvánvalóan itt sem az a megoldás, hogy végérvényesen felhagyunk a DNS-elemzéssel, illetve DNS gyűjtéssel.

Ehelyett véleményem szerint bátran szembe kell nézni a kutatások által feltárt összefüggésekkel. A kihallgatást végzőknek mind nyomozati szakban, mind a bíróságon tisztában kell lenniük a károsan ható tényezők keltette veszélyekkel. Ezek egy része a kihallgatótól függetlenül keletkezik (pl.: időhúzás), egy részét pedig a kihallgató idézi elő (pl.: szuggesztív kérdések vagy kijelentések által). Ha alaposan ismerjük a problémát, könnyebb kiküszöbölni. Célszerű az oktatásban és a gyakorlati képzésben is figyelmet fordítani a dolgozatban vázolt kutatási eredményekre, főleg, hogy nemcsak külföldi (pl.: Elizabeth F. Loftus), hanem hazai szerzők (pl.: Varga Marianna) tollából is születtek jelentős művek.

A jogtalan elítélések senkinek sem segítenek és csak a károkat tekintve nagyon széles hálót vetnek ki. Egy ártatlan ember fizet valaki más tetteért, az áldozat nem kap igazságot és így az igazságszolgáltatásba vetett bizalmunk meginog és csorbát szenved. A jogtalan elítélések nemcsak az ártatlan vádlottak és hozzátartozóik számára nagyon nehéz s tragikus, hanem a további bűncselekmények áldozataira nézve is, amelyek adott esetben azért következnek be, mert a bűncselekmény valódi elkövetőjét nem sikerült elfogni. Túlmutatva ezen, a jogtalan elítélések teljes mértékben aláássák a közvéleménynek a jogba s az igazságszolgáltatásba vetett bizalmát, különösen azokban az esetekben, amikor a jogtalan elítélések megelőzhetőek lettek volna.

Kétségkívül van az igazságszolgáltatásnak egy belső öntisztító folyamata a jogorvoslati rendszer által, ez még jogerő után is működik például a perújítással. Csakhogy a korrekció annál nehezebb, minél később szűrik ki a téves vallomást. A bevezetőben említett emberi igazságot csak az emberileg lehető legalaposabb felkészüléssel tudjuk elérni, amire kötelességszerűen törekednünk kell.

6. SZAKIRODALOM

- 2017. évi XC. törvény a büntetőeljárásról. 591.§ (2) bekezdés: Kööttség az elsőfokú bíróság ítéletének. net.jogtar.hu/jogszabaly?docid=a1700090.tv (Letöltés dátuma: 2023. augusztus 11.)
- 2017. évi XC. törvény a büntetőeljárásról. Preambulum. net.jogtar.hu/jogszabaly?docid=a1700090.tv (Letöltés dátuma: 2023. augusztus 11.)
- 2017. évi XC. törvény a büntetőeljárásról. XXVIII. fejezet. A bizonyítás általános szabályai. A bizonyítás tárgya. 163.§ (1) bekezdés. net.jogtar.hu/jogszabaly?docid=a1700090.tv (Letöltés dátuma: 2023. augusztus 11.)
- 2017. évi XC. törvény a büntetőeljárásról. XXVIII. fejezet. A bizonyítás általános szabályai. A bizonyítás tárgya. 163.§ (4) bekezdés. net.jogtar.hu/jogszabaly?docid=a1700090.tv (Letöltés dátuma: 2023. augusztus 11.)
- 2017. évi XC. törvény a büntetőeljárásról. LXXXI. fejezet: A fellebbezés. 583.§ (3) bekezdés. net.jogtar.hu/jogszabaly?docid=a1700090.tv (Letöltés dátuma: 2023. augusztus 11.)
- ANGYAL Pál: A magyar büntető eljárásjog tankönyve I-II. Budapest, Athenaeum Irodalmi és Nyomdai R.-T., 1916. 314. p.
- Anjali NANDAN: Eyewitness Testimony: A Psychological and Legal Perspective. *Journal of Positive School Psychology*, 2022/6. <https://journalppw.com/index.php/jpsp/article/view/8433> (Download date: April 23, 2022) pp. 5447-5448.
- BÉRCES Viktor: A büntetőperbeli bizonyítás alapfogalmainak dogmatikai megközelítései a hazai jogtudományban. *Iustum Aequum Salutare*, 2018/1., 21. p.
- BÓCZ Endre: Kriminálisztika a tárgyalóteremben. Budapest, Magyar Közlöny Lap- és Könyvkiadó, 2008. pp. 109-110.
- BRAINERD Charles J. [et al.]: Semantic processing in associative false memory. *Psychonomic Bulletin and Review*, 2008/6., pp. 1035-1053.
- Cara LANEY - Elizabeth F. LOFTUS: Eyewitness testimony and memory biases. Reed College, University of California, Irvine. nobaproject.com/modules/eyewitness-testimony-and-memory-biases (Download date: September 27, 2023.)
- Case of George Barry. evidencebasedjustice.exeter.ac.uk/case/barry-george/ (Download date: April 14, 2022)
- Case of Johnny Briscoe law.umich.edu/special/exoneration/Pages/casedetail.aspx?caseid=3052 (Download date: April 15, 2022)
- DOMOKOS Andrea: Finkey Ferencről. *Ügyészek Lapja*, 2009/2., pp. 45-54.
- DÖME Attila: Bizonyítás. ijoten.hu/uploads/bizonyitas.pdf (Letöltés dátuma: 2023. augusztus 28.)
- FEJESNÉ VARGA Zita: Anyagi igazság kontra jogbiztonság: a perújítás jövője a készülő új büntetőeljárási törvényben. In ELEK Balázs - MISKOLCZI Barna (szerk.): Úton a bírói meggyőződés felé: a készülő büntetőeljárási törvény kodifikációja. Debrecen, Printart-Press. 2015., 256 p.
- HÁGER Tamás – SZABÓ Krisztián: A megalapozatlanság kiküszöbölése bizonyítás felvételével a másodfokú büntetőbírósági eljárásban. *JURA*, 2020/1., pp. 172-183.
- HÁGER Tamás: Gondolatok a bizonyításról. pp. 1-9. debreceniitlotabla.birosag.hu/sites/default/files/field_attachment/gondolatok_a_bizonyitasrol_ht_0.pdf (Letöltés dátuma: 2023. augusztus 24.)
- LIZICZAY Sándor: A tanúvallomás mint okirati bizonyíték a magyar büntetőeljárási jogban. *Magyar Jog*, 2001/6., 321. p.

- OROSZ Krisztina: Tanúkihallgatási taktikák alkalmazása a büntetőügyekben a bírósági eljárási szakban. *Jogi Fórum: publikációk*. Székesfehérvár, 2016. február 22. 2. p. [jogiforum.hu/files/publikaciok/orosz_krisztina_tanukihallgatasi_taktikak_alkalmazasa_buntetougyekben_birosagi_eljaras\[jogi_forum\].pdf](http://jogiforum.hu/files/publikaciok/orosz_krisztina_tanukihallgatasi_taktikak_alkalmazasa_buntetougyekben_birosagi_eljaras[jogi_forum].pdf) (Letöltés dátuma: 2023. augusztus 12.)
- SZATHMÁRY Béla: Tanúbizonyítás az igazságszolgáltatásban. *Közösség: útonjáró magazin*, 2010/19. parokia.hu/archivum/kozosseg/szam/16/cikk/251/ (Letöltés dátuma: 2023. augusztus 29.)
- ELEK Balázs: A jogerő a büntetőeljárásban. Debrecen, Debreceni Egyetem Állam és Jogtudományi Kar Büntető Eljárásjogi Tanszéke, 2012. 23. p.
- ELEK Balázs: Az igazság és a jogerő összefüggései. In STIPTA István (szerk.): Collegium Doctorum Konferencia. Miskolc, Bíbor Kiadó, 2012. 1. p.
- ELEK Balázs: Az igazság feltárása a büntetőeljárásban. In ELEK Balázs - HÉGER Tamás-TÓTH Andrea Noémi (szerk.): Igazság, ideál és valóság. Tanulmányok Kardos Sándor 65. születésnapja Tiszteletére. Debrecen, Debreceni Egyetem Állam- és Jogtudományi Kar Büntetőeljárásjogi Tanszéke. 2014. 72. p.
- Elizabeth F. LOFTUS - Guido ZANNI: Eyewitness testimony: The Influence of of the wording of a question. *Bulletin of the Psychonomic Society*, 1975/5. pp. 86-88. link.springer.com/content/pdf/10.3758/BF03336715.pdf (Download date: April 14, 2022)
- Elizabeth F. LOFTUS - John C. PALMER: Reconstruction of Automobile Destruction: An Example of the Interaction Between Language and Memory. *Journal of Verbal Learning and Verbal Behavior*, 1974/13., pp. 585-589. reader.elsevier.com/reader/sd/pii/S0022537174800113?token=15C139525377FBB8776B9DF39B2E6BC6F15BB302A8E5AFA52992E1281BE88FB236DF348D9C7E35BE504C95FA7FC650AB&originRegion=eu-west-1&originCreation=20230227145535 (Download date: April 13, 2022)
- Elizabeth F. LOFTUS - David G. MILLER - Helen J. BURNS: Semantic Integration of Verbal Information into a Visual Memory. *Journal of Experimental Psychology: Human Learning and Memory*, 1978/4. pp. 19-31. researchgate.net/publication/22519774_Semantic_Integration_of_Verbal_Information_into_a_Visual_Memory (Download date: April 14, 2022)
- Elizabeth F. LOFTUS - Geoffrey R. LOFTUS - Jane MESSO: Some Facts about „Weapon Focus”. *Law and Human Behavior*, 1987/11. pp. 57-60. faculty.washington.edu/gloftus/Downloads/LoftusLoftusMessoWF.pdf (Download date: April 14, 2022)
- Enmanuelle PARDILLA-DELGADO - Jessica D. PAYNE: The Deese-Roediger-McDermott (DRM) Task: A Simple Cognitive Paradigm to Investigate False Memories in the Laboratory. *J. Vis. Exp.*, 2017/119., 1. p. ncbi.nlm.nih.gov/pmc/articles/PMC5407674/pdf/jove-119-54793.pdf (Download date: September 25, 2023.)
- ERDEI Árpád: Mi az igazság? In ERDEI Árpád (szerk.): A büntető ítélet igazságtartalma. Budapest, Magyar Közlöny Lap- és Könyvkiadó, 2010. pp. 9-22.
- BATTA Júlia Dóra: Finkey officialitás-elméletének hatása a magyar büntetőeljárásra. *Erdélyi Jogélet*, 2021/1., pp. 19-20. real-j.mtak.hu/24666/1/ErdelyiJogélet-2021-1.pdf (Letöltés dátuma: 2023. augusztus 11.)
- Benjamin N. CARDOZO: Eyewitness Identification Reform. Mistaken identifications are the leading factor in wrongful convictions. nacdl.org/getattachment/46251cf1-db5e-4d78-ae95-a4c5fb7e0c77/innocence-project-eyewitness-identification-reform.pdf (Download date: April 15, 2022)
- FANTOLY Zsanett - BUDAHÁZI Árpád: Büntető eljárásjogi ismeretek I.: statikus rész. Budapest, Dialóg Campus, 2019. pp. 99-101.

- FINKEY Ferenc: A magyar büntető eljárás tankönyve. Budapest, Politzer, 1908. 17. p.
- FINKEY Ferenc: A magyar büntető perjog tankönyve. Budapest, Grill Károly Könyvkiadó Vállalat, 1916. 277. p.
- FINKEY Ferenc: A magyar büntetőeljárás tankönyve. Budapest, Politzer, 1899. pp. 198-199.
- Fredric D. WOOCHEER: Did your eyes deceive you? Expert psychological testimony ont he unreliability of eyewitness identification. *Stanford Law Review*, 1977/5. pp. 969-970.
- GELLÉRFI Erik Viktor: Bizonyítás a büntető eljárásban különös tekintettel a tanúvallomásra: szakdolgozat. Miskolc, Miskolci Egyetem Állam- és Jogtudományi Kar Bűnügyi Tudományok Intézete Büntető Eljárásjogi és Büntetés-végrehajtási Jogi Tanszék, 2020. midra.uni-miskolc.hu/document/34219/30612.pdf (Letöltés dátuma: 2023. augusztus 28.)
- HACK Péter: A büntető igazságszolgáltatás szervezete. Függetlenség, számonkérhetőség és a büntetőeljárás rendje: PhD értekezés. Eötvös Loránd Tudományegyetem Doktori Tanácsa és az Állam- és Jogtudományi Doktori Iskola, Budapest, 2007. pp. 17-18.
- HACK Péter: A büntetőhatalom függetlensége és számonkérhetősége. Budapest, Magyar Közlöny Lap- és Könyvkiadó, 2008. 45. p.
- HÁGER Tamás: Gondolatok a büntetőeljárás fogalmáról és a bizonyítás elméleti háttéréről. *Iustum Aequum Salutare*, 2014/3. 57. p., 64.p.
- HAJDÚ Eszter: A téves bírói ítélet. *Jogi tanulmányok*, 2018/1. pp. 389-390. 395.p. epa.oszk.hu/02600/02687/00008/pdf/EPA02687_jogi_tanulmanyok_2018_389-402.pdf (Letöltés dátuma: 2022. április 13.)
- ted.com/talks/elizabeth_loftus_how_reliable_is_your_memory/transcript?language=hu (Download date: April 15, 2022)
- In focus: Eyewitness misidentification. innocenceproject.org/in-focus-eyewitness-misidentification/ (Download date: April 13, 2022)
- John Paul WILSON - Michael J. BERNSTEIN - Kurt HUGENBERG: The Cross-Race Effect and Eyewitness Identification: How to Improve Recognition and Reduce Decision Errors in Eyewitness Situations. *Social Issues and Policy Review*, 2013/1. pp. 83-113. researchgate.net/publication/259551789_The_Cross-Race_Effect_and_Eyewitness_Identification_How_to_Improve_Recognition_and_Reduce_Decision_Errors_in_Eyewitness_Situations (Download date: April 15, 2022)
- Joni E. JOHNSTON: Wrongful convictions, memory, and eyewitness testimony. psychologytoday.com/us/blog/the-human-equation/202201/wrongful-convictions-memory-and-eyewitness-testimony (Download date: September 30, 2023)
- KADLÓT Erzsébet: A „vád igazsága”. In ERDEI Árpád(szerk.): A büntető ítélet igazságtartalma. Budapest, Magyar Közlöny Lap- és Könyvkiadó, 2010. pp. 23-44.
- KENGYEL Miklós: Tanúbizonyítás a polgári perben. Budapest, Közigazgatási és Jogi Könyvkiadó, 1988. pp. 5-6.
- Kenneth A. DEFFENBACHER [et al.]: A Meta-analytic review of the effect of high stress on Eyewitness Memory. *Law and Human Behavior*, 2004/6. pp. 687-689. link.springer.com/content/pdf/10.1007/s10979-004-0565-x.pdf (Download date: April 15, 2022)
- Képi forrás: Yerkes-Dodson görbe. researchgate.net/figure/Illustration-of-Yerkes-Dodson-law-1_fig1_320592240 (Letöltés dátuma: 2022. április 23.)
- KIRÁLY Tibor: Büntetőeljárás jog. Budapest, Osiris, 2003. 222. p.
- KIRÁLY Tibor: Büntetőítélet a jog határán: tanulmány a perbeli igazságról és valószínűségről. Budapest, Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, 1972. 183. p., 174.p., 221.p.
- Kúria Büntető-Közigazgatási-Munkaügyi és Polgári Kollégiumai Joggyakorlat-Elemző Csoport. Összefoglaló vélemény. Az ítéleti bizonyosság elméleti és gyakorlati kérdései. Budapest, 2017. október. 120 p. kuria-birosag.hu/sites/default/files/joggyak/osszefogl_velemen_y_iteleti_bizonyossag.pdf

(Letöltés dátuma: 2023. augusztus 8.)

- Charles E. LOEFFLER - Jordan HYATT - Greg RIDGEWAY: Measuring self-reported wrongful convictions among prisoners. *Journal of Quantitative Criminology*, 2019/2. pp. 259–286. link.springer.com/article/10.1007/s10940-018-9381-1 (Download date: April 13, 2022)
- MÁTYÁS Ferenc: Jogorvoslatok és külön eljárások az új Be.-ben. jogaszvilag.hu/szakma/jogorvoslatok-es-kulon-eljarasok-az-uj-be-ben/ (Letöltés dátuma: 2023. augusztus 18.)
- One and done: Researchers urge testing eyewitness memory only once. psychologicalscience.org/news/releases/2021-nov-pspi-eyewitness-one-and-done.html (Download date: September 30, 2023)
- Valerie F. REYNA - Jonathan C. CORBIN - Rebecca B. WELDON - Charles J. BRAINERD: How fuzzy-trace theory predicts true and false memories for words, sentences, and narratives. *Journal of Applied Research in Memory and Cognition*, 2016/1. pp. 1-9.
- Richard A. WISE - Giuseppe SARTORI - Svein MAGNUSSEN - Martin A. SAFER: An Examination of the Causes and Solutions to Eyewitness Error. *Frontiers in Psychiatry*, 2014/5. p. 1. ncbi.nlm.nih.gov/pmc/articles/PMC4131297/pdf/fpsyt-05-00102.pdf (Download date: April 15, 2022)
- Henry ROEDIGER - Kathleen B. MCDERMOTT: Creating false memories: Remembering words not presented in lists. *Journal of Experimental Psychology: Learning, Memory, and Cognition*, 1995/4. pp. 803-814.
- Samuel R. GROSS - Michael SHAFFER: Exonerations in the United States, 1989-2012: Report by the National Registry of Exonerations. *SSRN Electronic Journal*, 2012/June, p. 51. papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=2092195 (Download date: April 15, 2022)
- TREMMEL Flórián: Bizonyítékok a büntetőeljárásban. Budapest-Pécs, Dialóg Campus, 2006. 58. p.
- TREMMEL Flórián: Magyar büntetőeljárás. Budapest-Pécs, Dialóg Campus, 2001. 457. p., 36.p.
- VÁMBÉRY Ruzssem: A bűnvádi perrendtartás tankönyve. Budapest, Grill Károly Könyvkiadó Vállalata, 1916. 128. p., 147.p.
- VARGA Marianna: A tanúk emlékezetét befolyásoló verbális tényezők: problémafelvetés. *Argumentum*, 2018/14. pp. 415-417, 419-420.
- VARGA Marianna: Magyar büntetőperes bírósági kihallgatások komplex nyelvészeti elemzése: doktori értekezés. Szegedi Tudományegyetem Nyelvtudományi Doktori Iskola Elméleti Nyelvészet Program, 2020. pp. 127-128.

HORVÁTH FANNI

A pandémia nyújtotta mentőöv vagy hosszú távú megoldás? A távmeghallgatás gyakorlati jelentősége a bíróságok életében

1. BEVEZETÉS

Az évtizedekkel ezelőtt megkezdődött digitalizációs folyamatok hatása mára már életünk minden szférájában tettenérhető, ez az igazságszolgáltatás terén sem ment másképp. Az első, második és harmadik ipari forradalmak a gépesítés folyamán hoztak újdonságokat, azonban a negyedik ipari forradalom korában egy teljesen más megközelítés vette kezdetét.¹³²⁰ Az új technológiák megjelenése nemcsak a mindennapjainkat változtatta meg, hanem jelentős változásokat hozott a gazdasági szférában, valamint a dolgozatom szempontjából lényeges terepen, a hivatali ügyintézés területén is, ezért vált elengedhetlenné a hatóságok mihamarabbi reagálása az új kihívásokra. A digitalizáció hulláma két irányba hatott. Míg a legszembetűnőbb változásokat a munkafolyamatok leegyszerűsödését és megkönnyítését célzó programok hozzák, addig észrevétlenül folyik az átalakulás más területeken is.

A bírósági szervezetrendszerben már hosszú ideje zajlik a digitális megújulás, ennek jelentősége leginkább a járványhelyzetben mutatkozott meg. Ekkor gyorsult fel az újfajta transzformáció. A szembe jövő akadályok leküzdésére a közigazgatás jóval hamarabb tudott lépéseket tenni, mint az igazságszolgáltatás, különösképpen a büntetőeljárásjog, amelyről elmondható, hogy olyan sajátos rendszerrel rendelkezik, amely általában az utólagos reagálással jellemezhető. De ez nem váratott sokáig, mert a 2018. január 1-jén hatályba lépett új büntetőeljárás törvény külön fejezetben rendezi a telekommunikációs eszköz használatát, emellett ugyanebben az évben megjelent a 2015. évi CCXXII. törvény, az E-ügyintézési jogszabály, ami szintén hangsúllyal bír.¹³²¹

A technikai fejlődés hatására általánossá vált az eljárásokban az elektronikus kapcsolattartás, azonban nemcsak itt jelentett számottevő fejleményt, hanem eredménye kiterjedt a bizonyítási eljárásra, a kényszerintézkedések alkalmazására, illetve a telekommunikációs eszköz alkalmazásával zajló eljárási cselekmények lefolytatására.

Úgy gondolom, hogy a járványhelyzetben bevezetett „kényszerintézkedéseknek” hála mutatkozott meg leginkább, hogy milyen előnyökkel és hátrányokkal járhat a digitális eszközök bevezetése az igazságszolgáltatásba. Dolgozatom célja, hogy elemezze a digitalizáció hatását a büntetőjogra, a bírósági szervezetrendszerre, ezen belül a büntetőeljárásjogra, bemutassa a telekommunikációs eszköz használatának jogi szabályozását, gyakorlati megvalósulását, illetve feltárja ezen eszközök alkalmazásának előnyeit és hátrányait.

¹³²⁰ MOLNÁR Szilárd: A negyedik ipari forradalom nem várt hatásai. *Új Magyar Közigazgatás*, 2021/3.

kozszov.org.hu/dokumentumok/UMK_2018/3/06_Negyedik_ipari_forradalom.pdf (letöltés és megtekintés dátuma: 2023. 07. 19.)

¹³²¹ RÓTH Erika: A digitalizáció hatása a büntetőeljárásra. *Miskolci Jogi Szemle*, 2020/3. klsz., pp. 165-174.

2. JOGI TECHNOLÓGIÁK MEGJELENÉSE AZ IGAZSÁGSZOLGÁLTATÁS SZERVEZETRENDSZERÉBEN

Az új technológiák megjelenése jelentős befolyást gyakorolt a jog területére. A digitalizáció fényében Zódi Zsolt a jognak két funkcióját különíti el: a múltbeli konfliktusokra való reagálást, amely nem fogható meg matematikai egyenletek képében, illetve a jövő kiszámíthatóvá tételét.¹³²²

A 2010-es időszakot követően egyre elterjedtebb kifejezéssé vált a jogi informatika, ami mára már diszciplínává fejlődött, tantárgy is lett belőle.¹³²³ Zódi Zsolt felosztása alapján a bíróságok technológiai fejlődését három korszakra bonthatjuk, amelyekhez más-más technológiai támogatottság párosul. Az első korszak a XX. század második feléhez köthető, egész pontosan az 1970-es évekre tehető, amikor az irodaautomatizálási megoldások kerültek előtérbe. A támogató technológia révén bizonyos feladatok elvégzése felgyorsult. Tehát megjelentek a személyi számítógépek, a helyi hálózatok. Egyfajta modernizálási folyamat során a bíróság mint hivatal került elektronizálásra. Ez azt jelentette, hogy megkezdődött az iktatások elektronikussá tétele, megjelentek a jogtárak, a jogi adatbázisok, amelyek a vonatkozó jogszabály-helyek keresését tették gyorsabbá.¹³²⁴

Az ellátandó funkciójuk alapján három szoftver-csoport különböztethető meg:

1. Az iratmenedzsment-szoftverek, amelyek az irodai iratkezelés megkönnyítésére szolgáltak.
2. A szöveg- és táblázatkezelő szoftverek, amelyek a legelterjedtebb irodai alkalmazások közé tartoznak.
3. A jogi adatbázisok, amelyek már nemcsak az egyszerű jogszabálykeresés funkcióját látják el, hanem képesek lettek összetettebb megoldásokat találni.¹³²⁵

A fejlődés második szakasza az internet térhódításához köthető, így az 1990-es évekhez, de ennek hatása hazánkban csak a 2000-es évektől volt érezhető. A nyilvános ítéleti adatbázisok, internetes bírósági tájékoztató felületek, összefoglalóan az e-közigazgatási rendszer bírósági verziója valósult meg. Létrejöttek „magasabb” szintű tájékoztató felületek, amelyek úgyszintén a feladat ellátást könnyítették meg. A digitális átállás nemcsak a bíróság belső munkafolyamataiban jelent meg, hanem a tárgyalótermekben is helyet kaptak újítások. Így került sor a videókonferenciabeszélgetést biztosító informatikai rendszerek, illetve prezentációt lehetővé tevő rendszerek beépítésére. Ezek legnagyobb előnye a költség,- és időmegtakarítás.¹³²⁶

Számos technikai eszközt használ a bíróság, amely alkalmas arra, hogy az ügyintézés, ügyvitelt vagy éppen a tárgyalóteremben zajló eseményeket leegyszerűsítse. A videókonferencia-rendszerek olyan lehetőséget képesek biztosítani a meghallgatások során, amely révén az eljárás humánusabbá tud válni. Itt gondolhatunk egy kiskorú tanúra, akár különleges bánásmódot igénylő személyre, akiknek ki/meghallgatására külön garanciális szabályok vonatkoznak. Mind hangja, mind arcra, tehát azok a tulajdonságai, amelyek felismerhetővé teszik, eltorzíthatók. A rögzítés opciót biztosít arra, hogy adott eljárási cselekmény többször visszahallgatható, megnézhető legyen, ezáltal megkímélve adott személyt a megismételt eljárási cselekmény okozta kellemetlenségektől. E vonatkozásban is megemlíthető a különleges bánásmódot igénylő személy. Francis A. Weber azonban azt az álláspontot képviseli, hogy ezáltal elveszik

¹³²² ZÓDI Zsolt: A digitalizáció hatása a jogász szakmára. *Gazdaság és Jog*, 2018/12. pp. 3-9.

¹³²³ ZÓDI Zsolt: A bíróságok és a technológia. *Bírósági Szemle*, 2020/1. pp. 4-13.

¹³²⁴ ZÓDI Zsolt, (2020b) i.m. 4.p

¹³²⁵ ZÓDI Zsolt: A járvány, a jogi szféra és a technológia – Hogyan vészelték át a jogrendszerek a járványt, mekkora szerepe volt ebben a technológiának, és mennyire lesznek tartósak a változások?, *In Medias Res*, 2020/2. pp. 339-355.

¹³²⁶ ZÓDI Zsolt, (2020a) i.m. 342. p.

az, hogy a részletek felismerhetővé váljanak a bíró számára, illetve kifejti, hogy a fizikai megjelenés során kevésbé válnak tarthatóbbá a betanult viselkedési formák, mint az online térben. A problémára a későbbiekben ki fogok térni.

A bizonyítékok kép vagy kép- és hangfelvétel útján történő bemutatását is nagyban megkönnyítik a prezentációs rendszerek, amelyek a tárgyalótermekben kerültek kialakításra. Az e-iratbetekintés lehetősége elterjedt megoldás az ügyvédi irodák körében, a kialakított e-ügyosztályok lehetővé teszik azt, hogy az ügyfelek irataikat internetes felületen nyomon követhessék. Ennek következtében a bíróságok ehhez hasonlóan elkezdtek alkalmazni a BETFR nevezetű rendszert, ahol betekintés nyerhető a perek fő adataiba, emellett az e-akta rendszer biztosítja azt, hogy az ügyfél teljes aktája megtekinthető legyen. Az időmegtakarítást és hibakiküszöbölést szolgáló automatikus dokumentumszerkesztő szoftverek segítenek olyan dokumentumok, szövegek létrehozásában, amelyeknél szigorú formai követelményeket kell betartani. Ezek nemcsak a bíróság belső dokumentumainak szerkesztésében nyújtanak segítséget, hanem megkönnyítik az igazságszolgáltatáshoz való hozzáférést is.¹³²⁷

Továbbá megjegyzendő, hogy nagy előrelépést jelent egyes nem kontradiktórius eljárások, mint a cégeljárás teljesen elektronikus formájúvá válása.

A harmadik korszak mindennapjainkhoz kapcsolódik. A mesterséges intelligencia (továbbiakban: MI) vagy virtualizáció szakaszának is nevezhető ciklusban a technológia teljesen más arcát mutatja meg. Kilép az alárendelt kiegészítő, hatékonyságnövelő szerepéből és olyan dolgokat lesz képes megváltoztatni, akár önállóan cselekedni, amire nem gondolunk.¹³²⁸ Teljesen megváltoztatja a bírói munkavégzést is. Az MI-nek számos felhasználási típusa van, sok szerző¹³²⁹ a technológiai változás legfelső, harmadik szintjének nevezi az MI megjelenését, illetve hasznosítását. Az MI-nek kétféle értelmezését különíthetjük el. Tág értelemben minden programot ide sorolhatunk, amely önállóan képes elvégezni egyes feladatokat, emberi segítség igénye nélkül. Például a VÉDA-rendszer is közéjük tartozik, amely egyedül beazonosítja a gyorsírókat, illetve bírákat szab ki. Szűk értelemben azonban csak a nyelvi modellt értjük alatta. Mivel az MI-t legtöbbször olyan területeken használják fel, amely nem igényel magasabb szintű kreativitást, ezért a dolgozatom szempontjából is lényeges jogi elemzőszoftverek bírnak relevanciával. Az elsősorban forráskutatási célokra használt MI-t későbbiekben összetettebb feladatok elvégzésére programozták be. A nyelvészeti módszertanok alkalmazásával a meglévő adatokat felhasználva képes volt különféle összefüggések feltárására, illetve statisztikák kimutatására. Rengeteg időt megspórol a magánszemély által végzett iratanyag elemzéssel ellentétben. Az MI veszélyesebb felhasználási területe, amikor ítélezési funkciót lát el. Legfőképp más országokban az online vitarendezés során alkalmazzák, ahol kisebb horderejű, egyszerűbb megítélésű ügyek kerülnek előtérbe, amelyeket képes lehet – különösebb tapasztalat és kreativitás hiányában - a bíróságon folyó komolyabb, hosszúságú mérlegelést igénylő ügyekkel szemben megítélni, ezáltal támogatva a bírák munkáját. Az arbitrátor ebben az esetben csak az MI generálta folyamat elakadása esetén avatkozik be, tehát nem egy ellenőrzés nélküli folyamatról beszélünk. Az MI törekszik eljárásában arra, hogy a felek vitája irányított legyen, a belé táplált kérdések, illetve „vitamendzselő” algoritmus segítségével releváns információkat szerez be a vitázó felektől, amelyek birtokában igyekszik a mindkét fél érdekét leginkább szolgáló javaslat megtételére. Összességében a tömegesen előforduló ügyeknél, amelyekhez nincs szükség különösebb megfontoltságra, az általa kialakított minta, összefüggések segítségével képes lehet azok helyes megítélésére.¹³³⁰

¹³²⁷ ZÓDI Zsolt, (2020a) i.m. 343.p.

¹³²⁸ ZÓDI Zsolt, (2020b) i.m. 5.p.

¹³²⁹ például: Zódi Zsolt, Nagy Adrienn

¹³³⁰ NAGY Adrienn: A mesterséges intelligencia és a digitalizáció jelentősége és lehetséges hasznosítási területei az igazságszolgáltatásban. *Infokommunikáció és Jog*, 2020/E-különszám infojog.hu/dr-nagy-adrienn-a-mesterseges-intelligencia-es-a-digitalizacio-jelentosege-es-lehetseges-hasznositasi-teruletei-az-igazsagszolgáltatásban-2020-2-75-e-kulonszam/ (letöltés és megtekintés dátuma: 2023. 07. 20.)

A fentebb felsorakoztatott technológiai újítások a bíróságon dolgozó bírák és a többi munkatársak munkáját nagyban segítik. Ezeket különböző csoportokba lehet sorolni. A megkülönböztetés alapját az adja, hogy az adott rendszer a főtevékenység vagy az ahhoz kapcsolódó melléktevékenység támogatására szolgál. Más néven ezek core, illetve non-core rendszerek. Azonban bizonyos szisztémák, amelyekkel szintén a bírósági munkafolyamat során találkozhatunk, úgynevezett szűrkezőnaba esnek. Ide sorolhatók például a jogtárak, dokumentum-összeállító rendszerek. Jellemzően a munkafolyamat elképzelhető lenne nélkülük, de lassabban haladna. Magyarországot vizsgálva a tisztán core típusú rendszerek közé sorolható a Bírósági Integrált Informatikai Rendszer (továbbiakban: BIIR), ami egy iktató és iratnyilvántartó rendszer, ám egyes esetekben munkafolyamatot menedzselő jellemzőkkel is bírhat.

Az általános és szakrendszerek közötti megkülönböztetés alapját az adja, hogy bizonyos szisztémákat külön testreszabás nélkül (ún. dobozos rendszerek) is tudnak a bíróságok alkalmazni vagy azokat szükséges az igényeknek megfelelően kialakítani. Ennek értelmében a szakrendszerek azok a rendszerek, amelyek a bíróság egyedi igényeihez igazodnak. Előnyük, hogy kifejezetten adott tevékenység végzésére, speciálisan lettek kialakítva. Hátrányuk azonban, hogy további fejlesztésük, konfigurálásuk nehezen megvalósítható, ezáltal kiszolgáltatott helyzet alakul ki, amelynek megoldásaként szolgálhat a forráskódhoz való hozzáférés engedélyezése, de jellemzően szakértelem szükséges azok felhasználásához és így mégsem jelent teljeskörű megoldást a problémára.¹³³¹

A front-office és back-office rendszerek is szerepet játszanak a bíróságok mindennapjaiban. A front-office rendszerek a külvilág felé, az ügyfelekre irányuló szolgáltatások igénybevételét teszik lehetővé, amelyek főként az e-kapcsolattartási rendszerek, a tárgyalótermekben megjelenő technikák, amelyeknek fontos kritériuma az átláthatóság és egyszerűség, hogy az ügyfelek minél zökkenőmentesebben tudják azt használni. A back-office rendszerek a háttérmunkát segítik, ehhez már kapcsolódik egy betanítási időszak, ezért nem is követelmény, hogy egyszerű kezelhetőségük legyenek. Ezek általában az ügyviteli dokumentációt, adatbázisokat kezelő egységek.¹³³²

2.1. Az Európai Unió és Magyarország digitalizációs programja

Kétségtelen, hogy az Európai Unióban a digitalizáció a kiemelten fontos politikák közé tartozik, amelynek célja, hogy az átalakulás mind a polgárok, mind pedig a vállalkozások javát szolgálja, ezáltal hozzájáruljon ahhoz, hogy Európa 2050-re klímasemlegessé váljon. Az Európai Bizottság szándéka a 2019-24-es időszakban az, hogy megerősítse digitális szuverenitását, ennek fényében kezdeményezte „*A digitális korra felkészült Európa*” címet viselő programot. 2015-ben a Bizottság programadó munkájában létrehozta a Digitális Gazdaság és Társadalom Fejlettségét Mérő Mutatót, a DESI-t, ami egy olyan jelzőszám, amely alapján az országok rangsorolhatók a digitális fejlettségük alapján. Magyarország a 2019-es adatok szerint a 23. helyet foglalta el Európa országai között, ami azt jelenti, hogy az alacsony fejlettségű országok közé tartozott. Ennek hatására a Tanács kifejezett kérést intézett a Bizottsághoz, hogy az Unióban az igazságszolgáltatás területén, tehát a büntető és polgári ügyekben mozdítsa elő a határon átnyúló információcserét segítő technológiai megoldásokat.¹³³³ Köztük szerepel az E-igazságügyi portál létrehozása, amely megkönnyíti az uniós országok közti kapcsolatfelvételt, ezáltal az igazságszolgáltatáshoz való hozzáférést. Az Európai Parlament és Tanács 2018/1724. számú rendeletében indítványozta az Egységes digitális kapu megalkotását, amely

¹³³¹ ZÓDI Zsolt, (2020b) i.m. pp. 6-7.

¹³³² ZÓDI Zsolt, (2020b) i.m. pp. 6-7.

¹³³³ OSZTOVITS András: Online bíróságok és az igazságszolgáltatáshoz való jog- esély vagy veszély?, *Magyar Jog*, 2020/11. pp. 625-632.

problémamegoldó rendszerként szolgál az E-CODEX mellett, amely a tagállamok közötti e-igazságügyi kommunikációt teszi lehetővé, a határon átnyúló együttműködést segíti elő.¹³³⁴

„*A digitalizáció vitathatatlanul a 20. és 21. század egyik meghatározó jelensége...*”¹³³⁵ fogalmaz a 2022-30-ig terjedő időszakra szóló Nemzeti Digitalizációs Stratégia (továbbiakban: Stratégia) bevezetője. Ez a program különféle területek célkitűzéseit határozza meg az adott intervallumra, helyet adva az igazságszolgáltatásnak. A végcél az igazságügyi intézmények és ott folyó folyamatok digitalizációja, a területen működő rendszerek konszolidációja és fejlesztése. Olyan intézkedéseket foganatosít, amelyek által a digitális igazságszolgáltatási eljárások fejlesztése és a határon átnyúló igazságszolgáltatási eljárásokat segítő rendszerek kerülnek kiépítésre. Az igazságszolgáltatási rendszerek minőségi fejlődését fontos állomásnak tekinti hazánk, amely képes hozzájárulni a hatósági reakcióidő csökkentéséhez és megkönnyíti az igazságszolgáltatáshoz való hozzáférést. Magyarországon az ezen időszakot megelőzően induló „*e-bíróági koncepció*” keretében megnevezett projektnek már célja volt az egyszerűsítés, mind a kapcsolattartás, mind a munkafolyamatok tekintetében. Ennek egyik legkorábbi eredményének tekinthető a 2008-tól megjelenő elektronikus cégeljárás, amit a Stratégia is meghatározó állomásnak tekint. Kiemeli továbbá, hogy a bírósági IKT-rendszerek egyre fontosabb szerepet játszanak a határon átnyúló együttműködések vonatkozásában, amelyek egyben megkönnyítik az uniós jogszabályok alkalmazását.¹³³⁶

A digitális átállás folyamatában mérföldkönek számító 2015. évi CCXXII. számú E-ügyintézési törvény hivatott szolgálni az elektronikus ügyintézés még szélesebb körű elterjedését. A jogviszonyok minél szélesebb elektronizálása mellett az eljárások gyorsítása és az adminisztratív terhek csökkentése is főszerepet kapott. A Polgári Perrendtartásról hozott 2016. évi CXXX. törvény XLVII. fejezete mellett a Büntetőeljárásról szóló 2017. évi XC. törvény XXVII. fejezete szól az elektronikus hírközlő hálózat igénybevételének rendelkezéseiről. Ezzel összefüggésben az OBH elnöke a 2018-ban kezdeményezett ún. Via Video projekt keretében, a távmeghallgatás alkalmazási lehetősége feltételeinek kialakítását kísérelte meg, amely lehetővé tette, hogy tárgyalótermen kívül, ún. elkülönített helyszínen igénybevételével folytathassák le a tárgyalásokat. A távmeghallgatás jogi szabályozásáról, gyakorlati megjelenéséről dolgozatom során részletesebben írok.¹³³⁷

Kétséget kizáróan állítható, hogy a digitalizáció szükségessége megjelenik az igazságszolgáltatás rendszerében is, ennek időszzerűsége pedig a járványhelyzet idején teljes mértékben megmutatkozott.

¹³³⁴ NAGY Adrienn: Digitalizáció és mesterséges intelligencia a magyar igazságszolgáltatásban. *Miskolci Jogi Szemle*, 2020/3. klsz., pp.105-111.

¹³³⁵ Nemzeti Digitalizációs Stratégia 2022-30. 3. p.

¹³³⁶ Nemzeti Digitalizációs Stratégia 2022-30. 70. p.

¹³³⁷ NAGY Adrienn (2020b) i.m. pp. 106-107.

3. DIGITALIZÁCIÓ A BÜNTETŐELJÁRÁSBAN

A büntetőjog világáról általános jelleggel elmondható, hogy a technikai változásokra lassabban reagál, inkább reaktív szabályokat hoz¹³³⁸. Ahogy a büntetőeljárásról szóló törvény (továbbiakban: Be.) XXVII. fejezetéhez írt kommentár szövege is megerősíti: egyfajta szemléletváltásra is szükség volt a számítástechnikai eszközök beszerzése mellett.¹³³⁹ A 2017. évi XC. törvény kommentárja így fogalmaz: „Az informatika fejlődése olyan fogalmakat hoz magával, amelyek nehezen adaptálhatók a jogba, különösen a büntetőeljárás jogba. Ezek közül is kiemelendő az elektronikus ügyintézés, az elektronikus kapcsolattartás és az elektronikus ügyiratkezelés.”¹³⁴⁰ Az új büntetőeljárás törvényben már számos új rendelkezést találunk, amely a digitalizáció hatásaival van összefüggésben. Ez tetten érhető főképp az elektronikus kapcsolattartás, a bizonyítás és a kényszerintézkedések területén.

A Be. XXVII. fejezete foglalkozik az elektronikus kapcsolattartás szabályaival, amelynek két változatát különbözteti meg, a kötelező és a választható formát. A kötelező eset azon személyeket érinti, akik minden beadványukat elektronikus úton kötelesek benyújtani. Csakis az elektronikus ügyintézéshez való jog szünetelése esetén mentesülnek a kötelezettség alól. Az elektronikus kapcsolattartásra nem köteles személy vagy jogi képviselőnek nem minősülő képviselője az eljárás bármely szakaszában vállalhatja, hogy a bírósággal, ügyességgel, nyomozó hatósággal elektronikus formában veszi fel és tartja a kapcsolatot. Amennyiben nem vállalta a kommunikálás ezen formáját, akkor is kell tájékoztatni a lehetőségről. A törvény külön nevesíti a szakértő esetét, ahol szintén fennáll az, ha arra köteles, vagy azt vállalja, a továbbiakban elektronikus úton kell benyújtania szakvéleményét, egyéb beadványait. Mindamellet az elektronikus ügyintézés biztosító szervek elektronikus úton tartják egymással a kapcsolatot. A bíróság, ügyesség, nyomozó hatóság kezében tehát akkor áll rendelkezésre az ügyirat elektronikus formában, ha azt információs rendszer alkalmazásával megszerkesztette.¹³⁴¹ Tehát vannak, akik jogszabály erejénél fogva kötelesek az elektronikus kapcsolattartásra (például: ügyvédek), vagyis nem választhatnak és vannak, akik választhatják ezt a kapcsolattartási formát.

A bizonyítási eljárásban újdonságként jelent meg a régi Be.-hez képest, hogy bizonyítási eszközként szolgál az elektronikus adat is, így az az új Be. 165.§-nak f) pontjában kapott helyet. A kódex elektronikus adatnak minősíti a tények, információk vagy fogalmak minden olyan formában való megjelenését, amely információs rendszer általi feldolgozásra alkalmas, ideértve azon programot is, amely valamely funkciónak az információs rendszer által való végrehajtását biztosítja.¹³⁴² A törvény értelmében, ahol tárgyi bizonyítási eszközt említ, ott az elektronikus adatot is érteni kell, vagyis a fogalmak szoros kapcsolatban állnak egymással. A törvény indokolása szerint az önálló bizonyítási eszközként való nevesítésének indoka az, hogy „az egyes büntetőeljárás cselekmények szabályozásában az elektronikus adat kategóriája nem minden esetben kezelhető a fizikai dolgok analógiájára”.¹³⁴³ A műszeres vallomásellenőrzés alkalmazásának lehetősége szintén a technikai fejlődésről tanúskodik. A régi Be. más néven emlegette a bizonyítási cselekményt, az poligráfós vizsgálatként került nevesítésre. A korábbi Be.-hez képest elnevezésbeli, illetve megközelítésbeli változások következtek be. Ennek alapján a Be. negatív megközelítésről áttért a pozitív megközelítésre, amelynek nyomán nem azt határozza meg, mikor nem alkalmazható műszeres vallomásellenőrzés, hanem, hogy mikor

¹³³⁸ ZÓDI Zsolt, (2018) i.m. 4.p.

¹³³⁹ RÓTH Erika, i.m. 166.p.

¹³⁴⁰ KÉKEDI Szabolcs: Hogyan tovább bírósági digitalizáció, avagy hogyan lett az elektronikus kapcsolattartás a veszélyhelyzetben az ítélkezés kulcsa. In *Medias Res*, 2020/2. pp. 308-321.

¹³⁴¹ DOMOKOS Andrea: Digitalizáció a bűnüldözés, a büntető- igazságszolgáltatás és a büntetés- végrehajtás szolgálatában. In HOMICSKÓ Árpád Olivér (szerk.): A digitalizáció hatása az egyes jogterületeken. Budapest, Károli Gáspár Református Egyetem Állam- és Jogtudományi Kar, 2020. pp. 83-84.

¹³⁴² 2017. évi XC. a büntetőeljárásról szóló törvény, 205.§ (1) bekezdés

¹³⁴³ RÓTH Erika, i.m. 167. p.

igen. A 212.§ (1) bekezdése értelmében a nyomozás során a tanú, illetve gyanúsított vallomása az eszköz alkalmazásával akkor vizsgálható, ha ahhoz a tanú, valamint a gyanúsított hozzájárul, emellett kötelező a szaktanácsadói jelenlét.¹³⁴⁴

A kényszerintézkedések világában számos helyen megtalálható az adathordozó és az információs rendszer kifejezés. A kutatás a Be. 302.§ (1) bek. szerint nemcsak lakást, egyéb helyiséget, bekerített helyet vagy járművet érinthet, hanem az kiterjedhet az információs rendszer, illetve az adathordozó átvizsgálására is, feltéve, ha azzal elérhető a kutatás célja. Az elektronikus adatot érintő rendelkezések között a lefoglalásról és megőrzésről a törvény azonos cím alatt rendelkezik. A 308.§ (3) bekezdés alapján ingó mellett lefoglalható számlapénz, elektronikus pénz vagy elektronikus adat. A felsorolásból kiemelkedik az elektronikus pénz, amely az újonnan megjelenő kriptopénzek elleni küzdelmet kívánja felvenni a bűnüldözés területén.¹³⁴⁵ Ennek következtében a fizetésre használt elektronikus adat lefoglalását olyan művelet alkalmazásával is végre lehet hajtani, amely az érintettnek az elektronikus adat által kifejezett vagyoni érték feletti rendelkezési lehetőségét akadályozza meg.¹³⁴⁶ Emellé sorolható a zár alá vétel, amely vagyonekbobzás, polgári jogi igény biztosítása érdekében úgyszintén elrendelhető elektronikus pénzre.¹³⁴⁷ Az elektronikus adat megőrzésére kötelezés elnevezésében új, de lényegében változatlan tartalommal maradt fenn a Be.-ben. A megőrzésre kötelezést csak a bűncselekmény felderítésének, illetve a bizonyítás lefolytatásának érdekében a bíróság, ügyészség, nyomozó hatóság rendelheti el, amely során a megőrzésre kötelezett személy rendelkezési joga korlátozás alá kerül. Tehát mindenképpen szolgálnia kell az elrendelésnek a Be.-ben meghatározott célokat. Amennyiben a kötelezett nem tudja biztosítani a kijelölt elektronikus adatoknak a biztonságos tárolását, megőrzését, akkor engedélyével elrendelhető más információs rendszerbe vagy adathordozóra való átmásolása, ezt követően pedig a megőrzésre kötelezést elrendelő engedélyezi a megőrzés részleges vagy teljes feloldását.¹³⁴⁸

Az elektronikus adat ideiglenes hozzáférhetetlenné tétele szintén az adatok feletti rendelkezési jog ideiglenes korlátozására és a hozzáférés ideiglenes megakadályozására irányul. Az eljárás során a bíróság akkor jogosult elrendelni az adatok ideiglenes hozzáférhetetlenné tételét, ha a bűncselekmény közvérdra üldözendő, az elektronikus adat végleges hozzáférhetetlenné tételének lenne helye és az a bűncselekmény megszakítása érdekében szükséges. Két módon valósulhat meg az ideiglenes hozzáférhetetlenné tétel. A Be. 336.§-ban rendelkezik az ideiglenes eltávolításról, amelyről egy munkanapon belül az érintett elektronikus adatot kezelő, tárhelyszolgáltatást végző szolgáltatók kötelesek gondoskodni. Amennyiben az eltávolítás nem vezetne eredményre, akkor a törvényben meghatározott bűncselekmények esetén – kábítószer-kereskedelem, kóros szenvedélykeltés, terrorcselekmény, gyermekpornográfia stb.- rendelkezik a bíróság a hozzáférés ideiglenes megakadályozásáról. Ennek során a Nemzeti Média és Hírközlési Hatóság az erre vonatkozó kötelezettséget tartalmazó határozatot bevezeti az adatbázisába, tájékoztatja a hírközlő hálózatokat, hogy egy munkanapon belül kötelesek eleget tenni a határozatban foglalt kötelezettségnek. Az elektronikus adat önkéntes eltávolítását lehetővé teszi a büntetőeljárási kódex a büntető eljárás érdekeinek sérelme nélkül, annak gyorsítása érdekében. A felhívás keretében az ügyészség, a nyomozó hatóság az ideiglenes hozzáférhetetlenné tétel indítványozása előtt felszólíthatja a médiatartalom-szolgáltatót, tárhelyszolgáltatót arra, hogy akadályozza meg az elektronikus adathoz való hozzáférést. A

¹³⁴⁴ Be. 212.§ (1)-(2) bek.

¹³⁴⁵ RÓTH Erika, i.m. 169.p.

¹³⁴⁶ Be. 315.§ (2) bek.

¹³⁴⁷ Be. 324.§ (2) bek. b) pont

¹³⁴⁸ DOMOKOS Andrea, i.m. pp. 85-86.

felhívás teljesítése azonban nem kötelező, a törvény nem fenyeget nemteljesítés esetén hátrányos jogkövetkezménnyel.¹³⁴⁹

Mindezek alapján láthatjuk, hogy a digitalizációs fejlődés fontos szegmense a távmeghallgatás, amelyre a következő fejezetben térek ki.

¹³⁴⁹ DOMOKOS Andrea, i.m. 86.p.

4. A TELEKOMMUNIKÁCIÓS ESZKÖZ HASZNÁLATÁNAK JOGI SZABÁLYOZÁSA

A digitalizáció térnyerésével és a telekommunikációs eszközök fejlődésével lépést tartó jogszabályi változtatások lehetővé tették azt, hogy két külön helyiségben, akár településen tartózkodó személy folyamatos kép- és hangkapcsolat útján kommunikálhasson egymással. Ez a lehetőség már a régi Be. idején is fennállt, csak más névvel illették. A 2002. évi I. törvénnyel vezette be a jogalkotó a jogrendbe a zártcélú távközlő hálózat útján történő tárgyalás jogintézményét. Megalkotása egyrészt szolgálta az eljárás gyorsításához fűződő érdekeket, másrészt a nemzetközi dokumentumokban foglalt tanúvédelmi törekvéseket. A régi Be. csak szűk körben engedte meg a távközlő hálózat alkalmazását, azonban ez az új Be. megjelenésével megváltozott. Ennek köszönhetően nemcsak tanú vagy terhelt kihallgatásakor van lehetőség igénybe venni azt bírósági szakban, hanem általános jelleggel alkalmazhatóvá vált. Tehát bármely eljárásban részt vevő személy, az eljárás bármely szakaszában és bármely eljárási cselekményre nézve élhet vele.¹³⁵⁰ Fontos megjegyezni, hogy ez a lehetőség nemcsak a bíróságok közötti összeköttetést eredményezi, hanem más igazságszolgáltatási intézmények, így például a büntetés-végrehajtási intézet közötti kapcsolatlétesítést is szolgálja, ekként a fogvalévő terhelt a bv. intézetben elhelyezett eszköz használatával tud becsatlakozni a videokonferenciába.

A bíróságokon 2003 óta van lehetőség tárgyalást telekommunikációs eszköz segítségével lebonyolítani. Csakhogy ennek alkalmazására a járványhelyzetig nemigen került sor. 2012-es adat alapján az országban mindössze 5 bíróság alkalmazta 17 tárgyalási napon, 2013-ra ez a szám megugrik, 62 alkalommal veszik igénybe, ám a legtöbb esetben az ok külföldi megkeresés. 2015-ben vehető észre először jelentős emelkedés, amikor 208 alkalommal kerül sor használatára.¹³⁵¹ A Belügyminisztérium 2017-ben indított projektjében a közigazgatás modernizációját tűzte ki célul. Ennek keretében kívánt központosított videokonferencia-platformokat létrehozni. Az Országos Bírósági Hivatal 2018-ban csatlakozott ehhez a projekthez, amelynek keretében a technológiát a tárgyalótermekbe is el kívánta hozni a technikai feltételek minél szélesebb körben való biztosításával. Ez eredményezte azt, hogy 2018 végére országszerte már 72 tárgyalóteremben rendelkezésre állt telekommunikációs eszköz.¹³⁵²

A hatályos büntetőeljárási törvényünk XX. fejezetének 102-126.§-ig terjedő részében szabályozza a telekommunikációs eszköz használatát. Lényeges pont, hogy az eszköz használata nem kötelező, az csupán lehetőség az arra nem kötelezettek számára. A szabályozás célja, hogy a jelenléte biztosítsa az eljárási cselekmény egészén, oly módon, hogy az eljárási cselekményre kitűzött helyszín, azaz a tárgyalóterem és az ettől eltérő, ún. elkülönített helyszín között a kapcsolat kép- és hangfelvétel vagy folyamatos hangfelvétel útján biztosított. A 120.§ (3) bekezdésének értelmében folyamatos hangfelvétel útján történő kapcsolattartás csak tanúkihallgatás, tolmács jelenlétének biztosítása, illetve nyomozás során a szakértő meghallgatása és a terhelt kihallgatása miatt alkalmazható.¹³⁵³

A telekommunikációs eszköz használat elrendelésének hivatalból vagy az eljárási cselekményen jelenlétre kötelezett vagy jogosult személy indítványára van helye. Az indítvány elutasítása vagy használatának elrendelése ellen nincs jogorvoslatnak helye.

Amennyiben a telekommunikációs eszköz használatának elrendelési feltételei fennállnak, annak alkalmazása nem mellőzhető a különleges bánásmódot igénylő sértett, illetve a fogva

¹³⁵⁰ BOGOTYÁN Róbert: Telekommunikációs eszközök alkalmazása a büntetés-végrehajtásban, az igazságszolgáltatás és a jogérvényesítés hatékonyságának növelése céljából. *Börtönügyi Szemle*, 2018/4. 18.p.

¹³⁵¹ PETŐ Linda- CZÉKMANN Zsolt: Távmeghallgatásos eljárások tapasztalatai a büntetőeljárásban, különös tekintettel a COVID-19 járványra, *Infokommunikáció és Jog*, 2022/2. pp. 21-25.

¹³⁵² PETŐ Linda- CZÉKMANN Zsolt, i.m. 23.p.

¹³⁵³ Be. 120.§ (1)-(3) bek.

lévő, személyi védelemben részesülő vagy Védelmi Programban részt vevő tanú vagy terhelt jelentését igénylő eljárási cselekménynél. Kivételként szabályozza a jogszabály, hogy különleges bánásmódot igénylő sértett vagy tanú esetében a bíróság akkor rendelheti el az eszköz használatának mellőzését, ha más módon képes biztosítani az adott személy megfelelő védelmét. Főszabályként a telekommunikációs eszköz használatának elrendelése akkor mellőzhető, ha az eszköz használatával elérni kívánt cél másképp is elérhető, vagy a sértett, tanú, terhelt személyes jelenléte az eljárási cselekménynél nélkülözhetetlen. Különleges bánásmódot igénylő sértett, fogva lévő, személyi védelem alatt álló, Védelmi Programban részesülő személy jelenlétét igénylő eljárási cselekménynél, valamint letartóztatás meghosszabbítása vagy fenntartása tárgyában tartott ülésen csak különösen indokolt esetben mellőzheti a bíróság az eszköz alkalmazását.¹³⁵⁴

Telekommunikációs eszköz használata esetén speciális rendelkezések vonatkoznak a jegyzőkönyvvezetésre. Ennek tekintetében úgy rendelkezik a törvény, hogy az eljárási cselekményről készült jegyzőkönyvben rögzíteni szükséges az általános tartalmi elemeken kívül a telekommunikációs eszköz használatának tényét és módját, meg kell nevezni azt a személyt, akinek jelenlétét telekommunikációs eszköz útján biztosítják, meg kell állapítani az elkülönített helyszín címét, az ott tartózkodó egyéb személyek személyazonosságát és azt, hogy ők milyen minőségben jelentek meg. Az eszköz használata esetén a felvételt rögzíteni kell.¹³⁵⁵ A jogszabály által előírt rögzítés miatt a jegyzőkönyvvezetőnek a tárgyalás során nem áll fenn klasszikus jegyzőkönyvvezetési kötelezettsége. Nyilvánvalóan emiatt nem válik elhanyagolhatóvá, figyelmen kívül hagyhatóvá a jegyzőkönyvvezetők szerepe, de tovább gondolva felmerülhet a kérdés, hogy a jövőben az online bíróságok esetleges térhódításával szükség lesz-e egyáltalán jegyzőkönyvvezetőre, ha pedig igen, akkor kevesebb is elég lesz-e.¹³⁵⁶

A rögzítés előnyeit nézve sok pozitívummal számolhatunk, de megvannak a maga hátulütői. Az előnyökre és a hátrányokra dolgozatom későbbi részében részletesen kitérek. Addig is előjáróban az előnyök közé vehető, hogy a rögzítéssel számos kellemetlenséget meg tudunk spórolni adott személy vonatkozásában. Példának okáért egy különleges bánásmódot igénylő kiskorú sértett esetében elkerülhetők az ismételt kihallgatás okozta kellemetlenségek, illetve személyazonosságuk védelme érdekében elrendelhető a tanú arcának, hangjának torzítása, vagy csökkenthető a nyomás olyan személy esetében, aki nem szeretne a terhelt jelenlétében nyilatkozni.

A telekommunikációs eszközt a bíróságok leggyakrabban a tárgyalások (jogorvoslati eljárásokban, a nyilvános ülések) lebonyolítására veszik igénybe.

4.1. Gyakorlati megvalósulás a büntetőeljárásban

A jogszabályi háttér megteremtése mellett számos tárgyi és személyi feltétel biztosítására szükség volt ahhoz, hogy a tárgyalások ún. távmeghallgatásos formában zökkenőmentesen le tudjanak zajlani. Ezeket a személyi és tárgyi feltételeket a 12/2018. IM rendelet értelmében az elrendelő bíróságnak, ügyészségnek, nyomozó hatóságnak kell biztosítani.¹³⁵⁷

Az első és legfontosabb kitétel a tárgyalótermek átalakítása és felszerelése volt a szükséges technikai eszközökkel. Az ország minden bírósági épületében egységesen az ún. ViaVideo

¹³⁵⁴ Be. 121.§ (1)-(6) bek.

¹³⁵⁵ Be. 125.§ (1)-(5) bek.

¹³⁵⁶ RÓTH Erika: A telekommunikációs eszköz használatának gyakorlati kérdései a büntetőeljárásban. *Miskolci Jogi Szemle*, 2020/1. klsz. pp. 253-261.

¹³⁵⁷ 12/2018. (VI. 12.) IM rendelet az egyes büntetőeljárási cselekményekre és a büntetőeljárásban részt vevő személyekre vonatkozó szabályokról, 45.§ (1) bekezdés

rendszer került kiépítésre. Ez a rendszer magába foglalja mindazon programokat, valamint kép- és hangfelvételt egyidejűleg biztosítani tudó technikai eszközöket, amik elengedhetetlen kellékei annak, hogy a távmeghallgatások gördülékenyen tudjanak zajlani. A technikai felszereltség mellett indokolt volt olyan gyakorlati útmutató létrehozása minden bíróságon, amelyek a 12/2018 IM rendelet, a BÜSZ 12. és 14.§-a, valamint a BEISZ 16.§ (4) bekezdése mellett részletes, mindenre kiterjedő szabályozást tartalmaz a megfelelő lebonyolítás érdekében. A bíró hivatalból vagy indítványra dönt a távmeghallgatás alkalmazásáról. Döntése ellen nincs fellebbezésnek helye. Minden ügyben külön időpontfoglalásra van szükség, amit egy rendszeresített formanyomtatvány kitöltésével lehet megtenni. A kitöltött formanyomtatványt az ún. konferencia szervezőnek (bíróági dolgozónak) kell átadni, aki a megadott adatok segítségével – ami az eljárás lényeges adatait foglalja magába¹³⁵⁸ – megnézi, hogy az ún. végpontok szabadok-e. Amennyiben foglaltak lennének, erről értesíti a bírót, aki új időpontot jelöl meg és ez addig folytatódik, amíg nem találnak szabad helyet. Ha a videokonferencia megtartásának nincs további akadálya, akkor az időpont egy országos rendszerben kerül lefoglalásra, amelynek fényében a bíró pervezető végzésében elrendeli a telekommunikációs eszköz használatát. Ezt követően pedig a bíró kitűzi az ügyet és kiküldi az idézéseket és értesítéseket, amelyekben a lehető legpontosabban megjelöli az elkülönített helyszín címét, amely bv. intézet esetében azt jelenti, hogy a személyzet saját távmeghallgató termükbe állítsa elő a terheltet.¹³⁵⁹

A lefoglalt időpont kezdetekor a bíró vagy a bírói tanács saját végponti tárgyalótermükben tartózkodnak és meggyőződnek a telekommunikációs eszköz hibátlan működéséről. A tárgyalás akkor tud megkezdődni, ha a bíró a foglalási azonosítójával belép a rendszerbe és elindítja a közvetítést. Ennek eredményeként automatikusan létrejön a kapcsolat a tárgyalóterem és az elkülönített helyszín között, ahol kamerák és mikrofonok segítik egyaránt a kép- és hangátvitelt. A kapcsolat folyamatosan fennáll mindaddig, amíg azt a bíróság meg nem szakítja. Ennek értelmében, ha a bíróság szünetet rendel el, a tárgyalás egy gombnyomással félbeszakítható, majd újból felvehető a kapcsolat.¹³⁶⁰ Fontos, hogy a bírónak a foglaláskor nemcsak a végpontokra kell figyelnie, hanem ügyelni kell arra is, hogy megfelelő hosszúságú idősavot foglaljon le, amiben végrehajtható az eljárási cselekmény. Ugyanis, ha kicsúszik az időből, a rendszer automatikusan meghosszabbítja a foglalást 15 perccel, amivel viszont az a probléma merülhet fel, hogy ezáltal „belegyalogol” a más által lefoglalt idősavba. Tehát mindenképpen körültekintően kell eljárni a foglaláskor és netalántán több időt rászámolni az eljárási cselekményre az ütközések elkerülése érdekében.

A telekommunikációs eszköz útján lefolytatott egyéb eljárási cselekményről szintén készül jegyzőkönyv a jegyzőkönyvvezető által. A jegyzőkönyvben rögzíteni szükséges a telekommunikációs eszköz használatának a tényét, módját és a foglalási lap sorszámát, valamint a gyakorlati útmutató tartalmazza, hogy a bírónak, mit kell megállapítania az eljárási cselekmény során.¹³⁶¹

Abban az esetben, ha minden szükséges tárgyi feltétel teljesül a távmeghallgatás lebonyolításához, a személyi feltétel sem maradhat el. Jelen állás szerint a bíró maga is kezelheti a ViaVideo rendszert, azonban, ha nem szeretné, hogy a technika kezelése elvegye figyelmét az eljárási cselekményről, helyette ún. konferencia szervező kezelheti a rendszert az eljárási cselekmény alatt.¹³⁶² Úgy vélem, a rendszer kezeléséről nyújtott megfelelő tájékoztatás,

¹³⁵⁸ mint például az eljárási cselekmény helyszíne, bíró, tanácselnök neve, ügyszám, ügy tárgya, terhelt neve, elkülönített helyszín, meghallgatás célja, igényelt időpont, kihallgatandó személyek száma, eljárási pozíciója, neve, meghallgatandó személy védett-e

¹³⁵⁹ BÓTOR Szabolcs: A telekommunikációs eszköz használata a büntetőeljárásban, a távmeghallgatás gyakorlata a büntető ügyszakban Veszprém megyében, gondolatok egy új eljárási intézményről. JUNG E. Eszter (szerk.): Büntetőjogi Tanulmányok 21. kötet, MTA Veszprémi Területi Bizottsága, 2020-21. pp. 18-32.

¹³⁶⁰ BÓTOR Szabolcs, i.m. 24.p.

¹³⁶¹ Uo.

¹³⁶² BÓTOR Szabolcs, i.m. 25.p.

valamint annak a lehetősége által, hogy technikai malőr esetén egy gombnyomással ki lehet lépni az összeköttetésből és a helyreállítás idejére szünet rendelhető el, nem okoz gondot a program egyedüli kezelése.

4.2. Kitekintés

Nemzetközi vizekre evezve a következőkben egy rövid áttekintést adok a telekommunikációs eszköz osztrák és német szabályozásáról a hazai szabályokkal összevetve. Ausztriában - hazánkat megelőzve - már korábban, 1990-ben megkezdődött a bíróságok digitalizációja. Ennek folyományaként pedig jóval előbb megkezdődtek a tudományos beszélgetések a jogviták alternatív kommunikációs eszköz útján való rendezéséről. 2005-ben az osztrák büntetőeljárás törvény (*Strafprozessordnung*) már rendelkezéseket tartalmazott a vádlott és a tanúk elektronikus úton való előzetes meghallgatásáról, a tanúk bíróságon történő kihallgatásáról. A végpontok közötti csatornafoglalást egyfajta szobafoglalási rendszer teszi lehetővé, amely hazánkban is használatos. Sikerességének köszönhetően 2011 márciusára minden bírósági épület, minden büntetés-végrehajtási intézet és minden ügyészség rendelkezett kép- és hangkapcsolatot egyidejűleg biztosító kommunikációs eszközzel, amelyekkel az államigazgatási szervek is képesek egymás között kapcsolatot létesíteni. Egy 2017-es adat alapján kb. 4000 esetben vettek igénybe telekommunikációs eszközt valamely eljárási cselekmény lebonyolítására. Ahogy mindenhol, itt is főként tanúvédelmi szempontokat szolgál az eszköz, emellett használata megengedett gazdaságossági szempontokra való hivatkozás esetén, illetve, ha személyes jelenlét szükséges a bizonyításfelvételnél. Tehát szűk körben megengedett alkalmazása, mint az korábban Magyarországon is megfigyelhető volt. Viszont mindenképp mérlegelés tárgyát képezi igénybevétele bírósági meghallgatás esetén.¹³⁶³ A büntetőeljárás törvényük 165.§-a szabályozza a telekommunikációs eszköz útján lefolytatható eljárási cselekményeket. Ennek értelmében, ha a személyes részvétel ténybeli vagy jogbeli okokból nem lehetséges, az eljárási cselekmény lefolytatható kép- és hangfelvételt egyidejűleg biztosító technikai eszköz segítségével. Ahogy a mi büntetőeljárás törvényünkben is, itt is szabályozás alá esik a különös védelmi helyzetet igénylő sértett és tanú intézménye, akiknél az eljárási cselekményen való részvétel korlátozása indokolt. Ennek kezdeményezése szintén hivatalból vagy indítványra történik, azonban, ha különös védelmi igény merülne fel a fél oldalán, a kihallgatás szakértő jelenlétében folytatható le. Az eljárási cselekmény rögzítésre kerül, így, ha a tanú megtagadná az eljárás további szakaszában történő vallomástételt, tájékoztatni kell, hogy ez esetben a felvétel akkor is bemutatható. A kihallgatásról készült felvételtől minden esetben késedelem nélkül írásos jegyzőkönyvet kell készíteni, amit az aktához kell csatolnia.¹³⁶⁴

A német büntetőeljárás törvény kisebb eltéréseket tartalmaz a telekommunikációs eszköz útján lefolytatott tárgyalások vonatkozásában. Tanúk kihallgatását és szakértők meghallgatását teszi lehetővé ezen a módon.¹³⁶⁵ A német szabályozásról elmondható, hogy habár találunk erre vonatkozó rendelkezéseket a törvényben, mégsem szívesen kerül a büntetőeljárásban alkalmazásra. A polgári perrendtartásuk már 2013 óta biztosítja a lehetőséget, hogy kép- és hangátvitelt egyidejűleg lehetővé tevő technikai eszköz segítségével folytassák le a tárgyalásokat, ezzel szemben a büntetőeljárásban még mindig a tanúkra vonatkozó közvetlenség elve és a peres felek jelenléti kötelezettségének teljesülése az erősebb. A 230.§-ban foglalt jelenléti kötelezettség szabályozásának indoka az, hogy a terhelt tisztességes meghallgatást kapjon a tárgyalások során, a bíróság pedig közvetlen benyomást szerezzen a terhelt személyéről. Ez utóbbi indok áll fenn a tanúk esetében is a közvetlenség elve kapcsán.

¹³⁶³ BOGOTYÁN Róbert, i.m. 18.p.

¹³⁶⁴ Strafprozessordnung 1975 (Ö-StPO), 1-6 Abs § 165

¹³⁶⁵ Strafprozessordnung 1987 (D-StPO), § 58a, § 247a

Csakis kivételes esetekben enged a törvény eltérést a főszabálytól.¹³⁶⁶ A büntetőeljárás törvénykönyv 58a.§-a és 58b.§-a kéz a kézben jár a telekommunikációs eszköz útján lefolytatott kihallgatás esetében. Az 58b.§ értelmében a tanú a tárgyaláson kihallgatható úgy is, hogy a tárgyalóteremtől eltérő helyen tartózkodik és a kapcsolatot kép- és hangfelvételt egyidejűleg nyújtó kommunikációs eszközzel biztosítják. Ahogy Magyarország és Ausztria esetében is láthattuk, elsősorban tanúvédelmi szempontokat szolgál a szabályozás, amit a 247a.§ (1) bekezdése is alátámaszt, amikor azt fejti ki, hogy, amennyiben a tanú közérzetének súlyos károsodása fennáll, akkor a bíróság elrendelheti, hogy a kihallgatás idejére a tanú más helyen tartózkodjon. Emellett igénybe vehető az audiovizuális kihallgatás, ha a tanú nyilatkozatára szükség van, de személyes kihallgatása akadályozott, például ha nem a bíróság illetékességi területén van a lakóhelye.

A jegyzőkönyvezés vonatkozásában a német szabályozás érdekességeket rejt. Összességében elmondható, hogy Németország a jegyzőkönyvezés területén az utolsók között van az Európai Unió országai között.¹³⁶⁷ A hazánkban megszokott szó szerinti jegyzőkönyvezéssel ellentétben Németország nem tartja ehhez magát. A 273.§ értelmében a jegyzőkönyvnek szintén tartalmaznia kell a tárgyalás menetét és eredményét, azonban a jegyzőkönyv teljeskörű felvételére csak akkor van szükség, ha valamely történés megállapítása vagy szó szerinti kijelentés függ tőle. Ebben az esetben a bíróság hivatalból vagy kérelemre elrendeli a jegyzőkönyv teljeskörű felvételét és felolvasását.¹³⁶⁸ Ezen a helyzeten kíván a jövőben javítani a tárgyalások felvétel útján való rögzítése. Ekkor a felvételt és a róla készült írott változatot az eljárás részt vevőinek haladéktalanul – lehetőleg még a tárgyalás napján – rendelkezésre kell bocsátani. Ez az intézkedés azt fogja szolgálni, hogy a tárgyalások a jövőben teljeskörűen dokumentálva legyenek és az eljárásban részt vevőknek a továbbiakban ne kelljen saját jegyzeteikre támaszkodni.¹³⁶⁹ A távmeghallgatásról készült felvételt az 58a.§ értelmében a lényeges körülmények mérlegelését követően kell rögzíteni és úgy kell megtörtétté tenni, mintha bírósági kihallgatásként folyt volna.¹³⁷⁰

¹³⁶⁶ Markus MEIBNER: Corona und Strafprozess- Zum Einsatz von Videotechnik im Strafverfahren community.beck.de/2020/05/10/corona-und-strafprozess-zum-einsatz-von-videotechnik-im-strafverfahren (letöltés és megtekintés dátuma: 2023. 08. 18.)

¹³⁶⁷ Markus MEIBNER: Corona und Strafprozess- Zum Einsatz von Videotechnik im Strafverfahren community.beck.de/2020/05/10/corona-und-strafprozess-zum-einsatz-von-videotechnik-im-strafverfahren (letöltés és megtekintés dátuma: 2023. 08. 18.)

¹³⁶⁸ D- StPO § 273

¹³⁶⁹ Annelie KAUFMANN: Die Hauptverhandlung als Video lto.de/recht/justiz/j/gesetzentwurf-audiovisuelle-dokumentation-hauptverhandlung-strafverfahren-bild-ton-revision/ (letöltés és megtekintés dátuma: 2023. 08. 18.)

¹³⁷⁰ D- StPO § 58a

Az alábbi táblázat szemlélteti a három ország közötti szabályozási hasonlóságokat és különbségeket.

	Magyarország	Ausztria	Németország
<i>Helye van</i>	terhelt/ tanúkihallgatás, szakértő meghallgatás	terhelt/ tanúkihallgatás, szakértő meghallgatás	tanúkihallgatás, szakértő meghallgatás
<i>Szabályozás indoka</i>	tanúvédelem, jelenlét biztosítás	tanúvédelem, gazdaságossági szempontok, személyes meghallgatás lehetővé tétele	tanúvédelem, jelenlét biztosítás
<i>Felvétel rögzítése</i>	igen, minden esetben	igen, minden esetben	igen, amennyiben az eljáráson gyermekkorú/ fk. sértett vett részt és/vagy a következő tárgyaláson nem tudnák újból kihallgatni
<i>Jegyzőkönyv határideje</i>	8 nap	késlekedés nélkül	lényeges körülmények mérlegelését követően
<i>Alkalmazása</i>	előkészítő ülés + tárgyalás	előzetes eljárások + főtárgyalás	előzetes eljárások + főtárgyalás
<i>Elrendelés</i>	hivatalból/ indítványra	hivatalból/ indítványra	csak hivatalból
<i>Jogorvoslat</i>	nincs helye	nincs helye	nincs helye

1. táblázat (forrás: saját szerkesztés)

Ausztriában és Németországban hazánkhoz hasonlóan rendezték a járványhelyzet ideje alatt a tárgyalások helyzetét. Így azidőben megalkotott osztrák szövetségi törvény (COVID-19-JuBG) engedélyezte, hogy a szóbeli tárgyalásokat videokonferencia útján folytathassák le, amely egyben feltételeket is támasztott a megfelelő végrehajtás érdekében. A videokonferencia megtartásához a feleknek rendelkezniük kellett megfelelő kommunikációs eszközzel és technológiával, viszont ennek használatához valamennyi fél hozzájárulására szükség volt. Amennyiben nem emeltek kifogást, a hozzájárulás megadott volt. Ez alól a szabály alól kivételt képeztek azok a nem vitás bírósági eljárások, amiket tárgyalótermen kívül folytatnak le (*Außerstreitverfahren*), például kórházak, idősotthonok esetében. Mindamellet a feleknek igazolni kellett, hogy fokozott egészségügyi kockázat áll fenn, mind saját magukkal, mind azon személyekkel szemben, akikkel magán- vagy szakmai kapcsolatban állnak. A kényszerintézkedések ellenére is fennmaradt a bírónak a mérlegelési joga a videokonferencia-technológia megfelelősége vonatkozásában. Ezáltal, ha nem találta azt megfelelőnek és a személyes megjelenés sem volt megengedett (helyhiány vagy egészségügyi kockázat miatt), a

felek indítványa alapján lehetőség nyílt, hogy az ügyet máskor, egy meghatározott határidőn belül tárgyalják meg (*Fristsetzungsantrag*).¹³⁷¹

Németországban is a videokonferencia formájában nyújtotta lehetőség jelentette a pandémia alatt a fő megoldást, azáltal, hogy a bíróságoknak nem kellett még több időre a tárgyalásokat felfüggeszteni, félbeszakítani. A bíróságok plexi fallal való felszerelése és a védőmaszk használatának kötelezővé tétele mellett az igazságügyi miniszter nyilatkozata alapján megkezdődött Németországban a bíróságok videotechnikával való ellátása. A miniszter nyilatkozatából kitűnik, hogy elsősorban a tanúkihallgatásokat kívánják videokonferencia által lebonyolítani, a terhelt fizikai jelenlétét a lehetőségekhez mérten és a fent említett elv alapján fogják továbbra is biztosítani.¹³⁷² Vitathatatlan, hogy Németország közömbösen áll hozzá az online bíróság gondolatához, de a járványhelyzet megmutatta nekik is, hogy a korral haladni kell és a hátrányokkal ellentétben az előnyök még mindig nagyobb számban vannak.

Mindent összevetve elmondható, hogy alapjaiban hasonló szabályozás van érvényben mindhárom országban, kisebb eltérésekkel övezve, ami a hasonló eljárási környezetből és a jogi kultúrából adódik.

¹³⁷¹ Sharon SCHMIDT: Austria: Covid- 19, Austria és a videokonferencia- technológia használatának gyakorlatában bekövetkezett legújabb változások.

oblin.at/hu/newsletter/austria-online-birosagok-covid-19-austria-es-az-ujboli-valtozasok-a-videokonferencia-technologie-hasznalat-gyakorlataban-az-austria-es-az-ujboli-valtozasok-az-videokonferencia-technologieaban/ (letöltés és megtekintés dátuma: 2023. 08.11.)

¹³⁷² Markus MEIBNER: Corona und Strafprozess- Zum Einsatz von Videotechnik im Strafverfahren. community.beck.de/2020/05/10/corona-und-strafprozess-zum-einsatz-von-videotechnik-im-strafverfahren (letöltés és megtekintés dátuma: 2023. 08. 18.)

5. A TELEKOMMUNIKÁCIÓS ESZKÖZ SZEREPE A JÁRVÁNYHELYZETBEN

Az igazságszolgáltatáshoz való jog érvényesülésének legrégebbi akadály a fizikai távolság a bíróság épületétől. A pandémia alatt ez a távolság egyre csak növekedett, hiszen a bíróságon való megjelenésnek nemcsak az utazás és az azzal járó költséget állták gátját, hanem az érintkezés, az egy légkörben tartózkodás is. A digitalizáció és az újonnan megjelenő technológiák folyamatosan beépültek a bíróság ügyviteli rendjébe, mindennapjaiba, azonban a pandémia alatt vált az igazán értékelendővé. A videókamera segítségével lezajló tárgyalások az igazságszolgáltatáshoz való jog akadályát küzdötték le ebben az időszakban.

Videókonferencia-rendszer kialakítására Magyarországon először az Egri Törvényszéken került sor 2018 májusában, ahol – utólagos visszaigazolások szerint – sikeres megtartották az első szimulált tárgyalást. A kezdeményezés előzményeként szolgált a korábban felvázolt OBH elnöke által megindított bírósági digitalizációs projekt, a VIKI projekt. A sikeres tesztelés másnapján élesben folytattak le egy tárgyalást egy feltételes szabadságra bocsátás tárgyában indult büntetés-végrehajtási ügyben. A bv. intézet és a bíró személye között jött létre sikeres kapcsolat. Ennek következtében a 2018-as év végére összesen 215 végpont került kialakításra, az érintett intézmények között szerepelt 72 db bíróság, büntetés-végrehajtási intézet, a Bevándorlási és Menekültügyi Hivatal, illetve 4 db mobilvégpont. A kialakított végpontok közül összesen 133 alkalmas távmeghallgatás lebonyolítására.¹³⁷³ Az azóta lefolytatott tárgyalások, a frissítések és a terheléses teszt is azt mutatják, hogy a rendszer sikeresen működik.

Ahogy a 2015-ös E-ügyintézési törvény preambuluma is kiemeli, a digitalizáció minél szélesebb körű elterjesztése volt a cél, amely hozzájárul az eljárások gyorsításához, az adminisztratív terhek csökkentéséhez, a hatékonysághoz és korszerűsítéshez.¹³⁷⁴ A törvény 8.§-a értelmében az ügyfél jogosult elektronikus úton az elektronikus ügyintézészt biztosító szerv előtt eljárni, tehát az E-ügyintézési törvény által garantált jog és az eljárási szabályokban lefektetett elektronikus kapcsolattartás lehetősége nem külön érvényesülő jogok, szükséges azokat összefüggésükben vizsgálni.¹³⁷⁵ Ezt támasztja alá az Alaptörvény 28. cikke, amely kimondja, hogy a „*jogszabályokat elsősorban azok céljával és az Alaptörvénnyel összhangban kell értelmezni.*”¹³⁷⁶

A COVID-19 világjárvány rohamos terjedése lépésre kényszerített mindenkit, ennek folyamányaként a Kúria elnöke, az Országos Bírósági Hivatal elnöke és a legfőbb ügyész javaslatára a 45/2020. (III.14.) Kormányrendelettel 2020. március 31-ig rendkívüli ítélkezési szünet vette kezdetét, amely még inkább elhúzta az amúgy is hosszú pertartamú eljárásokat. A 35.SZ/2020 (III. 15.) OBHE határozat a rendkívüli ítélkezési szünet során ellátandó igazgatási és ügyintézési feladatok ellátására irányadó rendelkezéseket tartalmazta. A személyes jelenlét szabályozása képezte gerincét a határozatnak, ami kimondta, hogy a szünet alatt a bíróságok nem tarthatnak előkészítő ülést, tárgyalásokat és nyilvános ülést, csupán a halaszthatatlan eljárási cselekményeket lehet lefolytatni, lehetőség szerint távmeghallgatás útján. Amennyiben ez nem volt lehetséges, szigorú követelmények betartása mellett nyílt lehetőség a fizikális jelenlét biztosítására.¹³⁷⁷ Folyamatosan kerültek meghozatalra OBHE határozatok, illetve Kormányrendeletek, amelyek az igazságszolgáltatás pandémia miatti megbénulása ellen vették fel a harcot. A 36.SZ/2020. (III.16.) OBHE határozat a Veszélyhelyzeti Kabinet felállításáról rendelkezett, amely testület feladata volt a rendkívüli ítélkezési szünet alatt az igazgatási feladatok ellátásának támogatása. A Kabinet feladatköre értelmében rendelkezett az

¹³⁷³ PETŐ Linda- CZÉKMANN Zsolt, i.m. 23.p.

¹³⁷⁴ 2015. évi CCXXII. törvény az elektronikus ügyintézés és a bizalmi szolgáltatások általános szabályairól, preambulum

¹³⁷⁵ E- ügyintézési törvény, 8.§

¹³⁷⁶ Magyarország Alaptörvénye, XXVIII. cikk

¹³⁷⁷ 35.SZ/2020. (III. 15.) OBHE határozat a rendkívüli ítélkezési szünet során ellátandó bírósági igazgatási és ügyintézési feladatokról, 4-6. pont

iratkaranténról, vagyis a papíralapon érkezett iratok átvételi rendjéről. Az iratkaranténról szóló rendelkezéseket összefoglalóan a 42.SZ/2020. (III. 26.) OBHE határozat tartalmazta, így a beérkezett iratokat egy zárt dobozban helyezték el 7 napra. Az érkeztetés időpontja ezáltal a tényleges érkeztetésre tolódott, ami hozzájárult az ügyintézés elhúzódásához. Az iratkarantén által különbség keletkezett az elektronikus úton és a papíralapon beérkezett iratok között, mert más-más eljárásrend érvényesült mindkét esetben. A papíralapon érkezett iratok különleges helyzete miatt, ha ebben a „hátrányban” nem kívántak részesülni az ügyfelek, az elektronikus kapcsolattartás lehetősége adódott, annak érdekében, hogy az általános eljárásrend érvényesüljön.

A 40/2020. (III.11.) Kormányrendelet felhatalmazást adott a törvényszéki és ítélőtáblai elnököknek, hogy önállóan alkothatnak veszélyhelyzeti szabályzatot a veszélyhelyzet idejére. Emellett a 47.SZ/2020. (IV.1) OBHE határozat rendelkezett a bíróságok működéséről és a bírósági épületekbe történő belépésről. A határozat értelmében a belépés kizárólag a bírácnak, igazságügyi alkalmazottaknak, a bíróság érdekkörébe tartozó feladatot ellátó személyeknek, illetve az eljárási cselekményre idézetteknek volt megengedett. A veszélyhelyzet ideje alatt meghozott számos OBHE határozat és kormányrendelet közül kiemelkedik a 74/2020. (III. 31.) Kormányrendelet (továbbiakban: Veir.), amely általánossá tette az eljárások elektronikus hírközlő hálózat útján való megtartását. Az elektronikus hírközlő hálózat a zártcélú távközlő hálózat új megnevezése, amely igazodott az E-ügyintézési törvény által használt fogalmakhoz.¹³⁷⁸

„Ha a járványügyi intézkedések indokolják, a tárgyalás elektronikus hírközlő hálózat vagy más elektronikus kép és hang továbbítására alkalmas eszköz útján is megtartható.”¹³⁷⁹ - mondja ki a Veir. A Veir. újításaként tartható számon a „más elektronikus kép és hang továbbítására alkalmas eszköz” fogalmának bevezetése, ami nem található meg korábbi jogszabályokban. A fogalom alatt érteni lehet a mindennapjainkban használt programokat is, így a Skype-ot, a Zoom-ot vagy a Google Teams-et. A programoknak alkalmasnak kell lenniük a kép és hang egyidejű továbbítására, azaz a becsatlakozott személy azonosítását, valamint szükség esetén dokumentumok bemutatását, akár csatolását lehetővé kell tenniük, egyéb követelményt nem támaszt a jogalkotó.¹³⁸⁰ A Kúria szigorúbban foglalt állást ezügyben a 2/2020. PK véleményében, amely kimondta, hogy elektronikus meghallgatás akkor tartható, ha mindegyik oldalon fennállnak a szükséges technikai feltételek, amelyről előzetes nyilatkozatot kell tenniük a feleknek. Hozzáfűzi továbbá, hogy egységesen a Skype for Business nevezetű programon keresztül bonyolítják az eljárási cselekményeket.¹³⁸¹ Azonban a VIKI projekt keretében az igazságszolgáltatás épületeiben a VIA VIDEO rendszer került kiépítésre, ahol egy védett internetes hálózaton keresztül folytathatók le a tárgyalások, illetve alkalmas az államigazgatás szervei közötti kommunikáció lebonyolítására is.

A járványhelyzet állította akadályokkal szemben a távmeghallgatás jelentette a megoldást. Ugyanakkor a telekommunikációs eszköz használatának lehetősége nem jelentett egyben kötelezettséget is. A kommunikációs eszköz szabad megválasztásához való jog értelmében senkit nem érhet hátrány azért, mert nem használ adott kommunikációs csatornát, de emellett jelenti azt is, hogy mindenki számára biztosítani kell a lehetőséget, hogy az adott csatornát igénybe vehesse.¹³⁸²

Az eszköz alkalmazásának gyakorisága rohamosan megnövekedett ezidőben, ezáltal a tárgyalások nem álltak le, azok folytathatók voltak. 2019-es évben összesen 6426 alkalommal,

¹³⁷⁸ E-ügyintézési törvény, 1.§ 30. pont

¹³⁷⁹ 74/2020. (III.31.) Kormányrendelet a veszélyhelyzet ideje alatt érvényesülő egyes eljárásjogi intézkedésekről, 23.§

¹³⁸⁰ KÉKEDI Szabolcs, i.m. 316.p.

¹³⁸¹ NAGY Adrienn (2020b), i.m. 108.p.

¹³⁸² SZÉCHÉNYI- NAGY Balázs: A digitalizáció expanziójának hatása az alapvető emberi szabadságjogokra. *Gazdaság és Jog*, 2020/4. pp. 14-17.

2020. I. felében már 8246 alkalommal, 2021. I. felében 16845 alkalommal vették igénybe a telekommunikációs eszközöket¹³⁸³. A szükség nagy úr, szokás mondani, azaz a rendszer jó szolgálatot tett, de igénybevételének megemelkedett száma nem biztos, hogy azt is jelenti, hogy későbbiekben is ilyen nagy számmal kerül alkalmazásra, vagy ezt a „módszert” jobban megszeretik.

¹³⁸³ PETŐ Linda – CZÉKMANN Zsolt, i.m. 24.p.

6. A TISZTESSÉGES ELJÁRÁSHOZ VALÓ JOG

Büntetőeljárási törvényünket számos garanciális alapelv övezi, köztük olyanok is, amelyek nincsenek tételes szabályban nevesítve, csupán a törvényi rendelkezések szellemiségéből vezethetők le. A tisztességes eljáráshoz való jog, másnéven a „szuperelv” egy olyan processzuális alapelv, amelynek az eljárás egészében fenn kell állnia, ezt sugallja a Be. preambuluma is. A fair eljárás elve magába foglalja a közvetlenség, a nyilvánosság, illetve a szóbeliség követelményét, amelyek szintén nem kerülnek külön nevesítésre. E három kiemelkedő alapelv megfelelő teljesülése képezi vizsgálat tárgyát a távmeghallgatás igénybevételekor.¹³⁸⁴

A nyilvánosság elve a társadalmi kontrollt hivatott biztosítani a tárgyalások felett. Az alapelv érvényesülése alaptörvényben biztosított, amely szerint *„Mindenkinek joga van ahhoz, hogy ellene emelt bármely vádat vagy valamely perben a jogait és kötelezettségeit törvény által felállított, független és pártatlan bíróság tisztességes és nyilvános tárgyaláson, ésszerű határidőn belül bírálja el.”*¹³⁸⁵ Ez is jól mutatja, hogy a tisztességes eljárás elvéhez szorosan kötődő alapelvről beszélhetünk, így ezeket nem lehet külön-külön tárgyalni. A nyilvánosság követelménye elsősorban a büntetőeljárás tárgyalási szakaszához köthető. A bírói önkény elleni védelmi eszköznek tekinthető, mely a nyilvánosság biztosításával kívánja az állam és a terhelt viszonyát szabályozni. Mégis előfordulnak esetek, ahol a Be. engedélyt ad a nyilvánosság kizárására vagy korlátozására.¹³⁸⁶ Nyilvánosság alatt értjük az ügyfélnyilvánosságot vagy a teljes nyilvánosságot, amikor az eljárásban nem érintett személyek jelennek meg a tárgyalóteremben. Ebben az esetben ők hallgatóságként vannak jelen, akiknek kötelezettsége a tárgyalás rendjének, csendjének megtartása, ellenkező esetben a bíróság élhet a rendre utasítás eszközével vagy súlyosabb esetben rendbírságot szabhat ki, akár kiutasíthat, kivezettethet. A távmeghallgatás esetében azonban a törvény meghatározza, hogy telekommunikációs eszköz használatával való „megjelenés” esetében kik tartózkodhatnak az elkülönített helyszínen. A Be. 123.§ (1) bekezdés a)-g) pontja alatt található taxatív felsorolás tartalmazza a személyeket. Ennek értelmében az elkülönített helyszínen kizárólag az a személy lehet jelen, akinek jelenlétét telekommunikációs eszköz útján biztosítják; ennek a személynek a védője, vagy segítője; a nyomozó hatóság tagja, az ügyész, az alügyész, az ügyészségi fogalmazó, a bíró, a bírósági titkár, a bírósági fogalmazó, a bírósági ügyintéző; a fogva tartott személy esetében a fogva tartást végrehajtó intézetnek a fogva tartott személy személyazonosságának megállapítására feljogosított dolgozója; a fogva tartott személy esetében az őrzését ellátó személy; a szakértő, a szaktanácsadó; a telekommunikációs eszköz működését biztosító személyzet.¹³⁸⁷ Mindezt figyelembe véve, mivel az eljárási cselekménynél jelenlévő személyek köre meghatározott, felvetődik a kérdés, hogy ez korlátozza-e a nyilvánosság elvének teljeskörű megvalósulását. Nyilvánosság alatt érteni szükséges a média nyilvánosságot is. A tárgyaláson jelenlévő személyekről kép- és hangfelvétel hozzájárulásuk ellenében készíthető, tehát, ha nincs hozzájárulás vagy valaki nincs jelen, az utólag nem hozható helyre az online tárgyalások esetében. Vizsgálat tárgyát képezi, hogy ezekben az esetekben megvalósulhat-e a nyilvánosság követelménye, azaz van-e ellenőrzés a tárgyalások felett.¹³⁸⁸ Itt megjegyezhető ugyan, hogy távtárgyalás esetén a bírósági tárgyalóban is részt vehet hallgatóság, de az már kérdés, hogy ezek a tárgyalók milyen méretűek és el tud-e minden hallgatóságként részt vevő személy helyezkedni vagy csak bizonyos számú személy tud részt venni a tárgyaláson.

¹³⁸⁴ OSZTOVITS András, i.m. 627.p.

¹³⁸⁵ Magyarország Alaptörvénye, XXVIII. cikk (1) bekezdés

¹³⁸⁶ NÉMETH János: Nyilvánosság a büntetőeljárásban: A járványhelyzet egy újabb kérdéses pontja. *Mesterséges intelligencia-interdiszciplináris folyóirat*, 2021/1. pp. 61-70.

¹³⁸⁷ Be. 123.§ (1) bek. a)-g) pont

¹³⁸⁸ OSZTOVITS András, i.m. 628.p.

A szóbeliség és közvetlenség követelménye szoros összefüggést mutatnak egymással, amelyek az elsőfokú eljárásban tudnak teljes egészében érvényre jutni. A közvetlenség, ahogy a köznyelvben is megnyilvánul, azt jelenti, hogy adott interakcióban adott személyek bármiféle közvetítés, eszköz vagy személy közreműködése nélkül vesznek részt. A bizonyítási eljárás ezt jól példázza, hiszen sokszor az tudja megfelelően megítélni az ellentmondó bizonyítékokat, aki közvetlenül meg is győződött azok valóságáról.¹³⁸⁹ Vallomás felvételekor, akár tárgyi bizonyítási eszköz szemrevételezésekor nagy jelentősége van a bíró által észlelteknél. Tehát annak, hogy a tanú, akár a terhelt a vallomása alatt milyen viselkedést tanúsít vagy éppen milyen hangnemben nyilvánul meg. Álláspontom szerint a videokonferencia használatakor sokszor tarthatóbb a betanult „viselkedés”, mivel a becsatlakozott fél csak mellkastól felfelé látható, ezáltal nem teljes életnagyságban jelenik meg a bíró előtt. Például az asztal alatt tartott kéz esetében sokszor nem is látható a gesztikuláció, amelyből következtetni lehetne érzelmi állapotára. Ennélfogva a jegyzőkönyvvezető sem képes jegyzőkönyvbe venni a kihallgatott személy reakcióját, a körülményeket, mint például, hogy ideges vagy kezét tördeli. A közvetlenség elvének nyilvánvaló sérüléséhez sorolható a Be. 120.§ (3) bekezdésének a) pontja, amikor a törvény lehetőséget biztosít arra, hogy a tanút folyamatos hangfelvétel útján hallgassák ki, tehát képfelvétel nem készül róla.¹³⁹⁰ Az elv csorbulásának indoka szintén, hogy ennek során a tanú nem látható, amivel vizuális benyomást nem tud kelteni, ezáltal a verbális megnyilvánulásaira kell támaszkodni. Mindent összevetve felvetődnek a kérdések, hogy mennyiben lehet létjogosultsága a távmeghallgatásnak az elsőfokú eljárásban, azon belül is a bizonyítási szakban. Vajon ugyanolyan hitelesnek fog tűnni a vallomás a távmeghallgatás alkalmával, mintha a beszélő fizikailag jelen lett volna a tárgyaláson?

A szóbeliség elve garantálja, hogy az eljárásban részt vevő felek közvetlenül, szóban előadhatják nyilatkozataikat, így a bíróság személyesen meg tud győződni a felek álláspontjáról, illetve bizonyos kérdések tisztázására is kerülhetnek.

A nyilvánosság, a közvetlenség és szóbeliség elve egyben szolgálja a konfrontációhoz való jog érvényesülését, amely során a feleknek lehetőségük nyílik kérdezői, észrevételezői, indítványtételi joguk gyakorlására, amelyek nem szenvedhetnek legkisebb mértékben sem csorbát távmeghallgatás alkalmával. A technikai eszközök által egyfajta „szűrt” közvetlenség és szóbeliség jelentkezik, tehát a távtárgyalás nem minden esetben alkalmas a bizonyítás lebonyolítására.

¹³⁸⁹ OSZTOVITS András, i.m. 628.p.

¹³⁹⁰ GÁCSI Anett Erzsébet: Büntetőtárgyalás tartása zártcélú távközlő hálózat útján. *Acta Universitatis Szegediensis : forum : acta juridica et politica*, 2017/2. pp. 5-24.

7. A TELEKOMMUNIKÁCIÓS ESZKÖZ HASZNÁLATÁNAK ELŐNYEI ÉS HÁTRÁNYAI A TAPASZTALATOK TÜKRÉBEN

Az 1990-es években megjelenő digitalizációs folyamatok felforgatták az igazságszolgáltatás világát. Ez elsősorban jelentette a számítógépek és az elektronizálás megjelenését, másodsorban pedig a távmeghallgatás rendszerének kialakítását, amelynek előnyei a járványhelyzetben tudtak kibontakozni, megmutatva ezáltal jelentőségét.

Dolgozatom jelen fejezetében a „távmeghallgatásos” tárgyalások előnyeit és hátrányait kívánom összegezni, illetve bemutatni az ezzel kapcsolatos bírói tapasztalatokat.

Az előnyök

Számos előny felsorakoztatható a távmeghallgatás intézménye mellett a „hagyományos” tárgyaláshoz képest. Úgy gondolom, egy időszerű és hatékony intézményről beszélhetünk, amelynek előnyei sokkal dominánsabbak a hátrányokhoz képest, amelyek inkább technikai jellegűek és a jövőben javíthatók.

Vitathatatlan, hogy a távmeghallgatás egyik legnagyobb előnye anyagi vonzatában rejlik. Kezdetben nagy kiadással járt a tárgyalótermek távmeghallgatás specifikussá alakítása, azonban ezt mindenképp ellensúlyozzák hosszútávon az utazással megtakarítható költségek, mind a fogva tartottak, védők, szakértők és az eljárás egyéb résztvevői számára. A költségtakarékos volta fogvalévő terheltek esetében jelentkezik leginkább, ahol a körszállítással, célszállítással, személyzet munkadíjával jelentkező költségek minimalizálódnak.¹³⁹¹

A távmeghallgatással pénz mellett időt is nyerhetünk magunknak. Előfordulhat, hogy a szabadlábon levő terheltek, tanúnak, vagy szakértőnek több órát kell utazással eltölteni, hogy más városból, akár vármegyéből megérkezzen a tárgyalás helyszínére. Telekommunikációs eszköz alkalmazása esetén ez a nulla redukálódik. Ez szoros összefüggést mutat a költségekkel is, így az idő- és költségtakarékosság kéz a kézben járó előnyként tartható számon. Időhatékonyasága mellett a telekommunikációs eszköz alkalmazásával a kellemetlenségek is elháríthatók. Ez alatt azt értem, hogy az utazás számos esetben problémát okozhat a fogvatartottnak, ezek a gondok pedig a távmeghallgatással kiküszöbölhetők. Egyes fogvatartottak „szeretnek” utazni, mert ez számukra változatossággal jár, azonban ez bizonyos esetekben nem igaz, mert vannak akik, a körszállítás bonyodalmait nehezen viselik.¹³⁹² A távmeghallgatás támogatja a fogvatartottak reintegrációját, mert ebből fakadóan nem maradnak ki a munkából, az oktatásból, hiszen a szállításuk egyik helyről a másikra egész napot, körszállítás esetén akár heteket is igénybe vehet. Ennek köszönhetően a fogvatartottnak kevesebb stresszel jár az előállítás, ami által nyugodtabb lesz. Azonban fontos, hogy a távmeghallgatás elrendelése a hagyományos tárgyaláshoz képest nem járhat számára fokozott előnnyel. Például, ha a jelenléti tárgyalás valami miatt plusz stresszfaktorral járna számára, csak emiatt az ok miatt nem részesíthető kedvezőbb helyzetben a távtárgyalás által.

A biztonsági szempontokat sem hagyhatjuk figyelmen kívül a távmeghallgatás kapcsán. Számos esetben próbálkoznak a foglyok szökéssel, akár magából a bv. intézetből, de jellemzően a szállítások és előállítások alkalmával kísérelik meg azt legnagyobb számban. Azáltal, hogy a fogvalévő terheltek távmeghallgatás esetén nem kell az épületből kivinni, hanem intézetben belül marad, a foglyszökés esélye a nulla csökken.¹³⁹³ A börtönszemélyzet oldaláról megvizsgálva a helyzetet, megállapítható, hogy az ő munkájukat is nagyban megkönnyíti az, hogy az

¹³⁹¹ BÓTOR Szabolcs, i.m. 28.p.

¹³⁹² Melléklet 2

¹³⁹³ BÓTOR Szabolcs, i.m. 29.p.

előállított személy az intézeten belül marad, hiszen kevesebb humánerőforrást vesz igénybe az épületen belüli kísérése (általában 1 ór), mint az azon kívül való mozgatása. Az örökös emberhiány okozta kellemetlenségek odáig fajultak, hogy sok esetben előállító személyzetet szükséges foglalni, hogy a terhelt fizikai jelenléte biztosítva legyen. Előfordul, hogy ennek ellenére sem áll rendelkezésre elegendő ór, ilyenkor egy jó megoldás, ha az eljárási cselekményt távmeghallgatás útján bonyolítják le.¹³⁹⁴ A biztonsági szempontok viszont nemcsak a büntetés-végrehajtási intézetek esetében jelentősek, hanem a bíróságok vonatkozásában is. Abban az esetben, ha a terhelt agresszív viselkedést tanúsít – őriöng, szitkozódik stb.-, a bv. személyzetnek helyben kell intézkednie, így, ha a bíró nem tudná szavakkal megnyugtatni a fogvatartottat, távmeghallgatás esetén egyszerű gombnyomással kiléphet a szituációból. Tehát nemcsak a biztonsági kockázat csökken ebből a szempontból, hanem a rend is könnyebben fenntartható ennek köszönhetően.

A COVID-19 járvány megmutatta azt, hogy mennyiben járul hozzá a távmeghallgatás az egészségügyi kockázatok csökkentéséhez. Ez természetesen nemcsak a járványok esetében érvényesülhet, hanem igaz minden fertőző betegségre. A személyes kontaktus, érintkezések hiánya a megfertőződés kockázatának csökkenését idézi elő.

Technikai jellegű előnyei közé tartozik, hogy habár jegyzőkönyvvezető is jelen van a tárgyaláson és készít jegyzőkönyvet, a kép- és hangfelvétel is rögzítésre kerül, amely nagyban hozzájárul ahhoz, hogy egy lehetséges vitát a felvétel visszanezését követően teljesszűrt tiszta tiszta lehessen.

Ha belépünk egy bírósági épületbe, akarva akaratlanul átérezzük a helyzet komolyságát, sőt ez mindinkább igaz arra a helyzetre, ha egy tárgyaláson a bíró vagy bírói tanács elé kell kiállnunk. A jelképes fizikai távolságnak igenis van nevelő hatása. De ez érvényre tud jutni a távmeghallgatás esetén is? Ennek tükrében a kamerán keresztül történő interakciónak elveszik a komolysága, mert nem fizikailag vagyunk jelen? Úgy vélem és a tapasztalatok is azt mutatják, hogy nem jár tekintélyvesztéssel az, hogy távmeghallgatás esetén a formások nem érvényesülnek. Például: ha a terhelt nem a bíróval szemben állva beszél. Higgadt, korrekt kommunikációval megfelelő légkör teremthető távmeghallgatás esetén is. Tehát a nevelő hatás kulcsa a verbalitás.¹³⁹⁵

Mindamellet a távmeghallgatás moderáló hatása abban nyilvánul meg, hogy kevesebbszer fordul elő agresszív viselkedés, fegyelmezési probléma. Amennyiben mégis előfordulna - fentebb kifejtettek alapján – a bíró sokkal egyszerűbben ki tud lépni a konfliktusból, mint a hagyományos tárgyalások esetében, ahol a bíró vállán a rendfenntartással nagyobb felelősség nyugszik.¹³⁹⁶

Mindent összevetve egy korszerű intézményről beszélhetünk, amelynek hatékonysága több szempontból is megmutatkozik.

¹³⁹⁴ Melléklet 3

¹³⁹⁵ Mellékletek, nyolcadik kérdés

¹³⁹⁶ Melléklet 2

A hátrányok

Az előbbieken felsorakoztatott előnyök alapján úgy tűnhet, hogy az esetleges hátrányok már eltörpülnek mellettük, azonban meg kell említeni két fontos tényezőt, amelyek a bírák oldalán nehézségként jelentkezhetnek.

Habár úgy tűnik, hogy a digitális transzformáció az igazságszolgáltatás intézményeiben sikeresen végbe ment és mindenhol eredményes volt a távmeghallgatás lebonyolítását lehetővé tevő informatikai rendszert kiépítése, a távmeghallgatások elszaporodottsága miatt mégis akad vele némi probléma. Ez alapján tehát azt lehetni mondani, hogy egyik hátránya népszerűségében rejlik, ami, ha jobban belegondolunk, még pozitívumként is számon tartható, hiszen ez annak jele, hogy sok bíró veszi igénybe ezt a lehetőséget, kevésbé idegenkednek tőle. A hátrányos oldalára helyezve a hangsúlyt, „népszerűsége” folytán előfordulhat, hogy az eljáró bíró nem tud arra az időpontra tárgyalást tűzni, amelyre szeretne vagy amikorra először tervezte, ezért a bírónak mindig előre kell gondolkodnia, netalántán több időpontot megjelölni – amelyből válogatni lehet -, hogy megtalálják a mindenki számára megfelelő időszávot. Ennek alapján megfigyelhető, hogy a közeli időpontok terén nagy telítettség uralkodik, így lehetséges, hogy augusztusban már késő őszi, novemberi időpontokért kell „küzdeni”.¹³⁹⁷ Úgy gondolom, hogy mind a bíróságokon átalakított tárgyalótermek és a rendőrségen, bv. intézetekben kijelölt távmeghallgató helyiségek számával egyaránt gond van, mert sokkal több a tárgyaló ügyek száma, mint a lebonyolításukra alkalmas helyiség.¹³⁹⁸

Ennek értelmében gyakoriak az ütközések, így, ha a bíró biztosra szeretne menni az időponttal kapcsolatban, minél előbb le kell azt foglalnia vagy több időpontot felajánlania. Megoldásként szolgálhat a problémára az, ha növelnék leginkább a bv. intézetek a távmeghallgató helyiségek számát, amely folytán még gördülékenyebben tudna működni az előkészítés.¹³⁹⁹

A másik ok, ami – véleményem szerint – a legjobban kiváltja az idegenkedést – főként elsőfokon - az intézmény kapcsán a bíráknál, hogy sérelmet szenved a közvetlenség elve. Hiszen sok esetben nélkülözhetetlennek vélik, hogy a vádlottal, tanúval, szakértővel stb. egy helyiségben tartózkodjanak. Ennek számos oka lehet, például a szembesítések végrehajtása így ellehetetlenül vagy az ügy tárgya és jellege igényli a személyes jelenlétet. Úgy vélem, hogy ez mind arra vezethető vissza, hogy a bíró közvetlen érzékelni tudja a testbeszédet, a mimikákat, a kérdésre adott reakciót, tehát, hogy személyes benyomása ki tudjon alakulni adott személyről, amely főként a hazugságok, a betanult vallomások kiszűrésénél játszhat szerepet.

Sokan gondolják úgy, hogyha adott személy az arca előtt tartja a kezét, kerüli a szemkontaktust, megbotlik a nyelve vagy keresztbe teszi végtagjait, azok hazugságra utalhatnak. Épp ezért tartják fontosnak, hogy testközelből lássák mimikáját, a gesztusokat. Azonban ez tévhit, amit el kell oszlatni, mert tudományosan bizonyított, hogy a kognitív torzítások nem a hazugság jelei. Így a maszk viselése a tárgyaláson vagy kamerán keresztül történő meghallgatás, ahol nem teljes életnagyságban jelenik meg a kihallgatott személy, nem csökkenti a szavahihetőséget.¹⁴⁰⁰ A hazugságok, illetve betanult vallomások hamar leleplezhetők kamerán keresztül is, úgy, hogy hosszabb kommunikáció eredményeként a kihallgatott levetkőzi a felvett viselkedés mintát és előjön a valódi személyisége. Véleményem szerint elengedhetetlen az összkép kialakulásához az, hogy minél több kommunikációs csatornából érkezzen információ, tehát verbális és nonverbális jelekből is tájékozódjunk, de nem állítható az, hogy csak a verbális tartalomból nem szűrhető ki a hazugság. Sőt, előfordulhat, hogy előbb is

¹³⁹⁷ Mellékletek, 10. kérdés

¹³⁹⁸ Melléklet 3

¹³⁹⁹ Melléklet 2

¹⁴⁰⁰ VAJDA János: Maszkok közé zárt titkaink – tárgyalótermi hazugságok felismerése a pandémia idején. https://orac.hu/pdf/Vajda_cikk_Upszi.pdf (letöltés és megtekintés dátuma: 2023. 08. 29.)

észrevehető a hazugság, amennyiben csak a verbális kommunikációra figyelünk és „más” nem veszi el a figyelmet.

Ezen túlmenően felmerülnek kisebb jelentőségű, technikai jellegű problémák a távmeghallgatással kapcsolatban, amelyek a jövőben korrigálásra szorulnak.

Elsősorban a több helyszínes videókonferenciával kapcsolatos gondokra térek ki. Például előfordulhat, hogy több szereplős/ helyszínes kapcsolat esetén, a bíró figyelmét elveszi a technika kezelése az eljárási cselekményről, ilyenkor lehetőség van rá, hogy segítőt vegyen igénybe, aki a rendszert kezeli, így majd teljesen az eljárási cselekményre tud koncentrálni. Ugyanakkor több becsatlakozó esetén nagyobb eséllyel fordulnak elő zavarok, ezek pedig odaig fajulhatnak, hogy nem lehet őket rövid időn belül megoldani, ezért a tárgyalás félbeszakítására vagy napolására is szükség lehet. Továbbá gondként jelentkezik, hogy több szereplő esetén, annak az „ablaka” ugrik előre és látszódik teljes képernyőben, aki éppen beszél, így a többiek arra az időre „láthatatlanná” vagy legalábbis túl kicsivé válnak, ennél fogva a többiek reakciója ismeretlen marad a bíróság számára. Ezek a technikai akadályok, úgy vélem, a rendszer tökéletesítésével idővel küszöbölhetők.

A kamerák beállítására röviden áttérve kiemelném, hogy azok nem minden esetben tökéletesek, ám ez sem egy olyan probléma, amely ne lenne megoldható. A beállítások hibáját két esetkörben figyeltem meg. Egyrészt a becsatlakozó kihallgatott személy oldaláról észleltem, hogy nem minden esetben látja a bíró, bírák arcát a kamerán keresztül, mert olyan szögben van elhelyezve a bíróságon, hogy az inkább felülről veszi a bírákat, mintsem előlről. Ebből kifolyólag nem tud megvalósulni a szemkontaktus a résztvevők között a kommunikáció során. A másik kérdés a bírák oldaláról érzékelhető. Bírói tanács esetében a tanácselnök helyén van elhelyezve a technikai eszköz, amelyen keresztül irányítani tudja a ki/meghallgatást, illetve látni a többi résztvevőt. A tanács többi tagja számára azonban nehézséggel és kényelmetlenséggel jár, hogy az oda elhelyezett eszköz felé tudjanak fordulni, ezért a tárgyalóban elhelyezett másik képernyőt szükséges választaniuk, amivel kényelmetlen testhelyzetet kell felvenniük vagy csupán a hangfelvételre hagyatkozniuk. Álláspontom szerint szükséges a tárgyalótermekben a kamerák jobb beállítása a kihallgatott fél vonatkozásában, valamint az, hogy a tanács másik két tagját is ellássák saját eszközzel. A már felszerelt eszközök átszerelése munkával jár, de az új beállításoknál már figyelembe vehetnék az addigi alkalmazási tapasztalatokat.

Legutolsó sorban pedig az időintervallum helyes megválasztásának kérdésére szeretnék kitérni. Számos esetben okozhat problémát, hogy az eljárási cselekmény lefolytatásához a szükségesnél rövidebb időszáv kerül lefoglalására. A helyes tartam megválasztása elengedhetetlen ahhoz, hogy a távmeghallgatások egymás után folyamatosan kerüljenek lebonyolításra. Ehhez pedig szükséges, hogy a bíró akár kicsivel hosszabb időtartamot foglaljon le, ezáltal az esetleges technikai zavarok, például áramkimaradás vagy egyéb problémák, mint például a kihallgatott személy viselkedése miatti csúszások kiküszöbölhetők és nem eredményeznek torlódást. Amennyiben az eljárási cselekmény nem fér bele a lefoglalt intervallumba, a rendszer automatikusan meghosszabbítja a konferenciát tizenöt perccel, emiatt azonban belecsúszhat a más által foglalt időpontba, az új eljárás addig nem kezdhető el, amíg az előző nem fejeződött be, más szóval a következő tárgyalásra annyiival kevesebb idő marad. Tehát mindenképpen szükséges, hogy a bíró előrelátó legyen azáltal, hogy több időt hagy az eljárási cselekményre.¹⁴⁰¹ Úgy gondolom, hogy ez a bonyodalom megállítható lenne egyfajta átmenet biztosításával két meghallgatás között, amely a torlódást tudná megakadályozni, tehát például a tartalék 15 perc utáni időre lehetne csak új sávot foglalni. A másik megoldás a tartalék 15

¹⁴⁰¹ Melléklet 2, 3

perc kiiktatása akként, hogy a bírának csak a foglalt időszáv álljon rendelkezésre, de a lejárati előtt 15 perccel a rendszer küldjön egy jelzést.

8. KONKLÚZIÓ

Dolgozatom célja az volt, hogy bemutassa a megjelent jogi technológiákat, a digitalizáció hozta újítások használatát az igazságszolgáltatásban és e körön belül ismertesse a telekommunikációs eszköz alkalmazásának jogi szabályozását, továbbá gyakorlati jelentőségét.

A még csak pár éve használt, szinte új intézmény, a telekommunikációs eszköz hasznossága úgy gondolom, a fentebb bemutatott előnyökben teljesen megmutatkozik. Ezek pedig hozzájárulnak számos nehéz akadály leküzdéséhez, gondolok itt a büntetés-végrehajtási intézmények személyzeti hiányára vagy a fogvatartottak reintegrációjának támogatására. Habár kétségtől van hátrányai, azok közel sem jelentenek megoldhatatlan gondot, egy részük idővel kiküszöbölhető. Tehát mindenképp szükségesnek tartom a következő szempontok figyelembe vételét:

1. Annak érdekében, hogy elkerülhetők legyenek a gyakori összeütközések és minél gördülékenyebben tudjanak folyni az eljárások, elengedhetetlen a távmeghallgató helyiségek számának növelése, főként a büntetés-végrehajtási intézetek oldaláról, ahol ez nagyobb problémaként jelenik meg.
2. Kellő figyelmet kell fordítani a továbbiakban is a technikai rendszer jó műszaki állapotának megőrzésére, esetleg időszakos korszerűsítésére, illetve a kamerák megfelelő szögben való elhelyezésére.
3. Egyetértek azzal, hogy továbbra is legyen lehetőségük a bírának dönten, hogy a hagyományos vagy távmeghallgatásos formát veszik igénybe tárgyalás alkalmával.¹⁴⁰²

Fontosnak tartom kihangsúlyozni az intézmény kapcsán, hogy a kihallgatott személynek kamerán keresztül is tisztességes eljárásban kell részesülnie, ezért az nem jelenthet semmiféle hátrányt a személyes jelenléthez képest. Ez mind értelmezendő jogi és hozzáférési szempontból. A büntetőeljárás célja a büntetőjogi felelősség tisztázása után a tetтарыыos büntetés kiszabása mellett a prevenció és a nevelés, azzal, hogy tisztességes környezet megteremtésével jobb belátásra bírja a terheltet. Azonban nem mehetünk el szó nélkül a közvetlenség elvének sérelme mellett, amely a legfőbb idegenkedést váltja ki az ítélkező bírákból az eszköz alkalmazásának vonatkozásában. Megítélésem szerint azokban az esetekben, amikor főként a formaságok nyernek teret, például egy előkészítő ülésen vagy másodfokú nyilvános ülésen, előnyben részesíthető az ülés telekommunikációs eszköz segítségével való lebonyolítása. Ezen alkalmakkor kevésbé tud csorbát szenvedni az alapelv, mint a bizonyítási szakban, ahol álláspontom szerint gyakran elengedhetetlen a fizikai kontaktus, a jelenlét a személyes benyomás kialakulásához.

Összességében úgy gondolom, hogy a digitalizációs folyamatok sikerrel mentek végbe és mennek végbe a jövőben is az igazságszolgáltatás intézményrendszerében. Ezek a változások pedig egy modern és korszerű intézményt hoztak magukkal, amely hatékonyságával számos probléma kiküszöbölését teszi lehetővé.

A távmeghallgatás sikertörténete – ahogy dolgozatom címe is sugallja - azzal indult, hogy mentőövet jelentett a pandémia idején az eljárások lefolytatásához. Azon bírák is rákényszerültek alkalmazására, akik idegenkedtek tőle. A használat során azonban testközelből tapasztalhatták előnyeiket, egyben felismerhették reális korlátait. Így a járvány elmúltával hosszú távú megoldássá vált. A kérdés már nem az, hogy használjuk vagy ne használjuk, inkább azon van a hangsúly, hogy milyen eljárási cselekményeket nem célszerű ezzel a módszerrel

¹⁴⁰² BÓTOR Szabolcs, i.m. 32.p.

lefolytatni, a többenél pedig miként lehetne a távmeghallgatást még praktikusabban előkészíteni.

9. IRODALOMJEGYZÉK

Szakkikkek

- BOGOTYÁN Róbert: Telekommunikációs eszközök alkalmazása a büntetés-végrehajtásban, az igazságszolgáltatás és a jogérvényesítés hatékonyságának növelése céljából. *Börtönügyi Szemle*, 2018/4. pp. 15-25.
- BÓTOR Szabolcs: A telekommunikációs eszköz használata a büntetőeljárásban, a távmeghallgatás gyakorlata a büntető ügyszakban Veszprém megyében, gondolatok egy új eljárási intézményről. *Büntetőjogi Tanulmányok*, 21. kötet, pp.18-32.
- DOMOKOS Andrea: Digitalizáció a bűnüldözés, a büntető- igazságszolgáltatás és a büntetés-végrehajtás szolgálatában. In HOMICSKÓ Árpád Olivér(szerk.): A digitalizáció hatása az egyes jogterületeken. Budapest, Károli Gáspár Református Egyetem Állam- és Jogtudományi Kar, 2020. pp. 83-84.
- KÉKEDI Szabolcs: Hogyan tovább bírósági digitalizáció, avagy hogyan lett az elektronikus kapcsolattartás a veszélyhelyzetben az ítélkezés kulcsa. *In Medias Res*, 2020/2. pp. 308-321.
- NAGY Adrienn: Digitalizáció és mesterséges intelligencia a magyar igazságszolgáltatásban. *Miskolci Jogi Szemle*, 2020/3. pp. 105-111.
- OSZTOVITS András: Online bíróságok és az igazságszolgáltatáshoz való jog- esély vagy veszély? *Magyar Jog*, 2020/11. pp. 625-632.
- PETŐ Linda - CZÉKMANN Zsolt: Távmeghallgatásos eljárások tapasztalatai a büntetőeljárásban, különös tekintettel a COVID-19 járványra. *Infokommunikáció és Jog*, 2022/2. pp. 21-25.
- RÓTH Erika: A digitalizáció hatása a büntetőeljárásra. *Miskolci Jogi Szemle*, 2020/3. klsz. pp. 165-174.
- RÓTH Erika: A telekommunikációs eszköz használatának gyakorlati kérdései a büntetőeljárásban. *Miskolci Jogi Szemle*, 2020/1. klsz., pp. 253-261.
- SZÉCHÉNYI-NAGY Balázs: A digitalizáció expanziójának hatása az alapvető emberi szabadságjogokra. *Gazdaság és Jog*, 2020/4. pp. 14-17.
- ZÖDI Zsolt: A bíróságok és a technológia. *Bírósági Szemle*, 2020/1. pp. 4-13.
- ZÖDI Zsolt: A digitalizáció hatása a jogász szakmára. *Gazdaság és Jog*, 2018/12. pp. 3-9.
- ZÖDI Zsolt: A járvány, a jogi szféra és a technológia – Hogyan vészelték át a jogrendszerek a járványt, mekkora szerepe volt ebben a technológiának, és mennyire lesznek tartósak a változások? *In Medias Res*, 2020/2. pp. 339-355.

Jogsabályok

- Magyarország Alaptörvénye, XXVIII. cikk
- 2015. évi CCXXII. törvény az elektronikus ügyintézés és a bizalmi szolgáltatások általános szabályairól, preambulum, 1.§ 30. pont, 8.§
- 2017. évi XC. törvény a büntetőeljárásról, 120.§ (1)-(3) bek., 121.§ (1)-(6) bek., 123.§ (1) bek. a-g) pont, 125.§ (1)-(5) bek., 205.§ (1) bek., 212.§ (1)-(2) bek., 315.§ (2) bek., 324.§ (2) bek. b) pont
- Straßengesetzbuch 1975 (Ö- StPo) 165.§ (1)-(6) bek.
- Straßengesetzbuch 1987 (D- StPo) 58a.§, 247a.§, 273.§

Rendeletek

- 12/2018. (VI. 12.) IM rendelet az egyes büntetőeljárási cselekményekre és a büntetőeljárásban részt vevő személyekre vonatkozó szabályokról, 45.§ (1) bekezdés
- 74/2020. (III.31.) Kormányrendelet a veszélyhelyzet ideje alatt érvényesülő egyes eljárásjogi intézkedésekről, 23.§

OBHE határozat

- 35.SZ/2020. (III. 15.) OBHE határozat a rendkívüli ítélkezési szünet során ellátandó bírósági igazgatási és ügyintézési feladatokról, 4-6. pont

Internetes források

- MOLNÁR Szilárd: A negyedik ipari forradalom nem várt hatásai. *Új Magyar Közigazgatás*, 2021/3. kozzszov.org.hu/dokumentumok/UMK_2018/3/06_Negyedik_ipari_forradalom.pdf (letöltés és megtekintés dátuma: 2023. 07. 19.)
- NAGY Adrienn: A mesterséges intelligencia és a digitalizáció jelentősége és lehetséges hasznosítási területei az igazságszolgáltatásban. *Infokommunikáció és Jog*, 2020/E-különszám infojog.hu/dr-nagy-adrienn-a-mesterseges-intelligencia-es-a-digitalizacio-jelentosege-es-lehetseges-hasznositasi-teruletei-az-igazsagszolgalattasban-2020-2-75-e-kulonszam/ (letöltés és megtekintés dátuma: 2023. 07. 20.)
- VAJDA János: Maszkok közé zárt titkaink – tárgyalótermi hazugságok felismerése a pandémia idején. pp. 23-25. orac.hu/pdf/Vajda_cikk_Upszi.pdf (letöltés és megtekintés dátuma: 2023. 08. 29.)

Egyéb források

- Nemzeti Digitalizációs Stratégia 2022-30, 3.p., 70.p.

10. MELLÉKLETEK

1.számú melléklet

Járásbíróági elsőfok

1.Önnek évente kb. hány távmeghallgatással megtartott tárgyalása volt a járványhelyzetet megelőzően és azt követően?

- *Válasz: A járvány előtt nem tartottam távmeghallgatást, azt követően évente 5-6, idén pedig 10 körüli volt a száma.*

2. Ön mennyire veszi szívesen igénybe a távmeghallgatás lehetőségét?

- *Válasz: Nem szívesen veszem igénybe, aminek az oka a rám szignált ügyek bizonyítási nehézségei.*

3. Ön szerint milyen előnyökkel járhat a távmeghallgatás alkalmazása a büntetőeljárás során?

- *Válasz: Időszerűség, hatékonyság és költségtakarékosság.*

4. Ön szerint milyen hátrányokkal járhat a távmeghallgatás alkalmazása a büntetőeljárásban?

- *Válasz: Hátránya, hogy például a szembesítést, mint bizonyítási eljárást nem lehet végrehajtani. Egymásra terhelő vallomást tevő vádlottak kihallgatása szükséges személyesen. Nehezíti a bizonyítást.*

5. A büntetőeljárásban garanciális elvként érvényesül a közvetlenség elve. Ön szerint ez mennyire tud érvényesülni a távmeghallgatás során?

- *Válasz: A közvetlenség elve nagy mértékben sérül. A bírónak a személyes benyomása kialakításához elengedhetetlen, hogy a vádlottat, tanút test közelből lássa és hallgassa ki.*

6. A hátrányok között szerepelhet azaz ok, hogy a kamerán keresztül a viselkedés nem természetes, az lehet betanult. Az Ön esetében mennyire meghatározó a terhelt testbeszéde az ítélezés/ mérlegelés során? Hátránnyal járhat ebből a szempontból, ha nincs fizikailag jelen a tárgyalóteremben?

- *Válasz: Nem tapasztaltam a bírói gyakorlatom során a betanult viselkedést, a betanult vallomást annál inkább. A terhelt testbeszéde nem befolyásolja a mérlegelést, a büntetés kiszabását. A mérlegelést csak a tények, bizonyítékok és ezek ütköztetése befolyásolhatja. Amíg nincs minden mozaik a helyén, amíg a bíróban nem alakul ki a meggyőződés, addig nincs ítélet. Egyébként a tárgyaláson rövidre zárom a testbeszéddel kommunikálni kívánó terhelt viselkedését, ez eddig mindig működött.*

7. A távmeghallgatásnak moderáló hatása abban nyilvánulhat meg, hogy kevesebbszer fordul elő agresszív viselkedés, fegyelmezési probléma. Ön ezzel egyetért?

- *Válasz: Nem fordult elő még agresszív viselkedés. Általában kéri a távmeghallgatást, hogy pl a munkáltatásból ne essenek ki a körszállítás miatt, vagy hozzájárulnak. (Hozzájárulás csak az előkészítő üléshez kell, a tárgyaláshoz nem. A covid alatt az előbbihez sem kellett.)*

8. Ön szerint a tárgyalás nevelő hatása érvényesülhet felnőtt elkövetők esetében is? Ha igen, az mennyiben juthat érvényre a távmeghallgatás során?

- *Válasz:* Van nevelő hatása, mindenképp. Esete válogatja, de mindig motiválom az alacsony iskolázottságúakat a tovább tanulásra, valamilyen szakma elsajátítására, hogy a családjukat ne a bűnözői életmódból tartsák el, mert az sehova, leginkább a börtönbe vezet. Ezen mondatokat a távmeghallgatás keretében is el szoktam mondani, vagyis a nevelő hatás itt is érvényesül.

9. Előfordult Önnel, hogy a technikai rendszer kezelése elvonta a figyelmét az eljárási cselekményről?

- *Válasz:* Olyan fordult elő, hogy nem megfelelő helyre állították elő a fogvatartottat, amivel időt vesztítettünk. Szerencsére még nem volt gondom a technikai problémákkal. Egyébként nem tudja elvonni a figyelmemet, mert akkor szünetet rendelkelek el és kérem az informatikus segítségét.

10. A távmeghallgatásnak elterjedtsége miatt előfordulhat, hogy nem áll rendelkezésre elegendő tárgyalóterem, amelyben beépítésre került távmeghallgatás lebonyolítását lehetővé tevő rendszer. Ezt nevezhetjük a „népszerűség átkának”. Előfordult Önnel, hogy nem tudott távmeghallgatást arra az időpontra tűzni, amelyre szeretne volna?

- *Válasz:* Nagyon nagy a telítettség, ha közeli időpontra kell foglalni. A nyomozati szakban lévő ügyek prioritást képeznek a szoros határidő miatt. Nekem még nem volt olyan, hogy ne tudtam volna kitűzni, mert annyi ügyem van, hogy hónapokra előre kell időpontot foglalnom.

11. Előfordult Önnel, hogy rosszul kalkulálta ki a tárgyaláshoz szükséges időtartamot, ezért belecsúszott más által lefoglalt időszávba?

- *Válasz:* Nem fordult elő, hogy kicsúsztam volna az időszávból. Mindig bőven hagyok időt a foglalásnál.

Törvényszéki másodfok

1. **Önnek évente kb. hány távmeghallgatással megtartott tárgyalása volt a járványhelyzetet megelőzően és azt követően?**
 - *Válasz:* A járványhelyzet előtt évi 1-2 eset, azóta hetente többször, gyakorlatilag a foglyos ügyekben szinte mindig ez a megoldás.
2. **Ön mennyire szívesen veszi igénybe a távmeghallgatás lehetőségét?**
 - *Válasz:* Szívesen veszem igénybe, amennyiben csak nyilvános ülést kell tartani, tehát nincs bizonyítás, és ha legfeljebb két ügyfél csatlakozik on-line, nem pedig több.
3. **Ön szerint milyen előnyökkel járhat a távmeghallgatás alkalmazása a büntetőeljárás során?**
 - *Válasz:* Előnyök főleg a BV részére: a fogvatartottat nem kell utaztatni, kevesebb humán erőforrást foglal le az eljárási cselekmény, költségkímélés, időtakarékoság, kisebb biztonsági kockázat. Előny a bíróság részére: könnyebben fenntartható az eljárás rendje. Fogvatartotti oldalon: van, aki szeret „utazni”, ez némi változatosságot jelent számára, mások kellemetlenségként élik meg a körszállítást. Védők: kényelmes az irodából becsatlakozni. Ügyész: neki gyakorlatilag mindegy, az irodája egy épületben van a bírósággal.
4. **A büntetőeljárásban garanciális elvként érvényesül a közvetlenség elve. Ön szerint ez mennyire tud érvényesülni a távmeghallgatás során?**
 - *Válasz:* Jelentősen csorbát szenved. A nyilvános ülésnél azonban eleve csökkent jelentősége van.
5. **Ön szerint milyen hátrányokkal járhat a távmeghallgatás alkalmazása a büntetőeljárásban?**
 - *Válasz:* Erősen csökkenti a közvetlenség hatását. A bírósághoz kevesebb kommunikációs forrásból érkezik információ. (Marad a verbális közlés + minimális nonverbális elemek.) Elveszik a vizuális összkép és elvesznek az apró gesztusok.
6. **A hátrányok között szerepelhet azaz ok, hogy a kamerán keresztül a viselkedés nem természetes, az lehet betanult. Az Ön esetében mennyire meghatározó a terhelt testbeszéde az ítélezés/mérlegelés során? Hátránnyal járhat ebből a szempontból, ha nincs fizikailag jelen a tárgyalóteremben?**
 - *Válasz:* Nem látok különbséget a betanult viselkedés terén a közvetlen találkozás és a kamerán keresztül történő kapcsolat esetében. Aki elhatároz egy ilyen védekezési taktikát, attól függetlenül megpróbálja alkalmazni, hogy személyesen vagy képernyőn keresztül találkozik a bírósággal. Én általánosságban és összességében hiányolom a testbeszédet a távmeghallgatások esetében. Ugyanis a vádlottat rendszerint csak mellkastól felfelé látjuk és nem életnagyságú méretben. Ha pedig látom az egész testét, ahogy egy széken ül, akkor még távolabbi változatban, még kisebb méretben jelenik meg előttünk. Valamennyire a hang és a kép is torzul a közvetítés által. Több becsatlakozó esetében sok kis kép jelenik meg.

- *Válasz:* Meggyőződésem, hogy nemcsak az a fontos, hogy az ügyfél mit mond, hanem az is, ahogyan mondja, amilyen jelzéseket ad a teste és általában amilyen az egész megjelenése. Kb. 5-10 perc kommunikáció után a felvett pózok nagy része általában „lekopik”, s előjön az igazi személyiség.
- 7. A távmeghallgatásnak moderáló hatása abban nyilvánulhat meg, hogy kevesebbszer fordulhat elő agresszív viselkedés, fegyelmezési probléma. Ön ezzel egyetért?**
- *Válasz:* Igen, a jelképes távolságnak valahogy önmagában moderáló, mérséklő hatása van. Ha pedig a vádlott dühös, izgatott, szitkozódik, örvöngeni kezd, hisztériázik, stb., a bv. személyzetnek kell helyben megoldania a szituációt. Amikor a bíró szavakkal nem tudja jobb belátásra bírni, megnyugtató, szüneteltetheti, akár meg is szakíthatja a kapcsolatot, tehát könnyen „kiléphet” a szituációból. Közvetlen tárgyalásnál ez nem ilyen egyszerű, nagyobb a tanács elnökének felelőssége.
- 8. Ön szerint a tárgyalás nevelő hatása érvényesülhet a felnőtt elkövetők esetében is? Ha igen, az mennyiben juthat érvényre a távmeghallgatás során?**
- *Válasz:* Bízom benne, hogy a bíró a szavai által tud hatni a kamerán keresztül is. Bizonyos formások mellőzése (pl. a vádlott nem előttem állva beszél) nem jár szükségszerűen a tekintély csökkenésével. Nyugodt, megfontolt beszéddel, korrekt tájékoztatással, higgadt pervezetéssel megfelelő légkör teremthető távmeghallgatások alkalmával is.
- 9. Előfordult Önnel, hogy a technikai rendszer kezelése elvonta a figyelmét az eljárási cselekményről?**
- *Válasz:* Az első időszakban még a magam készítette jegyzet alapján nyomkodtam a gombokat (ez most már papír nélkül is megy), de onnantól, hogy létrejön a kapcsolat, már képes vagyok elvonatkoztatni a technikától. A tárgyalótermi kamerák beállítása azonban nem tökéletes. A tanács elnökeként én jól látom a képernyőt, a tanács tagjai számára azonban kényelmetlen és nehezített a figyelés. A rólunk közvetített kép sem tökéletes, ezért válik még inkább fontossá, hogy a bíró mit mond és hogyan, milyen tempóban, milyen hangszínnel.
 - *Válasz:* Ha kettőnél több a becsatlakozó, vagy nem bv. intézetből, hanem ügyvédi irodából történik a bejelentkezés, gyakran előfordul zavar. Ilyenkor nyomban hívom a bírósági informatikus kollégát, egy eset kivételével (amikor az ügyvédi irodában volt alapvető gond) meg is oldotta a feladatot.
- 10. A távmeghallgatások elterjedtsége miatt előfordulhat, hogy nem áll rendelkezésre elegendő tárgyalóterem, amelyben beépítésre került távmeghallgatás lebonyolítását lehetővé tevő rendszer. Ezt nevezhetjük a "népszerűség átkának". Előfordult Önnel, hogy nem tudott távmeghallgatást arra az időpontra tűzni, amelyre szeretne volna?**
- *Válasz:* Bizony, egyre gyakrabban előfordul. Például most augusztusban küzdenünk kell novemberi, december eleji időpontokért, mert a bv. meghallgatók már nagyon telítettek. Épületünkben a bírósági kapacitás megfelelő, egymáshoz alkalmazkodva jól tudunk osztozni, a bv. intézeteknél van gond. Hétfő és szerda a tanács állandó tárgyalási napja, a másik bf. tanácsé pedig kedd és csütörtök. Előfordult, hogy csak péntekre tudtunk sávot foglalni, sürgős esetben ezzel hidaltuk át a problémát.

Általában 3 hónapra előre végezzük a kitűzést, de bármikor adódhat soron kívüli feladat. Amikor sávot foglalunk, eleve több lehetséges időpontot ajánlunk fel a részünkről, remélve, hogy valamelyikre majd csak lesz hely.

11. Előfordult Önnel, hogy rosszul kalkulálta ki a tárgyaláshoz szükséges időtartamot, ezért belecsúszott más által foglalt időszávba?

- *Válasz:* Egyszer előfordult velem, hogy csak 1 perccel a lefoglalt időpont vége előtt fejeztem be, de a történethez hozzátartozik, hogy a bv. intézet oldalán valami hiba volt a rendszerben, menet közben többször elakadt a kapcsolat, hívni kellett az informatikust, erre persze kitűzéskor nem számítottam. Az én időm „rovására” már kétszer túllépték az előttem foglalt sávot, annyival később tudtam kezdeni. Szerencsére rátartással foglaltam a saját időszávot, így némi bosszúságon túl nem lett belőle nagyobb gond, rendesen be tudtam fejezni a saját ügyemet.
- *Válasz:* Csúszás persze előfordulhat akkor is, amikor nem távtárgyalással dolgozunk, de akkor egyszerűen kimegyek a folyosóra, megmondom a várakozóknak, hogy kb. mennyit késik a kezdés, akár el is mehetnek, de pl. 30 perc múlva jöjjenek vissza. Vagy áttelefonálok a bv.-be, hogy még ne induljanak el a fogvatartottal, majd szólok, mikor tudunk kezdeni. Tehát attól, hogy csúszunk még be tudom fejezni az ügyet, nem szakad meg a kapcsolat az ügyfelekkel. A lényeg, hogy távtárgyalásnál szinte mindig több időt foglalunk, mint amennyit feltétlenül szükséges.

Ítéltáblai másodfok/harmadfok

1. Önnek évente kb. hány távmeghallgatással megtartott tárgyalása volt a járványhelyzetet megelőzően és azt követően?

- *Válasz:* A covid előtt kb. minden harmadik – negyedik ügyben tartottunk távmeghallgatást, ha a BV. jelezte, hogy kísérő személyzet hiányában nem tudja személyesen előállítani a fogvatartott vádlottat. A covid alatt minden ügyet így tárgyaltunk, a járványhelyzet feloldása óta pedig kb. az ügyek felét. Ez átlagosan heti egy tárgyalási napot és 2 ügyet jelent.

2. Ön mennyire szívesen veszi igénybe a távmeghallgatás lehetőségét?

- *Válasz:* A műszaki problémák miatt nem mindig megy gördülékenyen a tárgyalás, főként, ha az ügyvéd és az ügyész is az irodájából jelentkeznek be. A BV. intézetekben és a rendőrségeken általában jól működnek a végpontok. Lassítja az ügymenetet, hogy műszaki gond esetén az informatikust kell behívni és szünetet tartani.

3. Ön szerint milyen előnyökkel járhat a távmeghallgatás alkalmazása a büntetőeljárás során?

- *Válasz:* Egyértelműen anyagi természetű a praktikuma, mivel a rendőrségnek nem kell előállítási, a tanúnak, szakértőnek útiköltséget fizetni. A BV. örökös létszámhiányán így lehet a legtöbbet segíteni, hogy nem kell elhozniuk és kísérniük az ügyfeleket. A távmeghallgatáshoz csak egy ór szükséges. A távmeghallgatás csökkenti a rendezavarás lehetőségét.

4. Ön szerint milyen hátrányokkal járhat a távmeghallgatás alkalmazása a büntetőeljárásban?

- *Válasz:* Ha nem lehet létrehozni a kapcsolatot vagy elháríthatatlan műszaki hiba van, elmarad a tárgyalás. A bíróságokon, rendőrségeken és a BV. intézetekben általában egy végpont van kiépítve, tehát egy alkalmas tárgyaló helység van. Eléggé megnehezíti a kitűzést, hogy az időszavakat előre le kell foglalni, sorbaállítás van.

5. A büntetőeljárásban garanciális elvként érvényesül a közvetlenség elve. Ön szerint ez mennyire tud érvényesülni a távmeghallgatás során?

- *Válasz:* Nem érzem ebben a hátrányát, mivel a kamerán keresztül is eléggé közel lehet hozni a beszélőt, látjuk a nonverbális reakcióit is. Mindent be tudunk neki mutatni, elébe tártatni, meghallgattatni, szembesíteni. Egyedül a bizonyítási kísérlet nem hajtható így végre, de ez eléggé ritkán fordul elő.

6. A hátrányok között szerepelhet az az ok, hogy a kamerán keresztül a viselkedés nem természetes, sokkal tarthatóbb a betanult viselkedés. Az Ön esetében mennyire meghatározó a terhelt testbeszéde az ítékezés/mérlegelés során? Hátránnyal járhat ebből a szempontból, ha nincs fizikailag jelen a tárgyalóteremben?

- *Válasz:* Az előbbi kérdésre adott válaszban írtam, hogy nem jelent hátrányt. A betanult viselkedés a távmeghallgatás során is igen hamar kideríthető néhány adekvát kérdés feltételével. A testbeszéd nem játszik szerepet a mérlegelésben, mivel ez a bizonyítékok értékelésén alapszik. Amennyiben a terhelt vagy tanú szóbeli nyilatkozata és vallomása nagy ellentmondásokat mutat, a bíró ennek az okát kérdésekkel tisztázza.

7. **A távmeghallgatásnak moderáló hatása abban nyilvánulhat meg, hogy kevesebbszer fordulhat elő agresszív viselkedés, fegyelmezési probléma. Ön ezzel egyetért?**
- *Válasz:* Igen.
8. **Ön szerint a tárgyalás nevelő hatása érvényesülhet a felnőtt elkövetők esetében is? Ha igen, az mennyiben juthat érvényre a távmeghallgatás során?**
- *Válasz:* A nevelő hatás nem a személyes jelenlét, hanem a bíró, az ügyész és kisebb részben a védők magatartásán múlik. Higgadt, határozott, szakszerű, emberséges, tisztelettudó tárgyalásvezetés és kommunikáció a nevelő hatás eszközei, amelyek a távmeghallgatás útján is remekül érvényesíthetők.
9. **Előfordult Önnel, hogy a technikai rendszer kezelése elvonta a figyelmét az eljárási cselekményről?**
- *Válasz:* Persze! Műszaki hiba esetén nem is lehet tovább haladni a tárgyalással. Ha bizonyítás is folyik (szemle, szembesítés, szakértő meghallgatás) vagy sok helyszín van bekapcsolva, az informatikus segít a technikai rendszer kezelésében.
10. **A távmeghallgatások elterjedtsége miatt előfordulhat, hogy nem áll rendelkezésre elegendő tárgyalóterem, amelyben beépítésre került távmeghallgatás lebonyolítását lehetővé tevő rendszer. Ezt nevezhetjük a "népszerűség átkának". Előfordult Önnel, hogy nem tudott távmeghallgatást arra az időpontra tűzni, amelyre szeretne volna?**
- *Válasz:* Igen. Fentebb írtam, hogy a kitűzéssel igazodni kell a szabad időszávokhoz. Ezért viszonylag hamar – a tárgyalás előtt legalább 1 hónappal - igyekszünk lefoglalni az időpontot.
11. **Előfordult már Önnel, hogy rosszul kalkulálta ki a tárgyaláshoz szükséges időtartamot, ezért belecsúszott más által lefoglalt időszávba?**
- *Válasz:* Persze! Az ügyfelek viselkedése nem számítható ki pontosan. A saját bizonyítási cselekményeim időtartamát is csak nagyjából tudom megsaccolni, mert nem tudhatom előre, hogy pl. ki jön el és ki nem, illetve fog-e a terhelt vallomást tenni vagy nem. Ilyenkor félbe kell szakítani a tárgyalást és másik időpontban (15 napon belül) folytatni, hogy legalább a másik bírót ne akadályozzuk. Ugyanez a probléma azonban előfordul a személyes jelenléttel kitűzött tárgyalás esetén is.

**MUNKAJOGI ÉS KÖZIGAZGATÁSI JOGI SZEKCIÓ
BÍRÓSÁGI TAGOZAT**

DR. VÍGH EDINA

A munkáltatói felmondáshoz kötött általános indokolási kötelezettség egyes jogalkalmazási kérdései

1. BEVEZETÉS

A Munka Törvénykönyvéről szóló 2012. évi I. törvény (a továbbiakban: Mt.) a Második rész X. fejezetében helyezi el a munkaviszony megszűnésére, illetve megszüntetésére vonatkozó rendelkezéseket. Az Mt. 64. § (1) bekezdése szerint a munkaviszony megszüntethető közös megegyezéssel, felmondással és azonnali hatályú felmondással. A felmondás a másik félhez címzett egyoldalú jognyilatkozat, amely a munkaviszonyt annak hozzájárulásától függetlenül felmondási idő közbeiktatásával, ex nunc hatállyal szünteti meg. A felmondás a tartós jogviszonyok megszüntetésének tipikus jogcíme.¹⁴⁰³ A felmondás joga gyakorolható a munkáltató és a munkavállaló által, eszerint beszélhetünk munkáltatói és munkavállalói felmondásról. A munkaviszony alanyai vonatkozásában azonban jelentős eltérés érvényesül a tekintetben, hogy milyen feltételekkel minősülhet jogszerűnek a munkaviszony felmondással történő megszüntetése. E körben szükséges utalni arra, hogy a munkáltató felmondása csaknem minden esetben indokoláshoz van kötve, míg a munkavállalót kivételesen terheli indokolási kötelezettség.

Dolgozatomban célul tűztem ki a munkáltatói felmondás szabályainak ismertetését, az annak alapjául szolgáló ítéletek bemutatásával. A tézis elején röviden összevetem a munkáltatói és munkavállalói felmondás főbb jellemvonásait. Ezt követően a munkáltatói felmondás indokolási kötelezettségének elemzésére rátérve bemutatom a főbb felmondási rendszerek jellemzőit, és megkísérlem besorolni a hazai szabályozást is az adott rendszerbe. Részletesen elemzem, hogy mik az indokolás minőségi követelményei, így megvizsgálom a világosság, valóság és okszerűség ismérveit. Ezt követően külön-külön elemzem, hogy mely tartalmi követelményeknek kell megfelelnie a munkáltatói felmondásnak a határozatlan és a határozott idejű munkaviszony megszüntetése esetén.

A dolgozat 5., 6., 7. és 8. fejezeteiben a határozatlan idejű felmondás alapjául szolgáló okokat elemzem. E körben bemutatom, hogy mely esetekben szolgálhat a felmondás alapjául a munkavállaló magatartása, emellett megvizsgálom a munkaköri alkalmatlanság mint felmondási ok esetköreit. Ezt követően elemzem a munkáltató működésével összefüggő okból történő felmondás lehetséges körülményeit, kitérve a munkaerő-kölcsönzésnél érvényesülő különös megszüntetési lehetőségekre is.

A dolgozat 9. fejezetében a határozott idejű munkaviszony felmondásának szabályait mutatom be. E körben már itt érdemes utalni arra, hogy az Mt. egyik legeklatánsabb újítása, hogy kivételesen meghatározott indokolással lehetővé teszi a határozott idejű munkaviszony felmondását is. A hatályos szabályozás neuralgikus pontja a határozott idejű munkaviszony felmondása egyes tényállásainak értelmezése.

A 10. fejezetben az indokoláshoz nem kötött, kivételes felmondási eseteket mutatom be, így a vezető állású munkavállaló és a nyugdíjas dolgozó munkaviszonyának megszüntetésére vonatkozó rendelkezéseket elemzem. A tézis utolsó fejezetében kitérek az Mt. 2023. január 1. napjától hatályos azon újítására, mely szerint meghatározott feltételek mellett a munkavállaló jogosult kérni a felmondás utólagos indokolását olyan esetekben, amikor egyébként nem terheli a munkáltatót indokolási kötelezettség.

¹⁴⁰³ GYULAVÁRI Tamás (szerk.): *Munkajog*. Budapest, ELTE Eötvös Kiadó, 2018. 187. p.

Dolgozatomban megvizsgálom, hogy az Mt. milyen újításokat tartalmaz e tárgykörben, mennyiben érvényesül a korábbi bírói gyakorlat és a hatályos szabályozás milyen esetleges kihívásokat támaszt a jogalkalmazással szemben. A közelmúltban több, a témám szempontjából releváns tárgykörben készült összefoglaló vélemény a joggyakorlat egységesítése okán. 2014-ben a felmondások és azonnali hatályú felmondások gyakorlatát, míg 2021-ben az atipikus foglalkoztatási formájának bírói gyakorlatát dolgozta fel az adott joggyakorlat-elemző munkacsoport. A dolgozatban utalok a joggyakorlat-elemző csoportok releváns megállapításaira is.

2. A MUNKÁLTATÓI FELMONDÁS

A FELMONDÁS ALAPVETŐ SZABÁLYAINAK ELHATÁROLÁSA MUNKÁLTATÓI ÉS MUNKAVÁLLALÓI FELMONDÁS ESETÉN

A munkajogi szabályokat – így a munkaviszony megszüntetésére vonatkozó rendelkezéseket is – alapvetően meghatározza a felek közötti hatalmi egyenlőtlenség, amely a munkáltató gazdasági és szociológiai értelemben vett erőfölényéből fakad.¹⁴⁰⁴ Mindezekre tekintettel a munkaviszony egyoldalú jognyilatkozattal történő megszüntetésére vonatkozó normáknak kiemelten ügyelnie kell a felek közötti egyensúlyi helyzet megteremtésére. Az Mt. ezért eltérő feltételek mellett tekinti jogszerűnek a munkáltató, illetve a munkavállaló felmondását. Ez a különbség megmutatkozik egyrészt abban, hogy a munkáltatói felmondást fő szabály szerint indokoláshoz köti, és ezen indokokkal szemben minőségi és tartalmi követelményeket ír elő, továbbá felmondási tilalmakat és korlátokat határoz meg. Ezzel szemben a munkavállaló általában kötetlenül és bármikor jogosult munkaviszonyát felmondással megszüntetni.¹⁴⁰⁵ Mindössze két eset van, amikor a munkavállaló felmondása esetén indokolási kötelezettség terheli. Az Mt. 67. § (2) bekezdése értelmében a munkavállaló köteles megindokolni a határozott idejű munkaviszonyának felmondását, és a felmondás indoka csak olyan ok lehet, amely számára a munkaviszony fenntartását lehetetlenné tenné vagy körülményeire tekintettel aránytalan sérelemmel járna. Emellett az Mt. 40. § (1)-(2) bekezdéseiben foglaltak szerint a munkavállaló köteles felmondását megindokolni, ha a munkáltató személyében bekövetkezett változás miatt a rá irányadó munkafeltételek lényeges és hátrányos megváltozása következtében a munkaviszony fenntartása számára aránytalan sérelemmel járna vagy lehetetlenné válna.

2.1. A munkáltatói felmondásra vonatkozó általános indokolási kötelezettség

Az Mt. 22. § (5) bekezdése kimondja, hogy a munkáltató az egyoldalú jognyilatkozatát az e törvényben meghatározott esetben köteles írásban indokolni. Ezzel összefüggésben az Mt. 66. § (1) bekezdése is rögzíti, hogy a munkáltató felmondását köteles megindokolni. E körben szükséges utalni rá, hogy annak ellenére, hogy a munkáltatói felmondás vonatkozásában szinte minden esetben indokolási kötelezettséget ír elő az Mt., azonban a munkaviszony megszüntetéséhez kapcsolódó munkáltatói igazolással szemben ilyen követelmény nincs.¹⁴⁰⁶

A munkáltató a felmondását főszabály szerint tehát indokolni köteles. Az indokolásra vonatkozó minőségi követelményeket az Mt. 64. § (2) bekezdése határozza meg. A jogszabályhely értelmében a megszüntetés okának az indokolásból világosan ki kell tűnnie. A megszüntető jognyilatkozat indokának valóságát és okszerűségét a nyilatkozattevő bizonyítja.

A megszüntetés okának tartalmi követelménye pedig attól függően eltérő, hogy a munkáltató határozatlan vagy határozott idejű munkaviszonyt kíván felmondással megszüntetni. Amennyiben az indokolás kötelező, de az mégis elmarad, továbbá, ha az indokolás a vele szemben támasztott, az Mt. 64. § (2) bekezdésében foglalt követelményeknek nem felel meg, a munkaviszony megszüntetése jogellenes lesz.

¹⁴⁰⁴ GYULAVÁRI i.m. 172. p.

¹⁴⁰⁵ PETROVICS Zoltán (szerk.): A Munka Törvénykönyvének Magyarázata. Budapest, HVG-ORAC, 2020. 231. p.

¹⁴⁰⁶ Kúria Mfv.10.076/2015/5.

3. FELMONDÁSI RENDSZEREK

A felmondáshoz vezető indokok alapján kötött és kötetlen felmondási rendszereket különíthetünk el.

3.1. A kötetlen felmondási rendszer

Kötetlen a felmondás lehetősége, ha a jogviszony megszüntetése indokoláshoz nem kötött, vagy annak indoka bármely olyan ok lehet, mely okszerűen alátámasztja a munkaviszony rendeltetésvesztését.¹⁴⁰⁷

3.2. A kötött felmondási rendszer

Kötött felmondási rendszer esetében a munkajogviszony egyoldalú megszüntetése csak a jogszabályban vagy egyéb módon meghatározott indokok alapján megengedett. A kötött rendszeren belül is abszolút, illetve relatív kötött felmondási rendszereket különböztethetünk meg. Teljesen kötött a felmondás lehetősége, ha kizárólag a jogszabályban taxatív meghatározott indokok alapján van helye a felmondásnak. Relatív kötött felmondási rendszer esetén nincsenek tételesen meghatározott felmondási okok, viszont az indokolásnak eleget kell tennie bizonyos tartalmi követelményeknek és minőségi ismérveknek.¹⁴⁰⁸

3.3. A magyar felmondási rendszer

3.3.1. A határozatlan idejű munkaviszony felmondása

Az Mt. 66. § (2) bekezdése rögzíti, hogy a határozatlan idejű munkaviszony munkáltató általi megszüntetésénél a felmondás indoka a munkavállaló munkaviszonnyal kapcsolatos magatartásával, képességével vagy a munkáltató működésével összefüggő ok lehet. Arra vonatkozóan, hogy ez a szabályozás mely felmondási rendszerbe sorolható, a jogirodalomban kétféle álláspont alakult ki. Az egyik vélemény szerint e körben a relatív kötött felmondási rendszer ismérvei azonosíthatók be.¹⁴⁰⁹ A munkáltató a felmondást indokolni köteles, és annyiban kötöttség érvényesül, hogy a törvényben meghatározott generális okcsoportokba tartozhatnak az indokok, azonban a konkrét ok a munkáltató és a munkavállaló adott gazdasági lehetőségétől és személyes képességétől függ.¹⁴¹⁰

A másik vélemény szerint az Mt. 66. § (2) bekezdésében foglalt okcsoportok tipikusan a kötetlen felmondási rendszerre jellemzőek. Ezen álláspont értelmében a kötöttség látszólagos, mivel az indokok keretszerűen kerültek meghatározásra.¹⁴¹¹ Az Alkotmánybíróság a 11/2001. (IV. 12.) AB határozatában kifejtette, hogy az Mt. semmiféle felmondási okot nem nevesít, hanem általánosságban a kölcsönösen szabad felmondás jogát mondja ki. Hangsúlyozta, hogy a felmondási jog teljes és korlátozhatatlan szabadságának a munkavállaló érdekeit védő törvényi megszorítása, a munkáltató indokolási kötelezettsége és a felmondási okok keretjellegű meghatározása szab korlátot. A fenti határozat értelmében az Alkotmánybíróság is a felmondás kötetlenségét hangsúlyozza.

¹⁴⁰⁷ GYULAVÁRI i.m. 188. p.

¹⁴⁰⁸ FERENCZ Jácint: Jogszerű jogbizonytalanság? A felmentés indokolásának változása a közszférában. *Miskolci Jogi Szemle*, 2012/1. 91. p.

¹⁴⁰⁹ LEHOCZKINÉ Kollonay Csilla (szerk.): A magyar munkajog I. Budapest, Kulturtrade, 2001. 127-128., BREZNAY Tibor (szerk.): A munkajog nagy kézikönyve. Budapest, Complex, 2006. 975. p.

¹⁴¹⁰ BALASHAZY Mária: A társasági szerződés megszegése és a tagkizárás intézménye. *Gazdasági Jog*, 2002/4., pp. 3-10. (elektronikus elérés: Jogkódeksen keresztül, megtekintés és letöltés dátuma: 2023.09.01.)

¹⁴¹¹ BERKE Gyula: Jogutódlás a munkáltató személyében. A munkáltató személyében bekövetkező változás az európai és a magyar munkajogban. Pécs, 2006. 294.

Petrovics Zoltán mintegy a két eltérő álláspont szintéziseként akként vélekedik, hogy az Mt. 66. § (2) bekezdésében meghatározott okcsoport annyiban kötetlen, hogy a munkáltatói felmondás indokaként bármely olyan ok alapul szolgálhat, amely okszerűen alátámasztja a rendeltetésvesztést. Emellett azonban a felmondási rendszer relatíve kötött is, mivel bár nem határozza meg taxatíve az Mt. a felmondási okokat, azoknak meg kell felelniük a minőségi és tartalmi követelményeknek.¹⁴¹²

3.3.2. A határozott idejű munkaviszony felmondása

Az Mt. 66. § (8) bekezdése értelmében kivételes esetben lehetőség van a határozott idejű munkaviszony felmondással való megszüntetésére. A munkáltató a határozott idejű munkaviszonyt felmondással megszüntetheti a felszámolási- vagy csődeljárás tartama alatt vagy a munkavállaló képességére alapított okból vagy ha a munkaviszony fenntartása elháríthatatlan külső ok következtében lehetetlenné válik. E körben is többféle jogirodalmi álláspont alakult ki. Petrovics Zoltán szerint a határozott idejű munkaviszony felmondása egyértelműen a relatíve kötött rendszer kritériumainak felel meg,¹⁴¹³ míg ettől eltérő álláspont szerint a felmondási okok itt kötöttek, hiszen nem okcsoportra, hanem ezen belül egy konkrét okra kell a munkáltatónak hivatkoznia.¹⁴¹⁴

¹⁴¹² GYULAVÁRI i.m. 189. p.

¹⁴¹³ GYULAVÁRI i.m. 189. p.

¹⁴¹⁴ BERKE Gyula - KISS György: Nagykomentár a munka törvénykönyvéről szóló 2012. évi I. törvényhez, Budapest, Wolters Kluwer (elektronikus elérés: Complex jogtáron keresztül, megtekintés és letöltés dátuma: 2023.09.10.)

4. A FELMONDÁS INDOKOLÁSÁVAL SZEMBEN TÁMASZTOTT MINŐSÉGI KÖVETELMÉNYEK

Az Mt. 64. § (2) bekezdésében rögzíti azt a követelményt, hogy a megszüntetés okának az indokolásból világosan ki kell tűnnie, és a felmondás indokának valósnak és okszerűnek kell lennie. Az indokolás minőségi követelményeire vonatkozóan a Legfelsőbb Bíróság Munkaügyi Kollégiumának 95. számú állásfoglalása (a továbbiakban: MK 95. számú állásfoglalás) tartalmaz részletesebb megállapításokat, amelyeket a bírói gyakorlat is irányadónak tekint. Eszerint a törvény kiindulópontja az, hogy a munkáltató indokolás nélkül nem szüntetheti meg a munkavállaló munkaviszonyát, ha pedig felmondja azt, az indokolásnak komolynak és meggyőzőnek kell lennie. A valóság, világosság és okszerűség követelményét egyaránt kell alkalmazni a határozott és a határozatlan idejű munkaviszony megszüntetése esetén is.

4.1. Az indokolás világossága

A munkáltatói felmondással szemben kezdeményezett munkajogi perben a bíróság elsőként azt vizsgálja, hogy a felmondás indokolása megfelel-e a világosság követelményének. Ha ugyanis ez nem állapítható meg, a felmondás önmagában ez okból jogellenes, ezért az indokolás valóságának és okszerűségének vizsgálata már okafogyottá válik.¹⁴¹⁵

4.1.1. A világosság követelménye

A világosság követelményének a felmondás indokolása abban az esetben felel meg, ha tartalmazza azokat a konkrét tényeket, illetve körülményeket, amelyekre a munkáltató a felmondást alapította annak érdekében, hogy a munkavállaló megalapozott következtetést tudjon levonni arra nézve, hogy miért nincs szükség a továbbiakban a munkájára.¹⁴¹⁶ Világos tehát például az indokolás, amelyben a munkáltató pontosan leírja, hogy a munkavállalót egymást rövid időközönként követő három alkalommal a munkaidő alatt italos állapotban találták, de világos a pusztán azt rögzítő indokolás is, hogy a munkavállaló a munkaidő alatt rendszeresen italozott.¹⁴¹⁷

Az MK 95. számú állásfoglalás II. pontja értelmében e követelménynek a célja az, hogy a munkavállaló a felmondás vele történt közlése után nyomban megismerhesse és ellenőrizhesse azokat az okokat, amelyekre a munkáltató a felmondást alapítja, és ennek eredményéhez képest módja legyen az indokolást vitatni, illetve cáfolni. E körben szükséges kiemelni, hogy a Munka Törvénykönyvéről szóló 1992. évi XXII. törvény (a továbbiakban: régi Mt.) 89. § (5) bekezdése előírta, hogy a munkavállaló munkavégzésére vagy magatartására hivatkozással történő munkáltatói felmondás előtt lehetőséget kell adni a vele szemben felhozott kifogások elleni védekezésre, kivéve, ha az eset összes körülményeiből következően ez a munkáltatótól nem várható el. Az Mt. ezt a korábbi egyeztetési lehetőséget nem tartja fenn, azonban a munkáltató oldalán a későbbi jogvitában való sikeres bizonyítás érdekében továbbra is indokolt lehet a korábbi gyakorlat követése, tehát a munkavállaló részére alkalmat biztosítani arra, hogy megbizonyosodjon arról, hogy mely személyében rejlő ok miatt kívánja a munkáltató a munkaviszonyát megszüntetni.

¹⁴¹⁵ LŐRINCZ György: A munkaviszony megszűnése és megszüntetése. Budapest, HVG-ORAC, 2017. 114. p.

¹⁴¹⁶ BH2001. 395, Kúria Mfv.10.287/2015/1., BH2020. 308.

¹⁴¹⁷ MK 95. számú állásfoglalás II. pont

4.1.2. Összefoglaló indok megfelelősége

Töretlen a bírói gyakorlat abban, hogy ha az alperes összefoglalóan jelölte meg a felmondás okát, abból a felperes megtudhatta, hogy miért nem kívánják a továbbiakban foglalkoztatni. Eszerint nem szükséges a felmondási ok részletes leírása, hanem a körülményekhez képest elegendő az ok összefoglaló megjelölése is.¹⁴¹⁸ Ebben az esetben nem sérti a törvényi követelményeket, amennyiben a felmondásban megjelölt összefoglaló indokot a munkáltató a bírósági eljárás során konkretizálja, az indokok körének bővítése nélkül.¹⁴¹⁹

4.1.3. A jognyilatkozat címzettjének tudattartama

A felmondások és azonnali hatályú felmondások gyakorlatát vizsgáló joggyakorlat-elemző csoport utalt arra, hogy korábban nem volt egységes a bírói gyakorlat a tekintetben, hogy a bíróság a világosság követelményét általában vagy pedig a jognyilatkozat címzettje tudomása oldaláról értékeli.¹⁴²⁰ A Legfelsőbb Bíróság BH2004. 51. számon közzétett döntésében kimondta, hogy világos a munkavállaló által ismert, előzőleg felvett jegyzőkönyvre, vagy más iratra való pusztán hivatkozás is, amennyiben az általa is aláírt jegyzőkönyvből, illetve korábban megismert iratból a felmondás indoka a munkavállaló számára egyértelműen ismert volt. Ehhez kapcsolódóan kiemelt jelentőségű a Kúria Mfv.10.548/2015/3. számú döntése is, amely egyértelművé tette: a világosság követelményének megtartottsága nem általában, hanem a jognyilatkozat címzettje tudomása (tudattartalma) oldaláról értékelendő. A Kúria döntésében kiemelte, hogy a felmondás világosságának vizsgálatakor annak van jelentősége, hogy a közölt okból a munkavállaló számára megállapítható-e, miért nincs a munkájára szükség. Hasonló jogi álláspontot tükröznek a Kúria BH2017. 348. számon és BH2020. 308. számon közzétett döntései, valamint az Mfv.10.034/2022/8. számú határozata. Ezzel összefüggésben a Kúria Mfv.10.440/2015/4. számú határozatában arra a következtetésre jutott, hogy ha a felmondás egy vizsgálat megállapítására utal, de azokat a munkavállalóval nem közölték, a felmondási indok nem világos.

Fentiekkel összhangban amennyiben a felmondás indokolásának tartalmát a munkavállaló nyilvánvalóan megismerte és megértette, abban az esetben nem állapítható meg a világos indokolás hiánya.¹⁴²¹ Ezzel összefüggésben alaptalanul hivatkozott a világosság hiányára a Kúria Mfv.10.314/2019/7. számú határozatának alapjául szolgáló perben a diákjával szexuális kapcsolatot folytató, a munkáltatónál testnevelés-történelem szakos munkakörben foglalkoztatott felperes. A felperest a felmondást megelőző vizsgálat során meghallgatták, a felvett jegyzőkönyvet megküldték részére, így észrevétel hiányában annak nem volt jelentősége, hogy azt utóbb nem írta alá. A lefolytatott vizsgálat alapján ezért tisztában volt az ellene felhozott vádakkal, így alappal nem hivatkozhatott arra, hogy a felmondás indokolása nem felel meg a világosság követelményének.

4.1.4. A felmondásban nem közölt okra való hivatkozás

A munkavállalóval közölt felmondásban meghatározott indok végleges, az utólag nem egészíthető ki, nincs helye a perben olyan új felmondási indok bizonyításának, amelynek közlése nem történt meg. Ennek oka az, hogy a felmondás alaki érvényességi kelléke az írásbeliség, és az eljárás során csak olyan indokok kifejtésére kerülhet sor, amelyet az írásbeli

¹⁴¹⁸ MK 95., BH1998. 195., BH2000. 511., BH2001. 395; Kúria Mfv.10.624/2013/5., Mfv.10.287/2015/1.

¹⁴¹⁹ Kúria Mfv.10.487/2013/6.

¹⁴²⁰ A felmondások és azonnali hatályú felmondások gyakorlata tárgyában létrehozott joggyakorlat-elemző csoport összefoglaló jelentése 17.

¹⁴²¹ BH2012. 132.

jognyilatkozat tartalmaz.¹⁴²² A bírói gyakorlat szerint a felmondásban nem közölt indoknak akkor sincs jelentősége, ha a munkavállaló tudhatta, hogy emiatt kívánják a munkaviszonyát megszüntetni (BH1991. 85.). Ha viszont a felmondási indokot általánosságban jelöli meg a munkáltató, a munkaügyi perben nemcsak a felmondás indokolásában kifejezetten közölt, hanem olyan további tények és körülmények bizonyításának is helye lehet, amelyek – az indokolás keretei között maradva – azt kiegészítik és alátámasztják.¹⁴²³

4.1.5.A világosnak nem minősülő indok

Nem világos az az indokolás, amely nem öleli fel azokat a tényeket és körülményeket, amelyekből kitűnik, hogy a munkavállaló munkájára miért nincs szükség. Ilyen megítélés alá esik különösen az általános jellegű, konkrét megállapításokat nem tartalmazó közhelyszerű indokolás.¹⁴²⁴ Nem felel meg a világosság követelményének az az indok, amiből a munkavállaló nem tudhatta meg, hogy mely magatartása vagy munkavégzési hiányossága alapozta meg a jogviszony megszüntetését (Mfv.10.858/2016/1.). Nem világos a pusztán a munkaviszonnyal kapcsolatos magatartásra hivatkozás (Mfv.10.275/2009.), a munkaerő racionalizálás (EBH2005. 1241.), az "elvárt hatékonyság el nemérése" (Mfv.10.423/2008/9.), és általában a súlyos gazdasági helyzetre való hivatkozás (Mfv.10.695/2009/6.) sem. Ugyancsak ilyen általános, semmitmondó indoknak tekintette a bíróság azt, hogy "nem sikerült munkára bírni" a munkavállalót (Mfv.10.185/2013/14.) A forgalom-visszaesésre alapított felmondási indok szintén nem felel meg a törvényi követelményeknek. Ebből a munkavállaló számára ugyanis nem tűnik ki, hogy a jogviszony-megszüntetést a munkavégzésének hiányossága, vagy a munkáltató működésével összefüggő indok tette szükségessé (EBH2018. M. 4.).

A fentiekkel ellenében azonban nem közhelyszerű felmondási indok, hogy a felperes munkaideje jó részét magánjellegű telefonálással, illetve internethasználattal, vélt sérelmei ismételtgetésével töltötte (Mfv.10.457/2015/4.).

4.2. Az indokolás valósága

4.2.1. A valóság követelménye

Az indokolási kötelezettség funkciójából következően jogszerűnek csak a valós indok minősülhet. Ennek megfelelően a tényeknek meg nem felelő indokolás esetén a munkáltatói felmondás nem fogadható el. A munkaviszonyt megszüntető jognyilatkozat indoka abban az esetben valós, ha az abban megjelölt tények megfelelnek az igazságnak, és az Mt. által előírt tartalmi követelményeknek.¹⁴²⁵ Jogszerű például a munkakör megszűnésével indokolt felmondás, amennyiben az alapul szolgáló intézkedés megvalósult, a továbbiakban a tevékenységet külső cég látja el.¹⁴²⁶ Az indokolás szövegében lévő elírás, elütés önmagában nem érinti a felmondási indok valóságát, tehát jogszerűségét.

¹⁴²² MK 95., BH1994.4.224., BH1978.4.1725.

¹⁴²³ MK 95.

¹⁴²⁴ BH1998. 195.

¹⁴²⁵ HORVÁTH István-SZLADOVNYIK Krisztina: Elbocsátó „szép” üzenet. *Adó szaklap*. Wolters Kluwer, 2018/1-2. (elektronikus elérés: Complex jogtáron keresztül, megtekintés és letöltés dátuma: 2023.09.10)

¹⁴²⁶ BH2014. 314.

4.2.2. Az indokoláskor fennálló felmondási ok valósága

Az egységes bírói gyakorlat szerint a felmondási oknak az intézkedéskor, a felmondás időpontjában kell fennállnia (Mfv.10.665/2014/6., Mfv.10.176/2019/4., Mfv.10.026/2020/5.), ezért ha a felmondáskor annak indoka (például a munkakör leszűkülése) még nem állt fenn, a későbbi körülmények a korábbi indok valótlanosságát már nem érinthetik, ezért a felmondás jogellenes (BH2009. 157.). Ugyanakkor – különösen hosszabb időt igénylő folyamat (például átszervezés) esetén – ha a munkáltató a felmondás indokát egy folyamat részeként jelöli meg, nem szükséges a folyamat befejezettsége a felmondás jogszerűségének megállapításához (BH2000. 225.). Valótlanosságról beszélhetünk abban az esetben is, amennyiben a felhozott indok eredetileg megfelelt a valóságnak, utóbb azonban megdőlt.¹⁴²⁷ Tekintettel arra, hogy a felmondási ok valóságát és okszerűségét a felmondás időpontjához képest kell vizsgálni, ezért a felmondásban közölt indokok utóbb nem bővíthetők.¹⁴²⁸ Ebből következően nem lesz alapos a munkáltató olyan egyébként bizonyított, a felmondást megalapozó körülményre való hivatkozása, amely a felmondás indokolásából kimaradt.¹⁴²⁹

4.2.3. Egyetlen valósnak bizonyuló felmondási ok

A gyakorlatban tipikus, hogy a munkáltatói felmondás több indokot tartalmaz. Töretlen a bírói gyakorlat abban, hogy több felmondási indok megjelölése esetén egyetlen indok bizonyítottsága is megalapozhatja az intézkedés jogszerűségét, ha abból megállapítható, hogy a munkaviszony a továbbiakban nem tartható fenn.¹⁴³⁰ Ettől eltérő a helyzet akkor, ha a felmondás kifejezetten utal arra, hogy a munkaviszony megszüntetését a közölt felmondási indokok együttesen alapozzák meg. Ebben az esetben akár egyetlen felmondási indok valótlanága is a munkáltatói felmondás jogellenességéhez vezethet.

4.3. Az indokolás okszerűsége

4.3.1. Az okszerűség követelménye

Okszerű a felmondás indoka, ha a valós ok okozati összefüggésben áll a munkajogviszony rendeltetésének elvesztésével.¹⁴³¹ Egy a közelmúltban született kúriai döntés szintén a fenti elv érvényesítésével rögzítette, hogy az okszerűség követelménye általánosságban azt jelenti, hogy jogszerű felmondási indokként csak olyan tény, körülmény hozható fel, amelyből következik a munkaviszony megszüntetése.¹⁴³² Az okszerűség követelményének fennállását nemcsak általánosságban és az elvont tényállás szintjén, hanem a konkrét eset egyedi körülményeihez igazodóan is vizsgálni kell.

4.3.2. Okszerűnek nem minősülő felmondási ok

A valósága ellenére sem helytálló a munkáltató felmondásának az az indokolása, hogy a munkavállaló a megelőző évben többször beteg volt; ebből ugyanis nem következik, hogy a már egészséges, munkaképes és feladatait kifogástalanul ellátó munkavállaló munkája a munkáltatónál a továbbiakban nem szükséges. Nem fogadható el például az a felmondási indokolás sem, hogy a huzamos ideje munkaviszonyban álló munkavállaló egy esetben késve

¹⁴²⁷ Debreceni Közigazgatási és Munkaügyi Bíróság M.405/2013/10.

¹⁴²⁸ EBH2005. 1241.

¹⁴²⁹ HORVÁTH István-SZLADOVNYIK Krisztina: A Munka Törvénykönyve magyarázata 2023. Budapest, VEZINFÓ, 2023. 240. p.

¹⁴³⁰ BH1995. 610. BH2003. 211. II., Kúria Mfv.10.356/2017/6.

¹⁴³¹ BERKE - KISS i.m. 317. p.

¹⁴³² BH2022. 303.

érkezett a munkakezdésre. Ez ugyanis bármely munkavállalóval előfordulhat, és a mulasztás jellegének is a figyelembevételével a felmondásra okszerűen nem adhat alapot.¹⁴³³ A BH2004. 158. számon közzétett döntés szerint a nagyszámú bizonylat között felmerülő néhány késedelmes adatrögzítés önmagában a munkakör betöltésére vonatkozó alkalmatlanságot okszerűen szintén nem alapozza meg. A Legfelsőbb Bíróság Mfv.10.904/2009/4. számú döntésében viszont akként vélekedett, hogy jogszerű felmondási indok lehet a hasonló munkát végző munkavállalók hibaszázalékát többszörösen meghaladó hibával történő munkavégzés.

Adott esetben rögzítette a Legfelsőbb Bíróság egy eseti döntésében¹⁴³⁴, hogy a szerződési szabadsággal összeegyeztethetetlen az az álláspont, amely szerint a felmondás okszerű indokát képezheti, ha az egyik fél által kezdeményezett munkaszerződés-módosításhoz a másik fél nem járul hozzá. A Kúria Mfv.10.046/2015/4. számú ítéletének alapjául szolgáló tényállás szerint a munkáltató arra hivatkozva szüntette meg felmondással a munkavállaló munkaviszonyát, hogy a munkarend változása következtében nem áll módjában őt foglalkoztatni. Mivel ebből nem következik a munkaviszony felszámolásának indokoltsága, a felmondás okszerűtlen. A bírói gyakorlat szerint nem felel meg az okszerűség követelményének az az indokolás sem, amely szerint a munkavállaló hiányosságokkal végzi a munkáját, vagy munkája az elvárástól elmarad, ha nem bizonyította, hogy azt a munkavállaló képességei, illetve magatartása okozta (Mfv.10.006/1999.).

4.3.3. Valószínűsítés

Töretlen a bírói gyakorlat abban, hogy a valószínűsítés nem jelent bizonyosságot, ami egyben az okozati összefüggés bizonyítottságának hiányához vezet. Így a szabálytalan munkát végző személy beazonosíthatatlansága esetén nem elegendő a jogviszony-megszüntetés indokául a valószínűsítésre való hivatkozás. Amennyiben tehát a munkáltató csak feltételezéseket, rendellenességek gyanúját nevesíti a felmondás okaként, azonban nem bizonyít olyan felperesi magatartást, amely a jogviszony megszüntetést jogszerűen alátámasztotta volna, abban az esetben a felmondás jogellenesnek minősül.¹⁴³⁵

4.4. Az egyenlő bánásmód követelménye és joggal való visszaélés tilalma

A felmondásnak a fenti törvényi követelményeken túl meg kell felelnie az egyenlő bánásmód követelményének¹⁴³⁶ és nem ütközhet a joggal való visszaélés tilalmába sem.¹⁴³⁷ A felmondás jogellenességére alapított munkaügyi perben – a kereseti kérelem keretei között – az egyenlő bánásmód megsértésére alapított igényt megelőzően vizsgálendő az indokolás jogszerűsége (világosság, valóság, okszerűség).¹⁴³⁸ Nem vizsgálható tehát az egyenlő bánásmód megsértése és a joggal való visszaélés tilalma a valós felmondási ok okszerűsége körében. A felmondás jogellenességére alapított munkaügyi perben a joggal való visszaélés mint jogalap csak akkor merülhet fel, ha a felmondás indokolása jogszerű, és az nem ütközik az egyenlő bánásmód követelményébe.¹⁴³⁹ A sorrendiségnek azért van jelentősége, mert a különböző jogcímek esetén eltérőek a bizonyítás szabályai. A felmondás indokaival összefüggésben az Mt. 64. § (2) bekezdése a nyilatkozattevő bizonyítási kötelezettségét írja elő, az egyenlő bánásmód követelményére vonatkozóan az egyenlő bánásmódról és az esélyegyenlőség előmozdításáról

¹⁴³³ MK 95. számú állásfoglalás I. a)

¹⁴³⁴ BH2002. 458.

¹⁴³⁵ Kúria Mfv.10.372/2015/4.

¹⁴³⁶ Mt. 12. § (1) bekezdése

¹⁴³⁷ Mt. 7. §

¹⁴³⁸ az egyenlő bánásmód követelményének megsértésével kapcsolatos munkaügyi perek egyes kérdéseiről szóló 4/2017. (XI. 28.) KMK vélemény

¹⁴³⁹ BH2022. 303.

szóló 2003. évi CXXV. törvény 19. §-a tartalmaz speciális, a munkavállalóra kedvezőbb bizonyítási szabályokat, míg az általános magatartási követelmények – így a joggal való visszaélés – megsértésére hivatkozás esetén ezen állítása bizonyítása az arra hivatkozó felperest terheli.¹⁴⁴⁰

¹⁴⁴⁰ a joggal való visszaélés tilalmának megsértésével kapcsolatos munkaügyi perekben felmerült egyes kérdésekről szóló 5/2017. (XI. 28.) KMK vélemény

5. TARTALMI KÖVETELMÉNYEK A HATÁROZATLAN IDEJŰ MUNKAVISZONY FELMONDÁSA ESETÉN

Az Mt., hasonlóan a régi Mt.-hez, nem jelöl meg konkrét felmondási indokokat, a jogszerű indokolások körét keretjelleggel határozza meg.¹⁴⁴¹ Az Mt. 66. § (2) bekezdése szerint a felmondás indoka a munkavállaló munkaviszonnyal kapcsolatos magatartásával, képességével vagy a munkáltató működésével összefüggő ok lehet. A határozatlan idejű munkaviszony munkáltató általi felmondásának lehetséges indokait két nagyobb csoportra lehet bontani. Az első két pont a munkavállaló személyével, a harmadik pedig a munkáltató működésével összefüggő okokat foglalja magában. A munkavállaló személyében rejlő okra vonatkozó két felmondási okcsoport a gyakorlatban sok esetben összemosódik, éles elkülönítésről – a tárgykörben született bírósági döntések tanúsága szerint – nem beszélhetünk. Tekintettel arra, hogy lehetetlen felsorolni valamennyi, a vonatkozó jogszabályhely által meghatározott okcsoportok körébe tartozó ténylegesen előforduló felmondási okot, ezért mindig az eset összes körülményének mérlegelése alapján lehet eldönteni, hogy egy konkrét helyzet jogszerű alapjául szolgálhat-e a felmondásnak.

Az alábbiakban az Mt. 66. § (2) bekezdésének egyes tényállásait külön fejezetben elemzem.

¹⁴⁴¹ A felmondások és azonnali hatályú felmondások gyakorlata tárgykörben létrehozott joggyakorlat-elemző csoport összefoglaló jelentése 15.

6. A MUNKAVÁLLALÓ MAGATARTÁSA

A munkavállaló magatartásával összefüggő okra alapozva okszerű lehet a felmondás a munkaköri kötelezettség megszegése, általános magatartási szabályok (például együttműködési kötelezettség) megsértése, munkáltató jogos gazdasági érdekeinek veszélyeztetése esetén. Megalapozott lehet a felmondás abban az esetben is, ha a jognyilatkozat oka a bizalomvesztés.

6.1. A munkaköri kötelezettség megsértése

A munkaköri kötelezettség megsértésére alapított indok körébe tartozhat a munkavégzés nem vagy nem felelő teljesítése, az utasítás teljesítésének nem jogszerű megtagadása.¹⁴⁴² Konkrét esetben megalapozta a felmondást a nyugtaadási kötelezettség elmulasztása (Mfv.10.785/1998.), üzletvezető részéről a vevők által kifogásolt udvariatlan magatartás tanúsítása (Mfv.10.295/2001.), a felettes döntésével történő szembehelyezkedés, ezzel rossz példa mutatása (Mfv.10.722/2004.). Szintén okszerű a felmondás, amennyiben a munkavállaló a közforgalmú közlekedésben a jármű vezetését kellő indok hiányában más személynek átengedi (BH1999. 423.). A munkaviszony keretében a munkavégzés minősége és a határidők betartása legalább olyan lényeges szempont, mint annak eredménye, ezért adott esetben a munkaköri feladatok többszöri késedelemmel és javítással történő teljesítése a munkáltatói felmondást jogszerűen megalapozza.¹⁴⁴³

6.2. Összeférhetetlen magatartás

A következetes ítélkezési gyakorlat szerint jogszerű felmondási indok lehet a munkavállaló magatartása folytán keletkezett összeférhetetlen helyzet. Ez akkor következhet be, ha a munkavállaló a munkahelyi közösségbe nem tud beilleszkedni, munkatársaival szemben az emberi érintkezés társadalmi elvárásainak nem megfelelő magatartást tanúsít, elviselhetetlen hangnemet használ (Mfv.10.494/1999., Mfv.10.552/2004.). A Kúria Mfv.10.457/2015/4. számú döntésében szintén az összeférhetetlen magatartásra hivatkozással szüntette meg a munkáltató a munkavállaló munkaviszonyát. Az ítélet indokolása szerint a peres eljárás során az alperes tanúkkal igazolta, hogy a felperes több kollégájával került konfliktusba, amelynek hangos szóváltás lett az eredménye. A felperes magatartásának értékelése során nem annak volt kiemelt jelentősége, hogy a vitákat kizárólag a felperes kezdeményezte-e, vagy hogy ő volt-e azokért kizárólag felelős, hanem annak, hogy a felperes közreható magatartását az alperes már olyan jelentősnek találta, ami az adott bizalmi munkakörben nem fogadható el. Az ítéletben értékelendő körülmény volt a felperes munkaköre, beosztása is.

A munkatárssal szemben tanúsított tiszteltlen, sértő, megalázó magatartás tanúsítása (bántó kijelentés megtétele) az együttműködési kötelezettség megsértését jelenti, és a jogviszony megszüntetés jogszerű indoka lehet akkor is, ha mindezt a munkavállaló a munkaközi szünetben teszi (Mfv.10.418/2017/4.).

¹⁴⁴² BH1996. 286., Kúria Mfv.10.499/2014/4.

¹⁴⁴³ BH+ 2015.8.361.

6.3. A munkáltató jogos gazdasági érdekének megsértése

A munkáltató jogos gazdasági érdekének veszélyeztetése, megsértése lényeges kötelezettségszegés, ennek súlyát a munkavállaló hosszú munkaviszonya és korábbi megfelelő munkavégzése nem érinti (EBH2004. 1056.). A munkavállalónak az a magatartása, hogy a munkáltatójánál megszerzett szakmai tapasztalatait, ismereteit a saját internetes oldalán tudásmegosztás címén a nyilvánossággal megosztja, megvalósítja a munkáltató gazdasági érdekeinek veszélyeztetését, ezáltal a munkáltató rendes felmondásának jogszerű indoka lehet (EBH2015. M.1.)

6.4. Munkahelyen kívül tanúsított magatartás

Az Mt. 8. § (2) bekezdése értelmében a munkavállaló munkaidején kívül sem tanúsíthat olyan magatartást, amely – különösen a munkavállaló munkakörének jellege, a munkáltató szervezetében elfoglalt helye alapján – közvetlenül és ténylegesen alkalmas munkáltatója jó hírnevének, jogos gazdasági érdekének vagy a munkaviszony céljának veszélyeztetésére. E rendelkezésből következik, hogy jogszerű felmondási oknak minősülhet a munkahelyen, illetve munkaidő kívüli munkavállalói magatartás is. A bírói gyakorlat szerint azonban erre alapított felmondás csak akkor jogszerű, ha a felrótt magatartás közvetlenül és valóságosan kihat a munkavállaló munkaviszonyára, és a munkáltató érdekét hátrányosan befolyásolja (BH2000. 267.).

6.5. Bizalomvesztés

A bizalomvesztés mint a felmondás világos, összefoglaló indoka (Mfv.10.034/2022/8.) alapja lehet a munkáltató felmondásának. A Kúria EBH2016. M.20. számon közzétett döntése szerint, amennyiben a kötelezettségszegő magatartás miatt a munkáltató bizalma alappal rendül meg a munkavállalóban, a munkaviszony fenntartása a bizalomvesztés bekövetkeztekor válik lehetetlenné. Bizalomvesztést alapozhat meg a munkaszerződés részének minősülő etikai szabály megsértése (EBH2004. 1055.), bizonyított tények tagadása, és a felelősség másra történő áthárítása (Mfv.10.751/1998.). A munkavállaló azon magatartása, hogy a munkahelyi felettsége indokolt, tiltó utasítása ellenére olyan szakmai kérdésben fordult a legfelsőbb vezetéshez, ami a munkatársak számára egyértelmű és megoldható volt, ezáltal alkalmas lehetett az ő szakmai hozzáértésük megkérdőjelezésére, szintén megalapozza a munkáltató bizalomvesztését (Mfv.10.369/2016/7.). A vezetővel szemben a bizalomvesztésre alapított felmondás jogszerűnek minősült, amikor a biztonsági szolgálat fegyverszobájából lőfegyverek kerültek ki, a szolgálatot ellátók a lőfegyvereket nem szolgálati célra használták, és azok illetéktelenek kezébe is kerültek. (Mfv.10.111/2000.)

Ezen felmondási okra való hivatkozás körében fontos követelmény, hogy nem alapulhat személyes antipátián, ennek megállapítására csak olyan magatartásban vagy munkában megnyilvánuló objektív tények szolgálhatnak, amelyek kellő indokul szolgálnak a bizalom elvesztésére (BH2002. 116.) A bizalomvesztés körében kiemelt jelentősége van a felmondás időszerűségének, ami az okszerűség vonatkozásában értékelhető körülmény. Amennyiben a bizalom elvesztése ellenére a munkaviszony még hosszabb időn át fenntartható, ezen okra alapítottan nem okszerű a munkáltató későbbi időpontban közölt felmondása. Annak nincs jelentősége, hogy a késedelem milyen okból történt. A kötelezettségszegéstől a felmondás közléséig eltelt több hónapos késedelmet nem indokolhatják jogszerűen a munkáltatónak a folyamatos működés biztosítása céljából a munkavállaló pótlása érdekében tett intézkedései.¹⁴⁴⁴

¹⁴⁴⁴ EBH2016. M.20.

6.6. Írásbeli figyelmeztetéssel szankcionált magatartás

A munkavállaló magatartására alapozott felmondás kapcsán felmerül azon jogalkalmazási kérdés, miszerint figyelembe lehet-e venni a felmondás során olyan kötelezettségszegést, amely vonatkozásában a munkáltató korábban írásbeli figyelmeztetést adott a munkavállalónak. Az egységes ítélkezési gyakorlat szerint a munkáltató által korábban írásbeli figyelmeztetéssel szankcionált valamely magatartás önállóan nem képezheti később felmondás indokát, de egy hasonló magatartás miatt történő munkaviszony-megszüntetés megalapozottságát alátámaszthatja (EBH2016. M.27., Mfv.10.099/2019/5.).

A kétszeres értékelés tilalmának esetleges megsértését vizsgálta a Kúria BH2014. 120. számon közzétett döntésében. A tényállás szerint a felperes beosztottai felé irányuló szexuálisan zaklató magatartása miatt a munkáltató írásbeli figyelmeztetéssel élt 2009. november 26-án, majd a felperessel 2010. január 21-én felmondást közölt. Ebben két nevesített kolléganőjével szembeni szexuális zaklatásra, a munkatársakkal szembeni tiszteletlen magatartásra, az emberi méltóság figyelembevételének hiányára, a pozíciójával való visszaélésre hivatkozott. A Kúria – a felperes keresetét elutasító másodfokú ítéletet hatályában fenntartó – döntésében megállapította, hogy a felperes a kétszeres értékelés tilalmának megszegését alaptalanul állította. Az írásbeli figyelmeztetés a felmondásban szereplő egyik esetet részletezi, míg a munkaviszonyt megszüntető intézkedés egy másikat, továbbá a munkatársakkal szembeni tiszteletlen, emberi méltóságot sértő, pozícióval visszaélő magatartást is tartalmazza. A figyelmeztetéshez képest ezen újabb, nevesített kötelezettségszegések olyan körülménynek tekintendők, amelyek egy már hasonló kötelezettségszegés figyelmeztetéssel történő szankcionálását követően megalapozottá teheti a munkavállaló magatartására alapított felmondást.

7. A MUNKAVÁLLALÓ KÉPESSÉGE

A munkavállaló képessége Cséffán József szerint az adott munkakör által igényelt személyes kompetenciáját (tulajdonságát, hozzáértését, ügyességét, készségét, tapasztalatait), illetve a munkaköri alkalmasságát foglalja magában.¹⁴⁴⁵ A munkaköri feladatokra való alkalmatlanság azt jelenti, hogy a munkavállaló a számára kijelölt munkafeladatokat valamely személyében rejlő ok (képeség, adottság, készség) hiánya miatt nem tudja ellátni.¹⁴⁴⁶ A képesség hiánya megmutatkozhat egészségbeli, vagy szakmai alkalmasság területén is. Az egészségügyi alkalmatlanságot foglalkozás-egészségügyi orvos szakvéleménye, a szakmai alkalmatlanságot az általános magatartási követelmények alapján elvárt szakértelem hiánya alapozza meg.¹⁴⁴⁷ Ennek megfelelően az egészségügyi alkalmasság orvosi szakkérdés, míg a munkakörre való szakmai alkalmatlanság a bíróság megítélését igénylő jogkérdésnek minősül.¹⁴⁴⁸

7.1. Az egészségügyi alkalmatlanság

A munkavállaló képességével összefüggő felmondási ok az egészségügyi alkalmatlanság, amely a felperes személyében rejlő önhiba.¹⁴⁴⁹ Az alkalmatlanságot minden esetben a munkavállaló munkaszerződésben foglalt tényleges munkakörére vonatkozóan kell értékelni, figyelemmel a munkavédelemről szóló 1993. évi XCIII. törvény 49. § (1) bekezdésében, valamint a munkaköri, szakmai, illetve a személyi higiénés alkalmassági orvosi vizsgálatról szóló 33/1998. (VI. 24.) NM rendeletben (a továbbiakban: Rendelet) foglaltakra. A BH2015. 78. számon közzétett döntésben megállapításra került, hogy a munkáltató által közölt felmondás indoka a gyártósori összeszerelő munkakörre szóló egészségileg "nem alkalmas" minősítés volt, a felperes munkaköre pedig valójában anyagmozgató-targoncás volt, ezért nem volt okszerű a felmondás indokolása. Annak utóbb nem lehet jelentősége, hogy a perben a foglalkozás-egészségügyi orvos, vagy igazságügyi orvosszakértő igazolja, hogy a felperes a tényleges munkakörében sem dolgozhatott volna az egészségi állapota miatt, mert csak a felmondásban szereplő indokokat lehet vizsgálni.

7.1.1. A foglalkozás-egészségügyi orvos véleményének kötőereje

A munkakörben való foglalkoztatás megállapítására a Rendelet 3. § (4) bekezdés e) pontjára figyelemmel a foglalkozás-egészségügyi orvos véleménye az irányadó, akinek álláspontjához a munkáltató kötve van. Ezzel összhangban következetes az ítélkezési gyakorlat abban, hogy amennyiben a munkáltató a jognyilatkozatát egy más által adott szakvéleményre – így a felmondását a munkáltató érdekkörében eljár foglalkozás-egészségügyi orvos véleményére – alapítja, annak helyességéért, valóságáért, megalapozottságáért a munkavállalóval szemben helytállni köteles, ha a vélemény utóbb megdől.¹⁴⁵⁰ Amennyiben a felmondás idején az orvos a munkavállalót alkalmasnak találta a munkavégzésre, és a munkáltató felülbírálja az orvosi alkalmasságot, holott erre a jogszabály nem adott lehetőséget, az alkalmatlanságra hivatkozó felmondás jogellenes.¹⁴⁵¹ A Kúria Mfv.10.776/2016/3. számú eseti döntésben kimondta, hogy jogszerűen szüntette meg a munkaviszonyt a munkáltató felmondással, miután a felperest

¹⁴⁴⁵ CSÉFFÁN József: A Munka Törvénykönyve Magyarázata. Szeged, Szegedi Rendezvényszervező Kft., 2023. 257. p.

¹⁴⁴⁶ BH2007. 96.

¹⁴⁴⁷ KÁRTYÁS Gábor – PETROVICS Zoltán – TAKÁCS Gábor: Kommentár a munka törvénykönyvéről szóló 2012. évi I. törvényhez. Budapest, Wolters Kluwer, (elektronikus elérés: Complex jogtáron keresztül, megtekintés és letöltés dátuma: 2023.09.10)

¹⁴⁴⁸ Legfelsőbb Bíróság Mfv.10.247/2003/1.

¹⁴⁴⁹ BH+ 2001.1.38.

¹⁴⁵⁰ Kúria Mfv.10.564/2015/4., BH2018. 92.

¹⁴⁵¹ Kúria Mfv.10.466/2010/5.

rendszeres gépjárművezetést igénylő munkakörben alkalmazta, de az elsőfokú munkaköri alkalmassági vélemény alapján foglalkozásszerűen gépjárművet nem vezethetett.

7.1.2. Az orvosi szakvélemény vitatása

A bírói gyakorlat szerint a munkaügyi bíróságot a munkaköri alkalmasságra vonatkozó orvosi szakvélemény nem köti, ezért a perben orvosszakértőt rendelhet ki a dolgozó az állapotára vonatkozó tények, körülmények tisztázása érdekében. Különösen szükséges a szakértői bizonyítás elrendelése, ha a munkavállaló vitatja az alkalmatlanságát¹⁴⁵², vagy az azt megállapító vélemény helyességéhez egyébként kétség fér (BH1990. 362.).

7.1.3. Az alkalmassági vizsgálat elmulasztása

A Rendelet 16. §-a értelmében az a munkavállaló, aki a munkaköri alkalmassági vizsgálaton nem vett részt, nem foglalkoztatható az adott munkakörben. Ezzel összhangban a Legfelsőbb Bíróság Mfv.11.000/2002. számú döntésében akként vélekedett, hogy a jogszerűen elrendelt munkaköri alkalmassági vizsgálaton való részvétel megtagadása és ezzel a foglalkoztatás akadályozása jogszerű indoka lehet a felmondásnak. A Kúria ettől eltérően a Mfv.10.410/2012/3. számú eseti döntésében pedig azt állapította meg, hogy a kötelező orvosi munkaköri alkalmassági vizsgálat elmulasztása önmagában nem alapozhatja meg a munkavállaló alkalmatlanságát.

7.1.4. Keresőképtelenség

A bírói gyakorlat szerint a keresőképtelenség (ideiglenesen fennálló munkaképtelenség, amely alatt a munkavállaló betegszabadságra, táppénzre jogosult) a munkaköri feladatok ellátására való alkalmatlanságot nem alapozza meg¹⁴⁵³, továbbá a III. csoportú rokkantságnak, azaz 67%-os munkaképesség-csökkentésének megállapítása, mint a rokkantsági nyugdíjra való jogosultság feltétele nem jelenti egyben a munkavállaló feladatai ellátására való alkalmatlanságát (Mfv.10.727/1996/4.).

7.2. A szakmai alkalmatlanság

A munkakör betöltésére való szakmai alkalmatlanság akkor állapítható meg, ha a dolgozó nem képes a feladatait az átlagos színvonalon, megfelelő minőségben, illetve mennyiségben teljesíteni, vagy a munkaköre által megkövetelt szakismeretekkel nem, vagy hiányosan rendelkezik, a munkakörének ellátásához szükséges gondosság, körültekintés folyamatos tanúsítására nem képes, vagy hiányzik a munkafeladatai ellátásához szükséges személyes tulajdonsága.¹⁴⁵⁴

7.2.1. Szakmai alkalmatlanságra alapított ok jogszerűsége

Az alkalmatlanságra alapított felmondás vizsgálata során abból kell kiindulni, hogy az abban megjelölt konkrét magatartások, mulasztások jellegük, súlyuk, gyakoriságuk alapján egyenként vagy együttesen megalapozzák-e a felperes munkakörre való alkalmatlanságát.¹⁴⁵⁵ Ilyen lehet

¹⁴⁵² Kúria Mfv.10.353/2015/1.

¹⁴⁵³ BH2007. 96., EBH2006. 1538.

¹⁴⁵⁴ Kúria Mfv.10.552/2013/4., Mfv.10.227/2014/4. Mfv.10.311/2014/5.

¹⁴⁵⁵ Kúria Mfv.10.165/2016/1.

például a hasonló munkát végző társai hibaszázalékát többszörösen meghaladó hibával történő munkavégzés (Mfv.10.904/2009.). Az alkalmatlanság akkor valósít meg jogszerű felmondási indokot, ha az bizonyított objektív, konkrét tényeken alapul, nem elegendő a munkáltató szubjektív véleménye.¹⁴⁵⁶

7.2.2. Képesség, képzettség hiánya

A munkakörre való alkalmatlanságot megalapozza, ha a munkavállaló az adott munkakör betöltéséhez szükséges végzettséggel, képzettséggel nem rendelkezik, ideértve, ha a végzettséget határidőre nem szerzi meg. Ezzel összefüggésben hangsúlyozta a Kúria az Mfv.10.491/2017/5. számú eseti döntésében, hogy a képesítés hiányára alapított felmondás nem lesz okszerű, amennyiben a képesítés megszerzésére a munkáltató a munkavállaló részére nem biztosít megfelelő türelmi időt.

7.2.3. Az alkalmatlanság megállapítására nem alkalmas felmondási ok

A bírói gyakorlat szerint a felmondási indok jogszerűségéhez kisebb munkavégzésbeli hiányosságok, illetve jelentéktelen mulasztások általában nem elegendőek, ugyanis azok okszerűen nem támasztják alá a felmondást.¹⁴⁵⁷ Nem elégíti ki a világos indokolás követelményét a munkavállaló munkaköri alkalmatlanságára való pusztán hivatkozás, ha nem tűnik ki belőle az a közelebbi konkrét körülmény, amely az alkalmatlanságot kiváltja. Ennek megjelölése viszont részletezés nélkül is világossá teszi az indokolást. Elegendő tehát annak előadása a felmondásban, hogy például az anyagkönyvelő rendszeresen elemi számítási hibákat követ el, de nem feltétlenül szükséges azoknak az eseteknek a tételes ismertetése, hogy melyek voltak és mikor, melyen körülmények között történtek a hibák (MK 95.). A néhány nap betanulási idővel együtt is mindössze egyhónapos munkavégzés során feltárt hibák nem szolgáltatnak kellő alapot a munkaviszony felmondással történő megszüntetésére.¹⁴⁵⁸ Hasonlóan a tanár néhány esetben történt, öt-tíz perces – az órakezdés késedelmével nem járó – késése alkalmatlanság megállapítására önmagában nem alkalmas.¹⁴⁵⁹

7.2.4. Magatartásbeli alkalmatlanság

A szakmai alkalmatlanság mint felmondási ok két nagyobb alcsoportra bontható: egyrészt a szűkebb értelemben vett szakmai alkalmatlanság, amely esetében a munkavállaló képességének, képzettségének a hiánya állapítható meg, míg a másik esetben a felmondás indoka a munkavállaló összeférhetetlen magatartása. A munkavállaló magatartása folytán összeférhetetlen helyzet keletkezhet, ha a munkavállaló a munkahelyi közösségbe nem tud beilleszkedni, munkatársaival szemben az adott körben szokatlan és folyamatosan arrogáns, elviselhetetlen hangnemet használ, a munkáltatói elvárásokat, érdekeket figyelmen kívül hagyja.¹⁴⁶⁰ Ebben az esetben az alkalmatlanság körében értékelendő a felperes munkahelyen tanúsított – nem a munkavégzéssel szorosan összefüggő – magatartása, munkatársaihoz és feletteseihez való viszonya is (Mfv.10.764/2007/4.). Abban az esetben tehát, ha ugyan a dolgozó szakmai hozzáértésével kapcsolatosan kétség nem merülhetett fel, azonban az egyéniségében, a személyiségében rejlő okok miatt több vezetőtársával konfliktusba került, továbbá a beosztottjaival sem tudott jó kapcsolatot kialakítani, megállapítható a felperes

¹⁴⁵⁶ Legfelsőbb Bíróság Mfv.10.434/1993., Fővárosi Törvényszék M.71.157/2020/108.

¹⁴⁵⁷ Kúria Mfv.10.311/2014/5.

¹⁴⁵⁸ Legfelsőbb Bíróság Mfv.10.010/2010/3.

¹⁴⁵⁹ BH2007. 63.

¹⁴⁶⁰ CSÉFFÁN József: A Munka Törvénykönyve Magyarázata. Szeged, Szegedi Rendezvényszervező Kft., 2010. 227. p.

alkalmatlansága (Mfv.10.040/2007/3.). A bírói gyakorlat tehát elfogadja az alkalmatlanság bizonyítására a magatartási hibák ismétlődését, ebben az esetben az alkalmatlanságra a munkavállaló által tanúsított magatartásból lehet következtetni.¹⁴⁶¹

¹⁴⁶¹ BERKE - KISS i.m.

8. A MUNKÁLTATÓ MŰKÖDÉSI KÖRÉBE TARTOZÓ OK

E körbe tartozó felmondási okok a munkavállaló személyétől függetlenek, és jellemzően a munkáltató gazdaságos működésével állnak összefüggésben. A munkáltató működési körébe tartozik tipikusan az átszervezés, a létszámcsoökkentés, a feladatátcsoportosítás, a munkakör megszüntetés vagy a minőségi csere. A felmondások gyakorlatát vizsgáló joggyakorlat-elemző csoport a vizsgált ügyek tükrében arra a megállapításra jutott, hogy a leggyakoribb felmondási indok az átszervezés és a létszámleépítés.¹⁴⁶² Fontos követelmény, hogy az indoknak a felmondás közlésekor időszerűnek kell lennie vagy az alapjául szolgáló folyamatoknak legalább folyamatban kell lenniük, még ha a közlés időpontjában nem is fejeződtek be.¹⁴⁶³

8.1. A munkáltatói döntés gazdaságosságának és célszerűségének vizsgálata

Az MK 95. számú állásfoglalás I. b) pontja szerint a jogszerű felmondást nem lehet olyan körülményekre tekintettel hatálytalanítani, amelyek a munkaügyi jogvita keretein kívül esnek (például, hogy nem volt célszerű a vállalat átszervezése). Emellett azt is rögzíti az állásfoglalás, hogy a jogbiztonság követelményéből az is következik, hogy a felmondási ok vizsgálata nem jogosítja fel a bíróságot arra, hogy a munkáltató vezetésének körébe tartozó olyan kérdések eldöntésébe is beavatkozzon, amelyek a munkaügyi jogvita keretein kívül esnek. Olyan felmondás esetén például, amelynek indokolása arra hivatkozik, hogy a munkáltatónál történt átszervezés miatt a munkavállaló munkaköre megszűnt, a munkaügyi jogvitában nem lehet vizsgálni, hogy a megtörtént átszervezés célszerű volt-e, illetve hogy a munkáltató miért az érintett munkavállalóval szemben élt felmondással, és miért nem valamely azonos munkakört betöltő munkatársának munkaviszonyát szüntette meg. Ezzel összhangban egységes a bírói gyakorlat abban, hogy a felmondásban részletezett gazdaságossági és célszerűségi szempontok – mint például a piac átalakulása, a gazdasági, gazdálkodási lehetőségek beszűkülése – nem minősülnek a felmondás vizsgálható közvetlen indokának, hanem azok tájékoztató jellegűek, erre tekintettel a munkáltató költség racionalizálást és megtakarítást célzó döntéseinek hatékonysága, célszerűsége a munkaügyi perben nem vizsgálható. Ezek a döntések a munkáltató vezetésének körébe tartoznak, így a jogvita keretein kívül esnek.¹⁴⁶⁴

A Legfelsőbb Bíróság állásfoglalása – és annak nyomán kialakult bírói gyakorlat – szerint ennél a tényállásnál a felmondási indok mintegy tényénél fogva okszerű és ennek következtében a felmondás okszerűsége mint minőségi követelmény külön már nem is vizsgálható. Ezzel kapcsolatban olyan kritikai észrevétel alakult ki a jogirodalom oldaláról, miszerint ezáltal a bírói gyakorlat az olyan helyzetekben nyújt alacsonyabb szintű védelmet az okszerűség kiiktatásával, amikor a munkavállaló még inkább rászorulna arra, hiszen mivel a munkáltató működésével kapcsolatos a felmondás indoka, ezért az a munkavállaló által nem vagy csak kevésbé befolyásolható.¹⁴⁶⁵

Román Róbert tanulmányában egy sajátos jogalkalmazási kérdést vizsgál, nevezetesen a gazdasági válság mint közvetett ok következtében bekövetkező átszervezés, létszámleépítés esetét. A bírói gyakorlatot alapul véve arra a következtetésre jut, hogy bár a gazdasági és célszerűségi szempontok nem képezhetik ugyan a felmondás kapcsán a munkaügyi perben a bizonyítás tárgyát, azonban a gazdasági válságra mint felmondási okra történő hivatkozás esetén mégis elengedhetetlen lehet adott esetben a gazdasági adatok feltárása, az indok világosságának bizonyítása érdekében.¹⁴⁶⁶

¹⁴⁶² A felmondások és azonnali hatályú felmondások gyakorlata tárgyában létrehozott joggyakorlat-elemző csoport összefoglaló jelentése 9.

¹⁴⁶³ KÁRTYÁS – PETROVICS – TAKÁCS: i.m.

¹⁴⁶⁴ BH1988. 50., BH2001. 341., BH2002. 374., EBH2013. M.21., Legfelsőbb Bíróság Mfv.10.800/2007.

¹⁴⁶⁵ KISS György: Munkajog. Budapest, Osiris, 2005, pp. 238–239.

¹⁴⁶⁶ ROMÁN Róbert: Gazdasági válság, rendes felmondás, rendeltetésszerű joggyakorlás, *Gazdaság és Jog* 2010/5., pp. 23–26. (elektronikus)

8.2. Az átszervezés

A munkáltató működésével összefüggő okcsoportba tartozó legtipikusabb eset az átszervezés.

8.2.1. Az átszervezés fogalma

Az átszervezés fogalmi körébe tartozik a munkáltató szervezetében – akár a munkáltató egészét, akár annak egy részét érintően – bekövetkező változás, azonban mind a jogirodalom, mind a bírói gyakorlat szerint ez a fogalom tágabban értelmezendő. Petrovics Zoltán szerint az átszervezés mint „ernyőfogalom” esetei lehetnek: a munkáltató szervezeti felépítésének változása, a munkaszervezésben történt változás, vagy a munkakör megszűnése.¹⁴⁶⁷ Az átszervezés értelmezése kapcsán a BH1998. 508. számon közzétett döntés pedig azt rögzítette, hogy az átszervezés fogalmán nem kizárólag a szervezeti felépítést érintő változtatást, hanem a korábbi munkaköri feladatelosztás megváltoztatását is érteni kell. Ezt a felfogást némileg árnyalja a munkakör-megszüntetés témakörében a közelmúltban közzétett kúriai ítéletek, amelyeket a 8.4. pontban fogok ismertetni.

8.2.2. Az átszervezés okszerűsége

A jogszerűség megállapításához a munkáltatónak az átszervezés tényének megtörténtét kell bizonyítania. Az átszervezés olyan konkrét tény, ami bizonyítható (BH2001. 395.), azonban az átszervezés megvalósításának módja a munkáltató döntési jogkörébe tartozik, ami munkaügyi perben nem vizsgálható (Mfv.10.125/2013/6.). A bírói gyakorlatban tehát az átszervezés ténye és megvalósításának módja elválnak egymástól fogalmilag és eltérő megítélés alá esnek az indoklás vizsgálata során is.¹⁴⁶⁸

Az átszervezés valóságának bizonyításához a felmondási indoknak közvetlen összefüggésben kell állnia a munkavállaló szerződéses, vagy attól eltérő tényleges munkakörével, érintenie kell az abba tartozó feladatokat.¹⁴⁶⁹ Nem szükséges azonban, hogy annak a munkaviszonyát mondják fel, akinek a munkaköre megszűnt (BH+ 2004.7.333.), elégséges, ha az átszervezés a munkáltatónak azt a szervezeti egységét is érintette, ahol az a munkavállaló tevékenykedett, akinek a munkaviszonyát felmondták (BH2001. 142.). Ezért a felmondás jogszerűségével kapcsolatos vizsgálat nem korlátozható a felmondással érintett munkavállaló személyére, hanem a vizsgálatot ki kell terjeszteni az összehasonlítható munkakörökre is (Mfv.10.664/2012/4., Mfv.10.339/1993.). Nem érinti az átszervezésre alapozott munkáltatói felmondás jogszerűségét, ha az azt megalapozó szervezeti változásokat nem foglalják írásba (BH2004. 432.), illetve, ha a szervezeti szabályzatot nem módosították (Mfv.10.189/2002.).

8.2.3. A felmondás jogellenessége a felmondásban közölt, a munkaviszony megszüntetésével össze nem függő körülmény valótlanlansága miatt

A bírói gyakorlatban felmerült egy sajátos jogalkalmazási kérdés a körben, miszerint ha a munkáltató felmondásában a működésével összefüggő okra hivatkozik, azonban emellett arról is említést tesz az indokolásban, miszerint a munkavállaló részére felajánlható munkakör nincs, hogyan értékelendő ez utóbbi körülmény, amennyiben az valótlanlannak bizonyul. Az alapul szolgáló ítéletek tényállásaiban az átszervezés ténye a munkáltató által bizonyításra került, tehát

elérés: Jogkódexen keresztül, letöltés és megtekintés ideje: 2023.09.10.)

¹⁴⁶⁷ PETROVICS Zoltán: Variálnak - Az átszervezés egyes kérdéseiről. *Humán Saldo*, 2010/7., pp. 307-311.

¹⁴⁶⁸ NÁDAS György – RAB Henriett – SIPKA Péter – ZACCARIA Márton Leó: A Munka Törvénykönyvéről szóló 2012. évi törvény kommentárja a munkajogi kódexek összehasonlító táblázatával, OPTEN, Budapest, 2016. 235. p.

¹⁴⁶⁹ BH2008. 163., BH2006. 197.

e körben jogszerű volt az indokolás. Mindazonáltal a Kúria a BH2017. 29. számon közzétett döntésben arra a következtetésre jutott, hogy amennyiben a munkaviszonyt megszüntető jognyilatkozat átszervezésre és munkakörmegszűnésre hivatkozik, de rögzíti más képzettségnek, végzettségnek megfelelő és felajánlható munkakör hiányát, ez utóbbi indokot kérelemre vizsgálni kell annak ellenére, hogy munkakör-felajánlási kötelezettséget az Mt. kötelező jelleggel nem ír elő. Ítélete indokolásában kifejtette, hogy a felmondásban megjelölt és nem vitatott átszervezés miatti munkakör-megszüntetési ok, valamint a munkakör-felajánlási lehetőség hiánya nem önálló, hanem egymással összefüggő indok, így ezeket csak együttesen lehetett értékelni. Figyelemmel arra, hogy bizonyítást nyert, hogy volt olyan munkakör, amely a munkavállaló képzettségének, végzettségének, gyakorlatának megfelelt, ezért a munkavállaló munkaviszonyának megszüntetése jogellenes volt a felajánlható munkakör meglétére tekintettel. Az Mfv.10.546/2012/4. és Mfv.10.209/2016/4. számú ítéletekben hasonlóan arra az álláspontra helyezkedett a Kúria, hogy függetlenül attól, hogy a munkáltatót nem terhelte a törvény erejénél fogva a munkakör felajánlásának kötelezettsége, a felmondásban közöltek szerint mégis felmérte a felperes továbbfoglalkoztatásának lehetőségét, tehát az erre vonatkozó nemleges megállapítást bizonyítani köteles.

Ezen érveléssel szemben felhozható, hogy a munkáltatói felmondás indoka kizárólag az átszervezés volt, amely nem vitásan megvalósult. Önmagában pedig az, hogy valótlán nyilatkozatot tett a munkáltató a felajánlható munkaköröket illetően, nem bír jelentőséggel, mivel ez nem tekinthető a munkaviszony megszüntetése közvetlen indokának.¹⁴⁷⁰

8.3. A létszámcsökkentés

A munkáltató működésével összefüggő tipikus felmondási ok a munkáltatónál bekövetkező létszámcsökkentés.

8.3.1. A létszámcsökkentés fogalma

Létszámcsökkentés körébe tartoznak azok az esetek, amelyekben a munkáltató akár a munkaszervezete egészét, akár annak meghatározott szervezeti egységét érintően a korábbi létszámhoz képest kisebb létszámmal kíván a továbbiakban működni.¹⁴⁷¹ A létszámcsökkentés alapjául szolgáló körülmény lehet meghatározott tevékenység megszüntetése, vagy a meglévő feladatok költséghatékonyabb, tehát kisebb létszámmal történő megoldása.

8.3.2. Jogszerűség megállapítása

A felmondás okszerűségének megállapításához a létszámcsökkentésre hivatkozás nem elégséges, az indokolásnak tartalmaznia kell a létszámleépítés okát.¹⁴⁷² A munkavállalói létszám meghatározása azonban olyan gazdálkodás körébe tartozó kérdés, amelynek eldöntése a munkaügyi vita keretein kívül esik. (Mfv.10.902/2011/8.) A felmondási okként megjelölt – létszámcsökkentéssel összefüggő – átszervezést alátámasztja, ha az érintett munkakörökhöz tartozó azonos feladatokat ténylegesen ellátó személyek közül az egyikük feladatai megszűnnek (BH2005. 190.) Jogszerű a létszámcsökkentésre alapított munkáltatói felmondás abban az esetben is, ha az a munkáltató meghatározott szervezeti egységét/egységeit érinti csak. Ilyen helyzetben a felmondást az sem teszi jogellenessé, ha más szervezeti egységekben a munkáltató a létszám bővítését határozza el, ennek megfelelően ezekre a más területekre új

¹⁴⁷⁰ LŐRINCZ (2017): i.m. 106. p.

¹⁴⁷¹ LŐRINCZ (2017): i.m. 132. p.

¹⁴⁷² HORVÁTH – SZLADOVNYIK (2023): i.m. 246. p.

munkavállalókat vesz fel. Elégséges, ha a létszámcsoökkentés a munkáltatónak azt a szervezeti egységét is érintette, ahol a munkavállaló tevékenykedett, akinek a munkaviszonyát felmondták (BH2007. 309.). Ezen indok való és okszerű voltát nem érinti, ha a munkáltató a feladatát költségtakarékosságból nem munkaviszony, hanem más jogviszony keretében kívánja elláttatni (BH2002. 113.).

Jogszerű a felmondás abban az esetben is, ha a munkáltató az elbocsátott munkaköri feladatait egy már addig is alkalmazott munkavállaló feladatkörébe utalja, azok ellátására pedig nem alkalmaz új munkavállalót, miután a munkáltató a munkavállalók munkakörét vonja össze. (BH2002. 114., BH2009. 158.) Ezt az esetet nevezi a bírói gyakorlat feladatátcsoportosításnak. Tekintettel arra, hogy a munkavállaló feladatkörének megszűnése nem azonos a munkakör megszűnésével, ezért a fennmaradó feladatok munkatársak közötti szétosztása nem eredményez jogellenességet.¹⁴⁷³ Amennyiben viszont ettől eltérően a munkáltató új munkavállalót alkalmaz, vagyis a munkafeladatokat nem a többi munkavállaló között osztja szét, úgy vizsgálni kell, hogy a munkaviszony fenntartására valóban nincs szükség.¹⁴⁷⁴ Nem érinti a létszámcsoökkentés valóságát az a körülmény, hogy a feladatok növekedése esetén azok ellátásába a munkáltató esetenként más munkavállalót is bevon (BH1999. 135., BH2010. 308.).

8.3.3. A felmondás jogellenessége

A felmondás az elrendelt és végrehajtott létszámcsoökkentés ellenére jogellenes, ha a munkáltató az érintett munkavállalók munkakörében a felmondással egyidejűleg alkalmazott új munkavállalót huzamos ideig foglalkoztat (BH2007. 135.). Létszámcsoökkentéssel indokolt felmondás esetén nem hagyható figyelmen kívül a felmondást megelőző és követő munkaerőmozgás vizsgálata. Ezen felmondási indok a valóság követelményébe ütközhet, amennyiben a megelőző munkaviszony-megszüntetés a perbelinél lényegesen korábban történt, és semmilyen más körülmény sem igazolja a létszámcsoökkentést jellemző folyamat megvalósulását (BH2008. 197.). Szintén a felmondás jogellenességét állapíthatja meg a bíróság, ha az alperes a felmondásról hozott döntést megelőző egy hónapon belül a felperesével azonos munkakörben két új munkavállalót is alkalmazott (BH+ 2007.1.38.). Egy a közelmúltban megjelent Kúriai ítélet alapján, ha a munkáltató még a munkaviszony alatt megkezdett átszervezés tevékenységi kör bővítése eredményeként a felmondási idő leteltét követően a munkavállalóval megegyező munkakörben több munkavállalót is foglalkoztat, a munkakör megszűnésére alapított felmondás jogellenes.¹⁴⁷⁵

8.4. Munkakör megszűnése

Gyakori felmondási ok az érintett munkavállaló munkakörének megszűnése, amely az átszervezés egy sajátos esete.

8.4.1. Többletkövetelmények

A munkakör megszűnésére alapított felmondás okszerűségének bizonyításához – az átszervezéshez képest – az újabb kúriai gyakorlat többletkövetelményeket támaszt, különösen a munkavállaló vitatása esetén. A BH2022. 106. számon közzétett ítéletben a Kúria rögzítette, hogy a munkáltató tevékenységének áthelyezése egymagában nem bizonyítja a telephelyén foglalkoztatott munkavállaló munkakörének megszűnését. Az ítéleti tényállás szerint a felperes

¹⁴⁷³ Kúria Mfv.10.069/2012/4.

¹⁴⁷⁴ Kúria Mfv.10.477/2012/4.

¹⁴⁷⁵ Kúria Mfv.10.113/2016/5.

munkaköre az alperesnél bekövetkezett átszervezés következtében megszűnt. A Kúria a felmondás jogellenességét megállapító elsőfokú ítéletet helybenhagyó jogerős ítéletet hatályában fenntartotta. Kiemelte, hogy az átszervezés, illetve a felperes munkakörének megszűnése mint a munkaviszony-megszüntetés összefoglaló indoka megfelelt a világos indokolás követelményének. A felperes vitatására tekintettel azonban az alperest terhelte annak bizonyítása, hogy a közölt indok a munkáltatónál milyen módon valósult meg. Ennek során bizonyíthatta, hogy a felperes munkaköri feladatai teljes mértékben megszűntek, avagy be kellett volna mutatnia, hogy a munkakör tartalmát jelentő munkaköri feladatok milyen módon kerülnek ellátásra a jövőben, azt mely korábbi munkavállalói látják el.

8.4.2. Vizsgálati szempont új munkakör létesítése esetén

A bírói gyakorlat szerint a munkakör megszűnésére alapított felmondás esetén – különös tekintettel arra, ha az átszervezés során vagy azt követően a felmondással érintett munkavállalóhoz hasonló munkakörű munkavállalót alkalmaztak – a bíróságnak vizsgálnia kell, hogy a munkakör megnevezésének megfelelő munkakör megszűnt-e, valamint azt is, hogy az új munkakör tartalmát tekintve (pl. a munkaköri leírás) vajon nem felel-e meg az elbocsátott munkavállaló korábbi munkakörének (BH2001. 38.). Vizsgálandó tehát, hogy a munkavállaló korábbi munkakörének csupán az elnevezése vagy a tartalma is változott-e, mert ha a régi és az új munkakör közötti átfedés olyan mértékű, hogy azok egymásnak megfelelnek, a munkakör megszűnéséről nem lehet szó.¹⁴⁷⁶ Ha a munkakör megszűnésére alapított felmondást megelőzően vagy követően a munkakörben mást alkalmaztak, illetve helyeztek, a megszüntetés jogellenes (Mfv.10.061/2000., Mfv.10.288/2000.).

8.4.3. Jogellenesség megállapítása más, munkáltató működésével összefüggő okra való hivatkozás miatt

Több ítéletben is amiatt állapította meg a Kúria a felmondás jogellenességét, mert bár a munkáltató működésével összefüggő okra hivatkozott, azonban adott esetben létszámcsökkentés helyett a munkakör megszűnését jelölte meg. A Kúria Mfv.10.034/2012. számú ítélete szerint nem minősül munkakörmegszűnésnek, ha a munkaköri feladat lesz kevesebb. Ha a megmaradt munkavállalók más munkaköri elnevezéssel tartalmában nem végeznek többet, vagy mást, mint korábban a felmondással érintett munkavállaló, és a hangsúly a korábban a munkavállaló által is ellátott egyfajta feladatra ugyan áthelyeződik, és a munkáltató a kevesebb munkaköri feladatot kevesebb munkavállalóval láttatja el, az nem munkakörmegszűnésnek, hanem létszámcsökkentésnek minősül. Amennyiben a felmondás indokolásában létszámcsökkentésre a munkáltató nem hivatkozik, a munkáltató intézkedése jogellenes. Az Mfv.10.057/2016. számú döntésben pedig arra tekintettel minősítette jogellenesnek a Kúria a munkáltatói felmondást, miszerint annak valódi oka a gondnoki munkakörben megvalósított létszámcsökkentés volt, a munkavállalóval közölt felmondást azonban a munkakör megszűnésére alapította. Ez az ok azonban tényszerűen valótlan, ezért a munkavállalóval közölt felmondás jogellenes.

8.5. A minőségi csere

A bírói gyakorlat valós és okszerű felmondási indoknak minősíti a minőségi cserét, ami a munka színvonalának emelését szolgáló személycsere.¹⁴⁷⁷

¹⁴⁷⁶ BH2009. 157., BH2008. 28.

¹⁴⁷⁷ (Mfv.10.410/1999.).

8.5.1. Fogalmi ismérvei

A minőségi csere általában a munkavállaló képességével is összefügg, ugyanakkor a jogirodalom és a bírói gyakorlat is egyezően a munkáltató működésével összefüggő felmondási oknak tekinti figyelemmel arra, hogy ezen okra való hivatkozás során valamely képesség hiánya a munkáltató működéséből eredően válik a munkaviszony teljesítésének gátjává.¹⁴⁷⁸ Nem a nem megfelelő munkavégzés miatt kerül sor a felmondásra, hanem valamilyen objektív változás következtében a munkaköri feladatok megváltoznak, és másfajta ismeretek válnak szükségessé a munkakör betöltéséhez.¹⁴⁷⁹ Ide tartozhat a nyelvtudás hiánya vagy egy új számítógépes program bevezetése. A bírói gyakorlat szerint a minőségi csere fogalmába tartozik, ha a munkáltató azért mond fel a munkavállalónak, mert olyan másik munkavállalót kíván helyette alkalmazni, akinek a munkaerejét többféle szakképzettsége folytán bizonyítottan gazdaságosabban tudja használni.¹⁴⁸⁰ Ezekben az esetekben a bizonyítás viszonylag könnyű, hiszen ténykérdés, hogy valaki rendelkezik-e az adott végzettséggel, míg az, hogy milyen feltételek szükségesek egy adott munkakör ellátásához, a munkáltató mérlegelési jogkörébe tartozó kérdés, amely a munkaügyi per keretein kívül esik.¹⁴⁸¹

8.5.2. A bíróság által vizsgálandó szempontok

A munkáltatónak érdeke fűződhet ahhoz, hogy bizonyos képzettségek, képességek birtokában lévő munkavállalót alkalmazzon a meglévő munkavállalója helyett. A szempontok meghatározásában, mivel ez a munkáltató gazdálkodásával és vezetésével összefüggő kérdés, a munkáltató szabadon dönt, amennyiben a jogszabály a munkakör betöltésével kapcsolatban nem tartalmaz konkrét előírást. A bírói gyakorlat szerint tehát a munkáltató döntési jogkörébe tartozik annak meghatározása, hogy számára milyen szempontok alapján valósul meg az adott munkakör magasabb színvonalú ellátása.¹⁴⁸² Önmagában a hibátlan és magas színvonalú munkavégzés nem zárja ki a minőségi csere lehetőségét.¹⁴⁸³ Nem jogellenes a nyelvismeret hiányára alapított felmondás sem arra tekintettel, hogy a nyelvet jól beszélő új munkavállaló tudása gyengébb, mint a korábbi munkavállaló szakmai ismerete volt (EBH2003. 968.).

A minőségi csere célszerűsége tehát nem tehető vizsgálat tárgyává. Vizsgálandó azonban – különösen felperesi vitatás esetén – a minőségi csere indokának okszerűsége (EBH1999. 45., Mfv.10.410/1999.). E körben a munkáltatónak azt kell bizonyítania, hogy az új munkavállaló alkalmazásához az adott munkakörben a felmondásban közölt és megvalósult célszerűségi ok folytán kellő érdeke fűződött, és emiatt nincs szüksége a felperes munkájára. Ilyen objektív, okszerű indok lehet, ha a munkáltatónál végrehajtott technológiai átalakítások azt eredményezték, hogy a munkavállaló munkakörébe tartozó feladatok megváltoztak, és azok ellátása magasabb iskolai végzettséggel rendelkező személy által eredményesebben történhetett.¹⁴⁸⁴

Az okszerűség körében a munkáltatónak a perben azt is bizonyítani kell, hogy milyen képesítési előírások vonatkoztak az adott munkakörre, a felmondással érintett, illetve az új munkavállaló milyen végzettségű és szakképesítésű, a megjelölt munkavállalók milyen gyakorlattal rendelkeznek, hogyan végezte a felmondással érintett munkavállaló a munkáját. Minőségi csere indokkal közölt munkáltatói felmondás okszerűtlen, és sérti a tisztességes és jóhiszemű

¹⁴⁷⁸ LŐRINCZ (2017): i.m. 135. p.

¹⁴⁷⁹ KULISITY Mária: Minőségi csere. In A felmondások és azonnali hatályú felmondások gyakorlata a joggyakorlat-elemző csoport összefoglaló jelentése 2. számú melléklet 86.

¹⁴⁸⁰ BH1980. 404.

¹⁴⁸¹ BODNÁR Lilla – FODOR. T. Gábor - FÜSTHY Zsolt - HALMOS Szilvia: Top 100 munkajogi kérdés és válasz. Budapest, Wolters Kluwer, 2015. 136. p.

¹⁴⁸² BH1998. 555., EBH2003. 968., EBH 2011.2339.

¹⁴⁸³ EBH1999. 45.

¹⁴⁸⁴ Legfelsőbb Bíróság Mfv.10.864/2009/3.

joggyakorlás elvét, ha a megjelölt képességre, tudásra az adott munkakörben bizonyítottan nincs szükség.¹⁴⁸⁵ A minőségi cserénél nemcsak a munkakör ellátásához szükséges iskolai végzettség, szakképzettség meglétét, hanem egyéb körülményeket, így a minősítést, az életkort is vizsgálni lehet (Mfv.10.025/2000.). Meghatározó a munkáltatónál fennálló hosszabb munkaviszony is, valamint a más és többirányú képzettség, melyek a munkaszervezeten belül lehetőséget adnak többirányú foglalkoztatásra (Mfv.10.023/2000.). Önmagában azonban nem minősülhet minőségi cserének a hosszabb ideig távol lévő munkavállaló munkakörének olyan más munkavállalóval való betöltése, aki csak a munkavállalóval azonos iskolai végzettséggel és szakmai ismeretekkel rendelkezik, és a munkáltató az adott munkaterületen – annak átszervezése során – nem alkalmazott kvalifikáltabb munkavállalókat (BH2001. 86.).

8.5.3. Negatív minőségi csere

Egy a közelmúltban felmerült jogalkalmazási kérdés, hogy hivatkozhat-e a munkáltató negatív minőségi cserére, azaz jogszerű felmondási oknak tekinthető-e, ha a munkáltató arra hivatkozva mondja fel a munkavállaló munkaviszonyát, miszerint az általa betöltött munkakör alacsonyabb képzettség, végzettség, illetve gyakorlat alapján is ellátható. Kulisity Mária szerint amennyiben a technológia változása alacsonyabb végzettségű munkavállaló alkalmazását igényli, ez okszerű indoknak minősülhet. Ilyen változás hiányában, különösen ha kizárólag a munkabér csökkentése az új munkavállaló alkalmazásának indoka, a felmondás jogszerűsége kétséges.¹⁴⁸⁶ Petrovics Zoltán szerint a negatív minőségi csere valójában nem minőségi csere abban az értelemben, hogy azzal éppen ellentétes irányú és rendeltetésű munkáltatói szándékot, illetve döntést feltételez. Álláspontja szerint szükséges feltárni, hogy a felmondás indoka kellően megalapozott-e, és amennyiben a munkáltató az adott munkakört valóban alacsonyabb kvalifikációval rendelkező vagy alacsonyabb munkabérért dolgozó munkavállalóval kívánja ellátni, és ezt a felmondásban rögzíti, az adott esetben kielégíti a valós indokolás követelményét.¹⁴⁸⁷

8.6. Egyéb munkáltató működésével összefüggő ok

Jogszerű felmondási ok lehet az átszervezést nem megvalósító, de a munkáltató működésével összefüggő egyéb körülmény is. A gyakorlat szerint ilyen a munkáltató tulajdonosainak személyében bekövetkezett változás, amely a vezető saját és bizalmi helyzete folytán vele szemben a munkáltató működésével összefüggő megszüntetési ok lehet (BH1999. 274.), vagy ha a munkáltató a működésével összefüggő okból teljesítménybér bevezetéséről döntött, ennek következtében az érvényes munkaszerződés módosításához való munkavállalói hozzájárulása hiányában nem volt a továbbiakban lehetőség a foglalkoztatásra (EBH2002. 687.), vagy ha a munkavégzés helyének megváltozása miatt a munkavállalók a szerződésmódosítást megtagadták (Mfv.10.966/2007.). A Legfelsőbb Bíróság az EBH2007. 1715. számú döntésében akként vélekedett, hogy a varrodában a minőségellenőrzési feladatok folyamatos, zökkenőmentes és megfelelő színvonalú ellátásának biztosítása a munkáltató működésével összefüggő olyan ok, amely miatt jogszerűnek minősül azon munkavállaló munkaviszonyának felmondással történő megszüntetése, akinek a munkáltató huzamos ideig tartó munkavégzésére nem számíthat. A tényállás szerint a felperesnek a keresőképtelen állapota 2004 októberétől – kisebb-nagyobb megszakításokkal – a 2005. augusztus 2-án kelt felmondás közléséig fennállt.

¹⁴⁸⁵ EBH2011. 2339., Legfelsőbb Bíróság Mfv.10.040/1994.

¹⁴⁸⁶ KULISITY i.m. 95.

¹⁴⁸⁷ PETROVICS Zoltán: A munkáltatói felmondás egyes sajátos indokai – a „negatív minőségi csere” és az objektív lehetetlenség. Visegrád 17.0 - A XVII. Magyar Munkajogi Konferencia szerkesztett előadásai Budapest, Wolters Kluwer, 2020, pp. 294-310. (elektronikus elérés: Complex jogtáron keresztül, megtekintés és letöltés dátuma: 2023.09.10)

8.7. Speciális szabály munkaerő-kölcsönzés esetén

A munkaerő-kölcsönzés atipikus foglalkoztatási forma, mely az általánosnál rugalmasabb megszüntetési rendszert igényel. Ez a rugalmasság tetten érhető a felmondás indokolása körében az Mt. 220. § (1) bekezdésében foglalt azon újításban, miszerint a kikölcsönzés megszűnése a kölcsönbeadó működésével összefüggő oknak minősül.¹⁴⁸⁸ E jogszabályi rendelkezés tehát nevesít egy olyan, a munkaerő-kölcsönző cég egyoldalú jognyilatkozatához kötött indokot, amely önmagában alapot ad a munkaviszony felmondással történő megszüntetésére.¹⁴⁸⁹

Számos kritikai észrevétel fogalmazódott meg a jogszabály megoldásával kapcsolatosan, így például Kártyás Gábortól markánsan jelent meg az a vélemény, miszerint az Mt. 220. § (1) bekezdésének alkalmazásakor a munkáltatónak nem kell kitérni a felmondás indokolásában arra, hogy miért ért véget a kikölcsönzés (például mert a kölcsönvevőnél kisebb létszámú munkaerő vált szükségessé, vagy a munkavállaló rosszul teljesített, kötelezettségszegést követett el.). Ezért a munkavállaló nem tudja vitatni a felmondás jogszerűségét, hiszen a kikölcsönzés megszűnése mint összefoglaló ok önmagában okszerű indoka lesz a munkaviszony megszüntetésének. Amiatt is kifogásolható a rendelkezés, mivel a kikölcsönzés megszűnése olyan körülmény, amelyet maga a kölcsönbeadó is előidézhet.¹⁴⁹⁰

8.8. A felmondás alapjául önmagában nem szolgálható körülmények

A Mt. 66. (3) bekezdése olyan eseteket nevesít, amelyekre önmagukban nem lehet hivatkozni a felmondás jogszerűségének megállapításához. A jogszabályhely értelmében kizárólag a munkáltató személyében bekövetkező változás, a 99. § (3) bekezdése, a 109. § (2) bekezdése vagy a 135. § (3)–(4) bekezdése szerinti megállapodás munkavállaló általi felmondása nem szolgálhat a munkáltató felmondásának indokául.

8.8.1. A munkáltató személyében bekövetkező változás

Az Mt. 66. § (3) bekezdés a) pontja értelmében kizárólag a munkáltató személyében bekövetkező változás nem szolgálhat a munkáltató felmondásának indokául, azonban a fenti tilalom nem zárja ki, hogy a jogutód munkáltató a jogutódlást követően saját működési körébe tartozó okból felmondást közöljön a munkavállalóval.¹⁴⁹¹

8.8.2. Az Mt. 99. § (3) bekezdése, a 109. § (2) bekezdése vagy a 135. § (3)–(4) bekezdése szerinti megállapodás munkavállaló általi felmondása

A 2013. augusztus 1-jétől a 2013. évi CIII. törvénnyel hatályba lépő módosítás szerint nem szolgálhat a munkáltató felmondásának indokául kizárólag a készenléti jellegű munkakörben foglalkoztatott, vagy a munkáltató, illetve tulajdonos hozzátartozójaként alkalmazott munkavállalóval a napi munkaidő legfeljebb 24 órára, a heti munkaidő legfeljebb 72 órára történő felemelésére vonatkozó megállapodás, illetve a polgári repülésben, a belföldi-nemzetközi közúti személyszállítás és árufuvarozás körében, a közúti közlekedésben, a vasúti személyszállítás és árufuvarozás körében, a kikötőben foglalkoztatott munkavállalók tekintetében a munkavállalók beosztás szerinti napi munkaidejének legfeljebb 12 óra, heti

¹⁴⁸⁸ FERENCZ Jácint – SZABÓ Imre Szilárd: Atipikus munkajogviszonyok. Internetes Jogtudományi Enciklopédia, ORAC Kiadó Kft. 2023. 35. p.

¹⁴⁸⁹ BH2021. 111.

¹⁴⁹⁰ KÁRTYÁS Gábor: Munkaerő-kölcsönzés Magyarországon és az Európai Unióban. Budapest, Wolters Kluwer, 2015, 318. p.

¹⁴⁹¹ KÁRTYÁS – PETROVICS– TAKÁCS: i.m.

munkaidejének legfeljebb 48 óra tartamára vonatkozó szabályoktól eltérő szabályokat tartalmazó, a felek által kötött írásbeli megállapodás, avagy ugyanezen területeken foglalkoztatott munkavállalók esetén a vasárnapra és munkaszüneti napra történő munkaidő-beosztás, a munkaközi szünet, a napi pihenőidő, a heti pihenőnap és heti pihenőidő, a rendkívüli munkaidő Mt. 101-109. § rendelkezéseitől eltérő kollektív szerződés felmondása.

E módosítás az Európai Bíróság ítélezési gyakorlatára vezethető vissza, miszerint a készenléti jellegű munkakörben foglalkoztatott munkavállalók védelme előírja, hogy önmagában az a körülmény, hogy a munkavállaló a sajátos munkaidő-beosztási szabályokat megengedő megállapodást felmondja, nem szolgálhat alapul a munkaviszony munkáltató általi megszüntetéséhez.

9. TARTALMI KÖVETELMÉNYEK A HATÁROZOTT IDEJŰ MUNKAVISZONY FELMONDÁSA ESETÉN

A munkaviszony megszüntetésére vonatkozó rendelkezések körében az egyik legjelentősebb változás a régi Mt.-ben foglalt szabályozáshoz képest a munkáltatói határozott idejű felmondás lehetőségének a megteremtése. Az Mt. 66. § (8) bekezdése szerint a munkáltató a törvényben meghatározott esetekben a határozott idejű munkaviszonyt is megszüntetheti felmondással, erre azonban csak a törvényben meghatározott okból kerülhet sor. Az Mt.-hez fűzött Indokolás szerint a jogalkotó mentesíteni kívánja a munkáltatót a határozott időtartamra létesített, de a rendeltetését veszített munkaviszony további fenntartásától.¹⁴⁹²

Alapvetően különbözik a koncepció tehát a korábban a határozott idejű szerződésre kialakított megszüntetési szabályozástól, valamint a határozatlan idejű munkajogviszony-megszüntetés indokolási rendszeréhez képest is eltérő tényállásokat (felmondási okokat) határoz meg a törvény. Az Mt. szerint a határozott idejű munkaviszonynál felmondás az alábbi esetekben alkalmazható a munkáltató által: a felszámolási vagy csődeljárás tartama alatt, a munkavállaló képességére való hivatkozással, illetőleg, ha a munkaviszony fenntartása elháríthatatlan külső ok következtében lehetetlenné válik. Az első esetben a munkáltató érdekkörében felmerülő okból kerül sor a felmondásra, a második ok a munkavállaló személyében rejlő ok, a harmadik ok pedig mindkét féltől függetlenül bekövetkező, külső ok a felmondás indoka. A határozott időre létesített munkaviszony felmondása csak kivételes lehetőség.

9.1. Felszámolás és csődeljárás

Az Mt. 66. § (8) bekezdés a) pontja szerint a munkáltató a határozott idejű munkaviszonyt felmondással megszüntetheti a felszámolási- vagy csődeljárás tartama alatt. A felszámolási- illetve csődeljárás kezdő időpontját a csődeljárásról és a felszámolási eljárásról szóló 1991. évi XLIX. törvény (a továbbiakban: Cstv.) határozza meg (a 10. §, 27. §). A Cstv. 47. § (5) bekezdése értelmében, a felszámolás kezdő időpontjától - a jogszabályok, a kollektív szerződés és a belső szabályzatok és a munkaszerződések keretei között - a felszámoló gyakorolja a munkáltatói jogokat, és teljesíti a kötelezettségeket, így a munkáltató nevében a munkaviszony megszüntetésére is ő jogosult.

Eltérő jogirodalmi álláspontok alakultak ki a körben, hogy a felmondás indokát önmagában a felszámolás és csődeljárás megindulásának ténye jogszerűvé teszi¹⁴⁹³, vagy e körülmény mellett további feltételnek is fenn kell állnia. Ilyen többletelem lehet a felszámolás okán történő létszámcsoökkentés, illetve az erre tekintettel végrehajtott átszervezés.¹⁴⁹⁴ Cséffán József szerint a „felszámolási és csődeljárás tartama alatt” kifejezés nem felmondási okot, hanem azt az időtartamot határozza meg, amely alatt a munkáltató felmondási jogát gyakorolhatja az általános szabályok szerint, tehát a felmondás indoka határozott idejű munkaviszony megszüntetése esetén is a munkavállaló munkaviszonnyal kapcsolatos magatartásával, képességével vagy a munkáltató működésével összefüggő ok lehet.¹⁴⁹⁵ Az atipikus foglalkoztatási formákat vizsgáló joggyakorlat-elemző csoport tagjai között is eltérő álláspont alakult ki az Mt. 66. § (8) bekezdés a) pontjának értelmezése körében. Egységes álláspont alakult ki arra vonatkozóan, hogy célszerű lenne a jogszabályi rendelkezés pontosítása, vagy kiegészítése.¹⁴⁹⁶

¹⁴⁹² T/4786. számú törvényjavaslat a Munka Törvénykönyvéről

¹⁴⁹³ Ezt az álláspontot képviseli a Kártyás Gábor–Petrovics Zoltán–Takács Gábor és a Berke Gyula–Kiss György által szerkesztett kommentár is. Utóbbi álláspontja szerint ezekben az esetekben a jogalkotó által az indokolásban említett „rendeltetésvesztés” abban nyilvánul meg, hogy a munkáltató elnehezült helyzete miatt került ezeknek az eljárásoknak a hatálya alá.

¹⁴⁹⁴ LŐRINCZ (2017) i.m. pp. 139-140.

¹⁴⁹⁵ CSÉFFÁN (2023) i.m. 270. p.

¹⁴⁹⁶ Az atipikus foglalkoztatási formák bírói gyakorlata 26.

9.2. Munkavállaló képessége

A munkavállaló képességére alapított felmondásra a határozatlan idejű és a határozott idejű munkaszerződés esetén is lehetőség van. Ebben az esetben a munkáltató intézkedése indokolásából ki kell tűnnie, hogy a munkavállaló képessége (illetve annak hiánya) milyen módon akadályozza, vagy teszi lehetetlenné a munkaviszony fenntartását. A képesség hiánya megmutatkozhat egészségbeli, vagy szakmai alkalmasság területén is.¹⁴⁹⁷ Ez a felmondási indok nem különbözik a határozatlan időre létesített munkajogviszony megszüntetésétől, tehát a minőségi követelmények is azonosak.

E körben érdemes megjegyezni, hogy a határozott idejű munkaviszony felmondása esetén nincs jogszabályi lehetőség a munkaviszony megszüntetésére a munkavállaló magatartása miatt. Ennek a körülménynek azonban vélhetően nincs jelentősége tekintettel arra, hogy a munkavállaló képességére alapozott felmondás esetén a bírói gyakorlat tükrében megállapítható, hogy sok esetben a munkavállaló magatartására hivatkozva szüntetik meg annak munkaviszonyát alkalmatlanság címén.

9.3. Munkaviszony fenntartását lehetetlenné tevő, elháríthatatlan külső ok

Az Mt. 66. § (8) bekezdés c) pontja szerint a munkáltató a határozott idejű munkaviszonyt felmondással megszüntetheti, ha a munkaviszony fenntartása elháríthatatlan külső ok következtében lehetetlenné válik. Az indok a munkáltatón kívül álló olyan objektíve elháríthatatlan körülmény, amely lehetetlenné teszi a munkavállaló számára a munkaviszony teljesítését.¹⁴⁹⁸

Bizonyos jogirodalmi álláspontok szerint ez a munkáltató részére biztosított lehetőség a munkavállalói jogok csorbitásához vezet, mivel a munkavállaló abban a tudatban kötött határozott idejű munkaszerződést, hogy annak tartama alatt biztosított lesz a munkaviszonya.¹⁴⁹⁹

9.3.1. Az elháríthatatlan külső ok fogalma

A határozott idejű felmondás alapjául szolgáló indokok közül az Mt. 66. § (8) c) pontjában foglalt tényállás, amely a legkevésbé megfogható és e körben számottevő bírói gyakorlatról sem beszélhetünk. Az elháríthatatlan külső ok fogalmának meghatározásához kiindulópontul szolgálhat a kártérítési felelősség vonatkozásában e körben kimunkált fogalommeghatározás. A munkáltatónak a munkavállalója egészségi állapotában bekövetkezett károkért fennálló felelőssége egyes kérdéseiről szóló 1/2018. (VI. 25.) KMK vélemény II. 4. pontja szerint a károkozó körülmény nem minősül elháríthatónak, ha a munkáltató átlagos erőfeszítéssel, a technika átlagos eredményeinek felhasználásával nem befolyásolhatta annak keletkezését, vagy kiküszöbölését. A kártérítés körében kialakult gyakorlat alapján elháríthatatlan külső ok az olyan behatás, amelyet a technika, a műszaki lehetőségek objektíve adott szintje mellett a rendelkezésre álló idő alatt nem lehet megakadályozni.

Az elháríthatatlan külső ok fogalmába csak olyan, a munkáltató személyén kívül eső eseményt vagy körülményt sorolhatunk, amelyet a munkáltató nem láthat előre, és amelynek befolyásolására, megakadályozására objektív okokból nem képes. Ezért nem tartozik ebbe a körbe a sztrájk, de a munkáltató rossz gazdasági helyzete, eredménye sem.¹⁵⁰⁰ Egy üzletnek a

¹⁴⁹⁷ KÁRTYÁS – PETROVICS – TAKÁCS: i.m.

¹⁴⁹⁸ PETROVICS (2020) i.m.

¹⁴⁹⁹ NÁDAS – RAB – SÍPKA – ZACCARIA i.m. 242. p.

¹⁵⁰⁰ BERKE – KISS i.m.

munkáltató döntésén alapuló bezárása szintén nem minősül elháríthatatlan külső oknak.¹⁵⁰¹ E fogalomkörbe tartozhatnak viszont a munkáltatót érintő *vis maior* helyzetek, például ha természeti katasztrófa miatt a munkavégzési hely megsemmisül, munkavégzésre a továbbiakban alkalmatlanná válik, és helyreállítására észszerű időn belül nincs mód.¹⁵⁰² Cséffán József szerint annak elbírálásánál, hogy az elháríthatatlan külső ok fennáll-e, azt kell vizsgálni, hogy a külső esemény hatott-e és milyen mértékben a munkáltató működésére. Amennyiben a munkáltató gazdálkodását érdemben befolyásolja, azt kell vizsgálni, hogy az adott munkavállaló munkaviszonyának fenntartását ez a helyzet lehetetlenné teszi-e. A *vis maior* helyzet tehát önmagában nem, csak a munkáltató működésére, és az adott munkavállaló munkaviszonyára gyakorolt hatásával együttesen adhat alapot a munkaviszony megszüntetésére.¹⁵⁰³ Petrovics Zoltán szerint az Mt. 66. § (8) bekezdés c) pontja alá tartozhat bármely a munkavállaló személyében rejlő ok is, függetlenül attól, hogy az neki felróható-e vagy sem. Ekként olyan körülmény is a felmondás oka lehet, amely a munkavállaló magatartására vezethető vissza.¹⁵⁰⁴

9.3.2. A járványhelyzet és gazdasági hatása mint elháríthatatlan külső ok

A pandémia okozta járványhelyzet kialakulását követően több jogirodalmi álláspont vetődött fel arra vonatkozóan, hogy a koronavírus és annak gazdasági hatásai alapul szolgálhatnak-e a határozott idejű munkaviszony munkáltató általi felmondásához, ha objektíve lehetetlenné teszik az adott munkavállaló további foglalkoztatását. Arató Balázs arra a következtetésre jutott, hogy a koronavírussal vagy az emiatt elrendelt intézkedéssel közvetlen okozati összefüggésben álló bevételecsökkenés, továbbá a koronavírus miatt a működőképesség megőrzése érdekében szükséges forrásfelszabadítás jogszerű indoka lehet a felmondásnak.¹⁵⁰⁵ Ferencz Jácint és Wellmann Barna Bence e tárgykörben született cikkükben kifejtett álláspontjuk szerint az Mt. 66. § (8) bekezdés c) pontjára alapított felmondásnak csak nagyon szűk körben lehet helye a koronavírussal, illetve az annak következtében kialakult válsaggal összefüggésben.¹⁵⁰⁶ Cséffán József szintén csak kivételes esetben tartja elfogadhatónak a munkáltatónak a járványügyi helyzettel kapcsolatos válságkezelésével okozati összefüggésben történő munkaviszony megszüntetését.¹⁵⁰⁷

Tallián Blanka akként vélekedik, hogy a világjárvány munkáltatóra gyakorolt hatása vizsgálata esetében a bíróságok módosíthatják a munkáltató gazdálkodását érintő kérdések vizsgálatát mellőző gyakorlatot.¹⁵⁰⁸ Marencsák Zsolt egyetértve a Tallián Blanka által megfogalmazott feltételekkel arra a következtetésre jutott, hogy szükséges lehet a jogszabály szövegének felülvizsgálata. Emellett pedig vizsgálni szükséges, hogy a jelenlegi társadalmi és gazdasági körülmények között indokolt-e a határozott idejű munkaviszony munkáltató általi felmondását a jelenlegi szigorú feltételekhez kötni.¹⁵⁰⁹

A bírói gyakorlatban meglehetősen kevés ítélet született a fenti témakör vonatkozásában. A Debreceni Ítéltábla Mf. 50.008/2021/13. számú – elsőfokú ítéletet helybenhagyó – ítéletében

¹⁵⁰¹ LŐRINCZ (2017): i.m. 140. p.

¹⁵⁰² KÁRTYÁS – PETROVICS– TAKÁCS: i.m.

¹⁵⁰³ CSÉFFÁN (2023) i.m. 271. p.

¹⁵⁰⁴ PETROVICS (2020) i.m.

¹⁵⁰⁵ ARATÓ Balázs: Az Mt. 66. § (8) bekezdésének c) pontja a koronavírus tükrében. *Munkajog*. 2020/3., 23.

¹⁵⁰⁶ FERENCZ Jácint – WELLMANN Barna Bence: Adalékok az Mt. 66. § (8) bekezdésének c) pontja szerinti munkaviszony-megszüntetéshez, a koronavírus-járvánnyal összefüggésben *Munkajog* 2020/4., 19. p.

¹⁵⁰⁷ CSÉFFÁN (2023): i.m. 271. p.

¹⁵⁰⁸ TALLIÁN Blanka: A világjárvány hatása a határozott idejű munkaviszonyra - "esetlegesen a szerződések megszüntetésére kifejezetten szükség van" *Munkajog* 2021/1. 27. p.

¹⁵⁰⁹ MARENCSÁK Zsolt: A határozott idejű munkaviszony megszüntetése, különös tekintettel az Mt. 66. § (8) bekezdésének c) pontjára. Visegrád 18.0 A XVIII. Magyar Munkajogi Konferencia szerkesztett előadásai, Wolters Kluwer, 2021. (elektronikus elérés: Complex jogtáron keresztül, megtekintés és letöltés dátuma: 2023.09.10)

akként fejtette ki álláspontját, miszerint az, hogy elháríthatatlan külső oknak tekinthető-e a kihirdetett veszélyhelyzet, minden gazdasági szereplő vonatkozásában egyedileg szükséges vizsgálni. Az, hogy a kihirdetett veszélyhelyzet és az erre tekintettel meghozott korlátozó intézkedések a gazdaság mely szegmensét, milyen mértékben érintették, milyen mértékben lehetetlenült el a tevékenység, csak egyedileg vizsgálható, mert az intézkedések nem minden gazdasági szereplőt egyforma mértékben érintenek. A Kúria Mfv.10.093/2021/4. számú másodfokú ítéletet hatályában fenntartó határozatában az Ítéletábra fenti megállapításával megegyező következtetésre jutott.

A Győri Ítéletábra Mf.30.024/2021/9. számú ítéletében a szakmai vezető munkakörben foglalkoztatott felperes határozott idejű munkaviszonyát megszüntető egyoldalú jognyilatkozatának indokolásában az Mt. 66. § (8) bekezdésére hivatkozva kifejtette, hogy a koronavírus-járvány miatt kialakult rendkívüli egészségügyi és gazdasági helyzet, a kormány ezzel kapcsolatos korlátozó intézkedései, valamint a kézilabda szövetség határozatai következtében felperes munkaviszonyának fenntartása elháríthatatlan külső ok következtében lehetetlenné vált. A korlátozó rendelkezések miatt csapatsport nem üzhető, az alperes nem tud edzéseket tartani, szakmai munkát végezni, ellehetetlenült helyzetbe került. A másodfokú bíróság – a felmondás jogellenességét megállapító az elsőfokú ítéletet helybenhagyó – ítéletének indokolásában rögzítette, hogy a koronavírus-járvány és az emiatt kialakult veszélyhelyzet, az ennek megfékezésére hozott kormányzati intézkedések, továbbá a kézilabda szövetség döntései az alperes számára elháríthatatlan külső körülmények. A határozott idejű munkaviszony azonban csak akkor szüntethető meg jogszerűen a világjárvány és annak gazdaságra, társadalomra gyakorolt hatása miatt, ha ez egyben olyan hatással van az alperes működésére, ami az alperes által elháríthatatlan módon lehetetlenné teszi a felperessel kötött munkaszerződésből származó kötelezettségének teljesítését.

10. INDOKOLÁSHOZ NEM KÖTÖTT MUNKÁLTATÓI FELMONDÁS ESETEI

A határozatlan idejű munkaviszony felmondását a munkáltató csak két esetben nem köteles indokolni; ha a munkavállaló vezető, vagy vezetőnek minősül (Mt. 210. § (1) bekezdés b) pont), illetve nyugdíjas munkavállaló esetén (Mt. 294. § (1) bekezdés g) pont). A munkáltatónak ilyenkor elegendő a felperes jogviszonya megszüntetése körében arra hivatkozni, hogy az érintett dolgozó a kivett esetek körébe tartozik.¹⁵¹⁰

Mindkét kivételnél hangsúlyozni kell, hogy azok kizárólag a határozatlan idejű munkaviszony felmondással történő megszüntetése esetén mentesítik az indokolási kötelezettség alól a munkáltatót, így határozott idejű munkaviszony felmondása esetén az indokolás kötelező. Megjegyzendő, hogy az indokolás mellőzése nem jelenti egyben azt is, hogy a munkavállaló ne élhetne a jogorvoslat lehetőségével (pl. joggal való visszaélésre vagy az egyenlő bánásmód követelményének sérelmére hivatkozva).

10.1 A vezető állású munkavállaló munkaviszonyának megszüntetése

Az Mt. 210. § (1) bekezdés b) pontja értelmében a vezető állású munkavállaló munkaviszonyának felmondással történő megszüntetésekor a munkáltatót indokolási kötelezettség nem terheli. A vezető állású munkavállalókra vonatkozó kivételes szabály jogpolitikai indoka az, hogy mivel ezen munkavállalók munkaviszonya kiemelten bizalmi alapú, amely bizalom sokszor nem körülírható és adekvátan nem indokolható körülményre tekintettel is megdőlhet.¹⁵¹¹

10.1.1. Törvény alapján vezető állásúnak minősülő munkavállaló

A törvény alapján vezető állású munkavállalónak minősül a a munkáltató vezetője, valamint a közvetlen irányítása alatt álló és – részben vagy egészben – helyettesítésére jogosított más munkavállaló (a továbbiakban együtt: vezető).¹⁵¹² A vezető helyettesének fogalmára nézve az alábbi bírósági döntés ad iránymutatást. E határozat szerint a munkavállaló nem csak akkor minősülhet a vezető helyettesének, ha annak távolléte, illetve akadályoztatása esetén annak teljes körű helyettesítésére jogosult. A helyettesi minőség megállapíthatóságát az sem zárja ki, ha az adott munkavállaló a munkáltató vezetőjével azonos hatáskörrel nem rendelkezik. A munkakör tartalmát vizsgálva annak van jelentősége, hogy egyébként rendelkezik-e olyan feladat- és hatáskörrel, amely lehetővé teszi számára, hogy a munkáltató működésére, gazdálkodására döntéseivel meghatározó befolyást gyakoroljon és a munkáltató irányításában döntő szerepe legyen. E körben nem az írásbeli munkaszerződés hiányának, illetve a munkakör elnevezésének, hanem a munkakör tartalmának van jelentősége (EBH2011. 2346.). Az adott munkavállaló pozíciójának, jogkörének meghatározásában általában a munkáltató szervezeti és működési szabályzatának vonatkozó rendelkezései az irányadók.

10.1.2. A felek megállapodása alapján vezető állásúnak minősülő munkavállaló

Az Mt. 208. § (2) bekezdése értelmében munkaszerződés a vezető állású munkavállalóra vonatkozó rendelkezések alkalmazását írhatja elő, ha a munkavállaló a munkáltató működése

¹⁵¹⁰ DOBOSI Kinga: Indokolási kötelezettség szélesedése az Mt. módosítása alapján. *Adó Online* 2023. február 21. (elektronikus elérés: ado.hu/munkaugyek/indokolasi-kotelezettség-szélesedése-az-mt-modositása-alapján/, megtekintés és letöltés dátuma: 2023.09.10.)

¹⁵¹¹ LÖRINCZ (2017) i.m. 103. p.

¹⁵¹² Mt. 208. § (1) bekezdése

szempontjából kiemelkedő jelentőségű vagy fokozottan bizalmi jellegű munkakört tölt be és alapbére eléri a kötelező legkisebb munkabér hétszeresét.

Ilyen kiemelkedő jelentőségű munkakört tölthet be például egy tervezővállalat vezető tervezője, aki különleges tudásával és gyakorlatával befolyásolja a munkáltató működésének a minőségét. A fokozottan bizalmi jellegű munkakörbe tartozhat például a munkáltató számítógépes rendszerének üzemeltetését felügyelő rendszergazda.¹⁵¹³ Az EBH2015. M.14. számon közzétett döntésben elvi éllel mondta ki a Kúria, hogy az, hogy a felperes a munkaköri feladatait önállóan végezte, és ezzel összefüggésben döntés-előkészítési feladatokat is ellátott, nem tette az Mt. 208. § (1) bekezdés második fordulata szerinti vezetővé. Ezért az indokolás nélkül kiadott munkáltatói felmondás jogellenes.

10.2. A nyugdíjas munkavállaló munkaviszonyának megszüntetése

Az Mt. 66. § (9) bekezdése értelmében a munkáltató a határozatlan tartamú munkaviszony felmondással történő megszüntetését nem köteles indokolni, ha a munkavállaló nyugdíjasnak minősül. E szabály mögött azon jogalkotói szándék állt, hogy ne kelljen valótlan okokra hivatkozni a nyugdíjra jogosult, egyébként megfelelő munkát végző munkavállaló munkaviszonya megszüntetése esetén.¹⁵¹⁴ A jogalkotó szerint e személyi kör esetében az indokolás továbbá azért is mellőzhető, mert munkaviszonyának megszüntetése a munkavállaló oldalán nem eredményez egzisztenciális bizonytalanságot.¹⁵¹⁵

10.2.1. A nyugdíjas munkavállaló fogalma

A nyugdíjas munkavállaló fogalmát az Mt. 294. § (1) bekezdés g) pontja határozza meg. Az Mt. 294. § (1) bekezdés g) pont ga) alpontja szerint nyugdíjas a munkavállaló, ha az öregségi nyugdíjkorhatárt betöltötte és az öregségi nyugdíjhoz szükséges szolgálati idővel rendelkezik. A jogszabályhely értelmében pusztán a jogosultsági feltételek bekövetkezése megalapozza a nyugdíjas minőséget. Az Mt. 294. § (1) bekezdés g) pont gb)-gf) alpontokban felsorolt esetekben pedig az ott meghatározott nyugellátás tényleges igénybevétele alapozza meg a nyugdíjas minősítést.

10.2.2. A felmondás jogszerűsége

Egységes a bírói gyakorlat a körben, miszerint a munkavállaló nyugdíjas státusza önmagában megalapozza az indokolás nélküli munkáltatói felmondás lehetőségét függetlenül attól, hogy arra a munkáltatónak milyen elhatározása alapján kerül sor.¹⁵¹⁶ Amennyiben a felmondás oka valós (tehát a munkavállaló nyugdíjasnak minősül), indokolás hiányában annak okszerűsége nem vizsgálható.¹⁵¹⁷ Az, hogy a felperes már alkalmazása idején nyugdíjas volt, nem akadály, hogy utóbb erre hivatkozással a jogviszonyát megszüntessék (Mfv.11.141/2009.).

10.3. Indokolási kötelezettség hiányában történő indokolás

A bírói gyakorlat egységes abban, hogy amennyiben a törvény értelmében valamely jognyilatkozatot nem kell indokolni, a nyilatkozattevő azonban indokolást közöl, azért helytállni tartozik.¹⁵¹⁸ Ennek következtében amennyiben a munkáltató felmondását a vonatkozó

¹⁵¹³ LŐRINCZ (2017) i.m. 271. p.

¹⁵¹⁴ BERKE - KISS i.m.

¹⁵¹⁵ LŐRINCZ (2017) i.m. 103. p.

¹⁵¹⁶ BH2022. 20., Kúria Mfv.10.101/2016/4.

¹⁵¹⁷ EBH2019. M.14. I.

¹⁵¹⁸ BH2005.328. BH2020. 247.

rendelkezések értelmében adott esetben nem köteles megindokolni, azonban munkaviszonyt megszüntető egyoldalú jognyilatkozata mégis tartalmaz felmondási indokot, ebben az esetben a felmondásnak meg kell felelnie a világosság, valóság és okszerűség törvényi követelményeinek, ennek hiányában jogellenesnek minősül.¹⁵¹⁹ Ez akkor is érvényes, ha az indokolást nem az írásba foglalt jognyilatkozat, hanem a közléskor adott szóbeli indokolás tartalmazza. (Mfv.10.368/2014/16.).

¹⁵¹⁹ EBH2007. 1723., EBH2016. M.29.

11. AZ INDOKOLÁSHOZ NEM KÖTÖTT MUNKÁLTATÓI FELMONDÁS UTÓLAGOS INDOKOLÁSA

11.1. Az Mt. módosítás előzményei

Az egyes foglalkoztatási tárgyú törvények módosításáról szóló 2022. évi LXXIV. törvény (a továbbiakban: Módtv5.) egyebek mellett az Mt. számos rendelkezését érint, így ezzel összefüggésben 2023. január 1-jétől az Mt. 64. § (3)-(4) bekezdésével egészültek ki a felmondásra vonatkozó rendelkezések, amely szabályok az indokolási kötelezettség eseteit bővítették. A módosítás a 2019/1158 irányelvben és a 2019/1152 irányelvben foglaltak átültetését biztosítja a magyar munkajogi szabályozásba. A 2019/1152 irányelvben foglalt szerint a kiszámíthatóbb és biztonságosabb foglalkoztatási forma igénylése miatt történő elbocsátás vagy az ezzel egyenértékű intézkedés esetén a munkavállalónak joga van kérni a kérelme elutasításának megfelelően megalapozott indokolását. A 2019/1158 irányelv értelmében pedig védelem biztosítandó az irányelvben foglalt apasági, szülői vagy gondozói szabadság igénylése vagy igénybevétele vagy a rugalmas munkafeltételek kérelmezésére vonatkozó jog gyakorlása miatt történő elbocsátás és a munkavállalók elbocsátására irányuló bármiféle előkészület esetére.¹⁵²⁰ Mindkét irányelv az általa kitűzött cél elérése érdekében jelentős igényérvényesítési lehetőséget kíván biztosítani az érintett munkavállalók számára.¹⁵²¹

11.2. A módosítás lényege

A Módtv5. 119. §-a az Mt. 64. §-át annyiban egészíti ki, hogy a munkavállaló igényelheti a munkáltató indokolást nem tartalmazó jognyilatkozatának utólagos indokolását, feltéve, ha hivatkozása szerint a munkaviszonya megszüntetésének indoka valamely jogának gyakorlása volt. Az Mt. 64. § (3) bekezdése tételesen meghatározza azon jogokat, amelyekre e körben a munkavállaló hivatkozhat. Az irányelvben foglaltak biztosítása érdekében a 2023. január 1-jén hatályba lépett Mt. 64. § (3) bekezdése szerint a munkáltató - a munkavállaló kérelmére - indokolási kötelesség hiányában is megindokolja a munkaviszony megszüntetésére irányuló jognyilatkozatát, ha a munkavállaló hivatkozása szerint a munkaviszony megszüntetésére a gondozói munkaidő-kedvezmény, az apasági szabadság, a szülői szabadság igénybevétele, az Mt. 128. §-a szerint a gyermek gondozása céljából fizetés nélküli szabadság igénybevétele, a rugalmas munkafeltételek kérelmezése, illetve az Mt. 61. § (2) bekezdése szerinti munkaszerződés (munkafeltétel) módosítására irányuló kérelme miatt került sor. Kérheti a felmondás utólagos indokolását például egy határozatlan idejű munkaviszonyban foglalkoztatott vezető állású munkavállaló, amennyiben vélelmezi, hogy a jogviszony megszüntetésének valódi indoka például a munkaszerződés-módosítási kérelmére, a hozzátartozó, illetve gyermek gondozása céljából igényelt mentesítés, apasági szabadság vagy szülői szabadság igénybevételeire vezethető vissza.¹⁵²²

Tekintettel arra, hogy az Mt. általában indokolási kötelezettséget ír elő a munkaviszony munkáltató általi megszüntetésére, így a 64. § (3) bekezdésben foglalt rendelkezésnek csak abban az esetben van jelentősége, ha a munkáltatónak nem szükséges jognyilatkozatát indokolni. E körbe tartozik a nyugdíjasnak minősülő, illetve a vezető állású munkavállaló határozatlan idejű munkaviszonyának felmondása. Lőrincz György szerint az utólagos indokolás igénylése azon a munkavállalói feltételezésen alapul, hogy a munkáltató megsértette a joggal való visszaélés tilalmát, hiszen a munkaviszonya megszüntetésének indoka valamely őt megillető jogának a gyakorlása volt. Ugyanakkor az Mt. 64. §-a nem utal a joggal való

¹⁵²⁰ T/1845. számú törvényjavaslat indokolással

¹⁵²¹ LŐRINCZ György: Munkatörvénykönyv-módosítás: új igényérvényesítési lehetőségek. *Munkajog*. 2023/1. 50. p.

¹⁵²² PRUGBERGER Tamás - MÉSZÁROS Melinda: A Munka törvénykönyve 2023. január 1-jével hatályba lépett jogharmonizációs módosításának elemzése. *Munkajog*. 2023/2. 52. p.

visszaélés tilalmát szabályozó 7. §-ára, amiből az következik, hogy az utólagos indokolás elbírálása során nem alkalmazandó ez a rendelkezés.¹⁵²³

11.3. Az indokolás iránti kérelem tartalma és az igényérvényesítés határideje

Az indokolás iránti kérelemre vonatkozóan az Mt. a formai szabályokat és az előterjesztésére irányadó határidőt is meghatározza. Garanciális szabály, hogy a munkavállaló az utólagos indokolást a munkáltató munkaviszonyát megszüntető jognyilatkozatának kézhezvételétől számított tizenöt napon belül, írásban igényelheti.¹⁵²⁴ A rendelkezés nem írja elő, hogy ezt a kérelmet indokolnia kellene a munkavállalónak, azonban Lőrincz György ezzel összefüggésben akként vélekedik, hogy a jogszabályhely tartalmából az következik, hogy a munkavállalónak legalábbis meg kell jelölnie azt az Mt. 64. § (3) bekezdésében meghatározott jogot, amelynek gyakorlása miatt történt feltételezése szerint a munkaviszonya megszüntetése.¹⁵²⁵ Tekintettel arra, hogy e körben a munkavállalónak valószínűsítienie kell a jogsértést, ezért a kérelem tartalma körében az egyenlő bánásmód megsértésére való hivatkozás követelményei szolgálhat iránymutatásul.

11.4. Az indokolás garanciális követelményei és határideje

A munkáltató az Mt. 64. § (4) bekezdése szerint a kért indokolást a kérelem kézhezvételétől számított tizenöt napon belül írásban közli a munkavállalóval. A munkavállaló kérelmére közölt munkáltatói felmondásnak meg kell felelnie az Mt. 64. § (2) bekezdése szerinti valós, világos és okszerű indokolás követelményének. Az indokolásnak tehát ugyanazon formai és tartalmi követelményeknek kell megfelelnie, mintha az kötelező volna. Lőrincz György ezzel kapcsolatosan arra vonatkozóan tesz fel kérdést, miszerint ezen túlmenően az indokolásnak meg kell-e felelnie az Mt. 66. § (2) bekezdésében megszabott követelményeknek is, azaz a munkavállaló magatartásával, képességével vagy a munkáltató működésével összefüggő okra lehet-e hivatkozni. Tekintettel arra, hogy az Mt. 64. § (3) bekezdése erre nem utal, feltehetőleg ilyen követelmény az utólagos indokolással szemben nem támasztható.¹⁵²⁶

11.5. Az indokolás elmaradásának vagy nem megfelelő teljesítésének jogkövetkezményei

Ha a munkavállaló jogellenesnek tartja az indokolást vagy a munkáltató törvényi határidőben indokolási kötelezettségének nem tesz eleget, a munkáltató jognyilatkozatának közlésétől vagy a jognyilatkozat megtételére nyitva álló határidő lejártától számított harminc napon belül keresetet terjeszthet elő.¹⁵²⁷ Amennyiben az utólagos indokolás nem felel meg a törvényes követelményeknek, illetve a munkáltató annak közlésére nyitva álló határidőt elmulasztja, a bíróság a korábbi (indokolásmentes) felmondást jogellenesnek minősíti és az ezzel összefüggő jogkövetkezményeket alkalmazza.¹⁵²⁸

¹⁵²³ LŐRINCZ (2023) i.m.: 50. p.

¹⁵²⁴ Mt. 64. § (4) bekezdése

¹⁵²⁵ LŐRINCZ (2023) i.m.: 50. p.

¹⁵²⁶ LŐRINCZ (2023) i.m.: 49. p.

¹⁵²⁷ Mt. 287. § (1a) bekezdése

¹⁵²⁸ LŐRINCZ (2023) i.m.: 49. p.

12. KONKLÚZIÓ

Összefoglalásképpen megállapítható, hogy a munkáltatói felmondás hatályos szabályozási rendszere a munkáltatót terhelő általános indokolási kötelezettségből indul ki, a munkaviszony alanyai egyenlőtlen helyzetének kiegyensúlyozása érdekében. Az indokolással szemben támasztott minőségi követelmények vizsgálatát illetően az MK 95. számú állásfoglalás nyomán kialakult bírói gyakorlat töretlennek tekinthető.

A határozatlan idejű munkaviszony megszüntetéséről szolgáló tényállások közül a munkavállaló magatartására és képességére alapozó felmondás bár rendelkezik bírói gyakorlattal, elenyésző a munkáltató működésével összefüggő okra való hivatkozáshoz képest. Ez valószínűleg annak tudható be, hogy a munkavállaló személyében rejlő ok kapcsán sokkal nehezebb a bizonyítás, és az eset valamennyi releváns körülményének alapos mérlegelése szükséges annak megítéléséhez, hogy a felmondás oka valósnak és okszerűnek bizonyult. Megjegyzendő, hogy a munkavállaló magatartása és képessége okán több esetben is megállapításra került a felmondás jogszerűsége a munkavállaló összeférhetetlensége miatt. Ebből levonható az a következtetés, hogy adott esetben összemosódnak az Mt. 66. § (2) bekezdésében foglalt, munkavállaló személyében rejlő okokat magába foglaló egyes törvényi tényállások.

A munkáltató érdekkörébe tartozó okok esetében – a korábbi bírói gyakorlat változatlansága mellett – alapvetően érvényesül az a koncepció, miszerint a munkáltatónál bekövetkező változás megtörténtének igazolásával egyúttal az okszerűség is bizonyításra kerül, valamint a munkáltató gazdaságosságára és célszerűségére vonatkozó döntései nem vizsgálhatóak a munkaügyi perben. E körben a jogalkalmazásban megfigyelhető egy tendencia az egyes, munkáltató érdekkörébe tartozó változások elhatárolásának igényére, és adott esetben amennyiben nem megfelelő a hivatkozás (például létszámcsoökkentés helyett munkakör-megszüntetés), akkor kétséges lesz a felmondás jogszerűsége. Szintén egy szigorodó irányvonal észlelhető a munkakör-megszűnésre való hivatkozás esetén, amely a jövőben maga után vonhatja a munkáltató teljesebb körű bizonyítási kötelezettségét, különös tekintettel a felmondás valóságának munkavállalói vitatása esetén. A munkáltató működésével összefüggő okon alapuló felmondás tényállásánál felmerülő újabb kihívás a minőségi csere, illetve az ún. negatív minőségi csere jogi megítélése is. Egyelőre e körben bírói gyakorlatról nem beszélhetünk, de feltehetően az eset összes körülményének alapos mérlegelése alapján lehet csak majd megállapítani a negatív minőségi csere kapcsán a felmondás jogszerűségét, különös tekintettel arra, ha a munkáltató az elbocsátott dolgozó helyére alacsonyabb munkabérű munkavállalót kíván foglalkoztatni.

A határozott idejű munkaviszony megszüntetés szabályai körében koncepcionális változás történt azáltal, hogy az Mt. kivételesen lehetőséget teremt a felmondásra. Tekintettel arra, hogy a csődeljárás és felszámolási eljárás vonatkozásában nincs egységes jogirodalmi álláspont, továbbá bírói gyakorlatról sem beszélhetünk, e körben még sok a bizonytalanság. Szintén még kiforratlan az elháríthatatlan külső okra való hivatkozás gyakorlata is. A járványhelyzetre elháríthatatlan külső okként hivatkozás – bár számos jogirodalmi álláspont értekezik róla – egyelőre nem rendelkezik érvényes ítélkezési gyakorlattal, mindazonáltal a jövőben kihívás elé állíthatja a jogalkalmazást, és adott esetben előidézhetheti a munkaügyi bíróság vizsgálati lehetőségének bővülését a munkáltató célszerűségi döntései vonatkozásában.

Az Mt. 2023. január 1. napjától hatályos módosításával a törvénybe került rendelkezések a munkavállaló jogainak kívánnak még szélesebb körben érvényt szerezni olyan esetekben, amikor nem kötelező az indokolás. Várhatóan pozitív hatással lesz a változás a munkavállalók igényérvényesítésére, emellett megjegyzendő, hogy az általános magatartási követelmények miatt már eddig is biztosított volt a munkavállalók jogainak védelme. A jogalkalmazás számára kihívásként fog megjelenni, hogy milyen tartalmi követelményeknek kell majd megfelelnie az

indokolás iránti kérelemnek, továbbá mennyiben alkalmazható majd a világos, valós és okszerű indokolás követelményének megkövetelése.

13. IRODALOMJEGYZÉK

- ARATÓ Balázs: Az Mt. 66. § (8) bekezdésének c) pontja a koronavírus tükrében. *Munkajog*, 2020/3., pp. 19-23.
- BALÁSHÁZY Mária: A társasági szerződés megszegése és a tagkizárás intézménye. *Gazdasági Jog*, 2002/4., pp. 3-10.
- BERKE Gyula: Jogutódlás a munkáltató személyében. A munkáltató személyében bekövetkező változás az európai és a magyar munkajogban: PhD. értekezés. Pécs, 2006.
- BERKE Gyula - KISS György: Nagykommentár a munka törvénykönyvéről szóló 2012. évi I. törvényhez. Budapest, Wolters Kluwer, 2019.
- BODNÁR Lilla – FODOR. T. Gábor - FÜSTHY Zsolt - HALMOS Szilvia: Top 100 munkajogi kérdés és válasz. Budapest, Wolters Kluwer, 2015.
- BREZNAY Tibor (szerk.): A munkajog nagy kézikönyve. Budapest, Complex, 2006.
- CSÉFFÁN József: A Munka Törvénykönyve Magyarázata. Szeged, Szegedi Rendezvényszervező Kft., 2010.
- CSÉFFÁN József: A Munka Törvénykönyve Magyarázata. Szeged, Szegedi Rendezvényszervező Kft., 2023.
- DOBOSI Kinga: Indokolási kötelezettség szélesedése az Mt. módosítása alapján. *Adó Online*
- FERENCZ Jácint: Jogszerű jogbizonytalanság? A felmentés indokolásának változása a közszférában. *Miskolci Jogi Szemle*, 2012/1., pp. 92-103.
- FERENCZ Jácint - WELLMANN Barna Bence: Adalékok az Mt. 66. § (8) bekezdésének c) pontja szerinti munkaviszony-megszüntetéshez, a koronavírus-járvánnyal összefüggésben *Munkajog*, 2020/4., pp. 14-19.
- FERENCZ Jácint – SZABÓ Imre Szilárd: Atipikus munkajogviszonyok. In JAKAB András - KÖNCZÖL Miklós – MENYHÁRD Attila - SÜLYÖK Gábor (szerk.) *Internetes Jogtudományi Enciklopédia*. Budapest, ORAC, Eötvös Loránd Kutatási Hálózat Társadalomtudományi Kutatóközpont Jogtudományi Intézete, 2023.
- GYULAVÁRI Tamás (szerk.): *Munkajog*. Budapest, ELTE Eötvös Kiadó, 2018.
- HORVÁTH István-SZLADOVNYIK Krisztina: Elbocsátó „szép” üzenet. *Adó szaklap*, 2018/1-2.
- HORVÁTH István-SZLADOVNYIK Krisztina: A Munka Törvénykönyve magyarázata 2023. Budapest, VEZINFÓ, 2023.
- KÁRTYÁS Gábor – PETROVICS Zoltán – TAKÁCS Gábor: Kommentár a munka törvénykönyvéről szóló 2012. évi I. törvényhez. Budapest, Wolters Kluwer, 2021.
- KÁRTYÁS Gábor: Munkaerő-kölcsönzés Magyarországon és az Európai Unióban. Budapest, Wolters Kluwer, 2015.
- KISS György: *Munkajog*. Budapest, Osiris, 2005.
- KULISITY Mária: Minőségi csere. In A felmondások és azonnali hatályú felmondások gyakorlata a joggyakorlat-elemző csoport összefoglaló jelentés. pp. 86-95.
- LEHOCZKINÉ KOLLONAY Csilla (szerk.): A magyar munkajog I. Budapest, Kulturtrade, 2001.
- LŐRINCZ György: A munkaviszony megszűnése és megszüntetése. Budapest, HVG-ORAC, 2017.
- LŐRINCZ György: Munkatörvénykönyv-módosítás: új igényérvényesítési lehetőségek. *Munkajog*, 2023/1., pp. 40-51.
- MARENCSAK Zsolt: A határozott idejű munkaviszony megszüntetése, különös tekintettel az Mt. 66. § (8) bekezdésének c) pontjára. In Visegrád 18.0 A XVIII. Magyar Munkajogi Konferencia szerkesztett előadásai. Budapest, Wolters Kluwer, 2021. pp. 91-101.
- NÁDAS György – RAB Henriett – SÍPKA Péter – ZACCARIA Márton Leó: A Munka Törvénykönyvéről szóló 2012. évi törvény kommentárja a munkajogi kódexek összehasonlító táblázatával. Budapest, OPTEN, 2016.
- PETROVICS Zoltán (szerk.): A Munka Törvénykönyvének Magyarázata. Budapest, HVG-ORAC, 2020.

- PETROVICS Zoltán: A munkáltatói felmondás egyes sajátos indokai – a „negatív minőségi csere” és az objektív lehetetlenülés. In Visegrád 17.0 - A XVII. Magyar Munkajogi Konferencia szerkesztett előadásai. Budapest, Wolters Kluwer, 2020. pp. 294-310.
- PETROVICS Zoltán: Variálnak - Az átszervezés egyes kérdéseiről. *Humán Saldo*, 2010/7., pp. 307-311.
- PRUGBERGER Tamás - MÉSZÁROS Melinda: A Munka törvénykönyve 2023. január 1-jével hatályba lépett jogharmonizációs módosításának elemzése. *Munkajog*, 2023/2., pp. 49-55.
- ROMÁN Róbert: Gazdasági válság, rendes felmondás, rendeltetésellenes joggyakorlás. *Gazdaság és Jog*, 2010/5., pp. 23-26.
- TALLIÁN Blanka: A világválság hatása a határozott idejű munkaviszonyra - "esetlegesen a szerződések megszüntetésére kifejezetten szükség van". *Munkajog*, 2021/1., pp. 24-27.

- az Európai Parlament és a Tanács (EU) 2019/1152 irányelve
- az Európai Parlament és a Tanács (EU) 2019/1158 irányelve
- a csődeljárásról és a felszámolási eljárásról szóló 1991. évi XLIX. törvény
- a Munka Törvénykönyvéről szóló 1992. évi XXII. törvény
- a munkavédelemről szóló 1993. évi XCIII. törvény
- az egyenlő bánásmódról és az esélyegyenlőség előmozdításáról szóló 2003. évi CXXV. törvény
- a munka törvénykönyvéről szóló 2012. évi I. törvény
- az egyes foglalkoztatási tárgyú törvények módosításáról szóló 2022. évi LXXIV. törvény
- a munkaköri, szakmai, illetve a személyi higiénés alkalmassági orvosi vizsgálatról szóló 33/1998. (VI. 24.) NM rendelet
- T/4786. számú törvényjavaslat a Munka Törvénykönyvéről
- T/1845. számú törvényjavaslat
- az egyenlő bánásmód követelményének megsértésével kapcsolatos munkaügyi perek egyes kérdéseiről szóló 4/2017. (XI. 28.) KMK vélemény
- a joggal való visszaélés tilalmának megsértésével kapcsolatos munkaügyi perekben felmerült egyes kérdésekről szóló 5/2017. (XI. 28.) KMK vélemény
- a munkáltatónak a munkavállalója egészségi állapotában bekövetkezett károkért fennálló felelőssége egyes kérdéseiről szóló 1/2018. (VI. 25.) KMK vélemény
- A felmondások és azonnali hatályú felmondások gyakorlata tárgykörben létrehozott joggyakorlat-elemző csoport összefoglaló jelentése
- Az atipikus foglalkoztatási formák bírói gyakorlata joggyakorlat-elemző csoport összefoglaló jelentése
- Legfelsőbb Bíróság Munkaügyi Kollégiumának 95. számú állásfoglalása
- 11/2001. (IV. 12.) AB határozat
- EBH1999. 45.
- EBH2002. 687.
- EBH2003. 968.
- EBH2004. 1055.
- EBH2004. 1056.
- EBH2005. 1241.
- EBH2006. 1538.
- EBH2007. 1723.
- EBH2011. 2339
- EBH2011. 2346.
- EBH2013. M.21.
- EBH2015. M.1.
- EBH2015. M.14.

- EBH2016. M.20.
- EBH2016. M.27.
- EBH2016. M.29.
- EBH2007. 1715
- EBH2018. M. 4.
- BH+ 2001.1.38.
- BH+ 2004.7.333.
- BH+ 2007.1.38.
- BH+ 2015.8.361.
- BH1978.4.1725.
- BH1980. 404.
- BH1988. 50.
- BH1990. 362.
- BH1991. 85.
- BH1994.4.224.
- BH1995. 610.
- BH1996. 286.
- BH1998. 195.
- BH1998. 508.
- BH1998. 555.
- BH1999. 135.
- BH1999. 274.
- BH1999. 423.
- BH2000. 225.
- BH2000. 267.
- BH2000. 511.
- BH2001. 38.
- BH2001. 86.
- BH2001. 142.
- BH2001. 341.
- BH2001. 395.
- BH2002. 113.
- BH2002. 114.
- BH2002. 116.
- BH2002. 374.
- BH2002. 458.
- BH2003. 211.
- BH2004. 51.
- BH2004. 158.
- BH2004. 432.
- BH2005. 190.
- BH2005. 328.
- BH2006. 197.
- BH2007. 63.
- BH2007. 96.
- BH2007. 135.
- BH2007. 309.
- BH2008. 28.
- BH2008. 163.
- BH2008. 197.

- BH2009. 157.
- BH2009. 158.
- BH2010. 308.
- BH2012. 132.
- BH2014. 120.
- BH2014. 314.
- BH2015. 78.
- BH2017. 29.
- BH2017. 348.
- BH2018. 92.
- BH2019. M.14.
- BH2020. 247.
- BH2020. 308.
- BH2021. 111.
- BH2022. 20.
- BH2022. 106.
- BH2022. 303.
- Legfelsőbb Bíróság Mfv.10.339/1993.
- Legfelsőbb Bíróság Mfv.10.434/1993.
- Legfelsőbb Bíróság Mfv.10.040/1994.
- Legfelsőbb Bíróság Mfv.10.727/1996/4.
- Legfelsőbb Bíróság Mfv.10.751/1998.
- Legfelsőbb Bíróság Mfv.10.785/1998.
- Legfelsőbb Bíróság Mfv.10.006/1999.
- Legfelsőbb Bíróság Mfv.10.410/1999.
- Legfelsőbb Bíróság Mfv.10.494/1999.
- Legfelsőbb Bíróság Mfv.10.023/2000.
- Legfelsőbb Bíróság Mfv.10.025/2000.
- Legfelsőbb Bíróság Mfv.10.061/2000.
- Legfelsőbb Bíróság Mfv.10.111/2000.
- Legfelsőbb Bíróság Mfv.10.288/2000.
- Legfelsőbb Bíróság Mfv.10.295/2001.
- Legfelsőbb Bíróság Mfv.11.000/2002.
- Legfelsőbb Bíróság Mfv.10.189/2002.
- Legfelsőbb Bíróság Mfv.10.247/2003/1.
- Legfelsőbb Bíróság Mfv.10.552/2004.
- Legfelsőbb Bíróság Mfv.10.722/2004.
- Legfelsőbb Bíróság Mfv.10.040/2007/3.
- Legfelsőbb Bíróság Mfv.10.764/2007/4.
- Legfelsőbb Bíróság Mfv.10.800/2007.
- Legfelsőbb Bíróság Mfv.10.966/2007.
- Legfelsőbb Bíróság Mfv.10.423/2008/9.
- Legfelsőbb Bíróság Mfv.11.141/2009.
- Legfelsőbb Bíróság Mfv.10.275/2009.
- Legfelsőbb Bíróság Mfv.10.695/2009/6.
- Legfelsőbb Bíróság Mfv.10.864/2009/3.
- Legfelsőbb Bíróság Mfv.10.904/2009/4.
- Legfelsőbb Bíróság Mfv.10.010/2010/3.
- Legfelsőbb Bíróság Mfv.10.466/2010/5.
- Kúria Mfv.10.902/2011/8.

- Kúria Mfv.10.034/2012.
- Kúria Mfv.10.069/2012/4.
- Kúria Mfv.10.410/2012/3.
- Kúria Mfv.10.477/2012/4.
- Kúria Mfv.10.546/2012/4.
- Kúria Mfv.10.664/2012/4.
- Kúria Mfv.10.125/2013/6.
- Kúria Mfv.10.185/2013/14.
- Kúria Mfv.10.487/2013/6.
- Kúria Mfv.10.552/2013/4.
- Kúria Mfv.10.624/2013/5.
- Kúria Mfv.10.227/2014/4.
- Kúria Mfv.10.311/2014/5.
- Kúria Mfv.10.368/2014/16.
- Kúria Mfv.10.499/2014/4.
- Kúria Mfv.10.665/2014/6.
- Kúria Mfv.10.046/2015/4.
- Kúria Mfv.10.076/2015/5.
- Kúria Mfv.10.287/2015/1.
- Kúria Mfv.10.372/2015/4.
- Kúria Mfv.10.440/2015/4.
- Kúria Mfv.10.457/2015/4.
- Kúria Mfv.10.548/2015/3.
- Kúria Mfv.10.564/2015/4.
- Kúria Mfv.10.353/2015/1.
- Kúria Mfv.10.057/2016.
- Kúria Mfv.10.101/2016/4.
- Kúria Mfv.10.113/2016/5.
- Kúria Mfv.10.165/2016/1.
- Kúria Mfv.10.209/2016/4.
- Kúria Mfv.10.369/2016/7.
- Kúria Mfv.10.776/2016/3.
- Kúria Mfv.10.858/2016/1.
- Kúria Mfv.10.356/2017/6.
- Kúria Mfv.10.418/2017/4.
- Kúria Mfv.10.491/2017/5.
- Kúria Mfv.10.099/2019/5.
- Kúria Mfv.10.176/2019/4.
- Kúria Mfv.10.314/2019/7.
- Kúria Mfv.10.026/2020/5.
- Kúria Mfv.10.093/2021/4.
- Kúria Mfv.10.034/2022/8.
- Debreceni Ítéltábla Mf. 50.008/2021/13.
- Győri Ítéltábla Mf.30.024/2021/9.
- Fővárosi Törvényszék M.71.157/2020/108.
- Debreceni Közigazgatási és Munkaügyi Bíróság M.405/2013/10.

1. BEVEZETÉS

A 2000.évtől gyors, és a jogalkotást folyamatosan utánkövetésre (ex post) kényszerítő technológiai változások zajlottak le és zajlanak ma is a digitális világban. Az e-technológia, a kibervilág, a különböző hálózati platformok szolgáltatási képességeinek fejlődése (médiakonvergencia), a szöveg-kép-hang újszerű keveredése, és ezzel a multimédia tartalmak térhódítása, a különböző médiumok tevékenységének egymásra épülése, a médiaszolgáltatások és szolgáltatók határokon átlépő koncentrációja lépésekre kényszeríti a jogalkotót is. A technológiai fejlődés megváltoztatta a tömegkommunikáció szerkezetét, az egyén interaktív fogyasztóvá és egyúttal tartalom előállítóvá vált. Az internet sok egyéb előnyös tulajdonsága mellett, világméretű tartalom-terjesztési lehetőségeket kínál, hozzájárul az információk gyors terjedéséhez, együttműködési, és interakciós lehetőséget teremt egyének vagy szervezetek között, függetlenül azok földrajzi elhelyezkedésétől. Az interneten a korábbi statikus (a készítőtől az olvasóig egyoldalúan eljutó) oldalakat felváltották a felhasználók által generált tartalmakat biztosító honlapok. Ezzel a folyamattal, mely a web 2.0 néven terjedt el, az információk közlésmódja alapjaiban megváltozott, a hangsúly az interakciós lehetőségekre, és a megosztásra helyeződött. A web 2.0-val megindult folyamat eredménye, hogy létrejöttek olyan oldalak, amelynek elsődleges célja, hogy a felhasználók egymás között osszanak meg tartalmakat. A közösségi oldalak az internet megkerülhetetlen tényezőjévé váltak és egy hatalmas virtuális államként működnek, határozzák meg a követendő normákat, trendeket, értelmezik a tartalmakat, hajtják végre saját szabályzatukat és a felülvizsgálatot is maguk végzik. A közösség kiterjeszti a felhasználók kommunikációs szabadságjogait, nagyon rövid idő alatt emberek milliárdjaihoz jut el. Az utóbbi évtized alatt három meghatározó amerikai cég, a Facebook, a Google és a Twitter váltak az online diskurzusok domináns platformjaivá.

A közösségi média (social média) olyan médiumok összessége, amelyeket elsősorban a felhasználók töltenek meg tartalommal, ugyanakkor a közösségi média platformok nem minősülnek médiaszolgáltatásnak. A közösségi oldalak megjelenésükkor személyes kapcsolati hálót jelentettek, ma már sokkal inkább mediakommunikációs platformokká (szórakozás, tájékozódás, kapcsolattartás, kommentelés) váltak. A közzétett információk futótűzként terjednek tovább, akár részben, akár teljes egészében továbbítva. A felhasználók ráadásul saját maguk is átalakíthatják a különböző tartalmakat, aminek következményeként az eredeti, szándékolt jelentéstartalom is változhat. Az online nyilvánosságban meghatározó internetes platformgazdaság, a mesterséges intelligencia (MI) terjedése egyaránt felforgató hatást gyakorol a hagyományos médiapiacra és kihívások elé állítja a jogi szabályozást. A felforgató, romboló technológiák sajátossága, hogy a hatályos jogi kereteket feszegetik, hiszen a korábbi technológiai szinthez igazodó szabályozási eszközök elégtelenek, vagy éppen kiüresedetté válhatnak. Az elégtelen vagy kiüresedett szabályozás következtében a hagyományos piaci szereplők és az innovatív technológián alapuló szolgáltatások nyújtói között versenyegyenlőtlenség alakulhat ki, amely szélsőséges esetben valamely szolgáltatástípus piaci ellehetetlenülését eredményezheti. Napjaink egyik legjelentősebb technológiaváltása az internet technológiájához és annak egyes sajátos megnyilvánulási formáihoz, a platformokhoz kapcsolódik. A platformok és azok sajátos típusai, a közösségi platformok a modern gazdaság egyre meghatározóbb szolgáltatásai. Az online (vagy digitális) platform kifejezést az interneten elérhető szolgáltatások széles körének leírására használják, beleértve a közösségi hálókat (pl. Facebook). A felhasználók jellemzően saját, teljes nevükkel vannak jelen a platformon, és ismerősnek, kapcsolatnak jelölhetik egymást. A felhasználók láthatják ismerőseik tartalmát egy

közös felületen, amelyet hírfolyamnak (*news feed*) vagy kezdőlapnak hívnak. A képmegosztó oldalakon (pl. Instagram) főként képeket osztanak meg egymással a felhasználók, jellemzően becenévvel, felhasználónévvel vannak jelen a portálon, és kiválaszthatják, kit szeretnének követni, vagyis kiknek a képei vagy rövid videói jelenjenek meg hírfolyamukban. A videómegosztó platformokon (pl. YouTube, TikTok) szintén főként becenévvel vannak jelen a felhasználók, saját profiljuk/csatornájuk lehet, és audiovizuális tartalmakat oszthatnak meg egymással, illetve reagálhatnak egymás tartalmaira. A videók hossza változó lehet. A közösségi blogokon (pl. Twitter) a felhasználók egymás posztjait megoszthatják saját profiljukon, továbbíthatják egymásnak saját megjegyzéseikkel együtt vagy anélkül. A felhasználóknak lehetőségük van egymás tartalmának követésére, üzenetek küldésére, képek és videók megosztására. A közösségi piacterek (pl. Marketplace, Ebay) annyiban különböznek a hagyományos webáruházaktól, hogy a szolgáltatások üzemeltetői csupán platformot biztosítanak a felhasználóknak egymás közötti kereskedelemre kínálva lehetőséget. Léteznek egyéb online platformok is, amelyek esetében nem használható a szűk értelemben vett közösségi média fogalom, ilyenek pl. a webáruházak (pl. Amazon, AliExpress), amelyek egy kereskedelmi szereplő által üzemeltetett, termékgazdálkodásra szolgáló oldalak. Ezek nem rendelkeznek semmilyen közösségi funkcióval, a vásárlók legfeljebb értékelhetnek egy adott terméket, de egymással nem tudnak kapcsolatba lépni. A másik ilyen kategória a keresőmotoroké (pl. Google, Bing), amelyek az online elérhető tartalmakat indexálják és teszik kereshetővé bárki számára. A web 3.0: a web harmadik generációja, lehetővé teszi a felhasználók számára a tartalom konvertálását az általuk preferált nyelven, a mesterséges intelligenciát és a személyre szabott keresést is napvilágra hozva. A technológia folyamatosan, robbanásszerűen fejlődik, és a web 3.0 csak mérföldkő, de nem az út vége.

Az egyes internetes szolgáltatásokkal és a közösségi médiával kapcsolatos hazai ágazati szabályozás elsősorban a vonatkozó európai uniós irányelvek átültetése révén alakult ki. A szabályozás első fontosabb állomása az 2000/31/EK irányelv¹⁵²⁹ implementálása volt, amely az Ekertv.¹⁵³⁰ megalkotásával valósult meg. Az Alkotmánybíróság már a 19/2014. (V. 30.) AB határozatában rögzítette: „Az internet nem jogmentes terület, az internetes kommunikációban tanúsított emberi magatartások és formák a jogi szabályozás tárgyát képezhetik. Alkotmányossági szempontból tehát az új technológiák által nyújtott tereken és felületeken, valamint kommunikációs csatornákon – így az interneten zajló nyilvános kommunikációban érvényesítendő az Alaptörvényben rögzített alapvető jogok és kötelezettségek. (...) a blog és komment is közlésnek minősül, s mint ilyen az Alaptörvény IX. cikk védelmi körébe esik.”¹⁵³¹ Az Alkotmánybíróság döntése alapján nincs alkotmányossági akadálya a közösségi média jogi szabályozásának. Az online platformok sokféle üzleti modell szerint működnek, lehetővé teszik a felhasználók számára, hogy harmadik fél által szolgáltatott információkat keressenek, a kereskedők és a fogyasztók közötti szerződéses ügyleteknek biztosítanak felületet, vagy különféle termékeket és szolgáltatásokat – ideértve a digitális tartalmat is – reklámozzanak és értékesítsenek. Az online platformokhoz sorolhatók többek között a keresőmotorok (Google), a közösségi média (Facebook), az összehasonlítást kínáló oldalak (Booking.com), a felhasználói visszajelzéseket, véleményeket tömörítő oldalak (Tripadvisor), az online piacterek (Amazon, Alibaba, Ebay) vagy az alkalmazások, applikációk áruházai (Apple App Store, Google Play). Az online platformok közvetítőként funkcionálnak a vállalkozás és a fogyasztó között. Az e-kereskedelemben érintett vállalkozások (ellentétben az átlagos fogyasztóval) jelentős összegeket fektetnek be a technológiai kutatásba és fejlesztésbe, és a technológiai

¹⁵²⁹Az Európai Parlament és a Tanács 2000/31/EK irányelve (2000. június 8.) a belső piacon az információs társadalommal összefüggő szolgáltatások, különösen az elektronikus kereskedelem, egyes jogi vonatkozásairól (Elektronikus kereskedelemről szóló irányelv)

¹⁵³⁰2001. évi CVIII. törvény az elektronikus kereskedelmi szolgáltatások, valamint az információs társadalommal összefüggő szolgáltatások egyes kérdéseiről

¹⁵³¹19/2014. (V. 30.) AB hat. Indokolás [50]

főlény egyben azt is jelenti, hogy a vállalkozás alapvető befolyással bír a döntéshozatali környezet megtervezésére: nyomon követheti a fogyasztói magatartást a megfigyelésre alapozott, az önként megadott, összegyűjtött adatok alapján, és személyre szabottabbá teheti szolgáltatását, biztosíthatja a fogyasztó igényeihez kapcsolódó kényelmi funkciót. Az online környezetben az adatbányászat, a marketing célú profilalkotás és az algoritmusok (mesterséges intelligencia-rendszerek) alkalmazásával a fogyasztó személyes körülményei, jellemzői is kiismerhetők. A versenyfolyamat torzulása zavarokhoz, a piaci egyensúly felborulásához vezethet, az állami beavatkozás célja pedig e zavar enyhítése vagy megszüntetése, a fogyasztók magas szintű védelme. E dolgozat fogyasztóvédelmi megközelítésből kíván bemutatni az online térben tetten érhető, egyes manipulatív kereskedelmi gyakorlatot, ehhez mindenekelőtt át kell tekinteni az átlagfogyasztó jellegzetességeit.

2. ÁTLAGFOGYASZTÓ AZ ONLINE (ÉS OFFLINE) TÉRBEN

Mind az uniós, mind a magyar jogalkalmazás az átlagfogyasztó koncepcióját helyezi középpontba. A UCP¹⁵³² Irányelv 5. cikk (2) bekezdése a kereskedelmi gyakorlat tisztességtelensége kapcsán generálklauzula-jellegű megfogalmazást használ; a kereskedelmi gyakorlat tisztességtelen, amennyiben ellentétes a szakmai gondosság követelményeivel és a termékkel kapcsolatban jelentősen torzízza vagy torzíthatja azon átlagfogyasztó gazdasági magatartását, akihez eljut, vagy aki a címzettje, illetve amennyiben a kereskedelmi gyakorlat bizonyos fogyasztói csoportra irányul, a csoport átlagtagjának a gazdasági magatartását. Az ún. „tájékozott fogyasztó” (informed consumer) áll az uniós jogalkotás középpontjában. Ez az átlagfogyasztó tud élni a modern fogyasztói társadalom által biztosított jogokkal (választási, szerződéskötési, elállási jog) és eszközökkel (panaszjog, cserejog, szerződésmódosítás, bíróság előtti jogérvényesítés), átgondoltan, helyesen hozza meg döntéseit. Ez a fogyasztói modell a jól informált, körültekintő és értelmes átlagfogyasztó képe.

Az átlagfogyasztó a magyar joggyakorlat szerint is az átlagos, észszerűen jól informált, körültekintő és figyelmes fogyasztó. Ő az utca embere, a nagy többséghez hasonló mindennapi ember. Az ilyen átlagos fogyasztó az adott helyzetben általában elvárható figyelmességgel és körültekintéssel jár el, nem szélsőséges személy, nem rendkívüli képességekkel rendelkező, kiemelkedő tudású, de nem is korlátozott beszámítási képességű. Az átlagfogyasztó nem gyanakszik, bízik az üzleti tisztesség követelményének érvényesülésében, abban, hogy a számára adott tájékoztatás igaz, pontos. Az átlagfogyasztó a saját tapasztalatait figyelembe veszi a reklámállítások értelmezésekor, ez azonban nem jelenti azt, hogy a reklámozó bármit állíthat, hiszen a fogyasztó a saját tapasztalata alapján úgyis tudja, hogy az nem igaz. Nem köteles utánajárni a reklámállítások valóságának, nem kell ellenőriznie azokat, sőt kételkednie sem kell bennük, bizalommal fordul a reklámok felé. Az átlagfogyasztó tulajdonságainak, viselkedésének megállapítása során a jogalkalmazó nincs kötve a vállalkozások által szolgáltatott vagy más forrásokból származó piaci adatokhoz, piackutatásokhoz, azonban ezeket figyelembe veheti. A magyar hatóságok és bíróságok a 2005/29/EK irányelv¹⁵³³ (18) preambulumbekkezdését szem előtt tartva saját mérlegelési jogkörükben határozzák meg az átlagfogyasztó adott esetben tanúsított jellegzetes viselkedését. A hatósági döntésekkel szembeni bírósági eljárások során a vállalkozásoknak lehetősége van annak bizonyítására, hogy a hatóság tévesen állapította meg az átlagfogyasztó tulajdonságait, a kereskedelmi gyakorlatnak a fogyasztók üzleti döntéseire gyakorolt hatását.¹⁵³⁴ Az UCP Irányelvet a magyar jogba implementáló, a fogyasztókkal szembeni tisztességtelen kereskedelmi gyakorlat tilalmáról szóló 2008. évi XLVII. törvény (Fttv.) indoklása kiemeli: „az „átlagfogyasztó” fogalom nem került átvételre, azonban a törvény 4. § (1) bekezdése tartalmilag azonos követelményt fogalmaz meg azáltal, hogy a kereskedelmi gyakorlat megítélése, az üzleti döntés befolyásolásának vizsgálata során az olyan fogyasztó magatartását veszi alapul, aki észszerűen tájékozottan, az adott helyzetben általában elvárható figyelmességgel és körültekintéssel jár el”. Az Fttv. 3. § (1) bekezdése tiltja a tisztességtelen kereskedelmi gyakorlatot. A 3. § (2) bekezdése meghatározza, hogy tisztességtelen az a kereskedelmi gyakorlat, amelynek alkalmazása során a kereskedelmi gyakorlat megvalósítója nem az észszerűen elvárható szintű szakismerettel, illetve nem a jóhiszeműség és tisztesség elvének megfelelően elvárható gondossággal jár el (a továbbiakban szakmai gondosság követelménye), és amely érzékelhetően rontja azon fogyasztó lehetőségét az áruval kapcsolatos, a szükséges információk birtokában meghozott tájékozott

¹⁵³² A rövidítés a gyakorlatok angol elnevezéséből (= unfair commercial practices) ered

¹⁵³³ AZ EURÓPAI PARLAMENT ÉS A TANÁCS 2005/29/EK IRÁNYELVE (2005. május 11.) a belső piacon az üzleti vállalkozások fogyasztókkal szemben folytatott tisztességtelen kereskedelmi gyakorlatairól, valamint a 84/450/EGK tanácsi irányelv, a 97/7/EK, a 98/27/EK és a 2002/65/EK európai parlamenti és tanácsi irányelvek, valamint a 2006/2004/EK európai parlamenti és tanácsi rendelet módosításáról („Irányelv a tisztességtelen kereskedelmi gyakorlatokról” - rövidített elnevezése: UCP Irányelv)

¹⁵³⁴ ZAVODNYIK József: A tisztességtelen kereskedelmi gyakorlatok szabályozása és joggyakorlata Magyarországon. *Debreceni Jogi Műhely*, 2020/1-2., pp. 165-188.

döntésre, akivel kapcsolatban alkalmazzák, illetve akihez eljut, vagy aki a címzettje, és ezáltal a fogyasztót olyan ügyleti döntés meghozatalára készteti, amelyet egyébként nem hozott volna meg (a továbbiakban a fogyasztói magatartás torzítása) vagy erre alkalmas. Az UCP Irányelv alkalmazásáról szóló Bizottsági munkadokumentum – bár nem bír kötelező erővel – egyenesen azt mondja ki, hogy „az átlagfogyasztó kritikus, piaci magatartásában tudatos és körültekintő személy, tájékozódik a termékek minőségéről és áráról, és hatékony választásokat tesz”.

A hazai bírói gyakorlat szerint az észszerűen eljáró fogyasztó nem köteles további kutakodást folytatni annak érdekében, hogy a hozzá eljuttatott üzenet valóságnak megfelelő, teljes tartalmát megismerje. A fogyasztói tudatosság – ahogy arra a hazai bírói gyakorlat rámutatott¹⁵³⁵ – nem terjed ki arra, hogy az adott reklám tartalmában kételkedjen, annak valóságtartalmát ellenőrizze, az azzal ellentétes körülményeket vagy azok cáfolatát keresse (BH2015. 87.). Eme mutatók tehát óvatosan kezelendők, hiszen az átlagfogyasztó védelemre szorul, még akkor is, ha olyan helyzetben van, hogy meg tudja szerezni a rendelkezésre álló információkat és okosan tud cselekedni azok alapján. Az átlagfogyasztóval, illetve - az érem másik oldaláról szemlélve - a tájékoztatás közreadójával szemben támasztott követelmények mindig a konkrét áruktól vagy szolgáltatásoktól, a piac azonosításától függőek. Az elvárhatóság szintjéig - az Európai Bíróság gyakorlata alapján - három lépésben lehet eljutni, először a célközönséget kell meghatározni, figyelembe véve, hogy egy vagy több tagállamot érint a tájékoztatás, illetve, hogy az milyen nyelven érhető el. A következő fázis meghatározni a célközönség átlagfogyasztóinak elvárásait és feltételezéseit. A harmadik lépésben pedig azt vizsgálja a közösségi szerv, hogy a vállalkozás tájékoztatása a fogyasztói döntést jelentősen befolyásolta-e. A fogyasztók a magyar versenyhatóság szerint sem képeznek homogén csoportot. A GVH figyelembe veszi a fogyasztói tudatosság szintjét, valamint a piac és az érintett termék jellegét. A reklámállítás fogyasztók megtévesztésére való alkalmassága vizsgálata körében abból kell kiindulni, hogy ki a célközönség, azaz mely fogyasztói réteghez szól a reklám üzenete, kiket akar ösztönözni a reklámozott termékek megvásárlására. A GVH szerint a fogyasztó a döntéseiben a várható hasznosság maximalizálására törekszik, a számára legjobbnak tűnő alternatívát választja, és ésszerű mértékű információkeresést folytat. A fogyasztói döntés azonban csak ideáltipikus esetben alapul tökéletes informáltságon, hiszen az információk megszerzése időt, pénzt, mentális és fizikai fáradságot igényel. A GVH ezért csak azt várja el a fogyasztótól, hogy tényleges tudásszintje a racionális tudásszinttel egyezzen meg. A fogyasztóval szemben is elvárás tehát, hogy ésszerű mértékig maga is hozzájáruljon a megfelelő döntés megszületéséhez, de ez nem jelentheti a tájékoztatási kötelezettség parttalan áthárítását reá. A GVH azon magatartásokkal szemben lép fel, melyek során a vállalkozások okozzák a fogyasztó információhiányát, nem pedig maga a fogyasztó felelős az információhiányért, illetve az információhiány nem eleve elkerülhetetlen.

Az UCP Irányelv technológiasemleges, hatálya kiterjed az offline és a digitális ágazatban működő különböző kereskedőkre, az online közvetítőkre, az offline és az online környezetben elkövetett jogsértésekre is. A digitális környezet sajátosságai azonban a kereskedelmi gyakorlatok körében újszerű megoldásokat, és ezek között meg nem engedett módszereket és technikákat is generálnak. Az egyes marketing kommunikációs eszközök különböző terjedelmű információ átadására képesek. A reklámban a vásárlói döntés meghozatalához szükséges valamennyi lényeges információt meg kell adni, mégpedig olyan pontosan, hogy az alapján a fogyasztó reális képet alkothasson az adott termékről, annak reklámozott tulajdonságáról. Ez tehát akkor is versenyjogi elvárás, ha a reklámhordozó terjedelmi- vagy időkorláta, a reklám észlelésének sajátosságai, illetve egyéb más ok miatt jellemzően csak kevés információt tud közreadni. Tekintsünk át néhány jogesetet, korántsem a teljesség igényével.

¹⁵³⁵ Fővárosi Ítéletábla 2.Kf.27.024/2012/10. szám

3. BECSALOGATÓ HATÁSÚ REKLÁM

Egy reklám hatása nem szűkíthető le arra, hogy hányan érdeklődnek az áru iránt, vagy hányan vásárolják meg azt. Az adott termék iránti kereslet befolyásolásán túlmenően (pl. egyfajta „becsalogatással”) hatást gyakorolhat a vállalkozás a termékei forgalmára, illetve az általános közmegítélésére.

3.1. Kúria, Kfv.II.37.672/2022/8.

Az Alza.hu Kft. (Alza.hu) a 2018. január 22 – 31 között megtartott „Black Friday” akciója kapcsán az akció népszerűsítésére alkalmazott kereskedelmi gyakorlatának képi és szöveges megjelenítésével azt a benyomást keltette a fogyasztókban, hogy az akcióval a fogyasztók nagyon jelentős mértékű, akár 80%-os kedvezményre tehetnek szert a fenti időszak alatti vásárlásuk esetén, holott az akcióban részt vevő termékek csupán egy szűk és atipikus köre volt ténylegesen elérhető 80% feletti kedvezménnyel. A GVH a 2020. augusztus 5. napján kelt VJ/39/2018. számú határozatában megállapította, hogy az I. és a II. rendű felperes (Alza.hu és cseh alapítója) – 2018. január és 2019. február között 6 alkalommal tartott – „Black Friday” kampányai népszerűsítésére szolgáló kereskedelmi kommunikációja során tisztességtelen kereskedelmi gyakorlatot folytatott, ezért 862.000.000 forint versenyfelügyeleti bírságot szabott ki. A GVH. az érintett piac vonatkozásában rögzítette, hogy a felperesek kereskedelmi gyakorlata a www.alza.hu webáruházban és az Alza.hu mobilapplikációban megvásárolható valamennyi termék fogyasztók általi megvásárlását célozta, vagyis a teljes árukészlettel és annak eladása ösztönzésével állt közvetlen kapcsolatban. Kifejtette, hogy a fogyasztók az I. és II. rendű felperestől is vásárolhattak terméket attól függően, hogy az mely raktárban áll rendelkezésre, illetőleg tekintettel a közöttük meglévő kapcsolatra és szerződéses viszonyra, mindkettőjüknek bevétele származott a www.alza.hu webáruházon keresztül történő termékértékesítésből, ezért a vizsgált magatartás megvalósítása a II. rendű felperesnek is közvetlen érdekében állt. Mivel az ügyleti döntés meghozatalának folyamatában a fogyasztók figyelmének reklámok általi felkeltése is az ügyleti döntés része, ez nem történhet tisztességtelen módon. A vállalkozás által kínált kedvezmény nyújtásáról való tájékoztatás kétségtelenül hatást gyakorolt a fogyasztóra és alkalmas volt a webáruházba történő „becsábítására”. A felperesek által alkalmazott kampány az Fttv. 4. § (1) bekezdése szerinti észszerűen eljáró átlagfogyasztót vette alapul. A promóciós kampányok kiemelt tulajdonsága volt, hogy azok ideje alatt akár 80%-os kedvezményt is el lehet érni, bizonyos termékek a képi megjelenés után ezen kiemelt tulajdonsághoz lettek csatolva. Habár a termékek egyikénél sem állították, hogy pontosan ez az a termék, amelyre a 80% kedvezmény teljesülne, azonban a reklámokban közvetlenül az „akár 80% kedvezmény” rögzítése után jelentek meg akként, hogy a „most vásárolj szuper áron!” narrációval együtt váltak láthatóvá. Az „akár” szó üzenete az, hogy a meghirdetett termék nem minden esetben, hanem bizonyos korlátozások, feltételek teljesülése esetén érhető el. Mindezen képi megjelenítés alapján azonban a fogyasztó észszerűen juthatott arra a következtetésre, hogy az ezen termékekhez hasonló termékek mégiscsak megszerezhetők az ígért 80%-os kedvezménnyel. A „Black Friday” kampány azt az üzenetet közvetítette az átlagos fogyasztó részére, hogy korlátozott ideig (1-2 héten át) igen jelentős kedvezménnyel érhető el bizonyos, pontosan körül nem írt és fel nem sorolt termékek. A reklámban megjelenített termékek a fogyasztók által elsődlegesen preferáltak (ún. húzótermékek) voltak, ugyanakkor azok egyike esetében sem teljesült 80%, vagy azt meghaladó kedvezmény. A 80%, vagy azt meghaladó kedvezmény az első kampányban az összes kedvezményes termék 1,46%-át (néhány telefontok), a második kampányban 0,33%-át (futball labda, futball kapu, konzoljáték, műanyag zsák), a harmadik kampányban 0,37%-át (citrus facsaró, futball cipő, futball labda, videójáték, társasjáték, élelmiszerek sugárzását mérő eszköz), negyedik kampányban 0,61%-át (futball cipő, futball kapu, videójáték, konzol,

társasjáték, élelmiszerek sugárzását mérő eszköz, sampon, hajkefe, televízió, LED izzó, karóra), ötödik kampányban 0,91%-át (futball labda, autós hűtőtáska, autó ablakvédő, videójáték, karóra), hatodik kampányban 0,42%-át (futball labda, levegőtisztító, táska, LED izzó, gyermek kerékpár ruha, lámpa) érintette. Az ilyen kedvezménnyel elérhető termékek döntően marginális, kiegészítő termékek voltak, melyek átlagára 1.000-2.000 forint volt.

A GVH határozatot felülvizsgáló elsőfokú közigazgatási bíróság¹⁵³⁶ szerint egységes a bírói gyakorlat abban, hogy a reklámoknak önmagukban is pontosnak, valósnak kell lenniük. A jogsértés megállapítása szempontjából irreleváns, hogy az észszerűen eljáró fogyasztóknak esetlegesen utóbb módjában állt a teljes körű tájékoztatás megszerzése, mert a tájékoztatás a jogsértő információ közreadásával befejeződött, a megtévesztésre alkalmas reklám közzétételével megvalósult. A Kúria Kfv.II.37.672/2022/8. számú felülvizsgálati döntésében kiemelte, hogy nem várható el a fogyasztótól, hogy egy adott reklám tartalmában kételkedjen, annak valóságtartalmát ellenőrizze és az azzal ellentétes körülményeket vagy az állítást cáfoló körülményeket keresse, kutassa. Amennyiben tehát a fő üzenetben a felperesek a reklámkampány során 80%-os kedvezményt kommunikálnak a főprofiljukhoz tartozó termékekre történő utalással, akkor mind a kedvezménynek, mind a termékkörnek igazodnia kell a reklámban foglaltakhoz annak érdekében, hogy a kereskedelmi gyakorlat ne legyen megtévesztő. Versenyjogi elvárás, hogy az ígért előny reálisan, életszerűen elérhető legyen az átlagfogyasztó számára. A felperesek azonban a kedvezményhez kapcsolódóan magasabb átlagárú termékekre utaltak úgy, hogy a reklám fő üzenetét képező kedvezmény éppen ebben a kategóriában nem volt elérhető. Nincs jogi relevanciája annak, hogy létezett olyan termék, amelyre megvalósult a 80% kedvezmény, mert csak a kínált termékek szűk körében (egy kampány során 2% alatt, öt kampány esetén 1% alatt) volt elérhető. Miután az ígéretek ellenére a vizsgált kedvezmény eleve nem a jellemző termékkörökre valósult meg és az is a termékportfólió rendkívül alacsony részét érintette, az Advertising Standards Authority (a továbbiakban: ASA) döntés szerinti, a termékek 10%-át elérő megtakarítás sem volt ténylegesen elérhető. Amennyiben a felperesek nem kínálnak elegendő, a reklámban megjelenített kedvezménnyel érintett, tipikusnak tekinthető terméket, akkor a termékek 1-2 %-ánál megvalósuló kedvezmények csak egy nem objektív és nem tipikus termékkínálat vonatkozásában érvényesülnek. A vizsgált kereskedelmi kommunikációk objektíve alkalmasak voltak a fogyasztók megtévesztésére, mert az átlagfogyasztókban téves képzet alakulhatott ki annak reális lehetőségét illetően, hogy 80% kedvezmény mellett vásárolhatnak.

A Kúriához benyújtott felülvizsgálati kérelem lényegi elemét képezte, hogy a Black Friday kampányok az online térben valósultak meg, e körben pedig a körülmények változása folytán az átlagos fogyasztó által meghozott üzleti döntés fogalmának újra értelmezésére lenne szükség, ezért téves a GVH azon megközelítése, hogy az online térben ugyanúgy érvényesül az ún. „becsalogató” hatás a tisztességtelen kereskedelmi gyakorlatokkal kapcsolatban. A felülvizsgálati kérelem érvelése szerint ez az online térben nem valósult meg, ugyanis az eladó nem képes személyes rábeszélést alkalmazni, vagy más módon meggyőzni a potenciális vásárlót a nála történő vásárlásról. Ha a tudatos fogyasztók egy ígért árengedményt nem kapnak meg azonnal, egy kattintással, néhány másodperc alatt elnavigálnak egy másik honlapra, más webáruházat választanak maguknak, és általánosságban is büntetik az így őket megtévesztő vállalkozásokat. A webáruházak közötti választásban ráadásul az ár-összehasonlító oldalak is segítik a fogyasztót, így másodpercek alatt talál „helyettesítő boltot” magának. Mindezek alapján azt állították a felperesek, hogy a GVH által felhívott joggyakorlatnak az online térben való alkalmazása megalapozatlan.

¹⁵³⁶ Fővárosi Törvényszék 105.K.700.283/2022/5. számú ítélete

A Kúria a *Kfv.II.37.672/2022/8. számú* döntésében rámutatott, hogy az ügyleti döntés meghozatala, annak jogi megítélése független attól, hogy az offline, vagy online térben történik. Az üzletlátogatás fizikai szempontjai az offline áruk és szolgáltatások kapcsán kialakult gyakorlatban sem bírnak relevanciával, mivel a fogyasztó döntése az adott értékesítő, szolgáltatást nyújtó felkeresésében nyilvánul meg, történjen az akár offline, akár online térben. A Kúria hangsúlyozta, hogy a felperesi érveléssel szemben a tisztességtelen kereskedelmi gyakorlat megállapításánál nem az a fogyasztói mozzanat bírt kiemelt jelentőséggel, hogy a figyelemfelkeltésre alkalmas megtévesztő reklám következtében az üzletbe belépő (az adott weboldalra rákattintó) fogyasztó utóbb e szándékát megváltoztatja-e. A jogsértés ugyanis a megtévesztő, a fogyasztó magatartását torzító, „üzletbe becsalogató” kereskedelmi reklámmal már önmagában megvalósult. Erre figyelemmel az offline és online kereskedelem között nincs olyan lényegi eltérés, amely a fogyasztó ügyleti döntése másként történő értékelését indokolná. Az ügyleti döntési folyamat része a figyelemfelkeltés is (*Kfv.III.37.020/2014/20.*, *Kf.III.38.283/2018/12.*, *Kfv.III.37.645/2018/8. számú* döntés). Nemcsak akkor megtévesztő a kereskedelmi gyakorlat, ha a fogyasztót olyan ügyleti döntés meghozatalára készíti, amelyet egyébként nem hozott volna meg, hanem már akkor is, ha erre alkalmas a kereskedelmi gyakorlat. A reklámállításokat az átlagos, észszerűen figyelmes, körültekintő, jól informált fogyasztó oldaláról kell megítélni. A fogyasztó akkor tud reális képet alkotni az adott üzenet tartalmáról, ha az önmagában igaz, pontos információt hordoz. Az átlagos fogyasztó nem köteles további kutakodást folytatni annak érdekében, hogy a hozzá eljuttatott üzenet tartalmát pontosítsa, kiegészítse, esetleg korrigálja a teljes körű, valós tájékozódás érdekében, bíznia kell abban, hogy a reklámállítások önmagukban teljesítik ezt a követelményt. A felperesek érvelése alaptalan a körben is, hogy az online kereskedelem, illetőleg a vizsgált „Black Friday” kampány esetén az átlagfogyasztó személyét másként kellene figyelembe venni, mert a fogyasztó azon döntése között, hogy belép-e az üzletbe vagy rákattint-e a kereskedő weboldalára a fogyasztó (reklám által befolyásolt) szubjektív elhatározása tekintetében lényegi különbség nincs. Nincs tehát szükség a Kúria döntése által alátámasztottan külön „internetező átlagfogyasztó” definícióra.

4. AZ INGYENESSÉG ÍGÉRETE

Az Fttv. mellékletének 20. pontja értelmében tisztességtelen kereskedelmi gyakorlat az áru ingyenes, díjtalan, térítésmentes vagy hasonló jelzőkkel való leírása, ha a fogyasztónak a kereskedelmi gyakorlatban való részvétellel és az áru birtokbavételével, illetve fuvarozásával összefüggő elkerülhetetlen költségeken felül bármit is fizetnie kell. Az Fttv. 6. §-a szerinti értékelés (fogyasztó megtévesztése) körében vizsgálendő, hogy a kapott információ alkalmas volt-e a fogyasztók döntésének torzítására.

4.1. *Kúria, Kfv. II.37.243/2021/11.*

A Facebook ún. súgóközpontjában 2019. október 23-ig az alábbi tájékoztatás volt olvasható: *„A Facebook használata pénzbe kerül? Igaz, hogy a Facebook díjat fog felszámítani az oldal használatáért? Nem. A Facebook ingyenes oldal, és soha nem fogja megkövetelni, hogy további használatáért fizetni kelljen.”* A felperessel (Facebook) szemben 2016. október 10-én indított a GVH versenyfelügyeleti eljárást a felperes szabályzataival összefüggésben, majd az eljárást kiterjesztette a Facebook weboldalon 2010. január 1. napjától olvasható, a Facebook szolgáltatás ingyenességének állításával kapcsolatos jogsértésre, annak vizsgálatára, hogy az ingyenességre vonatkozó állítás a Fttv. szerinti megtévesztő tényállást megvalósította-e. Az alperes (GVH) az eljárás során többek között vizsgálta a felperes információs gyakorlatát a GDPR-ral összefüggésben; vizsgálta a Facebook-ra a felhasználók részéről történő regisztrációs folyamatot, megállapítva, hogy a www.facebook.com weboldalon vezetéknev, keresztnév, mobiltelefonszám vagy e-mail cím, jelszó, születésnap, és a regisztráló neve megadásával lehet Facebook fiókot létrehozni, és a fiók létrehozása gombra történő kattintással a fogyasztó elfogadja a Facebook felhasználási feltételeit, és azt is kijelenti, hogy elolvasta az adatkezelési szabályzatot, beleértve a cookie-k használatáról szóló dokumentumot is. Az alperes (GVH) az érintett piac kínálati oldalán az ingyenesként vagy zero árként kínált online platformokat, a keresleti oldalon a gazdasági tevékenységükön kívül eső célok érdekében eljáró természetes fogyasztókat azonosította, utalva az ún. FOMO (Fear Of Missing Out)-hatásra, az UCP irányelvre, az UCP irányelv végrehajtásához kapcsolódó Európai Bizottsági munkadokumentumra, továbbá az ausztrál versenyhatóság digitális platformokkal kapcsolatos előzetes riportjára, az OECD zero áras termékek nyújtásán alapuló üzleti modelleket elemző háttéranyagára. A GVH határozat indokolása szerint a Facebook felhasználók mint fogyasztók vonatkozásában ügyleti döntésnek minősül a Facebook platformra való belépés, a regisztráció, a Facebook profil létrehozása, a platformon történő felhasználói aktivitás, a platformról elérhető szolgáltatások igénybevétele, termékek megrendelése, a platformon kívüli oldalak kedvelése, megosztása, a frissítések, egyéb beállítások, adatvédelmi hirdetések célzását segítő beállítások használata vagy annak hiánya, a Facebook profil törlése, illetve a platform használatának abbahagyása. Ezen ügyleti döntéseknél, ha a fogyasztókban nem tudatosult, hogy az adott termék egy piaci szereplő által piaci alapon nyújtott szolgáltatás, illetve a terméket nem minden kötelezettség vagy elköteleződés nélkül használják, akkor tévedésben voltak az adott termék lényegét és ellenértékét, így végső soron saját ügyleti döntésük lehetőségének természetét illetően. Az érvelés szerint amennyiben a felhasználók a felperes üzleti modelljével teljes mértékben tisztában lettek volna a vizsgált időszakban, valószínűsíthetően szélesebb körben mérlegelték volna, hogy igénybe kívánják-e venni a Facebook szolgáltatást vagy sem. A határozat indokolása szerint az Fttv. melléklete 20. pontja alapján bár ún. „feketelistás” tisztességtelen kereskedelmi gyakorlat az áru ingyenes, díjtalan, térítésmentes vagy hasonló jelzőkkel való leírása, ha a fogyasztónak a kereskedelmi gyakorlatban való részvétellel és az áru birtokbavételével, illetve fuvarozásával összefüggő elkerülhetetlen költségeken felül bármit is fizetnie kell, ennek ellenére az adott ügyben az ingyenességre vonatkozó állítás mégsem feketelistás kereskedelmi gyakorlatként értelmezhető, hanem megtévesztő, a szolgáltatás

ellenértékével, árával kapcsolatos állításként a Fttv. 6. §-a alapján. A határozat érvelése szerint az ingyenességre utalás befolyásolta a fogyasztókat az ügyleti döntések meghozatalában, a fogyasztót a szolgáltatás igénybevételére ösztönözte. A GVH a felperes által nyújtott szolgáltatás egyértelmű ellenértékének az adatot jelölte meg, a fogyasztó személyes adatait, és az adott ügyletet egy olyan ún. barter jellegű ügyletnek minősítette, ahol a fogyasztó a szolgáltatás használatáért a használathoz kapcsolódó adataival teljesíti a használat ellenértékét. Az indokolás szerint a felperes számára gazdasági értékkel nemcsak az átadott személyes adatok bírnak, hanem a felhasználói aktivitás is, ugyanis fontos piaci szempontból, hogy a fogyasztó mit kedvel, mit követ, mit és hogyan fogyaszt a felhasználó platformján keresztül. A fogyasztók részéről van tehát ellenszolgáltatás, és a felperes részére akkor válnak pénzzé a megadott adatok, amikor a hirdetők kereskedelmi gyakorlatot tesznek közzé a weboldalon, tehát amikor a fogyasztók adatai az eljárás alá vont számára közvetlen hasznót jelentenek. Az a tény, hogy a fogyasztók az adatkezelési szabályzat és a jogi és felelősségi nyilatkozat elfogadásával beleegyeztek az adataik gyűjtésébe, felhasználásába, nem mentesíti a felperest a felelősség alól, mindez nem módosít azon a körülményen, hogy valótlan módon ingyenesként hirdette szolgáltatását.

Az elsőfokú közigazgatási bíróság¹⁵³⁷ szerint a közigazgatási jogvita releváns kérdése az volt, hogy a felperes által alkalmazott ingyenességre vonatkozó állítás az Fttv. 6. § (1) bekezdés c) pontja szerinti ár, illetve díj fogalmi körébe tartozik-e. A bíróság szerint a felperes alappal hivatkozott arra, hogy az ingyenes szó a magyar értelmező kéziszótár szerint a pénzbe nem kerülőt jelenti, illetve azt, hogy valakit a díj fizetése alól felmentettek. A bíróság érvelése szerint a GVH a jogszabályi rendelkezés értelmezését túllépve saját maga által is elismerten kiterjesztő értelmezéssel állapította meg a felperes terhére a jogsértést.

A Kúria szerint az eljáró törvényszék helyesen állapította meg, hogy az alperes által megfogalmazott, a Facebook használatáért „cserébe” adott adat, információ, és a célzott reklámok „tűrése” nem tartozik az Fttv. 6. § (1) bekezdés c) pontja hatálya alá. Az alperes maga is elismerte, hogy saját értelmezése kiterjesztő. A Kúria elfogadta a kiterjesztő értelmezést annyiban, hogy az ingyenesség alatt a szöveg kontextusától függően akár nemcsak pénzbeli, de más, a fogyasztói döntést befolyásoló, azaz valamilyen azonosítható érdemi – ugyanakkor nem a szolgáltatás immanens természetéből adódó nyilvánvaló (pl. ingyenes hirdetésből élő offline újság) – hátrányt lehet „ellenszolgáltatásnak” és akár a szolgáltatás áráként is értelmezni. Kimondta, hogy az eljáró bíróság helyesen állapította meg, hogy az alperes jogértelmezése átlépi a jogalkalmazói kereteket, jogszabály-módosítás nélkül nem lehet a „ár/díj/árkedvezmény” fogalmába beletartozónak értékelni a fenti feltételeknek meg nem felelő „ellenszolgáltatást.” A Kúria megítélése szerint ellenszolgáltatásnak is csak az olyan hátrány tekinthető az Fttv. 6. § (1) bekezdés c) pontja alkalmazásában, amely a szolgáltatás természetéből immanens módon nem következik, közvetlenül hat és szignifikáns, tehát ügyleti döntés befolyásolására érdemben képes, vagy arra alkalmas. A Kúria ezen tág értelmezés elfogadása során figyelemmel volt arra, hogy az Fttv. 1. sz. Melléklet 20. pontja szerinti feketelistás, ezért mérlegelés nélkül megtevesztő ingyenesség állításának számít az ott meghatározottakon túli minden pénzügyi teher felszámítása, mely szabály alkalmazását az alperes jelen ügyben ki is zárta. Mindebből azonban nem következik a tényállástól és a tájékoztatás kontextusától függően, hogy jogalkalmazói értékelés alapján ne lehetne tisztességtelen egy kereskedelmi gyakorlat, és ne lehetne a tájékoztatás az ingyenesség vonatkozásában megtevesztő. A törvényszék ítélete a Kúria szerint helytállóan hivatkozott az Omnibusz irányelvre¹⁵³⁸, mint olyan jogalkotói aktusra, amely azt támasztja alá, hogy az Fttv. 6. § (1) bekezdés c) pontjában szereplő ár, díj, árkedvezmény, árelőny, és az átültetett UCP irányelv 6. cikk (1) bekezdés d) pontjában szereplő

¹⁵³⁷ Fővárosi Törvényszék 105.K.701.043/2020/14. számú ítélete

¹⁵³⁸ 2019/2161 európai parlamenti és tanácsi irányelv

ár és árkedvezmény fogalmába a digitális szolgáltatás igénybevételével átadott adat, mint lehetséges „adatszolgáltatás” nem tartozik bele.

A Nemzeti Közszerológati Egyetem Információs Társadalom Kutatóintézet (Pünkösty András tudományos munkatárs) a témához kapcsolódva blogbejegyzésében másként vélekedett¹⁵³⁹:

"Az online piacok tekintetében a hálózati hatás, a kétoldalú piacok, az adat felértékelődése és az algoritmikus döntések következtében nagyon könnyen alakul ki domináns helyzet, mivel a győztes mindent visz. Így jutunk el a globális platformokhoz, amelyek sokszor az adott piacon megkerülhetetlenek és antitröszt-alapon nehéz rajtuk fogást találni. Jó példa erre, ahogy a német versenyhivatal Facebook-eljárása (erőfölényes alapon) [lepattant a bíróságról](#) a felülvizsgálati eljárás során. Amivel nem az a baj, hogy a bíróság értékelése némileg cinikusnak hat, amikor azt mondja, hogy a fogyasztó számára teljesen átlátható „deal” az, ahogy a platform igénybevétele során az adatait használja a Facebook. Ez valójában egy, a szakmabelieknek is igen bonyolult „három oldalú piacot” felölölő rendszer. A bíróság döntése meglátásom szerint ott csúszik el, hogy figyelmen kívül hagyja az emberi körülményt. A Bundeskartellamt ugyanis a választás lehetőségének hiányát kifogásolta egy erőfölényes vállalkozással szemben, amikor a felhasználó szabadsága csupán addig tart, hogy vagy elfogadja a Facebook adatkezelési gyakorlatát, vagy elhagyja az amúgy napi felhasználók körében 95%-os piaci részesedéssel bíró platformot. A digitalizáció olyan mértékben szövi át a mindennapjainkat, hogy már nem csupán tudatos, szabad választásnak tűnik, hogy az egyén (de akár egy vállalkozás), regisztrál-e, részt vesz-e, használja-e ezeket a – kétségtelenül hasznos szolgáltatásokat nyújtó – platformokat, hanem életminőség és státuszbeli elvárásokkal összefüggő kérdéssé válik a részvétel vagy kimaradás. Vajon az egyén megteheti-e hogy távol marad a platformon folytatott kommunikációtól, illetve az ott elérhető információktól? Így jutunk el az emberi tényezőhöz, amelynek a szabadsága és szerepe gyakran mintha kimaradna a számításból. Ebből a perspektívából van jelentősége annak, hogy amíg nincs érdemi szabályozás (pl. a küszöbön álló, digitális szolgáltatásokról szóló uniós irányelv), a versenyjog felvállal-e egyfajta őrző szerepet. Az alapjogias adatvédelmi megközelítés önmagában erre láthatóan nem alkalmas. És amennyiben antitröszt-alapon nem lehet kárelméletet érvényesíteni, akkor a fogyasztóvédelem lehet a megfelelő eszköz, amely a fogyasztó, végső soron a személy érdekét védi. A GVH láthatóan [nem fél](#) ebben úttörő szerepet vállalni."

További adalék az NKE álláspont fényében az egységes hírközlési piacon az EURÓPAI PARLAMENT ÉS A TANÁCS 2018. december 11-i (EU) 2018/1972 IRÁNYELVE - az Európai Elektronikus Hírközlési Kódex létrehozásáról (Hatály: 2018.XII.2-2024.X.17.), annak (16) preambulumbekzdése, mely szerint: „Annak érdekében, hogy egy szolgáltatás az elektronikus hírközlési szolgáltatás fogalommeghatározásának hatókörébe tartozzon, rendes körülmények között díjazás fejében kell nyújtani. A digitális gazdaságban a piaci szereplők egyre inkább úgy vélik, hogy a felhasználókra vonatkozó információk pénzben kifejezett értékkel bírnak. Az elektronikus hírközlési szolgáltatásokat gyakran nemcsak fizetés fejében nyújtják a végfelhasználóknak, hanem egyre inkább és mindenekelőtt személyes vagy más adatok rendelkezésre bocsátása ellenértékéeként. A díjazás fogalmába ezért bele kell foglalni az olyan helyzeteket, ahol a szolgáltatás nyújtója az (EU) 2016/679 rendelet értelmében meghatározott személyes adatot vagy más adatokat kérelmez, a végfelhasználó pedig a szolgáltatásnyújtónak tudatosan, közvetlenül vagy közvetve ilyen adatot bocsát a rendelkezésére. Ezenfelül az olyan helyzeteket is magában kell foglalnia, amikor a végfelhasználó anélkül enged hozzáférést az adatokhoz, hogy azokat aktívan rendelkezésre

¹⁵³⁹ LUDOVICA.HU: az NKE tudományos platformja, 2020.01.13, PÜNKÖSTY András, ludovika.hu/blogok/itkiblog/2020/01/13/a-gazdasagi-versenyhivatal-facebook-hatarozata-az-ingyenesseg-ara/ / (letöltve:2023.04.30.)

bocsátaná, többek között személyes adatokhoz, ideértve az IP-címet vagy más automatikusan keletkező információt, mint például a tárolt sütik által gyűjtött és továbbított információk. Az Európai Unió Bíróságának (EuB) az EUMSZ 57. cikkére¹⁵⁴⁰ vonatkozó ítélkezési gyakorlatával összhangban az EUMSZ értelmében díjazásnak minősül az is, ha a szolgáltatónak harmadik fél, nem pedig a szolgáltatás igénybe vevője fizet. A díjazás fogalmába ezért bele kell foglalni azokat a helyzeteket is, ahol a végfelhasználó a szolgáltatáshoz való hozzájárás feltételeként hirdetésekkel szembesül, vagy az olyan helyzeteket, ahol a szolgáltató az (EU) 2016/679 rendelettel összhangban összegyűjtött személyes adatokat pénzre váltja”. Ma már talán a bírói gyakorlat is közelebb állna ez utóbbi állásponthoz.

Most viszont egy igencsak érdekes, nem szokványos, a GVH által azonban gyakorlatban alkalmazott témához érkeztünk, amelyet viselkedési közgazdaságtan néven sommáz a szakirodalom.

¹⁵⁴⁰ A Bíróságnak a C-352/85. sz., Bond van Adverteerders és mások kontra a holland állam ügyében 1988. április 26-án hozott ítélete, ECL I: EU:C:1988:196.

5. VISELKEDÉSI KÖZGAZDASÁGTAN – NEUROMARKETING

5.1. Kúria, Kfv.V.38.235/2021/9.

A Booking.com a honlapján és mobilalkalmazásában elérhető szálláshely-ajánlatokkal összefüggésben a szálláskeresési és foglalási folyamat minden egyes lépésénél figyelemfelhívó, feltűnő színű, betűméretű vagy egyéb kiemeléssel megjelenített olyan sürgető tájékoztatásokat tett közzé, mint pl. „Még 32-en nézik”; „Egyvalaki épp azt fontolgatja, hogy ezen a szálláson foglal”; „Nagyon keresett! Az elmúlt 24 órában 17-szer foglaltak itt.” az „Eddig látott legalacsonyabb ár”, „Nagy fogás”, „Nagyon jó reggelivel az árban” - azt sugallva a fogyasztó számára, hogy amennyiben azonnal nem dönt, egy kiemelten jó ajánlatról, egy jó lehetőségről marad le. A GVH határozata¹⁵⁴¹ szerint az ilyen típusú üzenetek alkalmasak lehetnek olyan pszichés nyomásgyakorlásra, amely a döntési folyamat zavarása révén jelentősen korlátozza vagy alkalmas arra, hogy jelentősen korlátozza a fogyasztónak az áruval kapcsolatos választási vagy magatartási szabadságát, illetve lehetőségét a tájékozott döntés meghozatalára, és ezáltal alkalmas arra, hogy a fogyasztót olyan üzleti döntés meghozatalára készítse, amelyet egyébként nem hozott volna meg. Indokolásában a GVH a FOMO (Fear Of Missing Out) jelenségre, azaz a lemaradástól való félelem jelenségére hivatkozott és kifejtette, hogy a neuromarketing ma már egy külön szakterületté fejlődött a marketingen belül; amelynek vizsgálati tárgya a fogyasztók érzelmeinek változása az üzleti döntés függvényében. Ilyen, a neuromarketing keretein belül, a fogyasztók döntését befolyásoló érzelmek a hiányérzet és az ehhez kapcsolódó versenyhelyzet, és ennek tudatalatti hatása a fogyasztói döntésre. E hatás leegzekletásában az olyan helyzetekben figyelhető meg, amikor valamely külső tényező (válsághelyzet, vagy folyamatosan közölt erre vonatkozó üzenetküldés) hatására kialakul a hiányérzet, és ennek következtében a fogyasztó olyan döntéseket is meghoz, amelyek racionálisan nem magyarázhatók. Az elsőfokú közigazgatási bíróság¹⁵⁴² szerint a sürgető jellegű üzenetek és pozitív értékelések együtthatása olyan pszichés nyomás alá helyezte a fogyasztót, mellyel az azonnali, átgondolatlan döntés meghozatalára készíthette. Az UCP irányelv és azt átültető Fttv. alapján a jogértelmezés szempontjából relevanciával bíró fogyasztói döntés meghozatala olyan folyamat, amelynek nemcsak az egészét, hanem egyes szakaszait is védi a jog. Ez okból minden olyan magatartást jogellenesnek kell minősíteni, amely érdemben kihatással van a fogyasztói döntés meghozatalára. Az üzleti döntés egy folyamat, amely több döntési elemből állhat, magában foglalja a vásárlást megelőző és vásárlás utáni döntéseket is. Az üzleti döntés fogalma nem szűkíthető le arra, hogy a fogyasztó megvásárolja-e a terméket vagy sem. Az üzleti döntési folyamat része a figyelemfelkeltés is (Kfv.III.37.645/2018/8.). A fogyasztó üzleti döntése azon magatartás, hogy a felugró ablakban megjelenő üzenetek hatására az ajánlatot elfogadja vagy elveti. Az agresszív kereskedelmi gyakorlat az Fttv. 8. § (1) bekezdése szerint megvalósulhat a fogyasztó zavarása révén pszichés nyomásgyakorlással, mely alkalmas arra, hogy jelentősen korlátozza a fogyasztónak az áruval kapcsolatos választási vagy magatartási szabadságát, illetve lehetőségét a tájékozott döntés meghozatalára. A keresés során sugalmazott, a foglalási folyamat egészét átható sürgető jellegű üzenetek: „Nagyon keresett”, „Már csak egy szoba maradt”, a fogyasztói döntési folyamat emocionális elemeit célozták, és a pozitív értékelésekkel kiegészítve, a FOMO (Fear Of Missing Out) hatásként leírt jelenségre, azaz a „lemaradástól való félelemre” figyelemmel kiválthattak az átlagfogyasztókból olyan reális érzelmeket, ha nem foglalja le mielőbb a szálláshelyet, lemarad róla, és az átlagfogyasztó tudatos észlelési körén kívül erősíthették fel a benne már elültetett vágyat, hogy a szálláshelyét mihamarabb lefoglalja. A GVH és az elsőfokú bíróság egyaránt úgy ítélte meg, hogy a fogyasztók viselkedésének befolyásolását célzó, az érzelmekre ható kommunikáció (a neuromarketing attitűdök és módszerek, a lemaradástól való

¹⁵⁴¹ VJ/41/2019.GVH Határozat

¹⁵⁴² Fővárosi Törvényszék 106.K.705.404/2020/23. számú ítélete

félelem), a szobák korlátozottságára utaló állítások, mivel a korlátozottan elérhető szolgáltatást a fogyasztók hajlamosak értékesebbként értékelni (scarcity bias) korlátozták az átlagfogyasztónak a termékkel kapcsolatos választási szabadságát.

A Kúria utalt arra, hogy a fogyasztó döntését befolyásoló érzelmek, a hiányérzet, a versenyhelyzet fogyasztói döntésre gyakorolt hatása, a nem megengedett befolyásolás, az agresszív kereskedelmi gyakorlat fogyasztóvédelemben történő tényerését fémjelzi. Az agresszív kereskedelmi gyakorlat megítélésével az EUB több döntésében is foglalkozott. Így a C-628/17. számú ügyben (47. pont) rögzítette, hogy agresszív gyakorlat lehet, ha a futár hangsúlyozza, hogy az általa a fogyasztónak átadott szerződést vagy szerződésmódosítást a fogyasztónak alá kell írnia, amennyiben ez a magatartás jellegénél fogva kényelmetlenséget okoz a fogyasztónak és ezáltal megzavarja a fogyasztó meghozandó ügyleti döntéssel kapcsolatos gondolkodását. E magatartáskategóriába tartozhat egyfelől annak kijelentése, ha a szerződés vagy a függelék aláírásának késedelme azt jelentené, hogy a szerződés vagy a függelék későbbi megkötése csak kedvezőtlenebb feltételek mellett lesz lehetséges, vagy az, hogy a fogyasztónak esetleg kötbért kell fizetnie, vagy a szerződés módosítása esetén a kereskedő általi szolgáltatásnyújtást felfüggesztik. Másfelől ugyanezen magatartáskategóriába tartozhat, ha a futár tájékoztatja a fogyasztót arról, hogy amennyiben a részére átadott szerződés vagy függelék aláírása elmarad vagy késedelmet szenved, a futár kedvezőtlen értékelést kaphat a munkáltatójától (48. pont). Az ítélet szerint nem megengedett befolyásolás útján megvalósuló agresszív kereskedelmi gyakorlatnak minősül különösen akkor, ha a kereskedő vagy a futár tisztességtelen magatartást tanúsít, amellyel olyan nyomást gyakorol a fogyasztóra, amely a fogyasztó választási szabadságát jelentősen korlátozza, ilyen például a fogyasztót kényelmetlen helyzetbe hozó, vagy a meghozandó ügyleti döntéssel kapcsolatos gondolkodását megzavaró magatartás (49. pont).

Az online vásárlásra jellemző fogyasztói magatartás, hogy a lehető legjobb ár-érték arány megtalálása érdekében a fogyasztó igyekszik az elérhető információk birtokába jutni. Egyszerre több ablak is megnyitásra kerül és jellemzően tovább tart a döntéshozatal, mint egy offline vásárlás során. Ennek a típusú böngészésnek kiváló megszakítója lehet a „már csak egy hely maradt ezen az áron!” vállalkozástól érkező üzenet.

A pszichés nyomásgyakorlásnak minősülő, az érzelmekre ható, sürgető vagy zavaró üzenetekkel kiváltott döntéstorzítás online környezetben függetlenül is megvalósítható. Nem elhanyagolható azonban annak ténye, hogy az online környezet hogyan fokozza, kumulálja ezen üzenetek hatását, méghozzá oly módon, hogy a felhasználói felület interfész kialakítása lehetővé teszi, hogy a döntési folyamat minden lépésénél, és a korábbi lépésekhez igazítottan újabb és újabb sürgető üzenetek jelenjenek meg; személyre és szituációra szabott tartalmukban, időzítésükben és elhelyezésükben is a legnagyobb fokú hatékonyságra törekedve. A Booking.com döntés pontosan erre világít rá.

A Nemzeti Közszerológati Egyetem Információs Társadalom kutatóintézet (Pünkösty András) blogbejegyzésében kifejtette:¹⁵⁴³

„A Versenytanács szerint, ezek a foglalási folyamat minden lépését – kiemelt módon – végig kísérő üzenetek azt célozzák, hogy a fogyasztó ne kizárólag a foglalás megkezdéséről döntsön, hanem a foglalást fejezze is be. (Ezt nevezik *konverciónak*: amikor érdeklődőből tényleges foglalást végrehajtó fogyasztóvá válik valaki.) Ezek az üzenetek egy képzelte vagy valós versenyhelyzetbe sodorhatták a fogyasztókat, akik így pszichés nyomást élhettek át, hogy foglalásukat minél gyorsabban fejezzék be. Itt a GVH a versenyjogi jogérvényesítésben úttörő

¹⁵⁴³ LUDOVICA.HU, NKE Információs Társadalom Kutatóintézet, 2020.05.19., PÜNKÖSTY András tudományos munkatárs blogbejegyzése, ludovika.hu/blogok/itkiblog/2020/05/19/a-gvh-booking-com-dontese-es-a-platfmok-a-fogyasztovedelem-az-uj-kartell/ (letöltve:2023.04.30.)

módon hivatkozik a viselkedésközgazdaságtan eredményeire, és végső soron azt vizsgálja, hogy a sürgető üzenetek alkalmasak-e arra, hogy jelentősen korlátozzák a fogyasztók választási szabadságát. A Versenytanács részletesen hivatkozik a „scarcity bias” elnevezéssel illetett fogyasztói magatartásra, a „bandwagon” jelenségére, illetve a „FOMO-hatásra”, amelyek a Versenytanács szerint együttesen a fogyasztó tudatos észlelési körén kívül eső módon („tudatalatti hatást kifejtve”) erősíthették fel a szálláshely lefoglalásának vágyát. A „scarcity bias” azon fogyasztói magatartás, amely szerint akár mennyiségben, akár időtartamban korlátozottan elérhetőnek tűnő terméket a fogyasztók hajlamosak értékesebbnek tekinteni. „Bandwagon” hatásnak azt nevezi a szakirodalom, hogy ha minél több, már meglévő pozitív véleménnyel találkozunk a fogyasztó – amelyet felerősít a foglalási rendszer kialakítása –, akkor hajlamos maga is hasonló következtetésre jutni. A FOMO-hatás (Fear of missing out), azaz a kimaradástól való félelem, amelyet kiválthatnak egyes üzenetek, miszerint ha nem foglalják le a szálláshelyet mielőbb, akkor lemaradhatnak róla. A GVH lényegében azt kifogásolja, hogy ezen technikák egymást kiegészítve ösztönzik a fogyasztót a konverzió irányába, akként, hogy esélyük sincs felismerni azok működési mechanizmusát és védekezni ellenük”.

A Booking.com döntés kapcsán a Pusztahelyi Réka – Czibrik Eszter szerzők is figyelemreméltó gondolatokat fogalmaztak meg tanulmányukban: ¹⁵⁴⁴

„A tisztességtelen kereskedelmi gyakorlatok szabályozása, illetve tágabb körben, a fogyasztóvédelem területén az európai uniós szabályozás abból az általános elképzelésből indul(t) ki, hogy a fogyasztó képes a megfelelő információk birtokában tájékozott és racionális döntés meghozatalára. A hiszékenységet, az akaratérvényesítési képesség gyengeségét kizárólag a sérülékeny fogyasztók csoportja körében ismeri el, szemben az átlagfogyasztó megfontolt, majd hogy nem a „homo economicus” szintjét elérő minőségével. Ezen szabályozási elképzelés hiányosságait tárják fel a viselkedési közgazdaságtan tudományág eredményei, mert rávilágítanak az ember-fogyasztó döntései mögött húzódó és minden embert egyaránt jellemző irracionális tényezőkre, torzító hatásokra. A fogyasztó ezért nem feltétlenül tud optimális döntést hozni akkor sem, ha kellően informált. Az emberi döntéshozatalban szisztematikusan megjelenő olyan irracionális elemekről van szó, amelyek a racionális, illetve a szociális elvárásoknak megfelelő döntési mechanizmushoz képest értelmezhetőek torzításként (bias). Olyan viselkedési minták ezek, amelyek a fogyasztói döntéshozatalt is akaratlanul, jellemzően a tudatalatti szinten módosítják. Ezek a hiányosságok az emberi döntéshozatalt attól független befolyásolják, hogy azt a fogyasztó, mint gazdasági döntést, online vagy offline környezetben hozza-e meg. Véleményük szerint azonban a technológiai környezet jelentősen elősegíti a tudományosan megalapozott, szofisztikált manipulatív technikák alkalmazását, amelyek jobbra a befolyásolt személy által nem érzékelhetőek, mégis a kimenetet, a fogyasztó gazdasági döntését a vállalkozás számára kiszámítható módon képesek torzítani. Felmerül tehát a kérdés, hogy a fogyasztóvédelemnek, azon belül a tisztességtelen kereskedelmi gyakorlatok védelmének a szintje és módszere megfelelő-e. Az információs aszimmetria kiküszöbölése nem garantálja tehát, hogy a fogyasztó racionális döntést fog hozni, illetve azt, hogy a vállalkozás nem tudná ennek ellenére kiaknázni az irracionálisából fakadó sérülékenységet”.

Pázmándi Kinga meglátása szerint¹⁵⁴⁵ „Lényeges kérdés, hogy amíg nincsenek kimunkált normatív megoldások a fogyasztói paradigma változásaira vagy az újszerű jelenségekre, addig a jogalkalmazás képes-e kezelni a jelenségeket. Lehetséges-e, hogy a tagállami szabályozó

¹⁵⁴⁴ PUSZTAHELYI Réka – CZIBRIK Eszter: Online kereskedelmi gyakorlatok tisztességtelensége a Booking.com döntés tükrében. *Miskolci Jogi Szemle*, 2022/1. pp. 84-85.

¹⁵⁴⁵ PÁZMÁNDI Kinga: A jogi értelemben vett fogyasztókép átfarmálódásáról, azaz mit üzen a viselkedési közgazdaságtan a jogi beavatkozás paradigmájáról. *Gazdaság és Jog*, 2020/11-12. pp. 73-77.

hatóságok, bíróságok jogalkalmazásának kellene szintet lépnie, és a differenciált problémákra tagállami szintű, harmonizált megoldást találni. A viselkedésalapú targeting például vajon megfogható-e jogi értelemben vett tisztességtelenségként, azaz lehet azt mondani, hogy eleve tisztességtelen az olyan kereskedelmi gyakorlat, ami a profilírozásra, a behavioral targeting-re alapul? Az UCP tízéves revíziójában például felbukkannak a nyomai annak, hogy a targetálás tisztességtelen, de ennek a kérdésnek a végleges kifutása még több ponton nyitott.

Az ipari forradalmak társadalmi változásainak kutatói már az 1980-as években megjósolták azt, ami a modern piacon - elsősorban az energiaszektorban, a zöld iparban - valósággá is vált. Megjelent a fogyasztó, aki már nem csupán fogyaszt, de egyben termel is. A szélmalomokat és napelemeket telepítő és üzemeltető fogyasztó nem csupán ellátja magát, de a termelt energiát visszaforgatja az ellátórendszerbe, ezáltal szolgáltatóvá is válik, nemcsak egyszerű vásárló, de eladó is egy összetett, szabályozott piacon. A szabályozás ezen a területen sokszor egyenesen a fejlődés akadálya, de legalábbis látványos szerepet játszik a társadalmi szintű alkalmazkodás, kulturális lépésváltás területén. A prosumer nem illeszkedik az általános fogyasztóképbe, a jogi védelmet nem a hagyományos, fogyasztóvédelmi közjogi területeken igényli, és speciális tényező a fogyasztóvédelmi magánjogon belül is.

A korábbi fogyasztókép mellett egy újszerű fogyasztó megjelenésével kell számolni. A fogyasztó nem csupán aktív, hanem proaktív, az influencerek - véleményvezérek, bloggerek, vloggerek - tevékenysége az ismert jogi logikával nagyon nehezen definiálható. A szponzorált reklámhatású kommunikáció itt szétterül egy vegyes természetű, szétszálazhatatlan térben. A fogyasztó egyben maga a reklámozó, az influencer, és egyúttal akár megtestesíti a piaci kontrollt is. Másfelől, ehhez a fogyasztói szituációhoz sajátosan kapcsolódnak egyéb jogi területek, az adatjog mellett az újmédia szólásszabadsága által felvetődő sajátos részterületek, a személyiségvédelem vagy a büntetőjog". Tekintsünk ki napjaink újszerű, proaktív fogyasztójára:

6. INFLUENCER MARKETING

A közösségi média hatására az online felületek térnyerése segítségével a fogyasztók gyorsan és egyszerűen tudnak kapcsolatokat létesíteni. Az online térben lehetőség van képeket, fájlokat, videókat megnézni és megosztani. Az internet adta lehetőségeknek köszönhetően a véleményvezérek egyszerre több csatornán keresztül tudnak kapcsolatot tartani a követőkkel. Az influencers a közösségi médiafelületeken lépnek interakcióba a fogyasztókkal. Az influencer marketing ereje abban rejlik, hogy a célközönség jobban megbízik egy adott befolyással rendelkező emberben, mint egy márkában. A befolyásoló személy észrevétlenül képes felkelteni az érdeklődést a termék iránt. Hiteles véleményt tud adni a termékről, legyen az negatív vagy pozitív. Az influencer képes kommunikálni a közönségével, akik aktívan fogyasztják a készített tartalmat. A fogyasztók ezen a marketingcsatornán keresztül sokkal könnyebben jutnak információhoz, hiszen a tartalmat természetes módon, „barátságos tanácsként” kezelik egy számukra szimpatikus embertől.

A véleményvezérek (az ún. „influencerek”) ismert, népszerű személyek, sztárok, művészek, celebek, akikre sokan kíváncsiak, bejegyzéseiket sokan követik. Az internetes közösségi platformokon a fogyasztók széles köre követi az influencersokat, így az általuk diktált divat- és fogyasztási trendeket is, ezért nagy hatással vannak a követők (a fogyasztók) viselkedésére. A népszerűség, a követők nagy száma jelentős lehetőségeket, üzleti potenciált jelent, így az influencersokkal való együttműködés gyorsan terjedő termék az online marketing világában. Egyetlen kép, videó, több ezer like-ot, megosztást vagy akár több száz ezres megtekintést tud elérni, így a véleményvezérek alkalmazása hatékony tartalommarketing eszközként funkcionálhat, mivel natív módon, egyfajta baráti (bizalmi) ajánlásként tud megjelenni a reklámozó a különböző közösségi felületeken. Ahhoz azonban, hogy valamely személy véleményvezérré váljon, válhasson, nem szponzorált tartalom előállítására is szükség van, hiszen a követők alapvetően nem a fizetett reklámok, szponzorált tartalmak miatt követik az adott oldalt. Ekként azonban a különböző (fizetett és nem fizetett, saját) tartalmak keverednek, jelölés hiányában nem tudják a fogyasztók, mely tartalmak jelenítik meg az adott személy véleményét, és mely tartalmak minősülnek egy piaci szereplő kereskedelmi gyakorlatának. Szükséges továbbá kiemelni, hogy átalakulóban van a médiafogyasztás is, a közösségi média felületeken a hagyományos média felületekhez képest tipikusan a fiatalabb vagy fiatalosabb réteget lehet hatékonyan megszólítani, jellemzően a 16-24 éves korosztályt. A vizsgálatból érintett piac egyik oldalán tehát azok a véleményvezérek állnak, akik - bár személynevük megadásával mintegy magánszemélyként vannak jelen a közösségi média oldalakon - harmadik fél termékeinek, illetve szolgáltatásainak közösségi médiában történő népszerűsítése céljából piaci tevékenységet is végeznek, a gyártók, szolgáltatók számára profiloldalaikat reklámfelületként rendelkezésre bocsátva. A véleményvezér „olyan személy, aki az informális kommunikáció során tanácsot vagy információt nyújt termékről vagy termékcsoporthoz, arra vonatkozóan, hogy a sok közül melyik márka a legjobb, vagy az adott termék hogyan használható. A véleményvezetés egy adottság, amely képes az egyént megfertőzni, és irányítani más emberek attitűdjeit.”¹⁵⁴⁶ A véleményvezérek a vonatkozó megállapodásokat gyakran a tevékenységüknek keretet biztosító gazdasági társaság ügyvezetőjeként jegyzik, illetve a szerződési feltételek minél megfelelőbb kialakítása és képviselőjük érdekében az ezen piacon történő közvetítésre szakosodott ügynökséget, illetve egyéb közvetítő céget vesznek igénybe. A megjelenéssel érintett közösségi média oldalak közül a Facebook, Instagram, Youtube, Snapchat, TikTok emelhetők ki.¹⁵⁴⁷ A piac másik oldalán azok a vállalkozások, piaci szereplők állnak, akik kereskedelmi gyakorlatuk megvalósításához mintegy közvetítőként, kommunikációs csatornaként veszik igénybe a véleményvezéreket, illetve az azok

¹⁵⁴⁶ VJ/44-46/2019. 2. sz. melléklet. Forrás: mediapedia.hu/velemenyezer

¹⁵⁴⁷ VJ/44-44/2019. 2. sz. melléklet. Forrás: IAB Hungary: Influencer marketing kisokos (2019) 12-16. oldal

tevékenységének lebonyolításában közreműködő vállalkozásokat. A piac harmadik oldalán a természetes személyek, a fogyasztók vannak, akik a véleményvezérek által közzétett vagy előállított tartalmak követői, olvasói, fogyasztói, továbbá végső soron ők a fogyasztói a népszerűsített márkáknak, termékeknek, vállalkozásoknak is. Szükséges továbbá kiemelni, hogy a fogyasztók jellemzően magánszemély felhasználóként vannak jelen a közösségi oldalakon, olvassák a véleményvezérek bejegyzéseit, posztjait, követik profil oldalukat, de tekintettel arra, hogy a véleményvezérek nyilvános közösségi oldalakat működtetnek, hiszen céljuk a minél nagyobb követői bázis és nézettség elérése, az általuk megjelenített posztok és tartalmak nem csupán az ún. követőikhez jutnak el, hanem az adott közösségi média oldalon közvetve - az ún. organikus elérések révén - jóval nagyobb számú közösségi média felhasználóhoz is.

A top20 hazai youtuber mindegyike több mint félmillió feliratkozószámmal rendelkezik. Ezek ráadásul különböző műfajokban „mozognak”: a Videómániát megelőző PamKutya párosa főként (zenei) paródiáival lett híres, majd nyitott egyre többféle forma felé, a The VR „gamerek”-nek szól, számítógépes/konzolos játékokat elemeznek, Radics Peti pedig filmeket szinkronizál, illetve szókimondó humorával lett híres, miközben komoly társadalomkritikát is megfogalmaz, jó példa erre a Facebook-idióták sorozata. Nem véletlen, hogy az influencer marketing kézikönyv (2020) szerint voltaképp ezek a véleményformálók lettek az „új médiacsatornák. Mindenekelőtt, amennyiben elsősorban írásos tartalmakat posztolnak, akkor bloggereknek, ha viszont főként videókat, akkor vloggereknek is nevezik őket. Érdekesség viszont, hogy az elsősorban képet posztoló véleményvezérek kapcsán az instagrammer kifejezés jóval kevésbé elterjedt. A blogger és vlogger kifejezés helyett egyébként ma már egyre jobban elterjedtebb az összefogó influencer – szögezi le a How Cool Brands Stay Hot portál (2016). Hiszen előbbiek, vagyis a blogger és vlogger csak annyit jelentenek, hogy az illető tartalmat gyárt, egyfajta content-creator, az influencer szó viszont azt mutatja, hogy hatást gyakorol, hogy olyan, akikre érdemes hallgatni, figyelni. Mutatja, hogy az illető personal brand, személyes márka. A Z-generáció számára voltaképp az előbb felsoroltak a hírességek, ha úgy tetszik, celebek. Őket ismerik, őket követik, őket nézik, őrájuk hallgatnak.”¹⁵⁴⁸

6.1. VJ/45-29/2020. számú ideiglenes intézkedés (GVH)

A kozmetikumnak minősülő BrightWhite otthoni fogfehérítő rendszert, a BrightWhite márkát Magyarországon széles körben reklámozták a márkát képviselő és forgalmazó vállalkozások, különösen a közösségi médiában (a termék használatát és előnyeit bemutatva). Szakhatósági vizsgálatot követően a Nemzeti Népegészségügyi Központ a termékek forgalmazását 2020-ban megtiltotta, azonban az eljárás alá vontak a reklámozást folytatták, A versenyfelügyeleti eljárás során a GVH eljáró versenytanácsa ideiglenes intézkedéssel megtiltotta a BrightWhite otthoni fogfehérítő rendszer népszerűsítését célzó kereskedelmi kommunikáció folytatását, kötelezte (egyebek mellett) a B&B Media Group Kft.-t¹⁵⁴⁹ és a Social Guru Magyarország Kft.-t,¹⁵⁵⁰ hogy gondoskodjanak arról, hogy az általuk közvetített, a BrightWhite otthoni fogfehérítő rendszert 2020. július 20-át követően népszerűsítő véleményvezérek érintett közösségi média oldalain haladéktalanul, de legkésőbb a végzés kézhezvételét követő 10 napon belül tegyenek közzé (legalább három alkalommal, különböző napokon) helyreigazítást, amiben a

¹⁵⁴⁸ PAPP-VÁRY Árpád Ferenc: Az inflencer marketing alapjai: gyakorlati áttekintés, Budapest, Budapesti Metropolitan Egyetem. 72p., 77.p. metropolitan.hu

¹⁵⁴⁹ Minimálisan a következő, a vállalkozáshoz köthető véleményvezérekre nézve: Berki Krisztián (facebook.com/aberkik), Berki Renáta (instagram.com/berkimazsi)

¹⁵⁵⁰ Minimálisan a következő, a vállalkozáshoz köthető véleményvezérekre nézve: Tolvai Renáta (instagram.com/tolvaireni/, facebook.com/tolvaireniofficial), Széki Attila (Curtis) (instagram.com/curtis4ker/), Köllő Babett (instagram.com/kollobabett/), Kabát Péter (instagram.com/kabatpeti22/), Rácz Béla (Young G Beci) (instagram.com/younggbeci/, facebook.com/YoungG26), Pirner Alma (instagram.com/almapierner/, facebook.com/pirneralma), Yaou Feng (instagram.com/yaoufeng/), Solti Ádám (instagram.com/soltiadam/), Lotfi Begi (instagram.com/lotfibegi/), Geszler Dorottya (instagram.com/dorottayageszler/)

véleményvezérek tárgyilagosan arról tájékoztatják a fogyasztókat, hogy az általuk is népszerűsített termék 2020. július 20-a óta a szakhatóság döntése alapján jogszerűen nem forgalmazható, így a termék reklámozása sem megengedett. Az eljáró versenytanács hangsúlyozta, hogy még a kereskedelmi gyakorlat megszüntetése mellett is széles fogyasztói kör találkozhatott a jogsértően forgalmazott termék reklámjaival, ezért arra a helyreigazításra is szükség van a kereskedelmi gyakorlat megtiltása mellett, amiben az eljárás alá vontak a honlapon, illetve a közösségi média szereplők a saját oldalaikon arról adnak tájékoztatást, hogy a termék forgalmazását a szakhatóság megtiltotta.

Az ideiglenes intézkedés különleges és kivételes beavatkozás, amely céljára tekintettel időben előre hozhatja a megfelelő jogi garanciák és feltételek mellett a határozatban előírható, a jogsértő magatartás megszüntetésére vonatkozó kötelezést, ahogyan szintén időben előre hozhatja az Fttv. 18. §-a szerinti, közreműködőre vonatkozó, külön határozattal való kötelezést a tisztességtelen kereskedelmi gyakorlat megszüntetésére. Az eljárásban azonosított érintett piac az otthoni fogfehérítő termékek piaca a magyar szépségápolási piac egyik alpiacát képezi, amelyen tevékenykedő nagyjából 1500 cég forgalma több mint 100 milliárd forint évente. A Nielsen kutatás alapján a vásárlók ügyleti döntésére jelentős hatással vannak a reklámok, ugyanis hazánkban a fogyasztók többnyire azokat a termékeket vásárolják, amelyekkel reklámokban találkoznak, népszerűek és alacsonyabb az áruk.¹⁵⁵¹

Az otthoni fogfehérítésre szolgáló termékek iránt a kereslet lassú mértékben, de folyamatosan növekszik. A fogyasztók szívesebben választják az otthon elvégezhető kezelést, és egyre kevésbé keresnek fel ebből a célból fogorvosi rendelőt. Tudatosabbak is a fogyasztók, tisztában vannak a fogfehérítési procedúrák hatásaival és lehetséges veszélyeivel, ezért a természetes és peroxidmentes megoldásokat keresik. A tudatosságot támasztja alá az a tény is, hogy egyre több vásárló érdeklődik a termékbiztonságot igazoló dokumentumok iránt. A fogyasztók többsége akciók alkalmával vásárol ilyen terméket, illetve a vásárlói vélemények lényeges szempontot jelentenek a választáskor. Az átlagos fogyasztó tekintetében megállapítható, hogy nincs tisztában a fogfehérítésre vonatkozó EU-s szabályozással, ezáltal azzal sem, hogy a kínált termékek a követelmények miatt szinte azonos hatással bírnak, így az ügyleti döntésüket jelentős mértékben befolyásolják a vásárlói vélemények, illetve a véleményvezérek által megjelenített promóciók.¹⁵⁵² Az eljárás alá vontak napi rendszerességgel tettek közzé a termék népszerűsítésére szolgáló posztokat, amelyeknek jellemzően két típusa került megjelenítésre: az egyik az eljárás alá vontak olyan hirdető jellegű tartalmai, amelyek a termékek jellemzőit sorolják (pl.: 32 LED izzó, beépített akkumulátor, vízállóság). Ezeken jellemzően maga a termék látható, annak dobozában vagy anélkül, illetve egy terméket használó, vakítóan fehér fogakkal rendelkező nő, aki a terméket használja, vagy vélhetően a használatával elért eredményt mutatja be.¹⁵⁵³ A képek mellett elhelyezett szöveg legtöbbször a termék biztonságos, fájdalommentes, gyors tulajdonságát emeli ki. A szöveg alatt megjelennek továbbá a #peroxidmentes, #peroxidmentesfogfehérítés, #fajdalommentes, #fajdalommentesfogfeherites, #gyors hashtagek. A másik típus pedig olyan tartalom, amelyet kisebb-nagyobb követőtáborral rendelkező¹⁵⁵⁴ véleményvezérek tettek közzé, az eljárás alá vontak pedig átvették és úgy jelenítették meg, szerkesztői tartalomként feltüntetve azokat. Ezeken a képeken a véleményvezérek láthatóak a termék társaságában, a képek alatt olvasható leírásban pedig megosztják a termékekkel kapcsolatos tapasztalataikat, elégedettségüket. Az eljárás alá vontak ezen posztok közzététele során az eredeti szöveget kiegészítették az alábbiak valamelyikével: „Köszönjük a szuper képet! Mosolyogj magabiztosan!”, „Köszönjük a bizalmat! Mosolyogj

¹⁵⁵¹ VJ/45-181/2020. számú adatszolgáltatás

¹⁵⁵² VJ/45-174/2020. számú adatszolgáltatás

¹⁵⁵³ VJ/45-193/2020. számú vizsgálati jelentés 119. pont

¹⁵⁵⁴ A véleményvezérek követőszámára vonatkozó adatokat a VJ/45-15/2020. számú, ideiglenes intézkedésselrendelést indítványozó jelentés 2. számú melléklete tartalmazza.

magabiztosan!” „Köszönjük újra a bizalmat! Mosolyogj magabiztosan!” A terméket hirdetések útján is reklámozták mind a Facebookon, mind az Instagramon. A hirdetésekhez hasonló kísérő szöveg társult, mint ami a Facebook és Instagram posztokhoz tartozott. A fogyasztók akkor is találkozhattak ezen tartalmakkal, ha nem követték a termék social media felületeit, „ajánlottként” akkor is feldobhatta számukra a platform algoritmusa.

Az Fttv. mellékletében foglalt „feketelistás” tényállások esetén nem szükséges a fogyasztó ügyleti döntésének, vagy annak a vizsgálata, hogy a kereskedelmi gyakorlat befolyással volt-e az ügyleti döntésre, ugyanis ezen kereskedelmi gyakorlatok a törvény erejénél fogva, minden további feltétel teljesülése nélkül tisztességtelenek. Az Fttv. rendelkezéseire figyelemmel alapvetően akkor jogszerű a közösségi médiában egy véleményvezér posztjai között megjelenő fizetett tartalom, ha abban egyszerűen, egyértelműen, közérthetően, továbbá jól észlelhetően, hangsúlyosan, a fogyasztók számára szembe tűnően és szükségszerűen érzékelhetően megjelenik, hogy az nem egy független, semleges vélemény vagy ajánlás, hanem valamilyen ellenszolgáltatás vagy egyéb közvetlen gazdasági érdek (is) van mögötte, ide értve azokat az eseteket is, amikor az oldal fenntartója, a magánszemély valamilyen kedvezményt, ajándékot vagy szolgáltatást kap a posztért, az ajánlásért cserébe, valamint azt is, ha valaki saját vállalkozását vagy vállalkozásának termékét reklámozza (de ez a kapcsolat nem derül ki a kereskedelmi gyakorlatból, illetve nem is köztudott). Lényeges, hogy a kereskedelmi gyakorlatból (a posztból, videóból magából) egyértelműen derüljön ki, hogy kereskedelmi gyakorlatról, reklámról/fizetett/támogatott tartalomról, azaz a szerkesztett tartalomtól eltérő tartalomról van szó. Ellenszolgáltatásnak tekintendő minden olyan ösztönző tényező, melyet a közzétételért nyújtanak. Fontos, hogy a juttatás nem korlátozódik anyagi ellentételezésre, pénzügyi kifizetésre, így ellenszolgáltatás lehet a pénzbeli juttatás mellett pl. valamilyen kedvezmény biztosítása, ingyenes termék vagy szolgáltatás, utakra szóló meghívó, rendezvénybelépőjegy, gépjármű-használat, partnerségi megállapodás, azaz minden, amiért egyéb esetben ellenértéket kellene fizetnie a véleményvezérnek. Szintén ellenszolgáltatásnak minősül a felek közötti barter, azaz amikor a felek áruk vagy szolgáltatások nyújtását vállalják egymás felé és ezért egymással szemben fizetési kötelezettségük nem keletkezik.¹⁵⁵⁵ A GVH ellenszolgáltatásnak tekintette a Facebook posztokban megjelenített karórákat, amelyeket a posztok közzétételéért megtarthatott a véleményvezér. Ehhez a jelenséghez szorosan kapcsolódik a bűjtatott, szerkesztői tartalomnak álcázott reklám.

¹⁵⁵⁵ GVH Tájékoztató az influenszer marketingről (2022. november 10.)

7. BÚJTATOTT, SZERKESZTŐI TARTALOMNAK ÁLCÁZOTT REKLÁM

A fogyasztói döntési folyamatra a reklámok és a reklámnak nem minősülő tartalmak eltérő módon képesek hatást gyakorolni, így pl. az elfogulatlanak tűnő, egy adott áru vagy szolgáltatás kedvező tulajdonságait közvetlenül vagy közvetetten ismertető szerkesztői tartalom nagyobb meggyőző erővel bírhat, mint az értékesítésében érdekelt vállalkozás reklámja. Az Fttv. rendelkezéseinek értelmében ezért tilalmazott az olyan, valamely áru értékesítésének vagy más módon történő igénybevételének előmozdítását célzó, illetve azt eredményező vagy arra alkalmas kereskedelmi gyakorlat, amely annak révén alkalmas a fogyasztói döntési folyamat torzítására, hogy az áru értékesítésében érdekelt vállalkozás által nyújtott ellenszolgáltatás ellenében az írott vagy elektronikus médiában megjelenő tájékoztatás a vállalkozás ellenszolgáltatása által nem befolyásolt szerkesztői tartalom formáját ölti. Az Fttv. melléklet 11. pontjának értelmében a fizetett, támogatott (kereskedelmi célú vagy hatású) tartalmakkal szemben elvárás, hogy azok egyértelmű üzenettel, közvetlenül értelmezhető módon juttassák a fogyasztók tudomására, hogy kereskedelmi gyakorlatról van szó.

Az Európai Parlamentnek a 2005/29 irányelv alkalmazásáról szóló 2013. december 19-i jelentése (2013/2116(INI), felszólította az Európai Bizottságot és a tagállamokat, hogy biztosítsák a 2005/29 irányelv megfelelő végrehajtását, különös tekintettel az internetes közösségi oldalakon, fórumokon vagy blogokon olyan hozzászólások formájában megjelenő megtévesztő, bújtatott internetes reklámokra, amelyek látszólag maguktól a felhasználóktól származnak, valójában azonban gazdasági szereplők által közvetlenül vagy közvetve megjelentetett vagy finanszírozott reklámok vagy kereskedelmi jellegű üzenetek, a fogyasztói bizalomra és versenyszabályokra gyakorolt káros hatásukra figyelemmel.

Az Fttv. mellékletének 11. pontja alapján nem annak van jelentősége, hogy az egyes csatornák vagy médiumok esetében mi a szerkesztői tartalom pontos definíciója, illetve van-e egyáltalán ilyen definíció, hanem annak, hogy elhatárolhatóak-e a fogyasztók számára a különböző célú független és fizetett tartalmak az adott szerkesztett felületen (pl. egy ún. véleményvezér Facebook és Instagram oldalán, az általa megosztott és a fogyasztók jelentős köre által követett posztok sorozatán belül), ahol a fogyasztók alapvetően független, szórakoztató tartalmakat várnak.

Miként Gellén Klára kifejtette tanulmányában:¹⁵⁵⁶ „A tisztességes kommunikáció alapja a fogyasztó megtévesztésének elkerülése. Az új technológiák kihasználásával hagyományos, de bizonyos szempontból mégis új keletű kérdés a bújtatott reklám kérdése. Ennek felvetése klasszikus, hiszen a reklámjog egyik alapvető tétele a burkolt reklám tilalma, amely a természetét tekintve megtévesztő gazdasági tartalmak közzétételét tilalmazza: amennyiben a fogyasztó nem ismerheti fel a tartalom kereskedelmi jellegét (erről nem kap tájékoztatást), így a mögötte meghúzódó gazdasági érdeket, akkor az a fogyasztó megtévesztéséhez vezet. A modern technológiák adta lehetőségek révén egészen új módszerekkel próbálnak a vállalkozások a fogyasztó megtévesztésével járó rejtett reklámokat elhelyezni, Ez esetben a vállalkozás olyan magánszemélyként lép be a platformra, aki, mint fogyasztó, a szokásairól, a tapasztalatairól is véleményt formál. A fogyasztó megtévesztése azon alapul, hogy hitelesnek és megbízhatónak tekint egy olyan véleményt, amit valójában gazdasági érdek motivál. Miután a megcélzott fogyasztó nincs tisztában az üzenet kereskedelmi jellegével, annak jelölése, a fogyasztó tájékoztatása nem csak egyszerűen elmaradt, hanem a vállalkozás (az általa finanszírozott személy) azt a látszatot keltette, mintha fogyasztó lenne. Ennek következtében a

¹⁵⁵⁶ GELLÉN Klára: Fogyasztók és vállalkozások az új üzleti modellek és a digitális technológiai környezet promóciós tendenciái tükrében. *Gazdaság és Jog*, 2019/7-8., pp. 7-12.

fogyasztók rossz döntéseket hoznak abban a hitben, hogy a döntéseik alapjául szolgáló információk objektív forrásból származnak.

Az ilyen módszerek a fogyasztók közötti bizalom kihasználására építenek: abban bíznak, hogy az adott terméket korábban megvásárló fogyasztó tapasztalatában nagyobb a bizalma egy másik fogyasztónak, mint a közvetlenül a vállalkozástól érkező eleve elfogultnak tekinthető információban. A vállalkozások e körben nem csak közvetlenül, hanem közvetetten is fogyasztóktól származónak tűnő üzenetek vagy kommentek terjesztését finanszírozzák”.

Gellén Klára a közösségi médiára fókuszálva ¹⁵⁵⁷ hangsúlyozza: „Az internetet, mint csatornát szokás kétfelé bontani. A web 1.0 sok szempontból a hagyományos, régi típusú médiumokkal mutat hasonlóságot (alapvetően one-to-many kommunikáció, tartalomszolgáltató-tartalomfogyasztó felosztás, interaktivitás alacsonyabb foka stb.). Ezzel szemben a web 2.0 számos téren hozott változást (many-to-many kommunikáció, fogyasztók egymás között beszélgetése kiszélesedik, elmosódó határok tartalomszolgáltató és-fogyasztó között, magasabb fokú interaktivitás stb.). Összességében felfoghatjuk úgy is, hogy a web 2.0 a társadalmi hálózatok egy, mindenki által megközelíthető pontba tömörülését (internet) és egyúttal kibővülését (bárki elérhető bárki számára) hozta el, azaz bizonyos fokig a társadalom virtuális, webes leképeződése jött létre.

Általában az egyes vállalkozások közvetlenül vagy közvetve olyan fogyasztóktól származó üzenetek vagy kommentek terjesztését finanszírozzák, amelyek valójában reklámok, kereskedelmi jellegű üzenetek. Mindezt bemutatja a következő eset:

7.1. VJ/ 40/2018. számú versenyfelügyeleti eljárás (GVH)

A GVH. versenyfelügyeleti eljárást indított a *Recept Nélkül magazin 2017. márciusi számában és Patika Tükör magazin XXIV. évfolyam 2017/8. számában megjelent szerkesztői tartalomnak álcázott reklám kapcsán.* A Patika Tükör magazinban 2017 augusztusában (XXIV. évfolyam) a következő cikk jelent meg olvasói levél formájában:

„Kedves Patika Tükör!

Olyan kérdéssel fordulok Önökhöz, amit talán nem is egészségügyi „csak” esztétikai probléma. Nem ez az első nyár, hogy észreveszem, a hajam nem viseli jól a nyári időszakot. A nap intenzív hatása, a sós tenger vagy akár a strandok klóros vize is károsodásokat okoz a hajamban, töredezetté, szárazzá, fénytelené teszi, elveszti vitalitását, és nyugalmatlanná válik. Nagyon szeretnék tenni ellene, hogy ősszel se legyen csúnya a hajam! Köszönettel: Csillag Flóra

Kedves Flóra!

Nemcsak a bőrünket, de a hajunkat is az évszaknak, az adott időjárási viszonyoknak megfelelően kell ápolnunk. A városban a pára és a por, a nyaralásnál a strandolás viseli meg a hajszálainkat. Nyáron, a nagy melegben nem nagyon tudunk mást tenni, mint hogy formában hozzuk magunkat, ezért akár minden nap újra és újra megmossuk a hajunkat, és naponta nyúzzuk hajszárítóval. A hajunkkal kapcsolatban is jó tanács lehet, ha nem tartózkodunk, akkor a napon, amikor a legmagasabb az UV sugárzás, tehát 11 és 15 óra között. A haját nem lehet fényvédő krémekkel bekenni, ezért ajánlott kalapot, kendőt, sapkát választani, amit elviselünk magunkon. Fontos az egészséges táplálkozás, ha sok friss zöldséget, gyümölcsöt eszünk, olajos magvakat rágcálunk, akkor hajszerkezetünket belülről is megerősíthetjük, hiszen ellátjuk a

¹⁵⁵⁷ GELLÉN Klára: Tisztességtelen kereskedelmi gyakorlatok az online térben - fókuszban a közösségi média. In *Medias Res*, 2020/1., pp. 127-140.

szükséges vitaminokkal és ásványi anyagokkal. Érdeemes megtalálnunk a számunkra legmegfelelőbb hajápolási szert is, ezekből ma már számos hatásos hajkozmetikumok kapható az üzletekben. Ezek hatóanyagaiknak köszönhetően felfrissítik, védik és selymessé teszik a haját. A hajmosás utáni balzsamoknak, pakolásoknak revitalizáló hatásuk van, amelyek néhány perc alatt felszívódnak a hajban és kifejtik jótékony hatásukat. A frizura elkészítése előtt még a nedves hajra érdemes szárítást megkönnyítő fixálót tenni, amely amellett, hogy selymes fényt ad a hajnak, óvja is a forró hajszárítótól és könnyen fésülhetővé teszi. Üdvözléssel: Patika Tükör csapata”¹⁵⁵⁸ A cikk alatt ½ méretű hirdetés (hajhullás elleni készítmény) került megjelenítésre.

A PATIKA TÜKÖR Kft. hangsúlyozta, hogy hosszú évek óta mindig figyel arra, hogy a fogyasztókhoz ne jusson el megtévesztő információ, és ne folytasson tisztességtelen kereskedelmi gyakorlatot, ezért van az, hogy cikkeit szakértők vagy egészségügyi újságírók írják. Jelen esetben sem volt szándéka a fogyasztók vásárlásra ösztönzése, sokkal inkább a fogyasztók egészségnevelése, hiszen a cikk maga sem a vásárlásról szól.

Az eljáró versenytanács álláspontja szerint mindenképpen szükséges látni, hogy tekintve, hogy a hajhullás egy összetett, részben esztétikai, részben egészségügyi probléma, amennyiben annak mennyisége a szakemberek által meghatározott napi 60-100 szál mennyiségét meghaladja, a kereskedelmi kommunikáció üzenete az érintett női célcsoportot érzékenyebben érintheti. Ezért e csoport tagja - amennyiben a túlzott hajhullás jeleit észleli magán, illetve amennyiben a hajhullása valamilyen egészségügyi problémával összefüggő okra vezethető vissza (pl. hiányos táplálkozás, hormoningadozás) - kifejezetten fogékony lehet a hajhullás mértékének csökkentését célzó készítményekre, illetve az azokkal kapcsolatos kereskedelmi kommunikációra, különösen, ha a kereskedelmi kommunikációban egészségügyi szakemberek is ajánlják a terméket. A célcsoport tagjain belül lehettek olyanok is, akik az Fttv. 4. § (2) bekezdése szerint különösen kiszolgáltatottnak, sérülékenynek minősülnek. A GVH egyebek mellett megállapította, hogy a Patika Tükör magazin 2017/8. számában megjelent olvasói levéllel és kapcsolódó hirdetéssel a PATIKA TÜKÖR Kft. (és a NATURPRODUKT Kft.) az Fttv. mellékletének 11. pontjába ütköző magatartást tanúsított, megsértve ezzel az Fttv. 3. § (1) bekezdésében rögzített tilalmat.

¹⁵⁵⁸ 40/2018. VJ - NATURPRODUKT Kft., PATIKA TÜKÖR Kft., Medicnet Media Kft., Dr. Theiss Naturwaren GmbH – fogyasztókkal szembeni tisztességtelen kereskedelmi gyakorlat

8. SZEMÉLYRE SZABOTT REKLÁM, PROFILOZÁS

A kereskedelmi életben a Big Data analízis lehetővé teszi, hogy a piac kínálati oldalán álló vállalkozások a keresleti oldal szereplőit, a fogyasztókat széleskörű vizsgálat alá vonják az online térben. A Big Data e-kereskedelemben történő speciális alkalmazása valósul meg a közösségi média-platformok mint közbenső szereplők közbeiktatásával. A közösségi média közbeiktatása lehetővé teszi a természetes személy, mint közösségi média-felhasználó teljes online tevékenységéről való adatgyűjtést. Ezeknek az adatoknak a technológia segítségével történő összekapcsolásával kialakítható egy profil. Ez a profil azonban már nem a felhasználó tényleges vagy potenciális ismerősei, hanem az egyes, jogi értelemben vett vállalkozások számára ad lehetőséget arra, hogy a felhasználó vásárlási preferenciáit, magatartását megismerjék, róla egy ún. fogyasztói felhasználói profilt is megalkossanak. A felhasználói profilalkotással lényegében a természetes személy internetes nyomon követése történik. Az ilyen felhasználói profil lényege abban áll, hogy alkalmazásával előre jelezhető a felhasználó várható jövőbeli vásárlási magatartása, szokása. A jogi értelemben vett vállalkozás a felhasználói profilok kialakításával ugyanakkor már nemcsak a saját termékeinek és szolgáltatásainak körét ismeri behatóbban, mint a fogyasztó, hanem magát a fogyasztót is. Az ilyen információs egyenlőtlenség középpontjában maga az egyén áll (Arsboni.hu).

Az online viselkedésalapú hirdetés az EASA (Európai Önszabályozó Reklámszervezet) definíciója szerint egy adott számítógépről vagy eszköztől a webnézési szokásokra vagy mobilalkalmazás-használatra vonatkozó adatok gyűjtése az interneten, illetve a mobilalkalmazás-használatra vonatkozóan hosszabb időn keresztül és több, nem közös irányítás alatt álló webdomain és/vagy mobilalkalmazás között, abból a célból, hogy az ilyen adatokat a webfelhasználói preferenciák vagy érdeklődési körök előrejelzésére használják fel, és az ilyen webnézési vagy mobilalkalmazás-használati szokásokból levont preferenciák vagy érdeklődési körök alapján online hirdetéseket küldjenek az adott számítógép, mobilalkalmazás vagy eszköz számára. Magam is a telefonomon nézegettem pl. az autós hirdetéseket. Utána napokig csak autós hirdetések bukkantak elő.

ZÓdi Zsolt e jelenséggel kapcsolatban valós problémákat fogalmazott meg¹⁵⁵⁹ blogjában:

„A magánszemélyek megfigyelése központi eleme a jelenlegi „ingyenes” (legalábbis pénzbeli ellenértéket nem feltételező) internetnek. Ugyan nemcsak a hirdetések célzásához használják, hanem rengeteg más területen is (csalások megelőzése, hitelbíráló, biztosítások, dolgozók munkájának elemzése és értékelése, egészségügyi megfigyelés különböző egészséghez, sportoláshoz kapcsolódó appokban stb.), de kétségtelenül a hirdetéscélzás a legerterjedtebb. Ez a fajta hirdetési gyakorlat a teljes online hirdetési piac 66%-áért felelt, a három nagy platform, a Google, a Meta és az Amazon együttesen csaknem 400 milliárd(!) dollár árbevételt értek el belőle. A megfigyelés lett az új „normális”, és az az anomália, ha nem figyelnek meg bennünket az eszközeink, az általunk használt alkalmazások és appok. Mindhárom platform *lényegében minden felhasználói aktivitást*, szinte minden hardverekre (eszközökre) és szoftverekere vonatkozó információt, lokációs adatokat is gyűjt. Ezeknek egy része persze szerepel az adatvédelmi nyilatkozatokban, azonban egy tetemes hányaduk nem, vagy nem pontosan körbeírva. Nem is szerepelhet, hiszen ilyen adatok ezrével vannak, és bele sem férnének egy adatvédelmi nyilatkozatba. A második problematikus funkció és gyakorlat az, hogy ezek közül a platformok közül több is (a leglényegesebb a Google és a Facebook) ajánl *autentikációs szolgáltatást* is, ami azt jelenti, hogy ha egy weboldalnak a böngésző személy azonosítására van szüksége, akkor nem kell saját autentikációs modult építenie, hanem a „bejelentkezés Google (Facebook) fiókkal” opciót is választhatja. Ilyenkor a külső weboldalak egy sor olyan adatot is megkaphatnak, amelyre aligha tehettek volna szert, ha saját bejelentkezési felületük

¹⁵⁵⁹ ZÓDI Zsolt: A kereskedelmi célú megfigyelés és a hallgatózó mobilok - 2023.01.27. Ludovika.hu (letöltve:2023.04.30.)

van. Így például a bejelentkező mindenféle demográfiai adatát. A harmadik gyakorlat (funkció), amely már több adatvédelmi hatóságnál is „kiverte a biztosítékot”, a külső weboldalakra telepíthető megfigyelőeszköz, a Google esetében a Google Analytics (GA), a Facebook-nál a Facebook Pixel. Ezek ingyenes elemzőeszközök, amelyek elsősorban *sütiken* keresztül követik nyomon a weboldalon a felhasználó mozgását, aktivitását. Az önmagában is kérdés, hogy a weboldal fenntartója milyen mértékig láthat bele egy felhasználó aktivitásába, különösen, ha az azonosítható, de a legnagyobb gond azzal van, hogy a szolgáltatás éppen attól ingyenes, mert a Google ezeket az adatokat maga is felhasználja. Ugyanakkor a közbeszédben jelenleg a GA legnagyobb problémájaként nem az intruzív, a magánszférát nem tisztelő megfigyelési gyakorlatot tartják jogellenesnek, hanem azt, hogy az adatot az USA-ba továbbítják. Végül az első ponthoz kapcsolódva, a legintruzívabb megfigyelőeszköz – részben függetlenül a nagy platformok megfigyelési gyakorlatától, azonban részben azzal összefüggésben, hiszen az Android a Google tulajdona – a mobiltelefonok és a rájuk telepített mobilapplikációk sokaságának megfigyelési gyakorlata.” Biztosak lehetünk abban, hogy lehallgat a saját telefonunk azért, hogy aztán a hirdetőik minél testre szabottabb reklámokkal árasszanak el bennünket.

9. KERESŐMOTOR MARKETING

A platform nem egyszerűen kiterjeszti, vagy épp szűkíti a piaci működést, hanem felváltja, „újramaterializálja” a piacot. Így a platformok nem egyszerűen „új üzleti modellek”, vagy „új infrastruktúrák”, hanem az új, információs gazdaság fő szervezeti formái. Ez az új entitás a felhasználókat nemcsak azonosítja, és nyomon követi, hanem minden önként megadott adatukat, és minden mozgásukat, aktivitásukat adattá alakítja (datafikálja), amellyel azután nemcsak egyediesíteni lehet az üzenetek célzását, hanem az egyén viselkedését minden korábbi módszerrel hatékonyabban lehet előre jelezni. Az ár-összehasonlítási oldalak lényege, hogy bemutassák, a konkrét termék mely webáruházakban és aktuálisan milyen áron érhető el. Az ár-összehasonlító oldalakon tényleges vásárlást nem lehet végezni, onnan a felhasználó a terméket ténylegesen értékesítő oldalra navigál. A gazdasági modell éppen erre épül: a szolgáltatás üzemeltetője minél több áruházzal együttműködve az általa generált forgalom után (javarészt kattintásonként) jutalékot kapjon a webáruházaktól.

Gellén Klára tanulmányában bemutatja a keresőmotorok sajátosságát ¹⁵⁶⁰ :

„Az információs szolgáltatásként meghatározott keresőmotorok tevékenységének lényegi elemét a rangsorolás adja, a kedvezőbb és kedvezőtlenebb helyek kiosztása, ezért a keresési eredmények és a találati lista kapcsolatára mindenképp szükséges kitérnünk. A rangsor kialakításának folyamatát a keresési kifejezés rögzítésével a fogyasztó indítja el. Ekkor már egy konkrét, a potenciális fogyasztó részéről kialakult igénnyel, vásárlási szándékkal találkozunk, szemben például a klasszikus reklámokkal megcélzott általános fogyasztói körrel. Elkerülhetetlen, hogy a keresés eredményeként kialakult rangsor befolyásolja a fogyasztó döntését, hiszen a tipikus attitűd az, hogy a fogyasztó a rangsorban előrébb lévő eredményekre kattint rá. Minden egyes esetben, amikor a fogyasztó elindítja a keresést, a keresőmotor a sorrendet a belső szempontrendszer szerint, a saját szűrőin, algoritmusain keresztül, így egyfajta döntéshozó, közvetítő szerepkörben alakítja ki. A keresőmotor népszerűsítő, reklámozó funkciója ezáltal működésbe lép, hiszen a találati lista elején megjelenített találatok termékei, vállalkozásai vonatkozásában hatékonyabb, eredményesebb lehet a fogyasztóval való összekapcsolódás, majd a szerződéskötés”. Kérdés, hogy a keresés elindítását követően hogyan lép működésbe a rendszer. Hihetünk abban, hogy véletlenek a keresési eredmények? Nyilvánvalóan nem. A rangsoroláshoz, az algoritmusok működéséhez szorosan kapcsolódik a személyre szabott keresés, a keresésoptimalizálás és a fizetett rangsorolás kérdése. A fogyasztó számára kifejezetten az az előnyös, ha a keresett kifejezésre a legrelevánsabb keresési eredményt kapja. Az optimális eredmény elérését segíti elő és a fogyasztó érdekeit szolgálja, ha a rendszer törekszik az ő igényeit szem előtt tartva megadni a rangsort. Ezek az igények a keresőszavak szűkítésével a fogyasztó által irányítottan is megvalósulhatnak, de a keresőmotor maga is eleve beépíti a sikerfaktort a keresésbe, amikor a fogyasztó korábbi és jelenlegi online magatartása alapján felépített profilt képez, a vásárlási szokásait, gyakorlatait, online piaci jelenlétét lekövető információk együtteseként. A túlzott perszonalizáció oda vezethet, hogy a felhasználó számára elsősorban olyan tartalmak jelennek meg, amelyek érdeklődési körének, ízlésének, világnézeti vagy politikai beállítottságának leginkább megfelelők, és elzáródhatnak az adott témakörrel kapcsolatos kritikus, más nézőpontból közelítő tartalmak, azaz a felhasználó ún. *szűrőbuborékba* kerül, amelyből csak igen nehezen léphet ki. Az online piac szolgáltatója köteles világos és közérthető, az adott kommunikációs eszköznek megfelelő módon a fogyasztót az ajánlatokat bemutató oldalról közvetlenül és könnyen elérhető online

¹⁵⁶⁰ GELLÉN Klára: A keresőmotorok és az átláthatóság követelménye fogyasztóvédelmi jogi nézőpontból. In *Medias Res*, 2022/1., pp. 109-121.

felület egy külön részén rendelkezésre bocsátott általános információ útján tájékoztatni a keresési lekérdezés nyomán megjelenő ajánlatok rangsorolását meghatározó fő paramétereiről.

10. MESTERSÉGES INTELLIGENCIA

A mesterséges intelligencia, amelyet gyakran csak MI-ként, esetleg az angol Artificial Intelligence-ből származó AI-ként emlegetnek, ahogy neve is mutatja, egy mesterségesen létrehozott tudat intelligenciája. Az OpenAI nevű, mesterséges intelligencia-kutatással foglalkozó cég publikusan elérhetővé tette ChatGPT (Chat Generative Pre-trained Transformer) nevű, nyelvi modellezésre épülő, mesterséges intelligenciát (MI) használó chatbotját. A chatbot azóta világméretű népszerűsége tette szert, elsősorban azért, mert képes összetett kérdések megválaszolására is, az emberi kommunikációt egyre pontosabban idéző módon. Infokommunikációs korszakunkban a ChatGPT létrejötte mindenképp olyan mérföldkőnek tekinthető, amely alapjaiban befolyásolja azt, hogy a jövőben hogyan keresünk információkat, adatokat, illetve azokat milyen gépi segítséggel rendszerezzük, hogyan alkotunk szövegeket, adunk át ismereteket. A ChatGPT első ízben képes összetett kérdésfeltevések bőven kifejtett, esszéyszerű, összetett megválaszolására, azaz összefüggő gondolatmenet kialakítására az emberi kommunikációt egyre pontosabban idéző módon. Amíg az egyik oldalon hallatszanak a ChatGPT-t és annak kivételes, emberfeletti képességeit magasztaló szövegek, a másik véglet szerint mindez nem más, mint üres hype, gyorsan múló, túlértékelt divat: a mesterséges intelligencia chatbot az új multi level marketing (MLM).¹⁵⁶¹ A mesterséges intelligencia-platform mögött már a GPT-4 üzemel. Az amerikai vállalat szerint az új modell által kreatívabb és együttműködőbb lett a ChatGPT, és bonyolultabb problémák eddiginél pontosabb megoldására is képes. Az eddigi 3000 szavas korlát 25 ezresre változott: egy utasításban legfeljebb ilyen terjedelmű szöveg adható meg a platformnak, amely válaszában is legfeljebb ennyit képes generálni.

Világszerte egyre több oktatási intézmény jelezte, az online öntanuló alkalmazást a diákok könnyedén és hatékonyan tudják használni a tananyag számonkérése vagy akár esszéírás során. Hovatovább, kutatók is alkalmazhatják a technológiát tudományos cikkek megírásához, ám mivel az applikáció forrásmegjelölés nélkül dolgozik, a plagizálás esete felmerülhet, ahogyan a hamis információk felhasználása nyomán keletkező eredménytorzulás is. Az internetről származó hatalmas mennyiségű adatra alapozó – beleértve a beszélgetéseket is – RLHF (Reinforcement Learning from Human Feedback) gépi tanulási technikával fejlesztett modellnek vannak korlátai is. Mivel egy 2021-ig betáplált adathalmazra van kiképezve, és nem csatlakozik az internethez, a tudásbázisának van egy határpontja, amelynek okán nem tudja naprakészen tartani a felhasználókat az aktuális eseményekről. Az OpenAI a ChatGPT gyakori kérdések felületén kijelentette, hogy alkalmanként helytelen válaszokat adhat a szoftver és „káros utasításokat vagy elfogult tartalmat” is produkálhat. Azt is leszögezte, hogy „hihetően hangzó, de helytelen vagy értelmetlen válaszokat is írhat”, ezért fontos az éberség fenntartása. A hitelesség és átláthatóság követelményét nem erősíti az a tény sem, hogy a ChatGPT-t fejlesztő OpenAI még nem tette közzé azokat az információkat, amelyek az alkalmazás mögött meghúzódó gépi algoritmusok válaszait visszavezetik a modellhez adott dokumentumokra és weboldalakra, vagyis a betanításhoz használt adatok forrása ismeretlen.

Az Európai Unió belüli rendőrségi együttműködés legfontosabb intézménye, az Europol figyelmeztetést adott ki, miszerint a mesterséges intelligencián alapuló rendszerek – mint például a ChatGPT – rosszhindulatú tevékenységekre is felhasználhatóak. A kiberbűnözői csoportok a ChatGPT-hez hasonló chatbotokat felhasználhatják social engineering támadásokhoz, dezinformációs kampányokhoz és egyéb kiberbűnözői tevékenységekhez. Továbbá az ehhez hasonló technológiák jelentősen felgyorsíthatják a támadási lánc minden egyes fázisát. Az Europol szakértői az alábbi bűncselekményi területre hívták fel a figyelmet: csalás és social engineering: A ChatGPT képes rendkívül valóság-hű szövegek

¹⁵⁶¹ napi.hu 2023. április 18. kedd, napi.hu/tech/chat-gpt-mesterseges-intelligencia.770093.html/ (letöltve:2023.04.30.)

megfogalmazására, ami a támadóknak segítséget nyújthat egy adathalász támadás során. A Nagy Nyelvi Modellek (Large Language Modell – LLM) képesek bizonyos személyek vagy csoportok beszédstílusát lemásolni. Ezzel a képességgel könnyen megtéveszthetik, és a bizalmukba férközhetnek a potenciális áldozatoknak. A ChatGPT kiválóan alkalmas szövegek gyors előállítására. Ez teszi a modellt ideálissá propaganda- és dezinformációs célokra, mivel lehetővé teszi a felhasználók számára, hogy viszonylag kis erőfeszítéssel egy adott narratívát tükröző üzenetet hozzanak létre és terjesszenek. A ChatGPT azon kívül, hogy képes emberhez hasonló módon válaszolni, számos különböző programozási nyelven is tud kódot írni. Az Europol továbbá figyelmeztetett a ChatGPT képességeinek várható javulására. A GPT-4, a legújabb kiadás már jelentős fejlesztéseket tartalmaz a korábbi verziókhoz képest, képességei hatékonyabb segítséget nyújthatnak a kiberbűnözői tevékenységekhez.

Az orvosok után az ügyvédekre is jól ráijesztett az OpenAI: miután a ChatGPT-ről januárban kiderült, hogy külön felkészítés nélkül is le tudja tenni az orvosi szakvizsgát, a GPT-4 megmutatta, hogy az emberi vizsgázók 90 százalékánál jobb eredményt képes elérni a jogi szakvizsgán – a GPT-3.5 még csak az emberek 10 százalékát előzte meg.¹⁵⁶² Azonban a ChatGPT-4 sem tökéletes.

A chatbotot elsőként ideiglenesen betiltó olasz adatvédelmi hatóság, a Garante három problémára hívta fel a figyelmet: egyrészt a felhasználók bármikor megnézhetik, hogy a ChatGPT másokkal milyen témákban folytat beszélgetéseket – véleményük szerint ezzel adatvédelmi szabályokat szegnek meg. Másrészt a termékénél hiányzik a korhatár-korlátozás, így gyermekek is elérhetik az chatbot szolgáltatásait. A legnagyobb probléma azonban az, hogy az MI hatalmas mennyiségű téves információt tényként oszt meg, ami ellen semmiféle korrekciós eszköz nincs beépítve a programba.

Az Európai Adatvédelmi Testület egy munkacsoportot hozott létre a ChatGPT-vel kapcsolatos kérdések egyeztetésére, amelynek munkájában a NAIH is részt vesz. A magyar adatvédelmi hatóság nyomon követi az olasz adatvédelmi szervezet eljárását, továbbá az európai uniós adatvédelmi hatóságokkal egyeztet a munkacsoport keretében, és ez alapján teszi meg a szükséges lépéseket. A technológiai ipar vezető szereplői sürgették az MI-fejlesztések azonnali felfüggesztését a társadalmat fenyegető veszélyek miatt. Nyílt levelükben közölték: a technológiák között fokozódó verseny oda vezethet, hogy az eszköz ellenőrzése kicsúszik a kezükből és egy erőteljes digitális elmét hoz létre, amelynek viselkedését maguk az alkotók sem képesek már megérteni, megjósolni és irányításuk alatt tartani. Az MI-vel foglalkozó szakértők aggályaikat hangoztatták amiatt is, hogy az új MI-eszközök a tanulási folyamataik révén képessé válhatnak elfogult válaszokra, álinformációk terjesztésére, valamint sérthetik a fogyasztók személyiségi jogait is.

Okkal merül fel a kérdés, mit hoz a jövő? Éltre kel világunkban a Mátrix? Hogyan vélekedtek egy fókuszcsoportos kutatás résztvevői?

„A fókuszcsoport résztvevőit arra kértük, hogy próbálják „megjósolni” a jövőt, vagyis azt, hogy mi lesz 10 év múlva, 2032-ben a világban. Az egyik csoporttag Elon Musk nevét és tevékenységét meghatározónak tartja ebben a folyamatban, megemlítve a testbe építhető chipet, amelyik fogyatékos, lebénult embertársaink számára visszaadhatja a mozgás szabadságát. Egyetértettek abban, hogy a technológia egyre gyorsabban fejlődik, alakulhat jó és rossz irányban is és számos útválasztási döntés lehetséges, ami megnehezíti a reális tényeken alapuló jövőbelátást. Egyikük így fogalmazott: „lehet, hogy 10 év múlva a mesterséges intelligencia kutatás ott fog állni, mint ma, de lehet, hogy 10 év múlva a mesterséges intelligencia olyan szinten lesz, hogy mindenki önvezető autókkal fog jární”. Egy másik vélemény szerint „én

¹⁵⁶² Forrás: OpenAI

sokkal nyugodtabb lennék akkor, ha egy pozitív világkép lenne 10 év múlva és azt mondhatnám, hogy a mesterséges intelligenciának köszönhetően az én szüleim biztonságban vannak az intelligens otthonukban”. Bár 10 év múlva a fókuszcsoporthoz tagjai alapvetően egy boldogabb, biztonságosabb, kényelmesebb világban szeretnének élni a mesterséges intelligenciának köszönhetően, azt azért nem szeretnék, ha annyira elkényelmesednének, hogy az élet minden területén már csak az unalmas élet „élménye” maradna. Fontos kérdés volt a 10 évvel későbbi világ leírásakor, hogy mennyire lehet majd átadni a teljes irányítást a mesterséges intelligenciának. Az önvezető gépjárművek technikai megoldásait elemezve ismét megerősítették a résztvevők, hogy az egyes gépjárművek egymáshoz és a nagyobb rendszerekhez (pl.: intelligens város) kapcsolódása inkább csökkenti a biztonsági kockázatokat, de az nem lehet jó fejlesztési irány, hogy amikor a mesterséges intelligencia az autóban nem tud döntést hozni, akkor hirtelen átadja az irányítást az embernek, aki lehet, hogy éppen alszik az önvezető autóban. A hangsúly azon van, hogy „amikor az ember megbízik a mesterséges intelligencia döntéseiben, különösen a gyors döntéseiben, akkor nem jó, ha hirtelen át kell venni az irányítást, mivel az ember reakcióideje lassúbb, mint a mesterséges intelligenciáé, ezért szinte biztos, hogy rossz döntést fog hozni, vagy ösztönszerűen rosszul fog cselekedni”. Ugyanakkor, amikor nincsenek ilyen helyzetek, akkor az elvárás az, hogy a mesterséges intelligencia biztosítsa a biztonságot, s ha a kontroll biztonságosan átvehető, akkor azt az ember bármikor megtehesse. A fókuszcsoporthoz tagjai a kontrollt is szükségesnek tartják, az automatikusan működő rendszereknél, fontosak az olyan biztonsági megoldások, amikor meghibásodás, vagy kibertámadás esetén nem működik, vagy rosszul, vagy veszélyesen kezd el üzemelni a gép, akkor legyen egy „vészleállító gomb”, aminek aktiválása után az eszköz biztonságosan leáll. Az optimális megoldást a résztvevők abban látják, hogy a technika fejlődésének köszönhetően növekszik a bizalmunk a mesterséges intelligenciával támogatott eszközök irányában, ugyanakkor ez a bizalom csak addig mehet el, amíg még lehetőség van bármikor biztonságosan átvenni az irányítást a mesterséges intelligencia felett”.¹⁵⁶³

„A mesterséges intelligencia fejlődésében kritikus szakaszba lépett az emberiség, egyszerre rejt magában a lehetőséget az emberek életminőségének ugrásszerű javulására, de a disztópikus jövő is realizálódhat, ahogyan explicit módon a szakértők is kifejtették. Sinderman és munkatársai a mesterséges intelligenciával kapcsolatos öt attitűdöt különböztettek meg, amelyekben visszatükröződik e két irány: bizalom a mesterséges intelligenciában, a mesterséges intelligencia hasznos lesz az emberi faj számára, ezzel szemben a mesterséges intelligencia félelmetes, fenyegető, az emberi faj pusztulásához vezet, munkanélküliséget okoz számos területen. A potenciális fenyegetések csökkentése érdekében nem elegendőek a nemzetközi szervezetek szabályozó intézkedései (pl. UNESCO, OECD), társadalmi szintű fellépés szükséges a demokratikus értékek és az emberi jogok védelmében, a közjó és jóllét növelésében, a személyes adat- és információbiztonság fokozásában. A társadalmi bizalom javításához az intelligens rendszerek etikus fejlesztésében biztosítani kell a hatékonyságot, az átláthatóságot, a professzionalizmust, ki kell jelölni a felelősségi köröket és a visszaélések lehetőségét minimalizálni szükséges.”¹⁵⁶⁴

¹⁵⁶³ HEITLERNÉ LEHOCZKY Mária – KOLLÁR Csaba: A mesterséges intelligencia múltja, jelene és jövője a senior és junior szakértők szemszögéből (2. rész). *Biztonságtudományi Szemle*, 2022/2. 93. p.

¹⁵⁶⁴ Uo. 101. p.

11. BEFEJEZŐ GONDOLATOK

Az Európai Parlament és a Tanács 2022/2065 rendelete (2022. október 19.) a digitális szolgáltatások egységes piacáról és a 2000/31/EK irányelv módosításáról (rövidített elnevezése: Digital Services Act vagy DSA) 2022. november 16-án lépett hatályba. Az rendelet kötelező alkalmazása azonban elválík a hatálytól. A DSA a hatálybalépést követően tizenöt hónappal vagy 2024. január 1-jétől közvetlenül alkalmazandó az EU-ban, attól függően, hogy melyik következik be később. Az új jogszabály megalkotását a digitális szolgáltatások gyors és széles körű fejlődése indokolta. A társadalom és a gazdaság gyorsuló digitalizációja révén néhány nagy platform (tech-óriás) kapuórként jelent meg a digitális piacokon, akiknek lehetőségük van arra, hogy magán szabályalkotóként lépjenek fel és sajátos pszeudo jogrendszert hozzanak létre (pl. Facebook, Google). A DSA alapvető célja, hogy a digitális szolgáltatásokat nyújtó vállalkozások számára tisztességes, átlátható és megbízható szabályozási keretet biztosítson. A DSA előírja, hogy az online platformokat üzemeltető szolgáltatóknak átláthatóan kell működniük, és el kell számolniuk tevékenységükért. Ez magában foglalja az üzleti feltételek, a felhasználói adatok kezelésének szabályainak és a döntéshozatali folyamatoknak az átláthatóságát. A DSA értelmében a nemzeti hatóságok – mint Magyarországon pl. a GVH – széles jogkört kapnak a tisztességtelen kereskedelmi magatartások szankcionálására. A hatóságoknak lehetőségük van bírságok kiszabására, a jogsértő hirdetések eltávolítására, valamint a jogsértő vállalkozások tevékenységének korlátozására vagy megtiltására. A hatóságok felszólíthatják a vállalkozásokat, hogy módosítsák üzleti gyakorlataikat a jogszabályi előírásoknak való megfelelés érdekében. Ez magában foglalhatja a termékek, szolgáltatások, vagy felhasználói feltételek módosítását. A kérdés az, hogy elegendőnek bizonyul-e az online piac folyamatosan változó globális kihívásai fényében.

12. IRODALOMJEGYZÉK

- GELLÉN Klára: Fogyasztók és vállalkozások az új üzleti modellek és a digitális technológiai környezet promóciós tendenciái tükrében. *Gazdaság és Jog*, 2019/7-8.
- GELLÉN Klára: Tisztességtelen kereskedelmi gyakorlatok az online térben - fókuszban a közösségi média. *In Medias Res*, 2020/I.
- GELLÉN Klára: A keresőmotorok és az átláthatóság követelménye fogyasztóvédelmi jogi nézőpontból. *In Medias Res*, 2022/1.
- HEITLERNÉ LEHOCZKY Mária – KOLLÁR Csaba: A mesterséges intelligencia múltja, jelene és jövője a senior és junior szakértők szemszögéből (2. rész). *Biztonságtudományi Szemle*, 2022/ 2.
- PAPP-VÁRY Árpád Ferenc: Az influencer marketing alapjai: gyakorlati áttekintés. *Annales*, Tomus XIII, 2020., pp.71-20.
- PÁZMÁNDI Kinga: A jogi értelemben vett fogyasztókép átfarmálódásáról, azaz mit üzen a viselkedési közgazdaságtan a jogi beavatkozás paradigmájáról. *Gazdaság és Jog*, 2020/11-12.
- PUSZTAHELYI Réka - CZIBRIK Eszter: Online kereskedelmi gyakorlatok tisztességtelensége a Booking.com döntés tükrében. *Miskolci Jogi Szemle*, 2022/1.
- ZAVODNYIK József: A tisztességtelen kereskedelmi gyakorlatok szabályozása és joggyakorlata Magyarországon. *Debreceni Jogi Műhely*, 2020/1-2.
- ZÓDI Zsolt: A kereskedelmi célú megfigyelés és a hallgatózó mobilok. ludovika.hu/blogok/itkiblog/2023/01/27/

Egyéb források jegyzéke

- 19/2014. (V. 30.) AB határozat
- Kúria, Kfv.II.37.672/2022/8. számú ítélete
- Fővárosi Ítéltábla 2.Kf.27.024/2012/10. számú ítélete
- Fővárosi Törvényszék 105.K.700.283/2022/5. számú ítélete
- Kúria, Kfv.IV.38.135/2018/5. számú ítélete
- Kúria, Kfv. II.37.243/2021/11.számú ítélete
- Kúria, Kfv.V.38.235/2021/9.számú ítélete
- EuB C-352/85. sz., Bond van Adverteerders és mások kontra a holland állam ügyében 1988. április 26-án hozott ítélete, ECL I: EU:C:1988:196.
- Fővárosi Törvényszék 106.K.705.404/2020/23. számú ítélete
- VJ/41/2019.GVH Határozat
- VJ/45-29/2020. GVH Végzés
- VJ/ 40/2018. GVH Határozat
- GVH Tájékoztató az influencer marketingről (2022. november 10.)
- Influencer marketing kisokos (2019)
- 19/2014. (V. 30.) AB határozat
- Kúria, Kfv.II.37.672/2022/8. számú ítélete
- A fogyasztói döntések szabadságára vonatkozó, a GVH által követett alapelvek. Gazdasági Versenyhivatal, 2007. május 7.
- LUDOVIKA.HU, NKE Információs Társadalom Kutatóintézet, 2020.05.19., Pünkösty András tudományos munkatárs blogbejegyzése
ludovika.hu/blogok/itkiblog/2020/05/19/a-gvh-booking-com-dontese-es-a-platformok-a-fogyasztovedelem-az-uj-kartell/ (letöltés 2023.04.30)

Jogszabályok jegyzéke

- Az Európai Parlament és a Tanács 2000/31/EK irányelve
- AZ EURÓPAI PARLAMENT ÉS A TANÁCS 2005/29/EK IRÁNYELVE

- 2019/2161 európai parlamenti és tanácsi irányelv
- Az Európai Parlament és a Tanács 2018. december 11-i (EU) 2018/1972 irányelve az Európai Hírközlési Kódex létrehozásáról
- Az Európai Parlament és a Tanács 2000/31/EK irányelve
- AZ EURÓPAI PARLAMENT ÉS A TANÁCS 2005/29/EK IRÁNYELVE
- 2019/2161 európai parlamenti és tanácsi irányelv
- A fogyasztókkal szembeni tisztességtelen kereskedelmi gyakorlat tilalmáról szóló 2008. évi XLVII. törvény
- Bizottsági Szolgálati Munkadokumentum Iránymutatás a tisztességtelen kereskedelmi gyakorlatról szóló 2005/29/EK irányelv végrehajtásához/alkalmazásához
- Az Európai Parlament és a Tanács 2016. április 27-i (EU) 2016/679 Rendelete a természetes személyeknek a személyes adatok kezelése tekintetében történő védelméről és az ilyen adatok szabad áramlásáról, valamint a 95/46/EK irányelv hatályon kívül helyezéséről (általános adatvédelmi rendelet)
- 2001. évi CVIII. törvény az elektronikus kereskedelmi szolgáltatások, valamint az információs társadalommal összefüggő szolgáltatások egyes kérdéseiről
- Az Európai Parlament és a Tanács 2022/2065 rendelete (2022. október 19.) a digitális szolgáltatások egységes piacáról és a 2000/31/EK irányelv módosításáról (digitális szolgáltatásokról szóló rendelet vagy DSA)

MUNKAJOGI ÉS KÖZIGAZGATÁSI JOGI SEKCIÓ
JOGHALLGATÓI TAGOZAT

FAZEKAS TAMÁS

A tisztességes eljáráshoz való jog és a bírósághoz való hozzáférés az Emberi Jogok Európai Bíróságának és magyar közigazgatási bíráskodás gyakorlatában

1. BEVEZETÉS

Az Emberi Jogok Európai Bíróságának gyakorlata és követelményrendszere alapján véve meghatározó hatást gyakorol a magyar közigazgatási bíráskodásra. A tisztességes eljáráshoz való jog és összetevője, a bírósághoz való hozzáférés mégis különösen létfontosságú nem csak az alapjogok tiszteletben tartása, hanem a jogállamiság és a nemzeti jogrendszerek egészének működése szempontjából. Már az Emberi Jogok Egyetemes Nyilatkozata, illetve a Polgári és Politikai Jogok Nemzetközi Egyezségokmánya is említést tesz az eljárások méltányosságáról és igazságosságáról, azonban csak az Emberi Jogok Európai Egyezményének 6. és az Európai Unió Alapjogi Chartájának 47. cikke kölcsönzött először nemzetközi jogi kötőerőt az alapjog számára. A dolgozatom célja, hogy egy rövid átfogó elemzését adja a kérdéskör egyes fókuszterületeinek az EJEB vonatkozó gyakorlatának és kidolgozott elveinek, valamint a magyar bírósági esetjog objektív összehasonlítására alapozva. Az eredmény elérése érdekében a dolgozat létrehozása során döntően kétféle módszert alkalmazok: dogmatikai elemzést és jogösszehasonlító vizsgálatot. A tisztességes eljáráshoz való jog és tartalmi elemeinek fogalmi tisztázását, kifejtését és a jogi gondolkodás struktúrájában való elhelyezését az első fejezetben végzem el, amelyet a témakör alkotmányossági és közigazgatási jogi tétjeinek feldolgozásával egészítek ki. A rá következő fejezetben egy európai és magyar problématérkép felrajzolására helyezem a hangsúlyt, amelynek néhány konkrét területén részletesen megvizsgálom a kialakult joggyakorlatot, miközben reflektálok az esetleges különbségekre. A záró fejezetben két aktuális kihívást, a digitalizáció és a környezetvédelem bírósági eljárásokra gyakorolt hatásait helyezem a középpontba. Dolgozatom során törekszem arra, hogy lehetséges válaszokkal szolgáljak az alább felmerült kérdésekre. Mi a tisztességes eljáráshoz való jog fogalma és melyek a tartalmi elemei? Mi a jelentősége az állam alkotmányos és törvényes működése tekintetében? Milyen szerepet kaphat a közigazgatási bíráskodás eljárásaiban? Vannak-e megengedhető korlátai és ha igen, akkor hol húzódnak meg annak határai?

2. A TISZTESSÉGES ELJÁRÁSRÓL ÁLTALÁBAN

A tisztességes eljárás vagy a tisztességes tárgyalás ideája egy meglehetősen ősi, nagy múlttal rendelkező gondolat, amelynek gyökerei egészen a római jog koráig visszavezethetők. A tisztességes eljárásról szóló jogi diskurzus legtöbbet idézett nemzetközi dokumentuma az Emberi Jogok Európai Egyezménye (EJEE), amelynek 6. cikke kimondja mindenki jogát arra nézve, hogy „ügyét a törvény által létrehozott független és pártatlan bíróság tisztességesen nyilvánosan és ésszerű időn belül tárgyalja”.¹⁵⁶⁵ A büntetőeljárásokra vonatkozó többlet követelményekkel és részgaranciákkal kiegészülve ez az Egyezmény második leghosszabb rendelkezése, amelyet csak a szabadsághoz és biztonsághoz való jogról szóló cikk előz meg, így egy igen előkelő helyet foglal el.¹⁵⁶⁶ A tisztességes eljáráshoz való jog központi, normatív és fundamentális jelentőségének magyarázata véleményem szerint fogalmának rendkívüli komplexitásában keresendő, éppen ezért a következőkben ennek bemutatására törekszem.

2.1. Fogalmi komplexitás

A tisztességes eljáráshoz vagy tisztességes tárgyaláshoz való jog (fair trial) fogalmát legtöbbször úgy határozzák meg, hogy az az igazságszolgáltatás legfontosabb alapelve, a jogállamiság elvének lényegi tartalmi eleme, amely nem egy az egyéneket megillető egyetlen jog, jogosítvány, hanem nagyszámú eljárási garancia szinergiája.¹⁵⁶⁷ Az emberi jogokat rendszerező szakirodalmi munkákban tradicionálisan az eljárási alapjogok csoportjába sorolják, azt mindenekelőtt elsőként említvén és ismertetvén. Az eljárási jogokra szokás úgy tekinteni, mint az anyagi szabályozás kiszolgálóira, ugyanakkor a gyakorlati és történeti tapasztalatok azt mutatják, hogy az egyéni jogvédelem szemszögéből kiváltképp létfontosságúak és kulcsfontosságúak a bírósági eljárásokkal szemben.¹⁵⁶⁸ Az európai dogmatikában ugyanakkor a „fair trial”, a hatékony jogorvoslat követelményével egyetemben egy generálisabb, átfogóbb alapjogi területből, az ún. igazságszolgáltatáshoz való jogból kerül levezetésre. Utóbbi arra kötelezi a részes államokat, hogy biztosítsák a bírósághoz fordulás és a jogorvoslat szerzés lehetőségét, ha az egyén emberi jogait megsértették.¹⁵⁶⁹ Az előbbi rövid definíciónál azonban egy sokkal komplexebb és szerteágazóbb kérdéskörrel van szó, amely megállapítás igaz a tisztességes eljáráshoz való jogra is. Azt sem lehet leegyszerűsíteni azzal, hogy megtartásához elegendő egy igények kikényszerítésére rendelkezésre álló bírósági út, amit törvénnyel szabályozott szervezeti és eljárási előírások határoznak meg.¹⁵⁷⁰ A tisztességes eljárás definiálásához elengedhetetlen ugyanis számos tartalmi elemének, részterületének ismertetése.

Az EJEE 6. cikke magába foglalja többek között a nyilvános és kontradiktórius tárgyaláshoz, ésszerű időn belül befejezett eljáráshoz, a független és pártatlan bírósághoz, valamint összefoglalóan a bírósági eljáráshoz való jogot. Az EJEE gyakorlata mindezt a személyes és hatékony részvétel jogával, a megfelelő indokolás és bizonyítás követelményével, valamint a fegyverek egyenlőségének elvével egészítette ki.¹⁵⁶⁶ A 6. cikk tárgyi hatálya a büntető és polgári jogi bírósági eljárásokra terjed ki,¹⁵⁶⁹ míg a hatósági procedúrák látszólag kívül esnek annak körén.¹⁵⁷¹ Csak 1978-ban került kimondásra, hogy a közjogi jellegű, de polgári jogi igényeket közvetlenül érintő jogviták is a 6. cikk tárgyát képezik,¹⁵⁷² mely meglátás 1984-ben

¹⁵⁶⁵ Emberi Jogok Európai Egyezménye, [echr.coe.int/documents/d/echr/convention_hun](https://www.echr.coe.int/documents/d/echr/convention_hun) (2023. 09. 10.)

¹⁵⁶⁶ DUDÁS Dóra Virág: Emberi Jogok az EJEB gyakorlatában II. – A tisztességes eljáráshoz való jog. jogaszvilag.hu/szakma/emberi-jogok-az-ejeb-gyakorlataban-ii-a-tisztessages-eljarashoz-valo-jog/ (2023. 09. 10.)

¹⁵⁶⁷ CZINE Ágnes: A tisztességes bírósági eljárás. *Audiatur et altera pars*. Budapest, HVG-ORAC, 2020. 13. p.

¹⁵⁶⁸ RÓTH Erika: Eljárási jogok. In: Halmi Gábor - Tóth Gábor Attila (szerk.): *Emberi jogok*. Budapest, Osiris Kiadó, 2003. pp. 16-22.

¹⁵⁶⁹ Kézikönyv az igazságszolgáltatáshoz való hozzáférésre vonatkozó európai jogról.

echr.coe.int/documents/d/echr/Handbook_access_justice_HUN (2023. 09. 12.)

¹⁵⁷⁰ OSZTOVITS András: Online bíróságok és az igazságszolgáltatáshoz való jog – esély vagy veszély? *Magyar Jog*, 2020/11. pp. 625-632.

¹⁵⁷¹ F. ROZSNYAI Krisztina – KOOSNÉ MOHÁCSI Barbara: 6. cikk Tisztességes tárgyaláshoz való jog. In: SONNEVEND Pál – BODNÁR Eszter (szerk.): *Az Emberi Jogok Európai Egyezményének kommentárja*. Budapest, HVG-ORAC, 2021. 108. p.

¹⁵⁷² König v. Germany, Judgment of 28 June 1978, Series A, no. 6232/73, § 94.

2.2. A bírósághoz való hozzáférés további elemei

A következő fejezetben egy rövid példálózó felsorolását kívánom adni azoknak az eljárási tényezőknek, amikkel az Emberi Jogok Európai Bíróságának joggyakorlatában találkozhatunk, s amelyek ugyan nem tartoznak a tisztességes eljáráshoz való emberi jog szoros értelemben vett lényegi magjához, azonban könnyen az alapjog megsértéséhez vezethet, ha nem szán azokra kellő figyelmet a jogalkalmazás. Mindenekelőtt – mivel az EJEE 6. cikke csak a bírósági eljárásokra vonatkozik - fontos a bíróság definíciójának meghatározása, aminek tartalmi kivonata a következőképpen foglalható össze. A bíróság az a független és pártatlan testület, amely rendelkezik annak képességével, hogy ügyekről illetékességi körén belül jogi normák alkalmazásával, az eljárás előírt módon történő levezetését követően egy kötelező érvényű határozatban döntsön. Igazságszolgáltatási funkciója döntő, ugyanakkor nem kizárólagos, a végrehajtói hatalmi ág feladatait azonban nem láthatja el. A joggyakorlat értelmében tagjainak nem kell feltétlenül jogászoknak lenniük, s nem csak bírósági szervek segíthetik az alapjog érvényre juttatását, egyre nagyobb szerep jut az igazságszolgáltatáshoz vezető egyéb utaknak, valamint az alternatív vitarendezési eljárásoknak. A részes államoknak azon túlmenően, hogy létrehoznak egy ennek a fogalomnak megfelelő bírósági rendszert, biztosítaniuk kell az ahhoz történő hozzáférést. A hozzáférhetőség megnyilvánulhat a megfelelő illetékességu bíróságok rendelkezésre állásában, illetve egyes információk, értelmezések és ítéletek elérhetőségének garantálásában.¹⁵⁸³ Nincs ugyan kötelezően alkalmazandó fajtája, mégis deklarálásra került a költségmentességhez való jog, vagyis, hogy azok számára is hozzáférhető legyen az igazságszolgáltatás, akik ezt vagyoni helyzetükre vagy egyéb érdemi szempontjaikra tekintettel nem engedhetnék meg.¹⁵⁸⁴ Fontos rész jut továbbá az EJEE 6. cikkének érvényesülése tekintetében az ún. tanácsadáshoz, - akár személyes – védelemhez és megfelelő minőségű képviselő igénybevételéhez való jognak is. Ahogy arról utalást tett a magyar Alkotmánybíróság a 6/1998. (III. 11.) számú határozatában, kialakítható egy sajátos ismérvsrendszer a tisztességes eljáráshoz való jog keretein belül a megengedhető korlátozásokra nézve. Mindennek az EJEB három feltételét szabja: a korlátozás a.) rendelkezze törvényes céllal (például a parlamenti képviselők szólásszabadságának védelme, a megfelelő igazságszolgáltatás vagy a hatalmi ágak szétválasztásának biztosítása érdekében), b.) legyen arányos és c.) ne gyengítse az alapjog leglényegesebb pontját. Az arányosság pedig hagyományosan magába foglalja az elérendő cél és az alkalmazott legkevésbé beavatkozó intézkedések, valamint a közérdek és az egyéni érdekek közötti tisztességes egyensúlyt, mindezt a megfelelő indokolás kötelezettségével alátámasztva. Ilyen megengedhető korlátozások lehetnek az eljárási illetékek, költségek, alakísági és keresetösségi jogi elvárások, bizonyítási küszöbértékek, elévülési idők, illetve mentességek.

A „fair trial” fogalmának szerves része a bíróságok függetlensége és pártatlansága, valamint az eljárások nyilvánossága. A bírói függetlenséget olyan védelmi eszközök biztosítják, mint a külső beavatkozástól való mentesség, az utasíthatóság hiánya, a hivatali idő kiszámíthatósága és stabilitása, vagy az eltávolítással szembeni garanciák. A pártatlanság eszményét pedig az elfogulatlanság és részrehajlás-mentesség objektív, illetve szubjektív kritériumai hivatottak megóvni. A tisztességes eljárás tekintetében konkrét részterületként említhetjük a kontradiktórius eljárásmód, a fegyverek egyenlőségének és az indokolási kötelezettség elveit, továbbá a fellebbezési és a végrehajtáshoz való jogot. A nyilvánosság alatt tárgyalások és meghallgatások szóbeliségét kell értenünk, természetesen a sajtó és a nyilvánosság kizárása vonatkozó meghatározott esetkörök kivételével.¹⁵⁸⁵

¹⁵⁸³ Kézikönyv az igazságszolgáltatáshoz való hozzáférésre vonatkozó európai jogról: i.m. 27., 34-35. és 53. p.

¹⁵⁸⁴ Airey v. Ireland, Judgment of 9 October 1979, no. 6289/73.

¹⁵⁸⁵ Kézikönyv az igazságszolgáltatáshoz való hozzáférésre vonatkozó európai jogról: i.m. pp. 38-52., pp. 87-99. és pp. 126-144.

2.3. A bírósági hozzáférés jogállami tétjei

Az előbbi felsorolásból is jól látható, hogy a tisztességes eljáráshoz való jog milyen mélyen meggyökerezett az európai jogi gondolkodásban az elmúlt majd nyolcvan évben, és amelyeknek hatása befolyásolja nemcsak az egyes eljárási szisztémák napi szintű működését, hanem meghatározza az egyes jogrendszerek egészének jogállami minőségét is. Ez a gondolat legalább oly egyetemes, mint maga a Nyilatkozat, mely először deklarálta emberi jogként. Az Európa Tanács szerint például a tisztességes eljáráshoz való jog nélkülözhetetlen a jogállamiság előmozdításának szempontjából,¹⁵⁸⁶ míg a magyar Alkotmánybíróság korábban a jogállamiságból és a független, pártatlan bírósághoz való jogból levezetve érvényesítette azt.¹⁵⁸⁰ Az angolszász perjog is úgy hivatkozik a „fair trial” szabályára, mint a jogrendszer és az igazságszolgáltatás központi tartóoszlopa, s a „rule of law” kardinális, fundamentális és abszolút követelménye.¹⁵⁸⁷ A tisztességes eljáráshoz való jog nélkül a jogállamiság, a társadalom igazságszolgáltatásba vetett hitével és bizalmával egyetemben összeomlana.¹⁵⁸⁸ A tisztességes eljárás minősége per definitionem egy olyan jogalkalmazói eljárást feltételez, amely a „demokratikus alkotmányfejlődés során kikristályosodott alapelvek és szabályok alapján zajlik”, valamint a jogállam értékrendjének megfelel.¹⁵⁸⁹

A jogállamiság és a tisztességes eljárás elválaszthatatlansága egyértelműen kitűnik a Velencei Bizottság 2011-es azon jelentéséből is, amely középpontjában a jogállamiság európai fogalmának és közös tartalmi elemeinek meghatározása állt. Az Európa Tanács alkotmányjogi szakértőkből álló testületének tagjai tisztában voltak azzal, hogy Európában egymás mellett több terminológiájában ugyan hasonló, de jelentéstartalmában korántsem azonos jogállam felfogás létezik, a német „Rechtsstaat”, az angolszász „Rule of law” és a francia „Etat de droit” koncepcióin túlmenően is.¹⁵⁹⁰ Mindennek ellenére mégis sikerült olyan közös jellegzetességeket beazonosítani, amikből végezve 2016-ban megszületett a Velencei Bizottság jogállamisági listája, amelyet öt központi elemre alapoztak. Ezek a következők: a törvényesség, a jogbiztonság és a törvény előtti egyenlőség elve, a hatalommal való visszaélés, valamint a diszkrimináció tilalma végül pedig, de nem utolsósorban az igazságszolgáltatáshoz való hozzáférés biztosítása.¹⁵⁹¹ Az „access to justice” ugyanis feltételezi, hogy működik egy független és pártatlan bírósági szervezetrendszer, illetve tiszteletben tartják a tisztességes eljáráshoz való jogot.¹⁵⁹² Az Európa Tanács tartóoszlopainak, pillérjeinek szokás nevezni a demokrácia, az emberi jogok és a jogállamiság eszméit,¹⁵⁹³ amelyek hármasságot alkotnak az Emberi Jogok Európai Egyezményének preambulumban is.¹⁵⁶⁵ A Velencei Bizottság arra a következtetésre jutott, hogy ugyan nem tekinthető teljes mértékben egyenlőnek a jogállamiság elveinek, valamint az emberi jogok tiszteletben tartása, mégis nagy átfedés figyelhető meg a két fogalom között. A „rule of law” fennállásához elengedhetetlennek tartják ugyanis az igazságszolgáltatáshoz való hozzáférés, az illetékes és törvényes bíróhoz, a nyilvános tárgyaláshoz és meghallgatáshoz, a hatékony jogorvoslathoz, illetve a tisztességes eljáráshoz való jog biztosítását.¹⁵⁹⁴

¹⁵⁸⁶ Council of Europe: Guaranteeing Equal Access of Women to Justice, Strasbourg, Council of Europe, 2015. 2. p.

¹⁵⁸⁷ Australian Law Reform Commission: Traditional Rights and Freedoms—Encroachments by Commonwealth Laws (IP 46), Sydney, Australian Government, 2014. 65. oldal

¹⁵⁸⁸ Hassnain Ansari: A Brief History of Right to Fair Trial, academia.edu/37795411/A_BRIEF_HISTORY_OF_RIGHT_TO_FAIR_TRIAL (2023. 09. 14.)

¹⁵⁸⁹ BAKOS Kitti: A tisztességes eljáráshoz való jog: új jogalkotói irányok. *Jogelméleti Szemle*, 2010/2. jesz.ajk.elte.hu/bakosk42.html#_ftn8 (2023. 09. 14.)

¹⁵⁹⁰ European Commission for Democracy Through Law (Venice Commission): Report on the Rule of law, Strasbourg, Council of Europe, 2011. 3. oldal

¹⁵⁹¹ European Commission for Democracy Through Law (Venice Commission): Rule of law Checklist, Strasbourg, Council of Europe, 2016. § 6.

¹⁵⁹² European Commission for Democracy Through Law (Venice Commission): Rule of Law, venice.coe.int/WebForms/pages/?p=02_Rule_of_law&lang=EN (2023. 09. 16.)

¹⁵⁹³ Venice Commission Report [2011]: i.m. § 1.

¹⁵⁹⁴ Venice Commission Report [2011]: i.m. § 60.

A tisztességes eljáráshoz való jog azonban nem csak a jogállamiság lényeges tartalmi eleme, hanem egy a különböző jogágakon átívelő, az egész eljárásjogi rendszert meghatározó alapelv, amelynek érvényesülnie kell a polgári-, büntető- és közigazgatási jogi procedúrákban is. Jó példa erre, hogy mind a három magyar bírósági eljárásjogi törvény – így a Be., a Pp. és a Kp. – utal preambulumban vagy alapvető rendelkezései közt a tisztességes eljárás jogszabályi céljára. Megfigyelhető ugyan egy alapjában véve büntetőjogi túlsúly a jogszabályok, az alkotmánybírósági és EJEB gyakorlat, valamint a szakirodalmi munkák területén, amelyek érthető módon további részletgaranciákkal igyekeznek biztosítani az alapjog feltétel nélküli érvényesülését, de a polgári és közigazgatási perekre nézve is kulcsfontosságú biztosítékokat tartalmaznak. Mindezek alapján jól kirajzolódik az a korábban már emlegetett fundamentális jelentőség és rendkívüli fogalmi komplexitás, amely legitimálja a téma mindenkor vizsgálatát, s annak időszerűségét. A tisztességes eljáráshoz való jog tehát, egyszerre jelentkezik egy nemzetközi egyezmények által védett alapvető emberi jogként, egy sajátos és autonóm jogterülettel rendelkező alkotmányjogi normaként, a jogállamiság egyik központi tartalmi elemeként, s az igazságszolgáltatás – összes jogágán átívelő – legfontosabb alapelveként.

2.4. A bírósághoz való hozzáférés különös jelentősége a közigazgatási bíráskodásban

Az előzőekben már többször szó esett arról, hogy a tisztességes eljáráshoz való jog fogalma nem szűkíthető le a polgári és büntetőjogi eljárásokra, annak érvényesülését mind a nemzetközi, mind a hazai jogszabályi környezet megköveteli a közigazgatási perekben is. A sokszor háttérbe szoruló, ugyanakkor rendkívül hangsúlyos és roppant mód sokszínű, az elmúlt években drasztikus változásokon keresztülmenő jogág rendeltetése szerint a közigazgatás cselekvéseivel szembeni bírói kontrollt hivatott biztosítani. Az állami önkorlátozás, a végrehajtó hatalom és az igazságszolgáltatás szétválasztásának, valamint a törvények feltétlen uralmának elveiből következik, hogy a bíróságok járnak el, ha a közigazgatás jogvitában áll. A bíróságokhoz való hozzáférés pedig csak akkor lehet teljes, ha azok garantálják a közigazgatás törvény alá rendeltségét, védik a tevékenységével érintettek jogait, helyreállítják a sérült jogrendet és biztosítják a jogszabályok érvényesülését. A plurális polgári demokráciában tehát a közigazgatási bíráskodás kialakítása a jogállam létezésének alapvető feltétele.¹⁵⁹⁵ A közigazgatási bíráskodás tárgyai per definíciójukban megegyeznek a közigazgatási tevékenységekkel, ami jól szemlélteti ezen kérdéskör egyedülálló sokrétűségét a gazdaságitól, a területi-műszaki igazgatásig, s a védelmitől, a humán adminisztrációig. Sajátos jellegzetességei ellenére rendkívül szoros kapcsolatban áll és határterületeken osztozik a polgári, illetve a büntetőjogi ügyekkel. Könnyen belátható ezért, hogy miért került levezetésre a tisztességes eljáráshoz való jog a közigazgatási perekre nézve az EJEB gyakorlatában¹⁵⁹⁶

A magyar jogszabályi keretek így egy meglehetősen széles meghatározást alkalmaznak a közigazgatási bíráskodás tárgyára nézve, azonban ez nem mindig volt ennyire egyértelmű, hiszen Magyarország első közigazgatási bírósága, a pénzügyi közigazgatási bíróság kifejezetten csak adó- és illetékügyekkel foglalkozott.¹⁵⁹⁷ A közpénzügyi, választási, idegenrendészeti bíráskodásnak tradicionálisan sokkal kiterjedtebb történeti tapasztalatai vannak a magyar közigazgatási perekben, szemben a politikailag árnyaltabb, az érdekkonfliktusok középpontjában álló, kiváltképpen alkotmányos, illetve jogállami tétellel rendelkező jogterületekkel szemben, amelyeknek nincs számottevő hagyománya. Igaz ez a megállapítás például a közbeszerzési eljárásokra, az elektronikus hírközlő, távközlési, média- és az információtechnológiai ágazatra, a piacgazdasági, a környezeti, valamint energiaügyekre,

¹⁵⁹⁵ PRIBULA László: A közigazgatási cselekvésekkel szembeni bírói jogvédelem. In BALÁZS István (szerk.): Közigazgatási eljárások. Debrecen, Debreceni Egyetemi Kiadó, 2023. pp. 132-133.

¹⁵⁹⁶ 2017. évi I. törvény a közigazgatási perrendtartásról, njt.hu/jogszabaly/2017-1-00-00 (2023. 09. 18.)

¹⁵⁹⁷ STIPTA István: A pénzügyi közigazgatási bíróság létrejötte és tevékenysége (1884-1896): MTA Doktori Értekezés. Budapest, 2018. 70. p.

a versenyszabályozásra, illetve a politikai szabadságjogokkal kapcsolatos perekre.¹⁵⁹⁸ A felsorolásból kitűnik tehát, hogy a közigazgatási bíráskodás elképesztően változatos ügyek összessége, ami semmiképpen sem tekinthető egy homogén masszának, s a különböző jogterületek eltérő téttel rendelkezhetnek, egyesek fokozottan sérülékenynek számítanak a többivel szemben. Mindez hatványozottan nagyobb jelentőséget kölcsönöz a dolgozat elején ismertetett emberi jogok és igazságszolgáltatási alapelvek érvényesítésének. Beláthatóan sokkal nagyobb tétje van az igazságszolgáltatáshoz való hozzáférés és a tisztességes eljárás biztosításának, azok törvényes és arányos korlátozhatóságának, a bíróság előtti egyenlőség, a pártatlanság és függetlenség elvei betartásának, s a keresetösségi problémák leküzdésének. A dolgozat következő szerkezeti egységében ezért különösen az EJE szabályainak és a Bíróság elveinek betartását fogom számon kérni a magyar jogszabályi környezeten és bírósági esetgyakorlaton, valamint beazonosítom az esetlegesen felmerülő problémák gócpontjait.

¹⁵⁹⁸ GYURÁN Ildikó – LELE Zsófia – PÁRTAY-CZAP Sarolta: A keresetösségi jog a közigazgatási perekben az európai és nemzeti normák alapján. *Európai Jog*, 2022/6. pp. 21-25.

3. A BÍRÓSÁGHOZ VALÓ HOZZÁFÉRÉS GYAKORLATI PROBLÉMÁI

Az Emberi Jogok Európai Bíróságának gyakorlatában könnyen azonosíthatóak azon problematikus területek, amelyek a 6. cikkben biztosított alapjog megsértéséhez vezethetnek. Ahogyan azt már korábban is említettem, gondot okozhatnak például a túlságosan magas bizonyítási küszöbértékek, eljárási költségek és illetékek, az aránytalan elévülési idők, valamint a nem törvényes célt szolgáló mentességek. Mindezek azonban elsősorban valamilyen jogalkotói döntéstől függnék: jogszabály határozza meg, hogy egy eljárás megindításához mennyi illetéket kell megfizetni, kiket illet meg a mentelmi jog és esetenként mikor évülnek el a követelések, így a jogalkalmazásnak ezek tekintetében nincs különösebb eltérési lehetősége. Szemben az olyan kérdéskörökkel, mint a túlzott alakiság, a keresetösségi jog és az ügyfél fogalom, illetve a jogerős ítéletek végrehajtásának tematikái. A következő szerkezeti egységben ezek vizsgálatára helyezem a hangsúlyt, s törekszem a strasbourg-i és a magyar joggyakorlat álláspontjainak objektív összehasonlítására.¹⁵⁸⁵

3.1. A túlzott alakiság európai problématerképe

A túlzott alakiság kifejezést használok az eljárási szabályoknak egy olyan kiváltképp szigorú értelmezésére, amely hozzáférhetetlenné teszi a bíróságokat és megfosztja a jogkereső közönséget a tisztességes eljáráshoz való jogától.¹⁵⁹⁹ Céljukat tekintve az egyes procedurális szabályok, bizonyításra vonatkozó rendelkezések, formai és tartalmi követelmények, valamint betartandó határidők központi szerepet töltenek be az igazságszolgáltatás megfelelő működésében, illetve a jogbiztonság elvének érvényesülésében, miközben hatékonyan biztosítják a bíróságok gyakorlati hozzáférhetőségét.¹⁶⁰⁰ A szóban forgó jogszabályi rendelkezések bírói alkalmazása vagy értelmezése semmiképpen sem vezethet a bírósági eljáráshoz való jog, a kérelmek érdemi kivizsgálásának, valamint az elérhető jogorvoslatok igénybevételének veszélyeztetéséhez, amelyre az EJEB a Miragall Escolano és társai kontra Spanyolország,¹⁶⁰¹ valamint a Zvolsky és Zvolska kontra Cseh Köztársaság ügyekben is rámutatott.¹⁶⁰² Az S.A. Sotiris és Nikos Koutras ATTEE kontra Görögország esetben a Baka András elnöklétével összeült tanács külön a görög Legfelsőbb Közigazgatási Bíróság terhére értékelte, hogy az első és végső fokon járt volna el, így az eljárástól való elesésével a kérelmező zártkörűen működő részvénytársaság számára nem maradt más jogorvoslati lehetőség. A panaszt felvevő tisztviselő által elkövetett formai hibára hivatkozó visszautasító határozatával és az eljárási szabályokhoz való túlzott ragaszkodásával a testület megfosztotta a kérelmezőt a jogorvoslathoz való jogától, s megsértette az EJEE tisztességes eljárásra vonatkozó 6. cikkét.¹⁶⁰³ Szintén sérelmesnek találtatott a cseh Alkotmánybíróság jogorvoslatok kimerítésére vonatkozó szabályainak azon értelmezése, amely gyakorlatilag a párhuzamos, egyidejű fellebbezési eljárások alkalmazását követelte volna meg a kérelmezőtől.¹⁶⁰⁴ Szerbia egyezményesértése azért került megállapításra, mert a legfelsőbb bíróság arra hivatkozva utasította vissza az ügyvédként praktizáló kérelmezőt, hogy a beadványt csak jogi képviselő terjesztheti elő, maga a felperes nem, amely értelmezés túlzott alakisága nem szolgálta a jogbiztonság és a megfelelő igazságszolgáltatás elveit.¹⁶⁰⁵ A horvát Legfelsőbb Bíróság túlzottan formalista értelmezését állította a kérelmező, amikor a bírói testület nem fogadta el azt a pertárgyértéket, amelyet az általa megbízott második ügyvéd az előzőtől eltérő módon –

¹⁵⁹⁹ Kézikönyv az igazságszolgáltatáshoz való hozzáférésre vonatkozó európai jogról: i.m. pp. 134-137.

¹⁶⁰⁰ Európa Tanács/Emberi Jogok Európai Bírósága: Kézikönyv a 6. cikkről. A tisztességes eljáráshoz való jog (polgári jogi ág), Strasbourg, Európa Tanács, 2013. 13-14. oldal

¹⁶⁰¹ Miragall Escolano and Others v. Spain, Judgment of 25 January 2000, no. 38366/97, 38688/97, 40777/98, 40843/98, 41015/98, 41400/98, 41446/98, 41484/98, 41487/98 and 41509/98, § 36.

¹⁶⁰² Zvolský and Zvolská v. The Czech Republic, Judgment of 12 November 2002, no. 46129/99, § 51.

¹⁶⁰³ Sotiris and Nikos Koutras Attee v. Greece, Judgment of 16 November 2000, no. 39442/98, § 21-22.

¹⁶⁰⁴ Běleš and Others v. The Czech Republic, Judgment of 12 November 2002, no. 47273/99, § 65-69.

¹⁶⁰⁵ Maširević v. Serbia, Judgment of 11 February 2014, no. 30671/08, § 17. and 51.

értékét tekintve tízszeresen – határozott meg anélkül, hogy a módosítás tényét a jogszabályoknak megfelelően külön bírósági határozatba foglalták volna. A Bíróság vizsgálata során alkalmazta a tisztességes eljáráshoz való jog megengedhető korlátozásaira kidolgozott tesztjét, amelynek keretében kijelentette, hogy a pertárgyértékekre vonatkozó küszöb a megfelelő igazságszolgáltatás és a jogállamiság törvényes céljait szolgálja. Az eljárási szabályok – amelyeket a jogi képviselőnek is ismernie kellett – nem rugalmatlanok, hiszen a pertárgyérték módosítása jogszabályszerűen megtörténhetett volna, s a kérelmező számára lehetőség nyílt rendkívüli jogorvoslat kezdeményezésére, ezért nem vetődtek fel tisztességtelenségi vagy arányossági kérdések. A Zubac kontra Horvátország ügyben ezért az EJEB amellett döntött, hogy a Legfelsőbb Bíróság értelmezése nem tekinthető önkényesnek, nyilvánvalóan ésszerűtlennek vagy túlzottan formalistának, nem volt olyan aránytalan akadály, ami a kérelmező bírósághoz fordulási igényét megsértette volna, s így az nem ütközött az Egyezmény 6. cikkébe.¹⁶⁰⁶ Az Emberi Jogok Európai Bírósága mindennél fogva kiterjedt és következetes joggyakorlattal rendelkezik a nemzeti bíróságok túlzott alakiságban szenvedő értelmezéseire nézve, s kiemelt figyelmet szentel a kérelmezők bírósági eljáráshoz való jogának.

3.2. Túlzott formalizmus Magyarországon a bírósághoz fordulás tekintetében

Az új közigazgatási és polgári perrendtartás hatálybalépését követően megfigyelhetővé vált, hogy a magyar közigazgatási bíróságok a keresetek befogadására és tartalom szerinti elbírálására vonatkozó gyakorlata egyértelműen szigorúbb irányba mozdult el, ami rendkívüli alkalmazkodási kényszert jelentett a peres felek és jogi képviselőik számára. A változásokkal járó kihívások jelei felfedezhetőek megannyi kúriai döntésben, s felkeltették az Alkotmánybíróság figyelmét is, mivel egy ilyen újszerű, merevebb irányvonal bevezetése nem nélkülözheti a szükséges alkotmányos alapok tiszteletben tartását (3212/2022. (V. 11.) AB végzés, Indokolás [45]). A következőkben éppen ezért néhány olyan magyar jogesetet ismertetek az EJEB témában kidolgozott joggyakorlatának tükrében, amelyek például szolgálhatnak a túlzott alakiság problematikájára, különös tekintettel az új közigazgatási perrendtartás visszautasításra vonatkozó rendelkezései tekintetében. Egy egészen 2017-re visszavezethető ügyben a felperes támogatási kérelmének elutasítása miatt keresetben fordult az elsőfokú bírósághoz, ami hatáskörének hiányára hivatkozva visszautasította az előterjesztést. A Fővárosi Törvényszék új eljárásra utasítás mellett hatályon kívül helyezte a végzést, de a megismételt eljárásban hozott döntéssel szemben bejelentett alperesi felülvizsgálati kérelem nyomán végül a Kúria is állást foglalt az esetben. A másodfokú határozat helybehagyása mellett döntő Kúria szerint az alperesi indokolás és az azzal egyetértő elsőfokú döntés azért találtatott alaptalannak, mert a közigazgatási bíráskodás jogszabályi tárgyát túlzottan szűken értelmezte. A szóban forgó jogvita ugyanis egyértelműen közigazgatási, közhatalmi jellegű volt, s olyan európai uniós alapokból származó közpénz felhasználásnak minősült, amelyeknél garantálni kell az átláthatóságot és a jogszerű felhasználás bírói ellenőrzését. A közigazgatási perrendtartás 48. § (1) bekezdésének b.) pontjára történő hivatkozással tehát a felperesi kérelem nem lett volna visszautasítható.¹⁶⁰⁷

Meglepően terjedelmes joggyakorlat alakult ki az említett jogszabályhely i.) pontjára, azaz a keresetindítási határidő elmulasztása miatti visszautasításra vonatkozóan. Az első ismertetett jogvita alapját az képezte, hogy a felperes 2020 tavaszán a Kormányhivatal előtt vitatta a jegyző, mint elsőfokú adóhatóság által megállapított telekadó mértékét. A jogorvoslati kioktatást is tartalmazó helybenhagyó döntéssel szemben a jogi képviselővel eljáró felperes

¹⁶⁰⁶ Zubac v. Croatia, Judgment of 5 April 2018, no. 40160/12, § 19-20., 30., 101-126.

¹⁶⁰⁷ BH 2021. 151.

keresetlevelet kívánt előterjeszteni. A beadásra végül azonban az alperesnél elektronikus kéreleműrlap-szolgáltatás (e-papír) útján, valamint a bíróságnál papír alapon került sor, amit azzal indokoltak, hogy „az elsőfokú hatóság semmilyen elektronikus kapcsolattartási lehetőséggel nem rendelkezik,”¹⁶⁰⁸ s a Kp. 2020. január 1-én hatályba lépett módosítása értelmében, ezen esetkörben határidőben benyújtottnak kell tekinteni a keresetet. Az elsőfokú bíróság a határidő elmulasztására történő hivatkozással utasította vissza a beadványt, mert álláspontjuk szerint ezen kivételek csak a jogi képviselő nélkül eljáró felperesekre vonatkoznak, s mivel a Kp. kommentárja szerint a kereset benyújtásának klasszikusan két összefüggő feltétele van: a keresetindítási határidő és a keresetindítás helye, ezért a téves helyen történő előterjesztés következménye az, hogy a keresetlevelet nem lehet határidőben benyújtottnak tekinteni.¹⁶⁰⁹ A kötelező elektronikus ügyintézés alóli kivételek pedig azért nem alkalmazhatóak, mert egyrészt a feleperes nem bizonyította, hogy az elektronikus benyújtás az elsőfokú szervnél nem volt lehetséges. Másrészt pedig jogszerűen benyújthatta volna a jegyzőnél a keresetét más módon is, például papír alapon. A határozat elleni fellebbezésében arra hivatkozott a felperes, hogy elektronikusan csak az érintett önkormányzat érhető el, közvetlenül magához az elsőfokú adóhatósághoz, azaz a jegyzőhöz nem lehet a keresetlevelet benyújtani. A jogi képviselő az alperes jogorvoslati kioktatásának és jogtanácsosi tájékoztatásának hiányosságaival, valamint a jóhiszeműség és a bizalmi elv megsértésével indokolta a helyben történő tévedését. Kiemelte továbbá, hogy elektronikus ügyintézési kötelezettségének megsértésével járt volna a papír alapú előterjesztés. A Kúria kijelentette, hogy mivel a felperes nem vitatta a téves helyen való benyújtás tényét, ezért kifejezetten azt kell vizsgálni, hogy a határidő megtartásra került-e. A jogszabályi kivételek a jogi képviselővel történő eljárásra tekintettel gyorsan elvetésre kerültek, míg a Kp. módosításával bekerült 39. § (3a) bekezdése azért nem volt alkalmazható, mert az elsőfokú adóhatósággal szembeni fellebbezést jogszerűen sikerült előterjeszteni, tehát a jogi képviselő tisztában volt azzal, hogy az önkormányzat felületén tud a jegyzőhöz fordulni. Ugyan az elsőfokú bíróság nem az elektronikus ügyintézés szabályainak megsértésére hivatkozva utasította vissza a keresetet, s ezért a Kúriának külön ezt nem is kellett volna vizsgálnia, mégis megállapította, hogy a jegyző nem volt elektronikusan elérhetetlen, hozzá csupán az önkormányzat megcímzésével közvetve lehetett volna fordulni. Az E-ügyintézési törvénynek nem a téves helyen, hanem a téves módon történő előterjesztésére vonatkozó kivételei pedig lehetővé tették volna a postai út alkalmazását is.¹⁶⁰⁸

3.2.1. Az Alkotmánybíróság véleménye

A Kúria ezen határozatával szemben bejelentett alkotmányjogi panaszában az indítványozó a Kp. 39. § (3a) bekezdés jogalkotó általi mulasztással előidézett alaptörvény-ellenességének megállapítását és megsemmisítését kérte az Alkotmánybíróságtól, megjelölve a tisztességes eljáráshoz való jogra, illetve Magyarország független és demokratikus jogállam mivoltára vonatkozó alaptörvényi rendelkezéseket. Érvelésében arra utalt, hogy ha az alperes megfelelő és teljeskörű jogorvoslati kioktatással látja el a határozatát, akkor az indítványozó jogszerűen tudta volna előterjeszteni keresetét, s nem sérült volna a jogorvoslathoz való jog gyakorlása tekintetében. Az Alkotmánybíróság végzésében kifejtette, hogy a jogalkotói mulasztás megállapítása nem indítványozható, míg a hivatkozott jogszabályi rendelkezést az eljáró bíróság egyedi ügyében nem alkalmazta (3262/2022. (VI. 3.) AB végzés, Indokolás [34] – [35]). Megjegyezte ugyanakkor, hogy a Magyarország helyi önkormányzatairól szóló törvény lehetővé teszi, hogy egy önkormányzat saját nevére szóló hivatali tárhelyét annak

¹⁶⁰⁸ BH 2021. 152.

¹⁶⁰⁹ BARABÁS Gergely – PETROVICS Zoltán: Kp. 39-41. §-ához In BARABÁS Gergely – F. ROZSNYAI Krisztina – KOVÁCS András György (szerk.): Nagykommentár a közigazgatási perrendtartásról szóló 2017. évi I. törvényhez. 2022. november 1-ei időállapotú, uj.jogtar.hu/#doc/db/388/id/A18Y2079.KK/ts/20221101/ (2023. 09. 25.)

meghatározott szervei is használják (Indokolás [51]). Az Alkotmánybíróság szerint az indítvány „egészében nem alkotmányossági, hanem törvényességi kérdésekre vonatkozik, a bíróságok jogértelmezését, jogalkalmazását vonja kritika alá, és a támadott határozatokban foglalt döntést magát (annak hátrányos voltát) tekinti alapjogi sérelemnek” (Indokolás [55]). Mindezzért az indítványozó alkotmányjogi panasa nem fogadható be és visszautasítandó, így a testület érdemben nem vizsgálhatta annak tartalmi kérdéseit (Indokolás [60]).

3.2.2. A kúriai álláspont pontosítása

A Kúria az alkotmányjogi panasz alapjául szolgáló határozatába foglalt álláspontját még 2021 őszén kiegészítette egy nagyon hasonló, azonban nem egyező tényállású ügyben, amelyben a haszonbérleti szerződés jóváhagyását megtagadó Kormányhivatallal szemben a haszonbérelő felperes kívánt jogvitát kezdeményezni. A megbízott jogi képviselő az azonos címen található, de semmilyen hatáskörrel nem rendelkező járási hivatalnál terjesztette elő elektronikusan a keresetet, amit még a határidő lejártát megelőzően továbbítottak az alperesnek, mely okokra alapozva az elsőfokú bíróság a beadvány visszautasítása mellett döntött. Az indokolás - hivatkozva a Kúria BH 2021. 152. számú határozatára és a Kp. kommentárjára – azt állapította meg, hogy a kimenthetetlen téves helyen való előterjesztés kizárja a határidő megtartását, így a 48. § (1) bekezdésének i) pontját kell alkalmazni. A felperes fellebbezése folytán a Kúria hatályon kívül helyezte az elsőfokú határozatot, s tisztázásra került a tisztességes eljáráshoz való jogból következően, hogy ha a jogalkotó nem nevesíti külön okként a kereset téves helyen történő előterjesztését, akkor ez a körülmény önállóan és automatikusan, a határidő megtartására irányuló független vizsgálat hiányában nem vezethet visszautasításhoz. Jelen esetben azonban egyik fél sem vitatta, hogy a keresetindítási határidő lejártá előtt megtörtént az előterjesztés, ezért amennyiben más – például az elektronikus ügyintézésre vonatkozó kötelezettség megsértése miatti – kizáró ok nem áll fenn, akkor az elsőfokú bíróságnak érdemben döntenie kell.¹⁶¹⁰

Megerősítette mindezt 2022. június 20-án a Kúria Jogegységi Panasz Tanácsa, amelyhez azért fordult a felperes, mert a Kúria hatályon kívül helyezte az elsőfokú bíróság határozatát, ami a téves helyen előterjesztett, de határidőben az alperesnek továbbított keresetét elkésettiségre hivatkozva visszautasította. A felperes jogegységi panaszát a már korábban ismertetett BH 2021. 152. számú kúriai határozat indokolására alapozta, a Kúria szerint azonban nem állt fenn ügyazonosság, így kénytelen volt a beadványt elutasítani. Adattal rendelkezett a bíróság arra nézve, hogy az alperes szervhez határidőben megérkezett a keresetlevél, azaz elkésettnek nem tekinthető, így az egyéb perakadály hiányában érdemben elbírálendő.¹⁶¹¹

A keresetlevél téves helyen történő előterjesztésének jogkövetkezményeire vonatkozó bírósági jogértelmezés annyira bizonytalannak mutatkozott, hogy a Kúria Jogegységi Panasz Tanácsa is vizsgálat alá vonta a kialakult joggyakorlatot és 2022. szeptember 26-án jogegységi hatályú határozatot hozott az ügyben. A tényállás értelmében a felperest még 2020-ban a járművek ösztömegére vonatkozó előírások megsértése miatt megbírságolta az Innovációs és Technológiai Minisztérium Közúti Közlekedési Főosztálya. A felperes fellebbezése nem vezetett eredményre, így élt a keresetindítási jogával, amit a jogi képviselője nem az alperesnél, hanem Budapest Főváros Kormányhivatalánál nyújtott be. A beadványt nem tudták a határidő lejártá előtt továbbítani az alperes számára, így végül a Fővárosi Törvényszék tekintettel a helyben való tévedésre, mint nem megfelelő módon előterjesztett keresetet, a Kp. 48. § (1) bekezdésének l) pontjára hivatkozva utasítottak vissza. A másodfokon eljáró Kúria helyben hagyta a döntést, de a felperes jogegységi panaszt terjesztett elő, melyben hivatkozott a BH

¹⁶¹⁰ Kúria Kpkf.II.40.960/2021.

¹⁶¹¹ Kúria Jogegységi Panasz Tanácsa Jpe.I.60.007/2022/6.

2021. 152. számú kúriai határozatra. A Panasz Tanács megállapította, hogy az azonos tényállású két esetben indokolatlanul tért el a Kúria jogkérdésben, így a támadott határozatot hatályon kívül helyezték és új eljárásra utasították a másodfokú tanácsot. Kiemelte a Kúria, hogy a visszautasítási okok tekintetében a kereset előterjesztésének helyét és idejét együttesen, míg módját külön kell vizsgálni, így ha a beadvány nem érkezik meg időben, akkor az i) pontra, azaz az elkészségre kell hivatkozni, s a nem megfelelő módra vonatkozó l) pont alkalmazása fel sem merülhet.¹⁶¹²

3.2.3. A tárgyaláshoz való jog sérelme

A Kúria az eljárási szabályok egy egészen más aspektusában is deklarálta azon felperes tisztességes eljáráshoz való jogának sérelmét, aki a részére adóhiányt, bírságot és késedelmi pótléket megállapító alperesi döntéssel szemben előterjesztett keresetében kérte valamennyi tárgyalás esetleges távollétében történő megtartását. A COVID-19 humánjárványban való érintettség mind a jogi képviselő, mind a helyettese jelenlétét megakadályozta, míg a felperes igazolási kérelmét az elsőfokú bíróság nem bírálta el, így az alperes nyilatkozatát követően a tárgyalás berekesztésre, a beadvány pedig elutasításra került. Az Egyezménynek és az Alaptörvénynek a „fair trial” követelményéről szóló rendelkezéseire alapozott felperesi felülvizsgálati kérelmet a Kúria alaposnak találta, mivel a kereseti kérelemből egyértelműen kitűnt a felperesnek a tárgyalás esetleges elhalasztására irányuló akarata. Tekintettel a Kúria Kfv.I.35.243/2022/11. és Kfv.IV.37.366/2012/4. számú döntéseire az elsőfokú bíróság azon értelmezése, mely szerint a halasztáshoz hiányzott a „felek közös kérelmére” kitétel, egyértelműen a felperes „tisztességes eljáráshoz, tárgyaláshoz és azon való joggyakorlásához fűződő jogainak” sérelméhez vezetett. Az idézett határozatok ugyanis megállapították, hogy a bírósághoz való hozzáférést veszélyeztetik az olyan eljárásjogi és anyagi jogi szabályok megsértése, valamint az olyan bírói mulasztások, amik valamely fél számára többletjogosultságot biztosítanak, vagy fennálló jogosítványától megfosztják, illetve szükségtelenül és aránytalanul akadályozzák, korlátozzák a felek perbeli cselekményeit.¹⁶¹³

Az előbbiekben felsorolt és röviden ismertetett esetek is jól mutatják, hogy az eljárásjogi szabályok bírósági értelmezése milyen központi szerepet tölt be a jogorvoslathoz és a bírósági eljáráshoz, illetve végeredményben a tisztességes eljáráshoz való jog érvényesülése tekintetében. Csak egy eljárásjogi törvény keresetek visszautasítására vonatkozó egyetlen rendelkezésének mindösszesen két pontját emeltem ki, azok mégis megmozgatták a joggyakorlat legfelsőbb szintjeit az alkotmányosság taláros öreivel egyetemben. Elsősorban a kereset téves helyen való előterjesztés kapott nagyobb hangsúlyt, ámde rendre szembe találhattuk magunkat a későbbiekben külön fejezetben kifejtett e-igazságügy problematikájával. Észben tartva a gyakorlati eseteket már itt fontosnak tartom felhívni a figyelmet, hogy a jogvitát generáló indokok gyökerei nem csupán a jogi képviselőknek az elektronikus ügyintézéshez szükséges korántsem kielégítő felkészültségére, hanem annál is inkább az állami szolgáltatásnyújtás elégtelen voltára és az abban jelentkező rendszerszintű hiányosságokra vezethetőek vissza. Jelen fejezet témája szempontjából ugyanakkor nem csak az a döntő elsősorban, hogy hogyan jut el a kereset a bírósághoz, hanem ha az oda megérkezett, akkor a taláros testület miképpen értelmezi a befogadás szabályait. A magyarországi példákon annak súlyos tüneteit vélhetjük felfedezni, hogy a bírói jogalkalmazás és a jogszabályi rendelkezések sem tekinthetőek koherensnek, s egyértelműnek, ami azonnal felveti a jogbiztonság kérdéseit. A strasbourg-i bíróság által a túlzott alakisággal szemben lefektetett elvárásoknak a magyar joggyakorlat korántsem felel meg, hiszen a bírósághoz való hozzáférés

¹⁶¹² Kúria Jogegységi Panasz Tanácsa Jpe.I.60.003/2022/9.

¹⁶¹³ BH. 2022.12.336

és a tisztességes eljárás követelménye rendre veszélybe kerül már a keresetek befogadhatósági célú vizsgálata során. Az egyes értelmezési módok közötti disszonancia azonban nem csak az alsóbb szintű bíróságok előtt jelentkezik, hanem egészen a Kúriáig követhetjük nyomait. Az esetekben felmerülő alapjogi aggályok érdemi felülvizsgálatát az Alkotmánybíróság sem végezte el, pedig szükséges lenne tisztázni a Kp. visszautasításra vonatkozó szabályai által megteremtett korlátozás arányosságát, nem vitatva el természetesen a formális előírásoknak az igazságügy hatékony működésében betöltött szerepét.

3.3. A keresetösségi jog emberi jogi kérdései

A perbeli legitimáció vizsgálat két lépcsőjének szokás tekinteni a keresetindítási és keresetösségi jog fennállásának megállapítását, amelyek lehetővé teszik a kérelmező számára, hogy anyagi jogi viszonyait bíróság vagy más testület előtt vita tárgyává tegye.¹⁶¹⁴ Valójában ezek a bírósági eljáráshoz való jog alkalmazásának előfeltételeként funkcionálnak az egyének számára, ami kiválóan jelzi jelentőségét az alapjog védelme tekintetében. Rendeltetésük azonban kiterjed a hatékony igazságszolgáltatás biztosítására is, hiszen további „megugrandó” gátként szolgálnak a jogkereső közönség számára. Nem meglepő ezért, hogy – akár a nemzetközi jog egyezményeiről, akár a magyar Alaptörvényről és alkotmánybírósági gyakorlatról beszélünk – a tisztességes eljáráshoz, illetve jogorvoslathoz való jog kérdéskörében fundamentális szerepet tölt be az a meghatározott személyi kör, amely a biztosított eljárások megindítására jogosult.¹⁶¹⁵ A 22/1995. (III. 31.) és a 3150/2017. (VI. 14.) számú AB határozatokban is megállapításra került, hogy az Alkotmánybíróság állandó gyakorlata szerint a jogorvoslathoz való jog és a bírósághoz fordulás joga korántsem azonos (22/1995. (III. 31.) AB határozat, ABH 1995, 108, 109). A jogorvoslatnak pedig immanens eleme annak hatékonysága, valamint hogy biztosítsa a jogsérelem orvosolásának lehetőségét egy másik szerv vagy magasabb fórum előtt (3150/2017. (VI. 14.) AB határozat, Indokolás [14] – [15]), ebből következik, hogy a jogorvoslat tartalmilag akár megvalósulhat a közigazgatási eljárás keretei között is.¹⁶¹⁶ Az általános közigazgatási rendtartásról szóló 2016. évi CL. törvény (Ákr.) ügyfélfogalma alapvetően a jog vagy jogos érdek közvetlen érintettségére alapoz,¹⁶¹⁶ amely logikát a Kp. felperesekre vonatkozó rendelkezése is követi. Mindez összhangban van az Alaptörvény és az emberi jogokat biztosító nemzetközi egyezmények jogorvoslat koncepciójával, amelyhez mindenkinek joga van, amennyiben „bírósági, hatósági és más közigazgatási döntés” jogát vagy jogos érdekét sérti.¹⁵⁷⁶ Fontos azonban belátnunk, hogy a közigazgatási cselekmények lényege, hogy a közigazgatás a közhatalom birtokában a közérdek védelmében beavatkozik a magánszemélyek életviszonyaiba. A közérdek közvetve magánérdeket is véd, ezért elkerülhetetlen, hogy a közigazgatási aktusok – még ha kétpólusúak is – ne érintsék harmadik személyek jogait vagy jogos érdekeit. Az egyéni jogokban és érdekekben bekövetkező jogsérelmekkel szembeni szubjektív jogvédelmet a közigazgatási eljárásjogokban mára kibővítették, ugyanakkor szükség mutatkozott az alanyi jog vagy érdek sérelméhez nem kötött, ügyfélfogalomtól függetlenített objektív jogvédelmi funkció felvállalására is. A megoldás eredményeképpen kerülhetett be a közigazgatási perrendtartásba az ügyészség, illetve a törvényességi felügyelet keresetindítási joga. A másik irányvonal mindettől függetlenül pusztán a köz- és csoportérdekekre, emberi jogok érvényesülésére hivatkozva biztosította a civil szervezetek számára a kereset előterjesztés lehetőségét. A keresetindítási jog fontossága abban mutatkozik meg, hogy gyakorlatilag a közigazgatás bírói kontrolljának előfeltételeként működik, hiszen hivatalból nem, csak kérelemre indulhat

¹⁶¹⁴ F. ROZSNYAI Krisztina: Hatékony jogvédelem a közigazgatási perben. A magyar közigazgatási perrendtartás európai fejlődési tendenciákhoz illeszkedő kodifikációjának egyes előkérdései. Budapest, ELTE Eötvös Kiadó, 2018. pp. 196-197.

¹⁶¹⁵ GYURÁN Ildikó – LELE Zsófia – PÁRTAY-CZAP Sarolta: i.m. 18. p.

¹⁶¹⁶ Az általános közigazgatási rendtartásról szóló 2016. évi CL. törvény, 10. §, njt.hu/jogszabaly/2016-150-00-00 (2023. 09. 27.)

közigazgatási per. A Kp. kodifikációjánál így kifejezett cél volt ezen szempontok transzformálása a közigazgatási perjogban abból a célból, hogy a bírósági eljárást ne lehessen leszűkíteni két vitatkozó félre, hanem az nyitott legyen akár a két érdektől teljesen elkülönülő harmadik személyek számára is. A jogalkotói törekvéseknek való megfelelés azonban értelemszerűen a polgári perrendtartás szabályainak használatát érintő módosításokat tettek szükségessé, amelyek a bírói joggyakorlatra is hatást gyakoroltak.¹⁶¹⁷

3.3.1. Kereshetőségi jog a magyar közigazgatási bíróságok előtt

A konkrét esetek ismertetését megelőzően elengedhetetlen, hogy megemlítssem a Kúria 1/2021. számú KJE határozatát, amely egyértelműen rendelkezik a perindítási és kereshetőségi jog megfelelő értelmezéséről. A perindítási jog a már idézett Kp. 17. § a) pontjában kifejezetten meghatározott közvetlen jog vagy jogos érdek fennállását és az érvényesíteni kívánt anyagi jog érintettségét követeli meg. A bírói gyakorlat szerint azonban ehhez külön szükséges megvizsgálni, hogy valójában létezik-e az „ügy tárgyával összefüggő konkrét, személyes érdekeltségi” viszony, amit a bíróságnak hivatalból a kereshetőségi jog keretében kell mérlegelnie. A perindítási jogosultság a fél és pertárgy közötti anyagi jogi kapcsolatra, míg a kereshetőségi jog a felperes oldalán jelentkező, a konkrét közigazgatási aktusból származó jogmegóvási szükségletre vonatkozik.¹⁶¹⁸ A Kúria ezen jogegységi határozatára konkrétan hivatkoztak a BH 2022. 275. számú határozatban, amelynek alapjául egy társasházi lakóépület építési engedélyével szemben benyújtott kereset szolgált. A szemközti ingatlan résztulajdonosa, azaz a felperes ügyféli jogállását, így perindítási jogát sem az alperes, sem az elsőfokon eljáró bíróság nem vitatta, ítéletében a kereshetőségi jog hiányára való hivatkozással mégis visszautasította a kérelmet. Az indokolás kiemelte, hogy a kúriai joggyakorlat értelmében a felepresnek igazolnia kell kereshetőségi jogát, s a megjelölt szomszédjogi sérelem azt nem alapozza meg közigazgatási perben. A Kúria felülvizsgálati eljárása során kiváltképpen a kereshetőségi jog fennállására szűkítette le vizsgálatát, amelynek vonatkozásában megállapította, hogy „a szomszédos ingatlannal rendelkezni jogosult személy ügyfél, azonban a perbeli kereshetőségi jog nem korlátlan”, közigazgatási perben vita tárgyává a határozatnak csak azon részeit teheti, amelyek közvetlenül érintik a saját ingatlanának használatát, illetve hasznosítását. A felperes elsősorban a közigazgatási aktus által okozott polgári jogi jogsértéseket jelölt meg, de ez nem jelenti azt, hogy polgári jogi igényeit kívánta érvényesíteni a közigazgatási perben. A szomszédjogi viták minden jogszabály betartása esetén is bekövetkezhetnek, ezért a felperes kifejezetten az építésügyi rendelkezések megsértésére hivatkozott, hiszen a polgári jogi bíróság a határozat jogszerűségét nem vizsgálhatja, tekintetben hatékony jogvédelmet csak a közigazgatási bíraskodástól remélhet. A Kúria ezen indokokra hivatkozva végül az elsőfokú döntés felülvizsgálattal érintett részének hatályon kívül helyezése és a bíróság új eljárásra utasítása mellett döntött.¹⁶¹⁹

Komoly elméleti vitákat váltott ki a közbeszerzési eljárások ügyfélképessegre, ügyfélstátuszra és kereshetőségi jogra vonatkozó szabályozásának 2011-es megváltoztatása is. Az egyéb érdekeltek csak a jog- és érdeksérelem igazolási kötelezettségük teljesítését követően nyújthatják be kérelmüket, míg a többi résztvevő ipso iure ügyféli státuszba kerül. Mindennek kapcsán ugyanakkor a Kúria kiemelte, hogy az ügyféli minőség per definitionem feltételezi a közvetlen alanyi érdekeltséget, aminek összhangja a kereshetőségi jognak a közigazgatási perekben alkalmazott értelmezésével eléggé kérdéses. A Kúria joggyakorlatából egyértelműen az is kitűnik, hogy a Kp. „jogos érdek” koncepciója nem térhet el az ügyfélfogalom esetében használttól, illetve a közigazgatási bírósági eljárás alapjául gazdasági érdekeltség, piaci helyzet

¹⁶¹⁷ F. ROZSNYAI Krisztina: i.m. pp. 107-109.

¹⁶¹⁸ Kúria 1/2021. számú KJE határozat

¹⁶¹⁹ BH 2022. 275. § 1-4., 11-12 és 22-33.

érintettsége vagy kötelmi jogviszonyból fakadó egyéb igény önállóan nem szolgálhat. Az Európai Uniónak az egységes belső piaci versenyre vonatkozó rendelkezései tükrében azonban a piaci szereplők hátrányos megkülönböztetéstől való mentességhez és átlátható feltételek melletti szállítási hálózathoz való joga érvényesítése érdekében az energiaszektorban keresetindítási joggal rendelkeznek.¹⁶²⁰

3.3.2. A keresetőségi jog strasbourg-i elvárásai

Az EJEK által alkalmazott keresetőségi jog definíciót az Egyezmény 34. cikke határozza meg, amely szerint kérelemmel fordulhat a Bírósághoz az, aki a biztosított jogok megsértésének áldozata.¹⁶²¹ Az EJEK áldozati státusza azonban sokkal tágabban értelmezendő, s ezért alapvetően meg kell különböztetni a nemzeti jogokban alkalmazott áldozat, valamint a jogos érdek kifejezésektől. A strasbourg-i áldozati jogállás egy szükséges jogos érdek, illetve egy közvetlen vagy közvetett jogsérelem fennállását feltételezi, ami értelemszerűen sokkal nagyobb személyi kört fed le, mint a magyar jogrendszerben alkalmazott keresetőségi jog. Egyértelmű a Bíróság joggyakorlata a gazdasági társaságok által benyújtott kérelmek befogadásának kérdésében, mégpedig hogy egy személy joga csak akkor sérülhet, ha félként részt vett az eljárásban. A 2010-es kiegészítő jegyzőkönyv hatályba lépése óta a jogsértés miatt elszenvedett hátrány súlyossága, jelentősége többletfeltételként épült be az elfogadhatósági kritériumok közé, amelynek okai saját bevallásuk szerint elsősorban a testület ügyterhének csökkentésére és a jelentősebb elvi ügyekre történő összpontosításra vezethetőek vissza.¹⁶²¹

A perindítási és keresetőségi jog, az ügyféli és áldozati státusz az EJEK értelmezésében fundamentális szerepet játszanak a hatékony igazságszolgáltatás és a tisztességes eljáráshoz való jog tekintetében. Gátló tényezőként jelentkehetnek a bíróság hozzáférhetőségének biztosításában, amennyiben túlzóan szűkre szabják az egyes eljárások indítványozására jogosultak körét. Ha a keresetőségi szabályok elemeiben disszonancia keletkezik az egyenesen úton vezethet az igazságszolgáltatáshoz, tisztességes eljáráshoz, illetve a jogorvoslathoz való jog megsértéséhez, azok érvényesülésének megakadályozásához. A hazai bírói gyakorlat alapján is jól felfogható ennek jelentősége, hiszen a közigazgatási bíróságok képezik azt az egyedüli fórumot, ahol a hatósági határozatok jogszerűsége eredményesen felülbírálható, s ha a kérelmező elesik ettől a lehetőségtől, akkor nem kínálkozik számára másik alternatíva. Mindez pedig teljességében ellenkezik a Bíróság által kialakított feltételrendszerrel, nem csupán a keresetőségi jog megszorításából, hanem a jogorvoslathoz való jogának teljes kiüresítéséből kifolyólag is. A közbeszerzési eljárásokra és a gazdasági érdekeltségű kérelmezőkre vonatkozó speciális keresetőségi szabályok pedig további jogbiztonsági aggályokat vetnek fel a jogalkotás részéről, amelyek a joggyakorlat béli következetlenségek gyűjtőpontjaiként funkcionálnak. Már itt lehet utalni az Aarhusi Egyezmény rendelkezéseire, amelyek további kritériumokat fogalmaztak meg a környezeti ügyek keresetőségi jogára nézve, tekintettel a terület kiemelkedő jelentőségére és a perindítás különösen ott jelentkező problémáikára.¹⁶²²

¹⁶²⁰ GYURÁN Ildikó – LELE Zsófia – PÁRTAY-CZAP Sarolta: i.m. pp. 23-25.

¹⁶²¹ GYURÁN Ildikó – LELE Zsófia – PÁRTAY-CZAP Sarolta: i.m. 19. p.

¹⁶²² Kézikönyv az igazságszolgáltatáshoz való hozzáférésre vonatkozó európai jogról: i.m. 195. p.

3.4. A jogerős ítéletek végrehajtásának elhúzódása az EJEB gyakorlatában

Az Emberi Jogok Európai Bíróságának gyakorlata egyértelmű abban, hogy az igazságszolgáltatáshoz való jog korlátozásának, indokolatlan akadályozásának minősülhet a jogerős ítéletek végrehajtásának elhúzódása vagy elmulasztása is.¹⁶²³ A bírósági eljáráshoz való jog egyik tartalmi elemének tekinthető ugyanis a bírósági ítélet haladéktalan végrehajtásához való jog, ami ha nem érvényesül, veszélyezteti az emberi jogok védelmét, a hatékony bírói jogvédelmet és végsősoron a jogállamiságot. A Bíróság következetes ítélkezésének tükrében ezen jogsértések hagyományosan az EJEE 6. cikke, azaz a tisztességes eljáráshoz való jog hatálya alá tartoznak. A „fair trial” követelmény jogerős ítéletek végrehajtásának elhúzódása miatti sérelmének megállapítását a következő feltételekhez kötötte a Yuriy Nikolayevich Ivanov kontra Ukrajna ügyben a Bíróság.¹⁶²⁴ Egy jogerős bírói döntés meghatározott összeget ítél meg a kérelmező nyugalmazott katona számára, aki azonban az ügy Strasbourg-ba kerülésekor már majd nyolc éve nem tudta kikényszeríteni a kifizetését az adós katonai egységtől. A Bíróság indokolása szerint a végrehajtási késedelem ésszerűségének kérdésében olyan tényezőket kell megvizsgálni, mint a végrehajtási eljárások összetettsége, a kérelmező és az illetékes hatóságok magatartása, valamint a bírósági ítélet összege és jellege. Kiemelésre került továbbá, hogy a Zubko és társai kontra Ukrajna ügyben már az egy év négy hónapos késedelem is túlzónak, így egyezményesértőnek bizonyult.¹⁶²⁵ Jelen esetben ugyanakkor az alapozta meg Ukrajna felelősségét, hogy a hivatkozott költségvetési források hiánya, a végrehajtók mulasztásai és a nemzeti jogszabályok hiányosságai az állam ellenőrzési körbe tartoznak.¹⁶²⁶

2018-ban egy környezeti ügyben zajló több mint két évtizedes jogi huzavonának vetett véget a strasbourg-i bíróság, amikor megállapította, hogy Törökország megsértette a tisztességes eljáráshoz való jogról szóló 6. cikket. A majd 160 éves Cargill, amerikai multinacionális vállalat 1997-ben kapott beruházási és építési engedélyt keményítőgyár létesítésére, ami az ezredfordulóra meg is épült egy termőföldön. Az ipari létesítmény 18 éven át folytatta termelését annak ellenére, hogy a Bursai Közigazgatási Bíróság és a Legfelsőbb Közigazgatási Bíróság is felfüggesztette, illetve megsemmisítette a hatóságok, továbbá a Minisztertanács által kiadott engedélyeket. A kérelmezők 2005-ben kártérítési keresetet nyújtottak be a járásbíróhoz a jogerős bírói ítéletek végrehajtásának elmulasztása miatt, amit azonban csak részben, Gemlik polgármesterével szemben nyertek meg, akit nem vagyoni kár megtérítésére köteleztek. A felsőbbfokú bíróság megállapíthatónak találta a miniszterelnök és az építésügyi miniszter kárfelelősségét is, mely döntés követését azonban a járásbíró többször megtagadta. A 2000-es évek végén beiktatott törvénymódosítások és alkotmánybírói határozatok lehetővé tették a Cargill gyárának további működését, így a Bursa Ügyvédi Kamara, a Természet- és Környezetvédelmi Egyesület, valamint 21 bursai lakos kérelemben fordult az EJEB-hez. A Bíróság szerint mind Bursa Kormányzója, mind a miniszterelnök és az építési miniszter, mind pedig Gemlik polgármestere végrehajthatta volna a közigazgatási bíróságok jogerős határozatait, azoknak mégsem tettek eleget. Törökország egyezményesértő magatartásának megállapítása mellett a Bíróság kiemelte, hogy a jogerős bírósági ítéletek megkérdőjelezhetetlensége a jogbiztonság elvéből származik, ami a jogállamiság egyik központi eleme,¹⁶²⁷ éppen ezért aggályos, hogy ha az államok és azok szervei ellenszegülnek a hazai és nemzetközi bírósági ítéletek végrehajtásának. Mindezzel orvosolatlanul hagyják a jogsértéseket, további emberi jogi sérelmekhez vezethetnek, leépítik a jogállamiságot,

¹⁶²³ Hornsby v. Greece, Judgment of 19 March 1997, no. 18357/91, § 40.

¹⁶²⁴ Kézikönyv az igazságszolgáltatáshoz való hozzáférésre vonatkozó európai jogról: i.m. pp. 144-146.

¹⁶²⁵ Zubko and Others v. Ukraine, Judgment of 26 April 2006, no. 3955/04, 5622/04, 8538/04 and 11418/04, § 70.

¹⁶²⁶ Yuriy Nikolayevich Ivanov v. Ukraine, Judgment of 15 October 2009, no. 40450/04, § 53-57.

¹⁶²⁷ Bursa Barosu Başkanlığı and Others v. Turkey, Judgment of 19 June 2018, no. 25680/05.

veszélyeztetik a bírói függetlenséget és aláássák az igazságszolgáltatásba vetett állampolgári bizalmat.

3.5. A bírói ítéletekkel szemben ellenállás Magyarországon

Az elmúlt években Magyarországon is egyre gyakrabban fordul elő, hogy az állami szervek és a hatóságok vagy egyáltalán nem, vagy csak részben teljesítik a hazai és nemzetközi bíróságok ítéleteit. A leginkább sebezhető területek közé tartoznak a sajtóhelyreigazítási és személyiségi jogi, a közérdekű és közérdekből nyilvános adatokkal, valamint a közigazgatási bíráskodás szempontjából kiemelkedően fontos minősített adatokkal, menekültekkel kapcsolatos ügyek.¹⁶²⁸ A Transparency International Magyarország 2016-ban az Országgyűlés Gazdasági Bizottságához nyújtott be a letelepedési államkötvények ügyében közérdekű adatok megismerésére irányuló kérelmet. Az illetékes bíróságok első- és másodfokon is elrendelték az alperes adatszolgáltatását, amelyre végül hiányosan került sor, s a felperesi feljelentést a Központi Nyomozó Főügyészség elutasította.¹⁶²⁹ A Magyar Narancs és az Átlátszó számára pedig csak a rendőrségi nyomozás megindítását követően teljesített az Erzsébet Utalványforgalmazó Zrt.¹⁶²⁸ Az Alekszij Torubarov kontra Bevándorlási és Menekültügyi Hivatal ügyben az Európai Unió Bírósága azt állapította meg, hogy a bírói döntések hatósági figyelmen kívül hagyása esetén a bíróságnak „meg kell változtatnia a korábbi ítéletének meg nem felelő, szóban forgó határozatot, és azt a saját határozatával kell helyettesítenie.”¹⁶³⁰ Mindennek kimondására azért mutatkozott szükség, mert 2015-ben megvonásra került a magyar bíróságok reformatórius jogköre menekültügyekben, így azok nem változtathatták meg a hatóság döntését, mindössze új eljárásra utasítás mellett megsemmisíthették azt. Alekszij Torubarov 2013 óta próbált menekült státuszt szerezni Magyarországon, amit a Bevándorlási és Menekültügyi Hivatal megtagadott, s hiába találták megalapozottnak fellebbezését a bíróságok, a reformatórius jogkör hiányában tehetetlennek bizonyultak. A hatóság ismételt elutasító határozatának megsemmisítését követően az egész procedúra kezdődhetett előről, ami így folytatódott az EUB 2019-es ítéletéig. Az ilyen és ehhez hasonló jogalkotói döntéseken túlmenően a végrehajtás elhúzódása vagy teljes elmulasztása visszavezethető a törvényi keretek tökéletlenségére, a szankciórendszer elégtelenségére, valamint az egész eljárás bürokratikus, körülményes és nehézkes jellegére. A végrehajtást azonban – annak jogállamisággal kapcsolatos alkotmányos értékére való tekintettel – önkéntes teljesítés hiányában akár jogszerű kényszerítés útján is teljesíteni kell. A rendes bíróságokon kívül az Alkotmánybíróság tekintélyére, valamint a tisztességes eljárás és a jogbiztonság követelményeinek érvényesülésére sem gyakorol pozitív hatást, amikor döntéseit nem teljesítik, vagy alaptörvény-módosítás útján bírálják felül.¹⁶²⁸

Az Országgyűlés honlapja szerint a 2012 óta jogalkotói mulasztásban megnyilvánuló alaptörvény-ellenességet megállapító 51 darab AB határozat közül 11 még mindig nem, 12 pedig elkésve került teljesítésre, míg egy 2023-as döntés határideje ez év december 31-én jár le.¹⁶³¹ Az EJEB végrehajtási mutatója az ún. vezető ügyekben azt szemlélteti, hogy a nehezebben átültethető, akár jogszabálmódosítást is igénylő ítéletek teljesítése hogyan alakul az Európa Tanács részesállamaiban. A végre nem hajtott döntések százalékos arányát kifejező sorrendben Magyarország 76 %-kal a semmiképpen sem előkelő negyedik helyet foglalja el, amit csak Albánia (95 %), Oroszország (92 %) és Azerbajdzsán (85 %) előz meg. A Grúzia (74 %) mögött hatodik helyezett Olaszország 63 százalékpontja pedig épphogy közelebb áll a magyar

¹⁶²⁸ KÁDÁR András Kristóf – NOVOSZÁDEK Nóra – TÓTH Balázs: Hazai és nemzetközi bírósági döntések végrehajtása Magyarországon. Budapest, Magyar Helsinki Bizottság, 2021. pp. 5-16.

¹⁶²⁹ Fővárosi Törvényszék 35.P.20.692/2017/10.; Fővárosi Ítéletábra 2.Pf.20.776/2017/5/II.

¹⁶³⁰ 556/17. sz. Alekszij Torubarov kontra Bevándorlási és Menekültügyi Hivatal ügyben 2019. július 29-én hozott ítélete, § 77.

¹⁶³¹ Az Országgyűlés döntéseire vonatkozó alkotmánybírói határozatok. parlament.hu/web/guest/az-orszaggyules-donteseire-vonatkozo-alkotmanybirosagi-hatarozatok (2023. 10. 03.)

adatokhoz, mint a 49 %-os európai átlaghoz. Mind Lengyelország (46) és mind Románia (113) megelőzi ugyan hazánkat (43) a nem teljesített EJEB ítéletek számában, azonban a végrehajtás felfüggesztésének átlagos ideje tekintetében, a 6 év 8 hónappal még így is megelőzzük őket.¹⁶³² A helyzet stagnálását mutatja, hogy két évvel ezelőtt, 2021 augusztusában is még 81 %-os volt Magyarország mutatója, ami akkor szintén csak a negyedik helyre volt elegendő.¹⁶³³ 2021 arról is nevezetes továbbá, hogy az Európai Bizottság az EUMSz. 260. cikke alapján az EUB elé idézte Magyarországot, mert az nem tette meg az ítéletében foglaltak teljesítéséhez szükséges intézkedéseket.¹⁶³⁴

A jogerős bírósági ítéletek végrehajtása messze túlmutat a tisztességes eljáráshoz való jog biztosításán, ezért fontos belátnunk, hogy ha egy bírói döntés teljesítése indokolatlan és ésszerűtlen késedelemben szenved vagy teljesen el is marad, akkor azzal nemcsak egy ember alapvető jogát sértjük meg. Az adott állam teljes demokratikus és jogállami működése veszélybe kerülhet, s a jog uralmának legfundamentálisabb téziseit és eszményeit döntjük meg. Hogyan érvényesülhetne a hatalmi ágak szétválasztásának követelménye vagy a hatalommegosztás elve, ha a törvényhozás és kiváltképpen a végrehajtás bírói kontrollja gyakorlatilag súlytalanná válik? A bírósági ítéletek normativitásának meggyengítése alapjaiban bontja le az állami működés összhangját, a különböző szervezetek és hatóságok közötti bizalmat és szolidaritást, s végsősoron a bírósági eljárás elérhetőségének, illetve a jogorvoslat hatékonyságának reményét. Aggodalomra adhat okot ezért, ha egyre többször tapasztaljuk a magyar bíróságok hatáskörének semmibevételét, különösen ha azokkal olyan emberi jogi szempontból érzékeny területeken találkozunk, mint a közérdekű adatok megismerése iránti, illetve menekültügyi perek. A magyar állam mulasztása sajnálatos módon talán itt a legnyilvánvalóbb, s feltehetőleg nem lenne képes sikeresen védekezni az Emberi Jogok Európai Bírósága előtt sem. Magyarországon a bírói ítéletek elhúzódó vagy elmaradó végrehajtásának okai egyértelműen az állam ellenőrzési körébe tartoznak, így a felelőssége aligha kimenthető. A jogalkotási reform folyamatos elmaradása, s évtizedes lemaradása csak tetézi az egyébként is gyenge lábakon álló jogszabályi környezetet. A végrehajtó hatalom hierarchikus működéséből következően elképzelhetetlen, hogy a központi irányítás kifejezetten erre irányuló akarata nélkül a területi szervezetek sikeresen folytathatnák ellenállásukat egyes bírósági határozatok ellenében. Elegendő csak a Torubarov ügyre gondolni, hogy ha egy konkrét példát keresünk a bíróságok ítélkezési monopóliumát megsértő hatósági gyakorlatra, amelynek csak az Európai Unió Bírósága vetett véget.¹⁶³⁰ A statisztikai adatok alapján azonban sem a strasbourg-i, sem a luxembourg-i döntések teljesítésében nem éri el Magyarország az európai standardokat. Egy plurális demokrácia működése ugyanakkor nehezen elképzelhető, ha a jogállamiság legalapvetőbb elve és feltétele, a hatalommegosztás sem érvényesül.

¹⁶³² European Implementation Network: Countries, einnetwork.org/countries-overview (2023. 09. 29.)

¹⁶³³ KÁDÁR András Kristóf – NOVOSZÁDEK Nóra – TÓTH Balázs: i.m.39. p.

¹⁶³⁴ KÁDÁR András Kristóf – NOVOSZÁDEK Nóra – TÓTH Balázs: i.m.59. p.

4. AKTUÁLIS TÉMÁK A BÍRÓSÁGHOZ VALÓ HOZZÁFÉRÉS TERÜLETÉN

A bíróságok elérhetősége esszenciális jelentőséggel rendelkezik a jogállamiság és a tisztességes eljáráshoz való jog szempontjából, ezért az előző fejezetben azon általánosabb problémákat világítottam meg, amelyek ugyan rendkívül korlátozóan hathatnak az alapjogra nézve, azonban korántsem újkeletűek. A következőkben két olyan tárgykört ismertetek, amelyek a technológia vívmányainak fejlődésével és a klímaváltozás hatásainak felerősödésével különösen égetővé váltak az elmúlt években. Mindkét téma középpontjában alapvetően a bírósághoz fordulás jelenkor szülte kihívásai és akadályai állnak, amelyek megoldása a jogalkotás, a jogalkalmazás és a jogkereső közönség közös küldetése.

4.1. Az E-igazságügy

Napjaink talán legaktuálisabb témája az igazságszolgáltatás jövőjéről szóló diskurzusban az ún. e-igazságügy, az online bíróságok és a bíraskodás digitalizációjának kérdésköre. A technológia vívmányainak alkalmazása hatékonyabbá, átláthatóbbá és elérhetőbbé teheti a bírói testületek működését,¹⁶³⁵ növelheti a bírósági adminisztráció szervezettségét, illetve csökkentheti az eljárás komoly költségét, a pertartamot. Ha pedig a felek az interneten keresztül bárhol és bármikor megszerezhetik a jogi információkat, akkor végsősoron a perköltségek és az ügyvédi díjak is redukálódnak.¹⁶³⁶ Az online bírósági modellek ezért elsősorban az eljárásbeli jogaik, kötelezettségeik és lehetőségeik megismerésében, valamint problémáik jogi lényegének meghatározásában segítik a felhasználókat.¹⁶³⁷ Az e-igazságügy azonban nem helyettesítheti teljes mértékben a hagyományos, papír alapú procedúrát, mivel az veszélyeztetné a szükséges eszközökkel, tudással vagy internettel nem rendelkező társadalmi rétegek igazságszolgáltatáshoz való hozzáférését.¹⁶³⁸ Az Egyesült Királyság, Kína, Szingapúr, az Amerikai Egyesült Államok és természetesen az Európai Unió intézményei és tagállamai is törekedtek egy a kor szükségleteit szem előtt tartó igazságügyi reform megvalósítására, s mára az EJB joggyakorlatában szintén jelentkeztek a folyamat következményei. Hosszú éveknek, esetleg évtizedeknek kell még azonban elteltie, amíg megegyezésre jutnak a szakirodalom képviselői tekintetben, hogy az IT eszközöket a meglévő szervezeti és eljárási keretek között alkalmazó igazságszolgáltatáson túlmenően van-e reális lehetőség a szolgáltatás jelleget hangsúlyozó online bíróságok kialakítására.¹⁶³⁹ A Bíróság értelmezése egyértelmű abban a kérdésben, hogy az e-igazságügy a tisztességes eljáráshoz való jogról szóló 6. cikk rendelkezései fényében vizsgálándó, így témánk szempontjából ez egy meglehetősen érdekfeszítő és időszerű terület, amellyel kapcsolatban problémák merültek fel nem csak a magyar, hanem az európai joggyakorlatban is.¹⁶⁴⁰

4.1.1. Az e-igazságügy strasbourg-i mintapere

Az Emberi Jogok Európai Bírósága az e-igazságügyről alkotott álláspontját a Lawyer Partners a.s. kontra Szlovákia ügyben fejtette ki részletesen. A kérelmező zártkörűen működő részvénytársaság egy a Slovenský rozhlas vagy Szlovák Rádió elnevezésű állami közszolgálati rádióadóval¹⁶⁴¹ kötött szerződés értelmében jogot szerzett a kiadott, ugyanakkor kifizetetlen műsorszórási engedélyek ellenértékének behajtására. A bírósági eljárásban érvényesnek nyilvánított szerződés alapján a kérelmező társaság mintegy 355 917 eset tekintetében, több mint 70 ezer polgári eljárást kívánt indítani kötelezettjeivel szemben. A keresetek és az azok alapjául szolgáló dokumentumok DVD formátumban kerültek benyújtásra, amit a hatályos

¹⁶³⁵ Kézikönyv az igazságszolgáltatáshoz való hozzáférésre vonatkozó európai jogról: i.m. pp. 200-201.

¹⁶³⁶ Ronald VAN DEN HOOGEN: Will E-Justice still be Justice? Principles of a fair electronic trial. *International Journal For Court Administration*, 2008. január, 66. p.

¹⁶³⁷ Slovenský rozhlas, hu.wikipedia.org/wiki/Slovensk%C3%BD_rozhlas (2023. 09. 20.)

szlovák jogszabályi keretek lehetővé is tettek. A visszautasításról szóló végzések indokolása szerint ugyanakkor nem álltak rendelkezésre az elektronikusan készített és aláírt eljárási kérelmek befogadásához, illetve feldolgozásához szükséges eszközök, de a papír alapú kérelmezés sem lehetett sikeres, hiszen a DVD-n szereplő adatok kinyomtatásához nagyjából 40 millió oldalra lett volna szükség. A Szlovák Köztársaság Alkotmánybírósága pedig a két hónapos jogvesztő határidő leteltére tekintettel az ügy érdemi felülvizsgálata nélkül visszautasította a beadványokat. Az EJEK rámutatott, hogy a garanciális jogok nem lehetnek teoretikusak vagy csupán elméletben létezőek, ez következik a demokratikus társadalmakban kiemelt szerepű tisztességes eljáráshoz való jogból, a szlovák bíróságok tehát megsértették az Egyezmény 6. cikkét.¹⁶³⁸ A döntés alapján Szlovákiának 10 ezer euró vagyoni, illetve nem-vagyoni kártérítést, valamint 8 ezer euró perköltséget kellett megfizetnie a Lawyer Partners javára, ami azonban nagyságrendekkel alulmúlta a kérelmező követeléseit.¹⁶³⁹ Az EJEK-nek a Lawyer Partners a.s. kontra Szlovákia ügyben hozott döntése azóta is gyakran hivatkozott, precedens értékű ítéletté vált, amely a tisztességes eljáráshoz való jog keretein belül erősítette meg az e-igazságügy európai pozícióját.

4.1.2. A magyar bíróságok útkeresése

A közigazgatási perrendtartásról szóló 2017. évi I. törvény (a továbbiakban: Kp.) hatályba lépését követő években Magyarországon szintén komoly fejtörést okozott az igazságszolgáltatás digitalizációja, ami különösen a 2020-as évek elejére csúcsosodott ki, mely disszonanciának a joggyakorlat közbelépése vetett véget. A Veszprém Megyei Kormányhivatal Veszprémi Járási Hivatalának 2017. december 22-ei határozata értelmében a felperes által kérelmezett vitorlásokötő táj- és természetvédelmi szempontú környezetvédelmi engedélyezése kizáró ok miatt nem volt lehetséges. A felperes jogi képviselője ezért e-Papír útján nyújtott be keresetlevelet a hatóságnál, amiben a sérelmezett határozat megváltoztatását kérte. Az elsőfokú bíróság kénytelen volt a Kp. 48. § (1) bekezdésének 1) pontja alapján visszautasítani a beadványt, mivel nem az előírt Űrlapbenyújtás Támogatási Szolgáltatást (ÁNYK) alkalmazták, s törvényi kimentő körülmény nem állt fenn. A döntés elleni fellebbezésben és felülvizsgálati kérelemben felvonultatott felperesi indokolást sem a másodfokú Fővárosi Törvényszék, sem a harmadfokon eljáró Kúria nem találta elég meggyőzőnek. A kereset nem érte el szándékolt célját, ugyanakkor a Kúria több kardinális megállapítást tett ítéletében, amelyek kihatottak a problémakör megoldására. Egyrészt a Kúria szerint a jogi képviselőket a megfelelő formájú keresetlevél előterjesztéséért „fokozott felelősség terheli, akiktől a jogalkotó megköveteli az elektronikus ügyintézésben való jártasságot és a vonatkozó jogszabályok pontos ismeretét.” Másrészt, ha mégis hibát vétenek az elektronikus kapcsolattartás során, akkor az azzal járó törvényben szabályozott hátrányos jogkövetkezmény csak az elektronikus ügyintézés és a bizalmi szolgáltatások általános szabályairól szóló 2015. évi CCXXII. törvény (a továbbiakban: E-ügyintézési tv.) 9. § (4) bekezdése által tartalmazott „kimentési okok fennállása esetén nem alkalmazható”. Harmadrészt pedig ezen körülmények vizsgálata az eljáró bíróság feladatköréhez tartozik.¹⁶⁴⁰

Az ismertetett ügygel egyidőben ilyen és ehhez nagyon hasonló ügyek tömkelege árasztotta el a közigazgatási bíróságokat, ahogy a Kúria egyik 2022-es végzése is fogalmaz „több mint két tucat hasonló ügyében került sor iratvisszaküldésre a fellebbezés előterjesztéséhez használt űrlap megfelelőségének vizsgálata, és a Kp. 102. § (1) bekezdés d) pontja alkalmazásának

¹⁶³⁸ Lawyer Partners a.s. v. Slovakia, Judgment of 16 June 2009, no. 54252/07, 3274/08, 3377/08, 3505/08, 3526/08, 3741/08, 3786/08, 3807/08, 3824/08, 15055/08, 29548/08, 29551/08, 29552/08, 29555/08 and 29557/08, § 5-56.

¹⁶³⁹ ECHR: Slovakia owes Lawyer Partners, spectator.sme.sk/c/20033138/echr-slovakia-owes-lawyer-partners.html (2023. 09. 20.)

¹⁶⁴⁰ BH 2020. 224.

megfontolása érdekében.”¹⁶⁴¹ A Kúrián napról napra nőtt a nyomás, hogy rendezze a kialakult helyzetet különösen, hogy eltérő bírósági gyakorlat volt kialakulóban, így került kiadásra 2021 őszén a Közigazgatási Kollégium egyik véleménye. Az ún. jogszabályi előírásoknak nem megfelelő informatikai módon előterjesztett keresetlevél elfogadhatóságáról szóló 2/2021. (XI. 08.) KK vélemény kiváltképpen azt az esetkört vizsgálta, hogy mi történik, ha a jogi képviselő közigazgatási per kezdeményezése céljából a keresetlevelet „nem a számára kötelezően előírt Céghapon keresztül, hanem saját Ügyfélkapuján keresztül továbbította az IKR rendszerbe.” A bírósági joggyakorlat hol szigorúan kitartott az ily technikai hibában szenvedő keresetek visszautasítása mellett, hol pedig a tisztességes eljáráshoz való jog érvényesülése érdekében nem tekintették azt pergátló feltételnek. A Kúria ezért, valamint a tisztességes eljáráshoz, a közigazgatási jogvitákban biztosított jogorvoslathoz és a hatékony bírói jogvédelemhez való jogok érvényesülése érdekében döntött az esetkör értelmezése mellett. A jogszabályi környezetről tudniillik, hogy az E-ügyintézési törvénynek közigazgatási perekben történő alkalmazását a polgári perendtartásról szóló 2016. évi CXXX. törvény 608. § (1) bekezdésén keresztül a Kp. 29. § (1) bekezdése rendeli el. Az elektronikus ügyintézés részletszabályairól szóló 451/2016. (XII. 19.) Korm. rendelet 91. § (1) bekezdése jelöli meg a meghatározott jogi képviselők számára a Céghap használata, de a rendszer gyakran nem volt alkalmas ezen funkciójának ellátásra, mely probléma fennállását az Országos Bírósági Hivatalnak és a Kúriának is többen jelezték. A kialakult gyakorlat szerint ezért hiba esetén a keresetlevél előterjesztése az Ügyfélkapun keresztül történt meg, ami nem a jogszabályban meghatározott mód lévén megalapozta a visszautasítás lehetőségét. Az E-ügyintézési törvény a szolgáltatások átmeneti vagy tartós objektív elérhetetlensége esetén biztosít kimentési lehetőséget a szabály alól, ezért a Kúria a tisztességes eljárás elve alapján arra a következtetésre jutott, hogy a szabályozási célnak „eleget tesz az eltérő informatikai formában történő benyújtás is,” azaz a hátrányos jogkövetkezmény nem alkalmazható. A hatékony jogvédelemből pedig a Kúria szerint az következik, hogy „a félnek fel nem róható informatikai probléma nem lehet pergátló akadály,” nem zárhatja ki a bírósághoz fordulás és a jogorvoslat lehetőségét. Az eljáró bíróságoknak ugyanakkor egyedileg szükséges a kimentési okot vizsgálniuk, a rendszer objektív hozzáférhetetlenségével és a jogi képviselő jóhiszemű magatartásával egyetemben, tehát az Ügyfélkapu használata önmagában nem minősül jogszerűnek. Kiemelésre került még a felperes nyilatkozattételi, illetve bizonyítási kötelezettsége, amely alól csak a bíróság által széles körben vagy hivatalból ismert hiba jelent kivételt. Amennyiben viszont ez szolgáltatásbéli mulasztás igazolást és megállapítást nyer, akkor a Kp. 48. § (1) bekezdésének 1) pontja alapján történő visszautasításnak nincs helye a keresetlevelet előterjesztő féllel szemben.¹⁶⁴²

4.1.3. Egy alkotmányossági vizsgálat szükségszerűsége

A 2/2021. (XI. 08.) KK vélemény és maga az egész problémakör hatással volt az Alkotmánybíróság munkájára nézve is. A testülethez 2021-ben alkotmányjogi panasszal forduló indítványozókkal szemben a Gazdasági Versenyhivatal szabott ki bírságot tisztességtelen kereskedelmi gyakorlatra hivatkozva. A döntéssel szembeni keresetüket a Fővárosi Törvényszék elutasította, fellebbezésüket pedig, az azt követő felülvizsgálati kérelmükkel egyetemben visszautasította a Kúria. Utóbbi döntés indokául az a körülmény szolgált, hogy a jogi képviselői előterjesztésre nem az OBH elnöke által rendszeresített űrlapon került sor, amit az indítványozók jogorvoslathoz való joguktól való megfosztásukként

¹⁶⁴¹ Kúria Kpkf. 39.149/2022/2.

¹⁶⁴² 2/2021. (XI. 08.) KK vélemény a jogszabályi előírásoknak nem megfelelő informatikai módon előterjesztett keresetlevél elfogadhatóságáról, kuria-birosag.hu/hu/kollvel/2021-xi-08-kk-velemen-y-jogszabalyi-eloirasoknak-nem-megfelelo-informatikai-modon (2023. 09. 20.)

értelmeztek. A többségi érvelés értelmében a jogorvoslathoz való jog nem biztosít alapjogot arra nézve, hogy jogerős bírósági döntéseket további jogvita tárgyává lehessen tenni és „nem követeli meg a rendkívüli perorvoslati rendszer létét” (3212/2022. (V. 11.) AB végzés, Indokolás [21]). Tekintettel arra, hogy az alaptörvény-ellenesség indokolására egyebekben nem került sor, s az Alkotmánybíróságnak eleget kell tennie az indítványhoz kötöttség elvének, ezért a 3212/2022. (V. 11.) számú végzésében visszautasította a panaszt. A döntéshez fűzött mind a négy párhuzamos indokolás egyetértett abban, hogy ha a jogalkotó mégis biztosítja a rendkívüli jogorvoslat lehetőségét, akkor az arra irányuló eljárásban a „fair trial” alaptörvényi és nemzetközi jogi követelményeinek, annak jellegzetességeinél fogva hatékonyan és ténylegesen érvényesülnie kell. Mind a párhuzamos indokolásokban, mind a különvéleményben említésre kerül az űrlapok használatára és kitöltésére vonatkozó szabályozás összetettsége, valamint többszintűsége. Sulyok Tamás különvéleményében – melyhez Schanda Balázs is csatlakozott – egyenesen arra utal, hogy a jogbiztonság, illetve a hatékony jogorvoslat elvei szempontjából rendkívül aggályos, ha a kísérő irat formai és tartalmi elvárásait nem jogszabály teszi kötelezővé a felek számára. Szerinte az Alkotmánybíróságnak érdemben kellett volna vizsgálnia „a nem megfelelő űrlapon, de az egyéb formai és tartalmi követelményeknek eleget tevő felülvizsgálati kérelem” visszautasításának és a szabályszerű űrlaphasználatra vonatkozó kúriai kioktatás hiányának hatékony jogorvoslathoz való jogra gyakorolt hatását (Indokolás [58]). Dr. Hörcherné dr. Marosi Ildikó alkotmánybíró párhuzamos indokolásában további különösen érdekes kérdéseket feszeget. Van-e lehetőség a bírói döntés felülvizsgálata során az űrlapok használatának nem jogszabályban meghatározott kötelező formai kellékként való értelmezésére? Teret enged-e a jogalkotói akarat annak, hogy a Kúria hiánypótlási lehetőséggel segítse elő a nem megfelelő űrlapot alkalmazó felek igényérvényesítését? Mennyiben korlátozhatja a kötelezően alkalmazandó űrlapok megválasztásában való tévedés a bírósági eljáráshoz és a jogorvoslathoz való jogot? Milyen funkciót töltenek be egyáltalán az elektronikus űrlapok kötelező alkalmazás egy egyre inkább a programozott számítástechnikai megoldások irányába haladó kapcsolattartási rendszerben? A formalitásnál jóval többnek tűnő űrlapkényszer jogintézményét pedig alkalmasnak ítéli egy érdemi alkotmányjogi vizsgálatra, amelyre a különvélemény és a párhuzamos indokolások szerzői is kifejezetten nyitottak (Indokolás [40] – [45]).

4.1.4. Állami vagy egyéni felelősség?

A fent ismertetett példák az európai és magyar joggyakorlatból kiválóan megvilágítják az e-igazságüggyel kapcsolatban felmerült elemi problémákat és kételyeket. Az elképzeléseknek megfelelő működés gátját képezhetik mind a technikai háttér biztosításában bekövetkező, mind az annak használatához szükséges szakértelem tekintetében jelentkező hiányosságok. Az elektronikus bírósági ügyintézés csupán szép elméleti koncepció, s kiüresített lehetőség, ha az állam nem biztosítja az üzemeléséhez elengedhetetlen fizikai eszközöket és az internetes oldalak, rendszerek elérhetőségét. Ha pedig egyetértünk abban, hogy az e-igazságügy célkitűzéseinek felvállalása napjainkra eggyé vált a bírósághoz való hozzáférés, valamint azon keresztül az igazságszolgáltatáshoz és tisztességes eljáráshoz való emberi jogok előmozdításával, akkor mindez felveti a magyar alkotmányjogban is meghonosodott és kidolgozott objektív intézményvédelem gondolatát. Nem elegendő ugyanis ha az állam tartózkodik az alapjogok megsértésétől, hanem gondoskodnia is kell az érvényesülésükhöz szükséges feltételekről (64/1991. (XII. 17.) AB határozat, ABH 1991, 297, 302.), amely felfogás egy aktív intézményvédelmi feladatot és alapjogvédelmi kötelezettséget alapoz meg az állam számára.¹⁶⁴³ Az állam felelőssége, hogy az elektronikus ügyintézéshez szükséges

¹⁶⁴³ HALMAI Gábor - TÓTH Gábor Attila: Az emberi jogok rendszere. In HALMAI Gábor – TÓTH Gábor Attila (szerk.): Emberi Jogok. Budapest, Osiris Kiadó, 2003. pp. 105-106.

infrastruktúrát biztosítsa az igazságszolgáltatás előtt eljáró felek számára különös tekintettel, a hivatalok felszereltségére, az üzembiztonságra, a közérthetőség és a könnyű hozzáférhetőség elvárásaira. A probléma másik oldalán pedig áll az elektronikus ügyintézésre kötelezett jogi képviselő, aki minden törvényi és feltehetően jogos elvárás ellenére sem lehet mindig minden körülmények között birtokában az elvárt informatikai tudásnak, a váratlan meghibásodásokról, üzemzavarokról nem is beszélve. A digitalizáció tehát amennyire elősegítheti az igazságszolgáltatáshoz való hozzáférés kiszélesítését, annyira áldozatává is teheti a tisztességes eljáráshoz való jog érvényesülését, ha bármelyik oldalon porszem kerül a gépezetbe. Éppen ezért jogállami jelentőséggel rendelkezik az, hogy a joggyakorlat időben tisztázza és egységesítse az esetlegesen felmerülő szabályozási feketefoltok megoldási javaslatait.

4.2. A környezeti jog és a tisztességes eljárás közös kérdései

A tisztességes eljárás strasbourg-i gyakorlatának és problématérképének bemutatása során már többször találkozhattunk környezeti kérdésekkel. Legyen szó akár a civil szervezetek környezetvédelmi célú keresetjogi jogáról vagy a jogerős bírói ítéletek végrehajtásának elmulasztását érintő Bursa Barosu Başkanlığı és társai kontra Törökország esetről.¹⁶²⁷ A nemzetközi konszenzus értelmében a környezet egy rendszer, amelynek része az ember is, így amennyire alakítója az ember a környezetnek, úgy elszenvedője az egymást erősítő és egymással összeadódó környezeti hatásoknak. A környezet problémái tehát egyszerre jelentenek társadalmi, gazdasági és politikai kihívásokat, amelyek a jelenre és jövőre nézve egyaránt következményekkel járhatnak. Ezért is kiemelten fontos külön vizsgálat tárgyává tenni azt, hogy a környezeti jogok milyen mértékben szövik át az igazságszolgáltatáshoz való jogról folytatott nemzetközi diskurzus hálózatait.

4.2.1. Az egészséges környezethez való jog védelme a Bíróság előtt

Az Emberi Jogok Európai Egyezménye kifejezetten nem biztosítja ugyan az egészséges környezethez való alapjogot, de a Bíróság következetes joggyakorlata szerint az élethez, illetve a magán- és családi élet tiszteletben tartásához való jog keretében az mégis védelemben részesülhet.¹⁶⁴⁴ A Tătar kontra Románia ügyben egy nagybányai apa és fia fordult a Bírósághoz, mert szerintük a román hatóságok megsértették az élethez való jogukat. A nátrium-cianid alapú technológiát használó aranyérc kitermelő üzem, az Aurul gátja átszakadt, így körülbelül százezer köbméter szennyezett víz jutott a környező folyóba, s azáltal a szomszédos országokba. Megkeresésükre a közigazgatási szervek és bíróságok azt a tájékoztatást adták, hogy nem áll fent közegészségügyi veszély, s nem történt bűncselekmény, így a bánya folytathatta működését. Hiába nem volt bizonyítható az összefüggés a kérelmezők egészségi állapota és a gátszakadás között, a strasbourg-i testület szerint mégis megállapítható Románia egyezményisértése. Elmulasztották ugyanis a kockázat előzetes felmérését, a nyilvánosság tájékoztatását, valamint megsértették az elővigyázatosság elvét, amikor engedélyezték a tevékenység folytatását. Ha pedig az állam nem gondoskodik az állampolgárok megfelelő védelméről az engedélyezési és a működési fázisban, illetve nem szabályozza kielégítően az ipari tevékenységekre vonatkozó biztonsági intézkedéseket, akkor azzal veszélyezteti az egyének jólétét és megsérti a magán- és családi élet tiszteletben tartásához való jogukat.¹⁶⁴⁵ A környezeti jogok sérelme akár a tisztességes eljáráshoz való jog keretében is megállapítható, amelyre kiváló példa Howald Moor és társainak Svájccal szemben indított ügye. Az első kérelmező férje, Hans Moor 2005-ben hunyt el egy súlyos betegség következtében, ami

¹⁶⁴⁴ Kézikönyv az igazságszolgáltatáshoz való hozzáférésre vonatkozó európai jogról: i.m. pp. 194-195.

¹⁶⁴⁵ Tătar v. Romania, Judgment of 27 January 2009, no. 67021/01.

bizonyítottn abból származott, hogy munkahelyén 1978-ig azbesztport lélegzett be. A svájci bíróságok tekintettel a tíz éves elévülési időre rendre elutasították a kérelmezők kártérítési követelését, akik ezt követően fordultak az EJEB-hez. A Bíróság ugyan elismerte az elévülés jelentette korlátozás törvényes célját, de tekintettel a betegség akár több évtizedes lappangási idejére, ezen eljárási szabályok gyakorlatilag megfosztották a kérelmezőket a bírósági eljáráshoz való joguktól.¹⁶⁴⁶ Hasonló döntésre jutott az EJEB azon svéd lakástulajdonosok ügyében, akik szerint egy vasútvonal túlságosan közel haladt el házaik és egy természetvédelmi terület mellett. A nemzeti bíróságoktól azon indokolással nem kaptak jogvédelmet, hogy panaszukat a közigazgatási hatóságoknál kellett volna előadniuk a tervezet engedélyezéskor. A Bíróság megállapította a kérelmezők tisztességes eljáráshoz való jogának megsértését, mivel Svédország ezen szabályozással tulajdonképpen megtagadta állampolgáraitól a hatékony jogorvoslat lehetőségét.¹⁶⁴⁷

4.2.2. A keresetőségi jog sajátosságai környezeti ügyekben

A környezetvédelmi célkitűzések elérése ugyanakkor nem csak egy erős anyagi jogi háttérrel, hanem hatékony jogérvényesítést és társadalmi részvételt biztosító eljárásjogi eszközöket is igényel. Nem követeli meg sem az Egyezmény, sem a bírósági esetjog, hogy a részesállamok garantálják állampolgáraik számára a környezet védelmét célzó közérdekű pereskedést, az *actio popularis*-t.¹⁶⁴⁸ Az „érdekelt egyének, önszerveződő csoportok, nem-kormányzati szervezetek” jelenléte ugyanakkor eredményesebbé teheti a környezet fentebb ismertetett fogalmából következően gazdasági és társadalmi érdekekkel, természettudományi szempontokkal átszőtt ügyeket.¹⁶⁴⁹ Az információkhoz való hozzáférés, a nyilvánosság döntéshozatalba történő bevonása és az igazságszolgáltatáshoz való jog környezeti ügyekben való biztosításának jelentőségét felismerve 1998 júniusában egy nemzetközi környezetvédelmi konferencián harmincöt ország és az Európai Közösség aláírta az ún. Aarhusi Egyezményt. Az ENSZ Európai Gazdasági Bizottságának (UN ECE) égisze alatt és az NGO-k folyamatos részvételével létrejött Egyezménynek mára 46 állam és 2005-től az Európai Unió is részes fele, így az az uniós jogrend szerves elemévé vált. A célkitűzések közé tartozott, hogy az igazságszolgáltatáshoz való hozzáférés (harmadik pillér) biztosításán keresztül megerősítsék a társadalmi részvétel alapjait a jó környezeti kormányzás érdekében. Az Egyezmény 9. cikke garantálja a kellő érdekeltséggel bíró vagy jogaikban sérült érintett nyilvánosság számára, hogy független és pártatlan testület előtt megtámadják bármely döntés törvényességét. A szakirodalomban egyesek túlzóan tág és pontatlan meghatározásnak találták ezt a kiszélesített hozzáférési lehetőséget, mivel megnehezíti a részvételi jogok törvényes korlátozását, s vélelmezi a környezetvédő NGO-k érintettségét.¹⁶⁵⁰ Az Aarhusi Egyezmény jelentőségét mutatja, hogy az EJEB is többször hivatkozott rá ítéleteiben, s már-már szokásjogi szintre emelte azt, amikor a nem részes állam, Törökország tekintetében is releváns jogforrásként jelölte meg a dokumentumot.¹⁶⁵¹ A Taşkın és társai kontra Törökország ügyben a kérelmezők szerint egy aranybánya zajszenyezése miatt sérült a magán- és családi élet tiszteletben tartásához való joguk. A Bíróság megállapításai alapján Törökország éppen azzal követett el mind a 8. cikk, mind a tisztességes eljáráshoz való jog tekintetében egyezményesértést, hogy tíz hónapos késedelemmel teljesítette a jogerős bírói ítéletekben foglaltakat. A végrehajtás elhúzódása

¹⁶⁴⁶ Howald Moor and Others v. Switzerland, Judgment of 11 March 2014, no. 52067/10. and 41072/11.

¹⁶⁴⁷ Karin Andersson and Others v. Sweden, Judgment of 25 September 2014, no. 29878/09.

¹⁶⁴⁸ Kézikönyv az igazságszolgáltatáshoz való hozzáférésre vonatkozó európai jogról: i.m. pp. 196-197.

¹⁶⁴⁹ VÁRADI Ágnes: Az Aarhusi Egyezmény értelmezésének egyes kérdései az Európai Unió Bíróságának gyakorlatában. *Állam- és Jogtudomány*, 2018/2. pp. 99-100.

¹⁶⁵⁰ PÁNOVICS Attila: Tágra zárt kapuk: az Európai Unió az Aarhusi Egyezmény Jogkövetési Bizottsága előtt. *Európai Jog*, 2012/4. pp. 1-10.

¹⁶⁵¹ Justine RICHELLE: Environmental procedural rights before European courts: still searching for a common script or multiplying avenues of protection? realaw.blog/2022/02/25/environmental-procedural-rights-before-european-courts-still-searching-for-a-common-script-or-multiplying-avenues-of-protection-by-justine-richelle/ (2023. 09. 30.)

akképpen sérti a kérelmezők jogait, hogy ha a közigazgatási hatóságok „megtagadják, nem teljesítik, vagy akár késlekednek” a bírósági határozatok végrehajtásában, akkor azzal végeredményben kiüresítik és megfosztják hatékonyságuktól az állampolgárokat környezeti ügyekben megillető eljárási garanciákat.¹⁶⁵²

Az EJEB környezeti ügyekben hozott két frissebb ítélete – bár végül eltérő következtetésre jutva – szintén a 6. cikk megsértését vizsgálta. Stichting Landgoed Steenberg en társai, mint kérelmezők azt kifogásolták, hogy a szomszédos motokrossz pálya nyitvatartásának meghosszabbításáról szóló hatósági határozatról nem értesültek, így nem tudtak jogorvoslati jogukkal határidőben élni. A holland jogszabályok szerint a közigazgatási határozat közzétételére már 2011 óta elektronikusan kerül sor, amire akkoriban egy helyi újságban külön fel is hívták a nyilvánosság figyelmét. A Bíróság szerint nem állapítható meg a kérelmezők tisztességes eljáráshoz való jogának sérelme, mivel reális elvárás volt, hogy rendszeresen tájékozódjanak a tartományi honlapon. Míg az előbbi esetben mind a Bíróság, mind a kérelmezők elmulasztották, hogy hivatkozzanak azokra,¹⁶⁵³ de az Association Burestop 55 és társai kontra Franciaország ügyben már konkrétan említésre kerültek az Aarhusi Egyezmény rendelkezései. A hat kérelmező környezetvédelmi egyesület voltaképp egy nukleáris hulladéklerakó létesítése ellen kívánt fellépni, ezért fordult az ANDRA nevezetű állami ügynökséghez, ami szerintük téves információkat tett közzé. A tájékoztatási kötelezettség elmulasztása nyomán előterjesztett kereseteiket keresetösségi joguk hiányában visszautasították a francia bíróságok kiemelve, hogy a keresetösség bizonyításához önmagában nem elegendő az, ha egy NGO fő céljaként a környezet védelmét deklarálja. A Bíróság szerint a MIRABEL-LNE egyesületet a francia környezetvédelmi törvény alapján hozták létre és hagyták jóvá, amely tény ex lege keresetösségi jogot biztosít, ezért megállapítható a tisztességes eljáráshoz való jog sérelme. Az egyezményesértés azonban nem került kimondásra az információk megismerésének szabadsága tekintetében, amelyre a másik öt kérelmező hivatkozott.¹⁶⁵⁴

4.2.3. A környezeti ügyek sajátos kérdései Magyarországon

A környezeti ügyek magyarországi problematikája olyan aktuális kérdések körül forog, mint az Aarhusi Egyezmény szabályainak alkalmazása, az Európai Bizottság és az EUB tevékenységének tagállamokra gyakorolt hatása, a nemzeti bíróságok szerepe, az ügyészi perindítás jelentősége, illetve a civil szervezetek ügyféli jogállása és keresetösségi joga.¹⁶⁵⁵ A szakirodalmi diskurzus egyik megkerülhetetlen alapkövének tekinthető a Legfelsőbb Bíróság 4/2010. (X. 20.) számú közigazgatási jogegységi határozata, amelynek értelmében a társadalmi szervezeteket csak azokban az esetekben illeti meg az ügyféli jogállás, amelyekben a környezetvédelmi szerv ügydöntő hatóságként vagy szakhatóságként jár el. Az ily módon leszűkített jogorvoslati jog kizárólag a környezetvédelmi összefüggések és meghatározott közigazgatási cselekmények bíróság előtti vitatását teszi lehetővé.¹⁶⁵⁶ Az olyan nem normatív aktusok, hosszútávú programok, mint például a levegőminőségi tervek felülvizsgálata így már kívül esik a környezetvédő egyesületek kezdeményezési lehetőségeinek körén.¹⁶⁵⁷ A szervezeti megközelítés további hátulütője, hogy nem tisztázza a környezetvédelmi ügy, a

¹⁶⁵² Taşkın and Others v. Turkey, Judgment of 10 November 2004, no. 46117/99, § 11-13., 121-126. and 135-138.

¹⁶⁵³ Stichting Landgoed Steenberg en Others v. the Netherlands, Judgment of 16 February 2021, no. 19732/17.

¹⁶⁵⁴ Association Burestop 55 and Others v. France, Judgment of 01 July 2021, no. 56176/18.

¹⁶⁵⁵ FODOR László – PUMP Judit: Társadalmi részvétel a környezetvédelmi ügyekben. A részvételi jogok uniós és hazai jogi védelme. Budapest, Alapvető Jogok Biztosának Hivatala, 2016.

¹⁶⁵⁶ PUMP Judit: Dilemmák a környezetvédelmi és természetvédelmi felügyelőségek kormányhivatali integrációja után. In Fodor László – Pump Judit (szerk.): Társadalmi részvétel a környezetvédelmi ügyekben. A részvételi jogok uniós és hazai jogi védelme. Budapest, Alapvető Jogok Biztosának Hivatala, 2016. pp. 59-60.

¹⁶⁵⁷ BH 2021. 120.

környezetvédelmi hatóság és a környezetvédelmi hatósági eljárás fogalmát,¹⁶⁵⁸ valamint a természetvédelmi és vízügyi területek helyzetét.¹⁶⁵⁹ A fogalmak meghatározatlansága és az értelmezési bizonytalanság nyomán veszélybe kerülnek a jogbiztonság és a tisztességes eljárás elvei. Kérdéses maradhat ugyanis, hogy az adott társadalmi szervezet milyen eljárásban rendelkezik ügyféli jogállással, mikor, s mely feltételekkel élhet jogorvoslással. Értelemeszerű ugyanakkor, hogy az igazságszolgáltatáshoz való jog nem lehet korlátlan, nem biztosíthatunk keresetőségi jogot minden civil szervezetnek, amikor „az erdőben megjelenik egy ember egy fejszével.”¹⁶⁵⁸ Felvetődik tehát a dolgozat alapvető konfliktusa: Hogyan biztosítható a bírósághoz való hozzáférés az igazságszolgáltatás hatékony működésének fenntartása mellett? Hiszen ha a bíróságokat keresetekkel árasztják el, akkor nem lehet produktív a bírói rendszer, ami per definitionem zárja ki a hatékony és tisztességes eljárás biztosítását a felek számára. Hiába beszélünk ugyanakkor egy törvényes célból eredő és szükséges megszorításról, ha azzal túlzottan lekorlátozzuk a társadalmi szervezetek perindítási és keresetőségi jogát, amely egyenesen a jogállamiság leépítéséhez vezet. Különösen, ha figyelembe vesszük a környezeti ügyek legfőbb sajátosságát, hogy a védendő tárgy, a környezet nem képes önmagát megvédeni és képviselni, ugyanis „a halak nem mehetnek bíróságra.”¹⁶⁶⁰ A bíróságoknak van mozgásterük arra nézve, hogy finomítsák az értelmezési kereteket, azonban a környezeti ügyekben való részvétel és az igazságszolgáltatáshoz való jog nem függetleníthető az alkalmazandó jogszabályoktól.¹⁶⁵⁷ Az ítélezési tevékenység jogállami monopóliuma ugyanis nem járhat a bírói jogalkotás megengedhetőségével, még egy következtetlen rendelkezés sem írható felül mindaddig, míg a jogalkotó nem dönt a szabályozási környezet megváltoztatásáról.¹⁶⁵⁸ A társadalmi részvétel kiteljesedésének feltétele éppen ezért abban rejlik, hogy a törvényhozó hatalom tisztázza egyrészt a környezetvédelmi hatáskör és szakkérdés összefüggő fogalmait és az azok által megalapozott ügyféli jogállást. Másrészt pedig meg kell teremtenie annak legális bázisát, hogy a szervezetek környezetvédelmi törvényben biztosított jogaik sérelmével szemben bírói jogvédelemben részesülhessenek.¹⁶⁵⁶

¹⁶⁵⁸ TÓTH Kincső: Gyakorlati kérdések a környezetvédelmi ítélezésben. In FODOR László – PUMP Judit (szerk.): Társadalmi részvétel a környezetvédelmi ügyekben. A részvételi jogok uniós és hazai jogi védelme. Budapest, Alapvető Jogok Biztosának Hivatala, 2016. pp. 63-66.

¹⁶⁵⁹ KISS Csaba: Mérőkövek az ügyféli (és a keresetőségi) jog körében civil szervezetek számára környezetvédelmi ügyekben. In FODOR László – PUMP Judit (szerk.): Társadalmi részvétel a környezetvédelmi ügyekben. A részvételi jogok uniós és hazai jogi védelme. Budapest, Alapvető Jogok Biztosának Hivatala, 2016. pp. 36-37.

¹⁶⁶⁰ “The fish cannot go to Court” – the environment is a public good that must be supported by a public voice.
ec.europa.eu/commission/presscorner/detail/en/SPEECH_12_856 (2023. 10. 03.)

5. ÖSSZEGZÉS

Dolgozatom készítésébe azzal a céllal kezdtem bele, hogy az Emberi Jogok Európai Bírósága joggyakorlatának és kidolgozott elvrendszerének a magyar közigazgatási bíráskodásra gyakorolt hatásait elemezzem. A téma példátlan komplexitására, valamint a terjedelmi korlátokra tekintettel végül amellett döntöttem, hogy érdeklődésem tárgykörét a tisztességes eljárás és a bírósághoz való hozzáférés tényezőinek vizsgálatára szűkítem. A fogalmakat tisztázó, s az azokat a jogi gondolkodásban elhelyező fejezetben egyértelművé vált számomra, hogy sokkal többről van szó egy nemzetközi egyezmények által megkövetelt emberi jogi köteleességnél. A rendszerint alkotmányos szinten is védett alapjog biztosítása rendkívül sajátos funkciókat tölt be a modern, plurális demokráciák működésében. Abban mind az Európa Tanács szervei, mind a hazai szakirodalom egységes, hogy a „fair trial” és részelemeinek, részletgaranciáinak érvényesülése nélkül nem beszélhetünk működő jogállamiságról. A történelmi folyamatok következménye, hogy elsősorban polgári és büntetőjogi meghatározottságú ez a jogterület, azonban az igazságszolgáltatás tisztességére vonatkozó alapelvei egységesen, minden jogágon átívelnek. A közigazgatási bíráskodás szintén elképzelhetetlen lenne nélkülük kíváltképp, ha a hatósági eljárások sokrétűségére és az államiság működtetésében betöltött fundamentális szerepére gondolunk.

A második egységben a tisztességes eljáráshoz való jog érvényesülésében és a bíróságok hozzáférhetőségében megfigyelhető gyakorlati kihívások európai, illetve magyarországi problématerképét kívántam felrajzolni. A záró fejezetben pedig két aktuális kérdés nyomába eredtem, s törekedtem a megfelelő következtetések levonására. Fontos belátni, hogy a „fair trial” követelménye per definitionem túlmutat a hagyományos értelemben vett emberi jogok sajátosságain. Nem elegendő, hogy ha az állam tartózkodik az egyéni jogosítványok megsértéséről, hanem az eljárások tisztességes minőségéhez aktív szerepet kell vállalni, s biztosítani az objektív intézményvédelmet. A magyar gyakorlat sérelmeinek nagyobbik része is alapvetően a jogi környezet nem megfelelő szabályozására vezethető vissza. A kitűzött cél elérésére alkalmatlan vagy erőtlen, nem koherens, esetlegesen következtelen rendelkezések vezettek elsősorban a bírósághoz való hozzáférés indokolatlan korlátozásához. A visszautasítás és a keresetösségi jog fogalmi zavara pedig egyértelműen jogbiztonsági aggályokat vet fel, s az sem örökösen tartható álláspont, hogy az igazságszolgáltatás hatékonyságának érvével védekezünk. A bírósági rendszer működőképességének fenntartása természetesen kulcsfontosságú feladat, ugyanakkor teljesen felesleges, ha az nem képes rendeltetésszerűen ellátni az ítélezés tevékenységét. Egyik minőség sem létezhet a másik nélkül, ezért a jogalkotónak mindenkor törekedni kell rá, hogy megteremtse az egyensúlyt, s a szervezetrendszer közötti összhangot. Más esetekben, például elektronikus bírósági ügyintézésnél a szolgáltatások naprakészségének hiányosságai miatt szenvedett csorbát az alapjog biztosítása. Gondoljunk csak bele, hogy hiába adta ki a Kúria irányadó véleményét az üzemzavarral összefüggő visszautasítás szabályaira nézve, ha addig a bírói gyakorlat meghatározó része sorozaton megtagadta a kérelmezők igazságszolgáltatáshoz való jogát. Ha pedig a jogi képviselőknél kérjük számon a szükséges informatikai tudás elsajátítását, ildomos megvizsgálni, hogy mennyire egyértelműek és közérthetőek az alkalmazásra vonatkozó hivatalos tájékoztatások. Az EJEB gyakorlatában az kétségtelenül kirajzolódik, hogy a részes államok és az Egyezmény által biztosított jogokat nem lehet kiüresíteni, s ha a feltételek nem állnak fenn azok érvényesítéséhez, akkor mindez az állam felelősségi és ellenőrzési körébe tartozik. A jogszabályok értelmezésének homályossága egyenes úton vezet a túlzott alakosság problémájához, a keresetösségi jog aránytalan korlátozásához, illetve a tisztességes eljáráshoz és a jogorvosláthoz való jog megsértéséhez. A jogállami struktúra rendellenességeinek pedig egészen más fokát képezi a jogerős bírósági ítéletek végrehajtásának hatósági megtagadása. Az tisztán látszik, hogy az Emberi Jogok Európai Bírósága által támasztott elvárások teljességének

Magyarország jogrendszere aligha felel meg. Legyen szó akár a túlzott alakiságról, keresetösségi jogi restriktóról, a teljesítés elmulasztásáról, a digitalizáció feltételeiről vagy a környezeti garanciákról a magyar jogi közeg alulmarad a strasbourg-i gyakorlat szintjének. Szükség mutatkozik egy sokkal aktívabb és a tisztességes eljárás, valamint a bíróságok hozzáférhetőségének eszményei iránt elkötelezett, ezen célok irányban orientált jogalkotási akaratnak, amely biztosabb alapot teremthetne a joggyakorlat számára.

6. IRODALOMJEGYZÉK

Felhasznált irodalom

- Australian Law Reform Commission: Traditional Rights and Freedoms—Encroachments by Commonwealth Laws (IP 46), Sydney, Australian Government, 2014.
- Council of Europe: Guaranteeing Equal Access of Women to Justice, Strasbourg, Council of Europe, 2015.
- CZINE Ágnes: A tisztességes bírósági eljárás: audiatur et altera pars. Budapest, HVG-ORAC, 2020.
- Emberi Jogi Munkacsoport: Emberi Jogi Kézikönyv. Budapest, Igazságügyi Minisztérium, 2021.
- Európa Tanács: Emberi Jogok Európai Bírósága: Kézikönyv a 6. cikkről. A tisztességes eljáráshoz való jog (polgári jogi ág), Strasbourg, Európa Tanács, 2013
- FODOR László – PUMP Judit: Társadalmi részvétel a környezetvédelmi ügyekben. A részvételi jogok uniós és hazai jogi védelme. Budapest, Alapvető Jogok Biztosának Hivatala, 2016.
- F. ROZSNYAI Krisztina – KOÓSNÉ MOHÁCSI Barbara: 6. cikk Tisztességes tárgyaláshoz való jog In SONNEVEND Pál – BODNÁR Eszter (szerk.): Az Emberi Jogok Európai Egyezményének kommentárja. Budapest, HVG-ORAC, 2021.
- F. ROZSNYAI Krisztina: Hatékony jogvédelem a közigazgatási perben. A magyar közigazgatási perrendtartás európai fejlődési tendenciákhoz illeszkedő kodifikációjának egyes előkérdései. Budapest, ELTE Eötvös Kiadó, 2018.
- GYURÁN Ildikó – LELE Zsófia – PÁRTAY-CZAP Sarolta: A keresetőségi jog a közigazgatási perekben az európai és nemzeti normák alapján. *Európai Jog*, 2022/6.
- HALMAI Gábor - TÓTH Gábor Attila: Az emberi jogok rendszere In Halmai Gábor – Tóth Gábor Attila(szerk.): Emberi Jogok. Budapest, Osiris, 2003.
- KÁDÁR András Kristóf – NOVOSZÁDEK Nóra – TÓTH Balázs: Hazai és nemzetközi bírósági döntések végrehajtása Magyarországon. Budapest, Magyar Helsinki Bizottság, 2021.
- KISS Csaba: Mérföldkövek az ügyféli (és a keresetőségi) jog körében civil szervezetek számára környezetvédelmi ügyekben. In FODOR László – PUMP Judit (szerk.): Társadalmi részvétel a környezetvédelmi ügyekben. A részvételi jogok uniós és hazai jogi védelme. Budapest, Alapvető Jogok Biztosának Hivatala, 2016.
- OSZTOVITS András: Online bíróságok és az igazságszolgáltatáshoz való jog – esély vagy veszély? *Magyar Jog*, 2020/11.
- PÁNOVICS Attila: Tágra zárt kapuk: az Európai Unió az Aarhusi Egyezmény Jogkövetési Bizottsága előtt. *Európai Jog*, 2012/4.
- PRIBULA László: A közigazgatási cselekvésekkel szembeni bírói jogvédelem. In Balázs István (szerk.): Közigazgatási eljárások. Debrecen, Debreceni Egyetemi Kiadó, 2023.
- PUMP Judit: Dilemmák a környezetvédelmi és természetvédelmi felügyelőségek kormányhivatali integrációja után. In Fodor László – Pump Judit (szerk.): Társadalmi részvétel a környezetvédelmi ügyekben. A részvételi jogok uniós és hazai jogi védelme. Budapest, Alapvető Jogok Biztosának Hivatala, 2016.
- Ronald van den HOOGEN: Will E-Justice still be Justice? Principles of a fair electronic trial, *International Journal For Court Administration*, 2008. január
- RÓTH Erika: Eljárási jogok. In HALMAI Gábor - TÓTH Gábor Attila (szerk.): Emberi jogok. Budapest, Osiris Kiadó, 2003.
- STIPTA István: A pénzügyi közigazgatási bíróság létrejötte és tevékenysége (1884-1896): MTA Doktori Értekezés. 2018.

- TÓTH Kincső: Gyakorlati kérdések a környezetvédelmi ítélkezésben. In FODOR László – PUMP Judit (szerk.): Társadalmi részvétel a környezetvédelmi ügyekben. A részvételi jogok uniós és hazai jogi védelme. Budapest, Alapvető Jogok Biztosának Hivatala, 2016.
- VÁRADI Ágnes: Az Aarhusi Egyezmény értelmezésének egyes kérdései az Európai Unió Bíróságának gyakorlatában. *Állam- és Jogtudomány*, 2018/2.

Alkotmánybírósági határozatok

- 64/1991. (XII. 17.) AB határozat
- 22/1995. (III. 31.) AB határozat
- 6/1998. (III. 11.) AB határozat
- 3150/2017. (VI. 14.) AB határozat
- 3311/2018. (X. 16.) AB határozat
- 3212/2022. (V. 11.) AB végzés
- 3262/2022. (VI. 3.) AB végzés

Emberi Jogok Európai Bíróságának határozatai

- Airey v. Ireland, Judgment of 9 October 1979, no. 6289/73.
- Association Burestop 55 and Others v. France, Judgment of 01 July 2021, no. 56176/18.
- Běleš and Others v. The Czech Republic, Judgment of 12 November 2002, no. 47273/99.
- Bursa Barosu Başkanlığı and Others v. Turkey, Judgment of 19 June 2018, no. 25680/05.
- Hornsby v. Greece, Judgment of 19 March 1997, no. 18357/91.
- Howald Moor and Others v. Switzerland, Judgment of 11 March 2014, no. 52067/10. and 41072/11.
- Karin Andersson and Others v. Sweden, Judgment of 25 September 2014, no. 29878/09.
- König v. Germany, Judgment of 28 June 1978, Series A, no. 6232/73.
- Lawyer Partners a.s. v. Slovakia, Judgment of 16 June 2009, no. 54252/07, 3274/08, 3377/08, 3505/08, 3526/08, 3741/08, 3786/08, 3807/08, 3824/08, 15055/08, 29548/08, 29551/08, 29552/08, 29555/08 and 29557/08.
- Maširević v. Serbia, Judgment of 11 February 2014, no. 30671/08.
- Miragall Escolano and Others v. Spain, Judgment of 25 January 2000, no. 38366/97, 38688/97, 40777/98, 40843/98, 41015/98, 41400/98, 41446/98, 41484/98, 41487/98 and 41509/98.
- Öztürk v. Germany, Judgment of 21 February 1984, Series A, no. 8544/79.
- Sotiris and Nikos Koutras Attee v. Greece, Judgment of 16 November 2000, no. 39442/98.
- Stichting Landgoed Steenberg and Others v. the Netherlands, Judgment of 16 February 2021, no. 19732/17.
- Taşkın and Others v. Turkey, Judgment of 10 November 2004, no. 46117/99.
- Tătar v. Romania, Judgment of 27 January 2009, no. 67021/01.
- Yuriy Nikolayevich Ivanov v. Ukraine, Judgment of 15 October 2009, no. 40450/04.
- Zubac v. Croatia, Judgment of 5 April 2018, no. 40160/12.
- Zubko and Others v. Ukraine, Judgment of 26 April 2006, no. 3955/04, 5622/04, 8538/04 and 11418/04.
- Zvolský and Zvolská v. The Czech Republic, Judgment of 12 November 2002, no. 46129/99.

Az Európai Unió Bíróságának ítélete

- 556/17. sz. Alekszij Torubarov kontra Bevándorlási és Menekültügyi Hivatal ügyben 2019. július 29-én hozott ítélete.

Bírósági határozatok

- BH 2020. 224.

- echr.coe.int/documents/d/echr/convention_hun (2023. 09. 10.)
- European Commission for Democracy Through Law (Venice Commission): Rule of Law. venice.coe.int/WebForms/pages/?p=02_Rule_of_law&lang=EN (2023. 09. 16.)
 - European Implementation Network: Countries. einnetwork.org/countries-overview (2023. 09. 29.)
 - 2017. évi I. törvény a közigazgatási perrendtartásról. njt.hu/jogszabaly/2017-1-00-00 (2023. 09. 18.)
 - Hassnain ANSARI: A Brief History of Right to Fair Trial. academia.edu/37795411/A_BRIEF_HISTORY_OF_RIGHT_TO_FAIR_TRIAL (2023. 09. 14.)
 - Jogszályfigyelő: Jogi képviselő által ügyfélkapun keresztül benyújtott kereset, wolterskluwer.com/hu-hu/news/jogszabalyfigyelo-jogi-kepviselo-altal-ugyfelkapun-keresztul-benyujtott-kereset (2023. 09. 22.)
 - Justine Richelle: Environmental procedural rights before European courts: still searching for a common script or multiplying avenues of protection? realaw.blog/2022/02/25/environmental-procedural-rights-before-european-courts-still-searching-for-a-common-script-or-multiplying-avenues-of-protection-by-justine-richelle/ (2023. 09. 30.)
 - Kézikönyv az igazságszolgáltatáshoz való hozzáférésre vonatkozó európai jogról, echr.coe.int/documents/d/echr/Handbook_access_justice_HUN (2023. 09. 12.)
 - 2/2021. (XI. 08.) KK vélemény a jogszályi előírásoknak nem megfelelő informatikai módon előterjesztett keresetlevél elfogadhatóságáról. kuria-birosag.hu/hu/kollvel/22021-xi-08-kk-velemeney-jogszabalyi-eloirasoknak-nem-megfelelo-informatikai-modon (2023. 09. 20.)
 - Magyarország Alaptörvénye. njt.hu/jogszabaly/2011-4301-02-00 (2023. 09. 13.)
 - A Magyar Köztársaság Alkotmánya. alkotmanybirosag.hu/alkotmany-1989/ (2023. 09. 13.)
 - Mi az a tisztességes eljáráshoz való jog? Hogyan védheted meg? helsinki.hu/tisztesseseges-eljarashoz-valo-jog/ (2023. 09. 12.)
 - Slovenský rozhlas. hu.wikipedia.org/wiki/Slovensk%C3%BD_rozhlas (2023. 09. 20.)
 - SZALAI Anikó: A tisztességes eljáráshoz való jog sérül a leggyakrabban Európában. jogaszegylet.hu/jogelet/a-tisztesseseges-eljarashoz-valo-jog-serul-a-leggyakrabban-europaban/ (2023. 09. 13.)
 - “The fish cannot go to Court” – the environment is a public good that must be supported by a public voice. ec.europa.eu/commission/presscorner/detail/en/SPEECH_12_856 (2023. 10. 03.)
 - Tisztességes eljárás. u-szeged.hu/efop362-00007/minden-szocikk/tisztesseseges-eljaras (2023. 09. 13.)

**BÍRÓSÁGI ÁLTALÁNOS IGAZGATÁSI ÉS
HIVATÁSTÖRTÉNETI SEKCIÓ
BÍRÓSÁGI TAGOZAT**

1. BEVEZETÉS

2004. július 1. fordulópont volt az életemben. Ekkor léptem igazságügyi szolgálati jogviszonyba. Rögtön az egyetem után. Ez az első munkahelyem. Bírósági fogalmazói státuszomat büszkén, nagy várakozással fogadtam. A kis 20 négyzetméteres teremben akkor hatan dolgoztunk fogalmazó társaimmal. Kezdetleges monitorokkal és felszereléssel egy patinás épületben. Ám már akkor privilegizált dolognak számított, ha valaki a bírósághoz került az egyetem után, mivel szerteágazó és mélyreható ismereteket adott a szakvizsgákra való felkészüléshez a bírósági munka. Nálam ez volt a fő szempont.

Azóta sok idő eltelt, a szakvizsgám is megvan rég. Szakirányú továbbképzésem is biztosított volt a munkahelyemen, így jelenleg bírósági titkárként és alternatív vitarendező szakjogászként, némi pszichológiai tapasztalattal a tarsolyomban úgy gondolom kellő kompetenciával és nagy, személyes tapasztalattal rendelkezem ahhoz, hogy az igazgatási szekcióban felsorolt témák közül épp az igazságügyi alkalmazottak elvándorlásának problematikájáról fogalmazhassak meg gondolatokat.

Személyes érintettségem miatt -magam miatt is- úgy éreztem, tartozom az akkor engem befogadó bírósági rendszernek annyival, hogy kis, vidéki bírósági titkárként megírjam ezt a pályamunkát, ami talán perspektívát tud adni majd az igazgatási vezetők új generációja számra, vagy legalábbis -mediátori fordulattal élve- más nézőpontból világítja meg a kérdéskört.

A bíróságon dolgozó bírák és igazságügyi alkalmazottak helyzetével már foglalkoztak előttem többen is a Mailáth György Tudományos Pályázat története során. Példának okáért a 2017. évben is volt sok magas színvonalú pályamű, amik egy sor új, dinamikus változást hoztak a bírósági dolgozók képzésében, javadalmazásban, munkakörnyezetében stb. Jelen munkámmal ezen korábbi pályázatok elismeréseként, azok folytatásaként próbálom bemutatni az általuk indított Human Relation (HR) irányzatot. Az ott előadottak utómunkájaként megpróbálom összefoglalni az azóta eltelt idő tendenciáit és eredményeit. A saját ismereteimen és tapasztalásaimon át ráirányítani a figyelmet ismét az emberre a gépek mögött, legyen az jogi végzettségű, vagy főiskolai ismeretekkel rendelkező vagy gimnáziumi végzettségű dolgozónk.

Meg kívánom mutatni, hogy az elvándorlás megakadályozása nem működhet annak megelőzésére tett törekvések nélkül. Kiemelten fontosnak tartom ekörben a dolgozók személyes motivációinak feltárását. Az elkötelezett, hosszú évek óta bíróságon dolgozóktól is származó tapasztalataimat megosztva próbálom meg körülírni mit is jelent manapság bírósági dolgozónak lenni, mi motiválja az igazságügyben dolgozó 6-7000 embert Magyarországon.

Az együtt dolgozó, sokféle helyről érkezett és eltérő korosztályból származó munkatársunk bemutatásával veszem górcső alá azt a nem egyedülálló jelenséget, ami a bírák bíróságok mindennapi munkáját jelentősen megakaszthatja vagyis, ha egy teljesen problémamentesnek látszó dolgozónk minden látható előjel nélkül egyik nap bemegy az Elnöki Irodába és közli, hogy lemond...

2. TÉMAFELVETÉS – FOGALMI ALAPOZÁS

2.1. A munkahelyi fluktuációról röviden

A munkahelyi elvándorlás, vagy más néven fluktuáció az 1950-es évek óta foglalkoztatja a nemzetközi szervezetpszichológusokat. Amiként a jelenség maga is több faktoros, így annak fogalma sem egyszerűsíthető pár szavas magyarázatra. A „munkahelyi elvándorlási szándékot” legszemléletesebben úgy fogalmazta meg egy szakcikk, hogy „a személy -egyéni vagy szervezeti okok miatt- a szervezet tudatos elhagyása mellett dönt. Amennyiben nincsen reális lehetősége a kilépésre, visszahúzódik a kötelező feladatokon túli tevékenységek végzésétől.”¹⁶⁶¹ Ez utóbbi idézet második fordulata inkább a kiégést mutatja be plasztikusan, ami a felmondás előszobája lehet.

Ha a dolgozóink felmondása eléri azt a szintet, ami megzavarja a szervezetrendszer, akkor azt egy nem kívánt szervezeti jelenséggént aposztrofáljuk, és proaktívan kell ellene fellépünk.

A fluktuációt különböző okok idézhetik elő, ahogyan azt a fogalom meghatározása is mutatja. Az átfogó elemzésekből kimutatható, hogy az elvándorlási szándékot nehéz egy jól körülhatárolható indokhoz kapcsolni. Lehetnek személyes okai, szervezeti okai és a személy-szervezet pszichológiai relációjából eredeztethető faktora. A **személyes okokat** nem lehet kategorizálni pontosan. Élethelyzetektől, a munkavállaló személyiségétől és annak változásaitól függhetnek, amikre úgymond neki ráhatása lehet, aminek kialakítása nagyban az ő személyiségére eredeztethető vissza. Ilyen lehet a teljesség igénye nélkül példának okáért az

- elégedettség (anyagi okból vagy szakmailag elégedett),
- elköteleződés (közvetlen munkatársak ill. a munka felé érzett felelősség, munkaszerződésben vállalt elköteleződés),
- elvárások beteljesülése (jövőbeli terveihez miképp passzol a munkahely, vagy másik oldalól nézve a családjában-szoros társadalmi kapcsolataiban miképp vélekednének róla, ha otthagyná a munkahelyét).

Az okok széles skálája miatt kizárólag ezekre hivatkozva nem lehet megismerni a munkahely elhagyásának valódi okait, azonban hivatkozási vagy kiindulási pontnak, végső esetben felmondási indoknak jók lehetnek. Ezeket nem vitatja egyik vezető sem, nem sért meg vele senkit az ember felmondáskor, mivel érzelmi, morális meggyőződésből fakadó okok, amikkel nehéz vitába szállni. Elfogadóbban kezelik az emberek mind vezetőként, mind munkatársként. Valójában a fluktuáció másik spektruma ezekkel együtt szokott hatást gyakorolni a munkavállalók távozásakor.

A szervezeti okok közé sorolhatunk olyan tényezőket, amik a mindennapi munkavégzés során az egyénre hatnak és amikhez alkalmazkodniuk kell. Nincsen ráhatásuk, kontrolljuk felette, de képesek megnehezíteni, vagy megkönnyíteni a munkavégzést pl: vezetési stílusok, HR gyakorlatok, szervezeti kultúra.

A szervezeti kultúra akként fogalmazható meg, mint „értékek, meggyőződések és feltételezések összessége, amely segít vezérelni, koordinálni a szervezeti tagok viselkedését¹⁶⁶²”. Egyszerűsítve a kissé elvont fogalmat ez végülis a társas együttműködési és irányító rendszer, ami az értékek és meggyőződések mentén a benne lévők pszichológiai folyamataira fejt ki közvetlenül hatást. A szervezeti kultúrához való illeszkedés -vagy inkább a nem illeszkedés- alapvetően befolyásolja az elvándorlási szándékot.

¹⁶⁶¹ RESTÁS Péter - SZABÓ Zsolt - CZIBOR Andrea: A munkahelyi elvándorlási szándék pszichológiai okai. *Replika*, 2019/2. (replika.hu/system/files/archivum/replika_111-08_restas_-_szabo_-_czibor.pdf megtekintés 2023. augusztus 16.)

¹⁶⁶² uo. mint 1.lábjegyzet

A munkahely és a személyes értékek összehangja és a munkahelyi fluktuáció konkrét kapcsolat mutatható ki. Vizsgálatában háromféle értékskálát különíthetünk el:

Munkaértékek mint pl. meggyőződések az elvárt munkahelyi viselkedésről, társadalmi hasznosság, értelemmel teli munka.

Instrumentális értékek: vágyott célok elérése, a munkából szerzett előnyök, munkahelyi biztonság és sikeresség.

Affektív értékek: érzések és érzelmek kimutathatósága a munkavégzés közben, boldogság, jó emberi kapcsolatok, barátságok a munkahelyen.

Elmondható, hogy a szervezeti kultúra egyik fő erőssége a tanulásra és változásra való hajlandóság. Amennyiben a szervezet képes tanulni a korábban elkövetett hibáiból, megújulni és módosítani a meglévő folyamatokat, az erős hatással lehet a dolgozói elvándorlási szándékára. Ezzel növelni lehet a munkavállalói elégedettséget is és ezzel paralel folyamatként csökken a fluktuáció.

Kiemelendő szervezeti tényező még, hogy a munkahely miként jutalmazza, támogatja dolgozóit. A szervezeti igazságosság szintén hatással van tehát a munkavállalók elégedettségére. Ugyanúgy, mint a HR gyakorlatok: vagyis a munkavállalók kiválasztása, áthelyezések megfontoltsága, előléptetések (előre sorolások, címek adományozása) és jutalmak kiosztása.

Nem utolsó sorban a -jó értelemben vett- szervezeten belüli jó kapcsolatok kialakítása/kialakíthatósága csökkentheti az elvándorlási szándékot, mivel csökkenti a munkahelyi stresszt, növelik a munka iránti belső motivációt, ösztönzik a jobb teljesítményre való törekvést.

Mindezekből is látható, hogy a szervezet és a benne dolgozó egyén szoros kölcsönhatásban állnak egymással, hatnak egymásra és egymást alakíthatják. Az egyének személyes pszichológiai dinamizmusait befolyásolhatják a szervezeti akciók. Ezzel elérkeztünk az **egyén-szervezet pszichológiai kapcsolódásának** színteréhez. A realitás talaján álló, jogszabályszöveghez szokott olvasói szemnek ez kissé mélyrepülésnek fog tűnni a psziché alsó rétegeibe, vagy ahogyan Freud mondaná: a tudattalan tudatalattiba. De a motivációkutatásom szempontjából ennek a fontossága kiemelkedő, mivel a szervezetben dolgozó egyének egymás közti társas kapcsolataik révén kapcsolódnak a szervezethez. A munkavállalók által létrehozott szervezeten belüli társadalmi hálózat épsége összefügg az elvándorlási szándék kialakulásával.

A társas hálózatok és az azokba történő egyének beágyazódásának vizsgálata megmagyarázhatja, miért marad vagy megy el valaki.

Egyszerűbb befogadhatóság kedvéért *egy példával* állok elő: a kisebb bíróságon, vagy nagyobb bíróság egyes csoportjaiban sokkal jobban megismerik egymást az együtt dolgozó emberek. Vagyis ismerik egymás családi hátterét, hogyan és ki megy el a gyerekekért az óvodába/iskolába. Tudják, kinek beteg a rokona, akiről esetleg a dolgozó tud egyedül gondoskodni. Tehát komplexebb képet kapnak egymás terhelhetőségéről is. Reális képet fognak tudni felvázolnia a munkateherről. Észreveszik, ha valaki feszegeti, vagy netán eléri a teljesítőképessége határát. Erre nem lehet érzékenyítő képzéssel felkészíteni senkit, ezt szociális érzékenységnak hívjuk, tanult viselkedési forma, melyet az érzelmi intelligencia stimulál.

Egy erős munkahelyi hálózat hatását a jó munkakapcsolatokban, a munkatársa irányában érzett elkötelezettségben lehet tetten érni. Az előbbi példát követve, ha beteg lesz az egyik személy a munkacsoportban, akkor a másik azonos beosztású munkatársa látva, hogy nem fog működni a csoport a kieső ember miatt, elkezd önként -és nem felső vezetői utasításra, de annak

engedélyével- bedolgozni neki, mert ha visszajön betegségéből, ellepi a munka, akár mindkettőjüket is. Az ilyen munkavállaló a szervezet hatékony, autonóm részének érzi magát és nagyobb valószínűséggel marad bent a szervezetben, mint az, akit nem hat át az egymás iránti kölcsönös tisztelet érzete. Az egyén a csoportja érdekében cselekszik, mert a csoport célja hozzájárul az identitásához, az önbecsüléséhez, az önbecsüléséhez a szervezet megítélésétől is.

Egy ilyen szervezetben a kulcsfontosságú hálózati szereplők elvesztése/eltávoztása károsítja a szervezeti hálózat kohézióját. Sőt a szervezetben bent maradó személyek helyzetét is megváltoztathatja. Erre is lehet plasztikus példát találni: mikor egy ember távoztása az egész munkacsoport lemondását vonzza maga után. Fontos itt kiemelni azonban mennyire erős a szervezeten kívüli más társas hálózatok vonzóereje az egyének számára. És lám, itt kapcsolódik össze a személyes és a személyes-szervezeti pszichológiai fluktuációs tényező egymással.

Hangsúlyos szempont a pszichológiai faktoron belül a szervezeti azonosulás (identifikáció), mely némileg szociálpszichológiai gyökerekkel rendelkezik, de segíthet a fluktuáció megértésében. A dolgozó szervezeti identifikációja megmutatja nekünk, hogy mennyire válik az önmagáról alkotott kép részévé az a munkahelyi szervezet, ahol dolgozunk. A szervezettel jól azonosuló egyén a munkahelye által vallott értékrendet, világnézetet, célokat sajátjának is érzi és ezért önmaga meghatározásához tudja idomítani azt. Ha ez a kapcsolódási pont már nem áll fent, akkor az elvándorlási szándék felerősödik a dolgozóban.

Ezt a folyamatot a bíróság szempontjából megvilágítva nevezhetjük „lojalitás veszteségnek” is, ami véleményem szerint nagyon kártékony magára szervezetre nézve. Főképpen mivel annak is van befolyásoló szerepe, hogy milyen pozícióban lévő ember megy el ilyen indokokkal a bíróság szervezetéből és az milyen ürt hagy maga után a társas hálózatban. Az elvándorlás rendszerszintű problémává tud válni, ha kulcs-személyek mennek el, mivel az a rendszert is megzavaró elvándorláshoz vezethet. Emiatt csökken a szervezeti bizalom.

Fontos szem előtt tartani, hogy minél jobban függ egy szervezet a bennne dolgozók szakmai felkészültségétől és tudásától, annál érzékenyebben érinti a szervezetet a fluktuáció. A szellemi tőke elvesztése, majd annak pótlása komoly költségeket is jelent a szervezet számára. Egy régebb óta a szervezetben dolgozó munkavállaló olyan szellemi felkészültséget visz el, amit egy új, nem olyan specifikus felkészültségi szinttel rendelkező munkavállaló csak nehezen tud pótolni. A befektetett idő és energia is kárba vész, majd újabb energiákat emészt fel az új emberek kiképzése, felkészítése.

A munkavállalók munkahelyhez való kapcsolatáról minél többet tudunk meg, annál alaposabb képet kaphatunk az adott munkahely sikerességéről, működésének hatékonyságáról. Éppen ezért az elvándorlási szándék vizsgálata kapcsán a munkahelyi rendszert érintő kérdések feltevése is sok információt adhat például, hogy hányan vannak, akik az elvándorlást fontolgatják. Nagy számú ilyen munkavállaló a szervezet hatékony működését is komolyan befolyásolhatja, még akkor is, ha nem realizálja az lemondását, mert moralitásával a társas hálózat egyensúlyát rombolhatja. A társas hálózat megfelelő menedzselésével csökkenthetjük az elvándorlási szándékot. *A munkahelynek ezért nagyobb hangsúlyt kell fektetnie a szervezeti okokra visszavezethető fluktuáció megfigyelésére és a szervezet-személy kapcsolódásra, mivel ez e két pont, amire tudatosan fel lehet készülni.* Ezek monitorozásával a fluktuációt már legalább két aspektusból csökkenteni lehet.

A személyes okokra visszavezethető elvándorlást megakadályozni igen nehéz, mivel alkalmasint a dolgozók sem tudják talán értelmezni és detektálni vagy bevallani -megfelelő önismeret hiányában- a saját érzelmi, értékelési szükségleteiket, a szervezet felé állított valós igényeiket.

2.2. A munkahelyi fluktuáció hatásmechanizmusa

A fentiek olvasása után már nem merülhet fel a kérdés, hogy miért is kell a fluktuációval, és a dolgozók pszichológiai kötődésével foglalkozni a szervezeti és igazgatási vezetésben. Bár részben az előbbi alpontban is már érintettem, de a pontosabb megvilágítás kedvéért összefoglalom a fluktuáció hatásait.

1) Személyi hatás

A kollégákra gyakorolt demoralizáló hatásán kívül még egy másik szempontból is megterhelő a kolléga elvesztése. Amennyiben van lehetőség felvenni új embert, annak felkészítését felügyelni kell, mely időigényes és a felkészítő kollégának plusz terhelést jelent a saját munkája korrekt ellátás mellett. A későbbiekben kitérek majd arra, hogy lehetne a tisztviselő állományú igazságügyi alkalmazottak hatékony foglalkoztatásával egy írónki mentor állományt létrehozni.

2) Pénzügyi hatása

A bíróság belül olyan emberek dolgoznak, akiknek szakmai felkészültsége magas szintű kell legyen. Akár jogi végzettségű, akár közép vagy főiskolai szintű ismeretekkel rendelkezzen az illető. Egy ilyen ember szakirányú közhiteles nyilvántartásokat kezel (Pl. Szabálysértési Nyilvántartási Rendszer, Cégnylvántartás stb.), elektronikusan dolgozik, Excel táblázatokat szerkeszt, szakirányú számítógépes belső használatú programokat kezel (ITR). Ezt korrekt módon, több hónapon át lehet a gyakorlatban elsajátítani. Bár az igazságügy asszisztens és igazságügyi igazgatási alapszakos képzések részét képezi a bírósági gyakorlat, a szolgálat belső informatikai rendszerek kezelését kizárólag felvétele után tudja valaki profi szinten elsajátítani. A betanítással járó láthatatlan költséget csak akkor tudnánk mérni, ha a felkészítő igazságügyi dolgozó bérkiegészítést kapna ezért, vagy a tanulási időszakra járó hivatalos oktatásban részesülő távolléti díjat ill. az Iasz. [Az igazságügy alkalmazottak szolgálati jogviszonyáról szóló 1997. évi LXVIII. tv.] szerinti napidíjat (az illetményalap egy munkanapra eső részének a 10 százaléka) vennénk alapul a betanuló, új munkatárs esetén. Más pénzügyileg megfogalmazható mérési eredményről a szerkesztő nem bír tudomással.

Foglalmazók és bírósági titkárok esetében is a felkészítési díj mérésének lehetőségét is meg lehet teremteni. Fő szempont, hogy mérni lehessen, meddig célszerű itt tartani egy bírósági dolgozót, hogy ne kerüljön többre a képzése, mint amennyi a képzett kolléga munkájával szerezhető vagyoni-gazdasági előny.

3) Szervezeti hatása

Abban a szervezetben, amelyről kiderül, hogy nagy az elvándorlási hajlandóság a munkavállalók között -hiába magasabb a fizetés- nem fognak bizalommal fordulni az emberek felé. A modern munkavállalóknál (vagyis a huszonévesek és korai éveikben járó harmincasok) a rugalmas munkaidőbeosztás és a munkahelyi autonómia biztosítása kiemelten fontos szerepet tölt be a munkavállalási preferenciák között, a megfelelő jutatások mellett.

Fontossá vált a „work-life balance” (vagyis a munka és a privát élettér egyensúlya) már az olyan dolgozók számára is, akik nem alapítottak még családot, nincsenek gyermekeik. A hivatástudat, avagy az elköteleződéssel járó munkahely csak akkor lép előtérbe, ha találkozhat a munkavállaló személyes preferenciáival, céljaival. A modern korcsoportok számára a gyors előrelépés a ranglétrán nagy motivációs erővel bír, ezért képesek kiemelkedő teljesítmények elérésre, de csak rövid távon. 3-5 év alatt, ha nem érik el, vagy nem közelítik meg a kívánt eredményt, tovább állnak. Az ilyen céltudatos munkavállaló érdeklődésének fenntartása nagy kihívás lesz minden munkáltató számára. Ha nem képes felvenni a szervezeti megújulás, és dinamikus fejlődés vagy előrelépés fonalát a munkahely, akkor az új generációs munkavállaló

elvándorlása mindenképp bekövetkezik. Ennek megállítása gazdasági és stratégiai okból fontos a munkáltatók számára. A bíróságok esetében a specializált ismeretekkel rendelkező, magasan képzett munkavállalók toborzása -a képzésük idejét tekintve is- fáradságos, hosszadalmas folyamat, miközben a munkateher minőség- vagy mennyiségbeli tendenciája is gyorsan változik. Ezért is jelentős cél kell legyen, hogy megőrizzük a már meglévő munkavállalókat, mivel a különleges képzettségük miatt az eltávozásuk olyan veszteségekhez vezet, ami nemcsak a napi feladatok ellátását akasztja meg, hanem a bírósági szervezeti stabilitást és a kialakult presztizst is rombolhatja.

3. A MUNKAHELYI ELVÁNDORLÁS MEGELŐZÉSE, MINT A MEGAKADÁLYOZÁS ELŐSZOBÁJA

3.1. A fluktuációval érintett célcsoportok bemutatása

Ebben a fejezetrészen a generáció-elmélettel szeretnék foglalkozni egy kicsit. A különböző korcsoportok bemutatásával könnyebben meg lehet közelíteni a munkavállalók érdekeltségi körét, az életkorukhoz kapcsolható jellemzőiket, elvárásaikat. Az előző fejezet végén már részben érintettem ezt a témát, amit a pszichológia-pszichiátria, vagy mondjuk a gyakorlatiasabb marketing területeken is egyre gyakrabban szoktak emlegetni. Tehát nézzük meg hogy kikkel dolgozunk együtt! Kik is az X, Y, Z generációk? A generációk elméletével William Strauss és Neil Howe foglalkoztak a Generations (1991) munkájukban, de lényegében ezt Magyarországon Tari Annamária gyakorló pszichoterapeuta vitte át a köztudatba publikációi során (Y generáció, Z generáció).

Ezen munkákból kitűnik, hogy egy emberöltő alatt megközelítőleg 20 éves ciklusokban követik egymást az ember által megélt történésekhez fűzhető értékrendi trendek. A jelenre vetítve ezt a ciklikusságot az alábbi generációk élnek együtt:

- 1940- 1950-es évek szülötteit szokták Baby Boomereknek nevezni, akik a klasszikus értékeket követik/képviselik.
- őket követik az X generációsok, akik 1960- 70 között születtek,
- majd az 1980-90 közötti Y generációsok
- a 2000-es években született a Z korcsoport.
- a 2010 után születetteket Alfa generációsoknak nevezzük¹⁶⁶³-ez utóbbi korcsoporttal értelemszerűen nem fogok még foglalkozni munkám során, mivel a munkaerőpicon kevésbé képviseltek.

Az **X generációhoz** tartozó személyek a klasszikus értékrendekhez állnak közelebb és a digitális világban bár elboldogulnak, de nem épült be náluk általánosan az elsődleges képességek közé. Nosztalgikusan viszonyulnak a régi rendszerváltozás előtti időszakból megmaradt emlékekhez. A munkavállalás terén is lojálisabbak, a stabilitást keresik. Vonzza őket a művészet és a filozofálás, keleti vallások. Nehezen viselik az Y és főleg az Z generációs munkatásaik vehemensnek és törtetőnek látszó hozzáállását az előmenetelben. Gyakorlati munkájuk érdemi elismerésére várnak, mert iskolázottság és elméleti képzettség tekintetében elmaradottabbak az Y generációtól. Jól dolgoznak önállóan, mivel a gyermekkorukban sem voltak a figyelem központjában. Gyakran már vezetői pozícióban vannak. Ha nem, akkor kritikusan nézik a felettük pozícióban lévő Y generációs vezetőt, ám szabálykövetők. Nehezen tudnak csapatban dolgozni fiatalabbakkal, kifejezetten a Z generációs munkatársakkal.

Az **Y generációs** mai fiatal felnőttek -valamint a húszas éveikben járó ifjú korúak-az ún. „helikopter szülők” gyermekeiként nőttek fel, teljes támogatottságban és a figyelem központjában. Gyermekkorukban rengeteget törődtek velük a szüleik. Sokkal többet, mint a többi generációval. Ezért ők magabiztosak és optimisták. Vezetőiktől a szakmai hitelességen túl a személyes kapcsolatokat is elvárják. A folyamatos visszajelzést, figyelmet igénylik. Csapatban szeretnek dolgozni. Szívesen dolgoznak együtt más generációk szülöttjeivel. Akár az X, akár Z-generációból. Ambíciózusak és erősen motiváltak. Hosszú távra terveznek és racionálisak. Nagyobb rajtuk a bizonyítási kényszer, mivel szüleik tapasztalását látták, akik

¹⁶⁶³ nevelemekamaszom.wordpress.com/2013/03/05/x-y-z-generacio-mik-ezek/ megtekintés 2023.0802.

bizonytalanabb anyagi-gazdasági környezetben (rendszerátalakítás) kellett, hogy boldoguljanak, mint ők. Fontos ezért számukra az anyagi jólét megteremtése, a jó munkahelyi légkör, a szuverén anyagi biztonság elérése. Ha nem elégíti ki ezt az igényt a munkahely viszonylag rövid időn belül, mindenképpen megtörténik a távozása. Az interneten keres lehetőségeket a munkavállalásra.

A munkahely világában is „fogyasztóként” jelennek meg és fontos számukra, hogy jó nevű helyen dolgozhassanak. Nagyon tudatosan formálnak véleményt a leendő munkaadóról még a felvételt megelőzően. Ha nem kapják meg a felvételtkor ígéretet, elmennek. Ragaszkodnak a vélt- valós „jogaikhoz, és ami nekik jár”. Ha nem fair a munkaadó, elmennek. Elvárásaik központi részét ezért a vezetési stílus és munkahelyei hangulat képezi.¹⁶⁶⁴ A főnök számukra ne főnök legyen, hanem vezető. Elvárás náluk, hogy a munkahelyük időbeosztása az életvitelükhöz igazodjon, nem pedig az életüket igazítja a munkarendhez.

A **Z generációhoz** tartoznak a mai fiatal munkavállalók. Ők igazán „digitális bennszülöttek”. Nem okoz gondot nekik az elektronikus munkavégzés. Keveset kommunikálnak, nem kérdeznek. Ez előny és hátrány náluk egy időben. Társadalmi életüket a szociális médiákon keresztül élik, ezért náluk nem lehet elvárni, hogy egész nap ne „mobilozzanak”. Viszont a munka területén is elérhetőek ilyen formában. Digitálisan is sokat vásárolnak (rendelgetnek munkahelyre is). Pályakezdőként is rendelkeznek némi munkatapasztalattal, előfordul, hogy gyakornoki pozícióból lépnek be a munkahelyre (pl. esetünkben írnokból lesz igazságügyi ügyintéző, ügyintézőből lesz fogalmazó). Jól érzékelik a feljuk irányuló elvárásokat a vezető felől: tudják, hogy pontos precíz megbízható felelősségteljes munkát várnak el tőlük. Ha nem tudják ezeket felvállalni tovább, nem kérdeznek, inkább elmennek. Velük kapcsolatosan ezért a gyakornoki program kialakítása a cégnél kedvező feltételeket teremthet. Gyors és egyszerű munkafelvételt várnak el. A munkakörök letisztázottságát igénylik. El kell mondják neki, meddig tart a munkaköre, mit kell csinálnia és akkor azt -de csak azt – meg is csinálja. Motiválják őket is pénzügyiek, bár még sokan otthon laknak közülük. Nem igen alkalmasak a „multi-task” feladatkörökben. Utasításra jól dolgoznak, bár figyelmük könnyen szóródik, koncentrációjuk fellazult.

3.2. Motivációs tényezők

Ha a motivációkról beszélünk két féle motivációs csatornát említhetünk meg. Külső és belső motivációs tényezőket. *Külső motivációt* jelenítenek meg az olyan motívumok, amik jutalom vagy büntetés alapúak pl. fizetésemelés, előléptetés, fegyelmi intézkedések, dicséret. Tehát ilyenkor azért dolgozunk, hogy ezeket megszerezhessük, vagy épp elkerüljük.

A *belső motiváció* sokkal stabilabb munkavállalói attitűdöket képes elérni, ezért erre kellene a hangsúlyt fektetni. Ez egy olyan hajtóerő, ami minden nap cselekvésre sarkall és érdemi eredménnyel kecsegtet, amiből pozitív megerősítést kaphat vissza a munkavállaló. Ilyenkor kapja el az embert a „flow” érzés, amikor a munka közben repül az idő, mert élvezetes, örömteli.

A belsőleg motivált kollégák motivációját a külső motivációs tényezők letörhetik. Ez utóbbiak nem is hoznak tartós reményeket. A rutinszerűen járó pénzbeli jutalmak és extra juttatások nem hozzák meg a remélt motivációt. Sőt épp ellenkezőleg hathat, ha a minden évben várhatóan megkapott extra bérkiegészítések nem következnek be, akkor azt a munkavállalók zöme zavarodottan, értetlenül fogadja, némelyükben még visszás érzelmeket is generálva egyenesen büntetésként hat.

¹⁶⁶⁴ bkik.hu/upload/files/Y-generacios-eletstilus-es-munkahoz-valo-hozzaallas-riport.pdf megtekintés 2023. 08.04.

„A TÁRKI elemzésében az alábbi megállapítást érdemes kiemelni: „Akár a saját anyagi helyzetet, akár a gazdaság helyzetét értékelik, a magyarok véleménye olyannyira negatív, hogy hosszú ideje - függetlenül a reálfolyamatoktól - már nem tud romlani.” Ezzel meg is indokoltuk a pénzügyi jutalmazás zsákutca jellegét.

Az is kiemelten fontos egy vállalati-, vagy intézményvezetés számára, hogy a munkatársak, közülük is legfőképp a vezetőtársak milyen mértékben bíznak meg embertársaikban, különösen a közösségépítés szempontjából fontos vállalati-, intézményi kultúrájuk tagjaiban. Ilyen értelemben a magyarok többnyire a négyes és ötös átlagpontoszámot érik el a tízes skálán, így a 2002 óta zajló felmérések szerint a magyarokról az állapítható meg, hogy közepesen bíznak meg embertársaikban.”¹⁶⁶⁵

A kérdés mindig az lesz, hogyan keressük, vagy hogyan tartjuk meg a belső motivációt a dolgozóinkban. Hiszen a belülről motivált munkatársunk nem hogy nem fog felmondani, hanem még ő maga is generálni fog egy motivációs effektust a többi kolléga felé. Aki örömmel él, és szereti, amit csinál, az ellenállhatatlan és erőteljes energiát sugároz, és ez az energia, amely újabb örömek forrása lesz. Ha örömet hoz a munka, vagy az aktuális beosztás, akkor jó úton vagyunk egy belső motiváció felé.

A bírák, bírósági dolgozók közül ismerünk olyanokat, akik hatalmas hivatástudattal élnek. Nem egy, „a rendszer szervezetében dolgozó katona”, hanem elveikben szilárd, a ki nem mondott vagy ismert célok eredményes eléréséért optimálisan cselekvésre képes emberek. Ők lojális, etikus példaképek, vagy ahogyan fent neveztem, „kulcsemberek” a szervezetben. Nem feltétlen az igazgatási vezetés soraiból valók, de a rendszer stabilitását, erejét, elismertségét tükrözik a többiek felé. Nekik kell azt a feladatot is felvállalni akár tudatosan vagy tudattalanul, hogy belső motorként működjenek.

A mentor rendszer bevezetése a bírósági szervezetben ezért nagy segítség főleg az „Y”- „Z” generációs kollégák számára, akik nehezen kérdeznak. Nem akarnak hozzá nem értőnek látszani. A fiatal kolléga kétszer is meggondolja, bevallja-e hogy hibázott, mert annyira riasztó számára ez a szégyenérzet, vagy a lealacsonyítónak vélt szituáció, mint egy rossz vizsgahelyzet, amikor megbénul az ember a válaszadással és már azt sem mondja el, amit tud. Többen inkább feladják az egészet, de nem kérdeznak az idősebb kollégától, mert azt gondolja, hogy az biztosan elterjesztené róla hogy nem hozzáértő¹⁶⁶⁶. A mentorokkal, -főként, ha kulcsemberek is a szervezetben- megkímélhetjük a fiatal munkatársainkat ettől kellemetlenségtől. Ha szervezeti kulcsemberekhez tesszük a mentori feladatokat, akkor a titoktartás a mentorált felé biztosított lesz. A szakmai tudáson kívül alapértékek kerülnek át a mentorált felé, ami a szervezeti lojalitás biztosításaként fog a továbbiakban működni.

Fontos ezért a mentor személyek keresése, észrevétele, képzése, ez utóbbi során érzékenyítése a fiatalabb generációk felé. Ez a mentori folyamat minden bírósági igazságügyi alkalmazotti szinten megerősítést kell nyerjen.

A különböző generációkhoz kapcsolható motivációs eszközök esetében ki kell emelni a munkahelyhez való lojalitás csökkenését, ami világjelenség, mivel a fiatal generációba (Y-Z) bele van kódolva a munkahelyváltás lehetősége. Ha rövid távon -értsd 3-5 éven belül- nincsen előbbre jutás, akkor elveszhet a motivációjuk és sors-szerűen elhagyják a munkahelyet.

¹⁶⁶⁵ hrpwr.hu/cikk/9-motivacios-eszkoz-vezetoknek-mellyel-feltamaszthato-es-fenntarthato-a-munkatarsak-motivacioja megtekintés 2023.07.31.

¹⁶⁶⁶ TARI Annamária: Pillanatnyi boldogságok. Budapest, Tercium Kiadó, 2021. p. 89.

3.3. A motivációt a szükséglet alapú diagnosztikával lehet jól ábrázolni

A fenti „Maslow- piramis” változatom sokak számára már szerencsére ismerős lehet. A fizikai szükségleti szintről fentebb már beszéltem. A mostanában megközelítőleg lezajlott felújítások élhetőbbé tették és formailag is megújították a BÍRÓSÁGOK rendszerét. Fontos az, hogy egy „brand”-et adtak a bírósági rendszernek. Sokak számára a barna szín és a logó készítés talán nem a legfontosabb része volt a stílusváltásnak, de mindenképp fiatalos megjelenést kölcsönöz és új egységes, formalizáltabb szerkezetbe helyezi az itt dolgozó embereket, erősítve bennük az együvé tartozás eszmeiségét.

A biztonsági szükséglet érzékeny téma. Munkahelyi témakörben itt főként az anyagi biztonságról, beosztási stabilitásról beszélhetünk, mint felmerülő szükséglet. Mivel költségvetési finanszírozású hivatalról beszélünk egy jogszabály által behatárolt bérezési rendszerben, minden esetben nagy erőket mozgat meg a már meglévő bérrendszernek, juttatásorganizmusnak a megváltozása, vagy annak előkészítése is. Fontos, hogy dolgozóink számára egy anyagilag is kellően megbecsült státuszt jelentsen, hogy itt dolgozhatnak. Sok esetben előfordul, hogy főiskolai végzettséggel rendelkező emberek dolgoznak írnoki pozícióban. Esetleg több diplomával rendelkező írnok munkatársunk van, akiről éppen nem is sejtjük a magas végzettségét. Jól lehet a jelen gazdasági helyzetben nehéz pontos felméréseket végezni az anyagi elégedettség körében a dolgozók között. Azonban az ütemezett, infláció követő béremelkedés éves költségvetési betervezése és előterjesztése tudunkkal¹⁶⁶⁷ mindig megtörténik. A közvetlen tapasztalataim szerint is kiemelkedő jelentőségűnek tekintették az igazságügyi dolgozók -főleg a Z generáció körébe számító ifjabb kollégák- a bérek vásárlóértékének helyreállítását.

A szociális és társadalmi elismerési szükséglet vonatkozásában beszélhetünk a bírósági szervezeten belüli és a bíróságon kívüli társas és szociális kapcsolatainkról. Nagyrészt erről is esett már szó a fentiekben, a „kulcsemberek” vonatkozásában. Azonban ki kell emelnem, hogy sok piaci szférában létező nagyobb cég fektet jelentős energiákat és összegeket abba, hogy összetartó csapattá tegye a cége dolgozóit. Fontos az alkalmazottakban annak tudatosítása, hogy fontos részei egy nagy folyamatnak és tisztán látható legyen előttük a vezetőség felőli elvárás. Az embereket érdekeltté kell tenni egymás iránt. Nem lehet a csapat tagjainak egymásra mutogatásával megoldani a problémákat, mivel az visszaveti a csapatot a piramis második

¹⁶⁶⁷ orszagosbiroitanacs.hu/illetmenyemeles/

szintjére és bizonytalanságot, kételkedést okoz a csapat tagjaiban. A széthúzó csapat pedig nem az eredmény felé vezérelt haladást produkál. Ahhoz tudnám ezt hasonlítani, amikor a csónakban nincsen egyetértés, hogy merre haladjanak és mindenki „magának evez”, mert szerinte az számára vállalható. Abból nem lesz szép haladás. Hogy előre felé mozduljon a „hajó”, el kell jutni az együttműködésnek arra a szintjére, ami a piramis harmadik lépcsőjét közelíti.

Tudomásul kell vennünk, hogy a mostanában elvégzendő igazságügyi alkalmazotti feladatok nagy koncentrációt vagy éppenséggel magas munkateher-toleranciát követelnek az alkalmazottaktól. A kiadott bírósági iratok minőségi tartalmát kell alátámassza a kimenő irat hibátlansága, precíz megjelenése is. Mindezt amellett kell produkálnia egy írnoknak ill. tisztviselőnek, hogy országos nyilvántartási rendszereket kezel önállóan (vagy kevés kontrollal), nemzetközileg is összehangolt rendszerekben rögzít fel adatot. Ez a munka mindenképp elismerésre méltó. Ha egy munkafolyamatot képviselő munkatársunk kiesik, nehéz a szakértelmét pótolni. Sajnos el kell fogadnunk, hogy elmúltak azok az idők, amikor egyszerű kirendeléssel meg lehetett oldani egy csoportban vagy kisebb bíróságon kieső írnok, vagy irodai dolgozó tisztviselő helyettesítését. A feladatok komplexitásából adódóan az egyes alkalmazottak szerepe is megnőtt. A hozzáértésük szakmai elismerése azonban nem következett be ilyen gyorsan. Rövid időn belül kellett hozzászokni az igazságügyi alkalmazottaknak a változásokhoz és ez néhol nagy ellenállást okozott. Néhol a felelősségi körök -melyek az elektronikus ügyintézással járnak- is áttelepülnek az írnok szintre. Idősebb, vagy az elektronikában nem jártas kollégák kérnek vagy rosszabb estében elvárnak segítséget az „alkalmazotti státuszú” írnoktól, tisztviselőtől stb. Ezért nőhet az elismerési szükséglet iránti igény és így a belső feszültség az alkalmazotti körben. Ott, ahol ebből gondok is adódtak, valószínűleg elakadtak az „elismerési szükségleti” szinten a piramis megjárása közben az alkalmazottak és a velük együtt dolgozók. Azok az emberek, akiket nem táplál egy elismerést visszajelző rendszer (tehát hogy hasznos és hogy jó munkát végez) ők hamar kiégnek és máshol keresik az elismerést munkájukért.

Itt megint visszautalok arra, hogy bár komoly hivatalrendszerben dolgozunk, mégis emberek vagyunk. Minden külső akció hatással van ránk és gondolatot majd, elsősorban érzelmeket generál. Az érzelmek jó esetben nem rögtön indítanak minket cselekvésre, hanem közbekapcsolható egy tudatosítási szakasz is, mely segít nekünk, hogy a pillanatnyi érzelmeket felülmérlegelve megfelelő döntést hozzunk. Minden igazságügy alkalmazottat jogszabályi szinten köteleztek, hogy próbáljon meg együttműködve dolgozni [Az igazságügy alkalmazottak szolgálati jogviszonyáról szóló 1997. évi LXVIII.tv. (Iasz) 39.§ (1) bekezdés c/pontja], tehát ahol emberileg nincs meg a konszenzus, ott a munkarendet a jogszabály azért végső soron biztosítja. Azonban nem az kell legyen a végső cél, hogy minden igazságügyi alkalmazott kolléga csak a jogszabályi kötelezettségét nézve végezze az együttműködési feladatokat. Az igazságügyi alkalmazotti kar tagjai felé úgy szerencsés megnyilvánulni akár vezetőként, akár ügyfélként, akár jogász végzettségű kollégaként, amiből az elismerés egyértelművé válik számukra. Különösen fontos ezt szem előtt tartanunk az Y és Z generációhoz tartozó alkalmazottak körében. Akik generációs szinten személyiségi jogaik teljes tudatában nevelkedtek. Míg az „Y” generációhoz tartozó emberek csak a szüleiktől hallhatták hogy a rendszerváltozás után milyen jogok váltak elérhetővé ismét számukra, addig a „Z” generációsok már az iskolában is magukba szívták a jogtudatos életmódot. A „Z” generációs munkatársak tehát alapvetőnek tartják az egyenrangúként kezelést és alapvető embertársi tiszteletadást. Megadják, de el is várják jogaik figyelembe vételét. Amíg az „Y” generációs még csak elméletben tudja, addig a „Z” generációs már gyakorlatban is alkalmazza és elvárja a munkahelyi jogok egyenjogúsítását. Nehezen viselve a bizonyos személyekhez kapcsolható előjogokat, vagy nem egyértelmű okokból való megkülönböztetéseket pl. egy munkacsoportban.

A kognitív szükségletek esetében jó, ha olyan képzettséggel rendelkező munkatársak vesznek körül minket, akik nem csak azért végzik úgy a napi munkájukat, mert „mindig is így csináltuk” hanem azért, hogy értsék is a folyamatot, amiben dolgoznak. Számos esetben tapasztaltam, saját beosztási helyeimen, hogy az adott irodai alkalmazott vagy írnok mechanikusan dolgozik. Az aktuális munkafolyamatot tökéletesen végzi, de ha átkerült egy másik nagyon hasonló ügyszakba -sokak számára érthetetlen módon- kapacitásait elvesztve újra betanuló funkcióba kellett álljon, mivel nem látta át a munkamenetet. Az ilyen fajta „beosztási deficittel” dolgozó munkatársunknál bár képességeiben nem volt hiány, csak egyszerűen soha senki nem magyarázta el neki: „mit, miért” kell csinálnia. Egy új munkaerő felvétele esetén nagyon fontos, hogy tudomása legyen róla, milyen munkafolyamatnak melyik részletét végzi. A munkánk sokszor egymásra épül. Az ember fizikai és agyi kapacitását is kímélő, hogyha tudjuk, milyen folyamatot előz meg a mi munkánk. Így elkerülhetjük a javításokat és ellenőrzési fázisokat, lerövidítve a munkafolyamatot.

Ezt megint csak a mentor segítségével lehet gyorsan megoldani. A mentornak nagy szerepe lenne abban is, hogy bevizsgálja, az adott ember oda való-e, abba az ügyszakba vagy esetleg másik területre fogékony. Egy új írnok felvétele esetén van, aki a mechanikus leíráshoz kiválóan ért, de mondjuk az adatrögzítéssel hadilábon áll és az önállóan végzett szövegértelmezéssel vagy feladatmegoldással vannak gondjai. Egy mentor ezt is megfelelően ki tudja szűrni, mivel ismeri a bírósági ügyszakokat az ott végzett leírói munkákkal együtt, és képes annak felismerésére, hogy ki-hová osztható be. Nem szabad elvárni azonban, hogy olyan emberek betanítására menjen el sok idő, aki nem megfelelő helyen van elhelyezve a rendszerben. Ez nagy fokú tapintatlanság a velük együtt dolgozó más munkaerővel szemben is.

A képzési rendszerben sokat fejlődött a Bíróságok rendszere. Új rövid lefolyású, és online képzési ismeretek is megszerezhetőek manapság. Az adminisztratív feladatkörök esetében azonban nincsen előmeneteli belső képzési rendszerünk, amiről elmondhatjuk, hogy az írnokból tisztviselővé válás lehetőségét a bírósági szféra keretein belül biztosítani tudnánk. Aki nem tanulmányi szerződés keretein belül szeretne -külső platformokon- igazságügyi szervezői ismereteket szerezni, az a jelen képzési rendszerünkben nem tud előrelépést produkálni. Az igazságügyi alkalmazotti ügyviteli vizsgán kívül nehéz olyan szakosított, belső képzési rendszerhez kapcsolható, egymásra épülő, egységes oktatást felmutatni a jelen képzési rendszerben, ami alapján a bíróságon belül nevelhetjük ki az új digitális ügyvitelben jártas tisztviselői kart. Egy ilyen edukációs forma elindítása azzal az előnnyel is járna, hogy nem venné ki az írnokokat a mindennapi munkavégzésből, mivel a képzés online vagy munkaidő kis részében is elvégezhető lenne. Egy tanulmányi szerződés természetesen ebben az esetben is megköthető lenne az Íasz. alá tartozó dolgozóval. Az ilyen képzéssel, ami szakosított és csak itt szerezhető meg, elkerülhető lenne az a nem kívánt esetkör, hogy a végzettség megszerzése után a tanulmányi szerződésben letelt időt követően- vagy közös megegyezéssel akár még annak letelte előtt- friss diplomával átigazol a dolgozónk egy másik szervezethez.

Az ilyen rendszeren belüli, saját fejlesztéssel azt érhetjük el, hogy fokról fokra fognak közelebb kerülni az igazságügyi alkalmazottak egy magasabb szintű pozíció felé. Követhetőbb és áttekinthetőbb lesz számukra is az előmeneteli rendszerünk. Elkerülhetőek lesznek ekkor a generációváltásból eredő konfliktusok, féltékenységek. Mert ha valaki túl hamar, túl fiatalon kerül pozícióba -mivel a képesítése megvan hozzá- az a hirtelen ellenérzéseket generál és a hozzáértésének megkérdőjelezésére adhat okot. (Ez egy természetes emberi mivoltunkból eredő reakció, amikor sajnos még nem vagyunk az önismeret kellő birtokában és a saját frusztrációnkat másokra vetítjük ki.)

Ebben a körben ki kívánom emelni, hogy az igazságügyi alkalmazottak felvételét követő felkészítési folyamatot nagyban meg tudná gyorsítani egy szervezeti (OBH) gondozásban kiadásra kerülő tananyag, tankönyv. (Régebben is voltak ilyenek az OIT gondozásában, amik

fogalmazók felkészítését szolgálták a szakvizsgára.) Az egységes írnoki gépkezelői gyakorlat előmozdítása érdekében, pl. a BIIR-ben való befejezés rögzítés, statisztika homogenizálása, egységesítése érdekében – az „egyéb” befejezések elkerülése céljából- is szükséges lenne ilyen kiadványok elkészítésének támogatása. Mert bár lehetnek erre irányuló képzések, BIIR fejlesztéskor megjelenő rendszerüzenetek, azonban egységes szerkezetbe foglalásuk alapján visszakövethető lenne és letisztulna az elvárásrendszer, amit az újonnan felvett írnoktól követelhetünk.

Az önérvényesítési szükségletek köre már nem vár el magas fokú elvonatkoztatást az olvasótól. Itt munkaügyi szempontból az előmenetel kérdésköre merülhet fel -amelyet az imént már részben említettem- valamint az esélyegyenlőségi kérdések köre. Erre megfelelő támaszpontot találhatunk az OBH esélyegyenlőségi programtervében, melyhez már pár törvényszék is csatlakozott és elkészítették a saját esélyegyenlőségi tervezetüket a 6/2015.(IX.30.) OBH utasítás 33.§ (1) bekezdés b/pontjára hivatkozással.

Az esélyegyenlőségi ajánlások kiterjednek az olyan munkavállalókra mint pl. a tartósan távollévő kismamák-apák, 14 év alatti kisgyermeket nevelők, egyedül gyermeket nevelő szülők, megváltozott munkaképességűek, nyugdíj előtt álló és már nyugdíjas alkalmazottak, fogyatékkal élő munkavállalók. Nekik a törvényszékek és az OBH egészségügyi szűrésekkel, oktatási hozzájárulásokkal, képzésekre bevonásukkal teszi könnyebbé a helyzetüket. Más munkavállaló érdekeit nem sértve elérhetővé teszik számukra a távmunkát. Lehetővé teszik, hogy az egyenlő bánásmód megsértése, zaklatás, jogellenes elkülönítés, megtorlás esetén a sérelmet szenvedett dolgozó, pályázó, jelentkező (a továbbiakban: sértett) a bíróság elnökéhez fordulhat panasszal.¹⁶⁶⁸ (A panaszok fogadására az OBH épületében -a programterv szerint- erre külön elkülönített urna található.)

A programtervekben a képzési lehetőségeket is elérhetőbbé kívánják tenni a dolgozók számára. Ez fontos, mivel az igazságügyi alkalmazottak munkájának értékelésében is szerepel a dolgozó motiváltsága, képzésekre jelentkezésben való aktivitása. Minden törvényszéknél elsődleges helyen kell szerepeljen, hogy az alkalmazottai képzettségét legalábbis szinten tartsa. Az országos vetélkedőkre felkészítse a fogalmazóit és bírósági titkárait. Ennek megfelelően képzési köröket hozzon létre.

A bírósági tanulócsoporthoz erősítik a megbecsülést és az együttműködést a korcsoportok között. Az ilyen feladatra kijelölt, vagy esetleg önként vállalkozó felkészítő bíró, bírósági titkár észrevétlenül is bevonódik a játékba. Szakmai tanácsaival kvázi instruktori szerepbe kerülhet, ezért öngazolását, önbecsülését erősíti vele. Meglehet, bíróként plusz felesleges tehernek érezheti valaki az ilyen vetélkedőkre való felkészítést, azonban a „mesternek” és „tanítványoknak” is feltöltődést jelent. A „tanulónak” a szakmai információszerzésen túl egy kollegiális kapcsolaterősítő hatása van, mert a tanulási szituációkban partneri, mellérendelt viszonyban vannak egymással a felek. A „mesternek” egy kikapcsolás, kizökkentés a mindennapi döntési mechanizmusokból. Mindkét fél profitál belőle. Úgy vélem, az esélyegyenlőség jegyében született prototípus programok egy hasznos tendenciát tudnak megindítani.

¹⁶⁶⁸ Idézet a Veszprémi Törvényszék esélyegyenlőségi tervéből

veszpremitorvenyszek.birosag.hu/sites/default/files/field_attachment/eselyegyenlosegi_terv.pdf (megtekintve 2023. szeptember 22)

3.4. Az EXIT kérdőívek kontra STAY kérdőívek

Ennek körében meg kívánom említeni, hogy egy esélyegyenlőségi bejelentés integritási érzékeny pontokat is érint, mégis megéri velük foglalkozni, mivel az igazságügyi alkalmazottak elvándorlása szintén komoly integritási kockázati tényező. Épp ezért fontos lenne, hogy a rendszert is elhagyni készülő (tehát nem más bírósághoz való átpályázás miatt eltávozó) kollégával az integritás felelősök vagy más, kellő felkészítésben részesült -HR képzést kapott, pszichológiai képzésben részesült, vagy éppen szabad kapacitással rendelkező mediátor-kollégák el tudnának beszélgetni.

Volt egy kezdeményezés erre már, melynek keretében a 2016. év folyamán úgynevezett exit kérdőívek kerültek kibocsátásra a felmentésüket önként kérelmező alkalmazottak körében. Ám adatbiztonsági szempontból is megkérdőjelezhető kezdeményezés nem hozta meg a tőle elvárt hatékonyságot, vagy eredményt.

A hét témapontból álló exit interjú kérdéssora alapján a távozó igazságügyi alkalmazott nyilatkozhatott, hogy a távozásának oka a munkahelyi körülmények, bejárési nehézségek, a juttatási rendszer nem megfelelő volta, a beosztással kapcsolatos nehézségek-munkateher elosztási gondok, a munkahelyi légkör, előre lépési - fejlődési lehetőségekkel kapcsolatos okok, illetve a vezető iránymutatás vagy kommunikáció hiánya ill. módja miatt távozott el.

A pályázattal kapcsolatosan kért kutatási engedélyem alapján [az Országos Bírósági Hivatal Elnökének a bíróságokon folytatható tudományos célú kutatásokról szóló 3/2019 (XI.28.) elnöki ajánlása] jutottam hozzá a fenti kérdőív kérdéseire és arra az a személyes álláspontom, hogy egy exit interjú nem hozhat pozitív szemléletmódú változást a szervezet életében. Az exit kérdőíveket a távozó, lojalitásvesztett dolgozók töltötték ki. Sokszor már „minden mindegy” hangulatban. Nem volt sok ilyen önként kitöltött interjú ismereteim szerint, így nem lehet reprezentatív mintavétellel végzett statisztikát felállítani belőlük.

Sőt egy elkeseredett helyzetben lévő távozó munkavállalótól objektív válaszokat szerezni is nehéz. Az ember ilyenkor bajosan lép túl saját pillanatnyi sérelmein, nem látja a felmondásának konkrét okait, az esetleg több év óta gyűlöl vélt, vagy valós sérelmein át. Ezért jó eredményt ezek a kérdőívek nem szoktak hozni. Exit interjú beszélgetésnek viszont annyiban van értelme, hogy pszichológiai támogatást nyújt a munkahely és egyénileg elköszön a munkatárstól ahelyett, hogy az utolsó munkában töltött napon kiadják a törvény által megkövetelt elszámolásokat, iratokat.

Saját kezdeményezéséből végzett kutatásom alapját inkább a „Miért maradjunk igazságügyi alkalmazottak?” kérdés képezte. Egy Stay interjú keretében az X-Y-Z korosztályban tettem fel kérdéseket egy privát, digitális kérdőíves forma segítségével. Kérdéseimet a Maslow -piramis alapján csoportosítottam.

Az alábbi kérdéssor anonim és önkéntes volt:

- 1) Mit tekint legnagyobb sikerének munkahelyén? Mire a legbüszkébb?
- 2) Mire lenne büszke 5 év múlva? Távlati céljai mik a munkahelyén?
- 3) Mit tart elismerésnek? Hogyan ismerik el a munkáját jelenleg?
- 4) Hogyan lehetne más módon is erősíteni Önben az elismerés érzést, a megbecsülést?
- 5) Elégedett-e jelenlegi munkakörével?
- 6) Szívesen tölt/töltene időt munkatársaival munkaidőn kívül is?
- 7) Munkatársai ismerik hobbyját?
- 8) Biztonságban érzi magát munkahelyén? Mi növelné a biztonságérzetét?

- 9) Jelenlegi beosztása 3 év múlva is tudja biztosítani megélhetését Ön szerint?
- 10) Szükséges-e az Ön számára, hogy rendszeres visszajelzést kapjon munkájával kapcsolatosan? Kitől kap visszajelzést?
- 11) Miért ajánlaná munkahelyét mások számára? (Mi a legjobb és mi kevésbé jó a munkájában?)
- 12) Ön szerint minden segítséget megkap ahhoz, hogy jól végezze munkáját? Kik segítik ebben Önt?
- 13) A munkakörnyezetét megfelelőnek találja? Ha nem, mivel lehetne javítani azt?
- 14) Ha eszébe jutott már, hogy más munkahelyet választana, akkor mi volt az indoka az itt maradásának? (Írjon kérem legalább 3 indokot fontossági sorrendben!)

Fizikai szükséglet: 13 kérdés. Biztonsági szükséglet: 12, 8 és 9 kérdés. Ezek kutatása nem volt fontos nekem annyira, mivel ezek inkább demotivátorként szoktak működni, ha nem megfelelőek. Ugyanis az európai munkakultúrában annyira alap szükségleteket elégítenek ki, hogy azt minimumként szolgáltatásként kezelik manapság egy munkahelyen az emberek.

A motivátorok közé sorolható tényezőkre kérdeztem rá inkább: Valahová tartozás, szociológiai szükséglet: 6.7.10. kérdések. Elismerési szükséglet: 3, 4, 5, 11 kérdés. Önmegvalósítás, önbecsülési szükséglet: 1, 2 kérdés.

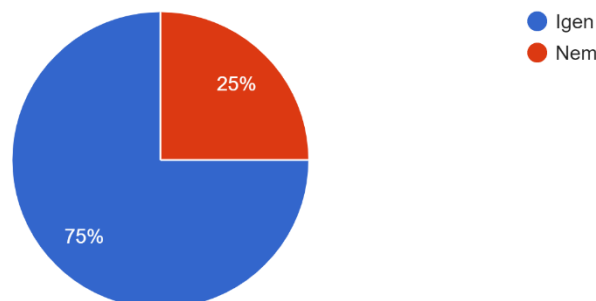
A kutatásomat a fentiekben bemutatott -magyarokra jellemző- bizalmatlanság fogadta a kitöltési hajlandóságban. Ezért esetemben sem beszélhetek tömeges kitöltésről.

A kérdések közül a 14- es vonatkozásban a válaszadók 75%-ában merült már fel a távozás gondolata, és a kiszámítható rendszeres fizetés vagy gyermekvállaláshoz,-neveléshez kapcsolható munkarend miatt maradtak a munkahelyükön.

A tudatos kérdéskitöltés miatt az 5. kérdésre adott válaszok aránya is hasonlóan alakult, pedig az másik szükséglet köré összpontosult volna és nem kizárólag a biztonsági szükségletet céloztam volna meg vele.

Jelenlegi beosztása 3 év múlva is tudja biztosítani megélhetését Ön szerint?

4 válasz

Az elismerési szükségletre konkrétan rákérdező 4. kérdéssel a pénzügyi megbecsülés került ki fajsúlyosabban, de az előre sorolással kapcsolatosan is voltak utalások. Voltak olyanok is, akik a saját szabadidőt, autonóm munkaidő beosztást vetették itt fel, mint bizalmi alapú megbecsülést, elismerést.

A munkával kapcsolatos visszajelzés mindenki számára egyértelműen fontos szerepet játszik a munkahelyén. Ezt erősíteni kell mindenkin, mivel a folyton változó jogszabályok és digitalizációs kihívások korát éljük. Tehát a munkarendben felettünk dolgozóktól is kellő éberség kell ahhoz, hogy a munkafolyamat ne szenvedjen minőségi csorbát. A folyamatban együtt dolgozók szinte együtt tanulták a digitalizációt. Fontos, hogy elfogadjuk egymástól a visszajelzést legyen az pozitív, illetve megfelelő formában kommunikált negatív visszajelzés. A nap- mint- nap végzett munka sok esetben csökkenti a figyelmet és a szakmai éberséget, ezért fontos a kooperatív célú visszajelzések sűrítése. Annak megerősítése érdekében, hogy tiszták maradjanak az elvárások egymás felé, fontos a heti-havi csoportos értekezletek kialakítása is alacsonyabb bírósági szervezeti szinten is. Fontos az, hogy szervezeti szinten belül mindenki megértse, hogy mik a szervezetben a saját feladatai és azok hogyan illeszkednek bele az egész folyamatba.

A 11-es kérdés alapján a „kintről” pályázók felé úgy állítható be a bíróság, mint családbarát munkahely. Azonban a válaszok alapján nagy a pszichikai leterheltség és magas monotónia tűrést igényel. Ezekhez képest célszerű akkor kialakítani már a felvételi elbeszélgetéseket is a jövőben. Nem szabad a felvételi elbeszélgetésen mézes madzagot húzni, mivel a csalódott „Y” vagy „Z” generációs munkavállalónk nem fog sokat teketóriázni -a jogtudatos fellépése miatt- a felmondással. Az elbeszélgetéseken nem lehet olyan kérdéseket feltenni, hogy „Milyen bért gondol elfogadhatónak?”, mivel bértáblákban dolgozunk. A fizetési osztályok és fokozatok ismertetését szintén meg kell könnyíteni, mivel a fiatal munkavállalóknak nem egyszerű kiszámolni a kódok alapján, hogy milyen jövedelemre számíthatnak a bíróságoknál a végzettségüket figyelembe véve. A felvétellel érintett ügyszak munkaterhelés-hullámvázáról is szót kell nekik ejteni, mivel az nagy részt függhet a társ szervek betérjesztési rátájától, vagy mondjuk egy potenciális jogszabályváltozástól.

A kutatási terület szociális és egyben kognitív szükségletet érintő kérdései bíróságokként eltérő képet mutathatnak, de azt lehetett megállapítani, hogy a kutatással érintett emberek körében megfelelő szociális kötődések alakultak ki, aki egymást segítik a munkába való beilleszkedésekben is. Arra vezetői szinten törekedni kell, vagy lehet, hogy olyan kollégák kerüljenek egymással egy csoportba-teambe-szobába, akik emberileg jól kijönnek egymással. Egymást tapasztalatukkal tudják segíteni a gyakorlati munkavégzés során. Közülük érdemes a mentor személyét is kijelölni, így a mentorálás napi szinten folyamatos, a betanítás gördülékeny lehet. Azonban mentorálási időszakra a mentor munkaterhét csökkenteni illik. Mivel „más igazságügyi szervhez” kirendelés, vagy saját munkakörét meghaladó munkavégzés (helyettesítés) elrendelése nélkül nem jár juttatás az Iasz szerint [42.§], ezért mással a mentor egyébként sem kompenzálható. A betanító munkatárs felkészítési időre járó plusz bérigénye emberileg és munkavállalói oldalon is érthető, azonban ezt nem tükrözi a jogszabály. Ebben jogszabályi rendezésre lenne szükség, de nem feltétlen törvénymódosításra gondolok itt, hanem egy belső OBH szabályzat is elégséges lenne, hogy ezt a munkaköri szabályozási ürt kitölthesse. Ha semmiképpen nem lehet pénzbeli kompenzációról beszélni, akkor a mentor által végzett extra feladat után -mely a napi tevékenységnaplóban vezetve órára pontosan kimutatható lenne- munkaidő kedvezmény illethetné meg a mentort. A munkakörök általános, központi rögzítése is időszerűnek látszik. Ugyanis egy tág munkakör rögzítése révén a helyettesítésre vonatkozó jogszabályi rendelkezések kikerülhetők.

Az önmegvalósítási/önérvényesítési szükséglet vizsgálata számomra azt vetítette ki, hogy a bírósági szervezetben dolgozók szeretnek továbbtanulásukon dolgozni, szakmai előmenetelben megbízható háttérként alkalmazni a bírósági munkahelyet. Ezt támasztja alá az is, hogy a szakjogászképzések virágkorát éljük. A titkári életszakasz idejének kitolódásával megnőtt a továbbtanulási vágy a szakvizsgázott jogászkollégák körében. Az írnokok közül is sokan jelentkeznek igazgatásszervezői szakokra és válnak azt követően tisztviselővé, ügyintézővé. Az alkalmazottak büszkéek voltak arra, ha tanulhattak és munkahelyük azt el tudja ismerni előléptetéssel, kinevezéssel.

A bírósági titkárok, akik önálló hatáskörben elvégezhető feladatokat látnak el sokszor kerülnek bírósági meghallgatással is érintett tárgyalási szituációkba. Ezekben a szituációkban esetemben is előfordult már, hogy megkérdőjelezte a meghallgatásra idézett személy a meghallgatás valódiságát, mivel nem viselek talárt. Volt olyan is, hogy a laikus ügyfelek az ügyvédnővel keverték össze a bírósági titkárt hasonló okok miatt. Főleg akkor zavaró ez a jelenség, amikor ugyanabban az ügyszakban (pl, szabálysértés) dolgozik egyszerre meghallgatást vezető bíró és meghallgatást vezető titkár is. Voltak arra irányuló tendenciák, hogy a bírósági meghallgatásokon eljáró bírósági titkárok talárt viselhessenek. Az alügyészeknek viszont előírás is a talárviselés, mint ahogyan az ügyvédjelölt is talárt visel a bírósági megjelenése esetén. Ez a kis részlet is képes lenne több bírósági titkárból növelni a kollegialitás szellemiségét és részben az önmegvalósítási szükséglet kielégítéséhez vezethetne a bírói pályázat elnyeréséhez vezető idő alatt.

4. A FLUKTUÁCIÓ MEGAKADÁLYOZÁSÁNAK LEHETSÉGES ESZKÖZEI

A dolgozatomban során sok esetben említettem ötletszerűen a motivációt erősítő gondolataimat. Ezeket nem kívánom megismételni, vagy összegezni ezen fejezet cím alatt. Itt inkább felsorolásszerűen a megoldásokat törekszem bemutatni:

4.1. Utánpótlás képzés fogalmazó képzés helyett

A német jogászképzési rendszerben bevett folyamat, hogy éves szinten csak annyi gyakornokot vesznek fel egy adott bírósághoz, amennyi bíró várhatóan, az ő képzési idejük befejeztével el fog menni nyugdíjba. Így nem kell elbúcsúzni szakmailag kiképzett bírósági fogalmazótól, titkártól amiatt, hogy nem tud nekik kinevezést biztosítani a rendszer. Nem kell határozott időre szóló szerződéseket kötni. Nincs szükség értelmetlenül halmozni a kinevezésre készülőknek a szakmai továbbképzéseket és hasznosságában is sokszor megkérdőjelezhető szakjogi diplomákat- sok esetben saját költségük terhére, vagy a gyakorlati munkavégzés rovására-, mivel akit felvettek, az a bírósági képzésben meg tudja szerezni azt a kompetenciát, ami a bíróvá váláshoz szükséges.

4.2. Belföldi csereprogram külföldi pályázati csereprogram mintára

Az EJTN -AIKOS csereprogramhoz hasonló, de Magyarországon működő bírósági rendszeren belüli pályázati lehetőség ötlete megoldás lehet a „Z” és „Y” generációs igazságügyi alkalmazottak bírósági rendszertől való elvándorlásának megakadályozására. Aki úgy érzi megrekedt az előmeneteli rendszerben, akkor 2- 3 éves szolgálati idő ciklusonként megnyílhat a lehetősége arra, hogy kipróbálhassa magát más bíróságok berkein belül is. Beszélhetünk itt 2 hónapos-5 hónapos -vagy 1 éves cserelehetőségről is. Az Iasz kirendelési szabályai alapján erre lehetőség is nyílik. A pályázó ideiglenes lakhatását végső soron a bírósági vendégszoba rendszer is megoldhatná. Ez a csererendszer a hazai joggyakorlat egységesítését is előmozdíthatná. Mivel a vendéglátó intézmény gyakorlatába bevont fogalmazó/bírósági titkár/ügyintéző/egyéb igazságügyi dolgozó visszatérve átadná a tapasztalatait az anyaintézményének is. Ezzel a gyakorlattal a vidéki bíróságokon jelentkező időszakos igazságügyi alkalmazotti hiányt is rövid-,vagy középtávon pótolni lehetne. Abban az esetben ha a visszatérő igazságügyi alkalmazottnak jobban tetszett a vendéglátónál a bírósági munka, akkor is „bírósági berken” belül maradna és nem kipályázna onnan.

4.3. A digitális munkavégzés előnyeinek kihasználása

Annak felmérése érdekében, hogy mikor és hol keletkezik munkateher növekedés, a törvényszékek területén működő Tevékenység-elemző Csoportok már feltehetőleg előre tervezhető tendenciákat tudnak kimutatni a meglévő statisztikai adatok alapján. Ezek alapján látható, ha van a törvényszék területén olyan járásbírósági dolgozó, aki kevésbé terhelt.

Ahol átszervezés, vagy igazságügy alkalmazott kiesése miatt munkaerődeficit jelentkezik, a törvényszék területén működő másik járásbíróságról kereshető helyettesítésére egy alkalmazott akként, hogy távoli asztal segítségével belépjen a rendszerekbe -kellő engedélyeztetési fázis után- és így oldja meg az adott hiányt. Természetesen ez olcsóbb és időszakos módja a munkaerő pótlásának. A helyettesítési bér az Iasz.112.§ (1)–(2) bekezdése szerint csak fele összeggel lehet maximális esetben is magasabb az alkalmazott saját munkakör szerinti illetményénél. Nem is ez lenne igazán az újítás, mivel ez akár más bevett gyakorlat is lehet a digitalizáció után sok helyen.

Ugyanez országos kivetítésben is megoldható. Akár kirendeléssel, akár célfeladat elvégzésre megbízási szerződéssel és távmunkával még home office is engedélyezhető az igazságügyi alkalmazott számára az elektronikus ügyszakban. Rugalmas hozzáállás kérdése csak ez, ami már a szintén Iasz. alá tartozó informatikusok esetében meg is valósul jelenleg is.

4.4. A nyugdíjas és 40 év szolgálati jogviszonnyal távozók visszatérési lehetőségéről

Ahogy a vonatkozó jogszabályokat néztem át ebben a témában, a jogalkotói szándék nem volt teljesen átlátható számomra. Ezért ebben a kérdésben mindenképp szükséges lenne az egyeztetés az OBH Jogi Főosztálya és a jogalkotási képviselő között annak tisztázása végett, hogy valójában szándékában állt-e a nyugdíjas igazságügyi alkalmazottakat is a jogalkotási sorba bevenni és őket is újra aktivizálni a munkaerő piacra. A vonatkozó vészhelyzeti kormányrendeleti szabályozások ugyanis ellentmondóak. 2022. július 30. napjától lett hatályos az öregségi nyugdíj és egyes más ellátások folyósításának, valamint a nyugdíjkorhatást betöltött személyek továbbfoglalkoztatásának vészhelyzeti szabályairól szóló 268/2022(VII.29.) Kormányrendelet [továbbiakban R], aminek az 1.§ (1) bekezdés k/ pontja így szól: A közfeladatok folyamatos ellátásának biztosítása érdekében a társadalombiztosítási nyugellátásról szóló 1997. évi LXXXI. törvény (a továbbiakban: Tny.) 83/C. §-ától, valamint a korhatár előtti öregségi nyugdíjak megszüntetéséről, a korhatár előtti ellátásról és a szolgálati járandóságról szóló 2011. évi CLXVII. törvény (a továbbiakban: Kenyt.) 11/A. §-ától eltérően – a (4) bekezdésben foglaltak kivételével – 2022. szeptember 1-jétől nem szüneteltethető azon személy öregségi nyugdíjának, korhatár előtti ellátásának, szolgálati járandóságának, átmeneti bányászjáradékának, illetve táncművészeti életjáradékának (a továbbiakban együtt: ellátás) a folyósítása, aki igazságügyi alkalmazotti szolgálati jogviszonyban áll. A R 1.§ (1) bekezdése valójában egy a/-n/ pontig tartó felsorolása a közszférában dolgozóknak pl. ügyészégi szolgálati viszony, köztisztviselő, honvédelmi alkalmazotti jogviszony közalkalmazotti jogviszony stb.

A R 1.§ (4) bekezdése azonban felhatalmazza a Kormányt, hogy rendeletben meghatározza az (1) bekezdés szerinti jogviszonyok vonatkozásában azokat az eseteket, amelyek tekintetében az (1) –(3) bekezdés nem alkalmazható.

Ezt a Kormány meg is tette az ugyanazon napon kihirdetett és ugyanazon a napon hatályosult 269/2022 (VII.29.) Kormányrendelettel -ami elnevezéséből is láthatóan a kivételeket tartalmazza, mivel az öregségi nyugdíj és egyes más ellátások folyósításának, valamint a nyugdíjkorhatárt betöltött személyek továbbfoglalkoztatásának veszélyhelyzeti szabályairól szóló 268/2022. (VII. 29.) Korm. rendelet alkalmazása alóli kivételekről szól. A módosító rendelet 1.§ Az öregségi nyugdíj és egyes más ellátások folyósításának, valamint a nyugdíjkorhatárt betöltött személyek továbbfoglalkoztatásának veszélyhelyzeti szabályairól szóló 268/2022. (VII. 29.) Korm. rendelet (a továbbiakban: R.) nem alkalmazandó abban az esetben, ha az R. 1. § (1) bekezdésében meghatározott jogviszony nem

a) szociális, gyermekvédelmi vagy gyermekjóléti szolgáltatónál, intézményben, hálózatonál vagy

b) köznevelési vagy szakképző intézményben

áll fenn. Értelmszerűen nem dolgozhat igazságügyi alkalmazott ilyen intézményben.

Így ránc a R-et idén módosító 159/2023 (IV.28.) Kormányrendelet sem vonatkozhatott, ami kiemelte az időkorlátozást a R-ből. Mivel eddig csak 2023. augusztus 31. napjáig foglalkoztathattak nyugdíj folyósítás szüneteltetése nélkül köznyelven „korkedvezményes

nyugdíjas” és öregségi nyugdíjasnak számító pedagógiai-nevelési intézményben dolgozó közalkalmazottat.

A nyugdíjas korú, vagy 40 év szolgálati jogviszonnyal nyugdíjat igénylő személyek esetében nagy gazdasági kockázatot jelent, ha nem kérik nyugdíjazásukat, mivel bizonytalannak érzik a jövőbeli nyugdíjazási politikát. Ahogy azonban, megérzik a jövedelemcsökkenésből eredő létbizonytalansági hatásokat, részmunkaidőben szívesen dolgoznának még, de csak nyugdíjuk, előnyugdíjuk megtartása mellett. Ez azonban a fenti Kormányrendelet alkalmazása mellett sem jelent teljes kizárást a munkaerő piacra való visszatérési lehetőségéből, hiszen csak a 2011. évi CLXVII tv. 11.§ (1) bekezdésében írt tárgyévi TB befizetést kell figyelemmel tartania a visszatérő igazságügyi alkalmazottnak.

11.§ (1) Ha a korhatár előtti ellátásban vagy szolgálati járandóságban részesülő személy a tárgyévben biztosítással járó jogviszonyban áll, és az általa fizetendő társadalombiztosítási járulék alapja meghaladja a tárgyév első napján érvényes kötelező legkisebb munkabér havi összegének tizennyolcszorosát (a továbbiakban: éves keretösszeg), az éves keretösszeg elérését követő hónap első napjától az adott tárgyév december 31-éig, de legfeljebb az öregségi nyugdíjkorhatár betöltéséig a korhatár előtti ellátás, illetve a szolgálati járandóság folyósítását szüneteltetni kell.

Ennek figyelembe vételével és több nyugdíjas /korkedvezményes nyugdíjas kolléga visszahívásával egy diktálási munka, vagy adatrögzítési feladat elvégezhető az ő minimális segítségükkel is. Ha mindenképp el kell kerülni az új munkavállaló felvételét, vagy éppen nincs jelentkező a betöltendő állásra.

Azonban legjobb lenne, ha inkább egy megtartó programot tudnánk felajánlani a nyugdíj előtt álló, vagy 40 éves szolgálati viszonyhoz közelítő dolgozóinknak. Egy fél év rekreációs szabadság után dönthetne mondjuk, hogy szeretne-e tovább is bírósági dolgozó lenni. Vagy extra cafetériás jutatást is felajánlhatnánk neki. Erről minden bizonnyal szívesen tárgyalna a jogalkotó képviselője is, mivel a korkedvezményes nyugdíjasok száma jövő évben is várhatóan pár ezerrel emelkedni fog. A nyugdíjak, 13. havi nyugdíjak fedezetét azonban egyre nehezebb előteremteni.

4.5. Mit csináljunk a bírósági közvetítőkkel?

A bírósági közvetítőként kiképzett dolgozóink, legyenek akár bírák, igazságügyi alkalmazottak alkalmasak lennének szabad kapacitásukhoz mérten a mentori feladatokra vagy a HR megbeszélések levezetésére. A munkahelyen fennálló esetleges esélyegyenlőtlenségből eredő konfliktusok kezelésében is szakavatott segítséget tudnának nyújtani. Az elégedetlenséget generáló helyzetekkel ők tudnak mit kezdeni, mert ezt tanulták. A megfelelő kommunikáció gyakorlatát ők kiemelt kompetenciaként sajátították el. Kérdezéstechnikákkal, nézőpont átfordítással és tranzakcióanalízissel, vitastádium diagnosztikával, konfliktus kezeléssel foglalkoztak a szakjogász képzésen részt vett kollégák. Hatékonyabban lehetne kezelni az ő bevonásukkal a munkahelyi, vagy fegyelmi eljárási körbe tartozó helyzeteket is. Így mediációs gyakorlatuk megmaradna és fejlődhetne is. A bíróságokra ha úgy tekintünk, mint egy nagy vállalatra, akkor elvárás is az olyan munkatárs, aki belülről is érti és megoldja a problémákat, pszichológiai segítséget tud nyújtani a dolgozóknak vagy egyszerűen csak egy áthelyezésben tud hatékony emberközponthú segítséget nyújtani az érintettek számára.

4.6. Az igazságügyi alkalmazottak elvándorlása, mint integritási kockázat

Az alábbi idézetek az integrált kockázatkezelési szabályzatunkból -melynek forrását a pályázat anonim jelleg miatt nem tudom megadni- valóak. Eszerint integritási kockázatnak nevezzük azt a jövőbeni, nagy valószínűséggel bekövetkező eseményt, amelynek bekövetkezése általában negatív, de egyes esetekben pozitív hatása is lehet a Bíróság által kitűzött célok elérésére. A negatív kockázatok eredhetnek abból, hogy a hátrányos események bekövetkeznek, vagy hogy a kedvező lehetőséget nem realizálják. Ezek lehetnek külső vagy belső kockázatok.

Én az igazságügyi alkalmazottak váratlanul bejelentett távozását belső kockázatként értékelem. Ami fogalmilag a „bíróság tevékenységének, feladatainak folyamatainak rövid távon ható hozadéka, amelynek kiküszöbölése vagy mérséklése a vezetéssel szemben támasztott követelmény”.

Kontrollkockázatnak nevezzük a szabályzat szerint, ha „a Bíróság belső kontrollrendszere a nem megfelelő kialakítás, illetve működtetés miatt nem képes feltárni vagy megelőzni a hibákat, szabálytalanságokat”.

Mindezek alapján az alkalmazotti fluktuációt integritási kockázatként kell értékelni és aszerint kell monitorozni éves szinten az alakulását. A lemondási statisztikával foglalkoznia kell az integritás felelősöknek, vagy a melléjük rendelt -igazgatási körbe vonható- HR képzettséggel rendelkező dolgozóknak. „Fontos, hogy a bíróság az érintettek felé is kommunikáljon arról, hogy miként kezeli ezeket a kockázati tényezőket. Ily módon biztosíthatja őket, hogy képes a szervezet azt nyújtani, amit elvárnak tőle és egyúttal képes kezelni ezen csoportok elvárásait is annak tükrében, amit a szervezet ténylegesen nyújtani képes.”

5. ZÁRSZÓ

A közszférában dolgozó emberek nagy száma, az eltérő bírósági gyakorlatok miatt is nehéz előre vetíteni a teljes bizonyossággal a biztos megoldást hozó gondolatokat. Mindenképpen a tendencia folytatódni fog, ami a közfoglalkoztatottak számának csökkentésére irányul majd. Úgy kell megoldani a kieső munkaerő hiányát, hogy azzal nagy anyagi terhet ne okozzunk a központi költségvetés felé. Ezért vagy a digitalizációs technikákat kell előnyben részesítenünk (Global Speech beszédfelismerő program szélesebb körű alkalmazása), vagy a formalitást kell jobban kialakítanunk a leírási fázisokban. Ezáltal a bírák által kevésbé kedvelt jegyzőkönyv- és határozat javítási részt ki lehet iktatni és ezzel együtt a munkafolyamatot is gyorsítani lehet. Közeli szomszédunknál, Ausztriában a bírói határozatok formalizmusa is érzékelhető.

Nemcsak munkáltatóktól, hanem a munkavállalók felől is jelentkezik egy alkalmazkodási igény. Ami arra irányul, hogy a változó családmoddelt (gyermeket egyedül nevelő szülők, válási krízishelyzetben lévők, tartósan szinglik) be tudják illeszkedni a foglalkoztatási rendszerbe a generációjuknak megfelelő alapjogi igényeikkel egyetemben. A mostani szülők, családok már előtérbe helyezik a családot a munkahellyel szemben, és ez nem hóbort. Hanem az oktatási rendszer túlterheltségéből adódó szociológiai változásként figyelhető meg, hogy a családokat az iskola/óvoda jobban bevonja és nagyobb jelenlétet, együttműködést követel a szülőktől az oktatási folyamatokban. Épp ezért az „énidőt” kiemelten fontosnak tartják a családok. A home-office nem egy szükséges rossz hozománya volt a COVID időszaknak, hanem főpróbája, beélesítése a jövőbeni gazdaságosabb foglalkoztatási formának, ami nemzetközileg egyre általánosabban elfogadott, fiatal munkavállalók körében pedig egyre inkább alapvetőnek vett intézmény.

Az újítások sok feszültséget okoznak, okoztak az alkalmazottak körében is. Az új emberi attitűdök kialakításához nincsen elég időnk a sok változás lekövetése során és ez újabb konfliktusokhoz vezethet. Mindemellett nem szabad megfeledkezni arról, hogy mindenki ember, sokak családok (idős szülőkkel, vagy kis gyerekekkel, vagy válófélben lévő házastársi viszonyal, hirtelen jelentkező betegségekkel) és az ottani problémák is kihatással lehetnek a mindennapjainkra bármennyire igyekszünk is palástolni, vagy viselkedni a munkahelyen.

A bíróság a kommunikáció fellegrára. Ezért fontos a kommunikáció fenntartása a megfelelő kommunikációs csatornák megmozgatása, hogy minden esetben érthető legyen a dolgozók felé is az az igazgatási döntés, ami rájuk vonatkozik. Ha ez hiányzik a kockázatkezelést nem lehet hatékonyan ellátni. Éppen ezért a vezetés minden szintjén szükséges, hogy elegendő információ álljon rendelkezésre, hogy a hatékony lépéseket meg lehessen tenni a kellő időben.

6. IRODALOM JEGYZÉK

- TARI Annamária: Pillanatnyi boldogságok. Budapest, Technikum Könyvkiadó, 2021.
- RESTÁS Péter - SZABÓ Zsolt - CZIBOR Andrea: A munkahelyi elvándorlási szándék pszichológiai okai. *Replika*, 2019/11. replika.hu/replika/111-08 megtekintés 2023. augusztus 16.
- nevelemakamaszom.wordpress.com/2013/03/05/x-y-z-generacio-mik-ezek/ megtekintés 2023.08. 02.
- bkik.hu/upload/files/Y-generacios-eletstilus-es-munkahoz-valo-hozzaallas-riport.pdf megtekintés 2023. 08.04.
- hrpwr.hu/cikk/9-motivacios-eszkoz-vezetoknek-mellyel-feltamaszthato-es-fenntarthato-a-munkatarsak-motivacioja megtekintés 2023.07.31.
- <https://orszagosbiroitanacs.hu/illetmenyemeles> megtekintés 2023.szeptember 30.
- a Veszprémi Törvényszék esélyegyenlőségi terve veszpremitorvenyszek.birosag.hu/sites/default/files/field_attachment/eselyegyenlosegi_terv.pdf megtekintés 2023. szeptember 22.
- A saját törvényszék által kiadott szabályzat az integrált kockázatkezelés rendjéről
- (A pályamunkában felhasznált ábrák saját készítésűek)

1. BEVEZETŐ GONDOLATOK

A mesterséges intelligencia (továbbiakban: MI)¹⁶⁶⁹ rohamos fejlődése és alkalmazásának terjedése számos területen forradalmasítja az emberi tevékenységet és az életünket. Az egyik ilyen terület, amelyben az MI jelentős hatást gyakorolhat, az az igazságszolgáltatás.

Az igazságszolgáltatási rendszereknek hatalmas mennyiségű információval kell dolgozniuk, amelyek között szöveges dokumentumok, bizonyítékok, jogi precedensek és bírói ítéletek találhatók. Az MI képességei lehetővé teszik a jogi szakemberek számára, hogy hatékonyabban és pontosabban végezzék el munkájukat, segítségükkel pedig a bírósági eljárások is gyorsabbá és igazságosabbá válhatnak.

Az MI alkalmazása az igazságszolgáltatásban többféle módon manifesztálódhat. Az első és legfontosabb terület a jogi kutatás és az információfeldolgozás. Az MI algoritmusok hatékonyan átvizsgálhatják a jogi dokumentumok hatalmas tárházát, megtalálva a releváns precedenseket, jogi érveket és információkat. Ez a képesség óriási segítséget jelenthet a jogászoknak és a bírának, akik sok időt töltenek az információgyűjtéssel és az érdemi elemzéssel.

Az MI további potenciális alkalmazási területe az automatizált jogi asszisztens vagy chatbot létrehozása. Ezek az intelligens rendszerek válaszokat adhatnak az emberek jogi kérdéseire vagy akár segítséget nyújthatnak a jogi dokumentumok előkészítésében. A jogi chatbotok képesek lehetnek egyedi körülményekre szabott tanácsokkal szolgálni, így csökkentve az ügyvédi irodák terheit és a jogi szolgáltatások költségeit.¹⁶⁷⁰

Az igazságszolgáltatásban azonban nem csak a jogi szakemberek munkáját könnyítheti meg hanem a bírósági eljárásokat is hatékonyabbá teheti. Az automatizált döntéshozatali rendszerek segítségével az MI képes lehet gyorsan feldolgozni a bizonyítékokat, az eljárásokat, valamint adatok alapján objektív és megalapozott döntéseket hozni. Ez csökkentheti a bíróságok terheltségét, valamint elősegítheti az eljárások gyorsabb lefolyását. Az igazságszolgáltatásban alkalmazott rendszerek fejlesztését is elősegítheti. Az MI-alapú algoritmusok képesek felderíteni a korábbi eljárásokban előforduló hibákat vagy pontatlanságokat, illetve javaslatokat tehetnek a rendszer korszerűsítésére vagy a folyamatok optimalizálására. Mindez hozzájárulhat az igazságosság növeléséhez és a jogrendszer jobb működéséhez.

A mesterséges intelligencia alkalmazása azonban az igazságszolgáltatásban nem jelent problémamentes utat. Az etikai kérdések, például a biztonság és a magánélet védelme kiemelt fontossággal bírnak. Az MI-rendszerek hibákat és elfogultságot mutathatnak, amelyek torzíthatják az eljárások eredményeit. Ezért az MI fejlesztésénél és alkalmazásánál alapos megfontolásra és szigorú ellenőrzésekre van szükség annak érdekében, hogy a technológia a lehető legigazságosabb és legmegbízhatóbb legyen.

A mesterséges intelligencia tehát lenyűgöző potenciállal rendelkezik az igazságszolgáltatásban. Az alkalmazása segíthet a jogi szakembereknek, a bíróságoknak és a jogrendszernek hatékonyabbá, gyorsabbá és igazságosabbá válni. Fontos megjegyezni azonban, hogy a

¹⁶⁶⁹ Az MI olyan számítógépes szoftver, amely meghatározott algoritmusok végrehajtására van programozva, amelyek feladatok végrehajtására, nagy adathalmazok mintáinak elemzésére és felismerésére, az ilyen mintákból következtetések levonására, jövőbeli eredmények előrejelzésére programozott kódokészletek és az ilyen adatok alapján megalapozott döntéseket hoz. Glenn GORDON: The Use of Artificial Intelligence in the Legal Profession. [lexisnexis.com](https://www.lexisnexis.com)

¹⁶⁷⁰ AI Use Cases and Applications Across Major Industries. [leewayhertz.com/ai-use-cases-and-applications/](https://www.leewayhertz.com/ai-use-cases-and-applications/) Elérve: 2023.07.31.

mesterséges intelligencia nem helyettesíti az emberi elemzést és döntéshozatalt, hanem inkább segítséget nyújt a szakembereknek a munkájukban. A jövőbeni fejlesztések és a megfelelő szabályozás segítségével az MI forradalmasíthatja az igazságszolgáltatást, miközben garantálja az alapvető jogi értékek tiszteletben tartását és az emberi közreműködést.

2. A MESTERSÉGES INTELLIGENCIA REFORMJA AZ IGAZSÁGSZOLGÁLTATÁSBAN

A mesterséges intelligencia gyors fejlődése forradalmasítja számos terület működését, így az igazságszolgáltatás sem maradhat ki ebből a folyamatból. Az MI alkalmazása az igazságszolgáltatásban komoly potenciállal bír a hatékonyság, az igazságosság és az elérhetőség terén. Az alábbiakban arra összpontosítok, hogy hogyan lehet az MI-t felhasználni az igazságszolgáltatás reformjában, kiemelve alkalmazásának előnyeit és kihívásait.

2.1. Az MI alkalmazása a jogi kutatásban és az információfeldolgozásban

Az MI képességei lehetővé teszik a jogi szakemberek számára, hogy hatékonyabban dolgozzanak az információáradatban. Az algoritmusok segíthetnek a jogi dokumentumok átvizsgálásában, precedensek és jogi érvek megtalálásában, ezáltal segítve a jogászokat és a bírákat a döntéshozatalban. Az MI továbbá képes lehet a jogi chatbotok és automatizált jogi asszisztensek létrehozására, amelyek válaszokat adhatnak a jogi kérdésekre és segíthetnek a jogi dokumentumok előkészítésében.

Az Oxford Dictionaries¹⁶⁷¹ szerint a chatbot „egy számítógépes program, amelyet emberi felhasználókkal folytatott beszélgetések szimulálására terveztek, különösen az interneten keresztül”. A jogi ágazatban alkalmazott legalapvetőbb formájukban a chatbot a cég webhelyén ülhet és olyan funkciókat hajthat végre, mint például időpontok lefoglalása és olyan kérdések feltevése, amelyek egy vállalati cég megfelelő részlegéhez irányítják a kérdést. Jelenleg a legális chatbotok lehetőséget jelentenek, de nem valószínű, hogy egyben veszélyt is. Lehetőséget jelentenek azok számára, akik szeretnék kiterjeszteni a jogi hozzáférést azoknak, akik jelenleg nem lennének képviselve. Lehetőséget kínálnak azoknak a jogi szakembereknek is, akik e technológia korai alkalmazói szeretnének lenni és olyan új típusú üzleti modellt szeretnének megvalósítani, amely új típusú bevételeket hozhat. Azok számára viszont, akik szívesen folytatják jelenlegi tevékenységüket, a jogi chatbotok valószínűleg nem jelentenek jelentős üzleti fenyegetést a közeljövőben. Azonba érdemes szemmel tartatani ezt a technológiát és újra fontolóra venni, amikor a korai alkalmazása egyre elterjedtebbé válik.¹⁶⁷²

2.2. Automatizált döntéshozatal

Az az elképzelés, hogy az MI döntsön a bűnösségről a jogi eljárásokban, távolinak tűnik, de komolyan meg kell fontolnunk. Mégpedig azért, mert kérdéseket vet fel a mesterséges intelligencia és a tisztességes tárgyalások összeegyeztethetőségével kapcsolatban. Észak-Amerikában már használatban vannak a tisztességes tárgyalások támogatására tervezett algoritmusok. Ezek közé tartozik a Compas¹⁶⁷³, a Public Safety Assessment (PSA)¹⁶⁷⁴ és a Pre-trial Risk Assessment Instrument (PTRAI)¹⁶⁷⁵.

A mesterséges intelligencia integrálása az ítélethozatalba és a kockázatértékelésbe jelentős fejleményként jelent meg az igazságszolgáltatási rendszerben. A gépi tanulási algoritmusok kihasználásával az MI technológiákat arra használják, hogy segítsék a bírákat a megfelelő ítéletek meghatározásában és a visszaesés valószínűségének értékelésében.¹⁶⁷⁶ Az MI-

¹⁶⁷¹ Gyakorló útmutató a COMPAS Core-hoz. en.oxforddictionaries.com/definition/chatbot

¹⁶⁷² The Lawyer's Practical Guide to: Legal Chatbots (and Whether They're Really Coming to Steal Your Job) threadsoftware.com/the-lawyers-practical-guide-legal-chatbots/ Elérve: 2023.07.31.

¹⁶⁷³ equivant.com/practitioners-guide-to-compas-core/

¹⁶⁷⁴ Public Safety Risk Assessment Clearinghouse (magyarul: Közbiztonsági Kockázatértékelési Elszámolóház) bja.ojp.gov/program/psrac

¹⁶⁷⁵ Pretrial Risk Assessment (magyarul: Előzetes kockázatértékelés) uscourts.gov

¹⁶⁷⁶ A "prediktív igazságszolgáltatás" először 2013-ban kezdett fényt látni az Egyesült Államokban a *State v. Loomis*, ahol a bíróság az ítélethozatal során használta. Erre jó példa a *State v. Loomis* ügyben hozott ítélet, melyben Eric Loomis ellen felhozott öt bűncselekmény

algoritmusok különböző tényezőket elemeznek, például a korábbi bűnügyi előzményeket, a bűncselekmények súlyosságát és a demográfiai információkat, hogy ajánlásokat készítsenek az ítélelhozatalhoz. Az MI javíthatja az ítéletek következetességét, csökkentve az emberi elfogultság és a szubjektív döntéshozatal által okozott egyenlőtlenségeket. Az MI-technológiákat arra is használják, hogy felmérjék az egyén jövőbeli bűnözői magatartásának valószínűségét és tájékoztatást nyújtsanak a feltételes szabadságra bocsátással, a próbaidővel vagy a szabadlábra helyezés feltételeivel kapcsolatos döntésekhez. A gépi tanulási algoritmusok elemzik a korábbi adatokat, hogy azonosítsák a visszaeséshez kapcsolódó mintákat és kockázati tényezőket.¹⁶⁷⁷

Az MI alkalmazása az automatizált döntéshozatalban jelentős előrelépést hozhat az igazságszolgáltatásban. Képes lehet a bizonyítékok gyorsabb és hatékonyabb feldolgozására és objektív, adatokon alapuló döntések meghozatalára.¹⁶⁷⁸ Az automatizált döntéshozatal csökkentheti a bíróságok terheit és elősegítheti az eljárások gyorsabb lefolyását. Azonban az etikai kérdések, mint a döntések elfogultsága vagy a magánélet védelme, kiemelt figyelmet igényelnek az MI alkalmazása során.

A mesterséges intelligencia fokozott használata az igazságszolgáltatási ágazatban kritikus aggodalmat ad, azaz, hogy a mesterséges intelligenciával támogatott döntéshozatal tiszteletben tartja-e azokat az alapvető értékeket, amelyek alátámasztják a bírói mérlegelési jogkör gyakorlását. Az elmúlt években a bíróságok egyre inkább elfogadták az MI alkalmazását, mivel alapvetően a mesterséges intelligencia célja e téren, az igazgatási hatékonyság javítása és az igazságszolgáltatáshoz való hozzáférés megerősítése.¹⁶⁷⁹ A mesterséges intelligencia használata és az adminisztratív hatékonyság növelése, magában foglalja azokat a mesterséges intelligencia-rendszereket, amelyek támogatják a bíróságot a dokumentumok kezelése, a meghallgatások digitális rögzítése, az audiovizuális linkek, a tanúk számára fizikai megjelenés nélküli tanúvallomást, vagy bizonyítékok bemutatását.¹⁶⁸⁰

Mivel a jogot humán tudománynak tekintik, lényeges, hogy az MI-eszközök segítsék a bírákat és a jogalkalmazókat, nem pedig helyettesítsék őket. A mesterséges intelligencia tárgyalási döntésekhez való használata, megrendítheti a jogalkotó és az igazságszolgáltatás közötti hatalmi egyensúlyt, az emberi törvények és a döntéshozatali folyamat megkérdőjelezésével. Következésképpen a mesterséges intelligencia megváltoztathatja az értékeinket. Továbbá mivel mindenféle személyes adat felhasználható az emberi cselekvések elemzésére, előrejelzésére és befolyásolására, az MI használata újradefiniálhatja, hogy mit tekintünk helytelennek és helyesnek. Az igazságosság, pártatlanság algoritmusának megalkotása azt jelentheti, hogy egy algoritmust alkalmasabbnak tartunk, mint egy emberi bírót. Akár arra is felkészülhetünk, hogy erre az eszközre a saját életünk sorsát bizzuk. Egy olyan világ, ahol a kulcsfontosságú döntéseket az új technológiára ruházzák, sok emberben félelmet kelt, talán azért, mert attól tartanak, hogy ez eltörölheti azt, ami alapvetően emberré tesz bennünket. Ugyanakkor az AI hatékony eszköz a mindennapi életünk megkönnyítésére. Az emberi gondolkodásban az

közül kettőt ismert be és vádalkut kötött. Az ügyben a büntetés kiszabásához a COMPAS elemzését vette alapul az elsőfokú bíróság. Az elemzésben a magas bűnismétlés volt megállapítható a vádlott tekintetében, így a bíróság a maximális hat év szabadságvesztést szabta ki a két bűncselekményben. Ezt követően a vádlott fellebbezett arra hivatkozva, hogy nem ellenőrizhető a program pontossága és ezzel sérelmezte a tisztességes eljárásból való jogát. Ennek azért is lehet jelentősége, mert a COMPAS csoportokkal dolgozik és nem egyedi büntetést szab ki egy adott ügyben. A legfelsőbb bíróság megállapítása szerint a fellebbezést nem találta indokoltnak, viszont azt kimondta, hogy a COMPAS elemzése nem kizárólagos, az csupán egy alternatíva a többi lehetséges szempontok közül. Mindenesetre az ügy, sokak érdeklődését felkeltette, és mit kudarcot emlegetik a mesterséges intelligencia felhasználását a jog világában. (Web: Láthatja-e a mesterséges intelligencia hogy kiből lesz bűnöző? - arsoni)

¹⁶⁷⁷ AI in Sentencing and Risk Assessment (Web: Implications of AI in the Criminal Justice System — Inspirit AI) Elérve: 2023.07.19.

¹⁶⁷⁸ AI in Evidence Analysis (Web: Implications of AI in the Criminal Justice System — Inspirit AI) Elérve: 2023.07.19.

¹⁶⁷⁹ Katsumi NITTA - Ken SATOH: AI Applications to the Law Domain in Japan. *Asian Journal Of Law And Society*, 2020/3., 471. p.; Yaohuai JIN - Hao HE: An Artificial-intelligence-based Semantic Assist Framework for Judicial Trials. *Asian Journal Of Law And Society*, 2020/3., 531. p.

¹⁶⁸⁰ Tania SOURDIN: Judge v. Robot: Artificial Intelligence and Judicial Decision-Making. *University Of New South Wales Law Journal*, 2018/4. 1115. p.

intelligencia nem a tökéletesség állapotát vagy a tévedhetetlen logikát jelenti. Például a hibák fontos szerepet játszanak az emberi viselkedésben. Lehetővé teszik számunkra, hogy olyan konkrét megoldások felé fejlődjünk, amelyek segítenek javítani tevékenységünket. Ha ki akarjuk terjeszteni a mesterséges intelligencia használatát mindennapi életünkben, bölcs dolog lenne továbbra is az emberi érvelést alkalmazni annak szabályozására.¹⁶⁸¹

2.3. A mesterséges intelligencia a közérdek szolgálatában

Szerte a világban és a magyar igazságszolgáltatás igazgatási része, az elmúlt évtizedben jelentős technológiai fejlődésen ment keresztül. Az igazságszolgáltatás területén a technológiai fejlődés hatására Magyarországon is folyamatosan történnek újítások és új rendszerek bevezetése, ilyen például a *Via Video*¹⁶⁸² rendszer¹⁶⁸³: melynek köszönhetően lehetőség nyílt arra, hogy például egy tanúvallomás elektronikus úton történjen meg, mellőzve a személyes megjelenést és a vele járó kellemetlenségeket.¹⁶⁸⁴

Az igazságszolgáltatási rendszerek folyamatosan fejlődnek és alkalmazkodnak az új technológiai fejlesztésekhez. Az újítások célja a hatékonyság növelése, az ügyek gyorsabb és átláthatóbb elintézése, valamint az igazságügyi folyamatok modernizálása. Az MI-alapú rendszerek tehát segíthetnek a jogi rendszerek fejlesztésében, alkalmazásuk hozzájárulhat az igazságosság növeléséhez és a jogrendszer hatékonyabb működéséhez, szolgálva a közérdeket.

Az ilyen új igazságszolgáltatási rendszerek bevezetése általában széles körű konzultációt és szabályozást igényel, hogy azok megfeleljenek az adatvédelmi, etikai és jogi követelményeknek, valamint a jogbiztonság és az igazságosság elvárásainak.

Az Európa Tanács Európai Bizottsága az Igazságszolgáltatás Hatékonyságáért (CEPEJ) 2018 decemberében fogadta el az első európai szöveget, amely meghatározza a mesterséges intelligencia (MI) igazságszolgáltatási rendszerekben történő felhasználásával kapcsolatos etikai elveket. A Charta¹⁶⁸⁵ alapelvei iránymutatást nyújtanak a jogalkotóknak, jogi szakembereknek, politikai döntéshozóknak azokban az esetekben, mikor a mesterséges intelligencia fejlődésével és a nemzeti bírósági folyamatokban történő alkalmazásával harcolnak.¹⁶⁸⁶

A CEPEJ Chartában megfogalmazott nézet az, hogy a mesterséges intelligencia alkalmazása az igazságszolgáltatás területén hozzájárulhat a hatékonyság és a minőség javításához és azt felelősségteljes módon kell végrehajtani, amely megfelel a különösen az Európai Egyezményben¹⁶⁸⁷ biztosított alapvető jogoknak. A CEPEJ számára elengedhetetlen annak biztosítása, hogy a mesterséges intelligencia továbbra is a közérdek szolgálatában álló eszköz maradjon és használata tiszteletben tartsa az egyéni jogokat.

¹⁶⁸¹ Morgiane Noel: AI is already being used in the legal system – we need to pay more attention to how we use it.

¹⁶⁸² Lásd bővebben: birosag.hu/sites/default/files/users/via_video_2018_fuzet_v1_jav3.pdf

¹⁶⁸³ Az OBH elnöke belső projektet indított el 2018. szeptemberében, melynek célja, hogy a bíróságok munkáját a XXI. századi követelményeknek megfelelő technikai eszközökkel segítse és megvalósuljon a bírósági tárgyalótermek távmeghallgatásra alkalmas összekötése a nemzetközi szervekkel, belföldi társintézményekkel és más bíróságokkal. Az eszközök alkalmasak az eljárásban résztvevő személyek biztonságának garantálására, az állampolgárok oldaláról pedig a bíróság előtti megjelenéssel járó idő és költség ráfordítások csökkentésére, ezzel is erősítve a bíróságok szolgáltató jellegét. Távmeghallgatás – VIA VIDEO PROJEKT birosag.hu/birosagokrol/digitalis-birosag/tavmeghallgatás-via-video-projekt

¹⁶⁸⁴ LOMNICI Zoltán: A mesterséges intelligencia megjelenése az igazságügyi rendszerekben - jönnek az online tárgyalások? alaptorvenyblog.hu/a_mesterseges_intelligencia_megjelenese_az_igazsagugyi_rendszerekben_jonnek_az_online_targyalasok.html Elérve: 2023.08.01.

¹⁶⁸⁵ European Commission For The Efficiency Of Justice (CEPEJ) rm.coe.int/ethical-charter-en-for-publication-4-december-2018/16808f699c

¹⁶⁸⁶ LOMNICI Zoltán: A mesterséges intelligencia megjelenése az igazságügyi rendszerekben - jönnek az online tárgyalások? alaptorvenyblog.hu/a_mesterseges_intelligencia_megjelenese_az_igazsagugyi_rendszerekben_jonnek_az_online_targyalasok.html Elérve: 2023.08.01.

¹⁶⁸⁷ Emberi Jogok Európai Egyezménye. echr.coe.int/documents/d/echr/convention_hun

A CEPEJ a következő alapelveket határozta meg, amelyeket tiszteletben kell tartani a mesterséges intelligencia és az igazságszolgáltatás területén:

Az alapvető jogok tiszteletben tartásának elve: annak biztosítása, hogy a mesterséges intelligencia eszközök és szolgáltatások tervezése és megvalósítása összeegyeztethető legyen az alapvető jogokkal;

A diszkrimináció-mentesség elve: az egyének vagy egyének csoportjai közötti diszkrimináció kialakulásának vagy felerősödésének konkrét megakadályozása;

Minőség és biztonság elve: a bírósági határozatok és adatok feldolgozása tekintetében hiteles források és immateriális adatok felhasználásával, multidiszciplinárisan kidolgozott modellekkel, biztonságos technológiai környezetben;

Az átláthatóság, pártatlanság és méltányosság elve: az adatfeldolgozási módszerek hozzáférhetővé és érthetővé tétele, külső auditok engedélyezése;

„Felhasználói ellenőrzés alatt” elv: az előíró megközelítés kizárása és annak biztosítása, hogy a felhasználók tájékozott szereplők legyenek, és döntéseiket irányítsák.

A CEPEJ számára ezen alapelvek betartását biztosítani kell a bírósági határozatok és adatok algoritmusokkal történő feldolgozása és felhasználása során.

A CEPEJ Chartát egy mélyreható tanulmány kíséri a mesterséges intelligencia igazságszolgáltatási rendszerekben való használatáról, nevezetesen a bírósági határozatokat és adatokat feldolgozó mesterséges intelligencia-alkalmazásokról.¹⁶⁸⁸

2.4. Kihívások és aggályok az MI alkalmazásában

Az MI alkalmazása az igazságszolgáltatásban számos kihívással jár. Az etikai kérdések mellett fontos megoldani az adatvédelem, a biztonság és a felelősség kérdéseit. Az MI-algoritmusok torzíthatják az eredményeket, ha nem megfelelően vannak kiképezve vagy felügyelve. Az emberi felügyelet és a szabályozás fontos elemei annak, hogy az MI alkalmazása valóban előnyöket hozzon az igazságszolgáltatásban.

Bár az MI rendszer kizár minden emberi beavatkozást, azt ember hozza létre és ebből a szempontból bizonyos tévedési lehetőségeket rejt magában. Az algoritmusokban az eredmények generálására bevezetett összes adatkészlet emberi adat, ami azt jelenti, hogy tartalmazznak emberi torzítást, amelyet aztán továbbadnak az MI-eredményekben. Független kutatási jelentések azt mutatják, hogy a mesterséges intelligencia használata oda vezethet, hogy bizonyos embercsoportokat gyakrabban állítanak meg és keresnek meg a bűnüldöző szervek, mint másokat, megfosztva például az állampolgárokat a méltányosságtól, az egyenlőségtől és a méltányosság elvétől.¹⁶⁸⁹ Például a bűnözői „hotspotok”¹⁶⁹⁰ mesterséges intelligencia felügyelete valójában növelheti a földrajzi megkülönböztetést, mivel ezeket a területeket jobban ellenőrzi a rendőrség, mint más területeket, ami az MI által felügyelt területeken magasabb letartóztatásokat eredményez.

A diszkrimináció és az alapvető jogok megsértésének elkerülése érdekében a mesterséges intelligencia bűnüldözési alkalmazása magas szintű elszámoltathatóságot, méltányosságot és átláthatóságot feltételez.

¹⁶⁸⁸ The CEPEJ European Ethical Charter on the use of artificial intelligence (AI) in judicial systems and their environment. rm.coe.int/presentation-note-en-for-publication-4-december-2018/16808f699d

¹⁶⁸⁹ Alexander BABUTA - Marion OSWALD: Data Analytics and Algorithmic Bias in Policing. Royal United Services Institute for Defence and Security Studies. 2009.

¹⁶⁹⁰ A bűnözési hotspotok olyan területek, ahol magas a bűnözés intenzitása. Ezeket általában térkép segítségével jelenítik meg. Kutatók és elemzők számára készültek, hogy földrajzi területeket vizsgáljanak meg a bűnözéssel kapcsolatban. en.wikipedia.org/wiki/Crime_hotspots

Ennek eredményeként az Európai Bizottság 2021. április 21-én javaslatot tett a mesterséges intelligenciáról szóló törvényre¹⁶⁹¹, amely kodifikálja az EU megbízható mesterséges intelligencia-paradigmájának magas színvonalát, amely megkövetelte, hogy a mesterséges intelligencia jogilag, etikailag és technikailag szilárd legyen, tiszteletben tartva a demokratikus értékeket, az emberi jogokat és a jogállamiságot”.¹⁶⁹² Az EU MI-törvénye főként négy kockázati (minimális, korlátozott, magas és elfogadhatatlan) kockázati kategória köré épülő „termékbiztonsági keretet” vezet be. Egy új kötelező CE-jelölési eljáráson keresztül érvényesíti a piacra lépésre és a „High-Risk AI Systems” tanúsítására vonatkozó követelményeket. Ami a mesterséges intelligencia eredményeinek jogszerűségét illeti, ez a rendszer minden gépi tanulási képzésre, adatkészletek tesztelésére és validálására is vonatkozik, meghatározva a magáncégek adatbázisainak tiltott használatát. Az Európai Parlament a közelmúltban ellenezte a tömeges megfigyelést és az olyan privát arcfelismerő adatbázisok betiltását szorgalmazta, mint a Clearview^{1693 1694}.

Összességében az MI alkalmazása az igazságszolgáltatásban komoly potenciállal rendelkezik a hatékonyság, az igazságosság és az elérhetőség terén. Az MI segítheti a jogi kutatást és az információfeldolgozást, az automatizált döntéshozatalt, az igazságszolgáltatási rendszerek fejlesztését. Azonban az MI alkalmazásával kapcsolatos kihívások és etikai aggályok kiemelt figyelmet igényelnek. A megfelelő szabályozás, a transzparencia és az emberi közreműködés kulcsfontosságúak ahhoz, hogy az MI valóban hozzájáruljon az igazságszolgáltatás reformjához és a jogrendszerek igazságosabbá és hatékonyabbá váljanak. A jövőbeni kutatások és fejlesztések révén az MI további előrelépést hozhat az igazságszolgáltatás területén.

Mint minden éretlen technológiának, ennek is időre és hibákra van szüksége a fejlődéshez. Addig is nemzetközi konszenzusra van szükség az alapvető jogok és alapelvek, különösen a tisztességes eljárás elveinek garantálásához, valamint az állampolgárok magánéletének védelméhez világszerte, az átláthatóságon és elszámoltathatóságon alapuló etikai kódexen keresztül.¹⁶⁹⁵

Mindent egybevetve azonban a mesterséges intelligencia nem helyettesíti az emberi elemzést és döntéshozatalt az igazságszolgáltatásban, hanem inkább támogatást nyújt a jogi szakembereknek. Az emberi közreműködés és a szakértelem elengedhetetlen ahhoz, hogy az MI által nyújtott eredményeket helyesen értelmezzék és alkalmazzák. Az MI és az emberi közreműködés együttműködése biztosíthatja a legjobb eredményeket.

¹⁶⁹¹ Proposal for a regulation of the European Parliament and of the Council laying down harmonised rules on artificial intelligence (Artificial Intelligence Act) and amending certain union legislative act. eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX%3A52021PC0206 Elérve: 2023.07.31.

¹⁶⁹² EU Artificial Intelligence Act: The European Approach to AI.

¹⁶⁹³ A Clearview, a világ legnagyobb, bűnüldözési célokra létrehozott archálózati vállalata.

¹⁶⁹⁴ Use of artificial intelligence by the police: MEPs oppose mass surveillance, European Parliament News. europarl.europa.eu/news/en/press-room/20210930IPR13925/use-of-artificial-intelligence-by-the-police-meps-oppose-mass-surveillance Elérve: 2023.07.31.

¹⁶⁹⁵ Asma IDDER - Stephane COULAUX: Artificial intelligence in criminal justice: invasion or revolution? ibanet.org/dec-21-ai-criminal-justice/#_edn9 Elérve: 2023.07.31.

3. BETEKINTÉS AZ ONLINE BÍRÓSÁGOK RENDSZERÉBE

A Covid-19 világjárvány szükségessé tette a technológia szerepének jelentős növelését az igazságszolgáltatásban. Az országok bíróságai számára ez azt jelentette, hogy újra kellett képzelni az igazságszolgáltatás módját. A bíróságok által 2020-ban és 2021-ben tett hatalmas erőfeszítések fontos lépést jelentenek a modernizáció felé. Ezek a változások lehetővé teszik az igazságügyi hatóságok és az eljárásban érintett felek közötti kommunikációt új csatornákon, például az interneten keresztül.

Egyes esetekben az eljárás indítható a felperes által az interneten a bírósághoz küldött elektronikus kérelemmel; egyéb esetekben a bíróságok jogosultak bírósági iratokat elektronikus úton kézbesíteni a feleknek; egyéb esetekben pedig minden kommunikáció elektronikus úton történik. Vannak olyan országok, ahol az internet kommunikációs célú használatát szinte minden polgári eljárásban elfogadják, míg másokban bizonyos speciális eljárásokra korlátozzák.¹⁶⁹⁶

Az online bírósági eljárások egy olyan innovatív megközelítést jelentenek az igazságszolgáltatásban, amely a technológia és a digitális eszközök alkalmazásával teszi lehetővé a bírósági eljárások hatékonyabbá és gyorsabbá tételét. Ez az újítás jelentős változásokat hozhat az igazságszolgáltatási rendszerekben, felgyorsítva az eljárásokat, javítva a hozzáférést optimalizálva a bírósági erőforrásokat. Az online bírósági eljárás egy olyan eljárási forma, amelyben a technológia és a digitális eszközök segítségével a bírósági eljárások online keretek között valósulnak meg. Ez lehetővé teszi a résztvevők, például a bírák, ügyvédek, tanúk és felek távoli részvételét az eljárásokban, csökkentve az időbeli és földrajzi korlátokat. Az ügyfelek és a jogi szakemberek online platformokon keresztül csatlakozhatnak az eljáráshoz és a bírósági tárgyalásokat videókonferencia rendszerek révén tartják meg. Az online eljárások előnyei közé tartoznak többek között az alábbiak.

Előnyök¹⁶⁹⁷

Időmegtakarítás: Az online bírósági eljárások lehetővé teszik az eljárások gyorsabb lefolytatását, mivel a résztvevőknek nem kell személyesen megjelenniük a bíróságon. Ez csökkenti az utazási időt és a várakozási időt és hatékonyabbá teszi az eljárásokat;

Költséghatékonyság: Az online bírósági eljárások csökkentik az utazási és tartózkodási költségeket, mivel az ügyfelek és a jogi szakemberek otthonról vagy irodájukból csatlakozhatnak az eljáráshoz. Ez lehetővé teszi a költséghatékonyabb jogi szolgáltatások nyújtását;

Hozzáférhetőség: Az online bírósági eljárások növelhetik az igazságszolgáltatáshoz való hozzáférést. Azok a felek, akik távol élnek a bíróságtól vagy nehezen tudnának személyesen megjelenni az eljárásokon, könnyebben részt vehetnek az online platformokon keresztül;

Rugalmasság: Az online eljárások rugalmasságot biztosítanak a résztvevők számára, mivel nem kell megfelelniük a hagyományos bírósági időbeosztásnak. Ez lehetővé teszi az ügyvédek és az ügyfelek számára, hogy az időzónájukhoz és más kötelezettségeikhez igazítsák az eljáráshoz való részvételüket.

Bár az online bíróság számos előnyt kínál, mint azt a fenti felsorolás alapján is látjuk, ugyanakkor számos hátránnyal is szembesülhet.

¹⁶⁹⁶ Online processing of cases and e-communication with courts.

e-justice.europa.eu/280/EN/online_processing_of_cases_and_ecommunication_with_courts Elérve: 2023.08.01.

¹⁶⁹⁷ Virtual Court: Pros and Cons. shulman.ca/technology-and-social-media/virtual-court-pros-and-cons/ Elérve: 2023.08.01.

Hátrányok¹⁶⁹⁸

A tanúvallomás integritásának védelme: Az online eljárások egyik legnagyobb aggálya, hogy az eljárások nem mindig zártkörűek (a jelenlegi bírósági tárgyalásokhoz való nyilvános hozzáférést szabályozó törvények miatt). Mivel a bíró nem tudja követni az online tárgyalótermek irányítását, nem lehet tudni, hogy a tanút oktatják, kényszerítik-e vagy segítik-e bármilyen módon. Ez kétségeket ébreszt a tanúvallomás integritását illetően.

Illegális felvételek: Az online eljárások másik aggálya, hogy az eljárások nem mindig zártkörűek (a jelenlegi bírósági tárgyalásokhoz való nyilvános hozzáférést szabályozó törvények miatt). Emiatt aggodalomra ad okot az illegális telefonfelvételek vagy képernyőfelvételek, valamint e felvételek terjesztése miatti aggodalmak.

Bizalmas információk közzététele: Nem ritka, hogy személyes és bizalmas jogi dokumentumokat osztanak meg az eljárások során. A fentihez hasonló pontként aggodalomra ad okot az ezen dokumentumok online védelmét övező adatvédelem és törvényesség.

Biztonság, családon belüli erőszak esetén: Míg egyesek élvezhetik családjuk támogatását otthonukban, ellentétben a családon belüli erőszakot túlélők számára, komoly biztonsági problémákat és nehézséget jelent az „otthon”. Ezekben az esetekben intézkedéseket kell bevezetni a szükséges további támogatás biztosítása érdekében.

Az online bírósági eljárásoknak számos kihívással kell szembenéznük, szükségesek megfelelő megoldások és szabályozások annak érdekében, hogy hatékonyan és igazságosan működjenek. Az előnyök és hátrányok mérlegelése mellett fontos figyelembe venni a jogrendszerek különbözőségeit, az ügyek típusát és a felek igényeit az online bírósági eljárások alkalmazása során. Az alábbiakban nézzünk meg néhány kihívást, mellyel az online bíróság megvalósítása során szembe kell nézni.

Kihívások¹⁶⁹⁹

Technikai kérdések: Az online eljárások során technikai problémák merülhetnek fel, például internetkapcsolat hibái vagy video- és hangminőségi problémák. Ez megnehezítheti az érintettek kommunikációját és befolyásolhatja az eljárások hatékonyságát;

Biztonság és adatvédelem: Az online eljárások során fontos szerepet játszik a biztonság és az adatvédelem. Az adatvédelmi szabályoknak megfelelően kell gondoskodni az eljárás során keletkező adatok védelméről, hogy azok ne essenek illetéktelen kezekbe;

Társadalmi következmények: A online bírósági eljárásokkal kapcsolatos társadalmi és jogi kérdések merülhetnek fel. Például a tanúk és a felek közötti személyes interakció hiánya, a bírósági tárgyalások hitelességének megkérdőjelezése vagy az etikai normák és hagyományok változása;

Az emberi interakció hiánya: Az online eljárásokkal járó kihívások közé tartozik az emberi interakció hiánya. Az élő bírósági tárgyalások során az arcok olvasása, a testbeszéd és az érzelmek észlelése fontos elemek a döntéshozatalban. Az online platformokon ezek az elemek nehezebben érvényesülhetnek.

Az online bíróság kihívásait és azok megoldását az igazságszolgáltatási rendszereknek és jogalkotóknak figyelembe kell venniük ahhoz, hogy az elektronikus bíróság hatékonyan és

¹⁶⁹⁸ Cons Of Online Court Hearings. resources.immediation.com/7-benefits-of-online-court-hearings-and-4-cons-2/ elérve: 2023.08.01.

¹⁶⁹⁹ The Impact of Video Proceedings on Fairness and Access to Justice in Court. brennancenter.org/our-work/research-reports/impact-video-proceedings-fairness-and-access-justice-court Elérve: 2023.08.02.

igazságosan működjön. A fejlesztések és a megfelelő szabályozás révén az online bírósági eljárások hozzájárulhatnak az igazságszolgáltatás modernizálásához és javításához.

3.1. Jövőbeni kilátások

Az online bíróságok létrehozása már részben valóság és a digitális technológiák térnyerése folyamatosan alakítja az igazságszolgáltatást világszerte. Az online bíróságok létrehozására vonatkozó várható időpontok és folyamatok azonban jelentősen eltérhetnek az országtól, a jogrendszerétől és az adott jogi rendszertől függően.

3.1.1. Digitalizáció és modernizáció egyes országokban

Számos ország és jogrendszer digitalizálja az igazságszolgáltatási folyamatokat, beleértve az online bíróságok bevezetését is. A digitalizáció célja az eljárások hatékonyságának és hozzáférhetőségének javítása, valamint az igazságszolgáltatás modernizálása. Az online bíróságok vagy digitális bírósági megoldások már több országban is működnek vagy tesztelés alatt állnak. Az alábbiakban röviden tekintsük meg, hogy egyes országokba, hogyan alkalmazzák a digitalizációt a bíróságok rendszerében.

Észtország az egyik leginnovatívabb ország a mesterséges intelligencia területén. Ott a mesterséges intelligencia sokkal több, mint egy eszköz, amely segít optimalizálni és javítani az igazságszolgáltatási rendszert. Az ország arra fogad, hogy az MI legyen a bíró, és ne csak az eszköz. A 2019 óta működő „robot” bíró képes kisebb – 7000 eurónál alacsonyabb – pertárgyértékű jogvitákat elbírálni, ilyen módon csökkenteni a bírók és bírósági tisztviselők ügyműködését. A „robot” bírót a szerződéses jogviták területén vezették be, a rendszer úgy működik, hogy a két fél feltölti a szükséges okiratokat, illetve más releváns információkat, és az MI ezek elemzése alapján döntést hoz, amelyet meg lehet támadni egy valós, emberekből álló bíróság előtt. Az észt eset felveti és továbbfejleszti azt az elképzelést, hogy a robotok virtuális bíróként is működhetnek.¹⁷⁰⁰

Kína: 2017-ben indította el az úgynevezett "Internet Courts" (Internetbíróságok) rendszerét, amelyek kifejezetten az online viták és ügyek kezelésére specializálódtak. Az Internetbíróságok olyan ügyeket fogadnak el, amelyek kapcsolódnak az internethez, például az online vásárlásokkal vagy az internetes szerzői jogokkal kapcsolatos vitákat.¹⁷⁰¹

Egyesült Arab Emírségek: Az Egyesült Arab Emírségekben az Abu Dhabi Global Market (ADGM) pénzügyi központban működik az "eCourts" rendszer, amely az elektronikus bíráskodásra fókuszál. Az eCourts lehetővé teszi a jogi dokumentumok elektronikus kezelését és az ügyek online lebonyolítását.¹⁷⁰²

Dél-Korea: a "Digital Court" (Digitális Bíróság) rendszerének bevezetése folyamatban van. A Digitális Bíróság célja az eljárások hatékonyságának növelése és a jogi dokumentumok elektronikus kezelése.¹⁷⁰³

¹⁷⁰⁰ Rana RAJPUT: Can AI Be Fairer Than a Human Judge in the Judicial System? readwrite.com/2020/05/14/can-ai-be-fairer-than-a-human-judge-in-the-judicial-system/

¹⁷⁰¹ CHRONOWSKI Nóra – KÁLMÁN Kinga – SZENTGÁLI-Tóth Boldizsár: Régi keretek, új kihívások: a mesterséges intelligencia prudens bevonása a bírósági munkába és ennek hatása a tisztességes eljáráshoz való jogra. *Glossa Iuridica*, 2021/4., 22. p.

¹⁷⁰² Abu Dhabi Global Market Courts launch their Digital eCourt Platform. adgm.com/media/announcements/abu-dhabi-global-market-courts-launch-their-digital-ecourts-platform Elérve: 2023.08.02.

¹⁷⁰³ The Digitization of Court Processes in African Regional and Subregional Judicial Institutions pp. 4-6. Supreme Court of Korea Starts Working on the Next Electronic Case Filing System. english.etnews.com/20200120200001 Elérve: 2023.08.02.

Hollandia: Hollandiában az "e-Court" néven ismert online bírósági platform működik, amely alternatív megoldást kínál a kisebb értékű viták rendezésére az interneten keresztül.¹⁷⁰⁴

Ezen országokon kívül más államokban is számos kezdeményezés történt az online bírósági rendszerek létrehozása vagy a digitális technológiák bevezetése terén. A fejlett országok és jogi rendszerek általában előremutatóbbak az ilyen típusú technológiai innovációk terén, de a digitalizáció és az elektronikus bíraskodás folyamatosan terjed az egész világon. Érdemes figyelemmel kísérni az aktuális fejleményeket és az egyes országokban történő kezdeményezéseket, hogy megismerjük az online bíróságok fejlődésének legfrissebb állapotát.

Magyarország: Magyarországon még nem működik teljes mértékben MI alapú igazságszolgáltatási rendszer. Azonban fontos megjegyezni, hogy mivel az MI alkalmazása az igazságszolgáltatásban világszerte egyre inkább terjed, Magyarországon is elindulhat a bevezetés folyamata, sőt mi több, szükséges.

Az MI alkalmazásának bevezetése az igazságszolgáltatásban komplex és hosszú folyamat lehet, amely számos lépést és előkészítést igényel. Az első lépés a jogalkotás lehet, ahol megfelelő szabályozásra van szükség az MI alkalmazásával kapcsolatos etikai és adatvédelmi kérdések kezelésére. Az MI technológiák felhasználásának szabályozása az emberi jogok védelmét és az igazságszolgáltatás integritását is biztosítani kell. A technológiai infrastruktúra kiépítését és a rendszerek integrációját is igényli. Az igazságszolgáltatási szervezeteknek fel kell készülniük az adatbázisok digitalizálására, az elektronikus dokumentumok kezelésére és az MI algoritmusok felhasználására. Az alkalmazott MI rendszereknek korszerűnek és megbízhatónak kell lenniük. Az algoritmusoknak pontosnak és objektívnek kell lenniük, hogy ne vezessenek be további előítéleteket vagy diszkriminációt az igazságszolgáltatásba.

Az emberi tényező sem hagyható figyelmen kívül. Az igazságszolgáltatási szakembereknek meg kell tanulniuk, hogyan használják és értelmezzék az MI eredményeket, és hogyan alkalmazzák az emberi megítélést az MI-alapú döntések kiegészítéseként. A jogi szakemberek képzése és tájékoztatása az MI alkalmazásáról elengedhetetlen. Az igazságszolgáltatási szereplőknek meg kell érteniük az MI technológiák működését és korlátait, hogy hatékonyan és felelősségteljesen használhassák azokat.

A mesterséges intelligencia igazságszolgáltatásba való bevezetése hosszú távú folyamat, amely körültekintő tervezést, szakmai együttműködést és a társadalmi elfogadottságot igényel. Az előnyök és a kihívások egyensúlyba hozása elengedhetetlen ahhoz, hogy az MI sikeresen és hatékonyan támogassa az igazságszolgáltatás működését és hozzájáruljon a jogrendszerek fejlődéséhez Magyarországon.

3.2. Online eljárást segítő rendszerek

Az online eljárások terjedése folyamatosan növekszik, és egyre több jogi kérdés rendezhető az interneten keresztül. A közvetlenül online platformokon keresztül megrendezett tárgyalások és jogi viták elterjedése egyre valószínűbb. Az online bíróságok és tárgyalások lebonyolítására számos közvetlen online platform áll rendelkezésre. Az alábbiakban felsorolok néhány közismert és széles körben használt platformot, amelyek lehetővé teszik az online tárgyalásokat:

¹⁷⁰⁴ TWOREK H. - Ó FATHAIGH R. - BRUGGEMAN L. - TENOVE C.: Dispute Resolution and Content Moderation: Fair, Accountable, Independent, Transparent, and Effective. Transatlantic High Level Working Group on Content Moderation Online and Freedom of Expression. 2020. 12. p.

Zoom: A Zoom egy népszerű videokonferencia platform, amely lehetővé teszi a résztvevőknek az online találkozók, tárgyalások és videóhívások megtartását. A Zoom könnyen használható, rugalmas és számos résztvevőt tud egy időben kezelni.¹⁷⁰⁵

Microsoft Teams: A Microsoft Teams egy kollaborációs platform, amely lehetővé teszi a videokonferenciák, beszélgetések és fájlmegosztások közvetlen online lebonyolítását. A Teams sok funkciót kínál, ideértve a képernyőmegosztást és a felhőalapú együttműködést.¹⁷⁰⁶

Cisco Webex: A Cisco Webex egy másik népszerű videokonferencia és online meeting platform, amelyet sokan használnak az online tárgyalások és értekezletek lebonyolítására.¹⁷⁰⁷

Google Meet: A Google Meet egy online videokonferencia szolgáltatás, amelyet a Google vállalat kínál. A Meet lehetővé teszi a résztvevőknek az online találkozók és tárgyalásokat a böngészőből vagy mobilalkalmazásból.¹⁷⁰⁸

GoToMeeting: A GoToMeeting egy megbízható videokonferencia platform, amely lehetővé teszi az online tárgyalásokat és webináriumokat.¹⁷⁰⁹

Adobe Connect: Az Adobe Connect egy online meeting és webinárium platform, amely lehetővé teszi a résztvevőknek az interaktív tárgyalásokat és prezentációkat.¹⁷¹⁰

Jitsi Meet: A Jitsi Meet egy nyílt forráskódú videokonferencia platform, amely ingyenesen használható és lehetővé teszi a résztvevőknek az online találkozók és tárgyalásokat.¹⁷¹¹

Az online tárgyalások lebonyolításához a kiválasztott platformnak megfelelő biztonsági intézkedéseket kell tartalmaznia adatainak védelme érdekében, különösen, ha érzékeny jogi ügyekről vagy információkról van szó. A kiválasztott platformot a tárgyalások típusára és az igényekre szabottan kell kiválasztani, hogy a lehető legjobb online élményt nyújtsa a résztvevőknek.

Az ilyen rendszerek előnyei között szerepel a hatékonyság növelése, az idő és erőforrás megtakarítása, valamint a felhasználói élmény javítása. Az online eljárást segítő rendszerek segítségével az emberek könnyebben és gyorsabban végezhetik el a kívánt feladatokat, miközben csökkenthetik a stresszt és az adminisztratív terheket. Ez azonban magában hordoz néhány kihívást is. Az adatvédelem és a biztonság fontos kérdések, hiszen az online eljárást segítő rendszerek általában személyes vagy érzékeny információkat is kezelnek. Emellett a technológiai korlátok és az emberi beavatkozás szükségessége is befolyásolhatja ezeknek a rendszereknek a hatékonyságát és megbízhatóságát.

3.3. MI alapú eljárást segítő rendszerek

A mesterséges intelligencia a jog világába is egyre jobban beszivárog, ezzel pedig bírók, ügyvédek és más jogi szakemberek munkáját könnyíti meg: a Prometea nevű MI emberi beavatkozás nélkül képes jogi dokumentumok elkészítésére, ráadásul a bírósági ítélettel kapcsolatos javaslatokat is tud tenni a korábbi precedenseket mérlegelve.¹⁷¹²

¹⁷⁰⁵ Wikipedia: Zoom Video Communications

¹⁷⁰⁶ A Microsoft Teams használatának bemutatása. microsoft.com/hu-hu/microsoft-teams/log-in Elérve: 2023.08.07.

¹⁷⁰⁷ Webex videokonferencia és együttműködési lehetőségek. cisco.com/c/en/us/products/conferencing/index.html#~solution Elérve: 2023.08.07.

¹⁷⁰⁸ Mi mindenre jó a Google Meet? apps.google.com/meet/ Elérve: 2023.08.07.

¹⁷⁰⁹ Engaging and collaborative web conferencing. goto.com/meeting Elérve: 2023.08.07.

¹⁷¹⁰ Adobe Connect. adobe.com/products/adobeconnect.html Elérve: 2023.08.07.

¹⁷¹¹ Jitsi Meet. jitsi.org/jitsi-meet/ Elérve: 2023.08.07.

¹⁷¹² This AI Startup Generates Legal Papers Without Lawyers, and Suggests a Ruling bloomberg.com/news/articles/2018-10-26/this-ai-startup-generates-legal-papers-without-lawyers-and-suggests-a-ruling?smid=businessweek-v2#xj4y7vzkg Elérve: 2023.07.31.

3.3.1. Prometea

A *Prometea* egy Argentínában létrehozott prediktív mesterséges intelligencia rendszer, amelyet Buenos Aires város ügyészsége fejlesztett ki. A „felügyelt tanulás” technikája szerint a Prometea a bürokratikus folyamatok exponenciális optimalizálója. A rendszert eleinte úgy hozták létre és vezették be, hogy optimalizálják az igazságszolgáltatást és az igazságszolgáltatási folyamatok exponenciális gyorsítását tűzték ki célul az állampolgárok javára. Később arra is rájöttek, hogy a rendszer által generált előnyök bármely állami szervezeten belül felhasználhatók és alkalmazhatók.¹⁷¹³

A Prometea kezdetben az igazságszolgáltatás optimalizálását szem előtt tartva készült. A cél az volt, hogy az igazságszolgáltatási folyamatokat exponenciálisan racionalizálják az állampolgárok érdekében. Később megjegyezték, hogy az ebből származó előnyöket bármely állami szervezet ki tudja használni. A Prometea kevesebb mint 20 másodpercen belül megjósolta a bírósági döntéseket, 96%-os pontossággal. 1000 lakhatási jogról szóló határozat meghozatalát tette lehetővé mindössze 45 nap alatt; míg hagyományos módszerekkel 174 napig tart. 26 nap alatt 1000 ítéletet hozott ittas vezetők próbaidő felfüggesztéséről. Manuálisan 110 napot vesz igénybe. A naponta több ezer beadványt fogadó kolumbiai alkotmánybíróságban sikerült 96 napról 2 percre csökkenteni a sürgős ügyek kiválasztására szánt időt. A Prometea néhány másodperc alatt beolvassa, elemzi, észleli és javasolja a kiemelten fontos egészségügyi eseteket. Mindezt emberi felügyelet mellett. Az eszköz a dokumentumok létrehozását is automatizálhatja. Így 16 perc alatt 14 dokumentum készülhet el, míg az embernél 2 óra 40 perc. A hatékonyság ebben az esetben 937%-kal nő. Az Amerika-közi Emberi Jogi Bíróságon a Prometea virtuális asszisztensként dolgozik a dokumentumkészítésben. Buenos Aires város anyakönyvi hivatalában 2 hónap alatt 6000 adminisztratív tétel helyesbítését hajtják végre a Prometeával. Ez korábban 8 hónapig tartott. A közbeszerzési szerződések területén a Prometea lehetővé teszi a megvásárolni kívánt áruk árának ellenőrzését. A Prometea-val mindössze 1 perc alatt tudunk specifikációt készíteni, míg a dokumentum manuális elkészítése 2 órát vesz igénybe. A Prometea 99%-kal csökkenti a gépelési hibák számát; és lehetővé teszi az érintett dokumentumok formai szempontjainak kimerítő ellenőrzését.¹⁷¹⁴

3.3.2. Virtuális asszisztensek, chatbotok

A virtuális asszisztensek olyan MI rendszerek, amelyek képesek kommunikálni és interakcióba lépni az emberekkel. Az igazságszolgáltatásban ezek az asszisztensek segíthetnek a jogi kérdések megválaszolásában, jogi tanácsadás nyújtásában, ügyfélkommunikációban vagy akár a bírósági ügyek menedzselésében. A virtuális asszisztensek lehetővé teszik az ügyfelek számára, hogy gyors és egyszerű módon kapjanak jogi információkat vagy segítséget.

Kiterjedt adatbázisok és mesterséges intelligencia-algoritmusok használatával a chatbotok és a virtuális asszisztensek gyorsan lekérhetnek és elemezhetnek jelentős mennyiségű jogi információt. Néhány másodperc alatt hozzáférhetnek az ítélkezési gyakorlathoz, törvényekhez, rendeletekhez és jogi precedensekhez, így az ügyvédek azonnal hozzáférhetnek a vonatkozó ismeretekhez. A jogi dokumentumok elkészítése időigényes lehet. A chatbotok és a virtuális asszisztensek viszont automatizálják ezt a folyamatot sablonok generálásával, dokumentumok formázásával és záradékok javaslatával előre meghatározott paraméterek alapján. Ez csökkenti a dokumentumok elkészítéséhez szükséges időt és erőfeszítést. A chatbotok és a virtuális asszisztensek átalakítják a jogi ágazatot. Bár nem helyettesíthetik az emberi jogászokat, viszont

¹⁷¹³ To consult the implemented projects, the projects in progress and the Prometea concept tests. ialab.com.ar/proyectos-de-impacto/ Elérve: 2023.07.31.

¹⁷¹⁴ Prometea, Artificial Intelligence in the Judicial System of Argentina. medium.com/astec/prometea-artificial-intelligence-in-the-judicial-system-of-argentina-4dfbde079c40 Elérve: 2023.07.31.

jogi szakemberek mellett dolgozhatnak a feladatok automatizálásán, az információszolgáltatáson és az igazságszolgáltatáshoz való hozzáférés javításán. A technológia fejlődésével ezek az eszközök még meghatározóbbá válnak a jogi szolgáltatások jövőjének alakításában.¹⁷¹⁵

Ami a felhasználási lehetőségeket illeti, egy jó chatbot használata kétségtelenül segíthet a veszélyben lévő potenciális áldozatoknak és kirívó bűncselekmények szemtanúinak, például abban, hogy közvetlen és azonnali kapcsolatot létesítsenek a rendőrséggel. Egyszerűen egy gomb megnyomásával vagy egy olyan kulcsszó kimondásával, a chatbotot felveszi a kapcsolatot a biztonsági erőkkel és bizonyos üzenetet bocsát ki (a megfelelő földrajzi elhelyezkedéssel), így minimálisra csökkentve annak lehetőségét, hogy a bűncselekmény lehetséges elkövetői felfedezzék őket. Akár valós idejű információt is gyűjthet egy automatikus kérdés-felelet rendszeren keresztül az adott beszélgetőpartnerrel, amely által a rendőrség minden olyan adatot megkaphat, melyre a leghatékonyabban intézkedhet.¹⁷¹⁶

3.3.3. DoNotPay chatbot

A *DoNotPay* egy jogi szolgáltató chatbot, amelyet a cég gyakran "a világ első robotjogászáként" emleget. Joshua Browder 2015-ben alapította, mely eredetileg egy olyan alkalmazásnak készült, amely megkérdőjelezi a parkolójegyeket. Azóta a program olyan fejlődésen ment keresztül, hogy a fogyasztóvédelemtől a bevándorlási jogokig számos jogi kérdésben tud segíteni. Ezenkívül segít a felhasználóknak a spam elleni küzdelemben, az ingyenes próbaverzióra való feliratkozásban és a próbaidőszak lejártá előtt lemondani, visszatérítést kapni, továbbá lehetőséget ad a felhasználóknak, hogy bepereljék a csalókat. Browder átfogó küldetésének célja a versenyfeltételek kiegyenlítése, valamint a jogi információk és az önszegtés mindenki számára elérhetővé tétele. Végso soron a *DoNotPay* alkalmazás pontosan ezt teszi, és lehetővé teszi a rendszeres fogyasztók számára, hogy felvegyék a harcot a nagyvállalatokkal és politikai szervezetekkel szemben, amelyek egyébként kihasználnák idő- és erőforráshiányukat.¹⁷¹⁷

3.3.4. A jogi chatbotok funkciói és előnyei

Felhasználóbarát kommunikáció: A Jogi chatbotok könnyen kezelhetők és használhatók, mivel olyan interaktív párbeszédet folytatnak, amely hasonlít a valódi emberi beszélgetéshez. Ez lehetővé teszi az ügyfelek számára, hogy egyszerűen és hatékonyan kommunikáljanak a botokkal, anélkül, hogy különleges technikai ismeretekre lenne szükségük.

24 órás elérhetőség: Az MI-alapú chatbotok nem korlátozódnak a munkaidőre, hanem folyamatosan elérhetőek, így az ügyfelek bármikor, akár hétvégén vagy ünnepnapokon is feltehetik a kérdéseiket.

Gyors és pontos válaszok: A Jogi chatbotok gyorsan feldolgozzák az ügyfelek kérdéseit és azonnal válaszolnak rájuk. A szoftvereknek lehetőségük van gyorsan elérni és elemződni a jogi adatbázisokat és információkat, így pontos és releváns válaszokat nyújtanak.

¹⁷¹⁵ The Role Of Chatbots And Virtual Assistants In Legal Services. lex247.com/the-role-of-chatbots-and-virtual-assistants-in-legal-services/ Elérve: 2023.08.01.

¹⁷¹⁶ Artificial Intelligence And Crime Investigation. revistacugc.es/article/view/5912/6468 Elérve: 2023.07.31.

¹⁷¹⁷ What is DoNotPay? producthunt.com/questions/what-is-donotpay Elérve: 2023.07.31. (Lásd bővebben: openaimaster.com/what-is-donotpay-ai/)

Jogtanácsadás és információk megosztása: A Jogi chatbotok segítenek az ügyfeleknek jogi tanácsokat nyújtani és információkat megosztani a különböző jogi témákban, például házasság, válás, öröklés, munkajog, szerződések stb.

Csökkentett adminisztrációs terhek: Az ügyvédek és jogi szakemberek számára a Jogi chatbotok csökkenthetik az adminisztrációs terheket, mivel a botok képesek automatikusan válaszolni a gyakori és alapvető jogi kérdésekre.

Skálázhatóság: A Jogi chatbotok skálázhatók, vagyis egyszerre több ügyféllel is tudnak párhuzamosan kommunikálni, ezáltal javítják az ügyfélszolgálat hatékonyságát.

Fontos megjegyezni, hogy a jogi chatbotoknak megfelelően fel kell készülniük a specifikus jogi szakterületek kezelésére és nem helyettesíthetik teljes mértékben az emberi jogi szakembereket. Az MI-alapú chatbotok használata kiegészítő lehetőséget kínál a jogi szolgáltatásokhoz, és az ügyfelek számára egyszerű és gyors hozzáférést biztosít a jogi információkhoz és tanácsokhoz.¹⁷¹⁸

A fentiekén túl, számos különböző MI alapú eljárást segítő rendszert alkalmaznak az igazságszolgáltatás területén szerte a világon (pl: Lex Machina, ROSS, Predictive Justice, Blue J Legal, Judicata stb.).

3.4. Fejlődés, lépéstartás és aktualizálás

A jogi szabályozás és az online bíróságokra vonatkozó szabványok fejlődnek. Az egyes országok jogalkotói és jogi szakemberei dolgoznak az elektronikus bírászkodásra vonatkozó törvények és szabályozások kidolgozásán. Az online bíróságokra vonatkozó jogi szabályozás az igazságszolgáltatás digitalizációja és az elektronikus bírászkodás területén egyre növekvő fontossággal bír. Az online bíróságok bevezetése és működtetése különböző jogrendszerű országokban eltérő jogi kereteket igényelhet és az adott ország jogszabályai és irányelvei határozzák meg az elektronikus bírászkodásra vonatkozó alapelveket és szabályokat.

Az online bíróságokra vonatkozó jogi szabályozás számos területet érint, többek között: elektronikus bizonyítékok elfogadása, adatvédelem és biztonság, hozzáférés és egyenlő bánásmód, elektronikus aláírások, elektronikus tárgyalások és értekezletek, jogi felelősség és vitarendezés.¹⁷¹⁹

A jogi szabályozásnak a technológiai fejlődéssel és az online bíróságokkal való új kihívásokkal való lépést kell tartania. A digitális technológiák és az MI alkalmazása az igazságszolgáltatásban új kérdéseket vet fel a jogi szabályozás terén. A jogrendszereknek és a jogalkotóknak folyamatosan fel kell készülniük az online bíróságok és az elektronikus bírászkodás körüli változásokra és kihívásokra, hogy a jogrendszerek megfelelően támogassák és szabályozzák ezt a modern megközelítést az igazságszolgáltatásban.

Az új technológiai fejlesztések és az MI alkalmazása az igazságszolgáltatásban további lehetőségeket kínál az online bíróságok terén. Az előrejelzések szerint a technológiai innovációk elősegítik majd az igazságügyi rendszer hatékonyságát és elérhetőségét.

Az alábbiakban néhány példa az új MI technológiai fejlesztésekre az igazságszolgáltatásban:

Pártatlanságot biztosító MI döntéshozatal: Az egyik fontos fejlesztés az MI algoritmusok olyan tervezése, amelyek a lehető leginkább pártatlanok és igazságosak. Az algoritmusoknak a

¹⁷¹⁸ Legal Chatbots For Lawyers. speedlegal.io/post/legal-chatbots-for-lawyers Elérve: 2023.08.02.

¹⁷¹⁹ Regulation Of The European Parliament And Of The Council.

eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/HTML/?uri=CELEX:52021PC0759

döntéseik meghozatalakor minimalizálniuk kell az emberi előítéletek hatását és egyenlő esélyeket kell biztosítaniuk minden érintett fél számára.¹⁷²⁰

Jogi előrejelzés: Az MI használatával az igazságszolgáltatási rendszerek előrejelző elemzéseket végezhetnek az ügyek lehetséges kimeneteléről. Az előrejelző modellek segíthetnek az ügyvédeknek és a bírácoknak az ügyek eredményeinek jobb előrebecslésében és az optimális jogi stratégiák kialakításában.¹⁷²¹

Érvek azonosítása és elemzése: Az MI-alapú rendszerek képesek lehetnek az érvek azonosítására és elemzésére a bírósági dokumentumokban és az ügyvédi nyilatkozatokban. Ez segítheti az ügyvédeket az erősebb érvek felismerésében és az ügyek jobb előkészítésében.¹⁷²²

Jogesetek kutatása: Az ügyvédek és jogi szakemberek a mesterséges intelligencia segítségével hatékonyabban tudnak keresni és elemzni jogeseteket, precedens döntéseket és jogi dokumentumokat. Az MI képes lehet az információk gyors feldolgozására és releváns tartalmak azonosítására a jogi kutatáshoz.¹⁷²³

Virtuális bíróság és mediáció: Az MI és a VR (virtuális valóság) technológia lehetővé teszi a virtuális bíróságok és mediációs platformok létrehozását. Ez lehetővé teszi az online bírósági eljárások és tárgyalások még valóságosabb és interaktívabb élményét.¹⁷²⁴

Összességében az online bíróságok bevezetése az igazságszolgáltatás digitalizációjának egyik kulcsfontosságú lépése. Az online bíróságok lehetővé teszik az igazságszolgáltatás modernizálását, az eljárások hatékonyságának növelését és az igazságszolgáltatási rendszerek hozzáférhetőségének javítását. Azonban az online bíróságokkal kapcsolatos döntések és bevezetés során számos előny, hátrány és kihívás figyelembevételére van szükség.

Előnyei közé tartozik a hozzáférhetőség és kényelem növelése, hiszen az ügyfelek és jogi szereplők távolról is részt vehetnek az eljárásokon és tárgyalásokon, ezáltal időt és költségeket takarítva meg. Az online bíróságok gyorsabb és hatékonyabb eljárásokat eredményezhetnek, ami időmegtakarítást és csökkentett adminisztratív költségeket eredményez. A globalitás lehetőséget ad arra, hogy olyan ügyekben is részt vegyünk, amelyek távoli országokban zajlanak, így elősegítve a nemzetközi igazságszolgáltatást.

Azonban az online bíróságok bevezetésével kapcsolatos kihívások is jelentősek. Az adatvédelem és az adatbiztonság biztosítása kritikus, mivel érzékeny jogi információk és személyes adatok kerülhetnek kezelésre az online platformokon. A technikai problémák és a lehetséges meghibásodások hatással lehetnek az eljárásokra és az ügyek menetére, ezért megbízható és stabil rendszerek kialakítására van szükség. Emellett az online bíróságok lehetnek kevésbé személyesek és csökkenthetik az emberi kapcsolatokat a felek és a bíróság között.

A jogbiztonság és az online bíróságok elfogadása néhány jogrendszerben hosszabb időt vehet igénybe, mivel az új technológia bevezetése és elfogadása fokozatos változást igényel a hagyományos bírósági eljárásokhoz képest. Az online bíróságokhoz való jogosultság és megfelelő technikai képességek biztosítása minden résztvevő számára kihívás lehet, különösen azoknak az embereknek, akik kevésbé jártasak az informatikai technológiákban.

¹⁷²⁰ Creating Fair and Unbiased Artificial Intelligence. uopeople.edu/blog/creating-fair-and-unbiased-artificial-intelligence/ Elérve: 2023.08.02.

¹⁷²¹ Predictive Justice: Using Ai For Justice

¹⁷²² Teresa PHELPS - Kevin ASHLEY: Alexa, Write a Memo”: The Promise and Challenges of AI and Legal Writing. *Legal Writing*, 2022/2. p. 329

¹⁷²³ What is AI and How Can Law Firms Use it? clio.com/resources/ai-for-lawyers/lawyer-ai/ Elérve: 2023.08.02.

¹⁷²⁴ S'pore may build virtual dispute resolution platform in the metaverse: Edwin Tong. straitstimes.com/tech/tech-news/spore-may-build-virtual-dispute-resolution-platform-in-the-metaverse-edwin-tong Elérve: 2023.08.02.

Az online bíróságok potenciálisan sok előnnyel járnak az igazságszolgáltatásban, de a folyamat során figyelembe kell venni a jogi rendszerek és a résztvevők igényeit, valamint gondoskodni kell az adatvédelemről, a biztonságról és az emberi jogok tiszteletben tartásáról. Az online bíróságok lehetőséget kínálnak az igazságszolgáltatás modernizálására és hatékonyságának javítására, ami hozzájárulhat a jogrendszerek jobb hozzáférhetőségéhez és az igazságügyi folyamatok fejlődéséhez.

4. AZ MI HATÁSAI AZ IGAZSÁGSZOLGÁLTATÁS EGYÉB TERÜLETÉN

A mesterséges intelligencia már csaknem minden szektorba eljutott és örökre megváltoztathatja az igazságszolgáltatás világát is, azonban az ember helyett döntő - és már konkrét ítéletet is hozó gépek komoly kockázatot jelenthetnek, ha nem megfelelően használjuk őket a jövőben. A digitalizáció fénykorában a mesterséges intelligencia megjelenése számos terület működését változtatja meg. A bűnüldöző szervek is széles körben használnak mesterséges intelligenciával vagy azzal kapcsolatos rendszereket, de ezen eszközök közül sok nem kifejezetten bűnüldözési kontextusban készült.

Erre reflektálva Jürgen Stock, az INTERPOL főtitkára a következőket mondta: "A mesterséges intelligencia tagadhatatlanul megváltoztatja a bűnözők és a bűnüldöző szervek számára egyaránt. Elengedhetetlen azonban, hogy az új technológiai korszakra való átállást megbízható, jogszerű és felelősségteljes módon, világos, pragmatikus és mindenekelőtt hasznos utat biztosítva valósítsuk meg."

Ennek érdekében, az INTERPOL és az ENSZ Interregionális Bűnügyi és Igazságügyi Kutatóintézete (UNICRI) 2023. június 8-án bemutatta a globális bűnüldözési közösség képviselőinek részvételével az INTERPOL szingapúri rendőrtudományi kongresszusán az "Eszköztár a felelősségteljes AI-innovációhoz a bűnüldözésben" című gyakorlati útmutatót, amely a bűnüldöző szervek számára nyújt gyakorlati útmutatást az AI felelősségteljes fejlesztéséhez és alkalmazásához, az emberi jogok és az etikai elvek tiszteletben tartása mellett.¹⁷²⁵

A mesterséges intelligencia hatását a közbiztonságban és a büntető igazságszolgáltatásban egyaránt érzékeljük. Jelen van a közlekedésbiztonsági rendszerektől a bűnügyi előrejelzésekig vagy a bűnözési minták felismeréséig. Tekintsük át röviden néhány ilyen rendszert.

4.1. Bűnüldözést segítő rendszerek

A mesterséges intelligencia büntető igazságszolgáltatási funkcióinak nagy része a mintafelismerés használatán alapul. A bűnözői tevékenységek észlelésére, előrejelzésére, ugyanakkor számos más felhasználási mód van, többek között az alábbiak.

Digitális elemzés. A bűnüldözés különösen a mesterséges intelligenciát használja videó- és képelemzésen keresztül. A jelenlegi technológia lehetővé teszi a rendőrségnek, hogy túllépjen az emberek és tárgyak azonosításán. Lehetővé teszi számukra, hogy felderítsék az összetett baleseti és bűncselekményi helyszíneket – folyamatban és utólag egyaránt. A közelmúlt technológiai fejlődése azt a képességet is eredményezte, hogy javítani lehet az egyén rossz képminőségén, segítve az arc jobb felismerhetőségét.¹⁷²⁶

DNS-elemzés. Az 1980-as évek végén történt bevezetése óta a kriminalisztikai DNS-bizonyítékok megváltoztatták a büntető igazságszolgáltatás világát.¹⁷²⁷ A mai DNS-elemzés mögött meghúzódó tudomány és pontosság korábban elképzelhetetlen volt, aminek nagy köze van a mesterséges intelligencia használatához.¹⁷²⁸ Manapság a mesterséges intelligencia lehetővé teszi az igazságügyi laboratóriumok számára, hogy „olyan alacsony szintű, leromlott

¹⁷²⁵ A Belügyminisztérium Szakmai, Tudományos Hírportálja: Az INTERPOL és az UNICRI tervet ad ki a mesterséges intelligencia bűnüldözés általi felelősségteljes alkalmazásáról. belugyiszemle.hu/hu/node/4116

¹⁷²⁶ How Will Artificial Intelligence Affect Policing and Law Enforcement? aplusinfo.com/blog/artificial-intelligence-ai-and-policing/ Elérve: 2023.08.01.

¹⁷²⁷ Henry ERLICH - Eric STOVER - Thomas J. WHITE: Introduction In Henry ERLICH - Eric STOVER - Thomas J. WHITE (szerk.): Silent Witness., Oxford University Press, 2020. academic.oup.com/book/33504/chapter-abstract/287809282?redirectedFrom=fulltext Elérve: 2023.08.01.

¹⁷²⁸ The Rise of Tech-E-Sciences: A Look at the Pioneering Research Revolutionizing the Modern World. utilitiesone.com/the-rise-of-tech-e-sciences-a-look-at-the-pioneering-research-revolutionizing-the-modern-world Elérve: 2023.08.01.

vagy más módon életképtelen DNS-bizonyítékokat fedezzenek fel és dolgozzanak fel, amelyeket korábban nem lehetett volna felhasználni”.

Lövés felismerése. A kutatólaboratóriumok, mesterséges intelligencia-algoritmusokat használnak a lövésminta azonosításához, hogy megkülönböztessék a torkolatból érkező robbanásokat, meghatározzák az időzítést, lövéseket rendeljenek hozzá bizonyos lőfegyverekhez és megbecsülik az azonosítási valószínűségeket. Ezen túlmenően, a lövéseket azonosítani és pontosan kijelölni képes mesterséges intelligencia érzékelők telepíthetők az önkormányzati infrastruktúrákba, például épületekbe és utcai lámpákba. Ezek az érzékelők, amelyek rögzítik a lövések időpontját és hangját, segítenek a lövöldöző helyének meghatározásában, lehetővé teszik, hogy a rendőrség felszólítás nélkül érkezzen a helyszínre.¹⁷²⁹

Bűnmegelőzés. A több évtizedes kifinomult bűnügyi adatok az új technológiákkal együtt lehetővé teszik a bűnüldöző szervek számára, hogy összegyűjtsék és értelmezzék a „pénzügyi nyilvántartásokban, térinformatikai képekben, térfigyelő kamerák felvételeiben, közösségimédia-adatokban, nyilvános feljegyzésekben, hírfolyamokban és sok más nyílt és védett tulajdonban lévő összefüggéseket és mintákat, forrásokat, hogy jobban megértsük a bűnözési mintákat. Az idő, a hely és a demográfiai sajátosságok jobb megértése lehetővé teszi az ügynökségek számára, hogy jobban el tudják osztani szűkös erőforrásaikat. A bűnözés jelentősen csökkenthető, ha módosítják, mikor, hol és hogyan telepítsek a személyzetet és az eszközöket.¹⁷³⁰

Bírósági eljárások. A mesterséges intelligencia használata nem kevésbé elterjedt a tárgyalóteremben. A bíróságok világszerte az MI-t használják a túlterhelt bírósági iratok nyomásának leküzdésére, a jogi adatok elemzésére és az ítélethozatalra vonatkozó ajánlások megfogalmazására. A kutatók „olyan számítógépes programokat terveznek, amelyek jogi érvelést végeznek és segítséget nyújtanak az ügyvédeknek a jogi problémák megoldásában”, hogy növeljék a jogszabályi értelmezés sebességét, minőségét és specifikusságát. A bírák már használják az MI-eszközöket, hogy döntéseket hozzanak az óvadékról, a büntetés kiszabásáról és még arról is, hogy a tárgyalásra váró gyanúsítottakat be kell-e zárni vagy szabadon kell bocsátani.¹⁷³¹

A mesterséges intelligencia alkalmazása az igazságszolgáltatásban valószínűleg nem lassul. A meglévő technológiák fejlesztése és újak felfedezése révén a mesterséges intelligencia valószínűleg alakítani fogja az emberek és az igazságszolgáltatási rendszer közötti interakciót a 21. század során.

A büntető igazságszolgáltatásban az automatizált objektum- a tevékenységészlelés drónok és műholdképalkotás révén elért fejlődés, jelentősen befolyásolja a bűnüldöző szervek azon képességét, hogy mozgás- és mintaelemzés révén felismerjék és megelőzzék a bűncselekményeket. Az integrált arcfelismerés – az egyének több helyen, több kamerán keresztül történő észlelésére használt technológia – segíti a nyomozókat a gyanúsított azonosításában. A drónok és a robottechnológia arra is lehetőséget kínál, hogy a bűnüldöző szerveket valós időben kontextus- és helyzetfelismeréssel látják el.

Ezenkívül, mivel a kortárs polgárok lényegesen több személyes információt kínálnak a tömegeknek, a közösségi médián és hasonló oldalakon keresztül, a büntető igazságszolgáltatási szakemberek olyan információkkal rendelkeznek rólunk, amelyekkel nem rendelkeztek

¹⁷²⁹ Artificial Intelligence in Criminal Justice: Gunshot Recognition
mastersinai.org/industries/criminal-justice/ Elérve: 2023.08.01.

¹⁷³⁰ Artificial Intelligence in Criminal Justice: Crime Prevention
mastersinai.org/industries/criminal-justice/ Elérve: 2023.08.01.

¹⁷³¹ Artificial Intelligence in Criminal Justice: Judicial Proceedings
mastersinai.org/industries/criminal-justice/ Elérve: 2023.08.01.

elődeinkről. Ezek az adatok a mesterséges intelligencia segítségével segítik a bűnüldözést olyan bűncselekmények felderítésében, amelyek egyébként korábban felderíthetetlenek lettek volna.

4.2. Adatelemzési és adatbázis-kezelő rendszerek

Az adatelemzés és az adatbázis-kezelés területén az MI rendszerek képesek nagy adatmennyiségek feldolgozására és elemzésére. Ez lehetővé teszi a jogászoknak és bírának, hogy gyorsabban és hatékonyabban keressenek releváns információkat jogi precedensekben, bírósági döntésekben vagy jogszabályokban. Az ilyen rendszerek képesek automatizálni a dokumentumok kategorizálását és címkézését, valamint segítenek az adatok elemzésében és összekapcsolásában.

4.2.1. Természetes nyelvfeldolgozás (Natural Language Processing, NLP)

A természetes nyelvfeldolgozás az MI olyan ága, amely lehetővé teszi a gépek számára a humán nyelv megértését és feldolgozását. Az NLP alkalmazása az igazságszolgáltatásban számos területet érint. Az MI rendszerek képesek az ügyvédi dokumentumok és jogi iratok automatikus elemzésére, a jogi szövegek összefoglalására, jogi kérdések megválaszolására, valamint az ügyfelekkel való kommunikációra. Az NLP rendszerek lehetővé teszik a jogi információk gyorsabb elérését és feldolgozását, valamint a jogi kommunikáció hatékonyabbá tételét.

Az NLP talán legnagyobb ígérete az, hogy képes a jogi fogalmakat a nagyközönség számára hozzáférhetővé tenni. A számítógép funkcióinak minősége a működéséhez szükséges kód minőségének közvetlen eredménye. Az NLP megváltoztatja ezt az egyenletet. Az NLP képes bonyolult szövegeket feldolgozni, és könnyebben hozzáférhető kifejezésekkel alakítani. Lehetővé teszi azok számára, akik nem ismerik a jogi területeket, a szakszargont vagy a problémákat, hogy jó minőségű jogi információkat szerezzenek a köznyelv használatával végzett kereséssel. Ennek nyilvánvaló következményei vannak az önképviselőtű peres felek növekvő tömegére és másokra, akik egy bonyolult jogrendszerben jogi szakember segítségével nélkül navigálnak.¹⁷³²

Az MI fejlődése lehetővé teszi tehát a jobb nyelvi és beszédfelismerő rendszerek kifejlesztését. Az MI rendszerek képesek lesznek pontosan értelmezni és feldolgozni a jogi dokumentumokat, iratokat és tanúvallomásokat. Ez javíthatja a jogi kommunikációt, segítve a jogászokat és bírakat az információk megértésében és az érvek elemzésében.

4.2.2. Hang- és képfelismerés

Az MI alkalmazása a hang- és képfelismerés területén számos lehetőséget rejt. Az igazságszolgáltatásban az ilyen rendszerek képesek a beszélt szöveg automatikus átalakítására, azaz írott szöveggé alakítására, ami előnyt jelent a bírósági tárgyalások, meghallgatások vagy rendőrségi vallomások esetében. Az MI képes azonosítani és kategorizálni a bűnügyi bizonyítékokat, például az arcokat vagy az autók rendszámait, ezáltal támogatva a nyomozási és az azonosítási folyamatokat.

Arcfelismerés – egy olyan technológia, amely mesterséges intelligencia segítségével lehetővé teszi az emberek azonosítását vagy személyazonosságának igazolását arcuk formái, arányai és jellemzői alapján. Ami a felhasználási lehetőségeket illeti, egy jó arcfelismerő mesterséges intelligencia rendszer segíthet azonosítani vagy ellenőrizni bizonyos bűnözők jelenlétét

¹⁷³² Natural Language Processing and Access to Justice. myopencourt.org/natural-language-processing-and-access-to-justice/ Elérve: 2023.07.31.

bizonyos helyeken és akár helyettesítheti (vagy kiegészítheti) például a jelenlegi felállási folyamatot. Sőt, már léteznek olyan alkalmazások, amelyek lehetővé teszik a gyanúsított profiljának egy egyszerű fényképből percek alatt történő összeállítását (például a Clearview, bár sok vita van a használatával kapcsolatban¹⁷³³); Kínában pedig például már széles körben elterjedt az úgynevezett „okosszemüveg” rendőrök általi használata – amelyek beépített arcfelismerő rendszerrel rendelkeznek, amely képes valós időben azonosítani a kiemelkedő rendőri körözéssel rendelkező polgárokat járőrözés közben¹⁷³⁴, amely rendkívül hatékony lehet többek között az elfogatóparancsokkal rendelkező személyek felkutatásában.

Másrészt az arcfelismerő rendszerek videó megfigyelő kamerákba történő beépítésével észlelhető lenne az óvintézkedések vagy tiltó büntetés hatálya alá tartozó személyek bizonyos nyilvános helyekre (pl. metróba, városba stb.) való belépése. közeledéstől/belépéstől – és akár közvetlen figyelmeztetés is küldhető a biztonsági erőknek –, és ez természetesen nem csak az óvintézkedések vagy büntetés megszegésével járó bűncselekmények (és egyéb kapcsolódó bűncselekmények) megelőzését segítené, hanem nagyban megkönnyítené az ilyen bűncselekmények kivizsgálása abban az esetben, ha azokat elkövetnék. Sok más felhasználás mellett az arcfelismerő technológiát is fellehetne használni az igazságügyi orvosok a holttestek azonosítására koponya-arc-szuperpozíciós technikák segítségével, ami nagy segítséget jelenthet az áldozatok azonosításában, például bonyolultabb esetekben.¹⁷³⁵

Hangfelismerés – egy olyan technológia, amely lehetővé teszi az emberek azonosítását vagy azonosítását beszédükön keresztül, MI segítségével.¹⁷³⁶ Ami a lehetséges felhasználási területeket illeti, a jó hangfelismerő mesterséges intelligencia rendszer alkalmazása segíthet azonosítani a lehallgatott telefonbeszélgetés során beszélgetést folytató ismeretlen személyeket, valamint ellenőrizni, hogy a felvételen szereplő hang egy bizonyos, a nyomozás szempontjából releváns személyhez tartozik-e vagy sem. pl. a fenyegetés feltételezett elkövetője), hogy néhány példát említsék.¹⁷³⁷

4.2.3. Law Enforcement Media Analytics (LEMA)

A Micro Focus nemrég kialakított egy rendszert kifejezetten a bűnüldöző szervek és igazságügyi hatóságok részére, amely a mesterséges intelligenciát és gépi tanulást használó technológiát alkalmazza. Az eszköz a Law Enforcement Media Analysis (LEMA) nevet kapta, mely egy digitális kriminalisztikai elemző rendszer video- és képi bizonyítékokat feldolgozó szervezetek számára, akiknek azonosítaniuk, kivonatolniuk és kezelniük kell a személy, tárgy, hely és esemény tényeit a nyomozás során. A LEMA lehetővé teszi a nyomozók számára, hogy ezen tények alapján elemezzék a videókat és képeket egy sor automatizált, bővíthető elemzés segítségével, emberi felügyelet mellett a megfelelő ellenőrzés és elszámoltathatóság biztosítása érdekében. Ez hatékonyabbá teszi a nyomozókat, több bizonyíték feldolgozását teszi lehetővé, és lerövidíti a nyomozási időt.

¹⁷³³ Többek között lásd a La Vanguardiában 2022. május 25-én megjelent történetet. „Clearview AI: nem szabad brit állampolgárok portréit eladni az adatbázisában”. Elérve: 2023.07.31.

lavanguardia.com/tecnologia/actualidad/20220525/8288861/golpe-realidad-clearview-ai-podra-extraer-vender-rostros-britanicos-pmv.html És a The New York Timesban 2020. január 20-án megjelent sztori is. „A rejtélyes cég, amely véget vethet az általunk ismert magánéletnek.” nytimes.com/es/2020/01/20/espanol/negocios/clearview-reconocimiento-facial.html

¹⁷³⁴ Lásd a The Wall Street Journalban 2018. február 7-én megjelent történetet. „A kínai rendőrség arcfelismerő szemüveget ad a Surveillance Arsenalhoz”. Elérve: 2023.07.31. [wsj.com/articles/chinese-police-go-robocop-with-facial-recognition-glasses-1518004353](https://www.wsj.com/articles/chinese-police-go-robocop-with-facial-recognition-glasses-1518004353)

¹⁷³⁵ Artificial Intelligence And Crime Investigation revistacugc.es/article/view/5912/6468 Elérve: 2023.07.31.

¹⁷³⁶ What is Voice Recognition? verbit.ai/what-is-voice-recognition-used-for-and-how-does-it-work/ Elérve: 2023.08.01.

¹⁷³⁷ Voice recognition vs. speech recognition: The difference and why they matter. verbit.ai/voice-recognition-vs-speech-recognition-the-difference-and-why-they-matter/ Elérve: 2023.08.01.

4.3. Előrejelző analitikai rendszerek

Az előrejelző analitikai rendszerek az MI olyan formái, amelyek képesek a múltbeli adatok alapján előrejelzéseket tenni a jövőbeni eseményekről.¹⁷³⁸ Az ilyen rendszerek segíthetnek a bírósági döntések előkészítésében, például a büntetési mérték vagy az elmarasztalás valószínűségének meghatározásában. Az előrejelző analitikai rendszerek segítségével a bírák és jogászok objektív és adatalapú információkhoz juthatnak a döntéseik meghozatalához.

Előnyök: A prediktív analitika ebben az összefüggésben a hasonló vagy releváns ítélkezési gyakorlat azonosításának, elemzésének, a történelmi érvek érvényességének értékelésének, új érvek kidolgozásának és a jövőbeli ügyek kimenetelének előrejelzésének folyamatát jelenti a mögöttes minták alapján. A nagy mennyiségű ügyek feldolgozása hosszú időt vesznek igénybe, ezáltal óriási terhet ró az igazságszolgáltatásra, így a jogi szakemberek munkáját is megnöveli. A prediktív elemzés alkalmazása a bírósági döntéshozatalban megkönnyítheti az ügyek mennyiségének jobb kezelését.¹⁷³⁹

A számítógépes tudásasszisztens formájában nyújtott megbízható jogi döntéstámogatás lehetővé teheti a jogi szakemberek számára, hogy rövidebb idő alatt jobb érveket állítsanak fel, különösen, ha vizuális adatmegjelenítési felületekkel kombinálják, amelyek lehetővé teszik érveik pontosabb magyarázatát, az ügyfelek számára. Ezen túlmenően, ha a jogi szakemberek képesek elemezni a tipikus tárgyalási hosszt és/vagy bizonyos típusú ügyekhez kapcsolódó odaítélési szinteket, az segíthet bizonyosságot nyújtani az előzetes árképzéssel kapcsolatban, és ezáltal jobban kezelheti az ügyfelek elvárásait az ügy kezdetén.

4.3.1. Prediktív analitika

A prediktív analitika fontos szerepet játszhat a jogállamiság fenntartásában azáltal, hogy javítja az általános kiszámíthatóságot – még a laikusok számára is biztosítva a kulcsfontosságú jogelvek megértését. Ez megkönnyítheti az igazságszolgáltatáshoz való hozzáférés javítását és talán még az igazságszolgáltatási rendszerbe vetett bizalom javítását is. Bár vitatható, hogy ez csökkentené-e a jogviták számát, legalábbis javítania kell bizonyos döntéstípusoknál a kiszámíthatóságot és a pontosságot, ami a korai rendezés fokozódása miatt végül csökkentheti a bíróságok terheit.¹⁷⁴⁰

A bűnismétlés előrejelzése büntetőügyekben a mesterséges intelligencia használatának egyik gyakorlati példája az Egyesült Államokból. Ezt az eszközt, a Correctional Offender Management Profiling for Alternative Sanctions (COMPAS) a gyakorlatban egyes államok egyesült államokbeli büntetőbírái használják a vádlottak vagy elítéltek visszaesési kockázatának felmérésekor, az előzetes letartóztatásról, büntetés kiszabásáról vagy korai szabadlábra helyezéséről szóló határozatok meghozatalakor. Azok, akik támogatják az olyan eszközök használatát, mint a COMPAS, azt mondják, hogy csökkentik a fogvatartottak számát, mert az eszközök objektívebbé teszik a bűnismétlés kockázatának felmérését. Az Egyesült Államokban sokkal több embert tartanak fogva, mint bármely más országban és ezt több okból is nemkívánatosnak tartják.¹⁷⁴¹ A COMPAS a bűnügyi nyilvántartásból és egy 137 kérdésből álló kérdőívből származó adatokat használ, köztük olyan kérdéseket, mint például: „Lophat-e valaki, aki éhes? Egyáltalán nem értek egyet, nem értek egyet stb.”. Az eszköznek azonban

¹⁷³⁸ What is predictive analytics? ibm.com/topics/predictive-analytics Elérve: 2023.08.01.

¹⁷³⁹ Reliable legal decision support, through the use of predictive analytics, could enable legal professionals to build better arguments. [linkedin.com/pulse/reliable-legal-decision-support-through-use-predictive-adams](https://www.linkedin.com/pulse/reliable-legal-decision-support-through-use-predictive-adams) Elérve: 2023.08.01.

¹⁷⁴⁰ Celia Pienaar: Machine Learning in Predictive Analytics on Judicial Decision-Making

¹⁷⁴¹ Institute for Crime and Justice Policy Research World Prison Brief, prisonstudies.org Elérve: 2023.08.02.

vannak hibái. A múltból származó adatok felhasználásával szisztematikusan túlbecsüli az afroamerikai vádlottak visszaesését a kaukázusi amerikaiakhoz képest.¹⁷⁴²

Az információk azt hivatottak jelezni, hogy a vádlottak nem jelentenek kockázatot, ezért nem kell őket őrizetbe venni. Az eszközt használó bírák azonban valójában több embert vesznek őrizetbe, mint korábban.¹⁷⁴³

Az itt felsorolt MI fajták csak néhány példa a sok közül és a mesterséges intelligencia fejlődése folyamatos. Az újabb technológiai fejlesztések és kutatások lehetővé teszik, hogy egyre specifikusabb és hatékonyabb rendszereket alkalmazzanak az igazságszolgáltatásban. Várhatóan, a jövőben további innovációkra és a jogi szektor specifikus igényeinek kielégítésére számíthatunk az MI területén. Az MI szerepe a jövőben tovább fog növekedni és számos új lehetőséget hoz majd magával.

¹⁷⁴² A. D. (Dory) REILING: Courts and Artificial Intelligence. *The International Journal for Court Administration*, 2020/2. <https://iacajournal.org/articles/10.36745/ijca.343#n13> Elérve: 2023.08.02.

¹⁷⁴³ Julia ANGWIN - Jeff LARSON - Surya MATTU - Lauren KIRCHNER: Machine Bias. 2016. május 23. propublica.org/article/machine-bias-risk-assessments-in-criminal-sentencing

5. A MESTERSÉGES INTELLIGENCIA KIHÍVÁSAI AZ IGAZSÁGSZOLGÁLTATÁSBAN

A bíróságok és a bírák számára mind az információs technológia (IT), mind a mesterséges intelligencia új lehetőségeket kínál, ugyanakkor jelentős új kihívásokat is jelent. A legfontosabb kihívás az igazságszolgáltatás irányítása. A kormányzást, a döntések meghozatalának módját és azt, hogy kik, főként két tényező határozza meg: a bírói függetlenség és az ügyek feldolgozása. Az igazságszolgáltatás a bírói függetlenségre törekszik. Bár az eljárások országoként eltérőek, a legtöbb esetben az irányítási mechanizmusok teret engednek az egyes bírúknak, hogy az ügyek érdemében döntsenek. A bírói testületek ügyeket dolgoznak fel, így ők is főként termelő szervezetek, mivel azon dolgoznak, hogy a bírósági ügyeket a lehető leghatékonyabban dolgozzák fel. Mindkét elem csökkenti az innovációs lehetőségeket.

Nem az informatikai fejlesztés a legnehezebb kérdés. A legnehezebb kérdés az irányítás: a munkafolyamatok megváltoztatása és a digitális eljárások bevezetése, erős innovációra irányuló döntéshozatali folyamatokat igényel. A legtöbb igazságszolgáltatás termelő szervezetnek készült: ügyeket dolgoz fel. A digitális átálláshoz ezt az irányítási beállítást meg kell változtatni.¹⁷⁴⁴

A mesterséges intelligencia felelősségteljes, az Emberi Jogok Európai Egyezményének és a Személyes Adatok Védelméről szóló Egyezménynek megfelelő felhasználásának biztosítása érdekében, a jogalkalmazás kiszámíthatóságának és a bírósági döntések következetességének elősegítése érdekében, ill. a diszkrimináció megelőzése érdekében az Európai Bizottság az Igazságszolgáltatás Hatékonyságáért (CEPEJ) úgy döntött, hogy kidolgozza a mesterséges intelligencia igazságszolgáltatásban való felhasználásának etikai alapelveit.¹⁷⁴⁵

2018 júniusában a CEPEJ ülést tartott bírósági informatikai szakértőkkel, jogi szakértőkkel és szakértőkkel a mesterséges intelligencia megjelenésének antropológiai és filozófiai vonatkozásairól. A CEPEJ felmérést is végzett a mesterséges intelligencia igazságszolgáltatási használatának helyzetéről, amely kimutatta, hogy ez a használat még mindig nagyon alacsony. A szakértők jelentéseket készítettek a működési jellemzőkről, a jogi érvelésről, az adatvédelemről és a "prediktív" igazságszolgáltatási eszközökről, amelyeket a zárójelentések mellékletként tartalmaznak.

A végleges dokumentumban szereplő öt alapelv a következő:

- Az alapvető emberi jogok tiszteletben tartása
- A megkülönböztetésmentesség
- Minőség és biztonság
- Átláthatóság, pártatlanság és tisztesség
- "Felhasználói ellenőrzés alatt"¹⁷⁴⁶

Az etikai alapelvek ezért új kihívások elé állítják az igazságszolgáltatást. Az alapelveket operacionalizálni kell, mind a szabályozásokban, mind a szervezetekben. Ez nagy kihívást jelent majd az igazságszolgáltatás és különösen az irányítási rendszerek számára. Az igazságszolgáltatásoknak meg kell védeniük saját adataik és információs rendszereik

¹⁷⁴⁴ Dory Reiling: IT and AI: New Challenges for Judiciaries. unodc.org/dohadeclaration/en/news/2020/12/it-and-ai-new-challenges-for-judiciaries.html Elérve: 2023.08.02.

¹⁷⁴⁵ European Ethical Charter On The Use Of Artificial Intelligence In Judicial Systems And Their Environment

¹⁷⁴⁶ CEPEJ European Ethical Charter on the use of artificial intelligence (AI) in judicial systems and their environment. coe.int/en/web/cepej/cepej-european-ethical-charter-on-the-use-of-artificial-intelligence-ai-in-judicial-systems-and-their-environment Elérve: 2023.08.02.

integritását. A digitalizálás számos előnnyel jár, de az átállás kihívásokat is jelent, beleértve azt is, hogyan lehet a legjobban betartani a nemzetközi etikai normákat.

Az MI alkalmazásának igazságszolgáltatásban számos kihívással kell szembenéznie. Ezek a kihívások az etikai, jogi, technikai és társadalmi területeken jelentkeznek, melyek fontosak a rendszer megbízhatósága, átláthatósága és elfogadottsága szempontjából. Az alábbiakban bemutatok néhány központi kihívást, amelyeket figyelembe kell venni az MI alkalmazásakor az igazságszolgáltatásban.

5.1. Etikai kihívások

Az MI alkalmazásának etikai kihívásai közé tartozik az igazságosság és a tárgyilagosság kérdése. Az MI rendszerek hozhatnak torzított vagy előítéletes döntéseket, amelyek megerősíthetik a társadalmi egyenlőtlenségeket. Az MI rendszerek működésében rejlő legnagyobb veszély az előítéletek és a diszkrimináció reprodukálása vagy megerősítése. Az algoritmusok csak azokra a mintákra és adatokra támaszkodnak, amelyekkel tanítják őket, és ha ezek a tanító adatok előítéleteket tartalmaznak, az MI rendszer reprodukálhatja ezeket az előítéleteket. Ez diszkriminatív vagy igazságtalan döntésekhez vezethet, amelyek rontják a társadalmi igazságosságot és sérthetik az emberi jogokat. Az adatok hibái vagy előítéletei, valamint a korlátozott adatok diverzitása eredményezheti a diszkrimináció vagy a faji előítélet erősödését. Az etikai kódexek és szabályozások kidolgozása és betartása fontos ahhoz, hogy az MI alkalmazása tisztességes és elfogadható legyen. A bírák az erkölcsi és etikai normákat is figyelembe veszik a döntéseikben és az emberi jogok, a társadalmi igazságosság és az esélyegyenlőség védelme is szerepet játszik az igazságszolgáltatásban. Egy gépnek vagy MI rendszernek nem lehet ugyanaz a fokú erkölcsi érzékenysége és etikai tudatossága, mint egy embernek.¹⁷⁴⁷

5.2. Jogszabályi kihívások

Az MI alkalmazása az igazságszolgáltatásban számos jogszabályi kérdést vet fel. A jogi rendszereknek rugalmasnak kell lenniük, hogy megfeleljenek az MI fejlődésével járó új kihívásoknak és problémáknak. Az adatvédelmi jogszabályok, a személyes adatok védelme, a biztonság és az adatkezelés, valamint a felelősség kérdései központi jelentőséggel bírnak. Az MI alkalmazása során a jogi kereteket és szabályokat folyamatosan frissíteni és alkalmazkodni kell az új technológiai fejleményekhez.¹⁷⁴⁸

A következőkben néhány fontos jogszabályi kérdést említek meg a mesterséges intelligencia igazságszolgáltatásba való bevezetésével kapcsolatban:

Adatvédelem és adatkezelés: Az MI alapú rendszerek az igazságszolgáltatásban nagy mennyiségű adatot kezelnek, beleértve az érzékeny jogi információkat és személyes adatokat. Fontos, hogy az adatvédelmi előírásokat szigorúan betartsák és gondoskodjanak az adatok biztonságáról és védelméről az MI alkalmazása során.

Diszkrimináció és elfogultság elkerülése: Az MI rendszereknek objektívnak és elfogulatlanak kell lenniük az igazságszolgáltatásban és nem szabad előnyben részesíteniük vagy hátrányos helyzetbe hozniuk bizonyos csoportokat. A jogalkotásnak és az MI alkalmazásának etikai kereteket kell szabnia az emberi jogok és az igazságos ítélkezés védelmére.

¹⁷⁴⁷ Implications of AI in the Criminal Justice System (Web: Implications of AI in the Criminal Justice System — Inspirit AI) Elérve: 2023.07.19.

¹⁷⁴⁸ REDemocracIA. The use of artificial intelligence in the judiciary. eui.eu/events?id=559048 Elérve: 2023.08.02.

Algoritmusok átláthatósága: Az algoritmusok átláthatósága és magyarázhatósága fontos ahhoz, hogy az igazságszolgáltatásban részt vevők megértsék az MI alapú döntéseket. Az MI rendszereknek képesnek kell lenniük arra, hogy magyarázzák és indokolják az adott döntéseket, amelyek befolyásolhatják az ügyek kimenetelét.

Jogi felelősség és az emberi tényező: Az MI alkalmazása nem helyettesítheti az emberi ítélkezést és felelősséget, hanem inkább kiegészítheti azt. Az igazságszolgáltatásban résztvevőknek maradniuk kell az emberi döntések meghozatalának felelősségében és az MI eredményeket kiegészítő információként kell kezelniük.

Jogorvoslat és fellebbezés: Az MI alapú döntéseknek lehetőséget kell biztosítaniuk a jogorvoslatra és a fellebbezésre az érintettek számára, hogy a döntések tisztességes és objektív megítélést kapjanak.

Képzés és fejlesztés: Az igazságszolgáltatási szereplőknek megfelelő képzést és fejlesztést kell kapniuk az MI rendszerek használatához és értelmezéséhez, hogy hatékonyan és felelősségteljesen alkalmazzák azokat.

Az MI alkalmazásának jogszabályi kérdései alapvető fontosságúak az igazságszolgáltatásban, hogy biztosítsák az igazságügyi folyamatok integritását, az emberi jogok tiszteletben tartását és az igazságos és objektív döntéshozatalt. A jogalkotók, az igazságszolgáltatási szakemberek és az MI fejlesztők közös erőfeszítésekre van szükség ahhoz, hogy megfelelő jogi kereteket és szabályozásokat hozzanak létre az MI igazságszolgáltatásban történő sikeres és felelős bevezetéséhez.

Technikai kihívások: Az MI alkalmazásának technikai kihívásai közé tartozik a megbízhatóság, a pontosság és a biztonság kérdése. Az MI rendszerek hozhatnak hibás vagy helytelen döntéseket, amelyek befolyásolhatják a bírói vagy jogi döntéshozatalt. Az algoritmusok és a gépi tanulás pontossága és megbízhatósága kulcsfontosságú. A technikai hibák, a rosszul képzett modellek vagy a torzított adatok negatív hatással lehetnek a rendszer teljesítményére. A technikai megfelelés, a minőségbiztosítás és a rendszer rendszeres ellenőrzése és javítása elengedhetetlen.¹⁷⁴⁹

Társadalmi kihívások: Az MI alkalmazása jelentős társadalmi kihívásokkal jár az igazságszolgáltatásban. Az MI rendszerek hatása a munkaerőpiacra és a foglalkoztatásra, például a jogi szakemberek munkájára is hatással lehet. Az automatizáció és az MI fejlődése változásokat hozhat a jogi szakmában és a munkaerőpiac egészében. Fontos azonban, hogy a technológiai fejlődés mellett az emberi jogok, a méltóság és a társadalmi igazságosság védelmét is elősegítsük.¹⁷⁵⁰

Átláthatóság és magyarázhatóság: Az MI rendszerek átláthatósága és magyarázhatósága kihívást jelent az igazságszolgáltatásban. Az MI algoritmusok gyakran nehezen magyarázhatóak, ami problémákat okozhat a döntéshozatalt. Az MI rendszerek döntéseinek érthetősége, az algoritmusok működésének és a döntések alapjául szolgáló adatoknak a nyilvánossághoz való hozzáférése fontos a jogi eljárásokban. Az átláthatóság és magyarázhatóság biztosítása az MI rendszerekben fontos a jogbiztonság és a jogi döntések elfogadottsága szempontjából. A bírák és a jogi szakemberek képesek magyarázni és indokolni a döntéseiket, amelyek hozzájárulnak az átláthatósághoz és a bizalomhoz az igazságszolgáltatásban.

¹⁷⁴⁹ How do you ensure the quality and reliability of AI and data science outputs and outcomes? [linkedin.com/advice/0/how-do-you-ensure-quality-reliability-5e](https://www.linkedin.com/advice/0/how-do-you-ensure-quality-reliability-5e) Elérve: 2023.08.02.

¹⁷⁵⁰ The Socio-Legal Relevance of Artificial Intelligence. cairn.info/revue-droit-et-societe-2019-3-page-573.html Elérve: 2023.08.02.

Egy gép döntései általában nehezebben magyarázhatók és értelmezhetők az emberi értelmi folyamatokhoz képest.¹⁷⁵¹

Mindent egybevetve, az MI alkalmazása az igazságszolgáltatásban óriási potenciállal bír, de számos kihívással jár. Az etikai, jogi, technikai és társadalmi kihívásokat figyelembe kell venni és a fejlesztőknek és döntéshozóknak összefogva kell dolgozniuk a megfelelő szabályozás és gyakorlat kidolgozása érdekében. Az MI fejlődése és alkalmazása az igazságszolgáltatásban a társadalmi értékek, a jogi normák és a tárgyilagosság tiszteletben tartásával járhat együtt, miközben hozzájárul a hatékonyabb és igazságosabb igazságszolgáltatáshoz.

Az MI alkalmazása az igazságszolgáltatásban a technológiai fejlődés és digitalizáció által kínált lehetőségek napjainkban kiemelt figyelmet kapnak. Az MI potenciális alkalmazása a jogi rendszerekben olyan előnyöket rejt magában, mint a hatékonyság és az eljárások gyorsítása, a jogi információk és precedensek könnyebb hozzáférhetősége, valamint az emberi előítéletek csökkentése az ítélkezési folyamat során.

A fent áttekintett kihívások, ugyanúgy hangsúlyozzák az MI alkalmazásának felelősségét és a szabályozás fontosságát. A jogi rendszerek átalakításának kulcsfontosságú eleme a személyes adatok védelme és az adatbiztonság biztosítása az MI rendszerek alkalmazása során. Az adatvédelemre vonatkozó szigorú szabályozás nélkül az MI alkalmazása komoly kockázatot jelenthet a jogi adatok és személyes információk illetéktelen hozzáférésére és visszaélésére.

Az algoritmusok átláthatósága és magyarázhatósága, a kritikus kérdések körébe tartozik. A mesterséges intelligencia döntések megalapozottsága és elfogadhatósága érdekében a szakértők egyaránt próbálják megérteni és magyarázni az MI rendszerek belső működését, hogy azok ne tűnjenek fekete dobozként az igazságszolgáltatásban résztvevők számára.

Az emberi jogok védelme és az etikai szempontok is szorosan kapcsolódnak az MI alkalmazásához az igazságszolgáltatásban. Az emberi jogok tiszteletben tartása és az előítéletek minimalizálása elengedhetetlen ahhoz, hogy az MI ne okozzon további diszkriminációt és igazságtalanságot az ítélkezés folyamán.

A mesterséges intelligencia alkalmazása nem jelentheti az emberi tényező és az emberi döntéshozatal teljes kizárását az igazságszolgáltatásban. Az MI eredményeinek és döntéseinek emberi felülvizsgálatra és ellenőrzésre van szüksége, hogy biztosítsa a jogosultságok tiszteletben tartását és a jogorvoslat lehetőségét az érintettek számára.

Végül, hangsúlyos a képzés és fejlesztés fontossága az igazságszolgáltatási szereplők számára. A jogi szakembereknek megfelelő képzést és információkat kell kapniuk az MI rendszerek használatához és értelmezéséhez, hogy hatékonyan és felelősségteljesen alkalmazzák azokat a jogi eljárásokban.

Összességében, az MI alkalmazása az igazságszolgáltatásban lehetőséget kínál az eljárások hatékonyságának és igazságosságának növelésére, de a szakemberek hangsúlyozzák a kihívásokkal való megfelelő foglalkozást és az etikai szempontok szem előtt tartását az MI rendszerek szabályozásában és alkalmazásában. A multidiszciplináris megközelítés¹⁷⁵² és a társadalmi párbeszéd kulcsfontosságú ahhoz, hogy az MI alkalmazása az igazságszolgáltatásban felelős és sikeres legyen a jövőben.

¹⁷⁵¹ Explainable AI: The Need for Transparency and Accountability. [linkedin.com/pulse/explainable-ai-need-transparency-accountability-elizabeth-samwel](https://www.linkedin.com/pulse/explainable-ai-need-transparency-accountability-elizabeth-samwel) Elérve: 2023.08.02.

¹⁷⁵² Valaminek a multidiszciplináris megközelítése esetén több különböző tudományterületről érkező kutató egymással párhuzamosan dolgozik egy adott problémán. Miközben mindenki megmarad a saját szakterületén belül, tehát a kutatók a saját elméleteiket és módszereiket alkalmazzák, közben felhasználják a többiek eredményeit is. Forrás: lexiq.hu

6. A MESTERSÉGES INTELLIGENCIA ALKALMAZÁSÁBÓL EREDŐ VESZÉLYEK

Az intelligens gépek egyre inkább formálják társadalmunkat. Rutinszerűen támaszkodunk algoritmusokra a feladatok elvégzéséhez, mivel azt gyakran nagyobb pontossággal és megbízhatósággal képesek elvégezni, mint az emberek. Az automatizálás új határa már nem korlátozódik az egyszerű, ismétlődő folyamatokra, hanem a mesterséges intelligenciát olyan összetett tevékenységekben is alkalmazni fogják, amelyeket eddig az emberi elme kizárólagos területének tekintettek. Ennek fényében a jog - mint a legtöbb terület - gyorsan szembesül egy alapvető kérdéssel: milyen mértékben kell a gépeknek növelniük (sőt helyettesíteniük) az embereket? Másképpen fogalmazva, képes-e egy gép jobb, gyorsabb és igazságosabb jogi eredményeket nyújtani, mint egy ember?

Általában kétféleképpen nyújthat az MI jogi szolgáltatást a lakosság nagyobb részére. Először is támogathatja a jogi szolgáltatások nyújtását, másodszor pedig helyettesítheti a jogi szakértők szerepét. Az, hogy a technológia támogatást nyújthat a jogi szolgáltatásokhoz, vitathatatlan. Látunk példákat arra, hogy ezt a fajta technológiát egyre gyakrabban alkalmazzák szerte a világon. A jogi szakértők szerepének helyettesítése azonban egyértelműen ellentmondásos elképzelés. Az első ellenvetés az, hogy egyszerűen nem lehet automatizálni a jogi kérdések megoldásában központi szerepet játszó szellemi tevékenységeket. Ennek a kifogásnak a teszteléséhez elemezni kell a jogi folyamatot és pontosan meg kell érteni, hogy mi történik, amikor az ügyvédek jogi érvelést alkalmaznak az eredmények elérése érdekében. A jogi kérdések a komplexitás spektrumára helyezhetők - annak megállapítása, hogy egy személy felelős-e a sebességkorlátozás túllépéséért, sokkal könnyebb, mint annak megállapítása, hogy egy személy magatartása a gondossági kötelezettség megsértésének minősül-e.

A mesterséges intelligencia és a jogászok közötti kapcsolat és együttműködés fontos és összetett téma. Sokan vitatkoznak arról, hogy az MI veszélyezteti-e a jogászok munkáját, vagy pedig segíti és kiegészíti azt. A valóság azonban az, hogy az MI és a jogászok közötti viszony nem egyszerű helyettesítés vagy versengés, hanem inkább együttműködés és kölcsönhatás.

A mesterséges intelligencia már jól beépült a jogi közösségbe és nyilvánvaló, hogy egyre elterjedtebb és kritikusabb szerepet fog játszani abban, hogy a jogászok hogyan látják el a jogi feladatok széles körét. A szerződés-előkészítéstől, a dokumentum ellenőrzéstől és a jogi elemzéstől kezdve, az MI használata segített és a jövőben is segíti a jogászokat. Noha a mesterséges intelligencia lehetséges felhasználása a jogi területen jelentős, nem veszélytelen és óvatosan kell kezelni, mivel ez a terület az idő múlásával folyamatosan fejlődik. Bár a mesterséges intelligencia számos jogi feladatot elláthat, és segítséget nyújthat a jogi tanácsadónak az ügyfelek időben történő és hatékony képviselésében, inkább eszköznek kell tekinteni, nem pedig az ügyvédi munkatermék és a szorgalom helyettesítőjeként.¹⁷⁵³

6.1. Munkahelyek veszélyeztetése

A mesterséges intelligencia alkalmazása a jogi foglalkozásban ugyan számos előnyt hozhat, de nem árt tisztában lenni, hogy idővel egyre nagyobb potenciális veszélyekkel járhat. A rendszerek későbbi fejlődésével, az igazságszolgáltatásban kihívást jelenthet a jogászok és más igazságügyi szakemberek számára. Egyrészt mert a mesterséges technológiák napjainkban is lehetővé teszik olyan feladatok automatizálását, melyeket korábban emberi szakemberek végeztek, idővel pedig még több munkahely elavuláshoz és bizonyos jogász munkahelyek

¹⁷⁵³ Glenn GORDON: The Use of Artificial Intelligence in the Legal Profession. [lexisnexis.com/community/insights/legal/practical-guidance-journal/b/pa/posts/the-use-of-artificial-intelligence-in-the-legal-profession](https://www.lexisnexis.com/community/insights/legal/practical-guidance-journal/b/pa/posts/the-use-of-artificial-intelligence-in-the-legal-profession) Elérve: 2023.08.02.

elvesztéséhez vezethet. Másrészt veszélyt jelenthet az eljárások és munkafolyamatok tekintetében.

Az MI alkalmazása következtében a következők lehetnek veszélyeztetett jogász munkakörök:

A mesterséges intelligencia alkalmazása potenciálisan veszélyeztetheti a jogi munkahelyeket. Az automatizált jogi rendszerek, például az MI alapú chatbotok vagy jogi tanácsadók képesek lehetnek olyan feladatokat ellátni, mint például jogi kutatás vagy szerződések elemzése. Ez a jogi szakemberek számára veszteségeket eredményezhet, különösen az olyan rutinfeladatok terén, amelyeket az MI rendszerek hatékonyabban végezhetnek.

Dokumentumkezelés és adatbányászat: A mesterséges intelligencia rendszerek képesek gyorsan és hatékonyan feldolgozni és elemzésre használni nagy mennyiségű jogi dokumentumot és információt. Ennek eredményeként az olyan munkakörök, amelyek korábban a dokumentumok feldolgozására és adatbányászatra összpontosítottak, például jogi asszisztensek, adatbányász szakemberek stb., elveszíthetik relevanciájukat vagy csökkenhet a kereslet irántuk.

Jogtudományi kutatás: Az MI rendszerek képesek gyorsan és hatékonyan áttekinteni és elemzésre használni jogi precedenseket, jogszabályokat és bírósági határozatokat. Ennek következtében a jogászoknak kevesebb időre lehet szükségük a kutatásra és az információk megszerzésére, ami csökkentheti a jogi kutatók iránti keresletet.

Egyszerűbb jogi tanácsadás: A chatbotok és virtuális asszisztensek egyre jobban teret hódítanak a jogi ügyfélszolgálatban. Az ügyfelek számos egyszerű jogi kérdésre azonnal választ kaphatnak anélkül, hogy jogászokkal kellene konzultálniuk. Ez csökkentheti az ügyvédek és jogi tanácsadók iránti keresletet az egyszerűbb ügyekben.

Az MI alkalmazása a jogi foglalkozásban nem helyettesítheti teljes mértékben az emberi jogászokat. Az MI rendszerek nem rendelkeznek emberi érvelési képességekkel, etikai mérlegeléssel és érzelmi intelligenciával, amelyek az ügyfélkapcsolatokban és az etikai döntésekben elengedhetetlenek. Az emberi szakértelem, az érzékenység és az etikai szempontok továbbra is nélkülözhetetlenek az igazságszolgáltatásban. Az emberi jogászok szakértelme és tapasztalata továbbra is nélkülözhetetlen a jogi területeken. A mesterséges intelligencia inkább a jogászok munkáját kiegészítheti és segítheti, lehetőséget adva a komplexebb feladatokra és az ügyfelek személyre szabott szolgáltatására.

Fontos azonban, hogy a jogászok felkészüljenek az MI alkalmazására és az átalakuló munkaerőpiacra. A továbbképzés és a technológiai ismeretek fejlesztése lehetővé teszi számukra, hogy hatékonyan használják az MI-t az igazságszolgáltatásban és kiváló minőségű jogi szolgáltatásokat nyújtsanak ügyfeleiknek. Az emberi szakértelem és az MI technológia együttműködése hozzájárulhat a jogászok és az igazságszolgáltatás hatékonyságának és igazságosságának javításához, és így az MI lehetőséget jelenthet, hogy a jogászok munkája még hatékonyabb és magasabb szintű legyen.

6.2. Az MI veszélyei a jogi eljárásokra

Az MI alkalmazása jelentős veszélyekkel járhat a jogi eljárások és munkafolyamatok tekintetében. Bár az MI hatalmas potenciállal rendelkezik az igazságszolgáltatásban, számos kihívást és veszélyt hordoz, amelyeket figyelembe kell venni az alkalmazás során. Az alábbiakban összegzem az esetleges veszélyeket a jogi eljárások és munkafolyamatok szempontjából:

Torzított döntések és előítéletek: Az MI rendszerek adatalapú döntéseket hoznak és ezek a döntések torzultak vagy előítéletesek lehetnek. Az adatokból nyert mintázatok tükrözhetik a

társadalmi előítéleteket és a meglévő diszkriminációt. Ez veszélyeztetheti az objektivitást és az igazságosságot a jogi döntésekben és fennáll a lehetősége annak, hogy ezen rendszerek megerősíthetik a meglévő társadalmi egyenlőtlenségeket.

Magyarázhatóság és felelősség hiánya: Az MI rendszerek gyakran nehezen értelmezhetőek és magyarázhatatlanok. Ez jelentős kihívást jelenthet a jogi kontextusban, ahol a döntéseknek magyarázhatóaknak és érthetőeknek kell lenniük (erre Kenessey András is felhívta a figyelmet¹⁷⁵⁴). Az MI rendszerek nehézkesen tudják megmagyarázni, hogyan hozzák a döntéseiket és ez kihívásokat jelenthet a jogi felelősség és a jogorvoslat tekintetében.

Biztonsági és adatvédelmi kockázatok: Az MI rendszerek nagy mennyiségű adatot igényelnek a működésükhöz. Ez magában hordozza a biztonsági és adatvédelmi kockázatokat. Az adatok tárolása, kezelése és védelme kiemelt fontosságot kell kapjon, mivel az érzékeny jogi információk kiadása vagy illetéktelen hozzáférés, súlyos következményekkel járhat.¹⁷⁵⁵

Társadalmi hatások: Az MI alkalmazása a jogi foglalkozásban társadalmi hatásokkal járhat. A jogi rendszer megváltoztathatja a jogi szolgáltatások elérhetőségét, a jogi döntések sebességét és a jogi terhek elosztását. Ez különösen a hátrányos helyzetű vagy kevésbé technológia-orientált embereket érintheti, akik nehézségekbe ütközhetnek az MI alapú jogi szolgáltatásokhoz való hozzáférésben.

Fontos felismerni, hogy a mesterséges intelligencia alkalmazása a jogi foglalkozásban nem mentes a kihívásoktól és veszélyektől. Az etikai, társadalmi és jogi kérdések megfelelő kezelése elengedhetetlen ahhoz, hogy az MI rendszerek pozitív módon járuljanak hozzá a jogi területek fejlődéséhez, miközben megóvják az emberi jogokat és az igazságosságot. Az emberi jogászok és bírák aktív részvétele és felelőssége elengedhetetlen ahhoz, hogy az MI a jogi foglalkozásban helyesen működjön és a társadalom számára előnyös legyen.

¹⁷⁵⁴ „Az ellenőrzések és szabályozások lehetővé tennék a fejlesztők és a kutatók számára, hogy etikus és felelős módon fejlesszenek és alkalmazzanak mesterséges intelligenciát. Ez azt jelenti, hogy a fejlesztőknek átláthatónak kell lenniük az AI-k működésében, és biztosítaniuk kell, hogy az AI-k meghozott döntései megérthetőek és magyarázhatóak legyenek. Az etikai irányelvek biztosítanak, hogy az AI-k ne sértsék az emberi jogokat vagy értékeket, és tiszteletben tartsák a magánéletet és a személyes adatvédelmet. Az ilyen irányelvek a biztonságot és a felelősséget is figyelembe vennék, hogy az AI-k ne okozzanak baleseteket vagy más károkat.” Forrás: KENESSEY András: Az emberiségnél intelligensebb MI-k kipusztítanak minket? Interjú a ChatGPT-vel, 3. rész. mfor.hu/cikkek/tudomany/az-emberisegnel-intelligensebb-mi-k-kipusztitanak-minket-interju-a-chatgpt-vel-3-resz.html

¹⁷⁵⁵ Mark van RIJMENAM: Privacy In The Age Of AI: Risks, Challenges And Solutions. thedigitalspeaker.com/privacy-age-ai-risks-challenges-solutions/ Elérve: 2023.08.02.

7. ÖSSZEGZÉS

Az igazságszolgáltatás rendszere összetett és kihívásokkal teli terület, amely a jogrendszer működését és a társadalom stabilitását szolgálja. Az új technológiai fejlesztések, különösen a mesterséges intelligencia, jelentős hatást gyakorolnak az igazságszolgáltatásra. Az MI rendszerek képesek nagy mennyiségű adat feldolgozására, a mintázatok felismerésére és a döntések meghozatalára. Az MI potenciálisan hatékonyabbá és hatásosabbá teheti az igazságszolgáltatási folyamatokat, de egyidejűleg számos etikai, jogi és társadalmi kihívást vet fel. Munkám során elemeztem az MI alkalmazásának előnyeit, kihívásait és hatásait az igazságszolgáltatásban.

Ahogy arról szó volt, az MI alkalmazása az igazságszolgáltatásban számos előnnyel járhat. Képes lehet a nagy adathalmazok hatékony feldolgozására és elemzésére, amely segítheti az ügyvédek, bírák és más jogi szakembereket a hatékonyabb döntéshozatalban és az ügyek előrehaladásában. Nagy sebességgel képesek azonosítani a releváns információkat, megtalálni a jogi precedenseket és felderíteni a jogi kapcsolatokat. Az MI alkalmazása javíthatja az igazságszolgáltatás hatékonyságát és időbeli teljesítményét. Az automatizált folyamatok, például a jogi dokumentumok elemzése vagy az adatelemzés, gyorsabbá és hatékonyabbá tehetik a jogi eljárásokat. Ez segítheti a bíróságokat, az ügyvédek és más jogi szakembereket a hatékony munkavégzésben, valamint a gyorsabb ügyintézésben és a bürokrácia csökkentésében. Az MI alkalmazása növelheti az igazságügyi döntések objektivitását és következetességét. Az MI rendszereket nem befolyásolják az emberi érzelmek vagy előítéletek és megbízhatóbban alkalmazhatják a jogi normákat és precedenseket. Ez lehetővé teszi az egyenletesebb és objektívebb döntéshozatalt, minimalizálva az emberi hibák lehetőségét.

Az MI alkalmazása az igazságszolgáltatásban jelentős kihívásokat is felvet. Először is, az előítéletek és a diszkrimináció reprodukálása az MI rendszerekben veszélyt jelenthet az igazságszolgáltatásra. Ha az algoritmusokat előítéletes vagy igazságtalan adatokkal tanítják, azok reprodukálhatják ezeket az előítéleteket, ami diszkriminatív vagy igazságtalan döntésekhez vezethet. Másodszor, az átláthatóság és a magyarázhatóság hiánya problémát jelenthet az MI alkalmazásában. Az MI rendszerek gyakran működnek fekete dobozként, és nehéz megérteni a döntéseik alapját. Ez okozhat bizonytalanságot és kétséget az érintettek és a közösség számára. Az átláthatóság és a magyarázhatóság biztosítása kulcsfontosságú a döntések ellenőrizhetősége és a jogbiztonság szempontjából. Harmadszor, az adatvédelem és a magánélet védelme fontos kérdés az MI alkalmazásában, az igazságszolgáltatásban. Az MI rendszerek gyakran nagy mennyiségű személyes adatot kezelnek, amelyeket biztonságosan kell tárolni és védeni. Az adatvédelmi jogszabályoknak megfelelő intézkedéseket kell hozni a jogosulatlan hozzáférés vagy a visszaélések elkerülése érdekében. Végül, az etikai kérdések szintén jelentősek az MI alkalmazásában, az igazságszolgáltatásban. Az MI rendszerek döntéseinek társadalmi, erkölcsi és emberi jogi következményei lehetnek. Fontos figyelembe venni az emberi jogokat, az esélyegyenlőséget és a társadalmi igazságosságot az MI alkalmazásakor. Az etikai irányelvek és szabályozások kidolgozása elengedhetetlen annak érdekében, hogy az MI alkalmazása felelős és igazságos legyen.

Az igazságszolgáltatásra és a társadalomra az MI alkalmazása jelentős hatást gyakorol. Gyorsabb és hatékonyabb eljárást eredményezhetnek, csökkentve a hosszú várakozási időket és a bürokráciát. Az igazságszolgáltatáshoz való hozzáférés javulhat, és a jogi eljárások költséghatékonyabbá válhatnak. Az MI alkalmazása azonban befolyásolhatja a munkaerőpiacot is, különösen a jogi szakemberek szempontjából. Az automatizált folyamatok és az MI rendszerek képesek lehetnek helyettesíteni bizonyos feladatokat, amelyeket korábban emberi munkaerő végezett. Ez változásokat hozhat a jogi foglalkozásokban és az érintett szakembereknek át kell gondolniuk a készségeiket és a feladatkörüket. Mind ez társadalmi egyenlőtlenségeket is előidézhet. Ha az MI rendszerek az előítéletes adatokon alapulnak, azok

tovább erősíthetik az előítéleteket és a diszkriminációt. Az alacsonyabb társadalmi státuszú vagy marginalizált csoportok hátrányba kerülhetnek az MI alkalmazása miatt. Ezért az MI fejlesztése és alkalmazása során fontos figyelembe venni az esélyegyenlőség és a társadalmi igazságosság szempontjait.

A sikeres és felelős MI alkalmazás érdekében fontos az etikai irányelvek kidolgozása, a szabályozás és a közösségi párbeszéd. Az emberi jogok, az esélyegyenlőség és a társadalmi igazságosság védelme kulcsfontosságú ahhoz, hogy az MI a társadalom és az igazságszolgáltatás szempontjából pozitív változást hozzon.

Végső soron az igazságszolgáltatásban a bírák és a jogi szakemberek szerepe és mérlegelése nélkülözhetetlen marad. Bár az MI technológia hasznos segédeszköz lehet és támogató szerepet tölthet be, azonban az emberi jogalkalmazás és az emberi tapasztalat elengedhetetlen marad az igazságszolgáltatásban.

Záró érdekességként, feltettem néhány kérdést a ChatGPT-nek, melyekre az alábbi válaszokat kaptam:

Tudna jogi tanácsot adni?

„Igen, tudok jogi tanácsot adni, de fontos megjegyezmem, hogy én csak egy mesterséges intelligencia vagyok, és nem vagyok jogász. Az általam nyújtott információk nem helyettesítik a szakképzett jogi szakember tanácsait. Amennyiben jogi problémája van, mindig javasolt szakértő jogászhoz fordulni, aki megfelelően felkészült és jogosult jogi tanácsadást nyújtani.”

Az MI helyettesítheti a jogi szakember?

„Az MI, vagyis a mesterséges intelligencia, jelentős mértékben képes megkönnyíteni és kiegészíteni a jogi szakemberek munkáját, de jelenleg nem teljes mértékben helyettesítheti őket.”

Lehet egy robot bíró?

„Jelenleg nincsenek olyan robotok vagy mesterséges intelligencia rendszerek, amelyek önállóan és teljes mértékben bíróként működhetnének. Az MI és robotika terén történt jelentős fejlődés, de a bírói szerep ellátása egy rendkívül bonyolult és sokoldalú tevékenység, amely többek között emberi értékekhez, szakmai tapasztalathoz és etikához kötődik.”

Szóval bátran, emberi jogászok. A mesterséges intelligencia (még) nem áll készen arra, hogy átvegye a szerepedet! Ahogyan Aurelio Peccei mondta: Kezünkben a jövő!

8. FELHASZNÁLT IRODALOM

- CHRONOWSKI Nóra – KÁLMÁN Kinga – SZENTGÁLI-Tóth Boldizsár: Régi keretek, új kihívások: a mesterséges intelligencia prudens bevonása a bírósági munkába és ennek hatása a tisztességes eljáráshoz való jogra. *Glossa Iuridica*, 2021/4., 22. p.
- TWOREK H. - Ó FATHAIGH R. - BRUGGEMAN L. - TENOVE C.: Dispute Resolution and Content Moderation: Fair, Accountable, Independent, Transparent, and Effective. Transatlantic High Level Working Group on Content Moderation Online and Freedom of Expression. 2020. 12. p. ivir.nl/publicaties/download/Dispute_Resolution_Content_Moderation_Final.pdf
- The Digitization of Court Processes in African Regional and Subregional Judicial Institutions pp. 4-6. Supreme
- AI Use Cases and Applications Across Major industries. leewayhertz.com/ai-use-cases-and-applications/
- The Lawyer's Practical Guide to: Legal Chatbots (and Whether They're Really Coming to Steal Your Job) threadsoftware.com/the-lawyers-practical-guide-legal-chatbots/
- AI in Evidence Analysis (Implications of AI in the Criminal Justice System — Inspirit AI)
- Katsumi NITTA - Ken SATOH: AI Applications to the Law Domain in Japan. *Asian Journal Of Law And Society*, 2020/3., 471. p.
- Yaohuai JIN - Hao HE: An Artificial-intelligence-based Semantic Assist Framework for Judicial Trials. *Asian Journal Of Law And Society*, 2020/3., 531. p.
- Tania SOURDIN: Judge v. Robot? Artificial Intelligence and Judicial Decision-Making. *University Of New South Wales Law Journal*, 2018/4. 1115. p.
- LOMNICI Zoltán: A mesterséges intelligencia megjelenése az igazságügyi rendszerekben - jönnek az online tárgyalások?
alaptorvenyblog.hu/a_mesterseges_intelligencia_megjelenese_az_igazsagugyi_rendszerekben_jonnek_az_online_targyalasok.html
- European Commission for the Efficiency of Justice (CEPEJ): European Ethical Charter on the Use of Artificial Intelligence in Judicial Systems and their environment.
rm.coe.int/ethical-charter-en-for-publication-4-december-2018/16808f699c
- A mesterséges intelligencia igazságszolgáltatási rendszerekben történő felhasználásáról szóló Európai Etikai Charta.
rm.coe.int/presentation-note-en-for-publication-4-december-2018/16808f699d
- Alexander BABUTA - Marion OSWALD: Data Analytics and Algorithmic Bias in Policing. Royal United Services Institute for Defence and Security Studies, 2009.
- Proposal for a regulation of the European Parliament and of the Council laying down harmonised rules on artificial intelligence (Artificial Intelligence Act) and amending certain union legislative acts.
eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX%3A52021PC0206
- Mauritz KOP: EU Artificial Intelligence Act: The European Approach to AI. Stanford - Vienna Transatlantic Technology Law Forum, Transatlantic Antitrust and IPR Developments, Stanford University, 2021/2.
- Use of artificial intelligence by the police: MEPs oppose mass surveillance', European Parliament News
europarl.europa.eu/news/en/press-room/20210930IPR13925/use-of-artificial-intelligence-by-the-police-meps-oppose-mass-surveillance
- OSZTOVITS András: Láthatja-e a mesterséges intelligencia, hogy kiből lesz bűnöző?
arsboni.hu/lathatja-e-a-mesterseges-intelligencia-hogy-kibol-lesz-bunozo/
- AI in Sentencing and Risk Assessment. inspiritai.com/blogs/ai-student-blog/implications-of-ai-in-the-criminal-justice-system
- Asma IDDER - Stephane COULAUX: Artificial intelligence in criminal justice: invasion or revolution? ibanet.org/dec-21-ai-criminal-justice#_edn9

- How Will Artificial Intelligence Affect Policing and Law Enforcement?
aiplusinfo.com/blog/artificial-intelligence-ai-and-policing/
- Henry ERLICH - Eric STOVER - Thomas J. WHITE: Introduction In Henry ERLICH - Eric STOVER - Thomas J. WHITE (szerk.): Silent Witness., Oxford University Press, 2020.
academic.oup.com/book/33504/chapter-abstract/287809282?redirectedFrom=fulltext
- The Rise of Tech-E-Sciences: A Look at the Pioneering Research Revolutionizing the Modern World.
utilitiesone.com/the-rise-of-tech-e-sciences-a-look-at-the-pioneering-research-revolutionizing-the-modern-world
- Artificial Intelligence in Criminal Justice: Gunshot Recognition
mastersinai.org/industries/criminal-justice/
- This AI Startup Generates Legal Papers Without Lawyers, and Suggests a Ruling
bloomberg.com/news/articles/2018-10-26/this-ai-startup-generates-legal-papers-without-lawyers-and-suggests-a-ruling?srnd=businessweek-v2#xj4y7vzkg
- To consult the implemented projects, the projects in progress and the Prometea concept tests.
ialab.com.ar/proyectos-de-impacto/
- Prometea, Artificial Intelligence in the Judicial System of Argentina.
medium.com/astec/prometea-artificial-intelligence-in-the-judicial-system-of-argentina-4dfbde079c40
- What is DoNotPay? producthunt.com/questions/what-is-donotpay
- Natural Language Processing and Access to Justice
myopencourt.org/natural-language-processing-and-access-to-justice/
- Clearview AI: nem szabad brit állampolgárok portréit eladni az adatbázisában
lavanguardia.com/tecnologia/actualidad/20220525/8288861/golpe-realidad-clearview-ai-podra-extraer-vender-rostros-britanicos-pmv.html
- „A rejtélyes cég, amely véget vethet az általunk ismert magánéletnek”
nytimes.com/es/2020/01/20/espanol/negocios/clearview-reconocimiento-facial.html
- The Wall Street Journalban „A kínai rendőrség arcfelismerő szemüveget ad a Surveillance Arsenalhoz”
wsj.com/articles/chinese-police-go-robocop-with-facial-recognition-glasses-1518004353
- Carlota Cuatrecasas MONFORTE: Artificial intelligence and crime investigation. *Revista Logos Guardia Civil*, 2023/1. revistacugc.es/article/view/5912/6468
- Danielle CHAZEN: What is Voice Recognition? verbit.ai/what-is-voice-recognition-used-for-and-how-does-it-work/
- Voice recognition vs. speech recognition: The difference and why they matter.
verbit.ai/voice-recognition-vs-speech-recognition-the-difference-and-why-they-matter/
- What is predictive analytics? ibm.com/topics/predictive-analytics
- Adel ADAMS: Reliable legal decision support, through the use of predictive analytics, could enable legal professionals to build better arguments.
linkedin.com/pulse/reliable-legal-decision-support-through-use-predictive-adams
- Celia PIENAAR: Machine Learning in Predictive Analytics on Judicial Decision-Making: master thesis
open.uct.ac.za/server/api/core/bitstreams/c6b1c19d-101c-48da-b368-be626275dc77/content
- Institute for Crime and Justice Policy Research World Prison Brief.
prisonstudies.org/
- A. D. (Dory) REILING: Courts and Artificial Intelligence. *The International Journal for Court Administration*, 2020/2. iacajournal.org/articles/10.36745/ijca.343#n13
- Julia ANGWIN - Jeff LARSON - Surya MATTU - Lauren KIRCHNER: Machine Bias.
propublica.org/article/machine-bias-risk-assessments-in-criminal-sentencing
- The Role Of Chatbots and Virtual Assistants in Legal Services. lex247.com/the-role-of-chatbots-and-virtual-assistants-in-legal-services/
- Online processing of cases and e-communication with courts.

- e-justice.europa.eu/280/EN/online_processing_of_cases_and_ecommunication_with_courts
- Virtual Court: Pros and Cons. shulman.ca/technology-and-social-media/virtual-court-pros-and-cons/
- Cons Of Online Court Hearings. resources.immediation.com/7-benefits-of-online-court-hearings-and-4-cons-2/
- The Impact of Video Proceedings on Fairness and Access to Justice in Court brennancenter.org/our-work/research-reports/impact-video-proceedings-fairness-and-access-justice-court
- Abu Dhabi Global Market Courts launch their Digital eCourt Platform adgm.com/media/announcements/abu-dhabi-global-market-courts-launch-their-digital-ecourts-platform
- Court of Korea Starts Working on the Next Electronic Case Filing System english.etnews.com/20200120200001
- Regulation of the European Parliament and of the Council eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/HTML/?uri=CELEX:52021PC0759
- Creating Fair and Unbiased Artificial Intelligence uopeople.edu/blog/creating-fair-and-unbiased-artificial-intelligence/
- Predictive justice: using AI for justice. cpr.in/wp-content/uploads/2021/05/PREDICTIVE-JUSTICE-USING-AI-FOR-JUSTICE-2.pdf
- Teresa PHELPS - Kevin ASHLEY: „Alexa, Write a Memo”: the Promise and Challenges of AI and Legal Writing. *Legal Writing*, 2022/2. legalwritingjournal.org/article/36142-alexa-write-a-memo-the-promise-and-challenges-of-ai-and-legal-writing
- What is AI and How Can Law Firms Use it? clio.com/resources/ai-for-lawyers/lawyer-ai/
- S'pore may build virtual dispute resolution platform in the metaverse: Edwin Tong straitstimes.com/tech/tech-news/spore-may-build-virtual-dispute-resolution-platform-in-the-metaverse-edwin-tong
- Legal Chatbots For Lawyers speedlegal.io/post/legal-chatbots-for-lawyers
- Judge Dory Reiling: IT and AI: New Challenges for Judiciaries unodc.org/dohadeclaration/en/news/2020/12/it-and-ai-new-challenges-for-judiciaries.html
- CEPEJ: European Ethical Charter on the use of artificial intelligence (AI) in judicial systems and their environment coe.int/en/web/cepej/cepej-european-ethical-charter-on-the-use-of-artificial-intelligence-ai-in-judicial-systems-and-their-environment
- Implications of AI in the Criminal Justice System inspiritai.com/blogs/ai-student-blog/implications-of-ai-in-the-criminal-justice-system
- REDemocracIA. The use of artificial intelligence in the judiciary. eui.eu/events?id=559048
- How do you ensure the quality and reliability of AI and data science outputs and outcomes? linkedin.com/advice/0/how-do-you-ensure-quality-reliability-5e
- The Socio-Legal Relevance of Artificial Intelligence. cairn.info/revue-droit-et-societe-2019-3-page-573.html
- Explainable AI: The Need for Transparency and Accountability linkedin.com/pulse/explainable-ai-need-transparency-accountability-elizabeth-samwel
- Glenn GORDON: The Use of Artificial Intelligence in the Legal Profession lexisnexis.com/community/insights/legal/practical-guidance-journal/b/pa/posts/the-use-of-artificial-intelligence-in-the-legal-profession
- KENESSEI András: Az emberiségnél intelligensebb MI-k kipusztítanak minket? Interjú a ChatGPT-vel, 3. rész. mfor.hu/cikkek/tudomany/az-emberisegnel-intelligensebb-mi-k-kipusztitanak-minket-interju-a-chatgpt-vel-3-resz.html
- Mark van RIJMENAM: Privacy in the age of AI: risks, challenges and solutions thedigitalspeaker.com/privacy-age-ai-risks-challenges-solutions/

**BÍRÓSÁGI ÁLTALÁNOS IGAZGATÁSI ÉS
HIVATÁSTÖRTÉNETI SZEKCIÓ
JOGHALLGATÓI TAGOZAT**

1. BEVEZETÉS

Háromszáz évvel ezelőtt, 1723-ban jött létre a Magyar Királyi Curia mint első rögzített hatáskörű, állandóan működő legfőbb bírói fórum. A Kúria azóta is kulcsszerepet tölt be a jogrendszerben és az igazságszolgáltatásban két legfőbb szerepében: végső ítélkezési fórumként, illetve a jogegység biztosítójaként. Az elmúlt évek egyik fontos szakirodalmi vitáját képezték a jogászság körében az egyes törvényeknek az egyfokú járási hivatali eljárások megteremtésével összefüggő módosításáról szóló 2019. évi CXXVII. törvény által hozott változások a jogegység biztosításában. A törvény¹⁷⁵⁶ módosította többek között az eljárásjogi kódexeket és a bíróságok szervezetéről és igazgatásáról szóló 2011. évi CLXI. törvényt (a továbbiakban: Bszi.) is. A módosítás létrehozta a sokakat megosztó korlátozott precedensrendszert és eltörölt több olyan jogintézményt, melyet a jogegység biztosításában fontosnak tartottak. A változások következtében a Kúriának lényegében „egyeduralma” lett a jogegység biztosításában, ami összhangban áll az Alaptörvény 25. cikk (3) bekezdésével, mely csak a Kúria feladataként említi ezt: *A Kúria a (2) bekezdésben meghatározottak mellett biztosítja a bíróságok jogalkalmazásának egységét, a bíróságokra kötelező jogegységi határozatot hoz.* Más fórumok viszont ezzel egyidejűleg elvesztették a szerepüket a jogegység biztosításában.

Látható tehát, hogy a Kúriának jelentős szerepe van a joggyakorlat egységének biztosításában, és ez lényegében létrejötté óta így van. Dolgozatomban arra keresem a választ, hogy a Kúriának és elődeinek hogyan alakult ki elsőként a döntvényalkotási joga, majd ez hogyan fejlődött, milyen más eszközök jelentek meg a jogegység biztosítására. Kitérek arra, hogy milyen elvek, tényezők játszottak és játszanak szerepet abban, hogy a Kúriának milyen eszköz állt és áll rendelkezésére ilyen téren. Mivel a Kúria szerepét az is meghatározza, hogy mellette milyen más fórumoknak van még szerepe, így azokra a tényezőkre is kitérek, amik a többi fórum eszközeinek indokoltságát vagy indokolatlanságát támasztják alá, és amelyek ezáltal szerepet játszottak bevezetésükben vagy eltörlésükben. Ennek során két jelentős korszakra fogok koncentrálni, amelyek tükrözik azokat a sajátosságokat, hogy abban az adott időszakban a jogegység biztosítását milyen eszközök szolgálták. Ez a 19. és 20. század eleji döntvényalkotási jog, illetve a jelenleg hatályos rendszer, kiegészítve röviden az ezt közvetlenül megelőző rendszer eszközeivel, hiszen ez elengedhetetlen a hatályos rendszer értékeléséhez. Legrészletesebben azonban a nagy port kavarázó 2019-es módosítást fogom értékelni, egyrészt aktualitása miatt, másrészt azért, mert azzal, hogy vizsgálom a módosítás által bevezetett új eszközöket és a módosítás által eltörölteket, valamint a megmaradóakat, egyben értékelem a korábbi korszakokban is meglévő eszközöket, előnyeikkel, hátrányaikkal együtt. Először is pedig ezen bevezető után a téma felvezetéseként megosztok pár gondolatot a jogegységről.

¹⁷⁵⁶ Az egyfokú járási hivatali eljárások megteremtésével összefüggő módosításáról szóló 2019. évi CXXVII. törvényre a továbbiakban néha Bszi. módosításként fogok hivatkozni. Ugyan 78 törvényt módosított, de dolgozatom szempontjából ez a leginkább releváns, ezért fogom így jelölni.

2. BEVEZETŐ GONDOLATOK A JOGEGYSÉGRŐL

A szakirodalomban egyetértés van arról, hogy a jogegység biztosítása alkotmányos követelmény, érdek. Már a XVI. század elején felismerték a jogegység fontosságát, illetve hiányának káros következményeit. II. Ulászló király ugyanis a Tripartitumhoz fűződő királyi jóváhagyásában említette: „*De úgy azoknak a rendeleteknek, a melyeket mi adtunk ki, mint az ország ama jogainak különböző értelmezéséből többnyire igen sok kellemetlenség származott, mivel azokból ki-ki tetszése szerint más meg más értelmet és magyarázatot vont le*”¹⁷⁵⁷, illetve, hogy „*a jogokat az írásba-foglalás ereje nem támogatta és bárminő törvényre vagy szokásra hivatkoznak, azt azok, vagy más értelemre csavarva, vagy pedig más bírácoknak más értelemben hozott ítéleteire utalva az egész igazságszolgáltatás józanságát a leggyalázatosabban összezavarták; ekképen gyakorta megtörtént, hogy a mely peres ügyben megelőzőleg valaki győzött, az ugyanazonos avagy hasonló ügyben a másik elbukott és pervesztessé lett*”¹⁷⁵⁸, ez pedig a bírók és ítélőmesterek tekintélyét csökkentette. Ekkor persze még elsődlegesen máshogy kellett megoldani a problémát, ezért is bízta meg Werbőczy Istvánt a korabeli jogszabályok és szokásjog összegyűjtésével, rendszerezésével, hiszen itt az írott jog is sok esetben hiányzott. A jogegységre való igény e korai megjelenése viszont jelzi, hogy milyen alapvető értéke ez az igazságszolgáltatásnak.

Ma is kiemelt fontosságú, hogy egy jogszabályt az ország egyik felében ugyanúgy értelmezzenek, mint a másik felében, és így egységes legyen a joggyakorlat. Az Alkotmánybíróság szerint: „*A jogalkalmazás egységessége és kiszámíthatósága a törvény előtti egyenlőség követelményével és a tisztességes eljáráshoz való joggal is szoros kapcsolatot mutat, részét képezi továbbá a jogbiztonság követelményének is. Abból a követelményből fakad, amely szerint a jogértelmezés nem válhat a jogalkalmazó szerv önkényes, szubjektív döntésének eszközévé. Amennyiben a bíróságok azonos tényállású ügyben, változatlan jogi környezet mellett eltérő tartalmú ítéleteket hoznak, sérül a jogbiztonság követelménye, a jogalkalmazó szervek döntéseire vonatkozó kiszámíthatósági és előre láthatósági elvárás.*”¹⁷⁵⁹

Azt tehát senki nem vitatja, hogy a jogegységet biztosítani kell. A vita tárgyát az képezi, milyen eszközökkel kell ezt megtenni és milyen mértékben kell a jogegységnek megvalósulnia.

Varga Zs. András szerint az igazságszolgáltatással, illetve bírókkal kapcsolatos egyik legfőbb alapelv, követelmény a bírói függetlenség. Szerinte a bíróságok, bírók bizonyos külső, illetve belső korlátok között dönthetnek szabadon. Külső korlátot jelentenek például a jogszabályok és a jogértelmezés hermeneutikai szempontjai. Belső korlát pedig, hogy a bíróság a saját döntéséhez mint végleges, nem vitatható, kötelező döntéshez ragaszkodik. Ha ugyanis a bíróság megköveteli, hogy jogértelmezését, döntését mindenki tiszteletben tartsa, akkor magának is tiszteletben kell. A jogkérdést első felmerülésekor tehát nagy szabadsággal, a felek által előadottak és saját meggyőződése szerint eldönti a bíró a törvény keretei között, de a következő alkalommal már kötni fogja saját korábbi értelmezése, ellenkező esetben önkényes lesz, hiszen ugyanazon jogszabálynak nem lehet ugyanazon helyzetben kétféle értelme.¹⁷⁶⁰ Szerinte a „*bíróságok jogalkalmazásának egysége alkotmányos követelmény, megvalósítása nem lehet esetleges, véletlenszerű, nem előzhetik meg más szempontok*”.¹⁷⁶¹

Wellmann György eltérően gondolkozik a jogegységről. Szerinte a jelenlegi rendszer, melyet a 2019-es módosítás vezetett be, és amelyet később részletesebben kifejtek, nagyon merev, abszolutizálja a jogegységet. Az ő felfogásában „*a jogegység egy olyan cél, amelynek elérésére törekedni kell (de nem minden eszközzel és bármilyen áron), de amelyet teljes mértékben elérni,*

¹⁷⁵⁷ Hármaskönyv, nemes Magyarország szokásjoga Hármaskönyvének királyi jóváhagyása

¹⁷⁵⁸ Hármaskönyv, nemes Magyarország szokásjoga Hármaskönyvének királyi jóváhagyása

¹⁷⁵⁹ 3026/2015. (II. 9.) AB határozat

¹⁷⁶⁰ VARGA Zs. András: Tíz gondolat a jogegységről és a precedenshatásról. *Magyar Jog*, 2020/2. 82. p.

¹⁷⁶¹ VARGA i.m. 82. p.

megvalósítani nem lehetséges és nem is biztos, hogy feltétlenül szükséges”.¹⁷⁶² Tanulmányában idézi Hanák András megfogalmazását is, aki szerint: „Nem olyan nagy baj, ha nincs teljes egység, ez a műfaj nem olyan, hogy aki nem lép egyszerre, nem kap rétest estére.”¹⁷⁶³ Csák Zsolt és Czebe András is tanulmányukban úgy vélekednek, hogy a jogegységet nem lehet és nem is szükséges maradéktalanul elérni, de leszögeznek egy másik nagyon fontos elemet is: a jogegységre olyan célként kell tekinteni, ami nem eredményezhet bírói függőséget, sem bíró alkotta jogot.¹⁷⁶⁴

¹⁷⁶² WELLMANN György: Kritikai észrevételek a jogegység biztosításának új rendszerével kapcsolatban. *Magyar Jog*, 2020/11. 648. p.

¹⁷⁶³ WELLMANN i.m. 648. p.

¹⁷⁶⁴ CSÁK Zsolt – CZEBE András: A Kúria jogegységesítő tevékenysége az egy évtizede újragondolt büntetőkódexünk tükrében. *Közjogi Szemle*, 2023/1. 20. p.

3. A KÚRIA JOGEGYSÉG BIZTOSÍTÁSÁBAN BETÖLTÖTT SZEREPÉNEK TÖRTÉNELMI ELŐZMÉNYEI

Az 1723-as bírósági szervezeti reform létrehozott egy rögzített hatáskörű, állandó felsőbíróságot, a Magyar Királyi Curiát, ami a hétszemélyes táblából és a királyi táblából állt. Az 1840. évi XV. törvénycikkkel a Váltófeltörvényszék is kapcsolódott hozzá. Az 1848-49-es szabadságharc után a hétszemélyes tábla hatáskörét a bécsi Legfelsőbb Bíróság vette át. Az 1861-es Országbírói Értekezlet visszaállította a rendi Curia szervezetét. Az 1868. évi LIV. törvény megszüntette a Kúria e három említett szervből álló felépítését, és már csak a hétszemélyes tábla viselte a Kúria elnevezést. Ekkor a Kúria a semmítőszéki és a legfőbb ítélőszéki osztályokból állt. Előbbi semmisségi panaszok esetén járt el, utóbbi érdemi ügyekben harmadfokú bírósággént. Az 1881. évi LIX. törvénycikk egyesítette ezt a két osztályt, így egységes lett a Kúria. A továbbiakban az előbb felsorolt szerveket, amelyek a legfőbb bírói testületet alkották, egységesen Kúriaként fogom jelölni, amely így mindig az aktuálisan legfőbb bírói fórumként működő testületre fog utalni.

A Kúria mindig fontos szerepet töltött be a jogegység biztosításában. Kezdetben azonban nemcsak a Kúria, hanem alsóbb fokú bíróságok ítéletei is nagy jelentőséggel bírtak, jogforrásként tekintettek rájuk. Werbőczy István például a Hármaskönyvben a közönséges rendeletek, végzemények, fejedelmi kiváltságlevelek mellett az ország rendes bíráinak ítéleteit is megjelölte a magyar jog forrásaiként. A 19. században is jogforrásnak számított a bírói jog, mert olyan új, jogilag értékelendő helyzetet döntött el, amire nem volt az alkotott jognak szabálya.¹⁷⁶⁵ Amennyiben a határozat alapjául szolgáló jogelvet más hasonló alkalommal is helyesnek találták és más bíró is a meggyőződésével egyezőnek tartotta, akkor jogszabályt alkotott, de nem azért, mert kötelező volt, hanem azért, mert a jogelv a bíróságok jogi meggyőződésével megegyezett.¹⁷⁶⁶ Ebben az esetben ugyanis a bíró, ahogy Bódiné Beliznai Kinga Vécsey Tamást idézi¹⁷⁶⁷, „tudományos processus által találja fel az eddig hiányolt jogtételt”, „éles elmével következtetéseket von a meglevő elvekből” és a peres ügy „lényeges pontjait kiszemeli, hogy megfelelő tételt alkalmazhasson”. A bírói jog alapja és korlátja a törvényi hézag.¹⁷⁶⁸ Ebben a korszakban azonban jogszabályi kényszer nem volt a bírói ítéletek követésére, nem volt kötelező igazodni hozzájuk. Azért követték őket, mert a bírók meg voltak győződve a helyességükről. A bírói ítéleteknek, így a Kúria ítéleteinek is, kötelező erejük kimondása nélkül is nagy szerepe volt a jogegység biztosításában is. Jogforrásként azonban az 1869. évi IV. törvénycikk megszüntetnek tekintette, mert amikor a törvény megjelölte, hogy a bíró a bírói függetlenség körében milyen jogforrásoknak van alávetve, nem nevesítette a felsőbíróságok ítéleteit.¹⁷⁶⁹ Ha a Kúria ítéleteit mégis iránymutatónak tekintették, az a tekintélyén alapult.

A Kúria azon ítéletei, amelyek kétes vagy törvény által nem szabályozott kérdésekben döntöttek, döntvénynek számítottak, és eltérő kategóriát képeztek a közönséges ítéletektől. Irányadó döntvénynek (*decisio praejudicium*) számítottak azok, amelyekben egy vitás kérdésben a hétszemélyes tábla és a királyi ítélőtábla is többször egyformán döntött. A Kúria döntvényeinek összegyűjtését rendelte el 1723-tól kezdve 1768-ban Mária Terézia, melynek eredményeképpen 1769-ben megszületett a *Planum Tabulare*. Az ebben foglalt döntvényekre bírók, jogírók is hivatkoztak forrásként, bár kötelező erejük nem volt.¹⁷⁷⁰ Molnár István ügyvéd folytatta ezt a munkát és kiadta az 1769 és 1823 közötti döntvényeket. 1823 és 1848 között a

¹⁷⁶⁵ BALOGH Judit: A jogegységi tanácsok felállítása (1912) és működése. (előadás) elérhető: [youtube.com/watch?v=BOhsud1ug-c&list=PLkT7rxsKwBI-Cogal4MICFoZdQ4JJdlbp&index=4](https://www.youtube.com/watch?v=BOhsud1ug-c&list=PLkT7rxsKwBI-Cogal4MICFoZdQ4JJdlbp&index=4) utolsó megtekintés: 2023. 10. 04. (a továbbiakban: BALOGH Judit előadás)

¹⁷⁶⁶ BALOGH Judit előadás

¹⁷⁶⁷ BÓDINÉ BELIZNAI Kinga: Felsőbíróságaink döntvényalkotási joga. *Jogtörténeti Szemle*, 2019/3-4. 59. p.

¹⁷⁶⁸ BÓDINÉ BELIZNAI i.m. 59. p.

¹⁷⁶⁹ BALOGH Judit előadás

¹⁷⁷⁰ BÓDINÉ BELIZNAI i.m. 60. p.

Kúria maga adta ki az ítéleteit, majd 1861-ben visszaállítása után is, ám ezt már 1862-ben megszüntette.¹⁷⁷¹ A Kúria 1868-as szervezeti átalakítása után a vitás kérdésekben a semmítőszéki osztály hozott teljes ülési elvi határozatokat, ekkoriban ez tudta biztosítani leginkább a jogegységet.

A 19. század utolsó harmadától a joggyakorlat egysége követelmény volt, és ezt a célt a döntvényekkel igyekeztek elérni. Ennek következtében kialakult az „igazi” döntvényjog, melynek következtében meghatározott bírói fórumok olyan döntvények megalkotására kaptak jogot, amelyet követni kellett. A másik ok, amely az „igazi” döntvényjog kialakulásához vezetett, az az a kritika, amely az 1870-es években fogalmazódott meg. Azt kifogásolták, hogy a felsőbbíróságok döntvényeinek összegyűjtése nem rendszeres. Hiányolták, hogy a döntvények szerkesztői nem ismerik az összes, bíróságok előtt tárgyalt peranyagot, így nem tudják azok közül kiválasztani azokat, amiknek praejudicialis jelentősége van.¹⁷⁷² Ezt a problémát az okozta, hogy nálunk a döntvénygyűjtők nem fértek hozzá a teljes peranyaghoz, a gyűjtés pedig esetleges, alkalmoszerű volt. Emellett magántudósításokon alapult, így nem kellő szakértelemmel készítették, ellentétben az angol Law Reportsban való közzététellel, ami a szóbeliség elve miatt gyorsírók feljegyzésein alapult, és így magasabb színvonalat képviselt.¹⁷⁷³ Ennek következtében nem tudták hűen tükrözni a felsőbbíróságok jogfelfogását sem, a döntvények hivatalos közlése így sürgetővé vált.¹⁷⁷⁴

Az „igazi” döntvényjog az 1881. évi LIX. törvénycikkkel alakult ki. A döntvényalkotás lényegében a már meglévő jog nem hiteles megállapítása, magyarázata.¹⁷⁷⁵ Az új törvénycikk porosz és bajor mintán alapult. Törvényi szinten mondta ki a Kúria joggyakorlat egységesítésében betöltött szerepét. 4. §-a ugyanis így rendelkezett: *„Az igazságszolgáltatás egyöntetűségének megóvása végett, a vitás elvi kérdések, a magy. kir. Curia polgári tanácsainak teljes ülésében döntenek el... Ezen felül a magyar kir. Curia elnöke, ha ellentétes elvi alapokon nyugvó határozatokról nyer tudomást, a vitás elvi kérdés eldöntése végett, a teljes ülést késedelem nélkül egybehívja. A teljes ülés elvi megállapodásai, az ügyek eldöntésénél irányadók.”* A Kúriát tehát saját, korábban polgári ügyekben hozott teljes ülési elvi határozatai kötötték. A büntető és vegyes tanácsok teljes üléseire ez nem vonatkozott, és az alsófokú bíróságokat sem kötötte.

A kir. ítélőtáblák és kir. főügyészségek szervezéséről szóló 1890. évi XXV. törvénycikk már az ítélőtáblákra is kiterjesztette a döntvényalkotási jogot. 13. §-a így rendelkezett: *„A kir. ítélőtábla azokban az ügyekben, melyekben a törvény szerint mint utolsó foku bíróság jár el, a felmerült vitás elvi jelentőségű jogkérdéseket teljes ülésben dönti el. A teljes ülés elvi megállapodását az illető kir. tábla tanácsai mindaddig követni tartoznak, míg azt újabb teljes ülési megállapodás meg nem változtatja. Mindenik kir. ítélőtábla köteles elvi megállapodását a többi kir. ítélőtáblával közölni, s azt úgy a kir. igazságügyministerhez, mint a kir. curia elnökéhez fölterjeszteni. Ha akár a kir. igazságügyminister, akár a kir. curia elnöke arról győződnek meg, hogy az egyes kir. ítélőtáblák ellentétes elvi jelentőségű megállapodásra jutottak: haladék nélkül intézkednek, hogy a jogegység megóvása végett a felmerült kérdés a kir. curia megfelelő teljes ülése elé terjesztessék. A kir. curia teljes ülési megállapodását a kir. ítélőtáblák mindaddig követni tartoznak, míg azt a kir. curia újabb teljes ülési megállapodással meg nem változtatja...”* Itt tehát a végső fokon eljáró ítélőtáblák döntvényalkotási jogot kaptak, de ez csak azt az ítélőtáblát kötötte, amelyik a döntvényt hozta. Azok a kúriai határozatok pedig, amelyek ítélőtáblák döntvényei közötti ellentétek feloldásához vezettek, megteremtve ezzel a jogegységet, az összes ítélőtáblára kötelezőek voltak. A döntvények alsófokú bíróságokra

¹⁷⁷¹ BÓDINÉ BELIZNAI i.m. 60. p.

¹⁷⁷² BÓDINÉ BELIZNAI i.m. 61. p.

¹⁷⁷³ BÓDINÉ BELIZNAI i.m. 61. p.

¹⁷⁷⁴ BÓDINÉ BELIZNAI i.m. 61. p.

¹⁷⁷⁵ MEZEY Barna (szerk.): Magyar jogtörténet. Budapest, Osiris Kiadó, 2007. 31. p.

nézve nem voltak kötelezőek jogszabály alapján, a gyakorlatban azonban a legtöbben követték őket, egyrészt azért, mert sok esetben hiányzott a törvényi szabályozás, másrészt a jogorvoslati rendszer logikája miatt is, hiszen ennek során az ügy, ha eljut a Kúriához, a Kúria nagy valószínűséggel ragaszkodni fog az értelmezéséhez, és szinte biztos hatályon kívül helyezést jelent, ha nem követik.¹⁷⁷⁶ Annak ellenére, hogy a döntvényalkotási jog megszerzésével az ítélőtáblák is szerepet kaptak a jogegység biztosításában, a Kúria szerepe jelentős maradt, hiszen az ő feladata volt az ítélőtáblai döntvények közötti ellentétek feloldása és ezen határozata minden ítélőtáblára kötelező volt. Bódiné Beliznai Kinga rámutatott arra, hogy azért volt szükség az ítélőtáblák döntvényalkotási jogának kúriai felügyelet alá helyezésére, mert ez a törvény egyúttal az ítélőtáblák számát 2-ről 11-re emelte, és ez a növekedés az eltérő joggyakorlat kialakulásának veszélyével fenyegetett.¹⁷⁷⁷ Ez még inkább kiemeli a Kúria szerepének fontosságát, felügyeletének indokoltságát. Azonban az ítélőtáblák szerepe sem elhanyagolható, hiszen amennyiben ők járnak el végső fokon, akkor a Kúria nem tudja döntvényalkotással betölteni a jogegység biztosításában a szerepét olyan ügyekben, amik nem tudnak eljutni hozzá.

A magyar királyi közigazgatási bíróságról szóló 1896. évi XXVI. törvénycikk döntvényalkotási jogot adott a közigazgatási bíróságoknak is, mely szintén a jogegység biztosítását szolgálta. Az ebben foglalt elvi jelentőségű megállapodásokat a közigazgatási bíróság illető (általános vagy pénzügyi) osztálya tanácsainak mindaddig követniük kellett, amíg azt újabb osztályülési megállapodás meg nem változtatta. A szabályozási elv tehát hasonló, bár itt a Kúriának nyilván nem volt szerepe, hiszen a közigazgatási bíróság különös bíróság volt.

A bűnvádi perrendtartásról szóló 1896. évi XXXIII. tc. módosítása és kiegészítése tárgyában született 1907. évi XVIII. tc. a jogegység biztosítása érdekében elrendelte, hogy büntető ügyekben a vitás elvi kérdéseket a Kúria büntető tanácsai teljes ülésben bírálják el, ha pedig nem tisztán büntetőjogi természetű az ügy, akkor a vitás elvi kérdést vegyes teljes ülésnek kell elbírálnia, ami az összes büntető és polgári tanácsból áll. Ez a rendelkezés törvényi alapokra helyezte a Kúria büntető ügyekkel kapcsolatos döntvényalkotási jogát is, az alsófokú bíróságokra ez sem volt kötelező, csak a Kúriára.

Jelentős változást hozott a polgári perrendtartásról szóló 1911. évi I. törvénycikk életbeléptetéséről szóló 1912. évi LIV. törvénycikk, mely a döntvényeket minden bíróságra kötelezővé tette és megszüntette az ítélőtáblák döntvényalkotási jogát. A vitás elvi kérdések eldöntése már nem a Kúria teljes ülésének hatáskörébe tartozott, hanem az igazságszolgáltatás egyöntetűségének megóvása végett kifejezetten erre a célra kialakított jogegységi tanácsok hatáskörébe. Minden évben négy ilyen tanácsot alakítottak a Kúrián: közpolgári, telekkönyvi, váltó-, kereskedelmi és bűnvádi ügyekben. Vitás elvi kérdés eldöntésére akkor kerülhetett sor, ha a Kúria valamelyik tanácsa el akart térni elvi kérdésben a Kúria ugyanezt az elvi kérdést eldöntő, hivatalos gyűjteménybe felvett határozatától, vagy ha a Kúria ellentétes elvi alapon nyugvó határozatokat hozott, vagy ha a királyi ítélőtáblák, királyi törvényszékek, királyi járásbíróságok elvi kérdésben ellentétes gyakorlatot folytatnak, és a Kúria elnöke vagy az igazságügyminiszter szerint a jövőre nézve szükséges a vitás elvi kérdés egyöntetű eldöntése. A Kúria teljes ülése akkor döntött elvi kérdésben, ha a Kúria valamely tanácsa ilyen jogegységi határozattól kívánt eltérni, illetve ha a Kúria elnöke vagy az igazságügyminiszter a Kúra jogegységi határozatának vagy teljes ülési határozatának megváltoztatását tartotta szükségesnek.

Korábban a döntvények nem kötelezték az alsófokú bíróságokat, mert céljuk az volt, hogy végső fokon ne hozzanak a bíróságok ellentétes ítéleteket, ezért elég volt, ha csak a végső fokon

¹⁷⁷⁶ BALOGH Judit előadás

¹⁷⁷⁷ BÓDINÉ BELIZNAI i.m. 61. p.

eljáró ítélőtáblát vagy Kúriát kötelezte.¹⁷⁷⁸ Másrészt azért sem kötelezhette őket, mert ahogy korábban írtam, az 1869. évi IV. tc. nem jelölte meg, hogy ennek is alá lennének vetve a bírók. Ezzel az 1912. évi LIV. törvénycikkkel viszont kötelezővé vált az alsófokú bíróságokra is. Érdekes párhuzam, hogy ahogy most is a korlátozott precedensrendszer bevezetésével néhányan a bírói függetlenség csorbításától tartanak, úgy ekkor is ebben a rendelkezésben néhányan a bírói függetlenség megsértését látták, de olyan vélemények is akadtak, szintén, ahogy most is, amelyek a bíraskodási autonómia megerősödését, az egységes igazságszolgáltatás megvalósulását látják benne.

Már ebben az időszakban is cél volt, hogy a jogfejlesztésben és a jogegységesítésben a Kúria töltsön be vezető szerepet, mert a Kúria döntvényeiről és királyi bíróságok elvi határozatairól rendelkező 59200/1912. I. M. számú rendelet célja volt az is, hogy szervezeti és eljárási biztosítékokat teremtsen arra, hogy a Kúria a jogfejlesztésben és jogegységesítésben rá háruló vezető szerepet a korábbinál intenzívebben betölthesse.¹⁷⁷⁹

A törvénykezés egyszerűsítéséről szóló 1930. évi XXXIV. tc. 128. §-ában kibővítette azokat az 1912. évi LIV. tc.-ben foglalt eseteket, amikor vitás elvi kérdésben a Kúria jogegységi tanácsa dönt, így a jogegységi tanács jár el akkor, ha a Kúria valamely tanácsa kíván eltérni a Kúria ugyanabban az elvi kérdésben hozott, de a hivatalos gyűjteménybe fel nem vett határozatától, vagy ha a Kúria vagy más rendes bíróság, tehát alsófokú is, elvi kérdésben más bíróság által korábban meghozott jogerős határozattól eltérő jogerős határozatot hozott, és a Kúria elnöke vagy az igazságügyminiszter az egyöntetű eldöntést szükségesnek tartja.

¹⁷⁷⁸ BÓDINÉ BELIZNAI i.m. 62. p.

¹⁷⁷⁹ BÓDINÉ BELIZNAI i.m. 62. p.

4. A JOGEGYSÉG BIZTOSÍTÁSÁNAK ESZKÖZEI A HATÁLYOS SZABÁLYOZÁS KIALAKULÁSA ELŐTT

A jogegység biztosításának rendszere a hatályos, 2019-es Bszi. módosítással kialakított állapot előtt komplex eszközrendszerből állt, mely magába foglalta a jogegységi határozatokat, a joggyakorlat-elemző csoportok összefoglaló véleményeit, a kollégiumi véleményeket, elvi bírósági határozatokat, elvi bírósági döntéseket, Civilisztikai Kollégiumvezetők Országos Tanácskozásának (CKOT) állásfoglalásait, Büntető Kollégiumvezetők Országos Tanácskozásának (BKOT) állásfoglalásait, konzultációs- és tanácsadó testületek állásfoglalásait.¹⁷⁸⁰ Ezen eszközök közül a bíróságok szervezetéről és igazgatásáról szóló 2011. évi CLXI. törvény újítása a bírósági joggyakorlat-elemző csoportok összefoglaló véleménye és az elvi bírósági döntés. A kollégiumi véleményeket, jogegységi határozatokat, elvi bírósági határozatokat már a bíróságok szervezetéről és igazgatásáról szóló 1997. évi LXVI. törvény, a régi Bszi. is ismerte. Ebben a fejezetben is ezeket az eszközöket a legjellegadóbb tulajdonságaik alapján röviden vizsgálom. Nem vizsgálom azt, hogy a részletszabályaik hogyan változtak, csak a legfőbb funkciójukra koncentrálok, valamint aszerint tipizálom őket, hogy absztrakt vagy egyedi/konkrét eszközök-e, illetve kötelezőek-e. Véleményem szerint ugyanis ezek a szempontok játszottak a leginkább szerepet abban, hogy a 2019-es módosítás mely eszközöket hagyta meg és milyen új rendszert vezetett be, ezáltal pedig hogyan alakult a Kúria szerepe, ami dolgozatom fő témája. Egyedi/konkrét eszköz alatt azt értem, ha konkrét felek között folyamatban lévő konkrét ügyet eldöntő döntésről van szó, absztraktnak pedig azt, ami konkrét ügytől elvonatkoztatottan, esetek széles körére alkalmazható megállapítást tartalmaz. Amennyiben az adott eszköznél megjegyzem, hogy kötelező, az a 2019-es Bszi. módosítást közvetlenül megelőző állapotára utal.

A kollégiumokat a Magyar Népköztársaság bírósági szervezetéről szóló 1954. évi II. törvény vezette be az akkori megyei bíróságokon és a Legfelsőbb Bíróságon. A szocializmus idején a Legfelsőbb Bíróság elvi döntései és iránymutatásai mellett ez volt a jogegység biztosításának eszköze. Ezeket a szocializmus termékének tartották utólag, és mivel közös új tulajdonságuk, hogy absztrakt eszközök, ezért az absztrakt eszközöket is sokan összekötik a szocializmussal és nem tartják jogállami eszköznek. Érdekes módon a kollégiumi állásfoglalások akkor belülről, a bíróság szervezetrendszeréből érkező valódi jogalkalmazási kérdésekkel foglalkoztak, míg inkább az elvi döntések és iránymutatások voltak azok, amelyek politikai indíttatásúak, az igazságügyminiszter vagy a legfőbb ügyész által kezdeményezettek és sok esetben politikailag elfogultak voltak.¹⁷⁸¹

Jelenleg, és az 1997-es és 2011-es szabályozás szerint kollégiumai a törvényszékeknek, ítélőtábláknak, Kúriának (korábban Legfelsőbb Bíróságnak) vannak, és az adott bíróságon az azonos ügyszakon ítélkező bírákból áll. Az 1997-es és 2011-es szabályozás szerint az egységes ítélkezési gyakorlat biztosítása érdekében elemzik, figyelemmel kísérik a bíróságok gyakorlatát, véleményt nyilvánítanak vitás jogalkalmazási kérdésekben. Véleményeik absztrakt jellegűek és nem kötelezőek. Jogegységi eljárás kezdeményezésére is tehetnek javaslatot vagy kezdeményezhetnek az éppen hatályos szabályok alapján őket megillető jogkör szerint. A 2011-es Bszi. alapján a Kúria joggyakorlat-elemző csoportjának vezetője felkérésére közreműködnek a joggyakorlat-elemző munkában.

Másik fontos eszköz a jogegységi határozat. Ez a jogegységi eljárás eredménye, melynek akkor volt¹⁷⁸² helye, ha a joggyakorlat továbbfejlesztése vagy az egységes ítélkezési gyakorlat

¹⁷⁸⁰ WELLMANN i.m. összefoglalása szerint 649. p.

¹⁷⁸¹ ZÓDI Zsolt: Búcsú a kollégiumi véleménytől? *Magyar Jog*, 2014/11., pp. 609-623. szakkikadatabazis.hu/doc/5579076 utolsó megtekintés: 2023. 10. 04.

¹⁷⁸² Jelenleg a jogegységi eljárásra irányuló indítványt előzetes döntéshozatali indítványnak hívják, és jogegységi eljárásnak akkor van helye, ha az egységes ítélkezési gyakorlat biztosítása érdekében jogegységi határozat meghozatala, korábban meghozott jogegységi határozat megváltoztatása vagy hatályon kívül helyezése szükséges, vagy a Kúria valamely ítélkező tanácsa jogkérdésben el kíván térni a Kúria Bírósági

biztosítása érdekében elvi kérdésben jogegységi határozat meghozatala, korábban meghozott jogegységi határozat megváltoztatása vagy hatályon kívül helyezése szükséges, vagy ha a Kúria valamely ítélkező tanácsa jogkérdésben el kíván térni a Kúria másik ítélkező tanácsának elvi bírósági határozatként közzétett határozatától vagy közzétett elvi bírósági döntéstől. Ez egy absztrakt és kötelező eszköz.

Az elvi bírósági határozat a Kúria ítélkező tanácsának a társadalom széles körét érintő vagy a közérdek szempontjából kiemelkedő jelentőségű ügyben elvi kérdésekre is kiterjedő határozata, ennél fogva egyedi ügyben hozott határozat, konkrét eszköz. A felekre természetesen kötelező, de azon kívül nem. Ezt már, ahogy írtam, az 1997-es Bszi. is ismerte.

Az elvi bírósági döntés azonban csak 2012-ben jelent meg. Ha egy alsóbb fokú bíróság az elvi jogegységi határozat szempontjainak megfelelő határozatot hoz, de nincs lehetőség jogegységi eljárás lefolytatására vagy elvi bírósági határozat közzétételére, és erről a Kúria elnöke vagy kollégiumvezetője tudomást szerez, akkor a szakág szerint illetékes elvi közzétételi tanács elé terjeszti, amely dönt az elvi bírósági döntésként történő közzétételéről. Ezt tehát nem a Kúria, hanem alsóbb fokú bíróság hozza, de lényegében a Kúria dönt az elvi bírósági döntésként való közzétételéről. Ez az eszköz alkalmas arra, hogy a jogegységet olyan esetekben is biztosítani tudják, amikor az ügy a jogorvoslati rendszer sajátosságai miatt nem tud eljutni a Kúriához.

A bírósági joggyakorlat-elemző csoportok az ítélkezési gyakorlatot vizsgálják. A csoport tagjait és vezetőjét a Kúria elnöke jelöli ki, és egyben ő határozza meg évente azokat a tárgyköröket is, amelyeket a joggyakorlat-elemző csoport vizsgál. A Kúria lehetősége tehát ennek az eszköznek a gyakorlása is. A csoport a vizsgálat eredményéről összefoglaló véleményt készít, amit a Kúria tárgykör szerint illetékes kollégiuma megvitát, és ha egyetért a megállapításaival, akkor a csoport vezetője a Kúria honlapján közzéteszi. Ez az eszköz is absztrakt és nem kötelező.

A szakmai értekezések állásfoglalásai (pl. CKOT, BKOT) a jogegység biztosításának kevésbé hivatalos eszközeit jelentették, de nagyon fontos szerepet játszottak az új kodifikációs hullámban, mert előrevetítették, hogy az új jogszabályok homályos megfogalmazásait, rendszertani hibáit a jogalkalmazás hogyan tudja megoldani, és ez nagy segítséget jelentett, hiszen a joggyakorlat körvonalazódásához sok évre is szükség lehet.¹⁷⁸³

Határozatok Gyűjteményében közzétett határozatától (Bszi. 32. §).

¹⁷⁸³ LUTRING Erika: A bírósági jogalkalmazás egységének biztosítása és annak perspektívái az elmúlt évek jogszabály-változásainak tükrében. *JURA*, 2022/4. 82. p.

5. A KÚRIA SZEREPE A JOGGYAKORLAT EGYSÉGESÍTÉSÉBEN A HATÁLYOS SZABÁLYOZÁS SZERINT

A Kúria jogegység megteremtésében betöltött szerepére vonatkozó hatályos szabályokat az egyes törvényeknek az egyfokú járási hivatali eljárások megteremtésével összefüggő módosításáról szóló 2019. évi CXXVII. törvény alakította ki. Az Országgyűlés által 2019. december 17-én elfogadott, majd december 19-én kihirdetett törvény összesen 78 törvényt, köztük az eljárásjogi kódexeket és a Bszi.-t is módosította.

A módosítás által hazánkban korlátozott precedensrendszer valósul meg, melynek lényege, hogy a Kúria Bírószági Határozatok Gyűjteményében közzétett határozatai a bíróságok számára kötelezőek. Ha a bíró el akar térni a Kúria ilyen határozatától, ezt meg kell indokolnia¹⁷⁸⁴, a felek viszont vitathatják az eltérés megalapozottságát a polgári perrendtartásról szóló 2016. évi CXXX. törvényben, a büntetőeljárásról szóló 2017. évi XC. törvényben, valamint a közigazgatási perrendtartásról szóló 2017. évi I. törvényben biztosított rendes és rendkívüli jogorvoslati eszközökkel.¹⁷⁸⁵ Amennyiben ilyen jogorvoslati eszköz nem áll rendelkezésre, kizárt vagy már kimerítették, akkor egy új jogintézmény, a szintén a módosítás által létrehozott jogegységi panasz hívható segítségül. Jogegységi panasznak van tehát helye a Kúriának az eljárás törvény alapján további fellebbezéssel, felülvizsgálati kérelemmel vagy felülvizsgálati indítvánnyal nem támadható határozata ellen, ha a felülvizsgálati kérelemben a Kúria 2012. január 1. után hozott és a Bírószági Határozatok Gyűjteményében közzétett határozatától jogkérdésben való eltérésre már hivatkoztak, és a Kúria az eltéréssel okozott jogsértést határozatában nem orvosolta, vagy ha a Kúria ítélező tanácsa jogkérdésben jogegységi eljárás kezdeményezése nélkül úgy tér el a Kúria közzétett határozatától, hogy az adott eltérésre az alsóbbfokú bíróságok határozatában nem került sor.¹⁷⁸⁶ Ficsor Krisztina és Patyi András kiemelik, hogy jogegységesítő hatása mellett ez egy jogorvoslati eszköz is, ám Janus-arcú, mert a Kúria ha megállapítja a jogkérdésben történő indokolatlan eltérést, hatályon kívül helyezheti, de ha megállapítja az eltérést, de indokoltnak tartja, akkor nem helyezi hatályon kívül. Így, ha a fél panasza sikeres, és megállapítják az eltérést, a panasz mint jogorvoslat minősülhet sikertelennek.¹⁷⁸⁷

Korlátozott a precedensrendszer „elsősorban mert kizárólag a Kúria közzétett határozataiba foglalt jogtételek nyernek precedens jelleget; másodsorban mert ezektől a határozatoktól indokoltan el lehet térni, és a Kúria ezt az eltérést a jogegységi panasz eljárás során elfogadhatja és megerősítheti; harmadsorban mert az írott jog dominanciája végett a precedensre kifejezetten akkor van szükség, amikor az írott jog nem világos vagy jöghézag áll fenn.”¹⁷⁸⁸

Emellett a Bszi. a módosítás következtében azt is kimondja, hogy bírói testület, bírósági vezetők, illetve bírák tanácskozása nevében nem tehető közzé olyan jogértelmezési célú állásfoglalás, amelynek meghozatalára törvény nem ad felhatalmazást¹⁷⁸⁹. Így a törvényszékek és ítéletábrák már nem adhatnak ki véleményt, illetve megszűnt az elvi bírósági határozat, elvi bírósági döntés, valamint a CKOT és BKOT állásfoglalás. A Kúria kollégiuma azonban még adhat ki véleményeket.

Az új szabályozás révén a Kúria tulajdonképpen monopolhelyzetbe került a jogegység megteremtését illetően, hiszen a módosítás következtében a bíróságoknak a Kúria ítéleteit

¹⁷⁸⁴ Be. 561. § (2) bek. g) pont, Pp. 346. § (5) bek.

¹⁷⁸⁵ Kp. 99. § (1) bek., Be. 648. § d) pont, Pp. 406. § (1) bek.

¹⁷⁸⁶ Bszi. 41/B § (1)-(2) bek.

¹⁷⁸⁷ FICSOR Krisztina – PATYI András: A jogegységi panasz eljárás mint a jogegység biztosításának eszköze a Kúria gyakorlatában. *Kúriai Döntések: bírósági határozatok*, 2022/8. 1313. p.

¹⁷⁸⁸ VERESS Emőd: Megjegyzések a „korlátozott precedensrendszerről”: adalékok egy aktuális vita hátteréhez. In KRUSZLIC Péter – SÜLYÖK Márton – SZALAI Anikó (szerk.): *Liber amicorum László Trócsányi*. Tanulmánykötet Trócsányi László 65. születésnapja alkalmából. Szeged, Szegedi Tudományegyetem Állam- és Jogtudományi Kar, 2021. 273. p.

¹⁷⁸⁹ Bszi. 27/A §

követniük kell, és habár indokolással eltérhetnek, a végső döntést a jogegységi panasz eljárással a Kúria fogja meghozni. A jelenlegi szabályozás összhangban áll az Alaptörvény 25. cikk (3) bekezdésével, miszerint a Kúria biztosítja a bíróságok jogalkalmazásának egységét, a bíróságokra kötelező jogegységi határozatot hoz. Az Alaptörvény is tehát egyedül a Kúria feladatának tekinti a jogegység biztosítását. Ezért rendelkezik a Bszi. 25. §-a is úgy, hogy a Kúria az Alaptörvény 25. cikk (2) és (3) bekezdésében meghatározott feladatának ellátása körében jogegységi határozatokat hoz, elbírálja a jogegységi panaszokat, joggyakorlat-elemzést folytat jogerős vagy véglegessé vált határozattal befejezett ügyekben, valamint közzéteszi az 51. alcímben foglaltak szerint az ott meghatározott, a Kúria által hozott határozatokat. A hatályos szabályozás tehát egyedül a Kúriára hagyja a jogegység megteremtésének feladatát, így elmondható, hogy a Kúriának összehasonlíthatatlanul nagyobb szerepe van már ebben, mint bármely más bíróságnak.

Az Alkotmánybíróság is tiszteletben tartja a Kúria ezen Alaptörvény által biztosított feladatát. Nem állapítja meg például az alkotmányjogi jelentőségű kérdés fennállását, illetve a bírói döntést érdemben befolyásoló alaptörvény-ellenesség fennállását a joggyakorlattól való eltérés miatt az Alaptörvény XV. cikk (1) bekezdésre hivatkozással sem. *„A törvény előtti egyenlőség követelménye sem teremthet ugyanis alapot arra, hogy az Alkotmánybíróság alkotmányjogi panasz alapján hagyományos jogorvoslati fórumként járjon el, s az alapügyben hozott bírói döntést a bírói joggyakorlattól való vélt eltérés miatt felülvizsgálja. Az Alkotmánybíróság már rámutatott arra, hogy „a jogalkalmazás egységének a biztosítását az Alaptörvény 25. cikk (3) bekezdése kifejezetten a Kúria – és nem az Alkotmánybíróság – hatáskörébe utalja. Az ítélkezés egységességének biztosításával kapcsolatos eljárást az Alaptörvény, valamint a bíróságok szervezetéről és igazgatásáról szóló 2011. évi CLXI. törvény vonatkozó rendelkezései (25–44. §) alapján a jogalkotó nem az Alkotmánybíróság, hanem a bírósági szervezet – annak különböző szervei, testületei mérlegelésén alapuló eljárás útján gyakorolt – feladat- és hatáskörébe utalta. Alkotmányjogi panasz alapján tehát általánosságban önmagában az ítéletek ellentmondása miatt, alapjog sérelme hiányában az Alkotmánybíróság nem vizsgálja felül az ítéleteket akkor sem, ha azokat éppen a Kúria hozta.”*¹⁷⁹⁰

Az alábbiakban egy táblázaton keresztül szemléltetem, hogy a módosítás hogyan hatott az egyes jogegységesítési eszközökre. A táblázat emellett tartalmaz még olyan jellemzőket, amelyek fontos szerepet játszottak meghagyásukban, bevezetésükben, eltörlésükben, illetve amelyek alapján ezeket a változásokat értékelni lehet. Erről részletesebben a következő fejezetben írok.

¹⁷⁹⁰ 3264/2020. (VII. 3.) AB végzés

3. táblázat: Jogegységesítő eszközök (saját táblázat)

<i>Eszközök</i>	<i>Absztrakt/egyedi (konkrét)</i>	<i>Kötelező/ nem kötelező</i>	<i>Kúria feladata?</i>	<i>2019-es módosítás hatása</i>
<i>jogegységi határozat</i>	absztrakt	kötelező	igen	meghagyta
<i>joggyakorlat- elemző csoport összefoglaló véleménye</i>	absztrakt	nem kötelező	igen	meghagyta
<i>kollégiumi vélemény</i>	absztrakt	nem kötelező	részben, mert a módosítás előtt törvényszék és ítélőtábla is adhatott ki	Kúriáét meghagyta, ítélőtábláét és törvényszékét megszüntette
<i>elvi bírósági határozat</i>	egyedi (konkrét)	nem kötelező	igen	megszüntette
<i>elvi bírósági döntés</i>	egyedi (konkrét)	nem kötelező	megalkotása nem, de ilyen minőségben való közzététele igen	megszüntette
<i>CKOT, BKOT állásfoglalás</i>	absztrakt	nem kötelező	nem	megszüntette
<i>konzultációs és tanácsadó testületek állásfoglalása</i>	absztrakt	nem kötelező	nem	megszüntette
<i>Kúria precedens hatású ítéletei</i>	egyedi (konkrét)	kötelező	igen	behozta
<i>jogegységi panasz</i>	egyedi (konkrét)	bizonyos esetekben igen ¹⁷⁹¹	igen	behozta

¹⁷⁹¹ Id. Bszi. 41/D. § (5) bek.

6. A JOGEGYSÉGET BIZTOSÍTÓ ESZKÖZÖK ÉS A KÚRIA SZEREPÉNEK ÉRTÉKELÉSE

A 2019-es módosítás rendkívül megosztó volt a jogászok körében és széleskörű tudományos diskurzust váltott ki. A Kúria ezen kiemelkedő szerepét és a korlátozott precedensrendszert támogatók mellett bíráló vélemények is születtek. Ha el is fogadják az új rendszer mögött meghúzódó elveket, indokokat, a gyakorlatban való alkalmazást és a kívánt hatást nem tartják kivitelezhetőnek, illetve elérhetőnek. Emellett úgy érzik, hogy a bíróságok számára követendő határozatok számának növekedése sérti a bírói függetlenséget, melynek lényege a bíró ítélkezési tevékenységének folyamán az lenne, hogy eltérő jogi álláspontot, értelmezést is kialakíthatnak.¹⁷⁹²

Varga Zs. András a módosító törvény által létrehozott precedenshatást szükségesnek tartja, a törvényt pedig alkalmasnak arra, hogy „biztosítsa a Kúriának mint a legfőbb bírói szervnek azt a tekintélyét, amely a magyar alkotmányosságban betöltött több mint fél évezredes múltja alapján, az Alaptörvény által is megerősítve megilleti”.¹⁷⁹³ Érvélése szerint a „jogalkalmazás egysége alkotmányos követelmény”, és habár ez minden bírót és bíróságot terhel, a Kúria ennek az Alaptörvényben nevesített letéteményese.¹⁷⁹⁴ Az egyik fő érv tehát, amely a Kúria ezen jogegység biztosításában betöltött, a többi bírósághoz képest kiemelkedő, domináns, szinte kizárólagos szerepe mellett szól, az az, hogy maga az Alaptörvény jelöli ki ezt a feladatot a Kúria számára, és ez a megkülönböztetett feladatkör is erősíti a Kúria mint legfőbb bírói szerv szerepét.

Egy másik lehetséges érv, amely indokolhatja az új rendszer felépítését, az az, ahogy Varga Zs. András kifejtette¹⁷⁹⁵, hogy ez az alkotmányos feladat csak ítélkezés útján biztosítható. Precedenshatás is csak konkrét ügyekben, vádról vagy keresetről döntő, vagy felülvizsgálati eljárás során hozott bírósági határozatokhoz fűződhet. A „jogvitában gyakorolt ítélkezés az a sajátos működési forma, amely a bíróságok sajátja, és amely érdekében a függetlenségük sérthetetlen”.¹⁷⁹⁶ „Minden más jogegységesítő forma idegen a bíróságoktól”, emellett pedig csak az ítélkezéshez társul kötelező erő, amit nem lehet kiváltani tudományos vagy igazgatási módszerekkel. A különböző informális tudományos fórumok véleményei ugyanis lehetnek hasznosak, segítő hatásúak, de nem lehetnek kötelezőek. Az egyes kollégiumok által igazgatási módon kijelölt követendő határozatokkal nem lehet befolyásolni az igazságszolgáltatás működését, ugyanis az igazságszolgáltatásnak más a természete, mint a közigazgatásnak, ahol ez működhet. Varga Zs. András szerint a felek tudomása vagy akarata figyelembevétele nélkül nem lehet a bíróságnak rájuk nézve kötelező döntést hozni, mert az vagy alkalmatlan lesz, hiszen nem kötelező, mint a tudományos fórumok véleményei, vagy önkényes, ha mégis kötelező erejű, de nem a bíróság ítélkezési tevékenységének eredménye.¹⁷⁹⁷

Felhívja a figyelmet a Velencei Bizottság álláspontjára is, mely szintén azt a megoldást preferálja, melyben a legfelsőbb bíróságok a jogegységesítő hatást nem elvi, jogalkotás-jellegű iránymutatásokkal, hanem egyedi ügyekben hozott döntésekkel érik el. A módosító törvény indokolása is hivatkozik a Velencei Bizottság több jelentésére, melyben absztrakt, elvi, jogalkotásszerű iránymutatások helyett a precedensrendszert ajánlja, és ezt tartja jogállami megoldásnak.¹⁷⁹⁸

¹⁷⁹² WELLMANN i.m. 648. p.

¹⁷⁹³ VARGA i.m. 81. p.

¹⁷⁹⁴ VARGA i.m. 82. p.

¹⁷⁹⁵ VARGA i.m. 83. p.

¹⁷⁹⁶ VARGA i.m. 83. p.

¹⁷⁹⁷ VARGA i.m. 83. p.

¹⁷⁹⁸ Velencei Bizottság CDL-AD(2010)004 jelentés 70-71. szakaszára, CDL-AD(2017)019 jelentés 21-32. és 72. szakaszára, CDL-AD(2018)011 jelentés 28. és 34. szakaszára hivatkozik

Az indokolás szerint a precedensbíráskodás stabilitást, kiszámíthatóságot és a jog egységét biztosítja, valamint csökkenti az önkényes döntéshozást, hiszen eltérés esetén indokolási kötelezettséget ró a bíróságokra. „Finomabb különbségtételekhez, pontosabb értelmezési kritériumokhoz vezet, és lépésről lépésre tartalommal tölti meg a jogrendszer elvont rendelkezéseit, illetve egyre jobban szűkíti a bírói jogértelmezés mozgásterét”.¹⁷⁹⁹

Más vélemények viszont nem értenek egyet a módosítás által bekövetkezett új rendszerrel, leginkább annak gyakorlati megvalósulásával, hatékonyságával.

Ennek egyik oka, ahogy Osztovits András megfogalmazta¹⁸⁰⁰, az, hogy a Kúria kollégiumvezetői is igényt tartanak arra, hogy törvényszéki és ítélőtáblai kollégiumvezetőktől eljusson hozzájuk információ a különböző jogterületeken jelen lévő jogértelmezési kérdésekről, joggyakorlatokról. Wellmann György is úgy vélekedik, hogy a törvényszéki és ítélőtáblai kollégiumi ülések értékes szakmai műhelyek voltak: nagyon fontos szakmai fórumot jelentettek az ott dolgozó bírók számára és magas szinten foglaltak állást szakmai kérdésekben. „Az ítélőtáblák kollégiumi véleményei több esetben inspiráló hatással voltak a Kúria Polgári Kollégiumára is”.¹⁸⁰¹ Az, hogy a módosítás indokolás nélkül elvette tőlük a szakmai véleményalkotás jogát, véleménye szerint a bírói függetlenséggel ellentétes, és azt szolgálja, hogy a jogegység biztosítása ne a bírói hatalmi ág egészének ügye legyen, hanem csak a Kúria monopóliuma, melyet az sosem kért magának.¹⁸⁰² Felveti azt a kérdést is: „Miért lenne az egyetlen tényállásra vonatkozó precedensnél kevésbé jogállami eszköz a nagyon sok ügyből leszűrhető tapasztalatot alapuló, a legszélesebb körű konszenzust megtestesítő kollégiumi vélemény?”.¹⁸⁰³ Megemlíti azt is, hogy például a kúriai polgári kollégiumi véleményeket nem spekulatíván, konkrét ügytől elvonatkoztatva hozzák meg, hanem sok konkrét bírósági határozatban felmerült elvi kérdésben adnak alapos munka után iránymutatást. Emellett a kollégiumi vélemények előnye a rugalmasság, mert nem határolja be őket semmilyen indítvány vagy tényállási elem a konkrét ügghöz kapcsolódóan. Nagyfokú szakmai legitimációval is rendelkeznek, mert tükrözi a bírók többségének álláspontját. Ezen indokok mentén szerinte ez lenne a leginkább jogállami, legdemokratikusabb eszköz, melynek a jogegységi eszközrendszer hierarchiája élén kellene állnia.¹⁸⁰⁴

Az egyedi ügyek felülvizsgálati eljárásban való elbírálása nem elégséges eszköz a jogegység biztosítására, hiszen a Kúriához jóval kevesebb ügy jut el, mint az alsófokú bíróságokhoz. Dzsula Marianna¹⁸⁰⁵, valamint Völcsy Balázs és Virág Csaba¹⁸⁰⁶ például felhívják a figyelmet a felülvizsgálatból kizárt határozatok problematikájára, melyek tekintetében így nem érvényesülhet a korlátozott precedenshatás.¹⁸⁰⁷ Osztovits András rámutat¹⁸⁰⁸ arra is, hogy az elvi bírósági döntést pontosan azért vezették be, mert vannak olyan ügýtípusok, ezáltal jogkérdések, amelyek a perorvoslati rendszer szabályai miatt nem juthatnak el a Kúriára, így nem valósulhat meg az, hogy a Kúria ítélet formájában állást foglaljon bennük. Így tehát vannak olyan helyzetek, amikor a Kúria, hiába legfőbb bírói szerv és e feladat Alaptörvény szerinti letétteményese, nem képes igazságszolgáltatási eszközökkel, vagyis ítélezéssel biztosítani a

¹⁷⁹⁹ 2019. évi CXXVII. törvény végső előterjesztői indokolása. Indokolás a 65-74. §-hoz.

¹⁸⁰⁰ OSZTOVITS András: Törvénymódosítás a bírósági joggyakorlat egységesítése érdekében – jó irányba tett rossz lépés? Előzetes a *Magyar Jog* 2020/2. lapszámából. Elérhető: mabie.hu/index.php/beszamolok/2-uncategorised/1535-osztovits-andras-torvenymodositas-a-birosagi-joggyakorlat-egysegesítése-erdekeben-jo-iranyba-tett-rossz-lepes-2 utolsó megtekintés: 2023. 10. 04 (a továbbiakban: OSZTOVITS i.m.)

¹⁸⁰¹ WELLMANN i.m. 650. p.

¹⁸⁰² WELLMANN i.m. 650. p.

¹⁸⁰³ Wellmann i.m. 650. p.

¹⁸⁰⁴ WELLMANN i.m. 651. p.

¹⁸⁰⁵ DZSULA Marianna: A korlátozott precedensrendszer és a polgári perrendtartás szabályainak kapcsolódása. In Bodzási Balázs (szerk.): *Jogászegyleti értekezések 2022*. Budapest, Magyar Jogász Egylet, 2022. pp. 325-327.

¹⁸⁰⁶ VIRÁG Csaba – VÖLCSEY Balázs: A korlátozott precedensrendszer és a polgári perjog kapcsolata. *Magyar Jog*, 2020/3. pp. 133-135.

¹⁸⁰⁷ Pp. 407. §

¹⁸⁰⁸ Wellmann i.m. 651. p.

jogegységet. Érdekesség, hogy a Planum Tabulare is válogatott alsóbb bíróságok ítéletei közül, mert természeténél fogva nem minden ügy jutott el a Kúriára.¹⁸⁰⁹

Osztoivits András szerint attól még, hogy CKOT, BKOT állásfoglalásokat nem lehet már közzétenni, az ülések ugyanúgy megtarthatóak lesznek, így a módosítás csak azt éri el, hogy az itt megfogalmazott jogértelmezéssel kapcsolatos véleményeket elrejtik a jogalanyok elől, akik így nem számíthatnak erre, a közzététel megtiltása tehát kontraproduktív.¹⁸¹⁰ Ha ez valóban így van, akkor a jogbiztonság sérülne, holott a jogegység biztosításával éppen a jogbiztonság biztosítása a cél. Tahin Szabolcs is az ilyen állásfoglalások megtartása mellett érvel. Hivatkozik arra, hogy az indokolás szerint a korlátozott precedensrendszer előnye, hogy gyors és hatékony. Szerinte azonban a CKOT jogértelmező eszközei hatékonyabbak és gyorsabbak lennének, ahogy bebizonyosodott ez az új Pp. hatálybalépésénél is, amikor gyorsabban tudott javaslatot adni az egységes jogértelmezésre, mint hogy az értelmezési kérdések eljutottak volna a Kúriára.¹⁸¹¹ Veress Emőd azonban ennek ellenére úgy látja, hogy ha ez igaz is, túl problematikusak ezek az eszközök, mert a hatalommegosztás rendszerében a bíróságok csak igazságszolgáltató minőségben alkothatnak jogot, ellenkező esetben legitimáció nélküli törvényhozásról van szó. Emellett nem rendelkeztek jogszabályi alappal, így a jogforrási rend kereteit szétfeszítették, az absztrakt jogértelmezésnek pedig hiánya szerint, hogy az életviszonyok valóságát csak részlegesen tudja tükrözni.¹⁸¹² Az indokolás szerint azért kellett megszüntetni, mert informális, nem ítélezéshez fűződő jogegységbiztosítási eszköz, független a felek akaratától és összeegyeztethetetlen a Kúria alkotmányos helyzetével.

Az is a jogbiztonság sérelméhez vezethet, hogy létrehoztak egy új rendkívüli jogorvoslati eljárást, mely által viszonylagossá válik a jogerő intézménye, hiszen hosszú ideig bizonytalanságban tartja a feleket a jogerő beállta után.¹⁸¹³

Wellmann György elismeri, hogy a jogegységet alapvetően bírói döntések, különösen a kúriai döntések teremtik meg, de szerint sok esetben ez nem történhet meg azonnal, hanem csak előbb vagy később.¹⁸¹⁴ Ennek igazolására két példát említ. Egyik az új törvények, új per kategóriák esete, például a devizahiteles perek, amikor célszerűbb hagyni, hogy kiforrjon, alakuljon a joggyakorlat, és ha van tapasztalat, akkor kell orientáló jelleggel irányt mutatni. Ez gyakran nem történhet meg kúriai döntések formájában, mert vannak olyan ügyek, melyek nem érhetnek el a Kúriáig. Ilyenkor fontos szerepe lenne a kollégiumi véleményeknek vagy konzultációs testületi állásfoglalásoknak.¹⁸¹⁵ Azáltal, hogy hagyjuk kiforrni a joggyakorlatot, születethet sok hibás döntés az ilyen orientáló állásfoglalások megszületéséig, azonban az elhamarkodott, túl korai iránymutatás is hasonló hatással lehet. Másik példája a sok jogértelmezési kérdést felvető, hézagossá szabályozású jogegységi panasz eljárás, melynek tekintetében szerint a Kúriának célszerű lenne még a sok eljárás megindulása előtt kollégiumi véleményben orientálni a jogi képviselőket a várható gyakorlatról.¹⁸¹⁶ Összességében tehát fontosnak tartja az absztrakt eszközöket is a jogegység biztosításában, abban nemcsak a precedenseknek tulajdonít szerepet.

Wellmann György értelmezése szerint a Velencei Bizottságnak az absztrakt eszközökkel szemben az alsófokú bíróságokra nézve kötelező erővel van problémája. 2011-ben Körös Andrással azt javasolták, hogy szüntessék meg a jogegységi határozatok kötelező erejét, mert nincsenek összhangban a bírói függetlenséggel és „kvázi normának” minősülnek. Ezáltal ez a

¹⁸⁰⁹ BÓDINÉ BELIZNAI i.m. 60. p.

¹⁸¹⁰ OSZTOVITS i.m.

¹⁸¹¹ TAHIN Szabolcs: Korlátozott precedensrendszer – alulnézetből. *Magyar Jog*, 2020/5. 269. p.

¹⁸¹² VERESS i.m. pp. 266-267.

¹⁸¹³ WELLMANN i.m. 648. p.

¹⁸¹⁴ WELLMANN i.m. 648. p.

¹⁸¹⁵ WELLMANN i.m. 648. p.

¹⁸¹⁶ WELLMANN i.m. 648. p.

probléma megszűnne. Hivatkozik Varga Zs. Andrásra, aki szerint a Kúria nem kötelező eszközökkel nem tudja hatékonyan biztosítani a jogegységet. Szerinte viszont nem kötelező eszközökkel kell és lehet biztosítani a jogegységet, melyek alapja a Kúria szakmai tekintélye.¹⁸¹⁷ Mindenesetre a jogegységi határozatoknak ma az Alaptörvény kötelező erőt biztosít. Azzal kapcsolatban is idézi Varga Zs. Andrást, hogy szerinte a joggyakorlat-elemző csoportok véleményéhez „nem fűződik jogegység biztosító hatás, hanem ezek csak információszerzési eszközök”. Wellmann György vitatkozik ezzel az állítással: „E vélemények amellet, hogy a törvény erejénél fogva önálló jogegységi eszközök, nem egyszer alapul szolgálnak jogegységi eljárás indítványozásának, kollégiumi véleménynek vagy jogalkotási kezdeményezésnek is.”¹⁸¹⁸

A korlátozott precedensrendszer új módszertant igényel, mert meg kell tudni állapítani, hogy mely részei kötelezőek a kúriai ítéleteknek. Ez felkészültséget igényel, ennek megszerzésére azonban csak három hónap állt rendelkezésre.¹⁸¹⁹ A módszer nemcsak a bírónak jelent kihívást, hanem a jogi képviselőknek, védőknek is, akiknek az általuk képviselt/védett személy érdekében fel kell lépniük, ha a bíróságok eltérnek a Kúria Bírósági Határozatok Gyűjteményében közzétett határozataitól. Amennyiben nem elég felkészültek, hiába működik elméletben jól a rendszer és elégtí ki a jogállamisági és nemzetközi követelményeket, a gyakorlatban nem fogja tudni biztosítani a jogegység megteremtését. A Kúria ekkor rajta kívül álló okok miatt szintén nem minden esetben lesz képes önmagában biztosítani a jogegységet.

Másik gyakorlati probléma, hogy a Bírósági Határozatok Gyűjteményében közzétett kúriai ítéletek, amiket követni kell, nincsenek rendszerezve, csoportosítva. 2020 elején 38.800 kúriai határozatot tartalmazott a gyűjtemény. Ebben nagyon nehéz eligazodni, tájékozódni, megismerni tartalmukat, alkalmazhatóságukat. Osztovits András kiemeli, hogy ez a probléma valószínűleg ki fogja emelni a létjogosultságát és a gyakorlati hasznát a Kúriai Döntések (Bírósági Határozatok) folyóiratnak, melyben a Legfelsőbb Bíróság/Kúria válogatott, szerkesztett bírósági határozatokat tesz közzé, melyek általában a legtöbbet hivatkozott, legismertebb kúriai döntések.¹⁸²⁰

Osztovits András szerint jogegység biztosításának új eszközei, a korlátozott precedensrendszer és a jogegységi panasz eljárás több kérdést és bizonytalanságot vet fel, mint amennyivel alkalmasabb lenne a jogegység biztosítására. Álláspontja szerint ugyan vannak olyan országok, ahol jól működik a precedensrendszer, de ez nem jelenti azt, hogy bármilyen más jogrendszerbe beleágyazva -ahol annak hagyományai nincsenek- is jól működne. Emellett hiányzik a jogászok erre való képzése, holott ez teljesen más készségeket és felkészültséget igényel, valamint hiányzik a kúriai határozatok megfelelő rendezése is a tájékozódáshoz. A jogegységi panasz eljárás szerinte szükségtelen perorvoslati eszköz, kazuisztikus a szabályozása, a Kúria elnökének kezébe pedig olyan döntéseket ad, amihez hasonló kiemelt szereppel egyik másik európai országban sem rendelkezik a legfőbb bírói szint vezetője. Emellett ez az eljárás sem ismert ilyen formában máshol. Szerinte a jogegység biztosításának sikere három tényezőtől múlik: a szervezeti szinten, a szabályozási szinten és a személyi feltételeken. Az első tekintetében azt emeli ki, hogy nem biztos, hogy indokolt, hogy elsőfokon és másodfokon a járásbírói-törvényszék, illetve törvényszék-ítélőtábla is eljárhasson. „Sokkal gyorsabb, a joggyakorlat egységesítése szempontjából hatékonyabb megoldás lenne, ha kizárólag az 5. ítélet tábla járna el másodfokon, ők végeznék regionális szinten a joggyakorlat egységesítésének feladatát.”¹⁸²¹ Ezen javaslat alapján tehát nem csak a Kúriának kellene adni szerepet a jogegység biztosításában. A szabályozási szintnél arra mutat rá, hogy azért, hogy az alsófokú

¹⁸¹⁷ WELLMANN i. m. 650. p.

¹⁸¹⁸ WELLMANN i.m. 650. p.

¹⁸¹⁹ WELLMANN i.m. 650. p.

¹⁸²⁰ OSZTOVITS i.m.

¹⁸²¹ OSZTOVITS i.m.

bíróságok kövessék a Kúria ítélkezési gyakorlatát, még nem kell precedensrendszert bevezetni, mert ez tőlünk idegen, és lennének a jogrendszerünkhöz sokkal közelebb álló megoldások is. Említi azt is, hogy nálunk hiányoznak ehhez a megfelelő egyetemi előtanulmányok és jogi adatbázisok. A személyi feltételeknél véleménye szerint nem eldöntött a magyar jogban, hogy a Kúria inkább harmadfokú, végső érdemi döntést hozó szereppel, vagy a jogegység őre szereppel rendelkezik. A két funkció viszont más készségeket igényel a bíróktól. Emiatt egyértelműbb feladatmeghatározást tart szükségesnek.

A tartalmi újítások mellett sok kritika éri a változások behozatalának formáját is. A 2019-es törvény ugyanis egy salátatörvény, mely 78 törvény módosítását tartalmazza. A jogegység, mely alkotmányos jelentőségű kérdés, viszont többet érdemelne sokak szerint egy ilyen törvénynél. Hiányolják a szakirodalomban azt is, hogy nem volt előzetes hatásvizsgálat, mely felmérte volna, hogy egyáltalán szükséges, illetve eredményes lehet-e ez az új rendszer, valamint azt, hogy a Kúriát nem vonták be a törvény előkészítésébe.

7. ZÁRÓ GONDOLATOK

Összességében elmondható, hogy a Kúria mindig fontos és vezető szerepet játszott a jogegység kialakításában. Az egységes ítélkezési gyakorlat 1881 óta *expressis verbis* az ő feladata, az 1997. évi LIX. törvény hatálybalépése után pedig bekerült az 1949. évi Alkotmányba, 2012 után pedig az Alaptörvénybe is.¹⁸²²

A 19. században, de már korábban is követték a Kúria ítéleteit, ha az alkotott jognak nem volt szabálya vagy homályos volt, és más bírók is helyesnek találták. A Kúria döntvényeit nem azért követték, mert kötelező volt, hanem annak helyessége és a Kúria tekintélye okán. Szerepet játszott természetesen már ekkor is az a tényező, hogyha az alsófokú bíróságok nem igazították ezekhez a joggyakorlatukat, az végső soron a Kúria általi hatályon kívül helyezéshez vezethetett, hiszen valószínűleg ők ragaszkodtak volna értelmezésükhöz. A döntvényjogot a polgári törvénykezési rendtartásról szóló 1868. évi LIV. törvénycikk módosítása tárgyában született 1881. évi LIX. törvénycikk alakította ki, mely kimondta, hogy a Kúriát a saját polgári ügyekben hozott teljes ülési elvi határozatai kötik. Ez akkor még nem vonatkozott az alsófokú bíróságokra. A kir. ítélőtáblák és kir. főügyészségek szervezéséről szóló 1890. évi XXV. törvénycikk már az ítélőtáblákra is kiterjesztette a döntvényalkotási jogot, így a jogegység biztosításában már nem csak a Kúriának volt törvényen alapuló szerepe. Ez szükséges volt azért, mert nem minden ügy jutott el a Kúriához, a Kúria így nem minden esetben tudta volna döntvényalkotással biztosítani a jogegységet. Az ítélőtáblák döntvényalkotási jogát azonban a Kúria felügyelete alá helyezték, mivel az ítélőtáblák száma is növekedett, ami növelte az esélyét az eltérő joggyakorlat kialakulásának, így szerepe jelentős maradt. A bünvádi perrendtartásról szóló 1896. évi XXXIII. tc. módosítása és kiegészítése tárgyában született 1907. évi XVIII. törvénycikk büntetőügyekben is a teljes ülés elvi határozatát kötelezővé tette, ha pedig nem csak büntetőjogi természetű volt az ügy, akkor a vegyes tanács teljes ülésének elvi határozatára vonatkozott ugyanez. Ez még szintén nem volt kötelező az alsófokú bíróságokra. Jelentős változást hozott a polgári perrendtartásról szóló 1911. évi I. törvénycikk életbeléptetéséről szóló 1912. évi LIV. törvénycikk, mely minden bíróságra kötelezővé tette a döntvényeket, és azok meghozatalát már nem a Kúria teljes ülésének, hanem a Kúrián működő jogegységi tanácsok hatáskörébe utalta. Az ítélőtáblák döntvényalkotási jogát megszüntette. A törvénykezés egyszerűsítéséről szóló 1930. évi XXXIV. törvénycikk bővítette azokat az eseteket, amikor vitás elvi kérdésben a Kúria jogegységi tanácsa eljárhat. Látható tehát az a tendencia a döntvényjog fejlődésében, hogy először még nem voltak kötelezőek a Kúria elvi határozatai, majd kötelezővé váltak, de csak a Kúria számára. Majd az ítélőtábla is kapott döntvényalkotási jogot, így ebben már nem csak a Kúriának volt szerepe, de továbbra is erős maradt a szerepe, mert ő felügyelte ezt. Végül pedig minden bíróságra kötelezővé vált és létrejöttek a jogegységi tanácsok is. Az eszköz hatóereje tehát fejlődött, bár az ítélőtábláét megszüntették.

A másik korszak, amelyben a Kúria szerepét részletesebben vizsgáltam, az a hatályos szabályozás és az azt megelőző állapot. A hatályos szabályozást megelőzően a jogegység biztosítását szolgáló eszköz volt a jogegységi határozat, a joggyakorlat-elemző csoport összefoglaló véleménye, a kollégiumi vélemény, az elvi bírósági határozat és elvi bírósági döntés, a CKOT, BKOT állásfoglalás, a konzultációs és tanácsadó testületek állásfoglalásai. Ezek közül az elvi bírósági határozat és döntés egyedi, konkrét ügyben hozott eszköz volt, míg a többi absztrakt eszköz. A 2019-es módosítás a jogegységi határozatot, a Kúria kollégiumi véleményét, a joggyakorlat elemző csoport összefoglaló véleményét meghagyta, a Kúria legtöbb ítéletének precedens hatást és kötelező erőt tulajdonított, a jogegységi panaszt pedig bevezette. Megfigyelhető, hogy azokat az eszközöket hagyta meg és olyanokat vezetett be, amelyek a Kúria eszköztárába tartoznak, így ő már tulajdonképpen törvényi alapon egyedül

¹⁸²² BALÁSSY Ádám Miklós: A legfelsőbb bírói fórum jogegységesítési kötelezettsége. *Magyar Jog*, 2020/11. 656. p.

biztosítja a jogegységet. Ennek célja az lehetett, hogy összhangban álljon a szabályozás az Alaptörvény 25. cikk (3) bekezdésével, mely szerint a Kúria biztosítja a bíróságok jogalkalmazásának egységét. Így a Kúria be tudja tölteni a tekintélyéhez illő alkotmányos funkcióját. A legtöbb absztrakt eszköz megszüntetésének oka, hogy ezek a felek akaratától független eszközök, nem rajtuk múlik, hogy eljutnak-e alkalmazásukig. A másik ok, hogy ezek nem a bíróságok igazságszolgáltatási, ítélkezési tevékenysége során születnek meg, ami így természetükkel ellentétes, és nem férnek bele a jogforrási rendszer kereteibe sem. Mivel nem kötelezőek, elméletben nem feltétlenül tudják kifejtetni a kívánt jogegységesítő hatást, hiszen a jogalkalmazó egyéni döntése lesz, hogy alkalmazza-e vagy nem. A nem kötelező eszközök kevésbé tudják emiatt biztosítani a jogegységet. A CKOT, BKOT állásfoglalásoknak nem is volt jogszabályi alapja. A gyakorlat viszont azt mutatja, hogy nagyon fontos szerepet töltek be a jogegység biztosításában, sokan hivatkoztak rájuk, jelentős segítséget jelentettek. Kezeleni tudták az olyan helyzeteket, amikor a Kúria önmagában nem lett volna képes erre, hiszen vagy sok idő múlva, vagy egyáltalán nem került volna hozzá az ügy. A megszüntető érveket figyelembe véve különös, hogy az ugyancsak absztrakt jogegységi határozat, valamint az absztrakt és nem kötelező joggyakorlat-elemző csoport összefoglaló véleménye és kúriai kollégiumi vélemény mégis megmaradtak. A módosítás a kötelező és az igazságszolgáltatási, ennél fogva egyedi eszközöket tartja jogállaminak, megfelelőnek és alkalmasnak a jogegység biztosítására. Ezeknek megfelelnek a Kúria precedens hatású ítéletei, ám a rendszer megfelelő működéséhez elengedhetetlen lenne egy jól rendezett adatbázis és a jogászok kielégítő felkészítése az új módszertani megközelítéshez.

Véleményem szerint nem lenne elvetendő, ha a Kúria mellett más fórumok is szerepet játszanának a jogegység biztosításában, különösen akkor, ha a Kúriához a jogorvoslat során nem jutna el az ügy. Kétségtelen azonban az is, hogy alaptörvényi szinten kimondott feladata és tekintélye miatt a vezetőszerpet a Kúriának kellene betöltenie, akár a többi fórum felügyeletének megvalósításával.

8. IRODALOMJEGYZÉK

- BALÁSSY Ádám Miklós: A legfelsőbb bírói fórum jogegységesítési kötelezettsége. *Magyar Jog*, 2020/11., pp. 656-662.
- BÓDINÉ BELIZNAI Kinga: Felsőbíróságaink döntvényalkotási joga. *Jogtörténeti Szemle*, 2019/3-4., pp. 59-64.
- BÓNIS György – DEGRÉ Alajos – VARGA Endre: A magyar bírósági szervezet és perjog története. Zalaegerszeg, Zala Megyei Bíróság és a Magyar Jogász Egylet, 1996.
- CSÁK Zsolt – CZEBE András: A Kúria jogegységesítő tevékenysége az egy évtizede újragondolt büntetőkódexünk tükrében. *Közjogi Szemle*, 2023/1., pp. 19-23.
- DZSULA Marianna: A korlátozott precedensrendszer és a polgári perrendtartás szabályainak kapcsolódása. In BODZÁSI Balázs (szerk.): *Jogászegyleti értekezések 2022*. Budapest, Magyar Jogász Egylet, 2022. pp. 288-329.
- FICSOR Krisztina – PATYI András: A jogegységi panasz eljárás mint a jogegység biztosításának eszköze a Kúria gyakorlatában. *Kúriai Döntések: bírósági határozatok*, 2022/8., pp. 1311-1320.
- LUTRING Erika: A bírósági jogalkalmazás egységének biztosítása és annak perspektívái az elmúlt évek jogszabály-változásainak tükrében. *JURA*, 2022/4., pp. 69-88.
- MEZEY Barna – GOSZTONYI Gergely (szerk.): *Magyar alkotmánytörténet*. Budapest, Osiris Kiadó, 2020.
- MEZEY Barna (szerk.): *Magyar jogtörténet*. Budapest, Osiris Kiadó, 2007.
- STIPTA István: *A magyar bírósági rendszer története*. Debrecen, Multiplex Media – Debrecen University Press, 1997.
- SZABÓ Patrik: „A törvény szövedéke” – Adalékok a korlátozott precedensrendszer előkérdéseire. *Magyar Jog*, 2022/1., pp. 47-52.
- TAHIN Szabolcs: Korlátozott precedensrendszer – alulnézetből. *Magyar Jog*, 2020/5., pp. 266-275.
- VARGA Zs. András: Tíz gondolat a jogegységről és a precedenshatásról. *Magyar Jog*, 2020/2., pp. 81-87.
- VERESS Emőd: Megjegyzések a „korlátozott precedensrendszerről”: adalékok egy aktuális vita háttéréhez. In KRUSZLIC Péter – SÜLYÖK Márton – SZALAI Anikó (szerk.): *Liber amicorum László Trócsányi. Tanulmánykötet Trócsányi László 65. születésnapja alkalmából*. Szeged, Szegedi Tudományegyetem Állam- és Jogtudományi Kar, 2021. pp. 261-275.
- VIRÁG Csaba – VÖLCSEY Balázs: A korlátozott precedensrendszer és a polgári perjog kapcsolata. *Magyar Jog*, 2020/3., pp. 125-135.
- WELLMANN György: Kritikai észrevételek a jogegység biztosításának új rendszerével kapcsolatban. *Magyar Jog*, 2020/11., pp. 648-655.

Internetes források:

- ZÖDI Zsolt: Búcsú a kollégiumi véleménytől? *Magyar Jog*, 2014/11., pp. 609-623. szakcikkadatbazis.hu/doc/5579076 utolsó megtekintés: 2023. 10. 04.
- OSZTOVITS András: Törvénymódosítás a bírósági joggyakorlat egységesítése érdekében – jó irányba tett rossz lépés? Előzetes a *Magyar Jog* 2020/2. lapszámából. mabie.hu/index.php/beszamolok/2-uncategorised/1535-osztovits-andras-torvenymodositas-a-birosagi-joggyakorlat-egysegesitese-erdekeben-jo-iranyba-tett-rossz-lepes-2 utolsó megtekintés: 2023. 10. 04.
- BALOGH Judit: A jogegységi tanácsok felállítása (1912) és működése. (előadás). youtube.com/watch?v=BOhsud1ug-c&list=PLkT7rxsKwBl-Cogal4MlCFoZdQ4JJDlbp&index=4 utolsó megtekintés: 2023. 10. 04.

- Országgyűlési Könyvtár honlapja: A döntvényjog alakulása a kezdetektől 1949-ig. konyvtar.parlament.hu/dontvenyjog utolsó megtekintés: 2023. 10. 05.

Felhasznált jogforrások, határozatok:

- Alaptörvény
- egyes törvényeknek az egyfokú járási hivatali eljárások megteremtésével összefüggő módosításáról szóló 2019. évi CXXVII. törvény
- bíróságok szervezetéről és igazgatásáról szóló 2011. évi CLXI. törvény
- 1840. évi XV. törvénycikk a váltó- törvénykönyv behozatik
- 1868. évi LIV. törvénycikk a polgári törvénykezési rendtartás tárgyában
- 1881. évi LIX. törvénycikk a polgári törvénykezési rendtartásról szóló 1868. évi LIV. törvénycikk módosítása tárgyában
- a kir. ítélőtáblák és kir. főügyészségek szervezéséről szóló 1890. évi XXV. törvénycikk
- magyar királyi közigazgatási bíróságról szóló 1896. évi XXVI. törvénycikk
- bünvádi perrendtartásról szóló 1896. évi XXXIII. törvénycikk
- bünvádi perrendtartásról szóló 1896. évi XXXIII. törvénycikk módosítása és kiegészítése tárgyában született 1907. évi XVIII. törvénycikk
- a polgári perrendtartásról szóló 1911. évi I. törvénycikk
- a polgári perrendtartásról szóló 1911. évi I. törvénycikk életbeléptetéséről szóló 1912. évi LIV. törvénycikk
- a bírói hatalom gyakorlásáról szóló 1869. évi IV. törvénycikk
- a törvénykezés egyszerűsítéséről szóló 1930. évi XXXIV. törvénycikk
- 1949. évi XX. törvény a Magyar Köztársaság Alkotmánya
- az Alkotmány módosításáról szóló 1989. évi I. törvény
- a Magyar Népköztársaság bírósági szervezetéről szóló 1954. évi II. törvény
- a bíróságok szervezetéről és igazgatásáról szóló 1997. évi LXVI. törvény
- a polgári perrendtartásról szóló 2016. évi CXXX. törvény
- a büntetőeljárásról szóló 2017. évi XC. törvény
- a közigazgatási perrendtartásról szóló 2017. évi I. törvényben
- 3026/2015. (II. 9.) AB határozat
- 3264/2020. (VII. 3.) AB végzés

